

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

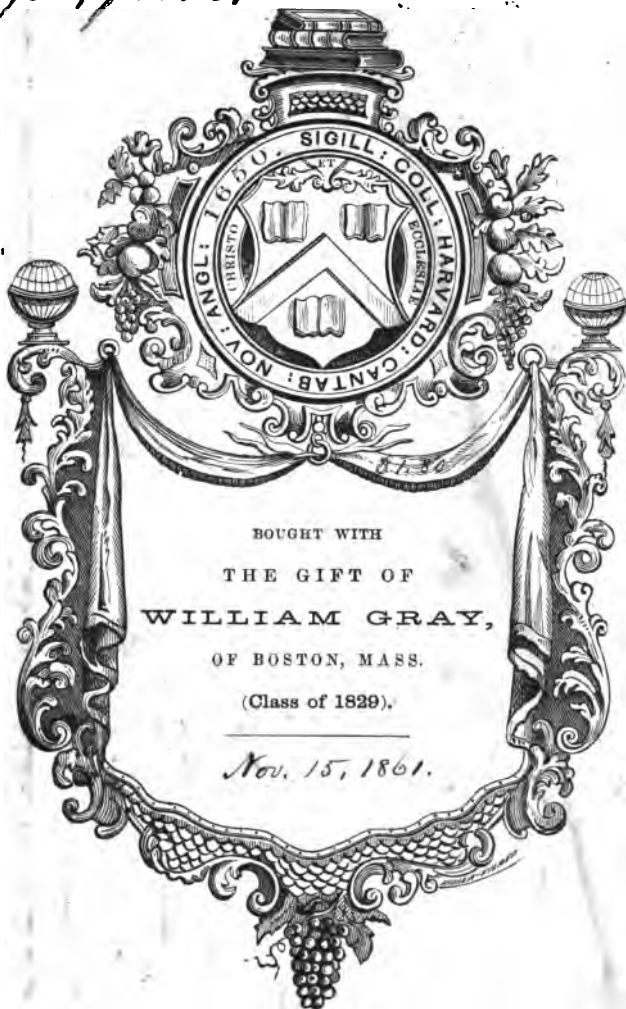
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

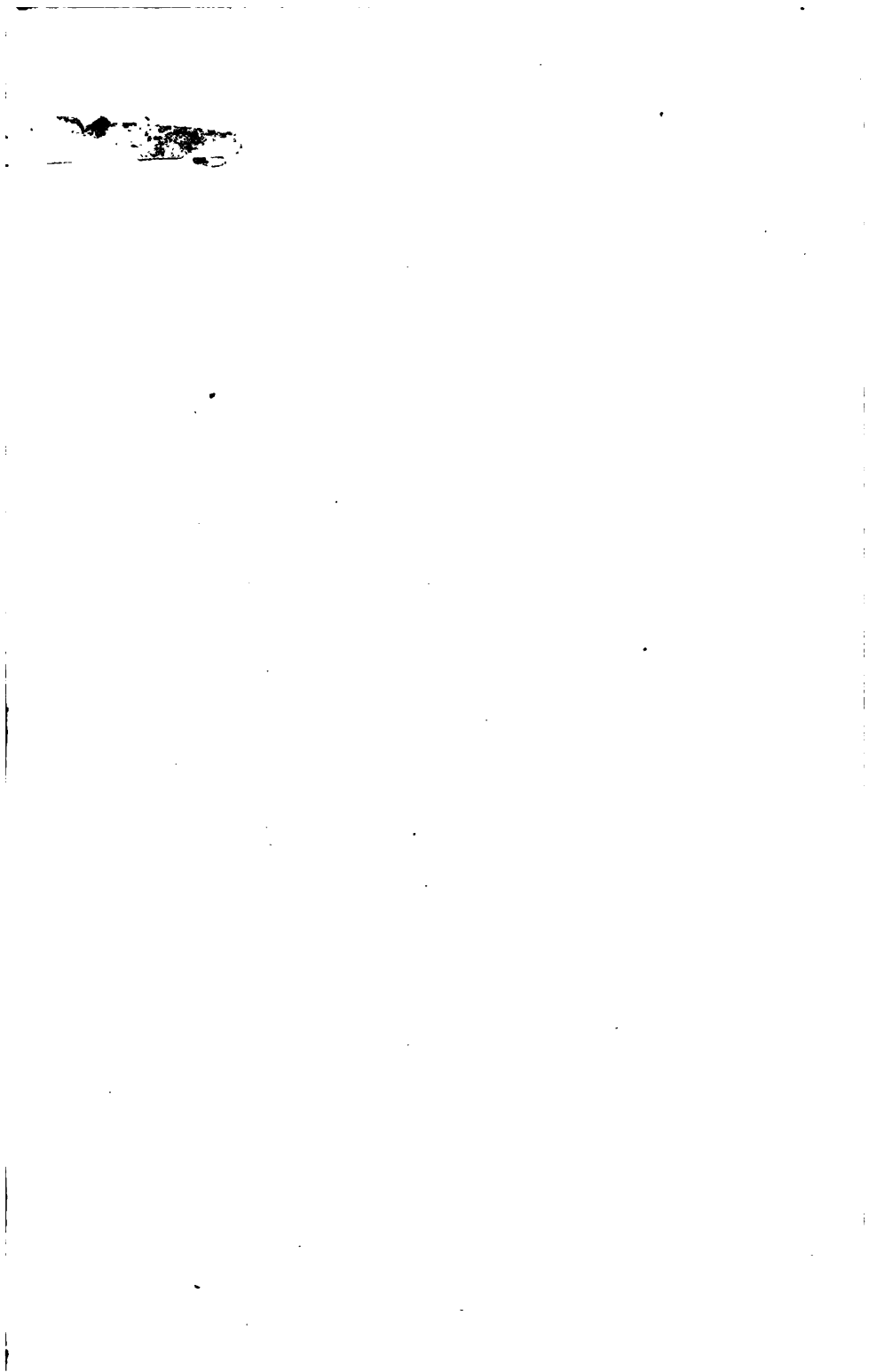
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Lp 47. 22.

PRUDENTII CARMINA.

2. 2.

⊙
B

AURELII PRUDENTII CLEMENTIS

QUAE EXSTANT

CARMINA.

AD VATIC. ALIORUMQUE CODICUM ET OPTIMARUM
EDITIONUM FIDEM RECENSUIT, LECTIONUM VARIETATE
ILLUSTRAVIT, NOTIS EXPLICAVIT

ALBERTUS DRESSSEL.

Suarum rerum incerti: quos ego ope mea
ex incertis certos compotesque consili
dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

Ennius ap. Cic. de Orat. I, 45.

LIPSIAE, 1860.

HERMANN MENDELSSOHN.

PARISIIS:

P. KLINCKSTOCK.

ROMAE:

J. SPITHÖVER.

LONDINI:

D. NUTT.

Lp 47.22

1861, Nov. 15:
Gray Fund.

\$1.80

24-122
6

PROLEGOMENA.

CAP. I.

DE VITA PRUDENTII.

Fontem, unde hauriamus, quae ad Prudentii vitam pertinent, praeter ipsius scripta habemus nullum. Quae praeterea cunque circumferri de eo solent venditarique pro veris, ea fere pro luto atque arbitrato, quamvis interdum cum magno doctrinae apparatu, a scribendi nimie cupidis conquisita fuerunt atque ita digesta, ut poetae vita alias incompta et indotata iis exciderit perquam exornata oratione factisque. Ista profecto huic aetati fide colenda non sunt. Verumtamen haec fere de eo extant certa¹⁾. Aurelius

1) Cfr. Gennad. de vir. illustr. 13 [vbb. eius deprompsi ex bibl. Vaticanae cod. palimpsesto Alex. 2077 praestantissimo ineuntis sec. VII]: *Prudentius seculari litteratura eruditus* (cod. *heroditus*) *composuit troceum de toto veteri et novo* (cod. *nobo*) *testamento personis excerptis. commentatus est in morem* (cod. *mortem*) *grecorum exemerom de mundi fabrica usque ad conditionem primi hominis et praevaricationem eius. composuit et libellos* (cod. *livellos*) *quos greca appellatione praetitulavit apoteosis, psychomacia, amartigenia id est de divinitate, de compunctione animi, de origine peccatorum. fecit* (cod. *fecit*) *et in laudem martyrum sub aliquorum nominibus invitorum librum unum et hymnorum alterum, speciali tamen intentione* (cod. *intentionem*) *adversus Symmachum idololatriam* (cod. *idolatria*) *defendentem ex quorum lectione* (cod. *lectionem*) *agnoscitur palatinus miles fuisse.* Gennadii vestigia premunt qui medio aevo passim de poeta tradiderunt; eodem fere modo recentiores. Vid. Aurelii Prudentii vita per Ald. Romanum in ed. eius opp. Venet. 1501, 4°, p. 7, repet. ed. Lugd. an. 1502, Sich. (1527, 1536, 1540) ed. Giselin. I. a. 1562, ed. Caliar. 1574, Weitz. Hanov. in Encomiis Doct. Vir., et al. — Herm. Tulichius vita Prud., ante ed. Perist. hymni X. Lips. ap. Lotter. a. 1513, 4°. — Io. Pet. Ludwig lect. dissertat. de vita Aur. Prudentii, Viteberg. a. 1642, 4°, repet. in Opusc. Miscellan. II, p. 494, Halae 1710, 8°. — Steph. Chamillard. vita Prud. in ed. Paris. 1687, 4° et Londin. 1824, 8°. — Faust. Arealus Tom. I, p. 10 sqq. ed. Roman. 1788, 4°. — Henr. Middeldorpf. commentat. de Prudentio et theologia Prudentiana part. I, p. 3, Vratistav. 1823, 4°. Part. II. ibid. 1827, 4°, repet. in Zeitschrift für die historische Theologie u. s. w. herausgegeben von D. Chr. Friedr. Illgen. (Leipz. 1832) II, part. II. p. 127...190. — Theod. Obbarius prolegg. cap. I. in ed. Prud. Tubingae 1845. Quibus addas interpretes ap. Arev. in prolegg. 16 not. b, I. P. Silbert. A. P. C. Feyergeresänge, heilige Kämpfe und Siegeskronen metrisch übersetzt, Wien, 1820, praefat. p. VIII, Ioh. Christ. Felix Bähr. Die christlichen Dichter und Geschichtsschreiber Roms. Supplement-Bd., I. Abthl. p. 41, Carlsruhe 1836.

Prudentius Clemens²⁾ Philippo et Salia coss.³⁾ in Hispania natus

2) Chronic., quod sub Dextri nomine circumfertur, ad an. 388: *Floret Fl. Prudentius patre caesaraugustano, matre calagurritana natus*. Non alibi *Flavii* praenom. mentio. Arevalus quoque id inventum putat. Sed cum in cod. Puteano pervetusto in mss. olim Colbertinis 6088, 8085, 8086, 8087 *Aur. Clem. Prud.*, in cod. autem Laurentiano Petri Criniti sec. XV. plut. XXXIV. num. L (Bandinii catal. edd. mss. bibl. Laurent. Florent. II. coll. 166) *Marci* praenom. praefixum inveniatur, poetae opp. *M. Aurelij Clementis Prudentij* inscripsit. Arevalum Middeldorpius secutus est. In auxilium ille vocat Alexandrum ab Alexandro genial. dier. I, 9, ubi sermo fit de *Aureliis*, qui et *Auselii* nuncupabantur, consuetudinemque eorum *Marci* praen. adsumendi. At in fast. cons. Aureliorum gentis praenomina perquam variant, cum habeas *Caios, Lucios, Quintos, Titos* et al. Vid. ad an. U. C. 501, 505, 609, 1143, 1198 relqq. Sunt, qui pro *Marco* eum nominent *Quintum* (Dupia. III. bibl., lo. Ferreras ad an. 406) invita codicum auctoritate. Nostri codd. neque *Flavium* neque *Marcum* cognoscunt, neque agnoscunt *Quintum*. Leve hac in re Laurentiani exemplaris pondus: additum illud *M.* per eum crediderim, qui cod. descripsit. Quotiens veterum auctorum nominibus simile aliquid acciderit et quamdiu corrupta nomina pro genuinis circumlata sint, non est quod dicam. Ita *Aulus Gellius* in fere omnibus codd. Vatic. iisque praestantissimis est *Agellius*. Sin vero in antiquo quodam ms. prosodiaro *Maiores* dicatur (Barth. Adv. XXXVII, 13) et ab lo. Balbo in Catholico sub vb. *spera* (ed. Weitz. I, p. 319), id certe praedicatum, nec nomen est seriori tempore inventum, quo a reliquis Prudentiis distingueretur. Cfr. not. 48. De Aurelii Prudentii Clementis nominum interpretationibus a librariis pro lubito confictis dicere longum est. In cod. Sessor. (g): *Prudentius laicus et hispanus fuit. aurelius et clemens pronomina illi fuerunt quia aurea et splendida erat sapientia eius*, cod. Vat. 2868 (f): *aurelius prudentius laicus secularis hispanus; coniugatus fuit: aurelius quia auream mentem habuit, prudentius quia procul providit animae et aliorum corporibus, celimens (clemens) quia celestem habuit mentem: castam audiens omnem sapientiam florebat romae. illuc accedens se tradidit ecclesiae, in qua divinam imbuat sapientiam, aperuit animum suum ad scribendum et composuit librum martirum* sqq.

3) Prudentii opp. praef. v. 24. Illi autem (Onuphr. Panvin. ad Fast. cons. III, p. 408) consules fuerunt a. 348. Unde Fabric., Gisel., Weitz. (adnot. p. 308, 427, 546) *Saliam* in an. 350 promoventes corrigas. Qui ante Fabr. poetam evulgarunt, nonnulli quoque post illum editores (vid. nostr. not. crit. ad l. I.), vitiata lectione voce. *me Saliae* decepti Prudentium *Messaliae* vel *Massaliae* (scribe saltem *Massiliae*) consulem fuisse sompniarunt, quamvis consulibus illic sedem non fuisse constaret (cfr. Advertencias a la histor. de Mariana II, 4, p. 86, 87, Arev. prolegg. p. 13 sqq.). Quodsi lo. Vasaeo († 1540) in Chron. ad an. 351 fides habenda est, Luc. Andr. Resendius locum corruptum primus restituit; sed Glandorpius quoque in Onomastico post eius obitum 1589 edito palmariae illius lectionis sibi gloriam vindicavit. Idcirco siglum V. C. Prudentii nomini in carminum inscriptionibus additum non *virum consularem* (Sich. edd.) sed *virum clarissimum* significat, ab iis nimirum, qui codices describebant, auctoribus sacris aequae ac profanis comiter donatum. Cfr. M. Probi de not. Rom. interp. etc. p. 178. Errat vero Obbarius, qui litteras V. C. Prudentii nomini postpositas dicit in codd. recce. (prolegg. not. 2). Namque in vetustis mss. [Alex. 321 (α), Vatt. 3860 (b), 5821 (m), — taceo de reliquis] ista sigla aequae occurrunt ac in recentioribus. In Urb. 666 (u) fol. 4 Prudentii opera sunt *vir doctissimi*. Alii, inter quos Petr. Mantuanus in Advertencias IV, 7, prope ad *Saliam*, Hispaniae fluvium (i. e. *Sada, Sanga* sive *Saya*, cfr. Plin. Hist. Nat. IV, 20, Pomp. Mel. III, 1, 96.

est⁴). Qui cum exacta pueritia rhetorum disciplinis operam navasset⁵), iuventutis ardore abreptus luxui indulsit atque lascivitati⁶). Iuri dicendo atque exercendo vacuit et prius et post, quam provinciae cuidam Hispanicae rector a Theodosio, ut videtur, imp. his praefectus fuisset⁷). Eo munere rite perfunctus ad principis proxi-

ib. Gronov.) poetam natum esse, indidem enuclearunt. Sed recentiores bene Resendum secuti sunt ad unum omnes. Cfr. Bähr. l. I. De varia *Saltiae* nominis scribendi ratione vid. nostr. not. crit. ad l. I.

4) Qui post Aldum *Caesaraugustam* Prudentii patriam esse putant, ap. Arev. prolegg. p. 16, not. b ita enumerantur interpretes: Aelius Antonius Nebrissensis in epigrammate praevio ad opera Prudentii et in Comment. ad hymnum XVIII. martyrum caesaraugustanorum, Iacobus Spiegelius in praef. ad Comm., Georgius Remus in Epist. ad Weitz., Xystus Senensis Bibl. lib. IV. verbo Aur. Prud., Ioannes Vasaerus Chronic. Hispan. ad annum 351, Antonius Posseviaus Apparatu, verbo Aurel. Prud., Alfonsus Garcia Matamoros de Academ. Hispan., Ludovicus Nonius not. in Hispan. cap. 82, Ioannes Henrichius Hist. part. II, sec. IV, cap. III, p. 23, Lucas Osiander Epitom. Histor. Ecclesiast. centur. IV, lib. I, cap. XXVI, Centuriatores Magdeburg. tom. I, Centur. IV, cap. X, p. 681, Quenstedius de patriis illustrium virorum sub Caesaraugusta, Stephanus Chamillard. edit. ad usum Delphini, Martinus Carrillo Hist. S. Valerii, Ludovicus Diez de Aux in Version. hispanic. hymnor. Prud., Lupercius et Bartholomaeus Leonardo y Argensola in Epistol. super hac controversia, Emmanuel Risco Hisp. sacr. tom. XXXI. in dissertatione peculiari, Carolus Augustinus Ansaldus praefat. ad versionem italicam librorum adversus Symmachum, Andreas Mollerus in com. ad hymn. VIII. Kal. ian., cl. Praesul Stephanus Borgia in singulari et erudito opere Vaticana Confessio S. Petri. His accedunt Tulich., Georg. Fabric. (Corp. poet. christ. p. 13), Arnold. (Kirchen- und Ketzehistorie II, p. 157, ed. Francofurt.), Labbeus (de script. eccl. II, p. 794), Silbert (l. I. p. VIII), favente Bähr. (l. I. p. 41), nixi quippe iis locis (Perist. IV, 1, 97), ubi ipse poeta eam *nostram* dicit. Neque iis Arev. adversatur, qui Henr. Florez. (Hisp. sacr. I, cap. IX, 9) auctore *Clementum* familiam ibidem floruisse refert. Verumtamen *nostram* quoque nominat *Calagurrim* (Perist. I, 116, IV, 31). Quare non desunt, qui ibidem poetae patriam fuisse opinentur: G. L. (über die Geburtsstadt des Prudent., in Neue Bibliothek XXVI, p. 475), Florez. (l. I. XV, p. 328, XXIX, p. 292), Rivetus (crit. sacr. III, 26, p. 357, ed. Genev.), I. A. Fabric. (bibl. latin. IV, 2. tom. III, p. 291, bibl. med. et inf. lat. VI, p. 20), Nahmacher. (Anleitung zur krit. Kenntniss der lat. Sprache p. 448), Schröckh. (christl. Kirchengesch. VII, p. 107), Hamberger. (zuverlässige Nachrichten von d. vornehmsten Schriftstell. III, p. 14) etc. Idem de *Tarracone* (Perist. VI, 143) deque iis statuendum, qui inde poetam ortum volunt. Contra Symm. I, 36 *nostra respublica Romae* et 192 *noster populus* ei sunt Romae incolae. Idcirco *nostrum* pronomen oppidi cuiusdam nomini adiunctum aut Hispaniam innuit (non *imperium Romanum* quoque, ut Obbario placet), aut Christi fideles (S. I, 36, 192, S. II, 3) aut utrumque (Perist. XII, 3). Atquin Prudentii patriam haud procul a Pyrenaeis locandam esse, Arev. ex Perist. VI, 146 *fovemur omnes Terrarum populi Pyrenearum* haud feliciter sibi colligit. Patria igitur poetae urbs quanam fuerit, adhuc quaeritur.

5) Praef. v. 7 sqq. Risc. l. I. auctore nonnulli ex Hieron. chron. ad an. 356 effici posse putant, nostrum Caesaraugustae Petrum rhetorem ad ingenii cultum capiendum habuisse magistrum.

6) Ibid. v. 10. Similes igitur sui habuit Tertullianum, Cyprianum et al.

7) Ibid. v. 14...18.

matum evectus est⁸⁾. Vita autem declinante solius Dei servitio se devovit⁹⁾. Quibusnam inde carminibus Deum concelebraverit, id ex iis videre est, quae supersunt.

8) Ibid. v. 19...21. „Quae verba cum male intellexerent Ald. Manutius et Herm. Tulichius ante oculos habentes verba Gennad. (l. l.: *ex quorum lectione* (libr. c. Symm.) *agnoscitur miles Palatinus fuisse*), poetam sub Honorio imp. egregie militasse halucinati sunt, eidemque scriptori fidem summam tribuunt Petr. Crinitus (de poet. lat. V, 90), Barth. (Advers. LIV, 18, qui Psych. 666 affert), Thom. Pope-Blount (Censura celebr. auctor. p. 284, ed. Genev. 1694. 4), Ansal. (praef. ad vers. ital. libr. c. Symm. Venet. 1754), Baylius (l. l. p. 823), Moreri (grand. dictionaire histor. V, p. 1115), Björn. (Hymni sacri etc. Hauniae 1818, p. 74) alique, sed vid. de *militiae* voce adnot. nostr. p. 2. Cum, quod munus, quo Prudentius lateri imperatoris propior fuerit, intellegendum sit, non satis appareat, Aelius Nebrissens. ad h. l. et Silbert. p. IX eum de *praefectura praetorii* dicere statuerunt, sed illos praefectos eo quidem tempore in Hispania sedem non habuisse Arev. (l. p. 30) bene ostendit: Schröckh. (l. l. p. 108) *comitatum* indicari vult: Arevalo autem iudice *aut vicaria potestas in Hispania, aut ius comitatus primi ordinis, aut denique honor proximatus simul cum evocatoria principis seu iussione augusta vel facultate accedendi ad comitatum principis* significari potest. Secundus post imperatorem ipsum honor *patriciatus* fuit, neque, cur eum Prudentio non esse tributum credamus, caussam video: si ipsum non *patriciatum honorarium* (*codicillarem*), cum quo nomine munus coniunctum non erat, sed *praesentalem* qui „viris de republica optime meritis tamquam retributio meritum“ dabatur, acceperisse putamus: cfr. Cassiodor. Var. I, 3, VIII, 9, Bethmann - Hollweg. Gerichtsverfassung u. Process des sinkenden röm. Reichs p. 28, Rein. in Encyclopaedia ab Ersch. et Grub. ed. s. v. *Patricier* p. 350. Neque huic sententiae, Prudentium in Hispania vixisse, repugnat, quoniam patricii in provinciis saepe habitabant ibique ius exercebant, vid. Dracon. de orig. et iure patric. p. 146, Rein. l. l. „*Obb. Ego quidem illa verba potius de quodam gradu militari intellexerim, nec Gennadii, vetusti profecto testis, notitiam vilipendendam iudico, quippe qui, ut videtur, Catalogum suum a. 494 confecerit* (vid. Vallars. T. II, p. 984 ad cap. 86 app. Hieron. coll. Fabric. Bibl. med. et inf. lat. III, p. 32). Rei militaris vero Prudentium fuisse peritissimum, quilibet fere Psychomachiae versus, ut reliqua omittam, nobis persuadet. Vid. not. exeg. ad l. l. — Quae apud sequioris aevi scriptores occurrunt, qui Gennadium extensius interpretabantur ad unum omnes (Honor. Augustodun. II, 13, Sigebert. Gemblae. ad an. 393, Vincent. Bellovacens. spec. histor. XVIII, 62) nibili momenti sunt ad vitam poetae illustrandam; plura in codd. Prudentianis praevia, quae fictionis inventionisque speciem satis prae se ferunt, monachorum codd. describentium ingeniolis debemus nimium luxuriantibus. Sunt igitur indigna, quae aliunde transcribantur. Eiuscemodi habes etiam in cod. Pal. 242 (vid. Arev. I, p. 65, not. b), qui Heidelbergae Romam pervenit.

9) Quando et ubinam obierit, non constat. Giselinus (ap. Weitz. p. 500) quidem conicit, eum ad usque Stiliconis prodicionem et necem (Zosim. IV, 57, V, 1. 5, Oros. VII, 37. 38), quae circa annum 413 acciderit, non vixisse. Si enim id temporis non decessisset, laudes Stiliconis ex lib. sec. contra Symm. v. 696 sqq. sustulisset. Arevalum quoque ita opinari, Middeldorpf. (l. l. I, p. 9, not. 19) et Obb. (l. l. p. IV, not. 9) parum accurate asserunt. Is enim recte (l. l. p. 38): „*Quid hac coniectura infirmius? Quasi vero in scriptorum fuisse potestate librum semel emissum revocare.*“ Anno autem aetatis 57 l. e. a. Chr. 405 poeta opera sua divulgasse videtur, id quod ex praef. liquet. Nihil igitur omnino de tempore exitus eius e vita dici aut definiri potest.

CAP. II. DE PRUDENTII OPERIBUS.

1. In ipsa praefatione operibus Prudentii praevia catalogus eorum nobis servatus extat¹). Ea quidem emisisse, certe absolvisse videtur aetatis anno quinquagesimo septimo nondum exacto. Ac primum eius carmen est *Cathemerinon* liber unus, cuius plurimis poematibus variae quotidianae vitae actiones et tempora die noctuque pie atque religiose initiantur²). Haud pauca iis insunt ad antiquitatem christianam illustrandam et ad sacram scripturam disciplinasque dogmaticas explicandas³) perutilia atque idonea.

1) Praef. opp. vv. 37...42 (ibid. not. exeg. nostr.) haud subobscurè ordinem indicant, quo carmina digerantur. Secuti igitur sumus cod. Alex. 321 (α), ubi hicce est: *Cathemerinon* liber, *Apotheosis*, *Hamartigenia*, *Psychomachia*, *contra Symmachum* libri duo, *Peristephanon* lib., *Dittochaeon*. Arevalus Dittochaeon proprio loco motum Psychomachiam inter et duos contra Symm. libb. posuit. Obbarius rectum ordinem servavit, cum in vulgatis edd. Aldo auctore aut ita procederet: *Psych.*, *Cath.*, *Apoth.*, *Ham.*, *Perist.*, *contra Symm.*, *Dittochaeum*, aut Sicharda (ed. 1527) praecedente *Psych.*, *Cath.*, *Perist.*, *Apoth.*, *Ham.*, *contra Symm.*, *Enchiridion*. Weitzius et Heinsius ita ordinant: *Cath.*, *Perist.*, *Apoth.*, *Ham.*, *Psych.*, *contra Symm.*, *Diptychon*.

2) Clerus Rom. iam primis medii aevi saeculis in breviarii feria tertia, quarta, quinta hymnarii de quotidianis ex Cath. hymn. I, vv. 1...8, 81...84, 97...100, II, 1...8, 48, 49, 50, 52, 57, 59, 60, 67, 68, III, 25, 93, 94, 96, 97...108 passim mutatos recitabat vel canebat. Plura receperunt breviora (etiam Mozarabicum, vid. Arev. I. l.), quae iussu Gregorii IX, Sixti IV, Pii V, Urbani VIII relqq. edita fuerunt (cfr. Gavantii thesaur. sacr. rit. II, p. 295, Augusti Denkwürdigkeiten aus der christl. Archæol. V, p. 316, Daniel. thesaur. hymnol. I, p. 119...143). „*Psalterium* iuxta duplicem editionem, quam Romanam dicunt et Gallicam, una cum canticis ex duplici item editione, et *Hymnarium* atque *Orationale*, editio ad veterem ecclesiasticam formam ex antiquis mss. exemplaribus digesta per I. Carum presbyterum“ (vid. Tom. II novae ed. opp. venerab. Thomasii per Anton. Francisc. Vezzosi. Romae 1747.) recepit ex Cath. IX, 10 sq., XII, 93 sq., XII, 77 sq., VII, 1 sq., V, 1 sq., XII, 1 sq.; Perist. II, (15) 17 sq.; Cath. I, 1...8, 81...84, 97...100; II, 1...8, 48, 49, 50, 52, 57, 59, 60, 67, 68; ibid. 25, 93, 94, 96, 97...108, VI, 125 sq.; X, 1 sq. Cath. hymn. X versus variis musicis rhythmis iam pridem subditi fuerunt: vid. Luc. Lossi psalmod. sacr. veteris eccl. select. (Viteberg. 1595), p. 351, Fr. Bodenschatz. florilegium select. cantionum. Lips. 1603, La Borde Essai sur la musique ancienne et moderne (Paris. 1780), I, p. 43, II, p. 129, M. Gerbert. de cantu et musica sacra a prima eccl. aetate etc. Typis san Blasianis, 1774, II Tom. 4, Hymnorum precumque formulae ad Portensium alumnorum usum. Lips. 1777, Herder. Briefe zur Beförderung der Humanität VII, p. 28, Friedemann. in praef. ad libr. „Choräle, Lieder und Motetten zunächst für d. Gymn. zu Weilburg, v. H. Drös,“ I, p. III...VIII, et in „Beiträge zur Vermittlung widerstrebender Ansichten über Verfassung u. Verwaltung der Gymnas.“ III, p. 138, Versuch eines allgem. evang. Gesang- und Gebetbuchs zum Kirchen- und Hausgebrauche p. 848, Hamburg 1833.

3) Cfr. Cath. I, 50, II, 76, III, 86, 100, 123, 138 relqq.; III, 2, IV, 14, VI, 5, X, 165 sqq., et relqq. Adeas Augusti Denkwürdigkeiten V, p. 286,

Alterum est *Apotheosis*, quae in divina Christi natura peculiariter perscrutanda versatur atque in trinitate contra eius adversarios defendenda. Singulae vero sectiones quid tractent, etsi suo loco e codd. mss. a nobis indicatum erit, totius Apotheoseos sententiarum nexum, qualem Obbarius adtulit uberrimeque exposuit (prolegg. p. V) cum adnotationibus ei subditis hic praeivium ponamus: „Inde a v. 1 usque ad v. 176 *contra eos, qui patrem passum esse affirmant*⁴⁾, sic disputat: Pater pati non potest, quia primum Ioanne auctore (v. 9) invisibilis est, neque unquam in terra apparuit, sed Filius (v. 23). Per hunc enim Pater, maiestas pura et infinita, hominibus est patefactus et illa Dei manifestatio *Verbum* (λόγος) vocatur, quod hominis formam N. T. induit, vetere autem variis in figuris apparuit (45...72)⁵⁾. Deinde is tantum spectari potest ac pati, qui nascitur, non innatus Deus, cui principium temporis non est, sed qui super omne tempus (75...100). Quando igitur passus est Pater? Nusquam fuit in terra, sed per Verbum semper adest (120), idque in auxilium Patris descendit (155), ut homines ad eius exemplum mutarentur et Christo consanguineo paullatim accederent (v. 163). Christus enim nostri est mediator et Dei (174), per utrumque, per hominem ac Deum cucurrit, sed Pater ipse non est factus caro, caro autem ad imaginem eius sumpta post

296, eiusque dissert. de audiendis in theologia poetis (Ienae 1809), et de antiquis hymnis (ib. 1810), Münscher. Dogmengeschichte I, p. 50, Gieseler. Kirchengeschichte I, p. 16.

4) „Perstringit his versibus Prudentius aut Noetum et Praxeam, Patripassianos vocatos, qui Deum ipsum in terra apparuisse, passum ac mortuum esse docuerunt [vid. de illo Epiph. haer. LVII, 1: *ἵνα Θεὸν δοξάζω, ἵνα ἐπίσταμαι καὶ οὐκ ἄλλον πλὴν αὐτοῦ, γεννηθέντα, πεπονθότα, ἀποθανόντα*, et de hoc Tertull. adv. Prax. 1: *paracletum fugavit et Patrem crucifixit*. (de carn. Chr. 5.) — cap. 2: *itaque post tempus Pater natus et Pater passus, ipse Deus dominus omnipotens Iesus Christus praedicatur*. — cap. 5: *duos idem volunt esse, ut idem Pater ac Filius habeatur*. — Walch. Geschichte der Ketzereien I, 545, Neander. Antiquosticus p. 481, Gieseler. Kirchengeschichte I, p. 216, Baumgarten-Crusius, Lehrbuch der christl. Dogmengeschichte I, p. 200, II, p. 1014 sqq. L. Lange üb. die Behandlung der ältesten Kirchen- und Dogmengeschichte in Illgen. Zeitschrift für die histor. Theol. II, 2, p. 25 sqq.]: aut oppugnat Priscillianistas, in Hispania tunc frequentes, qui *deitatem Christi esse convertibilem et passibilem* docebant, quod dogma in Toletano concilio (a. 400) dampnatum est, cfr. I. H. B. Lübker. de haeresi Priscillianistarum ex fontibus denno coll. Hauniae, 1840, eiusque censorem in Röhr. kritische Predigerbibliothek XXXIII, p. 691.“

5) „Tertull. l. I. 16: *Filius itaque est, qui ab initio iudicavit... ipse enim ad humana semper collegia descendit ab Adam usque ad Patriarchas et Prophetas, in visione, in sompno, in speculo, in aenigmate: ita semper ediscebat et Deus in terris cum hominibus non alius conversari poterat, quam sermo, qui caro erat futurus*.“

martyrium ad ipsum adscendit⁶⁾. — Deinde vv. 177...320 fidem catholicam contra *Sabellianos* defendit: Pagani, si in caelum spectabant, Deum esse regem et omnium Deorum patrem agnoscebant (190...216), nonne nos Christiani, qui eumdem Deum iam bis „libris et corpore, ante fide, mox carne et sanguine coram“ vidimus, eum esse negabimus (217...220)? Nemo autem est, qui haec hallucinetur, sed cum Deo Patre simul Iesus Filius regnat, quem genuit Pater ex se, qui ad hunc recurrit, qui est rex mediae rationis et imae, qui est Deus et homo (224...237). Sabellius igitur, si Filium fuisse negat, nonne Patrem ipsum laedit? Quomodo enim genitor esse potest, nisi is quem generaverit existit (v. 181 sqq.)? Id autem nostra est salus, quod nunquam sine Patris nomine Filium, neque sine Filio Patrem, neque utrumque appellamus, nisi mediator interest, Spiritus stus: qui tamen non tres diversae personae esse possunt, sed unum Deum, unam substantiam divinam efficiunt⁷⁾. Deus Pater generavit Filium: ratio autem generandi nos fugit (259 sqq.); hoc unum scimus, Deum ab initio Patrem non genitum fuisse, Filium ab aeterno genitum⁸⁾, aeternum, illo auctore satum, cui nullus praefuit auctor (282...295). Eaque sententia all. Genes. XIX, 24 e vetere testamento confirmatur, similiter ut A. 28 et Psych. praef. 45 all. Genes. XVIII, 2 Trinitatis dogma.⁹⁾ — Tum usque ad v. 551

6) „In refutanda Patripassianorum doctrina Prud. a Tertulliano praeter cetera eo distat, quod ille argumenta e novo testam., hic e vetere (cfr. cap. 5, 19. [Proverb. 8], 6, 12 [Gen. I, 26] etc.) sumpsit, et quod ille de spiritu sancto plane tacuit, de quo hic multa disputat, vid. cap. 13, 26, 31, Schröckh. Kirchengesch. III, p. 177, Münscher. Dogmengesch. I, p. 428 sqq., Baumgarten-Crus. I. I. Ceterum emanationem filii ex Dei ore, de qua Tertull. (I. I. cap. 8, vid. nos ad Cathem. III, 2, p. 9) pluribus egit, Prudentium quoque probare, ex v. 49 (*Hoc Verbum est, quod vibratum Patris ore benigno* etc.) iure potest concludi, quod moneo, ne quis poetam Pseudo-Hippolyti, qui eam reticuit, assecclam putet, cfr. Münscher. I, p. 437.“

7) „Lactant. instit. IV, 29, 3: *Cum dicimus Deum Patrem et Deum Filium, non diversum dicimus nec utrumque secernimus, quod nec Pater a Filio potest nec Filius a Patre decerni, si quidem nec Pater sine Filio nuncupari nec Filius potest sine Patre generari*, Tert. adv. Prax. 2: *Tres autem non statu sed gradu, nec substantia sed forma, nec potestate nec specie. Unius autem substantiae et unius status et unius potestatis, quia unus Deus, ex quo gradus isti et formae et species in nomine Patris et Filii et Spiritus sti deputantur*.“

8) „Simili argumento ad Sabellium refellendum utitur Dionysius Alexandrin., cfr. Athanas. de sentent. Dionys. contra Arian. Opp. I, p. 559 sqq. ed. Colon.“

9) „Prudentius hac in Sabellium quaestione habita alius dogmatis, nisi eum Filium negavisse mentionem non facit, quare ei ignota fuisse videntur, quae de illo haeretico dicunt Theodoret. (fab. haer. II, 9): καὶ ἐν μὲν τῇ

contra Iudaeos agit, quibus impp. mire favebant¹⁰); nam tamen-etsi Theodosius Iudaeorum ac Christianorum matrimonia vetuit, tamen sacra eorum libere colenda concessit¹¹), et quantopere Arcadius atque Honorius eos tuiti sint, quis est, qui nesciat¹²). Quare, nisi fallor, poeta his imperatoribus persuadere voluit; ut Iudaeos, quorum cultum cum paganis comparat, opprimerent. — Vv. 552...951. Cognati sunt Iudaeis *Homuncionitae* i. e. *Ebionitae* (p. 68 v. 552), qui Christum hominem, non Deum fuisse affirmant (557)¹³). Quod dogma Prudentius hoc modo impugnat:

παλαῖ ὡς πατέρα νομοθετῆσαι, ἐν δὲ τῇ καινῇ ὡς υἱὸν ἐνανθρωπῆσαι· ὡς πνεῦμα δὲ ἅγιον τοῖς ἀποστόλοις ἐπιφοιτῆσαι, et Epiphan. (LXII, 1), qui eumdem ἐν μιᾷ ὑποστάσει τρεῖς ἐνέργειαι etc. docuisse affirmat: cfr. Neander. allgem. Geschichte d. christl. Religion u. Kirche I, 3, p. 1016 sqq., L. Lang. Geschichte u. Lehrbegriff der Unitarier p. 120 sqq. Seniore autem tempore talia, nam sec. IV eius haeresis asseclas Romae adhuc fuisse constat (vid. Gieseler. I, p. 219), Prudentiano more tradita esse ex Hieronymo (ad Ephes. IV, 1, Tom. IX, p. 177, ed. Francof. 1684) apparet: *Hoc dico propter Sabellium, qui eumdem Deum Patrem arbitratur et Filium, confunditque personas, dum eamdem divinitatem in utroque deprehendit.* Cfr. etiam Basil. Epist. 210, Münscher. I, p. 450 sqq.

10) „De Iuliano Apostata [v. 449], Valentiniano, Maximo ac Theodosio cfr. Cod. Theodos. I. XVI. t. 8. *de Iud.*, Cod. Iustin. I. I. t. 9 *de Iud.*, Ammian. Marc. XXIII, 1, Rufin. I, 37, Theodoret. III, 20, De la Bletterie: *das Leben des Kaisers Iulian* übersetzt von I. G. Pfeil (Frankf., 1752) p. 279, Neander. üb. d. Kaiser Iulian u. s. Zeitalter (Leipzig, 1812) p. 145, Tillemont. hist. des empereurs V, p. 48. 288 sqq., Bossuet discours sur l'hist. universelle II, p. 72, 112, 124 (ed. Paris. a. 1817, 12), Neander. Geschichte d. christlichen Religion II, 1, p. 104.“

11) „Cod. Theod. I. III. t. 7 *de nupt.* ib. Gothofred. Tom. I, p. 101. Iudaei adeo servos Christianos habebant, vid. Cod. Theod. I. XVII. t. 9. *Ne christ. manc.* Tillemont. I. I. p. 236, Bynkershoek. de cultu relig. peregr. ap. Rom. (Opp. III, p. 237). Ambros. quoque Theodosium ob Iudaeorum tutelam vituperasse apparet ex epist. II, 17, Schröckh. I. I. VII, p. 412.“

12) „Cod. Theod. I. XVI. t. 8...12. Honorius postea, cum inter fratres dissensio orta esset, severiores leges in Iudaeos promulgavit, vid. Schröckh. I. I. p. 402, D. H. Levysohn. de Iudaeorum sub Caesaribus condit. et legg. eos spectantibus (Lugd. Bat. 1828) p. 150, Historia Iudaica: res Iudaeor. ad haec fere temp. complex. De hebraeo in latin. versa a G. Gentio. Amstel. 1651, 4. Ceterum in Gallia et Hispania permulti reperiebantur Iudaei, nec semper quieti, cfr. Rutil. Numant. Itiner. I, 381, Bail état des Juifs en France, en Espagne et en Italie (Paris 1829) p. 119.“

13) „Haec Prudentii verba Ebionitas etiam tunc frequentes fuisse, quod multi VV. DD. negant (vid. Daehne in Encyclopaed. ab Ersch. et Gruber. edit. s. v. p. 283), deinde ipsum eos, qui nativitatem Christi divinam agnoscunt (cfr. Orig. adv. Cels. V, 61, Euseb. III, 27, Epiphan. adv. haer. 30, Neander. I. I. I, 2, p. 619 sqq., L. Lang. die Ebioniten u. Nicolaiten, Leipz. 1828, p. 20), ante oculos non habuisse docent. Consentit igitur cum Irenaeo (adv. haer. I, 26), Theodoret. (haer. fab. II, 1), Tertull. (de carne Christi 14), August. (haer. 10) et ceteris, sed de eorum quidem cultu Iudaicis poeta luculentius non exponit, quod ea tantum, quae ad dogma de Trinitate spectarent, hoc carmine illustrari voluit.“

Sollertia humana aut ingenii est aut corporis, altera mente viget, altera viribus excellit (560); de Christo autem haec dicere nefas, qui humanam quidem induit naturam, sed Deo natus creditur: primum, quod *innuba virgo nubis spiritui* etc. (571); deinde, quod sacra scriptura eum ita naturum vaticinata est (577)¹⁴), nam si Christus tamquam homo natus fuisset, Magos advenisse eumque donis cumulavisse, nemo crederet. Tum miracula patravit Christus, quem revera Deum fuisse illud miraculum docet, quo quinque panibus ac duobus piscibus ingentem hominum multitudinem satiaverit: quis hoc facere potest, nisi qui mundum ipsum pastumque omnem ex nihilo creavit (722)? Denique idem sacro lavacro peccata, quibus homines immaculati erant, depulit (679...700), et Lazarum e mortuis excitando mortem ipsam sustulit (770). Deus igitur totum hominem recipit, quod totus ab ipso est, illud tumulis, hoc caelo reducens (774 sqq.)¹⁵). Obiciunt hic quidem haeretici, num anima a Deo homini inspirata pati et in imo cerebro puniri possit (782...785)¹⁶)? Anima autem secundum Prudentium a Deo

14) „Similiter iam Irenaeus (III, 21) allato Esai. VII, 14 Ebionitarum errorem impugnaverat.“

15) „Huc potest referri, quod Hieronymus (comment. ad Ephes. lib. II, Tom. IX, p. 178, B) allata epist. ad Ephes. IV, 10 disputat: *Hic locus adversus Ebionem et Photinum vel maxime facit. Si enim ipse est ascendens in coelos, qui de coelis ante descenderat, quomodo Dominus noster Iesus Christus non ante Mariam est, sed post Mariam?* Qui de Ebionitis plura cognoscere cupiunt, adeant Gieseler. über die Ebioniten u. Nazar. in Stäudlinii et Tzschirner. Archiv. IV, part. II, p. 279 sqq., Credner. Essäer u. Ebionit. in Wineri annal. theol. a. 1828, II, p. 211 sqq. et Delmer. de Nazar. de Ebion. (Halae 1837), qui quidem VV. DD. Prudentii rationem non habuere.“

16) „De inscript. huius Apoth. partis vid. p. 74. Ad Ebionitas eandem esse referendam, ex eius fine (V, 938 sqq.) apparet, ubi dogma de corpore Christi, quod excursu *de anima* interruptitur, denuo excipitur. In illo autem excursu primum eos [Priscillianistas intellegit all. Hieron. ep. 76, Middeld. p. 166, sed cfr. Lübker. I. I.] oppugnare mihi videtur, qui ex Genes. II, 7 animam Dei partem esse effecerunt, cfr. Iustin. dial. c. Tryph. p. 106, ed. Colon., Tatian. Orat. in Graec. p. 253 sqq., deinde eos, qui cum Origine (Opp II, p. 99) eius praexistentiam statuunt, nam Cathem. X, 165 sqq. illam sententiam non probant, quidquid Middeldorpf. (p. 165) et Hagenbach. (Lehrb. d. Dogmengeschichte I, p. 326) contra dicunt, vera enim illius loci explicatio haec est: „Da Deus, ut anima eandem sedem occupet, quam ante primum peccatum, ante Adami lapsum, tenuit.“ Finis autem universae disputationis Prudentianae in eo, quod animam Dei statu factam iustique capacem censet, cum Tertulliani doctrina consentit, vid. de anim. 22: *Definimus animam Dei statu natam... effigiatam, substantia simplicem, de suo sapientem, varie procedentem, liberam arbitrii etc.*; in eo autem, quod eam incorpoream dicit atque animarum translationem improbat, ab hoc scriptore valde dissentit, cfr. Tertull. de an. 20...27, Münseber. II, p. 96, Hagenbach. I. I.: et quod animam creatam, nec Dei partem esse affirmat, Augustini quoque doctrinam facit suam (vid. Epist. 157, et Hieron. IV, p. 157, Schröckh. VII, p. 336), cuius sententiam de peccato originali (adv. Iulian. V, 3) aliter de-

creata, non genita est (791), quia non ut Filius ante hominis primi creationem fuit (825 sqq.), flatus est Dei etc. (v. 830 sqq.). Quapropter in ipsa divini quid inesse negari nequit, nam incorpoream (834), immortalem (802), sapientem iustique capacem se praebebat (ib.), multis vero in rebus creatoris dissimilis apparet, ut, qui eam sive Deum ipsum, sive Dei partem esse opinantur (821 sqq. 874, 883), valde errant: nam primum ea finibus cuiusdam spatii continetur, quia facta est, non genita (870). Deinde ob eam rem peccandi potestatem non omnino respuit et poenae obnoxia potest esse (878), sicut angeli quoque, quoniam creati sunt, peccant (890)¹⁷. Simplex quidem ac pura fuit anima ante Adami lapsum, exinde autem nemo nascitur insons, quamquam nec animae animas pariunt¹⁸, nec eae per traducem propagantur, sed lege occulta fundit opus natura suum, quod parvula anhelant vascula vitalisque adsit scintilla coactis (901. 917). Christus autem incorruptae matris gestator et innocui corporis nos a peccatis liberat, quamquam ipse non est mortuus, quod mors culpa atque poena tantum alitur. — Pars Apotheosis ultima in refutandis Manichaeorum phantasmatis, qui Christum corpus habuisse verum negabant (956 sqq.), posita est.¹⁹ Oppugnat hoc dogma, primum quod Deus veritas sit, neque quidquam simulatum prae se ferat (975), deinde quod Iesus se ipse filium hominis ac verum hominem nominaverit (966, 973), tum quod genealogia Christum hominem indicet (981) et quod inde ab initio mundi Deus salvatorem humana specie atque indole appariturum

fendere videtur: vid. Ham. 390. 522 sqq., Cath. III, 131. Idem vero placitum alios iam ante Augustinum et Prud. similiter docuisse loci vett. PP. apud Seiler. (dogmat. polem. p. 267) demonstrabunt.“

17) „De angelis, qui, quoniam nati sunt, a peccatis non omnino liberi habentur, vid. Augustin. ad Oros. contra Priscill. 10, de civ. Dei XI, 9, Münscher. III, p. 318.“

18) „Haec contra Manichaeos quoque dicta videntur, cfr. Manes in epist. ad filium Menoch. (August. opp. imperf. III, 172): *Sicut animae gignuntur animabus, ita figmentum corporis a corporis natura digeritur.*“

19) „Refertur potest haec Apoth. pars et ad Manichaeos et ad Docetas (Phantasiastas, p. 78), qui illo tempore nondum extincti erant, cfr. Walch. Gesch. d. Ketzereien I, p. 233...36. Augusti Christologiae Canonicae lineam. (Ienae 1799) p. 19: nam, quominus ea ad aliam haeresin referatur, v. 974 (*Manich. reg.*) non impedit, cum idem nomen sec. IV. et V omnibus fere haereticis tributum sit, cfr. August. haer. 70, Timoth. presbyt. 4, 11. Malo autem intelligere Manichaeos, qui dogma de Christi persona simile probabant (*υφὸς ἀνθρώπου ἀπαθής* et *ἐμπαθής*, vid. locos ap. Gieseler. I. p. 223 et Neander. I, 2, p. 833), quod Prudentii aevo Valentinian. imp. contra eos (a. 372) edictum promulgavit, vid. Cod. Theod. I. III, *de haeres.*, Is. de Beausobre hist. critique de Maniché et de Manichéisme (Amst. 1734) II, p. 120, K. A. Freiherr v. Reichlin-Meldegg. die Theol. des Manes u. s. w. p. 86.“

esse voluerit (1033), denique quod Iesus ut homo cruci affixus resurrectione sua nos quoque resurrecturos esse docuerit (1053)²⁰).

Tertium *Hamartigenia* inscribitur, mali quippe atque peccati originem exponens ad Marcionis *δημιουργόν* confutandum. Obbarius de singularum partium placitis a nobis suo loco notatis ita fusius (prolegg. p. IX) disserit: „... si duo Dei sunt, opponit Prud., cur non statim plures dicuntur (95)²¹? Deinde dualismus summi numinis notioni repugnat, quia, si duo summi, alter inferior sit necesse est (25)²²; quam ob rem unus Deus et princeps numeri et numero anterior censetur (35...40), neque Deus Pater et Christus Filius duo Dii habentur, quod uterque artissimo vinculo coniunctus est (347 sqq.): Quomodo Trinitas in unitate esse possit, solis exemplo²³) demonstrat, qui simul lucem, calorem vegetamenque praebebat (67). Marcion igitur duos Deos fuisse censet, alterum bonum qui novum testam., alterum malum, qui vetus composuerit (122 sqq.) nec non mundum ipsum vitiiis multis contaminatum creaverit (117). Contradicit autem Prud., quod Moyse auctore Deus bona tantum fecerit (339 sqq.), quod animo nostro mali appetitum alamus (561, 636), sicut iste angelus (Belial, 159), qui ab initio quidem bonus fuerit, sed sponte ad vitium se vertens

20) „De hac Prud. disputatione Middeldorpf. l. l. haec adnotat: „Multis argumentis copiose et accuratius, quam alibi fieri solet, hoc placitum refutavit Prudentius.“ Argumentum autem primum, tertium, quartum ac quintum Augustinus quoque in libris adv. Faust. protulit, vid. de I, ib. II, 4; de III, ib. II, 6; de IV, ib. XVI, 1...9 et de V, ib. XXVII, 2, XXIX, 2 sqq.; secundum autem, quod Matth. IX, 3 (non 13, ut p. 79 extat) defendit, poetae proprium esse videtur, nam Augustin. (VII, 2, XVII, 1) similem sententiam all. Matth. IX, 9 confirmat, et alii aliis rationibus in hac re exponenda utuntur, vid. Reichlin-Meldeg. l. l., F. Ed. Colditz. die Entstehung des Manich. Religions-syst. (Lips. 1837) p. 40.“

21) „Eodem argumento Tertullianus advers. Marcion. V, 2 sqq. usus est.“

22) „Tert. adv. Marc. I, 3: *Certe quemcumque alium Deum induxeris, non alia poteris eum forma tueri Deum, quam ut et illi proprium divinitatis adscripseris, sicut aeternum, ita et summum magnum. Duo erga summa bona quomodo consistent, cum hoc sit summum magnum, par non habere et par autem habere, cum uni competat, in duobus esse nullo modo possit.* Boeth. de cons. phil. III, 11, p. 63. Eandem sententiam de unitate numerica locis Aristotelicis confirmat Pseudo-Boethius de trinit. cap. 5. Vid. etiam Middeld. p. 157.“

23) „Bene cfr. Middeld. p. 151, not. 51. haec Sabellii verba ap. Epiphan. LXII, 1: (δογματίζει εἶναι) ὡς ἐάν ἡ ἐν ἡλίῳ ὄντι μὲν ἐν μιᾷ ὑποστάσει τρεῖς δὲ ἔχοντι τὰς ἐνεργείας· γημὶ δὲ τὸ φωτιστικόν, καὶ τὸ θάλλον, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς περιφερείας σχῆμα· καὶ εἶναι μὲν τὸ θάλλον. εἰτ' οὖν θερμὸν καὶ ζέον, τὸ πνεῦμα, τὸ φωτιστικὸν δὲ τὸν υἱόν, τὸν δὲ πατέρα αὐτὸν εἶναι τὸ εἶδος πάσης τῆς ὑποστάσεως.“

corruptus sit (204 sqq.). Simile, inquit poeta, nobis ipsis evenit, quod quamquam animus noster libidinem ac peccatum repellere potest, tamen, quod libero arbitrio est instructus (558), in peius saepe vertitur (526 sqq.): eaque ratione homines malum sibi ipsi parant (561...636)²⁴). Sed — quaerent haeretici — si Deus mali auctor non est, cur id omnino patitur ac tolerat (648) et cur hominum sensus, si peccare volunt, non mutat (670 sqq.)? Prud. igitur, Deum, ait, si malum creavisset, statim post calamitatem, quae homines vexavit, bonum non misisse (661...668), deinde hominem libero arbitrio praeditum esse eumque, quod inter bonum ac malum eligere possit, probum non esse vocandum, qui ad bona perficienda cogatur (694 sqq.). Quare, quod plerique homines falsam viam ingrediantur, corpus eorum post mortem gravibus obrui poenis, et animam, quamvis ex ore suo creaverit Deus, immortalem quidem (867...924), sed ab istis non omnino liberam factam esse, quippe quae etiam concupiscentiae illecebris in corpore sitis ad vitium trahi possit (927)²⁵).“

Psychomachia quarto in loco legitur, qua mihi videtur ethnicorum religionem vitiis ibi repraesentatam voluisse perstrin-

24) „Ad hanc sententiam confirmandam multa affert exempla, quae homines libero arbitrio nimis obtemperantes peccata sibi ipsi procreavisse docent, vid. Ham. 708...778, Middeldorpf. p. 168, 169, si haec facultas tollitur, virtutis quoque ac vitii discrimen evanescit, v. 687. Consentit igitur hac in re poeta cum Irenaeo et cet., quos vid. ap. Münscher. II, p. 91.“

25) „Hamartigeniam optimum Prudentii carmen vocat Bayl. (diction. crit. III, p. 824), quia in eo acrius quam ceteri scriptores ecclesiastici contra Marcionis deliramenta pugnaverit. Comparatione autem cum eisdem PP. instituta poetam ea tantum placita, quae ad dogma *de mali ac peccati origine* spectant, perstrinxisse, et, quamvis semper Marcionem ipsum indicet, Marcionitas tamen saepius secutum esse elucet; vid. Rhod. prolegom. ad quaestionem de Evang. Apostoloque Marc. denuo instit. (Vratislav. 1834, 4) p. 18. Quo factum est, ut *δημιουργὸν δῆλαιον* cum Deo malo prorsus confundat (cfr. Neander. genetische Entwicklung d. gnostischen Systeme p. 293, Kirchengesch. I, 2, p. 793, Hahn das Evang. des Marcion in seiner ursprüngl. Gestalt p. 12, eiusd. dissert. II de gnosi Marcion. antinomi (Regiom. Boruss. 1821) p. 4, Middeldorpf. I. I. p. 146), eumque veteris testamenti auctorem faciat, quod Ephraem. Syr. hymn. adv. haer. 30 p. 507 eidem creatori iusto inter Deum bonum ac malum medio tribuit (vid. Hahn. diss. II, p. 5 et Antitheses Marc. gnost. etc. (Regiom. 1823, 8) p. 14, Münscher. II, p. 50). In eo autem, quod Prud. de origine angeli mali disputat, cum Athenagora (legat. p. 326) et Tertull. (adv. Marc. II, 10) consentit (Münscher. III, p. 326), quem ante oculos semper habuisse loci not. 32 et 33 allati demonstrabunt, et quamquam mali sedem in corpore ponit, tamen corpus ipsum malum esse creatum nusquam dicit, vid. Middeld. p. 171, not. 23, Reil. (Opusc. acad. p. 744) vituperantem, qui poetam corpus *animae carcerem* appellavisse arbitratus sit. — Haec sunt, quae de theologia Prudentiana nobis exponenda videbantur, plura ac meliora Middeldorpii disputationes saepissime laudatae suppeditabunt.“

gere²⁶). M. Varro satyram inscripsit *Σχιμαχία* (Gell. N. A. XIII, 22, 4).

Psychomachiam duo *Contra Symmachum* libri compositi excipiunt, qui ab Valentiniano, Theodosio, Arcadio Impp. petiverat, ut Victoriae ara in Curia restitueretur, quam a Constantio semotam, a Iuliano instauratam Gratianus funditus everti iusserat²⁷). Priori autem libro paganitatem omnino vilipendendam demonstrat, posteriori singula Symmachi dicta refellere conatur²⁸).

Sextum est *Peristephanon* lib., cuius singulis singuli hymnis laude celebrantur, qui martyrum coronam sibi meruerunt²⁹).

26) Middeldorpfio (l. I. I, 11) quo referatur in praef., non liquet. Neque Obb. de ea dicere habet, quae satisfaciant: „Quartum poetae carmen *Psychomachia* vocatur, in quo post longam pugnam vitia vincuntur et virtutes superiores discedunt. Quod, cum in eo catholicae doctrinae fundamenta insint, et magni medio aevo aestimatum est, et nunc quoque a catholicis saepius legitur“ (prolegg. p. XI). Arevalus quodammodo praesagivit verum, sed acu non tangit (v. 39 praef.): „Pugnare contra haereses, catholicam discutere fidem ad *Apotheosin*, ad *Hamartigeniam*, et, ut ego quidem puto, ad *Psychomachiam* pertinet“ (prolegg. p. 41). Primaevi christiani gentilitatem vitiis aequiparabant, virtutes novi foederis religioni. In Psychomachia igitur vitiorum pravitate gentilitatis mores labefacti, virtutum splendore christianismi gloriae honoresque inter clades atque victorias delineantur. Eam ob rem et quoniam multa ei insunt, quae in usum vitae contemplativae converti queant, id poetae carmen prae ceteris medio aevo a monachis describendo multiplicatum videmus. Si satyram paganismi Psychomachiam esse statuas, facilis est vocc. *Discordia nostros Intrarat cuneos* v. 683 interpretatio. Inscriptio quoque codicis Vat. 1439 (g) *Fides pugnat contra veterum culturam* (vid. not. crit. ad v. 21) eodem pertinet. — Duo autem contra Symm. libri tum intrinsecus quodammodo cum Psychomachia cohaerent. Ap. Gennad. l. I. est liber *de compunctione animi*, sequioris aevi scriptoribus aliis alium titulum, qui magis placebat, praefigentibus. Cfr. Notker. Balbulus (de vir. illustr., in Fabr. bibl. med. et inf. lat. V, p. 922), Vincent. Bellovac. (spec. hist. XVIII, 62, 102) relqq.

27) Cfr. adnott. nostr. libr. I contra Symm. praevidiam.

28) Si dubitari nequit, quin praef. opp. Prud. vv. 40, 41 ad duos contra Symm. libb. inprimis spectent, haud subobscure tempus simul innuunt, quo scripta sunt. Etenim poeta anno quinquagesimo septimo carmina sua cum evulgaverit, ea ante an. 405 absoluta fuisse intelligi oportet. Qui plura de iis quaesiverunt, oleum et operam perdidisse videntur; nil enim certi ex ipsis hac de re definiri potest. Neque probabilibus, nedum certis argumentis probare est, ubinam loci composita fuerint, Romae an in Hispania.

29) Cfr. praef. v. 42, Gennad. l. I. Non eundem singulorum carminum ordinem codd. praebent (vid. cap. III), neque in eo edd. conveniunt. Quatenus martyrum cruciatus poetae referenti fides habenda sit, id accuratius definiri nequit. Attamen permagni faciendus est in omnibus, quas fere aequalis rerum gestarum aut post alios enarrat aut refert solus. Sincerior certe est magisque candidior quam illi, qui sequiori tempore ipsum historioliis fabulisque exornabant, exornatum venditabant. Id de Martyrologii Rom. auctoribus, de Historia Lombardica seu Aurea Sanctorum Legenda (Norimbergae 1486), de Adone, Usuardo, Notkero aliisque interpolatoribus dictum esse volo, suo loco in notis accuratius indicandis. Quae de nimio martyrum cultu passim occurrunt, Hispania

His accedit *Dittochaeon*³⁰⁾, quod historias quasdam veteris et novi testamenti tetrastichis hexametris delineatas continet in ipsa poetae opp. praefatione non indicatum. Quam ob causam et cum dicendi modus passim parum Prudentianus esse videatur, Sichardus an Prudentio libellum adiudicaret, dubius haesitabat³¹⁾, Possevinus³²⁾, Heinsius³³⁾ et cum aliis Bährus³⁴⁾ poetae eum abjudicandum putabant, Fabricius autem, Weitzius, Rivinus, Eschenbach., Leyser.³⁵⁾ alique, quoniam in cod. Wernheri Wolfini Argentoratensis *Amoeni* cuiusdam esse dicitur (vid. infra cap. III, not. 24), *Prudentium Amoenum* alias omnino ignotum eius auctorem esse opinati sunt. Pro eadem opinione Sichardus steterit, sed forte Sedulium eius auctorem credendum ante notavit³⁶⁾. Barthius *Amoenum* esse Prudentii cognomen a librariis eodem modo adiunctum rectius vidit³⁷⁾, quo Sallustius alique veterum scriptores similia sortiti sunt. Idem vero non dubitat, quin tetrasticha illa ex ampliori Prudentii libro excerpta sint, qui ipse ad nostra usque tempora non pervenerit. Quam quidem coniecturam aliis alii argumentis excoluerunt³⁸⁾. Equidem *Dittochaeon* Prudentii esse non negaverim, licet in praef. opp. mentio eius peculiaris facta non sit; sex prioribus autem carminibus cum praef. iam evulgatis *Dittochaeon* emis-

niae propria esse videntur, nisi forte solius Prudentii pietati ea debemus (vid. I, 12 coll. 17, 112, II, 379 coll. 333, 520, IV, 189, V, 555, VI, 83 sq. coll. 145, VIII, 1 sqq., X, 1186, XI, 195 coll. 243. XII, 60). Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, Leo M., Vigilantius Barcilonensis ecclesiae presbyter haud quaquam illi quamvis piaee devotioni suffragabantur. Romae Prudentium fuisse, inde in Hispaniam reversum, ex hymn. IX, 3, 106, XI, 1 sqq. coll. 231, XII, 1 sqq. coll. 64 effici potest. Hymnos I, III, IV, VI ad diem illorum martyrum natalem celebrandum eum in Hispania composuisse ex ipsis peniculate perlectis mihi persuasum est.

30) De variis opusculi in codd. mss. et edd. inscriptt. consulas nostr. not. crit. Vox conflata ex *διττός* et *ὄχη*; *duplex* quippe *refectio* ad Vetus et Novum Testamentum pertinet.

31) Ed. Prud. opp. p. 454 Basileae, 1527.

32) Apparat. sacr. I, p. 530 coll. Arev. II, p. 665 not.

33) Adnot. in Prud. p. 139.

34) l. l. p. 45.

35) *Fabr.* commentar. in poet. christ. p. 7, *Rivin.* de Christo Iesu, benefic. et laud. eius. (Lips. 1652, 8) p. 75, *Eschenbach.* diss. de poet. christ. in Dissertat. acad. (Norimberg. 1705) p. 100, *Pol. Leyser.* histor. poet. et poegn. med. aevi p. 10 sqq.

36) Sich. l. l. p. 454.

37) Adv. VIII, 11. 12.

38) *Du Pin.* nouvelle bibl. III, p. 5, *Gall.* bibl. PP. EE. maxima VIII, p. 530, *Hamb.* zuverlässige Nachricht. III, p. 16, *Oellr.* comment. de script. eccl. ed. Heeren. (Lips. 1791) p. 258 coll. *Nicol. Anton.* bibl. vet. Hispan. sacr. II, 10, p. 226, *G. Cave* hist. liter. SS. eccles. I, p. 382, *I. N. Funccius* de veg. ling. lat. senect. p. 263, *G. Stolle* von den Kirchenvätern p. 301.

sum fuisse videtur. Stilus quidem hic illic hispidus atque hiulcus fere Prudentium sapit, et Gennadius id quoque catalogo suo insertum reliquit³⁹⁾. Ceterum Obbario hoc poema compositum videtur, „ut Christiani historias et V. et N. T. versibus descriptas haberent⁴⁰⁾“. Attamen poeta si id sibi voluerit ieiune atque imperfecte successit. Pro certo potius habeo, istorum tetrastichorum quodvis picturae in sacri loci parietibus subscriptum stetisse atque explicationi ipsi inservisse. Rectum iam Arev. fere vidit. Obbarius⁴¹⁾ vero et alii, morem illum sec. IV et V rarissimum fuisse, certe non asseruissent, si ipsis catacubarum crypta⁴²⁾, quae Romae et Neapoli visuntur, illis seculis anteriora suis oculis perlustrare contigisset.

Quod in Gennadii catalogi fere limine notatur Prudentii opus: *Commentatus est in morem Graecorum Hexaemeron de mundi fabrica usque ad conditionem primi hominis et praevaricationem eius*, id non superest. Quodsi in praef. opp. non allatum sit, id parum probat, Prudentium eius non esse auctorem. Alicuius autem momenti est, ut ita fere censeamus, quod apud Gennadium⁴³⁾ de Salviano Massiliensi persimilia extant: *et in morem Graecorum de principio Genesis usque ad conditionem hominis composuit versu, quasi Hexaemeron librum unum*. Itaque cum neque Prudentii, neque Salviani Massiliensis eiusmodi opus extet, probabile fit glossema aut huc aut illuc irrepsisse. Trithemius quoque id prorsus ignorat⁴⁴⁾.

Alterius Prudentium carminis auctorem esse nonnulli ex Gennadii vbb.: *Fecit et in laudem martyrum sub aliquorum nominibus Invitatorium ad Martyrium librum unum* sibi colligunt⁴⁵⁾. Isti nimirum post *nominibus* virgulam locant, qua interpungendi ratione nil pravius. Equidem Gennadii vbb., quae quin genuina sint non dubitaverim, ad librum Peristephanon adhuc superstitem referenda pro certo habeo. Legerim tamen: *Fecit et in laudem martyrum sub aliquorum nominibus invitatorium ad celebrandum martyrium* [vel ad celebranda martyria] *librum unum*.

39) De vir. illustr. c. 13.

40) Prolegg. p. XIII, not. 51 coll. 52.

41) Prolegg. p. XIII.

42) Perist. IX, 10, XI, 127, Bellermaun: Ueber die aeltesten christl. Begräbnissstätten und besonders die Katacomben zu Neapel mit ihren Wandgemälden, Hamburg, 1839.

43) l. l. c. 67.

44) Vid. de script. eccl. I, p. 210.

45) Bähr. l. l. p. 45.

Plurimi quippe Peristephanon hymni invitatorii sunt ad diem natalem martyris cuiusdam festum agendum⁴⁶). Qui spuria ea esse volunt,⁴⁷) provocant isti ad exemplaria quaedam Gennadii mss., ubi desunt. Neque in cod. Alex. 551 recentiori ea invenio; haec enim exhibet: *Fecit et in laude* (sic) *martyrum librum unum. et ymnorum alterum*. Parvi tamen refert, Honorium Augustodun. (II, 13), quamvis Gennadium exscripserit, eorum non servasse memoriam.

Poemation quoddam *De laudibus Dei* Notker Balbulus⁴⁸) solus Prudentio attribuit.

2. Prudentii carminum indoles eo definita continetur discrimine, quod inter christianismum intercedit et paganismum⁴⁹). Atque id quidem non solum statuendum est de re, quam tractant, sed de modo etiam, quo agitur disseriturque. Siquidem quaevis illarum artium, quas plasticas vocant, dum ethnicorum cultus floret, formis idealibus fere induta repraesentabatur, christianismus propagatus deperdidit gloriam illam pulchritudinis forma praesentem, fidelium quippe opinione a summi Dei creatoris dignitate atque maiestate alienam, ne dicam, ei contrariam. Pectoris ligamina illi quaerebant, non externi ornatus pompam. Unde ob rudem cultum incultumque ritum⁵⁰) adversarii insectanter eos vituperabant. Itaque cum poetae christiani rem tractandam tractandi normae atque rationi posthaberent, factum est, ut illa externae speciei atque for-

46) Perist. I, III, IV, VI relqq.

47) Etiam Obb. prolegg. p. XIV.

48) Fabric. bibl. med. et inf. lat. V, p. 922. — Praeter Aurelium Prudentium Clementem de tribus aliis eiusdem nominis traditum memoriae est. Primus quidem *Turiasonensis* in Aragonia an. fere 300 episcopus fuit (cfr. Act. Sanct. ad diem 28. April. III, p. 587, Fabric. bibl. lat. III, p. 292, Goldast. ap. Weitz. I, p. 319); *Trecensis* seu *Tricassinus* in Gallia episcopus sec. IX floruit, qui varios *hymnos ecclesiasticos* (ex quibus tres leg. in Daniel. thes. hymn. I, p. 141), *collectanea e Psalmis*, *carmen in beat. Mariam virg. Trecensem* aliaque scripsit, quae in nonnullis codd. Aurelii Prudentii Clementis nomen inmerito prae se ferunt (cfr. Hincm. Rhemens. I, p. 119, 204, 322 ed. Paris. a. 1645, Barth. Adv. XVIII, 11, Fabric. bibl. med. et inf. lat. VI, p. 22, Leyser. I. I. p. 254); tertius monachus Germanus, Walafriidi Strab. praeceptor, cuius tractatus *de septem peccatis mortalibus et septem vitiis oppositis* imitatio est Aurelii Prud. *Psychomachiae*, cuiusque plures hymni eccl. adhuc extant.

49) Prolixius de eo disserunt Bouterweck. Geschichte der Poesie und Beredsamkeit seit dem XIII. Jahrh. I. p. 3, A. W. v. Schlegel. Vorlesungen über dram. Kunst u. Litter., cfr. Friedemann. I. I. Paraenesen V, p. 201, Fr. Ancillon. zur Vermittelung der Extreme und Meinungen (Berlin. 1831) II, p. 95 sqq., Jean Paul. Vorschule zur Aesthetik ap. Friedemann. I. I. IV, p. 332, Bähr. I. I. p. 8.

50) Perist. V, 26.

mae pulchritudo iis evanuerit, quam in veterum scriptis admiramur omnibus numeris absolutam. Nam si illi et prodesse volebant et delectare, maximae hisce erat curae, religionis revelatae facta atque mysteria fidelibus demonstrare atque commendare, commendatis demonstratisque infideles adlicere. Quo intelligitur, poetae nostri carminum indolem paraenesi magis iniunctam esse, quam lyrica sublimitate elevatam. Ipse nimirum poeseos suae ingenium innuit, si eam pedestre carmen viliisque sertis et marcida⁵¹⁾ dicit, dulces quidem et hendecasyllabos⁵²⁾ ipse sibi adiudicans. Verum enimvero fides novella novellum loquendi modum sibi adtulit. Quo factum est, ut veterum linguam pro re nata immutatam videamus⁵³⁾, id quod inprimis ob nominum ac verborum quantitatem neglectam haud raro offendit⁵⁴⁾. Quare Prudentii poesis colorem

51) Epilog. v. 12, Perist. III, 208 sqq.

52) Perist. VI, 162. De libri Cath. hymnis Bähr. I. I. p. 42 circumspecte iudicat: „Neben manchem Erhebenden, was uns den edlen und frommen Sinn des Dichters erkennen lässt, finden sich freilich auch manche gewöhnliche Gedanken und Vorschriften, die hier nur in eine poetische Form gebracht sind; wie denn überhaupt das lyrische Element mehr zurücktritt und an dessen Stelle das Lied mehr einen didaktischen und pöfaenetischen Charakter annimmt, eben darum auch öfters keinen höheren Aufschwung gewinnen kann, sondern sich mehr in dem darstellenden, ermahnenden und aufrichtenden Tone hält.“ Cfr. Arnold. Kirchen- u. Retzerhistorie I, lib. IV, 4, 5, Herder. Briefe zur Beförderung der Humanität VII, p. 28 sqq, Rambach. christl. Anthologie I, p. 33, Augusti Denkwürdigkeiten aus der christl. Archaeologie V, p. 286, 296, Heydler. über das Wesen und die Anfänge der christl. Kirchenlieder (Frankf. a. d. O. 1835, 4) p. 12.

53) Si orationi solutae e C. Caesaris praecepto insolens verbum evitandum ut scopolus est (Gell. N. A. I, 10, 4), poetae priscae loquenti facile indulgeas, qui modum certosque fines observat. Quare antiquitatem in Prudentii versibus hic illic potius laudanda quam vituperio prosequenda. Huc traxerim formas archaicas, quas usurpat antiquiorum praecipue comicorum et Lucretii more (Cath. V, 53, Apoth. 65, 702, Ham. 544 *olli*, ibid. 624 *percensere*, Symm. I, 162, 275, 504, Perist. II, 569, V, 10, X, 333, 803, 878 relqq.), itidem eiuscemodi vocabula (*altrínsecus* Perist. V, 53, Plaut. Merc. V, 4, 16, ibid. Pseud. III, 2, 73, *fulgidus* Cath. I, 9, *indomabilis* Perist. V, 11 relqq.). Priscarum vocc. formarum catalogus multo auctior reddi posset, si in locis dubiis codd. lectiones magis sibi constarent. Idem dictum de iis voluerim, quos ex idiotismis quaeque ex eorum similibus iam allaturas sum. Plura quarentibus praesto est elenchus, quem Corn. Valerius cum Gisellino communicavit (ed. Weitz. II, p. 503 sqq.), *index* III ed. Cellarii, quos Arevali *Index verborum et phrasium Prudentii* (II, p. 1241) et numero et delectus cura superat. Neque igitur Prudentio veritas vitio, quod exemplum pedestris sermonis scriptorum secutus vocibus aetate sua creatis potius usus est, quam archetypis antiquiorum. Eo pertinent prae aliis nomina, quae desinunt in *men* et *amen*. Neque desunt, quae sensu quodammodo permutato exhibet: quo factum est, ut non ita multo post glossatores invenerit, qui ipsa carminum inusitatiora vocabula scholiis illustrarunt.

54) In arsi saepius praevalet accentus lege quantitatis posthabita. Ex multis, qui occurrunt, eiuscemodi naevis hic illic suo loco adnotatis (Apoth.

Romanum non amisit totum, sed vividum ubique vix sibi servavit; plena refertaque est Dei scientia, laborat aetatis suae iam senescentis maculis vitiosisque⁵⁵). Ipsius poetae animi candor ubivis pietatem spirat, lectorem movet, interdum secum abripit, sed mox fri-

lemmatis v. 11, Symm. II, 1046, Perist. XIII, 61) hos praevios adponam: *utrāque* Cath. X, 5, et bis Perist. III, 80, *eādem* Perist. I, 3, *Sardinia* Symm. II, 946, *divitas* Ham. praef. 37, *sophia* (σοφία) Cath. XI, 20, Symm. I, 34, *hecātombe* Perist. X, 1051. In thesi vero saepe corripit graec. η, ut fiat ex Reichlin. itacis. ι aut ε accentu retento: *parāclitus* (παράκλητος) Cath. V, 160, *energima* aut *inergima* Apoth. 400, *ēthicus* Ham. 581, *erēmus* (ἐρημος) Cath. V, 89, Psych. 371, *mathēsis* (μάθησις) Symm. II, 479; huc pertinent *allōphylus* (ἀλλόφυλος) Ham. 500, Ditt. 71, *āzymon* (ἄζυμον) Apoth. 353, *idōlium* Apoth. 186, *idōlōlatria* Ham. 404, *Chalcedōn* (Χαλκηδών) Psych. 857, *Lacedaemōn* Symm. II, 247, *daemōn* ibid. 889. Diphthongi αι loco vocalis ε correpta invenitur (vid. ad Cath. VI, 142, VII, 93, Apoth. 210, 331). In ipsis adeo latinis vocabulis prosodiae leges interdum negligit: *sōcors* et *sōcordia* Cath. I, 34, Apoth. 126, Perist. X, 810, *lūgubris* Cath. IX, 79, *cui* (monosyllab. brev.) Cath. III, 167, *gāneo* Ham. 322, *rūbigo* Psych. 105, *dispār* et *impār* Ham. 27, Symm. I, 168, *involūcrum* Symm. I, praef. 54, *frustrā* Perist. I, 13. Haud insolitum nostro hiatum esse, passim in nott. indicabitur. Nec rara est caesura versus duplicata, ea quidem frequentior in libb. contra Symm. (II, 227) quam alibi. Familiaris cum aliis ei est mos producendi syllabam brevem ante mutam consonantem cum liquida sicuti ante *sc*, *sp*, *st* relqq. (vid. ad Symm. I, 54 not. crit.). Prosodia autem nominum propr. perquam fluctuat: *Iesum* Cath. I 81, *Moyses* ibid. V, 63, *Bēlia* Ham. 520 coll. *Bēlia* Psych. 714. Vix autem ferenda est illa generis permutatio voc. *aspis* Symm. I, praef. v. 37; quam Prudentianam esse ex Perist. X, 257 facile colligas. Quare Obbarius l. l. *Excussamque* male et tacite quidem correxit.

55) Bähr. l. I. p. 9: „Was bisweilen störend hervortritt, weniger in den lyrischen als in den episch-panegyrischen Dichtungen; ist die theilweis vorherrschende und mit zu grosser Ausführlichkeit behandelte Verehrung von Heiligen und Martyrern, von Reliquien u. dgl. m., das Einmischen mancher der reinen Lehre Christi fremdartigen Vorstellungen und Lehren, wie sie freilich zum Theil im Geiste jener Zeit lagen, und dadurch wieder andererseits manche dieser Dichtungen zu einer wichtigen Erkenntnisquelle für die Geschichte der Behandlung und Ausbildung mancher kirchlichen Lehren gemacht haben; daher auch für das Studium der Kirchen- und Dogmengeschichte diese Dichter von Wichtigkeit sind, namentlich wo sie, wie z. B. ein Prudentius, Prosper und A. didaktische Zwecke in ihren Dichtungen verfolgen, und damit zunächst die Widerlegung irrthümlicher, ketzerischer Gegner oder andere apologetische Zwecke verbinden. Wenn wir nun über manche solcher Beimischungen, von dem aesthetischen Standpunkte aus, vielleicht ein tadelndes Urtheil auszusprechen haben, so müssen wir doch auch wieder bedenken, dass diess im Geiste der Zeit, die diese Geschichte überhaupt hervorrief, lag, unser Tadel demnach überhaupt mehr die Gesamtrichtung der Geister als die einzelnen aus dieser Richtung hervorgegangenen Productionen treffen würde, gerade wie diess auch bei der Sprache dieser Dichter der Fall ist, die natürlicher Weise auch die Flecken ihrer Zeit an sich trägt, und die Reinheit der classischen Zeit keineswegs erhalten konnte, wenn sie auch gleich weit reiner und von Verderbnissen jeder Art, durch engeres Anschliessen an die classischen Muster der Vorzeit und eifrige Nachbildung derselben, sich freier erhalten hat, als die Sprache der Prosa, wie wir diess in mehreren speciellen Fällen nachweisen können.“

gidior est ieiuniorque quam rei tractandae optes. Quare alii⁵⁶⁾ eum Flacco vel Maroni comparare ausi sunt, alii⁵⁷⁾ plus quam par est vilipependerunt. Equidem re maturius pensitata Prudentium in primorum christianorum poetarum choro primum collocandum dixerim⁵⁸⁾. Atquin alii, qui eum antecesserunt, ut Iuvenecus,

56) Sidon. Apollinar. Ep. II, 9, Barth. Adv. VIII, 12, p. 388 coll. VIII, 11, p. 384 (*Prud., quo nemo divinius de Christianis rebus unquam scripsit*), vota doctt. virr. in limine ed. Weitz., Bentley. ad Hor. Od. II, 2, 15, Tillemont. memoir. eccl. X, p. 582, Adrian. Baillet Les vies des Saints I. I., Arev. prolegg. I, 203, quibus addo e cod. Sessoriano (S) Isidori Hisp. (biblioth.) non vulgare elogium: *Si Maro, si Flaccus, si Nason et Persius horret, Lucanus si te Papiniusque tedet, Par eat eximio dulcis Prudentius ore; Carminibus variis nobilis ille satis: Perlege facundi studiosus carmen Aviti, Ecce Iuvenecus adest Seduliusque tibi, Ambo pares lingua, florentes versibus ambo Fonte evangelico pocula larga ferunt. Desine gentilibus ergo inservire poetis, Dum bona tanta potes, quid tibi Caliope?* De relqq., qui Prudentium ob eloquentiam atque ingenium summa laude prosecuti sunt, legas Arev. prolegg. I, p. 206 sqq.

57) Gyrard. de poett. lat. dialog. 25, Moreri dictionaire histor. V, p. 1115, Gibbon history of the decline V, p. 311 (vers. germ.), Bernhardy röm. Literaturgesch. p. 310.

58) Ita fere et Io. Clericus (Lebensbeschr. einiger Kirchenväter p. 376), Augusti I. I. V, p. 303, Bähr. I. I. p. 46, Obb. (prolegg. p. XVI). Quid mirum, quod fuerunt, qui iuvenes in gymnasiis Prudentio legendi instituendos censuerint? Vid. Ludovic. Vives in Epist. II de ratione studii puerilis, p. 10 (Opp. Basil. 1555): „Legendi et poetae nostrae pietatis, Prudentius, Prosper, Paulinus, Sedulius, Iuvenecus et Arator: qui cum habeant res altissimas et humano generi salutare, non omnino sunt in verbis rudes aut contemnendi. Multa habent, quibus elegantia et venustate carminis certent cum antiquis, nonnulla, quibus etiam eos vincant.“ Fabr. Ep. dedicat. ad poet. christ. opp. p. 8, Barth. Adv. LIII, 3 sqq., Cellar. dissert. acad. p. 691, cum Lobeck. (proleg. physiologiae gramm. p. IX), ne mox in scholis et Prud. et Sedulius legantur, metueret. Rectum vidit Bähr. I. I. p. 10 haec adnotans: „Wenn wir daher auch nicht unbedingt die Ansicht derjenigen theilen können, welche die Einführung dieser christlichen Dichter statt der heidnischen in Schulen zum Zwecke des Sprachunterrichts wie zur Bildung eines ächt christlichen Gemüths vorschlagen, aus Gründen, die zu offen da liegen, um weiterer Ausführung zu bedürfen, die auch nie, selbst im Mittelalter, verkannt worden sind, so glauben wir doch, dass es zweckmässig und von wesentlichem Nutzen sein dürfte, den Erzeugnissen christlicher Poesie auch auf unseren höheren Bildungsanstalten eine grössere Aufmerksamkeit zuzuwenden, als diess bisher der Fall war, die Jugend demnach in den obern Classen der Gymnasien und Lyceen mit den vorzüglicheren Erscheinungen dieser Poesie, die ihnen jetzt so ganz fremd ist und bleibt, bekannt zu machen, ja selbst einzelne Stücke solcher Dichtungen in die Chrestomathien Lateinischer Dichter, in denen sie wahrlich, auch von anderen Standpunkten aus betrachtet, eine Stelle neben manchen Producten der heidnischen Zeit verdienen, aufzunehmen, um so zugleich den lebendigen Gegensatz der heidnischen und christlichen Welt und Poesie erkennen zu lassen und jugendlichen Gemüthern frühe einzuprägen. In ähnlichem, ja noch weit stärkerem Sinne [als der Humanist Ludovic. Vives im 15. Jahrhundert] haben sich auch andere Männer, ein G. Fabricius, Caspar Barth., Leyser [praef. ad historiam poett. med. aev. Halae Magdeburg. 1721], Daum [praef. ed. Paulin. Petrocor.] u. A. ausgesprochen, was wir nicht an-

certe optimorum veterum exemplis adfiniores sunt eos aut imitantes aut anxie iterantes; sed Prudentius circumspectior est grandiorque cogitationibus conceptis et modo tractandi atque dicendi ipsi proprio. Psychomachiae liber mediocritatem vix superat; vile est Dittochaeon; contra Symmachum libros dicendi atque arguendi genus prae ceteris commendat, immo palmam postulat; Apotheosin et Hamartigeniam pedestria dixerim carmina, ipsa quidem summi pretii iis, quorum est rem dogmaticam adcuratius perscrutari, quamvis nondum satis excussa; Cathemerinon lib. ad praemium lyrae christianae poeseos prope accedit; Peristephanon lib. praeclarum monumentum christianae pietatis est, quae summo Dei amore abrepta superna petit.

3. Adponam metrorum conspectum, quibus Prudentius usus est praeter hexametrum heroicum (Apoth., Ham., Psych., uterq. contra Symm. lib., Dittoch.). Aldo Rom.⁵⁹) praeunte alii⁶⁰) eorum elementa descripserunt inque schemata composuerunt, vitiis tamen scatentia atque manca. Arevalus⁶¹) bene meruit de iis ad veterum normas plane ac dilucide constituendis. Itaque in hunc fere modum ordinari possunt:

I. Glycon., Asclepiadeus, choriamb. Callimach. tristroph.:

$\begin{array}{ccccccc} \text{—} & \text{—} & | & \text{—} & \cup & \cup & \text{—} & \cup & \cup \\ \text{—} & \text{—} & | & \text{—} & \cup & \cup & \text{—} & | & \text{—} & \cup & \cup & \text{—} & \cup & \cup \\ \text{—} & \text{—} & | & \text{—} & \cup & \cup & \text{—} & | & \text{—} & \cup & \cup & \text{—} & | & \text{—} & \cup & \cup & \text{—} & \cup & \cup \end{array}$

Praefat. omnium opp.

II. Dimeter iambicus:

$\cup \text{—} \cup \text{—} \cup \text{—} \cup \text{—} \cup \text{—} \cup \text{—}$

Cath. I, II, XI, XII; Perist. II, V.

führen würden, wenn nicht die vorherrschende Ansicht des Gegentheils, die allgemein verbreitete Geringschätzung dieser christlichen Dichter, sowohl was Inhalt, als was die Sprache betrifft, zugleich den Grund und die Ursache leicht errathen liesse, warum diese Dichter verhältnissmässig in neuerer Zeit so wenig beachtet, ja so vernachlässigt worden, daher auch in ihrem Text, von so vielen und zahlreichen Verderbnissen, die ihre Lectüre nicht wenig erschweren, entstellt erscheinen; was allerdings die Klagen eines C. Barth. [Adv. XIII, 14 init. p. 733] vollkommen rechtfertigen mag.“

59) In limine ed.: „De metris ... Ad Danielelem Clarium Parmensem virum doctiss.“

60) Vid. edd. Sich. Basil. 1527, Antverp. 1536 et 1540, Gis. Paris. 1562 et Antverp. 1564, Cham. Paris. 1687. His accuratior est ordo versuum mentor, quem in nonnullis membr. vetustioribus praevis carminibus reperi adnotatum, utpote qui ex Bedae Ven. libro *de metrica ratione* provenierit (cfr. Grammaticae latin. auctor. antiqui ed. Hel. Putschius, Hanov. 1605, 4, p. 2349 ... 2382).

61) Prolegg. 198 sqq.

III. Trimeter dactylicus hypercatalect.:

$$\underline{\text{—}} \cup \cup \underline{\text{—}} \cup \cup \underline{\text{—}} \cup \cup \underline{\text{—}}$$

Cath. III; Perist. III.

IV. Hendecasyllabi phalaecii:

$$\underline{\text{—}} - \underline{\text{—}} \cup \cup \underline{\text{—}} - | \cup - \cup - \underline{\text{—}}$$

Cath. IV; Perist. VI.

V. Asclepiadeus:

$$\underline{\text{—}} - | \underline{\text{—}} \cup \cup \underline{\text{—}} - | \underline{\text{—}} \cup \cup - \cup \underline{\text{—}}$$

Cath. V; contra Symm. I, praef.

VI. Dimeter iambicus catalect.:

$$\cup \underline{\text{—}} \cup - \cup \underline{\text{—}} \underline{\text{—}}$$

Cath. VI.

VII. Trimeter iambicus:

$$\cup \underline{\text{—}} \cup - \cup || \underline{\text{—}} \cup - \cup \underline{\text{—}} \cup \underline{\text{—}}$$

Cath. VII; Perist. X; praef. Ham. et Psych.

VIII. Metrum Sapphicum:

$$\underline{\text{—}} \cup - \underline{\text{—}} | \underline{\text{—}} || \cup \cup - \cup - \underline{\text{—}}$$

$$- \cup - - | - || \cup \cup - \cup - \underline{\text{—}}$$

$$- \cup - - | - || \cup \cup - \cup - \underline{\text{—}}$$

$$\underline{\text{—}} \cup \cup - \underline{\text{—}}$$

Cath. VIII; Perist. IV.

IX. Tetrameter trochaicus catal.⁶²⁾:
$$\underline{\text{—}} \cup - \cup \underline{\text{—}} \cup - \underline{\text{—}} | \underline{\text{—}} \cup - \cup \underline{\text{—}} \underline{\text{—}}$$

Cath. IX; Perist. I.

X. Dimeter anapaesticus catal.⁶³⁾:
$$\cup \cup \underline{\text{—}} - \cup \cup \underline{\text{—}} \underline{\text{—}}$$

Cath. X.

62) Beda l. I. 2379: *Hoc metrum . . . recipit omnibus locis trochaicum, spondaicum omnibus* [cfr. Cath. IX, 40, 59, 72 etc.], *praeter tertium. Currit autem alternis versiculis* [quia asynarteti sunt tetr. troch. vid. not. crit. ad Perist. I, v. 25], *ita ut prior habeat pedes quattuor, posterior pedes tres et syllabam. Huius exemplum totus est hymnus ille pulcerrimus* [apud Daniel. l. I. p. 191]:

*Hymnum dicat turba fratrum,
Hymnum cantus personet,
Christo regi concinentes
Laudes demus debitas etc.*

63) Barth. Adv. XXI, 4, p. 1023: „Carmen ipsam huius moduli — *Deus ignes fons animarum* funebribus cantilenis aptum fuisse apud priscos, docet nos Ausonius ad Manes Pomponii Maximi:

Cape munus triste parentum sqq.

Manifeste enim non tam de ipsa cantilena, sed modis eius funebribus aptis solemnibus sermonem habet. Antiquissimum esse metrum ipsum docent vetustissimi poetae Timothei versus apud Macrobinum VII, 16.“

XI. Trimeter et dimeter iambicus :

$\bar{\cup} \text{ } \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \parallel \text{ } \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup}$
 $\text{ } \text{ } \bar{\cup} \text{ } \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup}$

Apoth. praef.

[XII. Glyconeus :

$\text{ } \text{ } \text{ } \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup}$

Contra Symm. II, praef. ; Perist. VII.

XIII. Stropha elegiaca :

$\text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \parallel \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup}$
 $\text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \text{ } \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup}$

Perist. VIII, XI.

XIV. Hexameter dact. et trimeter iamb. :

$\text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \parallel \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup}$
 $\bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \parallel \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup}$

Perist. IX.

XV. Stropha Archilochia (quarta) :

$\text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \parallel \text{ } \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \text{ } \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup}$
 $\bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup}$

Perist. XII.

XVI. Versus Archilochius :

$\text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \parallel \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup}$

Perist. XIII.

[XVII. Hendecasyllabus Alcaicus :

$\bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup}$

Perist. XIV.

XVIII. Dimeter troch. et trimeter iamb. catal. :

$\text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup}$
 $\bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \parallel \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup} \text{ } \bar{\cup}$

Epilog.

CAP. III.

DE CODICIBUS MSS. ET EDITIONIBUS PRUDENTII.

1. Italiae illustres mihi bibliothecas perscrutanti mira quaedam codd. mss. Prudentii penuria iterum iterumque notabilis fuit. Nam si Romam excipias, ubi bibl. Vaticana exemplar integrum adservat unum (Alex. 321)¹⁾, nullibi, quod scio, alterum latet, et

1) Hinc Obbarium corrigas, qui nescio quonam auctore prolegg. p. XLI scribit: „at horum [Arevali] omnium librorum matorum tres tantum (Alex. n. 321, Urb. n. 666, Angel. [scribe saltem Vat.] n. 5821) omnia poetae carmina complecti iure doleas.“

quae in Laurentiana Florentiae extant Prudentiana, imperfecta sunt, itidem parvique ponderis ea, quae alibi inveniuntur. Id autem ita esse non in sola Italia, sed etiam apud Germanos, Gallos, Britannos celebratissimas quasdam bibliothecas Prudentium non habere iure doleas. Quae cum ita sint, qui Prudentium ediderunt, nihil iis antiquius esse debebat, quam ut membranas, quotquot ad manum essent, summa cum cura excuterent ad poetam pristino nitori restituendum. Verumenimvero qui decimo sexto ac decimo septimo saeculo codd. manuscriptorum praesidia ad huncce textum emendandum congesserunt, ii profecto non omnem scripturae varietatem proponebant, sed eam fere quae pro ipsorum captu utilis foret ad rem atque apta, reliquis omnibus iisque haud raro optimis variis lectionibus silentio atque oblivione iterum sepultis. Attamen quantum lucis integra supellectile critica ipsi textus intellectui afferri, quantum tenebrarum manca ratione critica diffundi queat ac debeat, omnes, quibus huius rei iudicium est, hodie [persuasum habent. Critici iudicium textus emendationem attingit atque patefacit, boni Codices manu scripti eandem perficiunt, absolvunt, veram reddunt. Quare iam Barthius²⁾: „Illud certum est, non extare auctores corruptiores istis poetis Christianis, qui ubique omnibus erant in manibus“ et³⁾ de Paulino, ratione aliorum quoque poetarum christianorum haud subobscurè habita: „Dici non potest, quam contemptim vulgo tam divina Opera habeantur: quotus enim quisque est vel eruditorum nihil non pervagantium aliquin, qui horum bis aut ter meminerit? Unde longe etiam maiorem illustrantis diligentiam requirunt, quam putatum hactenus est.“ Quantopere autem post messem messor, post tectum architectus requirebatur, id quamvis pro aliquantula parte iis liquebit, qui, quam nos ex codd. Vatt. post Marietum, Teolium, Arevalum, criticam supellectilem Prudentii carminibus emendandis atque illustrandis attulimus pleniorē atque correctiorē cum illorum apparatu vel obiter comparaverint. Idem ex accuratiori collatione eorum codd., qui in Gallia, Britannia, Germania, Helvetia vel alibi latent, plus minusve effici posse omnino mihi persuasum est, cum etiam Obbarii novissimi editoris sollertia alias satis laudanda ex hinc supplementis indigeat⁴⁾. Sed id humanitus illis accidisse, quis est,

2) Adv. XIII, 19, p. 745.

3) Adv. XIII, 14, p. 733.

4) Dubitavi, quin collationi Guelferbytanorum codd. Obbarianae passim fides habenda sit. Atque me non errasse mox ex iis videre fuit, quae cl. leepius Guelferbytani rector, humanissime rescripsit. Notae criticae nonnulla tibi corrigenda indicabunt. Doleo, quod tardius suspicioni vacare coepi.

qui non viderit? Attamen quanto priores editores criticae perfectioni reliquerunt supplendum atque resarcinandum, eorum tanto diffidendum scientiae est, ubi codd. aetatem atque criticum valorem diiudicarunt. Quod cum omnes persuasum sibi habeant, quorum huius rei iudicium est, nil sane proficerem ex illis minus accuratis repetundis. Fortuna quippe invisita noluit, quin ut ipsis oculis omnia, uti quondam in animo fuit, Prudentii scripta monumenta reviserem, indeque ad hunc finem aestimarem. Brevem igitur codd., quos inter manus non habui meas, notitiam dabo, plura de iis dicturus, quos ipse contuli.

Quos Prudentii vidi codd. vetustos, ii omnes et variis lectionibus et glossis aut interlinearibus aut ad marginem adpositis⁵⁾ instructi erant, cum recentiores utrisque fere carerent. Hinc collegerim aut Prudentium ipsum duas carminum recensiones confecisse⁶⁾, aut non multo post eius obitum doctam critici cuiusdam manum textum lectionum varietate suo sibi usui vel aliorum illustrasse. Ista profecto textus discrepantia, quae in Cath. hymn. X, 9 sqq. in codd. occurrit, vix aliunde nisi e Prudentii calamo provenire potuit⁷⁾. Huc traxerim Ham. versum 69 et relqq., qui in aliis exemplaribus adsunt, desunt in aliis. Quod Obbarius asserit⁸⁾ simile duarum editionum ab ipsis scriptoribus paratarum exemplum apud veteres non inveniri, cum librorum evulgandorum modus a nostro longe diversus fuerit, id non ita sentio. Etenim ut alia omittam, pernotum est illud, quod de Virgilio memoriae traditum est⁹⁾, parere se versus more atque ritu ursino dicere solito „Namque, ut illa bestia fetum ederet ineffigiatum informemque, lambendoque id postea, quod ita edidisset, conformaret et fingeret, proinde ingenii quoque sui partus recentes rudi esse facie et imperfecta,

5) Quae *Isonis* (Magistri sec. IX) nomine feruntur, reliquis fere praestant. *Weitzius* (in ed. 1613) e codd. *Bongarsii* et *Widmannii* eas primus evulgavit neque integras, ut videtur, neque accuratas. Num ibidem Iso illarum explicationum auctor dictus sit, *Weitzius* non memorat. Quas aliunde alii (cfr. *Arev. Glossae Vett.*, *Obb. prolegg.* p. XXIII, not. 4) attulerunt, nosque ex cod. Vat. 3859 passim exhibebimus, eodem ex fonte non omnes manasse videntur. De *Ison*e autem vid. *Ekkard. de casib. monaster. S. Galli* cap. 1. 2. in *Goldasti* libro: rer. alemannic. aliquot scriptor. I, p. 12. 22. *Mabillon. AA. SS. ordin. S. Benedicti* XI. p. 50, *Fabric. bibl. med. et inf. lat.* IV, p. 564 sq., *Müller. praef. ad ed. Colon. 1701*, p. 2.

6) Rectum vidit *Nic. Heinsius* ad Cath. X, 9 et *Psych.* 727 sq. Cfr. *Gis. ad Perist.* XIV, 130 ap. *Weitz.* p. 449 (*Perist.* VIII, 130).

7) Idem nostris poetis usu venisse videmus. Cfr. *Fr. Schilleri* carmen, quod *die Ideale* inscribitur, eiusque *Metrische Uebersetzungen*.

8) *Prolegg.* p. XXVII.

9) Cfr. *Gell. N. A.* XVII, 10, 2.

sed deinceps tractando colendoque reddere iis se oris et vultus delineamenta.“ Idem sibi vult, quod Fidus Optatus¹⁰⁾ de correctura quadam in Aeneidis codice manu ipsius Virgilii facta refert. Qui igitur codd. describebant, varias autographi lectiones passim adpictas ipsi textui forte aut sponte insinuabant, quo factum est, ut primitiva poetae dicta sensim suo loco cederent. Ast cod. archetypum scholiis interlinearibus praeditum fuisse, ut Obbario¹¹⁾ videtur, eius rei nullibi indicium est. Interpolatio vero cum coepisset, seculorum decursu progressa est eo usque, ut ex illis, quae extant scriptis monumentis genuinum Prudentii textum omnibus numeris absolutum enucleari atque repristinari posse vix credam. Etenim in omnibus codd., quod scio¹²⁾, secunda manus emendatrix invenitur. Sed iam in recensendis editionibus de singulis dicam codicibus, quibus nixi viri docti illas paraverunt, non omisurus, qui praeterea mentione digni videbuntur.

2. *Fabricius* in bibl. vet. lat. editionem Prudentii se vidisse testatur *sine loco et anno* formae 4, quae ceteris omnibus prior esse videtur. In calce leg.: *Aur. Clem. Prudentii opera lector hoc ordine impressa invenies. Primum in utrumque testamentum tetrasticha. Deinde eum, quem de divinitate librum scripsit apotheosinque titulavit. Psychomachia sequitur. Hamartigenia his recto ordine additur. Peristephanon subditur, sic enim liber graece ad martyrium inscribitur. Diuturno vero libro, qui et cathemerinon dicitur et eo, quem contra Symmachum idololatricam defendentem scripsit, pulcro et recto ordine totum opus consumatur.*

Augustae Vindelicorum Finem Hamartigeniae cum Psy- An. 1470.
chomachia an. 1470 prodisse Ludwigius solus memorat.

Non ambigitur de ed. *Daventriae* a. 1492 (non a. 1495 ut 1492. Arev. Giselinum non intelligens in prolegg. p. 79 male computat)¹³⁾. — *Victori Giselino* novam Prudentii editionem paranti

10) Cfr. Gell. N. A. II, 3, 5.

11) Prolegg. p. XXVII.

12) Puteano mirandae vetustatis exemplari non excepto ut Cath. VII, 44 etc.

13) Fabr. I. I. et Maittair. (Annal. typogr. I, p. 99) loquuntur, perinde quasi ed. Daventriensis a. 1472 extet. Id iam nemo credit. Prodiit autem ea haud dubie sp. *Richardum Paffroet*. 1492, 4. Ebert. (Bibl. lex.) non raram dicit ad *Iuvenii* ed. Daventr. (I, p. 928) haec adnotans: *Das letzte bloss auf der Rückseite bedruckte Blatt* (ed. Iuvenii) *enthält ein Epigramm von Herm. Busch: gehört eigentlich zu desselben Druckers Ausgaben vom Prudentius und Sedulius.*

illa ad manum fuit¹⁴). Textus quidem non ex optimis membrauis emanavit.

1495. *Aur. Clem. Prud. opp. poetica Daventr. an. 1495, 4 ex edit. Rud. Langii* Ludwig. et editor Lond. (1824) p. 1537 commemorant, sed dubito quin existat.

1501 et 1502. *Prudentii poetae opera, Venetiis apud Aldum mense Ianuario, M. D. I. 4.* Aldus autem primus textui emendando codice satis bono usus *ab usque Britannis accito*¹⁵) sedulo operam navavit. Haud pauca tamen vitia irrepserunt, quare ipse primo quaternioni *Emendata in Prudentio* indidit. Adhuc a librariis in Italia duas Prudentii edd. circumferuntur atque venduntur, quas ex Aldi officina prodisse halucinantur. Breviter dicam. Vera Aldina in forma 4. impressa est cum subscriptione a nobis indicata, spuria in 8. Lugduni clandestino opere prodiit *sine loco et anno*. Fuit autem an. 1502 (Ebert. Bibl. lex. l. l.).¹⁶) Aldi vestigia fere pre-

14) Cfr. ipsum in praef. ad comment. in Psych. p. 3.

15) Cfr. Aldus Romanus Danieli Clario Parmensi etc.: *Prudentius primus ex Christianis poetis, qui in manus nostras pervenerunt, ab usque Britannis accitus, cum iam mille et centum annis et plus eo delitisset, exit in publicum typis nostris excusus.*

16) Meum utriusque edd. paucis describam exemplum, quae librariis veras cum spuris Aldi edd. commiscantibus velim innotescant. In primo fol.: *Prudentii poetae opera. Virtutum cum vitiis pugna, heroico carmine. Hymni diurnarum rerum, Ad Gallicanum. Ad Matutinum. Ante cibum. Post cibum. Ad lucernae accensionem. Ante somnum. De ieiuniis. Post ieiunium. Ad omnes horas. In exequiis defunctorum. In natali die domini nostri Iesu christi. In epiphania. Liber de divinitate; in quo sunt hymnus de trinitate. In infideles, Contra haereticos, qui patrem passum affirmant. Contra Sabellianos haereticos. Contra Iudaeos. Contra Homocionitas. De natura animae. Contra Phantasmaticos. De resurrectione. Liber de origine peccatorum, contra Marcionitas, versus Heroico. Tragoedia de passione Romani martyris, versus Iambico. Liber de coronis martyrum, in quo sunt, Odae in honorem Hemeterii, et Cheledonii. In honorem passionis sancti Laurentii. In laudem Eulaliae. In laudem Undeviginti martyrum Caesar-augustae. In laudem. s. Vincentii. In laudem Fructuosi, Augurii, et Eulogii. In laudem Quirini De loco ubi Martyres passi. Passio Cassiani. Passio Hippolyti. Passio Apostolorum Petri, et Pauli. Passio Cypriani. Passio Agnetis. Contra Symmachum libri duo, in quibus deridet Göttilium Deos. Tituli historiarum, de veteri et novo testamento per tetrasticha. Haec graece, Cantica Ioannis Damasceni in Theogoniam. Epiphaniam. Pêtecosten. In diem Domenicū Pascae. In Ascensionem. In Transfigurationem. In Annuntiationem. Cosmae hierosolymitani, Cantica tredecim. Cantica Marci episcopi Idrontis, in Magnum Sabbatum. Canticum Theophanis in Annuntiationem. Quae omnia habet e regione latinam interpretationem. Sequuntur deinde in primis 16 pagg. haec: Aldus Romanus Danieli Clario Parmensi bonas litteras Ragusii praestanti. s., De metris quibus hoc in libro Prudentius usus est. Ad Danielelem Clarium Parmensem virum doctiss., Aurelii Prudentii vita per Aldum Romanum. Gennadius presbyter in catalogo virorum illustrium huius Prudentii sic meminit, Aldus lectori. s., Emendata in Prudentio. Sequitur textus, in quo Cath. libro antecedunt*

munt editores usque ad Giselinum omnes. — *Sedulii carmen paschale. Aurelii Prudentii poemata.* Ex privilegio Ianus Parrhasius editor cognoscitur annusque 1501. In fine: *Impressum Mediolani, sumptibus Iani et Catelliani Cottae, dexteritate Guillelmorum le Signerre fratrum.* Librum, cuius varr. lectt. cum vulgatis minus conveniunt, primus Arevalus vidit atque contulit. Earum non paucas Parrhasii ingenio, nonnullas schedis Ambrosianis deberi crediderim¹⁷). Exhibet Perist. X, XII, II, XI, IX, XIV, IV, VI.

liber Historiarum. In fine: *Liptzick per Baccalaureum* 1503. *Wolfgangum Monacensum impressus et per Mag. Erasmum Heynemann Liptzensem diligenter emendatus. Anno dom. 1503, 4.,* cfr. Panzer. l. I. VII, p. 146.

lib. Histor. Fin.: Lipsiae per Martinum Herbipolensem a. 1505. M. D. V. 4. — *Enchiridiolum metricum in utriusque instrumenti historias. Fin.: Impress. Liptzsk per Iacob. Thanner Herbipolen. A. dni 1505. die XV mens. Februar. 4. Cfr. Panzer. VII, 153 sq.*

Psychomachia religiosi Prudentii. Ioannes Foeniseca Augn. 1506. (ipsum titulum excipit carmen) *ad lectorem: Si spectacula te iuvat videre etc.* In calce voluminis: *Castigata per Ioann. Foenisecam Augn. collatis aliquot vetustis exemplaribus. Finis Psychom. Prudentii. impressa Augustae per Erhardum Oeglin. Anno dom. M. D. VI. 4.,* cfr. Panzer. Annal. typograph. ab a. 1501 ad a. 1536 contin. VI, p. 135.

Divi Romani [Perist. X] herois et Christi martyris fortissimi inclytum adversus gentiles certamen ab Aurelio Prudentio Clemente viro consulari et poeta praeclaro nobili carmine com- 1507. ✓

Versus Aurelii Prudentii de novo lumine pascalis sabbati in indice praevio heic non indicati. In fine voluminis: *Venetius apud Aldum mense Ianuario. M. DI.* Epistola dedicatoria voluminis II., quae in multis exemplaribus (etiam meo) non invenitur, ad *Dan. Clarium* mense Iunii anno 1502 data fuit. Unde nonnulli editores, sicuti Gis. et Arev., duas Aldinas impressas esse suspicati sunt, priorem a. 1501, alteram a. 1502. Attamen quam sine loco et anno ed. Aldinam venditant, ea prodiit Lugduni a. 1502. Est igitur 265 foliorum octonarium. In prima pagella: *Prudentius, Prosper, Ioannes Damascenus, Marcus episcopus Taluontis [corrigere Hydruntis] Theophanes.* In secunda: *Aldus Romanus Danieli clario Parmensi bonas litteras Ragusii proflenti, s.* In altera secundi folii pagella: *De metris quibus hoc in libro Prudentius usus est. Ad Danielelem Clarium Parmensem virum doctissimi. Sequitur Aurelii Prudentii vita per Aldum Romanum.* Quae Aldus notaverat *Emendata*, editor Lugdunensis textui indidit, sed aliis alibi mendis poetam coinquavit. Carminum inscriptiones ab Ald. nonnunquam discrepant: Cath. V est Ode ad *incensionem* lucernae.

¹⁷) Vid. ed. Arev. II, p. 889.

positum, in quo omnia deorum sacra et paganorum mores acerrime infamantur ac redarguuntur. Cum Ioannis Murellii Ruremundensis commentario, variis rebus vocibusque referto. In fine: Impressum est hoc opusculum Colonie in chalcographia ingenuorum liberorum Quentell. Anno Christi nati septimo supra M. D. — X. calendas Iunias. In 8. magno potius, quam in 4. caractere semigothico, quem vocant. Gisellini de Murellii labore iudicium vid. ad ed. Nebr. 1512.

1509. *Daventriae prodisse Psychomachiam an. 1509 refert Ludwigius. Nescio an fides habenda.*

1512. *Aurelii Prudentii Clementis viri consularis libelli cum commento Antonii Nebrissensis. In calce: Impressum praesens opus in civitate Lucronii per Arnaldum Guillermmum de Brocario, et finitum die secunda mensis septembris anno a nativitate Christi millesimo quingentesimo duodecimo. Absque commento exhibentur Apoth., Ham., libb. contra Symm., lib. Perist. hymn. IX, XI, XII, XIII, XIV. Desideratur Dittochaeon. In criticis Aldum sequitur, erroribus eiusdem pluries repetitis quam castigatis¹⁸).*

1512
aut paulo
post.

Aurelii Prudentii Clementis viri consularis libelli. Cum commento Antonii Nebrissensis. Cum privilegio. Infra effigiatum cernitur stemma Hispanicum Tanto monta. Sine loco et anno formae 4. Characteres sunt semigothici. Praefationis loco est epigramma Aelii Antonii Nebrissensis ad Prudentium ex Britannis reducem¹⁹). Hanc ed., quam in Romanae Universitatis bibliotheca vidi passimque contuli non esse nisi priorem Nebrissensis repetitam persuasum habeo. Non aliud ferme inter utramque discrimen intercedere videtur, quam quod in edd. Amstr. 1625 et 1631, Colon. 1701 et 1750 animadvertemus. Ordo: Cath., Romanus, Perist., Psych., Apoth., Ham., Symm. Desiderantur Perist. hymnus VIII et Dittochaeon. Sine explicatione sunt Perist. hymn. IX, XI, XII, XIII, XIV, Apoth., Ham., Symm.

1513. *Cath. hymn. V. [ad incensum lucernae] Wittebergae teste Ludwigio impressus est an. 1513.*

Liber in quo scribitur passio b. Romani martyris et in eodem contra omnes gentilium deos sectasque et sacra disputa-

18) Gis. comment. in Psych. p. 3: „Sed et commentarius Aelij Antonij Nebrissensis in treis priores libros, et Ioan. Murelij in Romanum martyrem, non parum, ut rem ipsam fatear, laborem hunc meum levaverunt. Uterque enim summam diligentiae laudem praesertim in historijs explicandis promeruit. In illo tamen artis poeticae scientiam maiorem, in hoc plus observationem desideraverim.“

19) Cfr. Ald. Rom. ep. dedic. ad Clarium Parm. in ed. p. 2.

tur. 4. Editor est *Herm. Tulichius*, cuius carmen ad lectorem praecedit, alterum in fine *Ottoni Beckmanno* dedicatum est, ubi haec subscriptio: *Prudentius de Romano Mart. finem habet, Impressus per industrium calcographum Melchiorem Lotterum* (Lipsiensem) *A. Dom.* M. D. XIII. Praemissa est brevis vita Prudentii²⁰). Extat liber in bibl. Angelica Romae mutilus.

cathem. hoc est: Diuturnarum rerum opus varium et cum 1515.
linguae elegantia tum sententiarum gravitate frequenti lectione dignissimum. Cum singulis Odis singulas harmonias IV vocum nusquam antea impressas per Hieron. Vietor calcographum ... componendo aliquando eas Dom. Wolfgang. Grafinger Pannone, sacerdot. Musices peritiss. Cum Rudolphi Agricolae Rhethi ad Rev. Dom. Sebastianum Sperantium ... praefatione. Viennae Austriae [ap. Hier. Vietor] 1515, 4. Cfr. Panzer. l. l. IX, p. 29.

διττώχαιον (sic) *utriusque Testamenti historias compendio* 1520.
quodam versibus complectens tam plane iucundum quam utilissimum. Fin.: *Lipsiae MDXX, 4* Panzer. l. l. p. 217. — Eodem an. In *Aurelii Prudentii Clementis caesaraugustani V. C. de miraculis Christi hymnum ad omnes horas Iacobi Spiegel interpretatio.* In fine: *Selestadii in aedibus Lazari Schurerii* 1520, Fol. min. pp. 142. Librum vidi in bibl. Rom. Univers.

Cathem. libri ed. Lips. a. 1522 et hymni V. s. l. et a., apud 1522.
solum Ludwig. invenit Obb.: in catalogo bibl. Solgerianae (Norimberg. 1761, II, p. 68) hic extat titulus: *Expositio hymnorum perutilis et salutaris. Principales auctores sunt Gregorius, Prudentius, Ambrosius, Sedulius. S. l. et a.* — Rarus dicitur: *Prudentii liber hymnorum. Viennae, I. Winterberg. s. a. 4*, vid. Neues Repertorium von seltenen Büchern (Nürnberg. 1797, 8), II, p. 86, Ebert. bibl. lex.

Aurelii Prudentii Clementis lib. Peristephanon, hymnos in 1526.
laudem SS., qui martyrio coronati sunt, complexus. Ex vetustissimo exemplari quam diligentissime recognitus a Valentino Eckio. Cracoviae impressit Mathias Scharffenberg impensis Marci Scharffenberg Civis et Bibliopolae Cracov. Anno sal. 1526, 4. Cfr. Panzer. l. l. VI, p. 469.

Aurelii Prudentii Clementis, viri consularis. Psychomachia. 1527.
Cathemerinon. Peristephanon. Apotheosis. Hamartigenia. Contra Symmachum, praefectum urbis, libri duo. Enchiridion Novi et Veteris testamenti. In calce adiecta sunt aliquot scholia,

20) Vid. supra cap I, not. 1.

per Ioannem Sichardum. Cum gratia et privilegio Caesareo. 8. In fine: Basileae apud And. Cratandrum, mense Martio. Anno 1527. Editio prioribus ubivis correctior, quam mecum habeo. In praef. Sich. scribit: Pristino autem nilori restitimus, non ingenio freti, quod est genus emendandi satis lubricum, ne dicam interim pestilens, sed ex codicibus vetustioribus, quorum ad me unum ex Argentorato submitit V. C. Vuerinherus Vuonflinus, vir cum eruditus, tum, quod in magna nunc laude, ut sunt mores hominum, est ponendum, communibus studijs maxime favens.

1533. *Melodiae Prudentianae et in Virgilium magna ex parte nuper natae et per Nic. Fabrum typograph. expressae Lipsiae M. D. XXXIII. mense April. 8.*

1536. *Aurelii Prudentii Clementis viri consularis opera multo quam antea castigatiora; praeterea et Aelii Antonii Nebrisensis commentariis haud poenitendis illustrata, quibus insuper adglutinata sunt Scholia Ioannis Sichardi, quae omnia nunc primum in Philomusorum gratiam excusa sunt. Excudebat Antuerpiae Martinus Caesar, anno salutis humanae D. M. XXXVI (sic), 8. Post praef.: Basileae ex aedibus nostris Anno M. D. XXXVII. Mense Martio. Contuli librum priori ed. Sich. minus correctum in bibl. Regia Berolin.*

1537. *De miraculis . . . SS. martyrum Hemeterii et Chelidonii cum Iac. Meyeri notis. Lovan. 1537, 8. — Eodem an.: Iuenci presbyteri hispani lib. III. de historia evangelica emendati etc. Aratoris subdiaconi lib. II. acta apostolorum complectentes antea in Germania non excusi. Aur. Prud. Clem. cons. v. enchiridion vet. et novi instrumenti. Scholae christianae necessarij libri. Basil. apud Bartholom. Westhemerum et Nicol. Brylinger. a. M. D. XXXVII, 8. Cfr. Gebser. ad Iuenc. p. 47.*

1540. *Aurelii Prudentii Clementis viri consularis opera multo quam antea castigatiora; praeterea et Aelii Antonii Nebrisensis commentariis haud poenitendis illustrata; quibus insuper adglutinata sunt Scholia Ioannis Sichardi, quae omnia nunc primum in Philomusorum gratiam excusa sunt. Excudebat Antuerpiae. Apud Ioannem Steelsium, sub scuto Burgundiae. Anno M. D. XL, 8. Eadem Sichardi praef. subscriptio ac in ed. a. 1536: Basileae ex aedibus nostris Anno millesimo quingentesimo tricesimo septimo. Mense Martio. Sex codicibus Sichardum usum fuisse Arevalus male venditat. Parum haec correctior est secunda Sichardi editione. — Eodem an.: Aurelii Prudentii*

Clementis, viri ob eximias indolis eruditionisque dotes ad consularem dignitatem evecti, et rerum divinarum, religionis christianae, iuris item civilis, et militarium peritia excellentis opera cum Sichardi et Erasmi Roter. commentariis. Basileae typis Henrici Petri, 12. Editio mendosa.

poemata omnia. Quibus accesserunt in totum quidem opus 1542.
Io. Sichardi succincta scholia, in aliquot vero hymnos Erasmi Roter. et Iac. Spiegelii commentaria. Basileae ex officina Henrici Petri a. sal. human. M. D. XLII, mens. martio. In bibl. Vimariensi hanc se vidisse editionem dicit Obbarius (prolegg. p. XXXIV, in not. 30). Cfr. etiam Krebs. l. l. et nos infra ad an. 1562. — Enchiridion cum Iuenco et Sedulio ibid. an. 1542 Ludwigius prodiisse refert. Sed horum poetarum ed., quae 1541 Basil. evulgata est, Prudentii opusculum secum non habet.

Editionem Antwerpiensem istius an. recenset Teolius in 1546.
praef. ed. Prud. (Parmae M. D. LXXXVIII).

Opera Prudentii Lugdun. per Ioan. Tornoesium, 12. Hanc 1553.
ed. Gallandius laudat in bibl. PP. maxima. Venet. 1788, Tom. VIII, p. 443, cuius varr. lectt. ibi notatas a nobis passim adferuntur. Insunt Sichardi scholia et commentariolus Erasmi in Cath. hymn. XI, XII.

Aur. Prudentii Clementis, V. C. sacra, quae extant, poemata omnia. Quibus accesserunt in totum quidem opus 1562.
Io. Sichardi succincta scholia, in aliquot vero hymnos Erasmi Roter., et Iacobi Spiegelii commentaria. Basileae ex officina Henrici Petri, anno sal. nostrae 1562 [non M. D. LII, ut Arev. titulo allegato scripsit], Calend. Martii, 8. — Eodem an. Opera Prudentii in 8, Basileae cum Erasmi et Sichardi notis (Arev. prolegg. p. 88 ex quodam catal.) — Eodem an.: Aur. Prud. Clem. viri cons. opera, a Victore Giselino correctae, et annotationibus illustratae. Textum excipiunt inde a p. 444 Victoris Giselini in Prudentii opera annotationes. Una cum D..... commentario in duos hymnos καθ' ἡμετέρας [intermedia Erasmi nomina atramento deleta]. Erasmi autem commentarius non reperitur. Ipse editor hanc editionem, ad quam parandam duos codd. Gandavienses et unum Lucae Merulae ad manum habuit, mendosam dicit in praef. ed. secundae. Usus ea sum in bibl. Angelica.

Poetarum veterum ecclesiasticorum opera christiana et operum reliquiae atque fragmenta. Thesaurus catholicae et orthodoxae ecclesiae et antiquitatis religiosae, ad utilitatem iuven- 1564.

tutis scholasticae: collectus, emendatus, digestus, et commentario quoque expositus, diligentia et studio Georgii Fabricii Chemnicensis. In fine: *Basileae ex officina Ioannis Oporini an. sal. hum. M. D. LXIII, 4.* In primo loco Prudentius est, de quo emendando Fabricius passim meruit. — Eodem an.: *Aurelius Prudentius Clemens Theodori Pulmanni Granenburgii, et Victoris Gisellini opera, ex fide decem librorum manuscriptorum emendatus, et in eum, eiusdem Victoris Gisellini commentarius. Antuerpiae ex officina Christophori Plantini CIO. IO. LXIV, 8,* pp. 350, comment. numeris caret. Displicuit Gisellini laconismus Barthio²¹). Gisellini commentarium brevem quidem, sed pro medici captu haud indoctum excipiunt *Symmachi et Ambrosii de religione epistolae adversariae Petri Nannii Alcmariani et Victoris Gisellini scholiis illustratae, L. Aurelii Avianii Symmachi V. C. praefecti urbi ad Valent., Theod. et Arcad. Aug. Relatio cum P. Nannii et V. Gisellini scholiis, Ambrosius episcopus B. principi et clementissimo imperatori Valentiniano Augusto cum P. Nannii et V. Gisellini in eandem hancce Ambrosii epistolam scholiis.* Accedunt teste Arev. Erasmi commentarii in Cath. hymn. XI et XII, quos quidem Obb. desiderari scribit prolegg. p. XXXV, not. 35. In utroque exemplo meo pars commentariorum excisa; eam Erasmi notas, quae Romae displicuerunt, exhibuisse suspicor. Egregie Giselinus de Prudentio meritus est. Codd., quos in usum suum Gis. et Pulmannus converterunt, praeter duos Gandavienses et unum Lucae Merulae sunt quattuor Pulmanniani, unus Gisellini, unus Antwerp., unus bibliothecae Buslidianae, iidem non semper praestantiores: quibus accedit ed. Daventriensis a. 1492. In Germania et prima et altera Gisellini editio rara esse videtur: neutram Obbarius nancisci potuit. Quare Arevalum secutus saepissime ex utraque corrigendus erat. Nollem, toties varias primae ed. lectiones cum secundae Obbarius confudisset, quoties id ab Arevalo factum est.

1566.

Prudentii opera a Victore Giselino correctae et annotationibus illustrata. Parisiis, Marnef. 1566, 16, pp. 140. Est

21) Adv. IX, 20: „homo tantae praesumptionis, ut commentarium notas suas inscribere voluerit.“ Ibid. XXI, 4: „A vero in utraque non debebat tantum negotij dare Giselino, viro probo, et erudito, de quorum altero nobis ex relatione doctorum altero publice omnibus constat, modo non nimis suarum operarum aestimator fuisset, ut cum commentarium in Prudentium scripsisse ait, paucas illas paginas tanti faciens. Commentarius autem in Prudentium necesse sit multorum annorum opus, in quo etiam ingeniosissimus et eruditissimus, et laboriosissimus quis omnem industriam possit insumere, optimo mortalitatis.“

autem ab editione Giseliniana prima non diversa nisi anno, quo prodierat in titulo indicatur.

G. Fabricii commentarii in quosdam Prudentii hymnos 1568. [Cath. II, VI, IX, XII; Perist. X] *Lipsiae* 1568, 8. Repet. in Weitz. ed. II, p. 308...417.

Aurelii Prudentii Clementis, viri consularis, Christiani 1574. *antiquissimi poetae carmina. Prosperi Aquitanici epigrammata, Ioannis Damasceni, Cosmi Hierosolymitani, Marci episcopi Tatuontis, Theophanes opuscula. Calari MDLXXIII. Excudebat Vincentius Sembenius Salodiensis impressor R. D. Nicolai Canyelles Vicar. Gener. sede vacante* 8, pp. 552. Textus est Aldi repetitus, qui foedis non caret mendis.

Libri adversus Symmachum in editione epistolarum Q. Aurelii 1580. Symmachi cura et studio Francisci Iureti, Parisiis 4, pp. 317: *Aur. Prudentii Clementis contra L. Aurelium Avianium Symmachum Libri duo etc.* Unum codicem vetustissimum Iuretus ad textum emendandum adhibuit. *Iureti notae ad Prudentii libros contra Symmachum* (p. 98) Weitzio latuerunt.

Aurelii Prudentii Clementis, viri consularis, hymni *Καθ' ἡμερῶν*, et *περὶ στεφάνων*. Coloniae Agrippinae. In officina Birckmannica sumptibus Arnoldi Mylii. Anno M. D. LXXXVIII. Editio parum castigata cum prioris Giselinianae textu et, ut videtur, ab illa non diversa, quam Colon. memorant Nic. Antonius et Rodriguezius de Castro (bibl. Hispan. II, p. 245).

Prudentii opera Parisiis. Ex catalogo bibliothecae Bodleianae, 1589. ubi nihil aliud exprimitur [ap. Arev.].

ex rec. V. Giselini (Lugduni Batav.). *Ex officina Plantiniana Raphelengii* 1591, 16. Repet. ed. Giselin. prioris.

Aurelii Prudentii Clementis, Viri consularis, opera a Victore Giselino correctae, et annotationibus illustrata: Ad Hippolytum Estensem Cardinalem, ac principem illustrissimum. Coloniae Agrippinae in officina Birckmannica, sumptibus Arnoldi Mylii, anno M. D. XCIV. Textus est mendosae ed. Giselin. prioris.

Aurelii Prudentii Clementis V. Cons. Opera ex recensione 1596. *Victoris Giselini. Lugduni Batavorum, ex officina Plantiniana apud Franciscum Raphelengium* 1596, 20. Textus ad normam ed. Giselin. prioris repetitus.

ex rec. V. Giselini (Lugduni Batav.). *Ex officina Plantiniana Raphelengii* 1603.

1610. *ex rec. V. Giselini (Lugduni Batav.). Ex officina Plantiniana Raphelengii* 1610. — Eodem an. Andreas Wilchius edidit Heortographiam, seu commentarios in veterum recentiumque poetarum hymnos,²²⁾ 8. — Eodem an. „Prudentii Dittochaem in hoc opere: *Manuale biblicum, sive Enchiridion S. S. Scripturae a catholicae apostolicae veteris ecclesiae Patribus compendiatum, et nunc primum ex vetustis membranis mss. collectum, et dicatum venerabili, religioso Patri D. Ioanni Myntzenbergio Priori Carmelitarum in Conventu Francofurtiensi. Francofurti* 1610. *apud Egenolphum Emmelium*, 8. Editor sub litteris M. H. G., ut colligo ex Weitzii praefatione ad Dittochaem, est Melchior Goldastus Haminsfeldius, a quo Weitzius membranas accepit, in quibus liber cathemerinon, et Amoeni manuale erat. Sed hoc opus non videtur legisse Weitzius, qui Isonis Magistri glossas uberiores, a Goldasto adductas, omisit, quamquam miror, illum e praefatione Goldasti sumpsisse, quae ad Prudentium pertinent, nisi eadem verba Goldastus alibi etiam scripsit. In hoc ergo Manuali biblico pag. I. est *Prudentii Amoeni Diptychon, seu Tituli Historiarum veteris, et novi testamenti*. Duo alia similia opera in eadem collectione sunt inserta, scilicet pag. 17 Rustici Helpidii, et pag. 85 Walafridi Strabi. *Arv. prolegg. p. 91.*

1613. *Aurelii Prudentii Clementis V. C. opera noviter ad mss. fidem recensita, interpolata, innumeris a mendis purgata, notisque et indice accurato illustrata a M. Io. Weitzio. P. L. Accesserunt omnium Doctorum virorum, quotquot in Prudentium scripserunt, notae, scholia atque observationes cum Glossis veteribus. Hannoviae [Hanau], typis Wecheliani apud haeredes Iohannis Aubrii. M. DC. XIII, 8.* In praef. de codd. in auxilium vocatis deque edendi libri via atque ratione haec adscripsit: „Quid-
quid vero hic praestitisse me animadverteris, id scias velim universim omni deberi Codicib. MSctis aut invulgatis. Calamo exaratos habui sequentes. Notae membranas optimaes, in quibus integer extat Prudentius, ad me misit, saeculi nostri decus, D. Hoesche-
lius, amicus multis observandus nominibus; cuius fama ab eruditione maior meo est praeconio; cuiusque laudem nec laudatio mea augeat, nec livor alienus minuit. Easdem vero a Cl. et experientissimo D. Carolo Widmano,²³⁾ Reip. Augustanae Physico ac Medico

22) In ed. Weitz. II, p. 528 sqq.

23) Widmannianus igitur cod. non est ille a Sinnero (cat. bibl. Bern. p. 170) descriptus, quippe qui diversum omnino ordinem carminum servet. Seculi autem IX. Sinnerus eum esse testatur.

Ordinario, impetraverat. Huius Codicis ordinem utrobique hac in Editione retinendum putavi; exceptis hymnis duobus ultimis Cathemer., qui in eodem codice librum *περὶ στέφ.* claudunt. Accedit Nobiliss. atque Amplissimus D. Iacobus Bongarsius, vir in doctrinis omnibus ad nostri saeculi miraculum eruditus et excellens; qui, qua in omnes est publice benignitate ac beneficentia, in me etiam privatim benevolentia commemorabili, integrum, ut putabatur, auctorem, in membranis scriptum, ad me perferendum curavit: in quo tamen lacunas satis est vastas obvium reperire. Nam in Cathemerinon hym. XI. progreditur saltim usque ad versum 100. reliqua desunt, cum seqq. et in Passione Vincentii demum incipit v. 539. In Psychomach. a v. 283. desiderantur usque ad v. 531. ubi textus progreditur ad v. 641. cetera absunt omnino. Lib. 2. in Symmach. versus absunt circiter 348. nimirum a v. 714. ad v. 1062. Singulare autem hoc habet atque eximium Codex Bongarsii, qui figuris illustrata sit Psychomachia: quo lumine et emblemate tessellato alii Codices, quos videre contigit, sunt destituti.²⁴⁾ Quas tibi autem, elegantissime et omnis Antiquitatis calientissime Grutere, laudes gratesque dicam? qui lectiones Variantes, ex Codice antiquo Monasterii Egmondani ad oram tui libri consignatas, lobens volensque communicasti. Nec te, Rittershusi, Vir omni laude et propter integritatem et summam prudentiam dignissime; cuius scripta, quibus nihil limatius neque cultius, auctorem suum apud externos quosque doctissimos Viros magnopere commendant, praeterire Fas Iusque sitit. Tua comitate, ex coenobio Fontis-Salutaris sive Heilsbronnensi membranas ad meum impetrasti usum; quib. Ymnarius de tempore, et De sanctis per totum annum, continebatur. Ex Collegia ad Portam-Caeli Ampeloniense, quod Erfordiae est, beneficio humanissimi Dn. M. Hermannii Lindani, proxeneta et parario Ampliss. Viro D. Henningo Rennemano, ICTo celeberrimo, Amico benevolentissimo, Psychomachiae exemplar vetustissimum *εἰς χρῆσιν* sum adeptus. Indicium autem primus fecerat Iustus Zinzerlingus, Vir raris ingenii et doctrinae ornamentis excultus, nunc infula ICTorum summa ornatus; cuius quoque commendatione caepi hunc auctorem diligere velle. *μεγάλη χάρις ἀντῷ.* E Fuldensi Bibliotheca Psychomachiam

24) Sinnerus l. l. p. 167 de codice Bongarsiano agit, eumque sec. IX. scriptum putat. Post epilogum p. 169: „Finit Praefatio. Incipiant tituli libri Manualis Amoeni Exceptis quos personis Tetrasticha claudunt,“ et p. 170: „Ad Psychomachiam pictae sunt icones barbarae satis, sed propter antiquitatis studium non contempnendae. Ad Martyrium Romani etiam et Cassiani picturae additae sunt.“

MSc. contulit M. Ioachim. Zehnerus, territorii Hennebergici vere unio aut gemma; qui et Ecclesiasticum ordinem et Philologicum pari face sanctitatis ac doctrinae sic illustrat, ut uterque de dignitate eiusdem aequae summe gloriatur. Ei acceptas refer varias, quas ex eiusdem libro transcriptas mecum, auctore volente, communicare voluit M. Wolf. Seberus, decus et delictum nostrum, ordinisque sui ornamentum atque lumen singulare. Bene quoque tibi sit, ubicumque es, Goldaste optime et suavissime! cuius prothymia membranae, in quibus liber Cathemerinon, et Amoeni Manuale erat, ad meas pervenere manus. Christian. Becmanus, diligentissimae Vir eruditionis, Palat. Cod. a Grutero fuerat nactus, e quo varias mihi quoque secum esse communes voluit²⁵). Hosce Codd. cum cura et fide studiose contuli, dedique operam, ne forte an vel minimum, notatu observatuque dignum, meos subterfugeret oculos²⁶). „Singulari cum diligentia Weitz. editionem suam elaboravit, sed ex penu suo critico plura deprompsit, quae melius latuissent. Quare factum est, ut ed. Giseliniana magis placeret utque virorum doctorum ordinem carminum a Weitzio perturbatum duo solum repetierunt, Aug. Buchnerus et Io. Theilius. Supereminet vero omnes, qui antecesserunt, commentariorum ubertate. Insunt enim, qui singuli aere vixdum comparari queant.

1614. Isa. Grangaei *Gymnasiarchae Vindocinensis* (sic) *Commentarii*, in *Aur. Prudentii Clementis libros duos adversus Symmachum pro ara Victoriae. Ad illustriss. atque invictiss. d. d. Caesarem de Vindosme Vindocinensium* (sic) *Ducem etc. Parisiis apud Robertum Fouet MDCXIV*, 8, pp. 240 praeter indicem. Textum Giselinianum non accurate repetiit. Accedunt: I. Grangaei commentarii in duos libb. contra Symm. passim non contempnendi, Relatio Symmachi cum notis Iac. Lecti et Francisci Iureti, duo libri Ambrosii adversus Symmachum. Huius ed. duo exemplaria habeo.

25) Add. *Psychomachia collata cum Msc. optima notae a M. Michaelo Piccarto* (cfr. Tom. I, p. 369).

26) „*Indiculus interpretum: Aelii Antonii Nebrissensis IC. Annotationes in hymnos et Psychomachiam. Iohannis Sichardi IC. Scholia. Erasmi Roterodami Commentariolus in duos hymnos. Iacobi Spiegelii IC. interpretatio in hymnum omnium horarum. Georgii Fabricii Chemnicensis in quosdam hymnos expositio. Adami Siberi Scholidia. * Iohannis Murmellii explicatio in Romanum martyrem [deest]. Victoris Giselini Sanfordiani commentarius. Georgii Remi IC. Notae. Adami Theodori Siberi Commentariolus in tres hymnos. Andreae Wilkii expositio in quosdam ex Apotheosi versus.*“

Prudentii poemata varia Parisiis. Ex catalogo bibliothecae 1624.
Bodleianae (ap. Arev.).

*Aurelj Prudentj Clementis V. C. opera: Ex postrema 1625.
doct: virorum recensione Amsterodami apud Guiljel: Ianss.
Caesium 1625, 16. Textus multis in locis correctior. Arevali de
eo iudicium non accuratum est. Libellum habeo.*

*Aurelj Prudentj Clementis V. C. opera: Ex postrema 1631.
doct: virorum recensione Amstelodumi apud Ioannem Iansso-
nium 1631, 16. Eadem est ac praecedens, anno quidem, quo
prodiit, permutato. Eam quoque mecum habeo. Varietas lectionum
sedule mihi inspicienti sese obtulit nulla, quam non iam vidissem
in ed. ante laudata.*

„Franciscus Weitzius edidit in 8. Heortologium, sive hym- 1643.
nos festivos veterum, recentiumque notis illustratos. Ex Fabric.
Bibl. vet. lat.“ *Arev. — Eodem an.: hymnus de Christi Domini
et Salvatoris nostri natali. Aug. Buchner. seorsum edidit et
commentario [parvi pretii] illustravit. Viteberg., impensis Bal-
thasar. Mevii bibliopolae, typis Io. Haken. M. DC. XLIII, 8.*

„Cathemer. hymni priores sex, cum spicilegio notarum 1647.
post commentatores Weitzianos Ioann. Theill. Naumburg. M.
P. L. C. scholae Budissensis Rector in usum studiosae iuven-
tutis separatim edidit anno 1647. Gorlicii apud M. Hermann.
impensis editoris. Hunc titulum ab exemplo, quod est in biblio-
theca Ienensi desumpsi, male enim Ludwig. et Arev. eum exhibent
et a. 1646 indicant. Commentarium ex aliorum interpretum ad-
notationibus collegit Theill. et ipse paucas non magni momenti
addidit.“ *Obb.*

„opp. ex postrema VV. DD. recensione in usum scholarum 1648.
edita. Lunaeburgi, typis ac sumptibus Sterniorum. A. Chr.
1648, 12, sed editores (?) M. Nic. Zimmermannus Stormarus,
schol. Lunaeburg. Ioanneae Rector et Greg. Blech. Lusatus,
schol. Lunaeb. ad S. Michael. Conrect., qui carmina voluminis
fini adhaeserunt, mox Aldi, mox Gisellini, mox Weitzii lectiones
ita expresserunt, ut, num poetae carmina emendaverint, valde
dubium sit. ceterum haec editio multis typhothetarum er-
roribus inquinata est.“ *Obb.*

*Hymni duo Cath.: ieiunantium et post ieiunium cum notis: 1655.
subiungitur Calisto de ieiun. Hannover. 1655, 4. — Eodem an.
Hymni duo cathemerinon cum notis. Hanoverae, 4. Catal. bibl.
Bodleianae (ap. Arev.). Utrumque librum crediderim eundem esse.*

Andreae Mollerii Pegavii commentar. super hymn. Prud. 1659.

ad octav. Calendas Ianuarias. Freiberg., typis et sumpt. G. Beutheri 1659, 8. In fine hymni germanica paraphrasis rhythmica. Commentarius erudito viro haud indignus.

1663. *Prudentii carmina. Antwerpiae* 1663, 8. [Is liber in publica auctione d. 11. Maii 1841 Romae ap. Archinium venditus est, ut ex catalogo tardius didici.]

1667. *Aurelii Prudentii Clementis quae exstant Nicolaus Heinsius Dan. Fil. Ex vetustissimis exemplaribus recensuit, et Animadversiones adiecit. Amstelodami apud Danielem Elzevirium.* CIO IO CLXVII, 2 Voll., 12²⁷). Criticorum neminem Heinsio melius de Prudentio meritasse, non est, quod dicam. Ideo haec quoque editio magno eius nomini omnino respondet, qui poetarum latinorum sospitator dictus est. Viam enim aperuit novam codicum fere optimorum²⁸) auctoritate nixus, non ingenii, qua pollebat

27) Obbarius librum rarissimum dicit (prolegg. p. XXXVII, not. 46); in Italia, quod scio, nulli publicae bibliothecae deest, ipsemet duo exempla habeo. Cfr. tamen: *Essai bibliographique sur les éditions des Elzevirs* (A Paris 1821, 8) p. 114 et Psaum., qui exempla bene constituta pretio 60...186 Franc. vendi assertit. Equidem a librariis Romae exemplum optima conditionis tribus scudatis (fere 16 Franc.) saepius venundatum vidi. Neque accurata sunt haecce Obbarii l. l.: „Areval. minus correctam hanc editionem vocat.“ Is autem (prolegg. p. 94): „Editio nitida, et in primis correcta,“ et ad Apoth. 421: „In Heinsii editione, quod raro illi accidit, mendum irrepsit aureas pro aures.“ In *Adnotatis* vero Heinsianis plura menda occurrere non fugiet illum, qui et obiter tantum ea perlegerit.

28) Heinsianae ed. fundamentum est Giseliniana recensio, quam quidem eorum codd. adminiculis correxit, quos ipse notavit in praef. p. 3 sqq. Hi sunt: *Puteanus* antiquissimus [nunc Paris., Colbertinus 8084?]. Fabulosa de eo venditata sunt multa. Gabriel. Peignot. *Essai de curiosités bibliographiques* (A Paris. 1804) p. XXX ita hallucinatus: „Le manuscrit de la bibliothèque nationale écrit en capital rustique ou négligée: il renferme les *Ouvrages de St. Prudence* surnommé *Quintus Aur. Prudens Clement* homme consulaire et poète chrétien né à Saragosse en Espagne, en 348. Ce ms. est jugé par Dom. *Mabillon*. devoir être de quatrième siècle, c'est-à-dire, écrit du temps de l'auteur. Il a 58 feuillets, un pied de hauteur et un pied et un demi-pouce de largeur.“ *Mabill. de re diplomatica* lib. V, tab. 6 characterem cod. repraesentat incisum. Insunt libb. Cath., Apoth., Ham., Psych., hymni quinque ex Perist. (l. V, v. 142). Arevalus eum *sexto* sec. exaratum putat (prolegg. p. 74). Quos in bibl. Vat. aliorum auctorum libros scriptos et palimpsestos vidi excussique, exemplar Paris. octavo seculo ut adiudicaretur, moment. — „Proximus ab illo *Thuanæ* bibliothecae codex, si praestantiam ac vetustatem spectamus, ante annos circiter octingentos scriptus, et integer omni ex parte, qui Hildegarie Episcopi nomen praefert, cuius in aetatem nunc quidem non vacat accuratius inquirere“ praef. Heins. p. 4 [Tres Hildegarie Meldenses episcopi fuerunt, vid. Fabr. bibl. med. et inf. lat. III, p. 781. Qui nominatur in fine cod. sec. IX floruit]. *Oxoniensts* [Bibl. Bodlei. F. 3. b. sig.] sec. XI exaratus est, in cuius fine: *Hunc librum dat Laqfrieus* [circiter a. 1060] *episcopus ecclesiae S. Petri Apostoli in Ezonia ad sedem suam episcopalem pro remedio animae suae ad utilitatem successorum suorum. Si quis autem illum inde abstulerit perpetuae maledictioni subiaceat, fiat.*

sagacitate atque impulsu. Haud immerito quidem eum vituperant ob id, quod neque vitia antiquorum codd. notaverit, neque varietatum collationem instituerit integram: at quantum lucis ex retrorsis vel abditis corruptissimisque lectionibus elici posset, quantum commodi atque incrementi ex critico apparatu locupletissimo percipi, id temporis cum aliis viris doctis et Heinsio prorsus latuit. Sin Prudentio interpretando parum operae Heinsius navavit, factum id sane est ideo, quod *Adnotata* uberiora meditato postea telam inchoatam neutiquam concessum erat detexi²⁹⁾.

Aliam ed. Heinsii iterum prodiisse Theolius l. l. fabulose 1670. venditat.

Aur. Prudentii Clementis opera interpretatione et notis illustravit Stephanus Chamillard. e Soc. Iesu. Iussu Christianissimi Regis ad usum serenissimi Delphini. Parisiis, apud viduam Cl. Thiboust et Petrum Esclassum MDCLXXXVII, 4. Arev. in edd. recensu hanc raram³⁰⁾, doctam et satis correctam esse docet. Id sane verum, ubi Heinsium exscripsit³¹⁾. Paraphrasin seu interpretationem Chamillardi atque criticam non assis facio, partium studium improbo. Itaque non satis mirari possum, quod ei contigit, ut abhinc triginta annis Londini et versio et adnotationes exegeticae denuo expressae sint³²⁾, siquidem Arevali

Codex Ambrosianus antiquissimus Cath. et Perist. aliquot tantum hymnos praebebat. cfr. Polyc. Leyser. l. l. *Rottendorphianus* l. ab Obbario denuo inspectus infra descriptus est, *secundus* nunc *Guelferbytanus* (Gud. 109, Fol. min.), qui *Psychomachiam* selam continet, sec. XII auctore *Schoenmanno* scriptus est, *tertius* eiusdem temporis libb. contra Symm. exhibens in *Guelferbytana* bibliotheca non asservatur. *Nomsianus* sec. XIII exaratus in initio usque ad Cath. V et in fine mutilus. *Altinius* cod. Cath. et Psych. continet. Nihil habet Heins. de eius aetate. *Tres Torrentiani* omnia (?) poetae carmina complectebantur. Incerti sumus, quando exarati fuerint. Non magnae rei Heinsio videbantur. *Tres Buheri* siue *Boheri* nunc in bibliotheca *Montepesulana* bis notis insigniti: a) H. 219. (Cod. Buh. D. 15. sec. X.). b) H. 220. (Cod. Buh. D. 57., sec. X exar.), c) H. 35. sec. XIV. script. dicitur, cfr. Haenel. l. l. p. 242. *Egmondanus* „optimus et veterrimus profecto, „antiquus, „antiquissimus“ Heinsio indice, nunc *Leidensis*, quo sec. exaratus fuerit, mihi non innotuit. Ante Heins. iam Weitzio fuerat usui. Omnia Prudentii carmina continet, estque optimae notae.

29) Praef. Heins. init.

30) *Rarissimam* Obb. l. l., quam 150... 200 Franc. vendi dicit Psaum. l. l., cum ego eam 20 Franc. pretio Romae saepius comparare potuerim.

31) Ipse Arev. id testatur ad Apoth. v. 724: „Chamillardus more suo Heinsium fere exscribit.“

32) — *opp. omn. ex edit. Parmensi cum notis et interpretatione in usum Delphini, varr. lectt.* [ed. Weitz., Heins. et Parm.], *recensu codd. et edd. et indice locupletissimo* [Obbarii opinione optimo] *accurate recensita. Londini ap. A. I. Valpy. 1824, III. Vold. 8.*

Prudentius multo dignior fuit, qui repeteretur: id quod a I. P. Migne a. 1847 Lutetiae Parisiorum factum est.

1701. *Aur. Prudentii Clementis V. C. Opera cum notis Nicolai Heinsii Dan. filii, et variorum doctorum virorum maxime necessariis. Subiectus est in fine index rerum et verborum locupletissimus. Coloniae* [non Francofurt., ut in Enslin. bibl. class. auct. s. v. extat] *apud Io. Christoph. Stössel* 1701, 8. Textus est Heinsianus, is quidem spissis mendis coinquinatus. Heinsii notis adiunctae sunt Nebrissensis commentarii et Isonis glossae.
1703. *Aur. Prud. Clementis quae exstant, recensuit et adnotationibus illustravit Christophorus Cellarius, qui et indices copiosiores rerum, et verborum addidit. Halae Magdeburgicae sumptibus orphanotrophii* 1703, 8. Heinsium, passim Aldum in criticis recusit. Commentarius brevis is quidem pro captu puerorum, alias satis doctus. Quod sublimiora theologorum placita minus rimatur pro re nata, id Cellarii proposito ad amussim respondet. Futile autem Arevali de doctissimo illo viro iudicium esse „In fine est Index eorum, quae licentius solito Prudentius posuit, in quo saepe ipse Cellarius licentius peccat, ut postea demonstrabo. Illud autem peius, quod interdum haeresin suam tuetur“ animadvertere debeo.
1714. *Specimen poeseos sacrae ex Prud. hymnis cur. Stötzel. Ulm* 1714, 8 (ap. Obb. prolegg. p. XL, not. 60).
1739. *Aur. Prud. Clementis quae exstant recensuit et adnotationibus illustravit Christoph. Cellarius sqq., editio secunda. Halae Magd.* 1739 [non 1730, ut Obb. in nota 51 signavit].
1750. *Aurelii Prudentii Clementis V. C. opera ex postrema Nic. Heinsii, Danielis filii, et variorum doctorum recensione. Coloniae* 1750, 8 [ex Rodriguez. de Castro]. Videndum esse iam Arev. observat, an haec editio sit prorsus eadem atque editio anni 1701, et an aliquis annus MDCCI aliquantulum obscure typis impressum acceperit pro anno MDCCL, id quod ipse subverebatur. Librum mecum habeo ita inscriptum: *Aurelj Prudentij Clementis V. C. opera: Ex postrema Nicolai Heinsj. Dan: Filij, et variorum doctorum virorum recensione. Coloniae Apud Ioh. Christoph. Stössel.* Annus, quo impressus est, non apparet. Folium alterum haud dubie deest, ubi titulus editionis anni 1701 signatus extabat. Sequitur praef. inscripta *Lectori benevolo M. D. Muller. S. I. P. R.* Atque in reliquis, errore typographico non excepto in pagella 978 signanda, ab ed. 1701 non differt.
1754. Duo contra Symm. libb. cum Italica versione auctore C. A.

Ansaldio, Venet. 1754, 8. Utraque desideratur praefatio. Textus latinus perquam mendosus.

Aurelii Prudentii Hymnus de martyrio sancti Laurentii. 1756.
Ex lib. *περὶ στερῶν* Hymn. 2. [In „Memorie della Vita, del Martirio, de' Miracoli, del Culto etc. di S. Lorenzo Martire e cittadino Romano etc. Roma MDCCLVI, 8, p. 85.“]. Auctor est Franciscus a Puteo, qui hymnum suis et Ruinarti notis commentatus est.

„— *hymnus de M. Laurentio ex recensione Theod. Ruinarti, varias lectiones* [Weitzii codd.], *suas aliorumque* [Isōnis, Ael. Nebriss., Weitzii ac Cell.] *notas adiecit Io. Ad. Schier. Lips.* [non *Guelferbyt.*, ut Krebs l. l.], *ap. Io. Meisner. bibl. Guelferbyt.* 1763, 8.“ *Obb.* Equidem eundem librum alicubi *Guelferbyt.* 1764 indicatum vidi. Non pauca Schierius bonae frugis interpretamenta adiecit.

Aurelii Prudentii Clementis V. C. Opera omnia, nunc primum cum codicibus vaticanis collata, praefatione, variantibus lectionibus, notis ac rerum verborumque indice locupletissimo aucta et illustrata [ab I. Teolio]. *Parmae ex regio typographeo* (Bodonii) *facultate obtenta.* MDCCLXXXVIII, II. Voll. 4. E libri inscriptione aliud sane exspectares, quam quod editor praestitit. Heinsii textum repetiit non accuratum, passim truncatum, fere autem perturbatum, ubi ipse aliam lectionem substituere ausus est. Codd. Vatt. non pro dimidio inspexit idque negligentissime, ex more suo falsa pro veris ex iisdem proferens, nullo critico signo uno ab altero rite distincto. Commentarius est fructus perquam immaturus, idcirco memoratu vix dignus. Speciose tamen atque splendide ipse liber impressus est. Male igitur inauguratus Londinensis editor³³⁾ eiusmodi textum denuo in lucem emisit.

Fr. Meriani observat. crit. in quaedam Prudentii loca. 1789. *Ulm.* 1789, 4. Perquam doleo, quod eas non vidi.

M. Aurelij Clementis Prudentij V. C. carmina ad optimas quasque editiones et mss. codd. Romanos aliosque recognita et correcta glossis Isonis Magistri et aliis veterum nunc primum e mss. depromptis, prolegomenis, commentariis et lectionibus variantibus illustrata a Faustino Arevalo. *Ad beatissimum patrem et D. N. Pium Sextum P. M. Romae* M. D. CCLXXXVIII. 2 Voll. 4. Editione Parmensi vix absoluta, Arevalus codd. Vatt. adtentius perlustratis quam a Teolio factum vidit, novam hanc evulgavit

33) Vid. not. praeced.

editionem sub magni nominis auspiciis. Is igitur, quae non sine nimio legentium incommodo extabant incomposita atque dispersa, ad Prudentium illustrandum in unum collegit, collecta in prolegg. conguessit, capitibus distinxit. In commentario autem nimium quantum accumulavit ita, ut potius horreum habeas scientiae ostentatoriae, quod alibi forsitan laudasses inventum, hinc ut procul abesset optares. Multa is opinabatur, quae accuratius definienda erant atque probanda; multa minus ad Prud. naviter illustrandum, quam ad ingenia legentium fatiganda scripta esse dixerim. Verumtamen poeta pluribus sordibus adhuc oppletus iaceret, nisi Arev., homo in bonarum artium disciplinis egregie instructus, illum sibi corrigendum explicandumque submovisset. Eum zelo nimio, ne fanatico dicam, in alia credentes invehi, ubi non exspectes, viri docti iam denotarunt. Ac tunc profecto more hystricis se gerit aculeos acutos protendentis ita, ut ubivis tangas quin feriaris, periculum sit apertum. Attamen aliud est, quod in hac ed. non satisfecit, et id quidem pluris momenti, quia ad ipsum poetam adinet, non ad eius explanationem. Dico autem incredibilem Arev. negligentiam, quā in codicibus conferendis usus est. Rem altius repetam. In bibliotheca Collegii Romani ed. Aldinam Prudentii a. 1501 asservant, cuius margini Io. Ant. Marietus adscripsit varr. lectt. e sex codd. (a, b, m, p [Prag.] r [Rat.] w [Vienn.])³⁴ excerptas. Non paucas

34) Quas a Marieto Arev. mutuatus est varr. lectt., eas revisi omnes. Supplevi, saepius correxi. De Ratisbonensi cod. Mar. post lib. II contra Symm. (p. 286) notat: *Codex monasterii S. Emerami omnium optimus, quos viderim, et plane bonus, nisi imprudentissimus quidam multa sua substituisset prioribus ita erasis, ut nullum omnino praeae lectionis supersit vestigium, quod nos suis locis notavimus. quare non puto, posse adhuc Prudentium exacte corrigi et pristino nilori restitui, nisi alium nanciscamur veterem codicem praeter eos, quibus usi sumus, ex quo, quae hic abrasa sunt, restitui possint. Cum eo autem nostrum diligentissime contulimus, et nihil diversum in eo fuerit, quod in nostro non annotaverimus: quamvis ubi noster cum illo conveniret, non semper notaverimus. Itaque cum nihil reperiretur in nostro notatum peculiariter, certum signum erit, eandem esse in illo lectionem, quae est in nostro.* Significari voce nostrum, in nostro, noster editionem Aldin. 1501, non codicem m (Vat. 5821), in quo nullae varr. lectt. manu Mar. adscriptae, satis liquet. Idcirco in commentario critico nostro Aldinae lectionibus et codicis Ratisbonensis addendae fuissent, ubi discrepantia a Mar. non erat indicata. Verum enimvero id ausus non sum, siquidem silentium Marieti, ut qui alias saepe erraverit, tantum auctoritatis putari non debuit. Eodem libro usus erat Giphanius et nos nacti sumus opera P. Conradi Viteri. In eadem S. Emerami bibliotheca est Lucanus optimus, et Donati grammatica satis antiqua, et in sacristia testamentum novum, scriptum literis maiusculis totum ante 800 annos elegantissime. Ordinem hunc notat: Praefatio, Per quinquennia — Hymni decem cathemerinon, ut in vulgatis, duobus postremis reiectis in alium locum, Peristephanon hymni duodecim cum versibus Constantinae et

quoque adnotationes, quibus textus illustretur, immo indicem adiecit, unde Marietum de Prudentio edendo cogitasse facile intelligitur. Huius igitur laborem Arevalus in usum suum tacite saepius quam expresse convertit. Etenim quod de cod. Vat. 3859 (a) scribit³⁵): „Collatus fuit diligentissime a Marietto cum editione Aldina, ex quo nos profecimus, sed non omnino labori pepercimus. Siquidem praecipua loca nos ipsi contulimus, etiam post summam Marietti diligentiam probatam, beneque perspectam“ id de toto Marieti labore velim intelligas. Verumtamen laude, qua Marietum mactat oneratque, neque is dignus est, neque Arevalus ipse. Quae Marietus aut intacta reliquit aut falsa atque erronea retulit, Arcv. ea posteris tradidit ad amussim imperfecta. Quod cum sexcenties ex ipsis codicibus mihi persuasum esset, tertio codices Romanos excutiendos aggressus sum, neque vulgare quoddam inter spicas atque stipulas fuit spicilegium. Infinitum est, quoties in varr. lectt. adnotandis erraverit, toties expressim memorare; tacite eum corrigere libuit, siquidem et mihi et lectoribus minus molestum. Quantae autem istum varr. lectt. prorsus fugerunt, eademque optima, cuius id liquebit ex notis nostris criticis et obiter tantum inspectis. At vero cum Prudentium edendum paene absolvissem, grave infortunium viam obstruxit, quin id temporis ad finem pergerem. Oculorum quippe non amplius propemodum compos incocepta dereliqui. Quod cum non sine dolore accidisset, magnopere laetabar, cum id quod meditatus eram ipse ab alio rite fere peractum viderem, de quo iam pauca mihi dicenda sunt³⁶).

S. Damasi in laudem S. Agnes. Post hymnum S. Romani hymni de Natali et Epiphania Domini, Ode, *Pius, Fidelis, innocens*, Dittochaëon, Apotheosis, Hamartigenia, Psychomachia, Libb. duo adversus Symmachum. De cod. Pragensi, qui exhibet libb. Cath., Apoth., Ham., Ditt., contra Symm. I et usque ad. v. 17, II, nil peculiare Mar. tradit. Cod. Viennensis, qui Psych. solam usque ad v. 866 continet, parvi pretii est.

35) Prolegg. pag. 59, sub IV.

36) Nescio an Kehrleinii liber: *Lateinische Anthologie aus den christl. Dichtern des Mittelalters. Für Gymnasien und Lyceen herausgegeben und mit Anmerkungen begleitet etc.* (Francof. 1840) Prudentiana quoque exhibeat, cum ipsum non viderim. Neque ad meam hucusque notitiam pervenit, num doctissimi Middeldorffii editio a bibliopola sedecim annis abhinc indicata (*Corpus poetar. christian. ad optimas edd. et nonnullos codd. recensuit etc. Henr. Middeldorff. Lips. ap. T. O. Weigel. (a. 1843) III Voll. 8*) tandem aliquando in lucem fuerit emissa. — Extant Prudentii carmina etiam in *Corp. poet. Genevae* 1593 (repet. 1611 et saepius), 4, *Lugdun. Batav.* 1603, 4, Tom. II, p. 702, eadem exhibet *Chorus poetarum classicorum duplex, sacrorum et profanorum etc.* Lugduni 1616, Tom. II, p. 78 sqq., *Collect. vett. poet. Aurel. Allobrog.* 1640, II, p. 707, *Maittaire. corp. poet.* London 1713, II, p. 1580 sqq., *Collect. Pisaurensis omnium poetarum latinorum.*

1845. *Aurelii Prudentii Clementis carmina. Recensuit et explicavit Theodorus Obbarius Philos. Dr. et AA. LL. mag. etc. Tubingae, 1845. In bibliopolio Henrici Laupp. Londini ap. D. Nutt.* Quos adhibuit in usum suum codices, ita describit³⁷⁾: „Cod. *Guelferbytanus* I. (Ms. August. 56. 16.) membran. sec. IX. (Cortio iudice ad Lucan. IV, 367, qui ibi var. aliquot lectiones ex eo attulit) sive init. X. forma 4. exaratus est, et in Germania quidem, ut ex gloss. his teutonicis, quae in primis foliis leguntur, apparet; cf. Praef. v. 10. *proternitas frazarheit*; Cath. I, 14. *culmine friste*; II, 33. *graviter gedigeno*; III, 70. *calathos gasechar*; 74. *thymo hirosoga*; 82. *fidibus segiton*; IV, 15. *scirp. pinaz*. Folia cod. continet CLV, et in una quaque pagina versus XXIII extant, sin minores sunt, ut in Cathem. ac Peristeph. hymnis et alibi, XLVI. Scholia interlinearia in primis tantum foliis adscripta sunt, compendia autem et assimilationem rarius me vidisse animadvertam. Litteras vero *rt* semper per *st* exaratas inveni. Insunt in hoc libro mto carmina Prudentii omnia, sed Hamartigenia, Psychomachia et liber I. advers. Symmachum mutilus, ita ut primi carmini versus 1...169, 301...348, 395...442, Psychom. v. 46...177, 274...490, 551 usque ad finem poematis, et contra Symmach. I. v. 1...90 omittantur. Alii versus erasi et ab altera manu restituti sunt (Psych. 20...39) et Psych. praefatio bis, et ab antiqua manu et a recentiore sec. XIII. scripta extat; eidem carmini atque Hamartigeniae librarius quidam *herbarium* secundum alphabeti ordinem expositum et *tractatum medicum* nullius pretii adscripsit, et in volumine extremo *Versus de adnotacione dierum*, quibus alii sex paene absurdi a vetere manu exarati subiuncti sunt, atque *Henrici episcopi Hildeshemensis* litterae de controversia quadam ad subiectos a. *millesimo* (? a seriore manu) scriptae leguntur. Signavi hunc cd. *A.*“

„Cod. *Guelferbytanum* II. olim *Bernarti Rottendorphii* (Gud. 292.) membr. sec. XI. (XII.) forma 8. scriptum *Heinsius* iam contulit, sed male, Continet hic liber mtus inde a

(et christianorum et ethnicorum), *Pisauri* 1766 (Prud. in Tomo V). Insunt *Bibliothecae SS. PP.* Paris. 1589, Vol. 8, Lugduni 1677, Tom. 5, *Gallandii Biblioth. PP. eccl. maximae* Venet. 1788, Tom. VIII, p. 443 sqq. Gallandius fere Aldi et Tornoesei recensionem secutus Chamillardum excerptis, paululum ex suis idque levis momenti addidit. In *Patrologia latina* ed. I. P. Migne, Paris (1844) 1847, Tom. 59. 60. Aevali Prudentium vidimus redivivum. Atque in aliis praeter hasce poetarum collectiones nostrum invenies. De aliquot libri Perist. hymnis illustrandis meritis est *Ruinartus* Amstelodam. 1713, Fol., Veron. 1731, Fol. (et saepius impr.).

37) Prolegg. p. XLII.

Cathem. hymni V. versu 94 carmina poetae integra foliis CLVII, et in fine poema *de vita beatae Mariae Virg. Trecensis* adnexum est. Scholia multa non desunt. — Notavi R.“

„Praeter hos codd., qui in Guelferbytana bibliotheca illustri asservantur, varias lectiones ad Apotheosin et Hamart. cod. sec. IX. *Weissenburgensis* n. 77. V. Cl. *Schoenemannus* mihi misit, qui de eodem haec mecum per litteras communicavit: *Merkwürdig ist an dieser Handschrift, dass die in dem Texte hin und wieder auch bei Heinsius ausgelassenen Verse von einer andern Hand hinzugefügt sind, die man, wenn sie in einem andern Codex sich befände, für noch etwas älter als die Textschrift des Weissenb. 77. halten sollte, wegen der steifen Züge u. s. w. — Wieder ein Beweis, wie oft ein Schreiber oder eine Schreiberschule hinter der andern zurückblieb, so dass man nie absolut das Alter nach den gewöhnlichen Regeln auf 20 bis 30 Jahre bestimmen darf, sondern nach Ort und Umständen vorsichtig unterscheiden muss.* Signavi Weiss.“

„Cod. *Gothanus* membran. sec. XIII., uti ex chronico ipsi scriptori praemisso apparet, folii forma nitide exaratus et multis Sanctorum imaginibus ornatus *Sigeberti Gemblacensis* de viris illustribus libelli partes quasdam continet, quibus inter varia carmina etiam duo Prudentiani hymni, Peristephan. IV. et V., inserti sunt. Varias lectiones dedimus omnes et cod. litera G notavimus.“

„*Kreussleri* cod. chartac. (4), qui varia continet, sive in fine sec. XV. sive in init. XVI. scriptus esse videtur, quia edit. Horatii Satirarum *Lipsiensi* ap. *Nic. Lamparter.* et *Balthasar. Murer.* adfixus est. Inest altera tantum Diptychi pars cum hac inscriptione: *Aurely Prudenty liber Hystoriarū nouvi testamenti*; in extremo leguntur: *Finis testamēti noui Autelij* (sic). Indicavi hunc librum mtum R.“

Novissimus hic editor laudem meruit, quam viri docti ei tribuerunt. Nos sane in eius ed. acquievissemus, si ob innumeros critici commentarii errores, quos ab Arevalo accepit, acceptas propagavit, id absque fontium poetae criticorum ipsiusque carminum uitoris praeiudicio fieri potuisset. Taceo reliqua, quae ab aliis intelligi maluerim, quam a me dici. Neque adprobo tabulam codicum non interpolatorum et interpolatorum comparativam³⁸⁾, cum in omnibus, quod scio, mss. Prud. interpolationis vestigia non subobscura pateant, cumque comparantis codd. Romanorum notitia

38) Prolegg. p. XLVII.

perquam incerta fuerit atque manca. Melius meruit de Prudentio commentando, quod, quae alii ante eum collegerunt iis sedulo adiunxit, quae apta atque idonea ad eundem finem nostro aevo viri docti exposuerunt. Inde pro re nata profeci, quandoquidem in notissima librorum ab aequalibus editorum penuria, qua bibliothecae Romanae laborant, multos mihi evolvere non licuit. In arte critica exercenda Heinsii via non fuit derelinquenda; sed τὸ κρῖναι καὶ ἐκλέγειν ubivis mihi cordi fuit, summa autem lex in eligendis atque recipiendis τὸ ἐντὸς βλέπειν.

Iam codices igitur accuratius describam, quos ad hanc ed. adornandam contuli.

Cod. *Alex.* 321³⁹) membr. fol. maior. sec. X. ineuntis 66 folia continet, quorum duo ultima carmina sacra, sed non Prudentii explent, ex omnibus, quos Romae vidimus excussimusque codd. Prudentianis solus integer. Primo in fol. leg. poetae elogium ex Gennadio transcriptum, quod excipit elenchus Prudentii operum: *aurelii. prudentii. clementis. uiri consularis libri numero NOVEN. Catemerinon. Apotheoses. Amartigenia. Psychomachia. Contra Symmachum. II ἐτρά Symmachum. Romanus. Peristephanon. Tituli istoriarū.* Singulorum inscriptiones ac ordo: *Praefatio. Liber Cathemerinon incip. Ymnus ad galli cantū. Hymnus matutinus. Hymnus ante cibum. Hymnus post cibum. Hymnus ad incensum lucernae. Hymnus ante somnum. Hymnus ieiunantiū. Hymnus post ieiunium. Hymnus omis hore. Hymnus circa exequias defuncti. explici. . Hymnus. VIII. kl. ianuarias. Hymnus in epiphania. INCIPIT APOTHEOSES: . Incipit contra heresim quae patrem passum affirmant. Contra unionitas. Adversum Iudaeos. Contra Homuncionitas. De natura animae. Adversum fantasmaticos qui Xpm negant verū corpus habuisse: . FINIT APOTHEOSES. INCIP AMARTIGENIA LIBER. Adversus Marcionitas qui duos deos affirmant. finit Amartigenia liber. III. INCIPIT PSYCHOMACHIA LIBER. IIII. Prae fa tio. Finit liber. III. Psychomachia. Incipit contra orationem Symmachi liber. I. Explicet contra Symmachū liber. I. Incipit liber. II. feliciter. an: Symmachū Prudentiū Aŵr Prudentii Clementis. V. C. finit contra Symmachū lib. II. Incipit eiusdem Romanus contra gen-*

39) Codices bibliothecae Vaticanae *Alexandrini* haud raro dicuntur *Regii*, utpote quorum maxima pars olim Christianae esset, Gustavi Adolphi Sueciae regis filiae.

*tiles; Finit Romanus Aurelii Prudentii Clementis. V. Incipit lib. Peristefanon. Hymnus in honorem scōrū martyrum Emiterii et chelidoni. Calagurritanorū. Incipit passio Laurenti beatissimi martiris: Hymnus in honorē passionis Eulaliae beatissimae martyris. Incipit passio scī Vincenti martyris. Hymnus in honore scōrū. X. et octo martyrum caesaraugustanorum. Finit passio scōrū. XVIII. Incipit passio agnes. Finit passio Agnes. Incipit hymnus in honorē beatissimorū martyrum Fructuosi epī ecclae Tarraconensis et Augurii et Eulogii diaconorū. Hymnus in honorē Quirini beatissimi martyris epī ecclae Sciscianae. Finit passio Quirini incipit Cassiani Foro Cornelliensis: Explicit. Incipit de loco in quo Martires passi sunt nunc baptisteriū .e. Ad Valerianū ep̄m de passione Hyppoliti beatissimi martyris. Passio beatorū apostolorum Petri et Pauli. Passio beati Cypriani martyris. De opusculis suis Prudentius. Finit contra Sym^{on}. Incipiūt tituli istoriarū. Epilogus id clausula ut finis libri. (litt. minus. non miniat.). Ode in qua poeta de se loquitur (man. rec.). — Bis extat Epilogus: ac primum quidem post libb. contra Symmachum, quasi eorum clausula, post Dittorhaeon, quasi omnium carminum finis. Glossae marginales et interlineares ubivis adsunt magna ex parte eadem, quae Isonis esse putantur. Singulis carminibus metrorum explicatio praescripta. Et quamvis a librario accurato ac docto esset exaratus, in multis locis correctoris operam expertus est, ita tamen, ut quae prior sit, quae posterior lectio facili negotio discernere possis. Moderatus erat corrector atque homo criticus. Indicatae haud raro sunt varr. lect. Nonnunquam aperte in marg. dicitur *alii codices legunt*, nec non *alii*, aut supraponitur illud *t* [i. e. vel]. Inter omnes Rom. Prudentii codd. hunc puto optimum. Marietus eum non habuit, habuit Arevalus et male contulit. Exigebat profecto plus diligentiae atque assiduitatis, qua illi eiusmodi operi imponere in animo fuit, quippe cuius in membrana fulva atque lurida litterarum infossarum recognitio summo in labore esset posita. Orthographia servatur: *a* pro *e* pullulascat; *a* p. *i* confatebimur; *a* p. *u* lacerna; *e* p. *i* negligere, fatescit, genetrīx, cecatricum, treptolemus, relegiosus; *e* p. *o* pignera; *i* p. *e* trīs, mobilis (Nom. et Acc. plur.), omnis, hominis, imbecillis, disput, pleurisis, rebellis, septimplices; *i* p. *ii* (Gen. sing. in nom. propr. et appellat.) inperi, palati, di, idem, aeris (Nom. et Dat. plur.), dis, isdem, in vbb. obicere, exit, conicit; *i* p. *u* centiplicatos;*

o p. e vortex; o p. i ollis; o p. u iecor, robor; u p. e faciundum; u p. i optumus, lubido; u p. o subolem, adulescens, frivula; u p. y marturis; ue p. e septuennis, tinguere; d p. t portenda, inquit pro inquit; g p. c gurgulio; p pro b sup pudore; t p. d dauiticus; ci et ti syllabae commutantur; sc p. ss; ens p. es totiens, quotiens; unx p. ux coniunx; quo p. co dequoquat; in comp. servatur d litt. praepositionis ad ante f adfero, adfirmo, adfligo, adfui, ante g adgredior, ante n adnuo, ante r adrogare, ante s adsentior; nec non n ante l inlustris, conlucies; ante m inmitto; ante p inpurus, competit; ante q inquam, quanquam; mp p. m ante n, s, t dampnat, sumpsit, temptat; consonae geminatae: iuppiter, litterae, rettulit; scribit hisdem, honoraverat p. onorav., perhennis, hyster; nichilum, sepulchrum; alia cumulare libet prava bonis commixta: inquit, cotidianus, lacrimis, paulo, artat, fructectis, obscenus, mestus, quicquam, quæ p. quæ, amfractus etc.

Cod. Vat. 3859. Quae Arev. de eo consarcinavit, refutare illa operae pretium non est. Ad Montfauconium potius provocaverim, qui in Bibliotheca bibliothecarum mss. sub eodem num. 3859 cod. laudans contrarium de eius indole affirmat. Ac id quidem recte. Neque fieri potuit, ut Arev. negligentissime eum scriptum esse opinaretur, si proprii oculi accuratius inspexissent. Ast minoris fuit laboris ex Marieti, qui cum ed. Ald. eum contulerat, depromere penu, quam ipsum aggredi opus incommodi plenum. Cod. igitur membraneus est foll. quaterniorum 155, sec. X exaratus. Ordo: *Incipit proemū aurélii Prudentii; Liber catemerinon incipit; Liber catemerinon incipit* (sic). *Hymnus ad galli cantum. Hymnus matutinus. Hymnus ante cibum. Hymnus post cibum. Hymnus ad incensum. Hymnus ante somnum. Hymnus ieiunantium. Hymnus post ieiunium. Hymnus omni horae. Hymnus circa exequias defuncti. Incipit liber per istephanon. hymnus scōrū martirū Emetri et chelidoni. cesar augustanorum. Passio scī vincentii martiris. Hymnus in honore decem et octo martirum cesar augustanorum; Hymnus in honore beatissimorū martirum Fructuosi epī. Augorii. et Eulogi; Hymnus. in honore Quirini beatissimi martiris. epī. aeclae Sesclanę. De loco in quo martyres passi sunt. nunc baptisterium est calagorra; Passio cassiani foro corniliensis. Ad valerianū epīm; Passio Ypoliti Beatissimi martyris. Passio apostolorum Petri et Pauli. Passio scī Cypriani. Passio scāe Agnetis virginis. Passio Beatissimi Laurentii.*

Hymnus in honore passionis Eulaliae beatissimae virginis. Liber de beato Romano martyre. Passio S^ci Bararae Pueri. explicit. Hymnus natalis Domini. Hymnus Epiphant^e. Liber de Trinitate Prudentii Liber .I. Apoteosis Contra Heresim quae Patrem Passum affirmat. Contra Unionitas. Adversum Iudeos. Contra Homuntionitas. De natura animae. adversum fantasmaticos qui Xpm negāt verū corpus habuisse. Incipit Lib̄ unus Admartigenia Adversum marcionitas qui duos deos. ēē. asserunt. Explicit Lib̄ scd̄ Admartigenia. [Iam sequuntur 2 libri contra Symm. Absunt inscripti. minio rubro; praefationi libri I manus antiqua recentior praescripsit: *PAVLVS*. In secundo lib. contra Symm. verbis eiusdem eadem manus praescripsit: *SYMMACHVS DIXIT*, vel solum: *SYMMACHI*. Ubivis spatium titulis adscribendis relictum est.] [Iam sequitur *DITTOCHEUM* sine inscriptione]. Elegans est optimasque praebuit lectiones. Multis in locis manus antiquae emendatricis vestigia cernuntur. Varr. lectt. signo *l* praescripto frequenter singulis vocabulis superadditae. Scholia interlinearia et marginalia libb. Cath., Perist., Apoth. inserta fere eadem, quae largitur cod. Alex. 321. Praestantiora textui nostrae ed. subiciemus. Orthographia omnino ad cod. Alex. 321 accedit. Adsunt metri explicationes non signis, sed verbis confectae. Codex inter istos fuit, qui pace Tolentini inita a Pio VI. Francogallorum reipublicae moderatoribus cum aliis permultis scientiae et artis monumentis concessi Lutetias Parisiorum deportati fuerunt. Inde signum *Bibliothèque Nationale* sub initio adhuc visitur.

Cod. *Vat.* 3860 membr. foll. 80 octonariorum maior. sec. X exaratus. Insunt lib. Cath. non integer, lib. Perist., Apotheosis, in laudem S. Agnae carmina Constantinae, Constantini filiae, et S. Damasi Papae, Dittochaeon. Montfauconius litterarum deceptus magnitudine eum suo iure sec. IX scriptum existimat, rectius elegantem affirmat. In primis foliis haud pauca extabuerunt ita, ut recognosci non potuerint. Hymnorum inscriptiones litteris rutilatis maioribus pictae, metri explicatio fere ubivis adposita. Orthographia satis correcta est atque similis illius, quam sequitur librarius antecedentis. Manus ipsius librarii correxit, erasit. In lib. Cath. scholia aliquot adscripta, plures in omnibus carminibus varr. lectt. superadditae. Singulorum ordo et tituli: *Ymnus ante somnum. Ymnus ieiunantium* [Sequitur hymn. VIII; titulus evanuit]. *Ymnus omni hora. Ymnus circa Exequias Defunctorum.*

Finit liber primus Ymnorum Incip̃. Liber. Secundus ΠΕΡΙ ΤΩΝ
ΦΑΘΩΝ *Ymnus in honore martyr* [iam discerptum aliquid] *et*
celedonii Calagurritanorum. Passio S̃ci Vincentii Martyris.
Incipit Passio S̃ci Laurentii. Incip̃ ad Valerianū ep̃m de passionē
Yppoliti m̃j. Pass̃. s̃ci. Cypriani. Incip̃ Passio apl̃a. Petri. et pauli.
Incip̃ Ymnus In honore m̃ar cesaraugustanorum. Incip̃ passio sc̃e
agnetis uirg̃. Versus constantinē constantini filiē. scripti ī absida
basilicē quā condidit ī honorē sc̃e agnae uirg̃. Item damasi pape
versus de eadem. Aurelii. prudentii. clementis. V. G. ymnus
in honore Eulalię martyris. Ymnus beatissimorum martyrum
fructuosi ep̃i eccl̃e tarracensis. et augurii. euloligig. [l eras.]
diaconum. Incip̃ ymnus in honore s̃ci quirini m̃r et ep̃i susciane
eccl̃esię. Passio s̃ci Cassiani Forocorneliensi. De loco in quo
martyres passi s̃ nunc baptisteriū. Incipit Passio s̃ci Romani
Martyris. Finit romanus Aurelii prudentii. clementis. Incipit
Ymnus. VIII. kl. ianuar. Ymnus de epiphania. Incip̃ de opus-
culis patris d̃o immolat p trocheum et trimetrū endecasyllabū
Finit peri stephanon. Incipiunt Tituli hystoriarū p Adam. Et
Evam. Incipit Liber ΑΠΘΩCIC. I. De Divinitate. Contra
heresim quę patrem passū adfirmat. Contra unionitas Sabel-
ianos. Adversum Iudeos. Contra homuncionitas. i. ebionitas
vt marcionitas. De natura animę. Adversum fantasmaticos qui
Xpm negant verū hominis corpus habuisse.

Cod. Vat. 5821 membr. sec. X. 140 fol. octonariorum. Se-
cundo folio codici conglutinato haec inscripta leg.: *Ioannes An-*
tonius Marietus [non Mariettus] *Societatis Iesu Presbyter.*
Hunc librum, cum Pragae degerem, accepi dono a Christophoro
Colero viro doctissimo: cumque illum cum aliquot mss. variis
in locis diligentissime contulerim, et nominatim cum celebra-
rimo vetustissimoque illo, quod Ratisbonae in S. Emerani bi-
bliotheca asservatur; et optimae notae, et ante multos annos ab
exercitatissimo antiquario conscriptum esse censeo. MDCXVIII.
Idibus Iulii. Est autem haud parvi pretii, licet mutilus. Incipit
enim inde a Perist. I, 107, desinit in Symm. II, 263, ubi Mar. in
Ald. adscripsit: Omnium [exemplarium] optimum et correctissi-
imum, quae hucusque viderim. Ordo et inscriptiones:
[Passio Vincentii titulus evanuit], Incipit passio s̃ci Laurentii
martyris. Incip̃ ad Valerianū ep̃m. de passione Yppoliti marty-
ris. Passio s̃ci Cypriani. Incipit passio apostol̃ Petri et Pauli.

Incipit ymnus in honore scōrū XVIII martyṛū Caesarangustanorum. Incipit passio scāe Agnetis virginis. Versus Constantinae Constantini filiae. scripti in absida basilicae quam condidit in honorem scāe Agnes. Item Damosi Papae versus de eadem Aurelii Prudentii Clementis .V. C. incipit ymnus in honore. beatē martiris Eulaliae. Ymnus beatissimorū martyṛū Fructuosi epī ecclesiae Tarraconensis et Augurii Eulogiiq. diaconorum. Incipit ymnus in honore scī Quirini martyris et epī. ecclesiae suscianae, Passio scī Cassiani. Forocorneliensis. De loco in quo martyres passi sunt nunc baptisterium est. Incipit passio scī Romani martyris. Finit Romanus. Aurelii. Prud. Clement. Incipit Ymnus VIII kl. ian. Incipit ymnus de epiphania. Incipit de opusculis suis Incip. Tituli Hystoriarū Per Adam et Adam. INCIP. LIB. ΑΠΟΘΕΩCΙC ID EST DE DIVIN. Contra heresim quae patrem passum affirmant. Contra Unionitas. [litt. mai.] Sabelli [litt. min.] Adversum Iudeos. Contra Homuncionitas. De natura animae. Adversum fantasmaticos. qui Xrm negant verū hominis corpus habuisse. De resurrectione carnis humanae. Finit liber Apotheosis INCIPIT AMARTIGENIA ID E DE ORIGINE PECCATORV. Adversus. Marcionitas. qui duos ee affer. ORATIO. Finit de amartigenia. liber. D. Incipit praefatio in Xri nomine Fichomachiae. Invocatio. Fides. Cultura deorum. Pudicitia. Libido. Patientia. Ira. Superbia. Humilitas. Luxuria. Sobrietas. Avaritia. Ratio. Operatio. „Concordia“ deest, sed rel. spat. Discordia cognomento heresis. De fide et concordia Aedificium fidei et concordiae. Gratiarum actio. Explicit lib. Prud. de Fichomachia. Contra orat. Symmachi. Aurelii. Prudentii. Clementis. Lib. I. Incip. Praef. Explicit praefatio. Incipit adversus Symmachum. Aurelii. Prud. liber prior. De Saturno. De Iove De Mercurio. De Priapo. De Hercule. De Libero qui et Bacchus. De Marte. et Venere. iunone. et Cybele. Unde error. invaluit. De SYLACRO Romae. et variis Symulacr. De Simulacro Augusti. De Simulacro. Liviae. Uxoris Aug. De cultu Adriani. et Catamiti eius. De culturis elementorū. Sub specie quorundam. non deorū. sed demonum. De cultura Solis. quē putant Apollinē. De lunae cultura. quam et Dianā dicunt. Quod venerabatur in spectaculis. Romam colloquitur. De potentia. crucis. De senatus. conversione. De credulitate. plebis. Symmachū.

alloquitur. Praef. Libri. II. adversus eundē. AVRELII. PRUDENTII. CLEMENTIS. Symmachus. Prudentius. — Orthographiae ratio a cod. Alex. 321 leviter discrepat. Ac glossae quaedam Latinae fere eadem sunt ac Isonis. Interpretum manus textum hic commutarunt, illic emendarunt. Scriptus est in Germania superiori; quo tendit litt. consonantium *b* et *v* aliarumque frequens permutatio illius regionis hominibus perfamiliaris, ne dicam innata. Tenuissimae membranae eandem originem indicant.

Cod. *Alex.* 348. membr. exaratus esse videtur sec. X ex-eunte, quia ista litterarum magnitudo inusitatio quae hic cernitur, non est certum antiquitatis tam remotae testimonium. Probabile fit, codicem pro homine quodam eleganti et opulento fuisse descriptum, qui id litterarum genus maiuscularum adamabat. In-tempestivius autem accidit, ut fuerit mutilatus, nam correctissimus est. Continet praemissa omnium poetae opp. praefatione libr. Cath., fragmentum passionis Romani, Epilogum, Dittochaeon, fragmentum Apotheoseos in foll. 38 octonariis ac minio rubricatis expressa⁴⁰). Cuivis carmini metri explicatio praefigitur. Scholia vocibus sparsim suprascripta flocci habeo. Manus altera atque scriptoris sed antiqua hic mutavit, emendavit illic. Orthographia est codicis Alex. 74.

Cod. *Pal.* 242 miscell. sec. XII ineuntis exhibet post aliorum opuscula in foll. duodenariis 113...128 Psychomachiam mutilam, cuius quippe ultimus sit v. 681 *Intulit hoc vulnus* etc. Ex Germania allatus Romam est, quo notula primo folio manu aetatis paulo sequioris apposita spectat: *Codex iste pertinet monasterio beate Marie Magdalene in franchentall inter Spiram et wormaciam situato canonicorum regularium. Hic liber ad maius Frank.* Praeter duos titulos post v. 20 et 39 obvios desunt omnes; glossae antiquae in primis duobus solum foliis cernuntur. Optimas cum pravis praebet lectt. varr. Passim mutando radendoque emendatus est. Orthographia non ubivis placet, quamvis ceteroquin constans

40) Post Cath. hymn. X: *Finit liber primus de ymnis. Incipit liber II PERICTEΦANΩN ymnus in honore Martyrum Emeterii et Cheledonii Calagurritanorum.* Sequitur metri explicatio pagellam secludens nil autem hymni promissi. Folia igitur hinc avulsa sunt usque ad Perist. X, 1110. Id passionis Romani fragmentum excipiunt Cath. XI, XII, post hunc: *Finit cathemerinon Prudentii Clementis CV CV. Incipit de opusculis suis im-molat Patri Dō.* (Epilogus), post Epilogum: *Finit Peristefanon, Incipiunt tituli historiarum,* quibus absolutis: *Incipit APOΘEΩCIC id est de divinitate;* sed praef. v. 56 cod. ultimus est.

sibi sit atque antiquissimis exemplis comprobata. Saepe confundit *b* cum *p*.

Cod. *Alex.* 1439 membr. sec. XII exaratus praeter Prudentii Psychomachiam 19 foll. octonariis inscriptam continet Ciceronis lib. de amicitia et Macrobianae expositionis in somnium Scipionis libros II. Erat olim Nic. Heinsii, cuius nomen in inferiori primae paginae margine notatum cernitur. Inscriptio: *Aurelii Clementis Liber Prudentii Sicomachie incipit*. In fine: *Explicit liber*.

Aurelius prudens virtutum praelia clemens

Cum viciis cepit metrica scolasticus arte.

Tituli sing. Psychomachiae sectionibus desunt excepto isto, qui v. 20 subsequitur: *Fides pugnat contra veterum culturam*. In cuius quidem mss. scribendi ratione observavimus nonnulla notata digna, quo referas, ut *m* litt. fere nunquam inveniatur in vocabulorum clausula, cum ei substituatur litt. *n*. Manus librarii sequioris, sed haud dubie sec. XIII, non eadem profecto, quae prima in pagina Heinsii nomen apposuit (sec. XVII), uti Arev. hallucinatur, alia eiusmodi multa radendo semovit. Aliquae occurrunt glossae. Bonas suppediavit lectiones.

Cod. *Alex.* 58 membr. sec. XIII Psychomachia et praemissa praef. omnium Prudentii opp. primi X hymni libri Cath. in 38 foll. octonariis exarati insunt. Continet quoque tractatum de ordine officii ecclesiastici et excerpta ex epist. decret. quorundam summorum pontificum. Ac Prudentianis quidem desunt inscriptiones litterarumque ornamenta, si singularum Psychomachiae partium et hymnorum initiales excipias aut rubro aut minio caeruleo pictas. Non ubivis eadem cum diligentia conscriptus est, ita ut largiatur varr. lectt. et corruptas et optimas. Glossae et scholia passim irrepserunt in ipsum textum. Manus corrigentis obvia fere ubivis est librarii, qui scripturam suam adtente relegisse videtur. Scribendi ratio perquam similis illius, de qua in cod. *Alex.* 321 describendo diximus.

Cod. *Alex.* 74 membr. sec. XIII in foll. 66 octonariis praebet libb. Cath. et Perist. non integras. In lib. Cath. desiderantur hymn. XI, XII. Ordo carminum lib. Perist. idem, qui cod. Vat. 3859; ultimus tamen est v. 161 passionis Romani. Ac Arevalus fidei incertae atque ancipitis patronus in recensendo hoc codice plura scripsit omnino falsa atque ficta, quae suo loco expediemus. Nimium quippe incommodi isti peperit exaratus in membrana putida ac sordida. Ac inscriptiones minio rubro pictae et negligenter exhibentur et omittuntur. Scribendi ratio antiqua et

correcta est sibi que satis constans. Optimas quasque lectt. varr. prae bu it.

Cod. *Alex.* 1702 membr. form. quatern. sec. XIII insunt lib. Cath. mutilus a v. 45 hymni V exordiens, lib. Perist., Epilog., Dittoch. Apoth. et sex primi versus Ham. praef. Inscriptiones carminum manus recens adposuit. Glossae in primis foliis obviae vilipendendae. Ceteroquin minus correctus est, vitiosis tamen exhibens optimas varr. lectt. mixtas, quae Arevalo omnes fere latuerunt. Textum librarius recognovit. Scribendi ratio antiquitatem olet estque constantissima.

Cod. *Vat.* 2766 membr. formae 8 sec. XIII in foll. 81...93 adseruat inter varia variorum et veterum Romanorum poetarum et christianorum Prudentii Psychomachiam. Ac titulis quidem post v. 109, usque quo lemmata quaedam ad oram miniata leguntur, caret omnibus, loco adscribendis relicto. Versuum series saepius distincta est litteris initialibus, et miniatis quidem, quae commata exordiantur, non certa quadam lege, sed uti videtur pro arbitrio. Varr. lectt. prae bu it fere tritas vilesque. Saepe versus transpositi, haud raro a scriptore et inter textum et in marg. additi. Orthographia parum correcta est. In fine: *Explicit Liber.*

Cod. *Vat.* 3267 sec. XIII in foll. octon. 34...51 membr. Psychomachiam exhibet sine inscriptione. Singulae carminis partes litteris minio pictis distinctae: quae quidem litterae uti in omnibus fere huius generis codd. pro arbitrio potius quam quadam intrinsecus poscente ratione positae cernuntur. Paucae bonas varr. lectt. nobis suppeditaturum esse codicem cum intellexissemus, passim eum contulimus, glossis marginalibus interlinearibusque nullius pretii omnino posthabitis. Desiderantur vv. 397...449, quorum numerus scribendi modi ratione habita unum explebat folium. Subsequitur Psychomachiam commentarius in foll. 52...59 alia manu, sed sec. eiusdem exaratus, quem vita ex Genadio sumpta ita exorditur: *Prudentius vir secularis litterarum eruditus. composuit ditrocheū de toto veteri ac novo testamento, et personis exceptis comēdatus est. et in morem grecorum exameron de fabrica mundi. usque ad condicionem primi hominis et praeuariationem eius composuit. et libellos quos graeca appellationem praetitulavit apothesis, psichomachia, amarthigenia, de diuinitate, de compugnatione animi, de origine peccatorū. fecit laudes martyrorū. sub aliquot nominibus inuitatorū librū unū. et ymnos alterū. Speculi tñ condicione aduersus simachū idolatriam defēdētē. ex quorum lectione agnoscitur palatinus miles fuisse.*

Quam vitam omnium Prudentii opp. proemium mutilum (usque ad v. 40) mendoseque conscriptum excipit; sequitur commentarius ipse, cuius auctor ludibrie ac ludibunde symbolica explanatione utitur, qua non illuminat, sed obnubilat carmen.

Cod. *Sessorianus* (Romae) sign. B. CCXCVI membr. sec. XIII exhibet Dittochaeon; praefationem Prudentii omnium opp., Psychomachiam mutilam, cum vv. 274...555 in quattuor foll. octon. avulsis desiderentur. Tituli: *Incipit liber prudentii de columba*, in fine: *Explicit liber prudentii de columba*, dein: *Incipit prologus prudentij*, tum: *Incipit Liber prudentij Sichomachie*, post praef. *Explicit praefatio. Incipit inuotio*, carmine absoluto: *Explicit liber aurelij Prudentij*. Codex satis correctus.

Cod. *Vat.* 2868 membr. sec. XIII exeuntis inter aliorum carmina Prudentii Psychomachiam continet in foll. quatern. 51...66: Inscriptiones nullae, in fine: *Explicit liber Prudentii de Sicomachia deo gr̃tas am. Incipit Sclaus de Varo. Amen. Incipiunt Sclavi de Varo consona dicta—A beneuentano Iacobo per carmina ficta*. Sectionum litterae initiales minio exornatae. Crebra vocabulorum inversio; varr. lectt. optimae spernendis immixtae. Passim menda graviora recentior manus sustulit. Interiectae sunt versibus nonnullis glossae parvi pretii. Ad marg. hic commentarius manu antiqua: *In principio istius libri inquiruntur ea, quae in aliorum librorum solent principiis quaeri. Scilicet quot et quales sint causae libri* etc. Tum distinguit quattuor causas: *materialem, formalem, efficientem et finalem*. De efficiente haec: *Causa efficiens fuit Aurelius Prudentius laycus saecularis yspanus; coniugatus fuit: aurelius quia auream mentem habuit, prudentius quia procul providit animae et aliorum corporibus*. . . .

Cod. *Alex.* 1835 membr. sec. XIII exeunte in foll. quatern. 24 eleganter scriptus sine quidem titulis et loco adscribendis relicto; in fine: *Explicit Liber Prudentii Deo gratias am*. Continet autem Psychomachiam. Praefatio fere extabuit, scholia distincte cognoscuntur. Ibi etiam impressum est sigillum, in cuius limbo legitur *Bibliot. S. Silvest.* Cod. minus correctus est. Eum, et cod. *Ottob.* 1502 ex eodem exemplari, aut alterum ex altero esse descriptum suspicor.

Cod. *Ottob.* 1502 membr. miscell. sec. XIII exeuntis. Ex carminibus Prudentii habet Dittochaeon: *Incipit liber de duobus testamentis*, in fine: *Explicit liber prudentii de duobus testamentis*. Inest quoque Psychomachia in v. 888 *Reddidimus aeter-*

nas etc. in foll. quatern. 54 desinens. Inscriptiones tetrastichorum, excepta prima, manu scriptoris aetatis inferioris suppletæ. A Psychomachia omnes omnino absunt. Exaratus est in membrana candida, mendis vero scatet. De eius origine vid. cod. Alex. 1835.

Cod. *meus* membr. foll. 4 quatern. sec. XIII exeuntis Dittochæon continens inter meliores recensendus est. Carminis eiusque tetrastichorum inscriptiones commentarius criticus accurate expressas præbebit.

Cod. *Ottob.* 1297 membr. fol. sec. XIV ineuntis fuit olim Ioannis Angeli Ducis ab Altaemps. Aspectu elegans est, sed ad emendandum Dittochæon quod continet parum utilis. Tituli cum receptis non congruunt. Inscribitur: *Incipit liber Prudentii: id est columba novi et veteris testamenti*. Accedunt commentarii sed inepti exque interpretis ingeniolo fusi.

In *Breviario meo* membr. foll. maior. sec. XIV ineuntis ad usum basilicæ Vaticanæ canonicorum versus aliquot ad libri Cath. hymn. II contuli suo loco indicandos.

Cod. *Ottob.* 1193 chart. form. octon. pertinebat olim ad bibl. Ioannis Angeli Ducis ab Altaemps. Continet autem varia multa, ex quibus Prudentiana quidem anno 1400 scripta sunt: id quod ex notula p. 165 eiusdem manus colligimus, quæ tetrastichorum primum et secundum cum initio tertii exaravit. Commentarius autem ab eo, quem exhibet cod. *Ottob.* 1220, non differt. Præcedit autem Dittochæon integrum alia manu scriptum p. 108. Non est bonæ frugis.

Cod. *Vallicellianus* I. (Romæ) membr. sec. XIV ineuntis in foll. octon. 58...67 præbuit Dittochæon cum commentario. Codex satis correctus est. Index prævius: *Carmina S. Prosperi, Catonis et Prudentii cum commentario Auctoris Anonymi* (fol. 58...67). *Esopi Fabulae A. Salone Parmensi Versibus elegiacis latinitate donatae*.

Cod. *Vallicellianus* II. membr. sec. XIV ineuntis formæ octon. min. continet Dittochæon: *Incipit Liber Prudentij diophei ede adam et eua*, in fine: *Explicit liber prudentij diophei deo. gratias Amen*. Tetrastichis tituli præfixi. Cod. non contempnendus. Insunt quoque: *Lucani. Poetae. Libri. De. Bello. Pharsal. Magistri. Mauri. Regulae. Medicinæ. Dioscoridis. Liber. Tibulli. Carmina. Pauli. Diaconi. Historia. Longobardorum. Theodoli. Eclogae. De. Paradiso. Terrestri. cum Adnotat. incerti. Aul. Persii. Satyrae. cum adnot. Aucto-*

ris incerti. Horatii Flacci. Liber. De Arte poetica. Cum Notis Incerti.

Cod. *Mantuanus* I. (bibl. publ.) chart. sec. XIV exhibet in 15 foll. quatern. Dittochaeon cum commentario allegorico, historico, morali, qualis est iste cod. Ottob. 1220. Tetrastichis tituli desunt. In fine: *Explicit tetrasticu prudencii Clementis Aurelii de columba Deo Gracias Amen.* Nitide scriptus est.

Cod. *Vat.* 5356 membr. formae quatern. sec. XIV exeuntis inest Dittochaeon: *Incipit de adam et Eua*, in fine: *Explicit liber prudentii.* Tituli veteris testamenti tetrastichis praefixi (in N. T. enim tetrastichis desunt) a vulgatis omnino discrepant. Pauca ex hoc cod. mendoso deprompsi.

Cod. *Ottob.* 1220 miscell. foll. 130 octonariorum cum membr. tum chart., sec. XIV exeuntis, in cuius foll. 108...129 chart. invenitur Dittochaeon cum tetrastichorum, quorum inscriptiones ad unam omnes sicuti in cod. Mantuano desunt, explanatione historica, allegorica, morali. Supra: *Incip. liber eue columbe am.*, man. sequioris aetatis infra: *Liber prudentii carmen sacrum De veteri et novo testamēto.* In fine: *Explicit liber prudentii deo grās amen.* Mutilus ille commentarius codicis Ottob. 1193 ex hocce descriptus fuit. Explicatio primi, secundi, tertii tetrastichi vix differt a cod. Mantuano; maior in reliquis discrepantia est, ita tamen, ut utrumque commentarium ex eodem fonte manasse facile cognoscas.

Cod. *Alex.* 1838 membr. sec. XV exhibet varia variis annis conscripta: in foll. 1 et 76 notatur annus 1474, in fol. 67 anni numerus 1475. In foll. quatern. 52...66 leguntur Dittochaei tetrasticha, quorum commentarius cum historicus tum allegoricus nullius pretii exque cod. Mantuano et Ottob. 1220 depromptus multo illis inferior est. Desunt inscriptiones omnes: tetrasticha ipsa corruptis superabundant lectionibus. Quare ea passim tantum contulimus.

Cod. *Ottob.* 3325 chart. formae quatern. sec. XV. Quos exhibet titulos primorum XI tetrastichorum — reliqui enim ad unum omnes desunt spatio adscribendis relicto — ii ab editis prorsus discrepant. Est autem parvi pretii.

Cod. *Sessorianus* B. CCLXXXIX chart. sec. XV in foll. octon. 13...16 Dittochaeon continet. Inscríbitor: *Incipit liber prudentij aurelij De eua et adam*, in fine: *Deo: Gratias:.* Nitide, sed parum accurate scriptus; frequens vocabulorum transpositio.

Cod. *Mantuanus* II. (bibl. publ.) chart. in 5 foll. octon. Dittochaeton sine titulis continet. Supra minio rubro: *Prudentius*, in marg. dextro: *Historie*, ad finem: *Expliciūt historiae prudentii* 1441. Inest quoque fragmentum Psychomachiae 4 foll. explens. Supra: *Prudēcius p̄scomachie*. Sequitur praefatio, dein ipsa Psychomachia usque ad v. 123: septem novissimi vv. mutili. Parum accuratus est.

Cod. *Angelicus* R. 5. 26. chart. formae duodenariae sec. XV. Exhibet autem praef. omnium Prudentii opp. voce prima ommissa: *Quinquennia iam decem* negligenter tamen conscriptam; dein praef. Psychomachiae, quam excipit Psychomachia ipsa cum epigrapha: *finis prudentii 9 ktdas maias*. 1473. Eo usque 51 pagellae expletae sunt. Prudentii Psychomachiam excipit *symbolus philephi poetae*: quo finito: *supplicatio ad virginem mariam Lactantius ad pascā felicitatem. d.* His absolutis librarius duobus versiculis monumentum sibi posuit:

*Quisquis aves lector scriptoris noscere nomē
Cisterciensis monachus ipse fuit.*

Reliqua folia *Sedulii carmen Paschale* explet. Codicem autem melioribus adnumero, ut qui ex vetusto exemplari descriptus esse videatur. Vix alium eo minus accurate Arevalus contulit; atramento nimirum flavo potius quam nigro scriptus indeque passim difficilis lectu est. Orthographia ad vetustiorum rationem ubivis adspirat, si excipias, quod haud raro *ss* exhibet pro *x*. Explicationes interlineares, quae inde a. v. 115...300 occurrunt, parvi facias. Obbarius hunc cod. male *Vat. Angel.* denominat. Bibl. Vaticana enim longe distat ab Angelica, Tiberi quippe intermedio.

Cod. *Urb.* 666 membr. foll. octon. maior. sec. XV. In primo et secundo fol: *PRUDENTII OPUSCULA EXORDIUM. Hymnus ad Galli cantum Hymnus ad Mattutinum Hymnus ante Cibus Hymnus post Cibus Hymnus ad incensionem Lucernae Hymnus ante Somnum Hymnus Ieiunantium Hymnus post Ieiunium Hymnus in omni hora Hymnus circa exequias mortuorum Hymnus in natali domini Hymnus de Epiphania domini PASSIO SANCTI VINCENTI MARTY.* ^{IS} *Passio Sancti Laurentii Martyris Passio Sancti Hippoliti Presbyteri. Passio Sancti Cypriani Martyris. Passio Sanctorum apostolorum Petri et Pauli Passio Sanctorum. XIII. Martyrum Caesaraugustanorum Passio Sancte Virginis Agnes Versus Constantiae Constantini filiae In honore Sanctae Agnes: In Apsida Basilicae ipsius*

incisi. Versus Damasi Papae de Eadem. Passio Sanctae Eulaliae Virginis. Passio Sancti Fructuosi Taraconensis. 1. Episcopi et Sotiorum. Hymnus in honorem Sancti Quirini Martyris. Passio Sancti Cassiani Martyris [Hunc titulum bis exhibet; sed semel legitur hymn. ipse in lib. Perist.] *Versus in Laudem Baptistarii duorum Martyrum Sanguine Fatis. Passio Sancti Romani Martyris Prudentius Deo opuscula sua immolat. Liber Ditrocheus Qui continetur in titulis historiarum. Versus de Sancta Trinitate Invectiva contra omnes hereses Liber Apotheosis adversus hereses. Contra Manicheos. Prologus ad versus Marcionitas Liber adversus blasphemantes duos deos esse. Liber adversus Symmachum De laude crucis et eius potentia De conversione Senatus De credulitate Plebis. De Senatus fide. Liber contra Symmachum de restituenda ara.* In fol. quarto corona affabre pieta, cui inscripta haec: **IN HOC ORNATISSIMO CODICE CONTINENTVR. OPERA. AVRELII. PRUDENTII. CLEMENTIS. VIRI DOCTISSIMI.** Neque fol. sexto et septimo desunt lineamenta nitidissima. In extremo codicis fol.: *Explicit liber II contra Symmachum de restituenda ara. Antonius Sinibaldus transcripsit Florentiae. Anno Christi MCCCCLXXXI. XX. No.* Pro certo habeo, codicem ex antiquissimo exemplo eodemque optimo esse descriptum. Loci librarii manu correcti inveniuntur pauci. Penus lectionum optumarum in eo conditus, quas critici cuiusdam sec. XV ingeniolo deberi vix crediderim. Eum et bibl. Laur. plut. 23., cod. XV. (vid. *Bandin. catal. codd. mss. bibl. Laur. Florent. Tom. I, coll. 720 sqq.*), quem amici mihi passim inspexerunt, eiusdem originis esse, ex utriusque collatione probabile fit. Scribeudi ratio: *impartit; la-cerna pro lucerna; estuosus, sanctae pro sancte, Cyprianæ; deluis, defundunt, vendicavit, obrutiscentis, pigneribus; dispe-randa; obicit, conicit, pertumescunt pro pertimesc.; coniunx; cimbae; bullicitus; emicto pro emitto, victis pro vittis; falanx, prophani; edorum, horam pro oram, hilaris; lennius, dauitici, turgitam; refulxit, esta pro exta, hexerat pro haeserat; faxille; laxivus; ambhuanur; totiens; reccidit, comminus, dissertus, quattuor.* Scribit: *licor, dannum, dannatus, dannis, belua, subu-ram, dinoscerer, scisma, religio; quanquam, utrunque, arta-bat, nunquid, quicquid, iupiter, amfractibus, anfractus, com-prehendere pro comprehendere etc.*

Cod. *Vallicellianus* III. chart. sec. XVI. Extant in eo monu-menta ad Diocletiani persecutiones spectantia et alia similia; in

fol. 95 sqq. est passio Romani. Puto, esse eum descriptum ex editione Fabriciana, aut ex eodem cum illa fonte provenisse. Reliqui lib. Perist. hymni, qui in bibl. Vall. servantur, aequae recentiori aevo conscripti sunt. Quapropter eos non dignos censeo, qui conferantur.

„*Codex vat. alex.*, 2078, sec. IX, in folio parvo membran. *Aurelii Prud. Clem. Certamen virtutum contra vitia*. Sine praefatione incipit: *Christe, graues hominum semper miserat labores*. Desunt multa a versu: *Nascitur hinc inopina* ad versum: *Nouimus ancipites*. Desideratur etiam ultimus versus: *Aeternum* etc. Nihil tamen est lacerum, aut abrasum; fortasse exscriptus est ex alio codice imperfecto. Scribendi ratio: *adgreditur, sulphoreus, thoracha* sine diphthongis. Non pauca sunt menda. Hic est *codex H.*“ *Arev.* Codex iste Prudentii Psychomachiam non continet. Bibl. Vaticanae ministri, ex quo *Arev.* scripsit, eum ablatum esse suspicabantur. Repetivi igitur varr. lectt., quales ille notavit. Neque recognovi quattuor libb. Vatt. ut parum utiles, quos *Arev.* (prolegg. p. 66, 65, 60) ita describit: „*Codex vaticanus Othobonianus* 237., chartaceus in 8., *Prudentius de B. Cassiano*. Hoc cod. continetur *Legenda S. Cassiani martyris per Fr. Iacobum* (de Voragine) *ordinis Praed. compilata*. Eam dedicat Franciscus Ferrus canonicus imolensis Hieronymo Dandino episcopo imolensi. Iacobus vero scribebat Bononiae anno 1282. Folio 27. *Prudentius poeta de B. Cassiano ita cecinit: Sylla* etc. In fine: *Prudentius, ut notum est, fidei vir et religiosa dogmata poematis etiam iucunditate commendans* etc. Hic erit *codex dictus X.*“ — „*Codex vaticanus palatinus* 1715., membranaceus in 8. seculo XI. circiter scriptus. *Incipit glossa Prudentii Aurelii Clementis*. Paginis triginta constat hoc opusculum. Paucae sunt glossae, e quibus nonnullas suis in locis dabimus: nihil tamen est aliud praeter glossas. Orthographia: *effebi, frene-sis, ymnus*, cum diphthongis. In fabularum explicatione potissimum glossemata versantur. Huic codici *nomen erit S. Not.*: Ita incipit: *Kyrocheum: id est, manualet. Exameron: VI. dierum Apotheosis, i. de diuinitate. Amartigenia, i. peccatorum origo. Psychomachia, animae pugna* etc. quae sunt glossae ad vitam Prudentii a Gennadio conscriptam.“ — „*Codex vaticanus palatinus* 235., membran. in fol. seculi XI. circiter. Pagina 45. huius codicis: *Incipiunt glossemata de Prudentio*. Glossae pleraeque. ut in Isonae et Vat. A. Quasdam huius codicis proprias suis locis inseram. Post hymnum exequiarum, *Finit liber hymnorum*. Se-

quantur hymni: *de Natali*, et *Epiphania*. Postea *Peristephanum*, siue *de coronatis*, i. *martyribus*, sed nullae sunt glossae. Illico Apotheosis cum titulis minio notatis. In fine: *Apotheosis de diuinitate finit*. Incipit *Amartigenia*, id est, *de origine peccatorum aduersus Marcionitas*, qui duos deos esse affirmant. Sequuntur *psychomachia*, et duo libri *aduersus Symmachum*, sed glossae non continuantur ad finem usque libri secundi. Advertendum est, in hoc codice esse tantum *glossemata*, non carmina. Codex nitido caractere scriptus est, a nobis *vocatus T. Not.*: Elogio Gennadii de Prudentio hae peculiare glossae adduntur: *illustrium (nobilium, vel clarorum. Ditrocheum (duplex refectio, i. de veteri et nouo testamento. Exceptis) Ab inuicem separatis. Apotheosis) Deificatio*. Rursus affirmo confirmoque, in nullo vat. cod. a me repertum *diptychon* prisca manu ita scriptum. Alius tradit, probatissimos codd. vatt. adstipulari huic titulo *diptychon*: sed fortasse titulos indicium recentes pro antiquis accepit.“ — „*Codex vaticanus* 4318. pag. 52. seculo XIII. chartaceus in 8., cuius titulus est in catalogo bibliothecae vaticanae: *Commentarii super Prudentio DE COLVMBA historiarum veteris ac noui testamenti*. *Not.*: Pag. 52. codicis incipiunt commentarii cum ipsis tetrastichis Dittochei, et titulus, ut ibi dicitur, est: *Incipit auctor Prudentii de noua columba (fortasse legendum de Eua columba) historiarum veteris testamenti, et noui*. Finit cum tetrasticho de apocalypsi. Sequitur pag. 63. alia expositio *Aur. Prudentii historiarum*: ac notatur, auctorem habuisse tria nomina: *Prudentius*, quia *prudens* fuit, *Aureolus*, quia *auream* vitam duxit, *Clemens*, quia *caeli mens*, eo quod mentem in caelestibus habuerit. Additur: *dicitur liber iste DITTOCHEVS, id est, refectio ueteris testamenti, et noui . . . titulus talis est: Incipit Prudentius tractans de veteri, et nouo testamento*. Character est sequioris aevi, etymologiae ridiculae, commentarii nobis inutiles, etiam cum manus, margini appicta, animo intento iubet esse lectorem. Itaque sine ullo nomine hunc codicem praeterimus.“

Arev. prolegg. p. 56: „*Codex Bononiensis solum continet apotheosin, hamartigeniam, psychomachiam: mendosus est, et fortasse ex Platesii arbitrio corruptus*.“ Librum ipsum videre mihi non contigit. Repetivi igitur varr. lectt., quales ap. Arev. habentur.

VERSIONES.

[Ex Obbarii Addendis p. 308 sqq.]

A) GERMANICAE.

Interpretatio omnium poetae carminum adhuc desideratur. Medio enim aevo hymnos aliquot imitati sunt VV. DD. Germani et hoc seculo una trium tantum poematum versio prodiit, quam infra indicabo. De istis hymnis vd. Wackernagel. Geschichte des deutschen Kirchenliedes, ubi tres praesertim versiones hymni Cathemerin. IX. afferuntur, prima sec. XV. (p. 65.): *Us dem väterlichen hertzen ist er geboren*, secunda (p. 456.) Io. Zwickii (a. 1540.): *Us des vaters hertz ist geboren ein kind, das ist gottes sun*, et tertia (p. 201.) Georg. Wicelii (a. 1541.): *Aus des vaters hertzen ewig ist geboren Jesu Christ*. De aliis cf. Haupt und Hoffmann alteutsche Blätter II. 4. p. 524. Rambach. Anthologie christl. Gesänge aus allen Jahrhunderten p. 76 sqq., nos p. 38. Hymnum Cath. XI. transtulit et commentario instruxit Andreas Möller. Pegaviensis, quem librum p. XXXVI. indicavimus. Versio recentissima haec est:

Aur. Prudentius Clemens Feyergesänge, heilige Kämpfe [i. e. Psychomachia] und Siegeskronen [i. e. $\pi\epsilon\sigma\kappa\iota\ \sigma\tau\epsilon\phi.$] Metrisch übersetzt und mit Noten begleitet von J. P. Silbert. Wien, 1820. 8.

Duos locos excerpam, e quibus quomodo Silbert. Prudentium nostro sermone reddiderit, apparebit: alter legitur Cath. hymno X. v. 116...127., ubi anapaestos dimetros catalectos in hoc metrum $\text{—} \cup \cup \cup \cup \text{—} \cup \text{—}$ mutavit; alter Cath. XI. v. 125...136., ubi iambicos dimetr. intactos reliquit:

Iam maesta quiesce querela etc.

*Düstre Klage sei fern; verstummé ganz,
Mütter! hemmet, o hemmet der Thränen Lauf!
Eure Kinder beweint, o Menschen! nicht,
Denn das Leben erneut der kalte Tod.*

*Also sprosset ergrünt das Samenkorn,
Das im Schoosse der Erd' erstorben lag,
Ueppig wieder empor aus tiefem Grab,
In der frühern Aehre holdem Bild.*

*O so öffne dich denn, o Erde! sanft,
Hülle mild in den Schooss die Leiche ein,
Diese Glieder vertrau'n dir, Treue! wir,
Die ein edeler Rest des Menschen sind.*

Salvete flores martyrum etc.

*O zarte Schar der Erstlinge
Geopfert Christo! freundlich spielt
Ihr, vor dem Blutaltare selbst
Mit Palmen und dem Siegeskranz.*

*Was fruchtet solche Gräueltthat,
Was hilft, Herodes! dir die Schuld?
Vergebens suchst bei Leichen du
Den Christ, der unverletzt entkam!*

*Gleich junges Blut enttriest den Dolch,
Der kinderlos die Mütter macht;
Doch Ihn, der reinsten Jungfrau Frucht,
Den einzigen, verfehlt der Stahl.*

B) GALLICAE.

Aurelio Prudence Clement. La passion de St. Quirin Martyr Evesque de Scissie prise de l'hymne 7. de Prudence, poete chrétien, en son livre des couronnes et traduite en vers françois couplet pour couplet. S. l. et a., cf. Arev. I. p. 98. *Anton du Verdier* bibliothèque Gallique (Lugd. 1685.) p. 1025.

Hymnes ecclesiastiques et cantiques partie traduits, partie de son invention par *Guido le Fevre de la Borderies*. A Paris, chez Rob. le Maignier 1582. ed. II. [Imitatus est et vertit Guido le Fevre XV hymnos Prudentianos].

Ant. du Verdier l. l. etiam *Petrum de Montchault* hymn. Cath. XI. XII., et *Paschalium Robin* Perist. II. III. in linguam Gallicam transtulisse ait.

C) ITALICAE.

I due libri di Prudenzio contro Symmaco. Tradotti in versi italiani par P. M. *Carlo Agostino Ansaldi* Domenicano. Venezia, appresso Pietro Valuasense, 1754. 8. — Praemissa est poetæ vita, quam saepius laudavimus.

Versionis Prudent. manuscriptum librum in bibl. Mediolanensi asservari idem Ansald. l. l. enarrat eiusque auctorem *Salvinium* censet, Argelatus autem (bibliotheca dei Volgarizatori III. p. 302.) *Marc. Anton. Mozzium* hanc interpretationem confecisse dicit, quam Io. Lamius (memorab. erudit. Italor. Florent. 1742. I. p. 120.) inter editas refert. — Arev. alius quoque libr. mstum hoc titulo possedit: *La passione et morte di S. Cassiano Martyre*

e *Vescovo d'Imola, tradotta in ottave rime dai versi latini di S. Prudenzio in Ferrara* 1585.

Inno di Aurelio Prudenzio Clemente uom Consolare, a S. Cassiano Martire [*περὶ στερ. IX.*] colla parafrasi in ottave rime e le annotazioni del Sig. Abbate *Giuseppe Antonio Cavalieri di Comacchio* Accademico Argonauta di Ferrara, e pubblico Maestro di grammatica in Bagnacavallo. Venezia 1772. Presso Bartolo Barucchelli.

Giuseppe Sadarglio osservazioni sopra il martirio di S. Ippolyto vescovo di Porto, descritto da Prudenzio [*περὶ στερ. XI.*], in Nuova raccolta d'opusc. Tom. XXV. n. 3. Cf. Ebert. allgemeines bibliographisches Lexicon II. p. 529.

D) HISPANICAE.

Batalla o pelea del anima [i. e. Psychom.]: que compusos en versos latinos: el poeta Aurelio prudencio clemente: nuevamente traducida de latin en castellano. 1259. [sic!]. Cf. Rodriguez de Castro bibl. Hisp. II. p. 218 sqq.

Traduction de los hymnos, que hizo Aur. Prudencio a los ilustrissimos martires S. Laurencio [*περὶ στερ. II.*], S. Vincente [ib. V.], S. Engracia, S. Lupercio y los demas innumerables, que padecieron en la imperial ciudad de Zaragoza [ib. IV.]. Con el naciemento y patria del mesmo Aur. Prudencio. Por *Luis Diez de Aux*, hijo de la misma ciudad, a qui en se dedica. En Zaragoza por Juan de Lanaja y Quartanet. 1616. 8. Ebert. l. l. a. 1619. indicat.

Prudentii carmina *Petrum Guarciam de la Huerta* vertere voluisse Arev. l. l. dicit.

E) HOLLANDICA.

Prudentius Lofzangen door Kempher. Leiden. 1712. 8. Cf. Ebert. l. l. p. 529.

F) GRAECA.

Areval. p. 170. cod. mtum *Psychomachiam graece redditam* continentem e bibliotheca *Henr. Jones* [cf. cod. 7066. 63.] Angl clarissimi laudat.

SIGLORUM EXPLICATIO⁴¹⁾.

CODICES.

- A* i. e. Guelferbytan. [carm. omn., sed H. Ps. S. I. mutila].
B - - Bongarsianus [carm. omn. cum lacunis in C. P. Ps. S. II.]⁴²⁾.
E - - Egmondan. [carm. omn.]
G - - Gothanus [P. IV. V.]
H - - Heilsbronnensis [C. P.]
I - - Iureti cod. [S.]
K - - Kreussleri cod. [D.]
N - - Nomsianus [cfr. cap. III, not. 28.]
O - - Oxoniensis [carm. omn.]
P - - Palatin. Weitzii [carm. omn.]
R - - Rottendorph. I. [carm. omn.]
R II - - Rottendorph. II. [Ps.]
R II - - Heinsii Rottendorphianus alter [S.]⁴³⁾
T - - Thuanus [carm. omn.]
W - - Widmannianus [carm. omn.]

41) Codd. notas, quibus Weitzius, Arevalus, Obbarius usi sunt, innovare nolui. Numeri 1. et 2. variae lectioni praefixi primam et secundam librarium curam indicant. Litterae initiales C. A. H. Ps. S. P. D. sunt ipsius poetae operum compendia.

42) Alii quoque ex iis codd., qui aut nonnulla aut omnia Prudentii opera exhibere subiude dicuntur, carmina quaedam habent cum lacunis, quomodo descriptio supra accuratius declaravit.

43) Sibi non constant, quae Obbarius prolegg. p. XXXVII, 47, coll. p. XLIII et XLVI de tribus mss. Rottendorphianis refert. Vid. de iisdem Heins. praef. p. 3. Mihi in Psych. *uterque R* (seu R et R II) est Rottendorphianus I et II, in libb. contra Symm. *uterque R* (seu R et R II) = Rottendorphianus I et ille „alter,“ qui „libros adversus Symmachum complectebatur“ (Heins. praef. l. l.).

<i>Altin.</i>	i. e.	Altinius [C. P.]
<i>Ambr.</i>	- -	Ambrosianus [C. P. mutila]
<i>Ang.</i>	- -	Angelicus [Ps.]
<i>Boh. I. II. III.</i>	i. e.	Boheri codd. [opp. omn.]
<i>Bon.</i>	i. e.	Bononiensis [A. H. Ps.]
<i>Dress.</i>	- -	Dresselianus [D] ⁴⁴⁾
<i>Erf.</i>	- -	Erfurtensis [Ps.]
<i>Fuld.</i>	- -	Fuldensis [Ps.]
<i>Gold.</i>	- -	Goldasti cod. [C. D.]
<i>Laur.</i>	- -	Laurentianus (vid. Bandin. catal. codd. mss. bibl. Laur. Florent. Tom. I., coll. 730 sqq.) . . . [C. P. D. A. H. S.]
<i>Pic.</i>	- -	Picarti cod. [Ps.]
<i>Prag.</i>	- -	Pragensis [C. A. H. D. S.]
<i>Put.</i>	- -	Puteanus [C. A. H. Ps. P. I . . . V, 142.]
<i>Rat.</i>	- -	Ratisbonensis [carm. omn.]
<i>T1rr.</i>	- -	Torrentianus unus
<i>T2rr.</i>	- -	Torrentiani duo
<i>T3rr.</i>	- -	Torrentiani tres
		} [carm. omn. ?] ⁴⁵⁾
<i>Vall.</i>	- -	Vallicellianus I. [D.]
<i>Vall.</i>	- -	Vallicellianus III. [P. X.]
<i>Weiss.</i>	- -	Weissenburgens. [A. H.]
α	- -	Alex. n. 321. [carm. omn.]
β	- -	Ottob. - 1502. [D. Ps.]
γ	- -	- - 3325. [D.]
δ	- -	Mantuan. II. [D. Ps.]
ϵ	- -	Ottob. n. 1297. [D.]
ζ	- -	Mantuan. I. [D.]
η	- -	Sessorian. B. CCLXXXIX. [D.]
θ	- -	- - - CCXCVI. [D. Ps.]
<i>a</i>	- -	Vatic. n. 3859. [C. P. A. H. S. D.]
<i>b</i>	- -	- - 3860. [C. P. A. D.]
<i>c</i>	- -	- - 3267. [Ps.]
<i>d</i>	- -	- - 5356. [D.]
<i>e</i>	- -	- - 2766. [Ps.]
<i>f</i>	- -	- - 2868. [Ps.]
<i>g</i>	- -	Alex. - 1439. [Ps.]

44) De altero cod. Dress., qui est breviarium sec. XIV ineuntis fragmentum Cath. hymn. II exhibens, vid. codicum nostrorum recensum.

45) Cfr. Heios. praef. p. 5.

<i>h</i>	i. e. Alex. n. 2078 (?) [Ps.]
<i>i</i>	- - - 348. [C. P. D. A.]
<i>l</i>	- - - 1835. [Ps.]
<i>m</i>	- - Vatic. - 5821. [P. C. (XI. XII.) D. A. H. Ps. S.]
<i>n</i>	- - Alex. - 1838. [D.]
<i>o</i>	- - Alex. - 58. [Ps. C.]
<i>p</i>	- - - 74. [C. P.]
<i>q</i>	- - - 1702. [C. P. D. A. H. (praef. fragm.)]
<i>r</i>	- - Pal. n. 242. [Ps.]
<i>s</i>	- - Vallicellian. II. [D.]
<i>u</i>	- - Urbin. n. 666. [C. P. D. A. H. S.]
<i>w</i>	- - Viennensis [Ps.]
<i>x</i>	- - Ottob. n. 237. [P. IX.]
<i>y</i>	- - - 1193. [D.]
<i>z</i>	- - - 1220. [D.]

EDITIONES INTEGRE COLLATAE.

<i>Dav.</i>	i. e. Daventriensis a. 1492.
<i>Ald.</i>	- - Aldina, Venetiis a. 1501.
<i>Lugd.</i>	- - Lugdunen. a. 1502.
<i>Sich. I.</i>	- - Basil. a. 1527.
- <i>II.</i>	- - Antuerp. a. 1536.
- <i>III.</i>	- - - 1540.
<i>Sich. tres</i>	- - edd. Basil. 1527, Antuerp. 1536, Antuerp. 1540.
<i>Gis. I.</i>	- - Gisellini ed. Paris. a. 1562.
<i>Fabr.</i>	- - Fabricii ed. poett. Christ. Basil. a. 1564.
<i>Gis.</i>	- - Gisellini ed. Antuerp. a. 1564.
<i>Weitz.</i>	- - Weitzii ed. Hanov. a. 1613.
<i>Chor. Poett.</i>	i. e. Chorus Poetarum Lugdun. a. 1616.
<i>Amstr.</i>	i. e. Amsterod. a. 1625.
<i>Hetns.</i>	- - Heinsii ed. Lugdun. Batav. a. 1667.
<i>Cell.</i>	- - Cellarii ed. sec. Halae Magd. a. 1739.
<i>Arev.</i>	- - Arevali ed. Rom. a. 1788. 89.
<i>Obb.</i>	- - Obbarii ed. Tubing. a. 1845.
<i>relqq.</i>	- - reliquae edd. a nobis integre collatae.

Passim nominabuntur:

Parrh. i. e. Parrhasius [1501].

Nebr. - - illa Nebriss. ed. sine loco et anno, quam in editionum notitia a. 1512 aut paullo post evulgatam supposuimus.

Lott. - - Lotterus [1513].

Torn. - - ed. Lugdun. 1553.

Cham. - - Chamillardi ed. a. 1687.

Ruin. - - Ruinart. [1713].

Teol. - - Teolii ed. Parmae a. 1788.

In nott. critt. est \dot{t} = vel (vid. C. III, 107 etc.).

AURELII PRUDENTII CLEMENTIS

PRAEFATIO.

Per quinquennia iam decem,
ni fallor, fuimus : septimus insuper
annum cardo rotat, dum fruimur sole volubili.
Instat terminus et diem

Ex natura huius carminis atque indole facile cognoscitur, haud inmerito postliminii iure id huc redisse, utpote quod in codd., quotquot alii nosque vidimus quattuor exceptis, aequae ac in editionibus ante Heinsium impressis, adversante vv. 36...42 sensu ad librum Cathemerinon referretur, neque ad integrum septemplex Prudentii opus. Ast *Incip. praefatio A. Pr. Cl.* est in A, *Incipit Prohemium Aurilii Prudenti E*, *Praefatio* simplicius atque clarius α, ubi tamen sciolus man. rec. supraposuit *Aurelii Prudentii Clementis viri consularis in lib. Cathemerinon*. Maneat tamen illud manus antiquae; quod ea si non omnium nostri poematum, sed Cathemerinon tantum praefationem esse voluisset, hoc loco certe posuisset, quam exacto carmini subiecit epigraphen *Liber Cathemerinon incipit. Incipit proemium aurelii (aurilii sec. curis) prudentii a*, quem titulum spatio interiecto fere nullo bini excipiunt *Liber catemerinon incipit; Liber catemerinon incipit*. Amanuensis igitur eod. a male inculcat lectoribus, esse hos versus Cathemerinon praefationem. Recte *Incipit prologus prudenty θ*, *Aurelii Prudentii in opuscula sequentia praefatio u*, inepte *Aurelii Prud. Praefatio tm̄ in Cathemerinon man. rec. Ang. Om. praefationem Put. ci o p.*

1. *Per om.* Ang. Saepius in mss. prima vox aut primus versus in capite libri desideratur. Cum mos esset hominum codices describentium literis nitidis maioribusque librorum exordia adornandi, tempus ac operam exigens labor, codice descripto pristini consilii interdum obliti sunt. [Cfr. Niebuhr Cic. orat. fragm. p. 82. ed. Rom.] 2. *nil* conjectura in quibusdam schedis ap. Arev. ob v. 24, *ni* est caute simul ac plene affirmantis; *septem o*.

1. *Per quinquennia sqq.*] Vitam resque gestas ipse Prudentius hocce proemio adumbrat, unde iam Gennadio (Catal. vir. illustr. XIII.) innotuerunt, quae ipse primus ac sequiores tradunt. Vellem Silberto (Aur. Prud. Clem. Feiervesänge p. 3.) non excidisse, poetam haec scribentem fuisse senem septuaginta quinque annorum.

3. *rotat*] Cfr. P. XI, 29, Hom. Od. I, 16 περιπλομένων ἐνιαυτῶν (*volventibus annis*), Anacr. IV, 7 Τρόχος (an τροχός?) ἄρματος γὰρ οἶα βλοτος τρέχει κυλισθελίς. Ὀλέη δὲ χειρόμεσσα Κόνις, ὁστὲν λυθέντων (Harles. Anth. gr. poet. p. 8), Sil. It. VI, 121.

- 5 vicinum senio iam Deus adplicat.
 Quid nos utile tanti spatio temporis egimus?
 Aetas prima crepantibus
 flevit sub ferulis: mox docuit toga
 infectum vitis falsa loqui, non sine crimine.
 10 Tum lasciva protervitas
 et luxus petulans (heu pudet ac piget)
 foedavit iuvenem nequitiae sordibus ac luto.
 Exin iurgia turbidos
 armarunt animos et male pertinax
 15 vincendi studium subiavit casibus asperis.
 Bis legum moderamine
 frenos nobilium reximus urbium,
 ius civile bonis reddidimus, terruimus reos.
 Tandem militiae gradu

5. *iamiam* c. 6. *Nos quid utile tanti* 2 c, *Utile quid tanti nos* p.
 7. *crepantibus* Ang. c 9. 8. *Creui* p. *Flevit* 9 (an *Crevit*?) 9. *loqui*
falsa inv. c. 10. *Tunc* c; *lascivia protervitas* 9. 11. *Et A O T*
 Ang. Laur. α a c 9 i o p u Ald. Lugd. Nebr. Heins. Arev. Obb., *Ac* Sieh.
 tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. Teol. 12. *et H α a* p.
 13. *Dehinc* E, *Exhinc* a o p. 16. *Ter* con. Bivar.; *moderatione*
t mine c. 18. *reddimus* Ang. o; *reos terruimus* transp. Ang.
 19. *Pridem militiae gradu* p.

8. *sub ferulis* sqq.] Iuvenalis illud
Et nos manum ferulae subduximus
 in proverbium abiit. Glossa cod. a
toga praetexta, qua utebantur pueri
nobiles romanorum usque ad quin-
tum decimum annum, sic dicta quod
et latior purpura in capitis prae-
texebatur praestare videtur interpre-
 tationi illi de toga virili, quam anno
 aetatis XVIII induebant. Nam ipse a
 puero v. 12 distinguit iuvenem. Prae-
 texta puerorum (est enim etiam ma-
 gistratus insigne) erat toga alba pur-
 pureo praetexta limbo. Pueri prae-
 textati olim Curiam cum patribus
 introibant. Cfr. Gell. N. A. I, 23,
 Io. Rosinus Antiq. Rom. lib. V, Böt-
 tiger de orig. tiroc. Rom. in Opusc. I,
 p. 207. Nil obstat, quin utramque
 togam intelligas.

13. *iurgia*] Studium forense in-
 dicat. Non de consulatu vss. sqq. cum
 nonnullis explicandi, sed de munere
 provinciae rectoris seu praesidis. Hu-
 iusce quippe, non urbi praefecti erant

duae iuris partes, quas memorat, lites
 iudicandi ac vindicandi crimina. Cfr.
 Suet. Octav. Aug. 47, Itinerar. ed.
 Wesseling. p. 685, Sigon. de iure
 prov. II, 6, 7, Heinecc. Syntagm. Ap-
 pend. I, 4, 103, Creuzer: „Abriss der
 röm. Antiq.“ p. 265, 275. Bis igitur
 munere provinciae praesidis functus
 est. Vid. Creuzer. I. I. p. 270, Bach.
 hist. iur. p. 282 ed. Stokm.

19. *militiae gradu*] ... *agnosci-*
tur miles palatinus fuisse Gennad.
 I. I. Non est, cur aliter censeamus.
 Cum voc. *militia* de munere quo-
 vis ampliore, non de militari solum
 dici e Plin. H. N. X, 33, 49 appareat,
 eos errare Obbarius opinatur, qui
 Gennadio adstipulentur. Is potius de
 patriciatus cogitat Proleg. I, not. 8. In
 Pontificum Romanorum aula, quae et
 eiusmodi plurima Imperatorum post
 Constantinum instituta servavit, tres
 adhuc custodiae stipendia faciunt:
 Helvetiorum (Germanorum — guardia
 svizzera), Nobilium (guardia nobile),

evectum pietas principis extulit 20
adsumptum propius stare iubens ordine proximo.

Haec dum vita volans agit,
inrepsit subito canities seni
oblitum veteris me Saliae consulis arguens:

ex quo prima dies mihi 25
quam multas hiemes volverit et rosas
pratis post glaciem reddiderit, nix capitis probat.

Numquid talia proderunt
carnis post obitum vel bona vel mala,
cum iam, quidquid id est, quod fueram, mors aboleverit? 30

Dicendum mihi: Quisquis es,
mundum, quem coluit, mens tua perdidit:
non sunt illa Dei, quae studuit, cuius habebis.

Atqui fine sub ultimo
peccatrix anima stultitiam exuat: 35
saltem voce Deum concelebrat, si meritis nequit:
hymnis continet dies,

20. *principis* c. 21 *ordinat* o. 22. *volens* Heins: ex T
lectio autoritate reliq. codd., glossarum vett. et edd. reprobata neque sen-
tentiarum nexu probata. 24. *me Saliae* T Altin. Fabr. (cfr. comment.
in Poett. christ. p. 17) Gis. Weitz. Heins. Cell. Arev. Obb., *me sale* 2 Ang.,
mesaliae A E H P, *mesalie* c o, *messaliae* B R W Gold. Laur. a a i u Ald.
Sieh. tres Chor. Poett., *Massaliae* emend. Ald. Lugd. Nebr., *messalie* 3 p,
messale 1 Ang., *Messallae* Amstr. [In lapidibus antiquis scr. *Sallias*, in cod.
Theodosiano, qui in bibl. Vatic. asservatur, sec. V. exarato, *Sallias* et *Sal-*
lyas. Cfr. Onuphr. Panvinus ad fast. cons. III. p. 408]. 25. *Ex* p op-
time, *Sub* reliq. codd. et edd. [Cfr. P. VI, 58]; *prima* exc. Ang., *Sub* quo
primo etas dies miehi 3. 26. *Quas* 3; *ac rosas* Ang. 28. om.
talia Ang.; *proferunt* E P alt. supra. 29. *vel ante bona* exc. 3.
30. *fuera* Ang., *fecerit* corr. *fecerim* c pro div. script., *fuera* u.
31. *miehi* p. 33. *aberis* 3. 34. *Atquin* 2 A B W Gold. Rat. ap.
Mariettum i Weitz. (non Laur.), *Utqui* p, *Atqui sub ultimo fine* Ang.
35. *exuet* Ang. 36. *Salim* Rat. ap. Mar. a 3 i p; *concelebrat* re,
celebrat 3, *cumcelebrat* o. 37. *dies* exc. 3.

Civium (guardia palatina). Cfr. A.
495. Prudentium secundae vel tertiae
militum fuisse, aut ei vel parti eius
praeuisse crediderim.

20. *principis*] *Theodosii vel filio-*
rum eius gl. cod. Rat.

24. *Saliae*] Philippus et Salias,
quibus cons. Prud. natus est, fastis
anni urbis MCI seu 348 aerae christ.
inserti, Constante et Constantio Impp.

29. *bona*] Fortunae bona multis in
mala cedunt.

33. *cuius habebis*] „In cuius
ditione es et permanebis: cuiusque
iudicio stabis aut cades.“ *Cell*.

37 sqq. *hymnis continet... lau-*
det apostolos] Lemmata poetae ope-
rum: vss. 37, 38 *Cathemerinon* liber
innuitur, 39 *Apotheosis*, *Hamartige-*
nia, *Psychomachia*, 40, 41 libb.
contra *Symmachum*, 42 *Peristepha-*
non lib.

nec nox ulla vacet, quin Dominum canat:
pugnēt contra hereses, catholicam discutiat fidem,

- 40 conculcet sacra gentium:
labem, Roma, tuis inferat idolis,
carmen martyribus devoveat, laudet apostolos.
Haec dum scribo vel eloquor,
vinculis o utinam corporis emicem
45 liber, quo tulerit lingua sono mobilis ultimo.

CATHEMERINON LIBER.

I. HYMNUS AD GALLI CANTUM.

Ales diei nuntius
lucem propinquam praecinit:

38. *Ne u; vox Ang.; Hec mox ulla... qui Dominum ꝑ.* 39. *Pu-*
get E. 40. *Et culcet sacrum ingenium c.* ubi praef. hic versus clau-
dit. 41. *Labem oromantius inferat idolis ꝑ.* 42. *deuouerat ꝑ.*
44. *Vinculis non utinam Ang.; corporeis ꝑ.* 45. *Liber exc. Ang.*

Inscriptio ex A E T Put. α a Lugd. Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell., *Hymnus ad Gallicantum* u Ald. Nebr. Sieh. tres Obb., *Hymnus ad gallicinium* i Weitz. Arév., *Hymnus ante lucem* p, nec huius nec seqq. hymnorum ullius inscriptio in o. 6. Ita AEPT Altia. Laur. Pat. u. Heins. Cell. Obb., idem 1α cum glossa *soporatos*, sed sec. curis *Aegros sopore*, unde *Aegro sopore* Ang. Gold. a Weitz. Amstr. Arév., *Aegros sopore* B W Prag. Rat. Fabr. Gis., *Aegros sopore* mutatum in *Aegro soporos* i, *Aegro sopores* o, *Aegros sopores* p Ald. Lugd. Nebr. Sieh. tres.

39. *hereses*] Prima correpta ut 41 secunda in *idolis* ex licentia, qua Prud. in graec. vocc. quantitate utitur. — *Discutere* = *examinare*, in ordinem digerere, illustrare, vid. Barth. Adversarior. comm. LXIX, 5 (Francof. 1624.).

44. *vinculis*] Rom. 7, 24. — *emicerem*] Inter canendum talia utinam moriar.

I. *Gallicinium* pars noctis, qua galli cantant, quarta castrens vigilia Plin. X, 21, 24. Hic de gallicinio agitur, quod in divisione diei civilis a media nocte exordientis *inclinationem* ipsius mediae noctis subsequitur ad diluculum usque. Vid. Macrob. Sat. I, 3, Censorin. de die nat. 24, Isid. Orig. V, 30. Horas, quibus praes Christianis sequioris aevi erant

offerendae Constitt. Apost. VIII, 34 accuratius indicant: *Εὐχὰς ἐπιτελείτε ὁρθρου καὶ τρίτῃ ὥρᾳ καὶ ἕκτῃ καὶ ἑννάτῃ καὶ ἑσπέρᾳ καὶ ἀλέκτοροφωνίᾳ ὁρθρου μὲν εὐχαριστοῦντες, οἱ ἐφώτισεν ἡμᾶς ὁ Κύριος παραγαγὼν τὴν νύκτα καὶ παραγαγὼν τὴν ἡμέραν τρίτῃ δέ, ὅτι ἀπόφασιν ἐν αὐτῇ ὑπὸ Πιλάτου ἔλαβεν ὁ Κύριος ἕκτῃ δέ, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐσταυρώθη ἑννάτῃ δέ, ὅτι πάντα κεκλήνθη, τοῦ δεσπότου ἐσταυρωμένου, φρίττοντα τὴν τόλμαν τῶν δυσσεβῶν Ἰουδαίων, μὴ φέροντα τοῦ Κυρίου τὴν ὕβριν ἑσπέρα δὲ εὐχαριστοῦντες ὅτι ἀνάπαυσιν ἔδωκε τῶν μεθήμερινῶν κόπων τὴν νύκτα ἀλεκτρονῶν κρυνῇ διὰ τὸ τὴν ὥραν ἀγγελλέσθαι τὴν παρουσίαν τῆς ἡμέρας εἰς ἐργασίαν τῶν τοῦ φωτός ἐργων.*

nos excitator mentium
iam Christus ad vitam vocat.

Auferte, clamat, lectulos,
aegros, soporos; desides:
castique recti ac sobrii
vigilate, iam sum proximus.

Post solis ortum fulgidi
serum est cubile spernere,
ni parte noctis addita
tempus labori adieceris.

Vox ista; qua strepunt aves
stantes sub ipso culmine
paulo ante quam lux emicet,
nostri figura est iudicis.

Tectos tenebris horridis
stratisque opertos segnis
suadet quietem linquere
iam iamque venturo die:

Ut, cum coruscis flatibus
aurora caelum sparserit,

7. *Casteque recte ac sobrie* Wi (in quo vulg. supra) Gold. Prag. Rat. Weitz. (non Laur.). 13. *Nox* u; *illa* p; *strepsit* o. 15. *Nova* antequam p, *Paulo antequam superemictet* u. 16. *Vestri* o; *forma est iudicis* p. 19. *Monet* p. 20. *venturum diem* o. 21. *flatibus* coni. Cham., sed cfr. S. I. praef. 86.

De gallo, quo Christum significat, graphice ac venuste scribit Ambr. Hexaem. V, 24 et hymn. ad laudes dominicae: *Aeterne rerum conditor* [Fabr. poet. eccl. p. 785]. Cfr. Clem. Alex. Paedagog. III, 11, p. 289 ed. Pott., Münster Sinnbilder I, p. 55, Augusti: Denkwürdigk. der christlichen Archaeologie, Tom. XII, p. 360. Huius hymni pars feria III. ad laudes canitur in Brev. Rom.

1. *Ales*] *gallus*, qui diem canendo adnunciat, Christum convenienter designat, qui mentes hominum ab infidelitatis errore revocans ad vitam veramque lucem excitat gl. a.

10. *serum*] *hinc quidam infelices oculi*, qui solem non cernunt *surgentem* gl. a.

13. *strepunt aves*] Cfr. Barm. ad Prop. I, 16, 45, Virg. Aen. VIII, 456. *Strepunt*, quia galli cantaturi alas

excutiunt. Quare *Vox ista* non solum galli, sed interprete Nebrissensi etiam ceterarum avium sub lucem cantiscentium vix esse potest. Alas alias quoque aves excutere vix somno solutas, sed absque cantu, haud ignotum est.

14. *culmine*] Virg. Aen. VIII, 456 *Et matutini volucrum sub culmine cantus* ante oculos habuit. Cfr. Mart. IV, 64, 10 *Celsas culmine delicatae villae*, Fl. Merobaudis carm. reliq. (ed. Niebuhr.) II, 9 *Culmina celsa tenet socia cum coniuge princeps*.

16. *iudicis*] *qui similiter monet nos a vitiis surgere* gl. a.

21. *flatibus*] Flatibus coruscis caelum spargit aurora, quando lumine mundum ubique implet; flatus autem oris est halitus spirantis. Cic. in Arato de Cane sidere: *Aestiferos validis erumpit flatibus ignes*.

22. *aurora*] *dies iudicii* gl. a.

omnes labore exercitos
confirmet ad spem luminis.

25

Hic sompnus ad tempus datus
est forma mortis perpetis,
peccata ceu nox horrida
cogunt iacere ac stertere.

30

Sed vox ab alto culmine
Christi docentis praemonet,
adesse iam lucem prope,
ne mens sopori serviat:

35

Ne sompnus usque ad terminos
vitae socordis opprimat
pectus sepultum crimine
et lucis oblitum suae.

40

Ferunt vagantes daemona
laetos tenebris noctium,
gallo canente exterritos
sparsim timere et cedere.

Invisa nam vicinitas
lucis, salutis, numinis
rupto tenebrarum situ
noctis fugat satellites.

45

Hoc esse signum praescii
norunt repromissae spei,

26. *Mortis imago est perpetis* 1 Put. obstante metro, *Imago mortis perpetis* coni. Heins. [Vid. Ov. Am. II, 9, 40]. Sed vulgata lectio locum suum tuetur; nam *forma* (μορφή) = species, figura, idea. [Cfr. A. 309, H. 51, P. I, 59].

29. *ablato* mutatum in *abalato* a, unde error *ablato* ap. Ald. Lugd. (non Nebr.)

31. *Adesse lucem proximam* 1 A non improbante Obb., *Adesse iam prope lucem* p. 33. *sumnus* Lugd. 34. *Vitae socordes* 2 E, *Mentes socordes* p (non Laur.), primum o correptum raro exemplo. [Cfr. A. 126].

41. *In vicinitas* cum lacuna o. 42. Gl. marg. *at numini. i. demoni a.* 45. *praecii* o.

23. *exercitos*] *exercitus exerciti dicitur fatigatus, exercitatus vero doctus* gl. a.

29. *vox ab alto culmine*] Sicuti diem adesse aves ab alto culmine annuntiant, ita Christi e caelo vox lucis operibus operam ut daremus, nos invitat.

37. *Ferunt* sqq.] Daemones in aere versari, Augustinus de civ. dei docet. Idem sermo 103: *Ista daemonia seducere animas quaerunt, sed ubi sol*

ortus est, fugiunt. Cfr. Ambr. hymn. V, 9 [Fabr. l. I. p. 787.]. Augusti Denkwürdigk. l. I.

43. *situ*] *situs est proprie lanugo quaedam in locis soli inaccessis nascentis poniturque vetustate* gl. a.

45. *signum*] Gallicinium uti annuntiat appropinquantem diem, sic adversarios simul commonefacit propinqui adventus diei novissimi, quo ipsi et mundus coram Christo iudice stabunt.

qua nos soporis liberi
speramus adventum Dei.

Quae vis sit huius alitis,
salvator ostendit Petro, 50
ter antequam gallus canat
sese negandum praedicans.

Fit namque peccatum prius,
quam praeco lucis proximae
inlustret humanum genus 55
finemque peccandi ferat.

Flevit negator denique
ex ore-prolapsum nefas,
cum mens maneret innocens
animusque servaret fidem. 60

Nec tale quidquam postea
linguae locutus lubrico est,
cantuque galli cognito
peccare iustus destitit.

Inde est quod omnes credimus, 65
illo quietis tempore,
quo gallus exultans canit,
Christum redisse ex inferis.

Tunc mortis oppressus vigor,

51. *cantet o.* 53. *peccator* Ald. Lugd. Nebr. Sieh. tres Gis. I
Fabr. Chor. Poett. Amstr. 57. *peccator* Gall. 58. *prolatum*
nephas o. 62. *Lingua loquutus. lubrica est* BW 1 i Sieh. tres Fabr.
Gis. Chor. Poett. Amstr., *Linguae locutus lubrico* 2i o. 65. *Inest*
quod o. 69. *expressus a; rigor* Fabr. Gis. Heins. Cham. Cell., sed
cfr. infra II, 80.

50. *Petro*] Matth. 26, 34.

53. *peccatum prius*] Noctis tempore hominem ad peccandum procliviorrem putat. Sed vid. Middeldorp in Illgen. „Zeitschrift für die histor. Theolog.“ II, 2.

54. *praeco est proprie vocemissarius, qui adventum principis annuntiat, allegorice autem per quinque aetates: id est antequam Christus incarnatus veniret in mundum, peccata hominum erant sicut sunt tenebrae noctis, antequam gallus cantet* gl. a.

59. *Cum mens maneret innocens*] Errare poetam dicit Cell., quoniam in

toties repetita negatione et execrationibus confirmata mens magis quam lingua peccaverit. Contra gl. Isonis et a: *quia, quamvis voce Christum negaret timore correptus, mens tamen et animus fidem servabat.* Unde subtilius Calmetus: „Petrus quidem negationis externa peccato fuisse implicitum, quod vere peccatum est hominemque peccatorem efficit, sed fidem intus servasse, quandoquidem Christus rogavit, ne illius fides deficeret.“

64. *destitit*] Vid. Ambr. hymn. ad laudes dom.: *Hoc ipsa petra ecclesiae Canento culpam diluit* sqq.

- 70 tunc lex subacta est tartari,
tunc vis diei fortior
noctem coegit cedere.
Iam iam quiescant inproba,
iam culpa furva obdormiat,
75 iam noxa letalis suum
perpressa sompnum marceat.
Vigil vicissim spiritus
quodcunque restat temporis,
dum meta noctis clauditur,
80 stans ac laborans excubet.
Iesum ciamus vocibus
flentes, precantes, sobrii,
intenta supplicatio
dormire cor mundum vetat.
85 Sat convolutis artubus
sensem profunda oblivio
pressit, gravavit, obruit
vanis vagantem sompniis.
Sunt nempe falsa et frivola,
90 quae mundiali gloria
ceu dormientes egimus:
vigilemus, hic est veritas.
Aurum, voluptas, gaudium,
opes, honores, prospera,
95 quaecunque nos inflant mala,

70. *subiecta* u. 71. *Tunc vis dei recedere Noctem coegit fortior* u. 81. *Hisum* Put., *Ihm* A. [qua voce Pr. et Ennod. (Epigr. II, 34.) bisyllaba utuntur, neque litteram consonantem antecedentem producunt, cf. A. 222. 417. 502. etc., Iuvenius [Evang. hist. I, 63. 185. etc.] alique trisyllabum faciunt id nomen. *Obb.*] 82. *sobrie* Aug. 84. *vetet* Gold. (supra alt.) Prag. probante Heins. 89. *friuula* d. 90. *Quae mundi alit gloria* Ald., substituit *mundiali*. 95. *male* a.

70. *lex Tartari talis erat, ut nemo post mortem resurgeret* gl. a.

82. *flentes*] Veteribus morem fuisse colendi deum fletu precantes vix aliquis hinc statuerit, etsi lacrimas precibus pro re nata miscuisse certe eos non pudebat. Cfr. II, 52. Hodieque idem videre est in congregationibus sacris, ubi concionator divino spiritu afflatus opem scit ferre supplicioibus, afflictos excitare, dare salutem periclitantibus animorumque motus aut agitare aut sedare. Sed

flere heic et alibi potius *ingemiscere* esse videtur. Eo quidem significatu id verbum accipio in notabili illo loco Suet. Iul. Caes. 81 *Proximis diebus equorum greges, quos in traiciendo Rubiconis flumine consecrarat ac vagos et sine custode dimiserat, comperit pertinacissime pabulo abstinere ubertimque flere.*

90. *mundiali*] Tertall. de anima c. 54 *labes mundialium sordium*, Sulpicio Sev. hist. sac. II, 14 *mundiales* sunt historici profani.

fit mane, nil sunt omnia.

Tu, Christe, sompnum dissice,
tu rumpe noctis vincula,
tu solve peccatum vetus
novumque lumeningere.

100

II. HYMNUS MATUTINUS.

Nox et tenebrae et nubila,
confusa mundi et turbida,
lux intrat, albescit polus,
Christus venit, discedite.

Caligo terrae scinditur
percussa solis spiculo,
rebusque iam color redit
vultu nitentis sideris.

5

Sic nostra mox obscuritas
fraudisque pectus conscium
ruptis resectum nubibus
regnante pallescit Deo.

10

Tunc non licebit claudere
quod quisque fuscum cogitat,
sed mane clarescent novo

15

96. *nil* α, *niehil* a. Haud raro ea vox monosyllabice ap. Prud. pronuntianda, quamvis contra metrum bisyllabice exarata. 97. *dissice* AB PW 1 Gold. a 1 i p. [Vid. Burm. ad Anthol. lat. I. p. 174. Ellendt. ad Cic. de Or. I, 42, 159. Wagner. ad Virg. Tom. IV, p. 432], *distice* 2 Gold. Laur. α 2 i u defend. Arev. et Freund. ad Cic. pro Mil. p. 35, *distice* o, *discute* Brev. Rom.

Ad Matutinum Gold. Ald. Lugd. Nebr., *Ymnus ad Matutinum* i u, inscriptio haud dubie ex Breviariis invecta, *Ad pullorum cantum* Brev. Isidor.

1. *iubila* E mendose. 2. *et om. o.* 8. *nitenti* H approb. Heins.
10. *Fraudique* p. 11. *retentum* o. 12. *pallescit* A Laur. Rat. 2 α a i o p u Ald. Lugd. Nebr. (sed hic in marg. *pallescat p. albescat*) Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Cham. Obb., *pallescet* i α Heins. Cell. Arev.
15. *clarescunt* Gold. (supra alt.) i: illud quidem magis responderet antecedenti *pallescit*.

II. Mos erat precandi tempore eo, „quo dies clarus est“ (Macrob. Sat. I, 3). Cfr. Const. Apost. VIII, 34. Pars huius hymni (*Nox et tenebrae et nubila*) feria IV, pars (*Lux ecce surgit aurea* v. 25.) ad laudes Brev. Rom. canitur.

4. *discedite*] Vb. usitatissimum illius, qui obnoxios e medio inson-

tium, a sacris profanos abire iubet. Cfr. infra VI, 145. *Nox et tenebrae et nubila*, quae *munditia* innuunt, *discedere* iubentur *luce iam intrante*, quae Christus est.

6. *spiculo*] *Radiatorum spicula* H. 86, Lucr. I, 148 *Non radiis solis, neque lucida tela diis*.

7. *color*] Virg. Aen. VI, 272 *et rebus nox abstulit atra colorem*.

secreta mentis prodita.

Fur ante lucem squalido
inpune peccat tempore,
sed lux dolis contraria
latere furtum non sinit.

20

Versuta fraus et callida
amat tenebris obtegi,
aptamque noctem turpibus
adulter occultus fovet.

25

Sol ecce surgit igneus,
piget, pudescit, paenitet,
nec teste quisquam lumine
peccare constanter potest.

30

Quis mane sumptis nequiter
non erubescit poculis,
cum fit libido temperans
castumque nugator sapit?

35

Nunc, nunc severum vivitur,
nunc nemo temptat ludicrum,
inepta nunc omnes sua
vultu colorant serio.

40

Haec hora cunctis utilis,
qua quisque, quod studet, gerat,
miles, togatus, navita,
opifex, arator, institor.

Illum forensis gloria,
hunc triste raptat classicum,

21. *frons* O u.
studet u.

31. *sit* p.

38. *Qua quisque quod gerat*

40. *insilor* B(supra alt.) W.

Vv. 41. 42. transponi

vult Arev. Non assentior; nam hic — ille haud raro i. q. alter — alter.

17. *Fur*] Ambr. II, 8 de Cain et Abel: *Latro diem refugit quasi criminis testem, lucem adulter erubescit quasi adulterii consciam*. Cfr. Hor. ep. I, 16, 60.

32. *nugator*] Est Nebrissensi, qui per noctem nugas agebat et delibabat. Non favent v. 24, VII, 98, Ps. 433, Lucil. ap. Non. I, 153.

39. *togatus*] *Gens togata nomenque Latinum* ap. Gell. N. A. I, 2, 4 populum Romanum significat, hic sensu strictiori non eos quidem cives, qui militiae non addicti sunt, ut Cell. vi-

detur, neque iurisconsultos solos aut iudices aut rhetores, sed illos omnes, qui negotiis forensibus aut quaestum aut gloriam lucrantur. Cfr. infra 41, Taubmann. ad Virg. Aen. I, 286, Schiller. de iure peregr. n. 27, Heinke. Antiq. Roman. append. ad I, 6, 139.

42. *triste raptat*] Cfr. V, 50, Hor. Od. I, 24 *bellaque matribus detestata*. Notare poetam Arev. putat, plures vivendi certum genus non oligere, sed casu aut temeritate arripere: id enim esse *raptat*. Rectum

mercator hinc ac rusticus
 avara suspirant lucra.

At nos lucelli ac faenoris
 fandique prorsus nescil,
 nec arte fortes bellica,
 te, Christe, solum novimus.

45

Te mente pura et simplici,
 te voce, te cantu pio
 rogare curvato genu
 flendo et canendo discimus.

50

His nos lucramur quaestibus,
 hac arte tantum vivimus,
 haec inchoamus munera,
 cum sol resurgens emicat.

55

Intende nostris sensibus,
 vitamque totam dispice,
 sunt multa fucis inlita,
 quae luce purgentur tua.

60

Durare nos tales iube,
 quales remotis sordibus
 nitere pridem iusseras,
 Iordane tinctos flumine.

Quodcunque nox mundi dehinc
 infecit atris nubibus,

65

45. *locelli* p. 49. *plura* 1 A. 53. *questibus* B Gold. 58. *despice* B W Gold. Prag. cum gl. *de alto aspice* (ad oram *dispice* cum gl. *diligenter aspice*) Weitz., *despice* supra i Rat. α., *dissice* (cum gl. *disp.*) A o def. Iureto, *dirige* Laur. u. [Cfr. Heins. ad I, 97]. 60. *purgantur* o. 65. *nox* i α.

non vidit. Nam *raptare* et nimium alacritatis studium denotat, quo quisque ad suum ipsius opus agitatus cursitat aggrediendum.

49. *simplici*] Eodem sensu voc. *simplex* legis A. 819.

51. *curvato genu*] Ritus inter precandum genua flectendi vestigia in primaeavorum Christianorum monumentis scriptis haud raro obvia. Cfr. Hermae Past. Vis. I, 1 *Διαβάς οὖν τὸν ποταμὸν ἐκείνον ἦλθον εἰς τὰς ὄχθας, καὶ ἐπιθῶ τὰ γόνατά μου καὶ ἠρξάμην προσεύχεσθαι τῷ κυρίῳ, καὶ ἐξομολογεῖσθαι τὰς ἁμαρτίας μου* (*Transiens ergo flumen*

illud veni in locis mollibus, et posui genua mea et coepi orare dominum et confiteri peccata mea. Vetas versio cod. Pal. in nostra P. P. Apost. ed.), Tertull. adv. Marc. III, p. 273, Iuven. ed. Fabr. IV, 648 *genibus nixi regem dominumque salutant*, Sedul. Hymn. v. 54. *Nixus genu centurio*, Augusti l. l. II, p. 395, Björn.: hymn. vett. poet. christ. sel. (Hafn. 1818) p. 19, qui affert Münster.: „die Offenbarung Johannis“ (Kopenhagen 1806.) cap. 10.

64. *Iordane tinctos flumine*] *Baptismate* Iso et gl. a, H. 482, Ps. 99, 3. 120.

Tu, rex, Eoi sideris
vultu sereno inlumina.

70 Tu sancte, qui taetram picem
candore tingis lacteo
ebenoque crystallum facis,
delicta terge livida.

75 Sub nocte Iacob caerula
luctator audax angeli,
eo usque dum lux surgeret,
sudavit inpar praelium.

80 Sed cum iubar claresceret,
lapsante claudus poplite
femurque victus debille
culpae vigorem perdidit.

Nutabat inguen saucium,
quae corporis pars villor
longeque sub cordis loco
diram fovet libidinem.

85 Hae nos docent imagines,
hominem tenebris obsitum,
si forte non cedat Deo,
vires rebellis perdere.

90 Erit tamen beatior,
intemperans membrum cui
luctando claudum et tabidum

67. *Tu lux* B Prag. u. margo trium Sieh. Gis. I. Amstr.; subinde *eorum* o. 71. *que om.* o. 72. *tergens* BH (supra) *αα* Sieh. tres Chor. Poett. Amstr.

75. *Quosque* O pro div. script.; *dum* exc. Ald. Lugd. Nebr. (ap. quem *surgere* aliud mendum); *Eoa* con. Heins. [Cfr. infra XII, 62].

76. *praelio* B W Laur. i o p u Ald. Lugd. Nebr. Sieh. tres Gis. I. Fabr. Chor. Poett. Amstr. [Cfr. v. 34, III, 72. X, 107. P. XIII, 32 etc. Bauer. ad Sanct. Minerv. I, 415, 450].

78. *Lazante* Gold. i, *Luxante* Weitz. ex coniectura. 80. *prodidit* o. 81. *unguen* o. 82. *Qua* A.

83. *luco* A EP. 84. *Diram, infoveto* o, *Duram fovens* u.

88. *rebellis α, rebelles* relqq. scripti cum Laur. et edd.

67. *Eoi sideris*] *solis, qui ab oriente nascitur* Iso. Luciferum intellige, quem Virg. Georg. I, 288 *Eoum* nuncupat. Ibid. Serv.: *Eous* i. e. Lucifer, de quo etiam Cinna in Smyrna sic ait: Te matrimonium flentem conspexit *Eous*, et flentem paulo vidit post Hesperus idem. Cfr. Sil. It. IX, 180, XI, 515, Sedul. V, 191.

71. *ebenoque*] „Sane et haec hu-

benus, et hoc hebenum dicitur“ Serv. ad Virg. Georg. II, 116. Nigrum per lucidum feri iubet. Cfr. Theophr. H. Plant. IV, 5, Plin. XII, 4, 8, Heyn. ad Virg. Georg. II, 116.

73. Ex Gen. 32 (Hos. 12) anagoge explicato, quo pertinet conclusio v. 90 sqq., non ad Hebr. 12, 13, quod Fabr. volebat. Cfr. Clem. Rom. Hom. XX, 7.

dies oborta invenerit.

Tandem facessat caecitas,
quae nosmet in praecipit diu
lapsos sinistris gressibus
errore traxit devio. 95

Haec lux serenum conferat
purosque nos praestet sibi:
nihil loquamur subdolum,
volvamus obscurum nihil. 100

Sic tota decurrat dies,
ne lingua mendax, ne manus,
oculive peccent lubrici,
ne noxa corpus inquinet.

Speculator adstat desuper, 105
qui nos diebus omnibus
actusque nostros prospicit
a luce prima in vesperum.

Hic testis, hic est arbiter,
hic intuetur quidquid est, 110
humana quod mens concipit:
hunc nemo fallit iudicem.

III. HYMNUS ANTE CIBUM.

O crucifer bone, lucisator,

93. *facessat* (cum gl. *resolvatur*, *deficiat*) a p., *fatescat* W (supra *facessat*) Weitz., *fatiscat* 2 A Dress. Prag. i u, sed vid. P. VI, 77. A. 659. Lucr. VI, 957. 99. *Nihil* Dress. o p. 100. *nihil* Dress.
102. *Nec ... nec* Dress. i p. Gis. I, *Ne ... nec* u. Sieh. tres Chor. Poett. Amstr.
103. *Oculus* ABEP a (non Laur.) Sieh. tres Chor. Poett. Amstr., *Oculi nec* Dress. p. 104. *Nec* Dress. p. 108. *E luce prima* o, *A prima luce* u. 110. *est des. in o.* 111. *incipit o.*

1. *lucisator* supra s a, *lucis sator* E (ad oram) 1 Rat. o u Ald., qui

93. *facessat*] discedat, ut A. 659 *facessite* = abite.

105. *Speculator ... prospicit*] Ep. Polyc. ad Philipp. c. 4: ὅτι εἰς θυσιαστήριον Θεοῦ, καὶ ὅτι πάντα μωμοσκοπεῖται (quoniam omnia deus prospicit vet. vers.), καὶ λέληθεν αὐτὸν οὐδέν, οὔτε λογισμῶν, οὔτε ἐννοιῶν, οὔτ' ἔτι τῶν κρυπτῶν τῆς καρδίας, ibid. c. 7: δεήσεις αἰτούμενοι τὸν παντεπόπτην Θεὸν (supplicationibus petentes omnium

prosectorum deum vet. vers). Cfr. Lact. VI, 18, sect. 12, Ov. Met. XIII, 70 *adspiciunt oculis superi mortalia iustis*, Sil. lib. XV, 12.

108. *Per hoc totum intelligo diem, ut est a custodia matutina usque ad noctem, id est omni tempore* gl. a.

III. Tertull. Apol. 39: *Nec prius discumbitur, quam oratio ad deum praegustetur*, de orat. 19. Augusti. l. l. V. p. 388. Tempus coenandi ve-

omniparens, pie, verbigena,
edite corpore virgineo,
sed prius in genitore potens,
5 astra, solum, mare quam fierent :

Huc nitido precor intuitu
flecte salutiferam faciem,
fronte serenus et inradia,
nominis ut sub honore tui
10 has epulas liceat capere.

Te sine dulce nihil, Domine,
nec iuvat ore quid adpetere,
pocula ni prius atque cibos,
Christe, tuus favor inbuerit
15 omnia sanctificante fide.

Fercula nostra Deum sapiant,
Christus et influat in pateras :
seria, ludicra, verba, iocos,
denique quod sumus aut agimus,
20 trina superne regat pietas.

Hic mihi nulla rosae spolia,

quidem emendavit *lucisator*, *lucis auctor* E (in contextu) P. [Cfr. Burm. ad Anthol. lat. II, p. 317, et ad Prop. p. 754]. *Lucisator* est vox a Prudentio creata. Cfr. *lucis genitor*, *verbi sator* A. 74. 2. *Omniparens* supra *potens* a, *Omnipotens* o. 4. *in genitore manens* o. 20. *superne* 1 A E Altin. Put. a Heins. Cell. Obb. [Cfr. P. XII, 39. Lucr. VI, 192. Hor. Od. II, 20, 11. ib. Benti. Anson. urb. XIV, 14. Ephemer. Halens. a. 1836. p. 400], *superna* 2 A Laur. a i o p u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. 21. *miehi* p.

spere [i. e. hor. IX.] fuisse, e. v. 88 Obb. elucere videtur; vid. Becker. Gall. II. p. 137,

2. *verbigena*] Et glossatores et interpretes nimium quantum in hoc vocabulo explicando hallucinati sunt cum falsam eius etymologiam investigantes, tum graecismi licentia illusi. Omnes recensere, longum est. Non est *verbum genitum*, sed *verbo genito*, ut ex XI, 17 sqq. luce clarius apparet. E. F. Wernsdorf. de Christo verbigena, Viteberg. 1774, 4 [cfr. Augusti. l. l. p. 417], et Middeld. p. 155 idem demonstrarunt. Hic quidem ita disserit: „Intellectus (verbum, sermo, λόγος) semper fuit in Deo, qui absque intellectu cogitari nequit; hoc etiam intellectu utebatur in omnibus rebus

moliendis, inprimis cum mundi creandi ideam conciperet, qua idea mente dei conditum est Verbum. Perfecit genitum est tum cum ex ore dei prodiret illud: *Fiat lux*, antea enim immanens Verbum erat.“

16. *sapient*] Cypr. ad Donatum in fine: *Sonet psalmos convivium sobrium*, ... *magis carissimos pasces, si sit nobis spiritualis auditio, proleat aures religiosa maledo*, cfr. August. ep. 109.

21. *rosae spolia...odor*] Gentilium mos in conviviis ac commensationibus fragrantis odores spargendi, unguendi corpus, caput sertis coronisque aut floribus aut hedera Baccho sacra textis cingendi primaevius Christianis haudquaquam acceptus. Vid. Tertull.

nullus aromate fragrat odor,
sed liquor influit ambrosius,
nectareamque fidem redolet
fusos ab usque Patris gremio. 25

Sperne camena leves hederas,
cingere tempora quis solita es,
sertaque mystica dactylico
texere docta liga strophio,
laude Dei redimita comas. 30

Quod generosa potest anima,
lucis et aetheris indigena,
solvere dignius obsequium,
quam data munera si recinat
artificem modulata suum? 35

Ipsae homini quia cuncta dedit,
quae capimus dominante manu,
quae polus aut humus aut pelagus
aere, gurgite, rure creant,
haec mihi subdidit et sibi me. 40

Callidus inlaqueat volucres
aut pedicis dolus aut maculis,
inlita glutine corticeo
vimina plumigeram seriem
inpediunt et abire vetant. 45

22. *flagrat* A W Laur. p u, *fragrat* B a i. 23. *Si* 1 α, *Sed* Laur.
2 α cum relqq. scriptis et edd. [Cfr. Hor. Od. III, 18, 5]. 27. *quae*
expr. Arev. absque codd. auctoritate; *es* des. in u. 36. *Ipsi* o.
40. *mihi* o. 41. *callidulus* o. 44. *plumigenam* H.

de coron. mil. 9, Clem. Alex. paedag. II, 8, VII, 8, Min. Fel. XII, 6. Verum enimvero flores liquidosque odores in mortuorum dormitoriis eos sparsisse, ex X, 170 sqq. colligimus. Et honorarias coronas fuisse licitas, Obb. ex falsa interpretatione P. IV, 20 docet. Ibi enim coronae significant ipsos martyres. Arcadius et Honorius coronarum cuiusvis generis usum interdicebant. Cfr. Cod. Theod. leg. *De pagan. sacrific.* ib. Gothofred. Non dubito, quin ex nimio istius gentilium moris taedio usus natus sit apud seriores temporis Christianos caput radendi, qui postea inter ordines monasticos invaluit. Cfr. Stellartius de coronis

et tonsuris Paganorum, Iudaeorum, Christianorum libri tres ad Lucem Historiae Sacrae et Profanae, Duaci 1625.

23. *ambrosius*] *brosis graece, cibus latine: hinc ambrosia dicitur cibus deorum, sicut nectar potus; ponitur autem nectar pro omni dulcedine* gl. a.

41. *Callidus*] de aucupio Obb. refert ad Grat. Cyneg. 92 coll. Burm., de piscatu Aelian. hist. an. IV, 8, Manil. Astr. 1905. Conf. Burm. ad Prop. 2, 15, 23, ad Anth. lat. II, p. 178.

42. *maculis*] *maculae sunt internodia retis, quae et plagae dicuntur* gl. a.

Ecce per aequora fluctivagos
 texta greges sinuosa trahunt :
 piscis item sequitur calamum
 raptus acumine vulnifico
 credula saucius ora cibo.

50

Fundit opes ager ingenuas
 dives aristiferae segetis :
 hic ubi vitea pampineo
 brachia palmitum luxuriant,
 pacis alumpna ubi baca viret.

55

Haec opulentia Christicolis
 servit et omnia suppeditat :
 absit enim procul illa fames,
 caedibus ut pecudum libeat
 sanguineas lacerare dapes.

60

Sint fera gentibus indomitis
 prandia de nece quadrupedum :
 nos oleris coma, nos siliqua
 feta legumine multimodo
 paverit innocuis epulis.

65

Spumea mulctra gerunt niveos
 ubere de gemino latices,

47. *gurgēs* u. 55. *baca* codd. vett. semper, vid. Wagner ad Virg. Tom. IV, p. 418. Orell. ad Hor. Ep. I, 16, 2. Goer. et Moser. ad Cic. legg. I, 8. *Obb.* 57. *supeditant* u Ald. Lugd. 58. *famis* A, def. Cort. ad. Lucan. I, 344. 63. In Ald. Lugd. versus corrupte ultra terminum extensus. 64. *ligumine* E. 66. *multa* o; *gerit* E pro div. script.

56. *opulentia*] Cfr. Clem. Rom. Hom. XII, 6.

59. *caedibus*] Carnibus quadrupedum prisce Christiani non vescebantur, id quidem continentiae potius, non uti Pythagorei et Manichaei legi cuidam obtemperantes. Vid. Porphy. de abstin. ab esu anim. 3, Clem. Rom. Hom. XII, 6, Tertull. de ieiun. 4, Hieron. de Regul. Monach. IV, p. 188 *carnis esus seminarium libidinis*. idem ep. X ad Furiam: *Nihil ita scias conducere Christianis adolescentibus, ut esum olerum, Arevalum, qui „Possent etiam verba Prudentii ita intelligi, ut Sanguineas lacerare dapes pertineret ad usum abstinendi a sanguine et suffocato,*

qui diu in ecclesia perseveravit“ observat Prolegg. XVI, 172, merito explosit Middeldorpf. l. I. p. 189. Imo in ep. Barnab. X haud obscure significatur dei mandata de escis, quae per Mosem Iudaeis innotuerunt, spiritualiter esse capienda, quemadmodum iam a Davide factum videmus. Itaque Prud. non animalibus vesci licere negat, sed melius esse dicit non vesci. Nullum cibum Christianis vetitum esse non ambigue iam antea v. 11 sqq. innuit.

65. *innocuis epulis*] Quae sine caede parata nec animalibus nocent, nec epulantibus cupidines aut foveant aut excitant.

perque coagula densa liquor
in solidum colt et fragili
lac tenerum premitur calatho.

70

Mella recens mihi Cecropia
nectare sudat olente favus:
haec opifex apīs aërio
rore liquat tenuique thymo,
nexillis inscia connubii.

75

Hinc quoque pomiferi nemoris
munera mitia proveniunt,
arbor onus tremefacta suum
deciduo gravis imbre pluit
puniceosque facit cumulos.

80

Quae veterum tuba, quaeve lyra
flatibus inclita vel fidibus
divitis omnipotentis opus,
quaeque fruenda patent homini,
laudibus aequiperare queat?

85

Te Pater optime mane novo,
solis et orbita cum media est,
te quoque luce sub occidua
sumere cum monet hora cibum,
nostra Deus canet harmonia.

90

Quod calet halitus interior,
corde quod abdita vena tremit,
pulsat et incita quod resonam
lingua sub ore latens caveam,

69. *Insolidum* u Ald. Lugd.; *cogit* 1 α. 71. *miehi cecropia* o.
73. *aereo* u. Gis. 74. *liquet* B. Sieh. tres Chor. Poett.; *tenuitque* u.
76. *Hic* = *Hinc* etiam Ald., unde Arev. et Obb. in notis corrigendi.
77. *Mitia munera* inv. p u. 82. *incluta* E, *inelita* supra minutioni
charactere *incita* a, *incita* B 2 Gold. Laur. u Ald. Lugd. Sieh. I II. Fabr.
Gis. Chor. Poett. Amstr., *insita* Sieh. III. 85. *aequiparare* Laur. α a
i o p u Ald. Lugd. Weitz. Heins. Cell., *aequiparare* Sieh. tres Fabr. Gis.
Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb. 87. *est* om. o. 90. *canet* A O P
Laur. Put. α cum relqq. nostris scriptis et Ald. Lugd. Sieh. tribus Fabr. Gis.
Heins. Cell. Arev. Obb., *canit* H W Gold. Weitz. Chor. Poett. Amstr.; *ar-*
monia Weitz. ex H W Gold. (non P). 91. *alitus* W (semper) Weitz.
92. *addita* o. 93. *resonat* Ald. Lugd.

71. *Mella* . . . *Cecropia*] Atticum
mel, maxime Hymetti montis, aroma-
tici saporis hodie adhuc praestantissi-
mum. Cfr. V, 89.

75. *inscia connubii*] Apium fetus

ambigua procreatio, vid. Aristot. H.
an. V, 19, 22, Virg. Georg. IV, 198,
Plin. XI, 16, 16, Magerstaed. in „All-
gemein. Anzeiger“ a. 1840. N. 238.

86. *Te Pater*] Psalm. LV, 17, 18.

- 95 laus superi Patris esto mihi.
 Nos igitur tua sancte manus
 caespitem composuit madido
 effigiem meditata suam,
 utque foret rata materies,
 100 flavit et indidit ore animam.
 Tunc per amoena vireta lubet
 frondicomis habitare locis,
 ver ubi perpetuum redolet
 prataque multicolora latex
 105 quadrifluo celer amne rigat.
 Haec tibi nunc famulentur, ait,
 usibus omnia dedo tuis:
 sed tamen aspera mortifero
 stipite carpere poma veto,
 110 qui medio viret in nemore.
 Hic draco perfidus indocile
 virginis inlicit ingenium,
 ut socium malesuada virum
 mandere cogeret ex vetitis
 115 ipsa pari peritura modo.
 Corpora mutua — nosse nefas —
 post epulas inoperta vident,
 lubricus error et erubuit:
 tegmina suta parant foliis,
 120 dedecus ut pudor occuleret.
 Conscia culpa Deum pavitans

95. *miehi* o. 96. *sancte* 1 A O Laur. Put. T 2 rr. α a 1 i p u. Ald. Lugd. Gis. Heins. Cell. Arev. Obb., *sancta* 2 A 2 i o Prag. Rat. Sieh. tres Weitz. Gis. 1 Chor. Poett. Amstr. 100. *Ore animam dedit ex proprio* Put. o (non Laur.) et pro div. script. α: varia lectio ex gemina operum recensione orta videtur. 101. *Tunc cum gl. formato homine* α, unde Arev. corrigendus; *virecta* A 2 a i o p u, *directa* 1 a. 107. *Usibus supra t Visibus* α. 110. *paradisi in nemore* o: glossa textui invecta.
 112. *allicit* Prag. 116. *posse* α. 117. *videt* Rat. ap. Mar. 1 i u.
 121. *Consciat* Lugd. vitiose.

100. Gen. 2, 9—19.

111. *indocile*] „Nebrissa *indocile* accipit aut pro indocto et rudi, aut pro indocili bonarum artium, quae in femina non reperiuntur teste Aristotele. Ego intelligo Evae indocile ingenium dei praecepto non vescendi pomo vetito, quo Adam et Eva ob-

stricti erant. Nam praeceptum *Ne comedas* ponitur in singulari per enallagen pro *Ne comedatis*, uti Septuaginta habent. Nonnulli docent, Evam ante hoc praeceptum fuisse conditam, quamvis eius formatio postea referatur.“ *Arev.*

113. *malesuada*] Vid. §. 2 sqq.

sede pia procul exigitur.
innuba femina quae fuerat,
coniugis excipit inperium,
foedera tristia iussa pati. 125

Auctor et ipse doli coluber
plectitur inprobus, ut mulier
colla trilingua calce terat:
sic coluber muliebri solum
suspicit atque virum mulier. 130

His ducibus vitiosa dehinc
posteritas ruit in facinus,
dumque rudes imitatur avos,
fasque nefasque simul glomerans
inpia crimina morte luit. 135

Ecce venit nova progenies,
aethere proditus alter homo,
non luteus, velut ille prior:
sed Deus ipse gerens hominem
corporeisque carens vitiis. 140

Fit caro vivida sermo Patris,
numine quam rutilante gravis

122. *Sed propria* Ald. Lugd. 130. *Suspiciatque* W, idem fuit in
Prag. cum gl. *timeat*, *Suspicit utque* Gold., *Suspicit* u. 133. *innititur*
u. 137. *proditur* u. 138. *prior* α u Arev., *prius* a i o p cum
relqq. edd., quae lectio ex *primus* (Rat.) nata videtur: certe tautologiam
sapit. 139. Hic versus des. in o. 142. *quam* A E O P I T Laur. Prag.
Put. α a p u Ald. Lugd. Heins. cum suis optimis Cham. Cell. Obb. [Cfr. A. 97.),
quem 2 T Rat. i o Iso Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev.

123. *innuba*] „Gen. 3, 15, 16,
Hieron. adv. Iust. II, p. 23: *ante*
offensam in paradiso virgines fue-
runt [Adam et Eva], post peccatum
autem et extra paradysum protinus
nuptas. In vss. sqq. ante oculos ha-
buit versionem vulg. poeta, quare
cum de immaculata virginis Mariae
conceptione dicere Arev. aliique pu-
tant, cfr. Henke „Kirchengeschichte“
Tom. II, p. 412, 486. Middeld. I. I. p.
172, sed adversatur v. 147, ubi *ho-*
minis de sola Maria explicari nequit.“
Obb. Vid. A. 894 sqq.

127. *mulier*] „Non mulier, sed
semen mulieris. Error ex vulgata
versione: *Ipsa conteret*. Vide et v.
150.“ Cell.

128. *colla trilingua*] Tripartita

seu trifida serpenti apud poetas lin-
gua. Virg. Georg. III, 439 ... *et lin-*
guis micat ore trisulcis, Ov. Met.
III, 34 *Tresque vibrant linguae*.

129. *solum*] „Solum dici potest,
quidquid aliquid sustinet; sic terra
solum est hominum et animalium, aer
avium, mare plscium: solum. i. plan-
tam“ gl. a. Cic. quæst. Tusc. V, 34
de Anacharside *calceamentum, so-*
lorum callum, Lucr. I, 925 *Avia*
Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita solo.

130. *suspicit*] *timet* gl. a.

137. *alter homo*] Christus secun-
dus homo et novus, sicuti Adamus
primus homo et vetus. I. Cor. 15, 47.

142. *numine* ... *rutilante*] Gl.
A: *deo splendente*.

non thalamo, neque iure tori,
nec genialibus inlecebris
intemerata puella parit.

145

Hoc odium vetus illud erat,
hoc erat aspidis atque hominis
digladiabile discidium,
quod modo cernua semineis
vipera proteritur pedibus.

150

Edere namque Deum merita
omnia virgo venena domat:
tractibus anguis inexplicitis
virus inerme piger revomit
gramine concolor in viridi.

155

Quae feritas modo non trepidat
territa de grege candidulo?
Inpavidas lupus inter oves
tristis obambulat et rabidum
sanguinis inmemor os cohibet.

160

Agnus enim vice mirifica
ecce leonibus inperitat,
exagitansque truces aquilas
per vaga nubila perque notos
sidere lapsa columba fugat.

165

143. *thalami* n.
Prag. Lugd.

148. *dissidium* Gis.

159. *rapidum*

144. *genialibus*] *voluptuosus* Iso.
Genialis saepe rebus ad coniugium
spectantibus tribuitur, Virg. Aen. VI,
603 . . . *lucent genialibus altis Au-*
rea fulera toris.

149. Cfr. supra 127.

152. *virgo*] Heterosis pro Filio.
Cfr. H. 338 *Principio rerum*, *Chris-*
tus cum conderet orbem.

153. *inexplicitis*] Qualis anguis
effigiatur in veterum Christianorum
monumentis pietis aut fuis, praeser-
tim in nummis Constantini aliorum-
que Imp. cum appositis epigraphis
(*Spes Publica* et sim.), vid. Münter,
Sianbilder I. Heft. p. 118.

154. *piger*] *frigidus* interpreta-
tur Cell. ex Virg. Eclog. VIII, 71;
sed synonymice capiendum ob prae-
cedens *inermis* i. e. *infractus*, *debi-*

litatus, *debilis*. Vid. Schmidt. ad
Hor. Ep. II, 124.

157. *de grege candidulo*] Vesti-
bus albis baptismate renati indueban-
tur quasi candidati vitae christianae
ambeutes. Cfr. P. I, 67, *Hermes*
Past. Sim. IX, 2 *candidam* (*λευκήν*)
et ingentem petram mihi ostendit,
ibid. quod illae binae et binae vesti-
tae erant linteis tunicis (*Ἐνδεδυ-*
μέναι δὲ ἦσαν λευοῦς χιτῶνας) 3 *Et*
elevati sunt decem lapides candidi
quadrati, (*ἀνέβησαν δὲ ἑκατόν* ' τε-
τράγωνοι λευκοί), Ambr. Hexaem.
VII, 1 *Accepisti* [*post baptismum*]
vestimenta candida, ut esset indi-
cium, quod exueris involucrium pec-
catorum, Hieron. ep. 57, Augusti,
„die Feste der alten Chr.“ I, p.
121. — De subsqq. cfr. Hor. Od.
III, 18, 13.

Tu mihi Christe columba potens,
 sanguine pasta cui cedit avis,
 tu niveus per ovile tuum
 agnus hiare lupum prohibes
 sub iuga tigridis ora premens. 170

Da locuples Deus hoc famulis
 rite precantibus, ut tenui
 membra cibo recreata levent,
 neu piger inmodicis dapibus
 viscera tenta gravet stomachus. 175

Hautus amarus abesto procul,
 ne libeat tetigisse manu
 exitiale quid aut vetitum:
 gustus et ipse modum teneat,
 sospitet ut iecur incolume. 180

Sit satis anguibus horrificis,
 liba quod in pia corporibus
 ah miseram peperere necem,
 sufficiat semel ob facinus
 plasma Dei potuisse mori. 185

Oris opus, vigor igneolus
 non moritur, quia flante Deo
 conpositus superoque fluens

169. *prohibens* u. 173. *luent* o. 175. *tenta* A E P Laur.
 Put. T 2 rr. α a p Fabr. Gis. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *tensa* B (supra)
 i u Weitz. Cham., *densa* B H W (supra) Rat., *tanta* o Ald. Lugd. Sieh.
 tres Chor. Poett. [Cfr. Ov. Her. X, 30 ib. Heins. Virg. Ecl. IV, 21. Hor.
 Epod. XVI, 50]. 177. *Ne* A E H O P Laur. Put. α a o p u Heins. Cell.
 Arev. Obb., *Nec* i Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett.
 Amstr., quae fortassis lectio genuina. 183. *Ita* u. 184. *hoc*
 supra ob i, *hoc* Ald. Lugd.

176. *Hautus amarus*] „Quia si nimius sit, in tristitiam vertitur.“ Arev., ... *et tristitia cum oratione neque permittit puram et mundam orationem ascendere in sacrum dei* Hermae Past. Mand. XI, *Longe fac a te omnem tristitiam; etenim haec soror est dubitationis et iracundiae . . . Tristitia enim omnium spirituum nequissimus est, et pessima servis dei; et omnium spiritus exterminat, et cruciat Spiritum sanctum; et iterum salvum facit* ibid. Mand. X, 1.

180. *iecur*] creditum olim esse omnium venarum principium et sanguinis officinam. Hinc in eo posuerunt sedem animi et affectuum, quia eorum varietate sanguis movetur. Hor. ep. 1, 18, 72. Cfr. Pa. 238.

182. *liba quod in pia*] Neque liba, quae ante Christi adventum daemonibus deferebantur, ut Nebrissa vult; neque pro quovis fructu cum Chamillardo accipienda. Libatio et esus pomi vetiti innuuntur.

- de solio Patris artificis
 190 vim liquidae rationis habet.
 Viscera mortua quin etiam
 post obitum reparare datur,
 eque suis iterum tumultis
 prisca renascitur effigies
 195 pulvereo coeunte situ.
 Credo equidem, neque vana fides,
 corpora vivere more animae:
 nam modo corporeum memini
 de Phlegethonte gradu facili
 200 ad superos remeasse Deum.
 Spes eadem mea membra manet,
 quae redolentia funereo
 fussa quiescere sarcophago
 dux parilli redivivus humo
 205 ignea Christus ad astra vocat.

IV. HYMNUS POST CIBUM.

- Pastis visceribus ciboque sumpto,
 quem lex corporis inbecilla poscit,
 laudem lingua Deo patri rependat;
 Patri, qui Cherubin sedile sacrum,
 5 nec non et Seraphin suum supremo
 subnixus solio tenet regitque.
 Hic est, quem Sabaoth Deum vocamus,

193. *Aeque* A, *Etque* a, *Deque* Fabr. Gis.; *iturum* p; *cumulis* Ald. Lugd.
 196. *quidem* Rat. 204. *parilis* O Laur. p u Ald. Lugd.
 Sieh. tres Chor. Poett.; *homo* 1 A Laur. Put. i i p u Ald. Lugd. Sieh. tres
 Gis. Chor. Poett.

4. 5. *Cherubin...Seraphin* A Put. a a o p u Chor. Poett. Heins. Cell.
 Obb. [quartus casus est, non gen. secundum versionem *Tōv o'*, vid. Isai. VI,
 2], *Cherubin...Seraphim* Fabr. Gis., *Cherubim...Seraphim* i Ald. Lugd.
 Sieh. tres Weitz. Amstr. Arev. 7. *Sabaoth* A i p u Sieh. tres Chor.
 Poett. Amstr. Arev. Obb., *sabaoth* a, *sabaoth* a, *sabaoth regem uocamus* o,
Zebaoth Ald. Lugd., *Zabaoth* Fabr. Gis. Heins. Cell.

197. *vivere*] *victura esse* enallage. quem in catacumbis eiusdem temporis
 199. *Phlegethonte*] Non limbum adhuc superstitionibus videre licet. Non
 patrum, ut Cham. opinatur: sed tar- igitur arcis vel cistis corpora conde-
 tarum significari, satis demonstrant bant, sed cavis vivo saxo vel solidiori
 H. 827, S. I, 381, Middeld. p. 184. terrae incisis. Quae quidem aequae ac
 203. *sarcophago*] Christianorum illae sarcophagi nominantur, corpora
 sepeliendi mos seculo quinto erat is, quippe devorantes.

expers principii carensque fine,
rerum conditor et repertor orbis :

 fons vitae liquida fluens ab arce, 10
infusor fidel, sator pudoris,
mortis perdomitor, salutis auctor.

Omnes quod sumus aut vigemus, inde est.
Regnat Spiritus ille sempiternus
a Christo simul et Parente missus. 15

Intrat pectora candidus pudica,
quae templi vice consecrata rident,
postquam conbiberint Deum medullis.

Sed si quid vitii dolive nasci
inter viscera iam dicata sensit, 20
ceu spurcum refugit celer sacellum.

Taetrum flagrat enim vapore crasso
horror conscius aestuante culpa
offensumque bonum niger repellit.

Nec solus pudor innocensve votum 25
templum constituunt perenne Christo
in cordis medii sinu ac recessu :

 sed ne crapula ferveat cavendum est,
quae sedem fidel cibus refertam
usque ad congeriem coartet intus. 30

 Parcis victibus expedita corda
infusum melius Deum receptant.

9. *oris o.* 12. *prodomitor...actor o.* 13. *Omne A H Altin.*
Weitz. obstante metro. [Cfr. III, 19. S. II, 121]; *ac vigemus A E W* (heic
aut supra) Gold. i u Fabr. Gis. Weitz. (non B) Obb. [Cfr. V, 14].
20. *Intra W* (supra) Gold. Prag. Rat. i (non Gis. I) Weitz. (non B).
21. *Seu o.* 22. *fragrat Boh. II. Ald. Lugd.; enim curso. o.*
25. *solusque o; innocensque A Prag. i o u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis.*
Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb. [H. 641]. 26. *constituit o.*
32. *eum receptant Ald. Lugd.*

9. *repertor orbis*] Virg. Aen. XII,
829 . . . *hominum rerumque reper-*
tor, Iuven. IV, 480 *Illo progre-*
ditur vitae lucisque repertor.

16. *candidus*] Aut ob candorem,
quem animo infundit, aut ob speciem
columbae, qua apparuit, eiusque
symbolum. Vid. Kuinoel. ad Evang.
Matth. X, 16, E. F. Wernsdorf. de
simulacro columbae, Viteb. 1773. Pro-
cessionem spiritus sancti a patre et a

filio non ambigue indicatur. Cfr. VI, 8.

17. *ridens] gaudent Iso.*

22. *Taetrum*] „Sententia: Misere
turbatur conscientia, quam flagitiis
commissis culpa premit, et, quod mala
est, bonum refugit. De *aestuante*
verbo vid. H. 597, Ps. 999 etc., et de
niger adiectivo H. praef. 31, S. I,
532, P. I, 42.“ Obb.

30. *congeriem*] „epularum reple-
tionem“ Nebr.

Hic pastus animae est saporque verus :

35 sed nos tu gemino fovens paratu
artus atque animas utroque pastu
confirmas Pater ac vigore complēs.

Sic olim tua praecluens potestas
inter raucisonos situm leones
inlapsis dapibus virum refovit.

40 Illum fusile numen execrantem
et curvare caput sub expolita
aeris materia nefas putantem

Plebs dirae Babylonis ac tyrannus
morti subdiderant, feris dicarant
45 saevis protinus haustibus vorandum.

O semper pietas fidesque tuta !
lambunt indomiti virum leones
intactumque Dei tremunt alumpnum.

Adstant cominus et iubas reponunt,
50 mansuescit rabies fameque blanda
praedam rictibus ambit incruentis.

Sed cum tenderet ad superna palmas
expertumque sibi Deum rogarēt,
clausus iugiter indigensque victu :

55 iussus nuntius advolare terris,
qui pastum famulo daret probato,
raptim desilit obsequente mundo.

Cernit forte procul dapes inemptas,

33. *Pastus hic animae saporque verus u.* 34. *Sed tu nos u ;*
fove E, foves a. 36. *Confirmans a ; complet α.* 45. *hostibus*
vorandum u, haustibus edendum A. 50. *famesque Gis. ; fam ablance*
o. 51. *lambit 2 A B H 2 W Gold. 1 Rat. i Ald. Lugd. Sieh. tres Chor.*
Poett. claudicante metro. 52. *Sed contenderet ad supera palmas o.*
54. *victu Prag. Rat. α i o p Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett.*
Amstr. Arev. , *victus Altin. E O P Pat. a u Ald. Lugd. Heins. Cell. Obb.,*
quod aequè Prudentianum ac illud. 58. *inemptas a, sed sciolus m erasit*
glossam quidem interliniarem „viles : res enim vilis quae habundat non emi-
tur“ intactam relinquens, *inemptas lit. m subnotata p.*

33. *pastus*] Cfr. A. 711 *dogmate*
vesci.

37. *praecluens*] *clara, excellens*
Iso, *praeputens, nobilis a, rectius*
fortasse *inelita*, parum accurate *pol-*
lens Nebr. Cfr. Ps. 2, S. I, 417, Mart.
Capell. 2, 24, 237, ib. Kapp. p. 14,
Dav. c. 6.

52. *palmas*] *Extensis manibus*
aut in crucis forma iunctis haud raro
mentio fit orandi rationis. Vid. P. VI.

57. *mundo*] *aere* Iso, *aere vel*
nube Rat., *descendit eeleriter famu-*
lante aere gl. R.

58. *dapes inemptas*] *viles a, re-*
ctius domesticas. Cfr. Virg. Georg IV,

quas messoribus Ambacum propheta
agresti bonus exhibebat arte. 60

Huius caesarie manu prehensa
plenis, sicut erat, gravem canistris
suspensum rapit et vehit per auras.

Tum raptus simul ipse prandiumque
sensim labitur in lacum leonum 65
et, quas tunc epulas gerebat, offert :

Sumas laetus, ait, libensque carpas,
quae summus Pater angelusque Christi
mittunt liba tibi sub hoc periclo.

His sumptis Danielus excitavit 70
in caelum faciem ciboque fortis
Amen reddidit, Halleluia dixit.

Sic nos muneribus tuis refecti,
largitor Deus omnium bonorum,
grates reddimus et sacramus hymnos. 75

Tu nos tristifico velut tyranno
mundi scilicet inpotentis actu
conclusus regis et feram repellis,
quae circumfremat ac vorare temptat
insanos acuens furore dentes, 80
cur te, summe Deus, precemur unum.

Vexamur, premimur, malis rotamur;
oderunt, lacerant, trahunt, lacesunt,
iuncta est supplicis fides iniquis.

59. *Ambacum* A B W Put. [secundum LXX, de prosodia vid. Theodul.
ap. Weitz. p. 556: *Abbacuc solo transvectus regna capillo*], *abbacum* i
Cell., *abachuc* o, *abacuc* H p u, *Abbacuc*, sive *Habacuc* alii.

61. *Cuius* W supra alt.; *manus* u. 64. *Tunc* u. 69. *libatibus*
mendose Ald. Lugd. Nebr. 70. *sumptus danielus* a. 72. *alleluia*
nostri scripti omnes Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr.
Cell. 74. *Largitorque* o. 77. *inpotentis antro* scribi voluit

Cauch. Frustra; nam *actu* motus varietas atque inconstantia denotatur. [Vid.
VI, 40, 140. P. X, 972. Lucan. IX, 472, et Cort. ad III, 469]. 78. *fera*
o.

81. *Cur* A E P T Put. T2 rr. α a o p Heins. Cell. Arev. Obb.,
Cum Fabr. Gis. Weitz., *Tunc* W Gold. Rat. i u Ald. (qui ediderat *Tunc*
summe deus, corr. *Tunc te summe deum*, quod expr. Lugd., *Nunc* H.

82. Non ante sed post *malis* interp. α Ald. Lugd., quod non displicet.

84. *Iunctaque est* videtur esse in o.

132 *dopibus mensas onerabat inem-*
ptis, Hor. Epod. II, 48 *Dapes inem-*
ptas apparet.

78. *feram*] I. Petr. 5, 8.

84. *Ades*] Nebr. interpretatur:

„sit adhibita, ut sit praesens: pro
futuro imperativi sive optativi, vel
pro erit.“ Giselinus videtur intel-
lexisse: „crevit fides supplicis“.
Cham.: „Fides obiecta est supplicis

- 85 Nec defit tamen anxilis medela;
 nam languente trucis leonis ira
 inlapsae superingeruntur escae.
 Quas si quis sitienter hauriendo
 non gustu tenui, sed ore pleno
 90 internis velit implicare venis,
 Hic sancto satiatu ex propheta
 iustorum capiet cibos virorum,
 qui fructum Domino metunt perenni.
 Nil est dulcius ac magis saporum,
 95 nil quod plus hominem iuvare possit,
 quam vatis pia praecinentis orsa.
 His sumptis licet insolens potestas
 pravum iudicet inrogetque mortem,
 inpasti licet inruant leones.
 100 Nos semper Dominum patrem fatentes
 in te, Christe Deus, loquemur unum
 constanterque tuam crucem feremus.

V. HYMNUS AD INCENSUM LUCERNAE.

Inventor rutili, dux bone, luminis,
 qui certis vicibus tempora dividis,

85. *desit* o u; sed *defit* = deficit, deest, cfr. P. XII, 66. Burm. ad Anthol. lat. I, p. 489. 86. *trucis* Laur. i o u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. [Cfr. Hor. Od. I, 22, 2 *Mauris iaculis*], *truci* T Put. α a p Heins. Cell. Obb. 89. *Nam* o.
 91. *Hinc* fuit in Rat. i. 95. *hominum* Lugd. 101. *Deum loquemur* coni. Arev.

V. *Hymnus ad incensum lucernae* α i cum plerisque edd., *Hymnus ad incensum* a, des. inscriptio in p, *Hymnus ad incensionem lucernae* Laur. u, *Ode ad accensionem lucernae* Ald. Lugd., *Ad incensum cerei paschalis* Fabr. Gis., *Hymnus de novo lumine paschalis sabbati* Arev. 4. Ita v. 4 exh. Rat. α a i o u cum relqq. Ald. Lugd. Weitz. Heins. Cell. Obb., *Lumen redde tuis* p Arev., *Lucem Christo tuis redde fidelibus* B Fabr. Sieh. tres Gis. in textu (*Lumen redde tuis Christo* ad oram) Chor. Poett. Amstr. [Cfr. Hor. Od. IV, 5, 1. ib. Peerlkamp.].

iniquis“ id magis probat Arev. Ad martyras haec verba referre mallet Obb., quorum fides caussa malorum semper fuisset. Equidem praecedentium continuationem invenio deque actibus tristifici tyranni hancce apostrophen accipio.

87. *inlapsae superingeruntur*] „Cibus caelestis ex divino verbo“ Cell.

V. „De inscript. vid. Var. Lect., sed *cereum paschalem* post Prud. celebratum esse constat, vid. Hospin. de orig. fest. IV, 12. Conc. Tolet. IV, 8. (Drepan. Flor. hymn. extat ap. Fabric. l. l. p. 729, bibl. P. P. max. ed. Lugd. 1677. VIII. p. 669.). Quare Ar., quia v. 7 *inc. sil.* commemoratur et v. 155 benedictio quaedam esse videtur, hoc

merso sole chaos ingruit horridum,
lucem redde tuis Christe fidelibus.

Quamvis innumero sidere regiam
lunarique polum lampade pinxeris,
incussu silicis lumina nos tamen
monstras saxigeno semine quaerere:

Ne nesciret homo spem sibi luminis
in Christi solido corpore conditam,
qui dici stabilem se voluit petram,
nostris igniculis unde genus venit.

Pinguis quos olei rore madentibus
lychnis aut facibus pascimus aridis:
quin et fila favis scirpea floreis
presso melle prius conlita fingimus.

Vivax flamma viget, seu cava testula
sucum linteolo suggerit ebrio,
seu pinus piceam fert alimoniam,
seu ceram teretem stuppa calens bibit.

Nectar de liquido vertice fervidum
guttatim lacrimis stillat olentibus,
ambustum quoniam vis facit ignea

7. *Incussa* a. 8. Post v. 8 Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Chor. Poett. stropham inserunt: *Hoc signas opere, conditor inclite, Lumen veridicum mentibus omnium In Christo domino quaerere iugiter, Quem petram loquitur doctor egregius.* 9. *sciret* o. 13. *Pingui* Sieh. tres Chor. Poett. 14. *aut* W a i p Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev., ac 2 A E H R W (heic supra) Laur. a o u Obb. [Cfr. IV supra, 13 et 25]; *faucibus* o. 15. *flores* o ultima male contracta. 18. *lenteolo* Weitz. ex E, *lintheo* o. 20. *terentem* o; *bibat* Rat. 22. *alentibus* A P R Laur. a o p u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr. 23. *Arbustum* H def. ut videtur Rittershusio ap. Gifan. Ind. in Lucr. p. 346.

carmen ad pervigilium paschale agendum compositum putat. De vigiliis, quae primis Christ. religionis temporibus frequenter agebantur [vid. Hieron. Opp. IV. p. 106. 191. ed. Francof. 1684., Sidon. Apoll. Ep. I, 2.] agi, ne negaverim quidem, sed ob eam causam Arev. non adsentior, quia mortis Christi et *duplicis illius noctis rationis, quod in ea et vitam tum recepit cum passus est et postea orbis terrae regnum accepturus est* (Lact. VII, 19, 3, Isid. Orig. VI, 17.) poeta mentionem non facit, sed mortales olim ad Deum vocatum iri et daemones ea

nocte, qua Christus ex inferis redisset, ferias acturos esse ait. Ad *incensum lucernae* hymnum esse inscribendum etiam ordo eius inter hymn. *post cibum et ante sompnum docet*, ut Björn. l. l. animadvertit. "Obb. 3. *chaos*] *confusio noctis, profunditas tenebrarum* Iso.

11. *petram*] I. Cor. 10, 4.

14. *lychnis*] Lucernis aeneis fistilibusque Christianos et in domibus et in catacumbis usos fuisse, etiam novissimae investigationes subterraneae per crypta Romae alibique institutae docuerunt.

imbrem de madido flere cacumine.

- 25 Splendent ergo tuis muneribus, Pater,
flammis mobilibus scilicet atria,
absentemque diem lux agit aemula,
quam nox cum lacero victa fugit peplo.

- 30 Sed quis non rapidi luminis arduam
manantemque Deo cernat originem?
Moyses nempe Deum spinifera in rubo
vidit conspicuo lumine flammeum.

- Felix, qui meruit sentibus in sacris
caelestis solli visere principem,
35 iussus nexa pedum vincula solvere,
ne sanctum involucris pollueret locum.

- Hunc ignem populus sanguinis incliti
maiorum meritis tutus et inpotens,
suetus sub dominis vivere barbaris,
40 iam liber sequitur longa per avia :
qua gressum tulerant castraque caerulae
noctis per medium concita moverant,
plebem pervigilem fulgure praevio
ducebat radius sole micantior.

- 45 Sed rex Nilfaci littoris invido
fervens felle iubet praevalidam manum
in bellum rapidis ire cohortibus
ferratasque acies clangere classicum.

- Sumunt arma viri seque minacibus
50 accingunt gladiis, triste canit tuba :

26. *nobilibus* AB (supra) H R T Put. (non Laur.). 28. *in lacero*
o. 29. *Si o.* 30. *Manentemque* Ald. Lugd. 31. *spinifero*
B Laur. Prag. a a p u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. [Cfr. A.
56, 70]. 35. *Hostis margo trium* Sieh.; marg. Prag. *al. noxa.*
36. *Nec b; maculis* Barthii ms. in Adv. XLIX, 5. 38. *at inpotens*
proponit Barth. l. c. [Cfr. tamen Hor. Od. III, 30, 3. Epod. XVI, 62., sim.
infreq. P. V, 218 etc. S. I, praef. 5]. 43. *fulgore* A a p.
46. *praevalida A, praevalida manu* B Rat. i. 49. *micantibus*
ms. Barthii.

24. *flere*] I. e. *rorare, stillare.*
Cfr. P. X, 705 *plaga flet sanguinem,*
Lucr. I, 349 *et uberibus flent omnia*
guttis.

26. *mobilibus sc. atria*] *mobili-*
bus id est semper moventur: atria
dicuntur ab atro, id est a fumo,

quia antiqui in atrius domus pran-
debant gl. a.

27. Cfr. P. XI, 167.

32. D. 29 sqq. Cfr. Exod. 2, 3 et
ad v. 35 Exod. 3, 5.

36. *involucris*] *tertia correpta, ut*
H. 921, S. I. praef. 54.

50. *triste*] Vid. supra II, 42.

hic fudit iaculis, ille volantia
praeſiggit calamis spicula Gnostiis.

Densetur cuneis turba pedestribus,
currus pars et equos et volucres rotas
conscendunt celeres signaque bellica 55
praetendunt tumidis clara draconibus.

Hic iam servitii nescia pristini
gens Pelusiatis usta vaporibus
tandem purpurei gurgitis hospita
rubris littoribus fessa resederat. 60

Hostis dirus adest cum duce perfido,
infert et validis praelia viribus :
Moyses porro suos in mare praecipit
constans intrepidus tendere gressibus :
praebent rupta locum stagna vianlibus 65
riparum in faciem pervia, sistitur
circumstans vitreis unda liquoribus,
dum plebs sub bifido permeat aequore.

51. *fudit b.* 52. *Gnostiis* A R α a b p q u Ald. Lugd. Sieh. tres
Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr., *Gnoseis* Gold. i., *agnosiis* o [cfr. codd.
et Intpp. ad Hor. Od. I, 15, 17. Schweighaeus. ad Polyb. IV, 53, 1], *Cnossiiis*
Gis., *Cnostiis* Heins. Cham. Cell., *gnosiis* α Arev. 53. *Densatur*
2 Rat. q u Ald. Lugd. Sieh. tres Gis. I Fabr. Chor. Poett. Amstr. Cham.;
turma...equis, rotis coni. Gronov. Observ. eccl. 5 probante Heipsio, Cell.
54. *equus* o. 57. *Hinc* B R Laur. 2 α a o p q u Ald. Lugd. Sieh.
tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev., *Sic* A. 59. *purpurea* p.
61. *Hostis hidrus* q. 63. *Moyses* codd. vett. constanter, etiamsi
vox bisyllaba requiritur. Voss. Art. Gramm. I, 9. p. m. 35. Burm. ad Anthol.
I. p. 450. 66. *pervias* b. 68. *permeat* R.

52. *calamis spicula Gnostiis*] *Gnos-*
sos est metropolis Cretae, de qua
omnis Creta Gnosia dicitur gl. a.
Cfr. Hor. Od. I, 15, 17 *Hastas et*
calami spicula Gnostii Vitabis, Sil.
II, 90, V, 448.

56. *draconibus*] ,intextis vexillo-
rum panno. Loquitur Romano more,
quo *dracones* ipsa etiam vexilla dice-
bantur. Vegetius II, 13 *Dracones per*
singulas cohortes a draconariis fe-
runtur ad praelium Cell. „Ita
signa militaria (proprie Scytharum?)
appellantur e panno diversicoloribus
composita, et serpentibus similia facta.
Quae, cum equites, qui iis post Traia-
num maxime uti sunt, currant et ven-
tus flet, turgescunt adeoque sibilum

quendam edunt, cfr. Arrian. Tact. p.
53, Claud. de III. cons. Hon. 138,
Amm. Marcell. XVI, 10, Sidon. Apoll.
carm. V, 407, infra P. I, 35, S. II,
711. „ *Obb.*

58. *Pelusiatis*] *Aegyptiis*. Pelu-
sia civitas ad orientale Nili ostium
sitae. Vid. Strab. XVII, 1, p. 441 ed.
Tauchn. Infra v. 69 *Pubes...deco-*
lor, 79 corpora Nigrorum...satel-
litum, cfr. Prop. III, 33, 15 (Lachm.):
fuscis Aegyptus alumnis Ov. Her.
XV, 36.

68. *Ferunt autem quidam, quod*
singulis tribubus singulas vias fa-
ctas sunt per mare; hinc psalmus:
Qui divisit mare rubrum in divisio-
nes gl. a.

- Pubes quin etiam decolor asperis
 70 inritata odiis rege sub inpio
 Hebraeum sitiens fundere sanguinem
 audet se pelago credere concavo:
 ibant praecipiti turbine percita
 fluctus per medios agmina regia,
 75 sed confusa dehinc unda revolvitur
 in semet revolans gurgite confluo.
 Currus tunc et equos telaque naufraga
 ipsos et procures et vaga corpora
 nigrorum videas nare satellitum,
 80 arcis iustitium triste tyrannicae.
 Quae tandem poterit lingua retexere
 laudes Christe tuas? qui domitam Pharon
 plagis multimodis cedere praesuli
 cogis iustitiae vindice dextera.
 85 Qui pontum rapidis aestibus invium
 persultare vetas, ut refluo in salo
 securus pateat te duce transitus,
 et mox unda rapax devoret inpios.
 Cui ieiuna eremi saxa loquacibus
 90 exundant scatebris et latrices novos
 fundit scissa silex, quae sitientibus
 dat potum populis axe sub igneo.
 Instar fellis aqua tristifico in lacu

76. *refluo* E P R 2 Prag. 2 α a o p q, quod fuisse videtur in H (non Laur.). 79. *naue* supra add. in Rat., *innare* b, *mare* o. 80. *iustitium* ut Ald. Lugd., *institium* Barthii membr. 81. *linguam* o.

82. *domitum* 2 A B W Gold. Rat. b i Gis. I (non Laur.); *Faraon* W Gold., *Pharaon* Rat. b, *Faron* A E H P (non Laur.). 83. *praesidi* Fabr. Gis. 84. *iudice dextera* o. 85. *potum* (sic) cum gl.

mare a; *rabidis* 1 A a p q Barthii ms. 86. *Persulcare* Prag. Gis., *Persultetre* 1 a. 88. *devoret* A P o u Ald. Lugd. Gis. (ad oram) Weitz. Obb., ut voret cett. 89. *Qui* u; *viae saxa* Ald. Lugd. Sieh. tres

Gis. I Chor. Poett. Amstr.; *madentibus* Gis. I (in textu) Fabr., sed. vid. Hor. Od. III, 13, 15; *liquacibus* coni. Heins. ad Ov. Rem. Amor. v. 177 oppugante Obb. ad h. l. 91. *scissa* Ald. Lugd. Weitz.; *quas quiescentibus* o.

80. *iustitium*] Apul. Met. V. fin.: *luctu publico confestim congruens indicitur iustitium* (i. e. quando ius dicendum sistitur), Tac. Ann. II. 82, Brisson. de form. p. 243, Kirchman. de funebr. p. 415.

82. *domitam Pharon*] Aegyptum.

Pharon insulam Alexandriae proximam intelligas cum praealta turri, ex qua faces per noctem accensae navigantibus cursum dirigebant. Unde turris et ipsa *pharos* nuncupata. Gl. a: *post enumerata beneficia ad laudem dei se confert.*

fit ligni venia mel velut Atticum :
 lignum est, quo sapiunt aspera dulcius; 95
 nam praefixa cruci spes hominum viget.
 Inplet castra cibus tunc quoque ninguidus
 inlabens gelida grandine densius :
 his mensas epulis, hac dape construunt,
 quam dat sidereo Christus ab aethere. 100
 Nec non imbrifero ventus anhelitu
 crassa nube leves invehit alites,
 quae conflata in humum, cum semel agmina
 fluxerunt, reduci non revolant fuga.
 Haec olim patribus praemia contulit 105
 insignis pietas numinis unici,
 cuius subsidio nos quoque vescimur
 pascentes dapibus pectora mysticis.
 Fessos ille vocat per freta seculi
 discissis populum turbinibus regens 110
 iactatasque animas mille laboribus
 iustorum in patriam scandere praecipit.
 Illic purpureis tecta rosariis
 omnis fragrat humus calthaque pinguia
 et molles violas et tenues crocos 115
 fundit fonticulis uda fugacibus.
 Illic et gracili balsama surculo

95. *Signum o.* 97. *pinguidus* Sieh. tres Chor. Poett. 99. *ac*
 H. R. a q u. 103. *conflata* A E H P W Barthii ms. Laur. α o p q u
 Ald. Lugd. Weitz. sched. Lindenbrog. Obb. [cfr. Cort. ad Lucan. II, 483],
conflata supra t *diffata* a, *diffata* B W (supra) Prag. Rat. b i Sieh. tres
 Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. (cum 2 codd. vetustioribus) Cell. Arev.,
circumflata R; in unum 1 α q. 104. *revolent* mallet Heins.
 106. *numinis* supra t *nominis* a. 111. *lactasque* α margo trium
 Sieh., *lactansque* u, *Raptatasque* Sieh. tres Gis. I Chor. Poett. Amstr.
 114. *flagrat* 1 A R i (supra *fraglat*) o q u; *calthaque* a Ald. Lugd., *cal-*
cataque q. Legerim *cultaque* (Virg. Aen. X, 141 *Maeonia generose domo :*
ubi pinguia culta i. e. agri) quo spectat lect. codd. a q. Id coniecit Gronov.
 Observ. eccl. Nam *caltha* nullibi neutr. gen. reperitur. 116. *uda*
 2 A E T Laur. Put. α o p q u Heins. Cell. Arev. Obb., *udam* i, *unda* 1 A
 R a (at supra gl. *ipsa humus*) b Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz.
 Chor. Poett. Amstr.

94. *venia*] Virtutis indole, a: *beneficio*, Barth. Adv. XL1, 24 *ligniope, medicina, correctione, auxilio*, Exod. 16, 31, — *mel... Atticum*] Vid. III, 71.

95. *lignum est, quo sapiunt*] „Lignum illud figura crucis Christi

erat, qua omnia amara dulescunt: eique spes nostra *praefixa*, hoc est, posita in illa cruce.“ Cell.

97. *ninguidus*] nivis atque grandinis modo manna decedens.

117. *balsama*] Tac. Hist. V, 6.

- desudata fluunt, raraque cinnama
spirant et folium, fonte quod abdito
120 praelambens fluvius portat in exitum.
Felices animae prata per herbida
concentu parilli suave sonantibus
hymnorum modulis dulce canunt melos,
calcant et pedibus lilia candidis.
125 Sunt et spiritibus saepe nocentibus
paenarum celebres sub Styge seriae
illa nocte, sacer qua rediit Deus
stagnis ad superos ex Acheronticis.
Non sicut tenebras de face fulgida
130 surgens oceano lucifer inuit,
sed terris Domini de cruce tristibus
maior sole novum restituens diem.
Marcent suppliciis tartara mitibus,
exultatque sui carceris otio
135 functorum populus liber ab ignibus,
nec fervent solito flumina sulphure.
Nos festis trahimus per pia gaudia

118. *prataque* ms. Barthii, *grataque* proponit Arev. 120. *Praelambens* Laur. Prag. u (non α q) Sieb. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.; *petit* ad oram *al. portat α; exitam* E. 122. *pariles* Put. R α, *pariles suavissonantibus* 1 E 1 T. Sensus: *omnes uno concentu suavia canunt carmina*. Quo referas gl. A *simili*. 126. *Penarum et celebres o*.
135. *Functorum* 1 A E H (supra alt.) N P R T Altin. T2 rr. Boh. I α o p q [Cfr. Burm. ad Anthol. lat. II, p. 285. Albinov. ad Liv. 351], *Functorum* supra t *Umbrarum* a, *Umbrarum* 2 A Laur. Put. b i u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev.

119. *folium*] „Arev. intelligit: *folia varia variis unguentis indita*, sed folium malabathrum [vid. Hor. Od. II, 7, 7, Plin. XIII, 1], quod in Indiae paludibus nasci putabant vett., a poeta indicari ex Dioscor. (I, 11) verbis elucere videtur: *Nonnulli Nardi Indicae folium esse arbitrantur: ... peculiare genus est, quod in paludibus Indicis gignitur, folium, i. e. quod lentis palustris modo aquae innatat* etc., vid. etiam Plin. XII, 26, Billerbeck.: *Flora Classica* (Lips. 1824) p. 208, quem (p. 222, 104) de vv. 115 sqq. conferre potes. “Obb.

126. *seriae*] „Ita creditum facilius, quam probatum fuit. “Cell. „August. Enchir. 112: *Poenas dam-*

pnatorum oerlis intervallis existiment, si hoc eis placet, aliquatenus mitigari, dummodo intelligatur in eis manere ira Dei, hoc est ipsa dampnatio. Quod dogma [a vulgo creditum?] Aug. et Pr. soli tradunt, nam falso cum illo Origenis de fine suppliciorum infernalium sententia comparatur, vid. περί ἀρχ. II, 5, 10, Münscher. Dogmengesch. II, p. 502. “Obb. Cfr. Arev. Prolegg. c. XXIII.

137. *per pia gaudia*] vigiliam celebrandi mos condignus sane atque condecorus. Inter orientalis quidem ecclesiae fideles, ut alios praetermittam, epulis, crapulis, commensationibus eodem tempore nimium quantum indulgeri hodie passim compertum est.

noctem conciliis votaue prospera
certatim vigili congerimus prece
extructoque agimus liba sacrario.

140

Pendent mobilibus lumina funtibus,
quae suffixa micant per laquearia,
et de languidulis fota natatibus
lucem perspicuo flamma iacit vitro.

Credas stelligeram desuper aream
ornatam geminis stare trionibus,
et, qua bosphoreum temo regit iugum,
passim purpureos spargier hesperos.

145

O res digna, Deus, quam tibi roscidae
noctis principio grex tuus offerat,
lucem, qua tribuis nil pretiosius,
lucem, qua reliqua praemia cernimus.

150

Tu lux vera oculis, lux quoque sensibus,
intus tu speculum, tu speculum foris,
lumen, quod famulans offero, suscipe
tinctum pacifici chrismatis unguine:

155

140. *Extructo offerimus* invenit Barth. in ms. suo, *Extructoque edimus* prop. Arev.

141. *nobilibus* u.143. *languidolis* Weitz.

ex H. 145. *Credas stelligerum desuper igneum Ornatum* Barthii ms., *Credas stelligerum desuper aerem Ornatum* H supra.

147. *bosfo-*

reum A B H R W Gold. a i p q (heic divisim *bos foreum*) Weitz., *uosforeum* b, *bosphoreum* o, *phosphoreum* Fabr. Gis., *bosporeum* Heinsius reperit in scriptis, sed edd. *bosphoreum*, quod ex nostris leg. Laur. a u.

148. *Sparsim* a; *spargier* b.
Put. a u (non Laur.) Heins. Cell. Arev.

149. *deus* supra al. *pater* a, *pater*150. *offeret* a.151. *quam*148. *tribuis* Laur. a o u.153. *vero* A.156. *pacificis* 1 a.

142. Virg. Aen. I, 726 *dependent lychni laquearibus aureis Incensi: et noctem flammis funalia vincunt.*

146. *geminis... trionibus*] „Sic lucent luminaria in laquearibus dependentia, ut putes esse geminos triones, id est, duas uras, helicem, et Cynosuram, quae praelucidas habent stellas“ gl. a.

147. *bosphoreum... iugum*] „Arctoum iugum, Plaustrum sidus, ἄμαξαν: a Bosporo Cimmerico, qui maxime borealis antiquis erat, dictum.“ Cell. Cfr. Gehl. N. A. II, 21.

155. *lumen*] *fidei lumen* intelligit Cell. coll. P. X, 432, 435. Sacratio-

nem quandam vel ritum poetam inuenere, quo lumen sabbati paschalis offeratur, Arev. opinatur. Fortasse id lumen intelligi posse Obb. arbitratur, quod accendebatur et offerebatur saepe iam sole rutilante non ad fugandas tenebras, sed ad signum laetitiae demonstrandum Hieron. Ep. 60 (II, p. 85. D), qui Luc. 12, 35 etc. affert. Equidem Prudentium lumine, quod famulans aut quolibet vespere aut alio tempore offert, igniculos (v. 12) ipsius vel animum, i. e. semetipsum mystice significare puto. Sic v. 156 *Tinctum pacifici chrismatis unguine* apte explicatur, id quod aliter fieri nequit. Cfr. P. X, 1136 sqq.

Per Christum genitum, summe Pater, tuum,
in quo visibilis stat tibi gloria,
qui noster Dominus, qui tuus unicus
160 spirat de patrio corde paraclitum.

Per quem splendor, honos, laus, sapientia,
maiestas, bonitas et pietas tua
regnum continuat numine triplici
texens perpetuis secula seculis.

VI. HYMNUS ANTE SOMPNUM.

Ades Pater supreme,
quem nemo vidit unquam,
Patrisque sermo Christe
et spiritus benigne.

5 O Trinitatis hulus
vis una, lumen unum,
Deus ex Deo perennis,
Deus ex utroque missus.

10 Fluxit labor diei,
redit et quietis hora,
blandus sopor vicissim
fessos relaxat artus.

Mens aestuans procellis
curisque sauciata
15 totis bibit medullis
obliviale poculum.

157. *sume a a*, in utroque gl. *accipe*, *summe* relqq. scripti (et Laur.) cum edd.; *tuum a* cum gl. *hoc lumen*. 160. *paraclytum* H W Gold., *paraclitum* Sieb. II. III (non Sieb. I) Amstr. 161. *honor o p*.

163. *continueat* W Gold. Prag. i, *continueat* supra *et* *continuat* Rat.; *no-*
mine Laur. Rat. b i u Arev.

6. *Vis ac potestas una* 2 A 2 R Put. schedae Graevianae sicut *a* et *a* pro div. script. ad oram (non Laur.). 10. *Rediit* A Altin. *o p* haud male; et abr. in Rat., om. Sieb. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. 11. *sapor* q. 13. *estuat o*. 14. *saciata* q. 16. *poculum* Ald. Lugd.

VI. Constitt. Apost. VIII, 34 *Εὐ-
χὰς ἐπιτελεῖτε . . . καὶ ἑσπέρας . . .
ἑσπέρας δὲ εὐχαριστοῦντες, ὅτι ἀνά-
παυσιν (ὁ κύριος) ἔδωκε τῶν μεθρη-
μενῶν κόπων τὴν νύκτα*. Huc per-
tinent hymni vss. 9, 10 *Fluxit labor*
diei, Redit et quietis hora. Septem

strophae ultimae in Brev. Mozarabico
recitantur.

8. *missus*] Vid. IV, 15, Io. 1, 8,
Middeld. I. I. p. 159.

16. *obliviale poculum*] Hor. Epod.
XIV, 3 *Pocula lethaeos ut si du-*
centia somnos.

Serpit per omne corpus

Lethaea vis, nec ullum

miseris doloris aegri

patitur manere sensum.

20

Lex haec data est caducis

Deo iubente membris,

ut temperet laborem

medicabilis voluptas.

Sed dum pererrat omnes

25

quies amica venas

pectusque feriatum

placat rigante sompno :

Liber vagat per auras

rapido vigore sensus

30

variasque per figuras,

quae sunt operta, cernit.

Quia mens soluta curis,

cui est origo caetum,

purusque fons ab aethra

35

iners iacere nescit.

Imitata multiformes

facies sibi ipsa fingit,

per quas repente currens

tenui fruatur actu.

40

Sed sensa sompnantium

dispar fatigat horror,

nunc splendor intererrat,

qui dat futura nosse.

Plerumque dissipatis

45

mendax imago veris

18. *Loethéa* B W Gold. ; *neque* Obb. (e codd.?).

19. *aegris* H.

22. *donante* p.

24. *Medicalis* W Gold. Prag. b i metro non obse-

quente. 25. *Sed cum* Rat.

29. *vagat* A T Laur. Put. Prag. α u

Alt. Lugd. Gis. Gif. Ind. Lucr. p. 423 Weitz. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb.

[efr. Ov. Met. VIII, 13. ib. Heins. Bünem. ad Lact. IV, 27. Prisc. VIII, 2],

vacat B W Gold. Rat. b i Sieh. tres Fabr. Chor. Poett. , *vagas* N O R T 2 rr.

a o p q.

33. *Mens absoluta curis* u.

35. *aethere* R 1 Rat.,

ab aethro 2 Rat.

38. *pingit* 1 R.

41. *somniantium* 1 Rat.

42. *error* scribi vult Arev. coll. infra. 118.

18. *Lethaea vis*] Virg. Georg. IV, 545 *Lethaea papavera*.

31. *figurae*] Gell. N. A. V, 16, 3: „Epicurus autem effluere semper ex

omnibus corporibus simulacra quaedam corporum ipsorum, eaque sese in oculos inferre, atque ita fieri sensum videndi putat.“

animos pavore maestos
ambage fallit atra.

50 Quem rara culpa morum
non polluit frequenter,
nunc lux serena vibrans
res edocet latentes.

At qui coinquinatum
vitiis cor inpiavit,
55 lusus pavore multo
species videt tremendas.

Hoc patriarcha noster
sub carceris catena
geminis simul ministris
60 interpretes adprobavit.

Quorum reversus unus
dat poculum tyranno,
ast alterum rapaces
fixum vorant volucres.

65 Ipsum deinde regem
perplexa sompniantem
monuit famem futuram
clausis cavere acervis.

Mox praesul ac tetrarches
70 regnum per omne iussus
sociam tenere virgam,
dominae resedit aulae.

O quam profunda iustis
arcana per soporem

51. *Nunc* α, ubi ad oram *al. Hunc*, quod exh. relqq. scripti (et Laur.) cum edd. 52. *frequenter* supra *latentes* α, *frequentes* 1 R o.

53. *Atqui* Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett., *Atqui colit quinquatum* q. 56. *vidit* Rat. 1 i q. 57. *Ioseph patriarcha* 1 A R o q glossam olet.

59. *magistris* Gold. W (supra) i, *minister* Ald. Lugd. 60. *abprobavit* W. 61. *recessum* 1 α, *reversus* supra *regressus* α, *regressus* O Put. Heins. Cham. Cell.

64. *votant* α, *volant* 1 q, *norant* u. 67. *Mouit* o Fabr., *Mouit* supra *n* i, *Novit* u Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett.

57. *patriarcha*] Ioseph carcere detentus, mox a rege secundus. Gen. c. 40, Philo *περὶ ἀνελκων* p. 130, 169. Sat. I, 3, 12, Lucan. VII, 226, Herzog. et Kritz. ad Sal. Cat. XX, 5.

71. *virgam*] *sceptrum* Iso.

69. *tetrarches*] Non proprie quadripartito regno praefectus, sed insigni potestate praeditus. Cfr. Hor. 74. *per soporem*] Non favet iis, qui Ioannem visione vidisse interpretantur, nisi forte extasia poetam mystice somnum nominare velis. Sed cfr.

aperit tuenda Christus, 75
quam clara, quam tacenda!

Evangelista summi
fidissimus magistri,
signata quae latebant,
nebulis videt remotis: 80

ipsum tonantis agnum
de caede purpurantem,
qui conscium futuri
librum resignat unus.

Huius manum potentem 85
gladius perarmat anceps
et fulgurans utrimque
duplicem minatur ictum.

Quaesitor ille solus
animaeque corporisque 90
ensisque bis timendus
prima ac secunda mors est,

idem tamen benignus
ultor retundit iram
paucosque non plorum 95
patitur perire in aevum.

Huic inclitus perenne
tribuit Pater tribunal,
hunc obtinere iussit
nomen supra omne nomen. 100

Hic praepotens cruenti
extinctor antichristi,
qui de furente monstro
pulcrum refert tropaeum.

76. *clausa* (A?), *clausa* supra *† clara* a; *quam tuenda* Pat. pro. div.
script. 79. *Signataque* lat. A. 82. *Decede* A; *prepurantem*
u. 87. *folgorans* p. 96. *in om.* Sieh. tres Chor. Poett.
97. *Hic supra † huic* a. 100. *super* W (supra) i u. 101. *cruen-*
tis o. 103. *de om.* 1 a.

infra 113 sqq., D. 189, Apoc. I, 10
ἐγενόμην ἐν πνεύματι ἐν τῇ κυριακῇ
ἡμέρᾳ (vidit igitur *dies dominica*) xtl.,
H. 912, Claud. rapt. Pros. III, pr. 9,
25. Cfr. Hermæ Past. Vis. II, 4
Revelatum autem est mihi, fratres,
dormienti sqq.

86. *gladius*] Apoc. I, 16, Middeld.
l. l. p. 144.
89. *Quaesitor*] Iudex. Virg. VI,
432.
92. Apoc. 20, 14.
100. *nomen*] Philipp. II, 9. Cfr.
P. II, 413.

105

Quam bestiam capacem
populosque devorantem,
quam sanguinis charybdem
Ioannis execratur.

110

Hanc nempe, quæ sacram
præferre nomen ausa est,
imam petit gehennam
Christo perempta vero.

115

Tali sopore iustus
mentem relaxat heros,
ut spiritu sagaci
caelum peragret omne.

120

Nos nil meremur horum,
quos creber inplet error,
concreta quos malarum
vitiat cupido rerum.

125

Sat est quiete dulci
fessum fovere corpus:
sat, si nihil sinistrum
vanae minentur umbrae.

Cultor Dei memento
te fontis et lavacri
rorem subisse sanctum,
te chrismate innotatum.

105. *rapacem* H (supra) 2 Rat. Gis. Weitz. 106. *vorantem* R q Sieb. tres Chor. Poett. 107. *Charybdem* A Laur. Put. et quattuor alii ap. Heins., qui et ipse ita expr. Cham. Obb., *carybdem* α u, *caripdem* q, *charibdim* a, *caripdim* b, *caribdim* p, *caribdin* corr. *carybdi* i, *caribdin* o, *Charybdi* sive *Charybdi* relqq. scripti et edd. 108. *Ioannis* A Put. Heins. Cell. Obb. ut H. 911, *iohannis* q, *ioannes* α u cum pluribus scriptis et edd., *iohannes* Laur. a b i o p. 109. *Hanc* A E N O P T Put. α a i o p q Ald. Lugd. Heins. Arev. Obb., *Haec* b u Sieb. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. 110. *ausa est* Gis. I Amstr. Obb., *est* nec nostri codd. agnoscunt, nec Ald. Lugd. Sieb. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Heins. Cell. Arev. 112. *Christi perempta verbo* coni. Heumannus, probante Gall. 118. *horror* W o [Cfr. supra 42]. 123. *Sat est si nil sinistrum* a, eodem spectat *Sat est nil sinistrum* o. 127. *subisse* o; *sacrum* supra *sanctum* b, *sacrum* u. 128. *innotatum* H Prag. Put. α a b p Ald. Lugd. Sieb. tres Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev.

105. *bestiam capacem*] ad alvi capacitatem spectans, cfr. VII, 115, Ps. 454, Apoc. 13, Hermas Past. Vis. IV, 1 *Sic autem veniebat bestia illa, ita ut posset in tota civitate dolere.* 107 sqq. cfr. Apoc. capp. 12. 13. 17.

112. *vera*] Antichristo oppositus. 124. *umbras*] somniorum phantasmata. Cfr. S. I, 447, H. 448, Clem. Rom. Hom. IV, 4. 128. *innotatum*] de solo baptismo accipio hunc cum tribus praecedentibus vss., cui unctio sanc innotata

Fac, cum vocante sompno
 castum petis cubile, 130
 frontem locumque cordis
 crucis figura signet.
 Crux pellit omne crimen,
 fugiunt crucem tenebrae:
 tali dicata signo 135
 mens fluctuare nescit.
 Procul, o procul vagantium
 portenta sompniorum,
 procul esto pervicaci
 praestigiator astu! 140
 O tortuose serpens,
 qui mille per Meandros
 fraudesque flexuosas
 agitas quieti corda,

[Cfr. II, 64. V, 156.] *innovatum* cum gl. *signatum* q, *innovatum* A B H (supra) N O R T Laur. Rat. T2rr. i o u margo trium Sieh. Fabr. Heins. Cham. Cell. Obb. 130. *petit* o. 137. o inducta lineola deletum in α, *est* o, o om. u Ald. Lugd.; *vagantium* i α. 140. *Praestrigiator* B E P Weitz., quo spectat Isonis gl. *praestrigium dicitur monstrum a praestringendo, i. illudendo improvisi oculos*, [*praestig.* etiam Sangall. cod. sec. IX. ap. Hattemer. „Denkmahle des Mittelalters“ I. p. 265., vid. P. II, 86. Vulgata lectio *Praestigiator* est etiam in omnibus nostris codd.]; *actu* E N Put. q Heins. Cham. Cell.

erat. Cfr. Hieron. comment. ad Hierem. II, 2. Ep. 58. Isid. Orig. VI, 19. Arevalus id confirmationem nominat baptismi, sequiorum ecclesiae temporum praxin primaevae commiscens.

132. *crucis figura*] Signo crucis utebantur ad depellenda mala, undecunque instabant. Vid. 133 sqq. *Crux pellit omne crimen*. Cfr. Lact. VI, 27, 3, Hieron. opp. VIII, p. 102, A. Gruner. ad Sedul. V. 178. Arev. affert Cretzer. de cruce IV, 31, H. Alt. „Der christl. Cultus“ etc. (Berlin 1842.) cap. VI, §. 6.

142. *Maeander* (fluvius Cariae) ita sinuosis flexibus, ut saepe credatur reverti Plin. H. N. V, 29, Ov. Met. VIII, 162. Unde vafra consilia atque obliqua *Maeandros* vocabant, Cic. in Pison. c. 22, ne, ut plerique alii, tu quoque in illis dialecticae gyris atque maeandris, tanquam

apud Sirenios scapulos, consenses Gell. N. A. XVI, 8, 17. De huius nominis prosodia vid. Heins. ad VII, 93 et Cell., qui ex Spanhemio p. 888 Decii nummum affert ad prosodiam nostri loci illustrandam: *ANTIOXEWN MEANAPOS*. Exemplum parum efficax. Etenim qui in graecis monumentis scriptis versatus est, centies diphthongum αι accurata scriptura neglecta expressam esse sola littera ε non ignorat. Vid. Ep. Barnab. V (in nostra P. P. App. ed. p. 8) τὸν λαὸν τὸν καινόν, ubi quinque codd. ser. κενόν, Ignatii Ep. ad Magnesios in salut. (I. l. p. 140) ἐν ᾧ ἀπαλόμαι τὴν ἐκκλησίαν τὴν οὖσαν ἐν Μαγνησίᾳ τῇ πρὸς Μαϊάνδρῳ, ubi cod. Casanatensis πρὸς μεάνδρῳ, nec aliter Laurentianus προσημάνδρῳ (sic). Heic ε pro ae metri causa admissum, sicuti A. 210 *sphera mobilis*, 331 *enigmata* etc.

145

discede, Christus hic est,
hic Christus est, liquesce :
signum, quod ipse nosti,
dampnat tuam catervam.

150

Corpus licet fatiscens
iaceat recline paullum,
Christum tamen sub ipso
meditabimur sopore.

VII HYMNUS IEIUNANTIUM

O Nazarene, lux Bethlem, verbum Patris,
quem partus alvi virginallis protulit,
adesto castis Christe parsimoniis,
festumque nostrum rex serenus adspice,
ieiuniorum dum litamus victimam.

5

Nil hoc profecto purius mysterio,
quo fibra cordis expiatur uvidi,
intemperata quo demantur viscera,
arvina putrem ne resudans crapulam
obstrangulatae mentis ingenium premat.

10

Hinc subiugatur luxus et turpis gula,
vini atque sompni degener socordia,

145. *lux est* Ald., *ius est* Lugd. 149. *fatescens* A Gold. 1 α
1 i Weitz. 150. *reclive* o Fabr. prob. Cham.; paulo supra um Gold.
i, paulo Ald. Lugd. 152. *Meditabitur* R Rat. ap. Mar., *Meditabitur*
supra *Meditabimur* W q, *Metitamur* u; *sapore* p.

1. *duæ* R p Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. [Matth.
II, 6 et infra XII, 78]; *bethlem* ex nostris etiam a q, *Bethleem* α b i o p u
Weitz. 4. *accipe* margo trium Sieh. 6. *Nihil* B Sieh. tres
Fabr. Chor. Poett. Amstr. 7. *uvidi* Prag. Rat. α b l et 3 i u [Cfr.
Hor. Sat. II, 3, 213. Stat. Theb. IX, 79. Hymn. VI, 13], *lividi* H (supra) R
p Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Heins. Cham. Cell. [P. V, 379],
vividi A Laur. a 2 i o q Weitz. Amstr. Arev. Obb. Lectio *lividi* et *vividi* levi
mutatione enucleatur ex *uvidi*. 8. *donantur* 1 α. 9. *ve* Prag.
ap. Mar. 10. *Obstrangulante* o. 11. *subiugatus lux et u.*

146. *liquesce*] *evanesco*, *deflue*
Iso. Cfr. A. 955, 1015, Barth. ad Stat.
Theb. V, 284, Sil. It. XVI, initio:
Hannibal ipse etiam iam iamque
modestior annis Ire videbatur, Mar-
tisque liquescere famam.

147. *signum*] Crucis. Lact. IV, 27.

149. *fatiscens*] *deficiens* Iso.

Ieiunantium per hebdomadis ferias
distributus legitur critice corruptus.
Poetam composuisse cum Arev. opi-
natur ad omnes dies ieiunii, praecipue
quadragesimalis. Hocce verisimilius.
Sed vid. Hymn. VIII notulam pri-
mam.

4. *festumque*] dies festus, quia
ieiuniorum victima litatur. Vid. VIII,
14.

VII. In Brev. Mozarabico hymnus

libido sordens, inverecundus lepos
variaeque pestes languidorum sensuum
parcam subactae disciplinam sentiunt. 15

Nam si licenter diffluens potu et cibo
ieiuna rite membra non coerceas,
sequitur frequenti marcida oblectamine
scintilla mentis ut tepescat nobilis,
animusque pigris stertat in praecordiis. 20

Frenentur ergo corporum cupidines,
detersa et intus emicet prudentia:
sic excitato perspicax acumine
liberque flatu laxiore spiritus
rerum parentem rectius precabitur. 25

Ella tali crevit observantia,
vetus sacerdos, ruris hospes aridi:
fragore ab omni quem remotum et segregem
sprevisse tradunt criminum frequentiam,
casto fruentem syrtium silentio. 30

Sed mox in auras igneis iugalibus
curruque raptus evolavit praepete,
ne de propinquo sordium contagio
dirus quietum mundus adflaret virum
olim probatis inclitum ieiuniis. 35

13. *sordes* mendose Ald. Lugd. 15. *Parcam* supra *artam* W;
subacte Ald. Lugd. 16. *defluens* A o. 17. *membra rite* R.
19. *mentis* edd. etiam Ald., mutavit vero *ventis* quod expr. Lugd.
20. *Animisque* u; in N Rat. b i p schedae Graev. Gis. Weitz. Amstr.
Heins. Cell. Arev., in supra ut q, ut A B T Laur. Put. α a o u Ald. Lugd.
Sieh. tres Fabr. Chor. Poett. Obb., ut *stertat* in Prag. contra metrum.
22. *Deterset* E; et A T. Altin. Put. α a o p Heins. Cell. Arev. Obb., ut
R Laur. i b q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr.
25. *parentem* (mg. : *par.*) A. 26. *Elia* Fabr. Gis. Cham. Obb.,
Helia b i Weitz. Heins. Cell. Arev., *Helias* α a o q u Ald. Lugd. Sieh. tres
Chor. Poett. Amstr. 27. *ruris et hospes* a. 28. *a u; segregis*
o. 29. *hominum frequentiam* R, *civium frequentiam* conici posse
opinatur Arev. 30. *fluentem* o. 32. *praepete* vetustiores
Heinss. α a o p q Heins. Cell. Obb., *praepeti* Laur. b i u Ald. Lugd. Sieh. tres
Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. 34. *munctus* o.

26. *Elia*] Aut cum Cham. et Arev.
referendi hi vss. ad I (III) Reg. 17
(18), ubi mentio fit Chariti rivi sieci,
aut, quod Obb. praestare videtur, ad I
(III) Reg. 19 (20), cum ista solitudo,
qua Elias ieiunium pertulit, cum Syr-
tibus [Pomp. Mel. I, 7, 3.6, Drakenb.

ad Liv. XXII, 30, Turneb. Adv.
XVII, 10] a Prud. comparetur. Equi-
dem deserta loca poetam absque com-
paratione syrtes nuncupare credide-
rim, sed ob similitudinem cum illis
Libycis (A. 443).

31. II (IV) Reg. 2, 11.

Non ante caeli principem septem-
 Moyses tremendi fidus interpret. throni
 potuit videre, quam decem recursibus
 quater volutis sol peragrans sidera
 40 omni carentem cerneret substantia.

Victus precanti solus in lacrimis fuit:
 nam flendo pernox irigatum pulverem
 humi madentis ore pressit cernua,
 donec loquentis voce praestricus Dei
 45 expavit ignem non ferendum visibus.

Ioannis huius artis haud minus potens
 Dei perennis praecucurrit filium,
 curvos viarum qui retorsit tramites
 et flexuosa conrigens dispendia
 50 dedit sequendam ealle recto lineam.

Hanc obsequelam praeparabat nuntius
 mox adfuturo construens iter Deo,
 clivosa planis, confragosa ut lenibus
 converterentur, neve quidquam devium
 55 inlapsa terris inveniret veritas.

Non usitatis ortus hic natalibus
 oblita lactis iam vieto in pectore
 matris tetendit serus infans ubera:
 nec ante partu de senili effusus est,
 60 quam praedicaret virginem plenam Deo.

Post in patentes ille solitudines
 amictus hirtis bestiarum pellibus

36. *septimpticis* α. 41. *precantis* A B u Ald. Lugd. Sieh. tres
 Fabr. Gis. Chor. Poett., utrumque agnoscit W; *solis* B H et supra W.
 44. *uocem* u; *perestricus* B N R T Laur. t Put. Rat. α u [Cfr. H. VI,
 108]. 46. *ioannes* R Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor.
 Poett. Amstr. Arev., *iohannes* α a b i o p u, *ioannes* q; non minus Rat.
 48. *qui rector sit* o. 50. *colle* o. 52. *Mox a futura* Ald.
 Lugd. 53. *leuibus* u Ald. Lugd., *laevibus* Gis. 54. *ne vel*
 W Rat. b i Weitz. (non B); *quiquam* corr. *quioquam* a (non Rat.).
 57. *vigeto* B W Gold. (supra) Prag. Rat. b i; *in om. o*; *corpore* B R
 (non Laur.). 58. *uerbera Necante* mendose Ald. Lugd. 59. *per-*
tum o. 60. *praedicare* l a. 62. *hyrtis* W Gold. Weitz.

36. *septem-
 eorumque, quos olim credebant, or-
 bium numero. Exod. 34, 28. Plin. H.
 N. II, 6, Gell. N. III, 10 (inibi M.
 Varro de septenarii numeri vi et
 facultate in multis naturae rebus ani-*

madversa), Iuvenc. I, 358 *Scinditur
 auricolar caeli septem-
 plicis aethra.*

40. *substantia]* cibo Iso, utpote
 quo corpus substet.

46. Luc. I, 15 sqq.

setisve tectus hispida et lanugine
secessit, horrens inquinari ac pollui
contaminatis oppidorum moribus. 65

Illic dicata parcus abstinentia
potum cibumque vir severae industriae
in usque serum respuebat vesperum,
parvum locustis et favorum agrestium
liquore pastam corpori suetus dare. 70

Hortator ille primus et doctor novae
fuit salutis, nam sacrato in flumine
veterum piatas lavit errorum notas:
sed tincta postquam membra defaecaverat,
caelo refulgens influebat spiritus. 75

Hoc ex lavacro labe dempta criminum
ibant renati non secus, quam si rudis
auri recocta vena pulcrum splendeat:
micet metalli sive lux argentei
sudum polito praenitens purgamine. 80

Referro prisci stemma nunc ieiunii
libet fideli proditum volumine,
ut diruendae civitatis incolis
fulmen benigni mansuefactum Patris
pie repressis ignibus pepercerit. 85

63. *Setisque* b, quod non displicet; *et om.* Gold. Rat. i u. 64. *ecce-*
sit a; *ac* Laur. *a b i q u* Ald. Lugd. Sieh. tres Weitz. Heins. Arev., *et A*
R a o p Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell. Ohb. 67. *et industriae*
o. 69. *Parvum* A R cett. ex nostris Laur. *a a b i o q u* Fabr. Gis.
Weitz. Amstr. Arev. Ohb. [i. e. *exiguum* Lucan. IV, 239. Sedul. hymn. II,
23. Heins. ad Ov. A. II, 15, 27], *Parum* O p Ald. Lugd. Sieh. tres Chor.
Poett., *Parcum* coni. Gis., *Rarum* ex Put. Heins. Cell. 70. *corpore*
o, *corporiscietus* q, *corporis vetus* vitiose Ald. Lugd. 72. *Salutis atque*
gratiae doctor ed. Daver.; *in om.* o. 73. *Pie vetustas* Gold. W
(supra *piatas*) Prag. Rat. b i Weitz. (non Laur.), *Vetustas pie* 2 H, *pietas*
a q u Ald. Lugd. Nebr., qui coni. *vietus*. Obbarii coniectura *peractas* minus
placet; vis enim proleptica heic quoque participio inest. 79. *metallis*
u. 81. *stema a*, *schema* proponit Arev. 84. *mansuetum* o,
glossam puto; subiade *dextrae* p, quod etiam esse videtur in A.

73. *piatas...notes*] *immundas*
... *maculas* Iso.

80. *sudum*] *sudum dicimus aerem*
post phuviam quasi subudum; tunc
enim melius splendescit gl. a.

81. *stemma*] *coronam, corona*
regalis Iso. Illustre ieiunii exemplum
proponit. Stemma (*στέμμα*) corona est.
In atrio Romani maiorum imagines

coronae instar dispositas collocabant,
unde familiarum insignia nuncupaban-
tur stemmata. Cfr. Plin. XXXV, 2,
Mart. IV, 40, 1, Iuven. VIII. 1, Suet.
Nero 37. Idem mos, idemque nomen
nostri aevi Patriciis Romanis per-
mansit.

83. *ut*] *Quo modo* Iso. — *di-*
ruendae civitatis] *Ninivas sive Nini.*

Gens insolenti praepotens iactantia
pollebet olim, quam fluentem nequiter
corrupta vulgo solverat lascivia,
et inde bruto contumax fastidio
cultum superni neglegebat numinis.

90

Offensa tandem iugis indulgentiae
censura iustis excitatur motibus,
dextram perarmat rhompheali incendio
nimbos crepantes et fragosos turbines
vibrans tonantum nube flammaram quatit.

95

Sed paenitendi dum datur diecula,
si forte vellent inprobam libidinem
veteresque nugas condomare ac frangere,
suspendit ictum terror exorabilis
paullumque dicta substitit sententia.

100

Ionam Prophetam mitis ultor excitat,
paenae imminenti iret ut praenuntius,
sed nosset ille qui minacem iudicem
servare malle, quam ferire ac plectere,
tectam latenter vertit in Tharsos fugam.

105

Celsam paratis pontibus scandit ratem,
udo revincta fune puppis solvitur,
itur per altum, fit procellosum mare:

87. quod 1 a.

89. fastigio H.

90. Vultum ER 1 a.

91. Offensis o.

93. rumfeali a p, romeali o.

94. fragosas Rat.

ap. Mar.

95. nubem 1 a p Ald. Lugd.

96. dictula a q.

98. et domare o, condonare coni. Blanchin.

99. ictu o.

103. qui A N O (marg.) T Put. T 1 rr. q. Heins. Obb., qui supra al. cum
α, cum O (in textu) a b i o p Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor.
Poett. Amstr. Cell. Arev., dum R; comminantem Laur., comminacem u
(= cum minacem).

104. ferire amplectere (?ferire an plectere) q,
perdere coni. Burm. ad Anthol. I, p. 736. [Sed. cfr. P. I, 48].

107. Hic

versus des. in o.

108. Iter margo trium Sieh.

87. fluentem] lapsam in libidinem
Nebr.

93. rhompheali] gladioli vindicta
Iso. Intellige gladium flammantem
(ρομφαία, rhompheaa, sed e pro ae
metri causa). Cfr. Gell. N. A. X, 25
(rumpia genus teli est Thracae na-
tionis), Heins. ad Val. Flac. VI, 98.

105. Tharsos] „LXX Ionae fugam
eis θαρσεῖς; in Tharsenses directam
fuisse reddiderant. Iosephus I Antiq.

cap. VII olim Ciliciam hoc nomine
significatam tradit, cuius caput Ταρ-
σός etiam secundum Xenophontem
lib. I expedit. Cyri Ταρσοί. Hierony-
mus in Ionam: Hebraei THARSIS
mare dici generaliter autumant,
secundum illud NAVES THARSIS
[Psalm. 48, 8, Esa. 23, 1]. Bochar-
tus ad Hispaniae Tartessum vel Gades
refert lib. III, 7. “ Cell. „Prud. se-
quitur LXX, qui verbum תרשיש per
Θαρσεῖς explicant. Io. 1, 3. “ Obb.

tum caussa tanti quaeritur periculi,
sors in fugacem missa vatem decidit. 110

Iussus perire solus e cunctis reus,
cuius voluta crimen urna expresserat,
praeceps rotatur et profundo inmergitur:
exceptus inde beluinis faucibus
alvi capaci vivus hauritur specu. 115

Transmissa raptim praeda cassos dentium
eludit ictus incruentam transvolans
inpune linguam, ne retentam mordicus
offam molares dissecarent uvidi,
os omne transit et palatum praeterit. 120

Ternis dierum ac noctium processibus
mansit ferino devoratus gutture,
errabat illic per latebras viscerum,
ventris recessus circumibat tortiles
anhelus extis intus aestuantibus. 125

Intactus exin tertiae noctis vice
monstri vomentis pellitur singultibus,
qua murmuranti fine fluctus frangitur,
salsosque candens spuma tundit pumices,
ructatus exit seque servatum stupet. 130

In Ninivitas se coactus percito
gressu reflectit, quos ut increpaverat
pudenda censor inputans opprobria :

109. *Tunc* o; *tanta* Weitz. 113. *involuitur* u. 115. *hauritur* 1 a. 117. *evolans* supra *trans* o. 119. *dissicarent* A a q Weitz. (non Laur.), *dessecarent* W, *desecarent* Gold. b i, *disseparent* Put.; *vividi* R u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. 120. *pal. transsilit* R. 121. *praecessibus* H. 124. *Ventris recessus* A E T W (in marg.) Laur. a b i p u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Obb., *recessus*, ad oram *al. meandros* α, *meandros* supra *recessus* q, *Ventris meandros* N R W Put. o Weitz. Heins. Cell. Arev. [Cfr. VI, 142]; *circuibat* b i u Cham.; *tortilis* E. 126. *exim* B, *exhinc* q; *vicem* Altin. 1 E. 129. *Falsasque* q; *pumices* supra *pomices* o. 130. *Ruptatus* p. 131. *ninivetas* a. 132. *reflectat* o. 133. *ob probria* A, *opprobrium* supra *a* subnotatum i.

114. *beluinis faucibus*] „Non desunt interpretes, qui cete illud balae-
nam fuisse affirmant aliis repugnan-
tibus, quod balaena arctiori sit gut-
tare, quam ut hominem integrum glu-
tire possit. Ceti nomine omnes pisces

maioris cuiusdam molis comprehendi
passim traditur. Piscem grandem, qui
lonam devoravit, fuisse eum, qui
Charcarias dicitur, multi opinantur,
cuius effigiem exhibet Aldrovandus
lib. XIII, 12 de piscibus.“ Arev.

135 „Inpendet“ inquit „ira summi vindicis,
urbemque flamma mox cremabit, credite.“

Apicem deinceps ardui montis petit
visurus inde conglobatum turbidae
fumum ruinae cladis et dirae struem,
tectus flagellis multinodis germinis,
140 nato et repente perfruens umbraculo.

Sed maesta postquam civitas vulnus novi
hausit doloris, heu supremum paipitat:
cursant per ampla congregatim moenia
plebs et senatus, omnis aetas civium,
145 pallens iuventus, eiulantes feminae.

Placet frementem publicis ieiuniis
placare Christum, mos edendi spernitur,
glaucos amictus induit monilibus
matrona demptis, proque gemma et serico
150 crinem fluentem sordidus spargit cinis.

Squalent reclinata veste bullati patres,
setasque plangens turba sumit textiles,
inpexa villis virgo bestialibus
nigrante vultum contegit velamine,
155 iacens arenis et puer provolvitur.

Rex ipse Coos aestuantem murices
laenam revulsa dissipabat fibula,
gemmas virentes et lapillos sutiles,
insigne frontis exuebat vinculum
160 turpi capillos ineditus pulvere:

134. *Penditur* R; *vindicis* corr. *iudicis* b, *iudicis* R Rat. e.

135. *Urbem qui* o.

136. *deinde* Ald. Lugd.

137. *turbidum*

Prag.

139. *multinodis* A E P Put. a a Cham. Obb. [Apul. Met. X, p. 575], quo spectat *multimodis* Ald. Lugd., *multimodi* Laur. Prag. o, *multinodi* b i p q u cum relqq. scriptis et edd.

143. *congregati* W b u.

145. *Pallans* H.

150. *sordibus* Ald. Lugd.

151. *bullati* H

Gold. b i Weitz. Obb.], *pullari* a u, *pullati* a o p q cum relqq. scriptis et edd.

152. *turma* Rat., *turba* om. 1 A; *sumi* a.

154. *Nigrante*

supra t ti a.

156. *Chios* Gold. B H W (ad oram) Prag. Rat. b margo

trium Sieh., *Choos* Prag. (in marg.) u, *Coos...murice* et *Coos...muricis* inv. Torrentius in suis, illud exh. 1 a, hoc 1 R.

158. *utiles* u.

160. *impeditos* 1 i Sieh. tres Fabr.

156. *Coa est insula, ubi optima purpura invenitur* gl. a. Tenuissimae vestes in Coe insula texebantur a poetis celebratae. Tyrius murex

satis aotus, Virg. Aen. IV, 262 . . .
Tyrioque ardebat murice lana,
Coam maricem solus Prud. nobilitat.

nullus bibendi, nemo vescendi memor,
ieiuna mensas pubis omnis liquerat,
quin et negato lacte vagientium
fletu madescant parvulorum canulae,
suum papillae parca nutrix derogat. 165

Greges et ipsos claudit armentalium
sollers virorum cura, ne vagum pecus
contingat ore rorulenta gramina,
potum strepentis neve fontis hauriant,
vacuis querelae personant praesepibus. 170

Mollitus his et talibus brevem Deus
iram refrenat temperans oraculum
prosper sinistrum, prona nam clementia
haud difficulter supplicem mortalium
solvit reatum fitque faultrix flentium. 175

Sed cur vetustae gentis exemplum loquor?
pridem caducis cum gravatus artubus
Iesus dicato corde ieiunavertt,
praenuncupatus ore qui prophetico
Emanuel est sive Nomen cum Deus. 180

Qui corpus istud molle naturaliter
captumque laxo sub voluptatum iugo
virtutis arta lege fecit liberum:
emancipator servientis plasmatis,
regnantis ante victor et cupidinis. 185

Inhospitali namque secretus loco
quinis diebus octies labentibus

162. *pubis omnis* utrobi supra ã α, *pubes* A N O R (non Laur.) a b i p q Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. (qui quidem probat *pubis* in Put. et duobus Torr.) Arev. Brevis requiritur syllaba. Invertit *omnis pubes* o.

165. *derogat* B H (supra *denegat*) O P W Ambr. Put. T i rr. α a o p u Weitz. Heins. Cell. Arev., *devorat* A, *abnegat* minori caractere supra *derogat* q, *abnegat* N, *denegat* Laur. Prag. b i Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. 166. *et ipsum* u; *armentarium* O.

169. *hauriant* A O T schedae Lindembrog. α (Cort. ad Luc. IV, 367) Ald. Lugd. Heins. Obb. [Cfr. Ps. 746. S. II, 302], *hauriat* Laur. a b i o p q u Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev.

173. *Proper* B (supra) Fabr. Gis., *Proper* supra t *proper* q, „*Propter* habent nonnulli veteres codices tanq̃. *proper* dicas“ Sieh. H 4H in marg. (non Sieh. I); *iam* o, *nam prona clementia* p. 174. *supplicem*

ex nostris etiam a p q, *supplicem* supra u i, *supplicum* B Geld. (supra) Prag. Rat. α b o u Gis. Arev. 180. *est* om. o. 181. *illud* Cham.; *naturaliter molle* R. 182. *lapso* R. 183. *alta* u. 184. *Emancipator* T.

180. *Emanuel*] Esai. 7, 14, Matth. 186 sqq. Matth. 4, 2.
1, 23.

- nullam ciborum vindicavit gratiam,
 firmans salubri scilicet ieiunio
 190 vas adpetendis inbecillum gaudiis.
 Miratus hostis, posse limum tabidum
 tantum laboris sustinere ac perpeti,
 explorat arte sciscitator callida,
 deusne membris sit receptus terreis,
 195 sed increpata fraude post tergum ruit.
 Hoc nos sequamur quisque nunc pro viribus,
 quod consecrati tu magister dogmatis
 tuis dedisti Christe sectatoribus,
 ut, cum vorandi vicerit libidinem,
 200 late triumphet inperator spiritus.
 Hoc est, quod atri livor hostis invidet,
 mundi polique quod gubernator probat,
 altaris aram quod facit placabilem,
 quod dormientis excitat cordis fidem,
 205 quod limat aegram pectoris rubiginem.
 Perfusa non sic amne flamma extinguitur,
 nec sic calente sole tabescunt nives,
 ut turbidarum scabra culparum seges
 vanescit almo trita sub ieiunio,
 210 si blanda semper misceatur largitas.

188. *vindicavit* R i u Weitz. (non B) Cham. [Cfr. VIII, 13]. 191. *Mi-*
ratur α b o p Gis. Arev. 194. *Deus* absque ne 1 R. 196...200 des.
 in o. 197. *tum* A Ald. Lugd. 199. *vicerint* Heins. e sched. Ambr.
 vetustissimis (non Laur.) Cell. 203. *fecit* o. 205. *pectoris ru-*
biginem A fragmentum Ambr. o Cell. Obb., *pectorum rubiginem* Prag. (supra
corporis contagium) ex nostris Laur. α a (ad oram) b i p u Ald. Lugd. Sieh.
 tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Arev., *corporis rubiginem*
 H, *corporis libidinem* E N 1 O P R (mg. A W) a q. 207. *Non o;*
calentes u.

190. *vas*] I. Thess. 4, 4.
 191. *limum tabidum*] alias *homo*
luteus, ut III, 138.

203. *altaris aram*] ara sanctorum
 augustiorque altaris pars Prudentio
 esse videtur. Cfr. P. X, 49, Petron.
 Sat. 135 *mensam veterem posuit in*
medio altari. Gl. *planitiem* Isonis.
 De discrimine altaris et arae vid. Isid.
 Orig. XV, 4, Serv. ad Virg. Aen. II,
 515, Schol. ad Luc. III, 404, p. 226
 ed. Weber.

205. *limat*] *purgat*, *mundat* Iso.

— *pectorum rubiginem*] *corporis*
contagia gl. Prag.

210 sqq. Cfr. Hermiae Past. Sim.
 V, 3 *Sic ergo facies. Peraetis, quae*
supra scripta sunt, illo die, quo
ieiunabis, nihil omnino gustabis nisi
panem et aquam; et computata
quantitate cibi, quem ceteris diebus
comesturus eras, sumptum diei il-
lius, quem factururus eras, repones,
et dabis viduae, pupillo aut inopi;
et sic consummabis humilitatem
animae tuae, ut qui ex eo acceperit,

Est quippe et illud grande virtutis genus
operire nudos, indigentis pascere,
opem benignam ferre supplicantibus,
unam paremque sortis humanae vicem
inter potentes atque egenos ducere.

215

Satis beatus quisque dextram porrigit,
laudis rapacem, prodigam pecuniae,
culus sinistra dulce factum nesciat:
illum perennes protinus complent opes,
ditatque fructus faenerantem centuplex.

220

VIII. HYMNUS POST IEIUNIUM.

Christe servorum regimen tuorum,
mollibus qui nos moderans habenis
leniter frenas faciliq[ue] septos
lege coerces:

212. *indigentis* 1 α, *indigentes* Laur. 2 α et relqq. nostri scripti cum
edd. [Cfr. Gell. Noct. Attic. XII, 20]. 214. *partemque* 1 α o.

216. *quisquis* Gis.; *porriget* 1 b.

Inscriptio cod. b evanuit. 3. *Leviter* Prag. glossam sapit.

*satiat animam suam, et pro te adeat
dominum deum oratio eius. Si igitur
sic consummaveris ieiunium
tuum, quemadmodum praeceptum tibi,
erit hostia tua accepta domino, et
scribetur hoc ieiunium tuum. Qui-
bus addas ex cap. 1: dico certe, in-
quit, non esse ieiunium hoc, quod
putatis vos ieiunare; sed ego te do-
cebo, quod sit ieiunium plenum ac-
ceptumque deo. Audi, inquit: do-
minus non desiderat tale ieiunium
supervacuum; sic enim ieiunando
nihil praestas aequitati. Ieiuna
certe verum ieiunium tale. Nihil in
vita tua nequiter facias; sed mente
pura servi Deo, custodiens mandata
eius, et in praecepta eius ingre-
diaris, neque admiseris desiderium
nocens in animo tuo. Credo autem
domino, si haec feceris, timoremque
eius habueris, atque abstinueris ab
omni negotio malo, deo te victurum.
Haec si feceris, ieiunium magnum
consummabis acceptumque domino.*

(magnum) ieiunium hunc quoque hym-
num refers, sive ad hebdomadalium
ieiuniorum stationes, quae feria quarta
et sexta fiebant, cave ne cum quibus-
dam interpretibus de ieiunio quadra-
ginta dierum accipias. Arevalo poe-
tae nostri ieiunium Pascha festum
praecedens quadraginta horarum per-
durasse videtur. [Cfr. Tertull. de iei-
un. II, 13, 14, Iren. ap. Euseb. V,
24 οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὥρας ἡμερι-
νὰς τε καὶ νυκτερινὰς συμμετροῦσι
τὴν νηστείαν (al. ἡμέραν) αὐτῶν.
Vid. Tertull. l. I. Clem. Alex. Strom.
VII, p. 877 ed. Ox.]. Quae quidem
ieiunia, praesertim hebdomadalia vel
semiieiunia hora nona solvebantur.
[Vid. v. 9, P. VI, 55, Epiphan. ex-
pos. fid. 22: τετράδι δέ, καὶ ἐν προσαβ-
βάτῳ ἐν νηστείᾳ ἕως ὥρας ἑννάτης].
Neque tamen infatias iverim, ieiunium
quadagesimale quadraginta horis lon-
gius iam Prudentii tempore passim ex
usu privato invaluisse. Etenim quae-
vis veterum Christianorum disciplina
sensim sensimque ex primordiis crevit
minutis levioribusque.

VIII. Sive ad quadagesimale

Prudentius ed. Dressel.

- 5 ipse cum portans onus inpeditum
corporis duros tuleris labores,
maior exemplis famulos remisso
dogmate palpas.
Nona submissum rotat hora solem
10 partibus vixdum tribus evolutis,
quarta devexo superest in axe
portio lucis.
Nos brevis voti dape vindicata
solvimus festum fruimurque mensis
15 adfatim plenís, quibus inbuatur
prona voluptas.
Tantus aeterni favor est magistri,
doctor indulgens ita nos amico
lactat hortatu, levis obsequela ut
20 mulceat artus.
Addit et, ne quis velit invenusto
sordidus cultu lacerare frontem,
sed decus vultus capitisque pexum
comat honorem.
25 Terge ieiunans, ait, omne corpus,
neve subducto faciem rubore
luteus tingat color aut notetur
pallor in ore.
Rectius laeto tegimus pudore,
30 quidquid ad cultum Patris exhibemus :

5. *cum portas* a, *comportans* R. [Cfr. VII, 103 *comminacem* u].

6. *toleras*.

7. *famulis* A.

13. *vindicata* i u-Weitz. (non B),

vindicatae 1 Rat. [Cfr. VII, 188].

16. *voluntas* H W supra.

19. *levi obsequella* W, *levis ut sequela* o, *obsequilla* 1 A E; *ut ad seq.*

vers. trahunt p u.

21. *in vetusto* H supra alt.

22. *Sordibus*

Gis. I; *cultum* Ald. Lugd.

23. *plexum* 2 Prag.

29. *letum* a.

8. *palpas*] *leviter tangis, leniter tractas, foves, blandiris* Iso.

14. *festum*] Vid. VII, 4.

9. *Nona*] Noctem in vigiliis quatuor, diem a solis ortu ad occasum usque in quatuor partes dividebant, prima, tertia, sexta, nona hora singulas exordientes atque nuncupantes. *Nona* igitur hora est *secunda* post meridiem, inverno tempore *prima*. Vid. Gell. N. A. III, 2, Ideler. „Lehrbuch der Chronologie“ tab. II.

16. *voluptas*] *Impleatur fames, quam evacuando sequitur voluptas, cum ipsa dolorem potius afferat* interp. Nebr. Hinc decora voluptas, ut *εὐφροσύνη* Act. 14, 17.

19. *lactat hortatu*] Cfr. A. 613 *lactantibus horis*, 711 *dogmate vesci*. — *levis*] Matth. 11, 29. De sqq. cfr. Matth. 6, 16. 17.

cernit occultum Deus et latentem
munere donat.
Ille ovem morbo residem gregique
perditam sano male dissipantem
vellus adfixis vepribus per hirtae 35
devia silvae.
Inpiger pastor revocat lupisque
gestat exclusis humeros gravatus,
inde purgatam revehens aprico
reddit ovili: 40
Reddit et pratis viridique campo,
vibrat inpexis ubi nulla lappis
spina, nec germen sudibus perarmat
carduus horrens:
Sed frequens palmis nemus et reflexa 45
vernata herbarum coma, tum perennis
gurgitem vivis vitreum fluentis
laurus obumbrat.
Hisce pro donis tibi, fide pastor,
servitus quaenam poterit rependi? 50
nulla compensant pretium salutis
vota precantum.
Quamlibet spreto sine more pastu
sponte confectos tenuemus artus,
teque contemptis epulis rogemus 55
nocte dieque:
Vincitur semper minor obsequentum
cura, nec munus genitoris aequat,

31. *latentem* Laur. Prag. Rat. α b i o p u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Arev., *latente* E N P a q, *patenti* Cell. ex Gronovii coniectura l. l. p. 59, unde *patente* ed. Obb. [sed. cfr. Matth. VI, 6, ubi post ἀποδώσει vocc. ἐν τῷ φανερώ nec in antiquissimo cod. Vaticano N. T. 1209 leg.]. 34. *sano* 1 R T Put. Rat. 1 α b i Weitz. Heins.

Cell. Arev. Obb., *sanat* Laur. 2 α a o p q u cum cett. Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. 35. *confixis* o, *adfixum* R p prob.

Cauch., *affixit* Rat.; *hyrtae* Gold. B Weitz., *huius* Amstr. Obb. mendose.

38. *gravatos* E H o p u Ald. Lugd. 42. *in plexis* Ald. Lugd. [vid. supra 23], *implexis* Sieh. tres (*impexis* ad oram) Fabr. Gis. Chor. Poett.

Amstr. — Versuum ordo 42. 41. 43 R. 46. *comatum perhennem* supra is q; dum W; *pereuntis* Lugd. 47. *Gurgite* o; *vivi* Fabr. Gis.

31. Vid. varr. lectt.

42. *lappis*] Virg. Georg. I, 153
subit aspera silva, lappaeque tribu-

lique, Ov. ex Pont. II, 1, 14, Plin.
XVIII, 17.

46. *coma*] vid. III, 63.

- frangit et craterem luteam laboris
 60 grandior usus.
 Ergo ne limum fragilem solutae
 deserant vires et aquosus albis
 humor in venis dominetur aegrum
 corpus inervans,
 65 laxus ac liber modus abstinendi
 ponitur cunctis, neque nos severus
 terror impellit, sua quemque cogit
 velle potestas.
 Sufficit, quidquid facias, vocato
 70 numinis nutu prius, inchoare,
 sive tu mensam renuas cibumve
 sumere temptes.
 Adnuit dexter Deus et secundo
 prosperat vultu, velut hoc salubre
 75 fidinus nobis fore, quod dicatas
 carpimus escas.
 Sit bonum supplex precor et medelam
 conferat membris animumque pascat
 sparsus in venas cibus obsecrantum
 80 chisticolarum.

IX. HYMNUS OMNIS HORAE.

Da puer plectrum, choreis ut canam fidelibus

59. *Frangit supra a W i, Frangat Gold. b.* 62. *ne aquosus*
 u. 64. *inervans A l α, innervans Ambr. et vetustiores Heins., enervans*
Laur. 2 α cum relqq. scriptis et edd., innervans coni. Heins., inermans
mallet Arev. 69. *facies u.* 70. *Nummis Lugd.* 71. *renuas*
W, rennuis b, rennuas q, renuas supra a o, removes B Gold. unus Torr.
margo trium Sieh. Gis. Weitz. Teol., renovas alius Torr. 1 i, removes . . .
tempas coni. Heins.; cibumque T Ambr. Put. i Weitz. Heins. (non Cell.);
vulg. renuas cibumve confirmat Laur. 77. *medullam A, medellam*
 α. 80. *in fine Amen α u.*

Hymnus omnis horae Ambr. Put. α Weitz. Heins. Cell., Hymnus omni horae a, Hymnus omni hora A B T Rat. b i Arev. Obb., Hymnus in omni hora u, Omnibus horis O, Hymnus sempercanendus R, Hymnus ad omnes horas Ald. Lugd., Omni hora atque die. Hymnus IX Fabr. Gis. Evauit titulus in p, locus ei adscribendo relictus in q.

59. *craterem luteam]* „Corpus nostrum ex luto factum et instar cratis solubile nimius labor frangit et debilitat.“ *Cell. Cfr. A. 891, Ov. Met. VIII, 806.*

73. *Sic est ordo: Confidimus hoc*

nobis fore salubre, id est invocato nutu numinis in initio cuiusque rei, velut est salubre, quod carpimus destinatas escas gl. a.

1. *plectrum]* est instrumentum eburneum vel aereum, quo tangun-

dulce carmen et melodum, gesta Christi insignia :
hunc camena nostra solum pangat, hunc laudet lyra.

Christus est, quem rex sacerdos adfuturum protinus
infulatus concinebat voce, chorda et tympano, 5
spiritum caelo influentem per medullas hauriens.

Facta nos et iam probata pangimus miracula,
testis est orbis, nec ipsa terra, quod vidit, negat,
cominus Deum docendis proditum mortalibus.

Corde natus ex parentis, ante mundi exordium 10
alpha et Ω cognominatus, ipse fons et clausula
omnium, quae sunt, fuerunt quaeque post futura sunt.

Ipse iussit et creata, dixit ipse, et facta sunt
terra, caelum, fossa ponti, trina rerum machina
quaeque in his vigent sub alto solis et lunae globo. 15

Corporis formam caduci, membra morti obnoxia
induit, ne gens periret primoplasti ex germine,
merserat quem lex profundo noxialis tartaro.

O beatus ortus ille, virgo cum puerpera
edidit nostram salutem feta sancto spiritu, 20
et puer redemptor orbis os sacratum protulit.

2. a (scribe saltem ac) a. 3. pangit A; laude et a. In A ibidem
Haec mihi dulcis canoro laudet lyra cantico. 5. corde a b q; et om.
Gold. u. 6. fluent. R. 7. Facta nos etiam Ald., Ficta nos et iam
emend. Ald. Lugd., etiam a Sieb. tres. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb.
8. Testis est orbis R Laur. a b i o p q Ald. Lugd. Sieb. tres Fabr. Gis.
Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev., est om. A a, orbis est Heins. Cell. Obb.;
terrae nec ipsa a, terra nec ipsa H R q. 9. docentis 1 a, docemus o.
10. fusus Ambr. Spiegelius ex scheda Pentingeriana Heins. Cham. Cell.
Teol. (non Laur.), natus est ex o; om. ante o. 11. A et Ω b i v,
Alpha et o o, Afa et w a; cognominatur c b Ald. Lugd. Sieb. tres Fabr.
Gis. Weitz. (non E H) Chor. Poett. Amstr. 12. Omnia u. 14. fossi
2 a. 15. lunare u. 16. mortali A. 17. protoplasti R T2rr.
Fabr. Spieg. Cell. (non Laur.). 18. quem A E B T Ambr. Put. Rat.
a a o p Sieb. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb., quu q. quam
R b i u Ald. Lugd. Weitz. Heins. Cham. Cell. 19. parius ille H
Prag. u.

tur cordae: hoc loco plectrum ponit
pro verbis, quae formantur plectro
linguae gl. a.

4. sacerdos] David, qui fuit sacerdos,
quia ephod vestitus saltavit coram
arced Dei gl. a. Sunt, qui Melchisedecem
intelligant. Sed et Helia propheta sacerdos
dictus est VII, 27. siquidem quemcumque vatem
significat. Vid. Hor. Od. III, 1, 3, Ov. Am. III, 8, 23.

5. infulatus] infula est vestis
sacerdotalis; proprii vero infula
est redimiculum capitis, quo vitta
ligabatur gl. a.

10. natus] Qui fusus leg., interpretamentum
natus censent. Ipsi poetae vb. fundi de partu
feliciori per familiare. Vid. VII, 59, XII, 111.

11. Apoc. 21, 6.

Psallat altitudo caeli, psallite omnes angeli,
quidquid est virtutis usquam psallat in laudem Dei:
nulla linguarum silescat, vox et omnis consonet.

- 25 Ecce quem vates vetustis concinebant seculis,
quem prophetarum fideles paginae sponponderant,
emicat promissus olim: cuncta conlaudent eum.

- Cantharis infusa lympa fit falernum nobile,
nuntiat vinum minister esse promptum ex hydria,
30 ipse rex sapore tinctis obstupescit poculis.

Membra morbis ulcerosa, viscerum putredines
mando, ut abluantur, inquit; fit ratum, quod iusserat,
turgidam cutem repurgant vulnerum piamina.

- Tu perennibus tenebris iam sepulta lumina
35 inlinis limo salubri, sacri et oris nectare,
mox apertis hac medela lux reducta est orbibus.

Increpas ventum furentem, quod procellis tristibus
vertat aequor fundo ab imo, vexet et vagam ratem:
ille iussis obsecundat, mitis unda sternitur.

- 40 Extimum vestis sacratae furtim mulier attigit,
protinus salus secuta est, ora pallor deserit,
sistitur rivus, cruore qui fluebat perpeti.

22. *psallite* 2 A T Ambr. Put. T1rr. α Heins. Cell. Arev. Obb., *psallat*
omnis angelus coni. Meyerus (ap. Heins.) Fabr. Spieg., *psallant a b i o p q u*
cum relqq. scriptis Weitz. Chor. Poett., *psallant te* Ald. Lugd. Sieh. tres
Amstr., *angeli* om. A. 23. om. *virtutis* o. 24. *et exc. o.*

25. *concinebat* T 1 i, *praecinebat* R, *praecinebant* T2rr. 26. *spon-*
sponderant α. 27. *collaudant* R, *conlaudent* o p q; subinde *Deum*
T1rr. 28. *lympa* Weitz. (non B Gold.). 29. *Nuntias* T,

Nuntia Lugd.; *sumtum* Ambr.; *Ydria* Weitz. ex Gold. 30. *colore*
scribi vult Arev. [Cfr. tamen Sedul. III, 4]. 32. *Mando quae o; abluen-*
tur A, *abluantur* u. 33. *Turgitam* u; *repurgat* A. 34. *Tum*
o. 35. om *et u* [Cfr. A. 675 sqq.]. 36. *cordibus* o. 37. *In-*
crepans A H p q u, *Increpat* R; *quid* 1 α. 38. *Verrat* Fabr. quod

procul dubio fuit in H; *summo ab* A E, *summo* supra *l fundo a*, *fundo b*
(sed sine *summum* in marg. ut Arev. et heic hallucinatur) cum relqq. scriptis
et edd.; *vetet* 1 α; om. *et* 1 i o p. 40. *forte* metri causa coni. Georg.
Remus [Sed. cfr. infra 72]. 42. *perpetim* Davr.

25. *concinebant*] de consensu.
Act. 10, 43 *Τούτῳ πάντες οἱ προ-*
φήται μαρτυροῦσιν.

30. Triclinio praefectus, *Ἀρχι-*
τρίκλινος Io. 2, 8.

31. Leprosus sanatus et ad sacer-

dotes missus Matth. 8, 4.

33. *piamina*] munera, sacrificia

e Moysis praeceptis sanato solvenda.

37. Luc. 8, 24.

39. *mitis*] Cfr. VII, 78 *pulcrum*
splendeat, — *sternitur*] Virg. Aen.
V, 762, *deferbuit mare* Gell. N. A.
XIX, 1, 7, Iustin. II, 10, 14.

40. *mulier*] Cfr. Matth. 9, 20, et
ad seqq. Luc. 8, 50, Io. 11, 15, Matth.
14, 17.

Exitu dulcis iuventae raptum ephebum viderat,
orba quem mater supremis funerabat fletibus:
surge, dixit: ille surgit, matri et adstans redditur. 45

Sole iam quarto carentem, iam sepulcro absconditum
Lazarum iubet vigere reddito spiramine:
foetidum iecur reductus rursus intrat halitus.

Ambulat per stagna ponti, summa calcat fluctuum,
mobilis liquor profundi pendulam praestat viam, 50
nec fatiscit unda sanctis pressa sub vestigiis.

Suetus antro bustuali sub catenis frendere,
mentis inpos efferatis percitus furoribus
prosiluit ruitque simplex, Christum adesse ut senserat.

Pulsa pestis lubricorum milleformis daemonum 55
conripit gregis suilli sordida spurcamina,
seque nigris mergit undis et pecus lymphaticum.

Quinque panibus peresis et gemellis piscibus
adfatis refecta iam sunt adcubantum milia,
fertque qualus ter quaternus ferculorum fragmina. 60

Tu cibis panisque noster, tu perennis suavis,
nescit esurire in aevum, qui tuam sumit dapem,

44. *quam* coni. aliquis ap. Arev. 45. *constans* o, *stans* Ald. Lugd. (non Rat.), *stansque matri redditur* versus cadit in u. 46. *des.* in o. 51. *futescit* A α. 52. *bustiali* Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. 53. *inops* o Spieg. Cham. 55. *mille formis* o p q, *milliformis* Put. Heins. Cham. (non Cell.), [cfr. A. 195 *caniformis*]. 56. *suilla* 1 α. 57. *et A N T* Put. 1 α a q Heins. Obb., *ut* O R Altin. Rat. (ap. Mar.) 2 α o p Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett. Cell., *fit* Laur. Prag. b i u Fabr. Gis. Weitz. Amstr. Arev. 58. *Is* versuum ordo est A R (?) a o p Davr. Gis. Amstr. Obb., 60. 58. 59 Weitz., 60. 59. 58 R (?) E H T W Ambr. Put. α b i q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Spieg. Chor. Poett. Arev., 58. 60. 59 Heins. Cell. 59. *refecta* N Altin. Ambr. Davr. Heins. Cham. Cell. Teol. [A. 720. P X. 740], *refecta* nostri codd. cum relqq. edd., *adcubentum* O Put., *accumbentum* Ald. Lugd. 60. Ita edidi cum R Prag. a i p Davr. Gis. Teol., *Fert que* (*Ferta que* man. sec.) *casus ter quaternus* o, *Fertque qualis ter quaternis* Ald. Lugd. Amstr. Obb., *Fertaeque* A E, *Ferta* H, *Ferte qualis ter quaternis* supra u . . . u α, *Ferte qualis ter quaternis* B W Laur. b q u Weitz. Heins. Cell. Arev., eo tendit *Fert qualis ter quaternis* seqq. trium [Sieh. Chor. Poett., *Fert ter in qualis quaternis* Fabr. leg. contendit ex antiquis codd. 61. *et perennis* Ambr.

52. *bustuali*] Marc. 5, 3 ἐν τοῖς μνήμασι (al. μνημείοις), Sidon. 3, ep. 12 *Campus refertus bustualibus fauillis*. Bustum, ubi cadaver sepe-
litur, aut combusti reponitur cinis.
Vid. Elmenhorst. ad Arnob. I, p. 22,
VII, p. 222.

57. *pecus lymphaticum*] pisces.
D. 144, Matth. 8, 32, Clem. Rom.
Hom. XIX, 14.

58. D. 145, Marc. 8, 1.

61. Io. 6, 51, 56, 59. Cfr. III, 11.

nec lacunam ventris inplet, sed fovet vitalia.

- Clausus aurium meatus et sonorum nescius
65 purgat ad praecepta Christi crassa quaeque obstacula,
vocibus capax fruendis ac susurris pervius.

Omnis aegritudo cedit, languor omnis pellitur,
lingua satur, quam veterna vinxerant silentia,
gestat et suum per urbem laetus aeger lectulum.

- ✓ 70 Quin et ipsum, ne salutis inferi expertes forent,
tartarum benignus intrat, fracta cedit ianua,
vectibus cadit revulsis cardo indissolubilis.

Illa prompta ad inruentes, ad revertentes tenax,
obice extrorsum repulso porta reddit mortuos:

- 75 lege versa et limen atrum iam recalandum patet.

Sed Deus dum luce fulva mortis antra inluminat,
dum stupentibus tenebris candidum praestat diem,
Tristia squalentis aethrae palluerunt sidera.

- Sol refugit et lugubri sordidus ferrugine
80 igneum reliquit axem seque maerens abdidit:
fertur horruisse mundus noctis aeternae chaos.

Solve vocem mens sonoram, solve linguam mobilem,

65. *crassa* ad oram *al clausa* α, *crassa* supra *t clausa* α, *clausa* Put. N O q. 67. *impollitur* o. 68. *veterno* coni. Arev.
69. *orbem* H W (supra) Gold. (supra) α i o. 70. *Quin et ipsi ne salutis inferi expertes forent, Tartara benignus intrat* Prag. 71. *benignis* 1 i; *facta* A Brev. Mozarab.; *caedit* α. 72. *indissolubilis* A E N O R Altin. Laur. 2 α a b o p q u Ald. Lugd. Obb. [V, 40, 59], *dissolubilis* Prag. Rat. 1 α i Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. 74. *introrsum* Laur. u; *repulso* Put. (prob. Torrent.) α (ad oram) Amstr. Heins. Cell. Obb., *recluso* A Laur. b i o p q u margo trium Sieh. Fabr. Gis. Spieg. Weitz. Arev., Gram. ap. Haupt. (Ovid. Halieut. etc.) p. 91, *recluso* mutatum *reclusa* cum gl. *repulsa* α, *reclusa* T α in textu, *excluso* O R. Aldus evulgaverat *obice retrorsum repulso*, corr. *obice retrorsum pulso*, quod expr. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett.; *mortuos* om. p. 75. *et* Laur. Prag. Rat. α a b i o p q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Cell. Obb., om. *et* Gis. Amstr. Heins. Arev. 76. *furva* coni. Heins. ad *antra* referens [Heins. ad Ov. Met. III. 273. V, 541. Sil. It. VII, 683, ib. Drakenb.]; *antrum* Prag. 78. *pallentis* u. 79. *sordibus* 1 α margo trium Sieh. Chor. Poett.; *ferrigine* 1 α. 80. *Ignem* Lugd. 82. *mens sonoram* R Laur. u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *messonoram* 1 α, *mens sonora* A O

63. *vitalia*] quae ad vitam aeternam spectant.

67. Matth. 15, 30.

70. *Quin et*] Arator. I, 120 *ignatus et* [Christus] ima tangeret inferni non linguens ardua caeli,

Sedul. II, 213 *Vectus in extremae descendit humillima terrae Inferiora potens sed non excelsa relinquens.*

73. Cfr. III, 199.

79. *ferrugine*] *ferrugo est purpura Hispanica nigri coloris* gl. α.

dic tropaeum passionis, dic triumphalem crucem,
pange vexillum, notatis quod refulget frontibus.

O novum caede stupenda vulneris miraculum! 85
hinc cruoris fluxit unda, lympa parte ex altera:
lympa nempe dat lavacrum, tum corona ex sanguine est.

Vidit anguis inmolatam corporis sacri hostiam,
vidit et fellis perusti mox venenum perdidit,
saucius dolore multo colla fractus sibilat. 90

Quid tibi, profane serpens, profuit, rebus novis
plasma primum percussisse versipelli hortamine?
diluuit culpam recepto forma mortalis Deo.

Ad brevem se mortis usum dux salutis dedit,
mortuos olim sepultos ut redire instesceret, 95
dissolutis pristinorum vinculis peccaminum.

Tunc patres sanctique multi conditorem praeivum
iam revertentem secuti tertio demum die
carnis indumenta sumunt, eque bustis prodeunt.

Cerneret colre membra de favillis aridis; 100
frigidum venis resumptis pulverem tepescere,
ossa, nervos et medullas glutino cutis tegi.

Put. Rat. 2 α a b i o p Weitz., mens voce sonora q, voce... sonora coni. Heins.; lingua mobili aut mobilis coni. Arév. 83. His tr. o.

84. vexillum H; fontibus o. 85. caede A E H N O R T Laur. Put. α a o p q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arév. Obb. [de positione cfr. S. I, 54], caedes Ambr. Heins. Cell., caedis stupendae Prag. Rat. b i margo trium Sieh. Weitz., instupenda A T T 2 rr., facenda (sic) stupenda o. 86. Hic i i 87. culpe dat o; cum corona

o; om. est Rat. 90. dolet ore multo o; sibilat A B 2 W Laur. Prag. α a 1 b o q Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Obb., sibila 1 W Gold. Put. Rat. i p u Iso Weitz. Heins. Cell. Arév. 92. pertulisse o; hortamine A E P R Laur. Prag. b i o p q u margo trium Sieh. Gis. (ad oram) Weitz. Obb., hortamine ad oram al. astutia α, hortamine supra

astutia α, astutia O P (ad oram) Put. Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arév. 93. Deluit R a q u, Deleuit o; recepta Fabr. Gis. 94. dedit q, reddidit H 1 W Gold. b, obtulit Spieg. 95. Mortuosque Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett. Amstr.; suesceret 1 i. 96. Desolutis o. 97. Hunc B Altin. p Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr., Tunc patres sancti quem ultima virorum condidit A E P (in marg. alt.) q; quam R. 98. sicuti o. 99. sumit o; deque Fabr. Gis. 102. et A E H R α a o Heins. Cham. Obb., ac

relqq. nostri scripti (et Laur.) cum edd. et Cell.

84. Silbert vertit: Sieh! des Kreuzes Fahne wehet, seine Aeste pretatur. 19, 34, quae vbb. Prud. postico interpretatur. 90. Virg. Georg. III, 421.

86. hine] P. VIII, 15, D. 165, Io. studeret rebelle. 91. rebus novis] ut rebus novis

- Post, ut occasum resolvit vitae et hominem reddidit,
arduum tribunal alti victor adscendit Patris
105 inclitum caelo reportans passionis gloriam.
Macte iudex mortuorum, macte rex viventium,
dexter in parentis arce qui cluis virtutibus
omnium venturus inde iustus ultor criminum.
Te senes et te iuventus, parvulorum te chorus,
110 turba matrum virginumque simplices puellulae
voce concordēs pudicis perstrepat concentibus.
Fluminum lapsus et undae, littorum crepidines,
imber, aestus, nix, pruina, silva et aura, nox, dies,
omnibus te concelebrent seculorum seculis.

X. HYMNUS AD EXEQUIAS DEFUNCTI.

Deus ignee fons animarum,
duo qui socians elementa
vivum simul ac moribundum
hominem Pater effigiasti:

105. *Inclitum* o, *Inditam* Rat.; *gloria* o. 107. *quiduis virtu-*
tibus Sieh. tres, pristino Ald. errore, quem quidem correxit, repetito.
110. *martirum* 1 Rat. 111. *pudicis* 1 a; *perstrepat* H W (supra)
Ambr. Gold. b i Ald. Lugd., *praestrepant* E a; *concentus* q. 113. *et*
arva W Prag. Rat.; *aura*, *silva* omissio et transp. Fabr. Gis.

Inscriptionem expressi duce cod. p, ubi *Hymnus ad exequias mortuorum*, *H. circa exequias defuncti* P T Put. Rat. α a i Heins. Cell. Arev., *H. circa exequias defunctorum* O R b Weitz., *H. circa exequias mortuorum* u, *Ad defunctorum exequias* Fabr. Gis., *H. in exequiis defunctorum* Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett. Amstr. Obb. Spatium titulo apponendo vacuum in q. 3. *Vividum* 1 W Gold. Prag. Rat. b 2 i o Weitz.

103. *occasum resolvit] mortem*
Iso, *mortem dissipavit* Nebr.
105. *caelo]* Virg. Aen. V, 451 *It*
clamor caelo.
107. *cluis]* Cfr. IV, 37.
112. Psalm. 148.

X. „Hunc hymnum inde a vs. 117
...120, 33...37, 121...128 ab omni-
bus, qui religionem christianam con-
fidentur, praesertim post Lutherum in
honorem defunctorum cantatum et in
multas linguas translatum esse satis
constat, vid. Rambach. Anthologie
christl. Gesänge aus der alten und
mittlern Zeit. (Altona u. Leipz. 1817.)
p. 76, Augusti l. I. V, p. 303, „Pre-

digten des schwed. Bischoffs Wallin,
übers. v. Rothlieb“ (Berlin 1835.) p.
243, Björn. Hymni vett. pp. christ.
p. 144, ubi danicum carmen *Med sor-*
gen og Klagen etc. cum hoc comparat.
— De antiquis in exequiis Christia-
norum hymnis vid. Constitt. Apost.
VI, 30: *Mortuos cum psalmis* dedu-
cite, Herald. ad Arnob. p. 152, Bing-
ham. l. I. X, p. 54. “ Obb. Inter
nostros Nic. Hermann († 1561) hym-
num optime vertit: *Hört auf mit*
Trauern und Klagen (v. 117 *Iam*
maesta quiesces querela sqq.). En
versio ab ecclesia recepta perdiu inter
hymnos sepulcrales longe celeberrima
fuit.

Tua sunt, tua rector utraque, 5
tibi copula iungitur horum,
tibi, dum vegetata cohaerent,
et spiritus et caro servit.

Rescissa sed ista seorsum
solvunt hominem perimuntque, 10
humus excipit arida corpus,
animae rapit aura liquorem.

Quia cuncta creata necesse est
labefacta senescere tandem,
compactaque dissociari, 15
et dissona texta retexi.

Hanc tu, Deus optime, mortem
famulis abolere paratus
iter inviolabile monstras,
quo perdita membra resurgant: 20
Ut, dum generosa caducis

5. *recta* Sieh. tres Chor. Poett. 7. *cohaerentur* q. 8. Sic
Laur. Put. α Heins. Cell. Arev. Obb., *Et spiritus et caro vivit u, Spiritus
simul et caro servit* B P W (supra) p q, *Spiritus simul et caro vivit a b i o*
Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett., *Animus simul, et caro
vivit* Gis. Amstr., *Flatus simul* conl. Cauch. [Cfr. Sedul. hymn. I, 110.
Fabric. comment. ad poet. christ. p. 125]. 9...16. ita ordinant A α
a p q Ald. Lugd. Gis. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *Resoluta (Rescissa u)*
sed ista seorsum Proprios revocantur in ortus, Petit halitus aera (aethera u)
servens: Humus excipit arida (aere supra i arida a) corpus. Sic (Quia
R et pro var. lect. p.) cuncta creata necesse est Obitum tolerare supremum,
Ut semina dissociata Sibi sumat origo resorbens Put. R (mg. A) marg. a
marg. p u, utramque lectionem coniungunt Ambr. Rat. b i Weitz. levibus
mendis additis. Sed notaverim lectionem cod. i *Recisa sed ista seorsum.*
Proprios reuocantur in ortus Petit halitus aethera servens. Humus excipit
arida corpus Sic cuncta creata necesse est Obitum tolerare supremum
(supra man. sec. extremum) Ut semina dissociata sibi met. Sumat origo
resorbens. Rescissa (in fine subnotatum man. sec. oluta) sed ista seorsum
Solvunt hominem perimuntque celt., Rescissa sed ista seorsum, Proprios
revocantur in ortus, Petit aller aethera servens, Humus excipit arida
corpus. Rescissa sed ista seorsum Solvunt hominum, perimuntque, Humus
excipit arida corpus, Animae rapit aura liquorem. Quid cuncta cett. Sieh.
tres Fabr. Chor. Poett. Quae ordinandi discrepantia ex duplici primaeva car-
minis editione provenisse videtur. 11. *excidit a.* 14. *Obitum*
tolerare supremum pro div. lect. marg. a, *Tabefacta* Sieh. tres Fabr. Chor.
Poett. 16. *Ut i i margo trium* Sieh. 17. *Hoc o.* 19. *mon-*
strans A E O Laur. Put. u Ald. Lugd. Sieh. tres Obb., qui cum Cell. minori
interpunctione hanc stropham separat ab subsequenti, *monstra* R.

16. *dissona*] id est discordantia: sicut humidus et siccus, calidus et
dissona ideo dixit, quia quattuor frigidus gl. a.
humores, quibus corpus et anima 21. *generosa caducis*] Corpore
constant, invicem contrarii sunt sibi spiritus.

ceu carcere clausa ligantur,
pars illa potentior extet,
quae germen ab aethere traxit.

25

Si terrea forte voluntas
luteum sapit et grave captat,
animus quoque pondere victus
sequitur sua membra deorsum.

30

At si generis memor ignis
contagia pigra recuset,
vehit hospita viscera secum
pariterque reportat ad astra.

35

Nam quod requiescere corpus
vacuum sine mente videmus,
spatium breve restat, ut alti
repetat conlegia sensus.

40

Venient cito secula, cum iam
socius calor ossa revisat
animataque sanguine vivo
habitacula pristina gestet.

45

Quae pigra cadavera pridem
tumulis putrefacta iacebant,
volucres rapiuntur in auras
animas comitata priores.

Hinc maxima cura sepulcris
inpenditur, hinc resolutos
honor ultimus accipit artus
et funeris ambitus ornat.

50

Candore nitentia claro
praetendere lintea mos est,

25. *voluptas* o. 29. *ignis* A Laur. Put. α α (cum gl. *anima*,
quae igneae est naturae) b i (supra *anima*) o p u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr.
Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb., *ignei* N R T i rr. sched. Graev. q
Heins. Cell. Arev., *igneoli* O. 30. *pigra* A E H N O P R Laur. Put.
α (pro div. script. ad oram) a b i p q u Fabr. Weitz. Heins. Cell. Arev. Obb.
[Claud. in Eutrop. I, 489], *nigra* α (in textu) o Ald. Lugd. Sieh. tres Gis.
Chor. Poett. Amstr. Cham. [A. 1030. H. 357]. 31. *Vegit* p.

44. *Animas comitata cura sepulchris* o, ubi versus subsequens des.
45. *Hic* i i. 46. *hic* i i. 50. *lutea* 1 α.

37. *Resurrectionis terminus, cum
numerus electorum fuerit impletus*
gl. a.

48. *ambitus*] Ad eam exequiarum
pompa (Chrysost. Homil. ad Antioch.
III, 12, Kirchmann. de funebr. p. 94)

partem refero, quae defuncti comita-
tum, per plateas viasque usque ad
Catacumbas inque iis ipsis processione
longe pertracta, parentibus atque ami-
cis agminis intervenientibus Prudentii
aevo splendidissimum reddebat.

adpersaque myrrha Sabaeo
corpus medicamine servat.

Quidnam sibi saxa cavata,
quid pulcra volunt monumenta,
aisi quod res creditur illis
non mortua, sed data sompno?

55

Hoc provida Christicolarum
pietas studet, utpote credens
fore protinus omnia viva,
quae nunc gelidus sopor urget.

60

Qui lacta cadavera passim
miserans tegit aggere terrae,
opus exhibet ille benignum
Christo pius omnipotenti :

Quia lex eadem monet omnes
gemitum dare sorte sub una,
cognataque funera nobis
aliena in morte dolere.

65

Sancti sator ille Tobiae,
sacer ac venerabilis heros,
dapius iam rite paratis
ius praetulit exequiarum.

70

Iam stantibus ille ministris
cyathos et fercula liquit,
studioque accinctus humandi
fletu dedit ossa sepulcro.

75

51. *Aspersa quae* α, om. *que* o. 54. *plura* o. 55. *Res quod*
nisi Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Chor. Poett. Cell. Teol. 60. *arcet* B
(non Laur.) W (supra *urget*) Gold. Rat. b i margo trium Sieh. (supra *t ur-*
get) Weitz. (non E P). [Cfr. Hor. Od. I, 24, 7]. 63. *exibit* 1 i, *exibet*
o. 64. *prius* 1 A E R o Ald. Lugd. (non Fabr.), *prius* supra *t pius* a.
65. *Quin* a i u (non Laur.) Amstr. Heins. Cell. Arev. 66. *forte*
subuna Ald., *sorte sublima* mutavit Ald. Lugd. 67. *munera* 1 A E
et supra W, *munera* supra *t funera* a [Cfr. Catull. 101, 8 *Tristi munere ad*
inferias]. 69. *sator* supra *pater* b. 74. *Ciatos* H W Weitz.;
ac a. 76. *Fleto* A E H O P R Laur. Put. duo alii Heins. 2 α a o q u
Ald. Lugd. Heins. Cell. Arev. Obb., *Fletu* B H (supra) Rat. 1 α Sieh. tres
Fabr. Gis. Chor. Poett., *Fleta* W Gold. b i (cum gl. *plorata*, *lamentata*) p
Weitz. Amstr., *Fletum* T.

51. *Sabaeo-medicinge*] *turs* telligi, *excessu vitae non sic deleri*
1so. *hominem, ut funditus interiret.*

60. *urget*] Hor. Od. I, 24 *Ergo*
56. *somno*] Cic. Tusc. Quaest. I, *Quinolilium perpetuus sopor Urget!*
22 *caerimoniis sepulcrorum* ait in- Cfr. Laet. VI, 12.

Veniunt mox praemia caelo
pretiumque rependitur ingens,
nam lumina nescia solis
Deus inlita felle serenat.

80

Iam tunc docuit Pater orbis,
quam sit rationis egenis
mordax et amara medela,
cum lux animum nova vexat.

85

Docuit quoque non prius ullum
caelestia cernere regna,
quam nocte et vulnere tristi
toleraverit aspera mundi.

90

Mors ipsa beatior inde est,
quod per cruciamina leti
via panditur ardua iustis
et ad astra doloribus itur.

95

Sic corpora mortificata
redeunt melioribus annis,
nec post obitum recalescens
compago fatiscere novit.

100

Haec, quae modo pallida tabo
color albidus inficit ora,
tunc flore venustior omni
sanguis cute tinget amoena.

105

Iam nulla deinde senectus
frontis decus invida carpet,
macies neque sicca lacertos
suo tenuabit adeso.

Morbus quoque pestifer, artus
qui nunc populatur anhelos,
sua tunc tormenta resudans

78. *Premiumque* A. 82. *egenus* A (non Laur.), *egena* Prag.
Rat. b i l s o Sieh. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. 84. *animum* Laur.
α a b i o p q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr.
Heins. Cham. Cell. Obb., *animam* Arev. 86. *scandere regna* T 2 rr.
[Vid. XII, 88]. 88. *Toleravit* o. 90. *Cum* o; *mundi* H
supra. 92. *Ut* o. 95. *Nec opus* o. 96. *fatiscere* 1 α
p. Weitz. 100. *tinguit* α a b o p, *tingit* 1 i, Iso quoque praes.
legisse videtur. 101. *Iam* 1 A P R T W Laur. Put. alii duo Heinss.
α a b i o p q u Ald. Lugd. Heins. Cell. Arev. Obb., *Nam* Sieh. tres Fabr. Gis.
Weitz. Chor. Poett. Amstr. 102. *carpit* 1 i. 104. *abeso* H
(supra) Weitz. 106. *anhelo* Lugd. 107. *Qua* p; *nunc* Ald. Lugd.

107. Morbi cum hoste comparatio, pore ipse poenas dabit.
qui cum carnem adfixerit, iusto tem-

luct inter vincula mille.

Hunc eminus aere ab alto
victrix caro iamque perennis 110
cernet sine fine gementem,
quos moverat ipse dolores.

Quid turba superstes inepta
clangens ululamina miscet,
cur tam bene condita iura 115
luctu dolor arguit amens?

Iam maesta quiesce querela,
lacrimas suspendite matres,
nullus sua pignora plangat,
mors haec reparatio vitae est. 120

Sic semina sicca virescunt
iam mortua iamque sepulta,
quae reddita caespite ab imo
veteres meditantur aristas.

Nunc suscipe terra fovendum, 125
gremioque hunc concipe molli:
hominis tibi membra sequestro
generosa et fragmina credo,

Animae fuit haec domus olim
factoris ab ore creatae, 130

108. *Luat* 1 α, *Lucet* o Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett. 109. *aere*
thera u. 112. *ipsa* 2 Put. 114. *Plangens* Fabr. 115. *iam*
A E α (pro var. lect. ad oram) i o p q. 118. om. R. 119. *pignora*
α a b 2 i o q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell.
Arev., *pignora* A semper Rat. ap. Mar. 1 i p Weitz. Heins. Obb.
120. om. est o. 124. om. R. 125. *Hunc* Rat.; *favendum*
E o. 126. *Gremiumque* 1 A; *nunc* Prag. 127. *Nominis*
q Ald. Lugd.; *sequestrae* coni. Heins. 130. *Cui nobilis ex patre fons*
est O Put. sched. Graev. Cauchii et pro div. script. margo codd. A a p, utrum-
que vers. exhibent H N.

109. *aere ab alto*] Ov. Met. I, 27, 28. *pignorum proderent*, Quinct. Instit. VI, 1, 24.

113. *Quid turba superstes*] Cham. recte praeficas intelligit, etsi de quorumlibet lacrimis locus explicari possit: id quod Arevalo unice rectum videtur. Equidem cum Obb. *inepta ululamina* ad solas mulieres refero, quae mortuum lugubri carmine prosequebantur, et *matres et pignora* (liberos) proprie dicta puto. Cfr. Tac. Ann. XV, 57 *cum ingenui et viri et equites Romani senatoresque intacti tormentis carissima suorum quisque*

115. *bene condita iura*] divinitus ita ordinatum, ut mors ianua sit vitae. Vid. supra 89..92.

116. *dolor . . . amens*] Vix alias tangere vult quam praeficas.

127. *sequestro*] Tertull. de resurr. carn. *Proinde enim et corpora medicata condimentis sepulturae mausoleis et monumentis sequestrantur* i. e. commendantur, deponuntur.

fervens habitavit in istis
sapientia principe Christo.

135 Tu depositum tege corpus,
non inmemor ille requireret
sua munera fictor et auctor
propriique aenigmata vultus.

Veniant modo tempora iusta,
cum spem Deus impleat omnem:
140 reddas patefacta necesse est,
qualem tibi trado figuram.

Non, si cariosa vetustas
dissolverit ossa favillis,
fueritque cinisculus arens
minimi mensura pugilli:
145 Nec, si vaga flamina et aurae
vacuum per inane volantes
tulerint cum pulvere nervos,
hominem perissee licebit.

Sed dum resolubile corpus
150 revocas, Deus, atque reformas,
quam regionem iubebis
animam requiescere puram?

Gremio senis addita sancti
recubabit, ut est Eleazar,

134. *illa* Put. Heins. Cell. Cham. Teol.; *requirit* b. 135. *factor*
H (supra alt.) R; *actor* o. 136. *scemata* suspicatur Nebr. def. Cham.
[Cfr. P. II, 119 et forte I. Cor. 13, 12]. 137. *Veniunt* Gold. (supra
venient) R i i, *Venient* W b (non Laur.) 145. *flamina* q, *flu-*
mina B R u Sieb. tres Gis. I Fabr. Chor. Poett. Amstr., *Nec si flamma vaga*
Prag. 148. *perisse* A H R W a i i o p q. 151. *regine* c.
153. *addita* A B P Put. a b o p q Heins. Cham. Cell. Obb., *addita* R Laur.
a i u Ald. Lugd. Sieb. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev.
154. *ubi est Eleazar* Gis., *ut illi Lazari* Put. i (non Laur.) Weitz. (non
B i W) Heins. Cell. contra metrum. [Cfr. IX, 47. A. 743].

136. *aenigmata*] *aenigma* rei
ignotae imago. I. Cor. 13, 12. Gl. a:
enigma in hoc loco pro imagine po-
nitur, ut hoc, quod nunc contempla-
mur in spe, percipiamus in re.

141. *cariosa vetustas*] Ov. Amor.
I, 12, 29 *cariosa senectus.*

146. *inane*] *vacuum aerem* Iso.
Venti per vacuum aerem flantes cine-
resque dispergentes. Virg. ecl. VI, 31
magnum inane.

148. *Quia non perit humanum*
corpus, quod in integrum resurgat,
etiamsi in tantum putrefactum fue-
rit, ut pugillus cineris remanserit,
vel etiam si mare illud absorberit,
aut etiam per auras resparsum fue-
rit gl. a.

150. *revocas*] *de corruptione ad*
incorruptionem gl. a.

154. *Eleazar*] Luc. 16, 22.

quem floribus undique septum 155
dives procul adspicit ardens.

Sequimur tua dicta redemptor,
quibus atra morte triumphans
tua per vestigia mandas
socium crucis ire latronem. 160

Patet ecce fidelibus ampli
via lucida iam paradisi,
licet et nemus illud adire,
homini quod ademerat anguis.

Illic precor, optime ductor, 165
famulam tibi praecipe mentem
genitali in sede sacrari,
quam liquerat exul et errans.

Nos tecta fovebimus ossa
violis et fronde frequenti, 170
titulumque et frigida saxa
liquido spargemus odore.

155. *foribus* A. 158. Ita A B E N O R Laur. i o p q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr. Obb., *atrae* corr. *atra* α, *atra* supra e indutum a, *atrae* mutatum *atra* e b, *atra* e cett. Gis. Weitz. Heins. Cell. Arev.; *triumphus* Rat. 159. *mandans* O 1 b. 163. 164. *Licet et nemus illud adire Hominem. quod ademerat anguis* Rat. 165. *Illinc* o, *Illud* u Ald. Lugd. Sieh. tres Gis. I Chor. Poett.; *obtime* i; *luctor* q. 170. *frequente* Obb. (e codd. ?), *sequenti* Fabr. Gis., *recenti* conl. Burm. ad Anthol. I. p. 733. 172. *odore* supra *t adore* α, *adore* O (in marg.) R (sp. Heins., non ap. Obb.) Altia. q. — *Finit liber primus Ymnorum. Incipit liber Secundus Peristephathon.* (sic). [subsequitur Hymnus in mart. duorum Calagurr.] b, *Finit liber primus de Ymnis. Incipit liber II. Peristephathon* [primus est Hymnus In honore martyrum Emeterii et Cheledonii Calagurritanorum.] i. Hymn. XI et XII in N R a b i m q (des. in o p) passionem Romani martyris sequuntur librum Peristephanon claudentes. Iam pridem ii a libro Cathemerinon separati fuisse videntur, propterea quod in certum quandam atque fixum terminum compositi potius ad illos pertinere videbantur, quos ad dies natales martyrum celebrandos canebant.

167. *genitali in sede*] unde genesis ortusque fuit.

170. *violis*] Suet. Octav. Aug. 18 *Per idem tempus conditorium et corpus Magni Alexandri cum prolatum e penetrati subiecisset oculis, corona aurea imposita ac floribus adpersis veneratus est.* Non ita Christiani primaevi, vid. Min. Fel. XII, 6 non corpus odoribus honestis . . . coronas etiam sepulcris

denegatis, Iustin. Mart. Apol. II, p. 86, ed. Col. Sed postea antiquorum praevaluit mos, vid. Hieron. Ep. XXVI ad Pammach. 2 *Ceteri mariti super tumulos coniugum spargunt violas, rosas, lilia*, Baron. Annal. Tom. I, p. 238, Bingham. l. I. X, p. 76, Kirchm. p. 379.

171. *frigida saxa*] P. XI, 9 *muta marmora.*

XI. HYMNUS VIII KALENDAS IANUARIAS.

Quid est, quod artum circulum
sol iam recurrens deserit?
Christusne terris nascitur,
qui lucis auget tramitem?

5

Heu quam fugacem gratiam
festinaolvebat dies,
quam pene subductam facem
sensim recisa extinxerat!
Caelum nitescat laetius,

Inscriptionem expressi cum A O Put. a b i m Ald. Lugd. Sieh. tribus
Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev., *Hymnus natalis Domini* E R a,
Hymnus in natale Domini u, *Hymnus XI ad VIII Kalendas Ianuarias* Fabr.,
Ad VIII Kalendas Ianuarias; sive, *De Natali Domini* Weitz., *Hymnus de*
natali Domini Obb. Titulo adscribendo vacat spatium in q. 2. Aldus in fine
huius et quarti versus male puncto distinguit. 4. *augit* 1 A E q.

9. *nitescat* u, *nitescit* Erasmi.

XI. Diem Christi natalem inter
veteres Christianos passim seculo
tertio festum fuisse celebratum, Clemens
Alex., Strom. I, p. 407 subobscura
significare videtur: εἰς δὲ οἱ περι-
εργότερον τῇ γενέσει τοῦ σωτήρος
ἡμῶν οὐ μόνον τὸ ἔτος ἀλλὰ καὶ
τὴν ἡμέραν προστιθέντες, ἣν φασιν
ἔτους κῆ' Ἀγούστου, ἐν πέμπτῃ
Πάχων καὶ εἰκάδι. Indidem aliquis
potius diei natalis computationem col-
ligeret, nisi sequeretur haec: οἱ δὲ
ἀπὸ Βασιλείδου καὶ τοῦ βαπτίσμα-
τος αὐτοῦ τὴν ἡμέραν ἐορτάζουσιν.
Sec. autem quarto Salvatoris natalitia
fuisse solennia et eo quidem tempore,
quo Romani Saturnalia sacra habe-
bant, ex initio huius hymni et aliis
scriptoribus colligitur. Cfr. Paulin.
Nol. carm. XVIII (p. 538 ed. Ros-
weyd.): *Nam post solstitium, quo*
Christus corpore natus Sole novo,
gelidae mutavit tempore brumae,
Ambr. de virgina. ad Marcellin. soror.
L. III, 1: *Liberius — cum salvatoris*
natali ad apostolum Petrum virgi-
nitatis professionem vestis quoque
mutatione signares (quo enim me-
lius die, quam quo virgo posterita-
tem adquisivit) adstantibus etiam
puellis Dei compluribus, quae cer-
tarent invicem de tua societate:

Bonas, inquit, filia nuptias desi-
derasti. Vides, quantus ad natalem
sponsi tui populus convenerit. —
Hodie quidem secundum hominem
homo natus ex virgine etc. Cfr. E.
Fr. Wernsdorf. de orig. natal. Chr.
ex festivitate Nat. Iavicti. Viteb.
1757, 4. Eiusdem Exercit. in novissi-
mam litem de a. n. Chr. Ibid. 1776,
4, Ittig. de ritu festum nativitatis
Chr. die XXV. dec. celebrandi eius-
que nativitate, disserstat. III.

1. *artum circulum* sqq.] „Se-
cundum priora tempora natalis Chri-
sti fere in brumam incidebat, hoc est
in ante VIII calend. Ianuarii. Colum-
mella IX, 14 *Bruma fere conficitur*
circa VIII kalend. Ianuarii, in or-
tava parte Capricorni. Et Plin.
XVIII, 25 *Bruma Capricorni a. d.*
VIII kalendas Ianuarii fere. Adde
Servium ad Georg. I, 211. Dicunt
autem fere, quia, ut Columella ibi-
dem et XI, 2 disputat, quidam dis-
senserunt. Poeta autem more suo pro
captanda laudum divinarum occa-
sione, solem ideo iter flectere ac altius
ire fingit, quia Christus eo tempore
homo natus fuerat. Artus autem bru-
mae circulus est Tropicus Capricorni,
a quo Sol recurrit et iter vertit.“
Cell.

gratetur et gaudens humus 10
scandit gradatim denuo
iubar priores lineas.

Emerge dulcis pusio,
quem mater edit castitas,
parens et expers coniugis, 15
mediator et duplex genus.

Ex ore quamlibet Patris
sis ortus et verbo editus,
tamen paterno in pectore
sophia callebas prius. 20

Quae prompta caelum condidit,
caelum diemque et cetera,
virtute verbi effecta sunt
haec cuncta, nam verbum Deus.

Sed ordinatis seculis 25
rerumque digesto statu
fundator ipse et artifex
permansit in Patris sinu,

donec rotata annalium
transvolverentur milia, 30
atque ipse peccantem diu
dignatus orbem viseret.

Nam caeca vis mortalium
venerans inanes nenias

10. *Gratatur* Erasm. 12. *prioris* 1 m. 14. *mater* A E
P R α a m q u Ald. Lugd. Heins. Arev. Obb., *matris* b i Sieh. tres Fabr.
Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. 15. *Parcens* 1 m; *et Christus*
Ald. Lugd., *et ipse* coni. Nebr. 18. *genitus* Prag. glossam sapit, *ver-*
bum editum coni. Nebr. [Cfr. III, 2]. 19. *in* om. A E H [Cfr. VII,
20]. 20. *callebas* B H W Gold. i m Weitz. (non Laur.), *callebat* Nebr.
Fabr. Gis. (corr. *callebas*), *callebat* 1 α, *pollebas* b. 22. *Noctem*
diemque Davr. Erasm., *Solem diemque* Fabr., *Caelum noctemque et Tar-*
tara Altin. (non Laur.) contra metr., *Solum diemque* coni. Heins. [Cfr. P.
X, 326]. 24. *nam deus uerbum q*, *nam deus uerbum est* Prag., *nam*
uerbum deus est u. Vb. *est* glossam olet, cuius vicem reapse facit in a.
27. *Fundatur* Ald. Lugd. 33. *Iam* u.

11. *scandit gradatim*] unum 3, — *annalium*] *temporum vel li-*
quippe gradum in diem. *brorum* Iso.
13. *pusio*] P. III, 20 *pusiola*. 33. *vis*] multitudo.
18. *verbo editus*] Cfr. III, 2. 34. *nenias*] *neniae sunt proprie*
20. *callebas*] Cfr. S. II, 9, varr. *carmina, quae super tumulis mor-*
lectt. ad tenentes, Nonn. IV, 66. *tuorum scribebantur: quibus nihil*
29. *rotata annalium*] Cfr. praef. lectt. *vanius* gl. a. Cfr. P. II, 514, varr.

35

vel aera vel saxa algida,
vel ligna credebat Deum.

40

Haec dum sequuntur, perfidi
praedonis in ius venerant,
et mancipatam fumido
vitam barathro inmerserant:

45

Stragem sed istam non tulit
Christus cadentum gentium,
inpune ne forsani sui
patris periret fabrica.

50

Mortale corpus induit,
ut excitato corpore
mortis catenam frangeret
hominemque portaret Patri.

55

Hic ille natalis dies,
quo te creator arduus
spiravit et limo indidit
sermone carnem glutinans.

Sentisne, virgo nobilis,
matura per fastidia
pudoris intactum decus
honore partus crescere?

60

O quanta rerum gaudia
alvus pudica continet,
ex qua novellum seculum
procedit et lux aurea!
Vagitus ille exordium
vernantis orbis prodidit,
nam tunc renatus sordidum

35. *Vel aere vel saxa* A E P. 36. *credebant* u. 37. *persequuntur* 1 m. 42. Post *gentium* distinguunt b i m interpunctione edd.

post *Impune* appressa. Etiam Arev. . . *gentium*; *Impune ne forsani*.

48. *reportaret* Prag. u. 51. *Animavit et limo induit* Erasm.

54. *fastigia* Prag. u. Iso. [Cfr. A. 897]. 56. *crederet* R.

59. quo A. 63. *renatis* a.

51. *spiravit*] sunt, qui de emissionem spiritus sancti id verbum accipiant. Sensu ampliori de quavis emanatione eo veteres scriptores usos notum est. Significat spirando emitte, exhalare, exspirare Claud. Rapt. Pros. I, 154, Iuvenal. VII, 111 *Immensa cavi spirant mendacia folles*, Val. Flacc. VI, 155. De constru-

ctione cfr. Virg. Aen. I, 408. — *limo*] vid. Ep. ad Philipp. 2, 7, Sedul. II, 6 *Beatus auctor seculi Servile corpus induit*.

54. *per fastidia*] Virg. ecl. IV, 61 *Matri longa decem tulerunt fastidia menses*.

59. *novellum seculum*] Is. 9, 6. Est novi foederis tempus.

mundus veternum depulst.

Sparsisse tellurem reor
rus omne densis floribus,
ipsasque arenas syrtium
fragrasse nardo et nectare.

Te cuncta nascentem puer
sensere dura et barbara,
victusque saxorum rigor
obduxit herbam cotibus.

Iam mella de scopulis fluunt,
iam stillat flex arido
sudans amomum stipite,
iam sunt myricis balsama.

O sancta praeseptis tui,
aeterne rex, cunabula,
populisque per seclum sacra
mutis et ipsis credita.

Adorat haec brutum pecus
indocta turba scilicet,
adorat excors natio,
vis culus in pastu sita est.

Sed cum fideli spiritu
concurrat ad praeseptia
pagana gens et quadrupes,
sapiatque quod brutum fuit:

Negat patrum prosapia
perosa praesentem Deum:

66. *dense* supra alt. W. 68. *Flagrasse* A E H W Gold. u Ald.
Lugd., *Fraglasse* B R [Cfr. III, 22]. 72. *cautibus* Erasim.
75. *amomum in stipite* q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Chor. Poett.
76. *myrris* E. 77. *tua* Gis. I Weitz. 79. *seculum* Ald. Lugd.

68. *nardo*] *nardus* est frutex
aromatica gravi et fragili radice,
quamvis pingui situ, redolenti cu-
pressum, cuius cacumina in aristas
se spargunt, spicas enim facit, unde
et *nardum* spicatum dicitur gl. a.

73. *Haec si secundum litteram*
accipiuntur hyperbolice sunt dieta;
mystice autem gentilium fidem et
bona designant gl. a.

80. *mutis*] Vulgaris opinio bovem
et asinum in stabulo Christum natum
adorasse, ex lo. 1, 3 parum intellecto

fluxisse videtur. Sedul. IV, 300 non
illius impar, Qui patulo Christum,
licet in praeseptio iacentem Agnovit,
Merobaud. de laude Christi Auto-
rem scivere deum te, conscia par-
tus, Mater, et attoniti pecudum
sensere timores.

87. *pagana gens*] pastores in
pago ruris degentes. Vid. Tac. Hist.
II, 14, 4, Suet. Aug. 27.

89. *patrum prosapia*] Israelita-
rum progenies.

credas venenis ebriam
Furilsve lymphatam rapi.

95 Quid prona per scelus ruis?
agnosce, si quidquam tibi
mentis resedit integrae,
ducem tuorum principum.

Hunc, quem latebra et obstetrix
et virgo feta et cunulae
et inbecilla infantia
100 regem dederunt gentibus,
peccator intueberis
celsum coruscis nubibus,
deiectus ipse et inritus
plangens reatum fletibus:

105 Cum vasta signum lucina
terrīs cremandis miserit,
et scissus axis cardinem
mundi ruentis solverit:

Insignis ipse et praeminens
110 meritis rependet congrua,
his lucis usum perpetis,
illis gehennam et tartarum.

Iudaea tunc fulmen crucis
experta, qui sit, senties,
115 quem te furoris praesule
mors hausit et mox reddidit.

92. *Furiisque* u; *lymfatum* A a. 96. *principem* coniectura
Erasmi.

97. *latebra et obstetrix* O R T 2 rr. u Heins. Cell. Obb.,
latebra obstetrix A E P a, *latebrae et obstetrix* (vel *obstetrix*) a b i m
Ald. Lugd. Sieb. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev., *latebre*
obstetris q. 98. *cumulae* 1 a, *cumula* Sieh. tres. 100. In

exemplari Bongarsiano hic lacuna est, ideoque Isonis glossae ibi desiderantur.
Quare earum paucas ad hymnum sequentem Weitzius deprompsit ex cod.
Widm. 103. *inritus* Obb. ex A R, ubi *irritus* notante leepio. [Cfr.

cod. Cort. ad Lucan. IV, 47], *irritis* Laur. a a b i m q u, *irritis* vel *inritis*
relqq. scripti et edd. 105. *Eum* i. 107. *scissu sax.* A.

110. *repedit* R. 111. *perpetem* Rat. m u. 112. *tartara*
1 a [Forma pluralis Prudentianissima videtur. Cfr. A. 749. V. 133. S. 1, 26].

113. *nunc* q. 114. *quis* b q (non Laur.), *quid* a Erasmi.

115. *praeside* Fabr. Sieb. ap. Arev. notam apposuit *Vetus exemplar non*
praesule, sed praeside habebat, quod Prudentio magis convenit sed cfr.
V, 83. 116. *ausit* q; *et mors* Erasmi. non Fabr.

101. *peccator*] Iudaeorum gens.

XII. HYMNUS EPIPHANIAE.

Quicumque Christum quaeritis,
oculos in altum tollite,
illic licebit visere
signum perennis gloriae.

Haec stella, quae solis rotam 5
vincit decore ac lumine,
venisse terris nuntiat
cum carne terrestri Deum.

Non illa servit noctibus 10
secuta lunam menstruam,
sed sola caelum possidens
cursum dierum temperat.

Arctoa quamvis sidera
in se retortis motibus

Inscriptio est veterum Heiuss. a Ald. Lugd. trium Sieb. Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Obb., *Hymnus in Epiphania α*, *Hymnus de Epiphania β* i m Weitz. Arev., *Hymnus de Epiphaniw* (sic) *Domini u.* In q spatium inscriptioni apponendae apertum. 6. aut Gold. i m, et q.

XII. Tres huius hymni partes recitantur in Brev. Rom.: seria transfigurationis domini ad vesp. v. 1 *Quicumque Christum quaeritis* sqq., die Epiphaniae festo v. 77 *O sola magnarum urbium* sqq., die festo Innocentium martyrum v. 93 *Audit tyrannus anxius* sqq. et v. 125 *Salvate flores martyrum* sqq. ad matutinum et laudes. De Epiphania vid. E. F. Wernsdorf. τὰ ἐπιφάνεια veterum, ad illustrandum hymnum: *Was fürchtst du Feind Herodes sehr*, etc. Viteb. 1759, 4, Neander, gnost. Systeme p. 49 ff. 81 ff., desselb. Kirchengesch. Bd. I, p. 527 ff. und Bd. 2, p. 655 ff., Gieseler Hallische Allgem. Literat. Zeitung. Jahrg. 1823, St. 105, desselb. Kirchengesch. Bd. I, p. 142, 290 ff., 524, Augusti l. l. p. 332 sqq.

5. stella] Similia Ep. Ignatii ad Eph. 19 Καὶ ἔλαθεν τὸν ἀρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου ἢ παρθενία Μαρίας καὶ ὁ τοκετός αὐτῆς, ὁμοίως καὶ ὁ θάνατος τοῦ κυρίου τρία μυστήρια κραυγῆς, ἅτινα ἐν ἡσυχίᾳ Θεοῦ ἐπαράχθη. Πῶς οὖν ἐφανερώθη τοῖς αἰῶσιν; Ἀστὴρ ἐν οὐρανῷ

ἐλαμψεν ὑπὲρ πάντας τοὺς ἀστέρας, καὶ τὸ φῶς αὐτοῦ ἀνεκλάλητον ἦν, καὶ ξενισμὸν παρείχεν ἡ καινότης αὐτοῦ. Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἄστρα, ἅμα ἤλθω καὶ σελήνη, χορὸς ἐγένετο τῷ ἀστέρι· αὐτὸς δὲ ἦν ὑπερβάλλον τὸ φῶς αὐτοῦ ὑπὲρ πάντα. Ταραχὴ τε ἦν, πόθεν ἡ καινότης ἡ ἀνόμοιος αὐτοῖς. Locus profecto notabilis, qui quidem quod ad stellam pertinet in antiquissima huius epistolae versione Syriaca non reperitur. Vid. Corpus Ignatianum by W. Cureton, Berlin 1849. S. Ignatii patris apostolici, quae feruntur epistolae una cum eiusdem martyrio: collatis edd. Graecis versionibusque Syriaca, Armeniaca Latinis denuo recensuit notasque criticas adiecit Iul. Henr. Petermann, Lipsiae 1849, p. 51, Patrum Apost. opera ed. a Dressel, Lipsiae 1857, p. 136, Hieron. Opp. V, p. 60, Chrysost. Hom. VI in Matth. ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ φαίνεται λαμπρότος ἥλιου, siquidem interdiu, non noctu Hierosolymis Bethlehemum magi petierunt. Id infra v. 12 sibi vult *Cursum dierum temperat*. Cfr. Baron. Annal. eccl. I, p. 68.

- 15 obire nolint, attamen
plerumque sub nimbis latent.
Hoc sidus aeternum manet,
haec stella nunquam mergitur,
nec nubis occursu addita
20 obumbrat obductam facem.
Tristis cometa intercidat,
et si quod astrum Sirio
fervet vapore, iam Dei
sub luce destructum cadat.
25 En Persici ex orbis sinu,
sol unde sumit ianuam,
cernunt periti interpretes
regale vexillum Magi.
Quod ut refulsit, ceteri
30 cessere signorum globi,
nec pulcer est ausus suam
conferre formam lucifer.
Quis iste tantus, inquit,
regnator astris inperans,
35 quem sic tremunt caelestia,
cui lux et aethra inserviunt.
Inlustre quiddam cernimus,
quod nesciat finem pati,
sublime, celsum, interminum,
40 antiquius caelo, et chao.
Hic ille rex est gentium

15. *nolunt u.* 24. *destructum* E 1 a Weitz. 25. *Persae*
Gold. i, *perse* supra *sici* m. 28. *via illum* E. 30. *Cessare* i.
31. *ausum* Lugd. 32. *flammas* margo Sieh. I II, *flama* margo
Sieh. III. 37. *Inlustrare a*; *quoddam* A u. 40. *Antiquis*
u; *choo* supra *chao* W, illud expressit Weitz.; *Antiquior celo et kao* q.

15. *obire nolint*] maior et minor
ἀπὸτος circa polum rotantes nobis
nunquam occidunt.

17. *Hoc sidus*] de Christo intel-
ligas, sicuti alia, quae de stella heic
et subinde pronuntiantur.

21. *Tristis cometa*] quod quando
visitur (al. *videtur*), aut mortem
regis; aut regni mutationem, aut
etiam famem vel pestilentiam si-
gnificat, et ideo tristis dicitur gl. a.
Cfr. Suet. Nero 36.

22. *Sirio... vapore*] Virg. Aen.
X, 273 aut *Sirius ardor*.

25. *Persici*] Cfr. Chrysost. Hom.
XXXI de Philogonio, Iuvenc. I, 241
*Tunc iubet Herodes Persas pertende-
dere gressum*, ib. Gebser. p. 35,
Augusti l. I. p. 334.

41. *Hic*] Sive adverb. loci sive
pron. putas, iam a stella ad ipsum
Christum adscendit, quem ante typice
significarat.

populique rex Iudaici,
promissus Abrahæ patri
eiisque in ævum semini.

Aequanda nam stellis sua 45
cognovit olim germina
primus sator credentium,
nati inmolator unici.

Iam flos subit Davidicus
radice Iesse editus, 50
sceptrique per virgam virens
rerum cacumen occupat.

Exin sequuntur perciti
fixis in altum vultibus,
qua stella sulcum traxerat 55
claramque signabat viam.

Sed verticem pueri supra
signum pependit inminens,
pronaque submissum face
caput sacratum prodidit. 60

Videre quod postquam Magi,
eoâ promunt munera,
stratique votis offerunt
tus, myrrham et aurum regium.

Agnosce clara insignia 65
virtutis ac regni tui,
puer o, qui trinam Pater
praedestinavit indolem.

Regem Deumque adnuntiant

42. *iudaici* 1 α. 43. *habrahae* Ald. Lugd. 45. *Aequanda*
1 α. 46. *germana* A. 47. *Prius* A. 49. *Davidicus*
b i q Ald. Lugd., *pulcherrimus* u. 50. *Iesse* A R Laur. α a b i m
q u Ald. Lugd. Weitz. Arev. Obb. [de hiatu vid. H. 354]. *Iessaea* Sieb. tres
Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell. 51. *Sceptrumque*
Prag.; *gerens* 1 R. 52. *occupet* 1 α. 53. *Exim* Rat. m.
54. *visibus* u. 56. *monstrabat* Put. et pro div. script. O α a.
59. *subnixum* Rat. R. 62. *Dea* A. 64. *myrra* A.
67. *Puero* A, idem alicubi Erasmi. invenit. *Puero* cui q, *Puer* cui R u, quod
Arev. pro sua coniectura venditat. 68. *Praedestinavit* W, *Prodisti-*
navit 1 α m, *Prodestinavit* 2 α.

47. *primus*] *Abraham* gl. a, Gen.
15, 5.

63. In catacumbarum lapidibus et
sarcophagis magorum adventum et
adorationem saepius videmus pie ex-
pressam.

69. Eodem modo interpretantur
Iuvenc. I, 250 *Tus, aurum, myr-*
rham, regique hominique deoque
dona ferunt, Sedul. II, 95, 96 *Aurea*
nascenti fuderunt munera regi Tura
dedere Deo, myrrham tribuere se-

70

thesaurus et fragrans odor
turis Sabael, ac myrrheus
pulvis sepulcrum praedocet.

75

Hoc est sepulcrum, quo Deus,
dum corpus extingui sinit
atque id sepultum suscitatur,
mortis refregit carcerem.

80

O sola magnarum urbium
maior Bethlem, cui contigit
ducem salutis caelitus
incorporatum gignere.

85

Altrice te summo Patri
haeres creatur unicus,
homo ex tonantis spiritu
idemque sub membris Deus.

90

Hunc et prophetis testibus
isdemque signatoribus
testator et sator iubet
adire regnum et cernere:

Regnum, quod ambit omnia
diva et marina et terrea
a solis ortu ad exitum
et tartara et caelum supra.

95

Audit tyrannus anxius
adesse regum principem,
qui nomen Israel regat

70. *ac q*; *fragrans* A E W Gold. Put. b q u Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett., *fragrans* B R a [Vid. XI, 68]; *odos* Put. 71. *at* O Laur. Put. α b m Cell. Arev., *ad* Put.

73. *est* om. b, *Hoc hoc est sep.* Put., *Hoc hoc sep.* ex Heinsii coniectura Cham. Cell. Teol., vulg. confirmant reliq. nostri codd. et edd. cum Laur.; *quod* supra *t quo m*, *quod* Erasm. Gis. ad oram. 78. *Bethleem* H W Gold. Rat. 2 α i m u Weitz.; *et cui* E.

79. *Lucem* Prag. 80. *Incorporatam* Prag. 82. *creator* A E q. 83. *tonanti* W (ad oram) Gold. 2 i, *tonanti* addito *s* cum var. lect. supra *al. ti m*.

86. *Isdemque* 1 Laur. Gold. a i l m u Heios. Cell. Obb. [Cfr. Bünnemann ad Lact. I, 6, 4], *Isdemque* 2 Laur. α b q Weitz., *Isdemque* 2 m Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev.

88. *Audire* A E P q. 90. *Diva u et ex* coniectura Erasmus, *Dia* reliq. nostri scripti et edd.; subinde *marinaque et terrea u*.

pulcro, Helpid. in carm. de Christi Iesu beneficiis *Gens chaldaea... dat munera, regi divitias, dat thura Deo myrrhamque sepulcro*, Hieron. ad Matth. I, 2.

86. *signatoribus*] prophetae pro testamento componendo testimonia notantes et obsignantes testes dicti ac obsignatores.

teneatque David regiam.

Exclamat amens nuntio,
successor instat, pellimur;
satelles i, ferrum rape,
perfunde cunas sanguine.

100

Mas omnis infans occidat,
scrutare nutricum sinus,
interque materna ubera
ensem cruentet pusio.

Suspecta per Bethlem mihi
puerperarum est omnium
fraus, ne qua furtim subtrahat
prolem virilis indolis.

105

Transfigit ergo carnifex
mucrone destricto furens
effusa nuper corpora,
animasque rimatur novas.

110

Locum minutis artubus
vix interemptor invenit,
quo plaga descendat patens
iuguloque maior puglio est.

115

O barbarum spectaculum!
inlisa cervix cautibus
spargit cerebrum lacteum
oculosque per vulnus vomit:

120

Aut in profundum palpitans
mersatur infans gurgitem,

99. Ita N T Put. α Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *Satelles ferrum rape* a, sed supra *rape* est .i. *vade* = id est *vade* (librarius igitur imperativo i negligenter omisso glossam ei supraponendam e suo loco movit atque alieno imperativo suprascriptit), i om. A E q [Cfr. A. 381. P. XIV, 65], *Ferrum satelles corripit* E H W Weitz., *Ferrum satelles arripit* Boh. I Laur. Prag. Rat. 2 b m u, *Fer. sat. arripit* supra *corripit* Gold. i, *Fer. sat. corripit* 1 b. 104. *cruentem* A E. 105. *bethlem* m u. 106. om. *est* Gold. b i q.

107. *neque furtim* u. 110. *destricto* coni. Heins. [Cfr. Cic. Off. III, 31, 112. Hor. Od. III, 1, 17. Tac. Ann. XII. 51. Cort. ad Luc. VII, 313. Drakenb. ad Sil. It. XVII, 164], *districto* codd. et libb. impr. *Literarum i* et *e* in nominibus et verbis haud rara apud librarios permutatio. [Cfr. var. lect. ad 24 et XI, 97]. 112. *rimantur* A E. 113. *artibus* i i. 115. Ita nostri codd. omnes Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev., *descendat* H Weitz., *discedat* A E P Obb.

111. *effusa*] Cfr. IX, 10.

cui subter artis faucibus
singultat unda et halitus.

125 Salvete flores martyrum,
quos lucis ipso in limine
Christi insecutor sustulit,
ceu turbo nascentes rosas:

130 Vos prima Christi victima,
grex inmolatorum tener,
aram ante ipsam simplices
palma et coronis luditis.

 Quid proficit tantum nefas,
quid crimen Herodem iuvat?

135 Unus tot inter funera
inpune Christus tollitur.

 Inter coaevi sanguinis
fluente solus integer
ferrum, quod orbat nurus,
140 partus fefellit virginis.

 Sic stulta Pharaonis mali
edicta quondam fugerat
Christi figuram praefereus
Moyses, receptor civium.

145 Cautum et statutum ius erat,
quo non liceret matribus,
cum pondus alvi absolverent,

123. *artes* A, *arcis* Ald. Lugd. 126. *lumine* 1 α. 131. *Aram ante ipsam* A E H W Gold. Put. α a b i m q Ald. Lugd. Sieb. tres Weitz. Chor. Poett. Heins. Cell. Arev. Obb. [Cfr. H. 354], *Aram ante et ipsam* u Fabr., *ipsam et simp.* E, *Aram sub ipsam* Torrent. et Cauch. ex Apocal. VI, 9., *Aram ante cuius* Erasm. Gis. Amstr. 132. *corona* α, ad oram al. *coronis*, quod exh. relqq. nostri scripti (et Laur.) cum edd. 133. *Quo* R (ap. Heins.) T Ambr. Put. 1 α Heins. Cell., *Qui* E a, *Quid* Laur. 2 α cum ceteris. [Vid. Cort. ad Luc. I, 681]. 135. *Hic unus inter funera* u. 136. Ultimus est Hymni versus in m, foliis aliquot avulsis. Varia autem lectio ab Arevalo allata ad 171 est codicis a. 140. *Partum* A. 142. *quodam* 2 Put. 145. *statum* a; *ius erat* R Ambr. Put. α a b Heins. Cell. Arev. Obb., *iusserat* Laur. i q u cum ceteris Ald. Lugd. Sieb. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr., *Cautus statuto iusserat* eoni. Cauch. 146. *Qui* A E P. 147. *absolverint* u, *absolveret* meudum Ald. Lugd. Sieb. tres Fabr. Chor. Poett.

131. *aram ante ipsam*] sine elisione ut *bona omnia* H. 353, Hor. Od. I, 1, 2 *O et praesidium*, Virg. Aen. 10, 18 *o pater, o hominum* solito in hac interiec. hiatu. 144. *receptor*] *liberator, quia recepit eosdem de servitute* gl. a. Eutrop. IX, 9 de Aureliano *receptor orientis occidentisque*.

puerile pignus tollere.

Mens obstetricis sedulae
pie in tyrannum contumax 150
ad spem potentis gloriae
furata servat parvulum :

Quem mox sacerdotem sibi
adsumpsit orbis conditor,
per quem notatam saxeis 155
legem tabellis traderet.

Licetne Christum noscere
tanti per exemplum viri?
dux ille caeso Aegypto
absolvit Israel iugo. 160

At nos subactos Iugiter
erroris inperio gravi
dux noster hoste saucio
mortis tenebris liberat.

Hic expiatam fluctibus 165
plebem marino in transitu
repurgat undis dulcibus
lucis columpnam praeferens :

Hic praeliante exercitu,
pansis in altum brachiis 170
sublimis Amalech premit,

148. *Virile coni.* Cauch. 149. *obstetricis sedulae* supra *obsti-*
triciis sedulo i, obst. sedula W. Prag. 159. *cese* (= *cesae*) A.
160. *israhel* α i. 161. *Et u bene* (vid. supra 71), *Ad A E.*
163. *hostis auctio* A. 170. *Passis* supra n i, *Passis* Fabr.
Gis., *Sparsis* ed. Lüneburg. 1648, sed vid. Gell. 15, 15. II, 19, 8. Ouden-
dorp. ad Caes. b. G. I, 52. Burm. ad Ov. A. A. III, 350. 171. *Su-*
blinem a.

148. *tollere*] *nutrire, educare*
gl. a. Plaut. Amphitr. I, 3, 3, Trucul.
II, 4, 45, Terent. Andr. I, 3, Curt.
IX, 1, n. 25 *genitos liberos tollunt*
aluntque. Mos quippe antiquitus filios
nuper natos per obstetricem in ter-
ram, communem omnium parentem
deponendi, et quos alere nollent,
expositos ibi relinquendi, obstetrici
vero aut matri eos tradendi e terra
sublatos, si contrarium ut fieret vole-
bant.

167. *undis dulcibus*] *Iordanis*

gl. a. *Hic sc. Moyses, qui populum*
per mare rubrum traiecit; per quod
significabatur baptismus Christi,
quod in dulcibus Iordanis aquis est
postea consecratum. Nebr. Ad aquam
dulcem in monte Horeb (Exod. 17, 6)
referri malit Cell. Rectum iam vidit
Nebr., quem nonnulli parum intel-
lexerunt. Etenim de mari rubro agi-
tur, quod *dulces undas* vocat, quia
Iudaeorum transitus (Exod. 14) tacite
comparatur cum baptismo Chri-
stianorum, vel potius cum eius arche-
typo. Vid. Middeld. I. I. p. 142.

crucis quod instar tunc fuit:

hic nempe Iesus verior,
qui longa post dispendia
victor suis tribulibus
promissa solvit iugera.

Qui ter quaternas denique
refluentis amnis alveo
fundavit et fixit petras,
apostolorum stemmata.

Iure ergo se Iudae ducem
vidisse testantur Magi,
cum facta priscorum ducum
Christi figuram finxerint.

Hic rex priorum iudicum,
rexere qui Iacob genus,
dominaeque rex ecclesiae,
templi et novelli et pristini.

Hunc posteri Efrem colunt,
hunc sancta Manasse domus
omnesque suspiciunt tribus

177. *quaternis . . . petris* Erasmi coniectura. 179. *fecit* Prag.
181. *Iudae* R, *iudae* Rat. b, *iure* corr. *iudae* q. 183. *fracta* E.
184. *Christo* A E P Obb., *Christi* nostri omnes cum relqq. scriptis et
edd.; *finxerint* A E (ap. Weitz.) P. N. T. Bob. I a q Erasm. Cell., *finxerint*
supra al. *pinxerint* a, *pinxerint* E (ap. Heins.) Laur. b i u Ald. Lugd. Sieh.
tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Arev. 185. *prior*
est Put. (non Laur.), *priorum est* con. Heins., *priscorum* Prag. b, *primo-*
rum corr. *priorum* i. 186. *domus t* genus b. 187. *Nostrae-*
que invenit Cauch., malebat tamen *Geminaeque*. 188. *Templi novelli*
A H P Ambr. Rat. 2 a Gis. ad oram Obb. 189. *Efrem* E Laur. a 2 a u
Heins. cum vetustioribus suis, *Effrem* b i q Ald. Lugd. Weitz. Cell., *effraim*
1 a, *Effraim* Sieh. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr.; *Ephraim* Gis. Arev.
Obb. 190. *Manasse* W Laur. Gold. a b 2 i q Alg. Lugd. Sieh. tres
Weitz. Arev., *Manassae* A cett. a 1 i u Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.
Heins. Cell. Obb. 191. *susciipiunt* R W Gold. Laur. Prag. Rat. a b
i q u, *suspiunt* = *venerantur* a cum relqq. scriptis et edd.

173. *Iesus verior*] Glossae vett., Cham, Cell., Teol., Obb. de Iosua dictum putant, non de Christo. Id quidem recte. Vid. Act. Ap. VIII, 25, Hebr. IV, 8, & 60, et huius hymni 177 (Ios. 4, 7). At poetam credo typice Salvatorem innuere, quippe qui humanum genus spirituali servitute expeditum ad caelestem reducat patriam. Uade Ep. Barnab. c. 12 (p. 30 ed. nostrae) *τί λέγεις πάλιν Μωσῆς*

τῷ Ἰησοῦ, τῷ τοῦ Ναυῆ υἱῷ, ἐπιθελς αὐτῷ τοῦτο ὄνομα, ὅντι προφήτη, ἵνα μόνον ἀκούσῃ πᾶς ὁ λαός, ὅτι πάντα ὁ πατήρ φανεροῖ περὶ τοῦ υἱοῦ [αὐτοῦ] Ἰησοῦ υἱῷ Ναυῆ.

184. *finxerint*] Ep. Barnab. c. 12.
187. *dominaeque rex ecclesiae*] per Christum liberatorem liberae, cum sub iugo legis sit Synagoga Iudaeorum serva. Gal. 4, 24, 26, Ep. Barnab. c. 2.

bis sena fratrum semina.

Quin et propago degener
ritum secuta inconditum,
quaecunque dirum fervidis 195
Baal caminis coxerat,

fumosa avorum numina
saxum, metallum, stipitem,
rasum, dolatum, sectile,
in Christi honorem deserit. 200

Gaudete quidquid gentium est,
Iudaea, Roma et Graecia,
Aegypte, Thrax, Persa, Scythia,
rex unus omnes possidet.

Laudate vestrum principem 205
omnes beati ac perditii,
vivi, inbecilli ac mortui:
iam nemo posthac mortuus.

193. *Qui nec a, Qui et supra add. n b.* 194. *incognitum Prag.*
195. *durum* A E H P α q Ald. Lugd. Obb., quod spectat ad *coxerat*. *Esse durum* etiam in Prag. Rat. e silentio Marietti suspicaverim in Aldina oil adnotantis.
196. *Bahal* α b (non Laur.), [*Baal* A. 325. *Baal* ex quantitate latina Sedul. V, 147]; *coxerant* Laur. Ald. Lugd., *coxerit* A.
197. *nomina* l α . 199. *sectilem* a b i Weitz. 200. *honore* n.
203. *Scitha* W Gold. Weitz. *Scita* H, et *Scythia* Fabr. Gis., *Scythia* Ald. Lugd., et *scythia* u.

194. *ritum... inconditum*] Ethnicorum.

196. *Baal*] heic quodvis idolum. Cfr. Selten. de diis Syriis syntagm. II, 1, 2.

197. *fumosa*] sacrificiorum fumo tineta et sordida. Cfr. Ov. Fast. 5, 518 *Promit fumoso condita viua cado*. Cellarius *fumosa* de antiqui-

tate explicat, ut Cic. in Pisonem c. 1 *fumosaes imagines* i. e. maiorum asservatae in aedibus et iam pulvere fumoque nec non ob vetustatem denigratae, Iuvenal. 8, 8 *Fumosos equitum cum dictatore magistros*. Idola veteres ungebant cfr. S. I, 203 *saxa inlita ceris Viderat unguentoque lares humescere nigros*, Mis. Fel. I, 3 ibid. Cell. interpr.

APOTHEOSIS.

Est tria summa Deus, trinum specimen, vigor unus.
corde Patris genita est sapientia, Filius ipse est.

Otiosis librariorum additamentis reiectis inscriptionem apposui duce eod. *a Incipit Apotheoses* (sic) exh. *Incipit liber Apotheosis id est de divinitate* Rat. m. *Incipit liber Apothosis* (sic) l. *de divinitate* b, *Incipit Apotheosis id est de divinitate* i, *Liber de Trinitate* baud perperam a, modo accipias de integro poemate, neque de duodecim prioribus versibus. Hinc iam Aldi erronea eorum denominatio *Hymnus de Trinitate*. Rei tripartita respondet inscriptio n *Versus de sancta Trinitate*, dein. *Invectiva contra omnes hereses*, tum *Liber Apotheosis adversus haereses*.

1. Novissimus editor p. 307: *Versus de Trinitate olim Prudentio adscripti* cum nota: „Qui versus in omnibus quidem edd. ante Apoth. praefationem legebantur, sed ibi offendunt, quoniam primum, cur Prudentius duas praefationes illi carmini praefigat, omnino non intelligitur; deinde, quoniam prooemia et Apotheosi et ceteris libris dogmaticis praemissa sive allegoriam sive historiam quamdam sacram continent ad rem, quae in ipso carmine tractatur, accommodatam. Iudicatur autem his vv. contra Prudentii morem Apotheosis summa, et quamvis scriptorem locos Prudentianos ante oculos habuisse non negaverim [cf. cum v. 3. Hamart. 931., cum v. 4. Apoth. 87. 794., cum 5. H. 163., cum 6. A. 722 sqq. 1023 sqq. 1033 sqq., cum 11. ch̄arisma P. XIII, 61], tamen hoc poemation non ab ipso Prud., sed ab alio poeta, qui Apotheosis argumentum versibus complecti voluit, compositum esse iudico: neque impedit, quominus Hincmar. Rhemens. l. p. 466. eiusdem v. 1 sqq. afferat, quia carmina similia non ita multo post Clementem composita esse vv. multorum edd. *Hic libri statuit etc.* in fine Psychomachiae extantes, qui Columbani (poetae sec. VI.) ferantur, docent; cf. Thom. Smith. catalog. bibl. Cotton. Cleopatr. VIII, 1. p. 141. Pol. Leyseri histor. poetar. et poem. med. aevi p. 180.“ — Aliter sentio, neque assentior editoribus, qui priorem eos praefationem credunt ac ita fere ipsis inscribunt. Mihi versus isti sunt totius Apotheoseos lemma, cuius elocutio omnino Prudentiana est, quodque in capite poematis locum suum opportune tuetur. Ita et Weitzius eos accepisse videtur. Neque singularum Apotheoseos sectionum titulos Prudentio abiudicaverim, quamvis illi in codd. obvii hispidus atque rudis librariorum fetus sint censendi. Lemmata quippe longe ante nostrum in usu erant. Clarum mihi exemplum ea in re sunt illa XX librorum Gellii Noctium Atticarum, quae multi sequioris aevi credebant, antequam in palimpsesto XXIV bibliothecae Palatinae, qui sec. V exaratus fuit, a cl. Niebubrio inter alia *χειμήλια* detecta et post eum a me accuratius perlustrata essent. [Cfr. Plin. IV. ep. 27. Martial. XIV, 2]. Lemmatis autem

1. tria] Ariani dicebant tres esse personas et tres substantias in divinitate; fides autem catholica utriusque devitans errorem unam deitatis substantiam et tres personas veraciter affirmat. Nam Ariani bene

tres personas, male tres substantias, Sabelliani bene unam substantiam, male unam personam dicebant gl. a.

2. genita] Vid. C. IX, 10.

Sanctus ab aeterno subsistit Spiritus ore :
 tempore nec senior Pater est, nec numine maior.
 nam sapiens retro semper Deus edidit ex se, 5
 per quod semper erat gignenda ad secula verbum.
 Edere sed verbum Patris est: at cetera verbi,
 adsumptum gestare hominem, reparare peremptum,
 conciliare Patri dextraque in sede locare.
 Spiritus ista Dei conplet, Deus ipse fideles 10
 in populos charisma suum diffundere promptus
 et Patris et Christi virtutem in corpora transfert.

PRAEFATIO.

Est vera secta? te magister consulo :
 rectamne servamus fidem,
 an viperina non cavemus dogmata
 et nescientes labimur?
 „Artam salutis vix viam discernere est 5
 „inter reflexas semitas :
 „tam multa surgunt perfidorum competa,
 „tortis polita erroribus,
 „obliqua sese conserunt divortia
 „hinc inde textis orbitis. 10

argumentum est fidei confessio ad pugnam contra ipsius hostes pie religiose-
 que sese accingentis. Id sibi vult metrum heroicum. Fide autem declarata,
 non ut legionarius clamore sublato in pugnam poeta abripitur, sed iambis
 leniter ast acute decurrentibus adversariorum vesaniam properat prius per-
 censere. 2. *genita* om. est Prag.; *ipse* om. est Gis. 3. *abethereo*
 q. 4. *nomine* W (supra) Laur. i Rat. b i m u. 6. *erant* Prag.
 a, tum legas cum u *Per quod semper erant gignenda et saecula verbum*.
 7. *verbi est* u glossam sapit. 10. *fidelis* Bon. 12. *corpore*
 A P Prag., *tempora* W supra.

Praefatio. Hymnus in infideles Ald. Lugd. Sieh. tres Weitz. Chor. Poett.
 Amstr., *Reprehensio Infidelium* Fabr. 3. *servamus* supra *t cavemus* a.
 4. *nescienter* Prag. Weiss. a b i m q u Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. (non
 EP) Chor. Poett. Amstr. 5. *viam vix* transp. Bon. u; *distinguere*
 T a, *discernere* supra *t distinguere* a. 7. *iam* a (non Laur.); *con-*
petita A a b m Prag. Rat. Weitz. Obb., *compita* relqq. scripti et edd. [Cfr.
 Ps. 849. S. II, 775. Salmas. Exerc. Plin. ad cap. XVII, p. 212]. 9. *Obli-*
qua qua se Torrent. Fabr. Cell.; *conserunt* A R T Prag. Put. Weiss. b
 Heins. Obb., *conferunt* a a i m q u cum relqq. edd.

11. *charisma*] Prima producta,
 ut P. XIII, 61, Fortunat. de S. Mar-
 tina IV.

1. *secta*] electorum, cfr. Min. Fel.
 c. XL *de sectae iam nostrae sin-*
ceritate consentio. *Magister Deus*
est.

- „Quas si quis errans ac vagus sectabitur
 „rectum relinquens tramitem,
 „scrobis latentis pronus in foveam ruet,
 „quam fodit hostilis manus,
 15 „manus latronum, quae viantes obsidet
 „iter sequentes devium.
 „Quid non libido mentis humanae struat,
 „quid non malorum pruriat?
 „statum lacessunt omnipollentis Dei
 20 „calumpniosus litibus:
 „fidem minutis dissecant ambagibus,
 „ut quisque lingua est nequior:
 „solvunt ligantque quaestionum vincula
 „per syllogismos plectiles.
 25 „Vae captiosis sycophantarum strophis,
 „vae versipelli astutiae!
 „nodos tenaces recta rumpit regula
 „infesta dissertantibus.
 „Idcirco mundi stulla delegit Deus,
 30 „ut concidant sophistica:
 „deque inbecillis subiugavit fortia,
 „simplex ut esset credere.

11. *Quae* 1 R Cauch. sc. *divortia*. 12. *linquens* α. 13. *cadet*
 Prag. Rat. b, *cadet* cum suppositis punctis et supra *ruet* i, *cadet* supra *et* *ruet*
 m. 16. *Inter* u; *insequentis* Bon. 17. *instruat* A, *struatur* u.
 19. *omnipotentis* Prag. u renouente metro. 21. *mutis* a.
 22. *quisquis* B W Bon. Rat. b i m Ald. Lugd. Sieh. tres, *quisquis* est *ling.*
 R q, *quisque* *ling.* om. est Cell. 23. *Solvuntque* om. *ligantque*
 Bon. 25. *Ut* Prag., *Vae* supra *et* *haec* et ad oram *vae et quae* a.
 26. *astutia* a. 27. *iungula* (*virgula*?) 1 q. 28. *dissentantibus*
 A Bon. 29. *dilegit* A E O, *diligit* P, *delegit* Weiss. cum cett.
 31. *Neque* A P a q, *De* Barthio (Adv. XVII, 17) superfluum videtur, Arev.
 eandem praepositionem instrumentum significare male docet. *Atque* coni.
 Obb. Nil mutes: *De* vim suam genuinorem hic exserit = *ex*, id quod nostrum
 von... her; *inbecilla* Laur., *inbecilli* u.

24. *syllogismos*] Clem. Rom.
 Hom. I, 3 συλλογισμῶν τέχνας, Gell.
 N. A. I, 2, 4 *syllogismorum* captio-
 numque *dialecticarum* laqueis *stre-*
pebat, κυριεύοντας, ἡσυχάζοντας καὶ
σωρείτας *aliosque* id genus *griphos*
neminem posse *dicens* nisi se *dis-*
solvere.

25. *strophis*] fallacii. Vid. P. II,
 318, Mart. III, 7, Clem. Rom. Hom.
 I, 3 πλὴν συνενόουν ὅτι αἱ δόξαι
 τῶν ὑποθέσεων παρὰ τοὺς ἐκδοικοῦν-

τας ψευδεῖς ἢ ἀληθεῖς ὑπολαμβάνον-
 ται, καὶ οὐχ ὥς ἔχουσιν ἀληθείας
 φαίνονται.

26. *versipelli*] *versipellis* dicitur
astutus, qui se in *diversas formas*
vertit, *tractum a bestia*, *quae came-*
leon dicitur, nam cum *timet*, cuiuscun-
que rei inhaeserit, *illius colorem*
trahit, et ideo a *venatoribus diffi-*
cile capitur: est autem sine pilis
 gl. a.

29. I. Cor. 1, 27.

„Lapis ecce nostro fixus offensaculo est,	
„inpingat in quem vanitas,	
„signum caventi, non caventi scandalum :	35
„hunc sternit, illum dirigit.	
„Dum plura temptat caecus incerto gradu,	
„incurrit id, quod obvium est.	
„Fax sola fidei est praeferenda gressibus,	
„ut recta sint vestigia :	40
„quis in tenebris hostis errantes tamen	
„pulsat trahitque et proterit :	
„qui sparsa ad ipsum conmeantum transitum	
„frumenta saevus devorat :	
„qui laeta Christi culta fur interpolat	45
„addens avenas aemulas,	
„quas de veneni lacte in herbam fertilem	
„patitur colonus crescere ,	
„ne forte culmum fibra inanis spiceum	
„simul revulsa internecet.	50
„Expectat ergo, dum dolosa et farrea	
„fervens coquat maturitas :	
„det ventilabro lecta quaeque ut horreis,	
„urat recrementum focis.	
„Refert sed ipsa nosse, quae messem necant,	55
„Zizaniorum semina.“	

33. *offensaculo est* W i Weitz., sed cfr. Gramm. ap. Haupt. (Ovid. Halieut. etc.) p. 86. 34. *Impinguat* a. 35. *Signum* supra *l lignum* a, *Lignum* q. 37. *in certo gradu* Ald. Lugd. 38. *Incurrit in id* u. 39. *Fax* supra *l lux* a, *Pax* A P 1 R q. 41. *Quos* Bon.; idem conl. Cauch., *Quis* Arev. arbitrarie. 42. *proterit* Teol. 44. *devoret* 1 m. 45. *fur nocens p. culta fur* u; *furtim* suspicatur Barth. Adv. XXIV, 41; *interpululat* Bon. 47. *fertiles* E (pro div. script in marg.) R T Bon. cod. Cauchii Put. α Heins., qui allegat Ps. praef. 66, *fertilem* Weiss. cum cett. 48. *colonos* Ald. Lugd. 49. Aldi errorem *inani* repetiit Lugd. 51. *vitiosa* B E (in marg.) R W (supra) Bon. α, *otiosa* quondam conl. Heins.; et om. Bon. 53. *Dat* B Prag., *Nevent* A, *De vent.* 1 b; et 1 a u, *ut* relqq. 55. *Defert* A a; *negant* E P a, *secant* q. 56. *Zexaniorum* E a Weitz.

33. Is. 8, 14, 15, Luc. 2, 34, I. *mista: Lucerna pedibus verbum*
Petr. 2, 7, 8. *tuum* gl. a.
39. *Fax*] *de hac face dicit psal-* 43. Matth. 13, 24 sqq.

Plurima sunt, sed pauca loquar, ne dira relatu
dogmata catholicam maculent male prodita linguam.

Ille Patrem pellens solio detrudit in artum
corporis humani gestamen, nec pavet ipsum
5 obiectare neci duroque adfigere ligno.

Passibilisne Deus? cuius species et imago
nulli visa unquam: nec enim comprehendier illa
maiestas facilis sensuve oculisve manuve.

Ioannis magni celebris sententia praesto est,
10 haud unquam testata Deum potuisse videri.

Ille Pater, quem nulla acies violenta tuendo
eminus ardentis penetravit acumine visus,
qui se forma hominis non induit et deitatis
inmensum adsumpto non temperat ore modove.

15 Aut evangellici pietas spernendo libelli
iam, blasphemae, tibi est: aut nunquam visa beati
vis intacta Patris non admiscenda caducis?

Sed tamen et Patris est specimen, quod cernere fas sit,
humanis aliquando oculis concurrere promptum,

20 quod quamvis hebes intuitus speculamine glauco

Septem huius poematis sunt sectiones: *Contra haeresin quae Patrem passum esse affirmat* Weiss., *Incipit contra heresim quae patrem passum affirmant* α, *Contra heresim quae patrem passum adfirmat* α b m (in hoc affirmant) 1...177; *contra sabellianos* Rat., *Contra unionitas* α α, *Contra unionitas Sabellianos* b, *Contra Unionitas Sabelli* m 178...320; *Adversum Iudeos* Rat. α a b m 321...551; *homuncionitas* Rat., *Contra Homuncionitas* α a m, *Contra homuncionitas .i. ebionitas vel marcionitas* b 552...781; *De natura animae* Rat. α a b m 782...952; *Adversum fantasmaticos qui christum negant verum corpus habuisse* Rat. α a b m (hi ultimi duo cum Rat. *verum hominis corpus habuisse*) 953...1062; *De resurrectione carnis humanae* Rat. m, nulla inscriptio α a b 1063...1085. Istos titulos, quemadmodum hodie leguntur, non Prudentii esse, iam summa eorum varietas lectionum in codd. cum ipsorum aetate crescens satis superque docet. Idcirco eos A q u Gis. II. Heins. Arev. Obb. praetermiserunt. 1. *loquor* Bon. 1 q; *ni* b.

2. *perdita* E q. 3. *Ille* E. 5. *afficere* 1 α. 7. *comprehendier* 1 α u; *illa* om. a. 9. *Iohannes* α [Cfr. C. VI, 108. VII, 46]. 11. *violentia* 1 m. 13. *forma* α Fabr. Gis. Heinsius cum suis Cell. Arev. Obb. [Cfr. infra 436. 437], *formam* Weiss., reliq. nostri et aliorum scripti Ald. Lugd. Sieh. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr., *se in formam* coni. Obb. 18. *et p. est* A E P, om. *est* T 1 rr. a; *Sed patris tamen est specimen* T Bob. 1; *fas est* A E a. prob. Obb., vulg. lect. confirmat Weiss. 19. *promptum est* a q. 20. *clauso* A E P R (non Weiss.)

1. .177. Patripassionorum confutatio, de quibus vid. Tertull. adv. Prax. c. 1 sqq., August. de haeres. n. 41, Isidor. Orig. VIII, 5.

8. *maiestas*] divinitas. Cfr. Barth. Adv. X, 5.

9. Io. 1, 15; 6, 46.

humentique acie potuit nebulosus adire.
 Quisque hominum vidisse Deum memoratur, ab ipso
 infusum vidit natum: nam Filius hoc est,
 quod de Patre micans se praestitit inspicendum
 per species, quas possit homo comprehendere visu. 25
 Nam mera maiestas est infinita, nec intrat
 obtutus, aliquo nisi se moderamine formet.
 Hoc vidit princeps generosi seminis Abram,
 iam tunc dignati terras invisere Christi
 hospes homo, in triplicem numen radiasse figuram. 30
 Hoc conculcantis tractarunt brachia Iacob.
 Ipse dator legis divinae accedere coram
 iussus, amicitiae conlato qui stetit ore
 cominus, et sacris contunxit verba loquelis,
 carnis in effigie Christum se cernere sensit: 35
 sed maiora petens animum per vota tetendit
 inconcessa homini, plus quam mortale laborans,
 ipsum, quantus erat, sine corpore visere Christum.
 Denique post multi sermonis mutua postque
 conspectum praesentis heri et consortia longa, 40
 quaceso, ait, ut liceat te nunc Deus optime nosse.
 Respondit Dominus: „mea, non me, cernere iustis
 posteriora dabo.“ Quid apertius absque aliena,
 quam sumat, facie verbum non posse videri?
 posse tamen, cum malit idem, nunquam Patre viso 45
 terrenis oculis habitu se ostendere nostro:
 saepe et in angelicas vel mortales moderatum

22. *memoratus* N. 23. *gnatum* m Sieb. tres Fabr. Gis. Weitz.
 Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. 25. *Par* Cell.; *quam* A E a (non
 Laur.), *Par species, quam* coni. Arev., *Per speciem quam* mallet Obb.;
possit E cum Heins. vetustis omnibus et nostris a a q u Ald. Lugd. Heins.
 Cell. Obb., *posset* Weiss. b m Sieb. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett.
 Amstr. Arev. 27. *aliquos* u Ald. Lugd.; *ni* B R et cum Heins. nostri
 a q Ald. Lugd. Sieb. tres Fabr. Heins. Cell. eo certe rhythmus sonorius modu-
 latur, *aliqui in se moderamine* Chor. Poett. 28. *sanguinis* R glos-
 sema olet. 32. *diuine* a 35. *effigiem* Put. 36. *potens*
 Prag. ap. Mar. 39. *munia* Bon. 41. *ut liceat facie nunc te optime*
nosse u. 43. *quod* Ald. 47. *et p. vel* Fabr. Gis.; *moderatum* R
 Put. Weiss. a (pro div. script. cum gl. *temporatum illud verbum*) Ald. Lugd.
 Heins. Cell. Obb. [Cfr. V, 27, 828. Ps. 274, reflexive], *moderatum est* N T

26. *mera*] quae nullam aliam *rum* id quod *praestans* esse parum
 induit formam ac naturae suae pro-
 priam, cfr. S. II, 744 *mera virtus*,
 P. VI, 91 *calce mera* i. e. *pede nudo*.
 Quapropter Gif. Ind. Luer. vb. *me-* 30 sqq. Gen. 18, 2; 32, 35, Exod.
 34, 11, C. II, 73.

- induci species, queat ut sub imagine cerni.
 Hoc verbum est, quod vibratum Patris ore benigno
 50 sumpsit virgineo fragilem de corpore formam.
 Inde figura hominis nondum sub carne Moysi
 obiecta effigiem nostri signaverat oris,
 quod quandoque Deus verbi virtute coactum
 sumpturus corpus faciem referebat eandem.
 55 Sed tamen et sentam visa est excita cremare
 flamma rubum : Deus in spinis volitabat acutis,
 vulnificasque comas innoxius ignis agebat,
 esset ut exemplo Deus inlapsurus in artus
 spiniferos, sudibus quos texunt crimina densis
 60 et peccata malis hirsuta doloribus implent.
 Inculto nam stirpe frutex vitiosus iniquis
 luxuriam virgis inhonesto effundere suco
 coeperat et nodos per acumina crebra ligabat.
 Cernere erat steriles subito splendere frondes,
 65 accensisque citum foliis magno inpete late
 conlucere Deum, nec spinea laedere texta,
 lambere sanguineos fructus et poma cruenta,
 stringere mortiferi vitalia germina ligni.
 Quandoquidem tristes purgantur sanguine culpaе,
 70 quem contorta rubus densis cruciatibus edit.
 Ergo nihil visum, nisi quod sub carne videndum,
 lumen imago Dei, verbum Deus et Deus ignis,
 qui sentum nostri peccamen corporis inplet:
 nam lucis genitor, verbi sator, auctor et ignis,

q, *memoratum* A O Laur. a a b m u, *memoratum est* Prag. Rat. 2 m Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. 48. *Induti* Laur.

54. *simulabat* B W (supra), sed alterius manu, margo trium Sieh.

55. *sentem* Bon. Laur. u, *sentum* (gen. contr.) Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. [Cfr. C. V, 31. A. 73. P. III, 47. S. II, 1039].

57. *alebat* Bou. 61. *Inculta* Prag. 62. *Luxuriem* a q Sieh. I II (non III) Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.; *turgis* Ald. Lugd. et fortassis a cum gl. *peccatis*. 63. *nudos* a. 64. *splendore* A. 65. *circum* Ald. Lugd. 68. *orteferi* 1 a; *germana* A. 72. *Numen* a.

55. *sentam*] Exod. 3, 2, cfr. S. II, 1039, P. III, 47, 9. 29, Clem. Rom. XX, 6 οὐχὶ δὲ Μωϋσῆς αὐτὸς σάοξ ὦν εἰς μέγιστον ἐτράπη φῶς, ὥς μὴ δυνήσθηναι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἀντιβλέψαι αὐτῷ; πολλῶ οὖν μᾶλλον ὁ θεὸς ἑαυτὸν τρέπειν, εἰς ὃ βούλεται, δυνανώτατός ἐστιν.

65. *magno inpete*] Ov. Met. 3, 79 *Impete nunc vasto*, Sil. It. 13, 248 *praecursus impete*, Gell. N. A. XIX, 7, 7 *magno impete pro impetu*. 67. *Per sanguineos fructus et poma cruenta Christi passio figurabatur* gl. a.

74. Cfr. C. III, 1.

creditur extra oculos, ut apostolus edocet auctor, 75
 qui negat intuitu fontem deitatis adiri.
 Credite, nemo Deum vidit, mihi credite, nemo.
 Visibilis de fonte Deus, non ipse Dei fons
 visibilis, cerni potis est, qui nascitur, at non
 innatus cerni potis est: latet os Patris illud, 80
 unde Deus, qui visibilem se praestitit olim,
 tale aliquid formans in sese, quale secuta est
 passio, quae corpus sibi vindicat: ardua nam vis
 est impassibilis, quoniam natura superni
 ignis ad horribilas pescit descendere paenas, 85
 nec capit humanis angoribus excruciaci,
 pura, serena, micans, liquido praelibera motu,
 subdita nec cuiquam, dominatrix utpote rerum,
 cui non principium de tempore, sed super omne
 tempus et ante diem maiestas cum Patre summo, 90
 imo animus Patris et ratio et via consiliorum,
 quae non facta manu nec voce creata iubentis,
 protulit inperium patrio ructata profundo.
 Hanc igitur non flagra secant, non sputa salivis
 adspargunt, alapis non vexat palma relisis, 95
 nec perfossa cruci clavorum vulnera figunt.
 His adfecta caro est hominis, quam femina praegnans
 enixa est sub lege uteri, sine lege mariti.
 Ille famem patitur, fel potat et haurit acetum:
 ille pavet mortis faciem, tremit ille dolorem. 100
 Dicite sacrilegi doctores, qui Patre summo
 desertum iacuisse thronum contenditis, illo

78. *Dei fons* A B R Laur. α m u Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell. Obb., *Deus fons* Weiss. a b q Fabr. Gis. Weitz. Arev. 79. Post *Visibilis* non distinguunt Ald. Lugd.; *potes est* α 1 m, *poterit* Bon. Vocc. *qui nascitur . . . potis est* non desiderantur in α, ut Arev. asserit, sed suo loco ommissa a librario margini inscripta sunt. 83. *quem* T; *vendicat* Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr. 91. om. *et ante via* T Put. T2 r. α. 93. *ructata* cfr. P. 316. 97. *quem* P R cod. Cauch. Weiss. α a b 2 m Gis. Amstr. Heins. (eandem lect. in notis reprehendens *et quam* commendans) Cham. Arev. (non Cell.) [Cfr. C. III, 142]; *est fem.* Colon. 1701. 98. *Enixa* Put.; *uiri p. uteri* Bon. 101. *quia* Ald., *qui* a Lugd. ex Aldi correctura. 102. *deum* margo trium Sieb.

75. Io. I. I. ad v. 9, ep. I, 4, 12, I. Tim. 6, 16.

87. Cfr. S. II, 187.

93. *ructata*] Offendit eiusmodi metaphora Cellarium. Sed vid. Psalm. 44, 1 *Eructavit cor meum verbum bonum*, coll. C. XI, 18 sqq.

- tempore, quo fragiles Deus est inlapsus in artus,
 ergo Pater passus? quid non malus audeat error?
 105 ipse puellari conceptus sanguine crevit?
 ipse verecundae distendit virginis alvum,
 et iam falsiloqua est divini pagina libri,
 quae verbum in carnis loquitur fluxisse figuram?
 At non, qui verbi Pater est, caro factus habetur.
 110 Fige gradum scriptura tuum, nil mobile et anceps
 adfirmasse decet: Pater est, quem cernere nulli
 est licitum: Pater est, qui nunquam visus in orbe est,
 nec mundana inter radiavit lumina coram.
 Verbum conspicuum misit missumque recepit,
 115 cum voluit, verbo praestrinxit viscera purae
 virginis et verbo struxit puerilla membra
 Ipse quidem in terris virtute et numine praesens
 semper adest quocunque loci, nec pars vacat ulla
 maiestate Patris: nusquam est genitor Deus absens,
 120 per verbum sed semper adest, atque inde Philippo
 Christus ait: „Tanto tecum iam tempore versor,
 et Patrem te nosse negas, quem perspicis in me?“
 Est invisibilis donum Patris edere natum
 visibilem, per quem valeat Pater ipse videri:
 125 nec solis sanctorum oculis, sed lumine cassis.
 Caecorum caecos loquor, atra socordia quorum
 corde tenebroso verum perpendere nescit:
 quem si perspicuum mortalibus inficiaris,
 fare age, quem videat Babylonis ab arce tyrannus

103. *fragilis* cum gl. *alius* a (unde corrigas Arev.); *inlapsurus* Pat.

105. *Ipsa* A P R W (supra) Laur. Weiss. *a a u* Ald. Lugd. Heins. Obb.,
Ille Prag. Rat. b m q Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell.
 Arev. Idem pron. bis positum e consilio est poetae obiurgiose provocantis.

112. *orbe* absque *est* b.

115. *Convoluitur* q; *perstrinxit* T.

117. *numine* supra al. man. *et munere* m, quod est in marg. trium
 Sieh. 118. *ubicumque* A E P a, in quo ad oram *et quocunque* Cauchii
 coniectura et Obb. (non Weiss.), *et ubique* 2 R, *ubique* gl. interlin. m [Cfr.
 P. II, 431]; *pars vacat una* Bon.

119. *nusquam est genitor deus*
absens Per verbum, sed distinguunt Ald. Lugd. 122. *conspicis* u ele-
 ganter. 123. *invisibilis* Fabr. 124. *Visibilis* Prag. 126. *caecis*

cum gl. *oculis* Prag.; *secordia* Ald. Lugd. Weitz., *et socordia* ob metrum
 prob. Arev. [Cfr. C. I. 34]. 127. *verbum* T a u. 128. *Quem*
qui supra *si* b. 129. *videant* Bon., *videar Babylonis ab arce tyranni*
 Ald. Lugd.

innocuas inter flammās procul expatiantem, 130
 calcantem rapidos inadustis fratribus ignes?
 Nempe ait, o procures, tris vasta incendia anhelis
 accipere viros fornacibus, additus unus
 ecce vaporiferos ridens intersecat ignes.
 Filius ille Dei est, fateorque et victus adoro: 135
 inrisas remove facies, taedasque tepentes
 subtrahite, en friget succensi sulphuris ardor.
 Filius, haud dubium est, agit haec miracula rerum,
 quem video, Deus ipse, Dei certissima proles,
 inperat inmensis ardoribus et domat iras, 140
 insultans famulante rogo, piceosque furores
 comprimit et rabiem flammarum algescere cogit:
 barbaricos calida aura sinus non tangere iussa
 praeterit, et tenues stridens transcurrit amictus.
 Ipse per Assyrias vetitus vapor ire tiaras, 145
 ne coma fusa humeris fumo obsordescat amaro.
 Haec ait, et varios iubet obmutescere cantus,
 organa, sambucas, citharas calamosque tubasque.
 Stulta superstitio tacuit, vox festa quilevit,
 quae male conspicuae celebrabat imaginis aurum. 150

130. *inspatiantem* Prag. Rat. Weiss. b m q u. Fabr. Gis. Weitz.
 132. *tris* Put. 1 a a q, *tres* relq. (et Laur.). 133. *Accipere* a.
 Fortasse *Exceperē*. 135. *fateor quem victus* O Ald. Lugd. Sieh. tres
 Chor. Poett., *fateor quem et victus* b. Fabr. Gis., *fateor: quem evictus* u,
fateor et victus Prag. 137. *en* Prag. Rat. Weiss. et relq. nostri Sieh.
 tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb., om. *en* Ald. Lugd.
 Heins. cum duobus princip. Cell. [Cfr. S. I, 54]. 138. Aldi mendum
ait repetiit Lugd. 143. *iussa* a distincte. 144. *percurrit* Prag.
 145. *Inde p. Ipse* Prag.; *Assyrios* Put. a Heins. Cell., ut *sacerque tiaras*
 Virg. VII, 247; *meluit vapor* R Weiss. et pro div. script. A m (non Laur.)
 Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Heins. Cell., *ire per Assyrias vetitus vapor ipse*
tiaras Gis. cum alt. ad oram. 146. *Nec* A. 147. *obmutiscere* 2 a.

130. Dan. 3, 20 sqq. Boldettus (Osservazioni sopra i Cimiterj de' Santi Martiri ed antichi Christiani di Roma) I, 39 tres pueros igne probatos e vitro antiquo delineavit.

138. *Beatus Hieronymus dicit, illum quartum, qui in igne tyranno apparuit, angelum fuisse; sed iste Prudentius cum domno Augustino affirmat, eum dei filium esse* gl. a.

143. *barbaricos*] *sarabanas*, *fe-moralia*, quibus utebantur, cum inter barbaros versarentur gl. a,

Dan. I. I. *sarabara* vel *saraballa* (corrupte *sarabara* aut *saraba*), vestes sinuosae et purpureae, vid. Winer. Reallex. s. v.

148. *organa*] *duo sunt organorum genera, unum maximum aliud minus, quod manibus portari potest; de quo in psalmo dicitur: Suspendimus organa nostra; cithare tres cordas habet* gl. a.

150. *imaginis aurum*] statuam auream, quam fecit Nahuchodonosor rex, intelligit Arev.

Carmina sanctorum resonant iam sola virorum
triplice concentu regem laudantia caeli:
qui mare, qui terras, qui lucida sidera fecit,
ignibus et mediis securos textit alumpnos.

- 155 Semper in auxilium sermo Patris omnipotentis
descendit servando homini, mortalia semper
admiscenda sibi proprio curavit amore,
ut socianda caro dominoque implenda perenni
degenerem vitam, quae tunc animalis agebat,
160 exemplo mutaret heri similesque per artus
cernere consortem terreni adsuesceret oris,
participemque suum visu velut obside nosse
et consanguineo paulatim accedere Christo.
Ergo animalis homo quondam: nunc spiritus illum
165 transtulit ad superi naturam seminis, ipsum
infundendo Deum mortalia vivificantem.
Nunc nova materies solidata intercute flatu,
materies sed nostra tamen, de virgine tracta,
exiit antiquae corrupta exordia vitae,
170 immortale bonum proprio spiramine sumens.
Filius ille hominis, sed filius ille tonantis,
iam solus vultum Patris adspicit et videt ipsum.
Nemo Patrem novit nisi Filius, et cui monstrat
Filius, et nostri mediator et omnipotentis.
175 Denique concludam brevis ut compendia summae:
Non Pater in carnem descendit, sed Patris arcem
sumpta caro adscendit, Natus per utrumque cucurrit.
Cede, profanator Christi, iam cede, Sabelli,

151. *resonantia* 1 b m (heic cum gl. *erant*) u, eodem spectat gl. Isonis, *resonant iam* cett.

152. *Triplice concentu* Put. Heins. Obb. [A. 383. C. V, 162. H. 72. Ps. 833. P. VI, 142], *Quae triplici cantu* 1 Weiss., *Con-
triplici centu* 2 Weiss., sed manu aequae vetusta, *Concentu triplici* cett. [A.
30. H. 494].

159. *quae* A E N O R W Laur. Put. Rat. (supra) m q
Ald. Lugd. Cauch. Heins. Cell. Obb., *quam* T et cett. 160. *fragilesque*
T; *actus* A N O P T 3 rr. 1 Weiss. b (pro div. script. ad oram) q u. Excidit
hic versus exemplari Put. [Cfr. IV, 77].

169. *corrupte* 1 a. 171. *tonantis* m in textu, *regnantis* ad oram. 172. *solum* Ald.
Lugd.

174. *omnipotentis* absque et a [Matth. 11, 27]. 175. *com-
prehendia* mutatum *comprendia* a. 178. *nam* u.

160. *heri*], *Christi* explicat Cell.,
sed est sententia: Verbum Patris in
terram descendit, ut homines, quorum
vita tunc vitiosa erat, cum Deo con-
iungerentur (v. 88), ad ipsius exem-

plum mutarentur, et per Christum
hominem Patris similem cernere pos-
sent. Obb. iam Iso interpr. *Des*.

178...320 Contra Sabellium et
Unionitas disputatio.

depositorque Patris Natiq̃ue insane negator.
 Nonne Patrem violas, dum Natum scire recusas? 180
 quandoquidem non est genitor, nisi filius extet,
 nec vocitare patrem potis es, quem germine fraudas.
 Sed fortasse velis patriae pietatis honore
 despoliare Deum, contentus nomine nudo,
 quod Deus est, adimasque decus Patris et generis vim. 185
 Ecquis in idolio recubans inter sacra mille
 ridiculosque deos venerans sale, caespite, ture,
 non putat esse Deum summum et super omnia solum?
 Quamvis Saturnis, Iunonibus et Cythereis
 portentisque aliis fumantes consecret aras: 190
 attamen in caelum quotiens suspexit, in uno
 constituit ius omne Deo, cui serviat ingens
 virtutum ratio variis instructa ministris.
 Quae gens tam stolidi est animis, tam barbara linguis?
 quaeve superstitio tam sordida, quae caniformem 195
 latrantemque throno caeli praeponat Anubem?
 Nemo Cloacinae, aut Eponae super astra deabus
 dat solium, quamvis olidam persolval acerram,

179. *Depositos* a. 184. *Dispoliare* A a m q (non Laur.).
 186. *Ecquis* R Fabr. Gis. Heins. Cell. Arev. Obb. [Conflatum est ex *et quis*, vel Prisciano docente p. 556 ed. Putsch. ex *en quis*], *Et quis* Laur. Weiss. α b m q u Ald. Lugd. Sieb. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr., ex altero natum est literarum transpositione *Nequis* a et corruptum *Necquis* A E, Mariet-
 tus ex Rat. „*Quisnam idolorum* ab inepto correctore aliis abr.“, *ut quis* supra et W. 187. *Rudiculosque* a, *Ridiculosque* supra u b.
 188. *putet* 1 b. 189. *ceteris dis* Bon., *cythareis* u. 191. *in caelo* u; *quotiens* Laur. α b m q Weitz. Obb., *quoties* relqq.; *in imo* Prag.
 196. *Anubim* Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.
 197. *cloacinae* u; *Eponae* Heins. praestantiores cum T2rr. Prag. Rat. α b m Fabr. Weitz. Heins. Cell. Arev. Obb., *aeponae* Weiss., *ypone* a, *Hippo* Gis. Amstr., *tiphonae* A N O q u Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett., *Equo-*
nae conl. Barth. I. l. XXVI, 11. 198. *olidam* B (alt. ad marg.) R Prag. Rat. 2 Weiss. (*solidam* 1 Weiss.) m (cum gl. *olentem*) Gis. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb. [Cfr. Iuv. VIII, 157], *solidam* A Laur. α a b q u Gif. in
 quinis exemplaribus Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett., utram-
 que lect. cognovit Iso. [*Solidam* de plenis atque perfectis honoribus intel-
 ligas].

180. I. Io. 2, 23.
 186. I. Cor. 8, 10 ib. interpr.
 187. Cfr. P. III, 122, V, 50.
 196. *Anubem*] Osiridis et Nep-
 thydis filium cum canino capite. Diod.
 Sic. I, p. 77, Virg. Aen. VIII, 698 et
latrator Anubis. Prop. IV, 11, 41
 (Lachm.), Arnob. II, fin.
 197. *Cloacinae*] Cloacina cloacis
 dea praesidens. Plin. XV, 29, 36,
 Lact. I, 20, 11, Salmas. ad Tertull.
 de pall. p. 330. — *Epona*] mulionum
 dea stabulis praest. Schol. ad Iuv.
 VIII, 157, Plutarch. vit. paral. p. 312,
 E: ἔστι θεὸς πρόνοιαν ποιουμένην
 ἵππων [al. ἱππῶν].

sacrilegisque molam manibus rimetur et exta.

- 200 Consule barbati deliramenta Platonis,
consule et hircosus Cynicus quos sompniat, et quos
textit Aristoteles torta vertigine nervos.
Hos omnes quamvis anceps laberinthus et error
circumflexus agat, quamvis promittere et ipsi
205 gallinam soleant aut gallum, clinicus ut se
dignetur praestare Deus morientibus aequum :
cum ventum tamen ad normam rationis et artis,
turbidulos sensus et litigiosa fragosis
argumenta modis, concludunt numen in unum,
210 culus ad arbitrium sphaera mobilis atque rotunda
volvatur servantque suos vaga sidera cursus.
Non recipit natura hominis, modo quadrupes ille
non sit, et erecto spectet caelestia vultu,
non recipit, neget ut regimen pollere supremum.
215 Istud et ipse Numae tacitus sibi sensit haruspex,
semifer et Scotus sentit cane milite peior.

199. Post *manibus* commate male distinguunt Ald. Lugd. Weitz., *scrutetur et exta* Weiss. 200. *Consule et u*; om. 200 A. 201. *hircosus Cynicus quos* A 2 E Put. u Gif. (Ind. Luc. *solida*) Heins. Cham. Cell. Obb., *hircosus Cynicus quod* P R T Prag. (in quo quidem *quid*) T3rr. α a 2 m Ald. Lugd. Weitz. Arev., *hircosus cynicos quos* B (ubi *quod*) W Rat. Weiss. b (heic *quis*) q l m Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.; *quis somniat* supra add. in a, una voce infra abrasa. 202. *Aristotelis W, aristotiles* α b; *tota u* Teol. 203. *laberinthus* B W (hic *laborinthus* supra) α 2 a b m q u Weitz. Obb., *labyrinthus* 1 a Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. 207. *Convertunt tamen* Prag. Rat. b m Weitz. (non P), *Convertum q*; *arcis ad oram artis* Prag., *aras α*. 208. *Turpidulos* A E Bon. 209. *concludent a*; *nomen in unum u*. 212. *quadrupes modo non sit Ille sed* subrogatum in Rat. priorib. abr. Om. 212. 213 A. 214. *regnum* Prag. 215. *stud et ipse a*: excidit *litera* versus initialis, ut plus solito videre est in huius codicis libb. contra Symm. 216. *Scotus* A Laur. q u Gis. Amstr. Heins. Cell. Obb., *Scotus P α* a Ald. Lugd., *cottus* 2 B W Rat. b m (supra *l gothus. unde alpes cotticae*) Weitz. Arev., *Coitus* (? *Cottus*) Prag., *Gothus* 1 B Sieh. tres Fabr. Chor. Poett. *Semifer et rectus* Weiss., sed *shotus* in marg.

201. *hircosus Cynicus*] Cfr. Cie. Off. I, 35. 41.

205. *gallum*] Socrates cum vitae finem appropinquare videret, *Aesculapio*, inquit, *o Crito, gallum debemus*; nam ex hac vita emigrationem salutis reparationem censebat. Cfr. Platon. Phaedon. in fine et Fest. in *Insula*.

209. *Philosophi licet diversis numinibus litarent, tamen unum deum esse dicebant sine aliquo sexu*;

sed in maioribus operibus quasi masculum, in minoribus vero quasi feminam asserebant. Unde Soranus: Iuppiter omnipotens rerum regnumque (legumque?) repertor, Progenitor genitrixque deum, deus unus et omnis gl. a.

210. *sphaera*] ex licentia quam Prud. etiam in corripiendis gr. diphthongis passim admittit, ut 331 *enigmata* et C. VI, 142.

216. *Scotus*] Cfr. Pomp. Mel. III,

Sed nos, qui Dominum libris et corpore iam his
vidimus, ande fide, mox carne et sanguine coram,
quique voluminibus vatum cruce teste probatis,
rimantes digitos costarum in vulnera cruda 220
mersimus et manuum visu dubitante lacunas
scrutati, aeternum regem cognovimus Iesum:
abiurare Deo titulum nomenque paternum
credimus esse nefas, qui regem protulit ex se:
non regem populi Parthorum aut Romulidarum, 225
sed regem summae et mediae rationis et imae
atque ideo rerum Dominum et super omnia regem.
Carnis habet medium, summum Patris et Stygis imum.
Defluit his gradibus rursusque revolvitur in se:
est Deus, est et homo, fit mortuus et Deus idem est. 230
Omnia percurrit naturae munia pronae,
ut rursum Patris in gremium replicata reportet
mortua, quae fuerant, ipsos quoque subvehat artus.
Haec fore cum veterum cecinissent organa vatum,
nos oculis, manibus, congressu, voce, loquela 235
experti, heroum tandem intelleximus orsa
priscorum et viso patefacta oracula Christo.
Haec est nostra salus, hinc vivimus, hinc animamur,
hoc sequimur, nunquam detracto nomine Nati
adpellare Patrem, Patris et sine nomine nunquam 240
natum nosse Deum: nunquam nisi sanctus et unus
spiritus intersit, natumque Patremque vocare:
sic tamen haec constare tria, ut ne separe ductu

218. *fidem P; sanguine cordis Bon.* 219. *Quinque A E 1 a q Ald.*
Lugd. Sieh. tres Chor. Poett. (non Weiss.); *probatus m.* 221. „*Misi-*
mus Weiss., ut iam Cort. ad Luc. III. 748. adnotavit, sed v. 223 *dō* in cod.
extat, non *deum*, ut idem l. l. male dixit.“ *Obb. atque manum Prag.*

222. *regem veneramur Iesum Rat.* 223. *Deum A P a q u.*

226. om. *et ante mediae u; regionis Gif., stationis ex Heinsii conie-*
ctura receperunt Cham. Cell. [Cfr. 193. 330. 553]. 227. Om. punctum

post *regem Ald. Lugd.* 229. *Defuit 1 a.* 230. *et fit B Rat. b m q*

Sieb. tres Chor. Poett. Amstr. Arev., *fit Laur. Prag. a a u Ald. Lugd. Fabr.*
Gis. Weitz. Heins. Cham. Cell. Obb. 232. *Et E 1 R Ald. Lugd.; sur-*

sum N T Bon. Put. a m q Heins. Cell. Arev., rursus A, rursum Prag. Rat.
a b u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb. [Cfr.
supra 228. H. 832]. 243. *ne supra fit non Prag. m; sapere 1 a; dictu Prag.*

6, 5, Hieron. ad Iovin. II, 6 *Quid* *lite] molosso Iso, cane castrense expl.*
loquar de veteris nationibus, quum Cham., *qui occisorum in praeliis*
ipso adolescentulus in Gallia viderim *carnibus vescitur.* Frustra. Cfr. Ob-
Scotos, gentem Britannicam, huma- bar. ad Hor. Ep. I, 2, 67, p. 196.
nis vesci carnibus sqq. — cane mi- ed II.

- tris faciam, tribus his subsistat sed Deus unus.
 245 Nec Pater ipse autem, qui Filius, ut quia natum
 scimus ab innato, vere Pater et sata vere
 sit soboles: nec sit genitor sibi filius ipse,
 sive Pater natus fuerit, sive ipse repente.
 Perquam ridiculum est et futile, natus ut ex se
 250 nascendi nova materies ac se Deus ultro
 ediderit natumque sibi se fecerit ipsum.
 Nil falsum aut mendax divina vocabula fingunt.
 Qui Pater est, gignendo Pater, tum Filius ex hoc
 Filius, auctore ut genitus quod sit Patre summo,
 255 summus et ipse tamen, nec enim minor aut Patre dispar.
 Unde in utroque operis forma indiscreta, nisi omnem
 vim maiestatis patriae generosus haberet
 Filius idque Deus genitor, quod Filius, esset?
 Pergunt ulterius scrutantes, quid sit id ipsum
 260 gignere, si fas est humanos tendere gressus
 usque ad secretum, quod tempora cuncta diesque
 praevenit antiquos, et principium super ipsum
 eminet et, quodcunque potest homo quaerere, transit.
 Cum sit difficilis via noscere principiorum
 265 semina, cui dabitur mortali exquirere, quidnam
 ultra principium Deus egerit? aut quo pacto
 ediderit verbum, quod principio caret omni?
 Hoc solum scimus, quod traditur esse Deum, quem

244. *Tris ex* α Ald. Lugd. Weitz., *Tres* relqq. (et Laur.); *faciat* Prag.

247. *subolis* A (ap. Obb.), *sobolis* A (asserente mihi Ieepio) E α (non Laur.).

248. *Sive supernatus fuerit sibi ipse repente* Put., *sibi ipse* leg. etiam A a q, *sibi et ipse* Bon., lect. vulg. confirmat Weiss. Ex nostris istum ordinem servant Laur. m q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb., Heinsius cum suis omnibus praeponit 249. 248 et legi posse putat: *Perquam ridiculum est et futile, natus ut ex se Sive supernatus fuerit sibi, ipse repente Nascendi nova materies*, quod expr. Cell. Possis etiam: *sibi et ipse repente Nascenti nova materies*... Heins. Ordinem Heinsianum servant α a b Arev.

252. *Ni* b q haud male.

254. *ut* om. Put. Heins. (non Cell.); *qui* ex Heinsii coniectura Cell.; *si* a. In fine 253 male puncto distinguunt Ald. Lugd. interpunctione post *summo* neglecta.

257. *generosus patriae* m Weitz. mendose ordinant. 258. Contra sententiarum nexum post *esset* puncto distinguunt Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr.

259. *quod* A E a b q. 260. *gressus* A E O (pro discrepanti script.) P a *et sensus* supra, quod exh. relqq. cum Weiss. Inductae metaphorae illud respondet.

261. *cuncta* om. A. 262. *Sprevit* A P a.

265. *qui* Put. 268. *scimur* q; *inditur* Put. ap. Obb., non ap. Heins.; *deus quem* α Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell., *deumque* Ald. Lugd.

non genitus genitor generavit, et unus et unum,
integer integrum, non coeptum, sed tamen ortum, 270
et conperpetuum retro Patris et Patre natum.

Sed nec decisis Pater est, ut pars Patris esset
Filius, extendens nec se substantia tractim
produxit minuitve aliquid de numine pleno,
dum mutata novum procudit portio natum. 275

Non convertibilis, nec demutabilis unquam
est Deus, aut gignendo aliquid sibi detrahit: atqui
totus et ex toto Deus est, de lumine lumen.

Quando autem lumen sine lumine, quando refulgens
lux fulgore caret, quando est ut proditus ignis 280

ignem diminuat, quando Pater et Deus et lux,
non lucis Deus et Pater est? qui si Pater olim
non fuit et serum genuit post tempora natum,
fit novus, inque novum ius proficit. Absit, ut unquam
plenus proficiat, qui non eget incremento. 285

Et Deus et genitor lumenque et gloria semper
ille fuit, nec post sibi contulit, ut Pater esset.

Sic fit, ut aeternum credamus cum Patre Christum,
illo auctore satum, cui nullus praefuit auctor.

Haec tu si dubitas nati mysteria Christi, 290
perdite, catholica non es de plebe, sed unus
de grege turifero, venerator Deucallionum,

269. *generavit et ex* Heinsii coniectura Obb., *generavit* A R Put. Cell. Teol., *generaverat* m et pro div. lect. q, *generaverit* Weiss. cum cett.

271. *Et cumperpetuum* q; *retro Patris et* A E T Put. α u Heins. Cell. Obb., *retro Patri sed* Weiss. b q Weitz. Amstr. Arev., *retro Patris sed* a m Ald. Lugd., *Patris retro sed* Sieh. tres Fabr. Chor. Poett., *Patri retro et* fuisse Heinsius existimat. 273. *tractum* 1a, *tactim* E.

274. *minuit vel* Rat.; *nomine* A u. 275. *producit portio* aliquis notavit in marg. Weitzii ed. ap Arev. 277. *atquin a, atque* Ald. Lugd.

278. *et om.* a u. 279. *lux est p. lumen* u. 280. *prodigus* R Gif. ex vet. cod. p. 483 tres recentiores Heinsiani 2 α q Ald. Lugd. Weitz. (non B W). Exc. vocc. *quando est ut proditus ignis* *ignem diminuat* u.

281. *deminuat* Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Cell., sed cfr. S. II, 553. 282. *at Pater* Gis. I, aut con. Arev., *pater et deus est* Rat. 283. *servum* Lugd.

284. *proficit supra crescit* α, quod glossam puto. 285. *negot* 1 m. 290. *dubites* B W b m q Weitz.

292. *De grege turifero*] ex paganis unus. Barth. Adv. XLI, 24, Sen. Oed. 306, Schol. ad Stat. Theb. IV, 4, 411, August. C. D. XVI, 38, El-

menhorst. ad Arnob. I, p. 37. — *Deucalionum*] pluralis num. contemptim. Cfr. P. X, 410.

devotus cippo, ficulni et stipitis unctor.

- Quin potius scrutare Dei signacula in ipso
 295 fonte vetustatis, percurrere et scrinia primi
 scriptoris, quem non bardus pater aut avus augur,
 fabula nec veteris famae nec garrula nutrix,
 nec sago clangore loquax et stridula cornix
 rem docuere Dei, sed coram proditus ipse,
 300 ipse Deus trepidum mortalem mitis amico
 inbuit adloquio, seque ac sua summa relexit.
 Nimirum meminit scriptor doctissimus, illo
 orbis principio non solum, nec sine Christo
 informasse Patrem facturae plasma novellae.
 305 „Fecit“, ait, „condens hominem Deus et dedit olli
 ora Dei.“ Quidnam est aliud, quam dicere, solus
 non erat atque Deo Deus adsistebat agenti,
 cum Dominus faceret Domini sub imagine plasma?
 Christus forma Patris, nos Christi forma et imago,
 310 condimur in faciem Domini bonitate paterna,
 venturo in nostram faciem post secula Christo.
 Possum multa sacris exempla excerpere libris,
 ni refugis, quae te doceant, non in Patre solo
 vim maiestatis positam, sed cum Patre Christum
 315 esse Deum, velut illud ait genealogus idem:
 „A Domino Dominus flammam pluit in Sodomitae.“

293. et om. A O u Ald. Lugd. Amstr. Obb.; unctor supra auctor P.

295. percurrere et Prag. α u Fabr. Gis. Obb., om. et A 1 R a b m q Ald.
 Lugd. Sieh. tres Gis. I Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. metro
 renuente. [Cfr. S. I, 54], percurrrens Rat., ns ex corr. 296. Barrus
 Prag., pardus b, illud Iso legisse videtur, unde corruptum baburrus; augur
 exc. u. 301. eloquio Prag. Rat. b m (non Laur.) Weitz. Arev.

305. illi m u.

307. Deus Deo Cell.

311. secla A.

313. docent α. 315. ipse u, ille Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett.
 Cell.

316. flammam α Heins. ex vetustioribus Cell., flamma Cauch.,
 flammis A Laur. a b m q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor.
 Poett. Amstr. Arev. Obb.

293. ficulni stipitis] unde id Ho-
 ratio (I. Sat. 8, 1) legitur, Priapum
 in senatu deorum dixisse: Olim
 truncus eram ficulnus, inutile li-
 gnum, Cum faber, incertus scam-
 num faceretne Priapum, Maluit esse
 deum gl. a. — unctor] Idola e ligno
 aut lapide sculpta ungebant, Cfr. S. I.
 203, Min. Fel. I, 3 ibid. Cell. interp.

296. primi scriptoris] Moysis
 Iso. — bardus] Festus: Bardus Gal-

lice cantor appellatur, qui virorum
 fortium laudes canit, a gente Bar-
 dorum. Cfr. Lucan. I, 449. gl. a:
 Bardus quidam stultus, crudelis et
 paganissimus fuit, a quo omnes bar-
 dici vocantur: unde hic stultum
 significat.

298. cornix] Virg. Ecl. 1, 18;
 9, 15.

316. Gen. 19, 24.

Quis Dominus, de quo Domino, si solus ab arce
siderea spectat Pater aut ardescit in iras?

Filius armatam domini Patris ignibus iram
spargebat Dominus: sunt unum fulmen utraque. 320

Haec si Iudaicos sic intellecta rigassent
auditus, stupidas ut possent tangere fibras;
audissent Dominum virtutum, qui pereuntes
venerat ut servaret oves: sed ab auribus omnis
fluxerat ornatus, caput et iam coctile Baal 325
finxerat auriculasque suo spollarat honore.

Dux populi peccantis adest de monte corusci
luminis adloquioque Dei, tabulasque tremendo
incisas digito caeca ad tentoria defert.

Sed cadit in faciem plebs non visura profundae
legis in effigie scriptum per enigmata Christum. 330

Infelix, quae luce oculos praestricta paventes
texerit et presso faciem velarit amictu!
at nos reiecto Christum velamine coram
cernimus atque Deum vultu speculamur aperto: 335

nec sub lege gravi depressa fronte iacemus,
sed legis radium sublimi agnoscimus ore.

Heu frondosa prius ramis felicibus arbor,
pinguibus heu quondam radix oleagina bacis!

Ecce tibi inserto revirescit nunc oleastro 340
truncus et externi vestitur cortice libri!

Iam miserere tui: non se silvestris olivi
surculus exultans alieno stipite iactat:

320. *flumen* a; *utraque* A R Prag. α a b m q u Ald. Lugd. Sieh. tres
Gis. Weitz. Chor. Poett. Heins. Cell. Arev. Obb., *uterque* Prag. in marg.
Cauch. Fabr. Gis. I Amstr.; *sed idem sunt utraque fulmen* Rat. ex corr.
[Cfr. Prolegg. et C. X, 5. P. III. 80 etc.). 322. *ut possent* A R non-

nulli ex Heinss. Laur. Weiss. α a u Ald. Lugd. Sieh. tres Gis. Chor. Poett.
Amstr. Arev. Obb., *ut possint* N P Put. q Heins. Cell., *aut possent* b m Fabr.
Weitz. 325. *et om.* 1 a; *Bahal* α m omnes ap. Mar. Ald. Lugd. Sieh.

tres Weitz. Chor. Poett. Amstr. 326. *que om.* A. 331. *Regis* A
E a. 332. *lucem* a; *perstricta* A E P α a u [Vid. v. 435].

334. *reieto* A P R Laur. α a b (in marg. pro div. script.) q u Ald. Lugd.
Sieh. tres Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Obb., *detecto* b (in textu) m
margo trium Sieh. Fabr. Weitz. Arev. 338. *arbos* a b m q u Gis.

Weitz. Arev. 340. *reuniscit* u. 342. *sis p. se* A B E P W
Rat. Weiss. a m q margo trium Sieh. 343. *Surculos* 1 m.

321...551. Iudaeos coarguit re-
fellitque.

324 sqq. Matth. 15, 24, Exod. 31,
C. XII, 194.

331. *enigmata* De quantitate cfr.
210, C. VI, 142.

333: II. Cor. 3, 13...15.

340 sqq. Rom. 11, 17 sqq.

- sed monet, ut generis proprii memor unguine amaro
 345 contristare comas desuescas, stirpe nec imo
 invidas missis in celsa cacumina virgis.
 Blasphemias Dominum, gens ingratisissima, Christum.
 Pascha tuum dic, dic, cuius de sanguine festum
 tam sollempne tibi est? quis tandem cæditur agnus
 350 anniculus, sacer ille tibi redeuntibus annis?
 sed sacer in pecude, stultum est sic credere sacrum:
 sanguine balantis summos contingere postes,
 lascivire choris, similaginis azymon esse,
 cum fermentati turgescant crimine mores.
 355 Non sapis imprudens nostrum te effingere pascha?
 legis et antiquae praeductis pingere sulcis
 omne sacramentum, retinet quod passio vera,
 passio, quae nostram defendit sanguine frontem
 corporeamque domum signato conlinit ore?
 360 Hanc fugit exclusis Aegyptia plaga flagellis,
 haec regis Pharii regnum ferale resolvit,
 deque potestatis mundanae grandine densa
 eripit Abraham cum stirpe et gente fideli.
 Abrahæ genus est verum, cui sanguis in ore
 365 creditus inscriptusque rubet, cui visus in orbe
 haud dubitante fide Deus est, Deus ex Patre verus.
 Ille Deum vidit, visum mox credidit: at tu

346. in om. a; caeca 1 Put. 349. iam B. 350. Agniculus
 a q. 351. sacrum in pecude 1 Put.; stultum est sic credere Christum
 q; in pecude est stultum sic Fabr., Sed sacer in pecude est stultum, si
 credere sacrum Gis., quod mutavit in vulg. 353. similaginis, azymon
 Fabr.; ense q. 355. fingere Ald. Lugd. 356. praedictis u.
 359. Corporeaque q. 360. Aegypti Gis. 1 Amstr., Aegyptica P;
 plaga flagellis A N O T Laur. a q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor.
 Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., plaga procellis R Put. Weiss. a a
 (pro div. lect.) b m margo trium Sieh. Weitz. 361. Farii a (non Laur.)
 Weitz., pharii Laur. u Arev. 364. sanguinis A R. 365. Cre-
 ditus A T T 2 rr. a Heins. Cell. Obb., Credimus R, Creditur a b m q u Ald.
 Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. 366. vero O.

344 sqq. unguine amaro comas
 contristare] „Genus proprium Iu-
 daeorum est a patriarchis: unguen
 amarum perversitas et repugnantia
 contra fidem maiorum; comas frondes
 sunt arboris degeneris, quae malo
 succo suo unguine inficiuntur; imus
 stirps radices, ex quibus Christiani.“

Cell. — contristare] Cfr. C. V, 93,
 tristis = amarus.

349. Exod. 12.

358. defendit sanguine frontem]
 „Typo antitypum opponit. Hoc est:
 Christi sanguinem, passionem et cruce-
 cem, qua frontem signamus et domum
 corpoream, sanguini paschalis agni,
 quo postes olim signabantur.“ Cell.

posteritas carnis, carnaliter omnia cernens
 carnis opus sub lege geris, quam spiritus inplet
 interior: nec enim caelo lex carnea fluxit, 370
 quam tu carne colis: sed Christo feta meamque
 spem paritura utero. Quam spem? nisi numinis alium
 lumen et adventum Domini, quem viderat Abrae
 prima fides nostrisque pater promiserat olim
 perspicendum oculis et legis voce probandum, 375
 nec solum legis: nam quae iam littera Christum
 non habet, aut quae non scriptorum armaria Christi
 laude referta novis celebrant miracula libris?
 Hebraeus pangit stilus, Attica copia pangit,
 pangit et Ausoniae facundia tertia linguae. 380
 Pilatus lubet ignorans: „I scriba, tripictis
 „digere versiculis, quae sit suffixa potestas,
 „fronte crucis, titulus sit triplex, triplice lingua.“
 Agnoscat Iudaea legens, et Graecia norit,
 et venerata Deum percenseat aurea Roma. 385
 Quidquid in aere cavo reboans tuba curva remugit
 quidquid ab arcano vomit ingens spiritus haustu,
 quidquid casta chelys, quidquid testudo resultat,
 organa disparibus calamis quod consona miscent,
 aemula pastorum quod reddunt vocibus antra, 390
 Christum concelebrat, Christum sonat, omnia Christum

368. *credens* 1 W 1 b m supra pro var. lect. (non Laur.) Weitz. Arev.
 370. *lex caelo* transp. u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr.
 Obb. 371. *fixa* Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett. Amstr. 372. *lu-*
minis 1 B W (supra) a (pro div. script.) 1 m Gif. l. l. p. 483. Weitz. Arev.
 (non Weiss.). 373. *abra et α, abrahæ* m u. 374. *que* om. R.
 375. *Perficiendum* Prag. 376. *Non u; namque iam* Ald. Lugd.
 377. *aut* om. α, *an* exh. u (non Laur.) 378. *refecta* supra *l referta*
 Rat. 379. *pangit stilus α.* 381. *I scriba* R vetusti paene omnes
 Heinss. α Ald. in Emend. (qui ediderat *sicriba*, nuda *I sicriba* Lugd., *sicriba*
 Nebr.) Heins. Cell. Arev. Obb., *I* om. A a m q, *o scriba u, inscripta b,*
scribenda Rat., *Tu scriba* Prag. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. vulg. Chor.
 Poett. Amstr. [Cfr. C. XII, 99]. 383. *triplices* Rat. 385. *area*
 1 m. 386. *Quicquid in aere canore boans* Ald. Lugd., *Aere cavo quid-*
quid reboans Fabr. 387. *haustus* Prag. Versus in textu α desideratus
 man. prim. in marg. adiunctus extat. 391. *concelebrant* Rat. 1 α 2 b
 1 m; *sonant* 2 b; *concelebret . . . sonet . . . loquantur* B Sieh. tres Fabr.
 Chor. Poett.

377. *armaria*] *scrinia, volumina*
 Iso. Ita Ignat. ep. ad Philipp. VIII.
 recens prolix. (nostrae P. P. App. ed.
 p. 286) *ὅτι ἐὰν μὴ ἐν τοῖς ἀρχείοις*
εὕρω τὸ εὐαγγέλιον οὐ πιστεύω, in

archivis = documentis. Cfr. locum in
 eiusdem ep. brevior. recens. c. VIII
 (nostrae ed. p. 180).

381. Io. 19, 19, 20.

382. *Digere*] *exprimere* gl. b.

muta etiam fidibus sanctis animata loquuntur.
 O nomen praedulce mihi, lux et decus et spes,
 praesidiumque meum, requies o certa laborum,
 395 blandus in ore sapor, fragrans odor, inriguus fons,
 castus amor, pulcra species, sincera voluptas!

Si gens surda negat, sibi tot praeconia de te,
 tam multas rerum voces elementaque tantae
 nuntia laetitiae, stolidas intrare per aures:
 400 audiat insanum bacchantis energima monstri,
 quod rabidus clamat capta inter viscera daemon,
 et credat miseranda suis. Torquetur Apollo
 nomine percussus Christi, nec fulmina verbi
 ferre potest: agitant miserum tot verbera linguae,
 405 quot laudata Dei resonant miracula Christi.
 Intonat antistes Domini: Fuge callide serpens,
 exue te membris et spiras solve latentes,
 mancipium Christi, fur corruptissime, vexas.
 Desine, Christus adest, humani corporis ultor;
 410 non licet, ut spoliū rapias, cui Christus inhaesit.
 Pulsus abi, ventose liquor, Christus iubet, exi.
 Has inter voces medias Cyllenius ardens
 eiulat, et notos suspirat Iuppiter ignes.
 Ecce Gerassenos legio ruit effera porcos,
 415 et post multiplices busti sub rupe catenas
 paenarum gemitus longis grunnitibus edit.
 Clamarat, sed ab ore hominis: Cognoscimus, Iesu

395. *flagrans* A R W α Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett. Amstr. Cell. Teol., *fraglans* B Prag. Rat. α. 399. *auras* A E. 400. *energima* α et marg. m Fabr. Heins. Cell., *inhergima* P, *inergima* Pat. 1 Weiss. Obb., *inberg*. A, *energia* B (ad oram *energima*) R a b q u Sieh. tres Chor. Poett., *inergia* 2 Weiss. m in textu Ald. Lugd., *inorgia* Bon., *energema* Amstr.

401. *demū* A.

403. *flumina* A Rat., in hoc t. *fulmina* supra.

406. *deum* p. *Domini* u; *fulge* 1 α. 407. *Exuete* A, *Exuite* E, *et spira salve latentem* mallet Heins. 410. *adhaesit* 1 Pat. 412. *medius Cyllenius* 1 Rat. 1 m. 413. *et notos* A et nostri α a b m q u cum relqq. scriptis et edd., *admotos* coni. Cauch., *et nostros* coni. Arev. ex Minucii Fel. verbis XXVII, 6, *ignotos* [i. e. quorum ortum nescit] suspicatur Obb. [Cfr. P. I, 106].

414. *Gerassenos* α q Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb., *Gerasenos* a b m u Gis. 1 Heins. Cell. Arev., *Gerasinos* Pat.; *obruit* W supra, *obruit oruit* 1 a, *legio ruit* 2 a, *legio irruit* Fabr. Gis. 417. *Iesum* A E P R Weiss. a (supra t. *ihu*) Ald. Lugd.

402. *Torquetur Apollo* Lact. II, 15, 3 et V, 21, 5 *Nomine dei audito tremunt (daemones), exclamant et uri se testantur.*

nate Deo, nate sceptris et germine David,
quis sis, quid venias : qua nos virtute repellas,
novimus, adventusque tui terrore lacemus. 420

Haec, Iudaea, tuas vox non pervenit ad aures?
Pervenit : mentem sed non penetravit egenam
lucis, et a primis foribus disclusa refugit.

Audiit adventum Domini, quem solis Iberi
vesper habet, roseus et quem novus excipit ortus. 425

Laxavit Scythicas verbo penetrante pruinas
vox evangelica, Hyrcanas quoque fervida brumas
solvit, ut exutus glacie iam mollior amnis
Caucasea de cote fluat Rhodopeius Hebrus.

Mansuevere Getae, feritasque cruenta Geloni 430
lacte mero sitiens exangula pocula miscet
libatura sacros Christi de sanguine potus :
novit et Atlantis pridem plaga perfida Mauri,
dedere crinitos ad Christi altaria reges.

Ex quo mortalem praestrinxit spiritus alvum, 435
spiritus ille Dei, Deus et se corpore matris
induit atque hominem de virginitate creavit :
Delphica dampnatis tacuerunt sortibus antra,
non tripodas cortina tegit, non spumat anhelus

418. *nec te sceptris q, nate ex sceptris u, nate et sceptris* Fabr. Gis.
419. *Quis* tres vetustiores Heinsii Laur. Rat. a u Ald. Lugd. Sieh. tres
Gis. I Chor. Poett. Amstr. Cell. Obb., *Qui* R T3rr. Weiss. Cauch. Fabr. Gis.
Heins. Arev., *Quid* A E a b m q Weitz. [Burm. ad Anthol. I, p. 457. *quis*
def. Cort. ad Lucan. VII, 579]. 421. *tuos* Prag. q; *vox* num 2 q.
423. *discussa* Prag. 424. *solus* q (non Laur.) Ald. Lugd. Sieh. tres
Chor. Poett. 425. *roseus* A 2 a a b m q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr.
Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb. (qui cum Ald. Lugd. Gis. Weitz.
Chor. Poett. Amstr. male commate distinguit post *roseus*), *roseos* 1 a, *Vesper*
habet, roseos et qui R T Put. T 2 rr. Heins. Cell. 428. *glaciem* N.
429. *fluit* Gis.; *Hiberus* A, *Hebros* Put. 430. *gelonum* Prag.
432. *sacro* A. 433. *fervida* W (supra) Weitz. 435. *per-*
strinxit A E P a u, sed *praestr.* (i. e. diruere) legendum esse hic et 332.
Ps. 305 etc. ad Boeth. p. 134 docuit Obb., *praestrinxit* Fabr. 436. *Sp.*
ille Deus T Put. Heins., *dī dēs* Weiss. 438. *iacerunt* Gif. l. l. p. 399;
sordibus a. 439. *Contrip.* A; *tegit* b Gis. Weitz. Heins. Cham. Obb.,
regit B W Laur. a a m q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr.
Cell. Arev.

423. *foribus*] *aurium tuarum*
gl. ap. Mar.

439. *cortina*] operculum tripodis
sen tegumentum aeneum. Cfr. Plin.
H. N. XXXIV, 3, 8, Virg. Aen. III,
92 *mugire adytis cortina reclusis.*

Unde ipsum tripodem significat Suet.
Oct. Aug. LII. Atque etiam argenteas
statuas olim sibi positas conflavit om-
nes exque iis aureas cortinas Apollini
Palatino dedicavit, vel oraculum.
Virg. Aen. VI, 347 . . . *neque te*
Phoebi cortina fefellit.

440. fata Sibyllinis fanaticus edita libris.
Perdedit insanos mendax Dodona vapores,
mortua iam mutae lugent oracula Cumae,
nec responsa refert Libycis in Syrtibus Ammon:
ipsa suis Christum Capitolia Romula maerent
- 445 principibus lucere Deum destructaque templa
inperio cecidisse ducum: iam purpura supplex
sternitur Aeneadae rectoris ad atria Christi,
vexillumque crucis summus dominator adorat.
- Principibus tamen e cunctis non defuit unus,
- 450 me puero, ut memini, ductor fortissimus armis,
conditor et legum, celeberrimus ore manumque,
consultor patriae, sed non consultor habendae
relligionis, amans tercentum milia divum.
Perfidus ille Deo, quamvis non perfidus Urbi,
- 455 Augustum caput ante pedes curvare Minervae
fictilis et soleas Iunonis lambere, plantis
Herculis advolvi, genua incerare Dianae:
quin et Apollineo frontem submittere gypso,
aut Pollucis equum suffire ardentibus extis.
- 460 Forte litans Hecaten placabat sanguine multo:
pontificum festis ferienda securibus illic
agmina vaccarum steterant vitulasque revincta
fronte coronatas umbrabat torta cupressus.
Iamque insertato reserabat viscera cultro

442. *multae* A. 445. *destructaque* A Put. α. 449. *e om.*
1 a 1 b. 451. Post *celeberrimus* interpungit u. 454. *urbi* A R
Laur. Prag. Rat. Weiss. 2 α 2 a b m q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis.
Weltz. Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb., *orbi* T Put. 1 α Heins. Cham. Cell.,
uerbi 1 a. 457. *incerare* 2 A (ap. Obb., *incuare* A notante Ieepio, qui
secundae man. mentionem non facit.) α Heins. Cell. Arev. Obb., *incurvare*
Laur. a b m q u (forte Prag. Rat.) Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz.
Amstr., *inceruare* Chor. Poett. 460. *Hecaten* W Weitz.
464. *inserato* q; *reserarat* A E R codd. Heinsii a q u Ald. (*resararat*
Lugd.).

442. *Cumae civitas Campaniae,*
in qua Sibyllarum sacerdos erat
gl. a.

443. *Syrtibus*] Oraculum Iovis
Ammonis ultra Syrtis in Marmarica
regione Aegypto finitima vulgo sortes
creditor eloquentum fuisse. Cfr. Lucan.
673, X, 38. Sed non omnes de
situ idem statuunt. Vid. Herod.
181, Is. Voss. et Tzschuck. ad

Pomp. Mel. I, 8, Oudendorp. ad Luc.
IX, 512, Freinsb. ad Curt. IV, 7,
Heeren. „Ideen“ II, p. 223 sqq.,
Schmitthenner. de love Hamm. I, p.
29. (Weilburg. 1840).

449. *unus*] Iulianus Aug., cui
Apostatae cognomen. Cfr. Amm. Marc.
XXII, 12, I. Körner. „Julian der Ab-
trünnige“ Schneebg. 1830.

457. *incerare*] Cfr. S. I, 203.

vittatus de more senex manibusque cruentis 465
 tractabat trepidas letali frigore fibras,
 postremosque animae pulsus in corde tepenti
 callidus interpres numeris et fine notabat:
 cum subito exclamat media inter sacra sacerdos
 pallidus: „En quid ago? maius rex optime, maius 470
 „numen nescio quod nostris intervenit aris,
 „quam sufferre queant spumantia cymbia lacte,
 „Caesarum sanguis pecudum, verbena, coronae.
 „Accitas video longe dispergier umbras:
 „terrata Persephone vertit vestigia retro 475
 „extinctis facibus, tracto fugitiva flagello.
 „Nil agit arcanum murmur, nil Thessala prosunt
 „carmina, turbatos revocat nulla hostia manes.
 „Nonne vides, ut turibulis frigentibus ignis
 „marceat, ut canis pigrescat pruna favillis? 480
 „Ecce Palatinus pateram retinere minister
 „non valet: elisa destillant balsama dextra.
 „Flamen et ipse suas miratur vertice laurus
 „cedere, et incertum frustratur victima ferrum.
 „Nescio quis certe subrepsit Christicolarum 485
 „hic iuvenum: genus hoc hominum tremit infula et omne
 „pulvinar divum: lotus procul absit, et unctus:
 „pulcra reformatis redeat Proserpina sacris.“
 Dixit et exanguis conlabitur, ac velut ipsum
 cerneret exerto minitantem fulmine Christum, 490

465. *que om.* A R. 469. *Dum A, Tum* Weitz. 471. *Numen nescio quod* P codd. Heinsii α a u Ald. Lugd. Fabr. Amstr. Heins. Obb., *Nescio quod numen* b m q Sieh. tres Gis. Weitz. Chor. Poett. Cell. Arev.

474. *Ascitas* Weitz., *oeclitas* i. e. *excitās* a prisca man. scriptum fuisse suspicatur Heins.; *dispargier* u. 475. *Persephone* O Put. a m (pro div. script. supra) Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins.

Cell. Arev. Obb., *Persephone* Weiss., *persifone* α, *persyphone* u, *tesiphone* Prag. Rat. b q, *Thesiphone* R W (heic supra *Persephone*) m Weitz., *Thersifore* T, *Tisiphonen* con. Cauch., *Pers...* retro om. A. 476. *tracto* Laur. Weiss. α 2 a b m q u Ald. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Arev., qui con. *torto*, *tracta* l a Lugd., *fracto* E R Amstr. Heins. Cell.

Obb. 477. *hircanum* Ald. Lugd. 478. *munes* A. 483. *lauros* 2 m. 484. *Credere* l m, *Caedere* u. 486. *Hoc iuv.* A a q u, *Huc iuv.* Gis.; *tremit hoc hominum* Fabr.; disting. *Hoc iuvenum genus:* hoc u; punctum ponunt post *tremit* Ald. Lugd.

487. *lotus procul absit, et unctus*] „Formula, qua Christiani paganorum sacrificiis exesse iuebantur.

Loti sunt baptizati, *uncti* chrismatis ritu notati; quo Spiritus S. unctio significatur.“ Cell.

- ipse quoque exanimis posito diademate princeps
pallet et adstantes circumspicit, ecquis alumpnus
chrismatis inscripto signaret tempora ligno,
qui Zoroastreos turbasset fronte susurros.
- 495 Armiger e cuneo puerorum flavicomantum
purpurei custos lateris deprenditur unus,
nec negat et gemino gemmata hastilla ferro
proicit ac signum Christi se ferre fatetur.
Prosiluit pavidus defecto antistite princeps,
500 marmoreum fugiens nullo comitante sacellum,
dum tremefacta cohors dominique oblita supinas
erigit ad caelum facies atque invocat Iesum.
- Iamne piget facti, iam paenitet? en tibi Christum
infelix Iudaea, Deum, qui sabbata solvens
505 terrea mortales aeterna in sabbata sumpsit:
gentibus emicuit, praefulsit regibus, orbem
possidet, inperii dominam sibi cedere Romam
conpulit et simulacra deum Tarpeia subegit.
Disce tuis miseranda malis, quo vindice tandem
- 510 vana superstitio, lex et carnaliter acta
plectatur, cuius virtus te proterat ultrix.
Destructone iacent Salomonia saxa metallo
aedificata manu? iacet illud nobile templum.
Cur iacet? artificis quia dextra solubilis illud
515 caementum struxit resolubile: iure solutum est

492. *Pavet* u; *circum inspicit* Put. Heins. (non Cell.) Teol.; *et quis* Laur. a 2 m u Weitz., *nequis* B b 1 m. 493. *signaret* A Laur. Weiss. a a 2 b m q u et cett., *signarit* R 1 b Heins. Cell.; *ligno* A E W (supra) codd. Heins. Laur. Prag. Rat. a m q u Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett. Heins. Cell. Obb., *signo* Weiss. a b margo trium Sieh. Fabr. Gis. Weitz. Amstr. Arev., quod forte praestat. 494. *zoroasteos* u; *turbaret* Prag. (non *turbarit*), 495. *Armigero cune* A; *Armigero cuneo* N a q [Cfr. Heins. Adv. p. 376]; *flavicomantum* q Fabr. Gis. 496. *deprehenditur* P u. 498. *et* u. 499. *Prosilunt* q, *Prosiliit* Fabr. Gis.

501. *Dum* a Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Coll., *Tum* Laur. a b m q u Weitz. Heins. Arev. Obb. asyndetos. 502. *Isum* Ald., *ipsum* Aldi emend. Lugd. 506. *praefulgit* 1 m; *urbem* A E a u.

507. *cedere* codd. Heins. Prag. a Ald. Lugd. Fabr. Gis. Heins. Cell., *credere* A R Laur. Weiss. a b m q u Sieh. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb. 510. *lis* 1 a (non Laur.). 511. *et p. te* A P a q u.

512. *Salomenia* 1 A, *solomonia* E Put. 515. *Cimentum* a, *Caemento* Fabr. Gis.; *iure solum* A.

495. *flavicomantum*] Haud dubie torum custodes e Germanis delecti Germanorum. Cfr. *Germania flava* Tac. Ann. XIII, 18, Hist. III, 69, Suet. ap. Man., Tac. Hist. IV, 61, Germ. Nero 34.

508. *Tarpeia*] Capitolina.

et iacet, in nihilum quoniam redit omne politum.

Quod fieri recipit, recipit quandoque perire.

Si nostrum contra quod sit, vis discere templum,
est illud, quod nemo opifex fabriliter aptans
composuit, quod nulla abies pinusve dolata 520
textuit, exciso quod nunquam marmore crevit:
cuius onus nullis fultum sublime columpnis
fornice curvato tenui super arce pendit:
sed verbo factum Domini, non voce sonora,
sed verbo, quod semper erat: verbum caro factum est. 525
Hoc templum aeternum est, hoc finem non habet, hoc tu
expugnare volens flagris, cruce, felle petisti.
Destructum iacuit paenis vexantibus: esto.
Matris enim ex utero, quod destrueretur, habebat.
Sed quod morte brevi materna ex parte solutum est, 530
maiestate Patris vivum lux tertia reddit.
Vidisti angelicis comitatum coetibus alte
ire meum, cuius servor munimine, templum.
Illius aeternae suspendunt culmina portae,
ac per inaccessas scalarum gloria turres 535
tollitur et gradibus lucet via candida summis:
at tua congestae tumulant holocausta ruinae.
Quid mereare, Titus docuit, docuere rapinis

517. *Quid* 2b. 520. *dolatu* 1m. 523. *arce* A a b m q Ald.
Lugd. Sieb. tres Chor. Poett. Amstr. Teol. Arev. Obb., *arte* B (supra) W
(infra) praestantiores Heinss. Laur. Weiss. α a margo trium Sieb. Fabr.
Gis. Weitz. Heins. Cham. Cell. [Cfr. Isid. Orig. XIV, 2]. 524. *serena*
1q. 527. *Expurgare* m. 528. *Destructum* 1a. 529. *quo*
T; *destrueretur* A Pat. 1a, *destruetur* 1b. 531. *divum* Pat.
533. *fervor* 1b Ald. Lugd. 537. *constructae* u; *cumulant* a 1b.

518. *Nostrum templum est corpus Christi, sicut ipse in Evangelio dicit: Solvite templum hoc gl. a.*

538. *Titus*] Cladis Hierosolymitanae insigne artis monumentum Romae adhuc perstat Titi arcus triumphalis. Viae sacrae partem occupat, quae in Capitolium perducit. Arcum autem transeunti ad sinistram visitur imago marmorea, quae captos ligatosque Iudaeos repraesentat intra foederis arcem, candelabrum, tabulas legis, mensam cum panibus; aliamque templi suppellectilem progredientes luctu afflictos. Arcus autem in fronte

fert inscriptionem: SENATUS-POPULUSQUE ROMANUS-DIVO. TITO. DIVI. VESPASIANI. F-VESPASIANO. AUGUSTO. Cfr. Baron. Anal. Tom. I, p. 657, Hadr. Reland. de spoliis templi Hieros. in arcu Titi Romae perspicuis. Ed. II. cur. E. A. Schulze. Trai. ad Rhen: 1775, Beschreibung der Stadt Rom von E. Platner, C. Bunsen etc. III. Bd., I. Abthl. p. 309. Ex Iudaeis Romae degentibus multi ad hunc usque diem transire Titi arcum triumphalem nullo modo induci possunt; eam nimirum circumveunt e recta via declinantes.

- Pompeianae acies, quibus extirpata per omnes
 540 terrarum pelagique plagas tua membra feruntur.
 Exiliis vagus huc illuc fluitantibus errat
 Iudaeus, postquam patria de sede revulsus
 supplicium pro caede luit, Christique negati
 sanguine respersus commissa placula solvit.
 545 En quo priscorum virtus defluxit avorum!
 servit ab antiquis dilapsa fidelibus haeres
 nobilitas, sed iam non nobilis: illa recentem
 suspectat captiva fidem: vis tanta novellae
 credulitatis inest. Christum confessa triumphat
 550 gens infida prius; Christi sed victa negatrix
 subditur imperio dominos sortita fideles.

- Sunt qui Iudaico cognatum dogma furori
 instituunt media Christum ratione secuti.
 Hoc tantum, quod verus homo est, at caelitus illum
 555 adfirmant non esse Deum: pietate fatentur,
 maiestate negant: morum pro laude sacratum
 concelebrant, adimunt naturae summa supernae.
 Omne opus egregium, per quod sollertia pollens
 emicat, ingenii est aut roboris: illud acuto
 560 corde viget, duris excellit viribus istud:

541. *illucque* A. 542. *patriae* Ald. Lugd. Weitz. 545. *Ex*
 E P Weitz.; *defluxit* m. 546. *dilapsa* R Put. Rat. m Heins. Obb.,
delapsa cett. 548. *Suspectat* B P (supra) R W Laur. Weiss. a b m
 u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell. [Cfr. 580 et
 Tacit. hist. 3, 82], *Susceptat* A E P Put. a q Weitz. Heins. Arev. Obb.
 549. *Crudelitatis* Fabr. 551. *sortita priores* Put. 560. *excellit*
 a m Amstr. cum plerisque suis Heins. Cell. Arev., *excellit* A Laur. Put.
 Weiss. a b q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Obb.
 [ab *excelleo*, cfr. Diomed. p. 371. Prisc. p. 838. Putsch.]

539. *Pompeianae acies*] *Pompeius*
cum exercitu suo Hierusolimam,
antequam a Tito devastaretur, in-
travit et templi maximam destruens
partem statum suam in eo con-
stituit; forsitan et propter hoc a
Iulio superatus est gl. a. Hor. III, 5,
 Oros. VI, 6.

543. *Iudaei Christum negantes*
dixerunt: Sanguis eius super nos
et super filios nostros gl. a.

548. *Iudaei dicebant: Semen*
Abraham sumus et nemini servimus
unquam; sed mentiebantur: ser-

vierant enim in Aegypto, et quando
hoc dicebant, serviebant Romanis
 gl. a.

552...781. Ebionitarum refutatio.
Homuncionitae sunt in inscript. cod.,
 ut ap. Hieron. (error lud. b. ed. Me-
 nard.); al. scribunt *homusionitas*.
 De Ebionitis, qui *Christum per pro-*
phetam solum verum Iesum putant
effectum — et Semiudaei sunt, cfr.
 Isid. Orig. VIII, 5, Iren. adv. haer.
 I, 26, Euseb. h. eccl. III, 27, Epi-
 phan. haer. 30, Gieseler. über die
 Nazaraeer und Ebioniten p. 12.

mortale est, sed utrumque homini: nam cana senescunt
ingenia et validos consumunt secla lacertos.
Haec nos in Domini virtute et laude perenni
non sequimur: sequimur, nullo quod semine terrae
germinat, immundum quod non de labe virili 565
sumit principium: tener illum seminat ignis,
non caro, non sanguis patrius nec foeda voluptas.
Intactam thalami virtus divina puellam
sincero adflatu per viscera casta maritat:
inconperta ortus novitas iubet, ut Deus esse 570
credatur Christus sic conditus: innuba virgo
nubit spiritui, vitium nec sentit amoris.
Pubertas signata manet gravis intus et extra
incolumis, florens de fertilitate pudica:
iam mater, sed virgo tamen, maris inscia mater. 575
Quid renuis, quid inane caput non credule quassas?
Angelus hoc sancto pronuntiat ore: placetne
credere et angelicis aurem reserare loquelis?
Ipsa coruscantis monitum sacra virgo ministri
credidit atque ideo concepit credula Christum: 580
credentes nam Christus adit, dubitabile pectus
sub titubante fide refugo contempnit honore.
Virginitas et prompta fides Christum bibit alvo
cordis et intactis condit paritura latebris.
Crede, quod emissus solio Patris angelus infit, 585

561. *hominis* Rat. bene, modo *Mortale est sed utrumque. Hominis* (W Weitz. *Homini*) *nam cana senescunt* distinguas cum W Weitz.; *vana* Prag.

564. *terra* Fabr. Gis. 565. *Germinat in mundum quod* b Ald. Lugd. Fabr. Gis.

567. *non sanguis* R α u Ald. Lugd., *nec sanguis* Laur. a b m q cett.

569. *adflatu* Laur. Weiss. α b m q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell., *flatu* A E P Put. a Arev. Obb. [Cfr. 645. S. I. praef. 86, ubi metrum id exposcit], *affectu* R

T2rr. 570. *est* A. 571. *Christus* exc. a. 572. *Subit* a.

574. *incolumis* m u. 577. *pronuntiat* A Weiss. α a b m q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cham. Arev. Obb.

[Cfr. P. X, 793], *fore nuntiat* R T Put. T2rr. Heins. Cell. 579. *monitum* A B E R plerique Heins. α a b m (supra *tis*) q u Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett. Heins. Cell. Arev. Obb., *monitis* Prag. Rat. Gis. Weitz. Amstr.,

monitus Fabr. 581. *credentis* 1 m (non Laur.). 583. Cfr. C. IV, 18. 585. *Credo* 1 α.

583. *alvo*] *Enixa est sub lege* tem, Mariam non alvo sed corde
uteri supra 98. Quare Arev. Petram concepisse.

Lucensem merito reprehendit opinan-

vel, si concretus liquidam de sidere vocem
non capit auditus, mulier quid coniuge praegnans
clamet anus, credens et tandem sobrius audi.

Mira fides! utero puer interceptus anili

- 590 virgineum Dominum materno ex ore salutat,
primus et infantem non natus nuntiat infans:
iam nostrum vagire sibi, nam pusio nondum
norat et ora Deo reserabat garrula Christo.
Promite secretos fatus, date, pandite librum,
595 evomuit spirante Deo quem sanctus Esaias,
percensere libet calamique revolvere sulcos,
sidereis quos illa notis manus aurea duxit.
Ite hinc, dum rutilos apices submissus adoro,
dum lacrimans veneror dumque oscula dulcia figo:
600 gaudia concipiunt lacrimas, dant gaudia fletum.
Advenit promissa dies, quam dixerat iste
adfore versiculus, cum virgo puerpera, teste
haud dubie sponso, pacti cui cura pudoris,
edidit Emmanuelque meum me cernere fecit.
605 Estne Deus iam noster homo? versatur et adstat
nobiscum nomenque probat versumque vetustis
obscurum seclis praesenti inluminat ore.
Estne Deus, cuius cunas veneratus Eous
lancibus auratis regalia fercula supplex
610 virginis ad gremium pannis puerilibus offert?
quis tam pinnatus rapidoque similis austro

593. *dñ* 2 a; *xpi* A. 594. *fatus* A 1 W 1 a m Gis. Weitz. Amstr.
Heins. Cell. Obb., *fatos* E (sp. Weitz.) Put., *festos* 2 T, *fastos* B E (sp.
Heins.) R T Laur. q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Chor. Poett. Arev., *fastus*
2 W 2 a b, *fata* 1 Weiss., *fusta* 2 Weiss. 595. *Esaias* 2 a b m q
Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. Obb., *Eseias*
Put. 1 a Heins.; *Isaias* Laur. a u Gis. Arev. 596. *resolvere* Gis. I Cell.
[Vid. Cort. ad Luc. VIII, 376]. 599. *lacrimis* 1 m. 600. *fletus* u.
604. *emmanuelque eum* 1 a. 608. *veneratur* Rat. 1 a.
610. *Virgenum* 1 m, *virgineum* 2 m et ad oram *Virginis* man. rec.
611. *pennatus* A a b m q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett.
Amstr. Arev.

586. *concretus*] *validus* interpr.
Obb. Ov. ex Ponto II, 11, 10 in auxi-
lium vocato. Non assentior. Est au-
tem crassus, obduratus, spissus, ut
iam Iso expl. Cfr. Gell. N. A. XVII,
8, 14 *Acetum autem omnium maxime*
frigorificum est; atque id nunquam
tamen concrescit. Num igitur magis

*causa oleo coaguli celerioris in levi-
tate est?*

595. *Esaias*] Is. VII, 14. *Meta-
phora sane duriuscula librum evo-
mere*, quamvis eam Arev. all. Apoc.
2, 16 iustificare studeat. Iam Cell.
Prudentium ob hoc verbum notavit.
Sed cfr. supra 93.

nuntius aurorae populos atque ultima Bactra
attigit, inluxisse diem lactantibus horis,
qua tener innupto penderet ab ubere Christus?
Vidimus hunc, aiunt, puerum per sidera ferri
et super antiquos signorum ardescere tractus.
Diriguit trepidans Chaldaeo in vertice pernox
astrologus: cessisse anguem, fugisse leonem,
contraxisse pedes lateris manco ordine cancerum,
cornibus infractis domitum mugire iuvenum,
sidus et hircinum laceris marcescere villis.
Labitur hinc pulsus puer hydrius, inde sagittae,
palantes geminos fuga separat, improba virgo
prodit amatores tacitos in fornice mundi:

615

620

613. *inclusisse* 1 a; *lactantibus* A B N 1 O R T W Bon. Put. T 1 rr. Weiss. α (supra gl. *quibus xps lactabatur* et ad oram *quidam codices habent lactantibus horis*, quia a nativitate Xpi ore diei cum noctis horis quodammodo luctantur) a b m q Ald. Lugd. Sieb. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Gall. Arev. Obb., *luctantibus* 2 O 2 R (ap. Heins. cum addito interpretamento: *Quia a nativitate Christi horae diei cum horis noctis quodammodo luctantur, volentibus crescere diebus. Lactantibus, quia Christus lactabatur.* Cfr. P. II, 571) Laur. u Gis., *lactantibus* E Weitz., *laxantibus* aliquando coni. Heins.; *oris* R (forte 2 W) Bon. q Ald. Lugd. Gall. 614. *pendebat* Prag. 615. *agunt* A. 619. *laceris* 1 a.
621. *Hirquinum* A P Put. 1 Weiss. α b m (non Laur.). Ex more Plaut. Poen. IV, 2, 51. 622. *Sagitta* Gis. Cauch. Heins. Cell. Teol. (non Weiss.), sed cfr. Manil. I, 341. Hygin. Astron. 26. 623. *Palentes* u. *Pallentes* A E P q u; *reparat* 1 a Teol., *se separat* 2 a.

612. *ultima Bactra*] *regia iuxta Indiam* Iso. Vid. Strab. X, p. 508. sim. Virg. Aen. VIII, 687.

613. *lactantibus*] *allicientibus* sive *allectantibus* heic et C. VIII, 19 expl. Arev.

615. *sidera ferri*] *signum pro signato.* Cfr. Fr. Münster: *Der Stern der Weisen* u. s. w. Copenhagen 1827. *De sideribus* sqq. adeas Manil. lib. II, 365.

623. *improba Virgo*] „Cur virgo signum caeleste *improba* dicatur, et quid sit *prodere amatores tacitos in fornice mundi*, non video a recentibus commentatoribus satis explanatum. Cham. nunc interpretatur: *falsa virgo deserit in coelo suos procos tacitos*, ac videtur quidem *prodere* accipiendum ea significatione, qua apud Virg. Aen. II. *Nec iam coniugium anti-*

quum, quod prodidit, oro. Amatores ergo erunt aliae stellae, quae tacitae solent appellari; fornix mundi pro caelo recte hoc loco, nam fornix est opus concameratum, et fornix etiam dicebatur, ubi prostitutae pudicitiae mulieres erant, ex quo *fornicari*, et *fornicariae mulieres* in ecclesiasticorum auctorum voluminibus passim occurrit. Meursius in Critico Arnobii p. 2, ut probet, *mundum pro caelo* saepe accipi, hos versus adducit, sed nihil aliud animadvertit. Itaque sciendum ex Manilii lib. II et aliorum astrologorum doctrina signa sese alia amare, alia non amare. Taurus et Arcitenens amant Virginem, quae nulum amat. Illi ergo sunt amatores, quos fugiens Virgo deserit; *improba* fortasse dicitur ob effecta non proba, quae ab astrologis illi adiudicantur.“ Arev.

- 625 quique alii horridis pendent in nubibus ignes
luciferum timere novum: rota lurida solis
haeret et excidium sentit iam iamque futurum,
seque die medio velandam tegmine glauco,
splendoremque poli peritulum nocte diurna
630 orbe repentinis caput obnubente tenebris.

- Hunc ego non cumulem myrrhaeque et turis et auri
muneribus? scio, quem videam, quae dona rependam.
Hunc ego non venerer, qui caelo visus humique
inventus rex atque Deus moderatur utrumque
635 naturae specimen, tumuloque inferna refringens
regna, resurgentes secum iubet ire sepultos?
Caelum habitat, terris intervenit, abdita rumpit
Tartara: vera fides, Deus est, qui totus ubique est.
Numquid vana viros aut mens aut lingua fefellit?
640 numquid fortuitis frustrantia dona dederunt
casibus, aut caeco votum sub honore dicarunt?

- Quae porro causa aut ratio submittere colla
ante pedes Mariae, puerique crepundia parvi,
si tantum mortalis erat nec summa potestas
645 implebat teneros divinis flatibus artus?
Sed iam tolle magos, tus, aurum, myrrhea dona,
quae verum docuere Deum, praesepia, pannos,
matris adoratum gremium face sideris ardens:
ipsa Deum virtus factorum et mira loquantur.
650 Insanos video subito mitescere ventos,
cum iubeat Christus: video luctantia magnis.
Aequora turbinibus tranquillo marmore tendi
inperio Christi, video calcatus eundem
cum patitur gurgis tergum solidante liquore.
655 Ipse super fluidas plantis nitentibus undas

625. *Quinque* A Ald. Lugd. 627. *et om. a; sensit* Ald. Lugd.
Sieb. tres Chor. Poett. 628. *diem* A E, quod Heinsio verum videtur;
velandam A E Put. Weiss. Ald. Lugd. Sieb. tres Chor. Poett. Heins. Cell.
Obb., *velandum* nostri omnes cum cett. 629. *perituro* A P.
631. *ergo* 1 m. 634. *Conventus* b, *Conventus* supra t in Rat. m;
utramque Prag. 635. *speciem* Prag. Iso Ald. Lugd. Sieb. tres Chor.
Poett., *regimen* Fabr. 640. *fortuitu* b 1 m; *dono* 1 a. 642. *collo*
1 m. 643. *crepundia* 1 A. 644. *mortales* 1 a. 645. *Imple-*
bant 1 m. 649. *facturum* A E P. 650. *mitescere* Gis. I Amstr. *et*
cum aliis vulg. Cell.; *ventum* A. 651. *lactantia* A. 652. *mur-*
more a. 655. *fluitas* A, *fluidas* u.

650. Matth. 8, 26, de sqq. cfr. Io, 6, 19.

ambulat ac presso firmat vestigia fluctu,
 increpat ipse notos et flatibus otia mandat.
 Quis iubeat saevis aquilonibus: Ite, silete
 carceribus vestris amploque facessite ponto,
 sit nisi caelipotens aquilonum conditor idem? 660
 Ninguidus agnoscit boreas atque imbrifer eurus
 nimborum dominum tempestatumque potentem
 excitamque hiemem verrunt ridente sereno.
 Quis pelagi calcarit aquas? quis per vada glauca
 gressibus inpressis spatiatum triverit udum 665
 non submersus iter, sola pendulus et pede sicco,
 aequoreae nisi factor aquae? qui spiritus olim
 ore superflusus patrio volitabat in undis
 nondum discretis, nec certo littore clausis.
 Sustinuit gressum domini famulus liquor, ac se 670
 mobilitate carens solidos substrinxit ad usus.
 Quid diversa Dei memorem facta inclita Christi,
 altius inspecta quem maiestate negator
 haud dubitans hominem, tute ipse fatebere numen?
 inlevit caecos oculos et lumina limo 675
 reddidit, humectam sacro sputamine terram
 contrectans digitis: luteum medicamen operta
 nox habuit, tenebras obducta uligo removit.
 Insuper ostendit, quonam caligo lavacro
 expurganda foret. Variis Siloa refundit 680
 momentis latices, nec fluctum semper anhelat:

656. *et B b m (supra t ac) Sieh. tres Gis. I Chor. Poett. Amstr. Cell.*
 659. *vestri Sieh. II III (non I).* 661. *ningui A, Ninguidas 1 m.*
 663. *ridenti Rat.* 664. *calcaret A P.* 665. *spaciatur u;*
triveris Sieh. II, triviris Sieh. III (non I). 666. *salu u.* 667. *cui*
spiritus 2 E. 669. *serto 1 b Sieh. II (non I III); limite R T 1 rr.*
 671. *obstrinxit a, substrinxit 1 m.* 673. *quem a Fabr. Gis. Weitz.*
 Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *quae A E N O W Put. Rat. 1 b 1 m q u Ald.*
 Lugd., *qui R Cauch., qua B Weiss. 2 b 2 m Sieh. tres Chor. Poett., quam*
 W supra, *que (inspectaque) a; negatur A E R 2 a q, negantur O P Ald.*
 Lugd. 675. *caecis Gis. 1 prob. Heins.* 677. *operto 1 m.*
 679. *quoniam a q u.* 680. *syloa m, ad oram in emendatiore syloe.*

659. *facessite] quiescite vel def-*
cite; discedite vel recedite, lassate
 Iso. Cfr. C. II, 93, Liv. I. 47 *facesse*
hinc aut Tarquinius aut Corinthum.

675. Io. 9, 6.

680. *Siloa fons est mirabilis,*
qui de petra emanans certis tem-

poribus angelo descendente et aquam
turbante fluit, et quicunque infir-
matim primus in ipsius fontis pisci-
nam post motionem aquae descen-
derat, a quacunq[ue] sanus fiebat in-
firmitate gl. a.

681. Io. 5, 7, D. 129, Sedul. IV,
 259.

- sed vice distincta largos lacus accipit haustus.
 Agmina languentum sitiunt spem fontis avari,
 membrorum maculas puro abluitura natatu.
- 685 Certatim interea roranti pumice raucas
 expectant scatebras, et sicco margine pendent.
 Hoc limum iubet inpositum de fonte lavari
 Christus et infusa vultum splendescere luce.
 Norat enim limo sese informasse figuram
- 690 ante tenebrosam, proprii medicamen et oris
 adiecisse novo, quem primum sinxerat, Adae.
 Nam sine divino Domini perflamine summi
 arida terra fuit nulli prius apta medelae:
 sed postquam liquidus caelesti spiritus ore
- 695 virgineam respersit humum, medicabilis illa est.
 Inde trahit sucum lentoque humore salutem
 inlinit infunditque diem baptismate lota.
 Caecus adest oculis iam Christi ex ore retectis,
 seque luto et nitidis lucem sumpsisse fluentis
- 700 clamat et auctorem stupefacta per oppida monstrat:
 auctorem lucis largitoremque dierum,
 non dedignatum medicae purgamina aquai
 corpore sub proprio monstrare errantibus aegris.
- Millibus e multis paucissima quaeque retexam,
 705 summatim relegam, totus quae non capit orbis.
 Quinque in deserto panes iubet et duo pisces
 adponi in pastum populis: qui forte magistrum

682. *locus* 2 α; *Sed vite distincta largos lacus* u. 684. *abluitura*
 A Laur. Weiss. 2 α a b m q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor.
 Poett. Amstr. Obb., *ablutura* Heins. cum optimis, inquit, membraneis Cell.
 Arev., *ablutura* Put., *ablutura* 1 α. 686. *latebras* 1 α. 694. *li-*
quidus celestis q, *liquidus coelestis* Ald. Lugd. Sieh. tres, *liquido caelestis*
 Chor. Poett. Cell. 696. *siccum* u. 698. *relectis* 1 α.
 700. *monstrant* 1 m. 702. *purgamina aquai* Sieh. tres Chor. Poett.
 Amstr. Torn. ap. Gall., idem con. Heins. Obb. [sim. P. VI, 30], *purgamen*
in aquae A E (ap. Heins.), *purgamina quae* E (ap. Weitz.) P, *purgamina*
limphae Ald. Lugd.; *purgamen aquai* W vetustiofesa Heinss. Weiss. α a b
 m q u Fabr. Gis. Weitz. Heins. Cell. Arev. 704. *e* α Heins., *ex* cett.
 (et Laur.); *relebens* 1 W (non Laur.) Weitz. (non B nec supra W), lect.
 vulg. confirmat etiam Weiss. 705. *Paullatim* Cell.; *relegam* A R
 veteres libb. Heinss. Laur. Weiss. α a m q u Ald. Lugd. Weitz. Heins. Obb.,
relegens B W (supra) Rat. b m (pro div. lect. ad oram) Sieh. tres Fabr. Gis.
 Chor. Poett. Amstr. Cell. Teol. Arev., *religens* Prag.

non revocante fame stipabant undique septum
 inmemoresque cibi vicos, castella, macellum,
 oppida, mercatus et conciliabula et urbes 710
 respuerant, largo contenti dogmate vesci.
 Multa virum strato fervent convivia feno.
 Centenos simul accubitus iniere sodales,
 seque per innumeras infundunt agmina mensas,
 pisciculis, iam crede Deum, saturanda duobus 715
 et paucis crescente cibo per fragmina crustis.
 Ambesis dapibus cumulatim adgesta redundant
 fercula, bis senos micarum molibus implent
 post caenam cophinos; crudus conviva resudat
 congeriem ventris, gemit et sub fasce minister. 720
 Quis cumulare potest epulas in grandia parvas?
 quis, nisi qui corpus pastumque et corporis omnem
 condens ex nihilo nulla existente creavit
 mundum materia? non sicut sculptor ab aeris
 rudere decoctam consuescit vivere massam: 725
 sed Deus omnipotens orbem sine semine finxit.

708. *Nec Prag.*; *stipabat* 1 m. 710. *mercatus* 2 a a u. 712. *foeta*
 1 m. 713. *inre* A. 715. *iam dedm* A. 717. *Amesix* 1 m.
 718. *mollibus* ad oram Rat. Ad *micarum mollia* spectat etiam Isonis gl.
 719. *coenas* 1 a 1 m. 720. *ministra* Prag., *ministrat* 1 q. 721. *pran-*
dia ingeniose coni. Cauch. 722. *pastumque* et scripti ac impr. omnes,
pastum quoque corp. coni. Heins., et *pastum corp.* coni. Arev.; omne b m
 Weitz. (non B). 724. 725. *ab aere Crudam et in decoctam cons.* Dav.
 Gis.; *Angere* Rat. m (supra pro div. script.) q Fabr. Gis. Weitz. (non E P),
 [sed cfr. Heins., Stat. Silv. II, 2, 67. luv. VIII, 103 etc.].

708. *Licet famem paterentur populi propter dulcedinem et praedicationem Christi, etiam in deserto nolebant eum relinquere* gl. a.

710. *conciliabula*] ubi *concilia* agebantur gl. a; loca, ubi in concilium convenitur, i. e. ubi congregantur homines colloquendi et agendi causa, qualia in vicis sunt et in agris, ubi rustici coeunt certis diebus vel ad emendum et vendendum, vel ad agendum de rebus publicis ad ipsos pertinentibus. Cfr. Liv. XL, 37, VII, 15, XXXIV, 1, Tertull. Apol. 37, Isidor. Orig. XV. 2: *Pagi sunt apta aedificiis loca inter agros habitantibus. Haec et conciliabula dicta a conventu et societate multorum in unum.*

711. *dogmate vesci*] Cfr. C. IV, 18, 33.

721. *Addita parvo, id est parvae creaturae. Parvum autem dicit propter imperfectionem, quasi deus imperfectas creaturas fecisset, qui hominem in XXX annorum aetate creavit, creaturas quoque caeteras perfectas fecit. Nam arbores producendis fructibus aptas omniaque animalia foetibus generandis idonea formavit. Sed parvum dicit, quia unum hominem primitus fecerit, qui in suis posteris multiplicandus augmentum reciperet* gl. a.

724 sq. *aeris rudere*] aes nondum purum putam. Cell. male confert P. II, 190 *rudera*, quae sunt lapidinae vel metalla.

Nil erat, omne quod est: nil id procedere et esse,
atque novum fieri, mox et grandescere iussum est.

Parvum de nihilo primum fuit, addita parvo

730 incrementa modis auxerunt omnia plenis.

Ergo ego cum videam manibus sic crescere Christi
parva alimenta hominum, possum dubitare, per ipsum
exiguas rerum species elementaque mundi

ex nihilo primum modica et mox grandia sensim

735 crevisse, ex modicis quae consummata videmus?

ac ne post hominum pastus calcata perirent,

neve relicta lupis, aut vulpibus exiguisve

muribus in praedam nullo custode iacerent,

bis sex adpositi, cumulatim qui bona Christi

740 servarent gravidis procul ostentata canistris.

Sed quid ego haec autem titubanti voce retexo,

indignus qui sancta canam? procede sepulcro,

Lazare, dic, cuius vocem tellure sub ima

audieris, quae vis penetraverit abdita leti,

745 quod, cum te Christus penitus nigrante profundo

immersum vocat ut redeas, ceu proximus audis,

nec remoratus ades? quae tam vicina charybdis

regna tenebrarum tenui distantia fine

coniungit superis? ubi taenara tristia vasto

750 in praeceps defecta chaos, latebrosus et ille

amnis inexpletis volvens incendia ripis?

ante fores tumuli, quas saxa inmania duro

obice dampnarant, scopulis substructa cavatis

stat dominus nomenque ciēt frigentis amici.

755 Nec mora, funereus revolutis rupibus horror

evomit exequias gradiente cadavere vivas.

Solvite iam laetae redolentia vincla sorores,

731. ego supra *† age m, age Prag.* 732. *elementa* 1 m. 733. *alimen-*
taque 1 a. 736. *At ne a, ac nec b.* 740. *ostentatu* 1 a.

741. *haec audax* Rat. a vet. man. corr., *haec* om. u; *autem* om. a.

742. *tanta* Fabr. Gis.; *sq̄a* A. 744. *Audieras* Rat.; *penetra-*
verit intima O Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett. Amstr., *penetravit ad ab-*
dita Gis. 747. *quem* A. 749. *thenara* α, *trenara* B W Laur.

Rat. 2a b q u, *trenaria* corr. *trenara* m, *trenera* 1 a, *ubi tristia tartara*
Prag. 751. *inplexis* a, *ac expletis* m man. rec. et pro div. lect.; *in-*
cendens omnia p. volvens incendia u. 753. *dampnarunt* Prag. Rat.

Iso α m (non Laur.) Weitz., *probo*; *subtracta* A E Prag. (non Laur.), *sub-*
stricta Rat. 755. *funereis* a.

solus odor sparsi spiramen aromatis effiat,
nec de corporeo nidorem sordida tabo
aura refert, oculos sanie stillante solutos 760
pristinus in speculum decor excitat et putrefactas
tincta rubore genas paullatim purpura vestit.
Quis potuit fluidis animam suffundere membris?
nimirum qui membra dedit, qui fictilis ulvae
perflavit venam madidam, cui tabida gleba 765
traxit sanguineos infecto humore colores.
O mors auritis iam misis legibus! o mors
surda prius, iam docta sequi, quodcunque iubetur,
cui tantum de te licuit? convicta fatere
esse Deum, solus qui me tibi praeripit, Iesum. 770
Abde negatores Christi, nemo invidet, abde,
utere sorte tua, blasphemis nocte tenendis
perpetua! plebem iustorum capta resolve,
qui norunt hominem atque Deum sic dicere Christum,
ut verus summusque Deus mortalia gestet. 775
Ipse gerit, quod struxit opus, nec ferre pudesceat
factor, quod peperit, corpus loquor atque animae vim.
Finxerat hoc digitis, animam sufflaverat ore.
Totum hominem Deus adsumit, quia totus ab ipso est,
et totum redimit, quem sumpserat, omne reducens 780
quidquid homo est; istud tumultis, ast illud abysso.

762. *robore* 1 m. 763. *Qui* Ald. Lugd.; *diffundere* W (supra)
Prag. Rat. 764. *urnae* coni. Latin. ap. Arev. 767. *hauritis*
2 Weiss. q., *auditis* Gis. Cell. 768. *quodcunque* A 2 R Prag. Put.
Rat. Weiss. α a m Weitz. Heias. Cell. Arev. Obb., *quocunque* 1 R cod.
Cauch., *quacunque* O T u Ald. Lugd. Sieh. tres Gis. I Fabr.; *quacunque*
iuberis Gis. I Fabr. Chor. Poett. Amstr., *quacunque* *iubentur* B N W (supra)
b q Gis. 769. *latere* A, *furor* q; *Cui tantum de te licuit convicta*
fatere Ald., *Cui tantum de te licuit coniuncta fatere* parum rectius Aldi
emend. Lugd. 770. *solum* Prag. 1 Rat. b m q Sieh. tres Fabr. Weitz.
(non P nec supra W), *qui me tibi praeripit unus* 2 Rat. priorib. abr., *qui*
me solus tibi u. 771. *Ab negatores* A 1 α. 772. *blasphemos*
nocte tenenti a, *tenentis* E P, *tendis* A. 773. *Perpetuam* E W Rat.
1 b q Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Weitz. Amstr., *Perpetuum* Chor. Poett.,
perpetram m. 777. *animavit* supra *l. anime uim* m. 778. *Fixerat*
E. 779. *assumpsit* Prag.

764. *ulvae*] ulva quaevis herba
palustris, Isoni heio limus ulvae quippe
adiacens. Ex limo homo fictus.

781. *istud* = *corpus*, *illud* =
animam. *Abyssum* vocat *caelum*:
quia sicut dicimus altum mare, sic
etiam profundum caelum. Sic etiam

abyssum caelum dicimus. Iso. Quam
explanationem Arev. inmerito solli-
citavit, corpus e tumulto, animam ex
abyssio i. e. ex inferis seu e sede ani-
marum post obitum extrahi intelligens.
Hic certe de *reducendo* sermo fit, non
de *extrahendo*. Ceteroquin *abyssus*

- Occurrit dubitans hic dissertator et illud
obicit, anne fides capit, ut substantia flante
inspirata Deo cruciatum sentiat, utque
785 Inferni petat ima poli barathroque coquatur.
Crede animam non esse Deum: sed crede creatis
maiores cunctis, ipsam quoque crede creatam.
Formata est namque ore Dei, quae non erat ante,
sed formata habitu pulcherrima pictaque rebus
790 divinis et plena Deo similisque creanti:
non tamen ipse Deus, quoniam generatio non est,
sed factura Dei est: solus de corde parentis
filius emicuit, verus Deus ille, sed istud
conlatum est animae, subito ut, quae non erat, esset.
795 Ille coaeternus Patris est et semper in ipso
nec factus, sed natus, habet quodcunque paternum est.
Haec similis velut umbra Dei est. Sic ipse locutus

784. *utque* A E P R vett. Heins. Laur. a q u Ald. Lugd. Heins. Obb. *atque* Prag. Rat. Weiss. b m Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev. 786. *Credo...credo* Gis. 787. *maiores esse cunctis* u glossam olet; *credo* Gis. 792. *verus verus Deus ille* Put. 1 a Heins.; *illud* R (non Weiss.). 795. *Patri* B Rat. b m q u Fabr. Gis. Weitz. (non E P); *in ipso est* B Sieh. tres Torn. Fabr. Chor. Poett. Amstr. Gall.

pro re nata id quoque significat, quod
v. 785 est *inferni ima poli*.

782...952 eos oppugnat, qui animam Dei particulam esse contendunt. Inscriptio *De natura animae* etiam in codd. Heinsii extat. Is tamen ea voce. auferenda iudicabat, quia et sequentia ad disputationem adversus Homusionitas referri par sit. Heinsio adstipulatur Obb. Rectius Arev., Prudentius saepe ait animam esse a Deo flante inspiratam, oris divini esse opus et similia, ut innuat esse spiritualem, nam spiritus et flatus eadem sunt significatione. Contra asserit corpus digitis Dei factum, ut constet, ex materia existente productum, non denuo creatum. Nunc ergo diluit argumenta adversariorum, qui aiebant fieri non posse, ut anima spiritualis et incorporea poenis infernis torqueretur. Hanc quaestionem agitant S. Augustinus, alii Patres et theologi. Prudentius disputare videtur contra Gnosticos, qui animam partem Dei esse affirmabant: adeoque non male

diversus titulus adhibetur; nam Homuncionitarum alius erat error. "Mibi quidem huc pertinere videntur ea, quae leg. Clem. Rom. Hom. XX, 9 αἱ δὲ τῶν ἀνθρώπων ψυχὰι φωτὸς καθαροῦ σταγόνες οὐσαι, ὑπὸ ἄλλοφυλλου πυρὸς οὐσίας συμπινόμεναι καὶ φύσιν τοῦ ἀποθανεῖν οὐκ ἔχουσαι, κατ' ἀξίαν κολάζονται. εἰ δὲ ὁ τῆς κακίας ἡγεμὼν ἄνθρωπος ὧν οὐ πέμπεται εἰς τὸ σκότος ὡς μὴ τοῦτω χαίρων, τότε οὐ δύναται ἢ κακοῖς αὐτοῦ χαίρουσα κραῖς μετασχηθῆναι εἰς ἀγαθοῦ προαίρεσιν. Sed alia multa istius vicesimae Homiliae a nobis primum editae commentarii loco ad hanc Prudentii apostrophen esse possunt.

794. *conlatum*] *Conflatum est animae, scilicet spiraculum* gl. est in exemplari Aldi, quod est in Bibl. Sapientiae, ut notat Mar.

797. *Sicut homo dicitur esse similis imagini suae, licet multum distet, sic et anima quasi similis dicitur domino* gl. a.

factor, utroque hominem meditans de fignine iunctim
aedificare sui similem, sed non habet umbra,
quod corpus solidum, cuius imitatio in umbra est, 800
atque aliud verum est, aliud simulatio veri.

Est similis, seclis quod non consumitur ullis,
quod sapiens iustique capax reginaque rerum
inperat, antevidet, perpendit, praecavet, inft,
verborum morumque opifex instructaque mille 805
artibus et caelum sensu percurrere docta.

His animam similem sibi conditor efflavit,
caetera dissimilem: quippe hanc comprehendere promptum est,
quam modus et species determinat: at Deus ingens
atque superfusus trans omnia nil habet in se 810
extremum, ut claudi valeat sensuve teneri.

Incomprenta manet virtus, cui linea desit
ultima, quam spatium non mensurabile tendit.
Ergo animam factam magno et factore minorem,
maioresque aliis atque omnibus inperitantem, 815
conruptela putris nascentem turbida carnis
concupit ac membris tabentibus interfusus
participat de faece sua: fit mixta deinde
peccandi natura luto cum simplice statu.

Sed fortasse animam, domini quia fluxit ab ore, 820
conpositam factamque neges, velut ipsa Dei pars,
quod dictu scelus est, taetras trahat oblita culpas,
et pessum dampnata ruens chaos intret opertum.

Sit res illa Dei, non abnuo: pars tamen illa
haudquaquam dicenda Dei est, quae tempore coepit. 825

798. *iunctim* Put. Heins. Cell. Obb., *iuncti* A, iunctum α a b m q u
cum cett. scriptis et edd. 800. *simulatio* T Gis. 801. *At* 1 m.

802. *quia* B (supra alt.) 1 Bon. q margo trium Sieh. 803. *Quo* A a.
804. *instat* Gis. Amstr. Arev., sed *inft* α a b m q u cum cett. scriptis et edd.

805. *rerumque* vulg. ap. Weitz. (Quales, adhuc nescio.). 808. *com-*
prehendere α u; *est* om. 1 m, *sumptum est* E P [Cfr. C. IX, 29]. 809. *ac*
deus Prag. 812. *limina* R; *desit* u. 819. *Peccando natura luti*

R (ap. Heins.) Bon. Cauchii cod., *Peccando natura luto* R (ap. Obb.) T3rr.,
peccanti coni. Berg. ap. Weitz., *Peccati (Peccantis) natura luti* coni.
Cauch., *Peccanda* 1 m; *cum simplice statu* Amstr. 823. *pressum* R
Dav. Fabr.: 824. *Fit* E a. 825. *deo* q; *est* om. Prag.

799. *Omnes homines tam boni quam mali imaginem dei habent,*
soli vero iusti etiam similitudinem mixtam quippe ex luto ac simplice
gl. a. spiritu. Cfr. C. II, 49.

819. *natura*] animae et corporis *simul esse creatas et in uno loculo*
coningium peccandi naturam procreat, *repositas* gl. a. 825. *Manichaei dicebant, omnes*

Nec prior aut senior, quam primum plasma putanda est.
Tunc etenim factam video, cum cordis amici
intravit germana domum limique recentis
hospita et ipsa recens fraterna sedit in aula.

- 830 Illa quidem flatus Domini est, sed spiritus et vis
non est plena Dei tanto moderamine missa,
quanto flans voluit flandi servare tenorem.
Est impossibile spectare profunda Sabaoth.

- Sed speculum deitatis homo est. In corpore discas
835 rem non corpoream sollers interprete Christo,
qui patrem proprium mortali in corpore monstrat.
Perspice, quam varios fundamus ab ore vapores,
spiramus quotiens animae sufflabilis auras:
nunc flatum tepidum calor exhalatus anhelat
840 rorantes nebulas udis de faucibus efflans:
cum libet, in gelidum flabrali frigore ventum
spiritus existit tenuis et sibilat aër.

- Adde et distinctum, quem musica tibia flatum
conciplit, aut ille est presso modulamine parvus,
845 aut tumidum largo sublimat flamine bombus,¹
aut raucos frangit modulos, aut lene susurrat,
aut exile trahens sonitus producit acutos,
aut murmur tenerum sublidit voce minuta.
Haec cum te videas mortali in corpore posse,
850 cur non Aeternum potuisse infundere credas,
qualem animam voluit? praescriptis quam quia condens
efflavit fuditque modis, sit facta necesse est.
Denique multa sapit, sed non sapit omnia nostrae
vis animae, certum sapere ac praeoscere iussa.

- 855 Iam cui certus inest modus, et cui nosse negatum est

826. *putandest* Ald. Lugd. 827. *videt concordis* Ald. Lugd.;
amica Rat. 832. *Quantum* 2 a b m q u Ald. Lugd. Weitz. (non B);
Quanto ... *tenore* W supra. 837 *Respice* A E P W (supra) a u (non
Weiss.) qui conferri vult S. II, 937. 838. *quotiens* Laur. a b m Obb.,
quoties a q u cum reliq. scriptis et edd. 841. *ingelidum* a q u; *fla-*
brili A, *fabrili* E P; *flabrare* Gif. p. 334 duo codd. Goldastii ad Columban.
p. 112 Weitz. (non B nec supra W), *flabrari* W, *fabrali* 1 a, *fibrili* q,
lect. vulg. confirmat etiam Weiss. 842. *existens* a. 844. *mod-*
eramine T Prag. Rat. b [Cfr. supra 831]; *paucus* Put., *partus* A E Prag.,
parvus W supra, lect. vulg. confirmat etiam Weiss. 846. *leve* R.
848. *subdidit* R. 852. *sic* 1 m. 854. *pernoscere* Boh. I.
855. *posse* Prag.

839. *tepidum*] Cham. naturalem Poeta tepidum flatum et gelidum (841
vocis animatae rhythmum intelligit. opponit. Subinde de musica.

omnia, factura est: nam condita et aucta probatur.

Conlige de simili, sitne haec factura: creavit
nempe manus Domini corpus mortale lutumque
composuit digitis. Numquid manus articulatim
est digesta Dei? numquid vola? numquid et ungues 860
claudere flexibiles, patulam seu tendere palmam?
ista figura manus nostrae est, quam non habet in se
incircumscriptus Dominus, sed tradita forma est,
humanis quae nota animis daret intellectum:
ut per corpoream speciem plasmasse feratur 865
corporis effigiem: sic est plasmata vicissim
flatu incorporeo res flabilis, oris et esse
fertur opus, tenuis per quod constructa refulsit
forma animae atque rudi factam se munere sensit.
Si non est factura manus caro nostra, nec oris 870
est factura anima, flatu et spiramine coepta
inque locum deducta aliquem. Namque omne, quod hora
natalis profert, locus accipit: et locus ullus
quod cohibere potest, modicum est, nec in omnia fusum:
et quod tam modicum est, ut certa sede locetur, 875
iam titubare potest, et quod titubaverit, intra
naturam vitii est: vitiosum denique tristem
recidit in paenam; Deus hoc, mihi credite, non est.
Aut si maiestas animae est, ostendite quid sit,
quod lapsam Christique inopem nova gratia mundat, 880

857. *dissimilis* A E P R Rat. a q u, *desimili* Weiss., *de simili* distincte
u cum cett.; *futura* a. 863. *Incircumscriptus* Put. 864. *oculis*
Prag. 866. *formata vicissim* R. 869. *factum* 1 a. 872. *ora*
W Weitz. (non B). 875. *quid* m. 876. *quo* Lugd. 877. *triste*
Ald. Lugd. 878. *Recidit* A E Laur. Weiss. α a u Ald. Lugd. Sieh. tres
Fabr. Weitz. Chor. Poett. Heins. Cell. Obb., *In poenam recidit* m, *Decidit*
B W Prag. Rat. b q Gis. Amstr. Arev., *Cecidit* R. 879. *anima* R α
Ald. Lugd. Gis. Arev. 880. *mundat* R plures Heinss. α Ald. Lugd. Sieh.
tres Chor. Poett. Arev., *lavat* q, *nudat* W supra, *inundat* A T Put. Rat.
Weiss. a b m margo trium Sieh. Fabr. Gis. Weitz. Amstr. Heins. Cell. Obb.,
ambigua est lectio u.

864. *Membra humana ideo scriptura domino attribuit, ut quia per se intelligi non potest, per res corporeas facilius intelligatur* gl. a.

869. *rudi*] Arevalo Prud. *rudis* dicere videtur pro *novo*, *recenti*. Frustra. Genuinam vim *incultus* hic retinet ut 902 et C. III, 133.

878. *recidit*] Prima haud raro producta in vbb. *reducere*, *refugere*,

recidere, *referre* et sim., Ov. Met. X, 180 *Recidit in solidam longo post tempore terram*, Idem ep. XIV *Hypermaestrae* 46, Claud. B. Gild. 45. Vid. Gif. Ind. Lucr. in *re*, et in *recidere*, *reducere*, *refugere*.

880. *mundat*] Obb. mavult *inundat* ob v. seq. Fugit eum, quod poeta 877 disseruerat: vitium atque vitiosum ut mudentur indigent.

Spiritus et sanctus baptisinate iustificatam
nobilitat famulaeque decus, quod defuit, addit.
Quod quia praestatur meritis, meritisque negatur,
absurde fertur Deus, aut pars esse Dei, quae
885 divinum summumque bonum de fonte perenni
nunc bibit obsequio, nunc culpa aut crimine perdit,
et modo supplicium recipit, modo libera calcat.

Miraris, peccare animam, quae carne coactam
sortita est habitare domum, cum peccet et ipse
890 angelus, hospitium qui nescit adire caducum
cratis tabifluae: peccat, quia factus et ipse est,
non genitus: quocunque modo sit factus, id unus
scit factor dominus: factum mihi credere sat sit.
Solut labe caret peccati conditor orbis,
895 ingenitus genitusque Deus, Pater et Patre natus,
solut et exceptus tormentum admittere triste,
inviolatus agit, nec quidquam sentit acerbi.
Exortem dic esse animam crucis atque doloris,
si sulpae immunem vacuumque a crimine nosti,
900 quae peccare valet, valet et succumbere paenae.
Ipsa quidem sincera fuit, dum conditur olim,
quae conlata rudem fecit viviscere limum:
utpote de liquido naturae semine primos
accipiens habitus superoque expressa sereno.
905 Sed mox, ut gravido iussa est innectier arvo,
suavibus inlecebris nimium blandita refrixit,

881. *Spiritus hanc B, iustificatum α 1 m (non Laur.).* 884. *deiq.*
A. 891. *Gratis a b q Ald. Lugd.* 893. *Sit q Cham.; factus 1 q.*
895. *Agenitus E Pot., Ac genitor ... ex patre O, Ac genitor ... et patre*
Prag., At genitor Rat. m (heic supra t ingenitus), Ingenitus Weiss. cett.: i. e. non genitus [Cfr. Arnob. l. p. 17]. 896. *Spiritus et sanctus priorib.*
eras. a, supra solus et exceptus cum gl. separatus, sequestratus.
897. *sensit a q.* 898. *disce animam 1 E.* 899. *a om. Ald.*
Lugd. 900. *Qui Prag.* 902. *vivescere A B E Sieh. tres Fabr.*
Chor. Poett. Obb. 903. *natura Rat.* 904. *superque Ald. Lugd.*
906. *refix. A.*

891. *cratis tabifluae]* Cfr. C. VIII, 59.

892. *non genitus]* Angeli non geniti sed facti, quare et ipsi peccare possunt. Cfr. Clem. Rom. Hom. XX, 7 ἡ γὰρ οὐκ ἄγγελοι ἀγῆρως [ὑπάρχοντες] καὶ πρῶτους οὐσίας εἰς σάρκα μετετέτραπην, καὶ οἱ παρὰ τῷ Ἀβραάμ [ἐξεν]σθέντες, ὧν καὶ

τοὺς πόδας ὡς ὁμοουσίων ἀνθρώπων ἀνθρώποι ἐνέψαν.

894. *labe caret]* Hic et vss. sqq. (914) peccati originalis conspicuum testimonium. Prudentius igitur novissimo Romanae ecclesiae dogmati de immaculata Mariae virginis conceptione sancito haudquaquam suffragatur.

deque volutabris pretiosum polluit ignem,
dum transgressa Dei positum fas inproba calcat.

Haec prima est natura anima, sic condita simplex,
decidit in vitium per sordida foedera carnis. 910

Exin tincta malo peccamine principis Adae
infecit genus omne hominum, quod pullulat inde,
et tenet ingenitas animarum infantia in ortu
primi hominis maculas, nec quisquam nascitur insons.

Vitandus tamen error erit, ne traduce carnis 915
transfundi in sobolem credatur fons animarum
sanguinis exemplo, cui texta propagine vena est.
Non animas animae pariunt, sed lege latenti
fundit opus natura suum, quod parvula anhelent
vascula vitalisque adsit scintilla coactis. 920

Quae quamvis infusa novum penetret nova semper
figmentum, vetus illa tamen de crimine avorum
ducitur, inluto quoniam concreta veterno est.
Inde secunda redit generatio et inde lavatur
naturae inluvies, iterumque renascimur intus - 925

perfusi, ut veterem splendens anima exuat Adam.
Quae quia materiam peccati ex fomite carnis
consociata trahit, nec non simul ipsa sodali
est incentivum peccaminis, implicat ambas
vindex paena reas peccantes mente sub una 930

peccandique cremat socias cruciatibus aequis.
His crucibus Christus nos liberat inconruptae
matris et innocui gestator corporis: unus
naturam paenae expositam, sed non vitiorum
naturam expositam contactibus induit Iesus. 935
Atque ideo paenae nil debuit intemeratus

907. *voluptabris* α. 911 ... 916. om. A. 918. *latente* Obb.
919. *quod* A B (supra alt.) P q margo trium Sieh. Heins. (qui cfr. 839.
651 etc.) Cell. Obb., *quo* Weiss. α a b m u et cett. 920. *Vincula* T.
923. *Dicitur* A O P Put. Weiss. α 1 b Ald. Lugd., *Diditur* con. Heins.,
Ducitur Laur. a 2 b m q u cum cett.; *inluto* A E 2 α b q Arev. Obb., *in luto*
u Ald. Lugd. obstante metro, *inloto* Weiss. 1 α a Sieh. tres Fabr. Gis.
Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell., *in loto* Rat., *in loco* m, *in*
luteo Laur. bene. 926. *veterum spl. animam exuit* A. 928. *sodale*
Prag., *sodalis* Rat. 929. *incitat* q, *impleat* Amstr. 934. *et*
pene R. 935. *contractibus* Prag.; *ind. deñs* A, *ind. ipse* Rat. a rec.
correctore.

908. *Anima, quando corpori ad-* *tione maculatur; caro enim dele-*
unatur, simplex est et pura, sed *ctondo, anima vero carnali delecta-*
corpori adiuncta ex carnis concre- *tioni consentiendo delinquit* gl. a.

- fraude carens, omni culparum adspergine liber.
 Quid Christi in membris peccati saeva satelles
 paena ageret? quid mors hominis sine crimine posset?
 940 nimirum cassis conatibus et sine nervis
 concideret sterilis peccati fomite nullo.
 Mors alitur culpa, culpam qui non habet, ipso
 pastus defectu mortem consumit inanem.
 Sic mors in Domini consumpta est corpore Christi,
 945 sic periit, solitum dum non habet arida pastum.
 Suspice quapropter solum inculpabile numen,
 virtutem Patris et Christi, et iam desine nostrae
 invidiam conflare animae, quod sit Deus, aut quod
 portio parva Dei, cum Christo abscidere quidquam,
 950 et resecare Deo partem vel carpere tantum
 numen non liceat, plenum sibi semper et in se.
 Est operae pretium nebulosi dogmatis umbram
 prodere, quam tenues atomi conpage minuta
 instituunt: sed cassa cadit ventoque liquescit
 955 adsimilis, fluxu nec se sustentat inani.
 Aerium, Manichaeus ait, sine corpore vero
 pervolitasse Deum, mendax phantasma cavamque
 corporis effigiem, nil contrectabile habentem.
 Ac primum specta, an deceat quidquam simulatum
 960 assignare Deo, cuius mera gloria falsi
 nil recipit. Membris hic se fallacibus aptans

937. *Fraude carens omni, culparum* etc. distinguit u. — Post. 937 Prag. Rat. Weiss. b m q Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. versum inserunt: *Quid peccatorum prosapia corpore in illo*, uncis eum secluserunt Heins. Cell.; om. A O P T Laur. Putt. T2rr. α a u Ald. Lugd. Obb. Librariorum incuria fortassis excidit, nam Prudentiana est dictio atque sententia. 938. *Quicquid in α.* 939. *homini* Rat. q Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. (non E P) Chor. Poett. 941. *Conciderent* A E P Put. (non Weiss.); *steriles* E P Put. 943. *Partus* 1 m. 946. *Suscipe* α a b q u Iso. 947. *Naturam Patris* Put. 949. *abscindere* Fabr. Gis. 959. *Ad* Prag.

953...1062. Manichaeorum et doctarum errores notat. Ipsi olim Phantasiastorum nomine insigniti erant. Ex Clem. Alex. Strom. III, 13 colligitur, Iulium Cassianum eorum principem fuisse. Sed cfr. Augusti „Dogmengeschichte“ §. 21 et Gieseler. „Kircheng.“

958. *phantasma*] Cfr. Ignat. ep. ad Smyrn. 2.

968. Matth. 9, 13 sqq.

982. *Mattheus*] bisyllabum, cfr. H. 409.

986. *Septimus*] Matth. 1, 17. Sex septena virorum nomina a Matth. recensita Prud. interpretatur sex hebdomadas ex septem, quibus annus iubilaei constabat. De anno iubilaei, quo omnibus remitterentur peccata, cfr. Lev. 25, 11 sqq.

fingeret esse hominem, ventosa subdolis arte?
 mentitus totiens, cum diceret: inveteratis
 do veniam morbis, simul et peccata remitto.
 Filius est hominis, pestem qui pelliēre carnis 965
 et scelerum nexus laxare ac solvere possit.
 Surge valens, surge innocuus, iam tolle grabatum:
 filius hoc hominis iubeo. Dignusne videtur,
 qui testis sibi sit sequē ac sua carnea norit?
 quid? cum discipulos, hominis quid filius esset 970
 passurus, fido iam praescius orē monebat,
 nonne fatebatur, se cum virtute paterna
 esse hominem verum? quod si non credo, fefellit.

Si natura Dei quae sit, Manichaeae, requiris,
 omne quod est, verum est: nam si mendosus agit quid, 975
 nec Deus est: mendum divinus non capit usus.
 Obicis aeterno Domino, quod lubricus ad nos
 venerit adsimulans aliud, quam verus habebat.
 Obmutesce furor, linguam, canis inprobe, morde
 ipse tuam lacero consumens verba palato. 980
 Latranti obsistit Mattheus rabiemque refellit,
 qui notat omne genus carnalis stirpis adusque
 corporeum Christum per sex septena virorum
 nomina descendens et venam sanguinis alti
 ex atavis longo texens per stemmata filo. 985
 Septimus hebdomadi venit superaddere sextae
 hunc numerum Christus, placidum qui conficit annum
 cuncta remittentem, contractibus inlaqueata
 multimodis hominemque hominis de morte levantem.
 Imperfectus enim limus mortalis erat tunc: 990

962. *Finxerit* a, *Fingerit* q; *ventos*, ac Ald. Lugd.; *callidus arte* R.
 963. *totiens* a b Weitz. Heins. Obb., *toties* a m q u et cett.; *dum* Prag.
 966. *et solvere* m q u Ald. Lugd. Sieb. tres Fabr. Gis. Chor. Poett.
 Amstr. 967. *grabattum* A α m (Cod. Vat. 1209 antiquissimus N. T.
 Ioan. 5, 8 ser. *χαῖββαττον* eodemque modo in vss. sqq., heic tamen *χαῖβατ-*
τον cum altero β man. prima superadd.). 969. *tibi* u. 970. *Qui*
 A; *quod* T Heins. Cell., *quid* a Weiss. et cett. 972. *superna* B (ad
 oram) R et supra W. 973. *quid* q. 974. *requires* Put. 975. *ait*
 Ald. Lugd. [Vid. 1002]. 977. *Obicit* A, *Obice* a. 979. *Obmutesce*
 R a, cui Ald. in Emend. supposuit *Obmutesce*. 980. *ora* u.
 981. *obsistet* B (supra) W 1 m Sieb. tres Chor. Poett. (non Cell.); *Mat-*
thaeus Ald. Lugd. Cham. Teol. metro adversante (H. 408), sed vid. C. VI,
 142. VII, 124 not.; *refellet* Sieb. tres Chor. Poett., *refellat* 1 m.
 985. *stilo* 2 Prag. 986. *hebdomadi* P Laur. α u Ald. Lugd. Fabr.
 Gis. Amstr. Heins. Cell. Obb., *hebdomadee* R a b m q Sieb. tres Weitz. Chor.
 Poett. Arev., *hebdomade* Weiss. 987. *placitum* q.

- vir solus perfectus adest atque integer Iesus,
 cui nihil ex septem septenis defuit, ex quo
 perficeret mortale genus virtute perenni.
 Hic ille est, nobis qui septima sabbata conplet,
 995 ut caro nostra Deo tandem sociata quiescat,
 quam bis terna malis vexabant sabbata noxis.
 Curramus notis gradibus regumque sequamur
 progeniem, Christum invenies de carne parentum
 effluxisse hominum, qui sit de semine David,
 1000 stirpe recensita numerandus sanguinis haeres.
 Quid, cum sanctiloquus revoluto germine Lucas
 sursum versus agit seriem, scandente nepotis
 corpore, perque atavos cursum relegente vetustos?
 septenos decies conscendit Christus in ortus,
 1005 et duo: nam totidem doctores misit in orbem:
 descensos nascendo gradus redeundo retextit
 actus ad usque apicem terreni corporis Adam.
 Inde parens deitas recipit sua nostraque mixtim,
 fitque Dei summi per Christum filius Adam.
 1010 Restat ut aeriam flingas ab origine gentem,
 aërios proceres, Levin, Iudam, Simeonem,

991. *ille p. Iesus* Rat. 997. *noctis* Prag.; *tergumque* Ald. Lugd.
 998. *de corde* E in marg. pro div. script. Put., *carne* supra *l corde*.
 999. *hominem* A O R T3rr. Rat. 2 a [fortasse verum iudice Obb].
 1000. *recenseta* Rat. a b m q (non Laur.); *numerosus* q. 1001. *Quod*
 Prag.; *sanctilocus* A, *sancti logus* E N u Ald. Lugd.; *sanguine* Sieh. tres
 (in marg. *germine*) Chor. Poett. Hic ultimus est versus cod. b. 1002. *ait*
 Ald. Lugd. 1003. *perquae* m; *cursu* Prag. Rat. m. 1006. *Nesc.*
 A, *Descensus* R n. 1007. *Actus* 1 m. 1008. *mixtum a*, *mistum*
 Ald. Lugd., *mistim* Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr., *mixtam* q.
 1010. *pingas* O Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell.
 (non Weiss.). 1011. *levi* q Ald. Lugd., *Levi* Heins.; *symeona* m.

995. *sabbata*] Sabbatum = hebdomas.

1001. *Lucas*] „In Mar. codice est glossula, quae fere evanuit sed indicare videtur, plures quam septuaginta a Luca recenseri. Prud. septenos decies et duos id est, septuaginta duos Christi progenitores ex Luca colligit fuisse. Invenio autem in Luca septuaginta quinque a S. Iosepho ad Adamum usque, utroque comprehenso. Poeta, ut mysticam interpretationem adhiberet de 72 discipulis in hoc numero constitit. For-

tasse S. Iosephum et Adamum noluit hoc numero comprehendi, neque Cainam a Mose omissum, de quo disputant interpretes. S. Augustinus Serm. 83. alias 15. de verbis domini in Luca 77 generationes a Christo usque ad Adamum astruit, ut ex hoc numero mysticum explicationem confirmet. De ipso discipulorum numero diversae sunt sententiae, nam alii et Prud. ipse in dittochaeo (55) septuaginta fuisse dicunt.“ *Arev.*

1008. *Actus*] *ductus* Iso.

aerium David, magnorum corpora regum
aeria, atque ipsam fecundae virginis alvum
aere fallaci nebulisque et nube tumentem.
Vanescat sanguis perflabilis, ossa liquescant 1015
mollia, nervorum pereat textura volantum.
Omne, quod est gestum, notus auferat inritus, aurae
dispergant tenues, sit fabula, quod sumus omnes.
Et quid agit Christus, si me non suscipit? aut quem
liberat infirmum, si dedignatur adire 1020
carnis onus manuumque horret monumenta suarum?
indignumne putat luteum consciscere corpus,
qui non indignum quondam sibi credidit, ipsum
pertractare lutum, cum vas conponeret arvo
nondum viscereo, sed inertis glutine limi 1025
inpressoque putres sub pollice duceret artus?
tantus amor terrae, tanta est dilectio nostri!
Dignatur praepinguis humi comprehendere mollem
divinis glebam digitis, nec sordida censet
haerentis massae contagia: iusserat ut lux 1030
confleret, facta est, ut iusserat: omnia iussu
inperitante novas traxerunt edita formas.
Solus homo emeruit Domini formabile dextra
os capere et fabro deitatis figmine nasci.
quorsum igitur limo tanta indulgentia nostro 1035
contigit, ut Domini manibus tractatus honora
arte sacer fieret tactu iam nobilis ipso?
decrerat quoniam Christum deus incorrupto
admiscere solo, sanctis quod fingere vellet.
Dignum habuit digitis et carum condere pignus. 1040
Destituit natura quidem destructa coactae
telluris formam, mortique obnoxia cessit:
sed natura Dei nunquam solvenda caducam

1018. *tenuis* R. 1019. *Aut quid* W supra. 1021. *moni-*
menta m. 1022. *conscissere* m. 1024. *Pertractare* Heins.
1025. *corporeo* supra & *viscere* Rat. 1026. *police* W Weitz.
1028. *praepignus* Rat.; *comprehendere* u Ald. Lugd.; *molem* B.
1034. *fabro* B W Weiss. m Weitz. Heins. Cell. Arev. Obb., *fabro* A R
W (supra) Laur. a a q u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.
Cham. 1036. *man. dni* R. 1037. *tactui nobilis* a. 1038. *De-*
crevit Rat.; *Christum pater incorrupto* Prag. 1039. *velle* B Gis.

1034. *fabro*] Agitur de solius dexteræ dei, anima oris vid. 778.
corporis figmento. Corpus quippe opus

- tellurem nostro vitiatam primitus usu
 1045 esse suam voluit, ne iam vitiabilis esset.
 Christus nostra caro est, mihi solvitur et mihi surgit:
 solvor morte mea, Christi virtute resurgo:
 cum moritur Christus, cum flebiliter tumulatur,
 me video: e tumulto cum iam remeabilis adstat,
 1050 cerno Deum. Si membrorum phantasma meorum est,
 et phantasma Dei est, mendax in utroque necesse est
 sit Christus species, si Christus fallere novit.
 Si non verus homo est, quem mors hominem probat ipsa,
 nec verus Deus est, operis quem gloria prodit
 1055 esse Deum: vel credo mori vel adesse refelle,
 et gemina verum Christum ratione negato.
 Nam quid magnificum, si non est mortuus Iesus,
 et redit? illa Dei virtus memorabilis est, ut
 occisus redeat superis surgatque sepultus.
 1060 quisque deum Christum vult dicere, dicat eundem
 esse hominem, ne maiestas sua fortia perdat.
 Nosco meum in Christo corpus consurgere: quid me
 desperare iubes? veniam, quibus ille revenit
 calcata de morte viis: quod credimus, hoc est.
 1065 Et totus veniam: nec enim minor aut alius, quam
 nunc sum, restituar: vultus, vigor et color idem,
 qui modo vivit, erit, nec me vel dente vel ungue
 fraudatum revomet patefacti fossa sepulcri.

1045. *nec A P α q* Ald. Lugd. 1047. *Solvitur* 1 A. 1049. *et*
tum. u Ald. Lugd.; om. *iam q.* 1051 sq. *utroque ... species A E a* Heins.
 Cell. Obb., *utroque ... specie* P Put. 2 α Ald. Lugd., *utraque ... specie* R
 Weiss. 1 α m q u Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev.
 1055. *Esse deum, vel crede mori, vel adesse refelle non sit* Ald. Lugd.,
 quamvis Ald. errorem correxisset in Emend. 1056. *gemina Christum*
vera u. 1057. *ille p. Iesus* Rat. 1058. *ista ex corr.* Ald. Lugd.
 1060. *Quisque* Rat., *Quisqui* Gis.; *discere cum gl. credere a.*
 1062. *Posco* R; *resurg.* R. 1063. *Disperare* A a. 1068. *remouet*
supra t remouet m, remouet q u Ald. Lugd. Cham.

1046. *mihi solvitur*] Rom. 4,
 24 sq.

1047. Ambros. de sacram. II, 6:
ut dei gratia perseveraret mortuus
est homo, sed Christus invenit re-
surrectionem, i. e. ut redintegraret
caeleste beneficium, quod fraude
fuera serpentis amissum.

1062.. 1085. epilogus sectionis
 antecedentis: quia Christus non phan-

tasma fuit, sed verum inhabitavit
 humanum corpus, ipse etiam resur-
 rexit in testimonium omnis carnis re-
 surrectionis futurae.

1066. Resurrectio carnis in eodem
 omnino corpore, quod vas fuit spiri-
 tui, dum alter alteri coniunctus esset,
 corpus autem absque debilitate: *Nam*
si debilitas redit, insauratio non
est.

Qui iubet ut redeam, non reddet debile quidquam :
 nam si debilitas redit, instauratio non est. 1070
 Quod casus rapuit, quod morbus, quod dolor hausit,
 quod truncavit edax senium populante veterno,
 omne revertenti reparata in membra redibit.
 Debet enim mors victa fidem, ne fraude sepulcri
 reddat curtum aliquid, quamvis iam curta vorarit 1075
 corpora: debilitas tamen et violentia morbi
 virtus mortis erat. Reddit, quod particulatim
 sorbuerat quocunque modo, ne mortuus omnis
 non redeat, si quid pleno de corpore desit.
 Pellite corde metum, mea membra, et credite vosmet 1080
 cum Christo reditura deo: nam vos gerit ille
 et secum revocat. Morbos ridete minaces,
 inflictos casus contempnite, taetra sepulcra
 dispuite: exurgens quo Christus provocat, ite.

1075. *certum* R; *forarent* Prag., *voravit* Ald. Lugd. 1077. *erit*
 Gis.; *Reddit* A P q Obb. [Cfr. 1075], *Reddat* B praestantiores Heinss. Weiss.
 Sieh. tres Chor. Poett., *Reddet* R a m u Ald. Lugd. Gis. Weitz. Amstr.
 Heins. Cell. Arev. 1080. *meo* Ald. Lugd.; om. *et* T. 1083. *et*
atra p. *taetra* B q Sieh. tres Chor. Poett. Cell. Teol. (non Weiss.).
 1084. *Dispuite* A Put. α Obb. [Cfr. Ps. 368. P. II, 188. S. I, 580. Ter-
 tull. adv. Marc. I, 29: *matrimonii res dispuendas*, idolol. XI, 13], *Re-*
sputite Weitz., *Desputite* B N R a m q Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor.
 Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev., *Despicite* O W (supra) u; *et surgens* Ald.
 Lugd.

Subscribb. *Finit Apotheoses* α, nulla epigraphe a q, desierat 1001 b,
Finit liber Apotheosis m, *Explicit Contra Manichæos* u.

HAMARTIGENIA.

PRAEFATIO.

Fratres ephebi fossor et pastor duo,
 quos feminarum prima primos procreat,
 sistunt ad aram de laborum fructibus
 deo sacrandam munerum primordia:
 5 hic terrulentis, ille vivis fungitur.
 Certante voto discrepantes immolant,
 fetum bidentis alter, ast alter scrobis.

Inscribb. *Incip. Amartigenia liber a, Incipit lb. unus Admartigenia a, Incipit Amartigenia id ē de origine peccatorum* Rat. m. deest inscriptio q, *Incipit prologus adversus Marcionitas* u. Theodolph. Aur. de sancto spiritu l, 46 *contra Marcionitas* hoc carmen laudat.

1. *esybi* E sim. A, *ephaebi* W Weitz., *Ephobi* m. 2. *proximos*
 supra *primos* Prag., *proximos* *creat* supra *et primos* pro m. 4. *nume-*
rum q. 5. In hoc versu desinit cod. q. 7. *est* A.

Sunt, qui Heinsio auctore ex argu-
 mento et codd. inscriptionibus Ha-
 martigeniam Apotheoseos partem esse
 contendant. Indidem cum aliis ego
 colligo, esse eam carmen omnino di-
 versum, id quod praefatio peculiaris
 ipsi praefixa insuper indicat, quamvis
 argumentum aequae ac illius in dog-
 mate explicando perstet.

1. *fossor*] *agricola* Iso. Virg.
 Georg. II, 264 *Et labefacta movens*
robustus iugera fossor.

5. *Quaeri potest: Quare respexit*
dominus ad munera Abel? Numquid
plus placet domino pecualis hostia,
quam sacrificium de fructibus? Non
utique. Sed quia videbat cor Cain
malitia et invidia plenum contra
fratrem suum, munus eius repro-
bavit; in Abel vero simplicitatem
et innocentiam adtendens munus
eius asperxit, et quia avaritiam de-
testatus est in labore Cain, qui plus
iusto insudabat in laborando, non
ut haberet sufficientiam, sed ut

superflua quaeque et minus neces-
saria congregaret gl. a.

7. *bidentis*] *ovis* Iso. Sed vid.
 Gell. N. A. XVI, 6, 12 „Publius au-
 tem Nigidius in libro, quem De Extis
 composuit, *bidentes* appellari ait non
 oves solas, sed omnes bimas hostias.
 Neque tamen dixit apertius, cur *bi-*
dentes: sed, quod ultro existimaba-

mus, id scriptum invenimus in com-
 mentariis quibusdam ad ius pontifi-
 cium pertinentibus, *bidennos* primo
 dictas, litera immissa, quasi *biennes*:
 tum longo usu loquendi corruptam
 esse vocem, et ex *bidennibus biden-*
tes factum: quoniam id videbatur esse
 dictu facilius leniusque. Higinus ta-
 men Iulius, qui ius pontificium non
 videtur ignorasse, in quarto librorum,
 quos De Virgilio fecit, *bidentes* ap-
 pellari scripsit hostias, quae per aeta-
 tem duos dentes altiores haberent.
 Verba illius ipsa posui: *Quae biden-*
tes est, inquit, hostia, oportet habeat
dentes octo, sed ex his duo ceteris

Deus minoris conprobavit hostiam:
 reiecit illam, quam paravit grandior.
 Vox ecce summo missa persultat throno: 10
 Cain quiesce, namque si recte offeras,
 oblata nec tu lege recte divides,
 perversa nigram vota culpam traxerint.
 Armatus deinde paricidalem manum
 frater probatae sanctitatis aemulus, 15
 germana curvo colla frangit sarculo,
 mundum recentem caede tinguit inopia,
 sero expiandum, iam senescentem sacro
 cruore Christi, quo peremptor concidit.
 Mors prima coepit innocentis vulnere, 20
 cessit deinde vulnerato innoxio:
 per crimen orta, dissoluta est crimine,
 Abel quod ante perculit, Christum dehinc:
 finita et ipsa est finis exortem petens.
 Ergo ex futuris prisca coepit fabula, 25
 factoque primo res notata est ultima,
 ut ille mortis inchoator rusticus
 insulsa terrae deferens libamina
 deumque rerum mortuarum deputans
 rastris redacta digna sacris crederet, 30
 viventis atrox aemulator hostiae.

Agnosco nempe, quem figura haec denotet,

9. *ille a.* 11. *numq.* A, nam W Prag. Weitz. (non B); *recta*
 2 Rat. 12. *recte* A E P Laur. a Ald. Lugd. Fabr. Chor. Poett. Obb.,
recta Prag. a m u Sieh. tres Gis. Weitz. Amstr. Heins. Cell. Arev., *certa*
 B (supra) R W margo trium Sieh. 13. *Perversa culpam vota nigram*
traxerint u. 19. *perempto* R a u. 20. *Sors* A E P (alt. ad marg.)
 Tlrr. a u; *vulneris* B Fabr. Sieh. tres Chor. Poett. 21. *Cessat con-*
 Berg. ap. Weitz. 24. *Finit* Bon. 26. *nota* A. 31. *immo-*
 lator Bon. 32. *quae* Ald. Lugd.

altiores, per quos appareat, ex minore aetate in maiorem transcendisse. Haec Higini opinio an vera sit, non argumentis, sed oculis iudicari poterit. — *scrobis = terrae vel sulcorum* Iso.

11. Sententiarum nexus: Si etiam mente, qua decet, offeras, vota tua non accepta sunt, quia oblata non recta cum mente divideris. Locus ex LXX interpp. versione Gen. 4, 7 petitus.

12. *Recte offert, qui domino sacrificat; sed non recte dividit, qui non attendit, cui vel quid vel quo loco, vel quis ipse sit, qui sacrificat* gl. a.

24. Mors mortis seu finis exortem petens Christum ipsa finita est.

25. *ex futuris prisca coepit fabula*]. „Rei verae enarratio ex futuris morte Christi adducenda, quia haec per illam adumbrata fuit.“ Cell.

- quis paricida, quis peremptor invidus
 prave sacrorum disciplinam dividat,
 35 mactare dum se vota censet rectius.
 Marcion, arvi forma corruptissimi,
 docet duitas discrepare a spiritu,
 contaminatae dona carnis offerens
 et segregatim numen aeternum colens.
 40 Qui si quiescat, nec monentem neglegat,
 pacem quietam diligit germanitas
 unum atque vivum fassa vivorum Deum.
 Hic se caduco dedicans mysterio
 summam profanus dividit substantiam,
 45 malum bonumque ceu duorum separans
 regnum Deorum sceptris committit duo
 deum esse credens, quem fatetur pessimum.
 Cain cruentus, unitatis invidus,
 mundi colonus, inmolator squalidus,
 50 cuius litamen sordet et terram sapit,
 terram caduci corporis, venam putrem,
 humore denso conglobatam et pulvere:
 natura cuius fraude floret fertili,

33. *parricida* A E P W Prag. Rat. a (cum gl. *marcion*) m u Sieh. tres Weitz. Chor. Poett. Obb. [Fest. s. v.: *paric. non utique is, qui parentem occidisset, sed qualemcumque hominem*. Prisc. l. p. 553. Putsch., Klotz. ad Cic. oratt. l. p. 522. Osenbrüggen: *d. altröm. Paric.* (Kilon. 1841.) p. 4. infra v. 565?], *fratrivida* R W (supra) Weiss. α etc. Ald. Lugd. Fabr. Gis. Amstr. Heins. Cell. Arev. 34. *Gravem sacr.* u; *dividit* B Fabr. Gis.

36. *Marcion arii* u, *Marcionarii* Ald. Lugd. 37. *duitas* Weiss. 2 α m u Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *duetas* 1 α Ald. Lugd., *dueta* A E P 2 R Prag. a, *duata* 1 R.

40. *neglegat* Rat. α m Ald. Lugd. Heins. Obb., *negligat* a u Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev. 41. *quieta* cum suis Heins. Cell.

42. *fessa* Prag.; *virorum* a. 43. Post hunc versum inserunt Prag. Rat. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. ([] non E P) Chor. Poett. Amstr.: *Hic qui caduci rem laboris offerens*, m *Qui caduci rem laboris offerens*.

45 sq. *divorum separans Regnum duorum* P W (supra *divorum*) Weiss. α (supra gl. s. *deorum*) a (supra *deorum*) 1 m u Ald. Lugd. (utrobi *separans*) Weitz. prob. Arev., qui *Regnum, duorum* distingui commendat, *Regna divorum* B Prag. (supra *duorum*) Rat. 2 m, *duorum separans Regnum divorum* Sieh. tres Chor. Poett., *Malum bonumque ceu duorum separans Regnum duorum sceptris committit duo* Laur.

37. *duitas*] Eos significat, qui duos esse deos opinabantur. Errat Obbarius cum aliis asserens, Prudentium vocabulum illud formasse. Iam Labeo ap. Prisc. Iavolenum Dig. 50,

16, 242 viduam sic dictam esse putat, quasi vecors, vesanus, qui sine corde aut sanitate est: sic vidua quippe quae sit sine duitate.

fecunda fundens noxiorum crimina,
 animaeque vitam labe carnis enecat. 55
 Caro in sororem tela mentem dirigit,
 mens in cerebro ventilatur ebrio,
 ex quo furores succulentos conligit
 madens veneno corporis lymphatico.
 Deum perennem findit in duos deos, 60
 audet secare numen insecabile:
 cadit perempta denegans unum Deum,
 Cain triumphat morte fratris allitus.

Quo te praecipitat rabies tua, perfide Cain,
 divisor blaspheme Dei? tibi conditor unus
 non liquet et bifidae caligant nubila lucis.
 Insincera acies duo per divortia semper
 spargitur, in geminis visum frustrata figuris. 5
 Terrarum tibi forma duplex oblitit, ut excors
 dividuum regnare Deum super aethera credas.
 Bina boni atque mali glomerat discrimina sordens
 hic mundus, Domino sed caelum obtemperat uni.
 Non idcirco duos retinent caelestia reges, 10

54. *noxiarum* con. Cauch. 57. *illicebro* W (supra in cerebro)
 Weitz. (non B), *illecebro* supra *l* in cerebro Prag. Fabr., *inlecebro* m Ald.
 Lugd. Sieh. tres Chor. Poett. Amstr. 58. *sulentos* A. 59. *lymphaticis* Prag.
 60. *fundit* Bon. 61. *nomen* Ald. Lugd. 62. *Cadit*
perempta A E R Bon. Prag. Rat. Put. T3rr. Weiss. a 1 m Heins. Cell. Obb.,
Cadet peremptor Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett., *Cain peremptor* B W
 Rat. (supra pro div. script.) α m (in marg. p. div. script.) Fabr. Gis. Weitz.
 Arev., *Cadit peremptor* T u Amstr., *Mens perempta cadit* W ad oram,
cadit perempta mens 2 m. 63. *allitus* reposuit Arev. et ita explices
 lectionem *alitus* A O Prag. Rat. Weiss. α a (cum gl. *nutritus*) m Ald. Lugd.
 Sieh. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Obb., *halitus* u, *oblitus* R T Bon. T3rr.
 Cauch. Heins. Cell., *illitus* Gis. Amstr.

Inscribunt *Adversus Marcionitas qui duos deos affirmant* Rat. (*esse affirmant*) α, *Adversum marcionistas qui duos deos esse asserunt* a, *Adversus marcionitas qui duos esse asser.* m, *Incipit Adversus Blasphemantes duos Deos esse* u. 1...169 om. A. 6. *illudit* B supra.

8. *discrimine* 1 m.

63. *allitus*] *oblitus*, *illitus*, *maculatus*, ut Hor. A. P. 446 *incomptis adlinet atrum Traverso calamo signum*.

5. Cfr. Tertull. adv. Marc. I, 2. —

Ceteroquin in Clem. Rom. Hom. eadem Gnosticorum dogmata inter disputationes Simonis maki cum Petro apostolo fusius exposita sunt atque confutata.

- quod duo sunt opera humanas agitantia curas.
 Exterior terrenus homo est, qui talia cernens
 conicit esse duo variarum numina rerum,
 dum putat esse Deum, qui prava effinxerit olim,
 15 et qui recta illidem condens induxerit: ambos
 autumat esse deos natura dispare summos.
 Quae tandem natura potest consistere duplex
 aut regnare diu, quam fons divisus ab arce
 separat, alternaque apicum ditioe recidit?
 20 aut unus Deus est, rerum cui summa potestas,
 aut quae iam duo sunt, minuuntur dispare summo.
 Porro nihil summum, nisi plenis viribus unum:
 distantes quoniam, proprium dum quisque revulso
 vindicat inperio, nec summa, nec omnia possunt.
 25 Ius varium non est plenum, quia non habet alter,
 quidquid dispar habet: cumulum discretio carpit.
 Nos plenum sine parte Deum testamur et unum,
 [in quo Christus inest: idem quoque plenus ac unus],
 qui viget et viguit super omnia, quique vigebit
 30 participem nullum conlato foedere passus.
 Summa potestatum, simplex dominatio rerum,
 virtutum sublime caput, fons unicus orbis,
 naturalis apex generisque et originis auctor:
 ex quo cuncta fluunt, et lux et tempora et anni
 35 et numerus, qui post aliquid dedit esse secundum:
 unus enim princeps numeri est, nec dinumerari
 tantum unus potis est. Sic cum Pater ac Deus alter
 non sit, item Christus non sit genitore secundus:
 anterior numero est, cui filius unicus unū est.
 40 Ille Deus meritoque Deus, quia primus et unus,

11. *sunt* R α a m u Ald. Lugd. Weitz. Heins. Arev. Obb., *sint* B Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell.

14. *effinxerat* Rat.

17. *constare biformis* B (ad oram) W supra margo trium Sieh. 18. *At* 1 m.

20. *rerum deus est* transp. α. 21. *At* Arev. mendose; *quia* B T 2 Rat. α margo trium Sieh., *qui* 1 Rat. Gis.; *summa* B 1 α Heins. Cell.

22. *unum supra* *et usum* m, *usum* Prag. Rat. Weitz. (non B W supra).

24. *Indicat* in marg. *vindicat* a, *Vendicat* Weitz. (non B).

29. *et* Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell. Obb. invitis codd.; *quippe* Ald. Lugd.

31. *simplex supra* *et pater est* a, *pater est* E in marg. pro div. lect. Put. probante Heins., *Summa potestatum simplex, dominatio rerum* disting. Arev.

33. *que om.* Rat. 34. *tempora anni* a.

36. *denumerari* α 1 m Gis. 39. *Anterior numero est supra* *et Aut numero anterior* m, *Aut numero anterior* Rat. Arev., *Interior numero est* a, *Anterior non ero* 1 α.

in virtute sua primus, tum primus in illo,
 quem genuit. Quid enim differt generatio simplex?
 Unum semper erit gignens atque unus ab uno,
 ante Chaos genitus numeroque et tempore liber.
 Quis dixisse duos rem maiestate sub una 45
 regnantem propriamque sibi retroque perennem
 ausit et unius naturae scindere vires?
 numquid adoptivum genitor sibi sumpsit, ut alter
 externi generis numerum praestare duorum
 debeat et geminum distans inducere numen? 50
 Forma Patris veri verus stat Filius, ac se
 unum rite probat, dum formam servat eandem.
 Non amor adscitus sociat, nec iungit utrumque
 coniurata fides, pietas sed certa genusque
 unum, quod Deus est, summam revocatur ad unam. 55
 Haec tibi, Marcion, via displicet, hanc tua dampnat
 secta fidem dominis caelum partita duobus.
 Quae te confundunt nebulae, quis sompnus inert
 incubat ingenio, qui per phantasmata duplex
 occurrit species bivio dispersa superno? 60
 Si vim mentis hebes stupor obsidet, adspice saltem
 obvia terrenis oculis elementa, quibus se
 res occulta Dei dignata est prodere signis.
 Hanc heresin praesaga Patris praeviderat olim
 maiestas fore, quae rectorem lucis et orbis 65
 scinderet in partes geminatum segrege regno.
 Idcirco specimen posuit spectabile nostris
 exemplumque oculis, ne quis duo numina credat
 [inperitare vagis mundi per inania formis].
 Una per immensam caeli caveam revolutos 70

43. *erunt* 1 E. 47. *exscindere* T Pnt. Weiss. α Ald. Lugd.
 48. *natum p. genitor* u. 53. *adscitos* 1 α. 55. *summa* R;
revocatus B Sieh. tres Chor. Poett. 56. *haec tua* Sieh. tres. Chor.
 Poett. 58. *sunnus* 1 α, *sonnos* 2 α. 60. *disparsa* Prag.
 61. *saltem* Ald. Lugd. Weitz. 64. *Hanc heresin* etiam Rat., ubi
 librarius *heresin hanc* punctis legendum indicat, *Haeresin hanc* Ald. Lugd.,
scr. heresim Laur. α m u Weitz. Cham. 68. *neque quis* α; *credens*
 Prag. 69. *vagas* α, *vagas...formas* B 1 m Sieh. tres Fabr. Chor. Poett.
 Exhibent hunc versum B Prag. Rat. sine litura 2 Weiss. α in marg. a pr.
 man. m Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. [] uncis incl.
 Heins. Cell., om. E P R T1 rr. 1 Weiss. omnes Heinss. α (in contextu) a u
 Dav. Ald. Lugd. Obb. 70. *revolutos* B Sieh. tres Fabr. Gis. Chor.
 Poett. Amstr.

64. *heresin*] de prim. syllab. quantitate cfr. C. praef. 39.

- praebet flamma dies, textit sol unicus annum :
triplex ille tamen nullo discrimine trina
subnixus ratione viget, splendet, volat, ardet,
motu agitur, fervore cremat, tum lumine fulget.
- 75 Sunt tria nempe simul, lux et calor et vegetamen,
una eademque tamen rota sideris indiscretis
fungitur his, uno servat tot munera ductu,
et tribus una subest mixtim substantia rebus.
Non conferre Deo velut aequiparabile quidquam
- 80 ausim nec Domino famulum componere signum :
ex minimis sed grande suum voluit Pater ipse
confectare homines, quibus ardua visere non est.
Parvorum speculo non intellecta notamus,
et datur occultum per proxima quaerere verum.
- 85 Nemo duos soles, nisi sub glaucomate, vidit ;
aut si fusca polum suffudit palla serenum,
oppositus quotiens radiorum spicula nimbus
igne repperusso mentitos spargit in orbes.
Sunt animis etiam sua nubila crassus et aer :
- 90 est glaucoma, aciem quod tegmine velat aquoso,
libera ne tenerum penetret meditatio caelum,
neve Deum rapidis comprehendat sensibus unum.
Spargitur in bifidas malesana intentio luces,
et duplices geminis auctoribus extruit aras.
- 95 Si duo sunt igitur, cur non sunt multa Deorum
milìa, cur numero deitas contenta gemello est?
an non in populos dispersa examina divum
fundere erat melius, mundumque implere capacem
semeideis passim nullo discrimine monstis,

71. *rexit* Sieh. tres Fabr. Chor. Poett. Cell., sed vid. S. II, 997.

76. *indiscreti* Prag. Rat. m. Fabr. Gis. Weitz. (non E P). 78. *Ex*
Prag.; *mistim* Laur. Sieh. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr., *mixtum* α, *mi-*
stum Ald. Lugd. 79. *aequiparabile* α m u. 84. *verum supra*
signum m, var. lectione oblitterata. 86. *suffundit* Rat. m Sieh. tres
Fabr. Gis. Weitz. (non P) Chor. Poett. Amstr.; *plaga* R. 87. *quotiens*
Laur. α a m u Heins. Obb., *quoties* Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz.
Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev. 88. *mentitus* Ald. Lugd. 89. *et*
aether u. 90. *velat* R Put. cum aliis Heins. Weiss. α a Sieh. tres Fabr.
Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb., *velet* O W Laur. Prag. Rat. m u
Heins. Cell. Arev., *vellet* mendose Ald. Lugd. 91. *tetrum* u Ald.
Lugd. 93. *malefida* B. 95. *Sunt duo? sunt* E Dav. Gis.; *cur*
non sunt R α a m Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cham.
Arev. Obb., *cur non sint* P u Ald. Lugd. Heins. Cell.

86. *palla*] nubes, nubecula, ut palliolum mulieris tegumentum.

quis fera barbaries perituros mactat honores? 100

Dissona discretum retinent si numina caelum:

convenit et nebulis et fontibus et reboanti

oceano et silvis et collibus et speluncis,

fluminibus, ventis, fornacibus atque metallis

adsignare deos proprios, sua cuique iura. 105

Vel si gentiles sordet venerarier umbras,

et placet, esse duos sceptris socialibus aequos:

dic age, quis terras ditionis sorte retemptet?

quis regat aequoreas aeterna lege procellas?

ede cohaeredum distinctum ius dominorum. 110

Unus, ais, tristi residet sublimis in arce,

auctor nequitiae, scelerum Deus, asper, iniquus,

qui, quodcunque malum vitioso fervet in orbe,

sevit, et anguino medicans nova semina suco,

rerum principium mortis de fomite traxit. 115

Ipse opifex mundi, terram, mare, sidera fecit,

condidit ipse hominem, lutulenta et membra coegit

effigians, quod morbus edat, quod crimine multo

sordeat, infirmi tumulus quod tabe resolvat.

Ast alii pietatis amor placidumque medendi 120

ingenium recreans homines, mortalia servans.

Testamenta duo fluxerunt principe utroque,

tradidit iste novum melior, vetus illud acerbus.

Haec tua, Marcion, gravis et dialectica vox est,

imo haec attoniti phrenesis manifesta cerebri. 125

Novimus esse patrem scelerum, sed novimus ipsum

haudquaquam tamen esse Deum, quin immo gehennae

mancipium, stygio qui sit dampnandus averno.

Marclonita Deus, tristis, ferus, insidiator,

100. *Qui* Sieh. tres Chor. Poett., *Queis* Gis. Amstr. 101. *divum*
1 Rat. 105. *Adsignare proprios, elementaque ruris (iuris corr. Heins.)*
Dividui dominis addicere sigillatim Vel seqq. T1rr., *sua iura cuique* Gis.

107. *duos* R T W (supra) Put. α a Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett.
Heins. Cell. Arev. Obb., *deos* B W Prag. Rat. m u etc. Fabr. Gis. Weitz.
Amstr. 108. *gubernet supra retentet* m. 111. *ait u; tristis* R.

114. *anguineo* Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett. Cell. [Cfr. Ps. 560, 793.
P. V, 176. D. 2]; *meditans* Prag.; *fuco* T bene iudice Heinsio. [Def. Mark-
land. ad Stat. Silv. III, 2, 139]. Scribe saltem *fuco*. Nostri et aliorum scripti
suco. 117. *lutulentaque membra* u. 120. *Est at.* coni. Gall.

125. *cerebri manifesta phrenesis* Ald. Lugd. 127. *Haud nequa-*
quam a. 128. *damnatus* coni. Arev.

- 130 vertice sublimis, cinctum cui nubibus atris
 anguiferum caput et fumo stipatur et igni,
 liventes oculos suffundit felle perusto
 invidia inpatiens iustorum gaudia ferre.
 Hirsutos iuba densa humeros errantibus hydrys
 135 obtegit et virides adlambunt ora cerastae:
 ipse manu laqueos per lubrica fila reflexos
 in nodum revocat facillique ligamine tortas
 innectit pedicas nervosque in vincula tendit.
 Ars olī captare feras, animalia bruta
 140 inretire plagis, retinacula denique caecis
 indepressa locis erranti opponere praedae.
 Hic ille est venator atrox, qui caede frequenti
 incautas animas non cessat plectere, Nebroth:
 qui mundum curvis anfractibus et silvosis
 145 horrentem scopulis versuto circuit astu,
 fraude alios tectisque dolis innectere adortus,
 porro giganteis alios luctando lacertis
 frangere, funereos late exercere triumphos.
 Inproba mors quid non mortalia pectora cogis?
 150 ipse suam, pudet heu, contempto principe vitae
 perniciem veneratur homo, colit ipse cruentum
 carnificem gladiūque aciem iugulandus adorat.
 In tantum miseris peccati nectare captis
 dulce mori est, tanta in tenebris de peste voluptas!
 155 Qui mala principio genuit, Deus esse putatur,
 quique bona infecti vitiis et candida nigris:
 par furor illorum, quos tradit fama dicatis
 consecrasse deas Febrem Scablemque sacellis.

130. *sublimi* 1 R Heins. Cell. [Cfr. Hor. Od. I, 1, 36]. 132. *Viventes* R. 133. *Invidiae* Gis. 139. *olī* Laur. 1 α a m u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. [Cfr. infra 544], *illī* 2 α Obb. 140. *Inretit ore* Ald. Lugd. 141. *Indepressa* E a, *Indeprehensa* u Ald. Lugd. 143. *Nebroth* O T 2 α 2 a m Ald. Lugd. Sieh. tres Weitz. Chor. Poett. Heins. Cell. Arev. Obb. [secundum LXX, vid. Gen. 10, 8], *Nembroth* Laur. 1 α u Amstr., *Nemroth* R, *nebroth* 1 a, *Nimrod* α (in marg.) Gis., *Nimroth* Fabr. 144. *sinuosis* Boh. I Amstr. Luneb. 1648. 146. *innectit* u Ald. Lugd.; *adorsus* R. 147. *gigantes* supra i α.

158. *Febrem* sqq.] Alios deos *templis colebant, quorum unum adhuc in Palatio, alterum in area Marianorum monumentorum, tertium in summa parte Vici longi extat* etc., Cic. N. D. III, 10, 24, Min. Fel.

Inventor vitii non est Deus : angelus illud
 degener infami conceptum mente creavit, 160
 qui prius augustum radiabat sidus et ingens
 ex nihilo splendor nutrito ardebat honore:
 ex nihilo nam cuncta retro, factumque quod usquam est.
 At non ex nihilo Deus et sapientia vera
 Spiritus et sanctus, res semper viva, nec unquam 165
 coepta, sed aërios etiam molita ministros.
 Horum de numero quidam pulcerrimus ore,
 maiestate ferox, nimis dum viribus auctus
 inflatur, dum grande tumens sese altius effert,
 ostentatque suos licito lactantius ignes : 170
 persuasit propriis genitum se viribus ex se
 materiam sumpsisse sibi, qua primitus esse
 inciperet nascique suum sine principe coeptum.
 Hinc schola subtacitam meditatur gignere sectam,
 quae docet e tenebris subitum micuisse tyrannum, 175
 qui velut aeterna latitans sub nocte retrorsum
 vixerit et tecto semper regnaverit aevo.
 Aemulus, ut memorant, opera ad divina repente
 conrumpenda caput caligine protulit atra.
 Hoc ratio sed nostra negat, cui non licet unam 180
 infirmare fidem, sacro quae tradita libro est:
 „Nil“ ait „absque Deo factum, sed cuncta per ipsum,
 „cuncta, nec est alius quisquam nisi factus ab ipso.“
 Sed factus de stirpe bonus, bonitatis in usum

161. *Quis u.* 162. *honorem* 2 R (1: *um*), *nutritum ardebat*
honorem conl. Heins. 166. *mollitos* 2 m. 169. *tumet u.*
 175. *Qua* Cell. 180. *libet* 1 m; *una* Prag. 181. *est om.*
 Prag. 183. *Cunctet a*, *Facta* Prag. Rat. (a prisco corr.) Amstr. Luneb.
 1648; *ni* Sieh. tres Chor. Poett.

XXV, 8 *Cloacina Titius et invenit et coluit, Pavorem Hostilius atque Pallorem. Mox nescio a quo Febris dedicata*, Perizon. ad Ael. V. H. XII, 11, Cuper. Harpoer. in Polen. thes. II, p. 577. Sacellum *Scabiei* deae fuisse, unus Prud. interveteres auctor est. Templum Tiburtae *Tussim* habuisse haud procul a villa Maecenatis, nonnulli Archaeologi ex ipsius aedificii forma in ecclesiam christianam mutati exque inscriptionibus ibi re-
 pertis colligi volunt. Sed cfr. Nibby Viaggio Antiquario ne contorni di

Roma Tom. I, p. 171, eiusdem Ana-
 lisi storico - topografico - antiquaria
 della carta de' dintorni di Roma Tom.
 III, p. 199.

161. *aug. sidus*] Angelorum malo-
 rum caput *Lucifer* ap. Is. 14, 12
 dictum. Cfr. ibid. Rosenmüller et
 Middeld. p. 162.

166. *aërios*] spirituales, cfr. A.
 778.

182. *per ipsum*] Io. 1, 3.

184. Conc. Bracar. prim. (a. 563)
 Canon. VII: *Si quis dicit, diabolum*
non fuisse prius bonum angelum a

- 185 proditus et primo generis de fonte serenus;
deterior mox sponte sua, dum decolor illum
inficit invidia stimulisque instigat amaris.
Arsit enim scintilla odii de fomite zeli,
et dolor ingenium subitus conflavit iniquum.
- 190 Viderat argillam simulacrum et structile flatu
concaluisse Dei, Dominum quoque conditioni
inpositum, natura soli pelagique polique
ut famulans homini locupletem fundere partum
nosset et effusum terreno addicere regi.
- 195 Inflavit fermento animi stomachante tumorem
bestia, deque acidis vim traxit acerba medullis,
bestia sorde carens, cui tunc sapientia longi
corporis enodem servabat recta iuventam,
complicat ecce novos sinuoso pectore nexus
- 200 involvens nitidam spiris torquentibus alvum.
Simplex lingua prius varia micat arte loquendi,
et discissa dolis resonat sermone trisulco:
hinc natale caput vitiorum, principe ab illo
fluxit origo mali, qui se conrumpere primum,

189. *Ut* Ald. Lugd. 190. *Viderant . . . simulacra* 1 m. 191. *De-*
caluisse Prag., *Convaluisse* A 1 Weiss., sed vid. P. VI, 21. XIII, 49. Gif.
l. 1. p. 342; *dominum quem a, dominumque u; conditione* O Ald. Lugd.
Fabr. Gis. Amstr. Cell., unde Heins. scite coni. *conditione Inposita* ut S. I,
311. Post 191 inserunt *Qui cunctum proprio regeret moderamine mundum*
2 Weiss. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. (non E P) Chor. Poett. Amstr., *Qui*
cunctum regeret proprio moderamine mundum Laur. m u; post 194 priori
modulo eum exh. R Prag. Rat. Ald. Lugd. Teol. (hic quidem *regeres proprio*),
Qui cunctum pro priore geret moderamine mundum ibidem α. 193. *pa-*
ctum 1 m. 195. *tumore* Prag. 196. *acerbi* 1 m. 197. *sorde* 1 A
B (ad oram) α a u Ald. Lugd. Sieh. tres Gis. I Chor. Poett. Amstr. Heins.
Cell. Obb. [non sapientiam sed deformitatem intelligas], *corde* [i. e. bestia]
Prag. Weiss. m etc. Fabr. Gis. Weitz. Arev. 199. *ēe* supra ne et ad
oram t ecce m. 200. *Involuit* Ald. Lugd. 201. *loquenti* W supra.

Deo factum nec Dei opificium fuisse naturam eius, sed dicit, eum ex chao et tenebris emersisse, nec aliquem sui habere auctorem, sed ipsum esse principium atque substantiam mali, sicut Manicheus et Priscillianus dixerunt, anathema sit. (Canones Apostolorum et Conciliorum Saec. IV. V. VI. VII ed. Bruns. p. 31).

191. *conditioni*] *Qui conditione* leg., ut Gis. Cell., hominem sub con-

ditione fuisse statuunt, ut orbi creato inperitaret Deo quidem subiectus. Sed praestat *conditioni inpositum*, i. e. *omni creaturae* Iso, *impositum fabricae mundi* Heins. Cham.; Genadius quippe reliquit, Prud. scripsisse de fabrica mundi *usque ad conditionem primi hominis*. Cfr. vers. vulg. Ezech. 18, 15, ubi *conditio* (a vb. *condere*) pro *creatione* occurrit. Tertull. de spect. 2, de hab. mul. 8, Middeld. p. 164.

mox hominem didicit nullo informante magistro. 205

Ultimus exitium subverso praeside mundus
sortitur mundique omnis labefacta supellex.

Non aliter quam cum incautum spoliare viantem
forte latro adgressus, praedae prius inmemor, ipsum
ense ferit dominum, pugnae nodumque moramque, 210

quo pereunte trahat captivos victor amictus,
iam non obstanti locuples de corpore praedo :
sic homini subiecta domus, ditissimus orbis
scilicet in facilem domino peccante ruinam
lapsus herile malum iam tunc vitiabilis hausit. 215

Tunc lolium lappasque leves per adultera culta
ferre malignus ager glebis male pinguibus ausus
triticeam vacuis segetem violavit avenis :
tunc etiam innocuo vitulorum sanguine pasci,
iamque iugo edomitos rictu laniare iuvencos 220

occiso pastore truces didicere leones.
Nec non et querulis balatibus irritatus
plenas nocte lupus studuit perrumpere caulas.
Omne animal diri callens sollertia furti
inbuit et tortos acuit fallacia sensus. 225

Quamvis maceries florentes ambiat hortos,
sepibus et densis vallentur vitea rura :
aut populator edet gemmantia germina bruchus,
aut avibus discerpta feris lacerabitur uva.

Quid loquar herbarum fibras medicante veneno 230

205. *hominum* supra *et hominem* a. 210. *ferit donum* supra *et perit*
α; donumque p. nodumque Prag. 212. *prede* A. 213. *hominis*
1 Rat. a 1 m Ald. Lugd. Fabr. Gis. Weitz. 220. *iugi* Prag. 227. *ma-*
cheries m. 227. *vinea* Prag. 228. *populantor* R, *populata* rodit
Ald. Lugd. Sieh. tres; *brucus* scr. Prag. Rat. α m.

214. *malum ... hausit* sqq.] Cfr.
Clem. Rom. Hom. XIX, 15 ἀλλ' ἐρεῖς·
αὐτὸς τῆς κακίας αἴτιος, εἰπερ αὐτὸς
δι' αὐτῆς ἐργάζεται τὰ κακά. ποῖα
ἄρα ἐρεῖς τὰ κακά; ἐρπετὰ ἰοβόλα
καὶ βοτάνας θανασίμους, ἡ δαιμό-
νας, καὶ ἄλλα τινὰ τῶν ἀνθρώποις
ὀχλεῖν δυναμένων; ἅπερ τὰ [γὺν
χα]λεπὰ οὐκ ἂν ἦν, εἰ μὴ ἡμαρτήκει
ὁ ἄνθρωπος, οὐ εἴνεκεν θάνατος
παρεισήλθεν. ἀναμαρτήτου γὰρ ὄν-
τος τοῦ ἀνθρώπου οὐχ ἐρπετῶν ὁ
ἰὸς εἰργάζεται, οὐ τῶν κακῶν βοτα-

νῶν αἱ ἐνέργειαι, οὐ δαιμόνων
ὀχλήσεις ἐγίνοντο, οὐδὲ ἄλλο τι πά-
θος αὐτῷ προσεῖναι φύσιν εἶχεν δι'
ἁμαρτίαν δὲ ἐκπεσὼν τοῦ ἀθάνατος
εἶναι, ὥς ἐφην, παντὸς πάθους
γέγονε δεκτικός.

219. *Modo dicit, qualiter pec-*
cante primo homine omnes creaturae
vitiatae sint; nam ante peccatum
illius nullum animal raptu vivebat,
nullaque herba venenata habebatur
gl. a.

- tinctas letiferi fudisse pericula suci?
 Noxius in teneris sapor aestuat ecce frutetis,
 cum prius innocuas tulerit natura cicutas,
 roscidus et viridem qui vestit flos Rhododaphnen
 235 pabula lascivis dederit sincera capellis.
 Ipsa quoque oppositum destructo foedere certo
 transcendunt elementa modum rapiuntque ruuntque
 omnia legirupis quassantia viribus orbem.
 Frangunt umbriferos aquilonum praelia lucos,
 240 et cadit inmodicis silva extirpata procellis.
 Parte alia violentus aquls torrentibus amnis
 transilit obiectas praescripta repagula ripas,
 et vagus eversis late dominatur in agris.
 Nec tamen his tantam rabiem nascentibus ipse
 245 conditor instituit, sed laxa licentia rerum
 turbavit placidas rupto moderamine leges.
 Nec mirum, si membra orbis concussa rotantur,
 si vitilis agitata suis mundana laborat
 machina, si terras luis incentiva fatigat:
 250 exemplum dat vita hominum, quo cetera peccent,
 vita hominum, cui, quidquid agit, vesania et error
 suppeditant, ut bella fremant, ut fluxa voluptas
 diffluat, impuro fervescat ut igne libido,
 sorbeat ut cumulos nummorum faucibus amplis
 255 gurgres avaritiae, finis quam nullus habendi
 temperat, aggestis addentem vota talentis.
 Auri namque fames parto fit maior ab auro.
 Inde seges scelerum radix et sola malorum:
 dum scatebras fluviorum omnes et operta metalla
 260 eliquat ornatus solvendi leno pudoris:

231. *fuci* supra *t suci* a, *monstri* Prag. 232. *interius* supra *t in*
teneris Prag., *in tenebris* a 1 m. 234. *vescit* Prag.; *rodo dafnem* A,
rhodo dafnin B a, *rodo daphium* R. 236. *appositum* B Sieh. tres
 Fabr. Chor. Poett., *impositum* Gis. Amstr.; *destructo* A Ald. Lugd. Weitz.
 238. *lege. rupis* u. 240. *stirpata* Salmas. in Trebell. p. 284.
 242. *obiectae... ripae* B W Prag. Rat. m Sieh. tres Fabr. Gis. Chor.
 Poett. Amstr. 245. *laxata* 1 A, *lata* W supra. 249. *luis* vetu-
 stiores Heins. 1 a u Heins. Cell. Obb. [Cfr. Ps. 508], *lucos* A 2 Rat., *lues*
 2 a m etc. Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr.
 Arev. 250. *datura* Ald. Lugd. Sieh. tres Torn. ap. Gall. Chor. Poett.,
latura Fabr. 251. *vesania terror* A E u Ald. Lugd. Sieh. tres Chor.
 Poett. (non Weiss.). 257. *Aura* 1 u. 259. *Cum* A P a; *metalli* 1 m.
 260. *ornatu* u.

dum venas squalentis humi scrutatur inepta
ambitio scalpens naturae occulta latentis,
si quibus in foveis radiantes forte lapillos
rimata inveniat. Nec enim contenta decore
ingenito externam mentitur femina formam. 265

Ac velut artificis Domini manus imperfectum
os dederit, quod adhuc res exigat aut hyacinthis
pingere subtilibus redimitae frontis in arce,
colla vel ignitis sincera incingere sertis,
auribus aut gravidis virides suspendere bacas, 270
nectitur et nitidis concharum calculus albens
crinibus aureolisque riget coma texta catenis.

Taedet sacrilegas matrum percurrere curas,
muneribus dotata Dei quae plasmata fuco
inficiunt, ut pigmentis cutis inlita perdat 275
quod fuerat, falso non agnoscenda colore.

Haec sexus male fortis agit, cui pectore in arto
mens fragilis facili vitiorum fluctuat aestu.

Quid? quod et ipse caput muliebris corporis et rex,
qui regit invalidam propria de carne resectam 280
particulam, qui vas tenerum ditione gubernat,
solvitur in luxum: cernas mollescere cultu
heroas vetulos, opifex quibus aspera membra
finxerat et rigidos duraverat ossibus artus.

Sed pudet esse viros, quaerunt vanissima quaeque, 285
quis niteant, genuina leves ut robora solvant:

261. *Cum E.* 262. *sculpens* Prag. 265. *Ingenita E.*
268. *subtilibus* R, *sculptilibus* Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor.
Poett. Amstr. 269. *collis p. sertis* Prag. ap. Mar. 271. *Nititur u.*
272. *rubet* R ap. Heins.; *nexa catenis* con. Heins. Adv. p. 172.
273. *Edita sacr.* A E P (non Weiss.). 274. *suco* R. 275. *pig-*
mentis A P W supra scripti Heins. Weiss. α a m (pro div. script. ad oram)
u Heins. Cell. Arev. Obb. [Cfr. 296], *figmentis* W Prag. m Ald. Lugd. Sieh.
tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr.; *inlita* u. 277. *in imo* W
supra. 280. *resectam* supra *assumptam* a. 282. *inolescere* 1 A.
286. *Queis* Arev. iavitis codd.; *leves* B E R 1 W Rat. α m supra pro div.
script. Dav. Gis. Weitz. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *lues* A O et alii
Heins. 2 W Laur. Weiss. Rat. (supra pro div. script.) α m u Iso Ald. Lugd.
Sieh. tres Fabr. Chor. Poett. Cham.; *solvat* O R W Laur. u, *solvent* A.

260. *ornatus*] Tertull. hab. mul.
3: *cultum dicimus, quem mundum*
muliebrem vocant, ornatum, quem
in mundum muliebrem convenit dici.
De appositione *orn. leno* vid. v. 789,
Heins. ad C. XII, 173., et de v. 268.
Obbar. ad Boeth. p. 143, et, quem
Arev. laudat, Guascon. del ornatrici.
Rom. 1775.

vellere non ovium, sed Eoo ex orbe petitis
ramorum spoliis fluitantes sumere amictus
gaudent et durum scutulis perfundere corpus.

- 290 Additur ars, ut fila herbis saturata recoctis
inludant varias distincto stamine formas,
Ut quaeque est lanugo fere mollissima tactu,
pectitur: hunc videas lascivas praepete cursu
venantem tunicas, avium quoque versicolorum
295 indumenta novis textentem plumea telis:
illum pigmentis redolentibus et peregrino
pulvere femineas spargentem turpiter auras.

Omnia luxus habet nostrae vegetamina vitae,
sensibus in quinque statuens quae condidit auctor:

- 300 auribus atque oculis, tum naribus atque palato
quaeritur infectus vitiosis artibus usus.
Ipse etiam, toto pollet qui corpore tactus,
palpamen tenerum blandis ex fotibus ambit.
Proh dolor ingenuas naturae occumbere leges,
305 captivasque trahi regnante libidine dotes!
Perversum ius omne viget, dum, quidquid habendum
omnipotens dederat, studia in contraria vertunt.

287. *eo oex* A. 289. *scutulis* A Weiss. α a m u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev. Obb., *scotulis* Pat., *scutulis* R Heins. 292. *quas* A, *cuique* conl. Heins.; *fere* Laur. α a m u Sieh. tres Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev., *ferae* scripti ap. Heins. Ald. Lugd. Fabr. Heins. Cell. Obb., sed tum rectius legas *Ut cuique est lanugo ferarum*, ut conl. Heins. 293. *laxius* ser. u. 294. *Venantem* W, *Venantem* supra *l* *vetantem* m; *versicolorum* Fabr. Gis. 296. Aldi *ex peregrino* iam emend. Lugd. 297. *aures* Berg. ap. Weitz. 300. *tam* Prag. 301...349. om. A. 301. *artibus* O Prag. 2 m. 303. *ex* Prag. Rat. Laur. α a Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett. Amstr. Cell. Obb., *et* W 1 m, *e* 2 m u Fabr. Gis. Weitz. Heins. Arev.

289, *scutulis*] Scaliger Coniect. p. 68 vestes interpretatur in scutularum i. e. quadrarum (retium)-formam textas, quam explicationem ob vocem. *Inludant* ... *formas*, de quo vid. Plin. H. N. XXXV, 11, 42, Becker. Gall. II, p. 97, Obb. meliorem putat Salmasianam (ad Vopisc. p. 571, 861), qui virgata vestimenta, i. e. *ῥαβδωτά*, interpretatur. Erant autem in vestibus *scutulae* segmenta intexta ornatus gratia, cuiusmodi cernuntur in retium foraminibus inque araneorum telis. Virg. Aen. VIII, 660 *virgatis lucent sagulis*.

291. *inludant*] P. XIV, 105.

295. *plumea*] „De vestibus, quae ex plumis variis contexebantur, vid. Sen. ep. 91. *Plumarius* vocabatur antiquitus, qui huiusmodi vestes conficiebat, aut etiam qui in vestibus acu clavos et scutulas et ea, quae plumas avium referunt, pingebat. Vid. Turneb. Adv. lib. XI, 25. num. 349 ad verba Vopisci in Carino: *plumandi difficultate pernobiles*. Putat Prud. indicare vestes, in quibus *sine assumpto acu pingendo plumas avium referuntur*.“ Arev.

Idcircone, rogo, speculatrix pupula molli
 subdita palpebrae est, ut turpia semivirorum
 membra theatrâli spectet vertigine ferri, 310
 incestans miseros foedo oblectamine visus?
 aut ideo spirant mediaque ex arce cerebri
 demittunt geminas sociata foramina nares,
 ut bibat inlecebras male conciliata voluptas,
 quas pigmentato meretrix iacit improba crine? 315
 num propter lyricae modulamina vana puellae,
 nervorumque sonos et convivale calentis
 carmen nequitiae patulas Deus addidit aures?
 perque cavernosos iussit penetrare meatus
 vocis iter? numquid madido sapor inditus ori 320
 vivit ob hanc causam, medicata ut fercula pigram
 ingluviem vegetamque gulam ganeonis inescent?
 per varios gustus instructa ut prandia ducat
 in noctem lasselque gravem sua crapula ventrem?
 Quid durum, quid molle foret, quid lene, quid horrens, 325
 quid calidum gelidumve, Deus cognoscere nosmet
 attactu voluit palpandi interprete sensu:
 at nos delicias plumarum et linea texta
 sternimus atque cutem fulcro attenuante polimus.
 Felix qui indultis potuit mediocriter uti 330
 muneribus parcumque modum servare fruendi,

312. *Atque ideo* Rat. 313. *Dimittunt* W Prag. Ald. Lugd.
 315. *Quis* a. 317. *et convivae recalentis* Ald. Lugd. 318. *ab-*
didit α a u (non Laur.). 321. *meditata* u; aut a. 322. *vegetam-*
que O R T Laur. Pat. T3rr. α a u Ald. Lugd. Sieh. tres Gis. I Chor. Poett.
 Amstr. Heins. Cell. Obb.; *vetitamque* Rat. Weiss. m Fabr. Gis. Weitz.
 Arev., *fetaque* Prag. rec. man.; *inaescent* B W Weitz. 324. *laxetque*
 R u. 325. *leve* Prag., *leve (laeve)* probat Arev. 327. *Ad tactum*
 B a u Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett. Amstr. 328. *palmarum* B supra
 alt. margo trium Sieh. 329. *cute* Ald. Lugd. Sieh. tres Chor. Poett.
 [Cfr. 786]. 330. *inductis* I R. 331. *partumque* Prag.

324. Vid. Tertull. de spect. 2:
Neque oculos ad concupiscentiam
sumpsimus, et linguam ad malilo-
quium, et aures ad exceptaculum
maliloquii, et gulam ad gulae cri-
men, et ventrem ad gulae societa-
tem, et manus ad vim, et gressus
ad vagam vitam.

328. *linea texta*] Quod eiusmodi
linea texta in deliciis numerat, lini
 usum apud Romanos non fuisse valde

communem Arev. hinc recte suspica-
 tur. Magni pretii erat linum Pelusi-
 num. Vid. Mart. X, 6, Böttiger. Sa-
 bina II, 215. In ista visione, qua
 Hermæ triumphantis ecclesiae stru-
 ctura divinitus ostenditur, vocc. *Et*
video subsellium positum; erat cer-
vical lineum, et super linteum ex-
pansum carbasinum etc. (Hermæ
 Past. Vis. III, 1.) apparatus omnino
 solennem declarant.

- quem locuples mundi species et amoena venustas
et nitidis fallens circumflua copia rebus
non capit ut puerum, nec inepto addicit amori :
335 qui sub adumbrata dulcedine triste venenum
deprendit latitare boni mendacis operto.

- Sed fuit id quondam nobis sanctumque bonumque
principio rerum, Christus cum conderet orbem :
vidit enim Deus esse bonum, velut ipse Moyses
340 historicus mundi nascentis testificatus :
Vidit, ait, Deus esse bonum quodcunque creavit.
Hoc sequar, hoc stabili conceptum mente tenebo,
inspirante Deo quod sanctus vaticinator
prodidit antiquae recolens primordia lucis,
345 esse bonum, quidquid Deus et sapientia fecit.
Conditor ergo boni Pater est et cum Patre Christus :
nam Deus atque deus Pater est et Filius unum :
quippe unum natura facit, quae constat utrique,
una voluntatis, iuris, virtutis, amoris.
350 Non tamen idcirco duo numina, nec duo rerum
artifices, quoniam generis dissensio nulla est,
atque ideo nulla est operis distantia, nulla
ingenii, peperitque bona omnia conditor unus.
Nil luteum de fonte fuit, nec turbidus humor
355 nascitur, aut primae violatur origine venae :
sed dum liventes liquor inconruptus arenas

334. *amore* T Weitz. (non B). 335. *Quis a; obumbrata* E P, *ubumbrata* a in marg. *ob pro ad* (lectio cod. a esse videtur, si recte solvas
scriptionem fere continuam, *Qui sub umbrata*), *adumbrata* relqq. scripti et
edd. nisi quod *Quid sub abumbrata* Obb. mendose. 336. *Deprehendit u;*
operta u Ald. Lugd., *operta* Berg. ap. Weitz. 340. *testificatus a* Heins.
ex scriptis Cell., *testificatur* R Laur. Prag. Rat. a u etc. Ald. Lugd. Sieh.
tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb., *testificator* Weiss.
m. 342. *sequor* Weitz. (non B). 346. *et exc.* ed. Obb.; *filius*
unus p. cum Patre Christus u. 347. *unus* 1 R W m supra pro div.
script. Arev.; integer versus exc. u. 348. *ferit a.* 350. *Nec*
tamen Rat.; *ne duo* A. 351. *non est* R, om. est Prag. 353. *peperit-*
que A E R Laur. a 2m u Fabr. Arev. Obb., om. *que* a 1m Ald. Lugd. Sieh.
tres Weitz. Chor. Poett. Heins. (qui pro synaloepha provocat ad C. XII,
131) Cham. Cell., *peperit bona nam omnia* Gis. Amstr., *peperit quoniam*
omnia Prag. 356. *liventeis* Ald. Lugd.

338. *Christus*] Prolepsis, cfr. C.
III, 152.

347. *Sicut aqua ex fonte pura*
et sine aliqua corruptione emanans
terram sordidam praelambendo in-

mundam efficit, ita et omnia, quae
a domino bona creata sunt, homi-
nem vanitatis sordidantur gl. a.

353. *bona omnia*] hiatus Pruden-
tio solennis.

praelambit, putrefacta inter contagia sordet.
 Numquid equus, ferrum, taurus, leo, funis, olivum
 in se vim sceleris, cum formarentur, habebant?
 quod iugulatur homo, non ferrum causa furoris, 360
 sed manus est: nec equum vesania fervida circi
 auctorem levitatis habet rabidive fragoris:
 mens vulgi rationis inops, non cursus equorum
 perfurit: infami studio perit utile donum.
 Sic Lacedaemonias oleo maduisse palaestras 365
 novimus et placidum servire ad crimina sucum,
 inde per aerium pendens audacia funem
 ardua securis scandit proscenia plantis,
 inde feras volucris temeraria corpora saltu
 transiliunt mortisque inter discrimina ludunt. 370
 Sanguinis humani spectacula publicus edit
 consensus legesque iubent venale parari
 supplicium, quo membra hominum discerpta cruentis

357. *in cont.* A; *sordent* A Prag. (non Weiss.) 1 α 1 m Ald. Lugd.,
sordet supra *et sordet* a. 362. *rabidive* R duo veterimi Heins.
 α Heins. Cell. Obb. [Cfr. Claud. Ruf. I, 44. Stat. Theb. V, 96. *rab. voces*,
 Val. Flacc. Arg. IV, 239 *murmur.*], *raucive* con. Obb., vid. Claud. Entrop.
 II, 163, *rapbidius* m, *rapidive* a u etc. 365. *Lacedaemonias* potiores
 Heins. α m Fabr. Gis. Heins. Cell. Arev., *Lacedaemonicas* Laur. a u Ald.
 Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb.; *palaestra* α et ex errore
 opinor Obb. 366. *placitum* u. 368. *proscenia* scr. u.
 372. *Consensus* A R Put. Weiss. 1 m Heins. Cell. Obb., *Consensus* P
 Laur. α a 2 m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Arev.,
Confessus Amstr. [S. II, 1090. Virg. Aen. V, 289 huc non pertinent.].

361. *vesania circi*] Cfr. Plin. ep.
 IX, 6, Lact. Inst. VI, 20, 32: *Cir-*
censium quoque ludorum ratio quid
aliud habet nisi levitatem, insa-
niam? ibid. Bünem., Tertull. Apol. 39.

365. *oleo*] Athletarum mos corpus
 oleo ungendi, ut difficilia redderentur
 apprehensu. Cfr. Sen. ep. 80: *illi*
(athletarum corpori) multo oleo
opus est, Cort. ad Cic. ep. VII, 1.

367 sq. *funem . . . scandit*] Fun-
 ambulatorum artem descriptam habes
 ap. Man. V, 651: *tenuis ausus sine*
limite gressus Certa per extentos
ponet vestigia funes Et caeli medi-
tatus iter vestigia perdet Paene sua
et pendens populum suspendet ab
ipso. Praeterea adeas Dorvill. ad
 Charit. VIII, 2, Epictet. Diss. III,
 12, 2, Schmid. ad Hor. ep. II, 1, 210,
 Heinrich. ad Iuv. XIV, 265. Funam-

buli imaginem delineatam vides in
 Real Museo Borbonico VII, tab. 50.
 (Napoli, 1831).

369. *inde feras*] De hisce ludis
 Cassiod. ep. V, 42: *Primus fragili*
ligno confusus currit ad ora bellua-
rum . . . tunc in aere saltu corporis
elevato, quasi vestes levissimas ia-
ciuntur supinata membra, et qui-
dam arcus corporeus supra beluam
libratus . . . sub ipso velocitas ferina
discedit.

371. *Sanguinis hum.*] ludos gla-
 diatorios.

372 sq. *venale . . . supplicium*] ludos
 venationum, de quibus vid. Cassiod.
 l. l., Cic. Off. II, 16, 55, Suet. Claud.
 21, Caes. 39, Bulenger. de venat.
 amphitheatri (Opp. II, p. 12.) in Graec.
 thes. antq. T. IX.

morsibus oblectent hilaram de funere plebem.

- 375 Mille alia stolidi bacchantia gaudia mundi
percensere piget, quae veri oblita tonantis
humanum miseris volvunt erroribus aevum.
Nemo animum summi memorem genitoris in altum
excitat, ad caelum mittit suspiria nemo,
380 nec recolens apicem solii natalis ad ipsum
respicit auctorem, nec spem super aera librat:
sed mentem gravidis contentam stertere curis
indigno subdit domino perituraque pronus
diligat et curvo quaerit terrestria sensu.
385 Hoc pulcrum, quod terra parit, quod gloria confert
lubrica: commendat, quod perniciose voluptas,
quod velut excitus difflato pulvere ventus
praeterit, exemplo tenuis quod transvolat umbrae.
His aegras animas morborum pestibus urget
390 praedo potens, tacitis quem viribus interfusum
corda bibunt hominum: serit ille medullitus omnes
nequitias spargitque suos per membra ministros.
Namque illic numerosa cohors sub principe tali
militat, horrendisque animas circumsidet armis,
395 ira, superstitio, maeror, discordia, luxur,
sanguinis atra sitis, vini sitis et sitis auri,
livor adulterium, dolus, obrectatio, furtum;
informes horrent facies habituque minaces,
ambitio ventosa tumet, doctrina superbit,
400 personat eloquium, nodos fraus abdita nectit.
Inde canina foro latrat facundia toto;
hinc gerit Herculeam villis sapientia clavam,
ostentatque suos viciatim gymnosophistas.

374. *hilaram* A R Put. α 2 a Ald. Lugd. Heins. Obb., *philarām* E, *hilarem* Laur. Prag. Rat. Weiss. 1 a m u Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev. 382. *contentus* B Sich. tres Chor. Poett. Amstr.; *sternere* A P R Prag. a Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Obb. 395. *pmit* A, *capit* B, *perit* supra *parit* et *capit* W; *Hoc quod terra capit: quod mundi gloria confert* Laur u. 394. *circumsedit* 1 A a Weitz., *circumsedit* Ald. Lugd. 395. *luctus* P a. 396..443 om. A. 398. *halituque* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett., *halituque* supra *l b m*. 400. *addita* Ald. Lugd.

401. *canina ... facundia*] Iuris-consultorum.

402. *clavam*] Baculum saepius nodosum Cynicorum intelligit. Peram

quippe et baculum illorum instrumenta erant, quippe qui peregrini huicce mundum peragrantes alterum quaererent.

Incerat lapides fumosos idololatrix
relligio et surdis pallens advolvitur aris. 405

Heu quantis mortale genus premit improbus hostis
armigeris, quanto ferrata satellite ductor
bella gerit, quanta victos ditlone triumphat!
Surgit in auxillum Chananeus atque agmina denset,
casside terribilis, setarum pondera mento 410
concutiens dextramque gravi cum cuspidе quassans.
Ast alia de parte furens exercitus ardet
regis Amorrhæi: tum milia Gergeseorum
effundunt aciem toto volitantia campo:
eminus hi feriunt, confligunt cominus illi. 415

Ecce Iebusiacæ fervent ad praelia turmae,
aurea tela quibus de sanguine tincta draconis
mortifero splendore micant radiantque necantque,
nec non terrificas pilis armare catervas
te Chettae iuvat: sed gens Pherezea sagittis 420
insultat virtute pari, sed dispare ferro.

404. *vana deorum* Rat. man. rec.; *idolatres* Ald. in Emend., *idololatries* Lugd., *idololatrix* Heins. Cham. Cell. 406. *premit genus* Fabr. Gis. Cell.; *Heu quot mortale genus premit improbus hostis Militibus* Rat. a corr. rec. 409. *cananeus* α, *chananeus* supra minuto char. aliquid vitium α, *chananeus* ad oram negotiator aut quasi monens i erubescens m, *Chananeus* et Aldi emend. Lugd. Fabr. Gis.; *densat* Prag. Weiss. Gis. I. Chor. Poett. [Cfr. 908. C. V, 52. S. I. praef. 21]. 410. *terribili* Ald. Lugd.; *ponderamento* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. 411. *uibrans* supra i quassans Prag. 413. *gregeseorum* α. 416. *Iebusiacae* A Prag. Weiss. m u Gis. Weitz. Amstr. Arev. Obb., *Gebusaicae* Rat. α Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett., *Zebusiacae* E Put. α, *Iebusaicae* Heins. Cell. 418. *micant radiantque necantque* O, *micant radiantque micantque* B W Rat. I m Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett., *nitent radiantque micantque* Fabr. Gis. Amstr., *nitent radiantque necantque* α u Arev. 420. *Chettae* Cell. Obb., *Cittae* Put., *Cettae* Heins., *Chitee* E ap. Weitz., *Chittae* ap Heins., *cethee* Laur. Weiss. m u, *celthe* R; *cetheae* α, *Cethae* Sich. I II Fabr. Weitz. Chor. Poett. Arev., *Gethae* Sich. III Gis. Amstr., *Et eteae* p. *Te Chettae* α, *Tecethee* Ald. Lugd., *Gettae* Cham., qui coni. *Hettuee*; *Pherezea* R α, *Ferezea* Laur. α m u Ald. Lugd. Sich. I III Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr., *Ferrezea* Sich. II, *Pherezae* Gis. Heins. Cham., *phereza* Put. Arev., *Pheresaea* Cell. Obb.

404. *Incerat*] Vid. S. I, 203 coll. C. XII, 197.

409. *Chananeus*] trisyllabum, ut *Mattheus* bisyllabum A. 982.

412. *Aliquando internae cogita-*

tiones, aliquando externae hominem ad peccatum provocant; et ideo dicit: hi, id est aliqua vitia eminus, illi, id est alia comminus, id est proprie quasi cum manibus con-
figunt gl. a.

- Postremum cuneum rex promovet Evaeorum,
 squamosum thoraca gerens de pelle colubri.
 His subnixa viris scelerum perversa potestas
 425 edomat invalidas mentes, quæ simplicitate
 indociles, bellique rudes sub foedere falso
 tristes amicitiae primum socia agmina credunt,
 mammoneamque fidem pacis sub amore sequuntur!
 Mox faciles ad vincla rapi, iuga dura volentes
 430 addictis subeunt cervicibus et nebulonum
 spirituum iussis servire ferocibus optant.
 Ille supervacuis augens patrimonia fundis
 finitimisque inhians contempto limite agellis,
 ducitur innexus manicis et mille catenis
 435 ante triumphales currus post terga revinctus,
 nec se barbaricis addictum sentit habentis.
 Hic, qui ventosae scandit fastigia famae
 inflaturque cavo pompae popularis honore,
 qui summum solidumque bonum putat ambitionis
 440 crescere successu, praeconum voce trementes
 exanimare reos, miserorum in corpora fasces
 frangere, terribiles legum exercere secures,
 in laqueum iam colla dedit, iam conpede dura
 necitur et pedibus servilia vincula limat.
 445 Credite captivi mortales, hostica quos iam
 dampnatos cohibent ergastula, quos famulatu
 paenarum virtus non intellecta coerces:

422. *Evaeorum* Heins. Obb., *Euaeorum* Weiss. u Cham. Cell., *Euveo-*
rum R Put. α Ald. Lugd., *Aeueorum* B a Sich. tres Chor. Poett., *Euvaecorum*
 E P, *Eunaeorum* T, *Evaeorum* Prag. m Weitz., *Heuaeorum* Fabr. Gis.
 Amstr. Arev. [Vid. Gen. 15. secundum LXX.]. 430. *nebulosum*

(gen. contr.) E Rat. (cum gl. *fallacium*, *tenebricosorum*) Gif l. l. (in vb.
vestire) Weitz. (non B W). 431. *feracibus* 1 m; *aptant* E Ald. Lugd.

433. *confecto* E a. 435. *revinctis* 1 α, *revinctus* u. 437. *uen-*
tose α u. 440. *successum* Prag. 441. *Examinare* E W Prag.

1 Rat. α et pro div. lect. m Ald. Lugd., sed librarium quoque codicis α vb.
examinare somniasse, gl. *investigare* satis probat; *corpore* Prag. Rat. m
 Fabr. Weitz. 444. *cuncula* A. 447. *coercent* R.

435. *post terga revinctus*] Mos
 captivos ante quadriugum triumphat-
 oris currum ducendi, quales in arcu
 Titi in Romano foro adhuc superstite
 ludaeos ingredientiens videre est.

447. *virtus n. intellecta*] „Cham.

vitia explicat, quae virtutis specie
 decipiunt; sed famulatus poenarum
 respicit ad vitia v. 434...41 indicata,
 quare sententia est: virtus non intel-
 ligitur ab iis, qui poenis sunt subiecti,
 i. e. qui id, quod in perniciem ducit,
 assequi student.“ Obb.

haec illa est Babylon, haec transmigratio nostrae
gentis et horribilis victoria principis Assur,
carmine luctifico quam deflens Ieremias 450
orbatam propriis ululavit civibus urbem.
Num latet, aut dubium est, animas de semine Iacob
exilium gentile pati, quas Persica regna
captivas retinent atque in sua foedera cogunt?
Illic natali desuescunt vivere ritu, 455
moribus et patriis exutae in barbara iura
degenerant, linguamque novam vestemque sequuntur,
deque profanato discunt sordescere cultu,
nutricemque abolent petulanti a pectore Sion.
Iam patriae meminisse piget, iam mystica frangunt 460
organa et externi laudant anthemata regni.

Nonne fuit melius saevum Memphitidis aulae
inperium tolerasse patres penitusque sinistris
adsedis focis, positos Pharaonis iniqui
sub pedibus limo et paleis servire paratos, 465
carnis et immodicae spurco ructamine crudos?
quo tantum auxilli per prodigialia signa
effudit Dominus, populum dum forte rebellem
servat ope inmerita, vinculis dum subdita colla
solvit et Aegyptum virga serpente coercet? 470
quid iuvat aequoreum pelago cedente profundum
pulverea calcasse via, cum conscia ponti
saxa sub ignoto patuerunt prodita caelo,
aruit et medio sitiens in gurgite limus,

448. *nostra* W supra. 452. *haud* A E W 1 Weiss. a (tum leg. *Num latet?* *haud* seqq.), *aud* Prag. Rat.; *dubio* a. 453 sq. *quas...*
Captivas Prag. 454. *foedere* 1 A. 455. *disuescunt* a. 456. *ex*
Rat.; *exuti* Prag. 459. *petulanti a pectore* 2 a (*petulanti ex pectore*
1 a) u Obb., *petulantia pectore* A, *petulantia pectora* 2 E P W 1 Weiss. a
Weitz., *petulanti e pectore* B R Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor.
Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev., *petulanti pectore* Prag. Rat. m.
460. *Nam* W. Non intelligitur ex Weitzii notula, sitne hocce *Iam* pro
var. lect. intelligendum an alterum. 461. *et om.* a. 466. *inmo-*
dico a, *immodice* u. 471. *sedente* Sich. II III (non D). 472. *Pur-*
purea mallet Cauch. e scriptis suis. 473. *ignota* mendose Sich. tres
Chor. Poett.; *caelo*? Cham. 474. *sub* Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. (non
P) Chor. Poett. Amstr.

461. *anathemata*] ἀναθήματα
diis dicata donaria, quae suspende-
bantur aut collocabantur in excelsiori
loco conspectui hominum et ornatui
templorum. Cfr. Ps. 540.

462. *Memphitidis*] Memphis Ae-
gypti regia ad Nilum sita. Exod. 1,
5 sqq.

- 475 si victor virtute Dei mediasque tenebras
 luce columpnari scindens exercitus olim
 perdidit inventi vallem botryonis opimam?
 si nescit versare solum, cui melle perenni
 gleba fluens niveos permiscet lactea rivos?
 490 si domitam Iericon lituis atque aere canoro
 rursus in antiquos patitur consurgere muros?
 si ripis refluï Iordanis pellitur et iam
 deserit adscriptam dimensa in iugera sortem?
 denique si structam tantis sudoribus urbem,
 485 et quae nubigenas transcendunt culmina nimbos
 defensare nequit; si nescit, quis lapis ille est
 hostibus obsistens ut inexpugnabile turris
 praesidium, quem non aerato machina rostro
 arietat insiliens, nec ferrea verbera quassant?
 490 Angulus hic portae in capite est, hic continet omnem
 saxorum seriem constructaque limina firmat.
 Quem qui rite suis per propugnacula muris

475. Sic A E 1 Weiss. a. 478. mille A. 480. Sodomitam
 A; Iericon α Heins. Cham., hiericon Rat., hierico Ald. Lugd., hiericho m
 Weitz., Ierichon α Gis. Cell. Arev., Hierichon Sich. tres Fabr. Chor. Poett.
 Amstr., Iericho Laur. u Obb. 482. rivis A Prag. Rat. a m Ald. Lugd.
 Sich. tres Chor. Poett. 486. illest Ald. Lugd. 487. ut α a m
 Gis. Heins. Cell. Arev., et u Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr.
 Obb., quod Fabr.; inexpugnabilis a; terris B (supra turris) margo trium
 Sich. 488 sq. Praesidium... Arietat E (nisi quod mendose arietus) T Put.
 1 Weiss. α (priorib. abr.) Heins. Cell. Arev. Obb., quæ non fragor hosticus
 aut arietis Vis impacta quatit α ad oram, Praesidium quem non fragor
 hosticus aut arietis Vis impacta quatit, quem aerato A R T2rr., Praesi-
 dium quem non fragor hosticus aut arietis Vis impacta quatit non aerato
 machina rostro Arietat insiliens nec ferrea verbera quassant O a u, quæ
 non fragor hosticus arietum, aut vis Concutit impacta, aut erato machina
 rostro Arietat Prag., quem non fragor hosticus arietis aut vis concutit
 impacta, aut aerato machino rostro Arietat Rat. 2 Weiss. Weitz., præsi-
 dium quem non fragor hosticus arietis aut Vis impacta quatit non aerato
 machina rostro 1 m, præsidium quem non fragor hosticus arietis aut Con-
 cutit impacta aut aerato machina rostro 2 m, Praesidium, quem non fra-
 gor hosticus arietis, aut quem Vis impacta quatit, non aeris machina ro-
 stro Arietat Ald. Lugd. (Vix) Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett., Praesidium,
 quem non fragor hosticus, arietis aut quem Vis impacta quatit, non aerea
 machina rostro Arietat Amstr.

477. botryonis] Sermo est de bot-
 tris (botryonibus) seu racemis terrae
 promissae. Num. 13, 24. Eodem voc.
 utitur Mart. XI, 28, 4 (27, 4 ed.
 Schneidewin) Nec dignam toto te
 botryone putat, ubi in ed. Farnab.
 (a. 1644) in marg. interpretatur:

„Ovis sepiarum, non racemo, ut vult
 Domit.“ — De sqq. cfr. Ios. 6.

484. urbem] Ierusalem Iso.

485. culmina] Non sunt nec vir-
 tutes, neque desideria, ut Iso vult,
 sed celsiora aedificia turresque.

486. lapis ille] Christus. D. 121
 sqq., Psalm. 118, 22, Eph. 6, 20.

noverit insertum, seque ac sua moenia vallo
 praecingat triplici celsa stans eminus arce,
 fretus amore petrae castis et pervigil armis: 495
 non illum regina Tyri, non accola magni
 Euphratis Parthus rapiet, non decolor Indus,
 tempora pennatis redimitus nigra sagittis.
 Quin si fulmineos cogens ad bella gigantas
 allophylus tua castra velit delere tyrannus, 500
 tutus eris, nec te firma statione movebit
 ipse Charon mundi, numen Marclonis, ipse
 qui regit aërio vanas sub sole tenebras.
 Nam vanum, quidquid sol adspicit, ex elementis
 cuncta solubilibus fluxoque creamine constant. 505

Fallo, creaturam nisi doctor apostolus omnem
 subiectam vanis non sponte laboribus orsus,
 periuro ingemuit miserans servire latroni:
 errat, ait, qui luctamen cum sanguine nobis
 et carne et venis ferventibus et vitioso 510
 felle putat, calidisque animam peccare medullis!
 Non mentem sua membra premunt, nec terrea virtus
 oppugnat sensus liquidos bello lacerat:
 sed cum spiritibus tenebrosis nocte dieque
 congregimur, quorum dominatibus humidus iste 515
 et pigris densus nebulis obtemperat aer.
 Scilicet hoc medium, caelum inter et infima terrae
 quod patet, et vacuo nubes suspendit hiatu,
 frena potestatum variarum sustinet, ac sub
 principe Bella rectoribus horret iniquis. 520
 His concludamur praedonibus, ut sacra nobis
 oris apostolici testis sententia prodit.

494. *Praecingat* aut *Praecinget* Rat., *Praecingat* Fabr. Gis. Weitz.
 497. *Eufratis patribus* A. 498. *Tempore* 1 m. 499. *gigantes*.
 Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. 502. *et ipse* A.
 503. *varias* Prag. 504. *Iam a; vanum est* Prag. 505. *volu-*
bilibus A P 2 R. 518. *ac* Laur. α Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett.
 Amstr. Cell. 520. *Bēliā* Prag. Rat. 1 α m Weitz. Heins. Cell. Arev.
 Obb. [— — ∪ Ps. 714], *Bēliā* E. *bēliā* A, *bēliāde* u [infra 610], *Bēliā* 2 α
 a Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.

496. *regina*] *Saba* (I (III) Reg. 10, II. Paral. 9) explicat cum aliis
 Obb., Arevalo iudice inepte sienti
Dido. Tyrios enim a Prud. intelligi
 vel avaritiam vel superbiam, quae per
 Tyrum allegorice significetur. Vid.
 Ezech. 28. Rectius Tyrum urbem
 reginam intelligis.
 501. *allophylus*] *diabolus: phi-*
listaeus pro diabolo posuit alieni-
gena a deo. Iso. Cfr. D. 71.

- Nemo habitum naturae aut inritamina peccans
 corporis accuset: facile est frenare rebelles
 525 adfectus carnis nimiosque retundere pulsus
 materiae fragilis et viscera victa domare:
 quippe animus longe praestantior, utpote summo
 aethere demissus, subiectos si velit artus
 inperio quassare gravi iussisque severis
 530 dedere, regnanti domino vis nulla resistit.
 Maior inest vis illa homini, quae flatile virus
 ingerit et tenuem tenui ferit aere mentem.
 Parthica non aequae ventos transcurrit arundo,
 cuius iter nullus potis est comprehendere visus.
 535 Praepes enim volucres dum pennis transvolat auras
 improvisa venit, nec stridor nuntiat ante
 adventum leti, quam pectoris abdita rumpat
 securam rapiens medicato vulnere vitam:
 sed magis aligera est, magis et medicata sagitta,
 540 quam facit umbrosi dominatio lubrica mundi,
 eludens excussa oculos calamique volantis
 praepete transcurso cordis penetralia figens.
 Nec segnis natura animae est aut tarda cavendi
 vulneris, ignitum quoniam Deus indidit olli
 545 ingenium, purum, sapiens, subtile, serenum,
 mobile, sollicitum, velox, vegetabile, acutum:
525. *nimiosque* supra *t minimos* m; *pulsos* 1 α. 528. *dimissus*
 m u. 529. *iussique* u. 530. *resistet* A a u Ald. Lugd. Sich. tres
 Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb., *resistet* T R α m Heins. Cell.
 Arev. 531. *stabile* R. 532. *feret* u. 533. *transcendit* Prag.
 535. *volucris* P (non Laur.) m Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. (non B)
 Chor. Poett. 536. *Inproba* m. 537. *rumpit* B 1 α m Sich. tres
 Fabr. Chor. Poett. 538. *rapiens* supra *t penetrans* a, *penetrans* B E
 (utrobi ad oram pro div. lect.) O T cod. Cauch. Put. Heins. Cell.
 543. *segnis* E; ut Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Cell. 544. *ignitum*
 supra *invidum* α. 546. *Mobile* 2 Rat. Weiss. α Ald. Lugd. Chor. Poett.
 Heins. Cell. Arev., *Nobile* A Prag. 1 Rat α (ad oram ex al.) a m u Sich. tres
 Fabr. Gis. Weitz. Amstr. Obb.; *vegetabile* 1 T Boh. 1 α a m Heins. Arev.,
agitabile A α (ad oram ex al.) u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz.
 Chor. Poett. Amstr. Cham. Cell. Obb.
533. *arundo*] sagitta, ut videtur,
 ex sola arundine facta. Plin. H. N.
 16, 36 *Calamis orientis populi bella*
conficiunt; calamis spicula addunt
irrevocabili hamo noxia; mortem
accelerant pinna additu colamis.
 Iustin. 42, 4: *Servos pari cura ac*
liberos habent, et equitare et sagit-
tare magna industria docent. Hero-
 dian. I, 15 *συνήσαν δὲ παιδεύοντες*
αὐτὸν [τὸν Κόμμοδον] Παρθαίων
οἱ τοξικὴν ἀκριβοῦντες, καὶ Μαν-
ρουσίων οἱ ἀκοντίζειν ἀριστοὶ, οὓς
πάντας εὐχειρίᾳ ὑπερέβαλλον.
 538. *medicato*] *illito, toxicato*
 Iso. Cfr. Sil. It. VII, 453.

factorem modo casta suum veneretur et ipsi
 militet ac victum proculcet sobria mundum :
 nil de pestiferis opibus aut falsificatis
 terrarum spoliis stulto oblectamine libans, 550
 ne sub fasce iacens alieno et dedita regno
 non queat argutas hostis vitare sagittas.

Sed quid ego omne malum mundique hominumque maligni
 hostis ad invidiam detorqueo? cum mala nostra
 ex nostris concreta animis genus et caput et vim, 555
 quid sint, quid valeant, sumant de corde parente?
 ille quidem fomes nostrorum et causa malorum est.
 Sed tantum turbare potest aut fallere, quantum
 nos volumus, qui decrepito suggesta leoni
 armamenta damus : friget fera futile frendens, 560
 humani generis ni per suffragia gliscat.
 Gignimus omne malum proprio de corpore nostrum.
 Ut genuit David, alias pater optimus, unum
 crimen Abessalon : taetrum pater ille sed unum
 innocuas inter soboles genuit patricidam, 565
 ausus in auctorem generis qui stringere ferrum.
 Ah pietas! signis contraria signa paternis
 egit et unius commisit sanguinis arma.
 Nostra itidem diros urente propagine natos
 pectora parturiunt, versis qui protinus in nos 570
 morsibus insuescunt gignentum vivere paenis :
 depopulantur enim nimium fecunda parentum
 viscera et interitu genitalis stirpis aluntur.
 Progeniem verum ille suam rex utpote summus.

547. *facta* supra *t casta a*, *facta* R u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis.
 Chor. Poett. Amstr. 548. *promulcet* Lugd. 549. *Nil deest feris*
op. A; *aut supra vel m*, *vel* Fabr. Gis.; *falsificantis* 1 Rat. 550. *studio*
ad oram al falso t stulto a. 551. *Nec a u* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr.
 Gis. Amstr. Heins. Cham. Cell., *Non* Rat. 552. *Nequeat a* (non Laur.),
Ne queat Ald. Lugd. 553. *mundi* 1 m Weitz. (non B); *hominum*
mal. A. 554. *cumula* A. 555. *parentem* R 1 u. 556. *no-*
strum Weiss. 1 a u Fabr. Gis. Weitz. Heins. Cell. Arev., *nostro* B 2 a m
 Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Obb. 557. *Abisal. A*, sed
 intpp. LXX *Ἀβεσσαλών*, *abessalon tetrum* : *pater* disting. u. 558. *paric.*
 A. 559. *duros* B R Sich. tres margo Gis. Chor. Poett. Amstr. 560. *vero*
 coni. Cauch.

556. Matth. 15, 19.

564. *Abessalon*] nomen Absalom
 seu Absalom ap. LXX: *Ἀβεσσαλώμ*.
 Cfr. II. Sam. (Reg.) 15, 2.

559. *leoni*] I. Petr. 5, 8.

- 575 atque Dei vates pariturae et virginis auctor
tristibus atque plis variaverat, ut Salomonis
frater Abessalon sereret sua crimina iustis
pigneribus dulcemque domum turbaret amaris:
nos dignum Salomone nihil, nos degener inplet
580 solus Abessalon lacerans pia viscera ferro.

Si licet ex ethicis quidquam praesumere, vel si
de physicis exempli aliquid: sic vipera, ut aiunt,
dentibus emoritur fusae per viscera prolis.

- Mater morte sua, non sexu fertilis, aut de
585 concubitu distenta uterum, sed cum calet igni
percita femineo, moriturum obscena maritum
ore sitit patulo: caput inserit ille trilingue
coniugis in fauces atque oscula fervidus intrat,
insinuans oris coitu gentiale venenum.
590 Nupta, voluptatis vi saucia, mordicus haustum
frangit amatoris blanda inter foedera guttur,
infusasque bibit caro pereunte salivas.
His pater inlecebris consumitur, at genitricem
clausa necat soboles: nam postquam semine adulto
595 incipiunt calidis corpuscula parva latebris
serpere motatumque uterum vibrata ferire,
aestuat interno pietatis crimine mater
carnificemque gemit, dampnati conscia sexus,
progeniem, septi rumpentem obstacula partus.
600 Nam quia nascendi nullus patet exitus, alvus

576. *Salam.* A, *Solomonis* E Heins. 577. Cort. cod. (i. e. Weiss.)
ad Lucan. II, 370. vers. 564: *Abess. infaustum*, hic: *Ab. inferret*, v. 580:
Ab. oppugnans; *sereret* A E P R T cod. Cauch. Put. α a Heins. Cell. Arev.
Obb. [Vid. P. VI, 92. Burm. ad Anthol. I, p. 175], *misceret* E P (utrobi ad
oram) m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr.; *sua*
excidit ed. Obb. 578. *Pigneribus* Laur. Prag. α 1 m u Weitz. Heins.
Obb., *Pignoribus* a 2 m Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.
Cell. Arev.; *ducemque* A; *turbasset* supra *t turbaret* a. 581. *et ethi-*
cis Rat., *ex ethnicis* 1 α 1 m Ald. Lugd. 584. *sexus* a. 587. *tri-*
linguae A T Put. Ald. Weitz. (non B) prob. Salmas. l. l., *trilingue* B α a m
u etc. Aldi emend. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins.
Cell. Arev. Obb. 590. *Nubata* A; *voluptati* vis u. 593. *ad A a*,
aut u, *ac P* (supra) m Gis. 594. *subolis* A a 1 m, *suboles* 2 m; *adultae*
supra alt. B. 596. *motatuque* Gis. 597. *pectore mater* Gis.
598. *costas rumpentem* u. 600. *Iam* E prob. Burm. l. l. p. 468.

576. *tristibus*] *malis natis* Iso. X, 62, Aelian. Hist. Anim. I, 24)
582. *vipera*] *historiolam* de vipe- caute noster repetit *ut aiunt* super-
rarum propagatione veteribus cele- addens.
bratissimam (Herod. III, 109, Plin.

fetibus in lucem nitentibus excruciatâ
 carpitur atque viam lacerata per illa pandit.
 Tandem obitu altricis prodit grex ille dolorum
 ingressum vitae vix eluctatus et ortum
 per scelus exculpens, lambunt natale cadaver 605
 reptantes catuli, proles dum nascitur orba
 haud experta diem, miserae nisi postuma matri.

Non dispar nostrae conceptus mentis: ab ore
 vipereo infusum sic conbibit illa venenum
 coniuge Bellade: sic oscula devorat haustu 610
 interiusque rapit: sic felle libidinis ardens
 inpletur vitilis perituro mixta marito.

Tunc praegnans letale genus concepta maligni
 fert opera ingenii de semine complicitis hydri,
 quem paenis pensare prius sua facta necesse est 615
 corruptae pro stupro animae proque orbe perempto.

Ipsam porro animam crudelia vulnera carpunt
 mille puerperis, soboles dum parturit ex se
 contra naturam genitas, peccamina crebra
 scilicet et pastos materno funere natos. 620

Hinc illa est domini iusta obliurgatio Christi:
 nonne pater daemon, vos increpo peccatores,
 concubitu carnis semen sitientis iniquum
 vos genuit? sanctum, lector, percense volumen,

quod loquor, invenies Dominum dixisse profanis 625
 vera oblectantem mortalibus: ex Patre nam vos
 esse meo genitos, pietas, ait, ipsa probaret,

ac pietatis opus; pro caeca libido! quid hoc est?
 quod cum se thalamis desponsam mens bona iustis
 noverit, inque torum regis nuptura vocetur, 630
 et regis semper iuvenis senioque repulso

603. *gres* A. 606. *proles* 1 α a; om. 606 1 A. 607. *miseri*
 A; *matri* A α 2 m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.
 Obb., *matris* R Prag. Rat. Weiss. vetustiores Heins. a 1 m Weitz. Heins.
 Cell. Arev. 610. *Beliadae* A a Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. Chor.
 Poett.; *hausto* Ald. Lugd. 612. *Inpletum* A. 615. *sua facta*
prius pensare u. 618. *puerperis* 1 m; *proles* Prag. 620. *partos*
 Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. 624. *percense* ad
 oram pro div. lect. *percurre* m, *percurre* Fabr. Gis. Weitz. (non E) Amstr.,
perquire B W supra margo trium Sich. [Sed cfr. P. V, 10. 60. 393. Ruddim.
 Inst. p. 278]. 627. *meos* R, *Deo* Fabr. Gis. Heins. in *notis meo* prae-
 ferens; *aut* B supra, *ait* supra t *aut* m, *aut* margo trium Sich. 630. *thro-*
num W supra Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. 631. *seniaq.* A.

- divinum decus aeterno servantis in ore :
 malit adulterium fulvo et se munere vilem
 vendat nocticolae spurcis complexibus Indi,
 635 aspernata Dei fusam per virginis artus
 progeniem dulcesque vocans in fornice natos ?
 Sentio quam contra moveat pellacia litem :
 quo dente obnitens spinosa calumpnia pugnet,
 nosque laccessito vocet ad luctamina vero.
- 640 Si non vult Deus esse malum, cur non vetat? inquit.
 Nil refert, auctor fuerit factorque malorum,
 anne opera in vitium sceleris pulcerrima verti,
 cum possit prohibere, sinat: qui si velit, omnes
 innocuos agere omnipotens, nec sancta voluntas
 645 degeneret, facto nec se manus inquinet ullo.
 Condidit ergo malum Dominus, quod spectat ab alto,
 et patitur fierique probat, tanquam ipse crearit:
 ipse creavit enim, quod cum discludere possit,
 non abolet longoque sinit grassarier usu.
- 650 Dampna aures, Pater alme, meas, et claude meatus
 obbrutescentis capitis, ne pervia tales
 concipiat flexura sonos: est perdere tanti
 extinctum vitae officium de parte cerebri.
 Immunem modo sese anima expertemque nefandi
 655 auditus felix stolidia conservet ab aure.
 Quis ferat haec iniecta Deo convicia, qui se
 divinis meminit praecellere nobilitatum

633. *Mallit* E; *fulvo* T Put. Weiss. α a Heins. Cell. Arev., *furvo* A R m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb.

637. *quem* supra l a m. 638. *Quod* Ald. Lugd.; *nitens* 1 Rat.; *purget* 1 a; extat hic versus ad oram in α. 640. *inquis* B Prag. Rat. α a m Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev. 641. *factorve* Gis. Amstr., *fautorve* R α Arev., *fautorve* cod. Cauch. Cell. 643. *qui* A E P R Put. T3rr. α u Ald. Lugd. Heins. Cell. Arev. Obb., *qui* supra l qd a (= *quid*), *quod* Weiss. α (al. ad oram) m Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Gif. l. l. 644. *ne* Boh. l 1 m Gis. Gif. 645. *Degener* et A a Ald. Lugd.; *nec se facto* Fabr. Gis. 647. *creavit* u.

648. *enim* exc. a. 649. *crassarier* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. 651. *obbrutescentis* a Ald. Lugd. Sich. tres, *obrutiscentis* R u Weitz., *obmutiscentis* Rat. m, in quo ad oram pro div. lect. *Obbrutescentis*; *nec* a 1 m. 652. *et ad oram est* α (non Laur.). 653. *celebri* A.

655. *arce* Gis. l Amstr.

645. *Condidit ergo malum Dominus* Cfr. Clem. Rom. Hom. III, 38 sqq., XIX, 15 καὶ ὁ Σίμων, τί δὲ εἰ ὁ θεὸς αὐτὸς ἐνεψύχωσεν αὐτὴν [τὴν ἕλην], οὐκ αὐτὸς αἰτιὸς ἐστὶν ὧν αὐτὴ τίκαται κακῶν;

muneribus? multa ut taceam vel sola benignum
 res probat esse Deum, vetiti quod amore peremptos
 excitat e tumulis homines regnique per aevum 660
 participes iubet esse sui. Qui si foret auctor
 servatorque mali, numquam post dampna salutis
 peccantiumque obitus redvivam ferre medelam
 vellet et amissos opere instaurare secundo.
 Labi hominis, servare Dei est: meritis perit iste, 665
 ille abolet pereuntis opus meritumque resolvit.
 Argumentum ingens, Dominum, qui talia praestet,
 nolle malum, nec quod post abluit, ante probare.
 Invitone aliquis potis est peccare tonante,
 cui facile est in corde hominis componere sensus 670
 quos libeat, fibrasque omnes animare pudicis
 pulsibus et totum venis infundere honestum?
 nescis, stulte, tuae vim libertatis ab ipso
 formatore datam? nescis, ab origine quanta
 sit concessa tibi famulo super orbe potestas, 675
 et super ingenio proprio laxaeque soluto
 iure voluntatis, liceat cui velle sequique,
 quod placitum, nullique animum subiungere vinclo?

660. *et humilis A.* 661. *facit esse Prag.* 664. *opere instau-*
rare secundo A R Laur. a m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor.
Poett. Amstr. Arev. Obb. [Vid. A. 1070. Graev. ad Iustin. II, 10. Burm. l. l.
p. 459], ope restaurare secunda T Prag. 1 Rat. Put. sim. Weiss. 1 a Heins.
Cham. Cell., opere restaurare secunda W et B ad oram, ope restaurare
secundo 2 Rat. 2 a. 667. praestat B (supra alt.) Prag. Gis. 668. ne...
probaret Gis. I. 671. librasque u. 674. nescisque B Sich. tres
Fabr. 676. laxaeque A Put. Weiss. a u Heins. Cell. Arev. Obb., laxae-
que cett. et ex nostris a m Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor.
Poett. Amstr. 677. potestatis Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett.
 678. *placitum est W 2 m Ald. Lugd. Weitz.*

659 sqq. *vetiti...esse sui* Gis. Middeld. (p. 170.) Obb. v. 660 de mortuorum resurrectione intelligunt, *voec. vetiti amore peremptos* ad Adamum et Evam aliosque referentes una cum Christo resurgente ad immortalitatem translatos (Matth. 27, 52). Cham. coll. Tertull. adv. Marc. II, 3: „Poeta de hominum reparatione, qui, quod interdictae fructum arboris comedissent, vitam i. e. gratiam amisissent, Christique de incarnatione loquitur.“ Arev. arbitratur: „Poetam haec duo coniunxisse: nempe

homines fuisse redemptos, et e tumulis excitatos, ut una cum Christo in caelo regnarent. Nam utrumque pertinet ad voluntatem salvandi homines, quam in Deo astruit Prudentius: quaeque eo maior est, quo magis Deus hominem gloria afficit.“ Cfr. A. 780. Equidem locum de gloria fidelium omnium futura accipio, ut qui cum Christo regnaturi sint: ipsi quidem *vetiti amore*, inde peccato originali *perempti*, sed fide in Christum reparati.

- an, cum te Dominum cunctis, quaecunque crearat,
 680 praeficeret mundumque tuis servire iuberet
 inperitis, cumque arva, polum, mare, flumina, ventos
 dederet, arbitrium de te tibi credere avarus
 nollet, ut indigno libertatemque negaret?
 quale erat, electus magni rex orbis ut esset,
 685 non rex ipse sui, curto foedatus honore?
 nam quis honos domini est, culus mens libera non est,
 una sed inpositae servit sententia legi?
 quae laus porro hominis, vel quod meritum, sine certo
 inter utramque viam discrimine vivere iuste?
 690 Non fit sponte bonus, cui non est prompta potestas
 velle aliud flexosque animi convertere sensus.
 Atqui nec bonus est, nec conlaudabilis ille,
 qui non sponte bonus: quoniam probitate coacta
 gloria nulla venit sordetque ingloria virtus:
 695 nec tamen est virtus, ni deteriora refutans
 emicet et meliore viam petat indole rectam.
 „Vade“, ait ipse parens opifexque et conditor Adae,
 „vade, homo, adflatu nostri praenobilis oris
 „insubiecte, potens, rerum arbiter, arbiter idem
 700 „et iudex mentis propriae, mihi subdere soli
 „sponte tua, quo sit subiectio et ipsa soluto
 „libera iudicio: non cogo, nec exigo per vim,
 „sed moneo, iniustum fugias iustumque sequaris.
 „Lux comes est iusti, comes est mors horrida iniqui,
 705 „elige rem vitae, tua virtus temet in aevum
 „provehat, aeternum tua dampnet culpa vicissim,
 „praestet et alterutram permissa licentia sortem.“

679. *dominus* Prag. 682. *Dedit* A E Ald. Lugd., *dederat* a.
 684. *electus* exc. a. 686. *domini* supra *hominis* B, supra *homini* W;
 cui W. 688. *certo* supra *nullo* W Cort. Luc. I, 612. 690. *sit* a.
 692. *non laudab.* A. 693. *Quin* Lugd.; *pietate* R. 694. *in*
gloria u bene. 695. *nisi* u. 697. *Unde* ait A R (non Weiss.) Gis.
 Weitz. 698. *Unde* Prag. Rat. ap. Mar. nisi forte id adnotandum ei
 fuerit ad v. antec.; *homo adflatu* A R Put. α a m (supra *et*) Ald. Lugd.
 Obb., *homo ait flatu* conl. Cauch., *homo et adflatu* Laur. Weiss. u etc.
 Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev.
 699. *Insubiecte* A E O Boh. I Put. a u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis.
 Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Obb., *In subiecta* B R W Prag. Rat. α m
 Weitz. Arev.; *orbis arbiter* E, *rerum arbiter idem* om. sec. *arbiter* a,
orbis et arb. conl. Heins. 702. *non exigo* R Weiss., Cort. I. I. II,
 103. 704. *nox horrida* Gis. Heins. (non Weiss. Cell.). 706. *al-*
terum O, *alternum* Ald. Lugd.; *Provehat alternum: tua* disting. u.

Hac pietate vagus et tanto munere abundans
transit propositum fas et letalia prudens
eligit atque volens, magis utile dum sibi credit, 710
quod prohibente Deo persuasit callidus anguis.
Persuasit certe hortatu, non inpulit acri
inperio : hoc mulier rea criminis exprobranti
respondit Domino, suadelis se malefabris
inlectam suasisse viro : vir et ipse libenter 715
consensit : licuitne hortantem spernere recti
libertate animi ? Licuit : namque et Deus ante
suaserat, ut meliora volens sequeretur : at ille
spernens consilium saevo plus credidit hosti.
Nunc inter vitae dominum mortisque magistrum 720
consistit medius, vocat hinc Deus, inde tyrannus
ambiguum atque suis se motibus alternantem.

Accipe gestarum monumenta insignia rerum,
praelusit quibus historia spectabile signum.
Loth fugiens Sodomis ardentibus omnia secum 725
pignera cara domus properabat sede relicta
nubibus urbiscremis subducere, sulphure cum iam
nimboso ignitus caelum subtexeret aer,
flagrantemque diem crepitans incenderet imber :
angelus hanc hospes legem praescripserat ollis 730
emissus virtute Dei sub imagine dupla :
omnis ut e portis iret domus atque in apertum
dirigeret constans oculos, nec pone reflexo
lumine regnantes per moenia cerneret ignes.
Nemo, memor Sodomae, quae mundi forma cremandi est, 735
ut semel e muris gressum promoverit, ore
post tergum verso respectet funera rerum.

708. *ac a*, *Haec u*; *vigens p. vagus* Prag. Rat. m Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. (non E P) Chor. Poett. Amstr. 709. *propi situm E*. 710. *volens ... credit A E O R Boh. I a a 1 m u Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb., Eligit atque volens illud magis utile retur meliores (3) Heinss. 2 m Fabr. Gis. Weitz. Heinss. Cell.* 712. *agri a*.
713. *haec a u Ald. Lugd.* 714. *Respondet 1 a; mali fabris 1 a, male labris 2 a.* 718. *ipse* Prag. 721. *melius a*. 724. *historiae Fabr. Gis.; sectatilis Prag.* 726. *Pignora a u Weitz. Heinss. Obb., Pignora a m Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev.; cura a m.* 727. *Nisibus Gif.* 732. *postis E; utque B u Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell.* 737. *vero A; respectat Rat.*

708. *vagus*] ultima producta caesurae gratia, ut Ps. 712 *aereus*.

- Loth monitis sapiens obtemperat: at levis uxor
mobilitate animi torsit muliebri retrorsus
740 ingenium Sodomisque suis revocabilis haesit.
Traxerat Eva virum dirae ad consortia culpa:
haec peccans sibi sola perit, solidata metallo
dirigit fragili, saxumque liquabile facta
stat mulier, sicut steterat prius, omnia servans,
745 caute sigillati longum salis effigiata,
et decus et cultum frontemque oculosque comamque,
et flexam in tergum faciem paulumque relata
menta retro, antiquae monimenta rigentia noxae.
Liquitur illa quidem salsis sudoribus uda,
750 sed nulla ex fluido plenae dispendia formae
sentit deliquio; quantumque armenta saporum
attenuant saxum, tantum lambentibus humor
sufficit attritamque cutem per dampna reformat.
Hoc meruit titulo peccatrix femina sisti,
755 infirmum fluidumque animum per lubrica solvens
consilia et fragilis iussa ad caelestia. Voti
propositum contra non conmutabile servat.
Loth ingressus iter, nec moenia respicit, alto
in cinerem conlapsa rogo, populumque perustum
760 et mores populi, tabularia, iura forumque,
balnea, propolas, meritoria, templa, theatra,
et circum cum plebe sua madidasque popinas.
Quidquid agunt homines Sodomorum, incendia iustis
ignibus involvunt et Christo iudice dampnant.
765 Haec fugisse semel satis est: non respicit ultra
Loth noster, fragilis sed coniunx respicit, et quae
fugerat, inverso mutabilis ore revisit,

738. *a* A. 739. *traxit* E; *retrorsus* 2 *a* u. 741. *Traxerit* O
Ald. Lugd. 743. *fragilis* Ald. Lugd.; *licabile* 1 *a*. 745. *singil-*
latim Prag., *singillati* 1 *m*; *semper* W (supra *longum*) Prag. Rat. *m*.
746. *manusque* W (supra *comamque*) Prag. 747. *flexum* 1 Rat.;
in tergo R; *interdum facilem: paulumque leuata* u. 748. *monimenta*
u Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb., *monumenta* *a* *a* *m* Ald. Lugd.
Fabr. Gis. Heins. Cell. Arev. 751. *de liquido* Prag. Rat. (hic *deliquio*
pro div. script.) u; *armata* *a*. 758. *alta* Prag. 759. *cineres*
1 *a*, *cineremque* Prag.; *per iust.* A. 761. *propolas* 1 *a* *a*.
762. *propinas* Gis. Obb., utramque lect. cognovit Iso. 766. *coniunx*
a *m* u Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Heins. Obb., *coniunx* *a* Fabr.
Gis. Weitz. Cell. Arev. 767. *mutabilis* Prag. *a*.

761. *meritoria*] Vid. Barth. Adv. 42, 17, qui Prud. locum fusius explicat.

atque inter patrias perstat durata favillas.
 En tibi signatum libertatis documentum!
 Quo voluit nos scire Deus, quodcunque sequendum est, 770
 sub nostra ditone situm passimque remissum,
 alterutram calcare viam. Duo cedere iussi
 de Sodomis: alter se proripit, altera mussat:
 ille gradum celerat fugiens, contra illa renutat.
 Liber utrique animus, sed dispar utrique voluntas. 775
 Dividit huc illuc rapiens sua quemque libido.

Talem multa sacris speciem notat orbita libris.
 Adspice Ruth gentis Moabitidis et simul Orphan,
 illa socrum Noemin fido comitatur amore,
 deserit haec: atquin thalamis et lege iugali 780
 exutae, Hebraeisque toris et lege vacantes,
 iure fruebantur proprio: sed pristinus Orphae
 fanorum ritus praeputia barbara suasit
 malle et semiferi stirpem nutrire Goliae.
 Ruth dum per stipulas agresti amburitur aestu, 785
 fulcra Booz meruit castoque adselta cubili
 Christigenam fecunda domum, Davidica regna
 edidit atque Deo mortales miscuit ortus.

Saepe egomet memini, fratres geminos ad huiusmodi
 pervenisse simul bivium nutante iuventa, 790
 et dubitasse diu bifido sub tramite, quodnam

770. *Quo* A P R Prag. Rat. α Gis. Heins. Arev. Obb., *Quod* Weiss. a m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell.
 772. *iussit* a. 773. *prorupit* 1 α, *praeripit* B Ald. Lugd. Sich. tres.
 776. *illud* Prag. 777. *multa* Laur. Prag. α a 2 m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Obb., *muta* B (supra) E W Weiss. 1 m margo trium Sich. Weitz. Arev. [Vid. A 442. Claud. cons. Hon. III, 144. Mart. IX, 90, 4 *mutos Delphos*]. 778. *generis* Weitz. (non P); *Orfan* Put. α, *Orphan* u Gis. Weitz., *Orsam* Ald. Lugd., *Ortan* Rat. 779. *Noemin* E Put. (non Weiss.), *Noemini* O R u. 780. *atquin* Laur. 2 Rat. α 2 m u Weitz. Heins. Cell. Obb., *atqui* in a, *atque* in Prag. 1 m, *an quin* 1 Rat., *atqui* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev. 781. *vocantis* 1 m (non Laur.). 785. *agresti amburitur* A R T Put. α a Ald. Lugd. Sich. III Fabr. Heins. Cell. Arev. Obb., *agrestis amburitur* Sich. I II Chor. Poett., *agresti aburitur* m, *agrestis aburitur* Prag. m (pro var. lect.) Weitz., *agresti exuritur* u, *agrestis oburitur* B (ad oram) Gis. Amstr. 786. *Boos* Put. 787. *dom. et Dav.* Sich. tres Gis. I Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr. 788. *artus* Rat. m Weitz. (non B).

778. *Orphan*] Ruth. I.
 784. *Goliae*] Orphan Goliathi matrem dixerunt Iudaei. Vid. Interpp. ad l. c. libri Ruth.
 790. *bivium*] De bivio virtutis et vitiorum veteres haud raro memorant. Cfr. scriptores ap. Weitz. et Arev. citatos.

esset iter melius; cum dextrum spinea silva
sentibus artaret scopulosaque semita longe
duceret aerium clivoso margine callem:

- 795 at laevum nemus umbriferum per amoena vireta-
ditibus ornaret pomis et lene iacentem
planicies daret ampla viam: squalentibus unum
contentum spinis reptasse per ardua saxa,
porro alium campo sese indulsisse sinistro:
800 illum sideribus caput inmiscere propinquis,
hunc in caenosas subito cecidisse paludes.
Omnibus una subest natura, sed exitus omnes
non unus peragit placitorum segrege forma.

- Haud secus, ac si olim per sudum lactea forte
805 lapsa columbarum nubes descendat in arvom
ruris frugiferi, laqueos ubi callidus auceps
praetendit lentoque inlevit vimina visco,
sparsit et insidias siliquis vel farre doloso:
iniciunt alias fallentia grana gulamque
810 innectunt avidam tortae retinacula setae,
molle vel implicitis gluten circumligat alas:
ast aliae, quas nullus amor prolecat edendi,
gressibus innocuis sterili spatiantur in herba,
suspectamque cavent oculos convertere ad escam.
815 Mox ubi iam caelo revolandum, pars petit aethram
libera sideream plaudens super aera pennis;
pars captiva iacet, laceris et saucia plumis
pugnat humi et volucres nequidquam suspicit auras.
Sic animas caeli de fontibus unicoloras
820 infundit natura solo; sed suavis istic
devinctae inlecebris retinentur et aethera paucae
conscendunt reduces, multas viscosus inescat
pastus et ad superas percurrere non sinit auras.

793. *artaret* α a m u Weitz. Heins. Cell. Obb., *aretaret* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev. 794. *aereum* 2 α, *aereum clivosa* Gis. 795. *umbriferum* R; *virecta* A. 797. *unum* 1 α. 802. *omnis* Ald. Lugd. Sich. tres Cell., *omnia* Fabr. 803. *placitum quoque* E; 803...807 et 820...825 om 1 R. 804. *Aut p. Haud* α; *lactea forma* u; *secus*, *aut* ... *lact. forma* ... *descendit* Ald. Lugd. 806. *vir p. ubi* 1 u. 809. *Spectatamque* Prag. 816. *Sidere iam* A, *sidereum* α; *super aethera* Prag., *sub aere* Rat. 818. *nequiquam* Prag. Rat. α m Ald. (non Lugd.) Weitz.; *suscipit* Prag. 819. *amans* ad oram *t animas* m; *unicolores* W m Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. 821. *ad* Prag. Rat. m Weitz. (non B). 823. *sint* A.

Praescius inde Pater liventia tartara plumbo
 incendit liquido piceasque bitumine fossas 825
 infernalis aquae furvo suffodit averno,
 et Phlegethonteo sub gurgite sanxit edaces
 perpetuis scelerum paenis inolescere vermes.
 Norat enim flatu ex proprio vegetamen inesse
 corporibus nostris animamque ex ore perenni 830
 formatam non posse mori, non posse vicissim
 pollutam vitilis rursum ad convexa reverti,
 mersandam penitus puteo ferventis abyssi.
 Vermibus et flammis et discruiatibus aevum
 immortale dedit, senio ne paena periret, 835
 non pereunte anima: carpunt tormenta foveantque
 materiem sine fine datam: mors deserit ipsa
 aeternos gemitus et flentes vivere cogit.

At diversa procul regionibus in paradisi
 praemia constituit maestitas gnara futuri 840
 spiritibus puris et ab omni labe remotis,
 quique Gomorrhaeas non respexere ruinas;
 aversis sed rite oculis post terga tenebras
 liquerunt miseri properanda pericula mundi.
 Ac primum facili referuntur ad astra volatu: 845
 unde fluens anima structum vegetaverat Adam.
 Nam quia naturam tenuem declivia vitae
 pondera non reprimunt, nec tardat ferrea conpes,
 concretum celeri relegens secat aera lapsu,
 exuperatque polum fervens scintilla remensum 850

824. *liquentia* 1 m. 826. *Infernales* 1 m. 827. *Phlegethonteo* u.
 828. *pennis* Amstr. 829. *ex* om. u. 831. *Infusam* W (supra *For-*
matam) Prag. m Weitz. (non B). 832. *virtus* p. *vitii* Ald. Lugd.; *rursum*
 Prag. Rat. A R Weiss. m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor.
 Poett. Amstr. Obb. [Cfr. A. 232], *sursum* T Boh. I α a Heins. Cell. Arev.
 833. *Mersandum* A W (heic alt. supra). 835. *poena' ne* male inv.
 Ald. in Emend. Lugd. 837. *Materiam* 1 m Cell. (non Weiss. Ald.
 Lugd.). [Cfr. Cort. ad Luc. II, 8]; *ratam* con. Heins. Adv. p. 64. [Cfr. C.
 III, 99. P. II, 375. D. 12]; *ipsam* A a u. 839. *Et diversa* Prag., *Asi*
adversa Amstr. Obb. 843. *recte* Gis. 844. *miseri et properanda*
 Rat. Prag. 2 m Weitz. (sed. *ten.*, *prop. per.* epexege sis est), *properando*
 Gis. 846. *vivificaverat* 1 a. 847. *terrae* Prag.

839. *aeternos gemitus*] Cfr. Ter-
 tull. Apol. 98.

844. *properanda*] *celeriter fu-*
gienda, cita Iso.

850. *scintilla*] *anima* Iso, Clem.

Rom. Hom. XX, 9 αὶ δὲ τῶν ἀνθρώ-
 πων ψυχὰι φωτὸς καθαροῦ σταγό-
 νες οὐσαι, ὑπὸ ἄλλοφύλου πυρὸς
 οὐσίας συμπιπνόμεναι καὶ γύσιν τοῦ
 ἀποθανεῖν οὐκ ἐχουσαι, κατ' ἄξίαν
 κολάζονται.

- carcereos exosa situs, quibus haeserat exul.
 Tunc postliminio redeuntem suscipit alto
 cana fides gremio tenerisque oblectat alumpnam
 deliciis, multos post diversoria carnis
 855 ore renarrantem querulo, quos passa, labores.
 Illic purpureo latus exporrecta cubili
 floribus aeternis spirantes libat odores,
 ambrosiumque bibit roseo de stramine rorem.
 Ditis et longo fumantibus intervallo,
 860 fluminaque et totos caeli sitientibus imbres,
 inplorata negat digitum insertare palato,
 flammarumque apices humenti extinguere tactu.
 Nec mirere, locis longe distantibus inter
 dampnatas iustasque animas concurrere visus
 865 conspicuos meritasque vices per magna notari
 intervalla, polus medio quae dividit orbe.
 Errat, quisque animas nostrorum fine oculorum
 aestimat, involvit vitreo quos lucida palla
 obice, quis speculum concreta coagula texunt,
 870 Inpediuntque vagas obducto humore fenestras.
 Numne animarum oculis denso vegetamine guttae

852. *postlimineo* E R Weitz. 855. *renarrante* Sich. tres; *dolores*
 Rat. 857. *aeterni* A. 858. *gramine* Prag. Rat. α (non Laur.)
 Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. (non E) Chor. Poett. Amstr., cod. Rhediger. vid.
 Burm. l. l. 1, p. 490. Subsequuntur in Prag. Rat. 2 Weiss. m Sich. tribus Fabr.
 Gis. Weitz. (non E P) Chor. Poett. Amstr. hi fere versus: *Ast aliae, quas*
dira lues errorque malignus (om. integrum vs. m) *Inmersit tenebris vasto*
que obsedit Averno, Haut (Haud edd. praeter Weitz.) *inpune piis (pii Chor.*
Poett.) ah semet abesse (desse Rat. T2rr. Gif., desse 1 m, abesse 2 m) fa-
tentur Conciliis (Consiliis Chor. Poett.) meritas ferre et per secula paenas
(poenas per secula ferre Rat. T2rr. m. Gif., ad oram t ferre et per secula
penas m) Quis patris antiqui aut aegri reverentis abyssus (antiquo reve-
rentius aeger abyssu Boh. recentior, antiqui, aut aeger (?) reverentis
abyssu Prag., antiquo (supra i) reverentius eger abyssu ad oram t aut egri
reverentis abyssu m; abyssu Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr.;
aut aegri reverentia abyssu coni. Mar.) Exclusis mundique bonis cum morte
potitis. 859. Ditis longum O R (heic pro var. lect. ad oram), at
 coni. Heins. 860. *tutos* Ald. Lugd. 864. *Dampnatasque* u.
 868. *Extimat* u (non Weiss.); *involvi* A 2 B R W u Ald. Lugd.; *pala*
 Cauch. 871. *oculi lenso* a.

859. *Ditis*] cana fides (853)
 Arev. mavult intelligi de anima beata,
 quae in paradiso a Prud. collocetur
 tanquam in sinu Abrahae.

866. Alludere poetam ad theologo-
 rum sententiam, qui sedem dampnato-

rum in terrae visceribus collocant,
 arguit Arev.

866...929 in edd. Sich. Weitz.
 lemma in fronte ferunt *De integritate*
animae.

volvuntur teretes, aut palpebrailibus extra
 horrescunt setis, cilliove umbrante teguntur?
 Illis viva acies, nec pupula parva, sed ignis
 traector nebulae vasti et penetrator operi est. 875
 Nil ferrugineum solidumve tuentibus obstat,
 nocturnae cedunt nebulae: nigrantia cedunt
 nubila, praetenti cedit teres area mundi.
 Nec tantum aërios visu transmittit hiatus
 spiritus, oppositos sed transit lumine montes, 880
 Oceani fines atque ultima littora Thulae
 transadigit volucresque oculos in tartara mittit.
 Nostris nempe omnes pereunt sub nocte colores
 visibus et caeco delentur tempore formae.
 Numquid et exuti membris ac viscere perdunt 885
 agnitione notas rerum vel gressibus errant?
 Una animas semper facies habet et color unus
 aëris, ut cuique est meritum summa, sinistri
 seu dextri; alternas nec commutabile tempus
 convertit variatque vices: longum atque perenne est 890
 quidquid id est, unus volvit sua secula cursus.

Expertus dubitas animas percurrere visu
 abdita corporeis oculis, cum saepe quietis
 rore soporatis cernat mens viva remotos
 distantesque locos aciem per rura, per astra, 895
 per maria intendens: nec enim se segregat ipsa
 ante obitum vivis ex artubus, aut fugit exul
 sanguinis et carnis penetralia, seque medullis
 exuit abductamve abigit de pectore vitam:

873. *aliove* a. 874. *et R T T3rr. α* (non Laur.); *prava* coni.
 Heins. 875. *nebulae et vasti penetrator* a. 878. *patenti α* (post
 lituram) Ald. Lugd. 881. *Thulae* ex nostris α Heins. Cell. Obb., *thylae*
 u., *Thilae* R Weitz., *Thyle* W Prag. m Cham., *Thules* Gis. Arev., *Thyles*
 Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr., *tila* u. 882. *Transad-*
igit A E R W Weiss. α a m u Weitz. Heins. Cell. Arev. Obb., *Transadiit*
 B (e supra) O Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. (*Transcurrit*, al. *Transuadit*
 in marg.) Chor. Poett., *Transcurrit* Amstr. Luneb. 1648, *Transabiit* (?) vulg.
 ap. Weitz. etc. ap. Obb. 882. *oculis per ... A E P R a*, *oculis per ...*
Omnes coni. Obb. 885. *exuti* A R Laur. Put. Weiss. α u Ald. Lugd.
 Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Obb., *exutae* T Prag. Rat. m u
 Fabr. Gis. Weitz. Arev. 887. *animam* u Ald. Lugd. 892. *Ex-*
pertos ... visus? Prag. 1 Rat. m Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. (non E) Chor.
 Poett., *Expertas* 1 T, *Expertis* 2 T; *Experto ... visu* prob. Gis. Amstr.
 Luneb. 1648. 893. *oculis*? disting. u. 896. *sese* Prag.
 897. *artibus* Amstr. 899. *abiit* Ald. Lugd. *

- 900 viscerea sed sede manens speculatur acutis
omnia luminibus, et qua circumtulit acrem
naturae levis intuitum nullo obice rerum
disclosa, ante oculos subiectum prospicit orbem
atque orbis sub mole situm sordens elementum.
- 905 Obiacet interea tellus, nec visibus obstat.
Quin si stelligerum vultus convertat ad axem,
nil intercurrentis obtutibus impedit ignem
pervigilis animae, quamvis densata graventur
nubila et opposito nigrescat vellere caelum.
- 910 Sic arcana videt tacitis cooperta futuris
corporeus Ioannis adhuc, nec carne solutus,
munere sed sompni, paullisper carne sequestra
liber ad intuitum sensuque oculisque peragrans
ordine dispositos venturis solibus annos
- 915 procinctum videt angelicum, iam iamque cremandi
orbis in excidium raucos et percipit aure
mugitus gravium mundi sub sine tubarum.
Haec ille ante obitum membrorum carcere septus
secedente anima, non discedente videbat.
- 920 Nonne magis flatus sine corpore cuncta notabit,
corporis involucris tumulo frigente repostis?
Certa fides, rapidos subterna nocte caminos,
qui pollutam animam per secula longa perenni
igne coquunt, oculis longum per inane remoti
- 925 pauperis expositos: nec secius aurea dona
iustorum dirimente chao rutilasque coronas
eminus ostendi paenarum carcere mersis.

900. Viscera Lugd. Sich. tres. 906. vultus exc. u. 907. Nihil
1 a. 908. densata A Laur. Prag. Rat. Weiss. α m u Ald. Lugd. Sich.
tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cham. Obb., densata O R Put. a
Heins. Cell. Arev. 910. figuris B (ad oram) R Prag. Fabr. Gis. Amstr.
911. Ioannis E R Put 1 α Heins. Cham. Cell. Obb., Iohannes vel Ioannes
2 α a m u cett. 913. Liberat intuitum m margo trium Sich.
916. tristes et 2 T Put. 920. notabis Prag., notabat Rat.
921. involucris 2 α Ald., sed involucris in Emend. 922. rabidos B
W Prag. Rat. m Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett.; aeterna Prag.
Rat. Weiss., sub tetra m Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. (non E) Amstr. [sed
vid. S. I, 393. Heins. ad Ov. Her. VII, 113], sub terra Chor. Poett.
924. oculos A; remotis u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr.
Obb. (remoti i. e. Lazari pauperis). 925. setius A R Put. a, saecius
Weitz. ex B. 927. ostendit u Ald. Lugd.

911. Ioannis] recto casu, vid. C. 921. involucris] penultima cor-
rupta ut C. V, 36, S. I, praef. 54.
VI, 108.

Hinc paradiscalae post ulcera dira beato
proditur infelix, ululans in peste reatus,
spiritus inque vicem meritorum mutua cernunt. 930

O Dee cunctiparens, animae dator, o dee Christe,
culus ab ore Deus subsistit spiritus unus,
te moderante regor, te vitam principe duco,
iudice te pallens trepido, te iudice eodem
spem capio, fore, quidquid ago, veniabile apud te, 935
quamlibet indignum venia faciamque loquarque.

Confiteor, dimitte libens et parce fatenti:
omne malum merui: sed tu bonus arbiter aufer,
quod merui, meliora favens largire precanti.

Dona animae quandoque meae, cum corporis huius 940
liquerit hospitium, nervis, cute, sanguine, felle,
ossibus extractum, corrupta quod incola luxu
heu nimium, complexa fovet: cum flebilis hora
clauserit hos orbes et conclamata iacebit

materies oculisque suis mens nuda fruetur, 945
ne cernat truculentum aliquem de gente latronum,
inमितem, rabidum, vultuque et voce minaci

931. *Oratio* lemma Rat. m.

942. *Hospitium extractum* u.

944. *clauserat* l m; *condefleta iacebit* W (supra *conclamata*) Iso Weitz.
(non B).

947. *rapidum* Rat.

931. *O Dee* „Inscr. *Oratio* (*Praes*) *poetae* — Cum multa in his vv. homine maxime pio indigna insint, Guil. Cave (hist. eccl. IV, 12.), Flacius Illyr. (Catalog. test. ver. IV, p. 185.) hanc orationem quam Theodulph. Aurel. (de progr. spir. sti II, 36) quoque commemorat, a Prudentio abiudicaverunt. Neque defuerunt, qui cum Arev. ignem purgatorium, in quo post mortem et ante resurrectionem animae lustrarentur, intellegerent: sed istam Augustini (civ. D. XXI, 24, 2. adv. Iul. VI, 15, 45, Münscher. hist. dogm. IV, p. 425.) doctrinam Gregorius M. demum ecclesiae cath. dogma voluit (Middeld. l. l. p. 186), et quominus ignem post resurrectionem, quo mundus comburatur, sentiamus (vid. de hac Origenis al. sententia Münsch. I, p. 480...515), impediunt vv. 856 sqq. Apparet e vv. 923 sqq. de poenis mortuorum poetam agere, quas ignem esse PP. EE. tra-

dunt. [Cfr. Chrysost. ad Theod. laps. 10, p. 119 ed. Lomler., Io. G. Neubert: *de poenis Chr. infernalibus* (Ienae 1756.), Münsch. IV, p. 460., Middeld. l. l., qui Wesseling. Probabil. c. 22, p. 182. (Franeq. 1731.) affert]: quare v. 960, ne in Gehenna sive Phlegethonte gravissimis obruatur poenis, sed, ut Tertulliani verbis utar (adv. Marc. IV, 34. de an. 22. Münsch. II, p. 399.), in Abrahae sinu (C. X, 149.) leviter puniatur, precatur Pr.: cum in Paradiso martyrum tantum animae quiescant (v. 952. Apoc. VI, 8...11, Tert. l. l. apolog. 47.). De igne Prud. purgatorio ne haec quidem verba, ab intpp. in eam rem allata, agunt P. VI, 99: *Felice an... perennis ignis*, quorum sententia est: Martyres, qui igne comburantur, igne in Phlegethonte perpetuo non puniuntur. Cfr. etiam Hagenbach. „Dogmengesch.“ I, p. 440. „Obb.

terribilem, qui me maculosum aspergine morum
 in praeceps ut praedo trahat nigrisque ruentem
 950 inmergat specubus, cuncta exacturus adusque
 quadrantem minimum dampnosae debita vitae.
 Multa in thesauris Patris est habitatio, Christe,
 disparibus discreta locis. Non posco beata
 in regione domum, sint illic casta virorum
 955 agmina, pulvereum quae dedignantia censum
 divitias petiere tuas, sit flore perenni
 candida virginitas animum castrata recisum.
 At mihi tartarei satis est si nulla ministri
 occurrat facies, avidae nec flamma gehennae
 960 devoret hanc animam mersam fornacibus imis.
 Esto: cavernoso, quia sic pro labe necesse est
 corporea, tristis me sorbeat ignis averni;
 saltem mitificos incendia lenta vapores
 exhalent aestuque calor languente tepescat:
 965 lux inmensa alios et tempora vincta coronis
 glorificent: me paena levis clementer adurat.

950. om. 1 A. 953. *Discreta locis disparibus* u. 954. *illinc*
castra Prag. 956. *sic* Prag. 959. *Occurrit* 1 m. 961. *Asto*
 1 m. 963. *Saltem* 1 a Weitz. : *mirificos* Ald. Lugd. — Post 966 a:
Finit Amartigenia liber. III., a: Explicit. Lib. scd. Amartigenia, m:
Finit de amartigenia. liber. D., u: Explicit adverteus eos qui duos esse
dicunt.

PSYCHOMACHIA.

PRAEFATIO.

Senex fidelis prima credendi via
 Abram, beati seminis serus pater,
 adiecta cuius nomen auxit sillaba:
 Abram parenti dictus, Abraham Deo.

Senile pignus qui dicavit victimae
 docens, ad aram cum litare quis velit,
 quod dulce cordi, quod pium, quod unicum
 Deo libenter offerendum credito.

Pugnare nosmet cum profanis gentibus
 suasit suumque suasor exemplum dedit,
 nec ante prolem coniugalem gignere
 Deo placentem, matre Virtute editam,
 quam strage multa bellicosus spiritus
 portenta cordis servientis vicerit.

Victum feroces forte reges ceperant

Aur. Prud. virtutum prelia clemens cum viciis cecinit metrica scholasticus arte R, Incipit Psychomachia Liber IIII. Praefatio a, Incipit liber prudentii aurelii Clementis de Sichomachia. i. de pugna anime c, Incipit praefatio in christi nomine Psychomachiae m, Prudencius psychomachiae d. — Praefationis vv. 1...27 bis extant in A R, om. praefationem h. 1. via est Rat. β δ 1 c e g l m o r w Ald. Lugd. Sich. tres Torn. Fabr. Gis. Weitz. Amstr., prima via credendi est f. 2. seruus o. 4. 3 transp. g. 4. parente Ang. β δ g f l o r Ald. Lugd. Nebr. 7. Quod est e; cordi est Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Amstr.; unicum est 2 g r.

8. credito esse c. 10. et suum suasor Ald. Lugd. Nebr. 12. placentem A R Heins. omnes Rat. (pro div. script.) α c e g f g o Ald. Lugd. Sich. tres Amstr. Heins. Cell. Obb., placentes Fuld., complacentem p; Deo placentem β, ubi versus in textu omissus heic margini adscribitur repetiturque post v. 21 ut est in l, parente B E W Ang. Rat. d m r Fabr. Gis. Weitz. Arev. 13. Quam strage bellicosus spiritus multa (vox multa man. sec. add.) e. 14. servientis E O W Bon. Put. Rat. (supra t saevientis) 1 α m Weitz. Heins. Cell. Arev. Obb., saevientis Ang. 2 α β d c e g f g l o r, saevientis A B R Erf. Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Amstr. [Vid. Barth. Adv. XLIII, 7.]. 15. fortes l m; coeperit l m supra an.

1. credendi via] Gen. 11 sqq., Adv. XLIV, 7.
 A. 91 via consiliorum, Vid. Barth.

Loth, inmorantem criminosis urbibus
Sodomae et Gomorrhae, quas fovebat advena
pollens honore patruelis gloriae.

- Abram sinistris excitatus nuntiis
20 audit propinquum sorte captum bellica
servire duris barbarorum vinculis:
armat trecentos terque senos vernulas,
pergant ut hostis terga euntis caedere,
quem gaza dives ac triumphus nobilis
25 captis tenebant ineditum copiis.
Quin ipse ferrum stringit et plenus Deo
reges superbos mole praedarum graves
pellit fugatos, sauciatos proterit,
frangit catenas et rapinam liberat:
30 aurum, puellas, parvulos, monilia,
greges equarum, vasa, vestem, buculas.
Loth ipse ruptis expeditus nexibus
attrita bacis colla liber erigit.

- Abram triumpho dissipator hostici
35 redit recepta prole fratris inclitus,
ne quam fidelis sanguinis prosapiam
vis pessimorum possideret principum.

Adhuc recentem caede de tanta virum
donat sacerdos ferculis caelestibus;

16. *morantem* in c. 17. *Gomorre* W 9. 19. *Abraam* Ang.,
Habraam 9; *excitus* Ang. 20. *captum sorte* o. 21. *Servare* o.
22. *tres centos et ter* o; *se nox vernulos* 1 g. 23. *pergat* 1 m.
25. *Captis tenebant* A E R Ang. Bon. scripti Heinss. α β e f l r Ald.
Lugd. Heins. Arev. Obb., *Cautis cedebant* o, *Captis tenebat* Rat. δ c 9 g m
Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Amstr. Cell., *Captum tenebat* w. 26. *Tunc*
ipse w; *strinxit* supra alt. Erf., *stringit ferrum* ac c. 27. *molle* Ang.
31. *vestes* Ang. β e 9 f g l Ald. Lugd. Nebr. 32. *expeditur* Rat.;
vinculis Bon. Rat. β (pro div. script.) δ 9 g (priori voce abrasa) m o.
33. *Adtrita* E α c 9 f g l, *Attrita* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis.
Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *Atrita* Ang. e, *Artita* ex Gruteri conie-
ctura Weitz.; *bacis* A E P R Ang. α c 9 f g (duo ultimi cum gl. *catenis*) l
Heins. Obb., *bagis* Erf. o, *baccis* β e Ald. Lugd. Sich. tres Cell., *boiis*
Fabr. (vid. eiusdem comment. p. 19), *boigis* T, *bogis* δ w, *boijs* Gis., *bojis*
Weitz. Amstr., *boiis* Pic. Rat. 1 m Arev., *bois* 2 m r [Cfr. P. I, 46. Obbar.
ad Boeth. p. 143]. 34. *Abraam* Ang. Nebr., *Abraham* c δ 9 r Ald.
Lugd. 36. *qua* O Ang. β c e 9 f 2 g l o Ald. Lugd. Nebr. Gif. (ind.
Lucr. p. 299), *qua* supra t m m; *prosapiem* Weitz. 38. *decentem* 1 o;
tanta de caede β e.

22. *vernulas*] verna servus natus, *Remi Numaeque verna, lucundus,*
sed etiam de libero homine Romae *probus, innocens, amicus.*
nato Mart. 10, 76, 4. 5 *Sed de plebe*

Dei sacerdos, rex et idem praepotens, 40
origo cuius fonte inenarrabili
secreta nullum prodit auctorem sui:
Melchisedech, qua stirpe, quis maioribus
ignotus, uni cognitus tantum Deo.

Mox et triformis angelorum trinitas 45
senis revisit hospitis mapalia.
Et iam vietam Sara in alvum fertilis
munus iuventae mater exanguis stupet,
haerede gaudens et cachinni paenitens.

Haec ad figuram praenotata est linea, 50
quam nostra recto vita resculpat pede:
vigilandum in armis pectorum fidelium
omnemque nostri portionem corporis,
quae capta foedae serviat libidini,
domi coactis liberandam viribus. 55
Nos esse large vernularum divites,
si, quid trecenti bis novenis additis

40. *et ipse e.* 41. 42 om. Put., unde [] Heins. Cham. Cell.

43. *Melchisech w; queis* Gis. Arev., *quisus e.* 44. *Ignotus est l;*
tantum uni cognitus deo β e. 46. *mappalia* B β e f, *magalia* Pic.
Rat. m Weitz., qui cfr. Virg. Aen. I, 421. Vid. Serv. ad Aen. IV, 259 (ed.
Lion p. 274). 47. *Iamque A; vietam ... alvum* A R Bon. Put. Heins.
Cell. Obb., *vietam* δ, *quietam* B T W Fuld. Rat. m Weitz., *vietā ... alvum*
O α β g, *quietā w, vietam ... alvo e o r* Cham., *vietā ... alvo e f l* Ald.
Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Arev., *vietā* Ang. β, *vieto* Amstr. [Cfr. Heins.
Adv. ed. Burm. p. 458]; *fertilis* ad oram *fertile m, fertile* δ e o r Weitz.,
herilem (subnotatum) *fertilis* supra e g. 50. *Nec o; linea est* β l.

51. *retro* Ang.; *una p. vita r; resculpet g, resupat o, rescalpit* Fabr.

52. *fidelium pectorum* inv. e. 53. *pectoris* A E P W Rat. g m r;
Omnemque docet nostri portionem corporis w. 54. *fede* A β δ f, *foeda*
m Ald. Lugd. Weitz., *fede* β; *servit* δ, *serviebat* Ang. β e l o. 55. *li-*
berandum A. 57. *tercenti* α e, *tricenti* δ, *trescenti* o, *trecentis* w.

46. *mapalia*] Plin. H. N. V, 3:
Numidae vero Nomades a permutan-
dis pabulis mapalia sua, hoc est
domus plaustris circumferentes etc.
Fest.: *map. casas poenice appellantur*;
vid. Savaron. ad Sidon. ep. II,
1. p. 128, Kritz. ad Sal. lug. XVIII,
6. Cfr. D. 13 sqq.

47. *vietam*] *quietam* et Mariettus
veram lectionem habuisse videtur
interpretans: *quae nunquam parien-*
di laborem senserit: quae nunquam
pepererit. Sic P. IX, 74 dicit quie-
tum stilum, dum eo in notis perscri-
bendis non utitur.

57 sq. *trecenti ... mystica*] „Re-
ferunt haec verba vett. gloss, Cham.,
alii ad CCCXVIII episcopos, qui in
Concil. Niceno fidem christianam fir-
maverint haereticosque oppugnaverint.
Sed et v. 50. et verba *vern. div. ac fig.*
myst. Abrahami servos (Gen. 14, 14.)
crucemque designari testantur; Tenim
CCC significat, ι X et η VIII. (IH i. e.
Ἰησοῦς i. e. XVIII) vid. Tertull. adv.
Iud. 11. et adv. Marc. III, 22: *littera*
Graecorum Tau nostra T, species
crucis; Barnab. ep. IX, Clem. Alex.
Strom. VI, p. 782, Potter. Ambr. in
Luc. VI, 17, de Abrah. I, 3. Greg.

possint, figura noverimus mystica.

- 60 Mox ipse Christus, qui sacerdos verus est,
parente inenarrabili atque uno satus,
cibum beatis offerens victoribus,
parvam pudici cordis intrabit casam,
monstrans honorem Trinitatis hospitae.
65 Animam deinde spiritus complexibus,
pie maritam, prolis expertem diu,
faciet perenni fertilem de semine:
tunc sera dotem possidens puerpera
haerede digno patris inplebit domum.

Christe, graves hominum semper miserate labores,
qui patria virtute cluis, propriaque sed una —

58. *possit* B, *prosint* con. Barth. l. l.; *noverimus*, vid. Valer. Prob. p. 1433. ed. Putsch., Heins. ad Ov. Her. VII, 53. 59. *verus est sacerdos* c.

60. *Parente inenarrabili atque uno satus* A P R cett. Aug. a Gis. Amstr. Arev. Obb., *Parente natus alto et ineffabili* B P (in marg.) W Erf. Put. Rat. β c e & l m o r w Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Heins. Cell., *Parente natus alta et ineffabili* f, *Parente natus ab alto et ineffabili* d, *Parente natus alto et inenarrabili* Fabr., *Parente inenarrabili atque alto satus* Fuld., *Parente inenarrabili atque aut natus* 1 g, *Parente inenarrabili atque alio natus* 2 g. 62. *Parvum pudici* f; *corporis* Aug.

63. *hospite* β & 1 g r, *hospiti* 2 g. 64. *pudici p. deinde* e; *connezi-* bus Ald. Lugd. Sich. tres Gis. l Amstr. 65. *Piae* Aug. Ald. Lugd.

Nebr.; *mane tam o, maritatem e, maritans* placuit Cauchio e scripto cod.; *expertam* Cell. 66. *de semine fertilem* Aug. 67. *Tum Sarra* Ald. Lugd. Nebr. Sich. tres, *Tunc sera supra sarra* c; *Tunc seram* β l,

Tunc sara f [Cfr. D. 15.]. 68. *implevit* A P.

Incipit Psychomachiae liber Aurelii Prudentii Clementis de pugna virtutum atque vitiorum Rat., *Inuocatio* m, *Incipit oratio poete e, Aurelii Prud. Clem. Certamen virtutum contra vitia* h.

Moral. XXX, 17, Ant. Fr. Gorii *dissert. de mitrato Iesu Chr. capite* in Symbol. litter. (Florent. 1749. 8.) III. p. 132. 159. Quare non opus est XVIII per ΘΘ (i. e. 9+9), quae littera Θ [i. e. θάνατος] in breviculis militum titulisque sepulcrorum praefigebatur, et iudicis signum erat, si quem mortis dampnabat, (cfr. Auson. Epigr. 128, 3, labn. ad Pers. VI, 13. p. 169.) explicare cum Weitz., Cell. et Barth. (Adv. XLIII, 7.), qui „Nos“ ait „geminæ mortis esse reos, ideo duo Θ; et respexisse Prud. ad duos

libros, alterum indicem nostrorum criminum, quem habere satanam a pluribus traditum sit, alterum, de quo Exod. 32. agatur.“ Obb. Vbb. ep. Barnabae 9 in nostra Patrum Apost. ed. p. 20 ita leguntur: Μάθετε τοὺς δεκαοκτὼ πρῶτους, εἰτα τοὺς τριακοσίους. Τὸ δὲ δεκαοκτὼ ἰῶτα δέκα, ἦτα ὀκτώ. Ἐγείς Ἰησοῦν. Ἐν δὲ ὁ σταυρὸς ἐν τῷ Ταῦ ἤμελλεν ἔχειν τὴν χάριν, λέγει καὶ τοὺς τριακοσίους.

1...20 *Invocatio* inscrib. Weitz., cfr. varr. lectt.

unum namque Deum collimus de nomine utroque
 non tamen et solum, quia tu Deus ex Patre Christe —
 dissere, rex noster, quo milite pellere culpas 5
 mens armata queat nostri de pectoris antro :
 exoritur quotiens turbatis sensibus intus
 seditio atque animam morborum rixa fatigat,
 quod tunc praesidium pro libertate tuenda,
 quaeve acies furiis inter praecordia mixtis 10
 obsistat meliore manu. Nec enim, bone ductor,
 magnarum virtutum inopes nervisque carentes
 christicolos vitis populantibus exposuisti.
 Ipse salutiferas obsessio in corpore turmas
 depugnare iubes, ipse excellentibus armas 15
 artibus ingenium, quibus ad ludibria cordis
 oppugnanda potens tibi dimicet et tibi vincat.
 Vincendi praesens ratio est, si cominus ipsas
 virtutum facies et conluctantia contra
 viribus infestis liceat portenta notare. 20

Prima petit campum dubia sub sorte duelli
 pugnatura Fides, agresti turbida cultu,

3. *utroque* A E P R Bou. α cum suis vetustioribus Heins. Cell. Obb.,
utroque supra *trino* h, *trino* ex nostris Ang. Rat. β e δ e θ f g l m o r w
 Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. 4. *tu*
es Deus β l.

5. *Dissere rex quo milite pellere eminus culpas e.*
 7. *quotiens* Aug. α β c δ e θ f g l m o r Ald. Lugd. Weitz. Heins. Obb.,
quoties Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev. 8. *animum*
 B Erf. Rat. β Gis. Amstr. 9. *Quod praesidium est pro* β l. 10. *mi-*
stis Ang. Gis.

11. *o bone* β l; *doctor* 2 α e 2 θ, *auctor* o.
 13. *intus p. uitis* o; *spoliantibus* Erf. 15. *armis* 2 A E P Barth.
 cod. [De quo et correctionibus vid. Adv. L, 11. LI, 9. LIV, 12. 18.]

18. *est om.* e. 19. *acies* Erf. 20. *infectis* 1 g; 20...39 *eras.*
 1 man. A. — Inscr. *Fides* Rat. m, *Fides pugnat contra veterum cultu-*
ram g, *De Fide et de Cultura ydolatrie* r, *De bello fidei et culturae deo-*
rum w. 22. *vultu* A Fuld. o, *vultu ad oram t cultu* f.

10. *furiis*] Lact. Div. Institt. VI,
 21: *Tres sunt igitur affectus, qui*
homines in omnia facinora praeci-
pites agunt, ira, cupiditas, libido.
Propterea poetae tres furias esse
dixerunt, quae mentes hominum
exagitant: ira ultionem desiderat,
cupiditas opes, libido voluptates.
 Cfr. Hermae Past. Mand. XII, 1:
Horrenda est enim cupiditas mala,
et difficile mitigatur. Horribilis est
valde et fera, et feritate sua con-
sumit homines; maxime si inciderit

in eam servus Dei, et nisi sapiens
 fuerit, consumetur ab illa pessima.

21...39. *Fidei et Idololatriae*
pugna inscribb. Ald. Lugd. et quae
 ex edd. vett. illas sequuntur. Cfr.
 varr. lectt.

22. *agresti...cultu*] *Non enim*
ad praedicandum philosophos, sed
piscatores elegit. Iso. Cfr. Hermae
 Past. Mand. Prooem., ubi fidei magi-
 ster intravit... *habitu pastoralis*
 (σχήματι ποιμενικῷ), Gell. N. A. I.
 5: *Demosthenem tradunt et vestitu*

nuda humeros, intonsa comas, exerta lacertos.
 Namque repentinus laudis calor ad nova servens
 25 praelia, nec telis meminit, nec tegmine cingi:
 pectore sed fidens valido membrisque relectis
 provocat insani frangenda pericula belli.

Ecce lacescentem conlatis viribus audet
 prima ferire Fidem veterum Cultura deorum.
 30 Illa hostile caput phalerataque tempora vittis
 altior insurgens labefactat et ora cruore
 de pecudum satiata solo adplicat et pede calcat
 elisos in morte oculos, animamque malignam
 fracta intercepti commercia gutturis artant,
 35 difficilemque obitum suspiria longa fatigant.
 Exultat victrix legio, quam mille coactam
 martyribus regina Fides animarat in hostem:
 tunc fortes socios parta pro laude coronat
 floribus ardentique iubet vestirier ostro.

40 Exin gramineo in campo concurrere prompta
 virgo Pudicitia speciosis fulget in armis:
 quam patrias succincta faces Sodomita Libido
 adgreditur, piceamque ardenti sulphure pinum
 ingerit in faciem pudibundaque lumina flammis
 45 adpetit, et taetro temptat suffundere fumo:
 sed dextram furiae flagrantis et ignea dirae

23. *Nudata* e. 24. *Iamque* w; *calor laudis* inv. f; *labor ad*
 Put. 26. *fidens* o (C. I, 43). 28. Inscrubb. *Cultura Deorum* Rat.
 m. 31. *labefacta* e. 32. *E pecudum* Sich. tres Cell., *Et pec.* Chor.
 Poett.; *sauciata* 1β. 33. *Elisis* 3; *morte* E P Ang. Put. α β c δ e f g l
 o Ald. Lugd. Arev. Obb., *mortem* ex nostris 3 m r Sich. tres Fabr. Gis.
 Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. 37. *armabat* Fuld., *armarat*
 Pic. e r w. 38. *Nunc* B Ang. Rat. α m r w Sich. tres Torn. Gis. I Chor.
 Poett. Amstr. Cell. 40...108. inscrubb. *Pudicitia. Libido* Rat. m.
 40. *Exim* α, *Exhinc* e 2 g o; *in* om. f Fabr. Gis.; *prona* in marg. Nebr.
 42. *patria*...*face* 2 r; *sodomita* m, *sodomitis erimnis* 2 Rat.
 43. *pisceam* o. 44. *que* om. l. 46. *dexteram* β; 46... 177
 om. A.

sincero et cultu corporis nitido venustoque nimisque accurato fuisse
 ... *Ad eundem modum Hortensius omnibus ferme oratoribus aetatis*
suae nisi M. Tullio clarior, quod multa [eum] munditia et circum-
specie compositaeque indutus et amictus esset, sqq. Opponitur Fides Cul-
 turae deorum 30, quam victimarum ac sacerdotum vittis coronatorum

ornatu repraesentat. Vid. Serv. ad Virg. Aen. II, 133.

40...108. *Pudicitiae et Libidinis pugna* inscrubb. edd. vett., cfr. varr. lectt.

42. *faces* In exordio (10) vitia cum furiis perstat comparans. Hinc Libidini faces. Sunt, qui *Sodomitis* pro *Sodomita* malint.

- tela lupae saxo ferit inperterrita virgo
 excussasque sacro taedas depellit ab ore.
 Tunc exarmatae iugulum meretricis adacto
 transfigit gladio, calidos vomit illa vapores 50
 sanguine concretos caenoso, spiritus inde
 sordidus exhalans vicinas polluit auras.
 „Hoc habet“ exclamat victrix regina „supremus
 „hic tibi finis erit, semper prostrata iacebis,
 „nec iam mortiferas audebis spargere flammās 55
 „in famulos famulasve Dei, quibus intima casti
 „vena animi sola fervet de lampade Christi.
 „Tene, o vexatrix hominum, potuisse resumptis
 „viribus extincti capitis recalescere flatu?
 „Assyrium postquam thalamum cervix Holofernis 60
 „caesa cupidineo madefactum sanguine lavit,
 „gemmantemque torum moechi ducis aspera Iudith
 „sprevit et incestos conpescuit ense furores:
 „famosum mulier referens ex hoste tropaeum
 „non trepidante manu, vindex mea, caelitus audax. 65
 „At fortasse parum fortis matrona sub umbra
 „legis adhuc pugnans, dum tempora nostra figurat,
 „vera quibus virtus terrena in corpora fluxit,
 „grande per infirmos caput excisura ministros.
 „Numquid et intactae post partum virginis ullum 70
 „fas tibi iam superest? post partum virginis, ex quo

51. *sanioso conii*. Heins. 52. *sordibus* f Gis. I Chor. Poett. Amstr. Cell.
 53. *Hoc habet* R Rat. α 1 g h m o r Fabr. Weitz. Heins. Cell. Arev. Obb., *Hoc habe* P Ang. Erf. β c δ ε f 2 g l w margo trium Sieh. Gif. l. l. 377, *Hoc habeto e*, *Hoc tibi habe* Ald. Lugd. Sieh. tres Gis. Chor. Poett. Amstr.
 56. *famulasque* β c δ e ε f o Ald. Lugd.; *dei in quibus o*.
 59. *factu* 1 g. 60. *cervixque* B R Weitz.; *olofernis* Ang. α r, *oloferni* β c f g, *Olopherni* Ald. Lugd. Sieh. tres Gis. l Fabr. Chor. Poett. Amstr., *Holoferni* ε l Gis. 62. *Gemmantemque* P R T Put. Heins. Cell. Obb., *Gemmantemque* 1 α, *Gemmatumque* Rat. Ang. 2 α β c δ e ε f g l m o r w Ald. Sieh. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev., *gemmatumque* Lugd.; *melchi* ε, *michi* o. 64. *triumphum* ε f r w.
 65. *mihi vindex p. vindex mea* f. 68. *terreno in corpore* O R II T β e f g l Ald. Lugd., *terreno in corpore fulsit* conii. Heins. 70. *illum* w.

53. *habet*] Alias solennis exclamatio gladiatoris, simul ac vulnus adversario infixit. Cfr. Virg. XII, 296, Senec. Agam. 901, Donat. ad Terent. Andr. I, 1, 56, Broukh. ad Tib. I, 5, 2, Graev. ad Flor. III, 10, Gronov. obs. II, 25, Tur-

neb. Adv. XVII, 10, Lips. Saturn. II, 21.

57. *de lampade Christi*] lampadi Veneris seu Cupidinis id opponi putat Arev. Cur non potius lampadi Psyches? Sed referas ad Io. 8, 12.

60. Iudith. 13.

- „corporis humani naturam pristina origo
 „deseruit carnemque novam vis ardua saevit,
 „atque innumpta Deum concepit femina Christum,
 75 „mortali de matre hominem sed cum patre numen.
 „Inde omnis iam diva caro est, quae concipit illum,
 „naturamque Dei consortis foedere sumit.
 „Verbum quippe caro factum, non destitit esse
 „quod fuerat verbum, dum carnis glutinat usum,
 80 „malestate quidem non degenerante per usum
 „carnis, sed miseros ad nobiliora trahente.
 „Ille manet quod semper erat, quod non erat esse
 „incipiens: nos, quod fulmus, iam non sumus aucti
 „nascendo in melius: mihi contulit et sibi mansit.
 85 „Nec Deus ex nostris minuit sua, sed sua nostris
 „dum tribuit, nosmet dona ad caelestia vexit.
 „Dona haec sunt, quod victa iaces luculenta Libido,
 „nec mea post Mariam potis es perfringere iura.
 „Tu princeps ad mortis iter, tu ianua leti,
 90 „corpora conmaculans animas in tartara mergis.
 „Abde caput tristi iam frigida pestis abyssio;
 „occide prostibulum, manes pete, claudere Averno
 „inque tenebrosam noctis detrudere fundum.

72. *pristinam origo* g Cauch. ex coniect., *pristina uirgo* Ang., *prisca propago* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. 73. *carnique* R ap. Heins.; *sumpsit w* et ex coniect. Nebr. ad oram. 75. *mortalem* Erf. 2g o r Weitz. 76. *Unde w*; *dia* (cfr. S. I, 81) coni. Cell.

77. *consortis* E P Ang. Put. α δ m o Arev. Obb., *consorti* β c e θ f g l r Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell.; *sumpsit* Ang. 1 α e f w. 78. *Verbumque dein caro* θ; *factum est* β. 79. *dum carnis* uterque R Ang. Put. α c δ e θ f g m o r Heins. Arev. Obb., *carnis dum* β l Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. 83. *acti* e o. 86. *dono* r, probro. 87. *quis* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett., *queis* Gis.; *luculenta c*, *luctulenta* l. 88. *poteris* Ang. 1 e θ, *potueris* 2c, *potisses* l; *perstringere* Erf. f r Ald. Lugd. 89. *praeceps* Ald. (non Lugd.) Nebr. Sich. tres Gis. l Chor. Poett. Amstr.; *ianua* absque tu e. 90. *conmaculas* uterque R β e f l; *micis* supra at *mergis* β. 91. *servida pestis* Ald. Lugd.

92. *prostibulo* 1a.

79. *verbum*] „Cham. animadvertit, agere poetam adversus Photinianos et Samosatenos, qui Christum merum esse hominem asserebant: refutare Carpocratem, Ebionem, Cerinthum, qui Iesum ex Iosephi et Mariae coniugio ceterorum hominum more progenitum docuerant: oppugnare

Tertullianum et Antidicomarianitas, qui credebant, Mariam non fuisse post partum virginem. Itaque iure Psychomachiam inter ea carmina reponimus, de quibus Prudentius in Prologo: *Pugnet contra hereses, catholicam discutiat fidem.*“ Arev.

„Te volvant subter vada flammea, te vada nigra
 „sulphureusque rotet per stagna sonantia vortex : 95
 „nec iam Christicolae, furiarum maxima temples,
 „ut purgata suo serventur corpora regi.“

Dixerat haec, et laeta Libidinis interfectae
 morte Pudicitia gladium Iordanis in undis
 abluit infectum, sanies cui rore rubente 100
 haeserat et nitidum macularat vulnere ferrum.

Expiat ergo aciem fluviali docta lavacro
 victricem victrix abolens baptismate labem
 hostilis iuguli: nec iam contenta platum
 condere vaginae gladium, ne tecta rubigo 105
 occupet ablutum scabrosa sorde nitorem,
 catholico in templo divini fontis ad aram
 consecrat, aeterna splendens ubi luce coruscat.

Ecce modesta gravi stabat Patientia vultu,
 per medias inmota acies varlosque tumultus, 110
 vulneraque et rigidis vitalia pervia pillis
 spectabat defixa oculos et lenta manebat.

95. *sulfineusque* f; *vertex* Put. o. 97. *corpora Christo* B Sieh.
 tres ad oram, quod in Erf. glossae vicem sustinet. 100. *cui sanies* c;
ore Pic.; *rubenti* 9, *tabenti* o. 101. *maculaverat* 1 α, *maculato* o.
 102. *Excipiat* f o. 103. *Ultricem* Aug. probante Arev.; *Victriæ*
victricem d. 104. *contempta* β c fl. 105. 106 *vaginae* nostri
 scripti Fabr. Weitz. Heins. Cell. Arev., [vid. D. 17.], *vagina* r Ald. Lugd.
 Sieh. tres Gis. Chor. Poett. Amst. Obb., *in vagina* c; *ne sorde latenti* Oc-
 cupet ablutum rubigo scabrosa nitorem o Gis. Amstr., nisi quod in hisce
 edd. rectius *scabra*. 107. *Consecrat* Rat. ex corr. subsequenti versu
 penitus abrado; *divino* 1 α; *ad aulam* [Fortun. lib. II, carm. XII, *baptis-*
matis aula] coni. Arev. 108. *sub luce* E W; *coruscat* Ang. β c fl,
nitescat Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Chor. Poett. 109...112 inscribb.
Patientia. Rat. m. 110. *tumultos* W Weitz. 112. *laeta* 1 α, ut Vinc.
 Bellovacensis spec. hist. XVII, 102, ubi tamen ad oram *lenta* pro div. lect.

99. *Pudicitia*] „Rectus casus *Pu-*
dicitia, ultima longa ob sequentes
 consonas, Graecorum consuetudine
 positionem eo extendendum, quos non
 nunquam Latini imitantur: noster
 saepe, ut H. ieiun. 152, Apotheos.
 333, Psychom. 41, 445, 491 et alibi.“
 Cell.

108. *consecrat*] Mos militum (et
 emeritorum) post partem victoriam
 arma in fanis vovendi diis et in parie-
 tibus suspendendi. Vid. Obb. ad Hor.
 ep. I, 1, 5 coll. Od. III, 26, 1...4.
 Simile aliquid in ecclesia S. Mariae
 de Victoria (Santa Maria della Vit-

toria) dedicata, quae Romae est, re-
 centiori tempore factum esse vide-
 mus. Principes etenim catholici vex-
 illa inimicis victis erepta ex Germania
 atque aliunde solenniter ibi exponenda
 miserunt. Illic reapse adhuc asser-
 vantur. Vid. Beschreibung der Stadt
 Rom von E. Platner, C. Bunsen, etc.
 Bd. III, Abthl. II. p. 442.

109...177. *Patientiae et Irae*
pugna (*congressus*) inscribb. edd.
 vett. Cfr. varr. lectt. Vid. Hermae
 Past. Mand. V, 1, Tertull. de pa-
 tient. 2.

- Hanc procul Ira tumens spumanti fervida rictu,
 sanguinea intorquens suffuso lumina felle,
 115 ut belli exortem teloque et voce lacessit,
 inpatiensque morae conto petit, increpat ore
 hirsutas quatiens galeato in vertice cristas.
 „En tibi! Martis“ ait „spectatrix libera nostri,
 „excipe mortiferum securo pectore ferrum,
 120 „nec doleas, quia turpe tibi gemuisse dolorem.“
 Sic ait et stridens sequitur convicia pinus,
 per teneros crispata notos, et certa sub ipsum
 defertur stomachum rectoque inluditur ictu:
 sed resilit duro loricae excussa repulsu.
 125 Provida nam virtus conserto adamante trlicem
 induerat thoraca humeris, squamosaque ferri
 texta per intortos commiserat undique nervos.
 Inde quieta manet Patientia, fortis ad omnes
 telorum nimbos et non penetrabile durans,
 130 nec mota est iaculo monstri sine more furentis
 opperlens propriis perituram viribus Iram:
 scilicet indomitos postquam stomachando lacertos
 barbara bellatrix inpenderat et iaculorum
 nube supervacuam lassaverat inrita dextram.
 135 Cum ventosa levi cecidissent tela volatu
 iactibus et vacuis hastilia fracta iacerent,

113...177 inseribb. *Ira*. Rat. m; *ritu* β. 114. *Sanguinea*que W.
 116. *more* β g l r renuente metro. 117. *Hirsuto* Weitz.; om. in Rat.
 & f w. 119. in *seculo pectore* e, *seculo impectore* β, *seculo in pectore*
 R Erf. & f 2 h l o Ald. Lugd. 120. *Ne* & g l; *est tibi e*, *tibi est* Ang.
 Erf. o; *genuisse* Ang. & l; *dolores* 1 c, *dolore* Ald. Lugd. Gif. l. l. (sub. vb.
vestis). 121. *sequitur* des. in o. 122. *tenuis* coni. Nebr. Cham.
 123. *recto* Rat. Hic versus est ultimus cod. δ. 126. *Indurat* Boh. I;
thoracha W, *thoracem* m, *thoracham* 1 β, *toracham* 2 β, *thoracam* Ang.
 Rat. c e w, *toracam* & f l; *humeros* B Sich. tres Gis. Chor. Poett. Amstr.,
humerus 1 R. 127. *innumeros* margo Sich. I II (non III). 130. *tacta*
 w; *est* om. e; *mora* Sich. tres contra metrum, *ſne* w. 134. *supervacua*
 Ang. & f h Ald. Lugd. Sich. I II (non III) Gis. Heins. Cham. (non Cell.);
lassaverat Ang. β &. 136. *Hictibus* e, *Ictibus* Pic. c & f g o r Ald.
 Lugd. Nebr. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett.; *variis* Pic.

125. *Provida...virtus*] Patientia, Sext. Ruf. 27, *telorum imber* Chry-
 „quae nihil inpatientia susceptum sost. dial. VI, De sacerdotio. Vid.
 sine inpetu transigi novit, nihil in- 133, 173.
 petu actum“ etc. Tertull. l. l. 133 sq. *iaculorum nube*] Vid. 129,
 129. *telorum nimbos*] *telorum* Liv. XXXVIII, 26 *velut nubes levium*
nimbum Sil. It. IX, 311 et XII, 186, *telorum coniecta*.

vertitur ad capulum manus improba, et ense corusco
conisa in plagam dextra sublimis ab aure
erigitur mediumque ferit librata cerebrum.
Aerea sed cocto cassis formata metallo
tinnitum percussa refert aciemque retundit
dura resultantem, frangit quoque vena rebellis
inlisum chalybem, dum cedere nescia cassos
excipit adsultus ferienti et tuta resistit.

140

Ira ubi truncati mucronis fragmina vidit
et procul in partes ensem crepuisse minutas,
iam capulum retinente manu sine pondere ferri,
mentis inops, ebur infelix decorisque pudendi
perfida signa abicit, monumentaque tristia longe
spernit et ad proprium succenditur effera letum.
Missile de multis, quae frustra sparserat, unum
pulvere de campi perversos sumit in usus,
rasile figit humi lignum ac se cuspidē versa
perfodit et calido pulmonem vulnere transit.

145

150

Quam super adsistens Patientia „Vicimus“ inquit
„exultans vitium, solita virtute, sine ullo
„sanguinis ac vitae discrimine. Lex habet istud
„nostra genus belli, Furias omnemque malorum
„militiam et rabidas tolerando extinguere vires :
„ipsa sibi est hostis vesania seque furendo
„interimit moriturque suis Ira ignea telis.“

160

Haec effata secat medias inpune cohortes
egregio comitata viro : nam proximus Iob
haeserat invictae dura inter bella magistrae,

137. *in capulam w, ad scapulam e; improba manus c.* 138. *connixa* Ang. & l Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr., *connisa* P Fuld. Gif. l. l. p. 382, *comissa* l c. 139. *vibrata w* Gif. p. 484.

140. *sed* 2 g; *cocto cassis* R Ang. α β c e g l m r Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb., *cocto casis* S, *cocto cassas* o, *cassis cocto* Gis. Weitz. Heins. Cham. Cell., *cocto cassis informata* Put., *cassis cocto informata* coni. Heins., *cocto formata cassis* f. 142. *frangebatur vena w.* 143. *cedere dum* Ang.; *caedere* Ald. Lugd.; *casos* 1g, *cassis* Rat. 2 g m o w margo trium Sich. Weitz. 144. *asultus* f.

149. *obicit e; monumentaque* Ang. α β e f g l m o w Sich. I Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb., *munimenta* c & r Ald. Lugd., *monumenta* Sich. II III Fabr. Gis. Heins. Cell. Arev. 150. *Spernit* 1 R; *et* om. S; *succeditur* cum gl. *revertitur* l r. 153. *humo w.* 154. *calidum e.* *inseritur* post v. 154 *Incerepat extinctam victrix patientia rixam* in e.

155. *uincimus* Ang. 156. *Insultans* g. 157. *illud r.* 159. *rapidus* 2 S Lugd. 162. *affata* l. 164. *dura* f l m; *bella inter dura* & l.

- 165 fronte severus adhuc et multo funere anhelus :
sed iam clausa truci subridens ulcera vultu
perque cicatricum numerum sudata recensens
milia pugarum, sua praemia, dedecus hostis.
Illum diva iubet tandem requiescere ab omni
170 armorum strepitu captis et perdita quaeque
multiplicare opibus, nec iam peritura referre.
Ipsa globos legionum et concurrentia rumpit
agmina vulniferos gradiens intacta per imbres.
Omnibus una comes virtutibus adsociatur
175 auxiliumque suum fortis Patientia miscet,
nulla anceps luctamen init virtute sine ista
virtus : et vidua est, quam non Patientia firmat.
Forte per effusas inflata Superbia turmas
effreni volitabat equo, quem pelle leonis
180 texerat et validos villis oneraverat armos ;
quo se fulta iubis iactantius illa ferinis
inferret tumido despectans agmina fastu.
Turritum tortis caput accumularat in altum
crinibus, extractos augeret ut addita cirros
185 congeries celsumque apicem frons ardua ferret.

165. *et a o* ; *funere* Heinsii scripti omnes *β c e & f l m* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Heins. (m Add.) Arev. Obb., *vulnere* Ang. Rat. *α g o r w* Fabr. Gis. Weitz. Cell. ; *lapsus p. anhelus* *β*. 169. *dura l*.

170. *et captis β, partis et coni* Gis. ; *perdita quae sunt* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. 172. *illa* Weitz. (non B) ; *globum* Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Cell. ; *currentia o, occurrentia rupit* *β*. 175. *mi-cet e*. 176. *virtute sinistra e, virtute sine illa r*. 177. *et T* Put. 1α b Heins. Cham. Cell. Obb., *nam cett. et ex nostris* Rat. Ang. 2α c e & f g m o r w Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev., *namque β l*. Nulla huius versus interpunctio in r ; Arev. quoque ita proponit, duplici puncto hunc separans a versu praec. 178...196 inscribb. *Superbia* Rat. m, 178...309 *De duello humilitatis et superbiae w*. 178. *Morte* W Sich. I II (non III). 179. *Effreno e w*. 180. *honoraverat e l*, *honoraverat α g o*, *ornaverat* Pic. Gis. 181. *iactantibus* Ang. w. 185. *celsumque apicem fons r*.

173. *per imbres*] Vid. 129. 133, *milite raro* 197.

178...309. *Superbiae et Humilitatis pugna* inscribb. edd. vett. Cfr. varr. lectt.

183. Tertall. de cultu fem. II, 7 : *Adfigitis praeterea nescio quas enormitates sutilium* (al. *subtilium*) *atque textilium capillamentorum nunc in galeri modum quasi vagi-*

nam capitis et operculum verticis, nunc in cervicem retro suggestum. Mirum, quod contra domini praeceptum contenditur. Ad mensuram neminem sibi adicere posse pronuntiatum est; vos vero adicitis ad pondus. Et Eugenii Guason. Dissertazione tusculana sopra un' antica iscrizione sepolcrale appartenente ad un' Ornatrici. Rom. 1771. 8.

Carbasea ex humeris summo conlecta coibat
palla sinu teretem nectens a pectore nodum.
A cervice fluens tenui velamine limbus
conciptit infestas textis turgentibus auras.

Nec minus instabili sonipes feritate superbit 190
inpatiens madidis frenarier ora lupatis.

Huc illuc frendens obvertit terga negata
libertate fugae, pressisque tumescit habenis:
hoc sese ostentans habitu ventosa virago,
inter utramque aciem supereminet et phaleratum 195
circumflectit equum vultuque et voce minatur
adversum spectans cuneum, quem milite raro
et paupertinis ad bella coegerat armis

mens humilis, regina quidem, sed egens alieni
auxilii, proprio nec sat confisa paratu. 200

Spem sibi conlegam coniunxerat, edita cuius
et suspensa ab humo est Opulentia divite regno.
Ergo humilem postquam malesana Superbia mentem
vilibus instructam nullo ostentamine telis

adspicit, in vocem dictis se effundit amaris: 205

„Non pudet o miseri plebeio milite claros
„attemptare duces, ferroque lacescere gentem
„insignem titulis, veteres cui bellica virtus

186...193. om. A.

187. in pectore Fuld.

188. limbi w.

189. *Precipit* β ; *infestas* R W (ad oram) Heinsii codd. Ang. β c e β f g
h l o w Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Obb. [sim. *mare infestum*,
i. e. *turgidum* Cic. ad Att. IX, 22. Cfr. Gell. Noct. Attic. IX, 12.], *infestas*
supra δ *ingestas* α , *ingestas* Rat. m r Fabr. Gis. Weitz. Heins. Cell. Arev.;
testis (cum gl. *testamentis*) l. 190. *instabilis* w; *superbit* a *feritate* o.

192. *illucque* Rat. priorib. abr.

193. *pressusque* o, *que* om. w.

197...309. inscribb. *Humilitas* Rat. m. 198. *Et cum* l. 202. *sus-*
pensa ab hamo in ed. Colon. Mariettus aut alius ad marg. notavit ap. Arev.,
suspensa ab uno est opulenta β . 203. Scribb. *male sana* codd. nostri
excepto β [Cfr. D. 2]. 204. *exstructam* β c β l o w, *obstructam* f.

205. *Aspiciat in uoce et dictis se fudit amaris* β ; *effudit* o, *fundit* c f l
Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I. Chor. Poett. Amstr. Cell. 208. *telis* B
Weitz., *gladiis* W supra.

191. *lupatis* Virg. Georg. III,
208, Hor. Od. I, 8, 6.

201. „Giselinus putat alludere
poetam ad etymon humilitatis cum
ait, opulentiam spei ab humo suspen-
sam neque probat vulgatam interpreta-
tionem: spem omnium rerum abun-
dantia procreatam et e terra suble-
vatam eo modo, quo apud Romanos

recens nati in terra primum statuun-
tur, deinde Levanæ deae auxilio
implorato tolluntur. Mihi non displi-
cet Bergii apud Weitzium expositio
locum illum intelligi: *Beati pau-*
peres, quia regnum Dei possidebunt.
Sententia haec est: spem tantum esse
in terra; eius opulentiam et dives
regnum in coelo.“ Arev.

- „divitias peperit laetos et gramine colles
 210 „inperio calcare dedit? Nunc advena nudus
 „nititur antiquos, si fas est, pellere reges?
 „En, qui nostra suis in praedam cedere dextris
 „sceptra volunt, en, qui nostras sulcare novalis,
 „arvaeque capta manu, popularier hospite aratro
 215 „contendunt duros et pellere Marte colonos.
 „Nempe hoc ridiculum vulgus! natalibus horis
 „totum hominem et calidos a matre amplectimur artus,
 „vimque potestatum per membra recentis alumpni
 „spargimus et rudibus dominamur in ossibus omnes.
 220 „Quis locus in nostra tunc vobis sede dabatur,
 „congenitis cum regna simul ditionibus aequo
 „robore crescebant? nati nam luce sub una
 „et domus et Domini paribus adolevimus annis,
 „ex quo plasma novum de concepto paradisi
 225 „limite progrediens amplum transfugit in orbem
 „pellitosque habitus sumpsit venerabilis Adam,
 „nudus adhuc, ni nostra foret praecepta secutus.
 „Quisnam iste ignotis nunc hostis surgit ab oris
 „inportunus, iners, infelix, degener, amens,
 230 „qui sibi tam serum ius vindicat, hactenus exul?
 „Nimirum vacuae credentur frivola famae,
 „quae miseros optare iubet quandoque futuri

209. *germine* Pic. et fortassis c. 210. *unde advena* Sich. tres Gis. I
 Chor. Poett. Amstr. Tum aliter distinguendum; *nudos* 1 a. 211. *antiquo*
 Lugd. 213. *nostros* & Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr.
 Cell.; *solcare* r. 215. *duros expellere* Ang. c &. 216. *hoc* A
 Rat. m (cum gl. *est*) w margo trium Sich. Weitz. Obb., *ho* Erf., o cett. et
 Ang. a β c e & f g l o r Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.
 Heins. Cell. Arev., om. R; *non talibus* w; *oris* A Erf. Ald. Lugd.
 219. *damnamur* w. 221. *ditioribus* w ap. Mar. 222. *natis*
nam 1 Ang., *nata nam* g, *anticum* A, *nati cum* r w. 223. *Et domus*
Domini e; *concrevimus* 2 c. 225. *Limine* w; *transfigit in urbem* f,
transfluxit in orbem Pic. Weitz. 226. *pelliciosus* 2 g. 227. *in*
o, *nisi* β 2 c e Ald. Lugd.; *foret nisi nostra* l. 228. *ignotus* 1 R 1 a;
hostis nunc Ang. β c e & f g l o r; *horis* Rat. f m o Weitz. 230. *vindicat*
supra t *protegit* m, *vendicat* Ang. & w Weitz. 231. *credentur* B E
 Rat. a m o r Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Heins. Cham. Cell. Obb.,
creduntur Ang. β c e & f g l Ald. Lugd. Gis. I. Weitz. Amstr. Arev.
 232. *iubent* Rat. m r Gis. Weitz. Chor. Poett.

216. „Sensus est: Ego Superbia hora diei natalis assuefacio illos ad
 sic exerceo meos milites, quod ab rerum dominium.“ *Nebr.*

„spem fortasse boni, lenta ut solatia mollem
 „desidiā pigro rerum meditamine palpent.
 „Quid nī illos spes palpet iners, quos pulvere in isto 235
 „tirones Bellona truci non excitat aere,
 „inbellesque animos Virtus tepefacta resolvit?
 „anne pudicitiae gelidum iecur utile bello est,
 „an tenerum pietatis opus sudatur in armis?
 „Quam pudet, o Mavors et Virtus conscia, talem 240
 „contra stare aciem ferroque lacessere nugas,
 „et cum virgineis dextram conferre choreis.
 „Iustitia est ubi semper egens et pauper Honestas,
 „arida Sobrietas, albo leiunia vultu,
 „sanguine vix tenui Pudor interfusus, aperta 245
 „simplicitas, et ad omne patens sine tegmine vulnus
 „et prostrata in humum, nec libera iudice sese.
 „mens humilis, quam degenerem trepidatio prodit.
 „Faxo ego sub pedibus stipularum more teratur
 „invalida ista manus: neque enim perfringere duris 250
 „dignamur gladiis, argenti et sanguine ferrum
 „inbuere fragillique viros foedare triumpho.“

Talia vociferans rapidum calcaribus urget
 cornipedem laxisque volat temeraria frenis,
 hostem humilem cupiens impulsu umbonis equini 255
 sternere delectamque supercalcare ruinam.

Sed cadit in foveam praeceps, quam callida forte

233. *bonis* 1 β, *bonam* w; *lenta* A O R 2 T Fuld. Put. 3 g l Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell. Obb. [Vid. Heins. ad Ov. Her. XIX, 81. sim. leg. Claudian. Rapt. Pros. I, 16 *lentusque* (codd. *lactus*) *simul procedit lacchus*], *leta* w, *laeta* 1 T Aug. α β c e f m o r Fabr. Gis. Weitz. Arev. 234. *medicamine* 1 c Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I. Fabr. Chor. Poett. Amstr. 235. *Quid nullos* o, *Quidni spes illos* inv. 3.
 237. *tabefacta* o, *stupefacta virtus* e. 238. *iecor* r; *est* om. g.
 242. *Ac* Gis. I. Amstr., *Cumque hanc* Ald. Lugd.; *in choreis* e.
 243. *ibi* f, *nam* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Cham.; *pauper honestam* 3.
 244. *aluo* 3, *alboque* 2 f; *ieiunaeque* Ang. Rat. (prior. abasis) α 2 c e w. Probo. Nam ubi tandem *ieiunia* apud Prudentium *virtutis* nominae insignita? Haec lectio potius a monacho male pio intrusa videtur.
 246. 245. transp. R; *vultus* R. 248. *prodit* 2 c, *prodet* w. Iam inseritur *Degeneres animos timor argutos et manifeste* in l. [Cfr. Virg. Aen. IV, 13]. 249. *ut ter.* R. 250. *perstringere* c 3 l Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. 252. *et fragili vires* Rat. ex rec. corr. Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. (sed in Emend. restituit nostrum) Chor. Poett. Amstr. Cell. 253. *rabidum* Erf. 254. *latisque* 1 c.
 256. *superque* f; *ruinis* α, probo.

- fraus interciso suffoderat aequore furtim:
 fraus detestandis vitiorum e pestibus una,
 260 fallendi versuta opifex, quae praescia belli
 planiciem scrobibus violaverat insidiosis,
 hostili de parte latens, ut fossa ruentes
 exciperet cuneos atque agmina mersa voraret.
 Ac ne fallacem puteum deprendere posset
 265 cauta acies, virgis adopertas texerat oras,
 et superinposito simularat cespite campum.
 At regina humilis quamvis ignara manebat
 ulteriore loco, nec adhuc ad fraudis opertum
 venerat, aut foveae calcarat furta malignae.
 270 Hunc eques illa dolum, dum fertur praepete cursu,
 incidit et caecum subito patefecit hiatus:
 prona ruentis equi cervice involvitur, ac sub
 pectoris inpressu fracta inter crura rotatur.
 At virtus placidi moderaminis, ut levitatem
 275 prospicit obtritam monstri sub morte iacentis,
 intendit gressum mediocriter, os quoque parce
 erigit et comi moderatur gaudia vultu.
 Cunctanti Spes fida comes succurrit et offert
 ultorem gladium laudisque inspirat amorem:
 280 illa cruentatam conreptis crinibus hostem
 protrahit et faciem laeva revocante supinat.
 Tunc caput orantis flexa cervice resectum
 eripit ac madido suspendit colla capillo.
 Extinctum vitium sancto Spes increpat ore:
 285 „Desine grande loqui, frangit Deus omne superbum,

258. *suffoderat* r. In f hic versus reicitur post 260. 259 deest in
 3; e om. Ang. β 1 c l Ald. Lugd.; una est e Ald. Lugd. 261. *violaverat*
 A R cett. et nostri scripti omnes [Vid. H. 218. 355.], *vitiaverat* Pat. Heins.
 Cham. Cell. 263. *versa* l l r. 264. *At* o Weitz. (non B), *possit* m.
 265. *Clara* W (supra) Ang. β e 3 f l w Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett.
 Amstr., *Cauta* A R cett. α e g m o r Fabr. 267. *Asp* Gis.; *ignora* r.
 269. *haud* (cum gl. non) l, *haut* 2 r, *ut* w; *nondum calcarat* ad oram
furta c. 270. *Huc* w, *Hinc* E P Barth. 272. 271. transp. f.
 272. *Una ruentis* w; *cervice rotata superque Pectoris inpressu quad-*
pedes provolvitur ipse Rat. ex corr. 273. *Pectoris pressu* Fabr. Gis.
 (in Emend. restituit nostrum), *inpressum* A, *impulsu* l R; *inter dura* f.
 274. *Et* B; 274...490 om. A, 274...555 des. in 3. 275. *Per-*
spicit Rat. a m Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr., *Aspicit* g, *Conspicit* w;
obstrictam Fuld. 276. *hoc* ser. l; *perfo* Fuld. 280. *cruentatam*
 f r w. 281. *Contrahit* w. 283. *et* α f g Ald. Lugd. Heins.
 Cham. (non Cell.).

„magna cadunt, inflata crepant, tumefacta premuntur.
 „Disce supercilium deponere, disce cavere
 „ande pedes foveam, quisquis sublimē minaris.
 „Pervulgata viget nostri sententia Christi,
 „scandere celsa humiles et ad ima redire feroces. 290
 „Vidimus horrendum membris animisque Goliath
 „invalida cecidisse manu: puerilis in illum
 „dextera funali torsit stridore lapillum
 „traiectamque cavo penetravit vulnere frontem.
 „Ille minax, rigidus, iactans, truculentus, amarus, 295
 „dum tumet indomitum, dum formidabile fervet,
 „dum sese ostentat clipeo, dum territat auras,
 „expertus pueri quid possint ludicra parvi,
 „succubuit teneris bellator turbidus annis.
 „Me tunc ille puer virtutis pube secutus 300
 „florentes animos sursum in mea regna tetendit,
 „servatur quia certa mihi domus omnipotentis
 „sub pedibus Domini meque ad sublime vocantem
 „victores caesa culparum labe capessunt.“
 Dixit, et auratis praestringens aera pennis 305
 in caelum se virgo rapit. Mirantur euntem

289. *Divulgata* w. 291. *golian* Rat. m. 293. *Dextra* g;
funali E P T Barthii cod. 1 α h. Obb., *fundali* 1 R, *fundali* 2 α β c e f g l m
 o r Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham.
 Cell. Arev. [Cfr. infra 324. 325. 866. P. V, 469; D. 76 huc non pertinet.].
 294. *Transiectamque* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr.
 Cell. Obb. 295. 297. 296 transp. c; 296. 298. 297 e. 296. *indo-*
mite w; *fervet* W supra tres vetustiores Heinsii Ang. α β c e f l o Ald. Lugd.
 Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *terret* R
 Rat. nous Cauchii g m r w Weitz. 297. *terreat auras r*, *territat ense*
 P. 298. *Carpere...possent* R; *possunt* o, *possent* Rat. m. 299. *tene-*
bris r; *armis* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.
 301. *annos* supra alt. Erf. 302. *quia* Put. Weitz. Amstr. Obb., *qua*
scripti nostri omnes Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Heins. Cell.
 Arev.; *cuncta michi* l. 303. *ad exc.* l. 304. *Lictores* 2 T Boh. l.
 305. *perstringens* R β 1 c f l r Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor.
 Poett. Amstr., *perfringens* 2 c.

287. *supercilium*] superbiae ha-
 bitaculum atque vituperii. Cfr. Gell.
 N. A. XIX, 7, 16 *subductis super-*
cilliis carptores.

291. *Vidimus*] „Pauci hi versus
 tanquam opus Prudentii diversum et
 inscriptum *Monomachia Davidis et*
Goliathi notantur in indice aliqui
 accuratissimo Bibliothecae Cassana-

tensis. Extant videlicet in Criticis
 Sacris Londini 1660. Tom. VIII, col.
 277. in fine operis: *In historiam*
monomachiae Davidis et Goliathi
Reg. I, 17 inquisitio Matthaeo Hor-
atio auctore, ubi legitur: *Prudentius*
monomachiam his versibus in Psy-
chomachia breviter perstringit: Ex-
tinctum vitium etc.“ Arev.

virtutes tolluntque animos in vota, volentes
ire simul, ni bella duces terrena retardent.
Confligunt vitis, seque ad sua praemia servant.

- 310 Venerat occiduis mundi de finibus hostis
Luxuria, extinctae iam dudum prodiga famae,
delibuta comas, oculis vaga, languida voce,
perdita delictis, vitae cui causa voluptas
elumbem mollire animum, petulanter amoenas
315 haurire inlecebras et fractos solvere sensus.
Ac tunc pervigilem ructabat marcida caenam:
sub lucem quia forte iacens ad fercula raucos
audierat lituos, atque inde tepentia linquens
pocula lapsanti per vina et balsama gressu
320 ebria calcatis ad bellum floribus ibat.
Non tamen illa pedes, sed curru invecta venusto
saucia mirantium capiebat corda virorum.
O nova pugnandi species! non ales arundo
nervo pulsa fugit, nec stridula lancea torto
325 emicat amento, frameam nec dextra minatur:
sed violas lasciva iacit foliisque rosarum
dimicat et calathos inimica per agmina fundit.

307. *invita* 2 Ang. 308. *retardant* o. 309. *intus p. vitis* o,
(ut supra v. 13.). 310...343 inscribb. *Luxuria* Rat. m, 310...453 *De*
Sobrietate et Luxuria w. 312. *Delibuta* metro exigente; *oculos...*
vocem R cod. Cauch. Heins. Cham. (non Cell.) Gall. Teol. [Vid. supra 23].
313. *Edita* w; *cura* Boh. l w, *cauda* r (!). 314. *molliri petulenter*
2 Ang. 316. *At* P Ang. g w Gis., *Et* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett.
Amstr.; *nunc* Sich. tres Chor. Poett. 319. *lassanti* (? *laxanti*) l.
320. *foribus* f. 321. *Nec* o w; *sed* exc. o. 323. *alis* E.
324. *Nervum* 1 E Put. h, *Nervo impulsa* Cell. ex coniect. Heinsii. [Virg.
Aen. XII, 856.] *fuit* Ang. 1 f. 325. *framea* α β ε f g l r Ald. Lugd.
Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Cell.; insertus est hic versus in c secun-
dis curis. 327. *fudit* Rat.

310...453. *Luxuriae et Sobrietatis pugna* inscribb. edd. vett. Cfr. varr. leett. 310. *occiduis de...finibus*] „De Africa an de Hispania? sed a neutra mores corrupti venerunt in medium orbem. An de finibus occiduis i. e. *vergente mundi vespere* ut canit Hymnographus, in quos, ut inquit Apostolus, *saeculorum fines devenerunt* I. Cor. 10, unde paulo post: *Vespertinus edit populus* i. e. in mundi vespere constitutus.“ *Nebr.* Sed iam Arev. monuit Romam orbis caput esse intelligendam, ubi inmo-

dicus lux dominabatur. Cfr. Sachse: Geschichte u. Beschreibung der Stadt Rom (Hannov. 1828) I, p. 489. Simili modo ep. Clem. Rom. ad Iacobum, 1: ὁ τῆς θύσεως τὸ σκοτεινότερον τοῦ κόσμου μέρος ὡς πάντων ἱκανώτερος φωτίσαι χελευσθεὶς... οὗτος αὐτός, διὰ τὴν ἄμετρον πρὸς ἀνθρώπους στοργὴν σαφῶς, δημοσίᾳ, ἐπὶ τοῦ ἐνεστώτος πονηροῦ, τὸν ἐσόμενον ἀγαθὸν ὅλῳ τῷ κόσμῳ μὲνῶσαι βασιλεῖα, μέχρις ἐνταῦθα τῇ Παύλῳ γεγόμενος.

Inde eblanditis virtutibus halitus illex
 inspirat tenerum labefacta per ossa venenum,
 et male dulcis odor domat ora et pectora et arma 330
 ferratosque toros obliso robore mulcet.

Deiciunt animos ceu victi et spicula ponunt
 turpiter, heu, dextris languentibus obstupefacti,
 dum currum varia gemmarum luce micantem
 mirantur, dum bracteolis crepitantia lora, 335
 et solido ex auro pretiosi ponderis axem
 defixis inhiant obtutibus et radiorum
 argento albenstem seriem, quam summa rotarum
 flexura electri pallentis continet orbe.

Et iam cuncta acies in deditionis amorem 340
 sponte sua versis transibat perfida signis,
 Luxuriae servire volens dominaeque fluentis
 iura pati et laxa ganeorum lege teneri.

Ingemuit tam triste nefas fortissima virtus
 Sobrietas, dextro socios decedere cornu 345
 invictamque manum quondam sine caede perire.
 Vexillum sublime crucis, quod in agmine primo
 dux bona praetulerat, defixa cuspidē sistit,
 instauratque levem dictis mordacibus alam
 extimulans animos nunc probris, nunc prece mixta: 350
 „Quis furor insanas agitat caligine mentes,
 „quo rultis, cui colla datis, quae vincula tandem —
 „proh pudor — armigeris amor est perferre lacertis,

328. *e blanditis* Ang., *blanditis* Erf. β 1 1 r, *blanditiis* c. 330. *arua*
 1 r. 331. *choros* R II Bon.; *oblito* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett.
 Cell. Iam Ang. cod. Pulmanni β c e w Dav. inserunt: *Luxuria huc (hic 2 c)*
violae curru delata venusto Per populos iacit, ut male (mala Ang.) credula
(credita cod. Pulm.) corda tepescant. 333. *obstupefacta* 1 r.

335. *brateolis* Ang. β c m, *bratteolis* r. 337. *Dum fixis* w.
 338. *quem* P (axem). 339. *orbem* f w. 341. *perdida* (sic)
 Gis. I, *perdita* Amstr. 342. *iubentis* w. 343. *ganeorum* Ald.
 Lugd. Sich. tres Gis. Chor. Poett. Amstr. et, ex errore opinor, Obb.
 344...453. *Sobrietas* inscribb. Rat. m. 345. *discedere e, decernere* r.
 349. *aulam* r. 350. *Et stimulan* a f, *Instimulan* R Rat. g m o r Gis.
 Weitz. 351. *insanus* E ms. Barthii. 353. *Ah pudor...praeferre* w.

347. *crucis*] ad morem in proeliis
 praeferendi crucem signis sicuti cri-
 stis militum impressam vel labbaro
 intextam adludit. Loco crucis et mo-
 nogramma Christi vexillo haud raro

inditum fuisse ex nummis Constantini
 Imp. satis constat. Vid. S. I, 464, 487,
 Euseb. vit. Const. I, 25, Lips. de
 cruce III, 15, 16, Gretser. de cr. II,
 18, Gori. I. I. p. 160.

- „lilia luteolis interlucentia sertis
 355 „et ferrugineo vernantes flore coronas?
 „His placet adsuetas bello iam tradere palmas
 „nexibus, his rigidas nodis innectier umas,
 „ut mitra caesariem cohibens aurata virilem
 „conbibat infusum croceo religamine nardum,
 360 „post inscripta oleo frontis signacula, per quae
 „unguentum regale datum est et chrisma perenne?
 „ut tener incessus vestigia symmate verrat,
 „sericaque infractis fluitent ut pallia membris
 „post inmortalem tunicam, quam pollice docto
 365 „texuit alma Fides, dans inpenetrabile tegmen
 „pectoribus lotis, dederat quibus ipsa renasci.
 „Inde ad nocturnas epulas, ubi cantharus ingens
 „despuit effusi spumantia dampna Falerni,
 „in mensam cyathis stillantibus, uda ubi multo
 370 „fulcra mero veterique toreumata rore rigantur.
 „Excidit ergo animis eremi sitis, excidit ille
 „fons patribus de rupe datus, quem mystica virga
 „elicit scissi salientem vertice saxi?

354. *luteolis* Ang. 357. *ac rigidas* Erf. Weitz. (non W), *his*
rigidis 1 g. 359. *At w.* 359. *Cum bibat* Ang.; *infusam* Ang.
 β f g l m r cod. Cauch. Weitz.; *relegamine* E. 360. *fronti* g; *post quae*
 W, *postquam* W (supra) Erf. o Weitz. 361. *est om. e.* 362. *Et*
 w; *uertat* r. 363. *infractis* Ang. β f g l m o Ald. Lugd. Sich. tres Fabr.
 Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. Obb., *in fractis* a c e Gis. Heins. Arev.
 364. *tonicam* W Weitz.; *pollus* r; *dextro* Ang. r. 367. *Inde* R
 Rat. Heins. relq. cod. Barthii α e h m Weitz. Heins. Cell. Arev. Obb., *Ite*
 O Ang. β c f g l o r Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Gif. ex vet. lib. Chor.
 Poett. Amstr. 368. *Dispuis* 1 α, *Despicit* l. Etiam Weitz. ed. *Dispuis*,
 quae lectio quin Prudentiana sit; non dubito cum Obb. Cfr. A. 1084. Improb-
 abat autem Obb. *distruendi* verbum, quod Heins. ad A. 445. all. v. 528. 529.
 eiusdem carminis et inscriptione de ponte Salario A NEFANTISSIMO TY-
 RANNO TOTILA DISTRUCTA defendi vult, quia alibi non inueniatur; nam
 Sueton. Calig. 41: *distructis et instructis pro loci dignitate pluribus cellis*
 codd. *distinctis* praebent. 369. *Immensam... undam* Ang. β (*Immensam*)
 e f g l Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gif. p. 483 Chor. Poett., *In mensam ...*
undam c; *stipulantibus* w; *stillantibus* dambis multo h plane corruptum.
 370. *Pulcra* o; *coreumata* o, *toreignata* r. 371. *Excidit ergo*
animis sitientibus ille in eremo Fons patribus Rat. ex corr. 373. *sa-*
liente f; e *uertice* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.

358. *mitra*] Libidinis signum in-
 terp. Obb. all. Cic. Har. resp. 44:
A mitra, a crocota, a muliebribus
soleis ... a stupro factus est repente

popularis P. Clodius. Turneb. Adv.
 IV, 14.

371. *eremi*] penultima correpta ut
 alibi (C. VI, 142, VII, 124 etc.) in
 graecis vocc. Cfr. Exod. 16 et 17.

„Angelicusne cibus prima in tentoria vestris
 „fluxit avis, quem nunc sero felcior aevo 375
 „vespertinus edit populus de corpore Christi?
 „His vos inbutos dapibus iam crapula turpis
 „Luxuriae ad madidum rapit inportuna lupanar:
 „quosque viros non ira fremens, non idola bello
 „cedere compulerant, saltatrix ebria flexit. 380
 „State, precor, vestri memores, memores quoque Christi.
 „Quae sit vestra tribus, quae gloria, quis Deus et rex,
 „quis Dominus, meminisse decet. Vos nobile Iudae
 „germen ad usque Dei genitricem, qua Deus ipse
 „esset homo, procerum venistis sanguine longo. 385
 „Excitet egregias mentes celeberrima David
 „gloria continuis bellorum exercita curis.
 „Excitet et Samuel, spoliū qui divite ab hoste
 „attrectare vetat, nec victum vivere regem
 „incircumcisum patitur, ne praeda superstes 390
 „victorem placidum recidiva in praelia poscat.
 „Parcere iam capto crimen putat ille tyranno:
 „at vobis contra vinci et succumbere votum est.
 „Paeniteat, per si qua movet reverentia summi
 „numinis, hoc iam dulce malum voluisse nefanda 395
 „proditione sequi: si paenitet, haud nocet error.
 „Paenituit Jonathan ieiunia sobria dulci
 „conviolasse favo sceptri mellisque sapore

374. *Angelicusne* 1 Ang. Sich. tres Chor. Poett. Cell.; *patria* p. *prima* codd. Canch.; *nostris* 1 Ang. f 1 w Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Cell. 375. *sero quem nunc* r; *felicitate* 1 R W Rat. Weitz. 376. *de sanguine Christi* Erf. 379. *idolaque* p. *non idola* Rat. ex corr. Ald. in Emend. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. 383. *nos* r. 384. *ex qua* Ang. 385. *Natus* p. *esset* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. 389. *Attractare* Ang. [ut in multis codd. Livii V, 32 et Virg. Aen. II, 719 teste Pierio legitur *attractare*, et *adtractare*]. 390. *paeniter* w; *neu* Fabr. 391. *redidiva* E Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. 392. *capto esse crimen* e. 393. *nobis* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett.; *notum* 1 Ang.; om. *est* g. 394. *vos* p. *per* e, *eras*. *per* in r; *moveat* Fuld. 396. *aud* 1 f, *aut* 1 l. 397. *Jonathan* R cum nostris codd. et edd. nisi quod *Jonathan* Heins. Cell. Obb. Vv. 397...449 folium unum ex plentes desunt in e. 398. *favo sumpti* Ang. β fl, *favo sumpto* Ald. Lugd. Sich. tres Torn. Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr., *favo cepit* e, *favo ceptri* bei (sic) r.

388. I. Sam. (Reg.) 15, et de v. 397 eiusdem libri cap. 14.

394. *Paeniteat*] „per reverentiam Dei, si qua vobis est, paeniteat vos

sequi luxuriam. Maronis illud imitatus est Aen. II, 142 *Per, si qua est, quae restat adhuc mortalibus usquam Intemerata fides, oro.* Cell.

- „heu! male gustato, regni dum blanda voluptas
 400 „oblectat iuvenem iurataque sacra resolvit.
 „Sed quia paenituit, nec lacrimabilis illa est,
 „nec tinguit patrias sententia saeva secures.
 „En ego Sobrietas, si conspirare paratis,
 „pando viam cunctis virtutibus, ut malesuada
 405 „Luxuries multo stipata satellite paenas
 „cum legione sua Christo sub iudice pendat.“
 Sic effata, crucem Domini ferventibus offert
 obvia quadriugis, lignum venerabile in ipsos
 intemptans frenos, quod ut expavere feroces,
 410 cornibus oppansis et summa fronte coruscum,
 vertunt praecipitem caeca formidine fusi
 per praerupta fugam: fertur resupina reductis,
 nequidquam loris auriga comamque madentem
 pulvere foedatur: tunc et vertigo rotarum
 415 implicat excussam dominam, nam prona sub axem
 labitur et lacero tardat sufflamine currum.
 Addit Sobrietas vulnus letale iacenti
 coniciens silicem rupis de parte molarem.
 Hunc vexilliferae, quoniam fors obtulit, ictum
 420 spicula nulla manu, sed belli insigne gerenti
 casus agit saxum, medii spiramen ut oris

399. *mala voluptas e*, *blanda voluntas* 1 l. 400. *iurataque regna*
 1 o, *iurataque iura* w. 401. *ulla* W (supra) Fuld. cod. Barthii w
 Cell. 402. *tinxit* Ang. f 1 g 1 Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett.
 404. *malasnada* α, *male suada* supra *l suasa* g, *male suasa* e f l
 [D. 2.]. 406. *pendet* 1 g o. 407. *affata* l; *servientibus* Lugd.
 408. *quadriugis* P T Put. α Weitz. Heins. Cell. Obb., *quadrigus* f,
quadrigis relqq. Weitziani nostrique scripti et edd. 410. *Cordibus* 1 r;
oppansis O P R T Ang. Put. Rat. α f g h m (*obpansis*) o r w Weitz. Heins.
 Cell. Arev. Obb., *obpannis* emend. *obpansis* E Fabr., *oppassis* β 1 Gis. cum
 tribus codd. et Dav. Barthii cod., *expansis* Ald. Lugd. Sich. tres Gis. 1 Chor.
 Poett. Amstr., *expassis* e. In Erf. ita leg. *Quod ut expavere coruscum* (supra
feroces) Cornib. opp. et s. f. *renitens* (supra *coruscum*). [Cfr. Gell. XV, 15.].
 413. *Nequidquam* Rat. α m r; *auriga loris* Sich. 1 ll (non III) Chor. Poett.;
comasque madentes Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr.
 414. *foedatur* uterque R Put. α 1 h Heins. (non Cell.) Obb. [C. V, 54.],
foedat humi nostri relqq. scripti et edd. (quod Obbario opinante forte verius;
 vid. Ov. Met. VIII, 529.). 415. *axe* g Ald. Lugd. Sich. tres Chor.
 Poett. 416. *et exc. e*; *sub flamine* o r. 418. *salicis* 1; *prima* p.
rupis r w. 419. *sortis* f, *sors* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett.
 Amstr. 420. *bella* Ang., *bellum* l. 421. *ut om e* (non g) o; *horis* l,
odoris E Barthii membranae, *med. ut sp. odoris* coni. Arev.

frangeret et recavo misceret labra palato.

Dentibus introrsum resolutis, lingua resectam

dilaniata gulam frustis cum sanguinis inplet.

Insolitis dapibus crudescit guttur et ossa 425

conliquefacta vorans revomit, quas hauserat, offas.

„Ebibe iam proprium post pocula multa cruorem“

virgo ait increpitans „sint haec tibi fercula tandem

„tristia praeteriti nimis pro dulcibus aevi.

„Lascivas vitae inlecebras gustatus amarae 430

„mortis et horrifico sapor ultimus asperet haustu.

7 Cede ducis dispersa fugit trepidante pavore

„nugatrix acies.“ Iocus et Petulantia primi

cymbala prociunt: bellum nam talibus armis

ludebant, resono meditantes vulnera sistro. 435

Dat tergum fugitivus Amor: lita tela veneno,

et lapsum ex humeris arcum pharetramque cadentem

pallidus ipse metu sua post vestigia linquit.

Pompa ostentatrix vani splendoris inani

exuitur nudata peplo: discissa trahuntur 440

serta venustatis collique ac verticis aurum

solvitur et gemmas discordia dissona turbat.

Non piget attritis pedibus per acuta fruteta

ire voluptatem: quoniam vis maior acerbam

compellit tolerare fugam: formido pericli 445

praedurat teneras iter ad cruciabile plantas.

Qua se cumque fugax tripidis fert cursibus agmen,

dampna iacent, crinalis acus, redimicula, vittae,

sibula, flammeolum, strophium, diadema, monile.

422. *Frangeret atra cavo* Erf. 424. *frustris g, fustis r; et sanguine complet* Gis. I Amstr. 426. *Collaque fracta e; auæerat g.*
 427. *En bibe l o; fercula* R W (supra) Erf. Fuld. r. 428. *pocula* R Erf. Fuld. r. 429. *Trina g; pro luxibus* R Ang. Pic. cod. Wass. β f 2 g l (vid. Havercamp. ad Sal. Ind. *luxus*) Luneburg. 1648; *sub luxibus* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Cell. 430. *Lascivias g.*
 431. *horrificas... haustu* R O W (supra) Fuld. e, *horrifecos... haustus o; asperat h m* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Heins. Cell. Obb. 434. *bello l a.* 435. *meditantes r (? madidantes); proelia* Erf. Fuld. 437. *lassum f; ex om.* W Weitz. 438. *post exc. e; liquit* Erf. 440. *trahantur l r.* 441. *ac exc.* Lugd.
 442. *concordia* Fuld.; *turpat* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. 443. *pudet* Erf.; *artitis* Barth. eod., *artiritis g, ateritis r.* 444. *acerba o.* 445. *Compulerat o.* 446. *Perdurat* W (supra) Ang. β f l Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Weitz. Gif. p. 391 Chor. Poett. Amstr.
 447. *cumque exc.* Ang.; *fert gressibus m.* 449. *Flammeolum sibula e; strophium* parum constanter Heins. Cham., qui *straflo* C. III, 29.

- 450 His se Sobrietas et totus Sobrietatis
abstinet exuviis miles dampnataque castis
scandala proculcat pedibus, nec fronte severos
connivente oculos praedarum ad gaudia flectit.
Fertur Avaritia gremio praecincta capaci,
455 quidquid Luxus edax pretiosum liquerat, unca
conripuisse manu, pulcra in ludibria vasto
ore inhians auriq[ue] legens fragmenta caduci
inter arenarum cumulos: nec sufficit amplus
implevisse sinus, iuvat infarcire cruminis
460 turpe lucrum et gravidos furtis distendere fiscos,
quos laeva caelante tegit laterisque sinistri
velat opermento: velox nam dextra rapinas
abradit spoliisque unguis exercet aenos.
Cura, fames, metus, anxietas, periuria, pallor,
465 corruptela, dolus, conmenta, insompnia, sordes,
Eumenides variae monstri comitatus aguntur.
Nec minus interea rabidorum more luporum
crimina persultant toto grassantia campo,
matris Avaritiae nigro de lacte creata.
470 Si fratris galeam fulvis radiare ceraunis

452. non Fuld., ne Weitz.; forte f. 453. praeclara p. praedarum
g; flectat 1m Weitz. 454...501. Titulus Avaritia Rat. m 454. Fertur
avarities Rat. 455. edax Luxus Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr.
Obb. 456. illudibria p. in ludibria f cod. Pic., et ludibria β 1, ad
ludibria Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr. 457. ramenta
coni. Heins. 458. ampli r. 459. Implevisse Fuld.; infarcire
Ang. Weitz. (non W); cruminis E R vetustiores libb. Heins. 1α Obb. [Vid.
Paul. Diac. p. 46. ed. Lindem. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 4, 11], crumenis 2α
et relqq. nostri scripti cum edd. 460. fenus p. furtis r, furti 1 g;
saccus p. fiscos Fuld. 461. ministri Gis. Heins. Cham. ex errore,
opinor. 462. opermento R β c m r Weitz. Barth. Heins. Cell. Obb.,
adoperto Ang. g, oprimento relqq. nostri scripti et edd. 464. famis
E (ut semper) 1α Cell.; insomnia g. 465. periuria g; sortes R.
466. furiae (gl. m) Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Chor. Poett. Amstr.,
varie Fabr. Gis. 467. rapidorum α g l 1 o forte verius. 468. cras-
santia c f l 1 m Ald. Lugd.

451...666 (al. 69.) „Avaritiae et
Largitatis [al.: Operationis aut Mi-
serationis] pugna inscrib., vid. v.
572., ubi Prud. verbo operat., quod
apud alios sacrificium significat (Por-
phyr. ad Hor. Od. III, 14, 6, Parei
lex crit. p. 855), pro miseratione
[Erbarmung vertit Silbert.] utitur.“
Obb. Cfr. varr. lectt.

470. Si fratris galeam fulvis ra-

diare ceraunis] „Tanta rabies est
avaritiae, ut miles commilitonem,
frater fratrem, quem videat gemmis
nitentem galeam aut arma habere,
interficiat. Iso Magister: Ceraunis,
rubris monilibus vel lapillis. Ce-
raunna proprium nomen gemmae,
fulvum habens colorem, nam Graece
fulgur. Plinius XXXVII, 9 cerau-
niam dixit.“ Cell. Cfr. Mart. (ed.

germanus vidit conmilito, non timet ensem
 exerere atque caput socio mucrone ferire,
 de consanguineo rapturus verticē gemmas.
 Filius extinctum belli sub sorte cadaver
 adspexit si forte patris, fulgentia bullis 475
 cingula et exuvias gaudet rapuisse cruentas:
 cognatam civilis agit discordia praedam,
 nec parclt propriis amor insatiatus habendi
 pigneribus spoliaturque suos famis inopia natos.
 Talia per populos edebat funera victrix 480
 orbis Avaritia sternens centena virorum
 millia vulneribus variis: hunc lumine adempto
 effossisque oculis velut in caligine noctis
 caecum errare sinit, perque offensacula multa
 ire, nec oppositum baculo temptare periculum. 485
 Porro alium capit intuitu fallitque videntem
 insigne ostentans aliquid, quod dum petit ille,
 excipitur telo incautus cordisque sub ipso
 saucius occulto ferrum suspirat adactum.
 Multos praecipitans in aperta incendia cogit, 490
 nec patitur vitare focos, quibus aestuat aurum,
 quod petit arsurus pariter speculator avarus.
 Omne hominum rapit illa genus, mortalia cuncta
 occupat interitu: neque est violentius ullum
 terrarum vitium, quod tantis cladibus aevum 495
 mundani involvat populi damnetque gehennae.
 Quin ipsos temptare manu, si credere dignum est,
 ausa sacerdotes Domini, qui praelia forte

472. *at* Ang. 475. *pullis* r. [Vid. C. VII, 151 et varr. lect.
 476. *Singula* r. 479. *Pigneribus* Rat. α g m Weitz. Heins. Obb.,
Pignoribus reliq. nostri scripti et edd.; *spoliatur* e; *famis* E Boh. I Pat. 1 α
 Heins. Cell. Obb., *fames* Rat. Ang. 2 α β c f g l m o 2 r et reliq. edd., *fame*
 1 r, *fumus* esse videtur in e; *inproba* E P. 480. *generabat* w.
 481. *avarities* Rat. notante Marietto: „Sed recenti manu, hoc quidem loco,
 fortasse ad imitationem superioris (454), prius fuit *tia*.“ 484. *facit*
cod. Cauch.; *offendicula* Ang. Pat. 486. *capit alium* e, *alium caput*
intuitum r. 487. *cum petit* 1 m. 490. *in exc. e.* 491. *auram*
 Ang. 492. *peculator* Erf. et duo vetustissimi Heinsii, qui def., *specu-*
latum Bon. 493. *Omnem hominem* w; *capit* R II. 494. *neque*
est A E P R W α β f g l r Ald. Lugd. Weitz. Heins. Cham. Obb., *neque enim*
e, *neque enim est* Ang. c m o Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell.
 Arev., *neque ea violentius ullum* putabat aliquando Heins. 496. *involvit*
 R. 498. *fortes* Erf.

Schneidewin.) I, 75: *erant tres a ceraunos...occulebant.*
fronte gemmas: Lychnis, astrites,

- ductores primam ante aciem pro laude gerebant
 500 virtutum magnoque inplebant classica flatu.
 Et fors innocuo tinxisset sanguine ferrum,
 ni Ratio armipotens, gentis Levitidis una
 semper fida comes, clipeum obiectasset et atrae
 hostis ab incursu claros texisset alumpos.
 505 Stant tuti Rationis ope, stant turbine ab omni
 immunes fortesque animi: vix in cute summa
 praestringens paucos tenui de vulnere laedit
 cuspis Avaritiae. Stupuit luis improba castis
 heroum iugulis longe sua tela repelli,
 510 ingemit et dictis ardens furialibus infit:
 „Vincimur heu segnes, nec nostra potentia perfert
 „vim solitam, languet violentia saeva nocendi,
 „sueverat invictis quae viribus omnia ubique
 „rumpere corda hominum: nec enim tam ferrea quemquam
 515 „formavit natura virum, cuius rigor aera
 „sperneret, aut nostro foret impenetrabilis auro.
 „Ingenium omne necl dedimus, tenera, aspera, dura,
 „docta, indocta simul, bruta et sapientia, nec non
 „casta, incesta meae patuerunt pectora dextrae.
 520 „Sola igitur rapui quidquid Styx abdit avaris
 „gurgitibus: nobis ditissima tartara debent,
 „quos retinent, populos: quod volvunt secula, nostrum est,
 „quod miscet mundus vesana negotia, nostrum.
 „Qui fit, praevalidas quod pollens gloria vires
 525 „deserit et cassos ludit fortuna lacertos?
 „Sordet Christicollis rutilantis fulva monetae

499. *Victores e; primi W supra.* 500. *inflabant o.* 502...
 572. *in scribb. Ratio Rat. m.* 503. *obiectaret Erf.* 504. *clarus r.*
 506. *fortisque 1 α; animo Fuld., animis e.* 507. *Perstringens β*
c f l Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr., Porstringens
(sic) Ang. 508. *luis E R 1 α Heins. Cell. Obb., lues 2 α cum relqq.*
nostris scriptis et edd., vid. S. I, 5; cassis w. 509. *rebelli r.*
 510. *Ingemuit r; furialibus ardens m.* 511. *Vescim. 1 A; praefert*
cod. Cauch. l Gis. cum ed. Dav. Amstr., profert Fuld., refert 1 W Weitz.
 512. *solo p. solitam Ang.* 515. *Duravit Erf., Duravit supra*
l formavit c; vigor Fuld. 522. *Quod 2 α; retinet 1 m; aut volv. B.*
 523. *mundis Lugd.; nostrum est Ang. β e f Ald. Lugd. Sich. tres Fabr.*
Gis. Chor. Poett. Amstr. 524. *Quid fit Ang. 1 Rat. 2 β c e f 2 g 11,*
Quid sit B 1 g margo trium Sich., Qui sit r, l quid est m ad oram; per
validas 2 g; virtus corr. vires r. 525. *casses o; 526. 525 ordinat e.*
 526. *forma p. fulva Ang.*

„effigies, sordent argenti emblemata et omnia
 „thesaurus nigrante oculis vilescit honore.
 „Quid sibi docta volunt fastidia? nonne triumphum
 „egimus ex Scarioth? magnus qui discipulorum 530
 „et conviva Dei, dum fallit foedere mensae
 „haudquaquam ignarum dextramque parabside iungit,
 „incidit in nostrum flammante cupidine telum,
 „infamem mercatus agrum de sanguine amici
 „numinis, obliiso luiturus iugera collo. 535
 „Viderat et Iericho propria inter funera, quantum
 „posset nostra manus, cum victor concidit Achar.
 „Caedibus insignis murali et strage superbus
 „succubuit capto victis ex hostibus auro,
 „dum vetitis insigne legens anathema favilla, 540
 „maesta ruinarum spolia insatiabilis haurit.
 „Non illum generosa tribus, non plebis avitae,
 „iuvit Iuda parens, Christo quandoque propinquo
 „nobilis et tali felix patriarcha nepote:
 „quis placet exemplum generis, placeat quoque forma 545
 „exitil: sit poena eadem, quibus et genus unum est.

527. *sordet o.* 528. *migrante Pic. Weitz.* 529. *tanta p. docta schedae Cauch.; fastigia Ang. c f g l; triumpho Fabr. Gis., triumphos Gif. p. 471.* 530. *Egimus ex Scarioth E R Rat. praecipui Heinss. a c m o r w Ald. Lugd. Weitz. Obb., Eg. ex Scariot Gif. p. 471, Eg. ex car. A, Eg. ex cariot g l, Ex scharioth egimus Ang., Eg. Isarioth Fabr. Gis., Eg. e Scarioth (Scariot) relqq. nostri scripti et edd.; summus P (supra) R β c (sumus) g l m (ad oram t magnus) o r w margo trium Sich. Weitz.* 531. *Et convivandi dum o; foedera W Fuld. r w.*
 532. *dextraque Pat., dextram (om. que) W; parabside R Pat. Heinss. Obb. [Scripturam parabs. (paraps.) Hesych. [παράψιδες ἢ παρόψιδες τὰ πυράλα τεύβλη] Isidor. [Or. XVI, 19: parabs. quadrangulum s. e. paribus absidibus] edd. Iuvén. III, 142., Petron. 34. Dig. lex XIX, 3. (de aur. et arg.) confirmant: alteram graeci scriptores Xenoph. (Cyr. I, 3, 4.) Athen. (Deipp. IX, 1 etc.) Epict. (II, 20.) Phryaich. (p. 176. ib. Lobeck.), qui ea voce et pro obsonio, et pro vase usurpant, quam significationem apud Latinos utrumque verbum exhibet. Quare edd. optimos sequamur necesse est, cf. Epilog. 18, Mart. XI, 28, 3. Sueton. Galb. 12. Schleuss. lex. s. v., intpp. ad Matth. XXIII, 25 adnot. Heinss. Obb.]. Ex nostris parapside Ang. a c o 2 g 2 l m r Ald. Lugd. Weitz. Cell. Arev., parapside β, passide f, parapside 1 g l l, perapside o, paropside Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.; tingit Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett., tinguit Amstr. 535. *eliso Ald. Lugd.* 537. *Possit r; decedit Rat. 1 m Weitz.; Achar T W 1 Ang. Weitz. Amstr., acam l, Achar β e r Gis. (non Gis. l) Arev., achar g, achar o.* 538. *et om. Ang. l, e p. et a.* 539. *ex victis inv. a.* 541. *Festa w.* 543. *iura p. Iuda 1 Ang. margo trium Sich.; propinquus Fabr. Fuld.* 545. *placet his p. placeat w.**

- „Quid moror aut Iudae populares, aut populares
 „sacricolae summi — summus nam fertur Aaron —
 „fallere fraude aliqua, Martis congressibus inpar?
 550 „Nil refert, armis contingat palma dolisve!
 Dixerat, et torvam faciem furiatillaque arma
 exuit, inque habitum sese transformat honestum.
 Fit virtus specie vultuque et voce severa:
 quam memorant frugi, parce cui vivere cordi est
 555 et servare suum, tanquam nil raptet avare,
 artis adumbratae meruit, ceu sedula, laudem.
 Huius se specie mendax Bellona coaptat:
 non ut avara lues, sed virtus parca putetur,
 nec non et tenero pietatis tegmine crines
 560 obtegit anguinos, ut candida palla latentem
 dissimulet rabiem diroque obtenta furori,
 quod rapere et clepere est avideque abscondere parta,
 natorum curam dulci sub nomine iactet.
 Talibus inludens, male credula corda virorum
 565 fallit imaginibus: monstrum feral sequuntur,
 dum credunt virtutis opus, capit inopia Erinny
 consensu faciles manicisque tenacibus artat.
 Attonitis ducibus perturbatisque manipulis
 nutabat virtutum acies, errore biformis
 570 portenti, ignorans, quid amicum credat in illo,
 quidve hostile notet: letum versatile et anceps
 lubricat incertos dubia sub imagine visus:

550. *referet c, distat w.* 551...915 om. A. 551. *furiliatque arena r.* 553. *specie virtus e; cultuque r; voce EW (utrimque supra veste) R e m (pro div. lect. ad oram) r Weitz. Obb., veste relqq. nostri scripti et edd., etsi Heins. maluerit voce ad P. X, 720 respiciens. In o vitiosa versuum commixtio Fit virtutis specie frugi parce cui vivere cordi est Fit virtus specie vultuque et veste severa Quam memorant sqq.*
 554. *memorent Rat.* 555. *raptet nil m.* 556. *Adumbratae artis e; sedula Ang.* 558. *virtus sed o.* 560. *anguineos & f 2 g l Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. [Cfr. D. 2].* 561. *Dissimulet formam B Erf. (supra alt.) g, Dissimule forma o; duroque & ; oblecta a, intenta Ald. Lugd.; furore l g.* 562. *et capere est w; partu l a i. e. partu' = partui dativus more veterum elegans.* 563. *Gnatorum Gis.; iactat c l Ald. Lugd., lactet W Rat. m, iacit w.* 565. *monstrumque B e c f w Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Weitz. Cell., müstruque (sic) Ang.; cecuntur m.* 566. *caput mendose Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Obb.* 568. *perturbantique r.* 570. *ignorat e.* 571. *vocat Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr.; laetum r, levum w.*
 572. *incertus B E Fabr.: sub uirgine o.*

cum subito in medium frendens Operatio campum
 prosilit auxilio sociis pugnamque capessit
 militiae postrema gradu, sed sola duello 575
 inpositura manum, ne quid iam triste supersit.
 Omne onus ex humeris reiecerat, omnibus ibat
 nudata induvis, multo et se fasce levarat,
 olim divitiis gravibusque oppressa talentis,
 libera nunc miserando inopum, quos larga benigne 580
 foverat, effundens patrium bene prodiga census:
 iam loculos ditata fide spectabat inanes
 aeternam numerans redituro fenore summam.
 Horruit invictae Virtutis fulmen, et inpos
 mentis Avaritia stupefactis sensibus haesit 585
 certa mori: nam quae fraudis via restet, ut ipsa
 calcatrix mundi mundanis victa fatiscat
 inlecebris spretoque iterum sese implicet auro?
 Invadit trepidam Virtus fortissima duris
 ulnarum nodis, obliso et gutture frangit 590
 exanguem siccamque gulam: compressa ligantur
 vincla lacertorum sub mentum et faucibus artis
 extorquent animam, nullo quae vulnere raptā
 palpitat atque aditu spiraminis intercepto
 inclusam patitur venarum carcere mortem. 595
 Illa reluctanti genibusque et calcibus instans

- 573...666. inscribb. *Operatio* Rat. m. 573. *Tum* Fuld. Weitz., *Dum* Ald. Lugd.; *miseratio* l Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr.
 574. *capessit* B Erf. & Weitz. 575. *prima duello* Bob. l. 576. *Im-*
portuna f; *ne iam quid e, ne quid tam* Fabr.; *superbit* o. 577. *deie-*
cerat w. 578. *exuviis* Ang. Fuld. β c Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett.
 Amstr.; et om. B c r; ss om. h; et multo se et fasce g. 580. *mise-*
rendo B W (supra) 2α f Ald. Lugd.; *inopes* Sich. tres; *benigna* e.
 581. *partium* 2r; *male* w. 582. *fidem* T Put. Heins. (non Cell.);
aspectabat Erf. 583. *memorans* Rat., *numeras* & ; *redituro* l, *red-*
dendo Erf. (*redituro* supra) Weitz. 584. *et inops* Ang. c f o (*inops*),
inopsque Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr., quod est gl. in Erf. [Vid.
 C. IX, 53]. 585. *Mentis avara lues* Rat. ex corr. 586. *fraudi* E
 [ap. Heinsium nisi is forte intellexerit Weitzium siglum E et Eg confundens,
 uti ad v. 555 et 593] Erf.; *restat* B Ang. c & f l r Ald. Lugd. Sich. tres Fabr.
 Gis. Chor. Poett. Amstr.; *ut illa* o. 587. *fatescat* l α. 588. *spu-*
toque e. 589. *Mendum trepida* o et *virtutis* Lugd. 590. *eliso* Ald.
 Lugd.; et om. l f; *in gutture* l, et *robore* W (supra *guttura*) Weitz.
 591. *compressa ligabant* B Ang. g o r, *compressa ligabat* Erf., *compres-*
saeque ligat f. 592. et om. Erf. 593. *nulloque vuln.* Ang. e,
nullo quoque vuln. l; *rupta* W (supra) Bob. l Rat. e g, *raptam* P. Barthii
 cod., velut dicat *instar talis*, r, *rumpta* Erf. Weitz. 595. *in carcere*
 e l. 596. *que* om. Erf. & w.

- perfolit et costas atque illa rumpit anhele :
 mox spolia extincto de corpore diripit, auri
 sordida frustra rudis, nec adhuc fornace recoctam
 600 materiem, tineis etiam marsupia crebris
 exesa et virides obducta aerugine nummos
 dispergit servata diu victrix, et egenis
 dissipat ac tenues captivo munere donat.
 Tunc circumfusam vultu exultante coronam
 605 respiciens alacris media inter millia clamat :
 „Solvite procinctum iusti et discedite ab armis :
 „causa mali tanti iacet interfecta : lucrandi
 „ingluvie pereunte licet requiescere sanctis.
 „Summa quies, nil velle super, quam postulet usus
 610 „debitus, ut simplex alimonia, vestis et una
 „infirmos tegat ac recreet mediocriter artus,
 „expletumque modum naturae non trahat extra.
 „Ingressurus iter peram ne tollito, neve
 „de tunicae alterius gestamine providus ito,
 615 „nec te sollicitet res crastina, ne cibus alvo
 „defuerit, redeunt escae cum sole diurnae.
 „Nonne vides ut nulla avium cras cogitet, ac se
 „pascendam praestante Deo non anxia credat?
 „Confidunt volucres victum non defore viles,
 620 „passeribusque subest modico venalibus asse,

598. *exuncto* Put., *exuto* Cell. ex coniect. Heinsii, sed *corpus exutum*, notante Obb., alibi non legitur [*spiritus exutus* P. XIV, 91, cfr. Burm. ad Anthol. lat. II, p. 271], quare malit *exhausto* [Stat. Theb. VI, 662], *exucto* Erf. def. Arev. [rectius scribis *exucto* ut codd. Vatt. Gellii XX, 8, 3]; *aure* 1 α.

599. *frustra* 1 Obb. mendose; *recocta* P Erf. Barthii cod. o.

600. *Materiam* Ang. Put. c e & f l m Amstr.; *tiniis* E Put., quod alias in opt. exempl. vidit Heins., *tintis* 1 α, *cinctis* Ald. Lugd.; *etiam* Ang. e w, quod cum Arevalo verius arbitror.

601. *et exc.* Ang.; *subducta* W

(supra) Fuld. o.

603. *tenues vestes captivo munere donat e.*

604. *Tum* Fuld.; *multum p. vultu* B 1 g margo trium Sich. 606. *et* om. Rat. f 1 r; *ab om.* 1 r.

607. *tanti mali m.*

608. *Illuvie* B m

r margo trium Sich.; *Inluvie* o. 609. *supra* & Weitz. (non B) Amstr.; *postulat* Ang. f g Ald. Lugd. Gis.

610. *et p. ut r* Ald. Lugd.

611. *Informos...recreat* 1 m. 612. *ultra* Fuld. 613. *petram* r; non Erf., *nec* Fuld.

614. *tonicas* B Weitz.; *provisus r*; *esto* R e f g Ald. Lugd. Gis. Chor. Poett. Amstr., quod in Erf. quasi glossema adscriptum.

615. *Ne r*; *nec cibus* Ang. e 1.

616. *diurno* E P Erf.

Barth. 618. om. &; *credit* 2 α; *Pasc. pr. non anxia illa credat e.*

619. *defore vitae* O.

610. Respicere videtur ad I. Tim. 6, 8 etc.

619. Matth. 6, 26; 10, 29.

„indubitata fides, Dominum curare potentem
 „ne pereant. Tu cura Dei, facies quoque Christi,
 „addubitas, ne te tuus unquam deserat auctor?
 „Ne trepidate homines: vitae dator et dator escae est.
 „Quaerite luciferum caelesti dogmate pastum, 625
 „qui spem multiplicans alat invitiabilis aevi,
 „corporis inmemores: memor est, qui condidit illud
 „suppeditare cibos atque indiga membra fovere.“

His dictis curae emotae, metus et labor et vis
 et scelus et placitae fidei fraus inficiatrix 630
 depulsae vertere solum. Pax inde fugatis
 hostibus alma abigit bellum, discingitur omnis
 terror et avulsis exsibulat illa zonis.

Vestis adusque pedes descendens defluit imos,
 temperat et rapidum privata modestia gressum. 635
 Cornicinum curva aera silent: placabilis inplet
 vaginam gladius, sedato et pulvere campi
 suda redit facies, liquidae sine nube diei
 purpuream videas caeli clarescere lucem.

Agmina casta super vultum sensere lonantis, 640
 aridire hilares pulso certamine turmae,
 et Christum gaudere suis victoribus arce
 aetheris ac patrium fauulis aperire profundum.

623. *Aidubitas* P tres vetustiores Heinss. Barth. h Weitz. Heins. Cham. Cell. Obb., *At dub.* B W R Rat. α m r, *Ast dub.* Fuld., *An dub.* Aug. β c e & g l o Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev., *An dubites* f; *nec w*; *ut qui p. unquam o*; *deseret w.* 624. *dubitato*

R; *vitae dator est dator escae* B f Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr.; *est om.* Ang. c e g. 625. *lucifluum* W (supra *luciferum*) Weitz.

626. *alit* Ang. Erf. & f Ald. Lugd.; *invitiabilis* Put. α h m o (in hoc *inuiciabilis*) Weitz. Barth. Heins. Obb. [Cfr. supra 261, P. XI, 62], *insatiabilis* R w margo trium Sich., *inviolabilis* W (supra) plerique Heinss. Ang. Erf. β c e & f g l r Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.; *orbis* supra *at evi* β. 629. *semotae* e. 630. *placidae* Ang. g r Ald. Lugd. Gis. Amstr., *placide* c & f. 631. *Vertere depulsae solum f*, *Depulsae evertere solum* Fuld.

632. *abicit* 2 e &, *ambigit* l; *discinditur* 2 B c & f l o Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Gif. p. 330.

633. *avulsus* Lugd. 634. *et usque* Weitz. Gif. l. l. 635. *rabi-*
dum Erf. 637. *et om.* f Gis. 638. *Nuda* ad marg. alt. Erf.

639. Post 639 e inserit *Virtutum legio victum certamine gaudet.* 642. *arce*
casta simul E Amstr. Obb., nescio an data opera.

Heinss. tres veterrimi Ang. α β c e g m o r Arev., *arcem* fl cum reliq. scriptis et edd., *arces* coni. Heins. 643. *Aetherea* r, non displicet *victoribus arce Aetherea*; *portum* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr. Cell.; *profundum* cum gl. *sublimitatem* m. [Virg. Aen. I, 56, 58]. Iam

- Dat signum felix Concordia reddere castris
 645 victrices aquilas atque in tentoria cogi.
 Nunquam tanta fuit species, nec par decus ulli
 militiae, cum dispositis bifida agmina longe
 duceret ordinibus peditum psallente caterva;
 ast alia de parte equitum resonantibus hymnis.
 650 Non aliter cecinit respectans victor hiantem
 Israel rabiem ponti post terga minacis,
 cum iam progrediens calcaret littora sicco
 ulteriora pede stridensque per extima calcis
 mons rueret pendentis aquae nigrosque relapso
 655 gurgite Nilicolas fundo deprenderet imo,
 ac refluxente sinu iam redderet unda natatum
 piscibus et nudas praeceps operiret arenas.
 Pulsavit resono modulantia tympana plectro
 turba Dei celebrans mirum ac memorabile secilis
 660 omnipotentis opus, liquidas inter freta ripas
 fluctibus incisis et subsistente procella
 crescere suspensosque globos potuisse teneri.
 Sic expugnata vitiorum gente resultant
 mystica dulcimodis virtutum carmina psalmis.
 665 Ventum erat ad fauces portae castrensis, ubi artum
 liminis introitum bifori dant cardine claustra.
 Nascitur hic inopina mali lacrimabilis astu

spatium relictum est vacuum in m titulo (*Concordia*) adscribendo. Parum accurate Mariettus in sua Aldina notavit, eum ibi scriptum extare, et Arevalus ut solet falsum Marietti repetiit. 646. *tentata* mendum Lugd.; *Deus ulli* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett., *decus unquam* Ang., *Tanta fuit species nunquam nec par decus ulli* &. 648. *Duceret hordinibus peditum stupere catervas* h. 649. *Est* & o. 651. *minantis* l o Amstr. 653. *callis* supra alt. Erf. 654. *relasso* l, *relaxo* Put., *repulso* W Erf. (utrobique vulg. supra) Weitz. 655. *niliacos* Erf. r, *niliacas* R ap. Obb., *deprehenderet* Ang. &, *deprenderet* Erf. Barth. 659. *sedis* l. 664. *multimodis* R Pic. e & g l o; *virtutum cantica* &. 665. *ad belli fauces castrensis* Ang.; *sub artum* r; *ubi arcum* o. 667...725. inseribb. *Discordia cognomento heresis* Rat. m; om. h 667... 892; *hinc* nonnulli vulg. ap. Arev.

645. *victrices aquilas*] aquilae legionum Romanarum signa.

650. Exod. 14.

665. *portae castrensis*] Castris quadra forma constructis quatuor erant portae: *praetoria* hostem spectans, ubi ducis tabernaculum, *decu-*

mana ei opposita, *principalis dextra*, *principalis sinistra*. Cfr. Liv. XL, 27, Caes. Bell. Gall. VIII, 9, Beschreibung der Stadt Rom von E. Platner, C. Bansen etc. III. Bd., II. Abthl. p. 358. *Heic praetorium* indicari, satis innuere videntur 667 etc.

tempestas, placidae turbatrix invida Pacis :
quae tantum subita vexaret clade triumphum.

Inter confertos cuneos Concordia forte 670

dum stipata pedem iam tutis moenibus infert,
excipit occultum vitii latitantis ab ictu
mucronem laevo in latere, squalentia quamvis
texta catenato ferri subtemine corpus

ambirent sutis et acumen vulneris hamis 675

respuerent, rigidis nec fila tenacia nodis
inpactum sinerent penetrare in viscera telum.
Rara tamen chalybem tenui transmittere puncto
conmissura dedit, qua sese extrema politae
squama ligat tunicae sinus et sibi conserit oras. 680

Intulit hoc vulnus pugnatrix subdola victae
partis et incautis victoribus insidiata est:
nam pulsa culparum acie Discordia nostros
intrarat cuneos sociam mentita figuram.

Scissa procul palla structum et serpente flagellum 685

multiplici media camporum in strage iacebant,
ipsa redimitos olea frondente capillos
ostentans festis respondet laeta choreis.

Sed sicam sub veste tegit, te maxima virtus,
te solam tanto e numero, Concordia, tristi 690

fraude petens: sed non vitalia rumpere sacri
corporis est licitum, summo tenus extima tactu
laesa cutis tenuem signavit sanguine rivum.

669. *vexaret* supra man. rec. *t rot g*, *vexarat* δ , *vexavit* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. 670. *consertos* Ang. Erf. δ f g l.

671. *totis* 1 α . 673. *Mucrons* o; *latere in laevo* Rat. ab inepto correctore; et *squalentia* l. 674. *feri sub tegmine* δ , *subtemine* α , *subtegmine* c g r Ald. Lugd. Sich. I II Fabr. Amstr., *sub tegmine* Sich. III

Chor. Poett., *corpus sub tegmine* Ang. 675. *Ambierent* Erf. r. 678. *transm. ponto* o. An *conto*? 681. *huc* 2 m; *pugnatrix sordida*

o. Versus est ultimus in R. 682. *et incaptis* l. 683. *Discordia laetos* Fabr. Gis. Gif. l. l. 685. *strictum et* Rat. ex corr. m Weitz., et *structum* β Gif. l. l. *strucium* (? *structum*) et Ang., et om. c. [Cfr. S. I, 362, Heins. Adv. p. 118]. 686. *Multipliae* 1 α ; *iacebat* Ang. Fuld.

2 α c e δ f g Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. 687. *Lapsa* l; *coronatos* p. *redimitos* coni. Arev.; *oleo* supra alt. W 688. *respondit* W Ang. g m Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. 689. *legit*

et *maxima* δ , *teg. o maxima* 1 g, *teg. ceu maxima* 2 g l. 690. *Et solam tanto* Rat., *sola tantum* f, e *tanto* inv. w; ex g m, in Ald. Lugd.

692. *tenuque* l; *summolenus* δ ; *est ima tactu* Ang., *estima ictu* δ .

670...915 *Concordiae et Discordiae pugna* inscribb. edd. vett. Cfr. varr. lectt. ad 667.

- Exclamat Virtus subito turbata : „Quid hoc est?
 695 „,quae manus hic inimica latet? quae prospera nostra
 „,vulnerat et ferrum tanta inter gaudia vibrat?
 „,Quid iuvat indomitos bello sedasse furores,
 „,et sanctum vitilis pereuntibus omne receptum,
 „,si Virtus sub pace cadit?“ Trepida agmina maestos
 700 convertere oculos, stillabat vulneris index
 ferrata de veste cruor. Mox et pavor hostem
 comminus adstantem prodit: nam pallor in ore
 conscius audacis facti dat signa reatus,
 et deprensa tremunt languens manus et color albens.
 705 Circumstat propere strictis mucronibus omnis
 virtutum legio exquirens fervente tumultu
 et genus et nomen, patriam sectamque Deumque
 quem colat et missu cuiatis venerit. Illa
 exanguis turbante metu : „Discordia dicor,
 710 „,cognomento Heresis : Deus est mihi discolor“ inquit
 „,nunc minor aut maior, modo duplex et modo simplex,
 „,cum placet acrius et de phantasmate visus,
 „,aut innata anima est, quotiens volo ludere numen:
 „,praeceptor Belia mihi, domo et plaga mundus.“

695. *pectora nostra* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr.
 697. *ferro* g m. 699. *moestos* supra *castos* W. 703. *reatum*
 Ang. 704. *deprehensa* Ang. 2 β c, *depressa* e; *tremunt* P tres Heins.
 vetustiores α m Heins., quem vid. ad Ov. A. A. II, 81, Cell. Arev.
 Obb. [sim. praef. 25, Iahn. ad Hor. Od. I, 24, 18], *tremunt* ex nostris Ang.
 Rat. β c e f g l o Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr.;
manus incolor f; *albus* o. 708. *colit* l; *et iussu* Ald. Lugd. Sich. tres
 Chor. Poett. Amstr. Cell.; *venerat* Ang. 1 Rat. e β g l w; *ipsa* Ang.
 709. *discordia discors* w. 710. *A styge duco genus Deus* Rat.
 priorib. abr. 712.. *Complacet* Fuld. l, *Cunplacet* g; *aereus est de e*,
aerius et de β, *aereus* Ald. Lugd. Sich. tres Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr.
 Obb. 713. *Haut* Fuld. w, *Haud* R ap. Heins. Ang. g; *animam* 2 T;
nomen W 1 Rat. m. 714. Ita E W Ang. Erf. (ut videtur T Pat.) α β f
 m o Weitz. Barth. Heins. Arev. (nisi quod *belial* Ang. 2 α β f o; *michi* Ang.
 β), *Pr. belial (bellial l) mihi est domus et plaga mundus β* (in quo *michi*)
 g l, *Pr. belial mihi sit domus et plaga mundus e*, *Pr. mihi Belial sit R*,
Pr. Belial mihi adest domus et plaga mundi R II, *Est mihi praeceptor*
Belial Rat. priorib. abr., tum prisea manu *domus et plaga mundus*, *Pr. B.*
m. est, domus est plaga mundi Ald. Lugd., *Pr. Belial m. fit, domus est*
plaga mundi Sich. tres Gis. l Chor. Poett., *Est mihi praeceptor Belial,*
domus est plaga mundi Fabr. Gis., sed hic corr. *Pr. mihi Belial, domus*

710 sq. *discolor*] „Referenda sunt
 minor aut maior ad Arii doctrinam
 (Epiph. Adv. haer. 69, 6. Tom. I. p.
 409, 13), *duplex* etc. ad Manichaeos
 (August. c. Faust. XXI, 1.), *aereus*...

visus ad Phantasmaticos (A. 951.) et
innata anima ad eos, qui Platonis
 praecepta cum Christi doctrina coniun-
 xerunt, vid. Augusti bist. dogm. §.
 191.“ Obb.

Non tulit ulterius capti blasphemia monstri 715
 virtutum regina Fides, sed verba loquentis
 inpedit et vocis claudit spiramina pilo
 pollutam rigida transfigens cuspidē linguam.
 Carpitur innumeris feralis bestia dextris :
 frustatim sibi quisque rapit, quod spargat in auras, 720
 quod canibus donet, corvis quod edacibus ultro
 offerat, inmundis caeno exhalante cloacis
 quod trumat, monstris quod mandet habere marinis.
 Discissum foedis animalibus omne cadaver
 dividitur, ruptis Heresis perit horrida membris. 725
 Compositis igitur rerum morumque secundis
 in commune bonis, postquam intra tuta morari

et plaga mundus, Pr. B. m. sit, domus est plaga mundi Amstr., *Pr. Belia mihi; domus est plaga mundi* Cell., *Pr. Belia mihi domus et plaga mundi* Obb.; *de Belial* [uti etiam Cham. et Gall. leg.] Vid. H. 520. 715. *blasphemica* Fabr. 719. *Capitur* l; *furialis* Fuld. Weitz 721. *corvisque edacibus* e & g Ald. Lugd.; *ultor* Barth. 723. *trumat* E P Ang. Put. et cett. Heinss. (non T) f g l m (supra *l tradat*) Weitz. Amstr. Obb., *tradat* T W α β c e o Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Heins. Cell. Arev., [vid. de constructione Orell. ad Hor. Od. I, 24, 18. Virg. Aen. V, 451. Ov. Met. III, 695. Senec. Oct. 400. ib. Both. Obb.]; *mandat* l m., *donet* R. 724. *Discissumque feris* R Ang. 2 Rat. f g m Gis., *Discissum feris* P W e w Weitz., *Discissumque foedis* c, *Discissumque animalibus* β. 725. *perit haeresis* Rat. ex corr. Ald. in Emend. (ediderat *haeresis perit*) Lugd. Sich. tres Chor. Poett., *haeresis ruptis perit* Nebr.; *avida membris* l. 726...822. inscribb. *De fide et concordia* Rat. m. 727...728. edidimus, quales exhibent margo α w (*hac st.*) Fabr. Gis. Weitz. (qui habet *fovere*) Heins. Cell. Arev. Obb., *In commune bonis tranquillae plebis ad unum Sensibus in tuta valli statione locatis* (om. v. 728) *Extruitur media* seqq. l R margo E veterē lectione erasa Ang. Bon. Put. α (in textu) m, ex qua et vulgata lect. conflata credo siglo t (= vel) a librariis neglecto 728 (*hac st. β l*) 727 *Sensibus in* etc. 729 (*curam* l) β l f, in hoc quidem man. rec. ordinatum, *In commune bonis tranquillae plebis ad unum Sensibus in tuta valli statione locatis In commune bonis postquam intra tuta morari, Contigit ac statione frui valloque foveri Pacificos sensus et in otia solvere curas Extruitur media* seqq. c, *tranquillae plebis ad unum* priorib. abr. 728. 729 *Sensibus locatis valli in tuta statione* 730 e g, in quo quidem *tranquillae plebis ad unum* supra *l postquam intra tuta morari, In comune bonis tranquillae plebis ad unum. Sensibus in tuta vallis statione locatis Contigit hac statione frui. valloque foveri Pacificos sensus. et in otia solvere curam Extruitur* seqq. β, 727. 728 (*hac st.*) 729 *Sensibus in tuta valli statione locatis* 730 T O o; Mariettus de Rat. „*Composito tandem postquam requiesce tumultu* sed ab inepto correctore, priorib. abr., ita tamen, ut appareat, fuisse prius *compositis*; aliorum nullum vestigium. *In comune bonis postquam intra tuta morari* (sed hunc versum induxit, licet non eraserit) *Contigit ac statione frui, valloque teneri*, (totus

- contigit ac statione frui valloque foveri
 pacificos sensus et in otia solvere curas,
 730 extruitur media castrorum sede tribunal
 editiore loco, tumulus quem vertice acuto
 excitat in speculam, subiecta unde omnia late
 liber inoffenso circumspicit aere visus.
 Hunc sincera Fides simul et Concordia, sacro
 735 foedere iuratae Christi sub amore sorores,
 conscendunt apicem: mox et sublime tribunal
 par sanctum carumque sibi supereminet aequo
 iure potestatis, consistunt aggere summo
 conspicuae populosque iubent adstare frequentes.
 740 Concurrunt alacres castris ex omnibus omnes,
 nulla latet pars mentis iners, quae corporis ullo
 intercepta sinu per conceptacula sese
 degeneri languore tegat: tentoria apertis
 cuncta patent velis, reserantur carbasa, ne quis
 745 marceat obscuro stertens habitator operto.
 Auribus intentis expectat concio, quidnam
 victores post bella vocet Concordia princeps,
 quam velit atque Fides virtutibus addere legem.
 Erumpit prima in vocem Concordia tali
 750 adloquio: „Cumulata quidem iam gloria vobis,
 „o Patris, o Domini fidissima pignera Christi,
 „contigit: extincta est multo certamine saeva

versus est a vetere librario, praeter vocem *teneri*, quae est rec. man.) *Pacificas virtutum acies, quas pestis iniqua Turbarat meditata dolos, et solvere curas In commune datum tranquillae plebis ad unum omnia ab inepto correctore, priorib. eras. praeter partem primae dictionis pacificae.* „
In commune bonis tranquillae plebis ad unum In commune bonis postquam intra tuta morari Contigit ac statione frui valloque fouere Pacificos sensus et in otia solvere curas Sensibus in tuta valli statione locatis Extruitur media seqq. W, 727. 728 (*fouere*) 729. 726. 730. Erf., *In commune bonis tranquilla et pace solutis Sensibus ut tuta valli statione locari Contigit ac statione frui valloque foveri Extruitur media* seqq. Pic., *In commune bonis, tranquillae plebis ad unum Contigit hac statione frui, valloque foveri* 729. 730 Ald. Lugd. Sich. tres Gis. l Chor. Poett. Amstr.
 733. *circum inspicit* Put. Heins. Cell. 734. *Huc* E Put. cod. Barth., *Hinc* O, *Tunc* Erf. 737. *que om.* l o. 739. *Conspicuaeque iubent populos* Fuld. Weitz. (non W). 740. *e castris* Rat. 743. *Degenerem* Fuld. Weitz. (non W); *lagore* Ang. Ald. 746. *expectant* T Put. Heins. Cham. Cell. Obb.; *quodnam* l a. 748. *victoribus* w. 749. *Erumpit* Ang. l w; *prima se voce* Ang., *prima uocem* o, *primam in uocem* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr. 750. *sat gl.* Bob. l.
 751. *patris domini* g g, *pat. et dom.* l, *patres domini* o. 752. *Hoc habet, extincta* l W Rat. m w Weitz.; *est* om. Gif. p. 462.

„barbaries, sanctae quae circumsepserat urbis
 „indigenas ferroque viros flammaque premebat.
 „Publica sed requies privatis rure foroque 755
 „constat amicitii: scissura domestica turbat
 „rem populi titubaturque foris, quod dissidet intus.
 „Ergo cavete viri, ne sit sententia discors
 „sensibus in nostris, ne secta exotica tectis
 „nascatur conflata odiis, quia fissa voluntas 760
 „confundit variis arcana biformia fibris.
 „Quod sapimus, coniungat amor: quod vivimus, uno
 „conspiret studio: nil dissociabile firmum est.
 „Utque homini atque Deo medius intervenit Iesus,
 „qui sociat mortale Patri, ne carnea distent 765
 „spiritui aeterno, sitque ut Deus unus utrumque:
 „Sic, quidquid gerimus mentisque et corporis actu,
 „spiritus unimodis textat conpagibus unus.
 „Pax plenum virtutis opus, pax summa laborum,
 „pax belli exacti pretium est pretiumque pericli: 770
 „sidera pace vigent, consistunt terrea pace.
 „Nil placitum sine pace Deo: non munus ad aram
 „cum cupias offerre, probat, si turbida fratrem
 „mens inpacati sub pectoris oderit antro:
 „nec si flammicomis Christi pro nomine martyr 775
 „ignibus insilias servans inamabile votum
 „bile sub obliqua, pretiosam proderit Iesu
 „inpendisse animam: meriti quia clausula pax est.

753. *sanctas* 2 g. 755. *Publ. iam requies* Fuld. 758. *cave*
velo a. 759. *vestris* e Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Amstr.; *nec*
m. 760. *quae* e; *fixa* R, *fusa* 1 T, *scissa* Ang. Erf. & Ald. Lugd.
 Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr., *scisa* c, *sis* f. 761. *In-*
fundit W ad oram, *Confundat* 2 f. 762. *coniunctet* Erf. Weitz.
 763. *Confirmet* Ang. & *Conspirat* l. 764. *Atque hom.* Fuld.;
genus Rat., *medium* Ald. Lugd. 765. *nec* l. 767. *Si* g.
 769. *Pax plenum est virtutis opus. summaque laborum* & *summado*
lab. Rat. (ap. Obb.) 770. *que* exc. g. 771. *terrena* l. 772. *pla-*
cidum & l. 773. *probet* T Heins. Cham. Cell. [lectio cod. T et Heinsii
 nota critica fugit Obbarium], *prodest* g; *sit turb.* o. 775. *flamvivomus*
 Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. 776. *servas* l. 777. *pro-*
dit 1 a, *prodest* 2 a, *prosit* Rat. a correctore Ald. Lugd. Fabr.

753. *urbis*] Mariettus in Aldina
 adnotavit, *urbem sanctam* hic intel-
 ligi Romam, ex qua universam barbariem
 poeta dicat fugatam seu gentilitatem.
 Sed cfr. S. I, 1 sqq. Referendum
 voc. *sanctas* ad Hebr. 12, 22,

ut iam alii animadverterant. Vid.
 Schleussner. lex. s. v. *πόλις*.

777. *obliqua*] dolosa, ut carmen
 obliquum. Stat. Silv. I, 2, 27 *Cessent*
mendaces obliqui carminis astus.
 Cfr. I. Cor. 13, 3.

- „Non inflata tumet, non invidet aemula fratri.
 780 „Omnia perpetitur patiens atque omnia credit.
 „Nunquam laesa dolet, contra offensacula donat.
 „Occasum lucis venia praecurrere gestit
 „anxia, ne stabilem linquat sol conscius iram.
 „Quisque litare Deo mactatis vult holocaustis,
 785 „offerat in primis pacem: nulla hostia Christo
 „dulcior, hoc solo sancta ad donaria vultum
 „munere convertens liquido oblectatur odore.
 „Sed tamen et niveis tradit Deus ipse columbis
 „pinnatum tenera plumarum veste colubrum
 790 „rimante ingenio docte internoscere mixtum
 „innocuis avibus: latet et lupus ore cruento
 „lacteolam mentitus ovem sub vellere molli,
 „cruda per agninos exercens funera rictus.
 „Hac sese occultant Photinus et Arrius arte,
 795 „inmanes feritate lupi: discrimina produnt
 „nostra recensque cruor, quamvis de corpore summo,
 „quid possit furtiva manus.“ Gemitum dedit omnis
 virtutum populus casu concussus acerbo.
 Tunc generosa Fides haec subdidit: „Imo secundis
 800 „in rebus cesset gemitus, Concordia laesa est,
 „sed defensa Fides: quin et Concordia sospes
 „germanam comitata Fidem sua vulnera ridet.
 „Haec mea sola salus, nihil hac mihi triste recepta.
 „Unum opus egregio restat post bella labori,

781. *contra* E P membranae Barth., qui def., *cuncta* R cum nostris scriptis et edd. 783. *concitus* Fuld. 784. *Quisque* Gis., ut saepius. 785. *christi* o. 797. *puro* obl. Put. 788. *tamen* e

niv. l; *tradidit* c e & l o. 789. *Pinnatum* Heins. Cell. Obb., *Pennatum* & cum relqq. nostris codd. et edd. cfr. A. 611., *ten. pennarum* o.

790. *nocte* l g; *mistum* Gis. 791. *ovidus* P α, in quo supra *t* avibus; et exc. Ang. 793. *anguinos* l Ang. g, *anguineos* 2 Ang. & fl w; *exerret* &; *ritus* l. 794. *ostentant* Rat., [addit Mar. „forte haec lectio est vera; nam etiam de discordia dixit supra 688 *ostentans*, cum tamen se occultaret“]. 797. *fortuna* Ang., *fructica* &. 799. *Tunc* α l o

Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell. Obb., *cum* w, *Tum* relqq. nostri scripti cum Weitz. Heins. Arev.; *secundus* o. 800. *est* om. g. 801. *Fides* O R Put. Rat. α β e l f m o Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev. Obb., *Fide* T Ang. e & 2 f g l Ald. Lugd. Nebr. Gis. Heins. Cham. Teol. 803. *Haec* exc. Ang. 804. *egregium* Ang. 2 Rat. e & fl m Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr.; *laborum* &.

782. Eph. 4, 26.

791. Matth. 7, 15; 10, 16.

796. *summo*] Sic 692 *summo*

tenuis extrema tactu Laesa cutis.

- „o proceres, regni quod tandem pacifer haeres 805
 „belligeri armatae successor inermus et aulae
 „instituit Salomon: quoniam genitoris anhel
 „fumarat calido regum de sanguine dextra:
 „sanguine nam terso templum fundatur et ara
 „ponitur auratis Christi domus ardua tectis. 810
 „Tunc Hierusalem templo inlustrata quietum
 „suscepit iam diva Deum, circumvaga postquam
 „sedit marmoreis fundata altaribus area.
 „Surgat et in nostris templum venerabile castris,
 „omnipotens culus sanctorum sancta revisat. 815
 „Nam quid terrigenas ferro pepulisse phalanges
 „culparum prodest, hominis si filius arce
 „aetheris inlapsus purgati corporis urbem
 „intret inornatam templi splendentis egenus?
 „Hactenus alternis sudatum est cominus armis. 820
 „Munia nunc agitet tacitae toga candida pacis,
 „atque sacris sedem properet discincta iuventus.“
 Haec ubi dicta dedit, gradibus regina superbis

805. *quod tantum w.* 806. *Belliger w; inermus E P duo Heinss.*
 veterrimi *α e f g* Weitz. Heins. Cell. Arev. Obb., *inhermis c, inermis Ang.*
β δ l m o Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. (silet Mar. de
 Rat. w). 807. *Instruxit margo trium Sich.* 809. *iam Erf. e;*
fundatur templum c, templum fundantur et ara δ. 811. *Tunc hic*
Ierusalem Ald. Lugd. Nebr., Hierusalem templo tunc Sich. tres Gis. l.
Chor. Poett. Amstr., Tunc et Ierusalem Fabr. Gis., Tunc Hierusales Put.
1 α Heinss. [nominativus?], Gerusalem Ang., hierusalem 2 α, ierusalem
β e e δ f l m o Arev., iherusalem g [vocem Hiērūsālem eadem prosodia
usurpat Paulin. Nolan. Psalm. 137, 33. 38. 41., Lactant. [?] Pass. Dom. 25:
In pia Hiērūsālem rabidis exercita curis, et Drepan. Flor. hymn. 32: Hiē-
rusālem dominus larga pietate reviset Heinss. Obb.]; lustrata Ald. Lugd.
Nebr.; quieto e l g Ald. Lugd. Nebr. Sich. tres Chor. Poett. Amstr.

815. *revisit δ l.* Hunc inter et versum seq. in Erf. collocatur 820.

816. *Numquid E 1 Rat.; terrigenos o, terrigenis Gis.; phalangas Rat.*
e m Weitz. (in textu falangas) Heinss. Cell. Arev., phalanga Fuld.

818. *illapsum w.* 819. *Intrat g l m.* 820. *alterius f et nonnulli*
vulg. ap. Arev. 821. *Menia f, Moenia Gif. p. 377. Weitz. Amstr.;*
agit en E ms. Barthii. 822. *Atque sacri sedem O, Adque sacris sedem*
P, Adque sacri sedem Sich. tres Chor. Poett., Atque sacris aedem Gis.
Amstr., Atque sacris sede e; discinta δ, distincta o et „multi veteres“
ap. Heinss. 823...887. inscribb. Aedificium fidei et concordias Rat. m.

811 sq. *quietum...Deum* Gis. con-
 icit, hic per *Deum* metonymix; ar-
 cam federis intelligi, certa iam et tran-
 quilla sede institutam (l. Sam. [Reg.]
 IV, 7.), quae antea circumvagabatur,
 in ipsa adeo castra defensionis caussa

interdum adducta. Ita etiam Fr. Bes-
 selius Miscell. syntagm. p. 31.

823...887 *Aedificium Fidei et*
Concordias inscrib. Weitz., cfr. varr.
 lect.

- desiluit tantique operis Concordia consors
 825 metatura novum iacto fundamine templum,
 aurea planiciem spatiis percurrit arundo
 dimensis, quadrent ut quatuor undique frontes,
 ne commissuris distantibus angulus inpar
 argutam mutillet per dissona semetra normam.
 830 Aurorae de parte tribus plaga lucida portis
 inlustrata patet, triplex aperitur ad austrum
 portarum numerus, tris occidialibus offert
 ianua trina fores, totiens Aquilonis ad axem
 panditur alta domus: nullum illic structile saxum,
 835 sed cava per solidum multoque forata dolatu
 gemma relucenti limen conplectitur arcu,
 vestibulumque lapis penetrabile concipit unus.
 Portarum summis inscripta in postibus auro
 nomina apostolici fulgent bis sena senatus.
 840 Spiritus his titulis arcana recondita mentis
 ambit et electos vocat in praecordia sensus,
 quaque hominis natura viget, quam corpore toto
 quadrua vis animat, trinis ingressibus aram
 cordis adit castisque colit sacraria votis:
 845 seu pueros sol primus agat, seu fervor ephebos
 incendat nimius, seu consummabilis aevi

824. *Desiluit* Rat. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell. Teol.,
Dissiluit R Ang. l Gif. ind. Lucr. verbo *Dissiluit*; *discors* c. 825. *Meti-*
tura Rat. l, *Meditatura* w; *laeto* T, *lato* con. Heins. 827. *frondes*
undique e, *undique partes* l. 828. *Nec* m o. 829. *Mutilet* *ar-*
gutam Rat. w; *symmetra* Ald. Lugd. Sich. l II Fabr. Gis. Chor. Poett. Gall.,
symmetra Sich. III, *semitra* Rat., *semeta* Fuld.; *norma* o. 831. *re-*
peritur o; *astrum* g. 832. *tris* a m, *tres* relqq. scripti et edd.; *oc-*
cidialibus l, *tres qua sol occidit offert* Rat. ex corr. 833. *totidemque*
 Fabr. 834. *hic* T; *structile* E. 835. *dolatu forata* Erf. et fortas-
 sis l g, *forata delatu* g. 836. *lumen* l m, *reluctanti lumen* o; *compl.*
actu Put. 838. *in frontibus* Ang. 841. *Intrat* Boh. I; *legerim*
elicitos p. *electos*, ni obstaret metrum. 842. *Qua* Erf.; *qua corp.* Rat.
 m Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett.; 842. 841 l, genuino signis apposis
 ordine restituto. 843. *animae* Rat. e m o Sich. tres Fabr. Weitz. Chor.
 Poett. 845. *Set pueros* o; *sub primus* E.

825. Apoc. 12, 19.

835. Respexit ad Apoc. 21, 21.
 Hinc quatuor templi laterum descriptio
 843 quatuor hominum aetates
 indicantium: unicuique autem lateri
 tres dantur portae numerum Apostolorum
 XII iuvenientes.

842. „Tacite adlusit ad quatuor
 diei horas, quibus Christus Matth. 20
Operarios in vineam conducebat.
 Hac etiam occasione solis teporem
 pueris, ingravescentem aestum iuvenibus,
 lucem plenam viris, Boreae
 vespertinum frigus et siccitatem senibus
 attribuebat.“ Gis.

perficiat lux plena viros, sive algida borrae
aetas decrepitam vocet ad pia sacra senectam:
occurrit trinum quadrina ad compita nomen,
quod bene discipulis disponit rex duodenis.

850

Quin etiam totidem gemmarum insignia textis
parletibus distincta micant animasque colorum
videntes liquido lux evomit alta profundo:
ingens chrysolithus nativo interlitus auro,
hinc sibi sapphirum sociaverat, inde beryllum,

855

847. *Perficiet α*; *alta* supra *plena* Erf.; *Borrae* duo Heiuss. vetustiores
1 α m Ald. Lugd. Sich. I Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *borre*
o, *Boreae* E R Erf. Rat. 2 α g Sich. II III Fabr., *borreae* Ang. c, *Borrhæ*
Gis., *borree* β & f l, *boree* w, *bore* e, cfr. Paullin. ad Nicetam 245.

848. *fouet* w. 849. *compita* supra *lumpita* g. *competa* Weitz.,
competa Obb.; *nomen* supra *lumen* g, *numen* Rat. α c m w Iso. Sich. tres
Gis. Weitz. Amstr.; *Occurrit numen quadrina ad compita trinum* o.

851. *insignia totis* l. 854. *Chrysolitus* W α & Weitz., *crisolitus*
g, *chrysolitus* m. 855. *et p. inde* Rat. manu corr., *inde birillum* 3.

855. *beryllum*] Prima contra
legem correpta (ἀντινόμος). In Biblio-
thecae Angelicae cod. membr. sec. X,
signato D. 5. 4. hae gemmae symbo-
lice ita explicantur: *Iaspis* colore
viridis Praefert nitorem fidei, Quae
imperfectis hominibus Nunquam mar-
cescit penitus. Cuius forti praesidio
Resistitur diabolo. — *Saphirus* habet
speciem Caelestis throni similem,
Designat cor simplicium Spe certa
postulantium. Eorum vita et moribus
Delectatur altissimus. — *Calcedonius*
pallentem Ignis tenet effigiem, Sub-
rutilat in publico, Fulcorem dat in
nubilo, Virtutem fert fidelium Occulte
famulantium. — *Zmaragdus* in res
nimium Dat lumen oleaginum, Est
fides integerrima Ad omne bonum
patula, Quae nunquam scit deficere
A pietatis opere. — *Sardonix* con-
stans tricolor Homo fertur interior,
Quem denigrat humilitas, In quo al-
bescit castitas Ad honestatis cumulum
Rabetque eo martirium. — *Sardius*
est puniceus, Cuius color sanguineus
Deus ostendit martirum Rite ago-
nizantium; Sextus est in catalogo,
Crucis habet misterium. — *Auricolor*
Crisolitus Scintillat velut clibanus,
Praetendit mores hominum Perfecte
sapientium, Qui septiformis gratiae
Sacro splendent iubare. — *Beril-*

lus est limphaticus, Ut sol in aqua
limpidus, Figurat votum mentium
Ingenio sagacium, Quis magis libet
misticum Summe quietis otium. —
Topazius corarior Eo est praetiosior:
Nitore rubet criseo Et aspectu aethe-
reo: Contemplative solidum Vitae no-
strae officium. — *Crisoprassus* pur-
pureum Imitatur concilium, Est inter-
tinctus dureis Quodam musculo gat-
ulis: Hoc est perfecta caritas, Quam
nulla sternit feritas. — *Iacinctus* est
ceruleus, Nitore medioximus, Cuius
decora facies Mutatur ut temperies,
Vitam signat angelicam Discretionem
praeditam. — *Ametistus* praecipuus
Decore violaceus Flammas emittit
aureas Nitelasque purpureas, Prae-
tendit cor humilium Christo conmo-
rientium. — Hi pretiosi lapides Car-
nales signant homines, Colorum est
varietas Virtutum multiplicitas. Qui-
cunque his floruerit, Concivis esse
poterit. — Hierusalem pacifera, Haec
tibi sunt fundamina. Felix et Deo
proxima Quae te meretur anima. Cu-
stos tuarum turrium Non dormit in
perpetuum. — Concede nobis agere,
Rex civitatis caelice, Post cursum
vitae tabilis Consortium cum superis,
Inter tuas in aethera Nova cantamus
cantica. Amen.

- distantesque nitor medius variarat honores:
 hic chalcedon hebes perfunditur ex hyacinthi
 lumine vicino; nam forte cyanea propter
 stagna lapis cohibens ostro fulgebat aquoso.
- 860 Sardonychen pingunt amethystina, pingit iaspis
 sardoum iuxta adpositum pulcerque topazon.
 Has inter species smaragdina gramine verno
 prata virent volvitque vagos lux herbida fluctus:
 te quoque conspicuum structura interserit ardens
- 865 chrysopraxe et sidus saxis stellantibus addit.
 Stridebat gravidis funalis machina vinclis
 immensas rapiens alta ad fastigia gemmas.

At domus interior septem subnixa columpnis
 crystalli argentis vitrea de rupe recisis
 870 construitur, quarum tegit edita calculus albens
 in conum caesus capita et sinuamine subter
 subductus conchae in speciem, quod mille talentis
 margaritum ingens opibusque et censibus hastae
 addictis animosa Fides mercata pararat.

856. *variara*t P R Fuld. Ang. 2α Heins. Cham. Teol. Obb., *variabat* 1 α cum relqq. nostris scriptis et edd. 857. *Hic* P scripti Heins. α β 1c o Weitz. Heins. Cell. Arev. Obb., *Hinc* alii Weitziani cum Rat. Ang. 2c e 3 f g l m w Ald. Lugd. Sich. I Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr., *Hunc* Sich. II III; *Chalcedon hebes hinc perfunditur* manu corr. Rat. 861. *Sardoum* 1 T Heins. Cham. Cell. Obb., *Sardonium* 2 T, *Sardium* E P R Put. α, *Sardonice*m g l, *Sardonium* relqq. nostri scripti et edd.; *appositus* Fabr. Gis. Amstr.; *topazion* Gif. p. 465; *Zmaragdina gramine* E Weitz., *maragdine* *germine* g, *maragdina crimine* o. 863. *vomitque* Ang. f.

864. *instructura* α. 865. *stillantibus* P R c (supra gl. *gemmis lucentibus*) 3 f l o. 866. *fundalis* 2 α, [vid. supra 293]. Mariettus: „Hic est finis exemplaris Bibliothecae Viennensis, in quo nihil aliud est praeter hoc fragmentum psychomachiae satis corruptum, et negligenter scriptum.“

869. *Christalli* W Weitz.; *albens* E (supra) P W Rat. m Weitz. [Vid. C. II, 71. Martial. VIII, 77, 5. Broukh. ad Prop. II, 18, 60], *argenti*s relqq. nostri scripti et edd. [Stat. Silv. I, 2, 126. Plin. XXXII, 2, 9, prob. ob. vs. sqq.].

870. *quadrum* Heins. Cham. Cell. Teol. cum solis E P Obb. 871. *quonum* P α; *sinuamina* c 3 Ald. Lugd. 872. *Ductus concharum* Erf. Weitz. (non W), *Ducto concharum* R II, *Subductum conchae* Ald. Lugd.; *in specie* c. 873. *Margaritarum* Ald. Lugd.; *que* om. l Ald. Lugd.; *censibus* E duo codd. Pulmanni Put. m Gis. Heins. Cell. Arev. Obb., *iuribus* vel *uiribus* Ang. Rat. α β c e f g l o, *uiribus* 3 Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gif. p. 387 Weitz. Chor. Poett. Amstr.; *hastae* E, *haustae* R W Erf. (supra *hausta*) Fuld., *hauste* Rat. m, *arte* β c e 3 f g l Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett., *arcas* cod. Gisellini Amstr., *astu* Bon. margo trium Sich.

874. *Adductis* P Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr. Cell. [cfr. P. II, 77, 78], *Additis* Ang. f l; *parabat* Rat. m Weitz.

Hoc residet solio pollens Sapientia et omne 875
consilium regni celsa disponit ab aula,
tutandique hominis leges sub corde retractat.

In manibus dominae sceptrum, non arte politum,
sed ligno vivum viridi est, quod stirpe recisum,
quamvis nullus alat terrenti cespitis humor, 880

fronde tamen viret incolumi, tum sanguine tinctis
intertexta rosis candentia lilia miscet,
nescia marcenti florem submittere collo.

Huius forma fuit sceptri gestamen Aaron
floriferum, sicco quod germen cortice trudens 885
explicuit tenerum spe pubescente decorum,
inque novos subito tumuit virga arida fetus.

Reddimus aeternas, indulgentissime doctor,
grates, Christe, tibi meritosque sacramus honores
ore pio, nam cor vitiorum stercore sordet. 890

Tu nos corporei latebrosa pericula operiti
luctantisque animae voluisti agnoscere casus.

Novimus, ancipites nebuloso in pectore sensus
sudare alternis conflictibus et variato
pugnarum eventu, nunc indole crescere dextra, 895

nunc inclinatis virtutibus ad iuga vitae

deteriora trahi seseque addicere noxis
turpibus et propterea lacturam ferre salutis.

876. *Concilium* R II. 877. *retractant* Ang. 878. *nec*
Aug. 879. *Set* f; *lignum* P R Fuld. β c e \S f g l Ald. Lugd. Sich. tres
Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.; *vivum est, viridi quod* Ald. Lugd. Sich. tres
Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.; *uiuum uiuo est quod* β , *uiuum uiride est*
quod c, *uiuum uiride quod e*, *uiuum uiridi de st. f*; *reciso* O T a, *recisos*
Put. „Quid, si in hoc verbo *recisum est* latere censeas? Cfr. de copula iterata
A. 112 sq.“ Obb. 881. *tuno c* Ald. Lugd. 882. *Intertexta* W (supra
Intertexta) Weitz.; *cadentia c*. 884. *et aaron l*. 885. *Florige-*
rum Ang. f Gis. Weitz.; *germen* E O T Erf. Fuld. α l o Obb., *germine*
Ang., *germina* relqq. nostri scripti et edd. 887. *tumuit* 1 a \S , *viruit*
Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Ultimus hic versus est in β .
888. *ductor o*. Inscrubb. *Gratiarum actio* Rat. m. 892. *noscere*
o. 893. *in om.* Ang. 895. *ydole* \S ; *dextra* E uterque R T Put.
cod. Pulm. Cauch. Heins. Cell. Arev. Obb., idem con. Gis., sed edidit *dex-*
tram, quod exb. ex nostris Ang. Rat. α c e \S f g l m o Iso Ald. Lugd. Sich.
tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Si *dextram* legis, in versu subseq.
cervicibus praeferas opus est. 896. *virtutibus* E P W (supra) Put. g
h l Isonis gl. Obb., *cervicibus* relqq. nostri scripti et edd. 897. *Dex-*
teriora f.

884. Num. 17. Cfr. August. serm.
31.

887...915. *Gratiarum actio* in-
scrib. Weitz., cfr. varr. lectt.

- O quotiens animam vitiorum peste repulsa
 900 sensimus incaluisse Deo, quotiens tepefactum
 caeleste ingenium post gaudia candida tetro
 cessisse stomacho! fervent bella horrida, fervent
 ossibus inclusa fremit et discordibus armis
 non simplex natura hominis: nam viscera limo
 905 effigiata premunt animum. Contra ille sereno
 editus adflatu nigrantis carcere cordis
 aestuat et sordes arta inter vincla recusat.
 Spiritibus pugnant varlis lux atque tenebrae
 distantesque animat duplex substantia vires,
 910 donec praesidio Christus deus adsit et omnis
 virtutum gemmas componat sede plata;
 atque, ubi peccatum regnaverat, aurea templi
 atria constituens texat spectamine morum
 ornamenta animae, quibus oblectata decoro
 915 aeternum solio dives Sapientia regnet.

899. *revulsa* Weitz. 900. *inclausisse* E; *tepefactus* Fabr. Gis.,
 sed correxit. 901. *Coeleste ingenium tandem post gaudia retro* Pic.

902. *e stomacho* Pic. Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr.

903. *Ossibus, atque inclusa fremit discordibus armis* Ald. Lugd.
 Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. 905. *animam* Put. (fortassis

c) Heins. Cham. Cell.

906. *afflicta* o; *in carcere* Ang. f.

907. *Effluat* o. 908. *pugnat* e. 909. *que* om. l o; *animo* Erf.,
anima g. Hunc inter et versum sequentem spatium vacuum est in e duobus
 versibus adscribendis. 910. *omnis* α, *omnes* relqq. nostri scripti et
 edd.; 910...915 om. O. 911. *beata* R Pic. Gis. ad oram, *priuata*

o. 915. *regnat* f g l (heic supra al. *regit*).

Subscrib. *Finit liber III Psychomachia α, Explicit lib. Prūd. de Psychomachia m.*

915. In R vs. 915 Psychomachiae argumentum hisce vs. indicatum subiungitur: *Hic libri statuit metam Prudentius auctor, Laudans virtutes quas decet sanctos habere Excutiensque piis de mentibus vitia cuncta.*

CONTRA SYMMACHUM LIBER I.

PRAEFATIO.

Paulus praeco Dei, qui fera gentium
 primus corda sacro perdomuit stilo,
 Christum per populos ritibus asperis

Praef. Contra Symmachon E, Contra orationem Symmachi Boh. I, *Incipit contra orationem Symmachi* α, in a titulus nullus, nisi quod man. rec. suprascripsit Paulus (hinc Arevalum intelligas), *Contra orat. Symmachi. Aurelii Prudentii. Clementis. Lib. I. Incip. Praef. m, Contra Symmachum lib. I. Nunc de praefatione* t (= cod. pal. 235, qui glossemata continet), *Incipit Praefatio Primi Adversus Symmachum Libri* u.

C. Suetonius Tranq. in vita Caesaris Octaviani Augusti c. 100 haec refert: *Corpus* [Octaviani defuncti] *decuriones municipiorum et coloniarum a Nola Bovillas usque deportarunt noctibus propter anni tempus, cum interdiu in basilica cuiusque oppidi vel in aedium sacrarum maxima reponeretur. A Bovillis equester ordo suscepit urbique intulit atque in vestibulo domus collocavit. Senatus et in funere ornando et in memoria honoranda eo studio certatim progressus est, ut inter alia complura censuerint quidam, funus triumphali porta ducendum praecedente Victoria, quae est in Curia* [basilica Iulia, cfr. ibid. Calig. c. 37] *canentibus naeniam principum liberis utriusque sexus. Augustus igitur Antonio apud Actium devicto Aegyptoque debellata Curiam Iuliam, a Iulio Caesare inchoatam, postea incendio deletam, amputato solo* (vid. Monumentum Ancy.) *restituendam curavit, ibique statum Victoriae et aram collocavit, cui senatores ingredientibus ture ac mero litarent. Cfr. Herodian. V, 5, VII, 11, Ael. Lamprid. Alex. Sev. 14, Ambr. adv. Symm. II, 1, Ryequium*

de Capitol. 23, Turneb. Adv. XXIV, 15, Sächse Beschreibung d. Stadt Rom II, p. 7, Hirt Geschichte d. Baukunst IV, 54, Beschreibung d. Stadt Rom von E. Platner, C. Bunsen etc. Bd. III, Abthl. 2, p. 84 sqq. Eam inter omnes, quas illa dea Romae aras habebat dicatas (uti in regione, cui nomen Altae Semitae, in altera Ad Templum Pacis, tertia in Capitolio), Romani inde ab Augusti aevo plurimi faciebant, ita ut sub ipso Constantino Imp. in magna veneratione magnaque religione haberetur. Primus Constans, Constantini filius, eam semovit evertitque, restituit autem Magnentius, quo devicto a Constantio, altero Constantini filio, de novo diruta fuit. Haud ita multo post per Iulianum Apostatam iterum exculta est, neque a Ioviano remota, a Valentiniano primo potius tolerata. Verumtamen Gratianus, Valentiniani primi filius, Constantis exemplum secutus insigne simulacrum cum ara e Curia eiecit, sacerdotibusque deorum, non exceptis Vestalibus, solita emolumenta negari iussit. Id Symmachus non ferens nomine senatorum gentilium anno 382 Gratianum oravit, ut Victoriae aram Curiae, emolumen-

- inmanes placido dogmate seminans,
 5 inmansueta suas ut cerimonias
 gens pagana Deo sperneret agnito:
 actus turbinibus forte nigerrimis
 hibernum pelagus iam rate debili
 et vim navifragi pertulerant noti.
 10 Sed cum caerulei praelia gurgitis
 iussisset Domini dextra quiescere,
 ad portum fluitans cumba relabitur
 exponitque solo littoris uvidi
 contractos pluvio frigore remiges.
 15 Tunc de littoreis sepibus algidi
 arentum propere brachia palmitum

4. *placito* A O.5. *Iam mans.* R; et E.6. *Mens* m.9. *navifragi* Prag. Sich. tres Chor. Poett., *navifragii* u; *protulerant* A.12. *cumba* α Ald. Lugd. Weitz. Heins. Cham. Cell. Obb., *cymba* a m u Sich. tres Fabr. Gis. Amstr. Arev., *cimba* Chor. Poett.13. *que*exc. u; *littoris solo* a.14. *Contactos* ex Heinsii coniectura Cell. Teol.,*Constrictos* coni. Burm. ad Anthol. II, p. 63.15. *e litt.* Prag. Rat. m

Weitz. (non B).

ta sacerdotibus redderentur. Contra quem Damasus Romanus episcopus surrexit, libelloque christianorum senatorum contrarium postulantium ad Ambrosium misso (vid. Ambr. adv. Symm. in Graugaei comment. ad duos Prud. libb. contra Symm. p. 216), illustri Mediolanensi episcopo intercedente istorum conatus vanos reddidit atque irritos. Iterum Symm. Gratiano occiso Valentinianum secundum adiit, neque quidquam profecit, cum Ambr. Symmachi relationem duplice libello impugnasset. Valentiniano extincto, ab Eugenio tyranno, legati petiverunt, ut templis redderet, non fecit; iterum alteri postulaverunt, renisus est; et (Ambrosio l. l. eum vituperante) postea ipsa, qui petiverunt, donandum putavit. Theodosius, Eugenio et Maximo a. 394 profigatis, paganum cultum penitus oppressit, vid. S. I, 4, August. Civ. Dei V, 26. Arcadio et Honorio Imp. cum Gothi Italiam devastarent, magna per totam Italiam grassante fame Symm. publicam calamitatem expulsionem divorum ab avis cultorum deducens atque arguens cum suis de

ara Victoriae repetenda denuo agere aggressus est. Quibus extremis eius conatibus Prud. duo carmina felici cum successu opposuit. Victoriae autem simulacrum diu tanquam urbis Romae perinsigne ornamentum ac decus ab omnibus habitum fuisse, ex ipso Prud. sicuti e Claudiano colligitur, qui *tutela* Romae togae (in Panegyrico de sexto Honorii consulu 597) eam nuncupat.

6. *agnito*] Ad Atheniensium βρομόν, ἐν ᾧ ἐπετέραντο Ἀγνώστον Θεῶν respicere videtur. Act. 17, 23.

7. Act. 27 et 28.

10. *praelia*] Hor. Od. I, 3, 11 *neo timuit praecipitem Africum doctantem Aquilonibus*, ibid. 9, 9 *qui simul Stravere ventos aequore fervido Depraellantes*.

12. *portum*] Melitae insulae.

14. Virg. Georg. III, 278 *aut unde nigerrimus Auster Nascitur et pluvio contristat frigore caelum*.

15. Brachia vitibus tribuere Maronis est Georg. II, 367 *Inde ubi iam validis amplexae stirpibus ulmos Exierint, tum stringe comas, tum brachia londe*.

convectant, rapidos unde focos struant:

fascem quisque suum congerit ignibus
expectans calidi luxuriam rogi.

Paulus, dum fragiles cogere surculos 20

et densere foci congeriem studet,
incautam cumulis inseruit manum,
torpebat glacie pigra ubi vipera
sarmentis laqueos corporis implicans:

quae postquam intepuit fomite fumeo 25

laxavitque ferox colla rigentia,
iam flecti facilis retulit ad manum
vibrato capite spicula dentium.

Haerentem digiti vulnere mordicus
pendentemque gerens Paulus inhorruit. 30

Exclamant alii, quod cute livida
virus mortiferum serpere crederent.

At non intrepidum terret apostolum
tristis tam subiti forma periculi:

attollens oculos sidera suspicit, 35

Christum sub tacito pectore murmurans
excussumque procul decutit aspidem.

Abiectus coluber verberat aera

atque oris patuli solvit acumina.

Mox omnis sanies deserit et dolor, 40

ceu nullo laceram vulnere dexteram,
siccatusque perit vipereus liquor.

Hydrum praecipitem dum rotat inpetus,
arsurum mediis intulit ignibus.

Sic nunc post hiemem vimque trucidis freti 45

quo iactata ratis tunc sapientiae est,

19. *Expectant* P a. 20. *congere* E. 21. *densare* B W (supra)
u Ald. Lugd. Sieb. tres Gis. I Fabr. Grang. Chor. Poett. Amstr. 24. *la-*
queis 1 a. 25. *fumido* gl. A. 34. *iam* Cell. Teol. 36. *substrato*
a. 37. *Excussumque* omnes quotquot vidi codd. et edd. praeter Obh.,
qui *Excussamque* tacite reposuit. Aut scripturam codd. erroneam esse dicas,
aut Prudentium voc. *aspis* communis generis, cuius est *anguis*, fuisse usum;
discutit A E P nonnulli Heinss. a, *disputit* vel *deputit* coni. Heinss. ob praec.
Excussum. 38. *Obiectus* a. 41. *dextram* 1 a m. 42. *uipreus*
a. 46. *sapientia* Rat. (pro div. lect.) 1 m Ald. Lugd.

17. Hor. Epod. 2, 43 *Sacrum et res est. Sed Virg. Aen. IV, 688 gra-*
vetustis exstruat lignis focum. *ves oculos conata attollere* Arev.

35. Cfr. P. IX, 6 sqq. Ethniciis male huc trahit.

quoque in precando morem oculos in 37. Etiam P. X, 257 *sacratu*
caelum attollendi fuisse, haud ignota *aspis* a Prudentio dicitur.

- cum sub sacricolis territa regibus
vix panso poterat currere carbaso,
afflictosque suos turbine seculi
50 vectarat rabidis fluctibus innatans :
morsum vulnificum lex pia pertulit.
Occultabat enim se prius abditum
virus, nec gravidum protulerat caput,
contentum involucris atque cubilibus
55 subter comprimere clausa silentia.
Sed dum forte latens impietas riget,
dextram iustitiae pigra momorderat
succensi stomacho fellis inaestuans.
Heu quam catholicam nil prope profuit
60 puppim nasse sacri remigio stili,
quem Paulus variis gentibus edidit !
Vix portu placido tuta quieverat
victrix edomitis mille furoribus :
vix adstricta suis iam retinaculis
65 vectores stabili condiderat solo,
erumpit subito triste periculum.
Nam dum praecalidos igniculos sibi
solvendis adolent et senio et gelu,
dum virgas steriles atque superfluas
70 flammis de fidei palmite concremant,
ut concreta vagis vinea crinibus
silvosi inluviem poneret idoli,
palpavit nimius perniciem tepor.

47. *sacrilégis* margo trium Sich. Gis. ad oram. 50. *Vexarat* Rat.
(pro div. script.) m, *Vectat* Lugd.; *rapidis* W Prag. Rat. m Fabr. Gis.
Weitz. (non B) Cham. Obb., qui conferri vult Lucr. I, 15. Hor. Od. I, 12, 9.
Tib. IV, 1, 141. Cic. Nat. D. II, 42, 106. Caes. b. civ. I, 50. Obbar. ad
Boeth. p. 133. 52 sq. *se prius abdita. Viro nec gravidum* seqq. Rat.
prioribus abrasis. 54. *involucris* 2 α. Nihil erasum in a, ut Arev. ven-
ditat. 55. *cum premeret* P, *quo premeret* W (supra) Rat. m Ald.
Lugd. Torn. Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Cham. 58. *Suc-
censis* 1 α. 59. *catholica* α; *propere* fuit A E, *properum* P; *Heu
quam nil propere catholicam fuit* Laur. u. 60. *Puppim* ex nostris
Prag. Rat. α m Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Coll. Arev.
Obb., *Pupem* α, *Puppem* A u Ald. Lugd. Weitz. Heins. Cham.; *enasse*
utraq. Gis. Grang. Amstr., *innasse* conl. Heins. 61. *Quam* 1 Rat.
63. *domitis* 1 m; *laboribus* supra t *furoribus* Rat. 65. *Victores*
1 α; *crediderat* conl. Heins. 66. *Erupit* u Ald. Lugd. 69. *Cum*
a. 71. *Et* a. 72. *Silvoso* 1 α, *Solvoso* 2 α; *illuem* m; *idolii*
Prag.; *Idoli illuem poneret impii* Rat. ex corr. 73. *perniciem* Rat.
Weitz.

Seps insueta subit serpere flexibus
et vibrare sagax eloquii caput: 75
sed dextra inpatiens vulneris, inritos
oris rhetorici depulit halitus,
effusum ingenii virus inaniter
summa Christicolis in cute substitit.

Salvator generis Romulei, precor, 80
qui cunctis veniam das pereuntibus,
qui nullum statuis non operis tui
mortalem, facili quem releves manu:
huius, si potis est, iam miserescito,
praeruptam in foveam praecipitis viri. 85
Spirat sacrilegis flatibus inscius
erroresque suos indocilis foveat.
Obtestor, iubeas, ne citus inpetus
arsurum mediis inferat ignibus.

Credebam vitilis aegram gentilibus urbem
iam satis antiqui pepulisse pericula morbi,
nec quidquam restare mali, postquam medicina
principis inmodicos sedarat in arce dolores.
Sed quoniam renovata lues turbare salutem 5
temptat Romulidum, Patris inploranda medela est,

74. *Seps* E α m Latin. Viterbiensis ex coniectura teste Castalione var. lect. c. 22. Weitz. Heins. Cell. Arev. Obb. [Cfr. Arev. Prolegg. p. 174], *Spes* B W a u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr.

75. *uibre* α. 77. *habitus* R. 84. *es* R II. 85. *Praeruptum* 1 α. 87. *indocibilis* 1 α.

Lib. I. Incipit adversus Symmachum. Aurelii. Prūd. liber prior Rat. m, Inscriptio α nulla, *Incipit Liber Primus* u, nil adnotat Mariettus ex Prag. Vv. 1...90. om. A. 2. *piacula* u. 4. *Pr. in medicos* R. 5. *luis* 1 α (non Laur.). [Cfr. Ps. 508]. 6. *medella* α.

74. Lucan. IX, 723 *Ossaque dissolvens cum corpore tabificus seps*. Cfr. Hesych. s. v. *σήπεις*, ζῶα, ἐρπετά, ὄφεις. Adludit ad etymon, *σήπειν*, *putrefacere*. Plin. XXIX, 5, 32, XXIII, 2, 29.

89. Ad v. 44 revertitur narratio.

1. Isid. VIII, 4. *Sola urbs Roma, caetera oppida*.

4. *principis*] *Constantini* Iso. Referas potius cum Gis. Cham. Arev. Obb. et aliis ad *Theodosium*, vid. 524 sqq.

5. *renovata lues*] de Constantio, Iuliano, Valentiniano, Valente aut nihil aut pigre prohibentibus deorum cultum accipit Cell. Ast Symmachum tangit.

- ne sinat antiquo Romam squalere veterno,
 neve togas procerum fumoque et sanguine tingui.
 Inclitus ergo parens patriae moderator et orbis,
 10 nil egit prohibendo, vagas ne pristinus error
 crederet esse Deum nigrante sub aere formas?
 aut elementorum naturam, quae Patris ars est
 omnigeni, summa pro maiestate sacraret?
 Vir solus, cui cura fuit, ne publica morum
 15 plaga cicatricem summa leviter cute clausam
 duceret et latebram tabentis vulneris alte
 inpressam penitusque putri de pure peresam
 iuncta superficies medico fallente foveret.
 Sed studuit, quo pars hominis generosior intus
 20 viveret atque animam letali peste plattam
 nosset ab interno tutam servare veneno.
 Illa tyrannorum fuerat medicina videre,
 qui status ante oculos praesentibus ac perituris
 conpeteret rebus nec curam adhibere futuris.
 25 Heu, male de populo meriti, male patribus ipsis
 blanditi, quos praecipites in tartara mergi
 cum Iove siverunt multa et cum plebe deorum.
 Ast hic imperium protendit latius aevo
 posteriore suis cupiens sancire salutem:
 30 nimirum pulcre quidam doctissimus „Esset
 „publica res“ inquit „tunc fortunata satis, si
 „vel reges saperent, vel regnarent sapientes.“
 Estne ille e numero paucorum, qui diadema
 sortiti aetheria coluerunt dogma sophiae?
 35 Contigit ecce hominum generi gentique togatae
 dux sapiens: felix nostrae respublica Romae
 iustitia regnante viget: parete magistro

8. *tingi* Sich. tres Fabr. Gis. Arev. 10. *vagus* E P a. 11. *Cro-*
dent E P. 12. *natura* Ald. Lugd. 17. *per escam* a Ald. Lugd.
 18. *favente* E P. 21. *Posset* a, con. Burm. l. l. p. 265; *servare*
ueterno Rat. 23. *Quis* E P R a u. 25. *Ceu* a. 29. *augere* u.
 32...116. unum forte folium explentes des. in Prag. 34. *aetheria*
 a. 37. *fet t fidet* 1 Rat.

9. *parens patriae*] Theodosius. citer in auxilium vocatis. Rectius de
 Vid. Cod. Theod. XVII, 10, 15 (*Nul-* Iuliano et Valente explicaveris.
lus omnino).

22. *tyrannorum*] Magnentium 30. Praeclarum illud Platonis di-
 una cum Eugenio et Maximo citari ctum Rep. V, p. 422. Cfr. Barth. Adv.
 putat Arev., vv. 410, 463 parum feli- XX, 18, Obb. ad Boeth. p. 8. 5.

sceptra gubernanti: monet, ut deterrimus error,
utque superstilio veterum procul absit avorum;
nec putet esse Deum, nisi qui super omnia summus 40
emineat magnique immensa creaverit orbis.

Num melius Saturnus avos rexisse Latinos
creditur, edictis quis talibus informavit
agrestes animos et barbara corda virorum?
Sum deus, advenio fugiens, praebete latebras, 45
occultate senem nati feritate tyranni
delectum solio. Placet, hic fugitivus et exul
ut lateam: genti atque loco Latium dabo nomen.
Vitibus incurvum, si qua est ea cura, putandis
procudam chalybem, nec non et moenia vestri 50
fluminis in ripa statuam Saturnia vobis.

Vos nemus adpositasque meo sub honore sacrantes —
sum quia nam caelo genitus — celebrabitis aras.
Inde deos, quorum patria spectata sepulcra
scimus, in aere hebetes informavere minores, 55
advena quos profugus gignens et equina libido
intulit Italiae: Tuscis namque ille puellis
primus adhinnivit simulato numine moechus.

Mox patre deterior silvosi habitator Olympi
Iuppiter incesta spurcavit labe Lacenas, 60
nunc bove subvectam rapiens ad crimen amatam,

38. *teterrimus* 2 B Rat. Fabr. Gis. (non Gis. I) Heins. (non Coll.)
39. *Atque a vener. R.* 42...58. inscribb. *De Saturno* Rat. m.
42. *avus E.* 45. *Cum a; adueniens fugito u.* 49. *potandis E P.*
51. *nobis O.* 53. *Tum a; quoniam p. quia nam u.* 54. *Unde*
a; in patria Cauch., patrias B I (i. e. cod. Iureti) W 1 m Weitz. Arev.,
patriam Rat. (sed ista productio in arsi II. pedis: Ps. 252. 481. 902. P. VII,
39, 59 etc., et quarti H. 724. Ps. 673. 687. P. X, 86, Prud. familiaris est,
qui etiam ob caesuram breves syllabas saepe longas facit: A. 351. 418. 833.
Ps. 41. 99. 685. 903. S. I. pr. 55. 60. P. IV, 15 etc.; loci autem, ubi ista
productio in thesi invenitur A. 295. 899. 1080., corrigendi sunt omnes, vid.
Schneider. „Elementarlehre d. lat. Spr.“ I. p. 705. Bach. et Ochs. ad Ov.
Met. I, 38. Obbar. ad Boeth. p. 138. *Obb.]; peccata I Arev., spectare E P*
R Laur. u Weitz. 55. minore I pro div. lect. ad oram. 58. adin-
nuit a; nomine E a. 59...83. inscribb. De Iove Rat. m. 59. sinuosi
Beeman. Weitz. 60. *incestas u Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I, incestas*
Graug. Chor. Poett., *incestas Fabr. Gis. Amstr.; clade a pro var. lect.*
61. *Tunc a; boe Rat. 1 m (bove 2 m) Coler. ad Val. Max. p. 568, quem*
seq. Weitz.; subiectam B W Rat. a m, subuectam Gis. I.
42...58. *de Saturno* inscribb. edd. 59...83. *de Iove* inscribb. edd.
vett., cfr. varr. lectt. vett., cfr. varr. lectt. Vid. Apollod.
48. Virg. Aen. VIII, 319 sqq., III, 1, 1, 4, 1. 12, 2, Hygin. fab. 178,
Lact. I, 14. Lact. I. 11.
56. Virg. Georg. III, 92. 61. Ov. Met. II, 847 sqq.

- nunc tener ac pluma levior, blandosque susurros
in morem recinens suave immorientis oloris,
capta quibus volucrem virguncula ferret amorem.
- 65 Nunc foribus surdis, sera quas vel pessulus artis
firmarat cuneis, per tectum dives amator
imbricibus ruptis, undantis desuper auri
infundens pluviam, gremio excipientis amicae:
armigero modo sordidulam curante rapinam,
- 70 compressu immundo miserum adficiens catamitum,
pellice iam puero magis indignante sorore.
Haec causa est et origo mali, quod secla vetusto
hospite regnante crudus stupor aurea flinxit,
quodque novo ingenio versutus Iuppiter astus
- 75 multiplices variosque dolos texebat, ut illum,
vertere cum vellet pellem faciemque, putarent
esse bovem, praedari aquilam, concumbere cycnum
et nummos fieri et gremium penetrare puellae.
Nam quid rusticitas non crederet indomitum
- 80 stulta virum, pecudes inter ritusque ferinos
dedere sueta animum diae rationis egenum?
In quamcunque fidem nebulonis callida traxit

62. *Tunc* a; *tener ac* E I P R Laur. α a u Heins. Cham. Cell. Ans. Obb., *tenera* Rat. m Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Arev. 63. *In more* α. 64. *Rapta* a; *volucrum* Fabr. (Gis. corr. *volucrem*); *amantem* conl. Gronov. 65. *Tunc foribus surdis sura quas ve* a. 66. *Firmarant* I T α (non Laur.) Heins. Cham. Cell. Ans., *Firmant* α. 69. *causante* E P I α a (non Laur.) 70. *Compresso* 1 α; *cupiens* Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Grang. Chor. Poett. Amstr., *affigens* Gif. l. l. p. 302 Weitz. (non B P W Laur.). 71. *Pellice* E R Weitz., *Pelice* B W Rat. Laur.; *nam* 1 α, *quam* a. 74. *Quotque* a. 75. *Multiplicesque dolos vultu texebat: ut illum* u. 77. *concingere* Rat. (supra *et concumbere*) cum gl. inepta *pro concinnere causa metri* m, *confingere* u Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Coler. l. l. Grang. Chor. Poett. Amstr. 78. *serere* R II. m Gif. ex tribus vett. libb. in verbo *ninguere* Weitz. (non P), *serere et fieri* supra Rat. 79. *rusticitans* Rat. 80. *ritusque* I T α a (in quo *interitusque*) Ald. Lugd. Gif. l. l. p. 332 Weitz. Heins. Cell. Ans. Arev. Obb. [vid. S. II, 292. 293], *rietusque* B W Rat. m u Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. 81. *Degere* Gif. Weitz.; *diae* I (pro div. lect.) P α a cum vetustioribus Heins. Cell. Ans. Arev. Obb., *divae* m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Gif. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr., *et* B W. 82. *struxit* P a.

62. Hygin. 72.
66. Hor. Od. III, 16, Hygin. 63.
69. Cfr. Ov. Met. X, 155, Hygin. Poet. II, 16.
70. Festus: *catamit. pro Gany-*

mede dixerunt. Cfr. Arnob. IV, p. 145, Barth. Adv. XXIII, 7.
71. Sen. Herc. fur. I, 1.
77. Hor. Od. IV, 4, 1 sqq.

nequitia, infelix facilem gens praebuit aurem.

Successit Iovis imperio conruptior aetas:

quae docuit rigidos vitiis servire colonos, 85

expertes furandi homines. Hac inbuit arte

Mercurius Maia genitus, nunc magnus habetur

ille deus, cuius dedit experientia fures.

Nec non Thessalicae doctissimus ille magiae

traditur extinctas sumptae moderamine virgae 90

in lucem revocasse animas, Cocytia leti

lura resignasse, sursum revolantibus umbris:

ast alias dampnasse neci penitusque latenti

immersisse Chao: facit hoc ad utrumque peritus

ut fuerit geminoque armarit crimine vitam: 95

murmure nam magico tenues excire figuras

atque sepulcrales scite incantare favillas,

vita itidem spoliare alios ars noxia novit.

Artificem scelerum simplex mirata vetustas

supra hominem coluit, simulans per nubila ferri 100

aligerisque leves pedibus transcurrere ventos.

Ecce deum in numero formatus et aeneus adstat

Gravius homo augustaque Numae praefulget in arce.

Strenuus exculi dominus quidam fuit agri

hortorumque opibus memorabilis: hic tamen idem 105

scortator nimius multaue libidine suetus

rusticulas vexare lupas interque salicta

84...101. inscribb. *De Mercurio* Rat. m. 89. *thessalicae* T 1a (non Laur.) Cell. Teol., *thessalicae magiae doctissimus ille* priorib. abr. Rat.

93. *alia* A E P.

94. *paratus* a.

98. *idem* A P a, *item* u.

101. *Aligores* a. 102...115. inscribb. *De Priapo* Rat. m. 102. *foratus* O, *tornatus* coni. Heins.

103. *Gravis* 1 A; *angusta* 1 a; *aste* A.

104. *quondam* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr.

107. *Rusticulas* A I R m u Ald. Lugd. Weitz. Ans. Arev. Obb., *Rusticolas* Laur. Rat. a a Sich. tres Gis. 1 Chor. Poett. Heins. Cell., *Ruricolae* Fabr. Gis. Grang. Amstr., *idem* alicubi invenit luresus, *Lustricolas* coni. Barth. Adv. X, 2; *salictas* 1 a (non Laur.), *salicta* Weitz. cum E.

84...101. *de Mercurio* inscribb. add. vett., cfr. varr. lectt.

90. Virg. Aen. IV, 242 *tum virgam capit; hac animas ille evocat Orco Pallentes, alias sub Tartara tristitia mittit, dat somnos adimitque, et lumina morte resignat.*

102...115. *de Priapo* inscribb. add. vett., cfr. varr. lectt.

103. *Gravius* Virg. Georg. IV, 110 *Et custos furum atque avium*

cum falce saligna Hellespontiaci servet tutela Priapi, cfr. Broukh. ad Tib. I, 4, 7, Arnob. III, 105. Numae arcem Cham. Ianiculum intelligit, in quo Numae sepulcrum, vel domum Numae in Vestae templum mutatam. In hoc quippe Fascinus a Vestalibus colebatur. Malim cum Arev. accipere de Roma ipsa, in cuius plateis Priapi imagines frequentes erant. Vid. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 8, 2.

- et densas sepes obscaena cubilia intrare:
indomitum intendens animum semperque paratum
110 ad facinus, nunquam calidis dabat otia venis.
Hic deus e patrio praenobilis Hellesponto
venit adusque Italos sacris cum turpibus hortos,
sinum lactis et haec votorum liba quotannis
accipit ac ruris servat vineta Sabini,
115 turpiter adfixo pudeat quem visere ramo.
Herculeus mollis pueri famosus amore
ardor et in transtris iactata efferbuit Argo.
Nec maris erubuit Nemea sub pelle fovere
concubitus et Hylan pereuntem quaerere caelebs.
120 Nunc Saliis cantuque domus Pinaria templum
collis Aventini convexa in sede frequentat.
Thebanus iuvenis superatus sit deus Indis,
successu dum victor ovans lascivit et aurum
captivae gentis revehit spoliisque superbus,
125 diffuit in luxum cum semiviro comitatu,
atque avidus vini multo se proluit haustu,
gemmantis paterae spumis mustoque falerno

109. *Indomito intendens animo semperque parato* conl. Heins., *Indomitum intendens nervum* conl. Gronov. 111. *et patrio m u* Weitz.

112. *sacris cultoribus A E I P a*, in quo fuit *sacros*. 113. *quodanis* Weitz. cum E. 115. *puderat E P*. 116...121. inscribb. *De Hercule* Rat. m. 116. *Herculeos A*. 117. *et om. u* (non Laur.); *iactata efferbuit Argo B Laur. Prag. Rat.* (supra *l as*) a (*iacta*) m u Sich. tres Gis. I Weitz. (cum E *eservuit*) Grang. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *iactatae ferbuit Argo a Ald. Lugd.*, *iactatae fervuit Argo P*, *iactata ferbuit Argo T*, *iactatae efferbuit Argo Fabr. Gis.*, *iactatae efferbuit Argus* conl. Heins. 118. *efferbuit o*; *necmea a*, *nemeaea m*, *Nemeaea Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr.*; *foveri O*, *movere* 1 a. 119. *Hyla R*. 122...163. inscribb. *De Libero qui etiam*

Bacchus (sic) Rat. m. 125. *Defuit* Rat. 126. *hastum 1 a*, *haustum 2 a*. 127. *multoque B W* (supra *novo* quod *musto* respondet) m Ald. Lugd. Sich. tres Torn. Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr., *Gemmatas paterae se fumis: mulloque u*.

116...121. *de Hercule* inscribb. edd. vet., cfr. varr. lectt. Vid. Apollod. I, 9, 19, II, 1, 3, 5, 1. 119. Vid. Serv. in Virg. Ecl. VI, 43. 120. Numa Marti Gradivo duodecim viros legit a solenni saltu, quo in sacris utebantur, Salii appellati, vid. Liv. I, 20, Min. Fel. XXV, 13, Fennestella (A. D. Fiochi de magistratibus, Sacerdotisque Romanorum p. 21). Sed Salii sacerdotes Martis et Herculis erant, Serv. in Virg. Aen. VIII,

275: *secundum ritum pontificalem idem Hercules est, qui et Mars*. Cfr. Ambrosch. Studien u. Andeutungen im Gebiete des altrömischen Bodens etc. I, p. 153. Contra Macrobi. Sat. I, 30.

122...163. *de Libero qui et Bacchus* inscribb. nonnullae edd. vet., cfr. varr. lectt. — *Thebanus iuvenis* Bacchus, qui et Bromius (Βρόμιος) v. 131. Vid. Virg. Aen. IV, 130, Plin. H. N. VIII, 2.

perfundens biugum rorantia terga ferarum.
 His nunc pro meritis Baccho caper omnibus aris
 caeditur et virides discindunt ore chelydros, 130
 qui Bromium placare volunt: quod et ebria iam tunc
 ante oculos regis Satyrorum insania fecit,
 et fecisse reor stimulis furtalibus ipsas
 Maenadas inflammante mero in scelus omne rotatas.
 Hoc circumsaltante choro temulentus adulter 135
 invenit expositum secreti in littoris acta
 corporis egregii scortum, quod perfidus illic
 liquerat incesto iuvenis satiatum amore.
 Hanc iubet adsumptam fervens post vina neaeram
 secum in deliciis fluitantis stare triumphum 140
 regalemque decus capitis gestare coronam.
 Mox Ariadnaeus stellis caelestibus ignis
 additur, hoc pretium noctis persolvit honore
 liber, ut aetherium meretrix inluminet axem.
 Tantum posse omnes illo sub tempore reges, 145
 indocilis fatui ducebat ineptia vulgi,
 ut transire suis cum sordibus induperator
 posset in aeternum caeli super ardua regnum.
 Regia tunc omnis vim maiestatis et omnis,
 parva licet, caeli imperium retinere potestas 150
 credita: tunc etiam ducibus parvoque sacello
 inperitus honos, quem dum metus aut amor aut spes
 accumulans, longum miseris processit in aevum

128. *in iugum* 1 Rat. 130. *Creditur* Prag.; *chelindros* Prag.,
chelindris supra o Rat., *chelyndros* 2 m., *celindros* supra *chel.* B W.
 131. *placere* 1 Rat. 1 m. 134. *rotatus* P. 135. *Hic* Prag.;
merulentus coni. Barth. 137. *cortum* 1 A a; *perfidus* illis Ald. Lugd.
 138. *ingesto* E. 139. *Neaeram* B, *neaerem* 1 a, *neaeram* u, *Neae-*
ram edd., sed est appellativum. 140. *in deliciis* u. 142. *ariagneus*
 Prag., *ariadneus* Rat., *arianneus* α, *adriadneus* u. 143. *honora-*
coni. Heins. [P. IV, 56], *hunc...honorem* Gronov. l. l. 144. *aethereum*
 u; *arcem* Prag. 145. *illo sed tempore* T. 146. *fatuique docebat*
 P, *fatuique dicebat* Prag. 148. *Possit* Rat. 151. *tura* E R W
 supra, *thura* u; *parvusque* E P 2 R, *parilisque* coni. Heins.; *thura et du-*
cibus parvusque I. 152. *Inperatus* 1 A, *impartitus* u; *metus aut*
honor A I P a.

130. *chelydros*] Arnob. V, p. 169:
in quibus (Bacchanatibus) furore
mentito...vos circumplicatis angu-
bus...caprorum reclamantium vis-

cera cruentatis oribus dissipatis ib.
 Herald. V.

135 sqq. Theseum et Ariadnen
 tangunt: *neaera*, quaevis meretrix;
 hic Ariadne, Omphale P. X, 240.

- mos patrius ; coepit falsae pictatis imago
 155 ire per ignaros nebuloso errore nepotes.
 Tum quia, quae vivis veneratio regibus ante
 contigerat, functis eadem iam munere lucis
 cessit et ad nigras altaria transtulit urnas.
 Inde puellarum ludibria, pignera, partus
 160 et furtivus amor iuvenum et deprensa iugalibus
 corruptela tori, quoniam regalibus aula
 fervere tunc vitiis solita est, nec perdita luxu
 divorum soboles sancti meminisse pudoris.
 Atque ut, Roma, tuos caelesti ex sede parentes,
 165 quis te semideam iactant auctoribus ortam,
 praestringam breviter, Gradivum vel Cytheream :
 ille sacerdotem violat, contra illa marito
 succumbit Phrygio : coitus fuit inpar utrique,
 nec terrestre deam decuit mortalis obire
 170 coniugium, nec caelicolam descendere ephebum
 virginis ad vitium furtivoque igne calere.
 Sed Venus Augusto de sanguine femina vili
 privatoque viro vetitum per dedecus haesit.
 Et si Rhea sacram lascivi Martis amore
 175 lusa pudicitiam fluviali amisit in ulva :
 crediderim, generosae aliquem stirpis, sed eundem

156. *Tunc* α Ald. Lugd. ; *quia* Laur. et supra *et quoque* m, *quoque* R Prag. Rat. α u Weitz. (non B) Arev. 159 sq. *raptus...defensa* coni. Gro-nov. l. l. 160. *deprehensa* α u Ald. Lugd. 163. *subolis* P α, *sobolis* A (non Laur.). 164...196. inscribb. *De Marte et Venere, iunone et Cybele* Rat. m. 164. *Romanos* supra *et Roma tuos* m. 165. *Quis* Gis. (non Gis. l) Arev. ; *auctam* Weitz. cum W supra et Gif. p. 310 (non Laur.). 166. *Perstringam* Laur. Prag. α α u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Ans. ; *Cytherean* Heins. Cham. Cell. 168. *Succubuit* 1 W Prag. Rat. Fabr. Gis. (non Gis. l) Weitz. Arev. (non Laur. α α m u). 169. *mortalis obire* B (sed prius aliud quid adfuisse docet rasura) 1 uterque R W (supra) α Heins. Cham. Cell. Teol. Ans. Obb., *mortalis inire* Gis. Grang. Amstr., *mortali sobire* A, *mortale subire* T W Laur. Prag. Rat. α m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Gif. ex vet. lib. Arev. 171. *furtivus* Prag. m u. 174. *Et citherea* A P [et Prag. ap. Arev., sed nil notat Mariettus ; intelligit, opinor. cod. u], *Et cytherea sacram laziui* u. 175. *Nisa* W supra ; *misit* α, ubi subinde in uluam α pr. man.

163...195. *de Marte, Venere, Iunone et Cybele* inscribb. nonnullae edd. vet., cfr. varr. lectt. *De Marte Gradivo Rheae sacerdotis violatore* Ov. Fast. III, 11, *de Venere Cytherea*

(vid. de hoc verbo Peerlkamp. ad Hor. Od. I, 4, 5), et de *Anchise Phrygio* Ov. Trist. II, 299, Lact. I, 17, et de *matre deum Cybele* v. 187, Plin. VII, 3, Lact. II, 8.

moribus infamem, conpressa virgine per vim,
se dixisse deum, ne stuprum numinis ullus
obicere auderet turpi miseraeque puellae.

Haec Italos induxit avos vel fama vel error, 180
Marta Romuleo celebrarent ut sacra campo,
utque Palatinis Capitolia condita saxis
signarent titulo proavi Iovis atque Pelasgae
Palladis et Libyca Iunonem ex arce vocarent,
cognatos de Marte deos: Veneris quoque nudum 185
accirent proceres Erycino e vertice signum;
utque deum mater Phrygia vcheretur ab Ida,
Bacchica de viridi peterentur ut orgia Naxo:
facta est terrigenae domus unica maiestatis,
et tot templa deum Romae, quot in orbe sepulcra 190
heroum numerare licet, quos fabula manes
nobilitat, noster populus veneratus adorat.
Hos habuere deos Ancus, Numitor, Numa, Tullus,
Talia Pergameas fugerunt numina flammis:
sic Vesta est, sic Palladium, sic umbra Penatum, 195
talis et antiquum terror servavit asylum.

179. *audiret R.* 185. *Cognatos det Sparta deos coni.* Barth. ad Claud. p. 380, *de Matre coni.* Gis. prob. Cham. 186. *e om.* Weitz.
188. *Bacchia R II, Bacchida A a.* 190. *orbe R II T 1 a 1 m cum*
suis omnibus Weitz. Heins. Cell. Ans. Arev., *urbe 2 a a 2 m u Ald.* Lugd. Sich.
tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Teol. Obb. 191. *numerari*
Sich. I II (non III), quod ediderat Ald., sed emend. in *numerare*; quod coni.
Arev.; *manens E, inanes Marietto* esse videtur in Prag. 193. *tellus*
a. 194. *fugerunt Prag.* 196. *antiquam O; terror servavit* Sich.
tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Obb. (ex quibus codd.?), *servavit*
terror a a m u Weitz. Heins. Cell. Ans. Arev., *terra asservavit* Ald. Lugd.,
reservavit terror coni. Heins., *sacravit terror Gronov.*

181 sqq. *Rom.... campo*] Romam ipsam aut agrum Romanum significari apparet. *Sacra Martia* sunt *Equiria*, vid. Ov. Fast. II, 957, III, 517, Varon. L. L. v. p. 32. (Putsch.)

182 sq. *Capitolia...Iovis*] Haec verba Obb. de Iove Capitolino interpretatur. Sed accuratius Iovis Capitolini, Iunonis, Palladis templa intelliguntur, quippe quae in Capitolio aedificata extarent. Idem subinde ita minus feliciter disserit: „mons autem Capitolinus a Palatino foro interiacente [Ambrosch. l. l.] cum longe diversus fuerit, prolepsin, quam vocat, historicam in his vv. inesse arbitror, ita ut *Palat. sax.* idem significet,

quod in colle Romano. Sequitur igitur Prudentius Virgilium (Aen. IX, 9.), Propert. (V, (IV), 9, 3: *Venit ad invictos pecorosa Palatia montes*), Ovid. (met. XIV, 622) aliosque, qui *Palatin.* voce, quod, quae pars Romae circa Palatinum montem iacebat, antiquissima fuit, pro *Roman.* utuntur; vid. C. G. Iacob. Quaest. epic. p. 188. “Errat nimirum de *Palatinis saxis*. Rectum iam vidit Cham., etenim aedes Capitolinae saxis vicinissimi Palatini montis conditae sunt, nisi forte cum Cellario laxè hic nomen Palatini, unde Romae exordia, pro quovis colle Romano dictum accipere malis. Cfr. infra 551 *Evandria curia*.

- Ut semel obsedit gentilia pectora patrum
vana superstitio, non interrupta cucurrit
aetatum per mille gradus: tener horruit haeres,
200 et coluit, quidquid sibi met venerabile cani
monstrarant atavi: puerorum infantia primo
errorem cum lacte bibit: gustaverat inter
vagitus de farre molae, saxa inlita ceris
viderat unguentoque lares humescere nigros.
205 Formatum Fortunae habitum cum divite cornu
sacratumque domi lapidem consistere parvus
spectarat matremque illic pallere precantem.
Mox humeris positus nutricis trivit et ipse
inpressis silicem labris, puerilia vota
210 fudit, opesque sibi caeca de rupe poposcit,
persuasumque habuit, quod quis velit, inde petendum.
Nunquam oculos animumque levans rationis ad arcem
rettulit, insulsum tenuit sed credulus usum
privatos celebrans agnorum sanguine divos.
215 Iamque domo egrediens, ut publica festa diesque
et ludos stupuit, celsa et Capitolia vidit,
laurigerosque deum templis adstare ministros,
ac sacram resonare viam mugitibus, ante

197...218 inscribb. *Unde error invaluit* Rat. m. 198. *Una* Prag.
a. 201. *Monstrarent* Rat.; *prima* P Prag. Rat. m Sich. tres Gis. I
Grang. (*prema*). 202. *gestaverat* 1 m. 201. *ungentoque* a m.
209. *Inpressit* A E I P a. 210. *opemque* Rat. Weitz.; *caesa* ex
Heinsii coniectura Cell. Teol. (non a a m u). 211. *quid* B Sich. tres
Fabr. (non Ald.) Chor. Poett. 212. *Non* qui Ald. Lugd. Sich. tres Torā.
Fabr. Chor. Poett.; *animamque* E I P a. 215. *Namque* 1 m.
217. *Lanigerosque* 2 Rat.; *templi* 1 m. 218. *At* Ald. Lugd. Sich. II
(non I III), *Ad* Amstr. Obb. (e codd.?).

197...218 *unde error invaluerit*
inscribb. nonnullae edd. vet., cfr.
varr. lectt.

203. *saxa inlita*] „Intelligo ob
verba, quae sequuntur, et h. l. et H.
404. statuas sive osculando sive pre-
hendendo sordidas factas et quasi
cera obductas, vid. Rames. ad Martial.
I, 92 (93), 7, VI, 53, Interpp. ad Ov.
Met. VIII, 670. Sed adv. Symm. II,
42 ad pieturam ceream refero (Plin.
H. N. XXI, 14, XXXV, 11.), quam
male Apoth. 457 Arev. indicari putat,
ubi poeta Iuvenal. X, 55 imitatur:
fas est genua incerare deorum.
Schol. ad h. l. (Heiarich. p. 267)

explicat: *in signis insignare, vota*
facere, quoniam tabulae cereae, in
quibus vota inscripta erant, deorum
genubus adfigebantur, vid. Apul. Apol.
p. 309, 12: *votum in alicuius sta-*
tuae femore adsignasti. Herald. ad
Arnob. VI, p. 202. Aliter Lucian.
Philopseud. 20: *νομίσματα ἐν τῇ*
ἀργυρᾷ πρὸς τὸν μηρὸν κηρῶ κεκο-
λημένα καὶ πέταλα ἐξ ἀργύρου εὐχὰς
τινός. Philostr. heroic. 11, 1: *οἱ*
ἀλείφοντές τε καὶ ἐπισφραγίζόμενοι
τὰς εὐχὰς ἐξηλλάττασι τοῦ εἶδους.
Ian. Rutgers. Var. Lect. V, 4. “Obb.

218. *Sacra via*, quae per forum
Romanum in Capitolium forebat, inter

Delubrum Romae — colitur nam sanguine et ipsa
more deae nomenque loci ceu numen habetur, 220
atque Urbis Venerisque pari se culmine tollunt
templa, simul geminis adolentur tura deabus —
vera ratus, quaecunque senatu auctore probentur,
contulit ad simulacra fidem dominosque putavit
aetheris, horrifico qui stant ex ordine vultu. 225
Illic Alcides spoliatis Gadibus hospes
Arcadiae fulvo aere riget: gemini quoque fratres
conrupta de matre nothi, Ledeia proles,
nocturnique equites, celsae duo numina Romae
independent retinente veru magnique triumphi 230
nuntia, suffuso figunt vestigia plumbo.
Adsistunt etiam priscorum insignia regum,
Tros, Italus Ianusque bifrons genitorque Sabinus
Saturnusque senex maculoso et corpore Picus,
coniugis epotum sparsus per membra venenum. 235

219...244 inscribb. *De simulacro Romae, et variis simulacris* Rat. m.
223. *senatu auctore probentur* A R T Ald. Lugd. Sich. tres Torn. Chor. Poett. Gall. Obb., *senatu auctore probantur* E I P W (supra) a, *stant auctore senatu* R II W (*stant* ad oram et Coler.) Prag. m (in quo *sanatu*) u Fabr. Gis. Weitz. Grang. Amstr. Heins. Cell. Ans. Arev., *cluant* Cauch. ex scriptis, *stant quaecumque* rec. man. Rat. Quamquam P. VI, 83. X, 815, 855. XIII, 59. syllabam primam verbi *sto*, a vett. poetis productam (vid. Schneider. Elementarlehre p. 100. Grotefend. lat. Gramm. §. 6. 21.) Prud. corripit (vid. Pseudo Tertull. adv. Marc. II, 228: *Saxa stant* etc. Arator. *Credite uera fient* etc. Dracont. de Deo III, 140: *Sin iactura fiat*, ubi Ar. *fuat* vel *siet* male coni., vid. C. E. Glaeser.: Carm. de Deo, quod Drac. etc. in progr. schol. Frideric. Vratislav. ad h. l.) nihilominus heic et v. 504 optimi codd. sequendi. 224. *putabit* a. 226. *gradibus* 2 Rat. a 1 a. 227. *Archadio* Prag., *Arcadia* Rat. m, *Arcadii* coni. Gron. l. I., *Arcadis* e coni. Heins. 228. *de matre riget* cum gl. in *statuis aureis* Prag. 229. *auo p. duo a*; nomine 1 a, nomina 2 a. 230. *Independent retinente veru* A O R T a u Heins. Cell. Ans. Arev. Obb., *Independent retinentque veru* Prag. Rat. unus R ap. Heins. m cum gl. *hastam* Fabr. Gis. Weitz. cum suis, *Independent retinente solo* I a Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Grang. Chor. Poett. Amstr., *Dependent retinente solo* alter R ap. Heins. [Plaut. Truc. II, 7, 66. Virg. Aen. VII, 665] 231. *suffulso* A, *suffosso* E P. 233. *Tros* E Rat a u Cauch. Gis. Heins. Cham. Cell. Ans. Obb., *Dros* O a supra pro div. lect., *ros* a, in quo quidem literae initiales abhinc desunt usque ad 422, *Dux* B W m Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Fabr. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Arev. interpunctione oppressa; *italus* supra *salus* W m.

urbanas celeberrimas. Etiam Athenis Eleusinæ ἑὸς ἱερὰ serebat, alia Elide Olympiam, vid. Paus. I, 36, 3, V, 27, 4.

219...244 *de simulacro Romae*

inscribb. nonnullae edd. vett., cfr. varr. lectt.

233. *Tros*] Aeneas Troianus, vid. Virg. Aen. VI, 52 *Cessas in vota precesque, Tros, ait, Aenea.*

234. *Picus*] Virg. Aen. VII, 189 sqq.

- Omnibus ante pedes posita est sua cuique vetusta
arula. Iano etiam celebri de mense litatur
auspiciis epulisque sacris, quas inveterato,
heu miseri, sub honore agitant et gaudia ducunt
240 festa Calendarum. Sic observatio crevit,
ex atavis quondam male coepta, deinde secutis
tradita temporibus serisque nepotibus aucta
traxerunt longam corda inconsulta catenam
mosque tenebrosus vitiosa in secula fluxit.
- 245 Hunc morem veterum docili iam aetate secuta
posteritas mense atque adytis et flamine et aris
Augustum coluit, vitulo placavit et agno.
Strata ad pulvinar iacuit, responsa poposcit:
testantur tituli, produnt consulta senatus,
250 caesareum Iovis ad speciem statuientia templum.
- Adiecere sacrum, fieret quo Livia Iuno,
non minus infamis thalami sortita cubile,
quam cum fraterno caluit Saturnia lecto.
Nondum maternam partu vacuaverat alvum
255 conceptamque viri sobolem paritura gerebat
pronuba, iam gravidae fulcrum geniale paratur,
iam sponsus saliente utero nubentis amicos
advocat, haud sterilem certus fore iam sibi pactam.
Vitricus antevenit tardum praefervidus ortum

236. *sua cuique vetusta* A R T W ad oram 2 Laur. α m (supra pro div. lect.) u Ald. Lugd. Sieb. tres Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr., quo spectat *sua cuique vetusto* a, *vetustas* E P 1 Laur., *sua cuique sordens* O W m Fabr. Weitz. Heins. Cell. Ans. Arev. [Cfr. S. II, 35]. 237. *Agna la-noque* E P; *de mense ligatur* a. 239. *miseri...dicunt* u, *miseri...dicunt* A [Cfr. Burm. ad Prop. p. 47]. 240. *Calendarum* Laur. u.

244. *Moxque* α. 245...250 inscribb. *De simulacro Augusti* Rat. m. 246. *mensae* A vetustiores Heins., *mensa* P R Prag u Cauch.

251...270 inscribb. *De simulacro. Liviae Uxor* Augusti Rat. m.

251. *Adiacere* α Ald. Lugd.; *Libia* A. 256. *tam* W, *tum* u; *fulcrum et geniale* A O R T Laur. Prag. α m u Ald. Lugd. Weitz. (non B); *parantur* O Laur. α Ald. Lugd.

239. *sub honore*] „Sub specie publicae hilaritatis omnis generis lascivia et superstitiones Kalendis Ianuariis colebantur, qui mos ab ethnicis in Christianos transfusus fuit, a S. Maximo homilia de Kalendis Ianuariis acriter notatus.“ Cell.

245...250 *de simulacro Augusti* inscribb. nonnullae edd. vett., cfr. varr. lectt.

251...270 *de simulacro Liviae Augustae* inscribb. nonnullae edd. vett., cfr. varr. lectt., — *Livia*] Tiberii Claudii Neronis, dea Augusti post Scriboniam uxor a Claudio Caes. consecrata, vid. Dion. Cass. LX, 5, Suet. Claud. 11. De subseq. cfr. Suet. Aug. 62, Herzberg. l. l. p. 44 sqq.

privigni nondum geniti, mox editur inter 260
Fescennina novo proles aliena marito.

Idque deum sortes, id Apollinis antra dederunt
consilium: nunquam melius nam cedere taedas
responsum est, quam cum praegnans nova nupta iugatur.
Hanc tibi, Roma, deam titulis, et honore sacratam 265
perpetuo Floras inter Veneresque creasti.

Nec mirum: quis enim sapiens dubitaverit, illas
mortali de stirpe satas vixisse et easdem
laude venustatis claras in amoribus usque
ad famae excidium formae nituisse decore? 270

Quid loquar Antinuum caelesti in sede locatum?
illum delicias nunc divi principis, illum
purpureo in gremio spoliatum sorte virili
Adrianique Dei Ganymedem, non cyathos dis
porgere, sed medio recubantem cum Iove fulcro, 275
nectaris ambrosii sacrum potare Lyaeum;
cumque suo in templis vota exaudire marito?

Ergo his auspiciis Traianus, Nerva, Severus
et Titus et fortes gesserunt bella Neronēs,
quos terrena viros inlustres gloria fecit 280
et virtus fragilis provexit in ardua famae

260. *aeditum* Sich. I II, *aeditum* Sich. III. 262. *Atque* A E P,
Utque deum sortes, sic Apollinis antra dederunt Gif. p. 342. et *Ap.* p. id
Ap. u Ald. Lugd. 263. *credere thedas* P a, *credere taedas* E W supra,
cederet aedes Ald. Lugd. 264. *vocatur* W supra, *uocatur* supra t iu-
gatur m. 266. *flores* m Ald. Lugd.; *Veneremque* Prag. 267. *du-*
bitaverit bini R u Cauch. Chor. Poett. Heins. Cham. Cell. Ans. Obb., *du-*
bitaverat α a m cett. Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Grang. Amstr.
Arev. 270. *enituisse* Cauch. Weitz., ut videtur cum suis.
271...296 inscribb. *De cultu Adriani et catamiti eius* Rat. m. 271. *in*
om. Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. 273. *morte*
Fabr. 274. *non erat os* Ald. Lugd.; *diis* Laur a u Ald. Lugd. Fabr. Gis.
(non Gis. I) Arev. 275. *Pergere* A Ald. Lugd. 276. *portare* Ald. Lugd.
Sich. tres Gis. I Grang. 278. *aspicibus* Lugd. 281. *fragiles* T.

262. *Apollinis antra*] Non de
Apollinis oraculo somniandum. Quo-
modo locus sit capiendus, Dion. Cass.
docet XLVIII, 44 καὶ πυνθομένων
τῶν ποντιφικῶν... ἀπεκρίνατο, et
Tac. Annal. I, 10 abducta Neroni
uxor, et consulti per ludibrium
pontifices, an concepto necdum edito
partu rite nuberet.

271...296 de cultu Hadriani et
Catamiti eius inscribb. nonnullae

edd. vett., cfr. varr. lect., — *Anti-*
nous Hadriani amasius Claudiopoli
oriundus (Dion. LXIX, 11), cui post
obitum in ipso lunae circulo sedes fuit
adsignata, vid. Dion. l. l.

277. *vota exaudire*] Spart. Hadr.
14: *Antinuum suum dum per Nilum*
navigat, perdidit Hadr.... *Graeci*
quidem volente Hadriano eum con-
secrarunt oracula per eum dari ad-
serentes,

- adscitae terris sub relligione iacentis.
 Quam pudet hoc illis persuasum, talibus ut se
 Romanasque acies censerent Martis amore
 285 posse regi, dum se Paphiae male blandus adulter
 venditat Aeneadasque suos successibus auget?
 Felices, si cuncta Deo sua prospera Christo
 principe disposita scissent, qui currere regna
 certis ducta modis Romanorumque triumphos
 290 crescere et inpletis voluit se infundere seclis.
 Sed caligantes animas et luce carentes
 in Iovis Augustique adytis templisque duarum
 lunonum Martisque etiam Venerisque sacellis
 mactatas tetro leti inmersere barathro,
 295 supremum regimen crassis in partibus orbis
 esse rati mersoque poli consistere fundo.
 Quidquid humus, quidquid pelagus mirabile gignunt,
 id duxere deos: colles, freta, flumina, flammias.
 Haec sibi per varias formata elementa figuras
 300 constituere patres, hominumque vocabula mutis
 scripserunt statuis vel Neptunum vocitantes
 oceanum vel Cyaneas cava flumina Nymphas
 vel silvas Dryadas, vel devia rura Napaeas.
 Ipse ignis, nostrum factus qui servit ad usum,
 305 Vulcanus perhibetur et in virtute superna
 fingitur, ac delubra Deus et nomine et ore

282. *Adscitae...iacentis* E W Prag. m Weitz. Amstr. Heins. Ans. Obb.,
Adscitae...iacentes B Laur. Rat. a u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. (*iacen-*
teis) Grang. Chor. Poett., *Adscita e...iacentes* a Arev., *Adscita...iacentes*
 ex Heinsii conjectura Cell. Teol. 285. *cum* Rat. Weitz. *cum* B.

288. *deposita* u. 289. *triumphis* Prag. Ald. Lugd. Sich. tres Fabr.
 Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. 290. *se exc.* a. 292. *angusti-*
que a. 291. *baratri* Prag. 295. *orbem* Ald. Lugd. 296. *He-*
serat immersoque ad oram *Esse rati* m. 297...308 inscribb. *De cul-*
turis elementorum sub specie quorundam non deorum sed demonum Rat.
 m. 297. *gignit* W (supra *gignunt*) 2 a a Weitz. (non B P Laur.) Arev.

298. *Induxere* O R II Prag. Rat. m Coler. ad Val. Max. p. 568 Weitz.,
dduxere (lit. initiali omitta, cfr. ad v. 233) a, quod *Id duxere* vel *Adduxere*
 legi potest, *Id duxere* R, *Induxere* deo sive *deis* coni. Heins. 299. *tibi*
 u; *formant* A E I P W (supra) 2 a Ald. Lugd., *format* 1 a; post *figuras*
 puncto distinguitur in u. 303. *silvam* Ald. Lugd; *Napeas* m u Weitz.,
napheas Prag. a. 301. *Ignis ipse* inv. u. 305. *qui in P, qui p.*
et in Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. 306. *deis et nomine et ore*
Assimulatus coni. Heins.

292 sq. *duarum lunonum*] Vid. *sub specie quorundam non deorum,*
 supra 251. *sed daemonum* inseribb nonnullae

297 ..308 *de cultu elementorum* edd. vet. cfr. varr. leott.

adsimulatus habet nec non regnare caminis
fertur et Aeoliae summus faber esse vel Aetnae.

Est qui conspicuis superos quaesivit in astris
ausus habere deum Solem, cui tramite certo 310

conditio inposita est vigilem tolerare laborem,
visibus obiectum mortalibus, orbe rotundo
praecipitem teretique globo per inane volantem,
et, quod nemo negat, mundo caeloque minorem.

Area maior enim, quam qui percurrit in illa, 315
et longe campi spatium diffusius, in quo
emicat ac volucris fervens rota volvitur axe.

Quamvis nonnullis placeat terram brevior
dicere circuitu, quam sit pulcherrimus ille
circulus et flammam immensi sideris ultra 320
telluris normam porrecto extendere gyro.

Numne etiam caeli minor et contractior orbis,
cuius planitiem longo transmittere tractu
circinus excurrrens meta interiore laborat?

Ille Deus verus, quo non est grandior ulla 325
materies: qui sine caret, qui praesidet omni
naturae, qui cuncta simul concludit et implet.

Solem certa tenet regio, plaga certa coercet.
Temporibus variis distinguitur: aut subit ortu,
aut ruit occasu, latet aut sub nocte recurrens: 330

nec torquere facem potis est ad signa Trionum,
orbe nec obliquo portas Aquilonis adire,
nec solitum conversus iter revocare retrorsum.

307. *Assimilatus* u Ald. Lugd. Weitz. (non B) Teol.; *nec iam* supra
et non Rat. m, *nec iam* Prag. Weitz. 308. *et Aeolia...sub Aetna* Fabr.,
et deolis R. 309...353 inscribb. *De cultura Solis, quem putant Apol-*
linem Rat. m. 309. *conspicuis* A a. *conspicuos* P (non Laur.).

310. *tramite recto* u. 315. *procurrit* coni. Heins.; *illam* A.

317. *Emicat hic volucris* Prag., *Emicat avolucris* 1 m. 318. *brevior*
A E P R a Ald. Lugd. Gis. ad oram Obb., idem exhibere videtur Rat., cum
nil adnotaverit in Aldina sua Mariettus, *breviorem* T Laur. Prag. a m u Sich.
tres Fabr. Gis. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Heins. (cuius alii fere
breviore praeter T) Cell. Ans Arev. 320. *Circinus* alt. supra P.

322. *Nonne* a; *caelo* cod. Cauch. 323. *cursu* supra et *tractu* Rat.

324. *interiora* a; *laboret* Prag. 325. *Nonne* fortassis A, nam
cod. a ab Obbario citatus legit Ille. 327. *Natura* 1 a. 328. *Molem*

a; *regia* Ald. Lugd. 329. *ortus* Prag. 331. *Non* Ald. Lugd.
Sich. tres Gis. I Grang. Chor. Poett. Amstr.; *faciem* R; *potes* 1 m.

309...353 *de cultura solis, quem*
credunt Apollinem inscribb. nonnul-
lae edd. vett., cfr. varr. lectt.

331. *Triones* (septentriones, ἄνα-
ξα) sidus ursae maioris seu plaustris,
vid. Gell. N. A. II, 21.

- Hic erit ergo Deus praescriptis lege sub una
 335 deditus officiis? Libertas laxior ipsi
 concessa est homini, formam cui flectere vitae
 atque voluntatis licitum est, seu tramite dextro
 scandere, seu laevo malit decurrere campo,
 sumere seu requiem, seu continuare laborem,
 340 seu parere Deo, sive in contraria verti.
 Ista ministranti regimen sollempne dierum
 haudquaquam Soli datur a factore potestas:
 sed famulus subiectus agit quodcunque necesse est.
 Hoc sidus currum rapidasque agitare quadrigas
 345 comenti, et radios capitis et verbera dextrae
 et frenos phalerasque et equorum pectora anghela
 aeris inaurati vel marmoris aut orichalci
 iusserunt nitido fulgere polita metallo.
 Post trabeas et eburnam aquilam sellamque curulem
 350 cernuat ora senex barbatus et oscula figit
 cruribus aenipedum, si fas est credere, equorum,
 inmotasque rotas et flecti nescia lora
 aut ornat redimita rosis aut ture vaporat.
 Hoc tamen utcunque est tolerabile. Quid, quod et ipsae
 355 dant tibi, Roma, deos inferni gurgitis umbrae?
 Eumenidum domina Stygio caput exerit antro

334. *Ergo erit ille deus praescriptis lege sub una Prag., praescriptus*
 Rat. 341. *ministrante* 1 α (non Laur.). 343. *ait* Ald. Lugd.

345. *et capitis radios* u Fabr. Gis. (non Gis. I), *et rapidos capitis a.*

346. *Ut a*, sed prima lit. aliena man. apposita. 347. *inauratis a*,
inaurata Ald. Lugd.; *auriculchi a*, *orichalchi* u. 350. *Cernuaque* 1 m
 u Ald. Lugd. Sich. tres Gis. Fabr. Grang. Chor. Poett. Amstr. 351. *aeni-*
pedum B W vetustiores Heinss. α m u Sich. tres Fabr. Gis. (non Gis. I) Weitz.
 Grang. Chor. Poett. Amstr. Heinss. Cell. Ans. Arev., *aenipedum* a Ald. Lugd.
 Gis. ad oram Obb. 353. *tura a.* 354...378 *inscribb. De lunae*
cultura, quam et Dianam dicunt Rat. m. 354. *tolerare* Lugd.; *et ipse P*
 Rat., *et istos* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett., *et ipsa* Grang.

356. *Regina Eumenidum stygio* priorib. abr. Rat.

345. *verbera dextrae*] *flagello*
attitur Iso, cfr. Macrob. Sat. I, 23,
 Artemid. Oneir. II, 36.

349. *Post trabeas* sqq.] *summae*
apud Romanos dignitatis insignia:
trabea, toga purpureis virgis trabium
 instar distincta, consulum, etiam
 equitum (Tac. Ann. III, 2, ibid. Lips.
 comment., Salmas. ad Vopisc. Car.
 p. 553, Serv. ad Virg. Aen. VII, 187,
 612), — *aquila eburnea*, consularium

scipio eburneus cum aquila insidente
 (P. X, 148, Iuven. X, 43, Isid. Orig.
 II, 18), — *sella curulis* propria Di-
 ctatoris, Consulibus, Censoribus, Aedilibus
 Curulis, Isid. Orig. XX, 11 *Sellae*
cur. erant, in quibus magistratus
sedentes ius reddebant.

354...378 *de cultu lunae, quam*
et Dianam credunt *inscribb. nonnullae*
edd. vett., cfr. varr. lectt.

rapta ad tartarei thalamum Proserpina regis:
 et si quando suos dignatur adire Quirites,
 placatur vaccae sterilis cervice resecta
 et regnare simul caeloque ereboque putatur: 360
 nunc bigas frenare boves, nunc saeva sororum
 agmina vipereo superis inmittere flagro,
 nunc etiam volucres caprearum in terga sagittas
 spargere terque suas eadem variare figuras.
 Denique cum luna est, sublustri splendet amictu: 365
 cum succincta iacit calamos, Latonia virgo est:
 cum subnixa sedet solio, Plutonia coniunx
 inperitat furilis et dictat iura Megaerae.
 Si verum quaeris, Triviae suo nomine daemon
 tartareus collitur, qui te modo raptat ad aethram 370
 sidereoque deum venerandum suadet in astro:
 per silvas modo mortiferi discurrere mundi
 erroresque sequi subigit nemorumque putare
 esse deam, quae corda hominum pavitantia figat,
 quaeque feras perimat letali vulnere mentes; 375
 depressos modo subter humum formidine sensus
 obruit, inplorent ut numina lucis egena
 seque potestati committant noctis opertae.
 Respice terrifici scelerata sacraria Ditis,
 cui cadit infausta fusus gladiator arena: 380

361. *bifugas* Gis. 362. *vipereo* vid. Heins. Adv. p. 118; *super*
his O [Cfr. Hermæ Past. Vis. II, 1 notulam 1 (ad *cumis*) in nostra Patrum
 App. Opp. ed. p. 414]. 365. *splendit* A E. 366. *calamis* P, *ca-*
lathos u. 367. *Dum* Prag., hunc versum excipit *Cum* (*Dum* Prag.)
rapitur Furia est et torvi Plutonis [et R] uxor in B R W Prag. Rat. 2 m u
 Weitz., heic quidem uncis inclusus criticis. 369. *quaeritis* 1 a, *quae-*
ras Prag. m u Weitz. cum suis. 373. *Erroremque* E. 374. *pa-*
uentia u. 375. *ferat* u; *funere* Prag. 376. *Depressos* 1 m, *De-*
pressas Prag. 377. *Obruit* Prag.; *lumina* u. 379...405 inscribb.
Quod venerabatur in spectaculis Rat. m.

359. *vaccae sterilis*] Virg. Aen. VI, 249 *Ipsa... ense ferit sterilem-que tibi, Proserpina, vaccam.*

360. Vid. Virg. Aen. VI, 247.

369. *Triviae*] Diana (cfr. 365... 368), Hor. Od. III, 22, 4 *diva triformis*. Aliam explicationem habes ap. Varr. L. L. VI, 2, Min. Fel. XXI, 13.

379...405 in *spectaculis quos sint venerati* inscribb. nonnullae edd. vett., cfr. varr. lectt. — *sacraria*

Ditis], Ita munera gladiatoria vocantur, quod homines in iis occidebantur, cfr. Lips. Saturn. I, 5, non, quod Plutoni sacra erant, ut ex h. v. Grang. male effici vult, vid. ad II, 1116, Tertull. de spect. 5, Rubaken. Antiq. Rom. XX, ed. Eicstad. p. 7, Obbar. ad Hor. Ep. I, 1, 3. "Obb. Ego a Prudentio haecce spectacula *Ditis sacraria* dici puto, quippe quibus gladiatores quasi pernicipi dicati Plutoni pereant.

- heu male lustratae Phlegethontia victima Romae!
 Nam quid vesani sibi vult ars in pia ludi,
 quid mortes iuvenum, quid sanguine pasta voluptas,
 quid pulvis caveae semper funebris et illa
 385 amphitheatralis spectacula tristia pompae?
 Nempe Charon iugulis miserorum se duce dignas
 accipit inferias placatus crimine sacro.
 Hae sunt deliciae Iovis infernalis, in istis
 arbiter obscuri placidus requiescit Avernī.
 390 Nonne pudet regem populum sceptrisque potentem
 talia pro patriae censere litanda salute,
 religionis opem subternis poscere ab antris?
 Evocat, heu, paenis tenebrosa ex sede ministrum
 interitus, speciosa hominum cui funera donet.
 395 Incassum arguere iam Taurica sacra solemus:
 funditur humanus Latari in munere sanguis,
 consessusque ille spectantum solvit ad aram
 Plutonis fera vota sui. Quid sanctius ara,
 quae bibit egestum per mystica tela cruorem?
 400 Anne fides dubia est tibi, sub caligine caeca
 esse Deum, quem tu tacitis rimeris in umbris?
 ecce deos Manes cur inficiaris haberi?
 Ipsa patrum monumenta probant, dis Manibus illic
381. *lustrante* Prag., *lustrata* u. 382. *Sed qui* E P, *Sed quid*
 A a, *Et conī*. Obb. 383. *mores* Ald. Lugd. Grang.; *parta* a, idem
 conī. Lips. l. l., *pacta* al. ap. Grang., sed cfr. C. III, 167. 387. *munere*
sacro R pro div. script. Cauch., *sanguine sacro* a. 389. *obscurō...*
Averno R Ald. Lugd. 390. *populum* T 1 a 1 m u Heins. Cell. Ans.
 Arev., *populis* 2 a a Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett.
 Amstr. Obb., *populi* 2 m, *populo* Prag. Rat. Weitz. 391. *patria* u.
 392. *sub terris* Weitz. pro div. lect. 394. *spaciōsa* α (non Laur.);
funera donet A E I P cod. Cauch. Laur. a u, *denset* conī Obb. 395. *manu*
taurica Prag., *lamturica* 1 m. 396. *latiari* u Ald. Sich. tres Gis. 1 Fabr.
 Grang. Chor. Poett. Amstr., *laciali* Lugd. 397. *Concessosque* A, *Con-*
sessosque E supra *Consessusque*, *Concessusque* P, *Confessusque* Lugd.,
Consessus ille Cell., *Illeque consessus* Rat. priorib. abr.; *spectatum* 1 a.
 403. *diis* u.

390. Cfr. Virg. Aen. 1, 21 *Hinc populum late regem belloque superbū*.

395. *Taurica sacra*] „quibus homo hospes Dianae Tauricae immolabatur. Ov. Trist. IV, 4, 63. Caesura in *arguere iam* exemplis nota.“ Cell., adde Iuven. XV, 116, Min. Fel.

XXX, 4, Hygin. 120, Cassiod. V, 42.

396. *Latari*] Tertull. Apolog. 9: *Ecce in religiosissima urbe Aeneadarum Iuppiter est quidam (Latariis), quem ludis suis humano proluunt sanguine, de spectac. 6, Min. Fel. l. l., Lact. I, 21, 3, Cic. pro Milon. XXXI, 85.*

marmora secta lego, quacunque Latina vetustos
custodit cineres densisque Salaria bustis. 405

Dic, quibus hunc scribis titulum, nisi quod truci orci
inperium, verae cœu maiestatis, adoras?
En quibus implicita squalebat regia summi
inperii, tractis maiorum ab origine sacris!
Cum princeps gemini bis victor caede tyranni 410
pulcra triumphali respexit moenia vultu,
nubibus obsessam nigrantibus adspicit urbem,
noctis obumbratae caligine: turbidus aer
arcebat liquidum septena ex arce serenum:

Ingemuit miserans et sic ait: „Exue tristes, 415
„fida parens, habitus; equidem praedivite cultu
„inlustrata cluis spoliisque insigne superbis
„attollis caput et multo circumfluis auro.
„Sed nebulis propter volitantibus obsitus alti
„verticis horret apex: ipsas quoque livida gemmas 420
„lux hebetat pissusque dies et fumus ob ora

404. *quaecunque* A Weitz. Chor. Poett. Amstr. Ans. Obb., *quaecunque*
supra *t a m*, *quocunque* u. 406...466 inscribb. *Romam alloquitur*
Rat. m. 406. *Hic* Prag.; *quibus hinc* A Ald. Lugd., *quibus inscribis*
R a. 407. *verito cœu a*, *cœu verae* u. 410. *gemini victor de*
caede E (ex corr.) P a. Egmondani lectio secundum Weitz. esse quoque
potest *gemini deivictor caede*. 412. *adspicit umbram* u. 413. *ad-*
umbratae u Ald. Lugd.. 414. *Arcebit a*. 415. *caute* Sich. I II
(non III). 417. *clues* E I; *superbum* I m. 421. *habetat* A I a,
hebitat E, *hibetat* 2 a; et *fumus obumbrat* Prag.; *ab ora* Grang. Heins.
Cham. Cell. Teol. mendose.

404. *Latina*] Quingentos passus
post portam Capenam Appiam viam
Latina relinquens montem Albanum
secabat et sub Tusculo Beneventum
ferebat. Porta Latina, quam hodie
superstitem videmus, non Aureliani,
sed Honorii opus est: unde mono-
gramma Christi X arci fronti meri-
diem versus affixum. Vid. Sachse l. I.
II, p. 441, Westphal. die Römische
Campagne p. 17, Beschreibung der
Stadt Rom von E. Platner, C. Bunsen
etc. III. Bd. I. Abthl. p. 611.

405. *Salaria*] Cfr. Sachse l. I.
p. 436, Westphal. l. I. p. 126, Stra-
bon. V, p. 228: *Ἐστρωται δὲ δι'*
αὐτῶν ἡ Σαλαρία ὁδὸς οὐ πολλή
οὐσα, εἰς ἣν καὶ ἡ Νομεντανὴ συμ-
πίπτει κατὰ Ἡορίον τῆς Σαβίνης
χώμην ὑπὲρ τοῦ Τιβέρεως κειμένην,

ἀπὸ τῆς αὐτῆς πύλης ἀρχομένης
τῆς Κολλίνης, Mart. IV, 64, 18, V.
Bartoluccius, qui de viis publicis fu-
sius disserit in libello 1786 Romae
edito.

406...467 *Romam alloquitur*
inscribb. nonnullae edd. vett., cfr.
varr. lect.

410. *princeps*] *Constantinus*, —
gemini tyranni *Maxentii et Licinii*
Iso et al., qui orationem ad v. 507
progredientem cum v. 467 abruptunt.
Non favet v. 455 ad Theodosium spe-
ctans, neque vss. 4, 506. Intellige
igitur cum Gis. Grang. Cell. Arev.
Obb. *Theodosium*, qui idololatriam
decretis coercuit. Vid. Socrat. V, 14,
14, August. C. D. V, 2, Theodoret.
V, 24.

- „suffusus rutilum frontis diadema retundit.
 „Obscuras video tibi circumferrier umbras,
 „caeruleasque animas atque idola nigra volare.
 425 „Censeo sublimem tollas super aera vultum,
 „sub pedibusque tuis nimbose elementa relinquo:
 „omne quod ex mundo est, tibi subiacet, hoc Deus ipse
 „constituit, cuius nutu dominaris et orbi
 „inperitas, et cuncta potens mortalia calcas.
 430 „Non decet, ut submissa oculos regina caducum
 „contemplere solum maiestatemque requiras
 „circa humiles rerum partes, quibus ipsa superstas.
 „Non patiar, veteres teneas ut me duce nugas,
 „ut cariosorum venereris monstra deorum.
 435 „Si lapis est, senio dissolvitur aut crepat ictu
 „percussus tenui: mollis si bractea gypsum
 „texerat, infido rarescit glutine sensim.
 „Si formam statuæ lamnis commisit aenis
 „lima terens, aut in partem cava membra gravato
 440 „pondere curvantur, scabra aut aerugo peresam
 „conficit effigiem crebroque foramine rumpit.
 „Nec tibi terra Deus, caeli nec sit Deus astrum,
 „nec Deus Oceanus, nec vis, quæ subter operta est,
 „infernus triste ob meritum dampnata tenebris:
 445 „sed nec virtutes hominum Deus, aut animarum
 „spirituumve vagæ tenui sub imagine formæ.
 „Absit, ut umbra Deus tibi sit geniusve locusve,

422. *frons* u. 423. *Obsusus* Prag.; *circumferrier* A 1 B W.
 424. *idolaque nigra volare* Rat. priorib. eras., *et nigra idola* Ald. Lugd.
 Sich. tres Chor. Poett. 425. *aria* α. 431. *Contemplare* 2 α.
 432. *superstes* Rat. 436. *Percussum* Lugd.; *bractea* m Lugd.;
bractea u. 437. *Texerit* Ald. Lugd. Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett.
 Amstr., *Texeris* Sich. tres; *glutini* 2 m. 438. *lamnis* E a Gif. p. 450.
 Weitz., *lamis* u, *lamminis* Rat., *laminis* B R W α in Ald. Lugd. Sich. tres
 Gis. I Chor. Poett. Ans.; *avenis* E. 439. *Limata* 1 α; *aut in partem*
 E ap. Weitz., *aut in parte* emend. man. sec. *aut in partem* E ap. Heins., *aut*
in parte A a, *aut sub partem* u; *gravata* 2 α Ald. Lugd. Sich. tres Torn.,
cavato B W margo trium Sich. Weitz. (Laur. versum exh. ut vulg.
 441. *Contegit* I O a Gis. ad oram, *Contigiem* A E, *Contiguam* 2 E P
 (non Laur.); *foramina* Lugd. 442. *deus aurum* u. Post *caeli* commate
 disting. Ald. Lugd. 444. *Inferni* W (alt. supra) Prag. 445. *deus*
hominum aut animarum Ald., sed corr. *deus aut hominum aut animarum*,
 quod exh. Lugd. 446. *vaga tenues* u, *vagi tenui* Ald. Lugd.
 447. *genusve* Lugd., *lucus geniusve* Gis. ad oram.

436. *gypsum*] De gypseis imagi- schichte italice cum adnotationibus
 nibus vid. Winckelmann Kunstge- C. Feae VII, 1.

„aut Deus aerias volitans phantasma per auras.
 „Sint haec barbaricis gentilia numina pagis,
 „quos penes omne sacrum est, quidquid formido tremendum 450
 „suaserit, horribilicos quos prodigialia cogunt
 „credere monstra deos, quos sanguinolentus edendi
 „mos iuvat, ut pinguis luco lanietur in alto
 „victima visceribus multa inter vina vorandis.
 „At te, quae domitis leges ac iura dedisti 455
 „gentibus, instituens, magnus qua tenditur orbis,
 „armorum morumque feros mansuescere ritus,
 „indignum ac miserum est, in religione tenenda
 „hoc sapere, inmanes populi de more ferino
 „quod sapiunt, nullaue rudes ratione sequuntur. 460
 „Seu nos procinctus maneat, seu pace quietas
 „dictemus leges, seu debellata duorum
 „colla tyrannorum media calcemus in urbe:
 „agnoscas, regina, libens mea signa necesse est,
 „in quibus effigies crucis aut gemmata refulget, 465
 „aut longis solido ex auro praefertur in hastis.
 „Hoc signo invictus transmissis Alpibus ultor
 „servitium solvit miserabile Constantinus.
 „Cum te pestifera premeret Maxentius aula,
 „lugebas longo dampnatos carceres centum, 470
 „ut scis ipsa, patres: aut sponsus foedera pactae
 „intercepta gemens diroque satellite rapta
 „inmersus tenebris dura inter vincla luebat:

448. *aereas* Fabr. Gis. Arev. (etsi *aerias* Laur. α α m u). 450. *Quis*
 1 m; *omnes* Ald. Lugd. 451. *honorificos* supra & *horribilicos* m; *colunt*
 A. 453. *Vos u*; *lucu* E. 455. *et iura* Prag. 458. *tenen-*
dum Prag. 459. *Id sapere* Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Fabr. Grang.
 Chor. Poett. Amstr. 460. *nulla fidei ratione* Prag. 461. *vos* Ald.
 Lugd. Sich. tres Gis. I Grang. Chor. Poett. 464. *Agnoscat* Prag.
 467...543 inscribb. *De potentia crucis* Rat. m. 467. *ultro* A E P Ald.
 Lugd., sed cfr. 494. 468. *mirabile* E. 469. *pestiferam* Prag.
 471. *Ut sis* a. 473. *Inmersum* m; *vincla luebat* R Laur. 2 α α u
 Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Obb.,

449. *pagis*] Superstitio in pagis
 perquam inveterata, etiam cum reli-
 gio christiana iam propagata esset,
 deorum cultui materiam suppedtabat.
 Quare pagorum incolae prae caeteris
 pagani dicti. Cfr. P. X, 296.

463. Cfr. supra 410, Oros. VII,
 20 *Sciens (Theodosius) se non esse*
solum signo tuendum, sed et victo-

riam adepturum, signo crucis se
muniens signum praelio dedit ac se
in bellum etiamsi nemo sequeretur
victor futurus inmisit.

467...543 *de potentia crucis*
 inscribb. edd. vett., cfr. varr. lectt.,
 Euseb. vit. Const. I, 21...25, 32,
 hist. eccl. IX, 8, 9.

- „aut, si nupta torum regis conscendere iussa
 475 „coeperat inpurum Domini oblectare furorem,
 „morte maritalis dabat indignatio paenas.
 „Plena puellarum patribus ergastula saevi
 „principis: abducta genitor si virgine mussans
 „tristius ingemuit, non ille inpune dolorem
 480 „prodidit, aut confessa animis suspiria traxit.
 „,Testis Christicolae ducis adventantis ad urbem
 „,Mulvius exceptum Tiberina in stagna tyrannum
 „,praecipitans, quamam victricia viderit arma
 „,maiestate regi, quod signum dextera vindex
 485 „,praetulerit, quali radiarint stemmate pila.
 „,Christus purpureum gemmanti textus in auro
 „,signabat labarum, clypeorum insignia Christus

vincula flebat T Heins. Cell. Ans. Arev., *vinola laudabat* A; *lugebat* 1 a 2 m, *legebat* 1 m, *gemebat* Prag. 475. *domino* W (supra) 1 m.

476. *maritales* B (supra) 1 m. 477. *patribusque* P, *patrumque* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. 480. *confessa nimis* potiores Heinss. u Ald. Lugd. Sich. tres (*connexa animis* ad oram) Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Obb., *convexa animis* W Prag. Rat. m cod. Coleri Weitz., *confessa animis* α cum gl. *publicata* α Heinss. Cell. Ans. Arev., *confessa animos* con. Heinss. Excipit hunc versum iste: *Vin liber-tatis* [pubertatis u] *nimiae* [nimiam Ald. Lugd.] *patriumque dolorem* in 2 T m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Heinss., quo auctore uncis secluserunt Cham. Cell. Ans. et ap. Arev., non extat in A E P R 1 T α a Obb. 481. *christicolas* 1 a. 482. *Mulvius* Prag. Ald. Gis. 1 Grang. Amstr. Heinss. Cell. Ans. Obb., *Molvius* Rat. 1 α 2 m Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Weitz., *molbius* 2 α a, *Milvius* Ald. (emend.) Lugd. 1 m u Gis. Arev. 485. *Praetulerint* Lugd.; *quae tali* ad oram *quali* Sich. tres Chor. Poett.; *radiarunt* Prag., *radiarit* m. 486. *gemi-nanti* A, *gemma* E. 487. *lavacrum* E P, *laborum* cod. Turneb. (Adv. p. 452.), *lauarum* 1 α.

482. *Mulvius*] pons a M. Aemilio Seauro cum censor esset ante portam Flumentanam Tiberi impositus, ubi Allobrogum legati cum Volturno Catilinae coniurato deprehensi sunt. Vid. Cic. Att. III, 33, Salust. Cat. 45, Aurel. Vict. Vir. illustr. 72. Ibidem Maxentius Constantino insidias struxerat, quae quidem ipsi fatales fuerant. Cfr. Euseb. l. I., Sachse l. I. II, p. 372, Westphal. p. 133.

487. *Christus*] Euseb. Const. I, 25: ὑψηλὸν δόρυ χρυσῶϊ κατημυσμένον κέρασ ἐίχεν ἐγκαρσίον σταυροῦ σχηματὶ πεποιημένον, ἄνω δὲ πρὸς ἄκρην τοῦ παντὸς στέφανος ἐκ λίθων πολυτελῶν καὶ χρυσοῦ.

συμπεπλεγμένος κατεστήρικτο καὶ οὐ τῆς σωτηρίου ἐπηγορίας τὸ σύμβολον δύο στοιχεῖα, τοῦ Χριστοῦ παραδελούντα ὄνομα διὰ τῶν πρώτων, ὑπεσήμενον χαρακτήρων χριστομένου τοῦ P κατὰ τὸ μεσάλτατον (i. e. X Χριστός, xps in vet. codd.), — *labarum*] Imperatores post Constantinum christiani labarum cum cruce vel Christi monogrammate Romanae aquilae substituebant, ut videre in nummis est. Inter quos Constantii aureus ille celeberrimus cum epigrapha imperatoris imagine apposita CONSTANTIVS P F AVG. in parte autem aversa ipse imperator stans dextraque hastam labari regens

„scripserat, ardebat summis crux addita cristis.
 „Ipse senatorum meminit clarissimus ordo,
 „qui tunc concreto processit crine catenis 490
 „squalens carcereis, aut nexu conpede vasta
 „complexusque pedes victoris ad inclita flendo
 „procubuit vexilla iacens. Tunc ille senatus
 „militiae ultricis titulum Christique verendum
 „nomen adoravit, quod conlucebat in armis. 495
 „Ergo cave, egregium caput orbis, inania post haec
 „prodigia et larvas solito tibi fingere cultu,
 „atque experta Dei virtutem spernere veri.
 „Deponas iam festa velim puerilia, ritus
 „ridiculos tantoque indigna sacraria regno. 500
 „Marmora tabenti respergine tincta lavate,
 „o proceres, liceat statuas consistere puras
 „artificum magnorum opera; haec pulcerrima nostrae
 „ornamenta fuant patriae, nec decolor usus
 „in vitium versae monumenta coinquinet artis.“ 505

488. *add. xps A.* 493. *om. A.* 496. *post haec α m u* Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Weitz. cum suis Arev., *posthac* a Ald. Lugd. Gis. Grang. Amstr. Heins. Cham. Cell. Ans. Obb. 497. *Sic ed. Obb. (unde?), Prodigia esse deos olito* 1 R, *Pr. esse deos olido* T, *Pr. esse deos stolido* Laur. Prag. Rat. m u Weitz., *Pr. ēē dō solito* (cum gl. consueto) *tibi fingere cultu* ad oram al. *laruas* 1 α, *soli* 2 α, *Pr. et laruas solito* A 2 R a Gis. Cell., *Pr. esse deos solito* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett., *Pr. et larvas stolido* P Gis. I Grang. Amstr. Heins. Ans. Arev., sed cfr. S. II, 309 sqq.; *con fingere* P. 499. *velin puerilia E, uel inpuerilia A a.*
 501. *lavare* A E P R 1 α a 2 m Ald. Lugd. 502. *Post proceres puncto* di-ting. Rat. 503. *hae* T Heins. Cell. Cham.; *pulcerrima malim* Prag. Rat. m Ald. Lugd. 504. *fuant* A E I Rat. cod. Coler. 2 α 2 m Ald. Lugd. Weitz. Obb., *fiant* T Cauch. Laur. 1 α a u Arev., *fugant* O 1 m, *fluant* R, *cluant* B W supra, *fuant* vel *fiant* Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Amstr. Heins. Cell. Ans. [Vid. Burm. ad Propert. p. 457]. 505. *monimenta* u Sich. tres Gis. I Chor. Poett. Weitz. Grang. Amstr.; *arcis* Gis. ad oram.

et supra TRIUMFATOR GENTIUM BARBARARUM. Vid. Gothofred. ad cod. Theod. VI, 25. Dan. Guil. Moller.: Dissert. de labaro Constant. cum nummis aeri incis. Altdorf. 1696.

490. *concreto...crine*] P. XI, 53 *Carcereo crinita situ stare agmina contra lusserat* sq.

494. *Dixit ultor* 467, *vindex* 486, iam *militiae ultricis*, quo inscriptio arcus triumphalis Constantino Romae dicati spectat. Eam apponere lubet accurate descriptam, quippe quae in

plurimis libb. mendis infecta extet: Imp. Caes. Fl. Constantino Maximo P. F. Augusto S. P. Q. R. Quod instinctu divinitatis mentis magnitudine cum exercitu suo tam de tyranno quam de omni eius factione uno tempore iustis rempublicam ultus est armis, arcum triumphis insignem dicavit.

505. Ex novissima orationis parte Arev. colligit, post eversam Victoriae aram in Curia Iulia statuum eius permansisse absque ullo cultu tan-

- Talibus edictis urbs informata refugit
 errores veteres, et turbida ab ore vieto
 nubila discussit, iam nobilitate parata
 aeternas temptare vias Christumque vocante
 510 magnanimo ductore sequi et spem mittere in aevum.
 Tunc primum senio docilis sua secula Roma
 erubuit, pudet exacti iam temporis, odit
 praeteritos foedis cum religionibus annos.
 Mox ubi contiguos fossis muralibus agros
 515 sanguine iustorum innocuo maduisse recordans
 invidiosa videt tumulorum milia circum,
 tristis iudicii mage paenitet ac ditionis
 effrenis nimiaeque sacris pro turpibus irae,
 compensare cupit teterrima vulnera laesae
 520 iustitiae sero obsequio veniaque petenda,
 ne tanto inperio maneat pietate repulsa
 crimen saevitiae, monstrata piacula quaerit
 inque fidem Christi pleno transfertur amore.
 Laureae victoris Marii minus utilis urbi,
 525 cum traheret Numidam populo plaudente Iugurtham,
 nec tantum Arpinas consul tibi; Roma, medelae
 contulit extincto iusta inter vincla Cethego,
 quantum praecipuus nostro sub tempore princeps
 prospexit tribuitque boni: multos Catilinas
 530 ille domo pepulit: non saeva incendia tectis,
 aut sicas patribus, sed tartara nigra animabus

506. *urbis* A. 507. *uigeto* B W Prag. Rat. m, *victo* a.
 509. *vocantem* 2 B R Laur. a m u Sich. tres Fabr. Gis. (non Gis. I) Chor.
 Poett. Amstr. Arev. 510. *doctore* Ald. Lugd. 511. *primam* Ald.
 Lugd. 514. *Mox ubi contigit* (supra *t os*) *muralibus, agros* Rat.
 517. *magne poenitet ac editionis* a. 519. *vulnere* a. 520. *venia*
quae 1 a; *petendae* E a, *petende* A ap. Obb. 522. *piacula solvit* E (ap.
 Weitz., Heins. nil reperit in E) Gis. I. 523. *veri supra t pleno* m, ad
 oram Rat. erat glossula *pro ueritatis*. 527. *Contigit* Ald. Lugd.
 529. *Praescipit* Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Grang. Chor. Poett.
 Amstr.

tummodo ornatus gratia. De ea Claud.
 in VI Cons. Honorii: *Iure paludatae
 iam curia militat aulae. Affuit ipsa
 suis ales Victoria templis, Romanae
 tutela togae, quae divite penna Pa-
 tricii reverenda fovet sacraria coe-
 tus*. Cfr. S. II, 28, 29.

530. Non sermo fit de Constan-
 tino, qui a. 337 obiit, sed de Theo-
 dosio. Ex quo liquet, poetam omnes
 Theodosii conatus ad paganismum
 eliminandum variis temporibus repe-
 titos haec summatim comprehendere.

internoque hominum statui tormenta parantes.

Errabant hostes per templa, per atria passim,
Romanumque forum et Capitolia celsa tenebant,
qui coniuratas ipsa ad vitalia plebis 535
moliti insidias intus serpente veneno
consuerant tacitis pestem miscere medullis.

Ergo triumphator latitanti ex hoste togatus
clara tropaea refert sine sanguine, remque Quirinti
adsuescit supero pollere in secula regno. 540

Denique nec metas statuit, nec tempora ponit:
imperium sine fine docet, ne Romula virtus
iam sit anus, norit ne gloria parta senectam.

Exultare patres videas pulcerrima mundi
lumina conciliumque senum gestire Catonum 545
candidiore toga, niveum pietatis amictum
sumere et exuvias deponere pontificales.

Iamque ruit paucis Tarpeia in rupe relictis
ad sincera virum penetralia Nazareorum,
atque ad apostolicos Euandria curia fontes, 550
Anniadium soboles et pignera clara Proborum.
Fertur enim ante alios generosus Anicius urbis
inlustrasse caput: sic se Roma inclita lactat.

532. *Internaue hominum strage tormenta parantes* Prag. cum gl., secundum aliquos produci *ge* in abl., *Internoque* supra *t a* Rat., *Internaue* 2 m; *homini* u; *stravit* m Weitz. (non B) Amstr., *statuit* A; *parantis* vel *paranti* m. 535. *Qui* supra *Quin* E; *plebes* A E. 538. *latitante* Rat. m Grang. Chor. Poett. Amstr. Cell. Obb.; *togatos* A, *cogator* supra *negator* E. 539. *remque* supra *resque* E. 541. *statui...poni* coni. Heins. 544...577 inscribb. *De senatus conversione* Rat. m. 546. *Candidiora togas* R II. 548. *relectis* Ald. Lugd. 549. *Noxa reorum* A 2 E P, *noxa uirorum* 1 E, *nazarenorum* 2 α, *penetralia noxa reorum* cod. Iureti ex interpol. 551. *Ammadium* Prag. α a, *Aeneadium* 2 B W Rat. m Sich. I II (non III) ad oram Fabr.; *suboles* 2 α. 552. *amicius* α, *Anitius* Rat. m Ald. Lugd. Sich. tres Grang. Gis. I Fabr. Chor. Poett. Amstr.; *orbis* coniciat recte aliquis opinante Arev.

544...577 *Romanorum senatum conversum ad Christum* inscribb. edd. vett., cfr. varr. lectt.

550. *Euandria curia*] Romana ab Evandro Arcade denominata, Virg. Aen. VIII, 313. Sim. supra 182 *Palatina saxa*.

551 sqq.] „Qui vv. 410 sqq. ad Constantinum referunt, Anicium cum Probiano cos. a. 322., qui primus e

senatoribus religionem christianam amplexus est, et Bassum a. 358. Christianum factum commemorari iudicant: sed cum illi vv. de Theodosio agant, Anic. Hermogenianus Olybrius, An. Probinus a. 395. cos.; Paullinus a. 394. ad fidem christianam conversus (Ambros. ep. 36), et An. Bassus a. 408. cos. (non Iun. Bassus, a. 358. mortuus) intellegantur necesse est.“ Obb.

- Quin et Olybriaci generisque et nominis haeres,
 555 adiectus fastis, palmata insignis abella
 martyris ante fores Bruti submittere fasces
 ambit et Ausoniam Christo inclinare securem.
 Non Paulinorum, non Bassorum dubitavit
 prompta fides dare se Christo stirpemque superbam
 560 gentis patriciae venturo attollere seculo.
 Iam quid plebicolas percurram carmine Gracchos
 iure potestatis fultos et in arce senatus
 praecipuos simulacra Deum iussisse revelli,
 cumque suis pariter lictoribus omnipotenti
 565 suppliciter Christo se consecrasse regendos?
 Sexcentas numerare domos de sanguine prisco
 nobilium licet ad Christi signacula versas,
 turpis ab idoli vasto emersisse profundo.
 Si persona aliqua est, aut si status urbis in his est,
 570 si formam patriae facit excellentior ordo,
 hi faciunt, iuncta est quotiens sententia plebis,
 atque unum sapiunt plures simul ac potiores.
 Respice ad inlustrem, lux est ubi publica, cellam,
 vix pauca invenies gentilibus obsita nugis
 575 ingenia, obtritros aegre retinentia cultus,
 et quibus exactas placeat servare tenebras.

554. *oblibriaci* α, *Olibriaci* 2 u Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Fabr.,
Olibryaci Ans.; *numinis* Weitz. (non P). 555. *Adiectis* Sich. tres;
abaula A W m Weitz., *abaula* Amstr., *ab aula* Rat. Sich. tres Chor. Poett.,
ab olla Prag. [Cfr. Sueton. Vesp. c. 22]. 557. *Ambiet* Gis. ad orum;
securem Laur. 1 α u Ald. Lugd. Heins. Cell. Ans. Obb., *securim* Prag. Rat.
 2 α a m Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Arev.
 558. *bussor*. A; *dubitabit* α. 561. *poplicolas* E ap. Weitz.; *per-*
curram nomine u; *Gracchos* A E I P et supra W, *gratios* u. 563. *repelli*
 supra alt. B Sich. I II (non III) ad oram, *reuelle* 1 m. 565. *congregasse*
 A E P a Ald. Lugd. 566. *Sexcentos* m; *domus* Prag. Rat. m u.
 568. *idoli* Ald. Lugd.; *morsisse* Prag.; *profano* 2 A E P a. 571. *est*
 om. R II; *quoties* u Ald. Lugd. Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Cell.
 Ans. Arev. 573. *est* om. 1 m. 575. *obtritros* a, *obstrietos* A I
 R Ald. Lugd. Sich. tres in textu Gis. ad oram Grang. Chor. Poett. Amstr.

561. *Gracchos*] Hieron. ep. VII:
Ante annos paucos propinquus ve-
ster Gracchus nobilitatem, patriam
sonans nomine cum Praef. gereret
Urb. (a. 383), nonne omnia porten-
tosa simulacra . . . exussit, et iis
quasi obsidibus praemissis impe-
travit baptismum Christi. Descen-

debat quippe a C. vel Tib. Gracchis,
 qui legibus agrariis latis populo fa-
 vere nitebantur.

573. *cellam*] In cella templi in-
 teriori simulacrum dei vel deae col-
 locatum, in exteriori etiam senatores
 ad consulendum conveniebant. Cfr.
 Cic. Phil. II, 8, 19, Vitruv. IV, 5.

splendentemque die medio non cernere solem.

Posthinc ad populum converte oculos quota pars est,
quae Iovis infectam sanie non dispuat aram?

Omnis, qui celsa scandit caenacula vulgus, 580

quique terit silicem variis discursibus atram,

et quem panis alit gradibus dispensus ab altis

aut Vaticano tumulum sub monte frequentat,

quo cinis ille latet genitoris amabilis obses, 585

coetibus aut magni Laterani currit ad aedes,

unde sacrum referat regali chrismate signum.

Et dubitamus adhuc, Romam tibi, Christe, dicatam

in leges transisae tuas, omnique volentem

- 578...607 inscribb. *De credulitate plebis* Rat. m. 578. *quis in urbe est Qui* Ald. Lugd. Sich. tres (in contextu) Gis. I Grang. Chor. Poett. Amstr. 579. *dispuat a* [Cfr. A. 1085], *despuat* Laur. a m u eam relqq. mss. Ald. Lugd. Sich. I II (*despumat* Sich. III) Gis. I Grang. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Ans. Arev. Obb., *despuat* Rat. Fabr. Gis., *dispuat* Weitz., *disputat* A E I P T. 580. *celso* Prag.; *Omnis qui celsa scandit caenacula scalis vel Omnis qui soandit caenacula celsa domorum eoni.* Heins. 581. *discussibus* E Ald. Lugd. 582. *suspensus* u. 583. *At* 1 m. 585. *magni Laterani currit 2 a, magnis Lat. curr. 1 a, magni Laterani accurrit a, magnis Lateranis currit* 1 m mutatum in *Lateranes, magnis Laterani adcurrit* A E P R Laur. u Ald. Lugd. Gis. Obb., *magnis Lateranas currit* T 3 m Sich. tres Gis. I Fabr. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Ans. Arev. 586. *regale* a.

578...607 *Plebem Romanam in Christum credidisse* inscribb. edd. vett., cfr. varr. lectt.

580. *caenacula*] Varro L. L. IV, 33: *ubi caenabant caenaculum...* *Postquam in superiore parte caenitare coeperunt, superioris domus universa caenacula dicta.* In summis aedibus sub tecto pauperuli iam tunc habitabant. Cfr. Obbar. ad Hor. ep. I, 1, 90, Rupert. ad Iuven. III, 201.

581. *terit silicem*] Iuven. VI, 349: *pedibus silicem quas conterit atram*, ib. Schol.: *quas lectica non gestatur, sed pedibus suis ambulat ac per hoc pauper.*

582. *panis alit gradibus*] „Hos, qui frumentum publicum accipiebant, dispensum, id est dispensatum ex altiore loco, gradibus adiri solito. Unde *panis gradilis* vocatur Lege III C. Th. de Annonis civicis: *Universi panem gradilem de gradibus accipiant.*“ Cell.

584. *genitoris amabilis*] Petri apostoli ecclesiae Romanae, ut tradunt, auctoris. Cfr. Clem. Rom. Ep. ad Iacobum: *οὗτος αὐτός [Ἰησους] διὰ τὴν ἄμετρον πρὸς ἀνθρώπους στοργὴν σαφῶς δημοσίᾳ ἐπὶ τοῦ ἐνεστώτος πονηροῦ τὸν ἐσόμενον ἀγαθὸν ὅλῳ τῷ κόσμῳ μὴνῦσαι βασιλεῖ μέχρις ἐνταῦθα τῇ Παύλῳ γενόμενος, θεοβουλῇ τῳ διδασκαλῇ σώζων ἀνθρώπους κτλ.*, Baron. Ann. I, p. 862.

585. *Laterani ad aedes*] „aedes olim Plantii Laterani a Nerone intercepti, Tac. Ann. XV, 49 et 60, ex quibus basilica facta et ecclesia. Hieron. ep. XXX ad Oceanum, quae Fabiolae epitaphium dicitur, cap. 1: *ut in basilica quondam Laterani, qui Caesariano truncatus est gladio, staret in ordine poenitentium.*“ Cell. Sed cfr. Iuven. XIII, 147, Euseb. I. I., Beschreibung d. Stadt Rom von E. Platner, C. Bunsen etc. III. Bd., I. Abthl. p. 505.

- cum populo et summis cum civibus ardua magni
 590 iam super astra poli terrenum extendere regnum?
 Nec moveor, quod pars hominum rarissima clausos
 non aperit sub luce oculos et gressibus errat.
 Quamlibet inlustres meritis et sanguine clari,
 praemia virtutum titulis et honoribus aucti
 595 ardua rettulerint fastorumque arce potiti
 annales proprio signarint nomine chartas,
 atque inter veteres cera numerentur et aere:
 attamen in paucis iam deficiente caterva
 nec persona sita est patriae, nec curia constat,
 600 et quodcunque sovent studii, privata voluntas
 ac iam rara tenet, sed publica vota reclamant
 dissensu celebri trepidum dampnantis murmur.
 Si consulta patrum subsistere conscriptorum
 non aliter licitum prisco sub tempore, quam si
 605 ter centum sensisse senes legerentur in unum
 servemus leges patrias, infirma minoris
 vox cedat numeri parvaeque in parte silescat.
 Adspice, quam pleno subsellia nostra senatu
 decernant infame Iovis pulvinar et omne
 610 idollum longe purgata ex urbe fugandum:
 qua vocat egregii sententia principis, illuc

592. *aperit sublime oculos* O Cell. Teol. 593. *Quamvis* Ald.
 Lugd. 596. *signarent* Rat.; *carchas* α. 597. *veteres charta* W
 supra, *veteres chartas* u. 599. *conflat* Rat. 600. *fovent* A E O
 P T Laur. 1 α 1 m u Ald. Lugd. Obb., *fovet* 2 α a 2 m Sich. tres Fabr. Gis.
 Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Ans. Arev. 601. *Hoc*
iam Prag. Rat. a m (pro div. lect.) Arev. (non Laur.); *ac publica* Ald.
 Lugd. 603. *Si* Prag. Rat. α a m u Gis. Ans. Arev., *Sic* Ald. Lugd. Sich.
 tres Gis. I Fabr. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Obb.
 605. *Tunc* Prag. 606. *patrias leges* inv. u. 607. *et partita*
 (punctis subnotatum, supra *et parva*) in parte Rat. 608. *plena* supra
 t o m. 608...657 inscribb. *Symmachum alloquitur* Rat. m.
 609. *Discernant* A E P R Ald. Lugd., *Desternant* u. 610. *Idolum*
 Rat. Ald. Lugd.; *fugandum* a (an *forandum* sensu foribus eiciendum?).
 611. *Quo* Prag. 2 Rat., *Qui* a.

595. *fastorumque*] „consules ordinarii facti, quorum nomina in fastis annos signabant, primo loco scripta.“ Cell.

597. *cera numerentur et aere*] „materia statuarum, illa domestica-rum, hoc etiam publicarum, quae signa antiquae nobilitatis erant.“

Cell. Cfr. Iuven. XII, 57, Virg. Aen. VII, 177, Hertzberg. l. l. p. 115.

605. *ter centum*] „i. e.: Si senatorum numerus frequens est, et omnes in unam sententiam eunt, senatus consultum legitimum fit.“ Obb.

608...657 *Apostrophe ad Symmachum* inscribb. nonnullae edd. vett., cfr. varr. lectt.

libera cum pedibus, tum corde frequentia transit.
Nec locus invidiae est, nullum vis aspera terret,
ante oculos sic velle patet, cunctique probatum,
non iussum, sola capiti ratione sequuntur.

615

Denique pro meritis terrestribus aequa rependens
munera sacricolis summos impertit honores
dux bonus et certare sinit cum laude suorum,
nec pago implicitos per debita culmina mundi
ire viros prohibet, quoniam caelestia nunquam
terrenis solitum per iter gradientibus obstant.

620

Ipse magistratum tibi consulis, ipse tribunal
contulit auratumque togae donavit amictum,
culus relligio tibi displicet, o pereuntum
adsertor divum, solus qui restituendos
Vulcani Martisque dolos Venerisque peroras,
Saturnique senis lapides Phoebique furores,
Iliacae matris Megalesia, Bacchica Nysi,
Isidis amissum semper plangentis Osirim,
mimica ridendaque suis sollempnia calvis,
et quascunque solent Capitolia claudere larvas.
O linguam miro verborum fonte fluentem,
Romani decus eloquii, cui cedat et ipse
Tullius, has fundit dives facundia gemmas!
Os-dignum, aeterno tinctum quod fulgeat auro,
si mallet laudare Deum, cui sordida monstra

625

630

635

612. *compedibus tum a, tum pedibus tum* Ald. Lugd. Cell. Teol., *cum pedibus tunc* 1 W m. 613. *nullum ius* u. 614. *probatu Non iussu* Ald. Lugd. 615. *capitis* P, *capiti* esse videtur in Rat., idem ediderat Ald., sed corr. *capiti*. 616. *promeritis* Rat. 617. *impartit* u. 619. *illicitos* a. 625. *Adsertor regum* Ald. Lugd.; *solis* A E, quae scriptura Arev. non displicet. 626. *que des.* in α.

627. *Fybique* E. 628. *magalesia* Prag.; *Bacchia Nisi* R II; *Nisei* vel *Nisae* coni. Heins. Adv. I, p. 369, *Nysi* Prag. Rat. m Sich. tres Gis. I Fabr. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Cell. Ans. Obb., *Nisi α* a u Ald. Lugd. Gis. Heins. Arev. 629. *Osirin* m Weitz. 630. *Mimicaque et ridenda* E Rat. priorib. abr. Gis. Wouwer ad Firm. p. 106. 634. *Tullius affundit* 1 α.

619. *pago implicitos*] Cfr. P. X, 296.

628. *Iliacae matris*] *Ops* Iso. — *Megalesia*] ludi in Cybeles honorem, quae prae caeteris Ilii summa veneratione colebatur. Cfr. Cic. ad Fam. II, 11, Liv. XXIX, 14.

629. *Isidis*] Min. Fel. XXI, 7:

Isis perditum Alium cum Cynocéphalo suo et calvis sacerdotibus luget, plangit, inquit et Istiaci miseri caedunt pectora et dolorem infelicissimae matris imitantur: mox invento parvulo gaudet Isis, exultant sacerdotes etc.; Ov. Met. XI, 692, Bünnemann. ad Lact. I, 21, 21.

praetulit et liquidam temeravit crimine vocem :
 haud aliter, quam si rastris quis temptet eburnis
 caenosum versare solum, limoque madentes
 640 excolere aureolis si forte ligonibus ulvas :
 splendorem dentis nitidi scrobis inquinat atra,
 et pretiosa acies squalenti sordet in arvo.

Non vereor, ne me nimium considerare quisquam
 arguat ingenique putet luctamen inire.

645 Sum memor ipse mei satis et mea frivola novi ;
 non ausim conferre pedem, nec spicula tantae
 indocilis fandi coniecta lacescere linguae.
 Inlaesus maneat liber excellensque volumen
 obtineat partam dicendi fulmine famam :
 650 Sed liceat tectum servare a vulnere pectus
 oppositaque volans iaculum depellere parma.
 Nam si nostra fides seculo iam tuta quieto
 viribus infestis hostilique arte petita est,
 Scur mihi fas non sit, lateris sinuamine flexi
 655 ludere ventosas iactu pereunte sagittas ?
 Sed iam tempus iter longi cohibere libelli,
 ne tractum sine fine ferat fastidia carmen.

637. *liquido* Prag. 638. *Haut a ; quam cum rastris quis temptat*
 R quattuor vetustiores libb. ap. Heins. Laur. u Ald. Lugd., *quam cum ra-*
stris quis tentet m, quam si rastris quis temptat a, quod praestat ; *rutris*
 coni. Heins. Adv. p. 135. 639. *verrare* E. 641. *Splendoris* u.
 644. *luctamenti* l.ugd. 645. Post *satis* commate disting. Ald.
 Lugd., post *mei* Sich. tres Gis. l Fabr. Chor. Poett. *et satis* inv. Sich. tres.
 648. *manet* Ald. Lugd. 654. *mi* Ald. Lugd. 655. *sarissas*
 coni. Lips. Saturn. II, 20. 656. Vocc. *iter longi* vacat spatium in u.

Subscribb. *Explicit contra Symmacum Liber I. α, Explicit Liber Pri-*
mus Contra Symmachum u.

CONTRA SYMMACHUM LIBER II.

PRAEFATIO.

Simon, quem vocitant Petrum,
 summus discipulus Dei,
 lucis forte sub exitu
 cum vesper croceus rubet,
 curvam vulserat ancoram 5
 captans flamina linteis
 et transnare volens fretum :
 nox ventum movet obvium,
 fundo qui mare misceat,
 iactatam quatiat ratem. 10
 Clamor nauticus aethera
 plangens atque ululans ferit
 cum stridore rudentium :
 nec quidquam suberat spei
 mergendis prope naufragis, 15
 cum Christum procul adspicit
 pallens turba periculis
 calcantem pedibus mare,
 ac si per solidam viam
 siccum littus obambulet. 20
 Haec miracula caeteri

Praefatio. Incipit liber. II. feliciter. añ : a, Praef. Libri. II. aduersus eundẽ. Aurelii. Prudentii. Clementis. m, Incipit Prologus in LI Secundum. u, Inscriptio Prooemii nulla in Rat. a, silet Mariettus de Prag.

5. *Curam A; vulnerat R, avulserat Prag. Rat. m Gis. (non Gis. I) Arev. (non Laur.)* 8. *Mox Prag., Mox supra t nox Rat.; Mox supra n m;*

uidet Prag., mouet supra uidet Rat.; obuiam 1 Rat. 9. *qui misceat*

mare Ald. Lugd. obnitente metro. 14. *superat Prag. Rat., „omnino rectum“ iudice Marietto.* 17. *Psallens Prag.* 19. *per exa. u.*

20. *perambulet 1 R, obambulat 1 R.*

1. *Simon]* Dictio sacrae scripturae
 Matth. IV, 18. X, 2.

2. *summus disc.]* Cfr. Barth.
 Adv. XLIII, 8.

6. *Matth. XIV, 22 sqq.*

vectores pavidī stupent:
 solus non trepidus Petrus
 agnoscit Dominum poli
 25 terraeque et maris invii,
 cuius omnipotentiae est
 plantis aequora subdere.
 Tendit suppliciter manus,
 notum subsidium rogat.
 30 Ast ille placide adnuens,
 puppi ut desiliat, iubet.
 Iussis obsequitur Petrus,
 sed vestigia fluctibus
 35 summis tinguere coeperat
 et lapsante gradu pedes
 pessum mergere lubricos.
 Mortalem Deus increpat,
 quod sit non stabili fide,
 nec calcare fluentia,
 40 nec Christum valeat sequi.
 Tum dextra famulum levat
 sistitque et docet ingredi
 tergum per tumidum freti.
 Sic me tuta silentia
 45 egressum dubiis loquax
 infert lingua periculis:
 non ut discipulum Petrum
 fidentem et merito et fide,
 sed quem culpa frequens levem
 50 volvat per freta naufragum.
 Sum plane temerarius,
 qui noctis mihi conscius,

26. *Cuiusque omnipotentiae est* Gis. I, *Cuius cunctipotentiae est*
 Gis. 30. *illi* I (i. e. cod. Iureti); *innuens* R. 31. *desiliat* I m.
 32. *obtemperat Petrus* 1 R glossema puto. 34. *Summus* Lugd.;
 male Arev. post *coeperat* puncto disting. 38. *Quod A R* Cauch. α a m u
 Weitz. Heins. Cell. (ed. secunda *Quod si*) Arev. Obb., *Quid E P* supra cur,
Qui Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. 41. *Dum*
 I m, *Tunc* u. 42. *Sistit et docetque ingredi* Prag. 48. *et merito*
 B O R II α m Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Heins. Cell. Arev., om. *et A R*
 Prag. a u Ald. Lugd. Gis. Weitz. Grang. Amstr. Obb. 50. *Solvat per*
freta naufragium Prag.

43. *tergum...freti*] Hom. Od. Virg. Georg. III, 360 *Undaque iam*
 III, 142 ἐν εὐρέα νῆτα θαλάσσης, *tergo ferratos sustinet orbes.*

quam vitae in tenebris ago,
 puppim credere fluctibus
 tanti non timeam viri: 55
 quo nunc nemo disertior
 exultat, fremit, intonat
 ventisque eloquii tumet;
 cui mersare facillimum est
 tractandae indocilem ratis: 60
 ni tu, Christe potens, manum
 dextro numine porrigas,
 facundi oris ut inpetus
 non me fluctibus obruat;
 sed sensim gradiens vadis 65
 insistam fluitantibus.

Hactenus et veterum cunabula prima deorum
 et causas, quibus error hebes conflatus in orbe est,
 diximus et nostro Romam iam credere Christo:
 nunc obiecta legam, nunc dictis dicta refellam.
 Unde igitur coepisse ferunt, aut ex quibus orsum, 5
 quo mage sancta ducum corda illice flecteret arte?

53. in om. Prag. 54. *Puppem* u Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Chor.
 Poett. Heins. Cell. Cham. Obb. 56. *disertior* m. 57. *Exultet* u.
 58. *que* om. a. 59. *versare* α (non Laur.) Ald. Lugd. quod prae-
 stat. 63. in vel ui p. ut Prag. 64. *Nomine fluctibus* a.
 65. *Sed sum gr. A, Sed sim gr. a.* Post 66: *Aurelii Prud.*
Clem. Aduersus Symmachum lib. II. incipit Rat., Explicit Praefatio α,
Aurelii Prudentii Clementis (nil aliud) m, Explicit Praefatio. II Libri.
Incipit liber II. u, nulla inscriptio a. 3. cedere I Cham Cell.
 5. *Inde* W ad oram.

66. *insistam*] firmo gradu incedens inhaerebo, cfr. Virg. Georg. III, 114 *rapidisque rotis insistere victor.*

6. Hunc vs. in codd. verba Relationis Symmachi excipiunt, quae in eius Ep. I, 61 ita leguntur: *Quis ita [ita om. Sich. tres] familiaris est barbaris, ut oram [arma a] Victoriae non requirat [quirat α, quaerat Ald. Lugd.]? Cauti [Aut a] in posterum sumus [simus Prag. α a Ald.*

Lugd. Arev.], *et talium rerum ostenta vitamus [vitemus α Ald. Lugd. Arev., videmus Prag., ostentavimus a, ostentamus supra vite m]. Reddatur saltem nomini honor, qui numini denegatus est. Multa Victoriae debet aeternitas [dignitas supra al. Rat., dignitas litora facta m] vestra et adhuc plura debet. Aversentur [Arceant m] hanc potestatem, quibus nihil profuit: vos amicum triumphus patrociniū nolite*

- Armorum dominos, vernantes flore iuventae,
 inter castra patris genitos, sub imagine avita
 eductos, exempla domi congesta tenentes,
 10 orator catus instigat, ceu classica belli
 clangeret, exacuitque animos et talia iactat:
 „Si vobis vel parta, viri, victoria cordi est,
 „vel parienda dehinc, templum dea virgo sacrata
 „obtineat vobis regnantibus. Et quis amicus
 15 „hostibus, hanc vestro sancte negat esse colendam
 „imperio, cui semper adest, quod laudibus inplet?“
 Haec ubi legatus, reddunt placidissima fratrum
 ora ducum: Scimus quam sit victoria dulcis
 fortibus, Ausoniae vir facundissime linguae.
 20 Sed quibus illa modis, qua sit ratione vocanda,
 novimus: hac primum pueros pater inbuit arte;
 hanc genitore suo didicit puer ipse magistro.
 Non aris, non farre molae Victoria felix
 exorata venit: labor inpiger, aspera virtus,
 25 vis animi, excellens ardor, violentia, cura,

7. *venerantes* Prag. Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett., *vernantis* coni. Heins., *venantes* mendose Ans. 8. *patrum* Prag., *patres* 1 m; *uita* 1 α, *uitae* Prag. 2 Rat. a. 9. *Edoctos* Rat. (non Laur.) a Weitz. (*eductos* B supra) Amstr.; *calentes* O 1 T cod. Cauch. Laur. 1 Rat. α a m u Weitz. Heins. Cell. Arev. Obb., *colentes* 2 Rat., *tenentes* A P R W (supra) Prag. Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. (*tenenteis*) Chor. Poett. Amstr.; meo periculo legas *callentes*. 10. *Ortator* E supra. 14. *ecquis amicus* Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Ans. Obb., *et quis magnus* Ald. Lugd. 15. *vestro sancte* α m u Weitz. Heins. Cell. Ans. Arev., *vestro sancto* a, *sancte vestro* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Obb.; *neget* Prag. 2 m. 16. *quid* a. 17. *Haec ubi dicta dedit* Ald. Lugd. Sich. tres Grang. Cbor. Poett. Amstr. 19. *lingua* u Ald. Lugd. 21. *ac primum* a. 23. *molae* ms. Barth. Adv. XX, 8, *sale* Ald. Lugd. 24. *inpigra et* ms. Barth. 25. *Vis animi excellens: ardor* interpung. u; *ardens* ms. Barth.; *violenta* R, *vigilantia* coni. Barth. prob. Cham.

deserere. Cunctis potentia ista votiva [noctua Prag., cara gl. m] est. Nemo colendam negat, quam profectur optandam.

8. *inter castra patris genitos* „Dubium, qui sint hi *armorum domini* seu imperatores, et (v. 17) *fratres*, in *patris* nati castris. Weitzius Constantini filios interpretatur, quam sententiam supra deseruimus. Chamillarde pater est Theodosius; sic fratres domini Arcadius et Honorius. At v. 10 Symmachus eos adloquio instigavit, ac v. 17 eidem legato responderunt fratres; Symmachus autem orationem suam ad Valentinianum II, cuius Roma erat, potissimum direxit. Huius tum vernans iuventa erat, etiam Arcadii, utriusque inter arma parentum nati: aut repetit Symmachus ac postulare perseveravit sub Arcadio et Honorio, quod rei videtur propius.“ Cell. Vss. 10...16 et 723 sqq. potius Arcadium et Honorium indicant.

rius. At v. 10 Symmachus eos adloquio instigavit, ac v. 17 eidem legato responderunt fratres; Symmachus autem orationem suam ad Valentinianum II, cuius Roma erat, potissimum direxit. Huius tum vernans iuventa erat, etiam Arcadii, utriusque inter arma parentum nati: aut repetit Symmachus ac postulare perseveravit sub Arcadio et Honorio, quod rei videtur propius.“ Cell. Vss. 10...16 et 723 sqq. potius Arcadium et Honorium indicant.

hanc tribuunt, durum tractandis robur in armis :
 quae si defuerint bellantibus, aurea quamvis
 marmoreo in templo rutilas Victoria pennas
 explicet et multis surgat formata talentis,
 non aderit versisque offensa videbitur hastis. 30

Quid miles, propriis diffusus viribus, aptas
 inrita femineae tibimet solatia formae?
 Nunquam pennigeram legio ferrata puellam
 vidit, anhelantum regeret quae tela virorum.
 Vincendi quaeris dominam? sua dextera cuique est, 35
 et Deus omnipotens: non pexo crine virago,
 nec nudo suspensa pede strophioque recincta,
 nec tumidas fluitante sinu vestita papillas.

Aut vos pictorum docuit manus adsimulatis
 iure poetarum numen componere monstris; 40
 aut lepida ex vestro sumpsit pictura sacello,
 quod variis imitata notis ceraque liquente
 duceret in faciem socilique poematis arte
 aucta coloratis auderet ludere fucis.

Sic unum sectantur iter, sic inania rerum 45

26. *durum et* ms. Barth. 29. *Explicet* Sich. tres; *forma A*; *metallis* Ald. Lugd. Sich. tres Toro. Gis. ad oram Grang. Chor. Poett. Amstr. Gall.

30. *aderint* P; *videbitur alis* nonnullae schedae ap. Iuret. 31. *optas* ms. Barth. u. Fabr. Gis. Weitz. (non P). 34. *anhelantem* α, *anhelantem* 1 m Ald. Lugd., *hanelantem* u (non Laur.). 35. *sua*

dextera cuique est R m Ald. Lugd. Sich. tres Gis. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Obb., *sua dextera forti est* A E I P (ap. Weitz.) W (supra) α, *al. sua dextera forti est* α ad oram, *sua cuique dextera est* T Laur. P (ap. Heins.) α u Gif. p. 334. Fabr. Heins. Cell. Ans. Arev. [Cfr. H. 104. S. 1. 236]. 37. *revicta* R, *revincta* Rat. supra pro div. lect. Cauch. Weitz. (non B) Heins. Ans.

38. *fluitantes investita* B W supra margo trium Sich., *fluitante sinu investita* Weitz. 39. *At* 1 m Ald. Lugd. Sich. tres Grang. Fabr. Chor. Poett. Amstr. Ans.; *assimulatus* 1 α, *assimilatis* u Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Grang. Chor. Poett. 40. *nomen* A B (supra) E P; *imponere* 1 B 1 W m Sich. I II (non III) ad oram Weitz.; *manus, assimilatis lure poetarum monstris, componere numen* ms. Barth.

41. *promptit* pr. man. ms. Barth.; *sabello* α. 43. *faciit* R. 45. *sectatur* α; *sic inania rerum* A B (ad oram) O R T W (ad oram) α

28. *rutilas...pennas*] Claudianus Panegy. de VI. consul. Honor. de Victoria in Curia Iulia: *Romanarum tutela togae, quae divite penna Patriciis reverenda fovet sacraria coetus*. Apud Graecos Victoria involucris fere effigiabatur, alata apud Romanos, quamquam in quibusdam Titi nummis Victoriae imago sine aliis apparet.

37. *strophio*] *strophium* fascia brevis, quae virginealem tumorem cohibet papillarum, vid. Non. 14. 8. Saepius fasciola, qua fores nectuntur in sorta, vel quodvis ligamen retortum. Cfr. P. IV, 25, Pa. 449, Böttiger Sabina I, p. 84, 184, 197; II, 114 translate C. III, 29.

sompnia concipiunt et Homerus et acer Apelles
et Numa, cognatumque volunt pigmenta Camenae:
idola conflavit fallendi trina potestas.

- Haec si non ita sunt, edatur, cur sacra vobis
50 ex tabulis cerisque poetica fabula praestat?
cur Bercynthiacus perdit truncata sacerdos
inguina, cum pulcrum poesis castraverit Attin?
cur etiam templo Triviae lucisque sacratis
cornipedes arcantur equi, cum Musa pudicum
55 raptarit iuvenem volucris per littora curru,

(in quo gl. et supra sic) a Ald. Sich. tres Chor. Poett. Weitz. Cell., sic *segnia rerum* Laur. u., et *inania rerum* Aldi emend. Lugd. utraque Gis. Grang. Amstr. Arev., sic *cassa figuris* B W (alt. in utroque supra) R II m Torn. ad oram Fabr. Gis. ad oram Heins. Cham. Ans. Teol. [Cfr. Gif. p. 342]; sic *inrita rer.* coni. Obb. 46. *apellas* a. 47. *volunt* R T W (supra) Boh. I 1 a u Ald. Lugd. Gis. ad oram Gif. I. I. Weitz. Obb., *vocant* A E I P 2 T a, *volant* 2 a, *malum* p. *volunt* B O R II W (alt. supra) Rat. m Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Ans. Arev. (ut sit epexegesis); *segmenta* 2 B R 2 W Gif. I. I. Weitz. Amstr. Ans. [Cfr. H. 275]; *cognatumque malum, pigmenta, Camenas, Idola conflavit fallendi trina potestas* scribi vult Heins. 48. *Spectraque* priorib. abr. Rat.; *conflavit* a Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Ans. Obb., *convuluit* A I R T Boh. I a m u Gif. Weitz. Arev., *convolvit* coni. Obb.; *docta potestas* B W (alt. supra) Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Cell. Ans.; *Trinaque conflavit fallendi Idola potestas* Aldi emend. Lugd. 50. *Ex fabulis* a; *praestet* B W Rat. m Sich. tres Fabr. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. 51. *perdat* 2 m. 52. *pulcher sese castraverit Atys* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr., heic *Atis*; *atin* scr. a m. 53. *a templo* R, *templis* u. 54. *Phaedra* 2 A P 2 R W (supra) 3 a a Gis. Chor. Poett. Amstr., *phedra* Ald. Lugd., *Phoedra* Sich. tres Fabr. Grang., *pu...* a 1 a, *paedra* 2 a, *Musa* cett.; *pudicam* B. 55. *cursu* Gif. I. I. Gis. ad oram Grang. Amstr.

48. *trina*] „Sensus tunc erit [si legas *docta*]: Cognatum malum conflavit idola; hoc autem cognatum malum sunt pigmenta (pictura, Apelles), camoenae (musae, Homerus), fallendi docta potestas (superstitio, Numa). Melius tamen est *trina potestas*, ut pictura, poesis et superstitio comprehendantur. Poesin autem cum pictura quamdam inter se cognitionem et similitudinem habere, nihil est, cur probemus, cum satis pateat. Hoc proprium est Prudentii, quod superstitionem his fingendi artibus ingeniose coniunxerit. Heinsii explicatio est, quod trina fallendi potestas conflavit (ita enim legit) pigmenta, camoenas et idola, quae sunt cognatum malum. Nostra magis ad codd. mss. et ad

mentem Prudentii accedit, quod cognatum malum, trina fallendi potestas, videlicet pigmenta, camoenae, idola convuluit, hoc est: simul valuit, viresque mutua ope accepit; hoc enim pugnat Prudentius.“ Arev.

52 *Attin*] Attin ipsum se castrasse poetae mentiti sunt.

53. *Cur etiam*] Virg. Aen. VII, 778 *Unde etiam templo Triviae lucisque sacratis Cornipedes arcantur equi*, Hygin. fab. 47, Bach. ad Ov. Met. XV, 497, Valckenar. ad Euripid. Phoen. 1422, p. 368 ed. Lips. (1823), Mitscherl. ad Hor. Od. IV, 7, 26, Creuzer. Symbol. IV, p. 140.

54. *pudicum... iuvenem*] Virg. Aen. VII, 761, Hor. Od. IV, 7, 25.

idque etiam paries tibi versicolorus adumbret?
 Desine, si pudor est, gentilis ineptia, tandem
 res incorporeas simulatis fingere membris:
 desine, terga hominis plumis obducere, frustra
 fertur avis mulier magnusque eadem dea vultur. 60

Vis decorare tuum, ditissima Roma, senatum?
 Suspende exuvias armis et sanguine captas,
 congere caesorum victrix diademata regum,
 frange repulsorum foeda ornamenta deorum:
 tunc tibi non terris tantum victoria parta, 65
 sed super astra etiam media servabitur aede.

Talia principibus dicta interfantibus ille
 prosequitur magnisque tubam concentibus inflat:
 adlegat morem veterum, nil dulcius esse
 adfirmat solitis populosque hominesque teneri 70
 lege sua. Sicut variae nascentibus, inquit,
 contingunt pueris animae, sic urbibus adfert
 hora diesque suum, cum primum moenia surgunt,
 aut fatum aut genium, cuius moderamine regnent.

Addit et arcanum rerum verique latebras 75
 prosperitate aliqua deprendi posse secundi
 per documenta boni, si sint felicia, quae quis
 experiendo probet, cessisse parentibus omne
 idolum semper feliciter et pede dextro.

Enumerat longi vim temporis, excitat ipsam 80
 crinibus albentem niveis et fronte vietam,
 ore repositentem querulo sua numina, Romam.
 Libera sum, liceat proprio mihi vivere more.

58. *similatis* Rat. [Cfr. supra 39]. 59. Post *frustra* punctum
 ponunt Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. Grang. Amstr., colon Chor. Poett.
 60. *ab his* supra altera man. *avis* m; *magicusque* con. Heins.; *ea dea*
 u. 62. *Suspendit* u; *raptas* E Gis. ad oram Grang. 64. *vetera*
 con. Cauch. 65. *Nunc* mendose Teol. 67. *interfuntibus* 1 α, *in*
te fantibus Ald. Lugd. 68. *Persequitur* T Heins. Cham. Cell. Ans.
 Teol. 69. *more* P, *more* supra *et morem* m; *veterem* E T Boh. I Laur.
 1 α u Heins. Cham. Cell. Ans.; *isse* 2 m. 73. *suum* Rat. a m Sich. tres
 Fabr. Gis. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Cell. Ans. Arev. Obb., *suis*
 Heins. cum solo T, *suis* E I P R forte Prag. relqq. Heins. α u Ald. Lugd.
 74. *regnet* A E, *regnant* a Luneb. 1648. 75. *varique* A.
 76. *deprehendi* u; *secundis...bonis* E P, *secundis...boni* A Ald. Lugd.
 78. *probat* 1 α. 79. *Idolum* Rat. Ald. Lugd. 81. *vigetam*
 W m, *vieta* Ald. Lugd. 82. *queruloso numina* 1 m.

- Et quis erit, qui mille meos reprehenderit annos?
 85 Uno omnes sub sole siti vegetamur eodem
 aere, communis cunctis viventibus aura.
 Sed qui sit qualisque deus, diversa secuti
 quaerimus atque vils longe distantibus unum
 imus ad occultum: proprius genti cuique est mos,
 90 per quod iter properans eat ad tam grande profundum.
 His tam magnificis tantaque fluentibus arte
 respondet vel sola fides, doctissima primum
 pandere vestibulum verae ad penetralia sectae.
 Nam cum divinis agimus de rebus et illum,
 95 qui vel principio caruit vel fine carebit,
 quique chao anterior fuerit mundumque creavit,
 coniectare animo contendimus, exigua est vis
 humani ingenii tantoque angusta labori:
 quippe minor natura aciem si intendere temptet
 100 acrius ac penetrare Dei secreta supremi.
 Quis dubitet, victo fragilem lassescere visu,
 vimque fatigatae mentis sub pectore parvo
 turbari invalidisque hebetem succumbere curis?
 Sed facilis fidei via provocat, omnipotentem
 105 credere, qui bona non tantum praesentia donat,
 sed ventura etiam longisque intermina seclis
 promittit, ne totus eam resolutus inane
 in nihilum pereamque brevem post luminis usum.
 Muneris auctorem ipso de munere pendas,
 110 aeterna aeternus tribuit, mortalia confert
 mortalis: divina Deus, peritura caducus.
 Omnia quae tempus peragit, quaeque exitus aufert,

84. *Ecquis* Fabr. Gis. Cham. Ans.; *reprehenderit* 2 m. 86. *com-*
muni coni. Heins. 87. *quis sit* a u. 89. *proprius genti cuique*
mos A E (ap. Heins.) P Rat. priorib. abr. α (pro div. lect. ad oram) a Ald.
 Lugd. Sich. tres Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Obb., *Situs est mos cuique*
genti R relqq. Heins. α m u Fabr. Weitz. Heins. Cell. Ans. Arev. [Vid. supra
 35, S. I, 236], 92. *Respondit* Laur. Rat. 1 α m u Ald. Lugd. Sich. tres
 Fabr. Weitz. Chor. Poett.; *solo* 1 α. 93. om. 1 A. 96. *creavit*
 R. 97. *concedimus* a. 98. *ingeni* 1 m. 99. *nature* 1 m.
 101. *lassescere* Laur. 2 α m u Sich. I Fabr. Gis. Weitz. Grang. Amstr.
 Heins. Arev., *lassescere* 1 α, *lassessere* A, *lassessere* EP, *lascessere* a Ald.
 Lugd. Chor. Poett. Cell. Ans. Obb. metro obnitente, *lascessere* Sich. III;
visum O α Ald. Lugd. (non Laur.). 102. *fatigante* 1 α; *pectori* 2 m,
tempore T prob. Salmasio. 107. *nec totus* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr.
 Chor. Poett.; *inanem* A. 109. *auctorem* A E P R 2 α a Ald. Lugd. Gif.
 p. 464 Weitz. Heins. Ans. Obb., *auctores* B W Rat. 1 α m u Sich. tres Fabr.
 Gis. Grang. Amstr. Cell. Arev., *autores* Chor. Poett.; *pendes* 1 α, *pensa* R.

villa sunt brevitate sui, nec digna perenni
 largitore, cui propria est opulentia, nunquam
 desinere idque homini dare, quod non desinat unquam. 115
 Nam si corruptum conrumpendumve Deus quid
 praestat habetque nihil, quod sit pretiosius istis:
 pauper et infirmus et summo indignus honore
 et non omnipotens, sed inanis numinis umbra est.
 Hac ratione fides sapienter conicit, immo 120
 non dubitat, verum esse Deum, qui, quod sumus et quod
 vivimus, inlaesum semper fore, si mereamur,
 nos sperare iubet: caelestia si placet, inquit,
 scandere, terrenas animo depellite curas.
 Nam quantum subiecta situ tellus iacet infra 125
 dividiturque ab humo convexi regia caeli:
 tantum vestra meis distant mundana futuris,
 dira bonis, scelerata piis, tenebrosa serenis.
 Quidquid obire potest, fugiatis censeo; quidquid
 naturae ratione capit vitium atque senescit, 130
 pro nihilo, in nihilum quia sunt reditura, putetis.

Cuncta equidem, quae gignit humus, quae continet, ipse
 principio institui nitidoque insignia mundo
 ornamenta dedi speciosaque semina sinxi.
 Sed tamen esse modum volui parcisque fruenda 135
 moribus indulsi, quantum moribundus et aeger
 corporis et vitae volucris sibi posceret usus:
 non ut captus homo studiis et inaniter ardens
 duceret omne bonum positum in dulcedine rerum
 et specie tenui, quas currere tempore iussi 140

114. *proprium* R II. 115. *desidero* R, *desinerem* Ald. Lugd.;
atque Gis. ad oram (non Gis. I); *hominis* 1 m; *desinit* Rat., *desinet* m Sich.
 tres Fabr. utraque Gis. Weitz. (non E P) Grang. Chor. Poett. Amstr.

116. *corrumpendumque* R m Weitz. 118. *infirmus summoque* Fabr.
 Gis. 119. *et inanis* Laur. 1 a m u probo; *nominis* Rat. 122. *il-*
laesam Lugd. 124. *depellere* R. 125. *situ* A R Laur. a (cum gl.
suo) a u Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Grang. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham.
 Cell. Ans. Teol. Obb., *pelo* R II m Fabr. Gis. Weitz. Arev. 131. *quae*
 W (supra) m. 132. *equidem* praestantiores libb. ap. Heins. Laur. a
 (*Cuncta quidem* corr. *Cuncta equidem*) u Heins. Cell., *quidem* a m Ald.
 Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb.,
etiam Ans.; *ipsa* 2 a a Ald. Lugd. Lueb. 1648 Heins. Cham. Cell. Ans.
 Teol. 134. *spatiosaque* nonnulli vulg. ap. Arev. 135. *parcique*
 a. 136. *ager* 1 a, *aegri* Ald. Lugd. 138. *captus humo* offert Weitz.
 ex quodam vet. cod.; *inaniter usus* T. 140. *specie tenui* A B (ad
 oram) E O P R T a a 2 m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett.
 Heins. Cell. Ans. Arev. Obb., *species tenues* B 1 m Gis. Grang. Amstr.

- atque aevum statui, sub quo generosa probarem
pectora, ne torpens et non exercita virtus
robur inervatum gereret sine laude palaestrae.
Inlecebrosus enim sapor est et pestifer horum,
145 quae, dum praetereunt, miro oblectamine mentes
implicitas vinctasque tenent. Vincenda voluptas,
elaqueanda animi constantia, ne retinaculis
mollibus ac lentis nexa et captiva prematur.
Luctandum summis conatibus, inter acerba
150 sectandum virtutis iter, ne suavia fluxae
conditionis amet, nimium ne congerat aurum,
ne varios lapidum cupide spectare colores
ambitiosa velit, ne se popularibus auris
ostendet pulcroque inflata tumescat honore :
155 ne natale solum, patrii ne lugera ruris
tendat et externos animum diffundat in agros :
et ne corporeis addicat sensibus omne
quod vult, aut quod agit ; ne praeferat utile iusto,
spemque in me omnem statuatur : nunquam peritura,

141. *At acuum* u. 143. *Robur* seqq. E (ap. Weitz.) R II T W 2 α (*Robor* 1 α) m Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Ans. Arev. Obb. ; *inervatum* scripsi cum T α Obb. (non Laur.). [Cfr. C. VIII, 64. Salmas. ad Spartian. p. 61 : „Non enim aliter tunc temporis scribebant *inormis*, *inorme* etc.“ et ita etiam codd. scriptorum seriorum, vid. August. C D. VI, 7. Pseudo-Tert. adv. Marc. p. 276. A. 16 ed. Fabr., Sedul. III, 264 : *Pavit inorme virum*. Fulgent. mythol. I, 1. ib. Muncker.]. Post hunc versum inserunt *Enervare suum corrupta per otia robur Possent et in nullo luctamine pigra iaceret* A B E (ap. Heins.) I O R Boh. I 2 Rat. α pro div. lect. ad oram (scr. *Inervare*) a u Ald. (qui in Emend. v. 143 deleri vult) Lugd. (versu 143 *Robur* seqq. omisso.) Sich. tres Fabr., non improbante Obb. 144. *sopor* A. 147. *Et laqueanda* 1 m. 149. *Luctandum* α m u Fabr. Gis. Weitz. Grang. Heins. Cell. Ans. Arev., *Nitendum* A E I O α (pro div. lect. ad oram) a Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Obb. 150. *nec* u.

151. Non ante sed post *nimum* commate interpungunt Sich. tres Fabr. Grang. Amstr., colon ponunt Gis. Chor. Poett. Heins. Ans., semicolon Cell. ; *ne* P Laur. Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Ans. Obb., *nec* α a m u Weitz. Arev., quod non minus Prudentianum ; *cogeret* 1 m, *congeret* 2 m Sich. tres, *congreget* u, *congerere* Fabr.

152. *Ne* A E u Ald. Lugd. Amstr. Lueb. 1648 Obb., *Nec* relqq. scripti et edd. 153. *ne* A R α u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Obb., *nec* relqq. scripti et edd. 154. *tumescit* 1 m.

159. *Spemque in me omnem* A P W α m Ald. Lugd. Sich. tres Gif. I. I. p. 467 Weitz. Chor. Poett. Amstr. (*meme*) Heins. cum plerisque suis Cell. Ans. Obb. [De biatu cfr. C. XII, 131]. *In me spemque omnem* Gis. I Grang., *Spemque suam in me omnem* a Gis. Arev., *Spemque suam in me me omnem* Gis. ad oram, *Spemque omnem in me* R, *Spemque in me statuatur omnem* R II Laur. u, *Omnem spemque in me statuatur* Fabr.

159. *Spemque in me omnem*] cum hiatu poetae non insolito.

quae dedero, longoque die mea dona trahenda. 160

Haec igitur spondente Deo, quis fortis et acer
virtutisque capax, breve quidque perennibus in se
praetulerit, vel quis sapiens potiora putarit
gaudia membrorum, quam vivae praemia mentis?
nonne hominem ac pecudem distantia separat una, 165
quod bona quadrupedum ante oculos sita sunt, ego contra
spero, quod extra aciem longum servatur in aevum?

Nam si tota mihi cum corpore vita peribit,
nec poterit superesse meum post funera quidquam,
quis mihi regnator caeli, quis conditor orbis, 170
quis Deus, aut quae iam merito metuenda potestas?

Ibo per inpuros fervente libidine luxus:
incestabo toros, sacrum calcabo pudorem,
infiabor habens aliquod sine teste propinqui
depositum, tenues avidus spoliabo clientes, 175

longaevam perimam magico cantamine matrem:
tardat anus dominum dilata morte secundum:
nec formido malum: falluntur publica iura,
lex armata sedet, sed nescit crimen opertum:
aut, si res pateat, iudex conrumpitur auro. 180

Rara reos iusta percellit paena securi.

Sed quid ego haec meditor? revocat Deus ecce severa
malestate minax, negat interitura meorum
per mortem momenta operum: Non occidet, inquit,
interior qui spirat homo, luet ille perenne 185
supplicium, quod subiectos male rexit artus.

Nec mihi difficile est liquidam circumdare flammis

160. *Quae dedero sunt, aeternum mea dona manebunt* Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Grang. Chor. Poett. Amstr., *Quae dedero, longoque die mea dona manebunt* Fabr. Gis. 161. *qui* A E 1 α; *acris* 1 m. 162. *quid-ue* Rat. 167. *servetur* u. 169. *mei* 2 T. 171. *quo* T.

172. *luxos* 1 α, *fluxus* m. 174. *aliquid* A E. 175. *avidis* 1 Rat. 176. *longaevum* A; *maico* α, *longo* u. 177. *annus* A.

184. *monimenta* R Rat. m Sich. tres Weitz. (non E P, Grang. Chor. Poett. Amstr., *monumenta* Fabr. Gis.; *occidit* Rat. m Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. (non P) Chor. Poett. 185. *sperat* 1 a Ald. Lugd.; *luet* 1 m.

187. *liquidam*] „Male Baylius (dictionnaire crit. III, p. 823) aliquae ex hoc loco et ex C. X, 12 Prudentium animae corpus sive materiam adsignasse concludi voluerunt, quos bene refutat Middeldorpf. p. 167, not. 10. *Liquida* enim *anima* ea vocatur,

quae est pura, spiritalis [Tertull. de an. 11 *anima flatus factus ex spiritu*], absoluta, a corpore, in quo habitat, distincta (C. III, 186, V, 35, X, 24, 38); similiter Deo liquorem tribuit A. 87, 694, 902, (411): et verbo *liquidi* iam vet. Romani si-

- naturam, quamvis perflabilis illa feratur
more Noti : caplam tamen et tormenta adhibebo,
190 ipse incorporeus ac spirituum sator unus.
Quin et corporibus parilis consortia paenae
decernam, possum quoniam renovare favillas
antiquam in faciem : nec desperanda potestas,
qui potui formare novum, reparabo peremptum.
195 Non desunt exempla meae virtutis in ipsis
seminibus : natura docet revirescere cuncta
post obitum. Siccantur enim pereunte vigore,
quo vixere prius ; tunc sicca et mortua, sulcis
aut foveis mandata latent et more sepulcri
200 obruta de tumulis redivivo germine surgunt.
Numquid nosse potes vel coniectare, quis istud
tam sollers opifex struat, aut quae vis agat intus ?
Nil vos, o miseri, Physicorum dogmata fallant !
En, ego gignendi Dominus ac restituendi,
205 quod perii fluxitque, potens, arentia quaeque
in veteres formas aut flore aut fronde reduco :
Idque ipsum quandoque homini factururus, inani
surgat ut ex cinere structuraque pristina constet,
quae mihi pro meritis vel per tormenta rependat
210 crimina, vel summae virtutis in arce coruscet,
non peritura dehinc, quacunque in sorte manebit.
Interea, dum mixta viget substantia in unum,
sit memor auctoris proprii, veneretur et oret
artificem submissa suum. Non condidit alter
215 halantis animae figmentum et corporis alter :
nec bona praesentis vitae numerosa gubernant

189. *adhibuntur* 1 Rat. teste Marietto. 190. *spirituus* T [Cfr. C. III, 1]. Fortasse *spiritus* quod est dat. 191. *parili consortia poena* Ald. Lugd. 193. *desperanda* m u. 194. *formare, novum reparabo peremptum* male disting. Ald. Lugd. 198. *visere* A. 203. *Ad vos* E P, sim. A, *At vos* coni. Heins., *Ne vos* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Grang. Chor. Poett. Amstr. ; *fallunt* A R ; *At...fallunt* aspicatur Obb. 205. *siccissima quaeque* Ald. Lugd. Sich. tres Gis. 1 Grang. Chor. Poett. Amstr. Gall. 206. *flores* Ald. Lugd. ; *fronde* 1 a. 208. *aut ex* A. 209. *promeritis* coniunctim a Gif. ; *reprendat* E. 212. *mista* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. 213 sq. *artificis...Autorem* Sich. tres ad oram.

militer usi sunt, vid. Plant. Epid. V, 1, 36, Catull. LXIII (LXI), 46 : *Liquidaque mente vidit* etc., Cic. de Fin. I, 18, 58 : *liquida et libera vo-*

luptas. Vid. etiam Giselin. p. 438 ed. Weitz. "Obb. Cfr. Arev. Proleg. e. XV.

numina: non alius segetes et spicea farra
suppeditat Deus, aut alius dat musta racemis
purpureumque gravi fundit de palmitum sum.

cu
A

Ipse ego sum, virides oleas pinguescere bacis 220
qui facio, Graia quas Pallade fingitis ortas,
et qui Lucinas tribuo nascentibus horas.

Duplex lege mea per mutua foedera sexus
gignere amat sobolem generisque propagine gaudet:
quem vos lascivis violatis amoribus ignem, 225
et stupra vestra deae Veneris praetextitis umbra.

Unus ego elementa rego, nec mole laboris
ut miser infirmusve aliquis fragilliusve fatigor.
Lux inmensa mihi est, et non resolubilis aetas,
sensibus et vestris haud intellecta vetustas. 230

Inde ministeriis ad tot moderamina mundi
non egeo, nec participes sociosve requiro.

Porro autem angelicas legiones, quas mea fecit
dextera, nosse meum est, et quae natura creatis
subsistat qualesque mihi servantur ad usus. 235

Tu me praeterito meditaris numina mille,
quae simules parere meis virtutibus, ut me
per varias partes minuas, cui nulla recidi
pars aut forma potest: quia dum substantia simplex,
nec pars esse queo. Solis divisio rebus 240
compositis factisque subest: me nemo creavit,

218. *aut* A E P R 2 α a Fabr. Gis. Heins. Coll. Ans. Arev. Obb., *ast* supra *l* *aut* Rat., *ast* 1 α m u Weitz., *haud* Ald. Lugd. Sich. tres Grang. Chor. Poett. Amstr. prob. Gall. [Cfr. Obb. ad Boeth. p. 132]. 223. *saxis* A.

224. *Gign. habet* supra *l* *amat* W m, *Gign. amat* supra *habet* B, *Gign. habet* Rat. Weitz.; *sobolem* m. 226. *Stupraque vestra* Ald. Lugd.

227. *ego elementa* A Rat. scripti Heins. α a m Ald. Sich. tres Chor. Poett. Heins. Cham. Cell. Ans. Obb., *ego elementa* B E W Weitz., *ego atque elementa* R, *ego haec elementa* Laur. u Aldi emend. Lugd. Cauch. Gis. I Grang. Amstr. Arev., *ego ipso elementa* Fabr. Gis., sed cfr. 159.

228. *Et A*, *Aut* Grang.; *fragilliusque* u. 229. *nec morte solubilis aetas* Rat. m Sich. III Fabr. Gis. Weitz. (non E P) Grang. Chor. Poett. Amstr. et fortassis R II, *nec morte resolubilis aetas* Sich. I II 230. *et aris* R.

234. *et quam natura creatis* O. 235. *servatur a*.

236. *Te* 1 α; *nomina* A E I P R. 237. *simulas* supra W.

238. *minui* u. 240. *par* u, *haud contempnendum*.

221. *Pallade*] Virg. Georg. II, 181 *Palladia gaudent silva vivacis olivae*, Virg. Aen. VII, 154 *ramis velatos Palladis omnes*, Sil. It. I, 238.

222. *Lucinas horas*] quibus in lucem venimus. Ter. Andr. III, 1, Ov. Fast. II, 449, Hor. carm. sec. 15, Macrobian. Sat. VII, 1.

ut scindi valeam cunctorum conditor unus.

Crede, quod ex nihilo formavi, pars mea non est.

225

meque unum venerare Deum, caementa remitto,
et quae saxa Paros secat et quae Punica rupes,
quae viridis Lacedaemon habet maculosaque Synna:
nativum nemo scopuli mihi dedicet ostrum.

Templum mentis amo, non marmoris: aurea in illo

250 fundamenta manent fidei, structura nivali
consurgit pietate nitens, tegit ardua culmen
iustitia, interius spargit sola picta rubenti
flore pudicitiae pudor almus et atria servat.

Haec domus apta mihi est, haec me pulcherrima sedes
255 accipit, aeterno caelestique hospite digna.

Nec novus hic locus est, fluxit mea gloria in artus,
et lux vera Dei, Deus inlustravit alumpnam
materiem corpusque parens habitabile fecit
ipse sibi, placito ut possit requiescere templo.

260 Consideram perfectum hominem: spectare superna
mandaram, totis conversum sensibus in me,
recto habitu celsoque situ et sublime tuentem:
sed dispexit humum seque inclinavit ad orbis

242. *valeat* 1 Rat. 243 et tres vs. seqq. priorib. eras. rec. manu
adscripti in Rat. 245. *remitte* A l. 246. *pharos* u; *rupis* A E l
Laur. 1 a u. 247. *Et quae viridis* u; *habes* Rat.; *Synnas* T pro div.
script. Caueb. Heins. Cham. Cell. Ans.; *Quae maculosa tenet Synna*, et
uiridis Lacedaemon Ald. Lugd. metro consulturae. 248. *didicet* A,
decidet a. 253. *pudicitia* α Gif. p. 334 Arev. Prudentianum est, brevem
haud raro ob caesuram producere. 255. *caelestile* A. 256. *locus hic*
m; *in artis* m. 257. *Ut* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. 258. *Mate-*
riam u; *parans* 2 a a Ald. Lugd.; *dubitabile* A E (gl. R) W (ad oram) a.
259. *placido* Graug. Teol.; *poscit* 1 Rat., *posset* 2 a a Gis. Arev. (non
Laur.). 260. *Consideram* α. 261. *viribus in me* Fabr. Gis. Weitz.
(non B nec ad oram W) Arev. (non Laur.). 262. *et om. R*; *tuendum*
W supra. 263. *dispezit* A E O P a Obb., Plant. Cist. IV, 2, 25 *hoc*
age, *ad terram aspice et dispice* conferens, *resperit* Fabr., *despezit* α m u
Ald. Lugd. Sich. tres Gis. Weitz. Graug. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell.
Ans. Arev. Hic versus ultimus est exemplaris m, omnium optimi et correctis-
simi quae Mariettus vidit, ut ipso in Aldina asserit.

245. *caementa*] templa lapidibus
exstructa cedo.

246. *Paros sqq.*] Ex quinque,
quae Prud. memorat, marmorum ge-
neribus *Parium* candidum, *Punicum*
flavum, *Synnadicum* (Phrygiae) ma-
culis variatum, viride *Lacedaemo-*

nium, *Aegyptium* purpureum. Mul-
torum quoque aliorum marmorum
fragmenta in ruinis Urbis adhuc mi-
ramur. Vid. Plin. B. N. XXXVI,
5...8, Isid. Orig. XVI, 5, Beschrei-
bung d. Stadt Rom von E. Platner,
C. Bunsen etc. I. Bd., p. 335.

divitias pepulitque meum de pectore numen.
 Restituendus erat mihimet, submissus in illum 265
 spiritus ipse meus descendit et edita limo
 viscera divinis virtutibus informavit:
 iamque hominem adsumptum summus Deus in deitatem
 transtulit ac nostro docuit recalescere cultu.

Scire velim, praecepta Patris quibus auribus haec tu 270
 accipias, Italae censor doctissime gentis.

An veterem tantum morem ratione relicta
 eligis, et dici id patitur sapientis acumen
 ingeniumque viri? potior mihi pristinus est mos,
 quam via iustitiae, pietas quam prodita caelo, 275
 quamque fides veri, rectae quam regula sectae.

Si quidquid rudibus mundi nascentis in annis
 mos habuit, sancte colere ac servare necesse est:
 omne revolvamus sua per vestigia seculum
 usque ad principium, placeat dampnare gradatim, 280
 quidquid posterius successor repperit usus.

Orbe novo nulli subigebant arva coloni:
 quid sibi aratra volunt, quid cura superflua rastrī?
 ilignis melius saturatur glandibus alvus.

Primi homines cuneis scindebant fissile lignum: 285

decoquat in massam fervens strictura securem
 rursus et ad proprium restillet vena metallum.

Induvias caesae pecudes et frigida parvas
 praebebat spelunca domos: redeamus ad antra,
 pellibus insutis hirtos sumamus amictus. 290

264. *nomen* A. 268. *in deitate* u. 270. *Patris exo.* a.
 272. *veterum* α Ald. Lugd. (non Laur.); *tantummodo rem* B W (alt. su-
 pra) Sich. tres Chor. Poett.; *mortem* A. 273. *id cum solo* T om. Heins.
 Cell. Cham. Ans. 284. *Lignis* A, *ilingnis* 1 α. 285. *scendeb.* E,
findeb. R; *axile* u. 286. *Dequoquat* α; *structura* u; *securem* E Obb.,
securim A I P a, *secures* α u et relqq. edd. 288. *Indubias* E.
 290. *hirsutis* 2 B R; *hircos* R a.

Vs. 277 in codd. haec Symmachi
 verba (cfr. Ep. l. l. ad v. 6) prae-
 cedunt: *Suus cuique mos, suus cui-
 que ritus est [suum cuique ius* Rat.
 et margo trium Sich.; enuntiationem
 integram *Suus cuique mos... ritus
 est om. a]. Iam [Num u] si longa
 aetas auctoritatem religionibus [re-
 gionibus u] faciat, servanda est tot
 seculis fides et sequendi [sequentes
 ad oram sequendi α] sunt nobis [no-*

*bis om. Rat., nobis sunt inv. u] pa-
 rentes [sunt nobis feliciter parentes
 α], qui felicitus secuti sunt suos.*
 Simili modo Appion philosophus ad
 Clem. Rom. (Hom. IV, 7): *λεγέτω
 μοι, ἐπειδὴ πρὸς τὸ εὐσεβεῖν ἑαυτὸν
 ἀποδεδωκέναι νομίζει, πῶς οὐχὶ τὰ
 μέγιστα ἀσεβεί, καταλιπὼν μὲν τὰ
 πατρία, ἀποκλίνας δὲ εἰς ἔθνη βάρ-
 βαρα.*

Inmanes quondam populi feritate subacta
edomiti, iam triste fremant iterumque ferinos
in mores redeant atque ad sua prisca recurrant.

Praecipitet Scythica iuvenis pietate vietum

295 votivo de ponte patrem; sic mos fuit olim.

Caedibus infantum fument Saturnia sacra
flebilibusque truces resonent vagitibus arae,
ipsa casas fragili texat gens Romula culmo.

Sic tradunt habitasse Remum: regalia feno

300 fulcra supersternant, aut pelle Libystidis ursae

291. *condam A.*

293. *Immemores a.*

294. *vigetum B W*

Rat. 295. *deponente l a.*

299. *habuisse R ap. Heins., 1 R ap. Obb.*

300. *Libystid. B, Libydidis E, Lybistrid. W.*

294. *Scythica*] Tertull. Apolog. 9: *Autunt apud quasdam gentiles Scytharum defunctum quemque a suis comedi.* Cfr. Lucian. Toxar. 8, ibid. Iacob., Io. Bochm. de moribus gent. II, 9, Plin. H. N. VI, 20, Clem. Rom. Hom. IV, 8.

295. „Duo hic quaeri possunt: an vere Scythae patres suos senes e ponte praecipitarent, et an hic mos aliquando apud Romanos invaluerit. De Scythis affirmat Fortunatianus lib. II artis rhetoricae *Mos*, ait, *apud Scythas fuit ut sexagenarii per pontem mitterentur. Scythae Athenis sexagenarium patrem per pontem deiecit; reus est parricidii. Hic enim se dicit gentis suae more fecisse.* Romanis proverbium erat *Sexagenarios de ponte deicere.* Festus narrat ex Manilio: sexagenarios olim e ponte deiici, quod Aborigines, qui primi Romam incoluerint, hominem sexagenarium immolare quotannis Diti patri soliti fuerint; postea institutum, ut scirpeae hominum effigies de ponte in Tiberim mitterentur. Addit ex aliis: post Urbem a Gallis captam ob inopiam cibatus coeptos sexaginta annorum homines iaci in Tiberim. *Sed exploratissimum*, inquit, *illud est causae, quo tempore primum per pontem coeperunt comitiis suffragium ferro, iuniores conclamaverunt, ut de ponte deicerentur sexagenarii, ut ipsi potius*

sibi, quam illi deligerent imperatorem, cuius sententiae est etiam Sinius Capito. Vanam autem opinionem de ponte Tiberino confirmavit Afranius in Repudiato. Videtur Festus negare, vere e ponte in flumen sexagenarios fuisse deiectos, quod confirmant alii ex Varrone apud Nonium Marcellum. Prudentius innuit, sexagenarios e ponte, in quo ferebantur suffragia (nam ab ecclesiasticis scriptoribus suffragia *vota* dicuntur, unde *pons votivus*), in fluvium fuisse praecipitados et respexit ad illud Ovidii Fast. v. 625 *Pars putat, ut ferrent iuvenes suffragia soli, Pontibus infirmos praecipitasse senes.* Ovidius aliam refert et sequitur opinionem.“ *Arev.* Vid. Fest. p. 259 (ed. Lindemann.), Dionys. Hal. I, 38, Macrob. Sat. I, 5, Weisk. ad Cic. pro Rose. Am. XXXV, 100, I. Fr. Wagner: Quaeritur quid sit sexagenar. de ponte. Lunaeburg. 1831.

299. *Remum*] *Remus pro Romulo*, vid. P. II, 425, Propert. II, 1, 23 *Quo gradibus domus ista Remi se sustulit olim.* De isto Romuli habitaculo mentio fit ap. Val. Max. IV, 4, 11: *Per Romuli casam perque veteris Capitolii humilia tecta et aeternos Vestae focos fictilibus etiamnum vasis contentos, iuro etc.*

300. *Libystidis ursae*] Virg. Aen. V, 37, VIII, 368, I, 195, X, 164.

compositam chlamydem villosa corpore gestent;
 talia Trinacrius ductor vel Tuscus habebant.
 Roma antiqua sibi non constat, versa per aevum,
 et mutata sacris, ornatu, legibus, armis:
 multa colit, quae non coluit sub rege Quirino: 305
 instituit quaedam melius, nonnulla refugit.
 Et morem variare suum non destitit et quae
 pridem condiderat iura, in contraria vertit.

Quid mihi tu ritus solitos, Romane senator,
 obiectas, cum scita patrum populique frequenter 310
 instabilis placiti sententia flexa novarit?

Nunc etiam quotiens solitis decedere prodest,
 praeteritosque habitus cultu dampnare recenti,
 gaudemus conpertum aliquid tandemque reiectum,
 quod latuit: tardis semper processibus aucta 315
 crescit vita hominis et longo proficit usu.

Sic aevi mortalis habet se mobilis ordo,
 sic variat natura vices, infantia rept,
 infirmus titubat pueri gressusque animusque,
 sanguine praecalido farvet nervosa iuventa, 320

mox stabilita venit maturi roboris aetas,
 ultima consiliis melior, sed viribus aegra,
 corpore succumbit mentem purgata senectus.
 His genus humanum per dissona tempora duxit
 curriculis aevum mutabile; sic hebes inter 325
 primitias mersumque solo titubavit, et instar

301. *villosam* P Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett.; *gestem* A, *vestent* E, *vestant* P. 302. *et ductor p. ductor, vel u; habebant* A E P R T α a u Ald. Lugd. Heins. Cell. Ans. Arev. Obb., *habebat* Rat. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. 303. *sibi antiq.* R, *sibi antiquum* coni. Heins. 304. *Emutata sacris* Sich. II (non I III).

307. *morem servare a; distrat et A.* 311. *Instabilis* A I R α a u Ald. Lugd. Sich. tres Gis. ad oram Grang. Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb., *In tabulis* Rat. margo trium Sich. Fabr. Weitz. Heins. Cell. Ans.; *novaret* A E P. 313. *recente* Obb. 322. *consilii* R. 324. *fluxit* Rat. Sich. tres Fabr. Gis. ad oram Weitz. (non P) Chor. Poett. 326. *titubavit, et instar Quadrupedis* etc. A B (ad oram) E (ap. Heins.) O uterque R Rat. (rec. man. priorib. abr.) α (pro div. lect. ad oram) a Ald. Lugd. (utrobi *uersumque*) Sich. tres Fabr. Grang. Chor. Poett. Amstr. Obb., *ceu quadrupes*

302. *Trinacrius ductor*] Acestes, vid. Virg. Aen. I, 195, V, 36 sqq., — *Tuscus*] Tyrrenus forsitan, frater Lydi, opinione Cellarii (Vellei. 1), non Evander, qui cis Tiberim coluerit Pallanteum. Iam Iso rectius Evan-

drum intelligit, quam interpretationem Virg. Aen. X, 164 confirmat.

326. *primitias*] Ad Sphingis aenigma allusio, quod Oedipus solvit, vid. Diod. Sic. IV, 6, Hygin. fab. 77.

- quadrupedis pueri lactantia viscera traxit.
 Mox tenerum docili ingenio iamque artibus aptum
 noscendis varia rerum novitate politum est.
- 330 Inde tumens viliis calidos adolevit in annos,
 donec decocto solidaret robore vires.
 Tempus adest, ut iam sapiat divina, serenae
 mentis consilio, vivacius abdita sollers
 quaerere et aeternae tandem invigilare saluti.
- 335 Quamquam, si tantus amor est et cura vetusti
 moris et a prisco placet haud discedere ritu,
 extat in antiquis exemplum nobile libris,
 iam tunc diluvii sub tempore vel prius uni
 inservisse Deo gentem, quae prima recentes
- 340 incoluit terras vacuoque habitavit in orbe ;
 unde genus ducit nostrae porrecta propago
 stirpis et indigenae pietatis iura reformat.
 Sed quia Romanis loquimur de cultibus, ipsum
 sanguinis Hectori populum probo, tempore longo
- 345 non multos coluisse deos rarisque sacellis
 contentum paucas posuisse in collibus aras.
 Innumeros post deinde deos virtute subactis
 urbibus et claris peperit sibi Roma triumphis,
 inter fumantes templorum armata ruinas
- 350 dextera victoris simulacra hostilia cepit,
 et captiva domum, venerans ceu numina, vexit.

egit. Mox tenerum etc. B E (ap. Weitz.) T W uterque Boh. Laur. α u Gis. Weitz. Heins. Cell. Ans. Arev. 328. *aptus* Ald. Lugd. 335. *tantum studium* A E R W (supra) Boh. l a Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Obb. [Cfr. Virg. Aen. II, 10]; *si tibi t. amor coni.* Gronov. l. l. 336. *ut...placeat* T. 340. om. l A. 341. *nostrae ducit* Ald. Lugd. 346. *Contentum* supra t *contentum* Rat.; *paucis* Gis. ad oram; *montibus* Rat. 347. *inde* Ald. Lugd. 348. *Viribus* A E W supra; *ex claris* Rat. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. (non E W supra) Grang. Chor. Poett. Amstr.

346. Tertull. Apolog. XXV: *Nam etiam a Numa concepta est curiositas superstitiosa, nondum tamen aut simulacris, aut templis res divina apud Romanos constabat. Frugi religio et pauperes ritus et nulla Capitolia certantia coelo, sed temeraria de caespite altaria et vasa adhuc Samia et nidor ex illis et deus ipse nusquam. Nondum enim tunc ingenia Graecorum atque Tuscorum*

ingendis simulacris Urbem inundaverant. Cfr. August. Civ. Dei III, 12, IV, 31.

351. *captiva*] Tertull. Apolog. 10: *Nec ego per singulos decurram (deos), tot ac tantos, novos, veteres, barbaros — captivos, adoptivos,* Arnob. adv. gent. III, p. 122: *Cincius numina peregrina novitate ea ipsa appellata pronuntiat; nam solere Romanos religiones urbium*

Hoc signum rapuit bimaris de strage Corinthi,
 illud ab incensis in praedam sumpsit Athenis.
 Quasdam victa dedit capitis Cleopatra canini
 effigies, quasdam domitis Ammonis harenis 355
 Syrtica cornutas facies habuere tropaea.
 Roma triumphantis quotiens ducis inclita currum
 plausibus excepit, totiens altaria divum
 addidit et spoliis sibimet nova numina fecit;
 numina, quae patriis cum moenibus eruta nullum 360
 praesidium potuere suis adferre sacellis.

Cernis, ut antiqui semper vestigia moris
 gressibus incertis varie titubasse probentur,
 adsciscendo deos maioribus inconpertos,
 seque peregrina sub religione dicasse, 365
 nec ritus servasse suos? Quodcunque sacrorum est,
 exulat externumque inimicam venit in urbem.

Frustra igitur solitis, prava observatio, inhaeres,
 non est mos patrius quem diligis, improba, non est!

Sed sollers orator ait: fataliter urbem 370
 sortitam, quonam genio proprium exigit aevum.
 Cunctis nam populis, seu moenibus inditur, inquit,

355. *Hammonis* Heins. Cham. Cell. Ans. 367. *Exultat* E (ap. Heins.) 1 a; *aeternumque* Ald. Lugd. Sich. tres Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr., *aeternamque inimicam* Fabr., *aeternumque migrans devenit in orbem* E (ap. Weitz.) R Cauch. a u Gis. ad oram, unde *externamque migrans devenit in urbem* conl. Heins. *inimicam* (meando supra) *venit in orbem* P, *ext. micat* (micam E ap. Heins.) *venit in orbem* A E. 368. *inheret* u.
 369. *improbe* u. 370. *Sed* A E I P R W (supra) Laur. α a u Ald. Lugd. Heins. Cell. Cham. Ans. Obb., *At* Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Arev.; *fatal*. A.

superatarum partim privatim, partim publice consecrare. M. Agrippa Pantheon omnibus diis colendis extruxit: id adduc Romae superstes. Idcirco P. II, 1 Roma dicitur *Antiqua sanorum parens*.

352. *bimaris*] Hor. Od. I, 7, 2 *bimarise Corinthi*.

354. *capitis...caninis*] Cfr. A. 195.

359. *nova numina*] Arnob. III, 38: *Novensiles* Piso deos esse credit novem in Sabinis...Cincius numina peregrina novitate ex ipsa appellata pronuntiat; nam solere Romanos religiones [deos omnes ed. pr. Bas., Cant. Urs., Elm. Oberth.] urbium *superatarum partim privatim, par-*

tim publice consecrare, ac ne aliqui [aliquid cod. et edd. praeter Orell., quae *aliquis* (ex emend. Heraldii) et Hild., quae *aliqui* habet] *deorum multitudine aut ignorantia praeteriretur, brevitatibus et compendii causa uno pariter nomine cunctos Novensiles invocari.*

360. Cfr. August. Civ. Dei III, 12, IV, 31,

366. Tertull. Apolog. VI: *Ubi religio? ubi veneratio maioribus debita a vobis? habitu, victu, instructu, sensu, ipso denique sermone proavis remanentibus. Laudatis semper antiquitatem, et nove de diis vivitis.*

aut fatum aut genius nostrarum more animarum,
quae sub disparili subeunt nova corpora sorte.

- 375 Iam primum, qui sit genius vel qui status illi
conpetat, ignoro, quid possit et unde oriatur,
spiritus informis sine corpore formave et ulla
sit species et quid sapiat, quae munera curet.
Contra animas hominum venis vitalibus intus
380 sic interfusas intelligo, sanguis ut ex his
accipiat motumque levem tenerumque vaporem:
unde pererratis vegetet praecordia membris,
frigida succendat, riget arida, dura relaxet.
Sic hominis vitam sibi temperat atque gubernat
385 vivida mens, quam tu ficto componere temptas
membrorum genio, qui nusquam est nec fuit unquam.
Quin et corporibus versat mens viva regendis
summum consilium, fida ut tutacula nudis
invalidisque paret, metuenda pericula vitet,
390 ut ille prospiciat, varias agitetur ad artes,
consultet, cui se domino submittat, et orbis
quem putet auctorem, quem rerum summa sequatur.
At tuus hic urbis genius, dicas volo, quando
coepit adhuc parvae primum se infundere Romae,
395 fluxit ab uberibus nemorosa in valle lupinis,
infantesque aluit, dum nascitur ipse, gemellos?
an cum vulturibus volitans ignota per auras
umbra repentinam traxit de nube figuram?

375. *quis sit* α (non Laur.), *quid sit* a Lugd. 376. *Suggestat* u;
et quid Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. (qui quidem emendavit *quid*) Grang.
Chor. Poett. Amstr. 377. *formave* Ald. Lugd. Gall.; *et* A E I R Rat.
α a u Heins. Ans. Arev. Obb., *an* P Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz.
Grang. Chor. Poett. Amstr. Cell. Gall.; *illa* E P. 378. *munere* A a.
382. *Inde* a. 385. *Mens ficto quam tu componere tentas* a.
386. *Murorum* B W (supra *membrorum*) R II T cod. Cauch. u Weitz.
Heins. Cham. Cell. Ans. 388. *Summum consilium fit, ut aut tutacula*
B W obscure. 391. *Consultet et cui* B W Rat., *Consulta cui* Sich.
tres. 392. *putat* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett.; *quas rerum* I T a
Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett.; *sequantur* I T. 396. *gemellus* u.
398. *repentini* A E, *repentina de nube* R II T Boh. I.

375. Cfr. Symm. Ep. 1.1.: *Varios custodes urbibus mens divina distribuit* [*Custodes urbibus mens divina varios distribuit* a]; *ut animae nascentibus ita populis fatales genii* *dividuntur* [induntur Ald. Lugd.].
Cfr. Herald. ad Arnob. I, p. 15. 386. *membrorum genio*] Cfr. infra 447.

culminibus summis sedet, an penetralia servans
 instituit mores et lura forensia condit? 400
 an castrorum etiam fossis intervenit, acres
 cogit ad arma viros, lituis ciet, urget in hostem?
 quae quis non videat sapientum digna cachinno?
 Fingamus tamen esse aliquam, quae talia curet,
 umbram sive animam, per quam respublica fatum 405
 hauserit et calidis animetur tota medullis:
 cur non haec eadem de relligione colenda
 consultat, cur non suspectat libera caelum,
 cur sibi praescriptum non commutabile fatum,
 ut captiva, putat, genesis cur vincula fingit, 410
 cui iam nolle licet, quod tunc voluisse licebat,
 erroresque abolere suos ac flectere sensus?
 Sic septingentis erravit circiter annis,
 lubricaque et semper dubitans, quae forma placeret
 imperii, quae regnandi foret aequa potestas. 415
 Regius exortam iam tunc habuit status urbem,
 non sine grandaevis curarum in parte locatis.
 Mox procures de stirpe senum tractasse videmus
 clavum consilii: plebeias inde catervas
 conlatas patribus mixtim ditionibus aequis 420
 inperitasse diu belloque et pace regendis:
 consule nobilitas vigit, plebs fisa tribuno est.
 Dispicet hic subito status et bis quina creantur
 summorum procerum fastigia, quos duodeni

399. *servans* A Rat. u. Sich. tres Torn. Fabr. Gis. ad oram *al. curans*
 Weitz. Chor. Poett. Gall. Obb., *servat* R α et relqq. edd. 402. *lituo*
 A R cod. Cauch. u., *lituos* E I O; *sciet* codd. aliquot ap. Obb. 406. *cali-*
das animet curata medullas Gis. ad oram. 407. *tenenda* Rat. Weitz.
 (non B). 408. *aspectat* B W, *prospectat* I Ald. Lugd. Sich. tres Fabr.
 Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. 409. *tibi* Ald. Lugd. 411. *Cui*
R α a u Weitz. (W cum gl. ad oram *cui genio licet nolle*) Heins. Ans. Arev.,
Cur A Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Cell. Obb.;
tum Amstr. Obb. 415. *et quas* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz.
 Grang. Chor. Poett. Amstr., non codd. 416. *exortum* A. 417. *cura-*
tum in parte Ald. Lugd. 420. *mistum* Ald. Lugd., *mistim* Sich. tres
 Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. 422. *plebs. fisa* disting. Ald.
 Lugd. Hunc vs. post 427 exhibent A E O R a.

413. *septingentis circiter... an-*
nis] „Pauca describit poeta imperii
 Romani statum (DCC ann. Flor. I, 1)
 a Romulo usque ad Caes. Augustum.
 V. 516 reges et centum senatores ab
 ipso Romulo instituti (Liv. I, 9) indi-

cantur, vss. 418, 422 de coss. et ple-
 bis tribunis agunt (Liv. II, 1, 33),
 ad decemviros (Liv. III, 33), et v.
 426 ad consulatum iterum institutum
 (Liv. I, 1) respiciunt.“ Obb.

425 circumstant fasces, simul et sua quemque securis.
Rursus se geminis reddit ductoribus omnis
publica res et consulibus dat condere fastos :
ultima sanguineus turbavit secla triumvir.

Fluctibus his olim fatum geniusve animusve
430 publicus erravit: tandem deprendere rectum
doctus iter, caput augustum diademate cinxit,
adpellans patrem patriae, populi atque senatus
rectorem, qui militiae sit ductor et idem
dictator censorque bonus morumque magister,
435 tutor opum, vindex scelerum, largitor honorum.

Quod si tot rerum gradibus totiens variatis
consiliis aegre tandem pervenit ad illud,
quod probet ac sancto reverentia publica servet
foedere, quid dubitat divina agnoscere iura,
440 ignorata prius sibimet tandemque relecta?
Gratemur, iam non dubitat, nam subdita Christo
servit Roma Deo cultus exosa priores.

Romam dico viros, quos mentem credimus urbis,
non genium, cuius frustra similatur imago.

445 Quamquam cur genium Romae mihi fingitis unum?
cum portis, domibus, thermis, stabulis soleatis
adsignare suos genios, perque omnia membra
urbis perque locos geniorum milia multa
fingere, ne propria vacet angulus ullus ab umbra?

450 Restat, ut et fatum similis dementia cunctis

426. *doctoris* E, *doctoribus* A.
prendere R, *deprehendere* u.

432. *Appellaris* A.
Iso.

447. *At sign.* A.

427. *fasces* R.

431. *texit* Gis. ad marg.

437. *egras* Ald. Lugd.

446. *tabulis* Rat.

450. *clementia* Ald. Lugd.

428. Caesaris, Lepidi, Antonii
triumviratus, de quo Flor. IV, 5:
*cuius atrocitas nihil in se minus
habet, quam numerum centum qua-
draginta senatorum* [proscriptorum].
Exitus foedi, truces, miserabiles
etc.

432. *patrum patriae* sqq.] Vid.
Suet. Aug. 58, Dion. Cass. LIII, 33,
LIV, 1 sqq., Flor. IV, 12.

441. *Christo ... Deo*] Grangaeus
utrumque arcte coniungit, ut saepius
occurrit in Apoth. et Hamartigenia.
Non assentior. Illic enim ob peculia-

rem causam Christi divinitas contra
Arianos tuenda. Neque militare sa-
cramentum (Veget. II, 5) a Grangaeo
accurate laudatur, quippe quod in
optimis libris ita sonet: *Iurant autem
per deum et* [et om. Grang.] *per
Christum et per spiritum sanctum,
et per maiestatem imperatoriam,
quae secundum deum generi humano
diligenda et colenda est.* Invenitur
tamen et alibi eiusmodi conexus,
vid. Lapi ad Severae martyris epi-
taphium (Panormi 1734) p. 191, ubi
in inscriptione antenicaena leg. *ΕΝ
ΘΕΩ ΚΥΡΕΩ ΧΡΕΙΣΤΩ.*

aedibus inponat, paries ut quisque sub astro
fundatus structusque suo, qua sorte maneret :
quando autem rueret, primis acceperit horis.
Adscribunt saxis Lachesis male fortia fila,
tectorumque trabes fuis pendere rotatis 455
credunt atque ipsis tribuunt decreta tigillis :
ceu distet, cuius stellae sit fraxinus ortu
eruta, quae summum conscenderet ardua culmen.

Denique nulla hominum res est, nulla actio mundi,
cui non fatalem memorent incumbere sortem. 460

Quae quia constituunt, dicant, cur condita sit lex
bis sex in tabulis, aut cur rubrica minetur,
quae prohibet peccare reos, quos ferrea fata
cogunt ad facinus et inevitabile mergunt.

Quin et velle adigunt pravum insinuantia votum, 465
ne liceat miseris vetitum committere nolle.

Cedite, si pudor est, gladiumque retundite vestrum,
aspera nil meritos paenis plectentia iura,
antrum carcerum dissolvite, corpora sub quo
agminis innocui fato peccante tenetis. 470

Nemo nocens, si fata regunt, quod vivitur ac fit:
immo nocens, quicumque volens, quod non licet, audet,
alterutrum quia velle suum est, nec fata reatum
inponunt homini, sed fit reus ipse suoapte
arbitrio placitumque nefas et facta rependit 475
in pia suppliciiis merito non sorte peremptus.

Quisque putat fato esse locum, sciat, omnipotentem

453. *oris* P. 455. *Rectorumque* Ald. Lugd. 456. *ipsi* u.
457. *cuius stille* a; *hortu* α Ald. Lugd. 464. *Ad facinus cogunt*
Rat. Gis. 467. *recondite* coni. Heins. 468. *placencia* A.
474. *Impellunt* u; *suapte Arbitrio* A 2 E (veteri scriptura prorsus
erasa) O P W (supra) Laur. α a u Ald. Lugd. Sic. tres Chor. Poett., *suapte*
Ingenio R, *suapte Ingenio* T uterque Boh., *suapte Ingenium* R II, *per am-*
plum Ingenium B W cod. Cauch. Fabr. Weitz., *suapte. Ingenium* coni.
Heins. 476. *suppliciiis, et merito* Ald. Lugd.; *ne sorte* u. 477. *putet*
u; *Quis putat esse fato locum, sciat omni patentem* Ald. in contextu, *Quis*
putat esse locum fato? Ald. in Emend., *Quis putat esse locum fato, sciat*
omni patentem Lugd.

462. *rubrica*] Leges rubricae
dictae aut quia ipsae integrae minio
rubro exarabantur, aut earum lem-
mata aut initiales litterae, vid. Iuven.
XIV, 192, Quinctil. XII, 3, 11, Pe-

tron. Sat. 46, Iahn. ad Pers. V, 90,
Chr. G. Schwarz. de ornamentis libro-
rum, ed. Leuschner. (Lips. 1756) p.
34. — *minetur*] cfr. supra 179.

- esse Deum, nulli vetitum fatalibus astris,
nec mathesis praescripto aliquo pia vota repelli.
- 480 Spirat enim maiora animus seque altius effert
sideribus, transitque vias et nubila fati,
et momenta premit pedibus, quaecunque putantur
figere propositam natali tempore sortem.
Huc ades omne hominum genus, huc concurrite et urbes;
485 lux immensa vocat, factorem noscite vestrum.
Libera secta patet: nil sunt fatalia, vel si
sunt aliqua, opposito vanescunt inrita Christo.
- Sed multi duxere dei per prospera Romam,
quos colit ob meritum magnis donata triumphis.
- 490 Ergo age, bellatrix, quae vis sublecerit, ede,
Europam Libyamque tibi: dic nomina divum.
Iuppiter ut Cretae domineris, Pallas ut Argis,
Cynthius ut Delphis, tribuerunt omine dextro.
Isis Nilcolas, Rhodios Cytherea reliquit;
495 venatrix Ephesum virgo, Mars deditur Hebrum.
Destituit Thebas Bromius, concessit et ipsa
Iuno suos Phrygiis servire nepotibus Afros,
et quam subiectis dominam dea gentibus esse,
si qua fata sinant, iam tum tenditque fovetque,
500 iussit Romuleis addictam vivere frenis.

479. *Esse* R II Laur. Rat. u Sich. tres Fabr. Gis. ad oram Weltz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Ans. Arev. Obb., *Nosse* A E O P T uterque Boh. α a Ald. Lugd. Gis. Grang., *Posse* R; *fallacibus* W Gis. (non Laur.).

479. *perscripto* E; *repellit* Laur. α u; *Nec praescripto aliquo pellit pia vota mathesis* Rat. priorib. abr. Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett.

482. *momenta* I α. 483. *Fingere* B uterque R T W Rat. I α margo trium Sich. Gis. ad oram (non Laur.). 484. *genus. huc huc concurrere* u. 485. *vacat* I Rat. 488. *Si* Rat.; *multa* u Ald. Lugd.; *dii* P u Gis. Grang. Amstr. 489. *coluit* α (ita edd. Ald., sed corr.); *magis* Ald. Lugd. Sich. I II (non III). 490. *sublecerat* Rat. man. rec.

492. *agris* A. 493. *Cynthius* Sich. I II (non III) Fabr. Chor. Poett.

494. *cytherea* u.; *Venus Alma reliquit* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett.

497. *suis* a. 500. *Iussit romuleis adiectam* u.

488. Cfr. Symm. Ep. I. I.: *Accedit utilitas [huius] utilitas (sic) α*, quae maxime homini deos adserit [deos esse asserit Rat.]. Nam cum ratio omnis [omnis ratio u] in aperto sit, unde rectius quam memoria [memoria α Ald. Lugd. Obb., de memoria a u et relqq. edd.] atque documentis

rerum secundarum cognitio venit numinum?

492. *domineris* Roma.

494. *Rhodios Cytherea*] interprete Cellario fabulam respicit, quae Rhodom dicit Veneris filiam, cfr. Pindar. Olymp. VII, 14 (ed. Boeckh.) παῖδ' Ἀφροδίτας Ἀελιοῦ τε νύμφαν, Πόδον, Schleusner. lexic. s. v.

Perfidiane deum indigenum cecidere tot urbes,
destructaeque iacent ipsis prodentibus arae?

O pietas, o sancta fides! traduxit alumpnos

maiestas infida locos, et creditur istis

numinibus, qui transfugio meruere sacrari?

505

an voluit servare suos luctataque multum

relligio infestas temptavit pellere turmas,

Romanis obnisa globis? sed fortior illam

virtus luctifico camporum in pulvere fregit.

Immo ita est, armis et viribus indiga veri

510

victa superstilitio est et inanem gloria fugit.

Sed nec difficilis fuit aut satis ardua genti

natae ad procinctus victoria frangere inertes,

molliaque omnigenum colla inclinare deorum.

Num cum Dictaeis bellum Corybantibus asper

515

Samnitis Marsusque levi sudore gerebat?

num mastigophoris oleoque et gymnadis arte

unctis pugilibus miles pugnabat Etruscus?

nec petaso insignis poterat Lacedaemone capta

Mercurius servare suas de clade palaestras.

520

501. *Perfidane* u; *indigetum* Cauch. prob. Heins., sed vid. 341.

502. *Destructaeque* Rat. 1 α Weitz. Obb., *Destructaeque* Laur. 2 α a u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Ans. Arev.

505. *quae* B 1 W u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr.

508. *subnixae* u. Interrogandi signum Arev. reicit post *fregit* vs. seq., commate post *globis* reposito.

510. *ita id est* Gis. Grang. Amstr. Arev. (non Laur.).

511. *fugat* E (supra *inanis gloria fugit*) a.

513. *Late procinctus* B W R II Weitz., *Latae ad procinctus* Sich. tres Fabr. Chor. Poett., *Natae ad procinctos* A, *Natae ad procinctum* R cod. Cauch. Laur. a u Cell. Teol.

515. *Num α*, *Tunc A I P W* (supra) Laur. u Ald. Lugd., *Tum* R, *Nunc* relqq. scripti et edd.

516. *Samnites* a, *Sannites* u; *gerebant* Ald. (non Lugd.); *sudoris oleoque et gymn. arte* Uctis A E intermediis om.

517. *Num* R α, *Tum* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Cell., *Nunc* Laur. cum relqq. scriptis et edd.; *mar-rucosforis* B R II W Sich. I II (non III), *mafagoris* R, *masuco foris* u.

519. *pegaso* P supra.

513. *ad procinctus*] „Romanos intelligit, gentem ad bellicas expeditiones natam, cum quibus molles deorumque ministros componit.“ *Cell.* Cfr. P. I, 32.

515. *Dictaeis Corybantibus*] Cfr. infra 860, Min. Fel. XXI.

517. *mastigophori* varie intelliguntur: gymnasiarchae seu pugilibus praefecti, Mercurii palaestritarum

dei exemplo virgam in manu tenentes ad compescendos luctantium procaces gestus nexusque dissolvendos; aut flagelliferi, qui agonothetas in sacris certaminibus praeibant ad turbam submovendam et ad ordinem tuendum. Vid. Cod. Theod. I, 18, 17 sq. *de muner. et honor.* de sqq. vss. Elmenhorst. ad Arnob. III, p. 114 consulas.

- Apenninicolam peditem Cybeleius hostis
congressu excipiens Asiam defendere et Idam
qui potuit, cogente acies in praelia Gallo?
Idalias nisi forte rosas, laurum citharoedi
525 vatis, silvicolae calamos arcumque puellae
dedere servitio calcataque sacra domare
difficilis operis fuit immensique laboris.
Fluctibus Actiacis signum symphonia belli
Aegypto dederat, clangebat bucina contra.
530 Institerant tenues cumbae fragilesque phaselii
inter turritas Memphitica rostra Liburnas:
nil potuit Serapis deus et latrator Anubis.
Stirpis Iuleae ductore exercitus ardens
praevaluit, gelido quem miserat Algidus axe.
535 Non armata Venus, non tunc clipeata Minerva
venere auxilio, non divum degener ordo
et patria extorris Romanis adfuit armis:
victus et ipse prius, inimica nec agmina iuvit,
si tamen antiquum norat retinere dolorem.
540 Sed dicis, legisse deos, ubi sanctior usus

521. *Apenninicolam* Rat.; *peditam* A; *cibilenis* 1 α, *cibilegas* 2 α.
525. *calamus* A. 527. *Difficilisque* u Fabr. Gis. 530. *Insta-*
rerant 1 α, *Instabant* 2 α (non Laur.), *Insteterant* 1 α, *Instar erant* Fabr.
Gis. Weitz. (non W ad oram); *cimbæ* α; *cymbae* u Fabr.; *tenuis... fragilis-*
que 1 α Sich. tres Fabr. Chor. Poett., *tenuis... fragilisque* Ald. Lugd.
533. *ductor* u Sich. tres Chor. Poett., *ductorem* coni. Heins. 534. *ge-*
lido... Algidus axe A R Laur. u Weitzii et Heinsii codd. (non B R II) Ald.
(in Emend.) Lugd. Fabr. Gis. Weitz. Amstr. Arev. Obb., *gelido... alcidus*
axe α a Ald. (in textu) Sich. tres Chor. Poett., *gelido... Arcetos ab axe*
Canch., *gelidum... algidus axis* B, *gelido... algidus axis* margo trium Sich.,
gelido... Algidus axi Grang., *Boreae... algidus axis* R II Heins. Cham. Cell.
Ans. De Algidio monte nugas esse putat Heins.; sed imitatur poeta Hor. Od. I,
21, 6. III, 23, 10, ubi de monte Algidio cfr. Orell. et Lübker. 536. *Vexere*
auxilium margo trium Sich. Fabr. Gis. ad oram Weitz. (non B in marg.).
537. *Ex* P a.

523. *cogente.. Gallo*] Galli nimirum Matris maganae sacerdotes evirati, vid. P. X, 197, Elmenhorst. et Herald. ad Arnob. V, p. 167 sq., Lact. I, 17, Hieron. ad Hos. 4, VI, p. 14 F., et de forma *Galla* Voss. lexic. etym. p. 162, Cort. ad Lucan. I, 566.

524. *Idalias*] Pervig. Ven. 22: *Ipsa* (Venus, quae in monte Ida Cretensi colebatur, Virg. Aen. V, 760) *iussit, mano ut udae virgines nubant rosae. Citharoedi* Apollinis, *puellae* Dianae. *Iso.*

528. Prop. III, 9, 43 *Romanamque tubam crepitanti pellere sistro*, Ov. Am. III, 9, 33 *Quid nunc Aegyptia prosunt Sistra*. Cfr. Ben. Bacchini de sistro. (Trai. ad Rheu. 1696) in Graev. thes. antiqu. VI, 420, Böttiger Sabina I, 238.

531. *Liburnas*] Hor. Epod. I, 1, ibid. Lambin. et Orell. interpp.

532. *latrator Anubis*] Martyr. Ign. ined. nostrae PP. Apost. opp. ed. c. II *χύων*. Vid. P. X, 258.

533. *ductore*] Octaviano Caesare.

templorum cultu celebri sine fine maneret
Aeneadumque ultro victricia signa virorum
regis amore Numae nullo cogente secutos.

Num Diomedis item tentoria et acris Ulixi
castra volens Pallas caesis custodibus arcis 545
legit, ubi humenti sudaret maesta sigillo?
aut quotiens ductor Macetum fortissimus altos
templorum cineres victis cumulavit Amyclis,
optarunt praedis Domini se numina capta
misceri Assyriaeque vehi Babylonis ad arcem? 550
Non fero, Romanum nomen sudataque bella
et titulos tanto quaesitos sanguine carpi.
Detrahit invictis legionibus et sua Romae
praemia diminuit, qui, quidquid fortiter actum est,
adscribit Veneri, palmam victoribus aufert. 555

Frustra igitur currus summo miramur in arcu
quadrilugos stantesque duces in curribus altis
Fabricios, Curios, hinc Drusos, inde Camillos,
sub pedibusque ducum captivos poplite flexo
ad iuga depressos manibusque in terga retortis, 560
et suspensa gravi telorum fragmina trunco:

541. *celebris* Rat. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. 544. *Ulixi* α a u
Ald. Lugd. Weitz. Heins. Obb., *Ulyxi* Sich. tres Chor. Poett. Cell., *Ulyssi*
Fabr. Gis. Grang. Amstr. Arev.; *Ulyssis* Cham. Ans. 545. *cust. astis*
A, *cust. ultro* Boh. II R II Rat. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. (non P) Grang.
Chor. Poett. Amstr. 546. *Legit, ut* Rat. margo trium Sich. Weitz.;
sugillo a. 547. *ductae* Grang.; *Macetum* A O R relqq. vetustiores
Heinss. α u Heins. Cell. Obb., *Macedum* Laur. a et relqq. edd., nisi quod
Macedonum mendose ap. Ans.; [illud quidem a forma *Macetes*, *Maceta*, vid.
Stat. Silv. IV, 6, 106. ib. Markland., Lucan. X, 28. Grat. Cyneg. 117.
Drakenb. ad Sil. It. XVII, 633], *Macedonum* cett. 548. *Amiclis* E W
Weitz., *ab Indis* B W (ad oram) Cauch. (non Gis. I) Fabr., *Aphidnis* con.
Heins. 549. *dominis* A E. 550. *Assyriaeque...ab arce* B, *Assyria-*
que...ab arce Fabr. Gis. ad marg. 551. *que exc. α.* 554. *diminuit* A
R Laur. a u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr.
Ans. Arev. Obb., *deinuit* E α Gis. Heins. Cell. [Cfr. A. 28]; *fortius*
Amstr. Obb. 556. *summa...arce* R II Rat. Weitz. [Cfr. A. 523];
mirantur I. 557. *Quadriugo* E P. 560. *depressas* A ap. Obb.,
depressus A asserente mihi leopio, *depressis* I.

545. *castra...Pallas*] Virg. Aen.
II, 163: *Tydidēs sed enim scelerum-*
que inventor Ulixēs Fatale aggressi
sacrato avellere templo Palladium
caesis summae custodibus arcis sqq.

546. *sudaret*] Virg. Aen. II, 173
salsusque per artus Sudor tit.

548. *Amyclis*] „victa Macedonico
bello Lacedaemone, cui proximae
erant Amyclae. Sil. lib. II, 434 *Le-*
daeis veniens victor Xanthippus
Amyclis.“ Cell.

556. *in arcu*] triumphali.

si Brennum, Antiochum, Persen, Pyrrhum, Mithridatem,
Flora, Matuta, Ceres et Larentina subegit.

- His tamen auspiciis successus dextra dederunt
565 omnia laetificos et felix adfuit ales.
Quid sibi vult virtus, quid gloria, si Corvinum
corvus Apollineus penna vel gutture iuvit?
sed tamen hic corvus cur defuit exitiali
forte die, infaustas tegerent cum funera Cannas,
570 oppeteretque super congesta cadavera consul?

- Cur Cremerae in campis, cornice vel oscine parra,
nemo Deum monuit, perituros Marte sinistro
tercentum Fabios, vix stirpe superstite in uno?
nullane tristificis Tritonia noctua Carris
575 advolitans praesto esse deam praenuntia Crasso
prodidit, aut Paphiam niveae vexere columbae,
culus inauratum tremere gens Persica limbum?

- Sed video, quae te moveant exempla vetustae
virtutis: dicis domitum terraque marique
580 orbem, res laetas et prospera quaeque retexis,
mille triumphorum memoras ex ordine pompas
ductaque per mediam spoliatorum fercula Romam.

Vis dicam, quae causa tuos, Romane, labores
in tantum extulerit, quis gloria fotibus aucta

563. *Ceres, Matuta* Rat. u Arev.; *larrentina* a, *Larventina* A E (ap. Weitz.), *Laurentina* 2 α u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. 565. *Omnia* Fabr. Gis. 571. *partha* B W Rat. u Amstr., *partha* Sich. tres Torn. Fabr. Chor. Poett., *partha* 1 a, *partha* 2 a. 572. *monuit* α u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Grang. Amstr. Heins. Cell. Ans. Arev., *novit* A E I P R Obb., *iuvit* a, *movit* Chor. Poett. 573. *uir* u. 574. *charris* Rat., *carrhis* α. 577. *Parthica* coni. Arev.; *limbum* A 2 α u Ald. Lugd. Sich. tres Grang. Chor. Poett., *limbum* Cauch., *nimbium* Fabr. Weitz. 579. *dicens* Rat., *dices* u Weitz. (non P). 584. *fortibus* A R α a Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Cham. Ans. Obb., *fontibus* cod. Rittershusii ad oram, *fotibus* R II W uterque Boh. Laur. u Weitz. Heins. Cell. Arev.

562. *Brennum*] Liv. V, 38 sqq. *Apollin. corv.*, Arat. Phaen. 271 sqq.
563. *Larentina*] Macrob. Saturn. 571. *parra*] vid. Hor. Od. III, 27, 1.
I, 10: *Macer historiarum libro primo Faustuli coniugem Accam Larentiam Romuli et Remi nutricem fuisse confirmat.* De eius cultu vid. Lettera sopra l'uccisione dei 306 Fabj, Roma 1784.
Ambrosch. I. I. p. 122, not. 76. 574. *Tritonia noctua*] Palladi sacra.
567. *corvus*] Lucret. V, 1081: *mutant cum tempestatibus una Raucisonos cantus cornicum et secla vetusta Corvorum greges, quare* 575. *Crasso*] Flor. III, 11.
577. *inauratum ... limbum*] Ov. Met. V, 51.

sic cluat, inpositis ut mundum frenet habenis? 585
 Discordes linguis populos et dissona cultu
 regna volens sociare Deus, subiungier uni
 inperio, quidquid tractabile moribus esset,
 concordique iugo retinacula mollia ferre
 constituit, quo corda hominum coniuncta teneret 590
 relligionis amor: nec enim fit copula Christo
 digna, nisi implicitas societ mens unica gentes.
 Sola Deum novit concordia, sola benignum
 rite colit tranquilla Patrem: placidissimus illum
 foederis humani consensus prosperat orbi, 595
 seditione fugat, saevis exasperat armis,
 munere pacis alit, retinet pietate quleta.
 Omnibus in terris, quas distinet occidualis
 oceanus roseoque aurora inluminat ortu,
 miscebat Bellona furens mortalia cuncta 600
 armabatque feras in vulnere mutua dextras.

Hanc frenaturus rabiem Deus undique gentes
 inclinare caput docuit sub legibus isdem,
 Romanosque omnes fieri, quos Rhenus et Ister,
 quos Tagus aurifuus, quos magnus inundat Hiberus, 605
 corniger Hesperidum quos interlabitur et quos
 Ganges alit tepidique lavant septem ostia Nili.
 Ius fecit commune pares et nomine eodem

585. *Sic cluet* Rat., *Quis valet supra cluat* B W, *Sic valet* margo trium Sich. 591. *neque* Obb. (e codd.?). 594. *placidissimum* a.

595. *Seminis* W (supra) u margo trium Sich.; *orbem* E I P a, *urbem* A. 598. *distinet* O T Boh. l α Heins. Cham. Cell., *continet* Laur. cum relqq. scriptis et edd., nisi quod in *terris occasu quas vagus ambit* man. rec. Rat., priorib. eras. 599. *que* om. a. 601. *Armaratque* B

Rat. u Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Heins. Cham. Cell. Ans.; *ferens* aliena man. supra *as* Rat. Illud placet Marietto, ut quod sit sine litura.

603. *isdem* Laur. Rat. a u Weitz. Heins. Cham. Cell. Ans. Obb., *hisdem* α Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett., *iisdem* Fabr. Gis. Grang. Amstr. Arev.

605. *Quot* u; *Hiberus* α u Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Ans. Obb., *Iberus* Fabr. Gis. Grang. Arev., *hibernus* a.

606. *Corniger* Rat.; *et quas* W. Priorib. eras. in Rat. man. rec. haec apposuit: *labitur inter aquarum Regnator, tepidique lavant septem ostia Nili. Quos alit et Ganges solus qui tendit ad ortum Fontibus incertis patulum diffusus in amnem. Ius fecit* seqq. 607. *Ganges* α a u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Grang. Amstr. Arev., *Gangis* Salmas. l. l. Heins. Cham. Cell. Ans. Obb., *Gonges* Chor. Poett.; *trepidique* Gis.

606. *corn. Hesperidum*] *Eridanus vel Padus* Iso Sed indicari videtur Tiberis, cfr. Virg. Aen. VIII, 77 *Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum* cfr. Wagner. l. l.

Nexuit et domitos fraterna in vincla redegit.

- 610 Vivitur omnigenis in partibus, haud secus ac si
cives congenitos concludat moenibus unis
urbs patria atque omnes lare conciliemur avito.
Distantes regione plagae divisaque ponto
littora conveniunt nunc per vadimonia ad unum
615 et commune forum, nunc per commercia et artes,
ad coetum celebrem, nunc per genialia fulcra
externi ad ius connubii: nam sanguine mixto
textitur alternis ex gentibus una propago.

Hoc actum est tantis successibus atque triumphis

- 620 Romani imperii: Christo iam tunc venienti,
crede, parata via est, quam dudum publica nostrae
pacis amicitia struxit moderamine Romae.
Nam locus esse Deo quis posset in orbe feroci
pectoribusque hominum discordibus, et sua iura
625 dissimili ratione tuentibus, ut fuit olim?
Sic inconpositos humano in pectore sensus,
disiunctasque animi turbato foedere partes,
nec liquida invisit sapientia, nec Deus intrat.

- At si mentis apex regnandi iure potitus
630 pugnacis stomachi pulsus fibrasque rebelles
frenet et omne iecur ratione coerceat una,
fit stabilis vitae status et sententia certa
haurit corde Deum Domino et subiungitur uni.

En ades omnipotens, concordibus infuse terris:

612. *conciliamur* E, *concientur* R Gis. Grang. Amstr. 617. *Ae-*
terni I. 619. *auctum* u. 620. *iam tunc* α a u cum impr. praeter
Arev. *iamtum*. 622. *Paci* mendose Teol. 623. *posset* a u Ald.
Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev., *possit* a
Weitz. Heins. Cham. Ans. Obb. 624. *Rectoribusque* Ald., *Principi-*
busque Aldi emend. Lugd. 627. *Disiunctaque* A. 629. *Aut* A,
Ut. E 1 a 634. *Una ades* Ald. Lugd.

617. *externi ad ius connubii*] Romanorum quippe nullum antiquitus cum Latinis aut peregrinis connubium uisi a consule, postea ab imperatore concessum. Unde in Antonium odium, contemptus in Titum ob Cleopatram et Berenicen. Vid. Senec. de benef. IV, 35: *Promisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo connubium. Eadem me lex defendit, quae vetat*. Vid. Ulpian. fragm. V,

4, 5, Liv. XXXVIII, 36, Gruter. inser. n. 573. 75. Antonianus Caracalla legem quidem illam de peregrina Romano non ducenda abolevit, vid. Heinecc. antiq. Rom p. 117, 303. Sed Macrobius, qui Prudentio aequalis fuit, cum Romanis peregrinos nullam habere consuetudinem reliquit. Prudentius certe de externi iure connubii sicuti de re nova uti de Evangelii fructu loquitur.

628. Sapient. 1, 4.

iam mundus te, Christe, capit, quem congrege nexu 635
 pax et Roma tenent: capita haec et culmina rerum
 esse iubes, nec Roma tibi sine pace probatur:
 et pax ut placeat, facit excellentia Romae,
 quae motus varios simul et ditione coercet
 et terrore premit. Nec enim spoliata prioris 640
 robore virtutis senuit, nec secula sensit,
 nec tremulis, cum bella vocant, capit arma lacertis:
 nec tam degeneri venerandis supplicat ore
 principibus, quam vult praenobilis ille senator,
 orandi arte potens et callida fingere doctus 645
 mentitumque gravis personae inducere pondus,
 ut tragicus cantor ligno tegit ora cavato,
 grande aliquod cuius per hiatus crimen anhelet.

Si vocem simulare licet, nempe aptior ista
 vox Romae est, quam nunc eius sub nomine promam; 650
 quae, quia turpe putat templorum flere repulsam
 aegidaque in dubiis pro se pugnasse periculis
 dicere, seque gravem senio inclinante sateri,
 ductores complexa suos, sic laeta profatur:

O clari salvete duces, generosa propago 655
 principis invicti, sub quo senium omne renascens
 deposui vidique meam flavescere rursus
 canitiem: nam cum mortalia cuncta vetustas
 inminuat, mihi longa dies aliud parit aevum,

635. *tenet* Rat. 638. *faciat* α. 647. *ossa* Sich. tres Fabr.
 Chor. Poett.; *caveto* α. 648. *aliquid* R. 651. *ferre rep.* R, *re-*
pulsa A. 653. *fatetur* Rat. in marg., *profetur* Cauch. 659. *pa-*
rat Rat.

649. Cfr. Symm. Ep. l. l.: *Romam nuno putemus adstare atque his vobiscum agere sermonibus: Optimi principes, patres patriae, reverentini [reverimini α] annos [canos R. II] meos, in quos me ritus [me ritus om. α] pius [prius u] adduxit: utar [ut ular edd. Symm., ut α u] ceremoniis avitis: neque enim paenitet: vivam [Et vivam u] meo more [more meo Ald. Lugd. Gis. Grang. Heins. Ans. Arev.], quia libera sum. Hic cultus in leges meas orbem redegit, haec sacra Hannibalem a moenibus, a Capitolio [et a capitolio u] Senonas repulerunt [reppulerunt u].*

[*Ad hoc ego servata sum, ut longaeve reprehendar et videam, quod instituendum putatur. Sera tamen et contumeliosa est emendatio senectutis. Ergo diis patriis, diis indigenis pacem rogamus.*] Vbb. uncis separata non extant in Rat. α α u Ald. Lugd. Sich. tribus Fabr. Weitz. Grang. Amstr., exhibet ea Gis.; in edd. Heins. Cham. Ans. Arev. uncis inclusa apparent.

652. *Aegida*] *capra nutrix Iovis, cuius pellem postea pro scuto habuit brevis Iso.*

655. *O clari...duces*] Arcadius et Honorius.

- 660 quae vivendo diu didici contempnere finem.
Nunc, nunc iusta meis reverentia conpetit annis,
nunc merito dicor venerabilis et caput orbis,
cum galeam sub fronde oleae cristasque rubentes
concutio viridi velans fera cingula serto,
665 atque armata Deum sine crimine caedis adoro.
Crimen enim, piget heu, crimen persuaserat atrox
Iuppiter, ut sacro iustorum sanguine tincta
adsuetum bellis scelerarem funere ferrum.
Illius instinctu primus Nero matre perempta
670 sanguinem apostolicum bibit, ac me strage piorum
polluit et proprium facinus mihi saevus inussit.
Post hunc et Decius iugulis bacchatus apertis
insanam pavit rabiem: mox et sitis arsit
multorum similis per vulnera tristia flagrans
675 extrahere insignes animas ac ludere paenis,
undantesque meum in gremium defundere mortes
et sub iure fori non noxia colla secare.
Hac me labe ream modo tempora vestra plarunt.
Vivo pie vobis auctoribus, impia pridem
680 arte Iovis, fateor: quid enim non ille cruentum
tradidit, aut quid mite sibi placidumve poposcit?
qui dum praemetuit cultus inolescere Christi,
saeviit ac miserum foedavit sanguine seculum.
Et sunt, qui nobis bella exprobrare sinistra
685 non dubitent, postquam templorum sprevisus aras;
adfirmentque Libyn Collinae a cardine portae

660. *videndo* 1 a. 666. *persuaserit* Rat. 668. *belli* Ald.
Lugd.; *sceleraret* P, *scelerare* a, *scelerare* in A, *scelerarem* in Ald. Lugd.;
fenere 1 a. 673. *Insaniam* Chor. Poett.; *haec sitis* Ald. Lugd. Sich.
tres Chor. Poett. 675. *Et trahere* E Gis. ad oram, *Extrahere* a.
676. *defundere* A E a Weitz. Heins. Cell. Obb., *diffundere* B W a u Ald.
Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Ans. Arev.
679. *vobis aucta mihi impia* A E P a. 680. *Aste vobis* A.
683. *Saevit* a a u Lugd. (forma perfecti contracta?). 684. *vobis* Ald.
Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Cell.; *exprobare* 1 a.

669. *Nero* etc.] Sulpit. Sev. II, 41: *interea abundante iam Christianorum multitudine accidit, ut Roma incendio conflagraret Nerone apud Antium constituto... Neque ulla re Nero efficiebat, quin ab eo iussum incendium putaretur: igitur vertit invidiam in Christianos actae-*

que in innoxios crudelissimas quaestiones.

672. *Decius*] Sulpit. Sev. II, 46: *Decio regnante septima persecutio saevitum in Christianos (a. 251).* Cfr. Euseb. hist. eccl. VI, 38, 40.

686. *Collinae*] Cfr. Iuven. VI, 290 *proximus urbi Annibal, et stantes*

Hannibalem Iovis inperio Martisque repulsum,
victores Senonas Capitoli ex arce fugatos,
cum super e celso pugnarent numina saxo.
qui mihi praeteritam cladem veteresque dolores 690
inculcant iterum, videant, me tempore vestro
iam nil tale pati: nullus mea barbarus hostis
cuspidē claustra quatit: non armis, veste comisque
ignotus capta passim vagis errat in urbe
Transalpina meam rapiens in vincula pubem. 695

Temptavit Geticus nuper delere tyrannus
Italiam, patrio veniens iuratus ab Istro,
has arces aequare solo, tecta aurea flammis
solvere, mastrucis proceres vestire togatos:
iamque ruens Venetos turmis protriverat agros 700
et Ligurum vastarat opes et amoena profundi
rura Padi Tuscumque solum victo amne premebat.

Depulit hos nimbos equitum-non pervigil anser,
proditor occulti tenebrosa nocte pericli:
sed vis cruda virum perfractaque congregientum 705
pectora, nec trepidans animus succumbere leto
pro patria et pulcrā per vulnera quaerere laudem.
Numquid et ille dies Iove contulit auspice tantum
virtutis pretium? dux agminis inperique

688. *capitolii* u. 689. *e celso* A B E R W Laur. a u Heins. Cell.
Ans. Obb., *excelso* [quod idem puto scriptura quidem diversa (contigua), sed
non rara] α et reliq. edd. 692. *nullis* A a. 697. *hystro* a.
699. *mastrugis* Rat. Sich. tres Weitz. Chor. Poett. 700. *Namque*
a; *prostraverat* B W (supra *protriverat*) Weitz. 703. *hos equitum*
nimbis Ald. Lugd., h. e. *nimbos* Gis. Arev. 705. *perfractaque* B E P
W Laur. α a u Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Heins. Cell. Obb., *prae-fracta-*
que Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Arev., *perfectaque* Ans.
707. *mortem* in marg. t *laudem* Rat.

Collina in turre mariti, Westphal.
Röm. Campagne p. 123.

696. *Geticus...tyrannus*] *Radagisus* vel *Alaricus* Isoni. Fallitur de
Radagiso. Gothi (Γόδοι et Γόδοι)
dicebantur Getae (Γέται), unde Clau-
dianus poema suum inscripsit *de bello*
Getico vel *Pollentiano*. Cfr. Zosim.
V, 29.

697. *ab Istro*] Claud. bell. Get.
S1 *patrii numen iuraverat Istri*.

699. *mastrucis*] eas Sardis tri-
buit Cic. pro Scaur.: *Quem purpura*

regalis non commovit, eum Surdo-
rum mastruca mutavit? Cfr. Quin-
til. 1, 5, 12. Sed Isidoro Orig. XIX,
23 est *vestis Germanica e pelliculis*
ferarum. Vid. Barth. ad Claud. p. 56,
Elmenhorst. Arnob. II, p. 59. Heic
Getae *mastrucas* portant, alias *pel-*
liti. Prosp. Aquit. de providentia:
Quodsi forte lupos lynceasque ur-
sesque creatos Dispicet, ad Sey-
thiae proceres regesque Getarum
Respicio, quos ostro contempto et
vellere ferum Eximius decor est
tergis horrere ferarum.

- 710 Christipotens nobis iuvenis fuit et comes eius
atque parens Stilico, Deus unus Christus utrique.
Hulus adoratis altaribus et cruce fronti
inscripta cecinere tubae: prima hasta dracones
praeurrit, quae Christi apicem sublimior effert.
- 715 Illic ter denis gens exitiabilis annis
Pannoniae paenas tandem deleta pependit.
Corpora famosis olim ditata rapinis
in cumulos congesta iacent: mirabere seris
posteritas seclis inhumata cadavera late,
- 720 quae Pollentinos texerunt ossibus agros.

711. *Stilicho* Heins. Cham. Cell. 712. *adorantis* 1 α. 713. *dra-*
conis Rat. Sich. I II (non III) Fabr. Weitz. (non E P) Grang. Chor. Poett.

714. *refert* Lugd., *offert* Sich. II III (non I) Gis. (heic *sublimiter effert*
in marg. 717. 716 transp. Rat. 717. *dilata* Rat. 718. *con-*
iecta Gis. ad oram.

710. *Christipotens iuvenis*] Honorius. — *comes*] medio aetate nomen dignitatis aulicae, ut Cell. praepostere notat; heic is qui comitatur ob tutoris munus, quod Stiliconi a Theodosio traditum fuit, cum mortem sibi appropinquare videret.

711. *parens*] quia Stilico duas filias ex Serena, Theodosii fratris nata procreatas, Mariam primo et post eius mortem Thermantiam Honorio in matrimonium dederat.

720. *Pollentinos*] „Claudianus loc. cit. *O celebranda mihi cunctis Pollentia seclis*. Pollentia Liguria urbs nunc Polenzo apud Tanarum. Multi scribunt *Polentia*. Alia est Pollentia in Piceno, nunc *Monte Melons*. Omitto aliam Pollentiam in Baleari maiori, nunc *Pollenza*. De Pollentia Liguria bellum Pollentinum intelligitur. Et Claudianus quidem de bello Getico tradit Alaricum fuscum *Ligurum regione suprema*. Sed cur Prud. v. 702 dixit: *Tuscumque solum victo amne premebat*? Puto, Alaricum ad Tusciam et Tiberim pervenisse, et postquam inde excessisset, ad Pollentiam victum. Cassiodorus et Iordanes narrant, Stiliconem cum exercitu Romano a Gothis Pollentiae victum fugatumque fuisse. Verum potius fides praestanda est scriptoribus aequalibus Prudentio,

Claudianus et Orosius. Et Orosius quidem post Stiliconis scelus et obitum scribebat, neque gesta apud Pollentiam laudat; vicisse tamen Romanos concedit. Ita scribit lib. VII, cap. XXXVII de Rufino et Stilicone: *Gentes barbaras ille inmisit, hic fovit. Taceo de Alarico rege cum Gothis suis saepe victo, saepe concluso, semperque dimisso. Taceo de infelicibus illis apud Pollentiam gestis, cum barbaro et pagano duci, hoc est, Sauli summa belli commissa est, cuius improbitate reverendissimi dies et sanctum pascha violatum est, cedentique hosti propter religionem, ut pugnaret, exortum est: cum quidem ostendente in brevi iudicio dei, et quid favor eius posset, et quid ultio exigeret, pugnantibus vicimus, victores victi sumus. Taceo de ipsorum inter se barbarorum dilacerationibus, cum se invicem Gothorum cunei duo, deinde Alani atque Hunni variis caedibus populabantur. Rhadagaisus etc. Pergit narrare stragem Rhadagaisi eiusque exercitus. Existimo Orosium in illis verbis victores victi sumus innuere, Romanos foveante Gothos Stilicone ab ipso Alarico victos fuisse, cum Urbem obsedit et irrupit; nisi malis accipere de aliqua levi victoria, quam Gothi victi contra Romanos*

Si potui manibus Gallorum excisa levare
 de cinerum squalore caput, redeunte Camillo
 signa renidenti fumans si fronte recepi,
 si potui miseras sertis redimire ruinas
 et male pendentes lauro praecingere turre: 725
 quo te suscipiam gremio, fortissime princeps,
 quos spargam flores, quibus insertabo coronis
 atria, quae festis suspendam pallia portis,
 immunis tanti belli, ac te stante sub armis
 libera et aure tenus Geticos experta tumultus? 730
 Scande triumphalem currum, spoliisque receptis
 huc Christo comitante veni: date vincula demam
 captivis gregibus, manicas deponite longo
 tritas servitio matrum juvenumque catervae.
 Dediscat servire senex laris exul aviti, 735
 discat et ad patrium limen genetrice reversa
 ingenuum se nosse puer, timor omnis abesto:
 vicimus, exultare libet. Quid tale repulso
 Poenorum quondam duce contigit? ille petita
 postquam perculerat tremefacta repagula portae, 740
 Baianis resolutus aquis durissima luxu
 robora destituit ferrumque libidine fregit.
 At noster Stilico congressus comminus ipsa
 ex acie ferrata virum dare terga coegit.

722. *caput*, et Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Grang. Amstr. 723. *signa renitendi* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett., *signare nitendi* Lugd., *renitenti* Fabr. 724. *misera* E, *miserans* a. 725. *lauru* T.

729. *accestante* a. 730. *Alpetenus* E R W (supra alt.) Rat. Gis. [Claud. VI. cons. Hon. 264], *auretenus* scr. a u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Obb.; *tumultos* A a. 731. *reperitis* W (supra *receptis*) Rat. Weitz. 732. *data* 2 R Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. 734. *caterva* 1 E. 735. *lares* u. 736. *genetrice* a Amstr. Heins. Obb., *genitrice* a u et relqq. edd. 737. *Ingenium* a. 740. *perculerat* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. 741. *durissime* A.

742. *distit*. A. 743. *congressum* Laur. a a u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. 744. *virum* Gis. ad oram.

victores es post praelium Pollentinum negligentes obtinuerint, quod narrationi Claudiani minime consonat. Nam is in panegyri. de VI consul. Honorii aliam victoriam post Pollentinum praelium a Stilicone prope Veronam partam commemorat. *Ubi Roma periculo — Iam procul, et belli medius Padus arbiter ibat.* Cassiodorus et Iordanes sive ut alii vocant

Iordanus fortasse decepti sunt, quod Orosium non bene intellexerint. Hi certe Prudentii versus aperte ostendunt, ita fuisse Pollentiae Gothos disiectos, ut Roma iam secunda censeretur. Ex Orosio colligitur etiam, non ipsum Stiliconem praelio Pollentino affuisse, sed Saulem ducem, cui summa belli commissa fuit. *Arev.*

- 745 Hic Christus nobis Deus adfuit et mera virtus :
 illic lascivum, Campania fertilis, hostem
 deliciae vicere tuae : non Iuppiter acrem
 protexit Fabium, sed iuvit amoena Tarentus,
 quae dedit inlecebris domitum calcare tyrannum.
- 750 His ego pro meritis quae praemia digna rependam,
 non habeo. Membra statuis effingere vile est :
 virtutem nil vile decet : nam vile, quod aetas
 eripit : aera cadunt aut fulvum defluit aurum,
 aut candor perit argenti, si defuit usus,
- 755 et fuscata situ corrumpit vena colorem.
 Viva tibi, princeps, debetur gloria, vivum
 virtutis pretium, decus inmortale secuto.
 Regnator mundi Christo sociabere in aevum,
 quo ductore meum trahis ad caelestia regnum.
- 760 Nil te permoveat magni vox rhetoris, oro,
 qui sub legati specie sacra mortua plorans,
 ingenii telis et fandi viribus audet,
 heu, nostram temptare fidem ; nec te videt ac me
 devotos, Auguste, Deo, cui sordida templa
- 765 clausimus et madidas sanie deiecimus aras.
 Unus nostra regat servetque palatia Christus,
 ne quis Romuleas daemon iam noverit arces,
 sed soli pacis Domino mea serviat aula.
- Sic adfata pios Roma exoravit alumpos,
 770 spernere legatum non admittenda petentem,
 legatum Iovis ex adytis ab aruspice missum,
 at non a patria : patriae nam gloria Christus.
 Persistit tamen adfirmans, iter esse viandi
 multifidum variumque, Deus cum quaeritur unus.
- 775 Hinc alios, ast inde alios properare seorsum

745. *mea* Gis. Amstr. Obb. (e codd. ?). 746. *laxium* u. 748. *vi-*
rit A R (quod potius *iuvit* esse suspicor), *vicit* Ald. Lugd. Sich. tres Weitz.
 (non E) Grang. Chor. Poett. Amstr. 751. *statui* a. 753. *Erui*
 Grang. Amstr. ; *defluit usus* 1 a. 757. *secutum* Rat. Weitz. 760. *oris*
 2 a. 765. *sane* u mendose. 768. *pacis soli* u. 769. *effata* Rat.
 Fabr. Gis. 772. *a patria patriae*, nam male disting. Ald. Lugd. Sich.
 tres Fabr., *patriae sua glória* O. 775. *deinde* u ; *seorsum* α a u Ald.
 Lugd. Weitz. Arev., *seorsim* Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr.
 Heins. Cham. Cell. Ans. Obb.

748. *Fabium*] Flor. II, 6. ille, unde Roma originem traxit, sac-
 766. *palatia*] domus amplae atque pius pro tota urbe (cfr. S. I, 181)
 splendidae, quales in monte Palatino nominetur, nil obstat, quia de tota
 primas scimus exstructas. Cum mons Roma eiusque aedibus intelligatur.

quemque per anfractus proprios: sed conpeta eodem
fine coartari simul et concurrere in unum.

Quin etiam caelum atque solum, ventos, mare, nubes,
omnibus in commune dari, vel qui collimus te,
Christe, vel exta litant sculptis qui tabida saxis. 780

Non nego communem cunctis viventibus usum
aeris, astrorum, pelagi, telluris et imbris.

Imo etiam iniustus pariter iustusque sub uno
axe habitant: unas capit impius et pius auras;
castus et incestus, meretrix et nupta, nec alter 785
ore sacerdotis, quam mirmillonis anhelat
spiritus, aerio vitam qui temperat haustu.

Nubes verna pluit Zephyro impellente, sed aequae
furis et innocui fecundat rura coloni.

Gurgitis aestivi sic pura fluenta viator, 790
ut latro, fessus adit: sic piratis mare servit,
ut mercatori, nec fluctus sectius hosti
obsequitur, quam cum licitae fert transtra carinae.

Ergo capax utriusque rei natura creandis
se praebet populis, nec habet discernere dispar 795
viventum meritum, quos tantum pascere iussa est.

Servit enim mundus, non iudicat: hoc sibi summus
naturae Dominus praescripta in tempora servat.

776. *anfractus* α, *anfractos* Rat.; *conpeta* A W Rat. α a Ald. Weitz. Heins. Obb., *compita* Laur. u Aldi emend. Lugd. et relqq. edd. [Cfr. A. praef. 7]. 777. *coartari* u. 781. *commune* ... *ipsum* Ald. Lugd. Sich. tres. 783. *iniustusque* Sich. II III (non I). 787. *austu* 1 α, *hausto* E a. 790. *fluentia* Sich. II III mendose (non I). 791. *servat* 1 Rat., *seruet* a. 792. *fluviis sevis* A; *sedius* E; vocc. *tus setius hosti* des. in a. 793. *licita fert* A, *dominae fert* Ald. Sich. tres Torn. Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Gall.

781. Cfr. Symm. Ep. I. I.: *Aequum est, quidquid omnes colunt, unum putari. Eadem spectamus astra, commune caelum est, idem nos mundus involvit. Quid interest, qua quisque prudentia verum inquirat? Uno itinere non potest perveniri ad tam grande secretum.*

783. Matth. 5, 45.

786. *mirmillonis*] „Gladiatorum genus mirmillo, cum *Thraces*, alio genere, componi solitum. Ausonius Technopaegn. cap. Per interrog. et

respons. *Quis mirmilloni contenditur? asquimanus Thrax.* Adde Cic. Philipp. VI, 5. „*Cell.*, „Fest. p. 233 (ed. Lindem.) *murmilonicum genus armaturae Gallicum est, ipsique mirmillones ante Galli* [qui toti in armis erant] *appellabantur, in quorum galeis piscis effigies inerat: quare aliquot VV. DD. murm. nomen a pisce mormulo, alii a Myrmidonebus deducunt: vid. Schol. ad Iuven. VIII, 199, Vales. in Ammian. Marc. XXIII, p. 385, Lips. Sat. II, 2, 10.* Obb.

- Nunc adsunt homini data munera legibus isdem,
 800 quis concessa semel: fons liquitur, amnis inundat,
 velivolum ratibus mare finditur, influit imber,
 aura volat tenuis, vegetatur mobilis aer,
 et res naturae fit publica promptaque cunctis,
 dum servant elementa suum famulantia cursum.
 805 Sic probus atque reus capitalis criminis isdem
 sideribus facilisque poli bonitate fruuntur.
 Vivere commune est, sed non commune mereri.
 Denique Romanus, Dahi, Sarmata, Vandalus, Hunnus,
 Gaetulus, Garamans, Alemannus, Saxo, Galaulas,
 810 una omnes gradiuntur humo: caelum omnibus unum est,
 unus et Oceanus, nostrum qui continet orbem.
 Addo aliud: nostros potant animalia fontes:
 ipso rore mihi seges est, quo gramen onagris,
 spurca sues nostro amne natat, nostra intrat et ipsos
 815 aura canes animatque levi fera corpora flatu.
 Sed tantum distant Romana et barbara, quantum

799. *isdem* Rat. Laur. a u Weitz. Heins. Cham. Cell. Ans. Obb., *his-*
dem a Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett., *iisdem* Fabr. Gis. Grang. Amstr.
 Arev. 800. *Queis* scr. Gis. Grang. Amstr. Arev. invitis codd.; *loqui-*
tur Sich. tres. 801. *impluit* coni. Heins. 802. *molibus* A.
 803. *naturae* om. A. 805. *isdem* Laur. u Weitz. Grang. Heins.
 Cham. Cell. Ans. Obb., *hisdem* a a Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett., *iisdem*
 Gis. Amstr. Arev. 808. *Daha* A E a Weitz. Heins. Cell. Arev. Obb.,
Dana R W Rat. u, *deba* a, *Daca* Ald. Lugd. Sich. tres Grang. Chor. Poett.
 Amstr. Ans., *Dea* Fabr., *Daa* Gis.; *vuandalus* Rat., *Vandulus* Fabr.; *unus*
 a. 809. *Garamans* A R (*garramans* 1 R asserente mihi leepio contra
 Obbarium) scripti ap. Heins. a Ald. in contextu Weitz. Arev. Obb., *gera-*
mans a. *Garamas* u Aldi emend. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor.
 Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell. Ans.; *Alemannus* A R (sp. Obb.) Ald.
 Lugd. Sich. I II Grang. Chor. Poett. Amstr. Obb., *Alemanus* Sich. III Fabr.
 Gis., *Alamannus* 2 A R (*alamannus* 1 A asserente mihi leepio contra Ob-
 barium) scripti ap. Heins. a u Weitz. Arev., *Alamanus* 2 a Heins. Cell. Ans.,
alamunus 1 a [Cfr. Oros. I, 2]; *gaula* R T Rat., *gaulaus* 1 a, *gaulaudas*
 u, *Gaulaudas* coni. Grang. 811. *qui nostrum* u. 813. *inagris*
 W, sed glossa alteram stabillit lectionem, *in agris* supra man. aliena *onagris*
 Rat., *honagris* u, *in agris* Gis. ad oram. 814. *Spurca sues* T a Heins.
 Cell. Ans. Arev., *Spurca suis* W (supra *Sordida sus*) uterque Boh. Rat. u
 Weitz., *Sordida sus* A E Rat. (supra pro div. lect.) a Ald. Lugd. Sich. tres
 Fabr. Gis. ad oram Grang. Chor. Poett. Amstr. Obb. [Cfr. C. IX, 36], *Spur-*
caque sus Gis. ad oram; *et ipsas* T prob. Heins., sed cfr. Obbar. ad Boeth.
 p. 125. Iacob. Quaest. epic. p. 180. 816. *distant tantum* u; *ac* u.

809. *Galaulas*] An Africae popu- nunc Gaulales (sic) vocant, usque
 lus circa Senegalum flumen, ubi nunc ad oceanum Hesperium continen-
 Galonigritae? Oros. I, 2: *A meridie tes. Hic est terminus universae*
 gentes Autolum (al. Autolum) quas Africae.

quadrupes abiuncta est bipedi, vel muta loquenti,
quantum etiam, qui rite Dei praecepta sequuntur,
cultibus a stolidis et eorum erroribus absunt.

Non facit ergo pares in religione tenenda 820

aeris et caeli communio: corpora tantum
gignit, alit, reparat recidivaque semina servat.

Nec refert, cuius generis cuiusve figurae
aut cuius meriti: modo sint, ut corpora terra
edita, terrenis quibus est vigor ex elementis: 825

artificis quia Patris opus discrimine nullo
influxit in medium, nec avaro munere currit,
ante datum quam primus homo sordesceret Adam.
Nec vitio utentum restrictum deficit, aut se
subtrahit indignis, nec foeda et turpia vitat. 830

Haud aliter solis radius, cum luminat omnes
diffuso splendore locos, ferit aurea tecta,
sed ferit et nigro sordentia culmina fumo:
intrat marmoribus Capitolia clara, sed intrat
carceris et rimas et taetra foramina clausi 835

stercoris et spurcam redolenti in fornice cellam.
Sed non illud erunt obscura ergastula, quod sunt
regia gemmato laquearia fulva metallo.

Nempe magis non illud erunt, qui numen in urnis
quaerunt ac tumultis et larvas sanguine placant: 840

quod sunt, qui summum caeli Dominum venerantur
iustitiamque litant et templum pectoris ornant.

817. *Quadrupides bipedi abiunctas, mutaeve (mutaeque E ap. Heins. O) loquenti A E (ap. Weitz.) O a Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett.* (hi quidem libb. impr. *Quadrupedes*) Obb., *Abiuncta est quadrupes Rat.* priorib. eras., *Quadrupes abiunctas* (sunt *abiuncta ē = abiuncta est*) *bipedi vel muta loquenti α, adiuncta u* et sic Gis., sed corr. *abiuncta*.

818. *Tantum u Weitz.* 820. *Nos a; tenenda W (ad oram) α a u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Arev.; tuenda A E O R Rat. Weitz. Heins. Cell. Ans. Obb.* 822. *redidivaque W* (supra alt.) *Rat. Fabr. Gis. Gif. Ind. Luc. p. 474, redidivaque u.* 829. *uitio uenitum restr. u; ac se u.* 830. *aut turpia Arev. absque ulla opinor codd. auctoritate (et turpia Laur. α a u); vetat A.* 831. *cum luminat A R 2 α a Ald. Lugd. Sich. tres Grang. Chor. Poett. Amstr. Obb., conluminat 1 α u Gis. Weitz. Heins. Cell. Ans. Arev., cum illuminat Fabr.* 834. *Capitoli ut lara a.* 836. *redolenti in A (ap. Obb.) potiores ap. Heins. Laur. u Gis. ad oram Heins. Cell. Ans. Obb., redolent in A (asserente mihi Isepio contra Obbarium) E α Ald. Lugd. Sich. tres ed. Colon. 1701, redolenti om. in Rat. a Fabr. Gis. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Arev.*

841. *Quot Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. (non Rat.); qui celsi dominum venerantur olympi Rat., voce. celsi dominum man. rec.* 842. *lustritiumque 1 α.*

- Secretum sed grande nequit rationis opertae
quaeri aliter, quam si sparsis via multiplicetur
845 tramitibus et centenos terat orbita calles,
quaesitura Deum variata indage latentem.
Longe aliud verum est: nam multa ambago viarum
anfractus dubios habet et perplexius errat:
sola errore caret simplex via, nescia flecti
850 in diverticulum, biviis nec pluribus anceps.
Non tamen infitior, duplex occurrere nobis
semper iter, geminis mortalia partibus ire,
cum dubitant, quonam ferat ignorantia gressum.
Altera multifida est, at simplex altera et una:
855 una Deum sequitur, divos colit altera plures,
et tot sunt elus divortia, quot templorum
signa, quot aeriis volitant phantasmata monstis.
Aut hos thyrsigeri rapit ad Dionysia Bacchi,
inlicit aut alios ad Saturnalia festa,
860 aut docet, occultus quae sacra Diespiter infans
inter tinnitus solvi sibi poscat aenos.
Iamque Lupercales ferulae nudique petuntur

845. *Tramitibus*, si Fabr. Gis.; *obita* a.

846. *latenter* Rat.

847. *multa ambago* Heins. Cham. Ans.

848. *Anfractus* 1 Rat.; *per-*

plexus Lugd. Sich. II III (non I).

850. *diverticulum* A R Laur. a u Ald.

Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Ans. Arev. Obb. [et ita codd. Rutil. Num. It. II, 61. Liv. IX, 17. Quinctil. IX, 2: *diverticula et anfractus et suffugia infirmitatis*, Donat. ad Ter. Eun. IV, 2, 7. Serv. ad Virg. Aen. IX, 379. Obbar. ad Hor. Ep. I, 15, 10. sim. *diversorium* H. 852], *deverticulum* potiores ap. Heins. α Heins. (qui def. ad Ov. A. II, 6, 9) Cell.

851. *Nec* u; *infletens* A, *infletus* E W ad oram, nude

infiteor con. Weitz.

854. *multifidi* 1 Rat.; *una* A R α a u Ald. Lugd.

Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb., *unum* R II Gis. ad oram Weitz. Heins. Cham. Cell. Ans. Cum interpunctione post *altera*, post *unum* nulla.

857. *aeris* 1 α.

861. *tinnitus* Rat.

860. *Diespiter*] Cfr. supra 515, Min. Fel. XXI, 10: *avido patri (Saturno) subtrahitur infans (Iuppiter)*, ne voretur, et *Corybantum cymbalis*, ne pater audiat vagitus, *tinnitus eliditur*.

862. *Lupercales*] Min. Fel. XXIV, 4: *Nudi (Luperci) cruda hieme discurrunt, pelles caedunt*, Schol. ad Iuven. II, 142: *steriles mulieres februantibus Lupercis se offerunt et ferula verberantur*. Ov. Fast. II, 267, V, 102, ib. Heins., P. II, 518, X, 162, Fenestella l. I. p. 6: *De nomine vero*

Lupercalium non etiam satis convenit. Plerisque enim inditum hoc nomen, quod huius invocatione lupi a stabulis arcerentur, visum est. Alii templum ipsum, in quo hic deus colitur, Lupercal vocant, quocirca Virgilius: et gelida, inquit, monstra sub rupe Lupercal; eique loco a Lupa Romuli nutrice, quod eo in loco Romulum et Remum parvulos educare reperta sit, factum nomen Lupercalis putant. Nec desunt, qui a Lycaeo Arcadiae monte, ubi praecipue ea religio perviguit

discursus iuvenum, Megalesius hinc spado diris
incensus furilis caeca ad responsa vocatur.

Sunt, qui quadrivili brevioribus ire parati 865
vilia Niliacis venerantur oluscula in hortis,
porrum et cepe deos inponere nubibus ausi,
alliaque et Serapen caeli super astra locare.

Isis enim et Serapis et grandi Simia cauda
et Crocodilus idem, quod Iuno, Laverna, Priapus: 870
hos tu, Nile, colis, illos tu, Tiberis, adoras.

Una superstitio est, quamvis non concolor error.
Hinc alia exoritur tenebrosis tecta frutetis
semita, quam pecudes et muta animalia carpunt,
quaeque latent silvis: operitur nescia caeli 875
mens hominum, saevo vivens captiva tyranno.

Haec putat esse Deum nullum: namque omnia verti
casibus et nullo sub praeside secla rotari.

Hoc iter haudquaquam magno discrimine distat

863. *magalesius* Rat. 866. *holuscula* Rat. u Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Grang. Chor. Poett. Amstr. 868. *Serapen* A meliores ap. Heins. Laur. Rat. α a u Weitz., unde *Serapem* coni. Obb., *Serapin* Ald. Lugd. Sieh. I II Fabr. Gis. Chor. Poett. Heins. Cell. Ans. Arev. Obb., *Seraphin* Sieh. III, *Seraphim* Grang., *Serapim* Amstr.; in Rat. ex corr.: *Alliaque, et coeli super astra locare Serapin*, et post hunc versum, priorib. abr. *Et pastam colubris Ibin. redeunt sed eodem*, dein ad oram: *Ista Serapis enim, et praegrandi sinia cauda.* 869. *et grandissima cauda a corrupte.* 870. *crocodillus* α Ald. Lugd. Weitz. (non Laur.), *crocodrillus* W; *idem est* O u, *id est* R Rat. Gis. Weitz.; *Laverna* Ald. Lugd. Sieh. tres (non Laur.). 871. *Hos tu tibi colis, illos Nilus adorat* Rat. ex corr., *Hos tu Nile deos colis, et tu Tybris adoras* Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. 873. *frutectis* u. 875. *latent silvis.* (, :) *operitur* W. (supra) Rat. α a Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Chor. Poett. Arev., *latet* Laur. u, *latens* A W Gis. Weitz. Grang. Amstr. Heins. Cell. Ans. Obb. (in quibus post *operitur* interpungitur), *Quaeque latens silvis operitur nescia caeli.* Mens legendum et distinguendum suspicatur Arev.

876. *ueniens* u.

(*eum*, quem nos *lupum*, *ilki λῦκον* vocant), ipsum cognominatum esse arbitrentur. Praecipuum vero huic *dro*, dicatisque sacerdotibus venerationem ea ex parte tributam ferunt, quod quae mulieres ex suis viris vel concipere vel conceptos foetus edere nequirent, ad Lupercoos confugiebant. Quae ubi loris ex tergo hirci sectis caesae fuissent, o vestigio gravidae aut effetae effuebantur. Haec solennia quinto decimo Cal. Febr. celebrant, ut Ovi-

dus in *Fastorum* libris refert, moris fuit.

863. *Megalesius*] Cfr. I, 629, Tert. Apolog. XVII: *Archigallus* [i. e. Cybeles sacerdos] *sanctissimus sanguinem impurum lacertos quoque castrando libabat*, P. X, 1061.

867. *porrum et cepe*] Iuven. XV, 9: *porrum caepe nefas violare* etc., Obbar. ad Hor. Ep. I, 12, 21, P. X, 259.

870. *Laverna*] Non. *dea*, cui supplicant fures. Hor. Ep. I, 16, 60, Arnob. III. p. 115. ib. Elmenh.

- 880 hisce viis, quas vos teritis, qui numina multa
et portenta, Deum summum, numerosa putatis.
Simplicis ergo viae dux est Deus: ille per unam
ire iubet mortale genus, quam dirigit ipse
sublimem dextro celsa ad fastigia clivo.
- 885 Prima viae facies inculta, subhorrida, tristis,
difficilis, sed fine sui pulcerrima et amplis
praedita divitis et abundans luce perenni,
et quae praeteritos possit pensare labores.
Multiplici dux daemon adest, qui parte sinistra
- 890 centifidum confundit iter: trahit inde sophistas
barbatos, trahit hinc opibus vel honore potentes.
Inlicit et volucrum linguis et aruspice fallit,
instigat bacchantis anus ambage Sibyllae,
involvitur mathesi, magicas inpellit in artes,
- 895 omine sollicitat, capit augure, territat extis.
Cernis ut una via est multis anfractibus errans,
talem passa ducem, qui non sinat ire salutis
ad Dominum, sed mortis iter per devia monstret?
devia picta bonis brevibus, sed fine sub ipso
- 900 tristitia et in subitam praeceps inmersa charybdem?

882. *deus est dux* u. 884. *Sublime* Teol.; *celsam* Ald. Lugd.
Sich. tres Fabr. Teol.; *diuo* 1 a. 889. *Multiplici* A E (ap. Heins.) I O
P R a a u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gif. p. 471 Chor. Poett. Heins. Cell.
Ans. Arev. Obb., *Multiplicis* E (ad. Weitz.) W Gis. Weitz. Grang. Amstr.;
daemon sed adest qui morte sinister Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor.
Poett., *Multiplicis Dux Daemon at est* Gis. Grang. Amstr. 891. *Bar-*
batus a. 892. *Inlicitat volocrum* Gif. p. 374. 893. *bacchatus*
W (supra *bacchantis*) Weitz.; *silla* a corrupte. 894. *mathesin* 2 a;
In mag. art. trahit involvitque mathesin Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor.
Poett., *In magicas artes trahit involvitque mathesi* Rat. priorib. abr.
896. *Cernit* A. 898. *monstrat* E a a u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr.
Chor. Poett. 900. *Tristitiam et subita* a, *tristis* u, *Tristitia et in*
subditam Sich. II; *Charybdem* E O T Heins. Obb., *caribdem* A a, *carybdem*
1 a, *carybdim* 2 a u, *charybdim* vel *Charybdim* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr.
Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell. Ans. Arev., *caribdim* Weitz., *Charibdim*
Grang.

886. Matth. 7, 13, 14.

894. *Involvitur mathesi*] Cfr. Gell.
N. A. XIV, 1 (Chaldaei), Tertull.
Apolog. XXXV, Clem. Rom. Hom.
IV, 12: ἄλλοι δὲ εἰμαρμένην εἰση-
γῆσαντο, τὴν λεγομένην γένεσιν,
παρ' ἣν μηδὲν πάσχειν τις ἢ ποιεῖν
δύναται. ὁμοίως οἶν καὶ τοῦτο τῷ
πρώτῳ ταῦτόν ἐστιν. νομίσας γάρ

τις ὅτι παρὰ γένεσιν οὐδεὶς οὔτε
πάσχειν οὔτε ποιεῖν τι δύναται,
ῥαδίως ἐπὶ τὸ ἁμαρτάνειν ἐρχεται,
καὶ ἁμαρτῶν οὐ μεταμελείται ἐφ'
οἷς ἡσέβηκεν, ἀπολογίαν φέρον ὅτι
ὑπὸ γένεσews αὐτὰ ποιεῖν ἐξήγα-
γέτο· καὶ ὡς τὴν γένεσιν κατορ-
θῶσαι μὴ δυνάμενος, ἐφ' οἷς ἐξα-
μαρτάνει οὐδὲ τὸ αἰδεῖσθαι ἔχει.
Lact. II, 16.

Ite procul, gentes: consortia nulla viarum
sunt vobis cum plebe Dei: discedite longe
et vestrum penetrare chaos, quo vos vocat ille
praeuius infernae perplexa per avia noctis:
at nobis vitae Dominum quaerentibus unum

905

Lux iter est et clara dies et gratia simplex.

Spem sequimur gradimurque fide fruimurque futuris:
ad quae non veniunt praesentis gaudia vitae,
nec currunt pariter capta et capienda voluptas.

Ultima legati defleta dolore querela est,
Palladiis quod farra focis, vel quod stipis ipsis
virginibus castisque choris alimenta negentur,

910

904. *Præuius infelix* Rat. 906. *Lux est iter* Rat. obnitente metro.
907. *Spem* I α a Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr. Obb., *Spe* Laur. u Gis. Heins. Cell. Ans. Arev.; *Ades* I.
908. *Atque* A α, *Ad quam* u, *Ad quem* Sich. II III (non I). 910. *deleta* a; *querella* α. 911. *Pallidus* A; *stipes* W Weitz. 912. *toris* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett., *thoris* Grang. Amstr.

910. Cfr. Symm. Ep. I. I.: *Quanto comodo aerarii* [sacri aerarii edd. Symm. Amstr. Heins. Ans.] *vestri, Vestalium virginum praerogativa detracta est?* Sub [detracta est, sub Ald., detracta, sub Aldi emend. Lugd.] *largissimis inperatoribus denegatur, quod paucissimi praestiterunt. Honor solus est in illo velut stipendio* [velluti u, in illud a] *castitatis. Ut vittae earum capiti decus faciunt, insigne ducitur sacerdotii* [sacrificii edd.] *vacare muneribus. Nemo me* [Et nemo om. me u] *putet tueri solam causam religionum. Ex eiusmodi* [huiusmodi edd. Symm. u Gis. Weitz. Heins. Ans. Arev., *Exuiusmodo* (sic) α] *facinoribus orta sunt cuncta Romani* [humani Rat. α a u Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Grang. Amstr.] *generis incommoda* [incommodo a]. *Honoraverat lex parentum Vestales virgines ac ministros* [ministras u] *deorum victu modico iustisque privilegiis. Stetit* [privilegiis stetit Ald. Lugd.] *muneris huius integritas usque ad degeneres trapezitas* [trapezetas Ald. Lugd. Sich. tres], *qui ad mercedem vilium baiu-*

lorum sacra castitatis alimenta [salimenta Ald. Lugd. Sich. I II (non III)] *verterunt. Secuta est hoc* [h. factum edd.] *fames publica* [publica fames u] *et spem provinciarum omnium messis* [messi a] *aegra decepit. Non sunt haec vitia terrarum: nihil inputemus austris* [astris Rat. Aldi emend. Lugd. Grang. Amstr.]: *nec rubigo segetibus obsuit, nec avena fruges necavit* [necuit Rat.]: *sacrilegio annus exaruit. Necesse enim fuit perire omnibus, quod religionibus negabatur* [negatur I α]. *Quid tale proavi* [proavi A E R α (pro div. lect.) Ald. Lugd. Sich. tres Grang. Amstr. Obb., *provinciae* edd. Symm. Rat. α a u Gis. Weitz. Heins. Cham. Ans. Arev.] *pertulerunt, cum religionum ministros honor publicus pasceret. Vocce* [Commendabat enim terrarum proventus victus antistitum et remedium magis quam largitas erat. An dubium est, pro copia omnium datum, quod nunc inopia omnium vindicavit?] *non leg. in Rat. α a u Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Grang. Amstr., extant ap. Gis. Heins. Cham. Ans. Arev. uncis seclusa.*

Vestales solitis fraudentur sumptibus ignes.
Hinc ait et steriles frugescere rarius agros,
915 et tristem saevire famem totumque per orbem
mortales pallere inopes ac panis egenos.

Quae tanta extiterit praesenti tempore tamque
invidiosa fames, quam Triptolemi Cererisque
moverit ira penu pro virginis ulciscendo,
920 non memini, nec tale aliquid vel fama susurrat.
Audio per Pharios Nilum discurrere campos
more suo viridisque sata stagnare Canopi.
Aut veniat, sicco qui flumine nuncius adfert
ieiunam squalere siti sub pulvere Memphim,
925 nec Pelusiaca limum sudare paludis.
Num fons arcano naturae tectus operto
aruit, et tenuem vix stillat vena liquorem?
num refugus nostras odit praestringere ripas
amnis, et exustos cursum deflectit ad Indos?
930 num tractu in medio bibulus vorat alveus undam
fluminis, et subito stagna absorbentur hiatu?
ne sulcos operire vadis neve arida possint
Aegypti per plana trahi glebasque rigentes
infusis ad pingue lutum mollire fluentis,
935 unde seges late crinitis fluctuet agris
densius et gravidis se vestiat aequor aristas.

Respice, num Libyci desistat ruris arator

913. *ignis* A. 914. *parcius* R II Rat. a u Gis. Weitz. (non E)
Grang. Amstr. 915. *servire* Fabr. Gis. 917. *tamquam* A.
918. *qua* Ald. Lugd., *quae* Sich. tres Fabr., *qui* Chor. Poett.; *Trepto-*
lemi α Ald. Lugd., *treptolemique cererisque* a. 919. *penu* T α (non
Laur.). 921. *varios* supra *farios* W. 923. *Aut veniat sicco* A E
R W Laur. Rat. α a u Ald. Gif. p. 471 Weitz. Chor. Poett. Arev. Obb., *Haud*
veniat sicco Aldi emend. Lugd. Sich. tres Fabr., *Haud venit a sicco* Gia. ex
coniectura, quod postea extare vidit in cod. Buslidiano, Grang. Amstr. Heins.
(e quibus codd. ?) Cham. Cell. Ans. 924. *sitis* Rat. Weitz. 925. *Nunc*
u. 926. *Nunc* u. 929. *exustus* E. 930. *Nunc* u.
931. *arsorb.* A, *absorbentur* Rat. u. 932. *Nec* 1 α a u. 934. *ad-*
pingue solum a. 937. *nunc* α.

913. *Vestales...ignes*] Gratianus
Imp. a. 382 Vestalium agros fisco
assignavit (Zosim. IV, 33, Ambrosch.
I. I. p. 18): subsequenti autem anno
fames illa magnam Italiae partem
desolavit. Symm. Ep. II, 7, Ambros.
III, 7, Gibbon. hist. of. the decline
cap. XXVIII, p. 933 sqq.

918. *Triptolemi*] Hygin. 147.

922. *Canopi*] opulentae Aegypti
insulae cum oppido ad Nili ostium
occidentale, quod inde nomen traxit
Canopicum, cfr. P. III, 59, X, 255.

937. *Libyci*] Libya re frumenta-
ria abundans, vid. Hor. Od. I, 1, 10.

frumentis onerare rates et ad ostia Tiberis
 mittere triticeos in pastum plebis acervos,
 numne Leontini sulcator solvere campi 940
 cesset frugiferas Lilybaeo ex littore cumbas,
 nec det vela fretis, Romana nec horrea rumpat
 Sardorum congesta vehens granaria classis?
 Ergo piris mensas silvestribus inplet arator
 Poenus et evulsas Siculus depascitur herbas? 945
 iamque Remi populo quernas Sardinia glandes
 suppeditat, iam corna cibus lapidosa Quiritum?
 Quis venit esuriens magni ad spectacula Circi,
 quae regio gradibus vacuis ieiunia dira
 sustinet, aut quae Ianiculi mola muta quiescit? 950
 Quantos quaeque ferat fructus provincia, quamque
 ubere fecundo large fluat orbis optimus,
 indicio est annona, tuae quae publica plebi,
 Roma, datur, tantaeque manus longa otia pascit.
 Sit fortasse aliquis paullo infecundior annus, 955
 nil mirum, nec in orbe novum didicere priores

939. *acerbos* A. 940. *ne om.* A; *leantini* u. 941. *frugigeras*
 E; *cymbas* u. 942. *frangat* Rat. 943. *Sardonum* Rat.
 944. *piris* Laur. α a Fabr. Weitz. Heins. Ans., *pyris* Ald. Lugd. Sich.
 tres Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev. Obb. 947. *cibos*
 R Heins. Cell., *cibis* R II. 950. *Ianiculo* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr.
 Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr.; *muta* R (ap. Heins. idem Ieepius testatur
 contra Obbarium) T uterque Bob. α Heins. Cell. Ans. Arev. Obb., *mola* A R
 (ap. Obb.) α u Ald. Weitz., *nota* Aldi emend. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis.
 Grang. Chor. Poett. Amstr. 954. *tantasque...pascunt* R II T u Rat. Iso
 Gis. ad oram, Weitz. 955. *Si con* Heins. 956. *nec orbe α cum gl. in;*
novo Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. (qui corr. *novum*). Fortasse distinguen-
 dam: *nil mirum, nec in orbe novum: didicere priores Perpassi* sqq.

940. *Leontini*] Leontinorum in Si-
 cilia orientali agri feracissimi, quo-
 rum oppida Leontini, Megaris, amnis
 Pantagies, Cic. Verr. III, 18, 47 *ca-
 put est rei frumentariae campus*
Leontinus, ibid. Zumpt. interp. Cfr.
 Ptolem. III, 4.

949. *regio*] quatuordecim Romae
regiones, nunc totidem *Rioni*, cfr.
 Bernardini Descrizione del nuovo ri-
 partimento de' rioni di Roma, in
 Roma 1744. — De *pane gradili* vid.
 ad S. I, 582.

950. *Ianiculi mola*] Cfr. Vitruv.
 X, 10, ib. Rod. et Straticon., Plin.

XVIII, 10, Procop. b. Goth. I, 19:
 Τούτου δὲ ἀντικρὺ τοῦ χώρου, ἐκτὸς
 τοῦ Τιβέριδος, λόφον τινὰ μέγαν
 ξυμβαίνει εἶναι. ἔνθα δὴ οἱ τῆς πό-
 λεως μύλωνες ἐκ παλαιοῦ πάντες
 πεποληνται, ἀτε ὕδατος ἐνταῦθα
 πολλοῦ διὰ μὲν τοῦ ὀχετοῦ ἀγομένου
 ἐς τὴν τοῦ λόφου ὑπερβολὴν, ἐς τὸ
 καταντῆς δὲ ἐν ὁρμῇ μεγάλῃ ἐν-
 θένδε ἰόντος πλ., Sachse l. l. p. 377,
 401. Fere idem hodie videre est: in
 Tiberi Ianiculum praeterlabente mo-
 las aquarias veteri more, in Ianiculo
 easdem vario usui exstructas, motas-
 que ingenti aquarum vi ex lacu Sa-
 batino eo usque perductarum.

- perpessi plerumque famem, si tabidus aer
 siccavit tenues ardenti sidere nubes :
 nec vernas infudit aquas creberrimus imber,
 960 fruge nova et viridi si messis, adulta priusquam
 conceptas tenero solidaret lacte medullas,
 adflatum calido sucum contraxit ab Euro,
 ieiunosque tulit calamos atque inrita vota
 agricolae sterilis stipularum silva fefellit.
 965 His, ni fallor, ager vitiis corruptus et ante
 subiacuit, quam Palladium, quam Vesta Penates
 sub lare Pergameo servarent igne reposito,
 quam Priami genitor conductis moenia fabris
 extrueret, quam virgo suas fundaret Athenas
 970 Pallas: in his quoniam Vestalis origo favillae
 urbibus, ut memorant, primo de fomite sumpta est :
 sacraruntque focos aut Phryx aut Graius alumpnos.
 Antiquis elementa labant erroribus, ac de
 legitimo discussa modo plerumque feruntur
 975 in casus alios, quam lex habet aut iter anni.
 Nunc consumit edax segetem rubigo maligni
 aeris ex vitio, nunc culpam vere tepente
 post zephyros gelidi glacies aquilonis inurit
 ambustumque caput culmi fuligine tingit ;

959. *infundit* u Sich. II III (non I). 960. *viridis messis* A E a ;
nova (;) et *viridis si messis* R 2 a Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz.
 Grang. Chor. Poett. Amstr., *viridis messis sed adulta* u, *Frugis nova et*
viridi: si messis adulta, priusquam dist. Heins. 966. *Vesta Penates*
 Arev. recte, *Vesta, Penates* disting. relqq. edd. 969. *Extruerat* A, *Ex-*
truet Lugd. Sich. II mendose. 970. *quo nam* Ald. Lugd. Sich. tres Chor.
 Poett., *quomodo* Fabr. 971. *semine* u. 972. *Sacravitque* conl.
 Lips. syntagm. de Vesta cap. 2; *frixat aut gravis* A. 973. *acte* A.
 975. *alias* a. 976. *Non* A. 977. *culmum* Laur. u bene; *in*
vere tepente Rat., *vere repentis* u. 979. *tingit* 1 a u Sich. tres Fabr.
 Gis. Chor. Poett. Arev., *tingunt* Heins. (e quibus codd. ?) Cham. Cell., *tin-*
gunt Ans., *fulginit inquit* (sic) a.

966. Cfr. S. I, 195.

967. Virg. Aen. V, 743 *cinerem et sopitos suscitavit ignes; Pergameumque Larem et canae penetralia Vestae*.

976. *rubigo*] Virg. Georg. I, 150: *... Mox et frumentis labor additus: ut mala culmos esset robigo*, ubi Servius: „Robigo autem genus est vitii, quo culmi pereunt. [Quod a rusticanis calamitas dicitur. Hoc autem genus vitii ex nebula nasci solet, cum

nigrescunt et consumunt frumenta. Inde et Robigus deus, et sacra eius septimo Kalend. Maias Robigalia appellantur]. Sed [haec res] abusive robigo dicitur. Nam proprie robigo est, ut Varro dicit, vitium obscaenae libidinis, quod ulcus vocatur [id autem abundantia et superfluitate humoris solet nasci, quae Graeco *σάρυπλασις* dicitur].“

978. Virg. Georg. I, 93 *aut Boreas penetrabile frigus adurat*.

seminis aut teneri turgens dum germinat herba,	980
continuis nimiisque perit constricta pruinis,	
nec potis est tenuem telluri adfigere fibram ;	
mox electa solo glacie sidente superfit	
nudaque subducto radix avellitur arvo.	
Ancipites tribuli subeunt et carduus horrens :	985
hos fert sicca sitis, hunc ebrius educat humor.	
Temperies, effusa minus vel plus, agit istos	
terrarum morbos et mundum vulnerat aegrum.	
Non aliter nostri corruptus corporis usus	
in vitium plerumque cadit nec in ordine recto	990
perstat et excessu moderaminis adficit artus :	
unus enim status est mundique et corporis huius,	
quod gerimus : natura eadem sustentat utrumque.	
Edita de nihilo crescunt nihilumque futura	
aut titubant morbis, aut tempore victa senescunt :	995
nec natura caret vitio, cui terminus instat.	
Semper, crede, polus variis proventibus annos	
texuit : hos multa ditavit fruge fluentes,	
quosdam infelices astris dampnavit iniquis,	
spe cassa et sterili curam frustratus agrestem.	1000
Sed si Vestales ulciscitur ista puellas	
pestis, ab infido quae gignitur improba mundo,	
cur non Christicolum tantum populatur agellos,	
per quos virginibus vestris stata dona negantur?	
Utimur et ruris reditu et ratione colendi	1005
exercere manus non paenitet : et lapis illic	

981. *Continuisque minus perit a, parit* Ald. Lugd. 982. *adfigere*
Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. 983. *adiecta* Sich. II III (non I),
erecta Weitz. mendum puto ; *glaciae* Rat. ; *residente* Rat. u. 984. *evel-*
latur u. 985. *cardu...* A. 986. *crebrior educat* R.
991. *Perstat 2 α (Pestat 1 α)* a u Ald. Lugd. Sich. I Fabr. Gis. Weitz.
Grang. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Ans. Arev. Obb. ; *Praestat* E Sich. II
III ; *adfecit* A. 995. *victa senescit* A. 996. *carit* E. 997. *credo*
E. 998. *multas* R ; *fluentes* A, *latentes* u. 999. *austis* legisse
videtur Iso. 1001. *Vestalis* Ald. Lugd. 1003. *christicolos...agros*
R II ; *pop. agrestos* A. 1004. *statuta* A E, *haec* u. 1005. *redita*
1 α. 1006. *manum* Laur. Rat. α a u Ald. Lugd. Sich. tres Grang. Chor.
Poett. Amstr.

996. *term. instat* Cfr. praef. opp.
Prud. v. 4.

1006. *lapis* „Plurimi critici hos
Prudentii versus de Termino et riti-
bus, quibus eum pagani venerantur,

illustrant. Videri potest Petrus Pi-
thoeus parte II. Advers. subsecisiuor.
cap. XIV. Qui ritus in terminis de-
figendis servarentur, Siculus Flaccus
libr. de condit. agrorum exponit :

si stetit, antiquus quem cingere sueverat error
 fasciolls vel gallinae pulmone rogare,
 frangitur, et nullis violatur Terminus extis,
 1010 et quae fumificas arbor vittata lucernas
 servabat, cadit ultrici succisa bipenni.
 Nec tamen idcirco minor est aut fructus agelli
 aut tempestatis clementia laeta serena,

1008. *Fasceolis* A O T α Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. (non Laur.);
rogare A R W scripti ap. Heins. constanter Laur. α a u Ald. Lugd. Sich. tres
 Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell. Ans. Obb., *rigare*
 I Gif. p. 366. Weitz. Arev., qui conf. Pers. II, 30. 1010. *lacernas*
 α u. 1011. *Servebat* W.

*Cum terminos disponerent, ipsos quidem lapides in solidam terram rectos collocabant proxime ea loca, quibus fossis factis defixuri eos erant, et unguento volaminibusque et coronis eos coronabant. In fossis autem, in quibus posituri eos erant, sacrificio facto hostiaque immaculata caesa, facibus ardentibus introctis in fossa cooperti (al. cooperati) sanguinem instillabant, eoque thura et fruges iactabant; favos quoque et vinum, aliaque, quibus consuetudo est terminis sacrum fieri, in fossa adiciebant, consumptisque omnibus lapidibus igne, super calentes reliquias lapides collocabant, atque ita diligenti cura confirmabant, adiectis etiam quibusdam saxorum fragminibus circumcalcant, quo firmitus starent. Haec aliaque Siculus Flaccus. Antiquis vero temporibus Numa vetuerat quidquam animatum sacrificari Termino, praesidi pacis et amicitiae custodi. Ex hoc Prudentii loco arguitur, non solum, eum terminus primum defigebatur, sed etiam aliis diebus, et fortasse quotannis die aliquo definito terminalia festa celebrari, de quibus accipio Horatii verba Epod. I. *Vel agna festis caesa terminalibus*. Erat autem terminus vel lapis, vel stipes, aut arbor. Ovidius II. *Past. Termine sive lapis, sive es desertus in agris Stipes, ab antiquis tu quoque numen habes*. Ubi desertus est quasi satus, defixus. Alii legunt *defossus*, nonnulli *desectus*: nam termini sive lapides, sive stipites plerumque effu-*

*giabantur. Minucius in Octavio: Ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos sane et unctos et coronatos. Prudentius in Romano v. 381. *Deasciato supplicare stipiti*. Apuleius in Florid. *Truncus dolamine effigiatus*. Puto autem, nonnunquam arbores ipsas vicem terminalium supplivisse. Paulus I. C. lib. V. *Receptar. sent. tit. 22 dicit arbores terminales*. Ita etiam in leg. I. §. 3. D. de Terminis appellatur indiscriminatim arbores, lapidesve terminales. Aliquando etiam acervi lapidum pro terminis erant, qui Mercurii acervi dicebantur; ac fortasse sunt illi ipsi acervi, de quibus Proverb. cap. XXVI, v. 8: *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii, ita qui tribuit insipienti honorem*. Nonnullum vestigium huius superstitionis memini me videre in Hispania. Variam fuisse consuetudinem celebrandi terminalia, vel ex ipso Siculo Flacco patet: *Favos quoque et vinum aliaque, quibus erat consuetudo terminis sacrum fieri, in fossa adiciebant*. Solus Prudentius, quod sciam, meminit pulmonis gallinae, quo videlicet Terminus rigabatur sive ungebatur: nam *rigare*, non *rogare* censeo legendum v. 1008. Terminos, aliosque omnes veterum deos sertis et coronis fuisse decoratos res nota est omnibus; quo fortasse pertinet illud Lucretii lib. V. *Non pietas ulla est volatum saepe videri Vertier ad lapidem*. Conf. Paschalius De coronis lib. IV, cap. IV." Arev.*

temperet aut pluviis qui culta novallia ventus.
 Sed nec magno opus est frugi viventibus, et cum 1015
 maxima proveniunt, non amplo in gaudia censu
 solvimur inque lucrum studio exultamus avaro.
 Nam quibus aeternum spes informatur in aevum,
 omne bonum tenue est, quod praesens ingerit aetas.
 O felix nimium, sapiens et rusticus idem, 1020
 qui terras animumque colens inpendit utrisque
 curam pervigilem, quales, quos inbuit auctor
 Christus et adsumptis dedit haec praecepta colonis:
 semina cum sulcis committitis, arva cavete
 dura lapillorum macie, ne decidat illic, 1025
 quod seritur: primo quoniam praefertile germen
 luxuriat, suco mox deficiente sub aestu
 sideris igniferi sitiens torretur et aret.
 Neve in spinosos incurrant semina vepres,
 aspera nam segetem surgentem vincula texunt 1030
 ac fragiles calamos nodis rubus artat acutis:
 et ne iacta viae spargantur in aggere grana,
 haec avibus quia nuda patent passimque vorantur,
 imundisque iacent foeda ad ludibria corvis.
 His Deus agricolam confirmat legibus: ille 1035
 ius caeleste Patris non summa intelligit aure;
 sed simul et cordis segetem disponit et agri,
 ne minus interno niteant praecordia cultu,

1014. *Temperat* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr.; *pluviis* A a u Gis. ad oram Weitz. Obb., *pluvius* R Rat. α Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Heins. (Aldo, ut videtur, auctore, nec codd.) Cell. Ans. Arev. 1015. *venientibus* W ad oram alt. 1016. *censu* Boh. I Cauch. Gronov. (obss. eccl. 5) Chor. Poett. Heins. Cell. Ans. Arev., *sensu* A R codd. antiqui ap. Heins. paene omnes Laur. α a u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Grang. Amstr. Obb. 1017. *exultemus* A. 1020. *Quo fel.* A. 1025. *acie* A E W (supra) a Fabr. Weitz., *aciem* emend. *macie* Ald., *in acie* Lugd. Sich. tres, *facie* Chor. Poett., *maciae* scr. Rat. (non Laur.); *nec* u; *decidit* a. 1026. *primum* W (supra *primo*) Rat. u Weitz.; *quon...* *germ.* om. A. 1027. *deficientis ab aestu* a. 1031. *robur aretat* metro et sensu reluctant a. 1033. *sparsimque* u. 1035. *conformat* Meurs. crit. in Arnob. I, 10. 1036. *non sorda* T pro div. script., sed vid. Ps. 796. 692. 1038. *Nec* u; *internit.* A; *uultu* u.

1032. *viae...in aggere*] Virg. Aen. V, 273 *Qualis saepe viae depressus in aggere serpens*, ubi Serv.: „*agger* est media viae eminentia, coag- geratis lapidibus strata; unde *viae aggerem* dixit.“ Ita imbres absque impedimento facile et leniter defuebant.

- quam cum laeta suas ostentant iugera messes.
 1040 Extirpamus enim sentos de pectore vepres,
 ne vitiosa necent germen vitale flagella,
 ne frugem segetemque animae spinosa malorum
 inpediat sentis scelerum peccamine crebro:
 glareas ne tenuis leiunis siccet arenis
 1045 marcentem sub corde fidem, ne pectoris aestus
 flagret et effretis urat charismata venis.
 Denique ne iecoris detrita in parte relinquat
 villis cura Deum, ne spem, qua vescimur intus,
 deserat obscaenisque avibus permittat edendam,
 1050 et proiecta fides hosti sit praeda volucris.
 Talis nostrorum sollertia centuplicatos
 agrorum redigit fructus, quibus acrius instat,
 nec metuit, ne congestum populetur acervum
 gurgulio vel nigra cavis formica recondat.
 1055 Sunt et virginibus pulcherrima praemia nostris,
 et pudor et sancto tectus velamine vultus
 et privatus honos, nec nota et publica forma
 et rarae tenuesque epulae et mens sobria semper
 lexque pudicitiae vitae cum fine peracta.
 1060 Hinc decies seni rediguntur in horrea fructus,
 horrea nocturno non unquam obnoxia furi,
 nam caelum fur nullus adit, caelestia nunquam
 fraude resignantur: fraus terris volvitur imis.

1039. *ostendant* Sich. II III (non I). 1040. *Extirpamus* R II Rat.;
sentas R 2 α; *nostro* W Rat. 1043. *Inpediat* 1 α; *sentis* A E W Rat.
 α (praevia litura) a Gif. p. 367 Weitz. Arev. Obb., *sentis* R T u Ald. Lugd.
 Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell. Ans.
 1044. *Inglareas* A. 1045. *nec* α. 1046. *effectis* A, *affectis*
 Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. 1049. *edendum* A α (supra) u (non
 Rat.) Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. 1051. *centuplicatos*
 1 α. 1052. *rediget* A 2 α u Ald. Lugd. Sich. tres Grang. Chor. Poett.
 Amstr., *redit* W supra, *reddit* Fabr. Gis.; *acrius* Laur. α a u Ald. Lugd.
 Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell. Ans.
 Arev., *acriter* Weitz. Obb. 1053. *nec congestum* 1 α. 1054. *Gur-*
gulio α u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Grang. Chor. Poett. Amstr. Obb., *gur-*
culio Weitz., *Curculio* Gis. Heins. Cell. Ans. Arev. 1058. *tenuisque*
 A 1 α (non Laur.). 1060. *seni* A I R α a Ald. Lugd. Sich. tres Fabr.
 Grang. Chor. Poett. Amstr. Obb., *deni* Laur. Rat. u Gis. Weitz. Heins. Cell.
 Ans. Arev. Dicendi *modus decies seni* haud infrequens. [Cfr. Tac. Ann.
 I, 36]. 1061. *nonnunquam* α, *non unquam nocturno* u.

1042 sq. *spinosa* . . . *sentis*] Cfr. quantitate cfr. P. XIII, 61, A. lemm.
 A. 58 in *artus spiniferos*. 11.
 1046. *charismata*] de primae

Quae nunc Vestalis sit virginitatis honestas,
discutiam, qua lege regat decus omne pudoris. 1065

Ac primum parvae teneris capiuntur in annis,
ante voluntatis propriae quam libera secta
laude pudicitiae fervens et amore deorum
iusta maritandi condempnet vincula sexus.

Captivus pudor ingratis addicitur aris, 1070
nec contempta perit miseris, sed adempta voluptas
corporis intacti, non mens intacta tenetur;
nec requies datur ulla toris, quibus innuba caecum
vulnus et amissas suspirat femina taedas.

Tum quia non totum spes salva interficit ignem, 1075
nam resides quandoque faces adolere licebit
festaque decrepitis obtendere flammea canis,
tempore praescripto membra intemerata requirens
tandem virgineam fastidit Vesta senectam.

Dum thalamis habilis tumult vigor, inrita nullus 1080
fecundavit amor materno viscera partu:
nubit anus veterana sacro perfuncta labore

1066. *annos A.* 1069. *condemnat 2 a* (non u) Ald. Lugd. Sich.
tres Fabr. Chor. Poett., *contemnat* Gis. ad oram, *contemnet 1 A W Rat.*
1071. *contenta* Ald. Lugd. 1072. *mens non u* Ald. Lugd. Gis.
1073. *celum R.* 1074. *amissa u.* 1079. *virgo sen. R.*
1080. *Cum* Weitz. (*dum W* ad oram), *Tum B* Sich. tres Fabr. Gis. Grang.
Chor. Poett. Amstr.; *timuit* Ald. Lugd. 1081. *Fecunda A; vetera a.*

1066. *teneris capiuntur in annis*] „A. Gell. I, 12: *Minorem quam annos sex, maiorem quam annos decem capi fas non esse*, ibidemque ritus capiendi describitur. Virgines Vestales plerumque tempus tricennale (Dion. Halic. II, p. 140, Symm. Ep. IX, 103), Albanas autem sive Maximas (Orell. inscr. n. 2240, Lips. et Doederl. ad Tac. Ann. XI, 322: *Vibidiam virginum Vestalium vetustissimam*) quinquaginta per annos castas et a nuptiis vacuas mapere oportebat vid. Dion. Hal. I, p. 50: *πεντηχονταετούς πενταετούς* codd., em. Lips.] *δὲ οὐκ ἐλάττω χρόνον ἔδει ἄνδρας διαμείναι γάμων*. Tacit. Ann. II, 86: *restituit Caesar capiendam virginem in locum Occiae, quas septem et quinquaginta per annos Vestalibus sacris praesederat*. Qua-

re illam v. 1082: *n. anus vet.* indicari putant Grang. et Arev., sed cum apud Romanos feminarum pubertas a. iam duodecim peracto inciperet (Dio. Cass. LIV, p. 352: *δώδεκα καὶ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἔτι πλήρη νομιῶνται*, Inst. Iustin. I, 22: *Quibus modis tutela fin.*, Tertull. de veland. virg. 11, Heinecc. Antiq. Rom. p. 163, A. G. Cramer de pubertatis termino etc., Kilon. 1804, Hugo Geschichte des röm. Rechts p. 758, Zimmern. Geschichte des röm. Privatrechts I, p. 426, Creuzer. röm. Antiq. p. 83, Obbarius ad Hor. Ep. I, 1, 22, ed. I. [Rudolstad. 1822], Rein. röm. Privatr. p. 185), non dubito, quin virgo, quae XXX per annos Vestalis fuit, intellegi queat. Cfr. Lips. de Vesta et Vestal. syntagm. cap. 7. “ *Obb.*

- desertisque focis, quibus est famulata iuventas,
transfert emeritas ad fulcra iugalia rugas,
1085 discit et in gelido nova nupta tepescere lecto.
Interea dum torta vagos ligat infula crines
fatalesque adolet prunas innupta sacerdos,
fertur per medias ut publica pompa plateas
pilento residens molli, seque ore relecto
1090 inputat attonitae virgo spectabilis urbi.
Inde ad consessum caveae pudor almus et expers
sanguinis it pietas, hominum visura cruentos
congressus mortesque et vulnera vendita pastu
spectatura sacris oculis: sedet illa verendis
1095 vittarum insignis phaleris fruiturque lanistis.

O tenerum mitemque animum! consurgit ad ictus
et quotiens victor ferrum iugulo inserit, illa
delicias ait esse suas pectusque iacentis
virgo modesta iubet converso pollice rumpl,
1100 ne lateat pars ulla animae vitalibus imis,
altius inpresso dum palpitat ense secutor.

1083. *locis* Lugd.; *iuventas* A E α a Ald. Sich. I II Fabr. Gis. Heins. Cell. Arev. Obb., *iuventa* R T Weitz., *iuventus* B (supra) W Laur. u Aldi emend. Lugd. Sich. III Gis. ad oram Grang. Chor. Poett. Amstr. Ans.

1085. *ingelido* A I Gif. p. 365 (non α a), *in gelido* cum gl. *pp senectutem* α. 1088. *pompa sacerdos* a. 1090. *Implicat* Gis. ad oram ex cod. Pulmanni; *expectabilis* Rat. Sich. tres Gis. I Weitz. [Cfr. S. I, 54].

1092. *Sanguine sit.* A. 1094. *sed et* Ald. Lugd. Sich. tres Torn. Fabr. Chor. Poett. 1095. *lanistis* A. 1098. *agit esse* cum gl. *aestimat* Rat. 1099. *molesta* quidam codd. Iureti.

1091. *ad consessum caveae*] Suet. Aug. 44: *Feminis ne gladiatores quidem, quos promiscue spectari solenne olim erat, nisi ex superiore loco spectare concessit. Solis Virginibus locum in theatro separatim, et contra praetoris tribunal dedit*, Tac. Annal. IV, 16 extr., Calpurn. VII, 26, Salm. ad Tertull. de pallio p. 474. Nero etiam *ad athletarum spectuolum invitavit et Virgines Vestales, quia Olympiae Cereris sacerdotibus spectare conceditur* Suet. Nero 12. Athletae autem in Circo luctabantur.

1099. *converso pollice*] pollicem vertere id quod favorem denegare. Unde pollex ad pectus conversus signum occidendi gladiatorem laesum aut victum, *pressus* eundem conser-

vandi. Iuvenal. III, 36 *Munera nunc edunt, et verso pollice vulgus Quemlibet occidunt populariter*, Plin. H. N. XXVIII, 2, 5 *pollices, cum faveamus, premere etiam proverbio iubemur*, ibid. Gesner. (p. 693), Ruhnken. Antiq. Rom. lection. acad. XX, p. 7 ed. Eichstad., Th. Echtermeyer: *Proben einer Abhandlung üb. Namen u. symbol. Bedeutung d. Finger* (Halse, 1834) p. 9...14, Lips. Saturn. I, 7, 11, 22, Schmid. ad Hor. Ep. I, 19, 66.

1101. *secutor*] Isid. Orig. XVIII, 55: *dictus est ab insequendo retiarium: gestabat enim cuspidem et massam plumbeam, quae adversarii iaculum impediret, ut, antequam ille feriret rete, ipse superaret*. Suet. Calig. 30, Iuvenal. VIII, 209, Lips. l. l.

Hoc illud meritum est, quod continuare feruntur
excubias Latii pro maiestate Palati,
quod redimunt vitam populi procerumque salutem,
perfundunt quia colla comis bene vel bene cingunt 1105
tempora taeniolis et licia crinibus addunt.

Et quia subter humum lustrales testibus umbris
in flammam iugulant pecudes et murmura miscent:
an quoniam podii meliore in parte sedentes,
spectant aeratam faciem, quam crebra tridenti 1110
inpacto quatiant hastilia, saucius et quam
vulneribus patulis partem perfundat arenae,
cum fugit et quanto vestigia sanguine signet?

Quod genus ut sceleris iam nesciat aurea Roma,
te precor, Ausonii dux augustissime regni, 1115
et tam triste sacrum iubeas, ut caetera, tolli.
Perspice, nonne vacat meriti locus iste paterni?
quem tibi supplendum Deus et genitoris amica
servavit pietas, solus ne praemia tantae
virtutis caperet: „Partem tibi, nate, reservo“ 1120

1102. *quos* A. 1103. *alatii* a; *palatii* Rat. 2 a u Ald. Lugd. Sich.
tres Fabr. Grang. Chor. Poett. 1106. *teniolis* α; *littia* Ald. Lugd. Sich.
tres Fabr., *licia* Amstr. 1107. *tectibus* u, *tristibus* Fabr. Gis. ad
oram. 1108. *pecudes* te Ald. Lugd. 1110. *cr. tr.* om. A; *tri-*
dente 2 a Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr.
1111. *quatiant* W u. 1112. *perfundit* A; *harenas* α, *arenis* a.
1113. *quando* 1 Rat. 1115. *precor* Lugd. 1119. *Servabit* Ald.
Lugd.; *ne solus* u.

1105. *comis*] Cfr. Plin. H. N. XVI, 44.

1108. *murmura*] Cfr. S. I, praef. 36, P. IX, 102, ubi *murmuro* = submissa voce eloquor.

1109. *podii*] Cfr. Suet. Aug. 44.

1110. *aeratam faciem*] „Erant enim gladiatores quidam, quibus continuum ferri tegimen. Tac. Ann. III, 43, qualis et mirmillo, Ammian. XXIII, 31.“ *Cell. — tridenti*] „fascina, qua, cum rete, retiarius armatus erat. Iuven. Sat. VII, 203: *Nec galea faciem abscondit; movet ecce tridentem, Postquam librata pendencia retia dextra Nequidquam effudit.*“ *Idem.*

1116. *sacrum*] „Instituebantur in Martis et Saturni honorem, nam Diti,

quem pro Saturno habuisse fertur Prudent. (vid. Lips. l. I, I, 5 nos ad I, 379), sacrata non erant munera gladiatoria. Quae quamvis Constantinus M. interdixisset (Cod. Iust. XI, tit. 43), tamen a senioribus imp. restituebantur, donec ab Honorio, fortasse his Prudentii versibus commoto, in Occidente penitus tollerentur, vid. Theodoret. V, 26, Bach. hist. iur. p. 509, ed. Stockm. Theodosius antea sanguinolenta sacrificia edicto vetuerat, vid. Cod. Theod. I, III, de pagan. ib. Gothofred. p. 298.“ *Obb.* Ast ludi gladiatorii diis inferis placandis instituebantur, quibus et homines, qui congregiebantur, dicati erant, et arma ipsa, quibus confgebatur, sacra. Cfr. Isid. de spect. XVIII, 16.

dixit „et integrum decus intactumque reliquit.“

Adripe dilatam tua, dux, in tempora famam,
quodque patri superest successor laudis habeto.

Ille urbem vetuit taurorum sanguine tingi,

1125 tu mortes miserorum hominum prohibeto litari.

Nullus in urbe cadat, cuius sit paena voluptas,
nec sua virginitas oblectet caedibus ora.

Iam solis contenta feris infamis arena
nulla cruentatis homicidia ludat in armis,

1130 sit devota Deo, sit tanto principe digna,
et virtute potens et criminis inscla Roma,
quemque ducem bellis sequitur, pietate sequatur.

1123. *patris* B 1 α Sich. tres Fabr. Gis. Grang. Chor. Poett. Amstr.
(non Laur.). 1124. *verbum* 1 A. 1125. *Tu miserorum hostes*
hominum u; *letari* A. 1126. *cadit* 1 α. 1132. *belli* 2 α u Ald.
Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. Grang. Chor. Poett. Amstr.

Epigraphe *Explicit liber secundus* Rat., *Aur. Prudentii Clementis*
V. C. Anit contra Symmacum lib. II α, nulla est a, *Explicit liber ·II· con-*
tra Symmachum de restituenda ara u.

1124. *vetuit*] Ambr. in funere
Theodosii, August. Ep. XLVIII.

1126. *voluptas*] *delectatio alio-*
rum Iso. Intellige autem *spectacu-*
lum, cfr. Symm. XIX, 10 ad Theo-
dosium et Arcadium: *Orat igitur*
clementiam vestram, ut post illa

subsidia, quas victui nostro largitas
vestra praestabit, etiam curules, ac
scenicas voluptates circo, et Pom-
peianae caveae suggeratis. Isid. l. l. l.:
Spectacula, ut opinor, generaliter
nominantur voluptates, quae non
per semetipsa inquinant, sed per ea,
quae illic geruntur.

PERISTEPHANON LIBER.

I. HYMNUS IN HONOREM SANCTORUM MARTYRUM EMETERII ET CHELIDONII CALAGURRITANORUM.

Scripta sunt caelo duorum martyrum vocabula,
aureis quae Christus illic adnotavit litteris,

Incipit Lib. Peristefanon α α (hic et Weitz. *Peristephanon*), *Incipit Liber II ΠΕΡΙΣΤΕΦΑΝΩΝ* b i (praecedat quippe Lib. Cathem., qui in utroque est Lib. I), primum folium cod. m discerptum, nec totius carminis neque primi hymni inscriptio p u, titulos q manus apposuit recens Giselinianis fere consonantes, heic quidem: *S. S. Martyribus Hemiterio et Chelidonio Calaguritanis*, nil Mariettus notavit de Rat.

Incipit Aur. Prudentii Clementis hymnus in laudem Sanctorum Martyrum Emeterii et Chelidoni Calagurritanorum Ambr., *Ematerii et Chelidoni Calaguerritanorum* T, *Passio Hemetrii et Celedonii* R, *Hymnus in honorem SS. Martyrum Hemiterii* Altin., *In honorem sanctorum Martyrum Emeterii et Chelidonii Calagurritanorum* Put. Heins. (in reliquis Heinsli codd. nulla inscriptio), *Hymnus in honorem sanctorum martyrum Emeterii et chelidoni α*, *hymnus sanctorum martirum Emetri et chelidoni. cesaraugustanorum α*, *Umnus in honore martyr* [iam aliquid discerptum] *et celedonii Calagurritanorum b*, *ymnus in honore Martyrum Emeterii et Chelidonii Calagurritanorum i*, *Hymnus in honorem Sanclorum Martyrum Emeterii et Chaledonii Calagurritanorum* Ald. Lugd. (heic *Hemiterii*), Aldi emend. *Hemeterii*, *et Chelidonii*, *Passio Emeterii et Chelidonii Calagurritanorum Martyrum* Cell. Obb. (hic *Calaguritanorum*). 1. *in caelo* 1 a q Ald., *caelo* Aldi emend.; in glossa esse videtur, ni legeris *Scripta in caelo sunt* sqq. 2. *Aureisque* E p Ald. Lugd.

I. Martyris utriusque mentio fit IV, 31 nomine quidem oppresso. Sequiorum temporum scriptores de patria dissident, utrumque quidem civitate Legione med. sec. IV a patre Marcello centurione oriundos et Calagurri (coll. I, 116, 117 et IV, 31) Vasconum esse passos tradentes. Cfr. Eulog. memor. mart. I, 12, Gregor. Turon. de glor. mart. I, 93, Bolland. in AA. SS. ad 3 Martii, Risc. Hisp. sacr. Tom. XXXIII, p. 276, XXXIV,

p. 315, Les Vies des Saints etc. Tom. III, p. II et 28. Ex v. 75 autem id certi colligitur, convixisse eos a. 303, quo libelli sacri Diocletiano imperante comburebantur. Fuisse eos draconarios seu legionarios milites, v. 34 innuit. Cfr. Baron. Ann. T. III. ad an. 325, n. 206. In Officio proprio SS. Hispanorum sicuti in Martyrol. Rom. d. 3 Martii eorum memoria celebratur.

sanguinis notis eadem scripta terris tradidit.

Pollet hoc felix per orbem terra Hibera stemmate :

- 5 hic locus dignus tenendis ossibus visus Deo,
qui beatorum pudicus esset hospes corporum.

Hic calentes hausit undas caede tinctus duplici :
inlitas cruore sancto nunc arenas incolae
confrequentant obsecrantes voce, votis, munere.

- 10 Exteri nec non et orbis huc colonus advenit :
fama nam terras in omnes percurrit proditrix,
hic patronos esse mundi, quos precantes ambiant.

Nemo puras hic rogando frustra conguessit preces,
laetus hinc tersis revertit supplicator fletibus

- 15 omne, quod iustum poposcit, inpetratum sentiens :
tanta pro nostris periclis cura suffragantium est.
Non sinunt, inane ut ullus voce murmur fuderit,
adiunt statimque ad aurem regis aeterni ferunt.

Inde larga fonte ab ipso dona terris influunt,

- 20 supplicum causas petitis quae medelis inrigant.

3. *Sanguineis* Amstr.; *notis eorum u.*, *notis et idem* Gis. Amstr. metro consulentes, sed. cfr. Prolegg. 4. *stegmate* q. 7. *Hicalentes* E,

Hic alentes l a, *Hic colentes* Sich. II III (non I); *cedet intus* q, *tincti* A.

8. *Inclitas* q; *arena* a. 9. *Cum frequentant* a (forte *Cum frequentant...munere*, *Exteri*); *obsecrante* l a. 11. *percurrit* E, *praecurrit* Ald., *praecurrit* Aldi emend. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett.

Amstr.; *perditrix* q. 15. *iustum est* A E. 16. *Tantam* A; *suffragantium* b q Ald. Lugd. 17. *sinant* N R a p q u Ald. Lugd. Nebr. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett.; *ut nullus* Ald. Lugd. 19. *Unde* Gis. ad oram.

20. *Supplicium* a; *ingerant* a (non Laur.). Post *supplicum* distinxerim commate, interpunctione post *influunt* versus praecedentis omnino sublata.

4. *terra Hibera*] *Hispania Cellario*, quippe quae a fluvio Ibero sit dicta, in inscriptionibus etiam Hiberio. Vss. sqq. potius regionem Hispaniae eam innuunt, quae Hiberio fluvio adluebatur, ubi Calagurris, nunc Calahorra. Cfr. Strab. III, 4, Wesseling. ad Itin. p 393, Ukert. *Geographie der Griechen u. Römer* I. P. I. 230 sqq., G. Parthey et M. Pinder *Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum* s. v.

12. *patronos...mundi*] Ut qui mundo superato dominantur; patronorum mundi et patronus patronorum Christus.

16. *suffragantium*] martyrum pro ecclesia intercedentium votis.

17. *murmur fuderit*] voce submissa preces manifestaverit. Cfr. S. I, praef. 36, P. IX, 102.

19. *fonte ab ipso*] caelitus, a rege quippe aeterno, vid. 18.

20. *supplicum causas*] „Efficiunt, ut quarumcunque rerum causa venere exoratores abeant.“ Gis. Rectius iam Nebr., *causas* esse morbos adnotat, unde *causarii* dicuntur valetudinarii, et *causaria missio*, quae propter valetudinem laboribus militiae liberat. Cfr. Dig. XLIX, tit. 16, leg. 13, Tib. I, 9, 51, Senec. Ep. 68.

Nil suis bonus negavit Christus unquam testibus :
 testibus, quos nec catenae, dira nec mors terruit,
 unicum Deum fateri sanguinis dispendio :
 sanguinis sed tale dampnum lux rependit longior.

Hoc genus mortis decorum, hoc probis dignum viris, 25
 membra morbis exedenda, texta venis languidis,
 hostico donare ferro, mortem et hostem vincere.

Pulcra res ictum sub ense persecutoris pati :
 nobilis per vulnus amplum porta iustis panditur,
 lota mens in fonte rubro sede cordis exillit. 30

Nec rudem crudi laboris ante vitam duxerant
 milites, quos ad perenne cingulum Christus vocat :
 sueta virtus bello et armis militat sacrariis.

Caesaris vexilla linquunt, eligunt signum crucis,
 proque ventosis draconum, quos gerebant, palliis 35
 praeferunt insigne lignum, quod draconem subdidit.

Vile censent expeditis ferre dextris spicula,
 machinis murum ferire, castra fossis cingere,
 impias manus cruentis inquinare stragibus.

Forte tunc atrox secundos Israelis posteros 40

21. *bonis* H W supra. 22. *dira* A R a b p u Ald. Lugd. Sich. tres
 Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb. [i. e. ob cruciatus dira, Senec.
 Octav. 6], *dura* T Put. T2rr. α Gif. Heins. Cell. Arev.; *quos nec catena*
dura, nec mors terruit Rat. Breviarium Mozarabicum. 24. *Testibus*
sed u; largior Gis. ad oram. 25. *decorum hoc* A E N P R Altin. Put.
 a q Obb., *decorum est hoc* α b p u et relqq. edd., [est,] Cell.; sed tetra-
 metri trochaici catal. sunt asynarteti, vid. Herman. Epit. doct. metric. p.
 48; *probum* cod. Cauch., qui *probrum* conii., idem invenerat Gis. in quibus-
 dam mss. 26. *Membra mortis* a. 27. *Histico* A E; *domare* Prag.
 Rat. b Fabr. Gis. Weitz.; *mortem* A E R W Rat. α a b p q u Obb. [Defend.
 Burm. ad Anthol. I, p. 737], *morte* scripti ap. Heins. Ald. et relqq. edd.
 30. *robore* 1 α. 31. *viam* Ald. Lugd. Sich. tres. Chor. Poett.
 32. *cinguli* Aldi emend., *cingului* Lugd. 33. *nunc fidei militat*
 1 Put. 34. *crucis signum* A 1 a p. 35. *Pro quo* 1 b, *Per que* q;
draconem a; *quod* Sich. tres Fabr. Chor. Poett., *quae* conii. Arev. 36. *in*
signo T; *ligno* R, *ligni* conii. Heins. 39. *manus* om. 1 α.

30. *in fonte rubro*] „baptismate
 sanguinis“ Nebr.

32. *cingulum*] *coronam* Isoni,
 potius militiam, qua viriliter peracta
 corona paritur. *Cingulum* quippe mi-
 litum insignae, unde Serv. ad Virg.
 VIII, 724 „Omnes enim qui militant
 cineti sunt.“ Add. Cell. „Vulcatius
 Gallicanus in Avidio Cassio c. VI:
programma in parietibus fixit, ut
si quis cinctus inveniretur apud

Daphnen, discinctus rediret. Sulp.
 Sever. dialog. II, c. XI: *miles cin-*
gulum abiecerat, id est valedixerat
 militiae.“

35. *draconum*] *dracones depicti*
erant in vexillis glossa codicis a, vid.
 ad C. V, 56.

40. *Israelis posteros*] „qui Iu-
 daeis successerant, Christianos.“
 Cell.

ductor aulae mundialis ire ad aram iusserat,
idolis litare nigris, esse Christi defugas.

Liberam succincta ferro pestis urgebat fidem,
illa virgas et secures et bisulcas ungulas
45 ultro fortis expetebat Christi amore interrita.

Carcer inligata duris colla bacis inpedit.
Barbaras forum per omne tortor exercet manus,
veritas crimen putatur, vox fidelis plectitur.

Tunc et ense caesa virtus triste percussit solum
50 et rogis ingesta maestis ore flammās sorbuit.
Dulce tunc iustis cremari, dulce ferrum perpeti.

Hic duorum cara fratrum concalescunt pectora,
fida quos per omne tempus iunxerat sodalitas,
stant parati ferre, quidquid sors tulisset ultima.

55 Seu foret praebenda cervix ad bipennem publicam,
verberum post vim crepantum, post catastas igneas :

42. *refugas* Sich. tres Fabr. Chor. Poett. et forte 1 a. 46. *bacis* E
scripti ap. Heins. et Tlrr. Laur. α a p u Ald. Lugd. Heins. Obb., *baccis* q
Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Cell., *bagis* H b, *bogis* H (supra) Prag. Rat.,
bois ex Nebrissae coniectura Gis. Weitz. Arev., *batjs* Fabr. [Cfr. praef.
Ps. 33]. 47. *Barbarus* Weitz. (non W supra). 49. *perculit*
Gis. ad oram. 50. *ora* u. 51. iussit T Bob. I, *ius fit* coni. Heins.
52. *Sic* Laur. u; *conualescunt* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gif.
Weitz. Chor. Poett. Amstr. [Cfr. H. 190]; *corpora* Rat b, idem alieni in-
venit Weitz. cum alt. supra. 53. *Fida*: quos distinguit a, nulla ibi
interpunctio in praecedentis versus fine; *uinxerat* Prag. 54. *attulit*
sors ultima u. 56. *crepantem* a cum gl. *sonantium*, librarii errorem
declarante; *ligneas* coni. Nebr.

41. *mundialis*] Cfr. C. I, 90.

44. *bisulcas ungulas*] *ungulae*
forcipes ferreae in tortura adhibitae
ferarum unguis non dissimiles, vid.
Cod. Theod. XV, 7. (*Etsi*): *Convictus*
sit equuleo deditus unguis *sul-*
cantibus latera perferat paenas sqq.
Huiusmodi instrumenta in cymete-
riis reperta Bibliothecae Vaticanae
Museum Christianum asservat varia,
quorum nonnulla Arev. tab. XXVI
aeri incisa reproduxit. Verumtamen
quaeritur, utrum martyrum instru-
menta sint, an insignia artis, quam
defunctus in vita exercitabat. Cfr. P.
X, 484, V, 337, Bünem. ad Lact. V,
8, Ed. Schefferi de torquibus syntagm.
(Holm. 1656) p. 150.

56. *catastas igneas*] lectus fer-
reus cum craticula ad torquendum
simul ac comburendum apta, vid. II,

400, ad quem Arev. nummorum ima-
gines exhibet, X, 467. Machinam quo-
que ligneam vocabant catastam, in
qua dampnandi tenebantur (cfr. VI,
33), veteribus Romanis pegma (cfr.
Ep. Barnabae XII: *Τίθηναι οὖν*
Μωσῆς ἐν ξφ' ἐν ὄπλον ἐν μέσῳ τῆς
πῆγης [al. codd. *πηγμῆς* et *ποιγμῆς*]
ibid. nostram notulam crit.) ad ser-
vos venales nudos exponendos, quos
emptores viderent atque tangerent.
Cfr. Cypr. II, 5 *Ad pulpitem post*
catastam venire, illic fuisse conspi-
cuum gentilibus, hic a fratribus
conspici, Tib. II, 3, 60, ib. Disseo.
Mart. VI, 29, I, IX, 29, 5, Iahn. ad
Pers. VI, 77, p. 229 et 350, Böttiger
Sabina II, 181. De *grabato* (V, 217)
aliisque torquendi instrumentis con-
sulas Ant. Gallon. de SS. martyrum
cruciatibus, Romae 1594, 4, Casp.

sive pardis offerendum pectus aut leonibus.

„Nosne Christo procreati mammonae dicabimur,

„et Dei formam gerentes serviemus seculo?

„Absit, ut caelestis ignis se tenebris misceat. 60

„Sit satis, quod capta primo vita sub chirographo

„debitum persolvit omne functa rebus Caesaris.

„Tempus est Deo rependi, quidquid est proprium Dei.

„Ite, signorum magistri, et vos, tribuni, absistite:

„aureos auferte torques sauciorum praemia, 65

„clara nos hinc angelorum iam vocant stipendia.

„Christus illic candidatis praesidet cohortibus,

„et throno regnans ab alto dampnat infames deos,

„vosque, qui ridenda vobis monstra divos fingitis.“

Haec loquentes obruuntur mille paenis martyres. 70

Nexibus manus utrasque flexus involvit rigor,

et chalybs atrita colla gravibus ambit circulis.

O vetustatis silentis obsoleta oblivio!

invidetur ista nobis, fama et ipsa extinguitur:

chartulas blasphemus olim nam satelles abstulit, 75

57. ut A. 58. dicabitur A. 59. serviemus idolo coni. Cauch. 60. Absit ne emend. Ald. Lugd. 61. coepta coni. Nebr.; vitam A; chirographo a. 63. om. est q; proprium est inv. u; suum Dei W (ad marg. proprium) b Cauch. Weitz. 64. et om. Gis.; adstite u. 65. Aureos Laur. a b p q u et edd. omnes praeter Obb. Aureas cum A R a [Cfr. Non. III, 245]; afferte 1 a q. 68. infantes deos u (non Laur.). 69. rinda A ap. Obb. (siglum rinda usitatissimum = ridenda); diues p. 71. ultrasque a. 72. calyps H Weitz., calips W, talybs b; artita Grut. 1. susp. 2. Weitz., astricta W (ad oram) Prag. Rat. [Cfr. Ps. praef. 33], astricta b, atrita H, adtrita Ald. Lugd.; gravis H W Weitz., gruavis... circuitus q; circuit p; cycelis Aldi emend., cichis Lugd. Sich. tres Chor. Poett. 75. nunc q; satelles 1 a.

Sagittarii de MM. cruciatibus in primitiva ecclesia (Ed. II), Lips. 1696, 4, Chr. Kortholt. de Persecutionibus Ecclesiae primaevae etc. Kilon. 1699, 4, p. 195 sqq., Arev., qui ad calcem secundi vol. XXVI tabulis varia cruciatuum genera ex vet. monumentis inveniendae curavit.

58. Matth. 6, 21.

61. „chirographus non est sacramentum militum ipsum, ut in tpp. volunt, sed inscriptio in catalogum ante iusiurandum instituta, vid. Polyb. VIII, 18, p. 560.“ Obb.

75. chartulas] Carnifices dicta

Prudentius ed. Dressel.

et passiones martyrum scribebant, ut imperatoribus ea plenius referre potuissent: unde et exceptores vocabantur. Sed ne a Christianis rescriberentur aliquando, comburenda igni tradebantur gl. a. Hic peculiare Diocletiani edictum notari videtur, de quo Arnob. IV, 36: Quodsi haberet vos aliqua vestris pro religionibus indignatio, has potius litteras vos exurere debuistis olim, libros istos demoliri... Nam nostra quidem scripta cur ignibus meruerunt dari? cur immaniter conventicula dirui sqq., Hieron. in Zachar. II, 8, Tom. VI, p. 307, D. Euseb. VIII, 2.

Ne tenacibus libellis erudita secula
ordinem, tempus modumque passionis proditum
dulcibus linguis per aures posterorum spargerent.

Hoc tamen solum vetusta subtrahunt silentia,
80 iugibus longum catenis an capillum paverint :
quo viros dolore tortor, quave pompa ornaverit.

Illā laus occulta non est, nec senescit tempore,
missa quod sursum per auras evolarunt munera,
quae viam patere caeli praemicando ostenderent.

85 Illius fidem figurans nube fertur annulus :
hic sui dat pignus oris, ut ferunt, orarium :
quae superno rapta flatu lucis intrat intimum.

Per poli liquentis axem fulgor auri absconditur,
ac diu visum sequacem textilis candor fugit :

90 subvehuntur usque in astra, nec videntur amplius.

Vidit hoc conventus adstans, ipse vidit carnifex,
et manum repressit haerens ac stupore oppalluit :
sed tamen peregit ictum, ne periret gloria.

Iamne credis bruta quondam Vasconum gentilitas,
95 quam sacrum crudelis error inmolarit sanguinem ?
credis, in Deum relatos hostiarum spiritus ?

Cerne, quam palam feroces hic domentur daemones,
qui lupino capta rictu devorant praecordia,
strangulant mentes et ipsas seque miscent sensibus.

100 Tunc suo iam plenus hoste sistitur furens homo,
spumeas efflans salivas, cruda torquens lumina,
expiandus quaestione non suorum criminum.

81. *quave* T α; *pompa* H W (supra) α ap q Gis. ad oram Heins. Cham. Cell. Obb., *paena* T Laur. b u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. 85. *nubae* Ald. Lugd.; *anulus* Ald. Lugd. Sich. tres.

86. *sudat* p. 88. *Per* des. in Prag. 89. *visus sequacem* 1 a, *visus equacem* q (? *visu sequacem*). 91. *vidit ipse carnifex* u. 92. *manus* a, *magnum* q; *palluit al. expalluit* Gis. ad oram.

94. *credes* T. 95. *immolare* Rat. 97. *domantur* α b u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett., *domuntur* q. 98. *luporum* q; *rictu* A H W supra 2 α a b p Arev. Obb., *ritu* 1 α q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell. 99. *Stragulant* a q. 100. *Nunc* u Gis. ad oram; *nam* Gis. ad oram. 102. *Expiandis* 1 α.

86. *orarium*] *sudarium* Iso, cfr. Io. 11, 44; 20, 7, D. Macri Hiero-lexicon s. v. *orarium*.

94. *Vasconum*] *Vascones sunt gentes in Pyrenaeis montibus habitantes, qui montes dividunt Galliam et Hispaniam* gl. a.

97. *daemones*] Ad martyrum sepulcra daemonibus obsessos sacris obstationibus liberatos aliaque miracula perpetrata, pia traditio. Cfr. Martyr. Clem. Rom. ap. Sim. Metaphr. 25 (nostrae Clementinorum geminae Epit. ed. p. 115, c. 173 et p. 233, c. 185).

Audias, nec tortor adstat, eiulatus flebiles :
scinditur per flagra corpus, nec flagellum cernitur,
crescit et suspensus ipse vinculis latentibus. 105

His modis spurcum latronem martyrum virtus quatit,
haec coercet, torquet, urit; haec catenas incutit :
praedo vexatus relictis se medullis exuit.

Linqvit inlaesam rapinam, faucibus siccis fugit,
ungue ab imo usque ad capillum salva reddit omnia, 110
conflens ardere sese; nam gehennae est incola.

Quid loquar purgata longis alba morbis corpora ?
algidus cum decoloros horror artus concutit,
hic tumor vultum relinquit, hic color verus redit.

Hoc bonum Salvator ipse, quo fruamur, praestitit, 115
martyrum cum membra nostro consecravim oppido,
sospitant quae nunc colonos, quos Hiberus adluit.

State nunc, hymnite matres pro receptis parvulis,
coniugum salute laeta vox maritarum strepat,
sit dies haec festa nobis, sit sacratum gaudium. 120

II. PASSIO LAURENTII MARTYRIS.

Antiqua fanorum parens,
iam Roma Christo dedita,

103. *instat* N q Cauch. Cell. Teol. 107. *cohercet* a. Hinc cod. m
exorditur. 113. *decoloros* A Laur 2 a a m p q u Ald. Lugd. Sich. tres
Fabr. Weitz. Heins. Cell. Arev. Obb., *decoloros* E R Prag. 1 a b Gis. Chor.
Poett. Amstr., sed. vid. X, 302. H. 818. S. II, 56. 114. *reliquit* E a q
Lugd. Cell.; *verus* supra *versus* W. 117. *Sospitantque* 1 a b m, in hoc
iterum ad oram *al. sospitantque; abluit* p. 118. *hymnitae* P q, *ymnite*
b m, *hymnite* u (*hymnite* Laur.), *hymnistae* E Ald. Lugd. Nebr. Sich. tres
Fabr. Gis. ad oram Chor. Poett. Amstr. Voss. de vit. serm. lat. III, 14. Gall.
Grammat. sec. XII. in Class. Auctor. e Vat. edd. editor. ab A Maio, Tom. VIII,
p. 290; sed *hymnista*, ut recte adnotat Obb., masculini generis esse deberet,
si in usu esset, efr. Ruddiman. Instit. I. p. 14. ib. Stallbaum., Ramshorn.
Grammat. lat. p. 41 (ed. II.). 119. *maritorum* W Prag. Rat. Gis. ad
oram, *maritatarum* u; *strepit* Ald, Lugd. Sich. tres Fabr., *crepet* Gis. ad
oram.

In honorem passionis Laurentii beatissimi martyris A O Put, qui in
inscriptionibus passim conveniunt, *Incipit passio Laurentii beatissimi Mar-*
tyris T, Incipit passio Laurenti beatissimi martiris a, Passio beatissimi
Laurentii a, Incipit passio sci. Laurentii b, Incipit passio sci. Laurentii
martyris m, titulus in p nullus, Hymnus II in S. Laurentium q, Passio
sacri Laurentii martyris u. 1...3 om. R. 2. dicata Ald. Lugd.

116. *nostro*] Calagurri Vasconum.
An Prudentii patriae, vid. Prolegg.

II. Ex v. 46 huius hymni colligi-
mus, Laurentium Valeriano [imp. et

- Laurentio victrix duce
ritum triumphans barbarum :
5 reges superbos vicerat,
populosque frenis presseras,
nunc monstruosis idollis
inponis inperii iugum.
- Haec sola deerat gloria
10 urbis togatae insignibus,
feritate capta gentium
domaret ut spurcum Iovem ;
Non turbulentis viribus
Cossi, Camilli aut Caesaris,
15 sed martyris Laurentii
non incruento praello.

3. *ducem* u. 4. *triumphans* A scripti Heinss. (non Ambr. Put.)
Laur. α b m p q u Weitz. Chor. Poett., *triumphas* B Ambr. Put. a Ald.
Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb.; *Ritus trium-*
phas barbaros Rupert. Tuitiens. de opp. spir. VI, 18. 6. *que* exc. Ald.
Lugd. Sich. tres Rupert. 9. *dederat* R, *derat* Weitz. ex H, *aberat*
a ad oram *deerat*, quod in Laur. et relqq. scriptis editisque. 12. *Do-*
naret q. 13. *turbo lentis* a, *turbolentis* H W b m Weitz.
14. *Cassi* A, *quos si* q. 15. *martyris* a. 16. *incruente* 1 a
Gif. p. 434.

Cornelio Seculari Praef. Urbi haud
ita multo post Sixtum II. Romanum
episcopum fuisse passum. Quam qui-
dem traditionem Euseb. chron. ad a.
263 non servat martyrium eius Decio
Imp. evenisse memorans. Philip. Ber-
gomeas. (chron. VIII, p. 197), Ado et
al. idem narrant. Aequo modo scri-
ptores dissident de Laurentii patria,
quam Prud. sicuti alii, qui eius menti-
onem faciunt, Cypr. Ep. 82 etc., Au-
gust. (de divers. 37, Serm. 104),
Ambr. (Offic. I, 41, II, 28), Fortunat.
(carm. 18, 19, 37 etc.) silentio prae-
tereunt. Philip. Bergomens. et qui
cum eo faciunt, suo sibi iure eum ex
Hispania oriundum asserunt; id vero
Prud. vix reticuisset. Romanum eum
fuisse, ex Leonis III. sanctuario ar-
gumentis non melioribus alii nobis
persuadere conati sunt, ut anonymus
auctor opusculi: *Memorie della vita,*
del martirio, de' miracoli, del culto
etc. di S. Lorenzo Martire e cittadino
romano con vari sermoni de' SS. Ago-

stino, Massimo, Leone, e di S. Pier
Crisologo etc. Roma 1756. Martyris
cruciatu profecto multiformis in mar-
tyrologiis ad d. 10. Aug. inque Aurea
SS. Legenda cap. 122 pia traditione
ultra multiplicatus. Cfr. Baron. Annal.
eccl. II, p. 304, Tillemont. mémoires
ecclesiastiques IV, p. 39, Mabillon.
comm. in ord. Rom. cap. 3, Les vies
des Saints V, p. 9, 148. De cultu Lau-
rentii, Romanorum patroni, vid. Gre-
gor. M. dial. IV, 31. Leon. serm. 83,
Gregor. Turon. de glor. mart. I, 83,
Les vies des Saints I. I., et dissert.
(ab Arev. laud.) Perezii de Bayer
(bibl. Hispan. praef.) de sanctitate S.
Laur. Madr. *Marbodius* Prudentium
imitatus est, cfr. Sigeb. Gemblac. de
vir. ill. cap. 158, Leyser. histor.
poetarum et poem. med. aevi p. 369.

14. Cossorum illustrissimus A.
Cornelius Cossus dictator, qui Vols-
cos devicit. Liv. VI, 20; Farii Ca-
milli res gestas vid. apud Liv. V. VI.

Armata pugnavit fides,
 proprii cruoris prodiga:
 nam morte mortem diruit
 ac semet inpendit sibi. 20

Fore hoc sacerdos dixerat
 iam Xystus adfixus cruci
 Laurentium flentem videns
 crucis sub ipso stipite:
 „Desiste discessu meo 25
 „fletum dolenter fundere:
 „praecedo, frater, tu quoque
 „post hoc sequeris triduum.“

Extrema vox episcopi
 praenuntiatrice gloriae 30
 nihil fefellit, nam dies
 praedicta palmam praestitit.

Qua voce, quantis laudibus
 celebrabo mortis ordinem,
 quo passionem carmine 35
 digne retexens concinam?

Hic primus e septem viris,
 qui stant ad aram proximi,
 levita sublimis gradu
 et caeteris praestantior, 40
 claustris sacrorum praecerat
 caelestis arcanum domus
 fidis gubernans clavibus
 votasque dispensans opes.

17. *pugnabat* u Ald. Lugd. 18. *prodita* E H 1 p. 20. *Et* u.
 21. *haec* B H (supra) Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. 22. *Statius* A B
 a p u, *Xistus* m q Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.,
xpus flw. 1 R. 25. *discessum* eo a. 26. *Fletus* Weitz. (non
 B P). 31. *Nichil* a p. 32. *Praedictam* a; *palam* T; *praetulit*
 N R Put. i. e. *prae se tulit* Heinsio explicante. 33. *Quo* α. 34. *Co-*
lebrando p, *Celebrabo* Parrh. 35. 36. om. 1 R. 37. *sept. e vir* R,
ex VII viris u, *e septem viris* Arev. 39. *Levita sublimis, gradu* di-
 sting. Ald. Lugd. 44. *Votasque* m cum gl. *oblatas, Notasque* Amstr.
 Obb.; *dispensas* u.

22. *Xystus*] alter huiusce nominis percussus fertur. Cfr. Cypr. Ep. 82
 Romanus episcopus s. 258 Romae (80), Euseb. hist. eccl. VII, 5 sqq.,
 crucifixus [etiam gl. a: *secundum vul-*
garem opinionem dicitur, Statum
esse crucifixum]. Unde parum accu-
 rate in Martyrol. ad d. 6. Aug. gladio
 41. *praecerat*] thesauri ecclesiae
 custos.

- 45 Versat famem pecuniae
 praefectus urbi regiae,
 minister insani ducis,
 exactor auri et sanguinis,
 qua vi latentes eruat
 50 nummos, operta existimans
 talenta sub sacrarilis
 cumulosque congestos tegi.
 Laurentium sisti iubet,
 exquirat arcam ditibus
 55 massis refertam et fulgidae
 montes monetae conditos.
 „Soletis“ inquit „conqueri,
 „saevire nos iusto amplius,
 „cum Christiana corpora
 60 „plus quam cruento scindimus.
 „Abest atrocioribus
 „censura fervens motibus,
 „blande et quiete efflagito,
 „quod sponte obire debeas.
 65 „Hunc esse vestris orgiis
 „moremque et artem proditum est,
 „hanc disciplinam foederis,
 „libent ut auro antistites:
 „argenteis scyphis ferunt

46. *urbi* duo vetustiores ex Heiuss. α Fabr. Gis. Heins. Cell. Arev.,
urbis A R Heins. minus antiqui a b m p q u Ald. Lugd. Sich. tres Weitz.
 Chor. Poett. Amstr. Obb. 48. *Exauctor* p; *uari* A, *hauriet* Ald.
 (auri, et Aldi emend. Lugd.) Nebr. Sich. tres, *haurit* Chor. Poett., *hausti*
sanguinis coni. Nebr. 54. *artem* m, *archam* p. 58. *Servire* u.
 60. *cruenti* a; *scindimus* H (supra *scindimus*) Weitz. 63. *afflagito*
 Rat. b. 64. *Quo* E a, *Quos* Ald. Lugd.; *adire* Prag. b, *obedire* t *adire*
 m ad eam. 66. *proditum Est; hanc* u. 67. *Hanc esse discipli-*
nam foederis Rat., *sed esse* gl., quae irrepsit. 68. *Libent* (supra
 t ut) auro m. 69. *scyphis* H Weitz., *sciphis* W.

46. *praefectus*] Corn. Secularis
 [Aureae Leg. SS. 112 *Hippolytus*]
 Valeriano Imp. a. 258.

65. *orgiis*] *orgia sunt propriae*
sacra Bacchi, sicut caeremoniae
sacra Cereris; sed indifferenter pro
omni sacrificio ponitur orgium gl.
a, sacrificia Baccho dicata: trans-
lato itaque nomine a sacrificiis ad

sacrificia deridet impius index Chri-
sti mysteria, in quibus vinum of-
ferri prodiderat iam fama gl. Prag.,
Plin. Ep. X, 97, 7 soliti (Christiani)
stato die ante lucem convenire car-
menque Christo quasi Deo dicere
invicem. Cfr. Min. Fel. VIII, 4, El-
menh. ad Arnob. IV, p. 152, Tertull.
ad uxor. 4, Ignat. Martyr. XXVII
(nostrae PP. Apost. ed. p. 367).

„fumare sacrum sanguinem	70
„auroque nocturnis sacris	
„adstare fixos cereos.	
„Tum summa cura est fratribus,	
„ut sermo testatur loquax,	
„offerre fundis venditis	75
„sestertiorum milia.	
„Addicta avorum praedia	
„foedis sub auctionibus	
„successor exhaeres gemit	
„sanctis egenis parentibus.	80
„Haec occuluntur abditis	
„ecclesiarum in angulis,	
„et summa pietas creditur	
„nudare dulces liberos.	
„Deprome thesauros, malis	85
„suadendo quos praestigiis	
„exaggeratos obtines,	
„nigrante quos claudis specu.	
„Hoc poscit usus publicus,	
„hoc fiscus, hoc aerarium,	90
„ut dedita stipendiis	
„ducem iuvet pecunia.	

70. *Libare sacrum a.* 73. *Tunc B p* Sich. tres Fabr. Chor. Poett.; *summa est cura* Ald. (emend. *summa cura est*) Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Weitz. (non B) Cell., *cura summa est* Amstr. 78. *actionibus u.*

80. *Satis* Prag. a. 86. *praestigiis* 1 W Put. a Weitz. def. Heins. et Cham. [Cfr. C. VI, 140]. 87. *Exaggerandos a.* 91. *dedita* Put. con. Cauch. Heins. Cell., *debita* cod. Cauch. Parrb.; *suspendiis q.*

70. *fumare... sanguinem*] Min. Fel. IX, 7 *huius* (infantis occisi) *vehementer sanguinem lambunt*, Tertull. Apolog. VII, 9. Otto ad Iustin. Mart. Apolog. II, 12, p. 310. Eo referas *flagitia* Christianis imputata, quorum in Plinii Ep. (X, 96) ad Traianum mentio fit. Notabilis est locus in processu illo contra *Fratres de opinione dampnata* et ipse huc respiciens. Vid. Vier Documente aus röm. Archiven p. 34 (Leipzig. 1843): „Interrogatus, si vidit fieri pulveres de infantulo, dixit, quod non vidit, sed bene vidit, quando dabatur communicatio vel collatio de dicto vino. Interrogatus, quomodo fiebat, dixit, quod

intellexit a maioribus fratribus dictae opinionis, quod fiebat isto modo, quod capiebant unum infantulum parvum; et dum essent multi de illa opinione in oraculo, in medio erat grossus ignis; tunc deducebatur puer de manu ad manum, quousque moriebatur, deinde desiccabatur et fiebat pulvis; et de illis pulveribus ponebatur in flascone et dabatur collatio loco communionis omnibus de opinione, quando communicabantur, et aliis volentibus ad ipsam opinionem venire; prout ipse bis bibit.“

75. *fundis venditis*] Act. 4, 34.

91. *dedita*] Virg. Aen. VIII, 132 *tua terris dedita fama*, ibid. Serv.

- „Sic dogma vestrum est, audio,
 „suum quibusque reddito:
 95 „en Caesar agnoscit suum
 „numisma nummis inditum.
 „Quod Caesaris scis, Caesari
 „da, nempe iustum postulo,
 „ni fallor, haud ullam tuus
 100 „signat deus pecuniam:
 „nec, cum veniret, aureos
 „secum philippos detulit,
 „praecepta sed verbis dedit
 „inanis a marsupio.
 105 „Inplete dictorum fidem,
 „quam vos per orbem venditis,
 „nummos libenter reddite,
 „estote verbis divites.“
 Nil asperum Laurentius
 110 refert ad ista aut turbidum,
 sed, ut paratus obsequi,
 obtemperanter adnuil.
 „Est dives“ inquit „non nego
 „habetque nostra ecclesia
 115 „opumque et auri plurimum,
 „nec quisquam in orbe est ditior.
 „Is ipse tantum non habet
 „argenteorum aenigmatum

94. *reddite* H supra. 95. *In A.* 96. *Numisma* A R α a
 Amstr. Obb., *Numisma* Laur. b m p q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis.
 Weitz. Chor. Poett. Heins. Cell. Arev. [Cfr. Salmas. ad Lamprid. Alex. p.
 218], *Aenigma* coni. Wouwer. ad Minuc. Fel. p. 148. 99. *haut* b
 Weitz, aut H Ruioart. 102. *philippus* A E H P p, *philippeos* Laur.
 2 α u. 104. *marsuppio* α p. 106. *Quam* R 2 a b m q u Sich. tres
 Fabr. Gis. ad oram Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev. Obb., *Qua* A
 Put. T2rr. 1 α, *Quae* O 2 α 1 a p Ald. Lugd. Gis. Heins. 113. *Prae-*
diues Gis. ad oram. 115. *Opes* Gis. ad oram. 116. *est* om. B 1 m
 q u Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. 118. *emblematum* Parrh.,
 idem coni. Nebr. et in nonnullis exempl. legi testatur Weitz. [Cfr. C. X, 136].

97. Matth. 22, 21.
 102. *philippos*] Hor. Ep. II. 1,
 234 *regale numisma philippos*, cfr.
 Plaut. Bacch. II, 2, 52, ibid. Taubm.
 Auson. Ep. XVIII. 5, 6, Eckhel. doct.
 num. II. P. 1, p. 90. Nummi fere omnes
 aurei vel argentei illis valore consi-

miles, quos Philippus Macedonum rex
 incutiendos curavit, *philippi* nun-
 cupati.

117 sq. *tantum... aenigmatum*]
figuras denariorum Iso, i. e. pecu-
 niam. Cfr. C. X, 136.

„Augustus arcem possidens,
 „cui nummus omnis scribitur. 120
 „Sed nec recuso prodere
 „locupletis arcam numinis,
 „vulgabo cuncta et proferam
 „pretiosa, quae Christus tenet.
 „Unum sed orans flagito, 125
 „induciarum paullulum,
 „quo fungar efficacius
 „promissionis munere:
 „dum tota digestim mihi
 „Christi supellex scribitur: 130
 „nam calculanda primitus,
 „tum subnotanda est summula.“

Laetus tumescit gaudio
 praefectus ac spe devorat
 aurum, velut iam conditum 135
 domi maneret, gestiens.

Pepigere tempus tridui,
 laudatus inde absolvitur
 Laurentius, sponsor sui
 et sponsor ingentis lucri. 140

Tribus per urbem cursitat
 diebus infirma agmina,
 omnesque, qui poscunt stipem,
 cogens in unum et congregans.

119. *arcem* coni. Arev. 122. *archam* p; *minis* Prag. 1 b 1 m,
minis (? *nimis*) 2 b. 123. *Vulgabo* Prag. 124. *Christi* Ald. Lugd.
 129. *mihi digestim* R. 130. *Christus* p. 131. *calculandum*
 Parrh. 132. *Tunc* B Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins.
 Cell. 134. *spe* P R α a b p 2 q Cauch. Weitz. Heins. Cell. Arev., *spem*
 A Ambr. cum al. antiquissimis Heins. Rat. m 1 q u Ald. Lugd. Parrh. Sich.
 tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Obb. 138. *Laudatur. inde absol-*
uitur Rat. 141. *orbem* H. 142. *infirma* p. 144. *ac* R; *in*
unum congregat Fabr. Gis.

119. *Augustus arcem*] Valerianus
Augustus; *arcem* = imperium, cfr.
 Ps. 642, S. I, 5, Cic. pro Lig. VII,
 22, in Cat. VI, 6, 11.

120. *scribitur*] „cuius imago in-
 primitur et titulus circumscribitur.“
Nebr., sic Iuven. VI, 204 *scripto*
radiat Germanicus auro. Sed posse
 quoque explicari *nummus omnis pen-*
ditur, iam notat Arev. Suffragatur

ita interpretanti v. 129. De qua Icto-
 rum formula vid. Plaut. Truc. I, 1,
 53, Benth. ad Hor. Ep. II, 1, 105,
 Dig. XII, 1, 40, XXVI, 7, 9, Brisson.
 de form. p. 510.

126. *induciarum*] „in certum
 diem dilationem, quasi gesturus po-
 stea bellum cum praefecto *inducias*
 vocat.“ *Nebr.* cfr. Gell. N. A. I, 25
Induciae sunt belli feriae.

- 145 Illic utrisque obtutibus
 orbes cavatos praeferens
 baculo regebat praevio
 errore nutantem gradum,
 et claudus infracto genu,
150 vel crure trunco semipes
 breviorve planta ex altera
 gressum trahebat inparem.
 Est ulcerosis artubus
 qui tabe conrupta fluat;
155 est, culus arens dextera
 nervos in ulnam contrahat.
 Tales plateis omnibus
 exquirat adsuetos ali
 ecclesiae matris penu,
160 quos ipse promus noverat.
 Recenset exin singulos
 scribens viritim nomina,
 longo et locatos ordine
 adstare pro templo iubet.
165 Praescriptus et iam fluxerat
 dies: surebat fervido
 iudex avarus spiritu

149. *Est* Parrh.; *clodus* 1 α, *Claudius* Sich. II III (non I); *gradu* supra *genu* b. 150. *truncus* Rat. b, *truncus* supra *fo* m. 156. *unum* R; *contrahit* A E p def. Cort. ad Luc. IV, 426. 158. *asuetos* W Weitz.; *alii* A. 160. *promus* Put. Boh. I α (pro div. lect.) Heins. Cell. Arev., *primus* A R Laur. α a b m q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb. [Vid. 37. 44], *primos* p. 165. *en iam* Gis. 166. *fervidus* O Put. Ald. Lugd. 167. *avarus* supra *fo auro* α, *auro* Ald. Lugd.

164. *pro templo*] „Ex hisce verbis et ex illis sequentibus Strophae 44 *per patentes porticus* et strophae 45 *ventum ad sacratam ianuam* est evidens, aliquam publicam Christianorum Ecclesiam cum porticu Romae tunc temporis extitisse. Profecto ante Diocletianaeam persecutionem plures huiusmodi Basilicas Christianos praesertim Romae habuisse egregie evincit Ven. Baronius anno 57, num. 83 et 100, quod falsi insinulatur a Plon-dello in Apol. pro Hieronymo, sed irritato conatu, ut Valesius animad-

vertit annot. in I. 6, Hist. Eccl. Rus. p. 120. Huiusmodi praeclarum Prudentii testimonium ad veritatem magis magisque confirmandam Baronio ibidem esset addendum; sienti alia plurima perutilia additamenta spuriis apocryphisque ex Annalium serie expunctis adhuc post Pagium facienda superessent, quod ipse Ven. et eruditissimus vir Baronius praestaret, si nunc in vivis ageret“ [Memorie della vita, del martirio, de' miracoli, del culto etc. di S. Lorenzi p. 92 di *FrancoESCO a Puteo*].

promissa solvi efflagitans.

Tum martyr: „Adsistas velim
 „coramque dispositas opes 170
 „mirere, quas noster Deus
 „praedives in sanctis habet:
 „videbis ingens atrium
 „fulgere vasis aureis,
 „et per patentes porticus 175
 „structos talentis ordines.“

It ille, nec pudet sequi:
 ventum ad sacratam ianuam,
 stabant catervae pauperum
 inculta visu examina. 180

Fragor rogantium tollitur:
 praefectus horrescit stupens,
 conversus in Laurentium
 oculisque turbatis minax.

Contra ille: „Quid frendens“ ait 185
 „minitaris, aut quid displicet?
 „num sordida haec aut villa,
 „num dispuenda existimas?
 „Aurum, quod ardentem sitis,
 „effossa gignunt rudera, 190
 „et de metallis squalidis
 „paenalis excudit labor:
 „torrens vel amnis turbidus

170. *dispositas* libb. castigationes ap. Heins. α a p Amstr. Heins. Cham. Cell. Obb., *dispostas* Laur. b m q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Arev. [Cfr. 268. 423. 511 etc.]. 177. *Ast* α. 180. *vultu* u. 181. *Fragor* supra *clamar* H. 183. *ad* Prag. 184. *que* om. Rat. a b m p q u Sich. tres Chor. Poett. 185. *furens* W, *frendens* supra *i* *furens* m. 186. *Minaris* emend. Parrh. 188. *dispuenda* A Put. 1 α Parrh. Weitz. Amstr. Obb., *despuenda* Laur. 2 α a b m p q u et relqq. edd. [Cfr. A. 1083]. 190. *Offossa* Ambr. prob. Heins., sed vid. Grammat. a Maio ed. l. l. p. 497; *stercora* margo trium Sich. 191. *squalidus* p. 192. *excludit* R Prag. 1 m u. 193. *Torrens et* B W Rat. m q margo trium Sich. Chor. Poett.; *turbidus* A E H (supra alt.) Laur. α a p u, *turbidis* b m q et edd.

190. *rudera*] *sunt proprie ruinae maceriarum* gl. a.

192. *paenalis labor*] *Rei enim mittebantur ad effodiendum aurum vel ad marmora incidenda* gl. a, cfr. Plaut. Capt. III, 5, 78, V, 1, 24, Plin.

Ep. X, 66, Clementinorum Epit. alt. a nobis primum ed. c. 180: *Ἡνίκα δὲ κατέλαβεν τὸν τόπον τῆς ὑπερορίας, ἐν τῇ ἐργασίᾳ τῆς τῶν μαρτύρων λατομίας περαιτέρω δύο χιλιάδων χριστιανούς εὗρεν αὐτοὺς μακροχρόνιᾳ γαργῇ καταδικασθέντας.*

- 195 „volvens arenis implicat,
 „quod terrulentum ac sordidum
 „flammis necesse est decoqui.
 „Pudor per aurum solvitur,
 „violatur auro integritas,
 „pax occidit, fides perit,
 200 „leges et ipsae intercidunt.
 „Quid tu venenum gloriae
 „extollis et magni putas?
 „Si quaeris aurum verius,
 „lux est et humanum genus.
 205 „Hi sunt alumpni luminis,
 „quos corpus artat debile,
 „ne per salutem viscerum
 „mens insolescat turgida.
 „Cum membra morbus dissicit,
 210 „animus viget robustior,
 „membris vicissim fortibus
 „vis sauciatur sensuum.
 „Nam sanguis in culpam calens
 „minus ministrat virium,
 215 „si fervor effectus malis
 „elumbe virus contrahat.
 „Si forte detur optio,
 „malim dolore asperrimo
 „fragmenta membrorum pati
 220 „et pulcer intus vivere.
 „Conmitte formas pestium
 „et confer alternas lues:
 „carnisne morbus foedior,
 „an mentis et morum ulcera?
 225 „Nostri per artus debiles
 „intus decoris integri,
 „sensus venusti innoxium

196. *dequoqui* A H Weitz. 200. *ipsae* exc. u. 202. *Extol-*
lens p. 208. *turbida* R. 209. *Dum* Laur. u; *dissicit* Laur. Rat. u,
dissecat Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cham., *dissicit*
 Cell. Arev. 211. *Mentis* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. 213. *Iam...*
cadens u. 215. *fervore* A; *effectus* H, *affectus* q. 222. *alteros*
 H; *lucet* corr. *uicis* Parrh.

210. *Tale est illud Apostoli: cum et potens* gl. a, II. Cor. 12, 10.
enim infirmior, tunc fortior sum

- „languoris expertes gerunt.
 „Vestros valentes corpore
 „interna conrumpit lepra, 230
 „errorque mancum claudicat
 „et caeca fraus nihil videt.
 „Quemvis tuorum divitum,
 „qui veste et ore praenitent,
 „magis probabo debilem, 235
 „quam quis meorum est pauperum.
 „Hunc, qui superbit serico,
 „quem currus inflatum vehit,
 „hydrops aquosus lucido
 „tendit veneno intrinsecus. 240
 „Ast hic avarus contrahit
 „manus recurvas et volam
 „plicans aduncis unguibus
 „laxare nervos non valet.
 „Istum libido fetida 245
 „per scorta tractum publica
 „luto et cloacis inquinat,
 „dum spurca mendicat stupra.
 „Quid ille fervens ambitu
 „sitemque honoris aestuans, 250
 „mersisne anhelat febribus

228. *Langoris* α q u, *Laboris* O Put. a (supra pro div. lect.) Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett.; *experti* q Weitz. (non P). 231. *mancum* supra *l mance* m, *mancus* Parrh. 233. *divitum* supra *l principum* W a, *principum* Ald. Lugd. Sich. tres Gis. l Fabr. Chor. Poett. 234. *Que* p; *oro* α = *auro* secundum huiusce cod. scribendi rationem; *praenitent* A E H P R scripti ap. Heins. α a m p q u Ald. Lugd. Weitz. Cell. Arev. Obb., *praenitet* b Sich. tres Fabr. Gis. in Emend. Chor. Poett. Amstr., *poenitet* ediderat Gis., unde mendum *poenitent* locum obtinuit ap. Heins. et Cham.
 236. *est* om. B q Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Cell. 237. *Nunc* q. 238. *curus* u. 239. *livido* Parrh., *lurido* Gis. ad oram.
 242. *et volam* Laur. α a p q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Obb., *in volam* W Prag. Rat. b m Gronov. obs. eccl. p. 59. Cell. Arev., *et volas* Gramm. l. l. p. 611. 243. *aduncis* Laur. α a q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell. Obb., *et uncis* Prag. Rat. b m Arev., *Et plicans uncis* Gronov. l. l.; *ungulis* 2 a A E P W supra; *ad uncas ungulas* p.
 245. *faetida* α. 249. *ambitum* B W Rat. b m Sich. tres Chor. Poett. Cell. Teol. 250. *Sitemque* E Put. Heins. Obb., *Sitique* Parrh. Weitz. Amstr., *Sitimque* cett. 251. *Mersusne* Parrh. prob. Arev.; *habebat* H.

231. *mancum*] *curus* *adob.* Iso. volam sinuatam, aduncos ungues,
 243. *unguibus*] „Avari manco- ita ut nervos intendere nequeant.“
 ram more curvatas manus adhibent, Cham.

- „atque igne venarum furit?
 „Quisquis tacendi intemperans
 „silenda prurit prodere,
 255 „vexatur et scalpit iecur
 „scabiemque cordis sustinet.
 „Quid invidorum pectorum
 „strumas retexam turgidas,
 „quid purulenta et livida
 260 „malignitatum vulnera?
 „Tute ipse, qui Romam regis,
 „contemptor aeterni Dei,
 „dum daemonum sordes colis,
 „morbo laboras regio.
 265 „Hi, quos superbus despicias,
 „quos execrandos iudicas,
 „brevis ulcerosos exuent
 „artus et incolumes erunt.
 „Cum carne corruptissima
 270 „tandem soluti ac liberi
 „pulcherrimo vitae statu
 „in arce lucebunt Patris,
 „non sordidati aut debiles,
 „sicut videntur interim;
 275 „sed purpurantibus stolis
 „clari et coronis aureis.
 „Tunc si facultas suppetat,
 „coram tuis obtutibus
 „istos potentes seculi
 280 „velim recensendos dari.

256. *sordis* supra *l cordis* a, *sordis* q. 261. *Tu et Prag.* Rat. b m q
 Sich. tres Weitz. (non P) Chor. Poett.; *geris* q. 262. *aeterni regis* R.
 263. *coles* Put. prob. Heins. Cham. Cell. 265. *despicias* 1 a. 268. *in-*
colomes m u. 269. *Quia* Weitz. (non RP), *Tum* u. 271. *pulcher-*
rimas 1 a. 272. *lucabat* 1 R, *lucabant* 1 a. 273. *sordidati ac*
debiles Rat. b m q. 277. *Tunc* a a b m p Ald. Lugd. Weitz. Obb. [Cfr.
 Bach. ad Tib. I, 1, 21. Hauthal. ad Pers. p. 316], *Tum* B Laur. q u Sich.
 tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. 279. *ponentes*
 1 a; *saeculis* 1 m.

255. *iecur*] cupiditatum sedes at-
 que focus philosophis, cfr. C. III,
 180.

264. *regio*] icterico, Cels. III, 24,
 cfr. interpp. ad Hor. A. P. 453.

276. *coronis aureis*] qui Christi
 militiam rite militaverint ad militum
 veterum similitudinem donabantur.
 Cfr. H. 927.

- „Pannis videres obsitos
 „et muculentis naribus,
 „mentum salivis uvidum
 „lipposque palpebra putri.
 „Peccante nil est tetrius, 285
 „nil tam leprosum aut putidum,
 „cruda est cicatrix criminum
 „oletque et antrum tartari.
 „Animabus inversa vice
 „conrupta forma infligitur, 290
 „quas pulcer adspectus prius
 „in corpore oblectaverat.
 „En ergo nummos aureos,
 „quos proxime spoponderam,
 „quos nec favillis obruat 295
 „ruina, nec fur subtrahat.
 „Nunc addo gemmas nobiles,
 „ne pauperem Christum putes,
 „gemmas corusci luminis,
 „ornatur hoc templum quibus : 300
 „cernis sacratas virgines,
 „miraris intactas anus,
 „primique post dampnum tori
 „ignis secundi nescias.
 „Hoc est monile ecclesiae, 305
 „his illa gemmis comitur:
 „dotata sic Christo placet,
 „sic ornat altum verticem.
 „Eccum talenta suscipe,

282. *maculentis* A E u. 283. *vivid.* R. 285. *Nihil* A q Ald.
 Lugd. Parrh., *Nichil* s. 286. *ao* Rat. b m; *putidum* A E H P R po-
 tiores ap. Heins. α a u Gis. ad oram Heins. Cham. Cell. Obb., *putridum* Laur.
 Rat. b m p q Ald. Lugd. Parrh. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett.
 Amstr. Arev. 289. *et uersa* u. 295. *Quod* H. 296. n R;
subtrahet 2 α. 299. *numinis* Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Chor. Poett.
 301. *Cerne* W Prag. b q, *Cerne* supra *l* is m, *Cernes* H; *uirginis* 1 α.
 302. *Mireris* B Sich. tres Gis. I Fabr. Chor. Poett.; *invirae anus* con.
 Gothofred. ad Cod. Theod. IX, 25, 2. 305. *munilo* 2 α p. 309. *Et*
cum p q, *Haec cum* u, *Haec tu* Parrh.; *talentum* B Sich. tres Fabr. Chor.
 Poett. Amstr., *alenta* 1 α (? *alenda*).

296. Luc. 12, 33.

302. *intactas anus*] „post nuptias
 primas.“ *Nebr.* Sunt potius sacratae

virgines (301), quae ad provectam
 usque aetatem castae vixerunt. Iis
 adduntur (304) viduae *secundi ignis*
nesciae. Cfr. Hieron. Ep. 48.

- 310 „ornabis urbem Romulam,
 „ditabis et rem principis,
 „fles et ipse ditior.“
 „Ridemur“ exclamat fremens
 praefectus „ac miris modis
 315 „per tot figuras ludimur,
 „et vivit insanum caput?
 „Inpune tantas, furcifer,
 „strophas cavillo mimico
 „te nexuisse existimas,
 320 „dum scurra saltas fabulam?
 „concinna visa urbanitas
 „tractare nosmet ludicris?
 „egon' cachinnis venditus
 „acroma festivum fui?
 325 „adeone nulla austeritas,
 „censura nulla est fascibus,
 „adeon' securem publicam
 „mollis retundit lenitas?
 „Dicis, libenter oppetam,
 330 „votiva mors est martyri.
 „Est ista vobis, novimus,
 „persuasionis vanitas.

310. *romulum* 1 a (gen. contr.?), *Romulam* Laur. 2 a cum relqq. scriptis et edd. 313. *fremens* supra *furens* Rat. α a, *furens* Ald. Lugd.

Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. (non E H P) Chor. Poett. Amstr. 314. *et*

Ald. Lugd. 316. *uicit* 1 a. 318. *capillo* T. 319. *necuisse* 1 a, *texuisse* p. 323. *Ergon'* Ambr. Parrh. Heins. Cham. Cell., sed

vid. Beier. ad Cic. Off. II, 18, 63, *Ego* H; *chachinnus* B; *deditus* u.

324. *Ac Romae* a Parrh. [*acroama* def. Gesu. in thes. s. v., et de verbi significat. vid. Ernest. ad Suet. Aug. 74], *Ac roma festivum fuit* q, *Romaeque festivum fui* u. 325. *ulla* p Ald. Lugd. 326. *est* om. u.

327. *Adeone* b m, *Adeo nec* q; *securem* Laur. α a 1 m u Parrh. Weitz. Heins. Cham. Cell. Obb., *securim* b 2 m p q Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev. 328. *retudit* a p Ald. Lugd. Parrh.

331. *Est ita* p.

316. *insanum caput*] Laurentius, ut 47 Valerianus *insanus dux*.

318. *strophas*] captionum laqueos, elusiones, Plin. Ep. I, 18 *Ego aliquid stropham invenio*.

321. *concinna*] *Concinnum est genus potionis ex diversis mixturis confectum; hinc concinnare dicitur componere* gl. a.

326. *censura*] *Censura, digni-*

tas, aestimatio Salmas. Nil impedit, quin praecedens *austeritas* ampliatur *censura* i. e. severitate, cui opponitur lenitas.

332. „Vanum et ineptum credebant ethnici in Christianis velle mori spe futurae vitae. Min. Fel. VIII, 9: *Proh! mira stultitia et incredibili audacia spernunt tormenta praesentia, dum incerta metuunt et futura;*

„Sed non volenti inperitiam,
 „praestetur ut mortis citae
 „conpendiosus exitus : 335
 „perire raptim non dabo.
 „Vitam tenebo et differam
 „paenis morarum iugibus,
 „et mors inextricabilis
 „longos dolores protrahet. . 340
 „Prunas tepentes sternite,
 „ne fervor ignitus nimis
 „os contumacis occupet
 „et cordis intret abdita.
 „Vapor senescens langueat, 345
 „qui fusus adflatu levi
 „tormenta sensim temperet
 „semiustulati corporis.
 „Bene est, quod ipse ex omnibus
 „mysteriarches incidit : 350
 „hic solus exemplum dabit,
 „quid mox timere debeant.
 „Conscende constratum rogam,

333. *impartiam* u. 338. *moratam* P Semestr. III, 8. 339. *Ut*
 Prag. 2 m. 340. *protrahat* W (supra) b m l u. 343. *Hos* 1 A.
 348. *Semustulati* b q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor.
 Poelt. Amstr. 350. *Mysteriarches* q; *incidat* Sich. tres Fabr. Chor.
 Poelt. 352. *Quod* Prag. b m Gis. ad oram Weitz. (non B) Amstr.
 353. *constructum* b m p q margo trium Sich. Gis. ad oram Weitz. (non P).

et dum mori post mortem timent,
interim mori non timent, Lact. VII,
 5: *Ita necesse est, sapientem pro*
stulto haberi, qui dum adpetit bona,
quae non cernuntur, dimittit e ma-
nibus, quae videntur... Quod acci-
dit nobis, cum neque cruciatum
neque mortem pro fide recusamus.
 Nota vocem *persuasionis*, quae pro
 opinione vana et inepta sumi sole-
 bat, et praesumptio etiam dicebatur.
 Min. Fel. IX, 4: *Audio, eos turpis-*
simae pecudis caput asini consecra-
tum inepta nescio qua persuasione
venerari. Ammianus, quamvis ethni-
 cus [Obbar. ad Boeth. p. XXXV],
 hanc constantiam in Christianis lau-
 dare videtur XXII, 11: *Qui deviare*
a religione compulsi pertulere cru-
ciabiles paenas adusque gloriosam

mortem intemerata fide progressi
et nunc martyres appellantur. "
Arev.

336. Arnob. II, 77: *Itidem et vos*
flammis, exiliis, cruciatibus, beluis,
quibus corpora lancinatis et divexa-
tis [diu vexetis Cod., diu vexatis
 ed. pr. Bas. Cant. Urs. Elm. L B. In
 cett. *divexatis* ex emend. mg. Urs.]
nostra.

337. August. tract. XXVII in lo.
 de S. Laurentio: *Non enim occisus*
est cito, sed cruciatus est in igne.
Diu vivere permissus est; immo non
diu vivere permissus est, sed tarde
mori compulsus est.

350. *mysteriarches*] Diaconorum
 primus, quorum erat fideles fidei my-
 steria docere.

- „decumbe digno lectulo.
 355 „Tunc, si libebit, disputa,
 „nil esse Vulcanum meum.“
 Haec fante praefecto truces
 hinc inde tortores parant
 nudare amictu martyrem,
 360 vincire membra et tendere.
 Illi os decore splenduit
 fulgorque circumfusus est,
 talem revertens legifer
 de monte vultum detulit :
 365 Iudaea quem plebs aureo
 bove inquinata et decolor
 expavit et faciem retro
 detorsit inpatiens Dei.
 Talemque et ille praetulit
 370 oris corusci gloriam
 Stephanus per imbrem saxeum
 caelos apertos intuens.
 Inluminatum hoc eminus
 recens platis fratribus,
 375 baptisma quos nuper datum
 Christi capaces fecerat.
 Ast inpiorum caecitas,
 os oblitum noctis situ
 nigrante sub velamine
 380 obducta clarum non videt :
 Aegyptiae plagae in modum,
 quae cum tenebris barbaros
 dampnaret, Hebraeis diem
 sudo exhibebat lumine.

355. *libebit* Prag. Rat. b m. 356. *Vulcanum* Prag. 358. *tor-*
rentes H. 359. *amictum* A Rat. b m q u Parrh.; *mart. amictu* R.
 360. *Vincere* 1 α, *Vinciri* a. 362. *que* om. α (forte *Fulgoris* scriptu-
rus erat). 366. *inquinat* p. 374. *fluctibus* supra alt. W.
 375. *ratum* coni. Heius. [Adv. I, 6]. 379. *levamine* R asserente
leepio contra Obbarium, qui ex eodem affert *levam*. 384. *exhibebant* u.

363. Exod. 32. 34, Act. 6. 7.
 369. Vid. ad v. 363.
 374. *recens platis fratribus*
 Continuat de Laurentio narratio
 post 362 interrupta. Cfr. 385. Nebr.
 dubius haeret, utrum de Stephani ful-
 gore agatur an de Laurentii. Cell.
 quoque de Stephano cogitasse videtur
 hisce vbb. sententiarum nexum indi-
 cans: „Christianos omnes, qui ad-
 stabant, caelum apertum vidisse, non
 autem paganos, indignos tanta luce.“

Quin ipsa odoris qualitas, 385
adusta quam reddit cutis,
diversa utrosque permovet:
his nidor, illis nectar est.

Idemque sensus dispari
variatus aura, aut adficit 390
horrore nares vindice,
aut mulcet oblectamine.

Sic ignis aeternus Deus:
nam Christus ignis verus est,
is ipse complet lumine 395
iustos et urit noxios.

Postquam vapor diutinus
decoxit exustum latus,
ultro e catasta iudicem
compellat adfatu brevi: 400

„Converte partem corporis
„satis crematam iugiter
„et fac periculum, quid tuus
„Vulcanus ardens egerit.“

Praefectus inverti iubet. 405
Tunc ille: „Coctum est, devora
„et experimentum cape,
„sit crudum an assum suavius.“

Haec ludibundus dixerat,
caelum deinde suspicit 410
et congemiscens obsecrat
miseratus urbem Romulam.

„O Christe numen unicum,
„o splendor, o virtus Patris,
„o factor orbis et poli 415
„atque auctor horum moenium!

„qui sceptrā Romae in vertice

387. *Diverse* Rat. b (heic praevia literae ultimae litura). 390. *Va-*
riatur Ald. Lugd. 394. *verus ignis* I R. 396. *uret* A E P, *arcet*
supra *urit* p. 399. *castasta* q. 400. *affectu* supra alt. H.
402. *crematum* p u. 407. *experimento* B. 408. *Sic* H.
411. *congemiscens* A I α. 413. *nomen* Ambr. Put. [Cfr. III, 139
C. VI, 100; respicere videtur ad Philipp. 2, 9]. 414. *virtutis* q.

388. *nidor*] „*nidor* impiis, *nectar*
baptizatis.“ *Fr. a* Put.
399. *Vid.* I, 56.

404. *Vulcanus*] *ignis dicitur* Iso
Hor. Od. I, 4, 8 *Vulcanus ardens*
urit affecinas.

- „rerum locasti sanciens
 „mundum Quirinali togae
 420 „servire et armis cedere :
 „ut discrepantum gentium
 „mores et observantiam
 „linguasque et ingenia et sacra
 „unis domares legibus.
 425 „En omne sub regnum Remi
 „mortale concessit genus,
 „idem loquuntur dissoni
 „ritus, id ipsum sentiunt.
 „Hoc destinatum, quo magis
 430 „ius Christiani nominis ,
 „quodcunque terrarum iacet,
 „uno inligaret vinculo.
 „Da, Christe, Romanis tuis,
 „sit Christiana ut civitas,
 435 „per quam dedisti, ut caeteris
 „mens una sacrorum foret.
 „Confoederentur omnia
 „hinc inde membra in symbolum :
 „mansuescat orbis subditus,
 440 „mansuescat et summum caput.
 „Advertat abiunctas plagas
 „coire in unam gratiam,
 „fiat fidelis Romulus

419. *Et mundum m.* 420. *caedere u.* 425. *omne sed reg-*
num p. 428. *ad ipsum* Ald. Lugd. 429. *Quod* W b m.
 431. *Quodcunque* vetustiores Heinss. i Rat. α b m Ald. Lugd. Sich. tres
 Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Heinss. Cell. Arev., *Quocunque* A R a p q u
 Gis. ad oram Amstr. Obb., *Quacumque* O. 432. *illigares* B Rat. Sich.
 tres Fabr. Gis. ad oram Chor. Poett. Teol. ad oram. 434. *Christiani*
 Ald. Lugd. 437. *Confederantur* O Put. i α m (non Laur.), *Confoe-*
derantur Ald. Lugd. Parrh. Heinss. Cham. Cell., *Cumfederentur* scr. q.
 439. *Mansuescit* i α m Ald. Lugd. Heinss. (ut videtur ex O Put.) Cell. (non
 Laur.); *et orbi* a, sed gl. esse videtur *et* (non Laur.). 441. *adiunctas*
 A B E H P 2 R W (in quo rasor mutavit, quod parum intellexit) a b p u Sich.
 tres Fabr. Gis. Gif. l. i. p. 361. Chor. Poett. [Cfr. S. II, 816].

419. *Quirinali togae* Cfr. Gell.
 N. A. I, 2, 4 *gentemque omnem to-*
gatam totumque nomen Latinum.

425. *Remi* Cfr. ad Symm. II, 299.

435. *per quam dedisti, ut caete-*
ris „quod plurimae gentes Romanis
 subiectae essent, ex Romano imperio

ad ipsas patefacta via est evangelio,
 ut facilius cursus apostolis esset.“
 Cell. Cfr. Ignat. ined. martyr. c. III
 (nostr. PP. Apost. ed. p. 371) καὶ
 ἡ πρότερον ἀμιξία τῶν ἔθνων καὶ
 τὸ πρὸς ἀλλήλους μῖσος διελύθη ἐκ
 τῆς τοῦ σωτήρος ἡμῶν ἐπιδημίας.

- „et ipse iam credat Numa.
 „Confundit error Troicus 445
 „adhuc Catonum curiam
 „veneratus occultis focis
 „Phrygum penates exules.
 „Ianum bifrontem et Sterculum
 „colit senatus, horreo 450
 „tot monstra patrum dicere,
 „et festa Saturni senis.
 „Absterge, Christe, hoc dedecus,
 „emitte Gabriel tuum,
 „agnoscat ut verum Deum 455
 „errans Iuli caecitas.
 „Et iam tenemus obsides
 „fidissimos huius spel:
 „hic nempe iam regnant duo
 „apostolorum principes. 460
 „Alter vocator gentium,
 „alter cathedram possidens

444. *caedat* u. 445. *horror* q. 447. *Veneratur* B 1 R b 1 m p Parrh. Sieh. I Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr., *Venerantur* Sieh. II III.

448. *Frigum* B W u. 451. *referens* 1, ad oram dicere. 452. *senes* 1 a. 454. *Et mitte* q u; *gabriel* a b, *Gabrielem* u. 456. *Iulica* B R Sieh. tres Gis. I Chor. Poett., *Iulia* W (supra) Weitz. (non P) Amstr., *Iula* Gis. ad oram Cauch., *Iulii* p [Cfr. Heins. Adv. p. 375]; *civitas* W supra.

445. *Troicus*] Aeneas secum penates advexit.

447. *occultis focis*] igne Vestalium in locis abditis ardente, Virg. Aen. II, 295... *et manibus vittas Vestamque potentem Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.*

449. *Sterculum*] Macrobi. Sat. I, 7: *Cyrenenses fici recentibus coronantur, placentasque mutuo misitant, mellis et fructuum repertorem Saturnum aestimantes; hunc Romani etiam Stercutum (Sterculum) vocant, quod primus stercore fecunditatem agris comparaverit.* Cfr. Plin. H. N. XVII, 9, Lact. I, 20, 36, August. C. D. XVIII, 15.

456. *Iuli caecitas*] „caeci Iulidae, posteritas Iulii, Aenea nati: hi sunt Romani. Virg. Aen. I, 288 *Iulius, a*

magno demissum nomen Iulo.“ *Cell.*

460. *principes*] „Petrus et Paulus. Creditum enim ab omni fere Patrum choro, Petrum Romae fuisse et Romae subisse crucis supplicium. An vero *cathedram possederit* alia quaestio est. Vid. Frid. Spanhemii Dissert. Histor.“ *Cell.* Cfr. Hymn. XII, Ep. Clem. Rom. ad lac. I, Euseb. hist. eccl. III, 1, Lact. de Mort. Persec. II, 6, Cellar. Diss. acad. p. 619, G. Cortesii S. R. E. Cardinalis de Romano itinere gestisque principis Apostolorum Libri duo: V. A. Constantius recensuit, notis illustravit, Annales SS. Petri et Pauli et appendicem monumentorum adiecit, Romae 1770.

462. *cathedram possidens*] vid. XII. not. praeviam.

- „primus recludit creditas
 „aeternitatis ianuas.
 465 „Discede, adulter Iuppiter,
 „stupro sororis oblite,
 „relinque Romam liberam
 „plebemque iam Christi fuge.
 „Te Paulus hinc exterminat,
 470 „te sanguis exturbat Petri,
 „tibi id, quod ipse armaveras,
 „factum Neronis occit.
 „Video futurum principem
 „quandoque, qui servus Dei
 475 „tetrīs sacrorum sordibus
 „servire Romam non sinat:
 „qui templa claudat vectibus,
 „valvas eburnas obstruat,

463. *Primus* HPR (ap. Obb.) W Altin. 1 Ambr. T3rr. 2 Rat. a 1 b 2 m p
 qu Parrh. margo trium Sich. Gis. ad oram Weitz. Obb., *Primos* A, *Primas*
 2 Ambr., *Primam* NR (ap. Heins.) O T W supra 1 Rat. Put. a 2 b 1 m (in hoc
 iterum *Primam* ad oram) Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.
 Heins. Cell. Arev.; *creditus* Ambr. 466. *oblitas* u. 468. Aliqui
 ap. Arev. interpungunt: *Plebemque iam Christi: fuge.* 471. *amaueras*
 2 b. 474. *servos* n pro dic. lect. Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett.

473. *futurum principem*] „Inter-
 pretes omnes cum veteres tum recen-
 tes hunc principem affirmant esse
 Constantinum. Equidem magis credo,
 a Prudentio suum vel potius nostrum
 Theodosium laudari. Theodosius enim
 vere ille fuit, qui Romam servire
 idolis vetuit, templa clausit vectibus
 et fecit, ut aera innoxia starent, quae
 olim habebantur idola, dum permisit,
 stare simulacra *artis pretio, non*
divinitate metienda. Vid. lib. I in
 Symm. v. 503. De eodem Theodosio
 post Prudentium ita scribit Orosius
 lib. VII, c. 34: *Cum afflictum ac*
pene collapsum reipublicae statum
videret (Gratianus), *eadem provi-*
sione, qua quondam legerat Nerva
Hispanum virum Traianum, per
quem respublica reparata est, legit
et ipse Theodosium, aequae Hispan-
um virum, et restituendae reipu-
blicae necessitate apud Syrmium
purpuram induit, Orientisque et

Thracias simul praefecit imperio,
in hoc perfectiore iudicio; quia cum
in omnibus humanae vitae virtutibus
iste par fuerit, in fidei sacramento
religionisque cultu sine ulla com-
paratione praecessit: siquidem ille
persecutor, hic propagator eccle-
siae. Animadvertendum est, usque
 ad Theodosii imperium praecipuam
 nobilitatem Romanam idolorum cultui
 fuisse addictam. Augustinus Confess.
 lib. VIII, c. 2 de Victorino loquens ait:
Statuam in Romano foro meruerat
et acceperat usque ad illam aetatem
venerator idolorum sacrorumque
sacrilegorum particeps, quibus tunc
tota fere Romana nobilitas spira-
bat. Arev. Sed Hieron. ad Esai.
 I, 2, V, p. 13. B. iam de Constantino
 Magno scripsit, *sub quo et infidelitas*
universarum gentium et turpitudine
deleta est. Illum poeta ante oculos
 habuisse videtur.

„nefasta dampnet limina
„obdens aenos pessulos. 480

„Tunc pura ab omni sanguine
„tandem nitebunt marmora;
„stabunt et aera innoxia,
„quae nunc habentur idola.“

Hic finis orandi fuit 485
et finis idem vinculi
carnalis, erupit volens
vocem secutus spiritus.

Vexere corpus subdittis
cervicibus quidam patres, 490
quos mira libertas viri
ambire Christum suaserat.

Repens medullas indoles
adflarat et coegerat
amore sublimis Dei 495
odisse nugas pristinas.

Refrixit ex illo die
cultus deorum turpium,
plebs in sacellis rarior:
Christi ad tribunal curritur. 500

Sic dimicans Laurentius
non ense praecinxit latus:
hostile sed ferrum retro
torquens in auctorem tulit.

Dum daemon invictum Dei 505

479. *Nefasta* P omnes Heinss. Laur. α a p q u Ald. Lugd. Parrh. Sieb. tres Chor. Poett. Heins. Cham. Cell. Obb., *Nefanda* Prag. Rat. b m Fabr. Gis. Weitz. Amstr. Arev. [Cfr. Heins. ad Ov. A. A. II, 636]; *lumina* 1 q.

480. *aenis pessulis* Parrh., *aëno pessulos* Gis. 483. ut A N R Altin. q u; *uera* Ald. Lugd. 485. *Hinc* Amstr. Obb. 486. *item* margo trium Sieb.; *vincula* Ald. Lugd. 487. *volans* Ruinart. Gall.

489. *vexare* A. 493. *Replens* R Ambr. T3rr. Cauch. Cell.; *indolis* α, *intimas* Laur. u. 500. *curstat* con. Cauch. 505. Tam m Arev., um litera initiali oppressa p.

490. *quidam patres*] Martyrol. Rom. IV idus Aug.: *Laurentius in oraticula ferrea assatus martyrium complevit, cuius corpus a beato Hippolyto et Iustino presbytero sepultum fuit.*

499. *plebs in sacellis rarior*] Iam Plin. de Christianis ad Traianum (X, 96): *Neque enim civitates tantum,*

sed vicos etiam atque agros superstitionis istius contagio pervagata est. Quae videtur sisti et corrigi posse. Certe satis constat, prope iam desolata templa coepisse celebrari, et sacra solennia diu intermissa repeti, passimque venire victimas, quarum adhuc rarissimus emtor inveniebatur.

testem lacescit praelio,
perfossus ipse concidit
et stratus aeternum iacet.

510 Mors illa sancti martyris
mors vera templorum fuit:
tunc Vesta Palladios lares
inpune sensit deseri.

Quidquid Quiritum sueverat
orare simpuvium Numae,
515 Christi frequentans atria
hymnis resultat martyrem.

Ipsa et senatus lumina,
quondam Luperci aut Flamines,
apostolorum et martyrum
520 exosculantur limina.

Videmus inlustres domus,
sexu ex utroque nobiles,
offerre votis pignera

511. *Pallidios E, Palladis a, Palladeos b.*

512. *deseri H.*

514. *Orare simpuvium Numae* 2 A N O (sed heic praecedit v. *Ornare res impias Numae* P (supra) T (*simpuvium*) W (*simpubium*) Put. Rat. T2rr. α (*simpuium*) priorib. abr. a (pro div. lect.) b (*simbubum*) m (*sinpubium*) q (*simpuium*) Weitz. (*simpubium*) Cauch. Heins. Cell. Arev. Öbb. [Cfr. Iuven. VI, 342. Fest. p. 149. ed. Lind. *Vas parvum non dissimile cyatho, quo vinum in sacrificiis intellegatur*. Apulei. Apol. p. 285. Iahn. ad Pers. II, 59 etc.], *Orare res impias Numae* 1 A R (ut videtur), *Ornare simpuvium Numae* a Gif. (hic quidem *simpubium*), *Ornare res impias Numae* E (ad oram *simpubium*) H (heic *sinpubium* supra, et ad oram *Ornare nenias Numae*) P α (pro div. lect.) m (pro div. lect.) p, *Ornare res Numae impias* Laur. u, *Ornare res vanas Numae* Ald. Lugd. Sich. tres Torn. Fabr. Chor. Poett., *Ornare nenias Numae* Gis. Amstr. 516. *martyrum* Chor. Poett. probo. 518. *et* Heins. Cham. (non Cell.). 519. *aut* Parrh.

520. *lumina* q.

521. *domo* Parrh.

523. *pignora* Laur. u.

511. *Palladios lares*] „Igneis Vestae Palladius dicitur, tum quia apud Vestales Palladium conservabatur, tum quia Athenis urbe a Pallade condita hic ignis aut originem habuit, aut singulari honore colebatur. S. II, 964 sqq. Etai autem Prudentius dicat: *Tum Vesta*, tamen de suo tempore loquitur, ut ex versibus sqq. liquido patet. Denique Lares esse ignes aut pro eis accipi docent glossae Isonis et Marietti. Ignis sacer erat Laribus, et, ut ego puto, instrumenta ipsa ferrea, quae ad ignem alendum, conservandum et ad eiusdem usum circa

focum erant, quibusdam imagunculis erant ornata, quae pro diis Laribus colebantur.“ Arev. „Quid plura? Palladii Lares vocantur Palladium, illud *pignus et tutela imperii Romanum*, quod Vestales custodiebant, neque de ignibus hic sermo est: Liv. V, 52, XXVI, 27, Ov. Fast. VI, 365, Dion. Halic. I, 67, Herzberg de diis Rom. patriis p. 89.“ Öbb.

514. *simpuvium*] Iuven. VI, 342 *simpuvium ridere Numae*.

518. *Luperci*] Antonius quoque Lupercus fuit, Cic. Philipp. II, 33 extr.

clarissimorum liberum.

Vittatus olim pontifex
adscitur in signum crucis,
aedemque Laurenti tuam
Vestalis intrat Claudia. 525

O ter quaterque et septies
beatus urbis incola,
qui te ac tuorum conminus
sedem celebrat ossuum:
cui propter advolvi licet,
qui fletibus spargit locum,
qui pectus in terram premit,
qui vota fundit murmure. 535

Nos Vasco Hiberus dividit
binis remotos Alpbis
trans Cottianorum iuga,
trans et Pyrenas ninguidos. 540

Vix fama nota est, abditis
quam plena sanctis Roma sit,
quam dives urbanum solum
sacris sepulcris floreat.

Sed qui caremus his bonis,
nec sanguinis vestigia 545

527. *Eademque ad Laurentium* m. 528. *claudia* α α b m p 2 q u
Ald. Lugd., *claudiam* l q adiective. 529. *et septies* 1 α, o *septies*
Fabr. Gis. Chor. Poett. 531. *te praesentem* 1 A E P (alt. ad oram) a
(ad oram: *alii habent ac tuorum*) p u Act. Sanet. 532. *Sede* H; *caele-*
lebrabat α, *celebrant* 1 b; *ossium* b m Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor.
Poett. Amstr. 533. *Qui propter* u. 535. *aspectus* A a (supra
pectus) p u, *ad spectus* coni. Obb. 536. *murmurae* Put., *murmura*
Heins. Cham. Cell. 537. *unasco* p; *Hiberos* Altin. Cauch. Chor. Poett.
538. *remoto* A, *remotis* 1 R. 539. *cottianorum* u Ald. Lugd.
540. *ninguidos* R, *ningidos* Amstr. Chor. Poett.

527. *aedemque*] „Aediculam Lau-
rentii sepulcro appositam. Quod enim
ad martyrum sepulcra orabant veteres
Christiani, etiam oratoria et sacella
ibi fuerant condita.“ *Cell.* Sed iam
Constantinus S. Laurentio basilicam
in agro Verano aedificandam curavit.
Vid. ad XI, 215.

528. *Claudia*] *familia erat quae-*
dam, quae Vestam deam colebat
gl. a. Ad illam Claudiam respicit, de
qua Ov. Fast. IV, 305 *Claudia Quinta*

genus Claudio referebat ab alto, Sil.
XVII, 34. Illa autem totum Vestalium
coetum repraesentat iamiam Christum
confitentium.

536. Etiam Franciscus a Puteo
murmura legit explicatque: „Heic
vota murmura dixit pro *votiva*, ut
supra *votas opes* [v. 41]; itaque *vota*
murmura significant votivas oratio-
nes, seu preces votis plenas sancto
martyri Laurentio nuncupatas.“

videre coram possumus,
caelum intuemur eminus.

550 Sic, sancte Laurenti, tuam
nos passionem quaerimus:
est aula nam duplex tibi,
hic corporis, mentis polo.

Illic inenarrabili
adlectus urbi municeps,
555 aeternae in arce curiae
gestas coronam civicam.

Videor videre inlustribus
gemmis coruscantem virum,
quem Roma caelestis sibi
560 legit perennem consulem.

Quae sit potestas credita
et muneris quantum datum,
probant Quiritum gaudia,
quibus rogatus adnuis.

565 Quod quisque supplex postulat,
fert inpetratum prospere:
poscunt, litantur, indicant
et tristis haud ullus redit:
ceu praesto semper adsies,

548. *tuemur* Parrh. 549. *Hic u.* 554. *urbis q.* 555. *Aeterne*
E H W Weitz. 556. *Gestis* Weitz. ex E, *Gestans* R. 564. *ro-*
gatur 1 a. 565. *Quo A.* 567. *litantur* Ald. Lugd. Nebr. Sich.
tres Gis. Amstr. Arev. Obb: (qui codd. ?), *litatur* Chor. Poett., *jocantur* B
R Ambr. Prag. Rat. T3rr. et relqq. ap. Heins. (excepto Altin.) a b m q Parrh.
margo trium Sich. Gis. ad oram (*al. licenter* ibidem), *iocanter* supra *laetan-*
tur W, *laetantur* A E P Altin. Laur. a p u, *latenter* supra *letantur* H,
licentur Fabr., *licenter* Weitz. Cham. Cell., *litant et* con. Arev.

569. *Tu praesto con. Arev. ; adsias a.*

551. *aula*] Vid. supra 527.

553. *inenarrabili...urbi*] *caelesti*
Ierusalem Apoc. 21, 10; 559 *Roma*
caelestis.

556. *coronam civicam*] *civica est*
proprie corona quercea, qua ille
donabatur, qui cives liberasset; hinc
Laurentius civicam coronam habere
dicitur, quia cives liberavit ab idolis
gl. a. In Serv. Sulp. Galbae aliorum-
que Imp. nummis: *Ob Civ. Serv.*
Cfr. Plin. H. N. XVI, 4, Gell. N. A.
V, 6, Schmeizel. de coron. p. 114.

Varia, quae ad Laurentii martyris
cultum respiciunt, primaeva monu-
menta in opusculo: *Memorie della*
vita etc. di S. Lorenzo martire et ap.
Arev. p. 932, 936 aere expressa in-
veniuntur. Sed omnium mentione
dignissimum est in cryptis Neapolita-
nis pictura Laurentium corona civica
donatum effigians. Vid. Bellermann.
Ueber die aeltesten christlichen Be-
grabnisstaetten und besonders die
Catacomben zu Neapel tab. VII, p.
79, 80.

tuosque alumpnos urbicos 570
lactante complexus sinu
paterno amore nutrias.

Hos inter, o Christi decus,
audi poetam rusticum
cordis fatentem crimina 575
et facta prodentem sua :

indignus agnosco et scio,
quem Christus ipse exaudiat,
sed per patronos martyres
potest medelam consequi. 580

Audi benignus supplicem
Christi reum Prudentium,
et servientem corpori
absolve vinclis seculi.

III. IN HONOREM EULALIAE MARTYRIS.

Germine nobilis Eulalia,
mortis et indole nobilior,

570. *orbicos* 1 α. 571. *Lactente* 1 α 1 a, *Lazante* ad oram
t lactante m, *luctante* 1 Prag. Ald. (non Lugd.) Gall.; *complexos* 1 Prag.
1 Rat. 1 α 1 m supra t u; Laur. tenet vulg. 574. *Audi et poetam* B
Prag. Rat. m Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev., et om. Laur.
α a b p q u Ald. Lugd. Parrh. Gis. Weitz. Heins. Obb. 579. *martyras*
vetustiores Heins. 1 α Weitz. Heins. Cell. (non Laur.). 580. *medel-*
lam α, *medela* Prag. Rat. a b m. 584. *Abluc* Sich. tres.

Incipit ymnus in honore passionis Eulaliae B. martyris Rat., *Hym-*
nus in honorem passionis Eulaliae beatissimae martyris α et sim. Heins.,
Hymnus in honore passionis Eulaliae beatissimae virginis a, *Aurelii pru-*
dentii clementis V. C. Hymnus in honore Eulaliae martyris b, *Aurelii*
Prudentii Clementis V. C. incipit ymnus in honore beate martyris Eula-
liae m, nulla inscriptio p, *Hymnus III in B. Eulalam* q, *Passio Sanctae*
Eulaliae Virginis u, Breviarium Mozarab. hunc hymnum officio S. Eulaliae
inserit, sed corrupte. 2. *Moris at* con. Cauch., *Mortis at* Fabr.
Gis. Weitz.

570. *alumpnos urbicos*] „Tu, o Chemnitius Concil. Trident. Parte
Laurenti, complexus lactante sinu III, ubi etiam hoc Prudentii carmen
Romanos, qui tui sunt alumni, eos p. 437 examinatur.“ *Cell*.
tanquam pater, sive amore paterno 584. *seculi*] mundi, vid. P. X,
nutri.“ *Arev* Cfr. Cic. Verr. V, 66, 167, Virg. Aen. VI, 877, Hor. Od.
III, 18, 4. 167.

579. *patronos martyres*] „Ori- III. „Eulaliae martyris, quae in
ginem et progressum invocationis initio sec. IV. passa est, primus Pru-
Sanctorum praeclare exposuit B. dentius mentionem incit, quem in
enarranda huius virginis historia Isi-

Emeritam sacra virgo suam,
culus ab ubere progenita est,
5 ossibus ornat, amore colit.

Proximus occiduo locus est,
qui tulit hoc decus egregium,
urbe potens, populis locuples,
sed mage sanguine martyrii
10 virgineoque potens titulo.

Curriculis tribus atque novem
tris hiemes quater attigerat,
cum crepitante pyra trepidos
terrui aspera carnifices
15 supplicium sibi dulce rata.

Iam dederat prius indicium,
tendere se Patris ad solium,
nec sua membra dicata toro:
ipsa crepundia repulerat,
20 ludere nescia pusiola.

Spernere sucina, flare rosas,

6. *occiduo* A. 7. *attulit* Prag.; *Qui tulit egregium decus hoc*
scheda Barth. 8. *Orbe* Cham., *Aree* conl. Arev. 9. *mage* supra
tis b; *martyris* Prag. metro obnitente. 12. *Tris* a 1 b m p q Ald.
Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett., *Treis* Fabr. Gis. Amstr., *Tres* Laur.
a 2 b u et reliq. edd. 18. *dicato* 1 A, *dicare* Rat., *dicata* supra *tre*
m. 21. *flare* B a a b m margo trium Sich. Weitz. Cham. Cell. Arev.,
flore O Ambr. prob. Cham., *flere* A R p q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis.
Chor. Poett. Amstr. Heins. cum potioribus suis (quamquam *flare* rectum puta-
vit) Obb.

dor. (Orig. XV, 1), Fortunat. (carm. VIII, 4), Gregor. Turin. (glor. mart. I, 39) et cet. sequuntur. Qua de causa male agunt, qui eam cum Gisel. et Iosepho Pedros y Riera (iusta repulsa del argumento negativo y equivocaciones, en que cimentaba la defensa de su censura, que dio a luz el M. R. P. M. Fr. Agustin Sala a fin d'impugnar algunos hechos del martirio de la insigne virgen, y protomartir S. Eulalia Barcilonesa. Por D. I. Pedros y Riera. Madrid, 1787. 4.) ab Arevalo laudato cum Eulalia Barcilonensi confundunt, quam Eulogius (memor. mart. I, 18, vixit sec. IX) primus commemorat. Alterius, Emeritensis (v. 4.), dies festus IX. Dec., ab aliis X. et XII. eiusdem mens. agitur, cfr. Thomas. cod. sacr. p. 305, Florez.

Hispan. sacr. LXI. p. 6, Mabillon. Annal. III, p. 417, Bayer. de S. Laurent. I. I., Les vies des Saints VIII, p. 264, 457. "Obb. Inter Prudentii carmina hocce gravitate pia conceptionisque venustate longe praeceminet.

3. *Emeritam*] Augustam Emeritam Lusitaniae, nunc *Merida*, vid. Parthey et Pinder Itinerarium Antonini Aug. et Hierosolymitanum s. v.

6. *occiduo*] soli, poetae quippe in Tarraconensi provincia degenti. Cfr. Ov. Fast. I, 314. Barth. Adv. V, 21.

14. *aspera*] „in se ipsam talia perpetrando.“ *Nebr.*, *fortis* gl. a. Bone, vid. 32, 39, 64, 127.

21. *Spernere*] sc. *coepit*, — *sucina*] *gemmas fulvicoloras, quae ex lacrimis arborum fluunt et in lapidem durescunt; et sunt succina a*

fulva monilia respuere,
ore severa, modesta gradu,
moribus et nimium teneris
canitiem meditata senum. 25

Ast ubi se furiata lues
excitat in famulos Domini
Christicolasque cruenta iubet
tura cremare, iecur pecudis
mortiferis adolere deis : 30

Infremuit sacer Eulaliae
spiritus ingentique ferox
turbida frangere bella parat,
et rude pectus anhela Deo
femina provocat arma virum. 35

Sed pia cura parentis agit,
virgo animosa domi ut lateat,
abditā rure et ab urbe procul,
ne fera sanguinis in pretium
mortis amore puella ruat. 40

Ille perosa quietis opem
degeneri tolerare mora,
nocte fores sine teste movet
septaque claustra fugax aperit
inde per invia carpit iter. 45

Ingreditur pedibus laceris
per loca senta situ et vepribus
angelico comitata choro :
et licet horrida nox sileat,
lucis habet tamen illa ducem. 50

Sic habuit generosa patrum
turba columpniferum radium,

22. *munilia* 2a. 23. *serena* Amstr. Obb. (e codd. ?); *gradum* N R
Heins. (non Cell.). 26. *dies* Prag. b, *dies* supra *l* lues Rat., *luis* m.
28 *que* om. 1 Rat. 30. *diis* a u, *dīs* q. 32. *ingeniumque* T cod.
Ruinart.; *ferax* cod. Barth. 48. *comitatu* Prag. adversante metro.

succo dicta oscula in ore infantum
Iso, *sucinum est electrum arboris*,
id est resina, quam solent mulieres
confricare manibus, et ea faciem
superducere ad provocandum cutis
candorem gl. a.

26. *furiata lues*] *persecutio* Iso.

39. *fera*] „offerata amore mar-
tyrii.“ Nebr.

47. *per loca senta*] Virg. Aen.
VI, 462 *Per loca senta cogunt noc-*
temque profundam.

52. Exod. 13, 21, C. V, 59 sqq.

- scindere qui tenebrosa potens
nocte viam face perspicua
55 praestitit intereunte chaos.
Non aliter pia virgo viam
nocte secuta diem meruit,
nec tenebris adoperta fuit,
regna Canopica cum fugeret
60 et super astra pararet iter.
Illa gradu cita pervigili
milìa multa prius peragit,
quam plaga pandat Eoa polum,
mane superba tribunal adit,
65 fascibus adstat et in mediis
vociferans: „Rogo, quis furor est
„perdere praecipites animas
„et male prodiga corda sui
„sternere rasilibus scopulis
70 „omnipatremque negare Deum?
„quaeritis, o miseranda manus,
„Christicolum genus? En ego sum
„daemonicis inimica sacris,
„idola protero sub pedibus,
75 „pectore et ore Deum fateor.
„Isis, Apollo, Venus nihil est,
„Maximianus et ipse nihil:
„illa nihil, quia facta manu,

55. *Perstitit* A E. 56. Barth. Adv. V, 21. ex scheda quadam hunc versuum ordinem protulit: 55. 58. 59. 60. 56. 57. 61 prob. Arev. (Tom. I, p. 173.), versum 59 de itinere explicans, quod noctu Israelitae factitabant. [Cfr. Exod. 13, 21]. 59. *Canopia* T 1 m; *Regna cum fugeret canopica* Prag. 66. *quid a; pudor u* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett.

70. *Omnipatremque* coni. Arev. 72. Post hunc v. irrepserunt in Ald. Lugd. duo: *Proxima dotibus et thalamo. Non mouet aurea pompa chori* (Emend. *thori*), qui suo loco v. 110 iterum ab Aldo immittuntur. 74. *pro-tera* 1 R; *Et simulachra terens pedibus* priorib. abr. Rat. 76. *nichil* p. constanter.

55. *chaos*] *confusione noctis* gl. a, cfr. C. V, 3, Stat. Silv. III, 2, 92.

59. *Canopica*] *Aegyptia*; *Aegyptus enim tenebrae interpretatur. Est autem Canopus civitas Aegypti dicta a Canopo gubernatore Menelai illic sepulto* gl. a. Mundi atque mundanae vanitatis regnum primaevus Christianis Aegyptus praefigurat. An

ob multifariam ibi idololatriam? Cfr. P. X, 254 sq., Ignatii martyr. ined. 2 (p. 369 nostrae PP. Apost. Opp. ed.).

65. *fascibus... in mediis*] inter praetoris adparitores.

69. *rasilibus scopulis*] *Idolis delatis in lapidibus* gl. Rat., cfr. ad S. I, 210 Heinsii coniect. *caesa*.

76. *Isis*] Vid. Min. Fel. 21.

„hic, manuum quia facta colit,
 „frivola utraque et utraque nihil. 80
 „Maximianus opum dominus,
 „et tamen ipse cliens lapidum,
 „prostituat voveatque suis
 „numinibus caput ipse suum:
 „pectora cur generosa quatit? 85
 „Dux bonus, arbiter egregius
 „sanguine pascitur innocuo,
 „corporibusque plis inhians
 „viscera sobria dilacerat
 „gaudet et excruciare fidem. 90
 „Ergo age, tortor, adure, seca,
 „divide membra coacta luto:
 „solvere rem fragilem facile est.
 „Non penetrabitur interior
 „exagitante dolore animus.“ 95
 Talibus excitus in furias
 praetor ait: „Rape praecipitem,
 „lictor, et obrue supplicis:
 „sentiat esse deos patrios,
 „nec leve principis inperium. 100
 „Quam cuperem tamen ante necem,
 „si potis est, revocare tuam,
 „torva puellula, nequitiam.
 „Respice gaudia quanta metas,
 „quae tibi fert genialis honor. 105
 „Te lacrimis labefacta domus
 „prosequitur generisque tui
 „ingemit anxia nobilitas,
 „flore quod occidis in tenero,

80. *Utraque frivola* priorib. abr. Rat., *Frivolum utrumque et utrumque* conl. Cauch., *et utraque nihil* om. 1 A. 88. *que* om. Prag.

102. *es* B H vetustiores ap. Heins. m Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell., sed vid. S. I, praef. 84; *viam...nequitiae* P Fabr. Gis. 104. *petas* b, *meas* 1 p. 109. *Sole* Put.

81. *Maximianus*] Quaeritur, sitne Maximianus Hercules an Galerius Maximianus. Ille Occidenti praeerat, Orienti Diocletianus, Galerio quidem Caesare ad Christianos persequendos impulsore. Euseb. VIII, 15, Lact. P. M. X, 6 *Maximianus quoque Caesar*

inflammatus scelere advenit, ut ad persequendos Christianos instigaret senem vanum (Diocletianum), qui iam principium fecerat, Sulpic. Sever. II, 46, Baron. annal. ad a. 304, IX, 10.

- 110 „proxima dotibus et thalamo.
 „Non movet aurea pompa tori,
 „non pietas veneranda senum,
 „quos temeraria debilitas?
 „Ecce parata ministeria
- 115 „excruciabilis exitii.
 „Aut gladio feriere caput,
 „aut laniabere membra feris,
 „aut facibus data fumificis,
 „flebiliterque ululanda tuis
- 120 „in cineres resoluta flues.
 „Haec, rogo, quis labor est fugere?
 „si modicum salis eminulis
 „turis et exiguum digitis
 „tangere, virgo, benigna velis,
- 125 „paena gravis procul afuerit.
 Martyr ad ista nihil: sed enim
 infremat inque tyranni oculos
 sputa facit: simulacra dehinc
 dissipat inpositamque molam

110. *thalamis* O Put. Heins. Cham. (non Cell.), *thalami* con. Heins.

113. *Quo* u. 114. *parata misteria* α cum gl. *tibi* interposita, *mini-*
sterii u. 115. *Excruciabilis* O. 118. *fumificis* u. 122. *e mi-*
nulis Ald. Lugd. 123. *T. et ex. turis* A. 125. *procul grauis* q;
afuerit A B E H duo veterrimi codd. ap. Heins. α a Heins. Cell. Obb., *ab-*
fuerit Laur. m p q u cum relqq. edd. 128. *oculis* con. Arev.

117. *aut...feriere*] „Crucis sup-
 plicium Weitz. et Arev. intellegunt,
 (cfr. Lips. de cruce III, 11.), Gifan.
 l. l. equos; quae sententia all. XI,
 88 et Senec. Ep. XIV: *distractu in*
diversum actis curribus membra de-
 fendi posset, sed optime haec et verba
 sqq., quae pessime Cell. de consueta
 combustione explicari voluit, illustrat
 Tac. Annal. XV, 55: *et pereuntibus*
addita ludibria, ut ferarum tergis
confecti laniatu canum interirent...
aut flammandi, ubi defecisset dies,
in usum nocturni luminis ureren-
tur, ibid. Doederl. et Salp. Sever.
 hist. eccl. II, 29, Iuven. VIII, 235,
 ibid. Heiarich. p. 347, Hesych. s. v.
καυήσαι.“ Obb.

122. *eminulis...digitis*] Lact. I,
 20, 26: *Colunt enim ture ac summis*
digitis, quae sensibus intimis hor-

rere debuerunt, IV, 18, 12: *tura*
tribus digitis comprehensa in focum
iactare, tam ineptum etc., Ov. Fast.
 II, 573.

129. *molam*] Mart. VII, 54, 5
Consumpsi salsasque molas et turis
aervos, Serv. ad Virg. Ecl. VIII,
 82 *molam = far et salem*. „Hoc
 nomen de sacris tractum est; far
 enim pium, i. e. mola casta, salsa,
 utrumque enim idem significat, ita fit:
 virgines Vestales tres maximae ex
 nonis Maiis ad pridie Idus Maias,
 alternis diebus spicas adoras in cor-
 bibus messuariis ponunt, easque spi-
 cas ipsae virgines torrent, pinsunt,
 molunt, atque ita molitum condunt.
 Ex eo farre virgines ter in annum
 molam faciunt, Lupercalibus, Vestalibus,
 Idibus Septembribus, adiecto
 sale cocto, et sale duro. Igitur quod

turibulis pede prosubigit. 130

Nec mora, carnifices gemini
iuncea pectora dilacerant,
et latus ungula virgineum
pulsam utrimque et ad ossa secat,
Eulalia numerante notas. 135

„Scriberis ecce mihi, Domine,
„quam iuvat hos apices legere,
„qui tua, Christe, tropaea notant!
„nomen et ipsa sacrum loquitur
„purpura sanguinis elicit.“ 140

Haec sine fletibus et gemitu
laeta canebat et intrepida:
dirus abest dolor ex animo,
membraque picta cruore novo
fonte cutem recalente lavant. 145

Ultima carnificina dehinc,
non laceratio vulnifica
crate tenus nec arata cutis,
flamma sed undique lampadibus
in latera stomachumque furit. 150

Crinis odor ut in iugulos
fluxerat involitans humeris,

138. *Quia* u. 145. *levant* supra alt. W. 148. *Ore* A B (supra alt.) E H P R Laur. a p q u margo trium Sich. Obb. [Cfr. X, 558].

151. *ut* R T Altin. Put. α a p Ald. Lugd. Heins. Cham. Cell. Obb., et Laur. Prag. Rat. b m q u Sich. tres Fabr. Gis. (monens tamen in Emend., in plerisque libb. legi *ut*, essequi orationem suspendendam usque ad alterum quinionem seu stropham) Weitz. Chor. Poët. Amstr. Arev. 152. *humeros* P prob. Heins. et Arev., sed cfr. Hor. Od. IV, 10, 3.

in sacris mola casta dicitur, ideo Virgilius in quinto Aeneidis *farre pio* enuntiavit: quid enim est *pium* nisi *castum*? quoniam *piare* est propitiare, quod accidere non potest nisi caste inservitum erit rebus sacris. Hic autem dicendo *asperge molam*, rem ipsam proprio nomine memoravit, unde in secundo Aeneidis (133), et *salsae fruges*, et in quarto (517) *ipsam molam*.“

132. *iuncea*] *tenera*, *iuvenilia* propter viriditatem Iso. Cfr. Terent. Eunuch. II, 3, 26 reddunt curatura *iuncea*s.

139. *tropaea*] vulnere notae martyris victoriae Christi de inimicis reportatae tropaeum purpureum.

148. *crate tenus*] „usque ad costas, quas sunt quaedam crates corporis.“ Nebr.

151. *Crinis odor*] Causam horum vbb. Obb. cum aliis invenit P. II, 385. coll. Virg. Aen. I, 403 *Ambrosiaeque comae divinum vertice odorem Spiravere*. Nebr. *odorus* explicat non tunc, sed qui solebat odoribus suffri. Quam interpretationem proba, si iuventutem viriditatemque causam crinium suavitatis adsumas.

- quo pudibunda pudicitia
virgineusque lateret honos
155 tegmine verticis opposito :
flamma crepans volat in faciem,
perque comas vegetata caput
occupat exuperatque apicem :
virgo citum cupiens obitum
160 appetit et bibit ore rogam.
Emicat inde columba repens,
martyris os nive candidior
visa relinquere et astra sequi :
spiritus hic erat Eulaliae
165 lacteolus, celer, innocuus.
Colla fluunt abeunte anima,
et rogos igneus emoritur,
pax datur artubus exanimis,
flatus in aethere plaudit ovans
170 templaque celsa petit volucer.
Vidit et ipse satelles avem
feminae ab ore meare palam,
obstupefactus et attonitus
prosiluit et sua gesta fugit,
175 lictor et ipse fugit pavidus.
Ecce nivem glacialis hiems
ingerit et tegit omne forum :
membra tegit simul Eulaliae,
axe iacentia sub gelido,

158. *exuberatque* b, *que* om. 1 m. 159. *citum* Laur. α a b m p q u
Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Heins. Cell. Arev., *cito* Chor. Poett.
Amstr. Obb. (e quibus codd.?). 161. *repens* ad oram *et recens* m.
167. *exoritur* p. 170. *que* exc. a. 171. *ut* Cell. Teol.
172. *Femina* Ald. Lugd. vitiose. 174. *facta* ad oram *et gesta*
Rat. m, *facta* u.

161. *columba*] Eulaliae martyris
spiritus. Cfr. 171, C. III, 165 sqq.,
Polycarpi martyr. XVI: Πέρας οὖν
ιδόντες οἱ ἄνομοι, οὐ δυνάμενον
αὐτοῦ τὸ σῶμα ὑπὸ τοῦ πυρός δι-
πανηθῆναι, ἐκέλευσαν αὐτῷ κομ-
φέτορα παραβῦσαι ξιφίδιον. Καὶ
τοῦτο ποιήσαντος, ἐξῆλθε περιστέρα
καὶ πλήθος αἵματος, ὥστε κατασβέ-
σαι τὸ πῦρ, καὶ θαυμάσαι πάντα
τὸν ὄχλον, εἰ τοσαύτη τις διαφορά
μεταξὺ τῶν ἀπίστων καὶ τῶν ἐκλεχ-
τῶν. An pia istiusmodi traditio ad

aquilam respiciat, quae ex impera-
torum Romanorum rogo consecratio-
nis, quam ἀποθέωσιν vocant, emit-
tebatur? Cfr. Herodian. IV, 2.

165. *lacteolus*] „Quod ab omni
labe alienum atque remotum est, tam
ad animum quam ad corporis pulcri-
tudinem venustum, *lacteum* Latini
vocant.“ Barth. Adv. VI, 28.

170. *templaque*] Terent. Euanth.
III, 5, 42 *Deus templa caeli summa
sonitu concutit.*

pallioi vice linteoli.

180

Cedat amor lacrimantum hominum,
qui celebrare suprema solent,
flebile cedit et officium:
ipsa elementa iubente Deo
exequias tibi virgo ferunt.

185

Nunc locus Emerita est tumulo
clara colonia Vettoniae,
quam memorabilis amnis Ana
praeterit et viridante rapax
gurgite moenia pulcra lavit.

190

Hic ubi marmore perspicuo
atria luminat alma nitor
et peregrinus et indigena:
reliquias cineresque sacros
servat humus veneranda sinu.

195

Tecta corusca super rutilant
de laquearibus aureolis
saxaque caesa solum variant,
floribus ut rosulenta putes
prata rubescere multimodis.

200

Carpite purpureas violas
sanguineosque crocos metite:
non caret his genialis hiems,

180. *lenteoli* 1 α. 182. *solet* Prag. 185. *uigor* u. 186. *Hic*
W Rat. m (in hoc supra *l nunc*), *Hunc* Prag., *Non* p. 187. *uetoniae*
Laur. m q u, *uetonie* b, *Vettoniae* Gis., sed vid. Orell. Inscr. 12. 90. 3664:
PROC. PROV. LUSITAN. ET VETTONIAE: et Drakenb. ad Sil. III,
378. 188. *Amnio anna* 1 b, *amnisana* m p, et Ald. edd. *Amnisana*,
corr. *amnis anas*, ita Lugd., *Anas amnis* Cell. 190. *lavit* H (supra)
N forte W (a est extritum) alteri duo vetustissimi Heinss. 1 α b q Heins. Cell.
Arev. [V, 230. Hor. Od. II, 3, 14 etc.], *luit* H 2 W Rat. m Weitz., *levat*
A, *lavat* Laur. 2 α a p u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.
Obb. 191. *praespicio* a. 192. *alta* B b margo Sich. tres Fabr.
Gis. Gall. 194. *Reliquias* u. 199. *resoluta* Amstr. Obb.
200. *multimode* u. 201. *Capite* u. 202. *que* om. 1 Rat.
203. *hiemps* α m q, *hyemps* p.

187. *Vettoniae*] Hispaniae pro-
vincia Durium et Anam inter, Plin.
H. N. VI, 22.

190. *lavit*] Cfr. Hor. Od. II, 3,
18 *Villaque, flavus quam Tiberis*
lavit, I, 22, 8 *Lambit Hydaspes*.

203. *genialis hiems*] Virg. Georg.
I, 302 poeta imitatur. „Ait Pruden-

tius, Emeritae propter aeris clemen-
tiam flores provenire, aut etiam in-
nuit ante diem florere annum, ut
sepulcrum Eulaliae decoretur. Paullin.
Nat. III, 44: *Purpureum ver spiret*
hiems, sit florens annus Ante diem,
sancte cedat natura dici: Martyris
ad tumulum debes et terra coro-
nas.“ Arev.

- laxat et arva tepens glacies,
 205 floribus ut cumulet calathos.
 Ista comantibus e foliis
 munera virgo puerque date:
 ast ego sarta choro in medio
 texta feram pede dactylico,
 210 villa, marcida, festa tamen.
 Sic venerarier ossa libet,
 ossibus altar et inpositum.
 Illa Dei sita sub pedibus
 prospicit haec populosque suos
 215 carmine propitiata fovet.

IV. IN HONOREM DECEM ET OCTO MARTYRUM CAESAR-
 AUGUSTANORUM.

Bis novem noster populus sub uno
 martyrum servat cineres sepulcro:

204. *aura* supra *arua* Prag.; *petens* R. 210. *Lilia* p.
 213. 212 inv. Sich. II III (non I).

Passio sanctorum decem et octo martyrum caesaraugustanorum Laur., *Incipit Ymnus in honorem XVIII martyrum Caesaraugustanorum* Rat., *Hymnus in honore sanctorum X. et octo martyrum caesaraugustanorum* a, *Hymnus in honore decem et octo martirum cesar augustanorum* a, *Incipit Ymnus in honore martyrum caesaraugustanorum* b, *Incipit Ymnus in honore sanctorum XVIII martyrum Caesaraugustanorum* m, *Passio sanctorum XVIII Martirum* (iam vox erasa) p, *Hymnus IV in XVIII Martyres Caesaraugustanos* q, *Passio Sanctorum XIII* (sic) *Martirum Caesaraugustanorum* u.

212. *ossibus altar*] martyrum ossibus altare superstruendi vetus consuetudo (vid. IV, 189, V, 515, Paullin. Ep. 12 *Sancta sub aeternis altaribus ossa quiescunt*), an ex Apoc. 6, 9 oriunda?

214 sq. *prospicit...propitiata fovet*] Cfr. I, 16, II, 579.

IV. Martyrol. Rom. ad d. 16. Aprilis: *Caesaraugustae in Hispania natalis SS. decem et octo martyrum Optati, Luperci, Successi, Martialis, Urbani, Iuliae, Quinctiliani, Publii, Frontonis, Felicis, Caeciliani, Eventii, Primitivi, Apodemii et aliorum quatuor, qui Saturnini vocati esse referuntur* [v. 145 sqq.]. *Hi omnes sub Datiano*

Hispaniarum praeside [a. 304 Diocletiano et Maximiano Herculeo Impp. uno die] *simul paenis affecti atque interempti sunt*. Voc. *natalis* in Martyrologiis supremum diem martyrum significare notissimum, vid. XI, 196. Nescio, unde Obbarius illos XVIII martyres Caesaraugustae natos esse hauserit, nisi forte martyrologii usu loquendi deceptus. Saturninorum vero nomina (Cassianus, Ianuarius, Matutinus, Faustus) metro renitentia (v. 162) non expressa sunt. Cfr. Ruinart. p. 516, *Les vies des Saints* III, p. 624, PP. Tolet. opp. Tom. I, p. 23, ubi Eugenii epigr. *de basilica storum* legitur.

1. *sub uno...sepulcro*] sub uno altari. Cfr. XI, 7 sqq.

Caesaraugustam vocitamus urbem,
res cui tanta est.

Plena magnorum domus angelorum 5
non timet mundi fragilis ruinam
tot sinu gestans simul offerenda
munera Christo,
cum Deus dextram quatiens coruscam
nube subnixus veniet rubente, 10
gentibus iustam positurus aequo
pondere libram.

Orbe de magno caput excitata
obviam Christo properanter ibit
civitas quaeque pretiosa portans 15
dona canistris.

Afra Carthago tua promet ossa,
ore facundo Cypriane doctor:
Corduba Acisculum dabit et Zoellum
tresque coronas. 20

4. *tantę* om. est G (i. e. Gothanus cod.). 13...16 ad oram add. α.
15...19 om. T.; *Civitas omnis* Ald. Lugd. Sieb. tres Fabr. Gis. Chor.
Pöett. Amstr. 17. 18. *Karthago* Weitz. cum W, *Chartago* H; *Afra*
cartago cypriane doctor Ore facundo tua promet ossa b. 19. *Cordoba*
α; *Acisculum* G Rat. a u (*d* conflatum mihi videtur ex c et l), *Ariscidum*
Laur., *Aciscum* Put., *Aescidum* O, *Aciscidum* A E P, *Ascliscum* W, *Ascisc-*
clum Prag., *Aciscidum* alii vetustiores ap. Heins., *Aciscidum* Lugd.; *Zoelum*
A R Rat. (non Laur.), *Enetellum* Prag., *Zoelum* supra *t* *zolutum* a, *encel-*
lum b, *zoellum* supra *encellum* m.

3. *Caesaraugustam*] *Caesaraugusta* civitas est Hispaniae, quam condidit Octavianus. Ipse enim dictus est Caesar Augustus, et Caesar quidem a Iulio Caesare avunculo suo, Augustus ab augendo rempublicam. Cum enim idem mortuo Iulio suscepisset imperium, populus Romanus in tres partes divisus est, et singulae partes singulis eum nominibus vocaverunt: alii Octavianum, alii Caesarem, alii Augustum, quod tamen ei permansit gl. a. Nunc Saragozza.

8. *munera*] martyrum ossa, cfr. 17.

11. *iustam...libram*] cuique suum die iudicii redditurus.

13. *caput*] Luc. 21, 28.

18. *Cypriane*] Cfr. infra XIII.

19. *Acisculum*] genti Valeriae ob frequens eius in nummis cognomen *Acisculum* huncce martyrem adscribi posse observat Philipp. a Turre in Monum. antiq. cap. 2. Cfr. Martyrol. Rom. ad d. 17. Nov., Les vies des Saints VIII, 70, — *Zoellum*] ibid. ad d. 27. Iun.

20. *tresque coronas*] aliorum trium martyrum ossa: *Fausti*, *Iannuarii*, *Martialis* Isoni et Arevalo. Illi quippe tres Cordubae martyrii palmam adepti (Brev. Isidor. ad d. 13. Octobr.). Chamillardus tamen, Cell. Obb. Chrysogoni tres sorores Agapen, Chioniam, Irenen, quia una cum Zoilo interierint (vid. Suri vit. Anastas. I, 17), intelligere malunt.

Tu tribus gemmis diadema pulcrum
offeret Christo genitrix plorum
Tarraco, intexit cui Fructuosus
sutile vinclum.

25 Nomen hoc gemmae strophio inligatum est,
emicant iuxta lapides gemelli,
ardet et splendor parillis duorum
igne corusco.

30 Parva Felicis decus exhibebit
artubus sanctis locuples Gerunda:
nostra gestabit Calagurris ambos,
quos veneramur.

Barchinon claro Cucufate freta
surget et Paulo speciosa Narbo,
35 teque praepollens Arelas habebit,
sancte Genesi.

Lusitanorum caput oppidorum
urbs adoratae cineres puellae

22. *genitrix* α. 23. *fructuosus* Ald. Lugd., neque accuratius
iusti cui pastor v. 41, *optato* 146, *Agone* 184. 24. *lignum* G.
25. *Hoc nomen* Ald. Lugd. contra metr.; *gemma* A; *inligatae* 2 A N T
Ambr. Put. q Parrb. Heins. Cham. Cell. Obb. [vid. 125. Isidor. Orig. XIX,
33]; *Nomine hoc gemma est strophio inligata* con. Paschal. de coron.
IX, 11. 30. *geronda* 2 α. 31. *praestabit* Fabr. Gis. Chor. Poett.
Cell.; *Calagurris* G R a 2 m, *calagorris* 2 α. 32. *veneratur* alicubi
leg. Arev. 33. *Barchinon* A vetustiores ap. Heins. α p 2 u Ald. Lugd.
Sich. tres. Chor. Poett. Obb., *Barchimon* a, *Barchilon* Laur. b 1 u Amstr.,
Parcilon Rat., *Barcilon* B G H R W Prag. 2 m margo trium Sich. Weltz.,
Barcilon 1 m q Fabr. Gis. Heins. Cell. Arev.; *cicufate* 1 u; *saeta* T1rr.
34. *Surgit* A G a. 36. *Sanctae* α. 38. *adorata* W Rat. q,
adorat b clausula vocis erasa, *adoratas* 2 m, *ad orate* u; *cinere* Rat., et
cineres piorum W, et *cineres puellae* u Ald. Lugd.

21. *tribus gemmis*] vid. inscript. Eulog. memor. mart. I, 16, Ruinart.
hymn. VI: Fructuosus una cum Eu- p. 517.
logio et Augurio diaconis Tarracone
passi.

25. *strophio*] *Quasi enim quod-*
dam cingulum fuit Christi beatus
Fructuosus, dum in medio marty-
rum constitutus eos sibi hinc inde
copulavit gl. a, cfr. Böttiger Sabina
I, 84. 184.

29. *Felicis*] Martyrol. ad d. 1.
Aug.: *Gerundae in Hispania natalis*
S. Felicis martyris, qui post diversa
tormentorum genera a Datiano tam
diu iussus est laniari, donec in-
victum Christo spiritum redderet.

31. *Calagurris ambos*] Emeterium
et Chelidonium cfr. I.

33. *Cucufate*] Martyrol. Rom. ad
d. 25. Iul.

34. *Paulo*] Sergius Paulus procos.
(Act. 16, 7) is fuisse traditur, cfr.
Martyrol. ad d. 22. Martii, Ruinart.
p. 108, Tillemont. histoire sacre I,
p. 226.

36. *Genesi*] Vid. Baron. ad Mar-
tyrol. Rom. VIII Kal. Septemb.

38. *puellae*] Eulaliae, cfr. III,
1—3.

obviam Christo rapiens ad aram
porriget ipsam. 40

Sanguinem Iusti, cui Pastor haeret,
ferculum duplex geminumque donum
ferre Complutum gremio iuvabit
membra duorum.

Ingeret Tingis sua Cassianum, 45
festa Massylum monumenta regum,
qui cinis gentes domitas coegit
ad iuga Christi.

Singulis paucae, tribus aut duobus
forsan et quinis aliquae placebunt 50
testibus Christi, prius hostiarum
pignore functae.

Tu decem sanctos revehes et octo
Caesaraugusta studiosa Christi
verticem flavis oleis revincta 55
pacis honore.

Sola in occursum numerosiores
martyrum turbas Domino parasti:
sola praedives pietate multa
luce frueris. 60

39. *Obvia* coni. Heins.; *radians* G Rat. m. 40. *Porrigit* Prag.
42. *domum* 1 m. 43. *comblutum* W; *iuuauit* 1 m. 45. *Ingerit*
Prag. b. 46. *Fessa* [i. e. *Feza*] coni. Papebroch. AA. SS. II, p. 409;
Massellum H supra *Masilum*, *masylum* b, *massyllum* 1 m, *massilum* q
Weitz.; *monimenta* a p. 49. *duobus* 2 α. 50. *Forsitan* A,
Fonsan a. 51. *christo* a. 52. *Pignere* 1 α m Ald. Lugd.
53. *revehis* W Rat. 54. *Christo* A O P R Altin. Put. T3rr. 2 α a
Obb. [Cfr. Plaut. Mil. III, 1, 207. Iustin. IX, 8, 4]. 55. *Vertice* Ald.
Lugd. 56. *Paucis* 1 α; *honorae* coni. Heins. Cell. [Vid. S. I, 143].
58. *turmas* N.

41. *Iusti, cui Pastor*] utriusque
martyris festum celebratur die 6. Au-
gusti in officio Mozarabico cum hym-
no, cuius auctorem aut Isidorum aut
Asturium antistitem Toletanum officia
Hispaniensia nominant, qui corpora
repperit. Arevalus in hymnodia Hispanica
eum protulit correctionem (p. 322 sqq.),
ibi tamen: die 9. Augusti.

45. *Tingis*] provincia Tingitana
Mauritaniae inde nomen traxit. —
sua] propria Iso i. e. ipsum. — *Cas-*
sianum] non illum quidem, quem
hymno IX. poeta celebrat. Similis
epexegesis H. 244, 790, 846, P. X,

22. Cfr. Martyrol. Rom. ad d. 3.
Dec.: *Tingi in Mauritania passio*
sancti Cassiani martyris, qui ex-
ceptoris diu gerens officium tandem
caelitus inspiratus execrabile duxit
neci Christianorum deservire: unde
renuntians eidem officio sub chris-
tiana confessione triumphum me-
ravit obtinere martyrii tertio nonas
Decembris anno Christi 303.

46. *festa...monumenta*] appositio
ad *Cassianum*, Isoni *recordationes*
Massylum regum, apud quos et ipsos
Cassianus in veneratione fuit.

Vix parens orbis populosa Poeni,
ipsa vix Roma in solio locata,
te decus nostrum superare in isto
munere digna est.

65 Omnibus portis sacer inmolatus
sanguis exclusit genus invidorum
daemonum et nigras pepulit tenebras
urbe piata.

70 Nullus umbrarum latet intus horror,
pulsa nam pestis populum refugit:
Christus in totis habitat plateis,
Christus ubique est.

Martyrum credas patriam coronis
debitam sacris, chorus unde surgens
75 tendit in caelum niveus togatae
nobilitatis.

Inde, Vincenti, tua palma nata est,
clerus hic tantum peperit triumphum:
hic sacerdotum domus infulata
80 Valeriorum.

Saevus antiquis quotiens procellis
turbo vexatum tremefecit orbem,

62. *dicata* u. 66. *excludit* G m. 68. *Orbe piato* supra
man. rec. *urbe piata* m. 69. *error* q. 71. 72. *xp̄s* G (an *xpc̄*?);
est om. 1 m. 78. *hinc* B a Sib. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.
79. *Hinc* A B G a p u Sib. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr., Sic
Prag. 80. *Valeriorum* Parrh 81. *quotiens* Laur. a a b m p q
Weitz. Heins. Obb.; *quoties* u Ald. Lugd. Sib. tres Fabr. Gis. Chor. Poett.
Amstr. Cell. Arev.

61. *parens orbis...Poeni*] *Alexandriam* dicit, quae est metropolis
Africae vel Aegypti gl. a. Intelligi
autem *Carthaginem* cum Isone, C.
XII, 25 sim. *Persici orbis*.

73. *patriam*] „ubi martyres ni-
mia fertilitate proveniunt.“ *Nebr.*

77. *Inde*] *Caesaraugusta* Vincen-
tius oriundus, Sagunti (v. 100) pas-
sus est.

80. *Valeriorum*] *Valerius* episco-
pus, cuius diaconus fuit *Vincentius*.
Valerios ergo sacerdotes vocat illos,
qui sub *Valerio* episcopo Christo
militabant et pro eius nomine passi
sunt gl. a. Etiam *Peveratus*, Baro-

nus ad a. 305, Cham. in unum *Valerium* episcopum insistant, quare
Cell. numeri synecdochen admittit.
Verumtamen catalogus episcoporum
istius ecclesiae non integer. *Pruden-
tius* plures *Valerianae* gentis episco-
pos asserit. *Bollandiani* ex *Brev.*
Caesaraugustano ad d. 23 (an. haec
adscripserunt: *et pietate et doctrina*
insignis Valerius ex consulari Va-
leriorum turba teste Prudentio Ca-
saraugustae ortus est.

82. *turbo*] persecutio, cfr. IX,
29 *tempestas*, Clem. Ep. I ad Cor.
Διὰ τὰς αἰγυπθίου καὶ ἐπαλλήλους
γενομένας ὑμῖν συμφορὰς καὶ πε-
ριπτώσεις.

tristior templum rabies in istud
intulit iras.

Nec furor quisquam sine laude nostrum 85
cessit aut clari vacuus cruoris:
martyrum semper numerus sub omni
grandine crevit.

Nonne, Vincenti, peregri necandus
martyr, his terris tenui notasti 90
sanguinis rore speciem futuri
morte propinqua?

Hoc colunt cives, velut ipsa membra
caespes includat suus et paterno
servet amplectens tumulo beati 95
martyris ossa.

Noster est, quamvis procul hinc in urbe
passus ignota dederit sepulcri
gloriam victor prope littus altae
forte Sagunti. 100

83. *Tristitior a.* 89. *peregri* E 1 a (non q) Gif. p. 317 Weitz.
Heins. Cell., *peregre* Laur. 2 a a b m p q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis.
Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb. [Cfr. Flav. Sosip. II. p. 189: *peregri cum*
quis in loco est, (Plaut. Amph. prol. 5. I, 1, 96 ib. Taubmann.) *peregre cum*
abit in locum (Plaut. ib. II, 2, 216. Hor. Sat. I, 6, 102) etc.]; *necatus* A
Laur. p u Ald. Lugd. Gis. ad oram. 91. *specie* Lugd., *specimen* conl.
Bayer. l l. 93. *velud* Weitz. cum H. 94. *Cespis* A. 98. *ignota*
R; *deserit* 1 a; *sepulchro* B (supra alt.) R Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett.
Amstr. 99. *Gloria* a; *arte* a a. 100. *Forte Saginti* E 1 a, *Fortis*
agynti 2 a, *Forte Sagonti* a.

89. *necandus*] Offendit nominandi
casus. Cfr. X, 835.

90. *tenui...sanguinis rore*], „For-
te propterea dicit, quod ibi didicit,
quo pacto deberet esse martyr, cum
videret cives suos martyrium pati.“
Nebr. „Videtur prologium martyrii
Vinc. in patria obtigisse.“ *Cell.* Alius
alio modo. „Rem proferam, quae le-
vis fortasse videatur, sed cuius habeo
auctorem gravissimum S. Eugenium,
Toletanum episcopum. Antequam S.
Vincentius Caesaraugusta ad mar-
tyrium educeretur, sanguis ex eius
naribus effluxit, qui Caesaraugustae
religiose asservabatur. Huc respexit
Prudentius. Audi Epigramma Eugenii
De basilica S. Vincentii in Caesaraugusta,
ubi dicitur cruor eius ef-
fluxisse, Tom. I, Opera PP. Tole-

tanorum p. 23: *Macte decus prop-
rium, Vincenti martyr alumne,*
*Unica spes nobis, macte decus prop-
rium. Purpureus niveum meruisti*
*sanguine caelum, Et sequeris Ag-
num purpureus niveum. Passio*
sacra tuum provexit ad aethera
nomen, Conservet populum passio
sacra tuum. Hic iacet ille cruor,
quem das pro corpore pignus, Nare
fluente, tuus hic iacet ille cruor.
Hic tua nunc tunica, quod Christi
Ambria praestat, Tactu nam salvat
hic tua nunc tunica. Hic veniam
culpa mereantur, vota favorem,
Gaudia summa ferat, qui petit hic
veniam. Incertum mihi, an sponte ille
sanguis fluxerit, an sive a Vincentio
ipso evocatus, sive aliquo percutien-
te.“ Arev.

Noster et nostra puer in palaestra
arte virtutis fideique olivo
unctus horrendum didicit domare
viribus hostem.

105 Noverat templo celebres in isto
octies partas deciesque palmas
laureis doctus patriis eadem
laude cucurrit.

110 Hic et Encrati recubant tuarum
ossa virtutum, quibus efferati
spiritum mundi violenta virgo
dedecorasti.

Martyrum nulli remanente vita
contigit terris habitare nostris:
115 sola tu morti propriae superstes
vivis in orbe.

Vivis ac paenae seriem retexis
carnis et caesae spoliū retentans,
tetra quam sulcos habeant amarus
120 vulnera, narras.

Barbarus tortor latus omne carpsit,
sanguis impensus, lacerata membra,
pectus abscissa patuit papilla
corde sub ipso.

125 Iam minus mortis pretium peractae est,

102. Hic vs. et tres seqq. des. in Put. 103. *Vinctus* A P u.
107. *doctas* A E O u Ald. Lugd. (forsan Weitz, non P) Obb., nec ausus est
Heinsius damnare *Laureas currere*. (Cfr. XII, 53. Ruddiman. Inst. Gramm. II,
p. 219]. 109. *Encrati* Ambr. Laur. Put. et al. Heinss. α a q u Aldi
emend. Lugd. Sich. tres Fabr. Heins. Cham. Cell. Obb., *incrati* p, *Encratia*
O, *Encati* Chor. Poett., *Encrate* R Prag. Rat. b m Weitz. Amstr. Arev.,
Encrates Gis. 111. *violata* supra alt. H. 114. *habitare in*
istis R. 116. *urbe* a. 117. *penę mortis ret* G. 118. *recen-*
tans Ald. Lugd. prob. Arev. (i. e. *renovans*). 120. *narrans* E.
125. *peractas* B (supra) Ambr. et vetusta ap. Heins. exemplaria Laur. 1a
b m u Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell. Obb., *peractum* B
(forsan 1 W) Rat. a b (pro div. lect.) p q Fabr. Gis. Weitz. Arev., *peracle*
2 α, *peractas sine est* O Ald. Lugd.

101. *palaestra*] Cfr. I, 32.
103. *unctus*] „angebantur palaestritae.“ *Cell.* Id verum quidem, sed rem acu non tangit. Mihi *unctus olivo* hic est, qui C. V, 156 *tinctus pacifici chrismatis unguine* et C. VI, 128 *chrismate innotatus*.
109. *Encrati*] Martyrol. Rom. ad d. 16. April.: *Ibidem* [Caesaraugustae] *natalis S. Encratidis virginis et martyris* etc.
111. *violenta*] „quia viribus id fecisti.“ *Nebr.* Etiam *Arevalo* ex Matth. 11, 12 id sumptum videtur.
125. *Minus, inquit, pretium peractae mortis fuit in ceteris mer-*

quae venenatos abolens dolores
concitam membris tribuit quietem
fine soporo.

Cruda te longum tenuit cicatrix
et diu venis dolor haesit ardens, 130
dum putrescentes tenuat medullas
tabidus humor.

Invidus quamvis obitum supremum
persecutoris gladius negaret,
plena te, martyr, tamen ut peremptam 135
paena coronat.

Vidimus partem iecoris revulsam
ungulis longe iacuisse pressis,
mors habet pallens aliquid tuorum
te quoque viva. 140

Hunc novum nostrae titulum fruendum
Caesaraugustae dedit ipse Christus,
iuge viventis domus ut dicata
martyris esset.

Ergo ter senis sacra candidatis 145
dives Oplato simul et Luperco
perge conscriptum tibimet senatum
pangere psalmis.

Ede Successum, cane Martialem,
mors et Urbani tibi concinatur, 150
Iulium cantus resonet simulque
Quintilianum.

127. *Concita* q. 128. *soporo* B H supra vetustiores ap. Heins. Prag. α b m p u margo trium Sich. Gis. ad oram Weitz. Heins. Cell. Arev., *sopore* W q, *supremo* A H R Prag. (supra) a Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Obb., utrumque agnoscit P. 129. *longe* H.
131. *tenuit* A G 2 Rat. b q margo trium Sich. Weitz. (non P). 134. *negaret* A E H R a (pro div. lect.) q Obb., *necaret* a, *negarit* α b m p u cum relqq. edd., *necarit* Prag. [Cfr. Ps. 667. S. II, 311]. 135. *peremptum* q.
138. *longe* supra *late* a. 143. *Tumba* B (supra) G b ad oram *iuge* margo trium Sich. Fabr. Gis., *iure* a, *Iuba* ad oram *iuge* m.
146. *obtato* 2 A P b q; *Toepsecco* Ambr. 151. *Iulium* p Arev. ex epigrammate Eugenii, actis S. Braulioni adscriptis, et Breviario Mozarabico, consentientibus Usuardo, Adone, cod. ms. S. Michaelis apud Ruinartium, *Iuliam* Laur. α a b m q u cum relqq. edd.; *resonat* W. 152. *Quintilianam* Prag.

tyribus, in quibus ipsa mortis tormenta Aniuntur, quam in te, qui post tormenta cruciaris gl. a.

Publium pandat chorus et revolvat,
 quale Frontonis fuerit tropaeum;
 155 quid bonus Felix tulerit, quid acer
 Caecilianus.

Quantus, Evoti, tua bella sanguis
 tinxerit, quantus tua, Primitive,
 tum tuos vivax recolat triumphos
 160 laus, Apodemi.

Quattuor posthinc superest virorum
 nomen extolli renuente metro,
 quos Saturninos memorat vocatos
 prisca vetustas.

165 Carminis leges amor aureorum
 nominum parvi facit et loquendi
 cura de sanctis otiosa non est,
 nec rudis unquam.

Plenus est artis modus, adnotatas
 170 nominum formas recitare Christo,
 quas tenet caeli liber explicandus
 tempore iusto.

Octo tunc sanctos recolet decemque
 angelus coram Patre Filloque,
 175 urbis unius regimen tenentes
 iure sepulcri.

Quin ad antiquum numerum trahetur
 viva post paenae specimen puella,
 morsque Vincenti, cui sanguis hinc est
 180 fons et honoris.

153. *pandat* A G R tres scripti ap. Heins. Laur. Rat. b m q u Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Heins. Cell. Obb., *pangat* Prag. Rat. (supra) 2 a a p Fabr. Gis. Amstr. Arev., *plangat* l a. 157. *Evoti* R T lrr. p Heins., qui ita exaratum reperit in codd. antiquis Usuardi, Eugenii Adonis-que, Cham. Cell. Obb., *Evovoti* Put., *Eunoti* Ambr., *Euvoti* G N T W Rat. a b m q, *Euvanti* A W (supra) Altin. Weitz., *Euvanti* Laur. Prag. u, *Heuvanti* B, margo trium Sich., *Eventi* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev. 159. *Cum* Ald. Lugd. Sich. tres (non Gis.) Chor. Poett. Amstr. 167. *otiosa* A R Laur. u Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett., *vitiosa* relqq. scripti et edd. 169. *Haec* Ald. Lugd. 169. *modus* adnotator E. 171. *explicandos* O Laur. p u Ald. Lugd., *quod* praestat, *explicandos* A E H. 177. *trahetur* a a (supra t *tracentur*) p Gis. Amstr. Heins. Cham., *trahentur* Laur. m q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Cell. Arev. Obb., *trahuntur* b. 179. *Tuque* Put. et pro div. script. O; *Vincentii* G q u.

162. *renuente metro*] Vid. praeviam huius hymni notulam.

Additis Caio, nec enim silendi,
teque, Crementi: quibus incruentum
ferre provenit decus ex secundo
laudis agone.

Ambo confessi Dominum steterunt 185
acriter contra fremitum latronum:
ambo gustarunt leviter saporem
martyriorum.

Haec sub altari sita sempiterno,
lapsibus nostris veniam precatur 190
turba, quam servat procerum creatrix
purpureorum.

Nos pio fletu, date, perluamus
marmorum sulcos, quibus est operta
spes, ut absolvam retinaculorum 195
vincla meorum.

Sterne te totam generosa sanctis
civitas mecum tumultis: deinde
mox resurgentes animas et artus
tota sequeris. 200

181. *Additus E*; *Caio* u Fabr. Gis. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *cajo* p, *Gaio* A R Laur. Rat. α a b m q Sich. tres Weitz. Chor. Poett., *Gagio* Ald. Lugd. Hic octo versus des. in Put., idem Salmasius testatur de Tiliano codice. 182. *incrementum* Chor. Poett. metro obstante ac sensu.

186. *leonum* R. 187. *lenita* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. 189. *altaris ita* A. 190. *precantur* Ambr. Parrh. 193. *Hos* P; ..*fletum* m ad oram man. sec.; *date, ut* G. 195. *absolvat* P Ambr. Parrh. 196. *eorum* 1 α. 198. *tumulum* supra t *tumulis* q.

200. *Tot si quaeris, inter dispersa reperies* Prag. est nugatoris figmentum.

181 sq. *Caio ... teque, Crementi*] „Hi duo confessores fuerunt, qui sine sanguine martyrii consecuti sunt patrem illis gloriam.“ *Nebr.* Martyrol. Rom. ad d. 16. Aprilis haud dubie ex hocce Prud. hymno: *Caius et Crementius secundo confessi et in fide perseverantes martyris calicem gustaverunt 16. kal. maii anno 303.* Cfr. infra 182, 187.

189. *sub altari*] *Altare passio Christi est. Subtus altare corpora sanctorum sita dicuntur, quia passionem Christi prae oculis et super se habent, quam imitantur. Tale est illud in Apocalypsi [6, 9]: Vidi sub altari Domini animas interfectorum* gl. a. Cfr. III, 212.

191. *procerum creatrix*] *Caesar-augusta tantorum martyrum parens.*

V. PASSIO SANCTI VINCENTII MARTYRIS.

Beate martyr, prospera
diem triumphalem tuum,
quo sanguinis merces tibi
corona, Vincenti, datur.

5 Hic te ex tenebris seculi
tortore victo et iudice
evexit ad caelum dies
Christoque ovantem reddidit.

10 Nunc angelorum particeps
conluclis insigni stola,
quam testis indomabilis
rivis cruoris laveras.

Cum te satelles idoli
praecinctus atris legibus
15 litare divis gentium
ferro et catenis cogeret.

Ac verba primum mollia
suadendo blande effuderat

Incipit passio sancti Vincenti martyris α, *Passio sancti Vincentii martyris* a b Heins. Cell. Arev., evanuit inscriptio m, *Passio sancti Vincentii Levite et Martyris* p, *B. Vincentio Martyri Caesaraugustano* q, *Passio Sancti Vincenti* u. 1...13, 537...40, 545...49, 565...69 bis extant in G.

3. *mercis* A [Cfr. Cort. ad Luc. I, 344]. 4. *vincenti* Brev. Rom., etiam G. Cassander (Hymni ecclesiastici...cum scholiis etc. Colon. 1556.) adnotat: „Hae clausulae ad quemlibet martyrum accommodatae, quare necesse est, ut haec dictio „Vincenti“, quae apud Prudentium vocandi casu a recto proprii nominis Vincentius posita est, hic in dandi casu a recto participio *vincens* inclinata intellegatur,“ vid. Dan. thesaurus hymnol. I, p. 137 sqq.

10. *Conluclis* A Put. cod. Cauch. sched. Graev. 1 α Heins. Cell. Arev. Obb., *Conluces* relqq. scripti ap. Heins. 2 α a b m p q u Ald. Lugd. Sich. tres Gif. Weitz. Chor. Poett. Amstr., *Luces* in Fabr. Gis., *Luces coinsigni stola* conl. Barth. Adv. IV, 9, sed cfr. 60, 393 etc. 15. *gentibus* T, *dis gentilibus* conl. Heins.

18. *effuderet* a.

V. Est Vincentius ille, quem in hymno praeced. Caesaraugustae natum (v. 77), passum Sagunti (v. 100) dixerat: id quod sub Datiano Hispaniae rectore, Diocletiano et Maximiano Herculeo Imp. (fortassis a. 303) evenisse apparet e monumentis scriptis. De ipsius vita praeter Prudentium tradidit August. serm. 101 (cfr. Les vies des Saints II, p. 32), quos sequuntur Aimo (histor. Franc.

II, 19 sqq.), Sigebert. Gemblac. (ad a. 370), Gregor. Turon. (de glor. mart. I, 9, III, 29), Vincent. Belloc. (spec. hist. XIII, 124), Aurea Legenda SS. (c. 25), Martyrol Rom. ad d. 22 Ianuarii. Ex aliis alii fontibus hauerunt, pluries parum certis. Cfr. Tillemont. memoir. ecclesiastiq. V, p. 215, Les vies des Saints II, p. 290 sqq.

captator, ut vitulum lupus
 rapturus adludit prius: 20
 „Rex“ inquit „orbis maximus,
 „qui sceptrata gestat Romula,
 „servire sanxit omnia
 „priscis deorum cultibus.
 „Vos, Nazareni, assistite 25
 „rudemque ritum spernite:
 „haec saxa, quae princeps colit,
 „placate fumo et victima.“
 Exclamat hic Vincentius,
 levita de tribu sacra, 30
 minister altaris Dei,
 septem ex columpnis lacteis:
 „Tibi ista praesint numina,
 „tu saxa, tu lignum colas,
 „tu mortuorum mortuus 35
 „flas deorum pontifex.
 „Nos lucis auctorem Patrem
 „eiusque Christum filium,
 „qui solus ac verus Deus,
 „Datiane, confitebimur.“ 40
 Hic ille iam conmotior:

20. *prius* supra *et prius* a. 22. *gestit* H W (supra *gestat*) Weitz.;
publica O (pro div. script.) Put., prob. Heins. 25. *nazoreni* Put.;
abstistite conl. Arev., non prob. sermo enim fit de Christianis, qui sacra
 facere iussi sunt. 26. *Rudumque* b; *aspernite* a. 27. *sacra* Gis.
 ex vs. 106, sed vid. 34. 32. *ex* Laur. a a b m p q u Ald. Lugd. Sich.
 tres Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. Obb., e Gis. Heins. Arev. 33. *pro-*
sint G. 37. 39. 38. 40 ex coniectura ordinat Giovenazzius Prolegg.
 cap. XXII Tom. I. p. 174. 40. *fatebimur* Rat. contra metram, *con-*
fatebimur 1 a. 41. *Hinc* R Prag. (supra *et hic*) 2 b.

21. *maximus*] haud ambigua vocis
 allusio ad Maximianum Herculeum,
 quo imperante Datianum (v. 40) Hi-
 spanias rectoris munere functum esse
 ex monumentis scriptis et iis quidem
 lapidariis satis constat. Vid. Gruter.
 p. 199: TERMINUS INTER PA-
 CENS. ET EBORENS. CURANTE P.
 DATIANO V. P. PRAESIDE H. H.

26. *rudemque ritum*] incultum,
 ut C. III, 133 *rudus avos*, A. 869
rudis munere. An ob neglectum aut
 despectum artis ornatum in cultu di-
 vino ita dictus?

32. *septem*] „ad septem illos sa-
 cramenti ministrandi Levitas respicit,
 de quibus Lucas in Actib. Apost. cap.
 6, 3.“ *Nebr.* Quem diaconorum nu-
 merum diu in ecclesia conservatum
 esse ex canone 15 Concilii Neocae-
 (Διάκονοι ἑπτὰ ἀπελλοῦσαν εἶναι
 κατὰ τὸν κανόνα, καὶ πάντι μεγάλη
 εἴη ἡ πόλις· πεισθήσῃ δὲ ἀπὸ τῆς
 βίβλου τῶν πράξεων) constare op-
 portune monuit Cell., cfr. II, 39,
 Isidor. Offic. eccl. II, 8.

- „Audesne non felix“ ait
 „ius hoc deorum et principum
 „violare verbis asperis?
 45 „ius et sacratum et publicum,
 „cui cedit humanum genus:
 „nec te iuventae fervidae
 „instans periculum permovet?
 „Hoc namque decretum cape:
 50 „aut ara ture et caespite
 „precanda iam nunc est tibi,
 „aut mors luenda est sanguine.“
 Respondit ille altrinsecus:
 „Age ergo quidquid virium,
 55 „quidquid potestatis tibi est,
 „palam reluctor, exere.
 „Vox nostra quae sit, accipe:
 „est Christus et Pater Deus,
 „servi huius ac testes sumus:
 60 „extorque, si potes, fidem.
 „Tormenta, carcer, ungulae
 „stridensque flammis lammina
 „atque ipsa paenarum ultima,
 „mors Christianis ludus est.

43. *ac principum* u. 47. *Nocte* 1 A; *iubente fervide* A u Ald.
 Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett., *iubente perfide* p, *iuventa fervide* P.
 48. *periculum* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. 50. *e caespite*
 conl. Barth. Adv. XXV, 7. 51. *Placanda* conl. Cauch. 52. *tuenda*
 Ald. Lugd.; *est* om. H R. 53. *Respondet* Fabr. Gis. 57. *no-*
stra exc. 1 a. 59. *ac u a b m p q* Fabr. Gis. Heins. Arov., *et* Laur. u
 Ald. Lugd.; Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell Obb. 62. *lam-*
mina A a b m Weitz. Heins. Obb. [Cfr. Pulman. ad Hor. Od. II, 2, 2. Ep. I,
 15, 36], *lamnia* R, *lamina* a p q u Ald. Lugd. et relqq. edd. 63. *Aut*
 T, *Quaeque* Put.

43. *principum*] Diocletiani et
 Maximiani Herculei Augg., qui id
 temporis simul imperitabant. Cfr.
 Lact. M. P. X, 6.

50. *ara ture et caespite*] Veteres
 aras caespititias (Virg. Aen. XII,
 118 sq. *gramineas*) pro re nata ex-
 struebant, saepius aris iam exstructis
 caespitem, ubi sacra facerent, impo-
 nebant. Cfr. Hor. Od. III, 8, 2: *Quid*
velint flores et acerra turis Plena,
miraris, positusque carbo in Cao-
spite vivo et I, 19, 13—14 *Hic vivum*

mihi caespitem, hic Verbenas, pueri,
ponite turaque, Virg. Aen. III.
 304 sq. *Hectorum ad tumulum,*
viridi quem caespite inanem, Et ge-
minas, caussam lacrimis, sacro-
rat aras. Cfr. Canegieter. Rescript.
 ad Diras Caton. XVI, p. 73, Turneb.
 Adv. XI, 1, XXI, 21.

62. *lammina*] de lamminis ignitis
 X, 486, Cic. Verr. VII, 63 *Cum ignis*
ardentesque laminae caeterisque cru-
ciatus admovebantur, Hor. Ep. I,
 15, 36 *lamna candens.*

„O vestra inanis vanitas 65
 „scitumque brutum Caesaris,
 „condigna vestris sensibus
 „coli iubetis numina
 „excisa fabril manu,
 „cavis recocta et foliis, 70
 „quae voce, quae gressu carent
 „inmota, caeca, elingua.
 „His sumptuosa splendido
 „delubra crescunt marmore,
 „his colla mugientium 75
 „percussa taurorum cadunt.
 „Adsunt et illic spiritus,
 „sunt sed magistri criminum,
 „vestrae et salutis aucupes
 „vagi, inpotentes, sordidi: 80
 „qui vos latenter incitos
 „in omne compellunt nefas,
 „vastare iustos caedibus,
 „plebem piorum carpere.
 „Norunt et ipsi ac sentiunt, 85
 „pollere Christum et vivere,
 „eiusque iam iamque adfore
 „regnum tremendum perfidis.

66. *Scitum est R, Socrumque b corrupte.* 68. *iubentis Gis.*
 69. *Erusa q; frabiki a.* 70. *Canis q; et om. G R.* 77. *At sunt*
Put. p Heins. Cell. 78. *Sed sunt Fabr. Gis.; carminum u.* 79. *et*
om. R; aucupes H (supra auspices, infra capaces) Prag. Rat. 2 a b m Gis.
Weitz. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., aucipes vetustiores scripti ap. Heins.
Laur. 1 a u, auspices E R a p q Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Chor. Poett.
 81. *latentes a p.* 82. *compellant supra i compellunt a, compel-*
lant p. 86. *ac R b m q.* 87. *Eius iam b; iam iam adfore R,*
iam mox affore Fabr. Gis.

66. *scitumque brutum] decretum stultum Iso.*

77. *spiritus] daemones maligni, idcirco criminum magistri (78). Cfr. Min. Fel. XXVI, 7 Spiritus sunt insinceri, vagi, a caelesti vigore terrenis labibus et cupiditatibus degravati, et: Isti igitur spiritus posteaquam simplicitatem substantiae suae onusti et imersi vitiiis perdiderunt, ad solacium calamitatis suae desinunt perditam iam*

perdere et depravati errorem pravitatis infundere et alienati a Deo inductis pravis religionibus a Deo segregare. Eos spiritus daemones esse poetas sciunt, philosophi disserunt, Socrates novit, qui ad nutum et arbitrium adsidentis [παρὰ ποῦ, Euseb. H. E. IV, 7, Rufin. H. E. II, 13, Sulpic. Sever. Dial. III, 8] sibi daemonis vel declinabat negotia vel petebat [Sic Codd. Quaedam edd. appetebat].

- 90 ,,Clamant fatentes denique
 ,,pulsi e latebris corporum,
 ,,virtute Christi et nomine,
 ,,divique et idem daemones.“
 His intonantem martyrem
 iudex profanus non tulit.
 95 Conclamat: „Os obtrudite,
 ,,ne plura factet inprobus.
 ,,Vocem loquentis claudite
 ,,raptimque lictores date,
 ,,illos reorum carnibus
 100 ,,pastos manuque exercitos.
 ,,Iam faxo, ius praetorium
 ,,conviciator sentiat,
 ,,inpune ne nostris sibi
 ,,dis destruendis luserit.
 105 ,,Tibi ergo soli contumax
 ,,Tarpeia calcentur sacra,
 ,,tu porro solus obteras
 ,,Romam, senatum, Caesarem?
 ,,Vinctum retortis brachiis
 110 ,,sursum ac deorsum extendite,
 ,,conpago donec ossuum
 ,,divulsa membratim crepet.

90. *ex* H a q Obb.; *viscerum* O Put. Heins. Cham. Cell. [Arnob. p. 26; *latebrae corporis* = viscera, cfr. Ps. praef. 53 seqq.]. 92. *et idem* α a b m p q u Weitz. Heins. Cham. Cell. Obb., *et idem* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev., *et idem* Laur. 93. *Is* a Sich. I II (non III). 94. *Index* Sich. I II (non III) Fabr. 95. *obstrudite* W Laur. q u Weitz.; *obstruite* coni. Nebr. 99. *Illos reorum plutones Pastos resectis carnibus* B W (ad oram) Put. Weitz. [Cfr. VI, 17].
 103. *Ne inpune* Put. Heins. Cham. Cell. 104. *Dis* m Weitz. Heins. Cham. Cell. Obb., *Diis* Laur. α a b p q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev.; *distruendis* α bene. 107. *modo* A E H R a p q. 111. *ossium* m Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cham. 112. *Divisa* Laur. u.

99. *reorum carnibus pastos*] „Lucrum ex reorum suppliciis faciunt lictores ac carnifices, plerumque laceratosi tanquam carnibus pasti.“ Cell. Varr. lectt. supplendae ex a, ubi ad oram: *alii libri habent: Illos reorum plutones.*

106. *Tarpeia ... sacra*] In Capitolio, cuius Tarpeium saxum pars

meridionalis, cum Iovis templo celebratissima divorum delubra. Vid. Serv. ad Virg. Aen. III, 12, Hertzberg. l. l. p. 94.

110. Voc. *sursum ac deorsum extendite* de equuleo intelligenda, instrumento in carnificinis plerumque adhibito. Vid. X, 481.

„Posthinc hiulcis ictibus
 „nudate costarum abdita,
 „ut per lacunas vulnerum 115
 „iecur resectum palpitet.“
 Ridebat haec miles Dei
 manus cruentas increpans,
 quod fixa non profundius
 intraret artus ungula : 120
 ac iam omne robur fortium
 eviscerando cesserat
 nlsusque anhelus solverat
 fessos lacertorum toros.
 Ast ille tanto laetior 125
 omni vacantem nubilo
 frontem serenam luminat,
 te, Christe, praesentem videns.
 „Quis vultus iste? pro pudor!“
 Datianus aiebat furens 130
 „gaudet, renidet, provocat,
 „tortore tortus acrior.
 „Ni illa vis exercita
 „tot noxiorum mortibus
 „agone in isto proficit, 135
 „ars et dolorum vincitur.
 „Sed vos, alumpni carceris,
 „par semper invictum mihi,
 „cohibete paullum dexterarum,
 „respiret ut lassus vigor. 140
 „Praesicca rursus ulcera,

113. *hiulcis* O, *iulcis* α. 115. *latebras* O Put., sed. vid. A. 221,
lucanas 1 b; *viscerum* Laur. u. 117. *hic* Prag.; *mil. xpi.* R.
 119. *Quo* 1 R. 121. *robor* A. 123. *anhelos* Ald. Lugd.
 127. *inluminat* G W (supra) Rat. b m Fabr. Gis. 130. *ayebat*
 scr. a. 131. *renidet* H 2 R b, sed vid. X, 712. Ov. Met. VIII, 197,
refulget u. 132. *Tortor et tortus* A q Ald. Lugd. Sich. tres Chor.
 Poett., *Tortorum tortus* a. 134. *noxiarum* Prag. 138 sq. *Pars*
 [1 A Chor. Poett.] ... *invictam* [q Ald. Lugd. Sich. tres] ... *dexteram* Fabr.,
Invecta pars semper mihi W (ad oram) u; *nicht* p.

113. *hiulcis ictibus*] *ungularum*, 137. *alumpni*] *ministri* Mar.,
 cfr. 120, l, 44, X, 452. „*lictores aut carnifices, qui aluntur*
 131. *renidet*] *splendet laetitia* ex carcere ac suppliciis reorum.“
 Iso, Ov. Met. VIII, 197 *ore renidenti*, *Cell.* Cfr. 99.
 Hor. Od. II, 18, 2 *renidet lacunar*.

- „dum se cicatrix conligit
 „refrigerati sanguinis,
 „manus resulcans diruet.“
 145 His contra levites refert:
 „Si iam tuorum perspicis
 „languere virtutem canum,
 „age ipse maior carnifex,
 „ostende, quo pacto queant
 150 „imos recessus scindere,
 „manus et ipse intersere
 „rivosque ferventes bibe.
 „Erras, cruenta, si meam
 „te rere paenam sumere,
 155 „cum membra morti obnoxia
 „dilancinata interficis.
 „Est alter, est intrinsecus,
 „violare quem nullus potest,
 „liber, quietus, integer,
 160 „exors dolorum tristium.
 „Hoc, quod laboras perdere
 „tantis furoris viribus,
 „vas est solutum ac fictile,
 „quocunque frangendum modo.
 165 „Quin immo nunc enitere
 „illum secare ac plectere,
 „qui perstat intus, qui tuam
 „calcat, tyranne, insaniam:
 „hunc, hunc lacesse, hunc discute

142. Hic Put. desinit. 143. *Refrigerato* A. 144. *diruat*
 G R a, *diluēt* N sched. Graev. q. 146. *Suam* Ald. Lugd. Sich. tres
 Chor. Poett. Weitz., *Satin'* conl. Cauch.; *perspicis* a. 149. *Ostendo*
 a. 153. *si novam* H; *si mea* b. 154. *paenam* supra *vitam* W.
 157. *hic intrinsecus* Gis. I Amstr., *homo intrinsecus* u Ald. Lugd. Sich.
 tres Torn. Chor. Poett. Gall. Cell. improb. Arev. Prolegg. in nota ad sect.
 208; *Homo alter est intrinsecus* Fabr. 159. *Letus* b (non Laur.).
 160. *Expers* supra *et exors* Rat. sine litura. 165. *inmo* a.
 169. *Hunc lacesse* om. *hunc* intermedio W b m Ald. Lugd. Sich. I II Chor.
 Poett., *Hunc lacesse* Sich. III, *Hunc tu lacesse* emend. Ald. Lugd.; *et*
discute R, *descute* A.

156. *dilancinata*] *laniata*, *dila-* *bona*, i. e. dissipata, distracta, ab-
niata, *dilacerata* Iso, Catull. XXIX, *sumpta*.
 16 *Paterna prima lancinata sunt* 157. *Est alter*] II Cor. 4, 16.

„invictum inxsuperabilem, 170
 „nullis procellis subditum
 „solique subiectum Deo.“
 Haec fatur et stridentibus
 laniatur uncis denuo;
 cui praetor ore subdolo 175
 anguina verba exsibilat:
 „Si tanta callum pectoris
 „praedurat obstinatio,
 „pulvinar ut nostrum manu
 „abomineris tangere: 180
 „saltem latentes paginas
 „librosque opertos detege,
 „quo secta pravum seminans
 „iustis cremetur ignibus.“
 His martyr auditis ait: 185
 „Quem tu, maligne, mysticis
 „minitaris ignem litteris,
 „flagrabis ipse hoc iustius.
 „Romphaea nam caelestium
 „vindex erit voluminum, 190
 „tantū veneni interpretem
 „linguam perurens fulmine.
 „Vides favillas indices
 „Gomorrheorum criminum,

170. *inxsuperabilem* T Laur. T3rr. α u Obb., unde *inxsuprabilem* conl. et edd. Heins. Cell. [Vid II, 170], *insuperabilem* A G R a b m p q Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett., et *insuperabilem* Fabr. Gis. Amstr. Cham. Arev., *Invictum*, *inxpugnabilem* Gis. ad oram. 173. *faturus* u (non Laur.); *tridentibus* E. 174. *Laniavit* Laur. u. 176. *exsibilat* a. 178. *Perdurat* Laur. u. 180. *Abomineris* a b m q. 181. *Saltem* Rat. m. 184. *Iustis* α in marg. † totis. 187. *Minaris* Rat. m p u Weitz. cum W. 189. *Romfea* H α, *Ronfea* a, *Romphea* b m Weitz. Heins., *Rumphaea* R Sich. III, *Rumphea* q, *rumfea* p, *Rhomphaea* Ald. Lugd. Sich. I II Fabr. [Cfr. Gell. X, 25, 2 *rumpiae*]; iam Gis. ad oram. 193. *Videns* A. 194. *Gomorreorum* u Ald. Lugd.

179. *pulvinar*] *lectum deorum, res divina, caeremoniae, sacra* Iso, *Pulvinar est lectisternium, quod in templis fiebat, sed hic pro templo ponitur; sive pulvinar res divina, scilicet caeremonia vel sacra* gl. a. Cfr. Acron. ad Hor. Od. I, 37, 2: *pulvinaria dicebantur aut lecti deorum, aut tabulata, in quibus stabant numina, ut eminentiora viderentur.* Cic. Tusc. IV, 4, Suet. Domit. 13. 189. *Romphaea*] *igneus gladius, ultio divina* Iso, cfr. C. VII, 93, Gen. 3, 24, forte Apoc. 1, 16.

- 195 ,,Sodomita nec latet cinis,
 ,,testis perennis funeris.
 ,,Exemplar hoc, serpens, tuum est,
 ,,fuligo quem mox sulphuris
 ,,bitumen et mixtum pice
200 ,,imo implicabunt tartaro.“
 His persecutor saucius
 pallet, rubescit, aestuat,
 insana torquens lumina
 spumasque frendens egerit.
205 Tum deinde cunctatus diu
 decernit: „Extrema omnium
 ,,igni, grabato et lamminis
 ,,exerceatur quaestio.“
 Haec ille sese ad munera
210 gradu citato proripit,
 ipsosque pernix gaudio
 paenae ministros praevenit.
 Ventum ad palaestram gloriae:
 spes certat et crudelitas:
215 luctamen anceps conserunt,
 hinc martyr, illinc carnifex.
 Serrata lectum regula
 dente infrequenti exasperat,

195. *Sodoma* R W (supra alt.) Rat. b m supra *t mita*, *Sodomite* q, *Sodomus* Sich. tres Fabr. 197. *serpens* Laur. α b a (pro div. lect.) m u et edd., *semper* A E H (supra alt.) P R a p q; *est* om. A Laur. u.
198. *sulphoris* W (non Ald.). 199. *mistum* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. 200. *implicabant* A, *implicabit* u.
202. *rubescit*, *deficit* Laur. u. 204. *digerit* E pro div. lect. ap. Burm. Tom. I Anthol. p. 736, *congerit* G, *egerit* supra *t degerit* a.
206. *Discernit* A P R, *Discernet* q [Cfr. S. I, 609]. 207. *Igni ut* O glossam olet, *Ligno* R, *Ignis* Fabr.; *grabato* O R Laur. α q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev., *grabatto* A (asserente mihi Ioeplio, non *grabbato*, quod ex eodem cod. transcripsit Obbarius) E H W α b m p Gif. p. 450 Weitz., *grabbato* Obb. [Cfr. A. 967]; *lamminis* A E H W α a b p Gif. l. l. Obb., *laminis* Laur. cum relqq. nostris scriptis et edd. 209. *illi* b. 210. *preripit* Laur. u. 212. *Poenae* W α q, *Paene* a, *Poena* Lugd. 215. *conferunt* p u. 216. *Hic* 1 m; *illie* 1 A, *ille* 1 u. 218. *infrequenti* A G R α b q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Cham. Obb. [qui expl. *valde frequenti* ad C. V, 38 referens. Non probro: *infrequenti* mihi est *raro*, quo ex cruciatus dolor exerescat], *in frequenti* α m p Gis. Amstr. Arev., *frequenti* absque in (quod Gis. testatur extare in quibusdam mss.) Cauch. Salm. Heins. Cell.

cui multa carbonum strues
vivum vaporat halitum. 220

Hunc sponte conscendit rogam
vir sanctus ore interrito:
ceu iam coronae conscius
celsum tribunal scanderet.

Subter crepante adspergine 225
scintillat excussus salis
punctisque fervens stridulis
sparsim per artus figitur.

Arvina posthinc igneum
inpressa cauterem lavit, 230
vis unde roris fumidi
in membra sensim liquitur.

Haec inter inmotus manet
tamquam dolorum nescius,
tenditque in altum lumina: 235
nam vincla palmas presserant.

Sublatus inde fortior
lugubre in antrum truditur:
ne liber usus luminis
animaret altum spiritum. 240

Est intus imo ergastulo
locus tenebris nigrrior,
quem saxa mersi fornicis
angusta clausum strangulant.

Aeterna nox illic latet 245
expers diurni sideris:
hic carcer horrendus suos
habere fertur inferos.

In hoc barathrum conicit
truculentus hostis martyrem, 250
lignoque plantas inserit
divaricatis cruribus.

Quin addit et paenam novam

226. *excussio* m pro div. lect. ad oram, eadem lectio est glossema in Rat., *excussus cinis* Dav. Gis. Amstr., *excussum sale* coni. Cham. [Vid. C. V, 7].

228. *frigitur* coni. Cauch. 229. *Pruina* u; *post haec* Gis. I Amstr. 230. *chauterem* W m; *iacuit* q. 231. *inde* b p.

232. *Immersa* W (supra) Rat. 1 m, *Immembra* 2 m, *Immersa* ibidem repetitum ad oram. 238. *Lugubrae* E; *traditur* A E P a p.

247. *horrendor* A, *horrendos* H p.

255 crucis peritus artifex,
nulli tyranno cognitam,
nec fando conpertam retro.

Fragmenta testarum iubet
hirta inpolitis angulis,
acuminata, informia,
260 tergo iacentis sternerent.

Totum cubile spiculis
armant dolores anxii,
insompne qui subter latus
mucrone pulsant obvio.

265 Haec ille versutus vafra
meditatus arte struxerat;
sed Belzebulis callida
conmenta Christus destruit.

Nam carceralis caecitas
270 splendore lucis fulgurat,
duplexque morsus stipitis
ruptis cavernis dissilit.

Agnoscit hic Vincentius
adesse, quod speraverat,
275 tanti laboris praemium,
Christum datorem luminis.

Cernit deinde, fragmina
iam testularum mollibus
vestire semet floribus
280 redolente nectar carcere.

Quin et frequentes angeli

255. *cognitum* A. 256. *Ne* b. 257. *iubet* supra *et praebet* m.
258. *Herta* Weitz. cum E; *in politis* a; *ungulis* G m, sed in hoc supra
man. rec. *et angulis*. 260. *iacenti* Weitziani codd. (non P) Torn. Chor.
Poett. Amstr.; *sternere* R W (supra alt.) m (supra *et* nt) p Gis. ad oram,
sternier coni. Heins. 262. *dolores anxios* coni. Cell. 263. *In-*
somno Prag.; *subtus* W (supra) Prag. [Cfr. infra 520]; *laetus* A.
266. *Meditator* G Rat. b Weitz. Amstr., *Meditator* supra *et* us m.
267. *Beelzibulis* E H Weitz., *Beelzeb.* W, *belzebolis* 1 a, *belzibulis* q.
268. *Comenta* H q Weitz.; *destruxit* b. 270. *fulserat* 2 R, *fulgorat*
A H W a (supra *et fulgurat*) p Ald. Lugd. Gif. p. 350 Weitz. 272. *Ruptis*
catenis invenit Gis. in ms. suo et Davr. 279. *Vestiri* W.

258. *Addit multa epitheta poeta* que eos foramina seu cavernae, qui-
ad exaggrandam paenam gl. a. bus immissi erant, quasi morderent,
271. *duplexque morsus stipitis*] id est premerent atque artarent.
„quo ita divaricati pedes, ut utrim- *Cell.*

stant ac loquuntur cominus :
quorum unus ore augustior
compellat his dictis virum :

„Exurge, martyr inclite, 285

„exurge securus tui,
„exurge et almis coetibus
„noster sodalis addere.

„Decursa iam satis tibi 290
„paenae minacis munia,
„pulcroque mortis exitu
„omnis peracta est passio.

„O miles invictissime,
„fortissimorum fortior,
„iam te ipsa saeva et aspera 295
„tormenta victorem tremunt.
„Spectator haec Christus deus
„compensat aevo intermino,
„propriaeque conlegam crucis
„larga coronat dextera. 300

„Pone hoc caducum vasculum
„conpage textum terrea,
„quod dissipatum solvitur,
„et liber in caelum veni.“

Haec ille : sed clausas fores 305
interna rumpunt lumina
tenuisque per rimas nitor
lucis latentis proditur.

Haec cum stuperet territus 310
obsessor atri liminis,
quem cura pernox manserat
servare feralem domum :

psallentis audit insuper
praedulce carmen martyris,

282. loquantur A, loquuntur supra t loquantur a. 284. hic A E
H q, His dictis compellat R. 286. Exsurge a. 289. Decussa Ald.
Lugd. mendose. 294. Fortissimisque Ald. Lugd. Sich. tres Torn. Fabr.
Chor. Poett. Amstr. Gall. 297. christus tuus Laur. u. 299. Pro-
prieque Ald. Lugd. 301. hoc om. Rat. m. 307. Tenuisque u.
308. Luci 1 m; proditor A H, proditus r (sic) m. 310. luminis A
G 1 Rat. q. 313. Psallentes A q Ald. (Psallentis emend.) Sich. tres
Chor. Poett., Psallintes Lugd. mendose.

301. vasculum] Cfr. Epilog. opp. 313. Cfr X, 837 sqq., XIV,
Prud. 26 obsoletum vasculum. 53 sqq.

315 cui vocis instar aemulae
conclave reddit concavum.

Pavens deinde introspicit,
admota quantum postibus
acies per artas cardinum
320 intrare iuncturas potest.

Vernare multis floribus
stramenta testarum videt,
ipsumque vulsis nexibus
obambulantem pangere.

325 Implentur aures turbidi
praetoris hoc miraculo:
flet victus et volvit gemens
iram, dolorem, dedecus.

„Exemptus“ inquit „carceri
330 „paullum benignis fotibus
„recreetur, ut pastum novum
„paenis refectus praebat.“

Coire toto ex oppido
turbam fidelem cerneret,
335 mollire praefultum torum,
siccare cruda vulnera.

Ille unguarum duplices
sulcos pererrat osculis,
hic purpurantem corporis
340 gaudet cruorem lambere.

Plerique vestem linteam
stillante tingunt sanguine,
tutamen ut sacrum suis
domi reservent posteris.

345 Tunc ipse manceps carceris

317. *introspicis* A. 323. *vulsus* Lugd. 326. *hic* A. 328. *Hec*
heu dolorem dedecus Laur. u. 329. *Exemptus* u; *carceri* A R duo
Heinss. cum T a b p q Heins. Cell. Arev. Obb., *carcere* G Laur. m u Ald.
Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. 331. *Recreetur*
l a. 335. *praefultum* ad oram *praefultum* Gis. 340. *Gaudet et* Lugd.
mendoso; *labere* p, *tergere* u. 341. *lineam* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr.
Gis. Chor. Poett. Amstr.

333. *ex oppido*] *Valentia* Arev. *ex Actis*. Sed *Sagunti* passus est
(IV, 100); id oppidum cum Cellario et
aliis intelligo. Vid. Baron. ad a 303.

345. *manceps*] *custos* Iso, *prae-*

fectus carceri Cell. et al., cfr. in-
terpp. ad Corn. Nep. Attic. 6, 3 (ed.
Roth.). De proprio vocis significato
vid. Tertull. Apolog. 11: *Necesse est*
concedatis aliquem sublimiorem

et vinculorum ianitor,
ut fert vetustas conscia,
repente Christum credidit.

Hic obseratis vectibus
densae specum caliginis 350
splendore lucis advenae
micuisse clausum viderat.

At vero postquam lectuli
martyr quietem contigit,
aeger morarum taedio 355
et mortis incensus siti:

si mors habenda eiusmodi est,
quae corporali ergastulo
mentem resolvit liberam,
et reddit auctori Deo: 360

mentem platam sanguine,
mortis lavacris elutam,
quae semet ac vitam suam
Christo inmolandam praebuit.

Ergo ut recline mollibus 365
reiecit aulaeis caput,
victor relictis artubus
caelum capessit spiritus.

Cui recta celso tramite
reseratur ad Patrem via, 370
quam fratre caesus impio
Abel beatus scanderat.

347. *vetusta* q. 348. *Christo* Prag.; *reddidit* 1 α (non *reddidit*).
349. *obsecratis* 1 α. 350. *Densum* Rat. b, in hoc supra *as*, illud
etiam in m fuisse videtur. 352. *Miscuisse* A. 353. *Ast* Laur. u.
354. *contulit* ad oram *contigit* m. 356. *Est* emend. Gis. Amstr.
357. *huiusmodi* b m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. (non E H)
Chor. Poett. Amstr., *est* om. Laur. u. 362. *lavacris t periclis* m; *elu-*
tam A E O P R T Altia. Ambr. Prag. α p Heins. Cham. Cell. Obb. [metri
quidem lege aversante, sed vid. Prolegg.], *elutam* supra *t ablutam* a, *ablu-*
tam Laur. u., *erutam* H W Rat. b m q Weitz. (non E P) Arev., *inclytam*
Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr., *elitam* coni. Arev.,
suspicio reponendum esse *periclis erutam*. 365. *reclive* emend. Ald.
Lugd. 366. *Reiectit* 1 α, *Redegit* supra al. *reiecit* m; *aulais* p.
368. *capescit* α. 370. *Reservatur* A, *Servatur* a. 371. *caesus*
ob Prag. forte: *Quam caesus fratre ab impio*.

Deum et mancipem quandam divini- rit, Fest. p. 96 Lindem., Sigon. de
tatis, qui ex hominibus Deos fecer- iur. civ. Rom. II, 4.

- Stipant euntem candidi
hinc inde sanctorum chori,
375 parique missum carcere
baptista Ioannes vocat.
At Christiani nominis
hostem coquebant inrita
fellis venena et lividum
380 cor efferata exusserant.
Saevire inermem crederes
fractis draconem dentibus:
„Evasit exultans“ ait
„rebellis et palmam tulit.
385 „Sed restat illud ultimum,
„inferre paenam mortuo,
„feris cadaver tradere,
„canibusve carpendum dare.
„Iam nunc et ossa extinxero,
390 „ne sit sepulcrum funeris,
„quod plebs gregalis excolat
„titulumque fingat martyris.“
Sic frendit et corpus sacrum
profanus, ah dirum nefas!
395 nudum negato tegmine
exponit inter carices.
Sed nulla dirarum fames
aut bestiarum aut alitum
audet tropaeum gloriae
400 foedare tactu squalido.

375. *missum* A P R Ambr. et relqq. Heinss. *α* a b pro div. lect. m (pro div. lect.) q Heins. Cham. Cell. Teol. Obb., *missus* Laur. b m p u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. 376. *Ioannis* A, *iohannis* 1 *α*, *iohannes* 2 *α* m p [Vid. C. VII, 46]. 377. *Ad* A, *Ut* p.

378. *coquebat* A. 381. *Servire* u. 383. *Evasit, exultans* ait *Rebellis* male disting. Ald. Lugd. 384. *Post tulit* interrogandi signum ap. Heins. Cell. Arev. 390. *sepulchrum α*. 392. *fingat* A O T Altin. T2rr. *α* a p Cauch. in suis Heinss. Cell., *fingat* G Laur. b m q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. [Cfr. XII, 45].

393. *frendet* supra alt. W. 394. *adir* A, *a dirum* Rat. 1 *α* m q, *ha dirum* 2 *α* p, *addirum* a, *ac dirum* b, *ā* (sic) *dirum* u Weitz.

397. *famis* A Ambr. a [Cfr. C. V, 162]. 399. *triumphum* Laur. u. 400. *tractu* H.

392. *titulumque*] *epitaphium*, *tumulis titulos*, coll. XII, 45. *memoriam* Iso, vid. XI, 3 *Incisos*

Quin si qua clangens inprobe
circumvolaret eminus,
trucis volucris inpetu
depulsa vertebat fugam.

Nam corvus Eliae datus 405
olim ciborum portitor
hoc munus inplet sedule
et inremotus excubat.

Hic ex fructectis proximis 410
infestus alarum sono
oculosque pennis verberans
exegit inmanem lupum.

Quis perfidorum credere 415
ausit rapacem belluam
tauris paratam congregi,
cessisse plumis mollibus?

Ibat malignum murmurans,
levi volatu exterritus,
praedamque visam fugerat
custodis inbellis minis. 420

Quis audienti talia,
Datiane, tunc sensus tibi,
quantis gementem spiculis
figebat occultus dolor? 425

cum te perempti corporis 425
virtute victum cerneret,
ipsis et inpar ossibus
vacuisque iam membris minor?

Sed quis, tyranne pertinax,
hunc inpotentem spiritum 430
determinabit exitus,

402. *Circumvolaret* Laur. a b m p q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gís. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb., *Circumvolarat* T Ambr. α Heins. Cell.

404. *fuga* H. 405. *Nunc* q; *Helias* a m u Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell., *helyas* p, *helie* q.

407. *manus* 1 α; *sedule* A E (heic *sedulae*) H (supra alt.) R plerique ap. Heins. α a p q Heins. Cham. Obb., *sedulo* Laur. b m u Ald. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev., *seculo* Lugd. vitiose.

408. *remoratus* p. 410. *Infessus* legisse videtur Iso, aut exponens *non fessus*. 420. *in bellis* m; *nimis* A. 421. *audiendi* Ald. Lugd. (non Nebr.) Sich. I II (non II) Chor. Poett. Obb. [e quibus eodd. ?].

- nullusne te franget modus?
 „Nullus, nec unquam desinam :
 „nam si ferina inmanitas
 435 „mansuescit et clementia
 „corvos voraces mitigat,
 „mergam cadaver fluctibus :
 „insana nunquam naufragis
 „ignoscit unda et spumetum
 440 „nescit profundum parcere.
 „Aut semper illic mobilis
 „incerta per ludibria
 „vagis feretur flatibus
 „squamosa pascens agmina :
 445 „aut sub fragosis rupibus
 „scabri petrarum murices
 „inter recessus scrupulos
 „discissa rumpent viscera.
 „Ecquis virorum strenue
 450 „cumbam peritus pellere,
 „remo, rudente et carbaso,
 „secare qui pontum queas,
 „rapias palustri e caespite
 „corpus, quod intactum iacet,
 455 „levique vectum lembulo
 „amplum per aequor auferas.
 „Sed complicatum sparteus
 „claudat cadaver culleus,
 „quem fune connexus lapis

432. *te refranget* Ambr., *frangit* Rat. m Weitz., *Nullusne refringet* con. Heins. 440. *profundam* A. 441. *illa* p; *mobile* H.

443. *Austris* Ald. Sich. I II Torn. Chor. Poett., *Austri* Sich. III; *fluctibus* R 2 T Fabr. Gis., *Austris...flantibus* con. Cauch. 445. *Aut suffragosis* A W. 448. *rumpit* 1 α. 449. *Et quis* R a b q u Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett., *Et quis* supra 1 *equis* m, *At quis* p.

450. *Cumbam* Laur. 1 α u Ald. Lugd. Sich. III Weitz. Heins. Cell. Obb., *Cymbam* b m Sich. I II Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev., *Cimbam* 2 a a p q. 453. *palustrie caespitis* A; s om. W m. 455. *lect.* A; *lembulo* ser. b. 458. *Claudet* q. 459. *conexus* H W b m Weitz.; *conuexus* u (non Laur.).

446. *Murices sunt summitates altissimae petrae; aliter murex ponitur pro purpura gl. a.* vestis sive fasciola adita intrinsecus gl. a.

455. *lembulo*] *lembus navicula piratica vel extrema pars inauratae* 458. *culleus*] *culleus est tunica ex sparto; spartum autem est frutex sine foliis ab asperitate vocatus gl. a.*

„praeceps in altum deprimat.	460
„At tu per undas emices	
„rorante praepes palmula,	
„donec relictum longior	
„abscondat adspectus solum.“	
Haec iussa quidam militum,	465
Eumorphio nomen fuit,	
violentus, audax, barbarus,	
furore fervens adripit.	
Funale textum conserit,	
suto quod inplet corpore,	470
emensus et multum freti	
inter procellas excutit.	
O praepotens virtus Dei,	
virtus creatrix omnium!	
quae turgidum quondam mare	475
gradiente Christo straverat,	
ut terga calcans aequoris	
siccis mearet passibus,	
plantas nec undis tingeret,	
vasti viator gurgitis:	480
haec ipsa virtus iusserat,	
rubrum salum dehiscere,	
patente dum fundo aridum	
secura plebs iter legit.	
Nec non et ipsa nunc iubet	485
servire sancto corpori	
pontum quietis lapsibus	

461. *Ad tu a.* 462. *Rorante* (sive *rotante*, ut voles) Fabr. Gis.; *praepes* G R T T3rr. Ambr. α a (supra pro div. lect.) m p q Heins. Cell. Arev. Obb., *praeceps* A Laur. a b u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. 468. *arripuit* A. 469. *Funa* 1 A, *funalem* 1 b, *funalem* supra *t le* 1 m. 470. *Scuto* Prag., *Suto* supra *t sancto* u. 473. *Omnipotens virtus dei* Laur. u. 479. *tingueret* α m Ald. Lugd. Weitz. Heins. Cham. Cell. 483. *dum profundo* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. mendose; *arido* H (supra alt.) a p q. 484. *Secunda* T; *legit* T Gis. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *terit* H (supra) Laur. Prag. 1 Rat. 2 α (*interterit* 1 α) b m (supra *vel gerit*) q u Fabr. Weitz., *terat* T1rr., *gerat* R, *gerit* A E H P a p, *tulit* 2 Rat., *Secura plebs incesserit* Ald. Lugd. Sich. tres Torn. Chor. Poett. Gall. 485 *ipsa* supra *t ipse* a. 487. *passibus* Prag., *lapsibus* supra *curisibus* α.

462. *palmula*] *remo* Iso. Virg. Serv.: *palmula extrema pars remi* Aen. V, 163, *Litus ama, et laevas in modum palmarum protenta.* *stringat, sine, palmula cautes*, ibid.

ad curva pronum littora.

490 Saxum molaris ponderis
ut spuma candens innatat,
tantique custos pigneris
fiscella fertur fluctibus.

Cernunt stupentes navitae
vectam remenso marmore
495 labi retrorsum leniter
aestu secundo et flamine.

Certant et ipsi concito
pontum phaselo scindere;
longe sed artus praevolant
500 telluris ad mollem sinum.

Prius relatos denique
humus quieta suscipit,
quam pulsa summis nisibus
carina portum tangeret.

505 Felix amoeni littoris
secessus ille, qui sacra
fovens arenis viscera
vicem sepulcri praebuilt:
dum cura sanctorum pia
510 deflens adornat aggerem,
tumuloque corpus creditum
vitae reservat posterarum.

Sed mox subactis hostibus,
iam pace iustis reddita,
515 altat quietem debitam

490. *candens* a. 491. *pigneris* α a m p Weitz. Heins. Obb., *pignoris* Laur. b q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev. 494. *Vecta* p. 495. *leviter* A. 498. *phaselo* m p u Ald. Lugd. Weitz. 501. *delatos* a q, *delatus* A p. 506. *Seccus* N R T T3rr. α a 2 m Weitz. Heins. Cell. Arev., *Succensus* 1 b 1 m, *Recessus* p q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Obb. 508. *Uitem* u (non Laur.). 509. *Tum* W b m. 511. *Tumulosque* A. 512. *reservet* R. 514. *credita* p. 515. *quietam* 1 Rat.; *debitum* A Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett.

498. *phaselo*] Virg. Georg. IV, 289 *Et circum pictis vehitur sua rura faselis*, ibid. Serv.: *brevibus naviculis, quibus utuntur cum stagnaverit Nilus*.

512. *vitae reservat posterarum*] Arev. alias haud infelix interpretis huc

trahit v. 343 explicans, corpus Vincentii a fidelibus fuisse reservatum posteris sive in posterorum beneficium. Rectius iam Nebr. *iudicii diem* intellexit. Cfr. VI, 136 sqq.

515. Cfr. III, 212.

praestat beatis ossibus.

Subiecta nam sacrario
imamque ad aram condita
caelestis auram muneris
perfusa subtus hauriunt.

520

Sic corpus: ast ipsum Dei
sedes receptum continet,
cum Maccabaeis fratribus
sectoque Esaiæ proximum.

Simplex sed illis contigit
corona paenarum, quibus
finem malorum praestitit
mortis supremus exitus.

525

Quid tale sector ausus est?
truncata numquid corporis
segmenta post serram feris
obiecit aut undis dedit?

530

num Maccabaei martyris
linguam tyrannus erutam
raptamve pellem verticis
avibus cruentis obtulit?

535

Tu solus o bis inclite,

517. *Subiectam* u. 518. *Iam iamque ad Prag.* Rat. b m; *oram*
1 α. 520. *subtus* T Ambr. α b m Weitz. Heins. Cell. Arev., *subter*
a p q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Obb. [Vid. su-
pra 263]. 521. *Hic* G Laur. u. 524. *Secto* Ald. Lugd. Sich. tres
Fabr. Chor. Poett. Amstr. Cell.; *Esaiæ* α p q Weitz. Heins. Cell. Obb.,
Isaiæ R a b m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev.
525. *contingit* Ald. Lugd. vitiose. 527. *Fine* α. 532. *aut*
uinctis dedit Sich. tres Fabr. 533. *Nam* A a Ald. Lugd. Sich. tres Fabr.
Chor. Poett. Amstr., *Cum* G; *machabaeis* q. 535. *Raptamve* R W
supra Gis. ad oram. 536. *Feris oruentis* R. 537. *obis* Ald.
Lugd. Sich. tres.

524. *Esaiæ*] „Esaiam prophetam
serra lignea dissectum fuisse, con-
stans Iudaeorum aequae ac Christiano-
rum traditio est. Hieronymus in Esa.
LVII comma 1: *Iudaei generaliter de*
omnibus iustis arbitrantur intelligi,
quorum Manasses fudit sanguinem,
vel certe Esaiam de sua prophetare
morte, quod serrandus sit a Ma-
nasse serra lignea, quae apud eos
(Iudaeos) certissima traditio est.
Tertullianus de Patientia c. XIV:
secatur Esaias, lapidatur Step-

nus. Plurima testimonia ex PP. col-
legit B. avus noster *Ioachimus Zehne-*
rus ad Epiphanii (vel quisquis auctor
est) de Vitis prophetarum p. 46 seq.
Adde quae nos ad Lactantii lib. IV,
c. XI, sect. 12. „*Cell.* Vid. Justin.
Mart. Dial. cum Tryph. p. 349 ed.
Col.: *Τὰ περὶ τὸν θάνατον Ἰσαΐου,*
ὃν πρόλοι ξυλλήνῃ ἐπύρσαστε κτλ.,
Ambr. in Luc. 20.

533. Vid. II Maccab. 7.

537. *bis*] Vid. 540 sqq.

- solus *bravii* duplicis
 palmam tulisti, tu duas
 540 simul parasti laureas.
 In morte victor aspera,
 tum deinde post mortem pari
 victor triumpho proteris
 solo latronem corpore.
 545 Adesto nunc et percipe
 voces precantum supplices,
 nostri reatus efficax
 orator ad thronum Patris.
 Per te, per illum carcerem,
 550 honoris augmentum tui,
 per vincla, flammās, ungulas,
 per carceralem stiptem,
 per fragmen illud testeum,
 quo parta crevit gloria,
 555 et quem trementes posteri
 exosculamur, lectulum:
 miserere nostrarum precum,
 placatus ut Christus suis
 inclinet aurem prosperam,
 560 noxas nec omnes inputet.
 Si rite sollempnem diem
 veneramur ore et pectore,
 si sub tuorum gaudio
 vestigiorum sternimur:
 565 paullisper huc inlabere
 Christi favorem deferens,

538. *bravii* G R Laur. α a b m p q u Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett., *brabii* Fabr. Weitz. Amstr. Arev., *bravidi* A., *brabej* Gis., *brabet* Heins. Cham. Cell. Obb. 543. *poter*. A. 553. *testium* p. 554. *partu* A. 555. *Et* A Laur. Prag. Rat. α a b m p q u Weitz. Obb., *Per* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. 556. *Et osculamur* p. 562. *Veneremur* G. 563. *gaudia* G b m Weitz. 564. *cernimur* q. 565. *huc tu labere* Lugd., *huc tu inlabere* Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.

544. *latronem*] „praetorem Dationum.“ Cell.

548. *orator*] Soli Christo id competere notat Cell., qui de illorum temporum caepta deflexione a pristina

sinceritate alibi prolixius. Nihilominus in Catacumbis Romanis inscriptiones sepulcrales aevi Prudentii anteriores passim occurrunt, quibus idem argumentum iudicatum. Cfr. VI, 83 sq.

sensus gravati ut sentiant
levamen indulgentiae.

Sic nulla iam restet mora,
quin excitatam nobilis
carmen resumat spiritus
virtute perfunctam pari,
ut, quae laborum particeps
commune discrimen tulit,
sic et cohaeres gloriae
cunctis in aevum seculis.

570

575

VI. IN HONOREM BEATISSIMORUM MARTYRUM FRUCTUOSI EPI-
SCOPI TARRACONENSIS ET AUGURII ET EULOGII DIACONORUM.

Felix Tarraco, Fructuose, vestris
attollit caput ignibus coruscum,
levitis geminis procul relucens.
Hispanos Deus adspicit benignus,

567. *Sensu* Rat. 1 b Sich. tres Fabr. Chor. Poett., *sensu* supra man. rec.
et sus m, sensus gravatos 2 b, *ut gravati* Laur. u. 568. *Solamen* pro
div. lect. m. 569. *restat* G Rat. b m Weitz. 570. *excitata* b.
572. 571 transp. Prag.; *perfectam* q, *perfuncta* Chor. Poett. male.

*Incipit hymnus in honorem beatissimorum martyrum Fructuosi epi.
ecclae Tarraconensis et Augurii et Eulogii diaconorum a, Hymnus in
honore beatissimorum martirum Fructuosi epi. Augorii. et Eulogi. a, Ym-
nus beatissimorum martyrum fructuosi epi. ecclae tarraconensis. et augu-
rii. euloligiq. (corr. euloigiq.) diaconum b, Ymnus beatissimorum mar-
tyrum Fructuosi epi. ecclesiae Tarraconensis et Augurii Eulogi. dia-
conorum Rat. m, Passio sanctorum martirum Fructuosi epi. Augurii et
eulogii diaconorum p, Hymnus VI in S. Fructuosum Augurium et Eulo-
gium q, Incipit passio Sanoti Fructuosi Tarraconentis episcopi et sotiorum
u. — augorii A (auguris R), Angorii Ambr., Aucorii O. 1. tarracho
b, taraco u constanter; ventris A E. 2. coruscum E.*

VI. „In Martyrologiis XII Kal. Sept. natalis SS. Iulii, Iuliani, Vincentii, Auguri et Eulodi celebratur; ita enim codex longe vetustissimus teste Holstenio in annotatis ad eum locum.“ *Heins.* Id quidem non ad Fructuosum sociosque pertinere videtur. Martyrologium Rom. natalem eorum d. 21 Ianuarii celebrat. Quae ad illum diem Bollandiani dederunt acta, Ruinartius locupletiora ea reddidit. In Hymnodia Hisp. p. 247 Arevalus de Fructuosi et sociorum reliquiis disserit. Passi autem sunt Vale-

riano et Gallieno Impp. a. 259 Tarracone (IV, 21). Indidem eos oriundos putant Nebr. et Cham., licet Prudentii hymnus nihil adminiculi eiusmodi opinioni suggerat. Neque Florezius (Hisp. sacr. T. XXV, tract. 63, 2) ex aliis ac illi argumentis parum efficacibus idem suspicatur. Cultus autem Fructuosi haud ita multo post ipsius martyrium inchoasse videtur. Cfr. August. serm. 101, Civ. D. VIII, 27, c. Faust. XX, 21.

3. *levitis geminis* Augurio et Eulogio diaconis, cfr. V, 30, II, 39.

- 5 arcem quandoquidem potens Hiberam
trino martyre Trinitas coronat.
Ardens Augurius capessit aethram,
nec non Eulogius simul supernum
Christi lucidus ad sedile tendit.
- 10 Dux et praeuius et magister illis
ad tantum decus ex episcopali
clarus nomine Fructuosus ibat:
accitus quia praesidis repente
iussu venerat ad forum sacerdos
15 levitis comitantibus duobus.
- Inde ad carceream viros catenam
pastus sanguine carnifex trahebat:
gaudet currere Fructuosus ultro,
ac, ne quis socios timor feriret,
20 praeceptor vehemens eundo firmat
incenditque fidem calore Christi.
- „Mecum state, viri, vocat cruentus
„ad paenam coluber Dei ministros:
„nec mors terreat, est parata palma.
- 25 „Carcer Christicollis gradus coronae est,
„carcer provehit ad superna caeli,
„carcer conciliat Deum beatiss.“
- His dictis adeunt specum reorum,
exercent ibi mysticum lavacrum
30 et purgamen aquae stupent tenebrae.

7. *capessit* Ald. Lugd. 8. *supernum* Laur. b m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev. [Cfr. infra 26. 98], *superbum* A B E H P R T α a p q Weitz. Heins. Cham. Cell. Obb. [Cfr. Ps. 823. Virg. Aen. II, 785]. 10. *praeuius minister* duobus vocc. anteced. eras. m, ad oram & *magister*. 13. *Ascitus* Weitz. (non B). 16. *et* Ald. Lugd.

17. *carnis extrahebat* Ald. Lugd. corrupte. 19. *socios om.* 1 A, *socio* Ald. Lugd.; *minor* Sich. tres Torn. Chor. Poett., *minis coni.* Latin.; *subiret* (c. gl. *fer.*) A, *al. subiret* α ad oram, et a supra pro div. lect. 23. *colubis* 1 α, *colubes* 2 α. 24. *Nec* A E H P R a Obb. [Cfr. X. 520], *Ne* Laur. α b m p q u et relqq. edd. 30. *Et purgamen aquae* H N O T Altin. α p q Ald. Lugd. Gis. Heins. Cell. Arev. Obb., *Expurgamen aquae* E P a, *Et purgamina quae* R Laur. Rat. b m u Parrh. Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr., *Expurgamina quae* A, *Et purgamina aquae* coni. Obb. [Vid. A. 702].

5. *arcem... Hiberam*] Tarracoenem, ceterioris provinciae caput.

17. *pastus*] aequemodo ac V, 100 explicari potest, nisi hic magis apposite accipiatur pro *delectatus*, mar-

tyrum tormentis atque doloribus gestiens.

29. *mysticum lavacrum*] baptis- mate carcere inclusos regenerant.

Sex hic continuis latent diebus,
tandem stant trucis ad tribunal hostis,
fratres tergeminos tremunt catastae.

Iudex Aemilianus imminebat
atrox, turbidus, insolens, profanus 35
aras daemonicas coli iubebat:

„Tu, qui doctor“ ait „seris novellum
„conmenti genus, ut leves puellae
„lucos destituant, Iovem relinquant:
„dampnes, si sapias, anile dogma. 40
„Iussum est Caesaris ore Gallieni:
„quod princeps colit, ut colamus omnes.“

Haec fanti placidus refert sacerdos:
„Aeternum colo principem, dierum
„factorem dominumque Gallieni, 45
„et Christum patre prosatum perenni,
„culus sum famulus gregisque pastor.“
Subridens ait ille: „Iam fuisti.“

Nec differt furor aut refrenat iram,
saevis destinat ignibus cremandos: 50
exultant prohibentque flere vulgum.

Quosdam de populo videt sacerdos
libandum sibi poculum offerentes:
„Ieiunamus“ ait „recuso potum.

32. *truces* 1 A. 34. *Emilianus* a Ald. Lugd. Sich. I II (non III)
Fabr. Weitz. Chor. Poett., *Conlian.* R, *Emelianus* Rat. m, in hoc supra *t i*,
demilianus q. 39. *destituant* Weitz. cum H. 40. *Dampnas* Ambr.
2 Rat., *Damna* 1 Rat. b et supra pro div. lect. m, sed linea ibi producta,
Parrh.; idem coni. Bigot. 42. *ut E H P W* (supra) α a p Gis. Heins.
Cell. Arev. Obb., *hoc b m q u* Ald. Lugd. Sich. tres Torn. Fabr. Weitz.
Chor. Poett. Amstr. Gall. 44. *deorum* coni. Nebr. 46. *patrem*
u (non Laur.); *satum* Prag. Parrh. 47. *gregis sator* 1 A. 49. *dis-*
fert *furorem* Rat., *furor differt* q; *ut refrenet* Prag. 50. *Saevus* u.
51. *vulgus* W (supra alt.) Rat. et pro div. lect. m. 52. om. u
(non Laur.). 53. *poculum* p; *ferentes* Weitz. (non B) m.

33. *fratres*] Utrum natu tres
geminii an fide, ut II, 73, parum inter-
est. Cfr. I, 56 de *catasta*.

34. *Aemilianus*] Hispaniae prae-
fectus a. 259, inde a nonnullis male
confusus cum Aemiliano Imp., quin-
que annis ante interempto.

39. *lucos*] ubi divorum fana, in-
primis numinum agrestium altaria.

40. *anile dogma*] Cfr. V, 26 *ru-*
dem ritum.

53. *poculum*] An diis libandum
in procinctu mortis, quo supplicium
removeret, dum tempus esset? Sed
interpp. de consuetudine cogitant po-
tum exhibendi capitis condemnatis, id
quod haud dubie quadrat ad martyris
respondum.

- 55 ,,Nondum nona diem resignat hora,
 ,,nunquam conviolabo ius dicatum,
 ,,nec mors ipsa meum sacrum resolvet.
 ,,Sic Christus sitiens crucis sub hora
 ,,oblatus sibi poculum recusans
 60 ,,nec libare volens sitim peregit.“
 Intrant interea locum rotunda
 conclusum cavea, madens ferarum
 multo sanguine quem furor frequentat:
 cum spectacula perstrepunt cruenta,
 65 ac vilis gladiator ense duro
 percussus cadit et fremit voluptas.
 Hic flammante pyra, niger minister
 ardens supplicium parare iussus,
 construxit facibus rogam supremis.
 70 Qui, dum corpora concremenda solvit,
 serventes animas amore lucis
 fracto carceris expediret antro:
 certant officiis pii sodales,
 plantis calceamenta dissolutis
 75 pronus detrahere studebat unus:
 sed sanctus vetat ora Fructuosus
 inclinata premi: „Facessite“ inquit
 ,,ne nostram gravet obsequela mortem.
 ,,Atquin ipse meos pedes resolvam,
 80 ,,ne vestigia praepedita vinculis

58. *mortis supra crucis u; sub ara Prag.* 64. *Tum Amstr. Obb.; spectaculo 1 R.* 65. *diro Latin.* 69. *Contruxit α; fascibus q.*

70. *concremenda A Laur. a p q u Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb., concremenda 1 Rat., concremata O T Ambr. α b m Parrh. Heins. Cham. Cell., cremenda R, contremenda solui Ald. Lugd.*

72. *expediret B H T W 1 Prag. Rat. 1 α a b m Fabr. Gis. Heins. Cell. Arev., expedivit A B (supra ut videtur) ER Laur. 2 α p q u Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb.* 73. *piis u Ald. Lugd. Parrh.*

74. *calciamenta Laur. α a b m p q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett.* 76. *ora m, sed pro a alia quaedam litera fuit erasa, unde al: ora in marg., hora 1 u.* 77. *premit Ald. Lugd. mendose.* 78. *Nec A Prag. a m Weitz. haud male; obsequella 1 α.* 80. *Nec u.*

55. *nona...hora]* qua ieiunium finiebat, vid. ad C. VIII, 9.

61. *locum]* amphitheatrum Mar.

69. *facibus rogam supremis]* altis Iso, „quia constructa pyra sive lignorum strue, tandem faces subde-

bantur.“ *Nebr. Feralibus, fanebris, ut Ov. Am. I, 15, 41 Ego etiam cum me supremus adderit ignis. Cfr. quoque Nasonis illud (Met. III. 136) dicique beatus Ante obitum nemo supremaque funera debet.*

„tardis gressibus inruant in ignem.

„Cur lamenta rigant genas madentes,

„cur vestri memor ut flam, rogatis?

„cunctis pro populis rogabo Christum.“

Vix haec ediderat, relaxat ipse 85

indumenta pedum, velut Moyses

quondam fecerat ad rubum propinquans.

Non calcare sacram cremationem

aut adstare Deo prius licebat,

quam vestigia pura figerentur. 90

Stabat calce mera: resultat ecce

caelo spiritus et serit loquelam,

quae cunctos tremefecit audientes:

„Non est, credite, paena, quam videtis,

„quae puncto tenui citata transit: 95

„nec vitam rapit illa, sed reformat.

„Felices animae, quibus per ignem

„celsa scandere contigit tonantis,

„quas olim fugiet perennis ignis.“

Haec inter rapidis focos crepantes 100

intran passibus et minantur ipsis

flammarum trepidantibus caminis.

Nexus denique, qui manus retrorsus

in tergum revocaverant revinctas,

intacta cute decidunt adusti. 105

Non ausa est cohibere paena palmas

in morem crucis ad Patrem levandas,

solvit brachia, quae Deum precentur.

Priscorum specimen trium putares,

quos olim Babyloniceum per ignem 110

83. *fuera* 1 a, *siem* 2 A Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr.

84. *Cunctis pro cunctis* u. 87. *rubrum* E. 91. *mero* 2 a u Ald. Lugd. Parrh. Gis.

92. *loquellam* a. 94. *credita* T. 95. *punctu* 1 Rat. m.

100. *Nec* Prag.; *cremantes* ad oram *al. crepantes* m. 101. *ipsi* Fabr. Gis.

102. *crepitantibus* B (supra alt.) H R b (pro div. lect.) p q margo trium Sieh. Gis. ad oram, *trepidantibus* 1 a,

trepitantibus 2 a (mutare voluisse videtur in *crepitantibus*). 103. *per manus* u; *retrorsum* p u Teol. 104. *Interdum* 1 A, *integrum revocaverat* u; *revinetis* R.

106. *pena cohibere* Prag. b q contra metr. 107. *cruris* Lugd. mendose. 110. *Quas* q; *babylonium* Parrh.

86. *indumenta*] *Calcamenta* (74) *bus debent eorum quicumque Deo appropinquare volunt* gl. a, Exod. 3, 5. 109. Dan. 3, 19.

ex mortuis animalibus fiunt. Significautem mortua opera, qui-

cantantes stupuit tremens tyrannus.

Illis sed pia flamma tum pepercit,
nondum tempore passionis apto,
nec mortis decus inchoante Christo.

115 Hos cum defugeret vaporus ardor,
orant, ut celer ignis advolaret
et finem daret auxili periculis.

Exorata suos obire tandem
maiestas famulos iubet, caducis
120 missos corporibus sibi que reddi.

Vidit praesidis ex domo satelles
caelum martyribus patere apertum,
insignesque viros per astra ferri.

125 Quin et filiolae monens herili
ostendit sceleris notam paterni,
caelo vivere, quos forum peremit.

Haec tum virginitas palam videre
per sudum meruit, parente caeco,
ut crimen domini domus timeret.

130 Tum de corporibus sacris favillae
et perfusa mero leguntur ossa,
quae raptim sibi quisque vindicabat.

112. *flammatum* A mendose; *tunc* H R a p, *flamma pia tunc* u metro aversante. 114. *incohante* 1 A Ald. Lugd. 115. *vaporis* Gis. I Amstr.

116. *Orant sancti ut* b, sed *sancti* est gl., quae irrepsit; *advocaret* 1 q. 117. *periculis* a. 120. *Missis* B Prag. Sich. tres Fabr. Gis. ad oram Chor. Poett. Amstr. 121. *satellis* A E.

123. *tolli* A et Cort., qui def., cod. ad Luc. III, 748. 125. *natam* 1 a. 126. *quo foro* Ambr., unde *quos foro* coni. Heins. 127. *tunc* a p, *dum* Prag., *dum supra* t *tum* m, *tum* Laur. a b q u et edd.

128. *parente caeco* H T Altin. Ambr. 1 a a p Heins. Cell. Arev. Obb. [A. S. S. l. l. *Aemil. veniens eos videre non fuit dignus*], *parente caelo* R W (supra) 2 a, *patendo caelo* 1 A et pro div. lect. a, *patente caelo* H (supra) Laur. Prag. Rat. b m q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. 132. *vindicabat* p q u Weitz. (non E H).

121. *satelles*] Acta vett. loquuntur de Babylonio et Mygdonio *fratribus nostris ex familia Aemiliani praesidis*. Illi apertum caelum videntes domini filiae Fructuosum cum sociis in caelum ascendere coronatos ostendebant. Vid. Ruinart. p. 220, Tillemont. *mémoires ecclésiastiques* IV, 460, *Les vies des Saints* II, p. 282.

131. *perfusa mero*] Acta ap.

Ruinart. l. l.: *Superveniente nocte ad amphitheatrum cum vino festinantes pervenerunt (Christiani), quo semiusta corpora extinguerent, quo facto eorumdem martyrum cineres collectos prout quisque potuit sibi vindicavit*. Cfr. Hom. Od. XXIV, 72, Virg. Aen. VI, 327 *reliquias vino et bibulam lavere favillam*.

Fratrum tantus amor domum referre
sanctorum cinerum dicata dona,
aut gestare sinu fidele pignus. 135

Sed ne reliquias resuscitandas
et mox cum Domino simul futuras
discretis loca dividant sepulcris,
cernuntur niveis stolis amicti,
mandant restitui cavoque claudi 140
mixtim marmore pulverem sacrandum.

O triplex honor, o triforme culmen,
quo nostrae caput excitatur urbis,
cunctis urbibus eminens Hiberis!
, Exultare tribus libet patronis, 145
quorum praesidio fovemur omnes
terrarum populi Pyrenearum.

Circumstet chorus ex utroque sexu,
heros, virgo, puer, senex, anulla,
vestrum psallite rite Fructuosum. 150

Laudans Augurium resultet hymnus,
mixtis Eulogium modis coaequans,
reddamus paribus pares Camenas.

Hinc aurata sonent in arce tecta,
blandum littoris extet inde murmur, 155
et carmen freta feriata pangant.

Olim tempus erit ruente mundo,

133. *amor* exc. p; *refert* R. 136. *reliquias* a m p u. 139. *stolis*
niveis m q. 141. *Mixtum* b. 142. *triple* u; *triforme* sine praec.
o a; *lumen* Ambr. Parrb. 145. *licet* q u, *liber* Lugd. 146. *foven-*
tur B Sich. tres Torn. Fabr. Chor. Poett. Amstr. Gall. 147. *pirinea-*
rum q. 148. *chorus* om. 1 A. 149. *Heros* Weitziani ut videtur,
exceptio P; *anulla* A Amstr. 1 a Heins. Cham. Obb., *anula* B T W Prag.
Rat. b m 2 q, *anila* N 1 q, *anacula* a (ad oram) u Sich. III, *ancla* 2 a a Ald.
Lugd. Sich. l II Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev., quod
usitatus, *puer*, *ancla* *anulla* p. 151. *resulte* ymnis A, *resultet* ym-
nis 1 m. 152. *Mistis* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.
153. *patribus* u (non Laur.); *canenas* supra *camenas* W, unde Weitz.
canenas, *amenas* 1 a. 154. *in acta* ad oram al. *in arce* m.

139. *cernuntur*] *quidam viri* sub-
audit Iso, quos alii *angelos* interpre-
tantur. Cham. rectius tres martyres
intelligendos putat: id Acta quoque
sibi volunt.

140. *claudi*] Cfr. V, 520.

143. *nostrae...urbis*] Tarraconis,
nam ad primam hymni stropham redit,

quamvis Cham. et Arev. Caesaraugu-
stam intelligant sententiarum nexu
parum perspecto.

149. *heros*] Vir tanquam fortior
virgini, puero, seni, anulae opposi-
tus. Cfr. Lambin. et Orelli ad Hor.
A. P. 114.

cum te, Tarraco, Fructuosus acri
solvit supplicio tegens ab igni.

160

Fors dignabitur et mels medellam
tormentis dare prosperante Christo,
dulces hendecasillabos revolvens.

VII. HYMNUS IN HONOREM QUIRINI BEATISSIMI MARTYRIS,
EPISCOPI ECCLESIAE SISCIAE.

Insignem meriti virum
Quirinum, placitum Deo,
urbis moenia Sisciae
concessum sibi martyrem
complexu patrio foveat.

5

Hic sub Galerio duce,

158. *acris* 2 Prag. 160. *medellam* α a p. 162. *endecasyllabos*
W Weitz., *hendecasyllabas* nonnulli vulg. ap. Arev.; *resuoluens* scr. m.
Epigraphe *Passio sancti Fructuosi Traconensis episcopi et sociorum*
explicit u.

Inscriptionem expressimus cum α a (in quo *aectae Sescelane*) Heins. Arev.,
Incipit Ymnus in honore sancti quirini m̃r. et epi. suscianaee ecclesiae b.
Incipit ymnus in honore sancti Quirini martyris et epi. ecclesiae suscianaee Rat. m, *Passio sancti Quirini martyris* p, *In B. Quirin.* q, *Incipit*
Hymnus in honorem sancti Quirini martiris u; *Sescianaee* A E. 1. *me-*
riti A H N T Prag. Rat. α m q Ald. Lugd. Heins. Cell. Arev. Obb., *meritis*
R Laur. a b p u Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. 2. *pla-*
cidum W Prag. b m. 3. *moeni* 1 b q; *Sisciae* A Ambr. α m p Ald.
Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb.,
Sesciae E O R Altin. T2rr. a u, *sciti* q, *Susciae* W Weitz. b. 4. *Con-*
fessum alicubi Arev. ex vet. cod. invenit notatum.

159. *solvit supplicio*] Cfr. ad
V, 548.

Baron. ad a. 308, Ruinart. p. 552,
Les vies des Saints IV, p. 563.

VII. Quae de Quirino Martyrol.
Rom. ad d. 4 Iunii tradit, ex Pruden-
tio fere fluxerunt, itidem quae Bol-
landiani habent. Quomodo autem Si-
sciae (nunc Sissek Croatiae) eum
fuisse natum, e v. 5 Obbarius enu-
cleaverit, ego quidem non capio. Pas-
sus est sub Galerio Maximiano (Euseb.
chron. ad a. 310). Verumtamen Ful-
dae Hassorum ipsius ossa quiescere
(vid. Rudolf. vit. Rabaii Mauri ap.
Mabillon. II, p. 12), pia quaedam
traditionis interpolatio invenisse vide-
tur. Cfr. Papebroch. l. l. p. 352,

3. *Sisciae*] Plin. H. N. III, 25: *Co-*
lapis in Saum influens iuxta Sisciam
geminio alveo insulam ibi efficit,
quae Segestica vocatur, Dio. Cass.
LV, p. 651 Σύσσια, Strab. VII, 5, p.
314, Wesseling. ad Itiner. p. 259 sq.,
Parthey et Pinder Itinerarium Anto-
nini Aug. et Hierosolymitanum s. v.

6. *Galerio*] Acta SS. Quirinum a
Maximino damnatum dicunt: quare
Cham. de Maximino Daza hic agi
putat. At vero is cum Caesar fieret,
Orientem regebat, Illyricum sus-
quam, vid. Eutrop. X, 2. Itaque in-
tellegendus est Galerius Maximianus.

qui tunc Illyricos sinus
urgebat ditionibus,
fertur catholicam fidem
inlustrasse per exitum. 10

Non illum gladii rigor,
non incendia, non ferae
crudeli interitu necant,
sed lymphis fluvialibus
gurges, dum rapit, abluit. 15

Nil refert vitreo aequore,
an de flumine sanguinis
tingat passio martyrem :
aeque gloria provenit
fluctu quolibet vivida. 20

Summo pontis ab ardui
sanctae plebis episcopus
in praeceps fluvio datur,
suspensum laqueo gerens
ingentis lapidem molae. 25

Deiectum placidissimo
amnis vertice suscipit,
nec mergi patitur sibi
miris vasta natatibus
saxi pondera sustinens. 30

Spectant eminus e solo
doctorem pavidi greges,
nam Christi populus frequens
riparum sinuamina
stipato agmine sepserat. 35

12. *conferre* 1 A. 16. *Nichil* a. 18. *Tinguat* α p u Ald.
Lugd. Weitz. Heins. Cham. Cell. 20. *vivida* α, et sic scribere voluit
amanuensis cod. m, ubi *vuida* a prima man., *uvida* reliq. nostri codd. et
edd. 21. *potentis* 1 A. 26. *Deiecto* 1 A. 27. *vertice* Laur.
α a b m p q u et edd. exceptis Aldi emend. Lugd. Arev., ubi *vortice*.
30. *substinens* u. 32. *Ductorem* R; *gregis* 1 A. 33. *Christus*
Laur. u. 34. *sinu anima* 1 A.

qui Eutropio auctore (X, 2) in Illyrico
moratus est, cum Caesaribus provin-
cias regendas assignasset. Etiam voc.
ditionibus (v. 8) haud secundarium,
sed imperium summum innuit. Cfr.
Lact. persec. mort. 33, Aurel. Vict.
de Caes. XL, 8, Epit. 40, Oros.
VII, 28.

23. *fluvio*] „Sybari, cfr. Ovid.
Met. XV, 315.“ Cham. „Sed in
Sybari mersum esse Quirinum recen-
tiores quidem tradunt, vid. Les vies
des Saints l. l. non Prud.; quare sive
Saum sive Colapim intellegi malo.“
Obb.

Sed Quirinus, ut eminens
os circumtulit, heu, suos
extemplo trepidos videt,
nil ipse proprii memor
inter stagna periculi.

40

Confirmat pia pectora,
verbis mitificis rogans,
ne quem talia terreant,
neu constans titubet fides,
aut paenam putet emori.

45

Dicentem fluitantibus
amnis terga vehunt vadis,
nec substrata profunditas
saxoque et laqueo et viro
audet sponte dehiscere.

50

Sensit martyr episcopus,
iam partam sibi praeiupi
palmam mortis et exitus
ascensumque negarier
aeterni ad solium Patris.

55

„Iesu cunctipotens“ ait
„haudquaquam tibi gloria
„haec est insolita aut nova,
„calcare fremitum maris,
„prona et flumina sistere.

60

„Scimus discipulum Petrum,
„cum vestigia tingeret
„mortali trepidus pede,
„dextrae subsidio tuae

36. ut *eminus* Ald. Lugd. 37. 38. *suos Exemplo* 2 A (teste Ieepio, A ap. Obb.) Gis. Chor. Poett. Amstr. Obb., *suas Exemplo* 1 A (teste Ieepio) B R (ap. Obb., *Exemplo* R teste Ieepio) T W Laur. Prag. Rat. α b m p q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gall. Arev., *tuos Exemplo* Ambr., *suo* a [c. gl. greges, quae non quadrat nisi ad *suos*], *suo exemplo* Gis. ad oram Weitz. Heins. Cell. ex coniectura Ios. Scaligeri ad Euseb. chron. p. 227. 40. *periculi* Sich. II III (non I) mendose. 41. Mariettns: *Reliquum huius hymni desideratur in Pragensi, sicut et bona pars hymni S. Cassiani ab initio* (1...56). 42. *mirificis* b Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cham. 44. *Ne* Chor. Poett. Amstr. 46. *flucitanti-* a. 49. *laqueo viro* R. 58. *haud nova* Laur. u. 59. *et* m Fabr. Gis. 62. *tingueret* α p u Ald. Lugd. Weitz. Heins. Cell. 64. *Dextrae* R.

[ori] Cfr. Philipp. 1, 21.

61. Matth. 14, 30, S. II, praef. 1 sqq.

„subiecisse salum solo.	65
„Iordanem quoque novimus	
„tortis verticibus vagum,	
„dum fertur rapido inpetu,	
„ad fontem refluus retro	
„confugisse meatibus.	70
„Haec miracula sunt tuae	
„virtutis, Domine, ut modo	
„suspendor, leve praenatans	
„summo gurgite fluminis,	
„cum collo scopulum traham.	75
„Iam plenus titulus tui est	
„et vis prodita nominis,	
„quam gentilis habet stupor:	
„absolvas, precor, optime,	
„hulus nunc animae moras.	80
„Quid possis, probat amnicus,	
„qui vectat silicem, liquor.	
„Hoc iam, quod superest, cedo,	
„quo nil est pretiosius,	
„pro te, Christe deus, mori.“	85
Orantem simul halitus	
et vox deserit et calor,	
scandit spiritus ardua:	
fit pondus grave saxeum,	
corpus suscipiunt aquae.	90

67. *vorticibus* 1 b m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev. 71. *Haec et* 1 α. 72. Heinsius post *Domine* punéto distinguit. 73. *Suspendor* 1 A N T Ambr. α a p q Heins. Cell. Arev. Obb., *Suspendar* 2 A R b m u Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr., *Suspendat* Ald. Lugd. 75. *scopum* m. 76. *Cum supra iam* m. 77. *Iam vis* O R. 78. *Quam...hebet* Rat. b Iso, *Qua...hebet* m Sich. tres Fabr. Weitz. (non P) Chor. Poett. 82. *licor* u. 84. *Quod* 1 α p; *nihil* α b q, *nichil* a. 86. *alitus* a.

65. *solo*] i. e. soleae, plantae 75. *scopulum*] Acta: *Iussit, sancto Dei sacerdoti vel famulo molam* [i. e. saxum molare] *ad collum alligari.*
 32 *calceamentum, solorum callum.*
 69. *los.* 4, 7. 18, C. XII, 178, H. 482.

VIII. DE LOCO, IN QUO MARTYRES PASSI SUNT, NUNC
BAPTISTERIUM CALAGURRI.

- Electus Christo locus est, ubi corda probata
 provehat ad caelum sanguine, purget aqua.
 Hic duo purpureum Domini pro nomine caesi
 martyrium pulera morte tulere viri.
 5 Hic etiam liquido fluit indulgentia fonte
 ac veteres maculas diluit amne novo.
 Qui cupit aeternum caeli conscendere regnum,
 huc veniat sitiens, ecce parata via est.
 Ante coronati scandeant ardua testes
 10 atria, nunc lotae celsa petunt animae.
 Spiritus aethereo solitus descendere lapsu
 ut dederat palmam, sic tribuit veniam.
 Haurit terra sacros aut fonte aut sanguine rores,

De loco in quo martyres passi sunt nunc baptisterium calagurri A (notante Ieepio contra Obbarium) O (in hoc baptisterium est Calagurri), nunc bapt. est Calagorra E, bapt. et Calagurra H, *De loco in quo* (iam duae literae eras.) *passi sunt* R (notante Ieepio), *Calagurri* om. edd. ante Heins., *De loco in quo martyres passi sunt nunc baptisterium* est Rat. m, *Incipit de loco in quo Martires passi sunt nunc baptisterium* est α, *De loco in quo martyres passi sunt. nunc baptisterium* est calagorra a, *De loco in quo martyres passi sunt nunc baptisterium* b, nullus titulus p, hoc poemation des. in q, *Versus in laudem baptisterii duorum martyrum sanguine illustris* u. 1. *locus hic, ubi* E p p Weitz. 3. *purpureum Christi pro* Fabr. Gis.; hic vs. des. in Ald. Lugd. Sich. tribus loco relicto. Se eum ex cod. Borneri restituisse dicit Fabricius obloquente Arevalo, qui „iam extabat in praecedentibus multis editionibus“ asserit. Quotquot ego ante Fabricium vidi edd., eum non exhibebant. 8. *veniet α, veniet et sitiens* p. 10. *tunc* H p; *lotae* supra alt. H. 11. *aethereo* R Prag. Rat. b nonnulli ex Heins., *aetherio* m pro div. lect. Weitz. Heins. Cell. Arev., *aeterno* Laur. α a m p u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Obb. 12. *tribuat* Rat. b 1 m. 13. *Hausit* H, *Alit* Rat., *aurit α, Alit* supra *haurit* ad oram *al: hausit* m.

VIII. In inscriptione editores ante Heinsium voc. *Calagurri* non exhibent. Giselinus, Weitz. hocce poemation ad eum Romae Vaticani [scribe saltem Capitolii] locum referunt, ubi Petrus apostolus Processum et Martinianum baptizasse fertur. Chamillardus quoque de custodia Mamertina cogitat, sed supra foro Romano eam recte reperit. Sunt, quibus his versibus alios deesse censeant contradi-

cente Arevalo, qui inscriptionibus codd. Laur. (Bandini catal. codd. manuscriptorum bibl. Laurent. Florent. I, p. 720) et u nixus, eos in baptisterio aliquo ut affigerentur compositos fuisse arguit. Id baptisterium in honorem Emeterii et Chelidonii Calagurritanorum (hymn. I) exstructum et e longinquo visitatum esse (I, 10 sqq.) Obb. opinatur.

13. *fonte*] baptismo.

exundatque suo iugiter uda Deo.

Ipse loci est Dominus, laterum cui vulnere utroque 15
hinc cruor effusus fluxit et inde latex.

Ibitis hinc, ut quisque potest, per vulnera Christi,
evectus gladiis alter et alter aquls.

IX. PASSIO CASSIANI FOROCORNELIENSIS.

Sulla forum statuit Cornelius, hoc Itali urbem
vocat ab ipso conditoris nomine.

14. *uda* T a m Heins. Cell. Arev., *unda* A R Laur. a b p u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb., *Eaudat...unda* [cfr. Virg. Georg. I, 88] conl. Obb. 15. *dextri* p. *utroque* a man. sec. priorib. abr. 17. *pro ut* Weitz. 18. *Devectus* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Obb., *Enectus* mendum Gis. ab ipso correctum repetiit Heins.; *gladius* 1 A.

Passio sancti Cassiani martyris forocorneliensis Rat., [*Finit passio Quirini*] incipit *Cassiani Foro Corneliensis* a, *Passio sancti cassiani foro corneliensis*. *Ad valerianum epm.* a, *Passio sancti Cassiani Forocorneliensi* b, *Passio sancti Cassiani. forocorneliensis* m, *Passio Sancti Cassiani Martiris* p u, *Hymnus IX in S. Cassianum* q. 1. *Sylla* A a m p u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr. Arev., *Silla* q Weitz.

2. *Vocitant* Ambr. Parrh. Heins. Cham. Cell.

16. *cruor*] Cfr. C. IX, 87.

18. *alter et alter*] martyr et baptismate initiandus: illi gladius peremptor, huic baptisma viam sternit ad atria caeli.

IX. Acta SS. ad d. 13. Aug. et quae de Cassiano martyre circumferuntur reliqua (Gregor. Turon. de glor. mart. I, 42 et al., vid. Ruinart. p. 593, Florent. mart. p. 705, 747, *Les vies des Saints* V, p. 193) ex eodem fonte fluxerunt concinnata: is autem est Prudentius. Vixit igitur et passus est in Foro Corneli, quod nunc Imola dicitur, ubi sub cathedralis ecclesiae altari principe reliquias eius adhuc ostendunt. Brixiae eum natum et episcopum fuisse indeque pulsum in Forum Corneliense pervenisse traditio est, cui quidem argumenta certa subsunt nulla; neque Fori Corneliensis antistitem Cassianum fuisse, ex antiquioribus documentis liquet. Mortuum esse eum Iuliano Apostata Imp. qui omnem li-

berorum institutionem interdixit (Aeg. de Löbr. Uebersicht der das Privatrecht betreffenden Constitutionen d. Kaiser Constantin — Theodos. I, p. 42, Brever. Rechtsgeschichte p. 322), Obbarius cum aliis ex v. 31 pro certo habet. Non assentior: illie enim causa eius supplicii significatur ea, quod aris supplicare abstineret, non quod pueros doceret. In cod. Bongarsiano pictor ad hunc hymnum eius historiam duabus paginis carmini adpositis exhibuit. Sinnerus in praef. ad Catal. bibl. Bernensis p. XXX: „[In] prima nempe Cassianus ad pulpitum sedens pueros docet; hi scamnis insidentes stilos una manu, altera libros gestant. Forma librorum nostris est similis. Unde efficitur, quod etiam saepe laudatus Cashley (praefatione Catalogi MSS. Lond.) affirmavit, iam diu ante seculum V. invaluisse formam librorum, quam hodie usurpamus, et successisse in locum voluminum, quamvis Montefalconius (Palaeographia graeca) eo tantum seculo, nempe V.,

- Hic mihi, cum peterem te rerum maxima Roma,
 spes est oborta prosperum Christum fore.
 5 Stratus humi tumulo adolvebar, quem sacer ornat
 martyr dicato Cassianus corpore.
 Dum lacrimans mecum reputo mea vulnera et omnes
 vitae labores ac dolorum acumina,
 erexi ad caelum faciem, stetit obvia contra
 10 fucis colorum picta imago martyris,
 plagas mille gerens, totos lacerata per artus,
 ruptam minutis praefereans punctis cutem.
 Innumeri circum pueri, miserabile visu,
 confossa parvis membra figebant stilis:
 15 unde pugillares soliti percurrere ceras,
 scholare murmur adnotantes scripserant.
 Aedituus consultus ait: Quod prospicis, hospes,
 non est inanis aut anilis fabula.
 Historiam pictura refert, quae tradita libris,
 20 veram vetusti temporis monstrat fidem.
 Praefuerat studiis puerilibus et grege multo
 septus magister litterarum sederat,
 verba notis brevibus comprehendere cuncta peritus,
 raptimque punctis dicta praepetibus sequi.
 25 Aspera nonnunquam praecepta et tristia visa
 inpube vulgus moverant ira et metu.
 Doctor amarus enim discenti semper ephebo,
 nec dulcis ulli disciplina infantiae est.
 Ecce fidem quatiens tempestas saeva premebat

4. *aborta* q; *propitium* Gis. I ad oram, interpretamentum scilicet voc. *prosperum*. 7. *reputo* *mecum* inv. u. 9. *obvia* supra *et iam* m.

14. *Cum fossa* q, *Concessa* T probb. Cham. et Teol.; *stimulis* u.

15. *praecurrere* Ald. Lugd. 16. *annotante* a mend.; *scripserunt* 1 m. 17. *Aedituus* B Weitz. 23. *comprehendere* a u. 25. *visa* A B N Ambr. Laur. α a q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *iussa* B (supra) R plerique Heinss. Rat. b m p x (ap. Arev.) Parrh. Gif. Gis. ad oram Weitz. 26. *moverat* supra *et* m; *meta* A. 28. *ulla* Teol. mend.

hunc morem incepisse dicat. Pictor enim, qui nostrum Codicem ornavit, morem, qui seculo Cassiani obtinebat, haud dubie effluxit. In secunda tabula picta pueri Cassianum stilis misere cruciant. Hymnus in orationem pedestrem versus legitur ap. Mombr. AA. SS. I. I. Cave ne huncce cum illo

Cassiano confundas, cuius Prud. meminit IV, 45.

7. *vulnera*] crimina, peccata intelligit Cell., adversae fortunae casus minus apposite Arev.

29. *tempestas*] persecutio Christianorum, vid. IV, 82 *turbo*.

plebem dicatam Christianae gloriae. 30
 Extrahitur coetu e medio moderator alumpni
 gregis, quod aris supplicare spreverat.
 Paenarum artifice quaerenti, quod genus artis
 vir nosset alto tam rebellis spiritu,
 respondent: Agmen tenerum ac puerile gubernat 35
 fictis notare verba signis inbuens:
 Ducite, conclamat, captivum; ducite et ultro
 donetur ipsis verberator parvulis.
 Ut libet inludant, lacerent inpune manusque
 tingant magistri feriatas sanguine. 40
 Ludum discipulis volupe est, ut praebeat ipse
 doctor severus, quos nimis coercuit.
 Vincitur post terga manus, spoliatus amictu,
 adest acutis agmen armatum stillis.
 Quantum quisque odii tacita conceperat ira, 45
 effundit ardens felle tandem libero.
 Coniciunt alii fragiles inque ora tabellas
 frangunt, relisa fronte lignum dissilit.
 Buxa crepant cerata, genis inpacta cruentis
 rubetque ab ictu curta et humens pagina. 50
 Inde alii stimulos et acumina ferrea vibrant,

31. e om. R Laur. u. 32. spreuerit 2 m. 34. rebeli 1 α, re-
 pollis 1 b. 35. Respondit Parrh. 36. Edictis A, Strictis R T3rr,
 Pictis Cell. 40. Tinguat 1 α, Tinguant m p Ald. Lugd. Weitz.
 Heins. Cham. Cell. 41. discipulo suo lupe A, discipulis volo sese
 Rat. b m Weitz., disc. volo per se B (supra volupe est) H W ad oram. [Cfr.
 Gramm. Haupt. p. 84, 6]. 42. Ductor Ambr.; nimis A R Ambr. α a b
 m p q u Gis. Weitz. Heins. Arev. Obb., minis T Ald. Lugd. Sich. tres Fabr.
 Gis. ad oram Chor. Poett. Amstr. Cell. 43. spoliatur nonnulli vulg.
 ap. Arev.; amictum Rat. 46. Effudit b m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr.
 Weitz. (non H P) Chor. Poett. Amstr.; tantum x Ald. Lugd. 47. alii
 lapides vet. cod. ad marg. ed. Weitzianae ap. Reggium bibliothecae Vati-
 canae praesulem Ald. Lugd. Sich. tres Torn. Fabr. Chor. Poett. Amstr.; ore
 B Weitz. 50. que om. p; curta et humens A T Laur. α u Gronov. l. l.
 p. 60. Heins. Cham. Cell. Obb., chartae et umens Ambr. Parrh., curta
 tumens R et supra W cod. Gandav. ap. Gis. a p q Ald. Lugd., curva tumens
 Rat. b m Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr., curve tumens H, curve
 turgens Davr., curva tundens Fabr. Lüneb. 1648, curva et humens Cauch.
 Arev.; custe tumens P.

50. pagina] tabella lignea (plu-
 ries e buxo) cera obducta. Puerorum
 igitur alii tabellas in Cassiani os
 frangunt, quae fractae ipsius sanguine
 humescunt turgentque; alii stili acu-
 mine, quo scribitur, perfodiunt eum,

aliis dissecantibus eum ea parte, qua
 litterae scriptae abarabantur et plani
 levesque reddebantur pugillares. De
 praeiorum litteris, tabellis et sim.
 cfr. Lips. Epistolica Institutio p. 6.

qua parte aratis cera sulcis scribitur,
et qua secti apices abolentur et aequoris hirti
rursus nitescens innovatur area.

- 55 Hinc foditur Christi confessor et inde secatur:
pars viscus intrat molle, pars scindit cutem.
Omnia membra manus pariter fixere ducentae,
totidemque guttae vulnerum stillant simul.
Maior tortor erat, qui summa pupugerat, infans,
60 quam qui profunda perforarat viscera.
Ille levis, quoniam percussor morte negata
saevire solis scit dolorum spiculis;
hic quanto interius vitalia condita pulsat,
plus dat medelae, dum necem prope adplicat.
65 „Este, precor, fortes et vincite viribus annos,
„quod defuit aevo, suppleat crudelitas.“
Sed male conatus tener infirmusque laborat,
tormenta crescunt, dum fatiscit carnifex.
„Quid gemis?“ exclamat quidam „tute ipse, magister,
70 „istud dedisti ferrum et armasti manus.
„Reddimus ecce tibi tam milla multa notarum,
„quam stando, flendo te docente excepinus.
„Non potes irasci, quod scribimus, ipse iubebas,
„nunquam quietum dextera ut ferret stilum.
75 „Non petimus toties te praeceptore negatas,
„avare doctor, iam scholarum ferias.

52. *Qua parte aratis scribitur sulcis cutis* Chor. Poett. 56. *vicus*
1 A. 57. *duxere* u; *cruentae* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Gall.
58. *per vulnera* Prag. 59. *de pupugerat* vid. Arev. Prolegg. sectio
205. 60. *perfoderit* Prag., *perfoderat* b 1 m. 61. *percussor* B.
62. *sole scit* B H (utrobi supra) W, *solescit* Prag. Rat. b m margo trium
Sich. 65. *et viribus vincite* m. 66. *Quos* A; *desit* b Lugd. Amstr.
68. *fatiscit* 1 α. 69. *Ut quid iam gemis exclamant tute ipse*
magister Rat. b m in quo lectio vulg. pro div. script. supra. 71. *nunc*
millia Ald. Lugd., *iam millia* Sich. tres. Fabr. Chor. Poett. Amstr. Gall.
72. *Quae* R Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr.; *et flendo* R
Parrh.; *excidimus* supra *excepinus* m. 73. *potest* 1 R; *scripsimus*
Prag. 74. *ut* om. q; *ferre* A P Altin. Cauch. a p u, *ferre* Ambr., *dextera*
ferri con. Heins. 75. *totiens* Laur. m u Weitz. Obb. 76. *Avare* u.

53. *aequoris*] tabulae planities
hirta et hiulea litteris inscriptis, qui-
bus stili parte acumini opposita eaque
lata oblitis, *area* i. e. superficies to-
tius paginae redintegrabatur. Cfr.
XI, 185.

65 sq. *Este...crudelitas*] Est mar-

tyris ad pueros monitum celeriorum
quippe exitum exoptantis: id quod
vidit iam Cell. Posse ea verba etiam
esse narrantis [Prudentii], qui quasi
praesens in hunc modum eruperit,
minus feliciter coniecit Arev.

„Pangere puncta libet sulcisque intexere sulcos,
 „flexas catenis inpedire virgulas.
 „Emendes licet inspectos longo ordine versus,
 „mendosa forte si quid erravit manus : 80
 „exerce inperium, ius est tibi plectere culpam,
 „si quis tuorum te notavit segnius.“
 Talia ludebant pueri per membra magistri,
 nec longa fessum paena solvebat virum.
 Tandem luctantis miseratus ab aethere Christus 85
 iubet resolvi pectoris ligamina :
 difficilesque moras animae ac retinacula vitae
 relaxat artas et latebras expedit.
 Sanguis ab interno venarum fonte patentes
 vias secutus deserit praecordia, 90
 totque foraminibus penetrati corporis exit
 fibrarum anhelans ille vitalis calor.
 Haec sunt, quae liquidis expressa coloribus hospes,
 miraris, ista est Cassiani gloria.
 Suggere, si quod habes iustum vel amabile votum, 95
 spes si qua tibi est, si quid intus aestuas.
 Audit, crede, preces martyr prosperrimus omnes
 ratasque reddit, quas videt probabiles.
 Pareo : conplector tumultum, lacrimas quoque fundo,

77. *Pangere* A B P (supra alt.) R 1 T W (supra) Ambr. al. ap. Heins. Laur. p q u Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb. [Cfr. Colum. X, 251: *littera ... pangitur in cera*], *Pungere* cod. Buslid. ap. Gis. α Ald. Lugd. Gis., quod fortassis praestat, *Pingere* (supra) W Prag. Rat. a b m Gis. ad oram Weitz. [Cfr. Fest. *Pangere*, *figere*. *Unde plantae pangi ... versus pangi dicuntur vel Agi in cera*]; *cuncta* u; *intendere* H.

79. *inspectes* 1 u. 85. *miseratus luctantis* male inv. m. 86. *des. in u.* 87. *Difficilisque* 1 m. 88. *artus* A gl. R p u Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Chor. Poett. Amstr; *istas* P. 89. *patescens* supra

ntes m. 93. *quae* a A. 94. *hoc est* (gl. *ista*) A, *ita est* b. 95. *quid* m (supra t o) u. 96. *Spes si qua tibi est* (solito hiatu)

B H W scripti ap. Heins. α a b m p q Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Obb., *Spes si qua: si quid aestuas intus tibi Laur. u.* *Si qua tibi spes est* Gis. I, *Spes si tibi est qua* Fabr. (bene iudice Obb.), *Tibi si qua spes est* Gis. Arev., *Si qua tibi spes, si quid* con. Weitz. 97. *Audi* 1 α, *Audite* Lugd.; *credo* b. 98. *Reddet* Rat. m Weitz., quo spectat *redde* Prag., *Ratasque deo reddet* x mendose; *vidit* H contra metr.

97. *Audit*] Non omnes illo aevo cum Prudentio idem opinatos de sanctis in auxilium vocandis deque eorum intercessione ac mediatione homines inter Deumque, praeter alia documen-

ta ex Ambrosii comment. ad Rom. 1, 21, Hieron. Ep. 53 ad Riparium satis constare Cell. h. l. opportune adnotat. Vid. etiam ipsum Prud. contra Symm. II, 227—245, 766, 905 sqq.

- 100 altar tepescit ore, saxum pectore.
 Tunc arcana mei percenseo cuncta laboris,
 tunc, quod petebam, quod timebam, murmuro,
 et post terga domum dubia sub sorte relictam
 et spem futuri forte nutantem boni.
 105 Audior, urbem adeo, dextris successibus utor:
 domum revertor, Cassianum praedico.

X. PASSIO ROMANI MARTYRIS.

Romane Christi fortis adsertor Dei,
 elinguis oris organum fautor move,

100. *Alter* 1 A, *Altare* Latin.; *tepessit* 1 α, *Altare posco ore x corrupte*. 101. *praecenseo* a. 102. *Tunc petebam* supra *qd* (= *quid*) m, *Tum... quodque avebam*, *murmuro* Parrh. 103. *terra* A.
 104. *forte* in scriptis ap. Heins. R Laur. α a p q u Ald. Lugd. Sich. tres Gis. l Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev., *sorte* A al. Prag. b m Fabr. Gis. Heins. Cell. Obb. 105. *urbe* R, *urbe abeo* (Foro Corneli) conl. Heins.

Romani martyris supplicium A, ubi sicut in R a b m p q u hic hymnus libri Perist. ultimus est. In nonnullis codd. hic hymnus extat a ceteris separatus: in O, ubi H. inter et Ps. leg., in T α, qui eum exh. post S. II, inque aliis. Inscr. Passio Romani O, *Incipit eiusdem Romanus contra gentiles* T, *Sancti Romani Martyris contra Gentiles dicta. Opuscula Aurelii Prudentii Clementis, metro Iambico senario et carmine absoluto Finit Sancti Romani liber Peri Stephanon. Incipit Aurelii Prudentii Clementis hymnus in laudem Sanctorum Martyrum Emeterii etc.* Ambr., nil adnotat Mariettus de Prag. Rat., *Incipit eiusdem Romanus contra gentiles*; in fine *Finit Romanus Aurelii Prudentii Clementis. P. Incipit lib. Peristefanon α, Liber de beato Romano martyre a, Incipit Passio sc̃i. Romani Martyris b, Incip. passio sc̃i. Romani martyris m, Nullus titulus p, Hymnus X in B. Romanum q, Passio Sancti Romani Martyris Laur. u. Schedae Ambr. versus 30 primos huiusce hymni nomine praefationis indigetant. 2. fautor a, fautor Sich. tres Chor. Poett.*

X. Martyrol. Rom. ad d. 18. Novembris in referendo Romani supplicio Prudentii narratione atque fide utitur, qui quidem ab Eusebio (hist. eccl. VIII, 12, de mart. Palaest. cap. 2, de resurrect. II in Sirmondi opusc. a. 1643 ed., p. 92), martyris aequali, varie dissidet. Hic enim Romanum dicit Caesariensem genere, qui Antiochiae passus sit. Prud. de patria tacet, uti assolet, convenit cum Eusebio in martyrii modo. Historici graeci vocc. τῆς ἀρχιῆς ἐκκοσμητῆρος ἐπιστάτης Diocletianum indicant, poeta autem v. 30 Galerium nominat. Passionis Bararae pueri (v.

656) Euseb. mentionem non facit; Prud. populum imbre cum fragore decedente (v. 856 sqq.) ad Imperatorem perrexisse petitum, ut martyrem cruciatibus liberaret, omnino nescit, neque attigit, Diocletianum vicesimo sui imperii anno captivos omnes Romano excepto libertate donasse (Euseb. de mart. Palaest. l. l.). Asclepiadem autem Syriae praefectum acta Romani martyris in fastos retulisse, ex uno Prudentio discimus. Quamobrem Cham. duos eiusdem nominis martyres fuisse putat, merito dubitante Cellario, quia ex Euseb. et Prud. in quibusdam circumstantiis

largire comptum carmen infantissimo,
fac ut tuarum mira laudum concinam;
nam scis et ipse, posse mutos eloqui. 5

Plectrum palati et faucium saevus tibi
tortor revulsit, nec tamen silentium
indixit ori, quo fatebaris Deum.
Vox veritatis testis extingui nequit,
nec si recisis palpitet meatibus. 10

Sic noster haerens sermo lingua debili
balbutit et modis laborat absonis;
sed si superno rore respergas iecur
et spiritali lacte pectus inriges,
vox ineditos rauca laxabit sonos. 15

Evangelista scripsit, ipsum talia
praecepta Messiam dedisse apostolis:
„Nolite verba, cum sacramentum meum
„erit canendum, providenter quaerere;
„ego inparatis, quae loquantur, suggeram.“ 20
Sum mutus ipse, sed potens facundiae

5. *Nam tu scis ipse* coni. Parrh.; *mutum* W (supra) Prag. b m, in quo ad oram *l os*, *mutum os* coni. Mariettus. 7. *refuls.* 1 R. 10. *Et si* Rat. b m. 11. *lingua* α a b m Gis. Weitz. Amstr. Heins. Arev., *linguae* B E H Laur. p q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Cell. Obb.
12. *Balbutit* m; *et laborat absonis modis* inmerito concinnius censet Heins. 13. *spargas* AR, *respersas* B, *respargas* H Weitz.; *iecor* 1 α.
15. *raucos* Lugd.; *balabit* Ambr. Parrh. 16. *scribit* R Ambr. T3rr. Parrh. 19. *cauendum* Lugd.; *providentes* Prag. Rat. b m.
20. *Ergo* u (non Laur.); *loquentur* A. 21. *facundia* Rat.

falli potuerint. Itaque cum Galerius et Diocletianus eodem tempore regnaverint [Oros. VII, 17], nil est, cur duos martyres Romani nomine insignitos fuisse statuamus. Circumlatas autem fuisse iam Prudentii aevo duas aut plures traditiones probabile fit, inter quas Eusebii aequalis narratio genuitatis speciem prae se ferat. Eusebii Caesariensis et Prudentii traditio commixta legitur in duabus Ioanni Chrysostomo orationibus suppositis (cfr. Tom. I, or. 43, 48, ed. Montfauc.) et in Homilia quadam Eusebii Gallicani (Emeseni? vid. Fabr. bibl. graec. V, 4, 26, extat in bibl. PP. Lugdun. p. 671): id quod probabilitatem illam confirmat. Rui-

nartus quoque l. l. duas traditiones cognoscit. Cfr. Tillemont. mémoires ecclésiastiq. V, p. 207, Les vies des Saints VIII, p. 90, Phil. Bergom. VIII, 197 et Brev. Mozarab. ad d. 18. Novbr. Romano dedicatum.

14. *Si et ori eloquentiam et pectori dederis intellectum* gl. a.

15. *rauca*] *Raucum τῶν μέσων* est i. e. mediae significationis: ponitur et pro bene canenti et pro male gl. a, vid. Serv. ad Virg. Aen. XI, 458 *Dant sonitum rauci per stagna loquacia cygni*.

18. *sacramentum*] evangelium, ni forte ad militiae Christi sacramentum allusio, cfr. Matth. 10, 19.

mea lingua Christus luculenter disseret;
 ipse explicabit, quos supremo spiritum
 daemon tumultus, dum domatur, moverit,
 25 furore pestis peior in novissimo.

Sic vulneratus anguis ictu spiculi
 ferrum remordet et dolore saevior
 quassando pressis inmoratur dentibus;
 hastile fixum sed manet profundius,
 30 nec cassa sentit morsuum pericula.

Galerius orbis forte Romani statum
 ductor regebat, ut refert antiquitas,
 inmitis, atrox, asper, implacabilis:
 edicta late mundum in omnem miserat,
 35 Christum negaret, quisque mallet vivere.

Haec ille serpens ore dictat regio,
 qui mortuorum de sepulcris exiens
 clamat: „Quid ante tempus adventu cito
 „mea regna solvis? parce, fili altissimi,
 40 „vel possidere corda porcorum iube.“

Praefectus istis imminens negotiis
 Asclepiades ire mandat milites

22. *Me lingua a, Mea signa con.* Marmellius; *Christo* Nebr.; *luculenter* Rat. α b m p q u Ald. Lugd. Nebr. Lott. (ed. Lotteri Lipsiae 1513) Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev., *luculento* a Heins. Cham. Cell. Obb.; *disserit* A 2 α a p q. 23. *spiritum a bene*, si pro *spirituum*, *spiritu* Laur. a b m p q u cum edd. 24. *Daemonum* 1 a; *donatur* 1 p; *dederit* ad oram *et mouerit* b. 25. *Furor* u. 29. *manat* Parrh. 30. *Haec* Prag. 31. *Calerius* E, *Valerius* Prag.; *orbis* om. A, *urbis* [B supra]... *Romanas* u Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Cell., quod quidem parum quadrat ad vs. 34. Mariettus e cod. Rat. post hunc versum: *Explicit praefatio. Incipit passio*, quae inscriptio rectius ante eundem versum in Ambr. 35. *quisquis* u. 36. *legio* B (supra alt.) W Prag. Rat. b m margo trium Sich. metro obstante. 38. *Clamabat* m Ald. Lugd.; *advento* a. 42. *iudices* supra minuto caractere *milites* Prag.

22. *mea lingua Christus*] figura grammaticalis, qualis IV, 45. Sententiarum nexus: quam saepe daemon i. e. evangelii adversarius sub decimae persecutionis finem infuriaverit, quando se superari sensit, iam ipse Christus per me patefaciet.

26. *anguis*] *Aesopi fabula de lima et serpente* gl. a. Intellige potius Phaedr. (IV, 8) *de Vipera et*

Lima; nam inter Aesopi fabb. praeter 352 *Ἰκτίνος καὶ Ὀφίος* hic vix ulla trahi potest.

36. *regio*] imperatoris, ut Clem. Rom. Hom. XX, 16 *ἐκ προσκαγῆς βασιλικῆς*.

38. Matth. 8, 29.

42. *Asclepiades*] Galerii Caesaris Syriae praefectus.

ecclesiasten usque de sacrariis
raptare plebem mancipandam vinculis,
ni disciplinam Nazarenam respuat. 45

Mox ipse templum cogitans inrumpere
et dissipare sancta sanctorum studens
armis profanus praeparabat inpiis,
altaris aram funditus pessumdare
foresque et ipsas in ruinam solvere. 50

Praecurrit index his repente cognitis
Romanus acris heros excellentiae,
venire in armis perduelles nuntiat
animos paventem praestruens hortatibus,
stent ut parati, neve cedant turbini. 55

Conspirat uno foederatus spiritu
grex Christianus, agmen inperterritum,
matrum, virorum, parvulorum, virginum:
fixa et statuta est omnibus sententia
fidem tueri vel libenter emori. 60

Refert repulsus miles ad subsellia,
plebis rebellis esse Romanum ducem,
flagrare cunctos pervicaci audacia,
iugulos resectos obstinate opponere,
quo gloriosa morte fortes oppetant. 65

Praeceptis iubetur inde Romanus rapi,
solusque ut incitator et fax omnium,

43. *Ecclesiasten usque* T secundum Salmassii collationem 1 α, ubi *ecclesiastenusque*, Heins. Cham. Cell., id sibi vult *Ecclesias tenusque* Ambr. T ap. Heins., *Ecclesia tenus usque* Prag., *Ecclesiastenus* ac H et libb. duo aut tres ap. Heins. Rat. a p q, *Ecclesiam tenus* ac E P, *Ecclesiastenusque* A R Laur. b m u Fabr. Gis. Weitz., *Ecclesia tenusque* Vall. 2 α Lott. Amstr. Obb., *Ecclesiastenus quae* Ald. Lugd. Sich. tres, *Ecclesia tenus quae* Chor. Poett., *Ecclesia tenus atque* Altin. con. Gis. Arev. [De particula *que* Obb. conferri vult IX, 47]. 48. *profanis* Ald. Lugd.; *inpius* Lott. 49. *arcam* T; *pessumdare* p, *pessundare* u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. 50. *que* om. u; *in ruinam vertere* Prag. b. 51. *Praecucurrit* H perperam. 52. *sacrae heros* A H R Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett., *acrae* 1 T; *excolentię* q; *Romanae sacrae heros excolentię* a in marg. pro div. lect., *Sacrae Romanus heros excellentiae* Laur. u, *Romanus heros excellentiae sacrae* Vall. Fabr., *Heros sacrae Romanus excellentiae* con. Cauch. 54. *praestruens hostibus* Prag. perperam. 60. *ut lib. a.* 63. *pertinaci* Prag. b. 67. *Solus ut* H, *solusque et* u Ald. Lugd.

49. *altaris oram*] C. VII, 203.

61. *ad subsellia*] „Praefecti, qui et Praetoris vicem gerebat.“ Fabr.

Sunt autem tribunalia, Praefecto ipsia iudicibus ibidem praesidente.

- pro contumaci plebe causam dicere.
 It non resistens seque vinciri petit
 70 flexas et ultro torquet in tergum manus.
 Amor coronae paene praevenit trucem
 lictoris artem sponte nudas offerens
 costas bisulcis execandas ungulis:
 inrumpit altum limen et praeconibus
 75 stupore mutis ipse tortorem trahit.
 Adstanti ob ora sic tyrannus incipit:
 „Infame monstrum, vilis, intestabilis,
 „tu ventilator urbis et vulgi levis
 „procella, mentes inquietas mobiles,
 80 „ne se inperita turba dedat legibus:
 „populare quiddam sub colore gloriae
 „inlitterata credidit frequentia,
 „ut se per aevum consecrandos autument,
 „si bella divis, ceu gigantes, inferant
 85 „victique flammis obruantur montium.
 „Hoc tu parasti, perditae, spectaculum
 „cladis cruentae de necandis civibus,
 „quos ut profanos, inpiati et seculi
 „reos, necesse est te magistro interfici:
 90 „tu causa mortis, tu malorum signifer.
 „Ni fallor, aequum est, ut quod auctor inprobus
 „tolerare multos conpulisti ut carnifex,

69. *Et A.* 71. *poene ad oram at: prope α, poene margo trium*
 Sich. 72. *arce R.* 73. *exarandas Lott. Gis.* 74. *Irrupit u.*
 78. *Tu ventilator A E.* 79. *mobilis 1 α, mobiles Laur. 2 α a b m p q u*
 et edd.; in nonnullis vulg. ap. Arev. post *inquietas* perperam commate di-
 stinguatur, utpote quod verbum finitum sit, non adiect. 83. *autument*
 A 2 α Ald. Lugd., *autumat* Vall. 86. *o perditae* Prag. 87. *Clau-*
dis A. 88. *et tres vetustiores (ut videtur) Heinss. Laur. Vall. α b m u*
 Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Amstr. Heins. Cell. Arev., om. *et*
 A E P R quattuor mss. Heinsii a p q Chor. Poett. Obb. 92. *ut A Laur.*
 Rat. Vall. 1 α a b m (cum gl. *i. ceu*) q u Ald. Lugd. Lott. Sich. tres Fabr.
 Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb., qui parum recte refert ad C. VII, 20,
 om. *ut R Prag. 2 α p Heins. Cell. Arev.*

74. *altum limen*] „Iudicis prae-
 torium ingreditur.“ *Nobr.* Templi
 magnificentiam denotari a liminis
 sublimitate, parum feliciter explicat
 Fabr., nisi forte templum capit pro
 basilica, ubi iudicia fiebant.

77. *intestabilis*] Adlegat Obb.
 Porphy. ad Hor. Sat. II, 3, 181: *An-*
tiqui eos, quos in testimonium di-

mitti nolebant, intestabiles dix.,
scilicet detestabiles, quorum testi-
monium malum et execrandum es-
set. H. Unterholz. et Heind. Digest.
 XXVIII, 1, 88, Gell. N. A. XV, 13,
 Tac. Annal. XV, 55, 5: *incusat in-*
testabilem et consceleratum, Kritz.
 ad Sal. lug. LXVII, 3, Rein. römisch.
 Privatrecht p. 109.

„in te recurrat proque tantis caedibus,
 „quae mox futurae, primus exitium luas,
 „feras et ipse, quod ferendum suaseras.“ 95

His ille contra reddit ore libero :

„Amplector, o praefecte, nec me subtraho,
 „ut pro fideli plebe solus inmoler,
 „dignus subire cuncta, si me consulis,
 „quaecunque vestra iusserit crudelitas. 100

„Intrare servis idolorum ac daemonum
 „sanctam salutis non licet nostrae domum,
 „ne polluat purus orandi locus :
 „confido sancto in Spiritu, nunquam tibi
 „dandum, ut beatum limen attingas pede; 105

„ni forte noster factus in nostrum gregem
 „mereare sumi, quod pater faxit Deus.“

Incensus his Asclepiades iusserat
 eviscerandum corpus eculeo eminus
 pendere et uncis vinculisque crescere. 110

Adparitores sed furenti suggerunt
 illum vetusta nobilem prosapia,
 meritisque multis esse primum civium.
 Iubet amoveri noxiam stipitem,
 plebeia clarum paena ne dampnet virum. 115

„Tundatur“ inquit „terga crebris ictibus
 „plumboque cervix verberata extuberet :

94. *Quē* p; *primo* supra *l* *us* m; *exitum* Ald. Lugd. 96. *redditor*
e libero A, *redduntur e libero* E. 99. *Dignus sum* Prag. (gl.); *con-*
sulas B Rat. 1 m Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr. 101. *Voc. idolo-*

rum eraso recens corrector scripsit *pessimorum* in Rat. 103. *ornandi*
perperam Sich. II III (non I). 104. *sancto in spiritu* T Ambr. Vall. a
 Parrh. Heins. Cell. Arev. Obb., om. in Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett.

Amstr., *in sancto spiritu* A R W Laur. a m p u Ald. Lugd. Gis. ad oram,
in spiritu sancto b q, *in almo spiritu* Lott. Gis. 106. *Nisi* R a m p u
 Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr.; *noster* des. in u.

107. *Merearis uni* A E, *Merearis sumi* a p; *faxat* b. 108. *Inten-*
tus u. 110. *ungulisque* BH (non P W) q Vall. Lott. margo trium Sich.
 Fabr. Gis. Weitz., sed cfr. I, 105. 112. *genitum* W, sed ad oram *no-*

bilem, et illinc Weitz. 116. *Tundatur...terga* A 1 R T Altin. a a p
 Ald. Lugd. Gis. ad oram Gif. p. 449 Heins. Cell. Arev., *Tendatur* Ambr.,
 unde *Tendatur, inquit: terga crebris ictibus Plumboque cervix verberata*
extuberent conl. Heins., *Tundatur...tergum* B 2 R W Laur. Rat. Vall. b m
 q u Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett., *Tundantur...terga* Parrh.
 Lott. Amstr. Luneb. 1648 Obb. 117. *exuberet* H, *excuberet* q.

117. *plumboque*] flagello, in cuius globuli plumbei vel glandes aeneae
 funiculorum vel lororum summatibus affixae erant. Quae Romae in Museo

- „persona quaeque conpetenter plectitur
 „magnique refert, vilis, an sit nobilis:
 120 „gradu reorum forma tormentis datur.“
 Pulsatus ergo martyr illa grandine,
 postquam inter ictus dixit hymnum plumbeos,
 erectus inquit: „Absit, ut me nobilem
 „sanguis parentum praestet aut lex curiae:
 125 „generosa Christi secta nobilitat viros.
 „Si, prima nostris quae sit incunabulis
 „origo, textu stemmatis recenseas,
 „Dei parentis esse ab ore coepimus.
 „Cui quisque servit, ille vere est nobilis:
 130 „Patri rebellis, invenitur degener.
 „Honos deinde stemmati accedit novus
 „et splendor ingens ut magistratus venit,
 „si confitendi nominis testem probum
 „signent inusta ferri et ignis vulnera
 135 „et vim dolorum mors sequatur inclita.
 „Cave benignus esse perverse velis,
 „nec mi remissus leniter peperceris:
 „incumbe membris, tortor, ut sim nobilis:
 „his ampliatus si fruar successibus,
 140 „genus patris matrisque flocci fecero.
 „Haec ipsa vestra dignitatum culmina
 „quid esse censes? nonne cursim transeunt
 „fascēs, secures, sella, praetextae togae,

124. *Curia coni.* Arev. 125. *septa u; virum* Lott. 126. *nostris*
 Ambr. Parrh. Heins. Cham. Cell., *quae sit nostris* W. 128. *cepimus*
 m. 129. *quisquis* Lott. Parrh. 131. *Honor a p.* 133. *Sic u.*
 135. *Finem* Rat. b m, in hoc ad oram t *Et uim, Et inde* Prag. 136. *per*
se A, perverse ut velis Vall. Fabr., *perversibilis* B H W (*perverse velis ad*
oram) Rat. b m margo trium Sich. Weitz. 137. *mire missus* p.
 138. *iam tamen supra iam tum vel iam sum* Prag., *iam tum supra t ut*
sim b m. 140. *floccifecero* u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett.
 143. *sellae* Prag. Rat. m q Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb.
 parum recte, siquidem quartus pes spondeus esse nequit; *praetextae togae*
 A R Laur. a a m p q u (in hoc quidem *praetextae: togae*) Lott. Sich. tres
 (heic *praetextae, togae*) Weitz. Chor. Poett. (*praetextae, togae*) Amstr.
 cum eadem distinct. Arev. Obb., *praetexta, togae* O b Ald. Lugd., *prae-*
textae, toga H Vall. Fabr. Gis., *praetexta et togae* Ambr. Parrh., *prae-*
texta et toga coni. et edd. Heins. Cham. Cell.

Christiano asservantur plumbatae, XI, 227, ib. Bach., Virg. Aen. IX,
 catenulis ferreis glandes colligatas 588.
 habent. Cfr. Zosim. V, 2, 7, Ov. Met. 121. *grandine*] plumbatarum glo-
 bulis.

- „lictor, tribunal et trecenta insignia,
 „quibus tumetis moxque detumescitis? 145
 „Cum consulatum initis, ut vernae solent,
 „pudet fateri, farre pullos pascitis,
 „aquila ex eburna sumit adrogantiam
 „gestator eius ac superbit belluae
 „inflatus osse, cui figura est alitis. 150
 „Iam si sub aris ad sigillorum pedes
 „iaceatis infra sectilem quercum siti,
 „quid esse vobis aestimem proiectus?
 „nudare plantas ante carpentum scio
 „procres togatos matris Ideae sacris. 155

144. *haec trecenta* A E H α p bene *δευξιαὶς* intelligendum de adstante aut absente summo magistratu, et *trecenta* Laur. a b m q u cum edd., ac *trecenta* coni. Obb. ad vs. 399 et XIV, 112 referens. 145. *et mox detumescitis* u.

146. *Dum* m; *verni* A, *vermes* b et cod. Coleri ad Val. Max. p. 548 (i. e. noster cod. m, ubi *vermes*, supra *verres* et ad oram *vernae*). 148. *sumti* b vitiosa litter. transpositio. 151. *suberis* Ald. Lugd. male. 152. *intra* W b m q. 153. *extinem* u.

154. *cerpentum* 1 m. 155. *Procres: togatos* u; *Procres togatosque* p; *matri ideae* A, *matris deę* 1 m p.

147. *pullos pascitis*] Idem pullos pascabant, ut in illorum comestione augurium caperent: sicuti legitur de quodam consule, qui imminentibus hostibus proiecit annonam ante pullos, ut in eorum comestione augurium caperet. Cumque nihil gustassent, proiecit eos in mare dicens: at bibite. Illi autem necati sunt. Sicque contigit, ut ipse fugiens hostes naufragium pateretur gl. a, Plin. H. N. X, 21, 24: *Hi (pulli) magistratus nostros quotidie regunt, domus ipsius suas claudunt ac reserant: hi fasces Rom. impellunt aut retinent, iubent acies aut prohibent victuriarum omnium toto orbe partarum auspices: hi maxime terrarum imperio imperant* etc., cfr. Cic. de divin. II, 34, 72, Liv. X, 40.

148. *aquila*] Vid. S. I, 349.

151. *sigillorum*] *simulacrorum, signorum* [infra 235], *idolorum* Iso.

154 sqq. *nudare plantas*] „Describitur quintus lavationis Matris Ideae, Cybeles, dies (Kal. VI. April.), cfr. Herodian. I, 10. 11, Ov. Fast. IV, 337: *Est locus, in Tiberim qua lu-*

bricus influit Almo (Stat. Silv. V, 1, 222.) . . . *Illic purpurea canus cum veste sacerdos Almonis dominam sacraque lavit aquis*, Arnob. VII, p. 237, August. Civ. dei II, 4, VII, 26, Graev. thes. antiq. rom. VIII, p. 97, H. Westphal. die röm. Campagne (Berlin, 1829, 4), p. 3. Sed nobiles pedibus nudis ad Almonem ivisse, apud Prud. solum legitur. Obb. Andr. Fulvius (Lib. I, cap. de Ostia Tiber.) lavationis simulacri Cybeles mentione facta ita scripsit (1545): „Qui lavandi mos servatur hodie Romae in lavandis pedibus imaginis Salvatoris, dum gestatur per Urbem mense Augusti [Vigilia festi ascensionis Mariae virginis].“ Vid. Marangoni delle cose gentilesche e profane, trasportate ad usum e adornamento delle chiese p. 193 sqq. Identidem Anonymus quidam a. 1561 (vid. Martinelli Roma ex ethnica Sacra p. 157): *ed il lavare de' piedi al Salvatore in S. Maria Nuova, è osservato in memoria del lavare, che facevano i Sacerdotti ogn' anno il primo giorno di Aprile la Dea Cibele.*

- „Lapis nigellus evehendus essedo
 „muliebris oris clausus argento sedet :
 „quem dum ad lavacrum praeuendo ducitis,
 „pedes remotis atterentes calceis
 160 „Almonis usque perventis rivulum.
 „Quid illa turpis pompa? nempe ignobiles
 „vos esse monstrat, cum Luperi curritis.
 „Quem servulorum non rear vilissimum,
 „nudus plateas si per omnes cursitans
 165 „pulset puellas verbere ictas ludicro?
 „Miseret tuorum me sacrorum et principum
 „morumque, Roma, seculi summum caput.
 „Age explicemus, si placet, mysteria,
 „praefecte, vestra: iam necesse est audias,
 170 „nolis velisne, quid colatis sordium.
 „Nec terret ista, qua tumes, vesania,
 „quod vultuosus, quod supinus, quod rigens
 „tormenta leti conminaris asperi:
 „si me movere rebus ullis niteris,
 175 „ratione mecum, non furore, dimica.
 „Iubes relictis Patris et Christi sacris,
 „ut tecum adorem feminas mille ac mares,
 „deos deasque deque sexu duplici
 „natos, nepotes, abnepotes editos,

156. *gemellus* Prag. b m, in hoc supra *l nigellus*; *essedo* R Laur. 2 α a p (*essedo* 2 p) q u Ald. Lugd. 157. *eris* q. 158. *lauachrum* p.

160. *praevenitis* H, *perventuri* T. 161. Cod. p. finis. 164. *plateas* super omnes u. 165. *Pultet* Parrh.; *actas* 2 α Ald. Lugd. Sich. tres Torn. Chor. Poett. 166. *et sacrorum* Rat. b m (in quo supra *me*); *ac principum* q.

167. *secli* b m. 170. *Velis nolisque* Rat., *Velis nolisne* b m, *Nolis velis, nequid* Vall. q u Parrh. Fabr. Chor. Poett., *Nolis, velisne* Lott. (heic sine interpunct.) Gis. Amstr. 171...174 bis extant in R; *Ne a*; *quatumus* A; *insania* u. 174. *moveri* H; *ullus* E. 175. *dimicā* α. 177. *ac mille* inv. b q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis., *et mille* Vall.; *matres* 1 m. 178. *Deas deosque* R Laur. α m u Ald. Lugd.

156. *Lapis nigellus*] Cybeles, quae in Ida monte colebatur, simulacrum lapideum.

157. *muliebris oris clausus*] „muliebris faciei, figura argentea tamquam capsula, lapis ille clausus.“ *Cell.*

162. *Luperi*] Cfr. S. II, 861, P. II, 518.

167. *seculi*] orbis terrarum, mundi, ut Sedul. Hymn. (*A solis ortus*

cardine) 5: *Beatus auctor seculi*, (A. 507 *imperii domina*). Cfr. etiam P. II, 584, Claud. de secundo consulatu Stiliconis v. 131 sqq., Tac. Germ. 19 *nec corrumpere et corruptum seculum vocatur*, qui Taciti locus inprimis ad nostrum interpretandum aptus est.

178. *sexu duplici*] Arnob. III, p. 103: *partem unam* (deorum) *mares, alteram feminas*, Lact. I, 15, 19.

- „ut tot stuprorum sordidam prosapiam. 180
 „Nubunt puellae, saepe luduntur dolls,
 „amasionum conprimuntur fraudibus,
 „incesta fervent: furta moechorum calent,
 „fallit maritus, odit uxor pellicem,
 „deos catenae conligant adulteros. 185
 „Ostende, quaeso, quas ad aras praecipis,
 „vervece caeso fumet ut caespes meus?
 „Delphosne pergam? sed vetat palaestrici
 „conrupta ephebi fama, quem vester deus
 „effeminavit gymnadis licentia. 190
 „Mox flevit inpuratus occisum gravi
 „disco et dicavit florulentum succubam.
 „Conductus idem pavit alienum pecus,
 „furem deinde perdit passus gregis
 „segnis bubulcus tela et ipsa perdidit. 195
 „An ad Cybebes ibo lucum pineum?

180. *Ut T a* Heins. Cham. Cell., *Et A R* Laur. a b m q u Ald. Lugd. Weitz. Arev. Obb., *Ac Vall.* Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.; *prosapiem* O Ald. Lugd. Lott. Heins. 185. *Duos* Prag. 186. *ad oras* E, *adoras* a. 187. *Verbcae* B W Weitz., *Verbece* 1 Prag. Rat. 2 b, *Verbice* 1 b 1 m, *Buerbice* 2 m; *feruet ut q.* 188. *ustant a q u.*
 189. *Conrupte* A; *phobi u;* *quam* 1 m. 192. *florulentum subcubum* supra *florulentam succubam* B, *florulentam cucubam* W b, *florulentum cucubam* Prag. m, in quo *florulentam* man. rec., *florulentum succubam* Rat. (non a) priorib. eras., Marietto prius fuisse videtur *cucubam*, ad oram *cucubum t sucubum*. 195. *bulcus a.* 196. *Cybebes* Heins. Cell. Arev. Obb., *cibebe* m pro div. lect. ad oram. [Cfr. Cort. ad Lucan. I, 600.]

181. *Nubunt puellae*] Heculi Hebe, Plutoni Proserpina. — *luduntur dolls*] fraude decipiuntur, ut a love Europa.

182. *amas. conpr. fraud.*] Lact. I, 11, 18: *Danaen violaturus Iuppiter aureos nummos in sinum eius infudit: at postea ... finxerunt, ipsum in aureo imbri delapsum.*

183. *furta moechorum*] *Martis et Veneris* Mar., Iovis et Alcmeneae vel Iovis et Nympharum, Clem. Rom. Hom. IV, 16 *μοιχοῖς δὲ ὑπὲρ μοιχέας βοηθῶν* [ὁ βασιλικώτατος Ζεὺς] αὐτὸς πολλὰκις μοιχὸς ἐφύλασσεται.

184. *maritus...uxor*] Iuppiter... Iuno.

185. *deos catenae conligant*] Ov. Met. IV, 171: *Primus adulterium*

Veneris cum Marte putatur Hic vidisse deus (Sol)... *Iunonigenaeque marito* (Vulcano) *Furta tori furtique locum monstravit... Ex templo graciles ex aere catenas Elimat* etc., Hom. Od. VIII, 266, Lucian. dial. deor. XVII.

187. *caespes*] vid. V, 50.

189...195. *ephebi* sqq.] Ov. Met. X, 183, Lact. I, 10, 3: *Formosum puerum et, dum amat, violavit* (Apollo Hyacinthum), *et, dum ludit, occidit. Nonne* (idem) *ob amorem, quo flagrabat, turpissime gregem pavit alienum* (Admeti regis Phthiotidis), Hygin. fab. 49. — *Furem*] Mercurium, cfr. Hor. Od. I, 10, 9, ib. Mitscherl. Arnob. IV, p. 143.

196. *lucum pineum*] pinus arbor Cybelae sacra: ipsa Mater deorum in

- „puer sed obstat Gallus ob libidinem
 „per triste vulnus perque sectum dedecus
 „ab inpudicae tutus amplexu deae,
 200 „per multa Matri sacra plorandus spado.
 „Sed, credo, magni limen amplectar Iovis:
 „qui si citetur legibus vestris reus,
 „laqueis minacis implicatus Iuliae,
 „luat severam vinctus et Scantiniam
 205 „te cognitore dignus ire in carcerem.
 „Quid aureorum conditorem temporum
 „censes colendum? quem fugacem non negas
 „latuisse furtim, dum reformidat malum:
 „quem si beate vivere audit Iuppiter,
 210 „plectat necesse est oculendi conscios.
 „Quid inter aras dissidentium numinum
 „putas agendum? Martis indignabitur

Gud. ad Phaedr. p. 75. Drakenb. ad Sil. It. XVII, 8. Forbiger. ad Virg. Aen. X, 220. Lindem. ad Fest. p. 374], *Cybaebis* A E (ap. Weitz.), *Cybebis* E (ap. Heins.) T Altin., *Cybeles* α Cham., *cybelis* α, *Cibelis* H b q, *cibiles* 1 m, *cibilis* 2 m, *Cybelis* Laur. u Weitz. Amstr., *Cybellis* Ald. Lugd. Sich. tres Torn. Fabr. Gis. Chor. Poett. Gall. 198. *perquem* A.

200. *matris* R Prag. b m' q u Weitz. Amstr.; *sacra* supra *l aera* R, unde *matris aera* coni. Heins., *sistra* olim coni. Obb. 202. *scitetur* W Prag. m, *siscitetur* b; *nris* R, *vestri* Sich. tres Torn., ubi Latin. corr. *vestris*. 203. *implicetur* u. 204. *Luet* R 2 α (supra gl. *pro reluet*) a (supra gl. *persoluet*) u Ald. Lugd. Fabr.; *seuerum* m; *uictus* α m u Ald. Lugd. Lott. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr.; *scatiniam* 2 α a q u coni. Latin. Cham. Nil certi affirmare ausirim de Prag. et Rat. ex confusis obscurisque Marietti adnotamentis. 205. Post *carcerem* interrogandi signo disting. Heins.; hic in Ambrosiano multa desiderabantur usque ad vs. 454. 206. *Quod* Prag. 208. *furem* T; *pauesceret* Gis. ad oram. 209. *audet* supra alt. P. 210. *occulendi conscius* A, *oculendi conscius* Prag., *colendi* (supra *l oculendi*) *consciis* m, *oculendum consciis* q. 211. *dissidentium* W b, *discidentum* cum gl. *discordantium* α, *dissidentum* q.

montibus, ubi pinorum nemora, colebatur. Vid. Virg. Aen. IX, 85, Arnob. V, p. 164, Iulian. Orat. V, p. 168, Marangoni l. l. p. 96.

197. *Gallus*] Cfr. S. II, 523.

203. *Iuliae*] „De lege *Iulia de adulteris* vid. Brisson. de form. 17, Rosshirt. Criminalrecht p. 202, Heinrich. ad Iuven. IX, 87, p. 369. Lex *Scatinia* (*Scantina*. Suet. Domit. 8, ib. Oudend.) de nefanda *Venere* a C. Scantinio Capitolino Aricin. (?) contra molles et effeminatos a. u. c. 527,

(525?) data, cfr. Cic. Phil. III, 6, Plutarch. Marcell. 2, Pigh. Annal. Rom. II, p. 117, Orelli in Cic. Vol. VIII. P. III, p. 259, Heinrich. ad Iuven. II, 45, p. 96, I. F. Christ. hist. leg. Scatin. Halae 1727 (in Collect. dissert. histor. antiq. iurid. Brem. 1785, p. 1.). „Obb

205. *cognitore*] iudice, ut infra 571, cfr. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 5, 31.

206. *conditorem*] *Saturnum Iso*, cfr. S. I, 45.

„offensa virtus, si colatur Lemnius.
 „Iunonis iram sentiet, quisque ut Deum
 „signo aut sacello consecrarit Herculem. 215
 „Dicis licenter haec poetas fingere:
 „sed sunt et ipsi talibus mysteriis
 „tecum dicati, quodque describunt, colunt.
 „Tu cur placulum tam libenter lectitas,
 „cur in theatris te vidente id plauditur? 220
 „Cygnus stuprator peccat inter pulpita,
 „saltat Tonantem tauricornem Ludius,
 „spectator horum pontifex summus sedes,
 „ridesque et ipse, nec negando diluis,
 „cum fama tanti polluaturnuminis. 225
 „Cur tu, sacrate, per cachinnos solveris,
 „cum se maritum fingit Alcmenae deus?
 „meretrix Adonem vulneratum scenica
 „libidinoso plangit adfectu palam,
 „nec te lupanar Cypridis sanctae movet? 230
 „quid, quod sub ipsis veritas signis patet,
 „formata in aere criminum vestigiis?
 „quid vult sigillum semper adfixum Iovi

213. *lennius* u. 214. *aut deum* coni. Arev. 215. *Signa* 1 α; *consecraret* q. 216. *Dices* O Laur. u Ald. Lugd. Fabr. Gis. (non Heins.). 219. *Tu turpia dum* a q corrupte, *Tu cur piaculum* b u Lott. haud melius. 220. *audiente* Laur. u. 221. *stuprosa* Gramm. Haupt. p. 92, 2. 222. *comantem* B (supra) W Prag. cum gl. *saltando repraesentat habentem comas*, Rat. b m (in hoc supra t *tonantem*); *Ludius* Obb., *ludius* T Gis. Heins. Cell. [Cfr. Ov. A. A. I, 112], *Lidius* B W b m q Weitz., *Lydius* vel *lydius* Laur. α a u et relqq. edd. 224. *Ridensque* T; *diluis* A 1 α a b m q Lott. Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev. Obb., *deluis* R Laur. 2 α u Ald. Lugd. Gis. Heins. 226. *sacratae* b. 228. *Meritrix* Rat.; *Adonem* Laur. α a m (ad oram) u Weitz. Heins. Obb., *spadonem* B (ad oram) W Prag. Rat. (sine ulla litura) b m Parrh., *Adonin* q Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev. 230. *Ne* u. 231. *Quicquid* α Ald. Lugd., *Quia quod* Sich. tres; *ipsa* Cell.

213. *Lemnius*] Vid. v. 185. 6, S. I, 60. De fabulis deorum, quae in scenis agebantur, Obb. consuli vult Lobeck. Aglaopham. II, p. 1305, Bernhardy. Grundriss der römischen Literatur, p. 186.
 214. *Iunonis iram*] Iovis cum Alcmena, Amphitryonis coniuge, adulterio Hercules genitus. Vid. Apollod. II, 4, 8.
 221. *Cygnus stuprator*] Iuppiter in olorem mutatus Ledam Tyndari uxorem compressit, unde Pollux et Helena. Hygin. 77, Apollod. III, 10, 228. *Adonem*] Apollod. III, 14, 4.
 231. *sub signis*] Vid. supra ad v. 151.

- 235 „avis ministrae? nempe velox armiger
 „leno, exoletum qui tyranno pertulit.
 „Facem recincta veste praetendit Ceres :
 „cur, si deorum nemo rapuit virginem,
 „quam nocte quaerens mater errat pervigil?
 „fusus rotantem cernimus Tirynthium :
 240 „cur, si neaerae non fuit ludibrio?
 „Quid rusticorum monstra detester deum,
 „Faunos, Priapos, fistularum praesides,
 „nymphas natantes incolasque aquatiles,
 „sitas sub alto more ranarum lacu,
 245 „divinitatis ius in algis vilibus?
 „Ad haec colenda me vocas, censor bone?
 „potesne quidquam tale, si sanum sapis,
 „sanctum putare? nonne pulmonem movet
 „derisus istas intuens ineptias,
 250 „quas vinolentae sompniis fingunt anus?
 „aut si quod usquam vanitatis mysticae
 „nobis colendum est, ipse primus incipe;
 „promisce adora, quidquid in terris sacri est,
 „deos Latinos et deos Aegyptios,
 255 „quis Roma libat, quis Canopus supplicat.
 „Venerem precaris? conprecare et simiam.

235. *quod* 1 b et supra pro div. lect. m. 236. *praecincta* mallet
 Peveratus cum Nebr., *recinctam* A; *praetentit* E a. 238. *Et nocte u*,
Hanc nocte Lott. 240. *si enerside* Prag.; *sine aere* 1 a a Ald. Lugd.
 Lott. Sich. tres, *sine ere* m, *si neaere* 2 a, *si neere* Rat. q, *si neere u*, *sibi*
nere Parrh. 241. *detestor* B b Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett.
 242. *praesides* supra *t praesules* a. 245. *vis* Lott. Gis. Amstr.;
uluis Parrh. 248. *put et A* ap. Obb. [sed in cod. A sicuti in R *putare*
 legi mihi rescripsit Ieepius.] 250. *vinolentae* Rat. m, *vino lentae* Ald.
 (non Lugd.). 251. *At* Gis. Gif. Amstr. Heins. Cham. Cell.; *quod* A B
 E H P a a b m q u Lott. Weitz. Arev. Obb. [Cfr. Gif. in voc. *quod*], *quid*
 Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell.;
usquam est A (forsan B) Laur. a u Ald. Lugd. Sich. tres Lott. Chor. Poett.
 Amstr. 252. *primum* u Ald. Lugd. 253. *Promisce* A E T W
 (supra) Altin. a a q Weitz. Arev., qui *Promisce*, *adora* incidendum putat,
 Obb., *Promiscus* B H P R W Prag. Rat. b m Fabr. Gis., *Pronusque* Ald.
 Lugd. Sich. tres Gis. ad oram Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell., *Per-*
misce Laur. u; *quidquam* A; *in terras* 1 q [au terra?]. 256. *et om R*.

234. *avis* sqq.] „Plin. H. N. X, 3 :
Negant unquam hanc alitem fulmine
exanimatam, ideo armigeram Iovis
consuetudo indicavit. De Ganymede
 vid. S. I, 70, de Proserpina a Platone
 rapta Apollod. I, 5, 1 sqq., Ov. Met.

IV, 552, et de Hercule Tirynthio, Om-
 phalae servo, Apollod. II, 6, 3. “ Obb.
 256. *simiam*] *Tria sunt genera*
simiarum: Sphinx est idem simis
villusa; circopeticus est aliud mira-
bilis formae, hunc colunt Aegyptii;

„Placet sacratus aspis Aesculapii?
 „Crocodilus, Ibis et Canis cur displicent?
 „adpone porris religiosas arulas,
 „venerare acerbum cepe, mordax allium. 260
 „Fuliginosi ture placantur lares
 „et respuuntur consecrata oluscula:
 „aut unde maior esse maiestas focis,
 „quam nata in hortis sarculatis creditur,
 „si numen ollis, numen et porris inest? 265
 „Sed pulcra res est forma in aere sculptilis:
 „quid inprecabor officinis Graeciae,
 „quae condiderunt gentibus stultis deos?
 „forceps Myronis, malleus Polycliti

257. *aescolapti* b m. 258. *Crocodillus* nostri scripti omnes; *Ybis* B W Weitz.; *Canis* R Laur. 1 a b m q u Weitz. Heins. Cell. Arev., *Canes* A 2 a Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Obb.

259. *portis* P, *toris* Sich. tres Chor. Poett.; *relegiosas* a. 260. *acuer-*
bum 1 a, qui scr. *caepe*, *aceruum* 1 m. 262. *holuscula* Rat. et nostri
codd. omnes cum Ald. Lugd. Sich. tribus Fabr. Chor. Poett. Amstr. Heins.
Cham. 263. *At* E Gis. Amstr. 264. *plantae* Fabr.; *ortis* Lugd.

265. *ollis* supra pro *illis* Rat., *illis* 2 a; *Si numen ignibus. ollis numen,*
et porris inest? Ald., corr. non melius: *Si numen ignibus, ollis. et, porris*
inest., Lugd.: *Si numen ignibus, ollis, et porris inest?* 266. *inertis*
1 m. 267. *gratias* a, *gretiq* b. 268. *stultos* Sich. tres Weitz.

Chor. Poett. 269. *Forceps* cum gl. *Zanga* m; *miromus* u; *Polycliti* a
Heins. Cham. Cell. Obb., *polieliti* a b m Weitz., *Polycleiti* Laur. qu Arev.,
Polycleiti malleus Ald. Lugd., *Polycleiti malleus* Lott. Sich. tres Fabr. Chor.
Poett. Amstr., *malleus Polycleiti* Arev.

tertium est illius, quam nos habemus sine caudis gl. a. Cfr. Iuven. XV, 2: *Crocodilon adorat Pars haec (Aegypti), illa pavet saturam serpentibus ibin. Effigies sacri nitet aurea cercopitheci* (i. e. simiae Thebis cultae: Mart. VII, 87, 5). Vid. Creuzer. Symbolik I, p. 322, Böttiger. Andeutungen zur Kunstmythologie, p. 17.

258. *Ibis*] Martyrium Ignat. ineditum cap. II in nostra PP. Apost. ed. p. 369: *Ἰγνάντιος εἶπεν [πρὸς Τραπεζοῦν] τάχα τοῖς τῶν Αἰγυπτίων χελεύεις με θύσαι βοῦ καὶ τρέγον ἦβη καὶ πιθήκῃ καὶ ἀσπίδι τοσόλῃ καὶ χυτῇ, λέοντι καὶ προχοδῆλῳ κτλ.,* cod. bibl. Bern. ap. Siener.: *meridiana pars ibices aves vocat, qua Nili fluentis inhabitant. Orientalis vero, occidentalisque plaga parva quadrupedia ibices nominat, quibus est moris in petris parere, quae*

neque sciunt nisi in petris habitare. — *Canis*] Martyr. Ignat. inedit. l. l. *κύων* i. e. latrator Anubis (S. II, 532). Vid. Iuven. XV, 8 *Oppida tota canem venerantur.* Qui *Canes* legunt, canes et feles totam per Aegyptum sacras haberi et sicuti ipsos sacerdotes sepeliri dicunt. Cfr. Cic. Tusc. V, 27, 78, Herodot. II, 67: *τὰς κύνας ἐν τῇ ἐκυστῶν ἕκαστοι πόλει θάπτουσι ἐν ἱερῇσι θήκησι*, Creuzer. Comment. Herodot. I, p. 161, Symbolik l. l., Zoëga de Obelisc. p. 283.

259. Iuven. Sat. XV, 9 *Porrum et cepe nefas violare et frangere morsu. O sanctas gentes, quibus haec nascuntur in hortis Numina.*

265. *ollis*] aut quia ollae in focis stabant et foci notante Cell. sacri erant, aut quia ollarum forma divorum imagines exprimebat.

269. *Myronis... Polycliti*] uterque statuarius celeberrimus, Plin. H.

- 270 „natura vestrum est atque origo caelitus.
 „Ars seminandis efficax erroribus
 „barbam rigentem dum Iovis circumplicat,
 „dum defluentem leniter flectens comam
 „limat capillos et corymbos Liberi,
 275 „et dum Minervae pectus hydrys asperat,
 „iniecit atram territis formidinem,
 „ut fulmen aeris, ceu Tonantis, horreant:
 „tremant venenum sibilantis Gorgonae,
 „putent ephebum post triumphos Indicos
 280 „ferire thyrsos posse, cum sit ebrius.
 „Tum quod Dianam molle succinctam vident
 „venantis arcum pertimescunt virginis:
 „si forte vultum tristioris Herculis,
 „liquore crispo massa finxit fusilis,
 285 „clavam minari, ni colatur, creditur.
 „Iam quis paventum corda terror occupat,
 „Iunonis iram si polite expresserit?
 „velut retortis intuens obtutibus
 „avertat ora de litantis hostia,
 290 „lapis severa fronte mentitur minas.
 „Miror, quod ipsum non sacrastis Mentorem,
 „nec templum et aras ipse Phidias habet,
 „fabri deorum vel parentes numinum:

270. *uerorum est* Ald. Lugd., *est om.* Gif. p. 464. 273. *defluten-*
tes P. 278. *Gorgonis* Lott. Gis. ad oram. 279. *ephaebum* W Weitz.
 281. *Tunc* b m, in hoc *tum* supra; *succinctam* E. 282. *pertume-*
scunt a; *virgines* E. 283. *tristiores* 1 Rat. 284. *Licore* a u.
 285. *Clavam* E H a q Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Heins.
 Cham. Cell. Arev. Obb., *Clavem* A, *Clava* Rat. Laur. a b m u Lott. Weitz.
 Amstr. 287. *iras* T. 288. *Velud* Weitz. cum H, *Vel ut* b; *de-*
tortis Prag. Rat. b 1 m. 289. *Avertit* b m; *delitantis* A R q u Weitz.
 Amstr., *dilitantis* E. 290. *minax* u, *minus* Cell., nescio an data
 opera. 291. *sacrat* B W a b Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor.
 Poett. Amstr., *sacraris* u. 292. *Fidias* a a q u Weitz., *Fidius* H W
 Prag. Rat. b m.

N. XXXIV, 2, Quinet. XII, 10, 7.
 Cfr. Sillig Catalog. artificum s. vv.,
 Müller. Handbuch der Archæologie
 der Kunst p. 107.

274. *corymbos*] *corymbi sunt*
proprii racemi hederarum, sed in
hoc loco pro vitum uvis accipiuntur
 gl. a.

275. *hydrys*] Virg. VIII, 435...

turbatae Palladis arma, Certatim
squamis serpentum auroque pok-
bant, Connexasque angues, ipsam-
que in pectore divas Gorgona.

279. *ephebum*] Bacchum.

291. *De Mentore et Phidia* vid.
 Müller. l. l. p. 98 et 490, Lact. II,
 4, 13, Cic. Verr. IV, 18, de Ora-
 tore II, 17.

„qui si caminis institissent segnius,
 „non esset ullus Iuppiter conflatis.
 „Non erubescis, stulte, pago dedite,
 „te tanta semper perdidisse obsonia,
 „quae dis ineptus obtulisti talibus,
 „quos trulla, pelvis, cantharus, sartagine,

295

294. Hunc inter et sequentem versum interponitur repetitus 268 in b m u
 Ald. Lugd. Sich. tribus Chor. Poett., sed in his *Cum* p. *Quae*. 296. *Pago*
 scr. u. 298. *dis* a Weitz. Heins. Cham. Cell. Obb., *diis* Laur. a b m
 q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev. 299. *sar-*
thagines u.

296. *pago dedite*] „Paganos a scriptoribus veteribus *incolas provinciarum*, qui milites non erant, vocatos esse, e multis Sueton. (Aug. 27.), Taciti (hist. I, 53, II, 15), et Plin. (ep. VII, 25, X, 15) locis apparet; postea vero hoc nomine *omnes* rei militari non deditos cum contemptione appellatos, Iuven. XVI, 33, Veget. II, 23 alique docent, cfr. Heinecc. antiq. Rom. ad leg. II, 10, 17. Cui Christiani gentiles ita nominaverint, in ea re VV. DD. non consentiunt, cfr. Weitz. ad h. l. Omitto autem veterum sententias, quae maximam partem risum movent, et paucas tantum ab aliis interpp. non allatas proferam. Heinrich. enim ad l. l. haec adnotat: Weil aber die *milites* sich immer für etwas Besseres hielten, als das Civil, wie allemal in militärischen Staaten der Fall ist: so fingen die früheren Christen an, vermuthlich die Stolzeren unter ihren Schriftstellern zuerst, alle Bekenner polytheistischer Religionen (unziemlich *Heiden* genannt) mit einer neuen Anwendung des Wortes *paganos* zu schelten.“ Qua ratione haec verbi *pagan*. explicatio defendi possit, me nescire fateor, neque Gesnerianam (Thes. lat. III, p. 655) meliorem habeo, qui gentiles ita vocatos esse putat, quod Christi milites non fuerint. Itaque a vero proxime absunt, qui gentilibus hoc nomen ideo tributum esse censent, quod ii, cum Constantinus M. urbium templa claudi iuberet, in pagis (i. e. in agris et provinciis) sacra coluerint: vid. Oros. praef. ad I, VII, 19, Hieron. ep. 7, I, p. 35, Cod. Theod. I.

2...7 de pagan., ib. lac. Gothofr. Tom. VI, p. 274, Du Cange glossar. med. et inf. Latin. s. v., Gibbon. history of the decline cap. 22, V, p. 208, Bach. hist. iur. p. 506, ed. Stockm. Quam quidem sententiam Herald. ad Arnob. p. 1. probavit, tamen hunc Prud. versum „ad aliam appellationis rationem traducere“ opinatur: quam hanc esse arbitror. Gentiles enim a paganalibus quoque, a cultu rusticorum veterum mystico dicti esse possunt, quem scriptores vario modo et descripserunt et deriserunt; cfr. Sic. Flacc. de condit. agr. p. 25: *Videndum erit, qualiter pagi sacra faciant*. Dionys. Halic. IV, 15: *Ἰνα δὲ καὶ τούτων (τῶν συντελούντων εἰς τὸν αὐτὸν πάγον) ἡ πληθὺς μὴ δυσεύρετος, ἀλλ' εὐλόγιστος ἦ καὶ φανερά, βωμοὺς ἐκέλευσεν αὐτοῖς ἰδρύσασθαι θεῶν ἐπιστάπων τε καὶ φυλάκων τοῦ πάγου, οὓς ἔταξε θυσίαις κοιναῖς γεραίρειν καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἅμα συνερχομένους ἑορτήν τινα, καὶ ταύτην ἐν τοῖς πάνυ τιμίαν καταστήσάμενος τὰ καλούμενα Παγανάλια καὶ νόμους ὑπὲρ τῶν ἱερῶν τούτων, οὓς ἔτι διὰ φυλακῆς ἔχουσι Ῥωμαῖοι, συνέγραψεν*, Merkel. ad Ov. Fast. I, 669, p. 155, Iahn. ad Pers. pag. 76. Simile iam Weitz. invenit, Aug. retract. II, 43, laud. Orig. VIII, 22, Holzappel über Namen u. Begriff d. Heidenthums. Elberf. 1838 (4.), p. 5. Obb. Cfr. S. I, 449. 299. *trulla* sqq.] Tertull. Apolog. 12: *Deorum simulacra nihil aliud, quam materias sorores vasculorum instrumentorumque quasi fatum consecratione mutantes licentia ar-*

- 300 „fracta et liquata contulerunt vascula?
 „Ignosco fatuis haec tamen vulgaribus,
 „quos lana terret discolora in stipite,
 „quos saepe falsus circulatur decipit,
 „quibus omne sanctum est, quod pavendum rancidae
 305 „edentularum cantilenae suaserint.
 „Vos eruditos miror et doctos viros,
 „perpensa vitae quos gubernat regula,
 „nescire vel divina vel mortalia
 „quo iure constent, quanta maiestas regat
 310 „quidquid creatum est, quae creavit omnia.
 „Deus perennis, res inaestimabilis,
 „non cogitando, non videndo clauditur,
 „excedit omnem mentis humanae modum,
 „nec comprehendi visibus nostris valet,
 315 „extraque et intus inplet ac superfluit.
 „Intemporalis ante quam primus dies,
 „esse et fuisse semper unus obtinet;

302. om. A, sed exb. huncce: *Quos verum latet qui fidunt in stipite* cum B (ad oram) & H N P Altin. α (heic quidem *Quo severum latet* etc.) a q (non i, quippe qui non prius incipiat quam inde a versu 1110) def. Teol.; lama u; *discolora* O T Laur. T2rr. u Ald. Lugd. Heins. Cell. Obb., *discolore* 1 b Gif. p. 466 Lott. Gis. Arev. [et E ap. Weitz., sed ipse Weitzius pro altero illo versu cod. Egmondanum citat, unde lapsus esse eum puto], *discolor* R Prag. Rat. (ubi 302 inter et 303 ad oram interponitur man. rec. *Quos verum latet, qui fidunt in stipite*) 2 b m Sich. tres Torn. Chor. Poett. Amstr., *discolos* Altin. ap. Heins., qui quidem in „Notis add. “ ipse sibi contradicens illic versum nostrum non extare scribit, *discolori* Fabr. 303. *falsus* Laur. α a b m q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev., *salsus* T Altin. Heins. Cell. [i. e. ridiculus, Quinct. VI, 3, 12], *falsos* A E Weitz., Obb. [i. e. stolidos Obb. interprete]. 304. *Quis* Parrh.; *vanusulae* A B supra H (supra alt.) α (supra pro div. lect.) a u Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Cham. 308. *moralia* Ald. Lugd. 309. *Qui* A a, *Quod* E 1 b; *edat* Ald. Lugd. 310. *est* om. Ald. Lugd.; *qui* 1 A (non B) E H P Weitz. Amstr. Obb., qui coni. *quis creavit*. 311. *inextimabilis* u. 312. *uiuendo* margo trium Sich.; *claudi* u. 315. *intra complet* Gis. in marg.

tis transfigurante, Philo de vita contemplat. p. 890: *τῶν θεῶν καὶ ἀγαλμάτων αἱ οὐσαι λίθοι καὶ ξύλα, τὰ μέχρι πρὸ μικροῦ τελείως ἀμορφα, λιθοτόμων καὶ δρυοτόμων τῆς συμμύτης αὐτὰ διακορπάντων, ὧν τὰ ἀδελφὰ μέλη καὶ συγγενῇ λουτροφόροι γεγῶνασι καὶ ποδόνιπτρα, καὶ ἅλλα ἅττα τῶν ἀτιμωτέρων, α πρὸς τὰς ἐν οὐκὶν χρείας ὑπηρετεῖ μάλλον, ἢ τὰς ἐν φρεσὶ*, Arnob. VI, p.

201, Gataker. Advers. Miscell. II, 19, p. 371.

302. *discolora in stipite*] S. II, 1010 *arbor vittata*, Arnob. I, p. 22: *Venerabar... picturatas veternae in arboribus taenias, si quando conspexeram*. In Cybeles honorem vid. ibid. V, p. 167: *Quid lanarum vel lera, quibus arboris colligatis et circumvoluitis stipitem?*

„lux ipse vera veri et auctor luminis :
 „cum lumen esset, lumen effudit suum,
 „ex luce fulgor natus hic est Filius. 320
 „, Vis una Patris, vis et una est Filii,
 „unusque ab uno lumine splendor satus
 „pleno refulsit claritatis lumine :
 „natura simplex pollet unius Dei,
 „et quidquid usquam est, una virtus condidit. 325
 „, Caelum solumque, vim marini gurgitis,
 „globos dierum noctiumque praesides,
 „ventos, procellas, fulgura, imbres, nubila,
 „septentriones, hesperos, aestus, nives,
 „fontes, pruinas et metalla et flumina : 330
 „, praerupta, plana, montium convallia,
 „feras, volucres, reptiles, natatiles,
 „iumenta, pecua, subiugales belluas,
 „flores, fruteta, germina, herbas, arbores,
 „quae sunt odori, quaeque vernant esui. 335
 „, Haec non labore et arte molitus Deus,
 „sed iussione, quam potestas protulit.
 „, Mandavit esse, facta sunt, quae non erant :
 „, verbo creavit omniformem machinam,
 „, virtus paterna semper in verbo fuit. 340
 „, Cognostis ipsum : nunc colendi agnoscite
 „, ritum modumque, quale sit templi genus,
 „, quae dedicari sanxerit donaria,
 „, quae vota poscat, quos sacerdotes velit,
 „, quod mandet illic nectar inmolarier. 345

318. *vari* A. 320. *huic* Fabr. Gis. (heic ad marg. *hic*). 321. *est*
 om. N q. 322. *numine* A ap. Obb., sed *lumine* mihi notavit Ieepius
 passim eundem cod. revisens [Cfr. C. III, 1]. 323. *numine* P R a.

325. *quidq. una est* A. 329. *Septemtriones* m. 333. *pecua*
 1 W scripti ap. Heins. Laur. a q u Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett.
 Amstr. Heins. Cell. Obb. [vid. Plaut. Rud. IV, 3, 2. Varron. R. R. II, 1, 3,
 Apul. Met. VI, p. 180. ib. Hildebr.], *pecudes* 2 W Prag. Rat. a b m Gis.
 Arev., *pecora* Fabr. 334. *frutecta* a b m q u, *fructeta* Parrh. Cham.

335. *vernantes* Ald. Lugd. contra metr.; *Quae sunt odoraе: quaeque*
vernantes comae Parrh. 339. *omni formae* (sic) a. 341. *Cogno-*
scis H q; *colendi agnoscito* Lott. 342. *tempus genus* Prag. perperam.

343. *dedicaris auæerit* E, *dedicaris aucæerit* a, *dicari sanxerit* m.

344. *quo sacerdos* 1 R. 345. *mandat* Rat. b m.

327. *globos*] *lunam et stellas* bum *lunae*, Prud. iafr. 537 *rotati*
dirit Iso, *potius solem et lunam: solis...globus.*
 Virg. Aen. VI, 725 *Lucentemque glo-*

- „Aedem sibi ipse mente in hominis condidit
 „vivam, serenam, sensualem, stabilem,
 „solvi incapacem posse nec destructilem,
 „pulcram, venustam, praëminentem culmine,
 350 „discriminatis inlitam coloribus.
 „Illic sacerdos stat sacrato in limine,
 „foresque primas virgo custodit Fides,
 „innexa crines vinculis regalibus
 „poscit litari victimas Christo et Patri,
 355 „quas scit placere candidatas, simplices:
 „frontis pudorem, cordis innocentiam,
 „pacis quietem, castitatem corporis,
 „Dei timorem, regulam scientiae,
 „ieiuniorum parcitatem sobriam,
 360 „spem non iacentem, semper et largam manum.
 „Ex his amoenus hostiis surgit vapor
 „vincens odorem balsami, turis, croci,
 „auras madentes Persicorum aromatum;
 „sublatus inde caelum adusque tollitur
 365 „et prosperatum dulce delectat Deum.
 „Hanc disciplinam quisquis infensus vetat,
 „vetat probatum vivere et sanctum sequi,
 „vetat vigorem mentis alte intendere
 „nostrique acumen ignis ad terram vocat,
 370 „nec excitari vim sinit prudentiae.
 „O mersa limo caecitas gentilium,
 „o carnulenta nationum pectora,
 „o spissus error, o tenebrosus genus,
 „terris amicum, deditum cadaveri,
 375 „subiecta semper intuens, nunquam supra!
 „Furorne summus ultima et dementia est,

346. *Sedem* invenit Gis. in cod. suo, *Idem* u; *mentem hominis* Lott. probb. Marmellio et Gis, *mentem* in A [sed. cfr. Min. Fel. XXXII, 2].

347. *flebilem* Ald. Lugd. Parrh., *stabilem* con. Nebr. ad carminis rationem parum attendens. 348. *destructilem* α, *destructibilem* Laur. u.

351. in om. R T Obb., qui cfr. C. VII, 20, *sacrata limine* A E 1 α a, *sacrata in limine* H 2 α. 352. *Foresque supra te* α; *prunas* u

354. *littari* α. 355. *et simplices* Lott. 357. *Oris quietem* Fabr. Gis. 361. *amoenis* Prag., *amens* u; *hostigius* 1 b. 362. *croci* om. A. 366. *quisquam* A. 367. *probate* 2 m.

347. *stabilem*] *spiritualem* Nebr., 360. *iacentem*] *spes non debet spirantem* Cell. *iacere, sed surgere* gl. a.

355. *candidatas*] ad victimarum colorem referendum.

376. *ultima*] *pessima* gl. a., ubi

„deos putare, qui creantur nuptiis,
 „rem spiritalem terrulente quaerere,
 „elementa mundi consecrare altaribus,
 „id, quod creatum est, conditorem credere? 380
 „deasciato supplicare stipiti,
 „verris cruore scripta saxa spargere,
 „aras ofellis obsecrare bubulis:
 „homines fuisse cum scias, quos consecras,
 „urnas reorum morticinas lambere? 385
 „Desiste iudex seculi tantum nefas
 „viris iubere fortibusque et liberis.
 „Nil est amore veritatis celsius:
 „Dei perennis numen adserentibus
 „nihil pavori est, mors et ipsa subiacet.“ 390
 Dudum coquebat disserente martyre
 Asclepiades intus iram subdolum,
 stomachatus alto felle, dum longum silet,
 bilemque tectis concipit praecordiis;
 tandem latentis vim furoris evomit: 395
 „Proh Iuppiter, quid est, quod ex hoc audio?
 „Stat inter aras et deorum imagines,

377. *Deo* 1 a. 378. *terrulente* B 2 W α (cum gl. *terrulenter*) 1 a
 2 m q Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell. Obb.,
terrulenter 1 W Laur. Rat. 2 a b 1 m u Ald. Lugd. Weitz. Arev., sed cfr.
 v. 22. 381. *Diasciato* α q, *Deasceato* b 1 m Ald. Lugd., *Et dissecato*
 u. 383. *offellis* B W b m q Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett., sed o
 in *offa* extrito uno f corripendum; *consecrare* q, *observare* u; *bubulis*
 supra ultima t ni b (an *bubulinis*, *bubulnis*?), *bibulis* u. 385. *deorum*
 Nebr. 387. *que* om. Weitz. cum 2 W (non B). 390. 388. 389 or-
 dinaat b. 389. *nomen* 1 R W (alt. supra) Laur. Rat. (supra t u) α 1 m
 u Ald. Lugd. Parrh. 390. *Nihil pavori est* A H O R Laur. a u Ald.
 Lugd. Parrh. Obb., *Nil pavori est* B W Rat. b m, *Nihil est pavori* α q Sich.
 tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev., *Nil est pavori*
 Lott.; et *mors ipsa* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. 391. *quoque-*
bat α. 394. *que* des. in u.

add. *tractum a lupis, quorum ex-*
tremi foetus rapacissimi noscuntur.
 381. *stipiti* sqq.] „Min. Fel.
 XXIII, 9: *Deus enim ligneus, rogi*
fortasse vel infelicio stipitis portio
suspenditur, caeditur, dolatur.
 [Hor. Sat. I, 8, 1] Tertall. Apolog.
 19: *In deos vestros per omnia mem-*
bra incumbat asciae et runcinae et
scobinae. Cereri aliisque diis sues
consecratas esse, satis constat, cfr.

Ov. ex Pont. II, 9, 29 coll. Heins. et
 Wüstem. ad Hor. Sat. 2, 3, 164;
homines Arev. bene imperatores in
 deos relatos interpretatur; similem
 ritum describit Min. Fel. II, 5: *Cae-*
cilius simulacro Serapidis deno-
tato, ut vulgus superstitiosus solet,
manum ori admovens osculum la-
biis impressit, Apul. Met. IV, p. 155
 ed. Elmenh., Apol. p. 130.“ Obb.
 Cfr. A. 293.

- „et, quod fateri cogor, in medio foro,
 „tacente memet ac perorat perditus,
 400 „quidquid sacrorum est ore foedans inpto.
 „O fas priorum, moris o prisca status!
 „inventa regum pro salute publica
 „Pompiliorum nostra carpunt secula.
 „Quis hos sophistas error invexit novus,
 405 „qui non colendos esse divos disputent?
 „Nunc dogma nobis Christianum nascitur
 „post evolutos mille demum consules
 „ab urbe Roma: ne retexam Nestoras.
 „Quidquid novellum surgit, olim non fuit.
 410 „Vis summa rerum nosse? Pyrrham consule.
 „Ubi iste vester tunc erat summus Deus,
 „divum favore cum puer Mavortius
 „fundaret arcem septicollem Romulus?
 „Quod Roma pollet auspicato condita,
 415 „Iovi Statori debet et dis caeteris:
 „hoc sanctum ab aevo est, hoc ab atavis traditum,
 „placanda nobis pro triumphis principis
 „delubra, faustus ut secundet gloriam
 „procinctus utque subiugatis hostibus
 420 „ductor quietum frenet orbem legibus.
 „Accingere ergo quisquis es, nequissime,

399. ac A E N P T α a Heins. Cham. Cell. Obb., hic Laur. Prag. Rat. Vall. b m q u Ald. Lugd. Lott. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev.; *perditos* Prag. cum gl. *orando suadet perditos sibi credere*.

401. *piorum* A H a b Ald. Lugd., *prioris* q; *motis* Sich. tres. 410. *summam* 2 m q Ald. Lugd. Sich. tres; *consulem* Rat. b m, (sed in hoc m inductum man. sec.) = *Vis summa rerum, nosse Pyrrham consulem* Arev. interprete. 413. *arcem* om. A. 414. *auspicio* b, *auspicatu* u.

415. *debetur* Rat.; *dis* a m q Heins. Cham. Obb., *diis* Laur. α b u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev.

416. *avis* Ald. Lugd. Parrh. Sich. tres Chor. Poett., *hoc avis est trad...* u. 418. *et* A. 419. *Precinctus* q; *utique* Rat., *ut quae* u, *ut* *que* Ald. Lugd.

403. *Pompiliorum*] *Pompilius Numa, qui ferociam populi ad sacra convertit* Iso. Nam et leges dedit, et sacra plurima instituit, ut populi barbari et bellicosi mores mollioret.

410. *Pyrrham*] Cfr. A. 292.

415. *Romulus cum aliquando fugeret hostes, invocavit Iovem et*

stetit exercitus illius fugiens: unde Stator dictus est gl. a, Liv. I, 12: *At tu, pater deum hominumque, hinc saltem arce hostes: deme terrorem Romanis fugamque foedam siste. Hic ego tibi templum Statori Iovi, quod monumentum sit posteris tua praesente ope servatam urbem esse, voveo.*

„pro principali rite nobiscum deos
 „orare vita, vel quod hostem publicum
 „pati necesse est, solve paenam sanguine:
 „sprevisse templa, respuisse est principem.“ 425
 „Tunc ille: „Nunquam pro salute et maximis
 „fortissimisque principis cohortibus
 „aliter precabor, quam fidele ut militent
 „Christique lymphis ut renascantur Patri,
 „capiant et ipsum caelitus paraclitum, 430
 „ut idolorum respuant caliginem;
 „cernant ut illud lumen aeternae spel,
 „non suculentis influens obtutibus,
 „nec corporales per fenestras emicans,
 „puris sed intus quod relucet mentibus. 435
 „Pupilla carnis crassa crassum perspicit,
 „et res caduca, quod resolvendum est, videt:
 „liquidis videndis aptus est animae liquor,
 „natura fervens sola ferventissimae
 „divinitatis vim coruscantem capit. 440
 „Hoc opto lumen inperator noverit
 „tuus meusque, si velit fieri meus;
 „nam si resistit Christiano nomini,
 „meus ille talis inperator non erit:

422. ritu Prag. 425. principum E, Sprevisse templa, respuisse
 templum (ad oram principem) m prob. Mar., si admiseris lect. marg.
 428. fidei Parrh. 430. 431. Ipsumque flamen caelitus capiant sa-
 crum, lacodaemonumque respuant caliginem Rat. priorib. eras.; uti dolo-
 rum Ald. Lugd. 432. et b Ald. Lugd. Lott. Fabr. Gis. Weitz. (non P)
 Chor. Poett. Amstr.; illum Ald. Lugd. 435. sensibus u. 436. con-
 spicit Lott. 438. Liquidus Chor. Poett. Amstr. 439. solam u.
 440. coruscante u. 443. resistat O R Tlrr. cod. Cauch. u Ald.
 Lugd., resistet Amstr., resistis H.

422 sq. pro principali . . . vita]
 pro Caesaris salute.

428. fidele ut militent] „Ut sa-
 cramenti lex exigit, vel potius, ut
 fides Christiana requirit.“ Fabr.
 (cfr. II, 443, V, 334). Subseqq. vss.
 fusius id cum exprimant, iam Arev.
 de illa fide hic agi vidit, quam im-
 peratores praedicabant in solenni oc-
 casione, praesertim ante praelium
 verba facientes ad milites cohortan-
 dos. Itidem in nummis imperatoriis:
 Fides militum, Fides exercitus, in

inscriptionibus: Legiones fideles. Cfr.
 Liv. XXI, 44, 2: Vos socios fidelis-
 simos fortissimosque pugnatu-
 ros, XXXVII, 53, 22, Gronov. ad XXVIII,
 9, 8, Herodian. in Commod. V, Am-
 mian. Marc. XV, 6: ut fidus esset et
 fortis, ibid. XXVI, 2 Valentinianus
 milites adloquitur: vos firmitatem
 factorum retinentes et fidem.

443. suculentis] quia humore
 consistunt interp. Cell. Adde: Hinc
 parum clari et acuti. Recte iam Iso:
 nebulosi.

- 445 „scelus iubenti, crede, nunquam serviam.“
 „Statis ministri?“ clamitans iudex ait,
 „statis manusque continetis vindices,
 „non rupta sulcis dissecatis viscera?
 „animam nec intus abditam rimamini,
 450 „erumpit unde vox profana in principem?“
 Scindunt utrumque milites teterrimi
 mucrone hiulco pensilis latus viri,
 sulcant per artus longa tractim vulnera,
 obliqua rectis, recta transversis secant,
 455 et iam reiectis pectus albet ossibus.
 Nitendo anhelant, diffuunt sudoribus,
 cum sit quietus heros, in quem saeviunt.
 Haec inter addit sponte Romanus loqui:
 „Si quaeris, o praefecte, verum noscere,
 460 „hoc omne, quidquid lancinamur, non dolet.
 „Dolet, quod error pectori insedit tuo,
 „populos quod istos perditum tecum trahis.
 „Currunt frequentes undique ad spectaculum
 „gentile vulgus, heu, gemenda corpora,
 465 „crudumque nostrae sortis exemplum tremunt.
 „Audite cuncti, clamo longe ac praedico,
 „emitto vocem de catasta celsior:
 „Christus paternae gloriae splendor, Deus
 „rerum creator, noster idem particeps,
 470 „spondet salutem perpetem credentibus.

445. *inserviam* con. Cauch.

450. *erupit* T Heins. Cell.

451. *utrimque* T2rr. b et supra m; *deterrimi* Prag. m, in hoc supra *t t*, sed *d* ibidem ex alia quadam litera factum.

454. *transversi* supra *t sis*

m. 458. *audet* Lott. Amstr. Luneb. 1648.

460. *Hoc omne* supra

t in me a; *lacinamur* A E H Weitz., *laniamur* a, *lancinamur* b.

461. *insidet* Ald. Lugd. Lott. Torn. Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Gall.

462. *quid* q; *perditum* 1 T a Heins. Cell., *perditus* 2 T Ambr.

a Parrh. Gis. Amstr. Arev., *Populos quod istos tecum perditos trahis*

Laur. u, *tecum trahis perditos* B W b m q Ald. Lugd. Sich. tres Weitz.

Chor. Poett., *perditos tecum trahis* A R Obb., *Populos trahis tecum quod*

istos perditos Vall. Fabr. 465. *trahunt* B W b m margo trium Sich.,

trahunt supra *t tremunt* Rat., *tremet* u. 469. *nostri idem* Prag. Lott.,

nostri et idem Parrh. 470. *Spondit* A; *perpetim* A H q.

449. *rimamini*] *rimari* est proprie porcorum, qui in rimis i. e. in venis terrae cibos inquirunt gl. a. Cfr. Gell. N. A. I, 4: *Antonius Iulianus rhetor . . . scripta pleraque omnia antiquiora tam curiose spe-*

ctabat et aut virtutes pensitabat, aut vitia rimabatur etc

452. *hiulco*] Cfr. V, 113.

460. *lancinamur*] V, 155 *mem-*

bra dilancinata.

467. *catasta*] Vid. I, 56.

„Animae salutem, sola quae non occidit,
 „sed iuge durans dispares casus subit,
 „aut luce fulget, aut tenebris mergitur.
 „Christum secuta Patris intrat gloriam,
 „disiuncta Christo mancipatur tartaro. 475
 „Curanda mercis qualitas, quatenam mihi
 „contingat olim perpetis substantiae:
 „nam membra parvi pendo, quo pacto cadant,
 „casura certe lege naturae suae.
 „Instat ruina, quod resolvendum est, ruat. 480
 „Nec distat, ignis et fidiculae saeviant,
 „an corpus aegrum languor asper torqueat,
 „cum saepe morbos maior armet saevitas.
 „Non ungarum tanta vis latus fodit,

474. *intret* Chor. Poett. 476. *Curanda supra i dum m; Curanda merces qualis et quatenam mihi castig.* Cauch., *qualis ac quatenam mihi con.* Heins. 479. *certa* Lott. Weitz. Amstr., sed cfr. H. praef. 12.

480. *cadat* B (supra alt.) q margo trium Sich. 481. *ignes* Prag. b 2 m u Gis. Weitz.; *et fidiculae* A R Laur. α a b m u Ald. Lugd. Lott. (heic *fiducule*) Sich. tres Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb. [Cfr. 592 et Grammat. ap. Maium VIII, p. 207], *an fidiculae* Vall., *et fidiculae* Prag. Heins. Cham. Cell. 482. *languor* q u Ald. Lugd. 483. *saevitas* R q Weitz. con. Cauch. Heins. Cell. Arev. Obb., *saevitia* B H W cett. codd. ap. Heins. et Obb. cum Laur. Vall. α a b m u et relqq. edd. nisi quod Gis. in marg. *saevitas*, *Cum saepe morbus maior ac saevitia* Parrh. 484. *fodit* A E.

481. *fidiculae]* *funes ad flagellandum. Quamvis fidicula a fidibus dicatur, in hoc tamen loco significat ungulas vel genus tormenti, quo rei in equuleo suspensi torquentur, ut fides et veritas inveniantur. Fidicula genus tormenti vel ferri subtilissimi, quo incidebantur martyres.* Iso. Quodnam triplicis huius interpretamenti verum sit, de eo inter commentatores disceptatur. Plurimi enim machinam multis funibus intantam (Sigon. de iudic. III, 18), alii fidiculas idem quod ungulas censent, quae explicatio Obbario una vera videtur; „primum enim hoc verbum v. 484 sqq. et 550 interpretatur Prud. ipse, deinde adsentitur Isidor. Orig. V, 27: *ungulae dictae, quod effodiant; haec et fidiculae, quia eis rei in equuleo torquentur.* Denique in adhibendo equuleo, quem V, 109 et. v. 110, 496 poeta describit, un-

gulae sive fidiculae non deerant, cfr. Sen. de ira III, 3: *equuleus et fidiculae*, III, 19, Hieron. ep. 49: *Crines ligantur ad stipitem* [in illa machina stantem] *et toto corpore ad equuleum fortius adligato vicinis pedibus ignis adponitur, utrumque latus carnifex fodit*, Ammian. Marc. XXIX, 1: *Intercluduntur equulei, expediuntur pondera plumbea cum fidiculis et verberibus.* De equuleo ipso vid. Sigon. l. l., Iuret. ad Paulin. vit. Martin. V, 47, Turneb. Adv. XV, 16, Gallon. de marty. cruc. p. 312, Vales. ad Amm. Marc. XXVI, 10, Osenbrügg. ad Cic. pr. Mil. 21, 57, p. 108, qui conf. Iac. Döpler. theatrum paenarum oder Schauplatz derer Leibes- u. Lebens-Strafen I, p. 279. Equidem non dubitaverim, quin ea voce vario variis temporibus sensu veteres usi fuerint.

- 485 „mucrhone quanto dira pulsatur pleurisis.
 „Nec sic inusta lamminis ardet cutis,
 „ut febris atro felle venas exedit,
 „vel summa pellis ignis obductus coquit
 „papulasque fervor aestuosus excitat:
 490 „credas cremari stridulis cauteribus.
 „Miserum putatis, quod retortis pendeo
 „extensus ulnis, quod revelluntur pedes,
 „compago nervis quod sonat crepantibus:
 „sic elulantes ossa clamant dividi,
 495 „nodosa torquet quos podagra et arthrosis.
 „Horretis omnes hasce carnificum manus:
 „num mitiores sunt manus medentium,
 „laniena quando saevit Hippocratica?
 „vivum secatur viscus et recens cruor
 500 „scalpella tingit, dum putredo abraditur.
 „Putate ferrum triste chirurgos meis
 „inferre costis, quod secatur salubriter.
 „Non est amarum, quo reformatur salus:
 „videntur isti carpere artus tabidos,
 505 „sed dant medelam rebus intus vividis.
 „Quis nescit autem, quanta corruptela sit
 „contaminatae carnis ac solubilis?
 „sordet, tumescit, liquitur, foetet, dolet,
 „inflatur ira, solvitur libidine:
 510 „plerumque felle tincta livores trahit.

485. *quanta* 1 q; *pleuresis* 2 α u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett.
 486. *Nec si* Sich. II III (non I) perperam, nec melius mox *iniusta* Lugd.
 488. *summam* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr.; *coquet* 1 α bene.
 490. *ut stridulis* W supra; *cauteriis* Aldi emead. Lugd. male.
 492. *Extensus* Prag.; *revellentur* Sich. II III (non I).
 494. *heulantes* a. 495. *arthrosis* Heins. Cell. Arev. Obb. sed sine codd. auctoritate, *arthrosis* Ald. Lugd. Fabr. Gis., *artresis* P, *arthesis* Laur. Rat. b m u Sich tres Weitz. Chor. Poett. Amstr., *artesis* Prag. α α Luneb. 1648, *atresis* q, *artisis* Parrh. 498. *Lamina* Prag. b m (m hoc *laniena* ad oram), *At quando saevit lamina accensa Hippocratis* Rat. priorib. abr.
 499. *exsecatur* Boh. I, *secatur* 1 α. 500. *Scalpellam* Ald., *Scarpellam* Lugd.
 501. *Putatur* Chor. Poett. 508. *Sorde tumescit* A E H Gif. p. 466 Weitz., *Sordet* B W scripti Heinss. α α b m q u cum relqq. scriptis et edd.; *liquatur* 2 m male; *foetit* Parrh. 510. *intincta* u Ald. Lugd. Weitz., cuius codd. vulg. habere videntur, *tacta* Parrh.; *labores* 1 m.

486. *lamminis*] *laminas aeneas* *martyrum corporibus infgebant* *faciebant, in quibus etiam sua idola* gl. a.
sculpebant, quas igne calefactas 490. *cauteribus*] cfr. V, 230.
 506. Gal. 5, 17 sqq.

„Aurum regestum nonne carni acquiritur?
 „inlusa vestis, gemma, bombyx, purpura,
 „in carnis usum mille quaeruntur dolis:
 „luxus vorandi carnis arvinam foveat,
 „carnis voluptas omne per nefas ruit. 515
 „Medere, quaeso, carnifex tantis malis,
 „concide, carpe fomitem peccaminum,
 „fac, ut resecto debilis carnis situ
 „dolore ab omni mens supersit libera,
 „nec gestet ultra, quod tyrannus amputet: 520
 „nec terrearis turba circumstantium.
 „Hoc perdo solum; quod peribit omnibus,
 „regi, clienti pauperique et diviti:
 „sic vernularum, sic senatorum caro
 „tabescit, imo cum sepulcro condita est. 525
 „lactura villis mordet et dampnum leve,
 „si, quo carendum est, perdere extimescimus.
 „Cur quod necesse est non voluntas occupat,
 „natura cur non vertit in rem gloriae?
 „legale dampnum deputemus praemiis. 530
 „Sed, praemiorum forma quae sit fortibus,
 „videamus: illa nempe, quae nunquam perit.
 „Caelo refusus subvolabit spiritus,
 „Dei parentis perfruetur lumine
 „regnante Christo stans in arce regia. 535
 „Quandoque caelum, ceu liber, plicabitur,
 „cadet rotati solis in terram globus,

511. *carne* u. 514. *Lux* u. 517. *Concidere* Lugd.; *raps* in marg.
carpe Prag. 520. *Ne* A P R α a b m q Lott. Arev. Obb. [Cfr. VI, 25],
Ne Vall. u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins.
 Cell.; *tyrannos* Ald. Lugd. 521. *Ne* Lott. 522. *perdolosum* A
 E P cod. Beckman. (si diversus est a Palatino Weitzii), *per dolosum* a q,
praedo solum Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. 523. *divite* A.
 525. *inmo* 1 a. 527. *Sic* u; *quod* A E P Gif. l 1. [fortasse verum
 iudice Obb., cum Prudentius a comicorum constructionibus (Plaut. Curc. I, 2,
 46. Non. VI, 103) non abstinuerit]; *exgemiscimus* Rat. b 2 m, in hoc *exti-*
mescimus supra, *exgemiscimus* 1 m. 529. *Naturam* 2 R u. 530. *Re-*
gale 1 R cod. Cauch. 532. *ille* a u; *qui* a sed obvia litura.
 533. *refulsus* Ambr. Cauch. 534. *Dei perennis* Prag. 535. *Re-*
gente Ald. Lugd. 536. *plecabitur* E Weitz. 537. *rotatus* Parrh.

518. *situ*]. *situs est proprie la-*
nugo quaedam in locis neglectis et
soli inaccessis: hinc pro negligentia
ponitur, sed hic pro vetustate gl. a.

530. *legale dampnum*] „poenam
 a lege inductam.“ *Nebr.*

536. Apoc. 6, 12. 13.

- „sphaeram ruina menstrualem destruet;
 „Deus superstes solus et iusti simul
 540 „cum sempiternis permanebunt angelis.
 „Contempne praesens utile, o prudens homo,
 „quod terminandum, quod relinquendum est tibi:
 „omite corpus, rem sepulcri et funeris,
 „tende ad futuram gloriam, perge ad Deum:
 545 „agnosce qui sis, vince mundum et seculum.“

- Vixdum elocutus martyr hanc peregerat
 orationem, cum furens interset
 Asclepiades: „Vertat ictum carnifex
 „in os loquentis inque maxillas manum,
 550 „sulcosque acutos et fidiculas transferat.
 „Verbositatis ipse rumpatur locus,
 „scaturientes perdat ut loquacitas
 „sermonis auras perforatis follibus,
 „quibus sonandi nulla lex ponit modum,
 555 „ipsa et loquentis verba torqueri volo.“

- Inplet iubentis dicta lictor impius,
 charaxat ambas ungulis scribingentibus
 genas cruentis et secat faciem notis,
 hirsuta barbis solvitur carptim cutis
 560 et mentum adusque vultus omnis scinditur.

538. *Speram* A B H W Prag. Rat. b Weitz.; *Spaeram* Ald. Lugd.;
destruet A Weitz. (non Laur.), [Cfr. A. 1084]. 539. *superstis* E H.
 540. *permanebit* Prag. 541. *vile o prudens* Parrh. 545. *quis*
 A, def. Cort. ad Luc. VII, 579, vid. A. 419, *quid sit* q, *quid* Gis. ad oram.
 546. *Vix tum* b m, *Vix dum* u. 549. *manus* 2 m Ald. Lugd.
 Lott., *inque malas malleum* emend. Parrh. 550. *fidiculas* Heins.
 Cham. Cell. [Vid. 481, 641], *Adiculos transforet* 1 m, *fidiculas transferet*
 2 m, ubi ad oram *flagellas*. 551. *rumpator* 1 m; *Verbositatis inter-*
rumpatur locus Prag. 552. *Scaturrientes* a a m q Heins., *Scaturien-*
tes Laur. b u et relqq. edd., *Ebullientes* coni. Cauch. 553. *follibus* ad
 oram *faucibus* m. 554. *lex modum tenet* Prag. 555. *verba*
 supra *labia* H. 556. *livor* Ambr.; *impius* A E H R Heinss. omnes a a
 Gis. ad oram Heins. Cell. Obb., *improbis* Laur. Vall. b m q u Ald. Lugd.
 Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev. 557. *Charaxat* m u et
 edd., *Caraxat* E H Laur. a a b q, *Charassat* Fabr. 558. *siccet* Prag.,
 ubi Mariettus suspicatur *signat* p. *signat*, ad metrum tamen non attendens.
 559. *carptim* P a; *Hirsuta barbis. carptim cutis solvitur* m.

538. *sphaeram menstr.*] lunam, *strepitum foedas loquacitatis amit-*
 cfr. supra 327. *tere, quam deorum nominibus res*
 552. *scaturientes*] Cfr. Arnob. *turpissimas appellare?*
 V, p. 185: *Nonne millies optatius*
fuit elinguem fieri atque mutum, 557. *charaxat*] *Charaxare dici-*
atque scaturiginem istam vocis et *mus scribere, inde character* gl. a.

Martyr fluentem fatur inter sanguinem :

„Grates tibi, o praefecte, magnas debeo,
 „quod multa pandens ora iam Christum loquor :
 „artabat ampli nominis praeconium
 „meatus unus, inpar ad laudes Dei.“ 565

Rimas patentes invenit vox edita,
 multisque fusa rictibus reddit sonos
 hinc inde plures et profatur undique
 Christi Patrisque sempiternam gloriam :
 tot ecce laudant ora, quot sunt vulnera. 570

Tali repressus cognitor constantia
 cessare paenam praecipit, tunc sic ait :
 „Per solis ignem iuro, qui nostros dies
 „reciprocatis administrat circulis,
 „culus recursu lux et annus ducitur, 575
 „ignes parandos iam tibi tristis rogi,
 „qui fine digno corpus istud devorent,
 „quod perseverans tam resistit nequiter
 „sacris vetustis, nec dolorum spiculis
 „victum fatiscit fitque paenis fortius. 580

„Quis hunc rigorem pectori iniecit stupor?
 „mens obstinata est, corpus omne occalluit.
 „Tantus novelli dogmatis regnat furor :
 „hic nempe vester Christus haud olim fuit,
 „quem tu fateris ipse suffixum cruci.“ 585

„Haec illa crux est omnium nostrum salus“
 Romanus inquit „hominis haec redemptio est.
 „Scio incapacem te sacramenti, inple,
 „non posse caecis sensibus mysterium

565. *laudem* Prag. q. 567. *que* om. m, unde con. Mar. *Multis refusa.* 570. *quod* E H. 571. *Talia* 1 α. 573. *ignem* A H P R α a q Heins. Cell. Arev. Obb., *ignes* Laur. Prag. Vall. b m u Ald. Lugd. Sich. I II Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr., *ignis* Sich. III.
 575. *reducitur* Prag. obstante metro. 576 sq. *ignes parandos ... devorent* H T Ambr. α m Heins. Cell. Arev., *Ignes parandos ... devoret* Ald. Lugd., *Ignis parandus ... devoret* A R Laur. Rat. Vall. a q u Sich. tres. Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb., *Ignis* (supra em man. sec.) *parandus ... devoret* b; *tibi iam* inv. Rat. male. 580. *fatescit ... poenas* 1 α.
 581. *inicit* α. 582. *ocalluit* Laur. Prag. α a q u Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett. 584. *iam* supra *t haut* m.

571. *cognitor*] vid. supra 205.

XIII, 78: *Per solis radios Tarpeia-
 quo fulmina iurat.*

573. *Per solis ignem*] Iuven.

588 sqq. I. Cor. 2, 14, Io. 1, 5.

- 590 „haurire nostrum: nil diurnum nox capit.
 „Tamen in tenebris proferam claram facem:
 „sanus videbit, lippus oculos obteget.
 „Removete lumen, dicit insanabilis,
 „iniuriosa est nil videnti claritas.
 595 „Audi, profane, quod gravatus oderis.
 „Regem perennem rex perennis protulit,
 „in se manentem, nec minorem tempore,
 „quia tempus illum non tenet: nam fons retro
 „exordiorum est et dierum et temporum,
 600 „ex Patre Christus, hoc Pater quod Filius.
 „Hic se videndum praestitit mortalibus,
 „mortale corpus sumpsit immortalitas,
 „ut, dum caducum portat aeternus Deus,
 „transire nostrum posset ad caelestia:
 605 „homo est peremptus et resurrexit Deus.
 „Congressa mors est membra gestanti Deo,
 „dum nostra temptat, cessit immortalibus.
 „Stultum putatis hoc, sophistae seculi:
 „sed stulta mundi summus elegit Pater,
 610 „ut stultus esset seculi, prudens Dei.
 „Antiquitatem Romuli et Mavortiam

591. in om. Rat. Vall. b 1 m q Sich. tres Torn. Fabr. Chor. Poett. Amstr. (non Gis.). 592. *lippus oculos* Chor. Poett., *lippus oculos* Ald. Lugd. Nebr. Sich. tres Weitz.; sed cfr. 481; *obtegit* Prag. 593. *dicit* A E H P Prag. 2 a q Obb. [Vid. 216], *dicet* R Laur. Vall. 1 a a b m u cum reliqq. edd. 594. *Invidiosa* Lott. 595. *odoris* A. 599. *est* des. in b; *et temporum et dierum* inv. 1 q. 604. *possit* Prag. 2 a a b m q Heins. Cham. (non Ald. Lugd. Cell.). 605. *surrexit* Prag. b. 606. *gestant ideo* Ald. Lugd. corrupte. 607. *tentant* 1 Rat.; *cessit* 2 b; *immortalitas* coni. Nebr. 608. *secli* Lugd. 609. *eligit* Ald. Lugd. Lott. Sich. tres Torn. Fabr. Chor. Poett. Amstr.; *Sed stulta mundi stultus elegit pater* Laur. u.

590. *haurire*] *haurio aliquando provideo, ut Virgilius* [Aen. IV, 661]: *haurio hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus; aliquando autem vulnerum, ut latus haurit, modo autem sumo significat* gl. a.

605. *homo est peremptus* sqq.] „Et Deus passus in carne, et homo aequae resurrexit. Hic vero declaratio utriusque naturae proponitur; humanae in morte, divinae in resurrectione,

quia ὥρισθη νὺξ Θεοῦ ἐν δυνάμει
 ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν. Rom. 1, 4.“
 Cell.

608. Cfr. I. Cor. 1, 20, 21, 27, A. praef. 28, Ep. Barnab. V: ὅτε δὲ τοὺς ἰδίους Ἀποστόλους, τοὺς μέλλοντας κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ, ἐξελέξατο, ὄντας ὑπὲρ πάντων ἁμαρτίαν ἀνομιωτέρους — ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἤλθε, καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.

- „lupam renarras primum et omen vulturum :
 „si res novellas respuis, nil tam recens :
 „vix mille fastis inplet hanc aetatulam
 „cursus dierum conditore ab augure. 615
 „Sexcenta possum regna pridem condita
 „proferre toto in orbe, si sit otium,
 „multo ante clara, quam capellam Gnosiam
 „suxisse fertur Iuppiter, Martis pater.
 „Sed illa non sunt, haec et olim non erunt. 620
 „Crux ista Christi, quam novellam dicitis,
 „nascente mundo factus ut primum est homo,
 „expressa signis, expedita est litteris;
 „adventus eius mille per miracula
 „praenuntiatus ore vatum consono. 625
 „Reges, prophetae iudicesque et principes
 „virtute, bellis, cultibus, sacris, stilo
 „non destiterunt pingere formam crucis.
 „Crux praenotata, crux adumbrata est prius,
 „crucem vetusta conbiberunt secula. 630
 „Tandem reiectis vocibus propheticiis

612. Commate incid. post *primum* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. 613. *respues* H P a; *tamen* 1 Rat. 614. *factis* A.

616. *Sexcenta* α m; *prius* Prag. male; *cognita* E W (in *hec* litura) Rat. b m (ibid. & *condita* ad oram). 618. *Gnosiam* codd. nostri omnes Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb., *Cnosiam* Gis. Heins. Cell., *gnosiam* Arev. 620. *Sed et illa q*, *Sed illa nunc sunt?* *Haec et olim non erant* Parrh. 625. *Praenunciatur* b m. 626. *iudicesque et A R* Laur. α a b m q u Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb. def. Cort. l. l. I, 209, *que* om. Vall. Fabr. Gis. Heins. Cell. Arev., *principes ac iudices* Lott. 628. *distiterunt* 1 α; *pingere formam* A E H R W α a b m q Ald. Lugd. Weitz. Heins. Cham. Obb. in quarto loco immo in senario pyrrhichium Arevalo improbante, *formam pingere* B Laur. u Sich. tres Chor. Poett. Cell. Teol., *pingere figuram* Lott. Arev., tribrachys non semel in quarta sede a Prudentio ponitur, *pingere hanc formam* Vall. Fabr. Gis., *Formam crucis non destiterunt pingere* Gis. l Amstr. Luneb. 1648.

612. S. II, 396, Liv. I, 7.

618. *Gnosiam*] Creticam. Min. Fel. XXI, 10: *Quae Iovis sacra sunt? Nutrix capella est* (Amalthea, Cretensis), cfr. Apollod. I, 6, Hygin. fab. 139.

623. *signis ... litteris*] Obb. non dubitat, quin *signa* sicut miracula ipsa, quae in v. seq. commemorantur. Ast cur eiusmodi iteratio absque sen-

tentiarum progressu? Neque dicendi modus Obbarianae explicationi favet; nam esset ille *εἰσπὰν καὶ ὀνηεῖα* absque ulla inunctione. Mihi cum Cell. *signa* sunt typi, quos invenio in variis legis Mosaicae praeceptis, et iis quidem, quae in Ep. Barnabae (c. XI, XII, VI, VII, VIII) crucem ipsiusque regnum praefigurabant; *litterae* autem idem quod sacrae scripturae vaticinia.

- „aetate nostra conprobata antiquitas
 „coram refulsit ore conspicabili,
 „ne fluctuaret veritas dubla fide,
 635 „si non pateret teste visu cominus.
 „Hinc nos et ipsum non perire credimus
 „corpus, sepulcro quod vorandum traditur:
 „quia Christus in se mortuum corpus cruci
 „secum excitatum vexit ad solium Patris
 640 „viamque cunctis ad resurgendum dedit.
 „Crux illa nostra est, nos patibulum adscendimus:
 „nobis peremptus Christus et nobis deus
 „Christus reversus, ipse qui moriens homo est;
 „natura duplex: moritur et mortem domat,
 645 „reditque in illud, quod perire nesciat.
 „Dixisse pauca sit satis de mysticis
 „nostrae salutis deque processu spei:
 „iam iam silebo; margaritas spargere
 „Christi vetamur inter imundos sues,
 650 „lutulenta sanctum ne terant animalia.
 „Sed quia profunda non licet luctarier
 „ratione tecum, consulamus proxima;
 „interrogetur ipsa naturalium
 „simplex sine arte sensuum sententia,
 655 „fuci inperitus fac, ut adsit arbiter.
 „Da septuennem circiter puerum aut minus,

633. *refulsit ore complicabili u.* 634. *Nec A T et sic Obb. edere*
 voluisse videtur ad VI, 25 (leg. 24) referens. 643. *Post ipse inter-*
 punpunt u Ald. Lugd. 644. *In natura* Rat. *perperam; simplex supra*
duplex B; interpunctionem post duplex om. Heins. Obb. 647. *Nostra*
A. 648. *margaritas A 2 E* [Cfr. *Burm. ad Anthol. I, p. 413*] *R Laur.*
2 a b m qu Ald. Lugd. Lott. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Obb.,
margarita H 1 a coni. Gis. edd. Weitz. Heins. Cell. Arev. [Vid. Ps. 873].
 649. *inmundas Lott.* 650. *Lutenta u.* 651. *licet mihi u;*
luctuarier A E H. Passio Sancti Bararae Pueri inscrib. seqq. vs. *margo a*
(non i), [Cfr. 671]. 654. *sensuum scientia Vall. Fabr. Gis.*
 655. *sit A.* 656. *septennem Prag. 2 a a Torn., puer. circ. A.*

636. I. Cor. 15, 13 sqq.

641. Gal. 2, 19.

654. *sine arte* *Omnis ars aliud*
tegit et aliud ostendit: verbi gratia
sic pictura maceriae aliud ostendit
et aliud tegit; nam lapidibus intus
obductis pictura sola videtur gl. a.

656. *puerum* *infans v. 671* Isoni
 est *Barulas*, Mombritius quoque in
 Act. nomine *Barulae* puerum nun-

cupat, Martyrol. Rom. *Baralae*,
 Brev. Mozarab. Prudentii vestigia
 premens *parvi Theoduli*, margo cod.
 a *Bararae*. Neque Prud., neque ho-
 miliae auctor, quae Eusebii Emesensis
 (vid. not. ad h. hymn. praeviam) esse
 fertur, eius nominatim mentionem
 fecerunt. Euseb. Caesariensis, Ro-
 mano aequalis (vid. ad initium h.
 hymn.), de puero nihil rettulit. Cfr.

„qui sit favoris liber et non oderit
 „quemquam, nec ullum mentis in vitium cadat.
 „Periclitemur, quid recens infantia
 „dicat sequendum, quid novus sapiat vigor.“ 660

Hanc ille sancti martyris vocem libens
 amplexus unum de caterva infantium
 parvum nec olim lacte depulsum capi
 captumque adesse praecipit. „Quidvis roga“
 inquit „sequamur, quod probarit pusio.“ 665

Romanus ardens experiri innoxiam
 lactantis oris indolem: „Filliole“ ait
 „dic, quid videtur esse verum et congruens,
 „unumne Christum colere et in Christo Patrem,
 „an conprecari mille formarum deos?“ 670

Adrisit infans, nec moratus rettulit:
 „Est quidquid illud, quod ferunt homines Deum,
 „unum esse oportet, et quod uni, est unicum;
 „cum Christus hoc sit, Christus est verus Deus,
 „genera deorum multa nec pueri putant.“ 675

Stupuit tyrannus sub pudore fluctuans,
 nec vim decebat innocenti aetatulae
 inferre leges, nec loquenti talia
 furor sinebat efferatus parcere:
 „Quis auctor“ inquit „vocis est huius tibi?“ 680

Respondit ille: „Mater et matri Deus.
 „Illa ex parente spiritu docta inibit,
 „quo me inter ipsa pasceret cunabula:
 „ego ut gemellis uberum de fontibus

658. vitio A, ullo. vitio 2 a. 659. quod 1 m. 663. capit
 Lott. 664. praecipit H a b u; quodvis roga b, quidvis rogo Prag.
 665. In quo b, sed o man. rec. priori caractere eraso, In quo supra t quit
 m, Sequamur inquit inv. q. 667. Lactantis a 1 b m q Ald. Lugd.
 Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr., Lactentis Laur. Prag. a 2 b u Gis.
 (in Emend.) Weitz. Heins. Cell. Arev. Obb. 668. congruum Prag.
 671. retulit 1 a m. 673. et om. b m Ald. Lugd. Parrh. (qui coni.
 unicus est unicum) Sich. tres Torn. Weitz. (non P) Chor. Poett. Amstr., id
 quod Luneb. 1648, quod cuique coni. Cauch., Unum esse oportet unde-
 quaque quod unicum est in vet. cod. invenit Latia; est uni inv. R.
 677. docebant Parrh. 678. lege Lott. Gis., legis Prag. Rat. Sich.
 tres Torn. Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr., leges E Laur. a a b m q u Ald.
 Lugd. Gis. ad oram Heins. Cell. Arev. Obb. 680. inquit auctor inv. b.
 682. spiritus A H P.

Tillemont. mémoires ecclésiastiq. V, 673. uni] cui filius unicus uni
 p. 209. est.

- 685 „lac parvus hausi, Christum et hausi credere.“
 „Ergo ipsa mater adsit“ exclamat, cedo,
 Asclepiades „disciplinae et exitum
 „tristem suae magistra spectet inopia,
 „male eruditi torqueatur funere
 690 „infantis orba, quemque conrumpit, fleat.
 „Absit, ministros vilis ut muliercula
 „nostros fatiget: quantulos autem dolor
 „vexabit artus, mortis auxillio brevis!
 „Oculi parentis punientur acrius,
 695 „quam si cruentae membra carpant ungulae.“

Vix haec profatus, pusionem praecipit
 sublime tollant et manu pulsant nates,
 mox et remota veste virgis verberent
 tenerumque duris ictibus tergum secant,
 700 plus unde lactis quam cruoris defluat.

Quae cautis illud perpeti spectaculum,
 quis ferre posset aeris aut ferri rigor?
 inpacta quotiens corpus attigerat salix,
 tenui rubebant sanguine uda vlimina,
 705 quem plaga flierat roscidis livoribus.

Ferunt minaces verberantium genas
 inlacrimasse sponte demanantibus
 guttis per ora barbarum frementia,

686. *assit* Prag. constanter. 687. *ut* A 2 E R Obb. (non Laur.).
 690. *corrumpat* 1 m, *corrumpit* 2 m Ald. Lugd. 691. *Adsit* Nebr.,
 qui lectionem *Absit* omnino reiecit. 692. *quantulos* 1 R T Laur. b u
 Heins. Cell. Arev. Obb. (est contemptim loquentis), *quantulus* A B E H 2 R
 W Prag. Vall. α a q Ald. Lugd. Sich. tres Torn. Weitz. Chor. Poett. Ruin.
 Teol. metro obnitente, *quantus* m, *tantulos* Lott., *quantulus est autem*
 Vall. Fabr. metro consulentes, *tantulos at si dolor* Gis., idem leg. Amstr.,
 sed interpungit: *Absit, ministros vilis ut muliercula Nostras fatiget tan-*
tulos; at si dolor etc. 693. *Vexabat* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett.,
Vexarit Cauch.; *mortis aspectu* coni. Fabr. 694. *parentes* E 1 α,
parentum supra *tis* W m (in hoc supra *l tis*); *puniantur* Prag. 696. *pro-*
fatur Prag.; *praecepit* 1 α. 699. *ductis* Weitz. ex E, *ductis supra*
divis a. 700. *inde* W Prag. Rat. b, *inde supra l u* m. 701. *cautis*
 A B E H 2 R W Prag. Rat. α 2 b m q Parrh. Weitz. Heins. Cham. Cell. Obb.,
cautes Laur. Vall. a u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.
 Arev., *civites* 1 R, *cates* 1 b. 702. *posset* R α b m Weitz., *possit*
 Laur. a q u et relqq. edd. 703. *salea* Weitz. ex E. 704. *uta* A.
 705. *Que* q; *flierat* α Ald. Lugd. Gis. Weitz. Amstr. Heins. Cham. Cell.
 Arev. Obb., *fecerat* A E H P R a q, *ferat* B W b m Sich. tres Chor. Poett.,
feret Rat., *ferret* Vall. Lott. Fabr. Murmell., *flobat* Prag. Parrh., *fudit*
 Laur. u; *e roscidis* Prag. [Cfr. C. V. 24.] 707. *demanantibus* A 1 R
 Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Amstr. Obb., *denatantibus* Rat. m
 (in quo supra *l dominantibus* ut videtur).

scribas et ipsos et coronam plebium
proceresque siccis non stetisse visibus. 710

At sola mater hisce lamentis caret,
soli sereno frons renidet gaudio:
stat in plorum corde pietas fortior,
amore Christi contumax doloribus,
firmatque sensum mollis indulgentiae. 715

Sitire sese parvus exclamaverat,
animae aestuantis ardor in cruciatibus
hoc exigebat, lymphae ut haustum posceret:
quem torva mater eminus triste intuens
vultu et severis vocibus sic increpat: 720

„Puto inbecillo, nate, turbaris metu
„et te doloris horror adflictum domat?
„Non hanc meorum viscerum stirpem fore
„Deo spopondi, non in hanc spem gloriae
„te procreavi, credere ut leto scias. 725

„Aquam bibendam postulas, cum sit tibi
„fons ille vivus praesto, qui semper fluit
„et cuncta solus inrigat viventia,
„intus forisque spiritum et corpus simul
„aeternitatem largiens potantibus. 730

„Venies ad illud mox fluentum, si modo
„animo ac medullis solus ardor aestuet
„videre Christum, quod semel potum adfatim
„sic sedat omnem pectoris flagrantiam,
„vita ut beata iam sitire nesciat. 735

„Hic, hic bibendus, nate, nunc tibi est calix,

709. *plebetum* 2 a. 712. *renidet* R W Prag. Ald. Lugd. 713. *in
piorum* Gis. (in Emend.) Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb., *impiorum*
B E H W Laur. a a b m q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Heins. Cham: (hic
quidem *in piorum* in notis) Cell. Teol. 719. *triste* A B E H N O W (supra)
Anibr. Boh. I Laur. Vall. 1 a m (pro div. lect.) q u Parrh. Sich. tres Fabr.
Chor. Poett. Obb., *tristi* Prag. 2 a b 1 m Ald. Lugd. Gis. Weitz. Amstr.
Heins. (qui in Add. praefert *triste*) Cell. Arev., *tristem intuens* cod. Cauch.,
tristem tuens R T3rr. 720. *et om.* Ald. Lugd. Lott. [Vid. Ps. 553].

721. *inbecillo* Vall. 2 a a 1 b m q u et edd. ante Obb., *inbicillo* 1 a, *in-
becilli* A R Rat. 2 b Obb. 722. *doloribus* ad oram t doloris a.

723. *hanc om.* 1 a. 724. *spem des.* in a. 725. *leto* m.

731. *fluetem* 1 a, *fluentem* 2 a. 732. *solis* H a; *amor aestuet*
Parrh. 734. *Sic sedat animo omnem pectoris fl.* u. 736. *bib. nunc*
bibendus est calix A ap. Obb. sed: *Hic hic bibendus nate nunc bibendus*
est calix ex A R mecum communicavit leepius.

712. *renidet* Cfr. V, 131.

736. Matth. 20, 22.

727. lo. 4, 14.

- „mille in Bethleem quem biberunt parvuli:
 „oblita lactis et papillarum inmemor
 „aetas amaris, mox deinde dulcibus
 740 „refecta poclis mella sumpsit sanguinis.
 „Exemplum ad istud nitere, o fortis puer,
 „generosa proles matris et potentia!
 „Omnes capaces esse virtutum Pater
 „mandavit annos, neminem excepit diem
 745 „ipsis triumphos adnuens vagitibus.
 „Scis, saepe dixi, cum docenti adluderes
 „et garrulorum signa verborum dares,
 „Isac fuisse parvulum patri unicum,
 „qui, cum inmolandus aram et ense cerneret,
 750 „ultro sacranti colla praeberit seni.
 „Narravi et illud nobile ac memorabile
 „certamen, una matre quod septem editi
 „gessere pueri, sed tamen factis viri,
 „hortante eadem matre in ancipiti exitu
 755 „paenae et coronae sanguini ut ne parcerent.
 „Videbat ipsos adparatus funerum
 „praesens suorum, nec movebatur parens,
 „laetata quotiens aut olivo stridula
 „sartago frixum torruisset puberem,
 760 „dira aut cremasset lamminarum impressio.

737. *Bethleem* Laur. α a b q u Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb., *bethleem* m, *Bethlehem* Gis. Heins. Cell. Arev., *Bethlem* Ald. Lugd. Parrh. 739. *Aetas prius amaris* 1 b; *amoris* 1 α; *tunc*

deinde dulc. Lott. 740. *Referta* Rat. Weitz. (non B), sed *refectus* est *recreatus* et de cibo ac potu proprie dicitur: V, 332. Liv. XXXVII, 24. Curt. VII, 5, 16. V, 4, 23; unde C. IX, 59 *refecta* nunc malit Obb.; *sanguine* Gis. ad oram. 742. *prolis* 1 α. 746. *dum* Weitz. (non B).

747. *signavit borum* A. 748. *Isac* α Weitz. Heins. Arev., *Isaac* Laur. a b m q u et relqq. edd., quod aequè admitti potest. 750. *prebuit* u. 752. *VII aediti* u. 753. *Cessere* R. 754. *in om.* 1 m.

755. *ut non* Laur. u. 756. *Ridebat* supra alt. B; *et ipsos* Prag. 758. *autem* Lott.; *oliva* 1 m. 760. *cremasset* Laur. Prag. α b m

q u Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev., *crepasset* A B supra H (supra) P R a margo trium Sich. Fabr. Gis. Heins. Cham. Cell. Obb. [Cfr. C. VII, 195. Plaut. Most. III, 2, 63 etc. Bünem. ad Lact. III, 18, 13. Voss. de Analog. III, 20. Ruddimann. inst. I, p. 213. Haase ad Reisig. Vorlesungen über lat. Sprachwissenschaft p. 234].

742. *potentia*] Sicut Aen. I, 664 illud Maronis: *Nate, meae vires, mea magna potentia solus.*

752. *septem*] septem Maccabaeorum fratres, cfr. V, 523, II. Maccab. 7, 3 sqq.

750. *sacranti*] usitatus *sacri-foare*, cfr. 912.

„Comam cutemque verticis revulserat
 „a fronte tortor, nuda testa ut tegmine
 „cervicem adusque dehonestaret caput.
 „Clamabat illa: Patere, gemmis vestiet
 „apicem hunc corona regio ex diademate. 765
 „Linguam tyrannus amputari iusserat
 „uni ex ephebis; mater aiebat: Satis
 „iam parta nobis gloria est, pars optima
 „Deo inmolatur ecce nostri corporis,
 „digna est fidelis lingua, quae sit hostia. 770
 „Interpres animi, enuntiatrice sensuum,
 „cordis ministra, praeco operi pectoris,
 „prima offeratur in sacramentum necis,
 „et sit redemptrix prima membrorum omnium,
 „ducem dicatam mox sequentur caetera. 775
 „His Maccabaeos incitans stimulis parens
 „hostem subegit subiugatum septies,
 „quot feta natis, tot triumphis inclita:
 „me partus unus ut feracem gloriae,
 „mea vita, praestet, in tua est situm manu. 780
 „Per hulus alvi fida conceptacula,
 „per hospitalem mense bis quino larem,
 „si dulce nostri pectoris nectar tibi,
 „si molle gremium, grata si crepundia,
 „persiste et horum munerum auctorem adsere. 785
 „Quanam arte nobis vivere intus coeperis
 „nihilumque et illud, unde corpus, nescio,

763. *deonestaret* α. 764. *pater* Rat. m margo trium Sich., *pateret* Prag., *vestiet gemmis pater*. u. 765. *Aspice* q; *hunc* om. Prag. u Ald. Lugd. Lott. Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett.; *et diademate* E.
 767. *ephybis* 1 α; *agebat* α. 768. *Iam parta nobis lingua. pars est optima* u. 770. *est* om. R. 772. *opera pectoris* α, *operi corporis* A. 774. *primo* u Ald. Lugd. 775. *dicata* Iso; *corpora supra caetera* man. aliena Rat., *dicata mox sequentur corpora* ad oram al. *caetera* m. 776. *Maccabaeos* E Sich. tres Fabr. Cell. Obb., *machabeos* A R Laur. a b m q u, *Machabaeos* Ald. Lugd. Gis. Weitz. Amstr. Heins. Arev., *Maccabaeos* α Chor. Poett. 778. *Quo facta* u 779. *unus* exe. Ald. Lugd.; *et A E* a q. 781. *contemptacula* 1 T i. c. *contetacula*, quo spectat *contetacula* 1 α. 782. *menses bisquinos* Prag., mense bisquino 2 b u Ald. Lugd. 786. *Qua nam* u.

766. *Linguam*] *Lingua enim pars melior boni est hominis, sicut contra mali homini pessima, unde Iu- venalis lingua mali pars pessima serm. gl. a.*
 782. *bis quino*] cfr. Gell. N. A. III, 10, 8.

- „novit animator solus et factor tui:
 „inpendere ipsi, cuius ortus munere es:
 790 „bene in datorem, quod dedit, refuderis.“
 Talia canente matre iam laetus puer
 virgas strepentes et dolorem verberum
 ridebat. Hic tum cognitor pronuntiat:
 „Claudatur infans carcere et tanti mali
 795 „Romanus auctor torqueatur acrius.“
 Illum recentes per cicatricum vias
 denuo exarabant, quaque acutum traxerant
 paullo ante ferrum, mox recrudescentibus
 plagis apertas persequabantur notas,
 800 quos iam superbus victor ignavos vocat.
 O non virile robur, o molles manus,
 unam labantis dissipare tam diu
 vos non potesse fabricam corpusculi!
 Vix iam cohaeret, nec tamen penitus cadit
 805 vincens lacertos dexterarum inertium.
 Citius cadaver dentibus carpunt canes
 longeque morsus vulturum efficacior
 ad devorandas carnis offas mortuae:
 languetis inbelli fame ac fatiscitis:
 810 gula est ferina, sed socors edacitas.
 Exarsit istis turbida ira iudicis,
 seque in supremam concitat sententiam:
 „Si te morarum paenitet, finem citum

788. *amator* W b m q, *amator* supra *l* *animator* Prag.; *et deus factor tui* u, lectio glossemate depravata. 789. *est* A. 792. *dolorum* Vall. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. (non H P) Chor. Poett. Amstr.; *verberum* HP Laur. α au Ald. Lugd. Parrh. Sich. tres Gis. ad oram Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell. Obb., *vulnerum* B H (supra) W Prag. Rat. Vall. b m q margo trium Sich. Fabr. Gis. Weitz. Arev. 793. *ictum* A E HP q Lott., *Actum* B W Rat. m, unde *Ac tum* coni. Weitz., *Ac tum* respice leg. b, *Haeo tum* coni. Obb. 796. *cecatrium* 1 α. 797. *quaeque* A.
 798. *crudescentibus* 1 α. 799. *prosequabantur* b Parrh., *persequabatur* q. 801. *robore* 1 α. 802. *labentis* H, *labentem* supra *labentis* man. aliena Rat. 803. *potesse* Vall. b m Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *Vos nos potuisse* α, *potuisse* Laur. u, *potestis* 2 A B H P R Prag. a q margo trium Sich. Gis. ad oram, *potestis* pro div. lect. m, *potestas* 1 A. 805. *Vicens* α. 808. *devorandos* 1 α; *carnes* A 1 α. 809. *inbecilli* Prag. Rat., *in belli* a q; *atque* Parrh., *et* Lott., om. ac W.

789. *inpendere*] *inpendi* velis.

803. *potesse*] ἀρχαῖος, Luer. I, 666 ... ulla credunt ratione *potesse*.

„subeas licebit, ignibus vorabere“
 „dampnatus et favilla iam tenuis fies.“ 815

Abiens at ille, cum foro abriperent virum
 truces ministri, pone respectans ait:
 „Adpello ab ista, perfide, ad Christum meum
 „crudelitate, non metu mortis tremens,
 „sed ut probetur esse nil, quod iudicas.“ 820

„Quid differo“ inquit ille „utrosque perdere
 „puerum ac magistrum, complices sectae inplae?
 „gladius recidat vtile vix hominis caput
 „infantis, istum flamma vindex concremet,
 „sit his sub uno fine dispar exitus.“ 825

Perventum ad ipsum caedis implendae locum:
 natum gerebat mater amplexu et sinu,
 ut primum crederes fetum geri
 Deo offerendum, sancti Abelis ferculo,
 lectum ex ovili puriorem caeteris. 830

Puerum poposcit carnifex, mater dedit,
 nec inmorata est fletibus, tantum osculum
 inpressit unum: „Vale“ ait „dulcissime,
 „et cum beatus regna Christi intraveris,
 „memento matris, iam patrone ex fillo.“ 835

Dixit: deinde dum ferit cerviculam
 percussor ense, docta mulier psallere
 hymnum canebat carminis Davidici:

814. *comburare* Rat. b m, in quo ad oram *al. vorabere*. 815. *ut*
fav. Rat. a rec. corr.; tenuis fies Laur. Vall. α b m u Ald. Lugd. Sich. tres
 Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev., *tenuis fies* Lott.,
sumans eris A E H (supra) P R W (ad oram) Altio. Beeman. Cauch. a q (in
 quo exc. eris) Obb. 816. *arriperent* b margo trism Sich. Weitz.

818. *ad om. a.* 819. *metum* W b m q u. 820. *nihil esse*
inv. a, esse nihil b m, sed *nil* fuit in utroque. 821. *defero* A; *inquit*
 α, ut saepius. 823. *caput: Infantis istum* male incid. u. 824. *In-*
famis ad oram l *infantis* m. 828. *gregi* T, *gregis* coni. Heins. et
 Arev. 829. *sanctiali p. sancti Abelis* b, *sanoti ali* ad oram *al. scō*
abelis m, *sanctis habelis* 1 q; *sancti habelis* 2 q. 830. *ovile* 1 α; et
puriorem a. 831. *poscit* a. 833. *udum* R T3rr. Cauch. Cell.;
vale, vale dulcissime . . . 835 *matris, ait, patrone* Vall. Fabr. 838. *da-*
uitici b m u Ald. Lugd.

818. *Adpello...ad Christum*] Ad-
 pello populum, Tribunos, Caesarem,
 solennis veterum formula, Cic. Verr.
 VII, 72. *Vos etiam atque etiam im-*
ploro et adpello, sanctissimas deas,
 Nep. Attic. 8: *Itaque appellatus est*
a Flavio Atticus, ut eius rei prin-

ceps esse vellet. Hinc voc. forensis,
 Cic. Verr. VII, 65 *adpellare prae-*
torem, id. Quint. 20: *a praetore*
tribunos adpellare. Seniores adii-
 ciunt praep., Paul. Dig. IV, 4, 39
adpellare ad imperatorem.

840 „Pretiosa sancti mors sub adspectu Dei
„tuus ille servus, prolis ancillae tuae.“

Talia retexens explicabat pallium
manusque tendebat sub ictu et sanguine,
venarum ut undam profluam manantium
et palpitantis oris exciperet globum :
845 excepit et caro adplicavit pectori.

At parte campi ex altera inmanem pyram
texebat ustor fumidus pinu arida,
sarmenta mixtim subdita et feni struem
spargens liquato rore ferventis picis,
850 quo flamma pastu cresceret ferocius.

Et iam retortis brachiis furca eminus
Romanus actus ingerebatur rogo :
„Scio“ inquit ille „non futurum, ut concremer,
„nec passionis hoc genus datum est mihi ;
855 „et restat, ingens quod fiat miraculum.“

Haec elus orsa sequitur immensus fragor
nubis ruentis, nimbus undatim nigro
praeceps aquarum flumine ignes obruit.
Alunt olivo semiconbustas faces,
860 sed vincit imber iam madentem fomitem.

840. ego servus A P a q, ergo serv. a; prolis AT Ambr. a. 841. et
plicabat supra pro div. lect. a. 842. tenebat E; sub ictu et sanguine
Laur. Vall. a b m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett.
Amstr. Heins. Cell. Arev., sub ictu et vulneris P supra, sub ictum vulneris
A R a Gis. ad oram Obb., qui post vulneris commate distinguit [rectius: sub
ictum, vulneris Venarum ut...], sub ictu vulneris ad oram pro div. lect. a,
sub ictum p. sub ictu et sanguine q, Manusque subtendebat ictu vulneris
Latin. . 844. orbis E et H sed supra alt. 845. Excipit A Parrh.;
ad oram inscrib. Explicit a. 847. amida H, fumida suspicatur Arev.
848. mistim u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.;
struem feni inv. u. 849. liquator ore A, liquato ore 1 a, liquatur
rore u, liquata rore Ald. Lugd.; frumenti spicas Parrh. 850. Quos...
ferocibus E. 851. Etiam a Ald. Lugd. Nebr. Sich. tres Torn. Fabr.
Chor. Poett.; furcae minis 1 m, furcae nimis. Romanus aptus Parrh.
853. Sentio u; ut nunc cremet T. 854. dictum O Ald. Lugd.
855. Et A E P T Ambr. T2rr. a a q Heins. Cham. Cell. Obb., Sed
Laur. Prag. b m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett.
Amstr. Arev.; inguens 1 m; fiat ut om. quod Rat. (man. rec.) Lott.
856. ossa Sich. tres Torn. Chor. Poett. mendose. 858. flaminae a,
fulmine a; et ignis Parrh.

839. Psalm. 116, 15. 16.

844. globum] „sanguinis undam
conglobatam.“ Nebr. Sic. Ov. Met.
XII, 238 Sanguinis ille globos...

Vulnere et ore vomens. Infantis ab-
scisum caput adnotator ed. Lott. et
Teol., quae interpretatio Arevalo pla-
cet, et ita germanice vertit Silbert.

Trepidare taeter carnifex rebus novis :
turbatus et qua posset arte insistere,
versare torres cum favillis humidis,
prunas. maniplis confovere stuppels
et semen ignis inter undas quaerere. 865

Quod cum tumentis nunciatum iudici,
conmovit iram fellis inplacabilis :
„Quousque tandem summus hic nobis magus
„Inludet“ inquit „Thessalorum carmine
„paenam peritus vertere in ludibrium? 870
„Fortasse cervix, si secandam iussero,
„flecti sub ense, non patebit vulnere :
„vel amputatum plaga collum dividens
„rursus cohibet ac reglutinabitur
„humerisque vertex eminebit additus. 875
„Temptemus igitur ante partem quampiam
„truncare ferro corporis superstitis,
„ne morte simpla criminosus multiplex
„cadat, vel una perfidus caede oppetat :

861. *Trepidaret aethere* A, *Trepidabat ater* Prag., *Trepidabat aether* sed voc. ultimo inducto supra *teter* Rat., *Trepidabat ether* 2 b, *Trepidat aether* m, *Trepidabat taeter* q. 862. *possit* E H a ; *consistere* u.

863. *humidis* supra *al. aridis* m. 864. *stuppeis* α a b m u Fabr. Weitz. Heins. Cell. Arev., *stupeis* q Ald. Lugd. Sich. tres Gis. Chor. Poett. Amstr. Obb. 866. *nunciatum iudici* T Ambr. cod. Cauch. Rat. T2rr. b m Parrh. Fabr. Gis. Heins. Cell. Arev. Obb., *nuntiatum est iudici* Laur. Prag. α a q u Ald. Lugd. Lott. Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr.

867. *Conmovit* A R Laur. α (pro div. lect. ad oram) a q u Ald. Lugd. Sich. tres Torn. Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Gall. Obb., *Mouisset* T Ambr. cod. Cauch. T2rr. α b m Heins. Cham. Cell. Arev., *Mouisset* cum gl. marg. *mouesso* esse verbum desiderativum a *moveo* ut *capesso* a *capio* Prag.; *in plicabilis* 1 b. 868. *magus nobis* 1 a. 869. *Inludet* H P vetustiores Heins. α a q Amstr. Heins. Cham. Cell. Obb., *Inludit* Laur. b m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Arev.; *Thessalarum* Ambr. Heins. Cham. Cell.

872. *ensem* b m q Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell. Arev., *ense* A H P R Laur. α (in quo *hense*) a u Obb. 873. *amputatu* 2 b. 874. *cohibet* a Ald. Lugd.; *reglutinabitur* m. 877. *Truncate* Ald. Lugd.

879. *Cadat velat una* Ambr., unde *Cadatque et una* conl. Heins.

869. *Thessalarum*] *Thessalarum* (vid. varr. lectt.) certe usitatius. Cfr. Hor. Od. I, 27, 21, Epod. V, 45, Dissen. ad Tib. I, 2, 43, Tib. II, 4, 55, Claud. I in Rufin. 136 *novi quo Thessala cantu Eripiat lunare iubar*. Sed altera forma ap. seniores aequae reperitur, cfr. Symm. Ep. VII,

19: *Quis Colchus aut Thessalus cantu aut manu has offensiones levasset.*

879. *vel una*] Cypr. ep. 17 ad Demetr. p. 256: *Nec saltem contentus es dolorum nostrorum compendio, nec simplici ac veloci brevitate paenarum: admoves laniandis cor-*

- 880 „quot membra gestat, tot modis pereat volo.
 „Libet experiri, Lerna, sicut traditur,
 „utrum renatis pullulascat artubus,
 „ac se inminuti corporis dampnis novum
 „instauret: ipse praesto erit tunc Hercules
 885 „hydrina suetus ustuire vulnera.
 „Iam nunc secandi doctus adsit artifex,
 „qui cuncta norit viscerum confinia,
 „vel nexa nervis disparare vincula.
 „Date hunc, revulsis qui medetur ossibus,
 890 „aut fracta nodis sarcians compaginat.
 „Linguam priorem detrahat radicitus,
 „quae corpore omni sola vivit nequior:
 „illa et procaci pessima in nostros deos
 „investa motu fas profanavit vetus
 895 „audax et ipsi non pepercit principi.“
 Aristo quidam medicus additus venit,
 proferre linguam praecipit: profert statim

880. *Quod* R Cham. 882. *pullulascat* Prag. 2 α α, *pululescat* Ald. Lugd. 883. *imminutis* 1 m Ald. Lugd. Nebr., *in minutis* u, *imminutus* coni. Nebr. 884. *tunc erit* Rat. q u Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. 885. *ustuire* A E H P 1 R T Ambr. Heins. Arev. Obb., *ustuare* H (supra) Altin. T2rr. (pro div. script.) Vall. et Cauch. ex coniect. Fabr. Gis., *ustum ire* B W Gif. p. 464 Laur. α α b m q u Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Cell., *ire inustum* Gis. ad oram Amstr., *ustuire* vel *ustulare* Salm. l. l. 888. *discrepare* B W Prag. Rat. b m, *dissipare* B supra margo trium Sich., *dissipare* H supra alt. 890. *novis* b 1 m, *nodis* 2 m, *novis* 3 m; *sarcians* T, ex quo *sarcians* coni. Heins.; *compagina* W m. 892. *corpori* b. 893. *et om.* b 1 m u Ald. Lugd. Lott.; *Illa pessima et procaci* Prag. 894. *motus* A P. 895. *ipsa* 1 α, *ipse* Cell. 896. *quondam* Ambr.; *ascitus* scr. Weitz. 897. *profert cito* u.

poribus longa tormenta, multiplices lacerandis visceribus supplicia, nec feritas atque inhumanitas tua usitatis potest contenta esse tormentis, excogitat novas paenas ingeniosa crudelitas.

881. *Lerna*] „Ait Asclepiades, se experiri velle, an amputata parte aliqua Romani aliae renascantur, ut in Hydrae Lerneae capite accidebat. Quodsi id fiat addit, non deerit aliquis Hercules, qui hanc hydram interficiat.“ Arev. Cfr. Hor. Od. IV, 4, 61 *Non Hydra secto corpore firmior*

vinci dolentem crevit in Herculem, Hygin. fab. 30.

886. *artifex*] „Elegantissima veri chirurgi periphrasis desumpta a proximis adiunctis, peritia sc. anatomicae artis et proba luxationum ac vulnorum curatione. Apparet autem ab eo usque tempore partes nobilissimae artis pessimo exemplo discorpi ac laniari caespise. Hic enim Aristo eo tantum nomine innotuisse videtur, qui solem χειρουργικήν, tertiam θεραπευτικήν partem exerceret.“ Gis.

martyr relectam, pandit ima et faucium,
ille et palatum tractat et digito exitum
vocis pererrans vulnere explorat locum. 900

Linguae deinde longe ab ore protrahens
scalpellum in usque guttur insertans agit.
Illo secante fila sensim singula
nunquam momordit martyr, aut os dentibus
compressit artis, nec cruorem sorbuit. 905

Inmotus et patente rictu constitit,
dum sanguis extra defluit scaturiens,
perfusa pulcer menta russo stemmate
fert et cruenti pectoris spectat decus
fruiturque et ostro vestis ut iam regiae. 910

Ergo ratus praefectus elinguem virum
cogi ad sacrandum posse, cum verbis carens
nil in deorum blateraret dedecus,
iubet reduci iam tacentem ac debilem,
multo loquentis turbine olim territus. 915

Reponit aras ad tribunal denuo
et tus et ignem vividum in carbonibus

898. *relecta* q; *et pandit ima* inv. Vall. Sich. I III Fabr. Gis. Chor. Poett., *et ima pandit* Sich. II, *ima et pandit* Amstr., *pandit ima* om. et Cell.

901. *protrahens* 1 a, *trahens ab ore* Prag. corrupte.

905. *Compressit iotis* E H supra alt.; *aut cruorem* Vall. margo trium Sich. Fabr. Gis.

907. *defluat* R cod. Cauch., *defluens obullit* cavi. Cauch.; *scaturiens* E W b q Weitz. Heins., *senario haud dubio consonantius*.

908. *meta* u; *russo* 2 R Lott. Chor. Poett., *ruso* Gis. I Amstr., *rubro* Vall. Fabr., *russos* q [Cfr. Gell. II, 26]; *stegmate* q, *stemmate* (pro *stegmate*) leg. affirmat Salm. in notis ad Lampridii Elagab. p. 854.

910. *et* om. 2 Rat. 911. *Praefectus ergo ratus* A R scripti sp. Heins. mira pertinacia Laur. 1 a (*erga* 2 a) a b m q u Ald. Lugd. Lott. Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr. metro obnoiente [Voss. A. Gr. II, 22]; primus emendavit Gis. *Ergo ratus praefectus*.

913. *in* om. Lott.; *blateraret* A P I R T Altin. T3rr. a a Heins. Cham. Cell. Obb., *oblateraret* B E 2 R W Laur. Rat. b m q u Gif. ex vett. libb. p. 464 Weitz.; *oblacteraret* Ald. Lugd. Lott. Sich. tres Fabr. Gis., *oblateraret* Chor. Poett., *oblacteraret* Amstr., *oblateraret* Arev., *oblateraret in Deorum* inv. Gis. ad oram.

914. *ac* A R a a b m q Fabr. Gis. Weitz. Heins. Arev., *et* Laur. u Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Cell. Obb.

908. *stemmate*] *rubeo sanguine* bene Iso. Mirum, quod Cell. adnotat: „Sed qui stemma sanguis sit, non apparet.“ Cogitat quippe de signis generis et nobilitatis, qualia sint maiorum imagines. (Sen. de benef. III, 28, Plin. H. N. XXXV, 2). Haud dubie sanguis dicitur *stemma*, quippe quo

Christi milites perfuso nobilitentur. In martyris mente autem et pectore corona vel sertum (στέμμα Act. 14, 13) apparebat.

913. *ad sacrandum*] *ad sacrandum* frequentius, vid. 750.

917. *tus*] *Tus apud antiquos* cum aspiratione scribatur [supra

- taurina et exta vel sullia abdomina:
 ingressus ille, ut hos paratus perspicit,
 920 insufflat, ipsos ceu videret daemonas.
 Inridet hoc Asclepiades laetior,
 addit deinde: „Numquid inclementius,
 „sicut solebas, es paratus dicere?
 „effare quidvis, ac perora et dissere.
 925 „Permitto, vocem libere ut exerceas.“
 Romanus alto corde suspirans diu
 gemitu querelam traxit et sic orsus est:
 „Christum loquenti lingua nunquam defuit,
 „nec verba quaeras, quo regantur organo,
 930 „cum praedicatur ipse verborum dator.
 „Qui fecit, ut vis vocis expressa intimo
 „pulmone et oris torta sub testudine,
 „nunc ex palato det percussos sonos,
 „nunc temperetur dentium de pectine
 935 „sitque his agendis lingua plectrum mobile:
 „si mandet idem, faucium sic fistulas
 „spirare flatu concinentes consono,
 „ut verba in ipsis explicent meatibus,

918. *esta* u. 919. In ed. Parmensi punctum post *perspicit* male appositum. 920. *viderit* q; *daemones* u; *Insufflat ipsos, ceu* disting. Ald. Lugd. 921. *Arridet* B margo trium Sich., *Asclepiadis* A. 922. *insolentius* Lott. Amstr. 924. *quidvis* A P R scripti Heinss. a a q Heins. Cham. Cell. Obb., *quodvis* Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett., *quod vis* Laur. b m u Ald. Lugd. Amstr. Arev.; *per ora* Laur. Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr.; *edissere p. et dissere* Laur. b m q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr. 925. *liber a, libere exercere te* Vall. Fabr. Gis., *libere exerceas* aut *libere tu exerceas* coni. Heins., quod Salmas. l. l. iam voluit: bene, iudice Obbario. 927. *sic exorsus* Rat., *sic exorsus est* W b m. 928. *numquam lingua* l a. 929. *quae* Sich. tres, *quo* ib. margg. 931. *Quis* Lugd.; *in intimo* l u. 932. *tecta* u. 933. *repercusso* O Ald. Lugd. Nebr., *repercussa* u. 935. *Sicque* q; *augendis* Ald. Lugd. 936. *Sic* q. 937. *continentes* l Rat.

dicebatur] *habens graecam etymologiam* ἀπὸ τοῦ θε[ῶ]ν *id est a re divina* [vel. ἀπὸ τοῦ θύειν]. *Apud modernos autem* [sine] *aspiratione scribitur et venit a verbo tundo* gl. a, Serv. ad Virg. Aen. VI, 4: „*thus et orchus* veteres dicebant: quibus sequens aetas detraxit aspirationem.“ Cfr. ib. ad Georg. I, 57.

931. *vis vocis*] *novem sunt, quibus vox humana formatur: plectro linguae, cavo gutturis, adiutorio pulmonis, percussione quattuor dentium, impressione demum labrorum* gl. a.

934. *dentium de pect.*] Cfr. Hom. Od. X, 328 ξπος ὀδόντων.

„vel exitu oris cymbalis profarier,
 „nunc pressa parce labra, nunc hiantia : 940
 „dubitasne verti posse naturae statum,
 „cui facta forma est, qualis esset primitus?
 „Hanc nempe factor vertere, ut libet, potest,
 „positasque leges texere ac retexere,
 „linguam loquela ne ministram postulet. 945
 „Vis scire nostri numinis potentiam?
 „Fluctus liquentis aequoris pressit pede,
 „natura fluxa ac tenuis in solidum coit:
 „quam dispar illis legibus, quis condita est!
 „solet natatus ferre, fert vestigia. 950
 „Habet usitatum munus hoc divinitas,
 „quae vera nobis colitur in Christo et Patre,
 „mutis loquelam, percitum claudis gradum,
 „surdis fruendam reddere audientiam,
 „donare caecis lucis insuetae diem. 955
 „Haec si quis amens fabulosa existimat,
 „vel ipse tute si parum fidelia
 „rebare pridem, vera cognoscas licet:
 „habes loquentem, cuius amputaveras
 „linguam: probatis cede iam miraculis.“ 960
 Horror stupentem persecutorem subit,
 timorque et ira pectus in caliginem
 vertere: nescit, vigilet anne sompniat:
 miratur haerens quod sit ostenti genus.
 Formido frangit, armat indignatio. 965
 Nec vim domare mentis effrenae potest,
 Nec quo furoris tela vertat, invenit.
 Postremo medicum saevus insontem iubet
 reum citari, nundinatum hunc arguit,

939. *Vel in exitu* O; *exitu* supra *l'exitum* m; *cymbalis* cum gl. *labris* m.
 940. *pressa labra parce* transp. Rat. m q Weitz. contra metr., *pressa parte labra* Amstr. Obb., nescio an consulto. 941. *Dubitasne* A.

944. om. 1 a. 945. *loquella* a Weitz., *loquellae* Rat. a prisca man. b m, *loquelam* Lugd. perperam; *postules* supra *lat* W. 949. *Quae* R a pro div. lect. a (pro div. script.) u Ald. Lugd. Amstr., *quem* q; *Qui* Vall. Sich. tres Fabr., *Quid* Chor. Poett.; *queis cond.* ser. Arev. ex arbitrio.

951. *usuatum* 1 Prag. 953. *Mutis* 1 b; *loquellam* q; *concitum* Prag. 954. *audientium* 1 a. 955. *insuetam* Laur. Rat. b m u Weitz. (non B). 957. *qui par.* Lott.; *Ad. hec* R. 960. *Linguam et probatis* Prag. 963. *ne* om. W Rat. b m q Parrh. 967. *quod* A; *tecta* u; *vertit* A a. 969. *hunc* om. B Weitz.

- 970 mercede certa pactus ut conluderet:
aut ferrum in ore nil agens et inritum
versasse frustra, ceu retunsis actibus
aut arte quadam vulnus inlatum breve,
quod sauciata parte linguam laederet,
975 nervos nec omnes usque quaque abscideret.
Manere salvam vocis harmoniam probe,
non posse inani concavo verba exprimi,
quae concrepare ligula moderatrix facit.
Esto, ut resultet spiritus vacuo specu,
980 echo sed extat inde, non oratio.
Veris refutat medicus hanc calumpniam:
„Scrutare vel tu nunc latebras faucium,
„intraque dentes curiosum pollicem
„circumfer, haustus vel patentes inspicere,
985 „lateatne quidquam, quod regat spiramina.
„Quamquam forassem forte si puncto levi,
„tenuive linguam contigissem vulnere,
„titubante plectro fatus esset debilis.

970. *Mercede cepta* q, forte legendum *capta*; *concluderet* 1 b.

971. *agens* 1 A. 972. *ceu retunsis actibus* Obb., *seu retunsis actibus* Cell., *se retunsis actibus* A (ap. Obb.) E 1 T & Gif. p. 331. prob. Heins., *se retunsis ictibus* m pro div. leet., *seu retusis ictibus* Lott., *ceu retusis ictibus* Gis. Amstr. Heins. Cham., *seu retusis tractibus* H, *seu retunsis tractibus* 2 R (ap. Obb.), *seu retusis tactibus* 1 R (ap. Obb.) W, *seu retunsis tactibus* Vall. b u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett., *se retunsis tactibus* A (teste Ieepio contra Obb.) P R (teste Ieepio contra Obb.) Altin. Laur. Prag. m Arev., *se retusis tactibus* a q [sed vid. C. IV, 77. (C. VI, 140 astu legendum esse docuit Obb.) Virg. Aen. XII, 687: *Fertur in abruptum magno mons improbus actu*. Stat. Theb. VIII, 469. Lucan. IX, 472, ubi codd. deteriores *ictu* exhibent]. 973. 972 R. 974. *sau- ciatam* H. 975. *abscideret* R castigatior Heins. α b m u Weitz. Heins. Arev., *absolideret* Vall. Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell. [Cfr. XI, 65], *occideret* A E N W (in marg.) Altin. α (pro div. lect.) a Obb., *occiderat* q, *exocideret* con. Obb. 976. *armoniam* B H W Ambr. u Ald. Lugd., *arimonium* E; *probe* A Laur. α a b q u Ald. Lugd. Fabr. Gis. Heins. Arev., *probae* R m Iso Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. Obb. 978. *ligula* T Ambr. 1 α Heins. Obb., *lingula* A H P 2 α a q Weitz., *lingua* R Laur. Vall. b m u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev. 980. *exit* Prag. Rat. b m Fabr. Gis. Weitz. (non H), *exiet* u. 985. *Lateat nequiequam* q; *quicquid* W in marg. alt. 987. *Tenui vel* R a Lott. 988. *factus* R Laur. u Parrh. Weitz. (non B) Amstr. Obb., *fatus* supra t *factus* m.

981. *calumpniam*] *Calumnias proprie sunt verbera. Inde in Actibus apostolorum* [5, 41] *legitur: Ibant gaudentes a conspectu con-* *silii, cum digni habiti sunt pro no-* *mine Iesu contumelias pati, id est* *verbera. Sed hoc in loco pro causa* *ponitur* gl. a.

- „Nam cum magistra vocis in vitium cadit,
 „usus necesse est et loquendi intercidat. 990
 „Fiat periculum, si placet, cuiusmodi
 „edat querelam quadrupes lingua eruta,
 „elinguis et quem porca grunnitum strepat,
 „cui vox fragosa, clamor est inconditus,
 „probabo mutam nil sonare stridulum. 995
 „Testor salutem principis, me simplici
 „functum secantis arte, iudex optime,
 „servisse iussis absque fraude publicis.
 „Sciat hic, quis illi verba suggillet deus:
 „ego, unde mutus sit disertus, nescio.“ 1000
 His sese Aristo purgat: at contra inplum
 nil haec latronem Christianorum movent,
 magis magisque fertur in vesaniam.
 Quaerit, alienus sanguis ille adperserit
 virum suove fluxerit de vulnere. 1005
 Respondet hts Romanus: „Eccum, praesto sum,
 „meus iste sanguis verus est, non bubulus.
 „Agnoscis illum, quem loquor, miserrime
 „pagane, vestri sanguinem sacrum bovis,
 „cuius litata caede permadescitis? 1010

989. *ministra vocis* Rat. 990. *et loquendi* B scripti Heinss. Laur. Vall. α u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. Heins. Cell. Arev., *ut loquendi* Gis. Amstr., *eloquendi* A E H P 1 R Altin. a b q Weitz. Obb., *loquendi* om. et 2 R m. 991. *Fac...huiusmodi* Prag. 992. *loquelam* Prag., *querellam* α a. 999. *Sciat supra t scil a; suggerat* Ambr. u coni. Nebr. Lott. Gis. ad orām Cauch. ex coniect. 1000. *Ergo* A b m; *sit hic disertus a male, mutas sic hic disertus* q. 1001. *so B W 1 m* Ald. Lugd. Sich. tres Torn. Weitz. (non P); *ad A.* 1004. *an alienus* Prag. 2 Rat. b m Lott. Weitz. (non E H), *num alienus* Vall. Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Gall.; *illum* Prag. Vall. b m Sich. tres Fabr. Weitz. (non H) Chor. Poett. Amstr.; *sanguis an asperserit* Parrh.
 1005. *effluerit* Vall. Fabr. Gis. 1006. *Respondet α. Respondit* Laur. a b m q u cum edd.; *hiccum q, hase cum u, ecce* Vall. Fabr. Gis.
 1007. *bubuli* H. 1009. *nostri* u. 1010. *promadescitis T, parma descitis q, pro madescitis* coni. Heins., quod est exclamantis; nam *pro*, non *proh* scribebant veteres, ut idem adnotat.

996. *salutem principis*] Vegetius III, 4: *Iurant* (milites et magistratus) *per Deum...et per maiestatem imperatoris, quae secundum Deum generi humano diligenda est et colenda. Nam imperatori cum Augusti nomen accepit, tamquam praesenti et corporali Deo fidelis est*

praestanda devotio et impendendus pervigil famulatus, Tert. Apolog. 28. 32: *Sed et iuramur, sicut non per genios Caesarum, ita per salutem eorum, quae est augustior omnibus gentis*, Dig. I. 33 *De iure iur.*

1008. *illum*] vid. ad 1011.

„Summus sacerdos nempe sub terram scrobe
 „acta in profundum consecrandis mergitur,
 „mire infulatus, festa vittis tempora
 „neclens, corona tum repexus aurea,
 1015 „cinctu Gabino sericam fultus togam.

1011. *sub terram nempe q.* 1012. *Ac...mergit A; consecrandis*
 1 α, *consecrandus* Laur. 2 α a b m q u cum edd.; non *consecrandus* mergitur
 sacerdos, sed descendit in scrobem sacra facturus. 1013. *Mire A* Laur.
 α a b m q u Ald. Lugd. Lott. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr.
 Arev. Obb., *Mitra R* cod. Cauch. T3rr. [coni. Paschal. de coron. 13, 21]
 Gis. ad oram Heins. Cham. Cell.; *victis u.* 1014. *Nexus B H* (supra)
 W Prag. Rat. m Lott. margo trium Sich. Weitz. (non P), *Nexus supra t nec*
tens b; coronatum A R Ambr. q (in hoc quidem voce. disiuncta haud raro in
 unum coniuncta inveniuntur); *replexus A B E H P q* Gif. p. 395 Weitz. (non
 W); *auream* Ambr., *coronam tum repexus auream* scribi vult Heins.
 1015. *sericam a, roseam* Lott., *russeam* cod. Latini Gis.

1011 sq. *Summus sacerdos*] „Intellegendus sacrorum rex, sive flamen, qui sacrificium agebat, idem, qui in inscript. *sacerdos primus* sive *maximus* vocatur, quem cum *Pontifce maximo* ne confundas, cfr. Orell. inscript. n. 2166, 2628. Quaeritur autem, quod sacrificium poeta describebat: referunt enim vv. sqq. ad *Tarentina sacra* Ael. Nebr., Fabr., Gis. et Weitz., quae in Plutonis et Proserpinae honorem instituta esse Valer. Max. II, 4, 5 enarrat. Speluncam quidem in his sacris colendis perforessam ac tauros mactatos esse nigros nemo negat, sed sacerdotem sanguine etiam pollutum nusquam legimus. Quare, cum id in *Tauroboliis* Cybebes sacris agendis factum sit, bene Ant. van Dalen de Oraculis p. 122. 159 hos Prudentii versus ad illum ritum referebat; quem secuti sunt de Boze (Mémoires de littérature tirés des registres de l'acad. royale des inscript. et belles lettres, Tom. III, p. 106, ed. Paris. 1772. 8), Cell. et Arev. Hic sacer ritus in inscriptionibus saepius commemoratur (cfr. Orell. 1899, 1900, 2322... 2332, Millin. voyage I, p. 522) sed antiquissima a. 160 p. Chr. non excedit. Primus de eo scripsit Iul. Firmic. de error. prof. relig. 12, Salmas. ad Ael. Lamprid. Elagab. c. 7, p. 180 hoc carmen primus e cod. vet. edidit, quod Prud. pluribus illustrat: *Quis tibi Taurobolus vestem mutare sua-*

sit, Inflatus dives subito mendicis ut esses, Obsitus et pannis modicis tepesfactus... Sub terra missus pollutus sanguine tauri, Sordidus, infectus, vestes servare eruentas, Vivere cum speras viginti mundus in annos. Cfr. Barm. Anth. I, p. 33, ubi alius quoque epigrammatis fragmentum extat, ex quo hos vv. apponimus: *Aurorae ostrinum hic indulus supparum Coronam ex auro et gemmis fulgentem gerit Luce locum afficiens.* Ceterum cfr. Kautz. de Taurobolio (Lips. 1738), quem librum mihi comparare non potui.“ Obb.

1015. *cinctu Gabino*] Serv. ad Virg. Aen. VII, 612: „*Gabinus* cinctus est toga sic in tergum reiecta, ut una (ima) eius lascinia a tergo revocata hominem (humerum?) cingat. Hoc autem vestimenti genere [veteres Latini cum necdum arma haberent praecinctis togis bellabant, unde etiam milites in *procinctu* esse dicuntur. Hoc rursus] utebatur consul bella indicturus, ideo quia cum Gabii, Campaniae civitas sacris operaretur, bellum subito evenit. Tunc cives cincti togis suis ab aris ad bella profecti sunt, et adepti victoriam. [Propter quod omen tali habitu semper utebantur in bellis]. Unde hic ortus est mos.“ Sacerdotes in sacris faciendis peculiari huiusmodi veste usitabantur, id quod in permultis monumentis sculptis adhuc videre

„Tabulis superne strata texunt pulpita,
 „rimosa rari pegmatitis compagibus,
 „scindunt subinde vel terebrant aream
 „crebroque lignum perforant acumine,
 „pateat minutis ut frequens hiatis. 1020
 „Huc taurus ingens fronte torva et hispida,
 „sertis revinctus aut per armos floreis,
 „aut inpeditis cornibus deducitur.
 „nec non et auro frons coruscat hostiae
 „setasque fulgor bractealis inficit. 1025
 „Hic ut statuta est inmolanda bellua,
 „pectus sacrato dividunt venabulo,
 „eructat amplum vulnus undam sanguinis
 „serventis inque texta pontis subditi
 „fundit vaporum flumen et late aestuat. 1030
 „Tum per frequentes mille rimarum vias
 „inlapsus imber tabidum rorem pluit,
 „defossus intus quem sacerdos excipit
 „guttas ad omnes turpe subiectans caput,
 „et veste et omni putrefactus corpore. 1035
 „Quin os supinat, obvias offert genas,
 „supponit aures, labra, nares obicit,
 „oculos et ipsos perluit liquoribus,
 „nec iam palato parcat et linguam rigat,

1016. *supernas* a. 1017. *pigmatitis* A E 1 a. 1019. *Crebrove*
 Amstr. Obb. 1023. *impeditus* Prag. Rat. b m Sich. tres Fabr. Gis.

Weitz. (non H P) Chor. Poett. Amstr. Arev., *impenditis* E prave.

1025. *bratteolis* prius fuisse videtur in Rat., *brattealis* a b Weitz., *bractealis* a q u, *bracteolis* 1 m, *blattealis* Ald. Lugd. 1026. *stimulando*
 supra man. rec. est inmolanda b, *stimulando* ad oram inmolanda m.

1027. *sacratum* 2 Rat., *sacrato* 1 et 3 m, *sacrata* 2 m; *venabula* 2 a a;
sacrata...venabula N T Prag. Rat. b Heins. Cell., *sacratum...venabula* duo
 Heinss. q. 1029. *subditi* Rat. 1030. *vaporem* 1 A H W (supra) q,

vaporem supra t u m m. 1031. *sequentes* Prag. 1032. *Inlapsus*
 a, *inlapsus* m. 1034. *obiectans* EHP 2 Ra q, *turpes obiectans* 2 a.

1035. *omne* Ald. Lugd. Sich. tres; *putrefactus* T Heins. Cham. Cell.
 Teol. [Cfr. C. VII, 9]. 1036. *Qui nos* a q Ald. Lugd. Nebr. Sich. tres

Toru. Chor. Poett., *Quinos* coni. Nebr. Weitz., *Cinos* vel *Cinos* coni.
 Scaliger Lect. Auson. II, 1; *supinat* exc. q. 1037. *auras* 1 a.

1038. *litoribus* u.

est. Cfr. Luc. I, 595, Drakenborch.

ad Liv. V, 46, IX, 9, Otfred. Müller.

„Die Etrusker.“ Vol. I, p. 265.

1022. *sertis revinctus*] Cfr. Ps. 30, Act. 14, 13.

1029. *texta pontis*] „pegma ta-

bularum instar sublicii pontis.“ Cell.

Cfr. ad I, 56, imaginem exhibet de

Boz. p. 152.

- 1040 „donec cruorem totus atrum conbibat.
 „Postquam cadaver sanguine egesto rigens
 „conpage ab illa flamines retraxerint,
 „procedit inde pontifex visu horridus,
 „ostentat udum verticem, barbam gravem,
 1045 „vittas madentes atque amictus ebrios.
 „Hunc inquinatum talibus contagiis,
 „tabo recentis sordidum piaculi,
 „omnes salutant atque adorant eminus,
 „villis quod illum sanguis et bos mortuus
 1050 „foedis latentem sub cavernis laverint.
 „Addamus illam, vis, hecatomben tuam?
 „centena ferro cum cadunt animalia
 „variaeque abundans caede restagnat cruor,
 „vix ut cruentis augures natatibus
 1055 „possint meare per profundum sanguinis.
 „Sed quid macellum pingue pulvinarium,
 „quid maximorum lancinatores gregum,
 „eviscerata carne crudos criminor?
 „sunt sacra, quando vosmet ipsi exciditis
 1060 „votivus et cum membra detruncat dolor.
 „Cultrum in lacertos exerit fanaticus

1042. *retraxerit* A. 1046. *Hinc* A E H (supra alt.) P; *contacti-*
bus Fabr. 1047 in Prag. reiectus post 1050. 1050. *laverit* A E
H a q Latin. (prob. Arev.) Obb. 1051. *illam si vis coni.* Cauch.; *haec*
atomben A, *eccatontem* H W, *echatontem* Prag. b w, *haec antoben* l a,
haec ad opem a, *hec acontam* q, *hecatombem* u. 1052. *fere* Prag.
a, in hoc supra *l o*; *cui* R Prag. b margo trium Sieb. Gis. ad oram, *cu.* (sic)
H, cum supra *l cui* m, deest vocula in W Parrh. 1054. *natatibus* u.
1055. *profunda* E Weitz. (non H P); *sanguinem* B W b (heic supra *l is*)
m Ald. Lugd. Sieb. tres Gis. l Chor. Poett. Amstr. 1059. *sacra* om A;
cum (supra *al quando*) *nosmetipsos* Prag., *quando vosmet ipsos* a q.
1061. *Cultrum* Prag. contra metr.; *lacertis* l m; *fanaticus* A.

1061. *Cultrum*] Id Bellonae sa-
cerdotum erat, Lact. I, 21 *Bellonae*
sacerdotes non alieno, sed suo cru-
ore sacrificant. Sectis namque hu-
meris et utraque manu districtos
gladios exerentes currunt, efferun-
tur, insaniunt. Isti autem non ca-
strati erant, vid. Heinrich. ad Iuven.
VI, 511, p. 271, Creuzer. Symbolik
u. Mythologie I, p. 363. De hisce Cy-
beles sacerdotibus effeminatis vid.
Arnob. V, 16: *Quid pectoribus ad-*
ludentes palmas passis cum crini-

bus Gallis et 17: vos dicite: evirati
isti mollesque, quos interesse vobis-
cum in istius numinis videmus
sacris, quidnam istis habeant ne-
gotii, sollicitudinis, curae, et cur
more lugentium caedant cum pecto-
ribus lacertos et fortunam imiten-
tur in lamentabili constitutorum
sorte? Apul. Met. VIII, 40. (ib.
Hildebr.): *Diu capite demisso cer-*
vices lubricis intorquentes motibus
crinesque pendulos rotantes in cir-
culum et nonnunquam morsibus suos

„sectisque Matrem brachilis placat deam,
 „furere ac rotari ius putatur mysticum;
 „parca ad secandum dextra fertur in pia,
 „caelum meretur vulnere crudelitas. 1065
 „Ast hic metenda dedicat genitalia
 „numen reciso mitigans ab inguine,
 „offert pudendum semivir donum deae,
 „illam revulsa masculini germinis
 „vena effluenti pascit auctam sanguine. 1070
 „Uterque sexus sanctitati displicet,
 „medium retemptat inter alternum genus:
 „mas esse cessat ille, nec sit femina.
 „Felix deorum Mater inberbes sibi
 „parat ministros lenibus novaculis. 1075
 „Quid, cum sacrandus accipit sphragitidas?

1062. *deum coni.* Nebr. Lott. prob. Arev., *Rheam coni.* Oudendorp. ad Iul. Obseq. 104, sed vid. Eur. Bacch. 131. Cic. har. resp. 11. Hygin fab. 191.

1063. *rotare* Ald. Lugd.; *eius* Lott. 1064. *Parta supra parca* b, *Parta* m Ald. Lugd. Nebr. Sich. tres Torn. Fabr. Weitz. (non P) Chor. Poett. 1069. *Illu u;* *resulsam* a. 1070. *estuenti* T, *defluenti* Prag., *fluenti* Salmas. l. l., *et fluenti* coni. Heins. 1072. *inter alterum* m.

1073. *cessi. nec tamen fit* Lott. 1075. *Parati* q; *levibus* Ald. Lugd. Parrh. Sich. tres Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell., *laevibus* Fabr. 1076. *sacrandos* a Cell.; *sfragitidas* A B H R W codd. Heins. Prag. Rat. a b m u Weitz., *sfragitidas* a, *sfragittidas* q; *occidit* Phryæ Atidi Parrh.

incursantes musculos ad postremum ancipiti ferro, quod gerebant, sua quisque brachia dissecant, Lact. I, 17, 7, Tertull. adv. Marc. I, 13, Min. Fel. XXIV, 6.

1066. *hic* Ov. Fast. IV, 241 *Onus inguinis aufert Nullaque sunt subito signa relicta viri.*

1076. *sphragitidas* „Medicamenta ex terra sphragitide, i. e. sigillata, quae valet ad cicatricanda vulnera. Cels. V, 20. „Nebr. „Verum quidem, sed verba sqq. de vulneribus medicandis poetam non agere satius docent, quare *sphr.* cum Fabr. Gis. ac Cellar. pro notis sive punctis, quae sacerdotibus inurebantur, accipio, et cum Lips. (de re mil. I, 9) atque Herald. (ad Arnob. III, p. 103) a militibus, qui ante ipsam militiam notis significabantur, hunc ritum deductum esse arbitror. Nebriss. etiam Matern. de Cilano [Ausführliche Abhandlung

gen der röm. Alterthümer III, p. 187] sequitur; Gesnerum (Thes. ling. lat. s. v. IV, p. 522) vocem *sphrag.* acus epitheton habentem et verba sic ordinantem *Quid...sphragit. Acus minutas, ing.* non intellego. Ritus, quem Prud. vv. 1081...1085 commemorat, alios scriptores mentionem non facere, quotquot hanc rem tractaverunt, affirmant; vid. Selden. de diis Syr. II, 22, Cilanon. l. l., Creuzer. l. l. etc. „Obb. Sphragitidas = notulas sacras et ipsi rei sacrandae adfixas aut impressas. Cfr. Ep. Barnab. IX: *καὶ μὴν περικείμενται ὁ λαὸς εἰς σφραγίδα*, unde peculiari sensu *baptismus σφραγίς*, vid. Herm. Past. Sim. IX, 16: *Ἐλαβον αὖν καὶ οὗτοι οἱ κεκοιμημένοι τὴν σφραγίδα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κτλ.* Arevali verba ad v. 1085 Obbarius imperfecte transcripsit. Sunt autem haec: „Puto autem sermonem esse non de solis sacer-

- „Acus minutas ingerunt fornacibus :
 „his membra pergunt urere, ut igniverint,
 „quamcunque partem corporis fervens nota
 1080 „stigmatit, hanc sic consecratam praedicant.
 „Functum deinde cum reliquit spiritus
 „et ad sepulcrum pompa fertur funeris,
 „partes per ipsas inprimuntur bracteae,
 „insignis auri lammina obducit cutem,
 1085 „tegitur metallo, quod perustum est ignibus.
 „Has ferre paenas cogitur gentilitas,
 „hac dii coercent lege cultores suos :
 „sic daemon ipse ludit hos, quos ceperit,
 „docet execrandas ferre contumelias,
 1090 „tormenta inuri mandat infelicibus.
 „At noster iste sanguis ex vestra fluit
 „crudelitate, vos tyrannide inopia
 „exulceratis innocentum corpora.
 „Si vos sinatis, incruente vivimus :
 1095 „at si cruenta puniamur, vincimus.
 „Sed iam silebo, finis instat debitus,
 „finis malorum, passionis gloria :
 „iam non licebit, inprobe, ut licuit modo,
 „torquere nostra vel secare viscera :
 1100 „cedas necesse est victus et iam desinas.“
 „Cessabit equidem tortor et sector dehinc“
 iudex minatur „sed peremptoris manus

1077. *ingegit* Prag., ubi *ingerit* suspicatur Arev. 1078. *pergun-*
tur aere A E ; *perurere* Prag. ; *cum igniverint* Prag., *utque igniverint* Gis.
 Amstr. Arev. (etsi Laur. a a b m q u ut). 1079. *Quacunque* E.

1080. *Stigmaret* A E, *Stagnarit* a, *Signarit* Lott. ; si R, *hanc sacra-*
tam om. sic A E a q, *hancce consecratam* Laur. u, *hancce consecratam*
vel hancce sacratam coni. Heins. 1081. *relinquit* B R Ald. Lugd. Sic.
 tres Chor. Poett. Amstr. 1083. *brateq* u, *bratteae* Ald. Lugd.

1084. *auro* Prag. 1087. *dii* codd. nostri et edd., nisi quod *dī* Heins.
 Cham., *dī* Obb. 1092. *tyrannide cum impia* Prag. male. 1094. *vin-*
cimus R. 1096. *debitis* Prag. 1098. *modo* exc. u. 1100. *etiam*
 u ; *desines* a.

dotibus Cybelis neque de solis sacer-
 dotibus Isidis, sed de quovis sacer-
 dote, qui se aumini alicui notis cor-
 pori inustus consecraret. An autem
 omnes sacerdotes id facere deberent,
 an solum alicuius numinis sacerdotes,
 et cuius numinis, nondum satis mihi

liquet.“ Mihi quidem sphragitides
 illae, sive stigmata vocare velis, an-
 sam dedisse videntur tonsurae mona-
 chorum et presbyterorum : eo spectant
 novissima Arevali verba. Cfr. Stel-
 lartius de Coronis et Tonsuris Paga-
 norum, Iudaeorum, Christianorum I. I.

„succedit illis strangulatrix faucium,
 „aliter silere nescit oris garruli
 „vox inquieta, quam tubam si fregero.“ 1105

Dixit foroque protrahi iussit virum,
 trudi in tenebras noxialis carceris.
 Elidit illic fune collum martyris
 lictor nefandus. Sic peracta est passio:
 anima absoluta vinculis caelum petit. 1110

Gesta intimasse cuncta fertur principi
 praefectus addens ordinem voluminum,
 seriemque tantae digerens tragoediae.
 Laetatus omne crimen in fasces refert
 suum tyrannus chartulis vivacibus. 1115

Illas sed aetas conficit diutina,
 fuligo fuscet, pulvis obducit situ,
 carpit senectus, aut ruinis obruit;
 inscripta Christo pagina immortalis est,
 nec obsolescit ullus in caelis apex. 1120

Exceptit adstans angelus coram Deo
 et quae locutus martyr et quae pertulit:
 nec verba solum disserentis condidit,
 sed ipsa pingens vulnera expressit stilo
 laterum, genarum pectorisque et faucium. 1125

Omnis notata est sanguinis dimensio,
 ut quamque plagam sulcus exaraverit,
 altam, patentem, proximam, longam, brevem;
 quae vis doloris, quive segmenti modus,
 guttam cruoris ille nullam perdidit. 1130

1103. *Succedit* A E H Ambr. Rat. 2 α Parrh. Obb., *Succedat* O P R q u
 Gis. ad oram, *Succedet* Vall. 1 α a b m et reliq. edd.; *illi* N R 2 α u Lott.
 Gis. ad oram. 1107. *nox illis* E a. 1108. *Elidit* seqq. vid. Heins.
 Adv. p. 118. 1110. Cum hoc versu exorditur fragmentum hymni, quod
 est usque ad finem in cod. i. 1113. *disserens* u. 1114 sq. *in fastos*
refert Suos tyrannus Cauch. ex coniect. et Latin., quod tenent Gis. Heius.
 Cham. Cell., hi quidem *Suum tyrannus*. 1117. *Uligo* T Rat. b i m
 Parrh. margo trium Sich. Cauch. Weitz. (non P). Primam versus literam ad-
 pingere librarius oblitus esse videtur. 1119. *Inscripto* 1 m. 1120. *ob-*
solescat Ald. Lugd. 1122. *protulit* 1 u. 1124. *Et ipsa* u; *pin-*
gens supra u a. 1125. *et om.* 1 i. 1126. *vulnerum dimensio* Lott.
 1127. *exaraverat* A. 1128. *potentem* 1 α . 1129. *quisue* u.
 1130. *illa* m; *nullum* 1 α .

1114. *in fasces*] fasces librorum, 1115. *vivacibus*] perduraturis.
 annales.

Hic in regeſtis eſt liber caeleſtibus
monumenta ſervans laudis indelebilis,
relegendus olim ſempiterno iudici,
libramine aequo qui malorum pondera

1135 et praemiorum comparabit copias.

Vellem, ſiniſter inter haedorum greges,
ut ſum futurus, eminus diſcernerer,
atque hoc precante diceret rex optimus :

„Romanus orat, transfer hunc haedum mihi;

1140 „ſit dexter agnus, induatur vellere.“

XI. PASSIO HIPPOLYTI BEATISSIMI MARTYRIS.

Innumeros cineres ſanctorum Roma in urbe
vidimus, o Chriſti Valeriane ſacer.

1131. *Hic intregestis* Ald., mutavit *Hic inter gestis*, *Hic intergestis* Lugd.; *est liber est celestibus* q; *liber est* inv. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Obb., nescio an conſulto. 1132. *Monimenta* Prag 2 a b i 2 m Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb. 1133. *Religendus* A E H R Weitz. 1135. *comparavit* A E H a; *comp. pondera* A, *comparavit copi paruit* q. 1136. *hedorum* a i, *edorum* m n. 1137. *Si sum Latin; dignoscerer* Fabr. Gis. Arev., ſed Laur. a a b i m q u ſer. *diſcernerer* cum Ald. Lugd. Sich. tribus Weitz. Amstr. Heins. Cell. 1138. *precanti supra t e a.* 1139. *huc* R (ap. Heins.) Heins. Cham. Cell. Teol.; *edum* m q.

Epigraphe *Finit Romanus Aurelii Prudentii Clementis* V. a, nulla a, *Finit romanus Aurelii prudentii. clementis* b i m, nulla q, *Explicit Passio Sancti Martyris* u.

Inſcriptionem dedi ex a, *Incipit ad Valerianum episcopum de passione s. Hippolyti* M. Rat. b, in quo om. s., *Ad Valerianum episcopum de passione Hippolyti beatissimi martyris* a, *Incipit ad Valerianum episcopum de passione Yppoliti martyris* m, nulla p, *Hymnus XI in S. Hippolytum* man. rec., ut ſemper) q, *Passio Sancti Hippolyti Presbyteri* u. 1. *sanctorum cineres* inv. A. 2. *Christo* Fabr. Gis. Amstr. (non a).

1136. Cfr. Matth. 25, 33 et ad IX, 97.

XI. Diu multumque videmus ab interpp. eſſe diſceptatum, quiſnam ille fuerit Hippolytus a Prud. carmine celebratus. Etenim cum tres ſint eiſdem nominis, Hippolytus Portuensis episcopus, alter Antiocheus presbyter, Novatiani ſchismati, cum juvenis eſſet, fautor (Martyrol. ad d. 26. Febr.), tertius miles quidam ex ethnico a S. Laurentio Chriſtianus factus et ab equis diſcerptus (Mar-

tyrol. ad d. 13. Aug., Phil. Bergom. chron. I, p. 179, Les vies des Saints V, p. 185), Cham. Cell. Sam. Bassanius (Annal. ad a. 250), Ruinart. (p. 155) cum aliis, qui huic Martyrologii Rom. traditioni auctoritatem vindicant omnibus numeris abſolutam, trium Hippolytorum hſtoriam Prudentium conſuſiſſe in unam ſibi perſuaſerunt. Nec deſunt, qui cum Fabricio, Weitz. Baillet. (Les vies des Saints I. I.) poetae Hippolytum a ceteris prorsus diverſum eſſe ſtatuant. Aſt neutrum argumentis alicuius pon-

Incisos tumulis titulos et singula quaeris
 nomina? difficile est, ut replicare queam.
 Tantos iustorum populos furor inpius hausit,
 cum coleret patrios Troia Roma deos. 5
 Plurima litterulis signata sepulcra loquuntur
 martyris aut nomen aut epigramma aliquod.
 Sunt et muta tamen tacitas claudentia tumbas
 marmora, quae solum significant numerum. 10

3. *tu sing.* Fabr. Gis., hic corr. *et sing.* 5. *Quantos a.* 7. *lo-*
cuntur ser. Weitz. cum W. 9. *muta* B W castigatiores Heinss. α a b m
 Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. (ad oram) Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heinss.
 Cham. Cell. Arev. [Cfr. *frigida saxa* C. X, 171], *multa* A E P R W (supra)
 Laur. a (pro div. lect.) p q u Gis. Obb.; *turbas* q u Gis., *tumbas* idem in
 marg.

deris demonstratum video. Video autem effugisse interpretes rem unam, quae in dirimenda hac contentione vel summi momenti esse videtur, Hippolyti dico monumentum sepulcrale et locum, ubi repertum fuit. Monumentum quippe illud celeberrimum est statua marmorea Hippolyti Portuensis episcopi sellae insidentis, cui cum cyclo Paschali tituli reliquorum eius operum incisi extant. Locus, unde a. 1551 detectum in Bibliothecam Vaticanam pervenit, ager Veranus est, quem veterum Christianorum necropolin fuisse satis constat. Integrum id monumentum aevum Prudentiano haud multo serius indicat (Cfr. E. Platner, C. Bunsen etc. Beschreibung der Stadt Rom Bd. II, Abth. 2, p. 329). Is igitur Novati doctrinae iuvenis fuisse (19), senex ad Catholicos conversus (23, 24), praefecto iubente ab equis discerptus, a fratribus Romae inhumatus (152) a Prudentio dicitur. Quando id evenerit, parum constat; omnibus autem quae Prud. rettulit accuratius perpensis, martyrium ex Decii vel Galli vel Valeriani temporibus nos ante oculos habere probabile sit. Martyrologiis haud raro nimium fidei praestitum fuisse, inter omnes constat: multa enim illic a criticis iam emendata sunt et posthac emendabuntur. Ea igitur Prudentii auctoritatem haudquaquam debilitare poterunt, quamvis plures Hippolytos martyres exstitisse adseverent. Diem autem martyris natalem

Idibus Augustis (d. 13) e v. 232 apparet: idem dies festus Laurentii martyri sacer. Cfr. Les vies des Saints l. l., Tillemont. mémoires ecclésiastiq. III, p. 675. Mabillon. Annal. IV, p. 599. Elegia Valeriano episcopo pluries inscripta est. Missa ad eum a Prud. fuit, ut eundem 13 mens. Aug. diem in honorem Hippolyti celebrari iuberet (v. 232sq.). Obbarius huncce Valerianum cum Valerio Caesaraugustano episcopo (IV, 80) confundit. Ceteroquin hocce carmen haud paucum confert ad catacumbarum structuram accuratius cognoscendam atque divina quae ibi celebrabantur officia pie illustranda. Cfr. Bellermaan. Ueber die ältesten christlichen Begräbnisstätten etc. p. 9 sqq.

9. *muta*] „Aber es schliesst auch oft die verschwiegenen Gräber ein stummer Marmor, welcher allein zeigt der Begrabenen Zahl.“ Bellermaan. l. l. Glossa cod. R pro lect. *multa* stat: *multa enim sunt sepulcra martyrum, ubi nomen quidem eorum reticetur, numeros [sic] vero inscribitur.*

10. *numerum*] Damas. carn. XVI, p. 231 (opp. ed. Sarazanius, Romae 1754): *Sanctorum, quicumque legis, venerare sepulchrum, Nomina nec numerum potuit retinere vetustas.* Cfr. Paulina. nat. XIII... *hic Martyres omnes, Quos simul innumeros magnae tenet ambitus Urbis.*

- Quanta virum iaceant congestis corpora acervis,
nosse licet, quorum nomina nulla legas.
Sexaginta illic defossas mole sub una
reliquas memini me didicisse hominum,
15 quorum solus habet conperta vocabula Christus,
utpote quos propriae iunxit amicitiae.
Haec dum lustro oculis et sicubi forte latentes
rerum apices veterum per monumenta sequor,
invenio Hippolytum, qui quondam schisma Novati
20 presbyter attigerat nostra sequenda negans,
usque ad martyrii provectum insigne tulisse
lucida sanguinei praemia supplicii.
Nec mirere, senem perversi dogmatis olim
munere ditatum catholicae fidei,
25 cum iam vesano victor raperetur ab hoste
exultante anima carnis ad exitium;
plebis amore suae multis comitantibus ibat,
consultus, quaenam secta foret melior;
respondit: „Fugite, o miseri, execranda Novati
30 „schismata, catholicis reddite vos populis.
„Una fides vigeat, prisco quae condita templo est,
„quam Paulus retinet quamque cathedra Petri.
„Quae docui, docuisse piget: venerabile martyr
„cerno, quod a cultu rebar abesse Dei.“
35 His ubi detorsit laevo de tramite plebem
monstravitque sequi, qua via dextra vocat,

11. *acerbis* m. 12. In clausula versus interrogandi signo inepte
disting. Arev. 16. *propria iunxit amicitia* Laur. u, *proprie iunxit*
amicitia margo Gis., *proprie iunxit amicitiae* Chor. Poett. 19. *Inveni*
Rat. b (pro div. lect.) m. 20. *Presbyteri* Prag. Rat. b 2 m q Arev.; *se-*
quere E et supra H; *negat* 1 q. 23. *Ne* a (non Ald.). 24. *dice-*
tum A. 25. *Insano cum iam* Laur. u. 27. *comitantibus* H 1 Rat.
31. *est* om. Laur. u. 35. *detorsit* Ald. Lagd.; *levo* m.

19. *Novati*] Novatus Carthagine presbyter simul cum Novatiano presbytero Romano eos reditu in ecclesiam exclusit, qui inter persecutionem lapsi erant aut defecerant. Vid. Cypr. Ep. 49: *Idem est Novatus, qui apud nos primum discordiae et schismatis incendium seminavit, qui quosdam istic ex fratribus ab episcopo segregavit, qui in ipsa persecutione ad evertendas fratrum mentes alia quaedam persecutio nostris fuit.*

*Ipsa est, qui Felicissimum, satellitem suum, Diaconum, nec permit-
tente me, nec sciente, sua factione
et ambitione constituit. Urgentibus
fratribus imminabat cognitionis
dies, quo apud nos causa eius age-
retur, nisi persecutio antevenisset.*
Ibid. Ep. 41...52. 55, Euseb. hist.
eccl. VI, 43...46.

23. *senem*] Cfr. 78, 109 et not.
ad 137.

seque ducem recti spretis anfractibus idem
 praebuit, erroris qui prius auctor erat;
 sistitur insano rectori Christicolae tunc
 ostia vexanti per Tiberina viros. 40
 Illo namque die Roma secesserat, ipsos
 peste suburbanos ut quateret populos,
 non contentus humum celsa intra moenia Romae
 tingere iustorum caedibus adsiduus,
 Ianiculum cum iam madidum, fora, Rostra, Suburram 45
 cerneret eluvie sanguinis adfluere.
 Protulerat rabiem Tyrrheni ad littoris oram,

37. *rectis* 1 a. 39. *in Chr. A.* 41. *ipso* p conl. Cauch.
 43. *humum* exc. q; *celsae* Laur. Prag. 2 Rat. a b m q u Parrh. Sich. tres
 Fabr. Gis. Weitz. (non H) Chor. Poett. Amstr. Arev., quod malim.
 44. *Tingere* 2 m, *Tingueret* p. 45. *Suburam* Rat. a a b m
 p q u. 46. *effluere* Prag. Rat. b m q u Parrh. Weitz. 47. *littori*
 1 a, *littoris* 2 a; *horam* W a u.

40. *ostia*] Tiberis gemino ostio
 aquas in mare inmittit. Ibi duo olim
 oppida extabant, in orientali parte
Ostia Tiberina (vid. Parthey et Pin-
 der Itinerarium Antonini Augusti et
 Hierosolymitanum s. v. *Ostis*), *Portus*
Romanus seu *Portus Augusti*
 (nunc Fiumicino) in parte occidentali.
 Hippolytum Ostiensem episcopum
 fuisse, neque id hinc certe concludi pot-
 est, neque id liquet ex v. 151 (vid.
 ibid. not.). Ceterum de Ostiensibus
 martyribus, inprimis sub Alexandro
 Severo Imp., Ulpiano quidem praef.
 praet. impulsore, cfr. Piazza Hier.
 Card. p. 16.

45. *Ianiculum*] collis in dextra
 Tiberis ripa adsurgens, cfr. Liv. I,
 33, Plin. III, 5, Virg. Aen. VIII, 355,
 ib. Serv., Martial. IV, 64, 3. Hallu-
 cinatur Cellarius „Ianiculum mons
 trans Tiberim, unus ex septem ur-
 bis,“ cum septem Urbis colles sint
 Palatinus, Capitolinus. Aventinus,
 Coelius, Quirinalis, Viminalis, Esqui-
 linus, ad unum omnes cis Tiberim
 siti. Urbe aucta Ianiculus et Pincius
 (collis hortorum Suet. Nero L) ab
 Aureliano illis septem adiecti moeni-
 busque adhuc superstitionibus novem
 circumdati sunt. Quod Ianiculi men-
 tionem facit, non levis momenti id
 mihi videtur ad litem componendam,
 ad quem Hippolytum elegia spectet.

Ianiculum quippe montem ad dextram
 Tiberis ripam secabat via Portuen-
 sis, laevam sequebatur via Ostiensis,
 quousque Ianiculus omnino non exten-
 ditur. Per viam igitur Portuensem
rector insanus (39), qui Roma seces-
 serat, portum se contulit. Idcirco
Christicolis caput populis (80) Hip-
 polytus episcopus Portuensis. — *Ro-*
stra] Celeberrimus ille Fori Romani
 locus, unde ad populum orationes
 habebantur, cfr. E. Platner, C. Bun-
 sen etc. Beschreibung d. Stadt Rom
 Bd. III, Abthl. 2, p. 57, *Rostra Julia*
 ib. p. 99, Suet. Aug. 100, Dion. Cass.
 LVI, 34, *Rostra Flavia* ib. p. 103.
 Unde corrigenda est gl. a: *Rostra*
sunt loca in Campo Martio, ubi
comitia dignitatum fiebant. — *Sub-*
urram] fortassis rectius *Subura*,
 vicus et tribus urbana Romae in
 regione secunda (olim prima), ubi
 forum rerum venalium seu macellum
 non sine meretricum habitaculis. Vid.
 Varron. L. L. IV, 8, Fest. s. v. p.
 246, 676 ed. Lindem., Mart. 7, 31
Quidquid villicus Umber, aut colo-
nus, Aut Tusci tibi, Tusculive mit-
tunt, Aut rus marmore tertio nota-
tum, Id tota mihi nascitur Subura,
 ib. 12, 18 *Subura clamosa*, ib. 6, 66
Famae non nimium bonae puellam,
Quales in media sedent Subura et
 Pers. 5, 32.

- Quaeque loca aequoreus proxima portus habet.
 Inter carnifices et constipata sedebat
 50 officia extracto celsior in solio,
 discipulos fidei detestandique rebelles
 idolli ardebat dedere perfidiae.
 Carcereo crinita situ stare agmina contra
 iusserat horrendis excrucienda modis.
 55 Inde catenarum tractus, hinc lorea flagra-
 stridere, virgarum concrepitare fragor :
 ungula fixa cavis costarum cratibus altos
 pandere secessus et lacerare iecur.
 Ac iam lassatis iudex tortoribus ibat
 60 in furias cassa cognitione fremens :
 nullus enim Christi ex famulis per tanta repertus
 supplicia, auderet qui vitare animam.
 Inde furens quaesitor ait : „Iam tortor ab unco
 „desine; si vana est quaestio, morte agito.
 65 „Huic abscede caput, crux istum tollat in auras
 „videntesque oculos offerat alitibus.
 „Hos rape praecipites et vinctos conice in ignem,
 „sit pyra, quae multos devoret una reos.
 „En tibi, quos properes rimosae inponere cumbae
 70 „pellere et in medii stagna profunda freti.
 „Quos ubi susceptos rabidum male suta per aequor
 „vexerit et tumidis caesa labarit aquis:
 „dissociata putrem laxent tabulata carinam
 „conceptumque bibant undique naufragium.
 75 „Squamea caenoso praestabit ventre sepulcrum

50. *extracto* E. 53. *crinata* Ald. Lugd. 54. *horrificis* R; *exercu-*
ciata Parrh. 55. *tactus* R. 59. 60 om. 1 A; *conditione* B H W
 (supra) q margo trium Sich.; *gemens* q. 61. *ex* deest in Ald. Lugd.
 62. *animum* Parrh. 63. *ab uno* E α a p q u Ald. Lugd. Sich. tres
 Chor. Poett. 64. *mortem* b; *agita* N q. 65. *excede* Prag. Rat. b m
 Parrh., *abscede* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cham.
 [sed vid. A. 949. P. IV, 123]. 66. *Viventisque* A P Laur. a p q u, *que*
 om. R. 67. *cape* Ald. Lugd. 68. *Si* p. 69. *cumbae* Laur.
 α u Ald. Lugd. Weitz. Heins. Cham. Cell. Obb., *cymbae* Prag. Rat. a b m p q
 Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev. 70. *inmedii* Ald. Lugd.
 71. *rabidum* Laur. α a b p q u Weitz. Arev., *gravidum* supra *et* *rabidum*
 m [Cfr. S. I. praef. 50], *rapidum* O P R T Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis.
 Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell. Obb. 72. *celsa* B P margo trium
 Sich. Amstr. Obb.; *labarit* B margo trium Sich. Fabr. Gis., *levarit* H (supra
 alt.) P cod. Cauch. al. ap. Gis. ad oram; *equis* 1 q. 75. *ectoso* Parrh.

51. *dedere perfidiae*] idolorum cultui reddere.

„bellua consumptis cruda cadaveribus.“
 Haec persultanti celsum subito ante tribunal
 offertur senior nexibus implicitus.
 Stipati circum iuvenes clamore ferebant,
 ipsum Christicolis esse caput populis : 80
 si foret extinctum propere caput, omnia vulgi
 pectora Romanis sponte sacrandae deis.
 Insolitum leti poscunt genus et nova paenae
 inventa, exemplo quo trepident alii.
 Ille supinata residens cervice : „Quis“ inquit 85
 „dicitur?“ adfirmant, dicier Hippolytum.
 „Ergo sit Hippolytus, quatiat turbetque iugales
 „intercatque feris dilaceratus equis.“
 Vix haec ille: duo cogunt animalia freni
 ignara insueto subdere colla iugo, 90
 non stabulis blandive manu palpata magistri
 inperiumque equitis ante subacta pati;
 sed campestre vago nuper pecus e grege captum,
 quod pavor indomito corde ferinus agit.
 Iamque reluctantes sociarant vincula bigas 95
 oraque discordi foedere nexuerant.
 Temonis vice funis inest, qui terga duorum
 dividit et medius tangit utrumque latus:
 deque iugo in longum se post vestigia retro
 protendens trahitur transit et ima pedum. 100

77. *Haec praesul: stanti a.* 78. *implicitis* E P 1 R, *implicitis*
 supra *et implicitus a*, *simplicitas q.* 79. *fremebant* W (supra) Prag.
 m supra pro div. lect. Fabr. Gis. Heins. Cham. (non Cell.). 82. *diis*
 p u. 83. *nova paena* A (teste Isepio non *paenae* ut notat Obb.) Laur.
 Rat. a a m p q u Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr., *nova poena est*
 R Prag. b Fabr. Gis. Weitz., *nova poenae* T2rr. Parrh. Heins. Cell. Arev.,
novae paenae Obb. mendose. 84. *Inventa supra est a*; *trepidunt supra*
 alt. W. 87. *Ergo sit om. A*, *sit om. 1 a margo m*; *agitet p. quatiat*
 Gif. ex vet. lib. l l.; *Hippolytus fiat ergo*; *agitet turbetque iugales* W in
 marg., *Yppolitus sit ergo, agitet W* in textu (*quatiat supra*) Rat. b m Parrh.
 Weitz. (non B H). In Prag. librarius notat ad oram, superfluum esse *ergo*,
 cum *fiat* primam habeat longam, additque alios eodd. habere *Ergo sic Hippo-*
lytus agitet, uti extat in Laur. u, sed in his *quatiat*, non *agitet*. 90. *in-*
sueti H Prag. Rat. m q Gis. ad oram. 91. *stabilis* 1 a et leg. Barth.,
 bene; *stabuli* Laur.; *blandave* cod. Cauch. 95. *sociarunt* BHW Prag.
 Rat. b m q. 100. *trahitur* W.

77. *persultanti*] sim. H. praef. 10.

cerptusque, vid. Serv. ad Virg. Aen.

87. *Hippolytus*] Graeci nominis
 significatus ab *equis dissolutus dis-*

VII, 761., Paus. II, 32, 1. Hygin. fab.
 47, 49, Ov. Fast. III, 265, VI, 737,
 Ov. Met. XV, 490.

- Huius ad extremum, sequitur qua pulvere summo
 cornipedum refugas orbita trita vias,
 crura viri innectit laqueus nodoque tenaci
 adstringit plantas cumque rudente ligat.
 105 Postquam composito satis instruxere paratu
 martyris ad paenam verbera, vincla, feros:
 instigant subitis clamoribus atque flagellis
 illaque infestis perfodiunt stimulis.
 Ultima vox audita senis venerabilis haec est:
 110 „Hi rapiant artus, tu rape, Christe, animam.“
 Prorumpunt alacres caeco et terrore feruntur,
 qua sonus atque tremor, qua furor exagitant:
 incendit feritas, rapit inpetus et fragor urget,
 nec cursus volucer mobile sentit onus.
 115 Per silvas, per saxa ruunt, non ripa retardat
 fluminis aut torrens oppositus cohibet.
 Prosternunt sepes et cuncta obstacula rumpunt,
 prona, fragosa petunt, ardua transiliunt.
 Scissa minutatim labefacto corpore frusta
 120 carpit spinigeris stirpibus hirtus ager.
 Pars summis pendet scopulis, pars sentibus haeret,
 parte rubent frondes, parte madescit humus.
 Exemplar sceleris paries habet inlitus, in quo
 multicolor fucus digerit omne nefas.
 125 Picta super tumulum species liquidis viget umbris

101. *Cuius m; quia pulvere a.* 103. *motuque u.* 104. *atque rud.* Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Chor. Poett. Amstr. 106. *feros W* quinque Heinss. Prag. 1 Rat. 1 α a b m Gif. p. 469 Weitz. Heins. Cell. Arev., eod. spectat *ferox q, feras A B H R Laur.* 2 Rat. 2 α p u Ald. Lugd. Sich. tres Torn. Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Gall. Obb. [Cfr. Virg. Aen. II, 51. Erhard. ad Petron. c. 89]. 108. *infestis Chor. Poett.* 110. *rapiunt Prag.* 2 m Ald. Lugd. Heins. Cham. (non Cell.). 111. *alacris Prag.* Parrh.; *caeco et terrore B H R α b m q* Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev., *caeco et errore Gif. p. 462, et caeco errore W* Weitz., *caecoque errore A E P Laur.* a p u Ald. Lugd. Gis. ad oram Obb. 112. *Qua sonus, atque timor, qua furor exagitat Parrh.* 116. *oppositos 1 Rat.* 121. *per sentibus haeret Cham. mendose.* 124. *degerit 1 m.*

102. *refugas...vias]* „in contrarium euntes.“ Cell.

124. *fucus]* *malitiae, color, hic pictura Iso.* Sic supra IX, 10 *stetit obvia contra Fucus colorum picta imago martyris.* Cfr. Auson. Idyll. VI, 92 *Tincta prius traxit rutilum*

magis ignea fucum, Paullin. Nolas. 5, Felic. Natal. IX, 511 *Nunc vno picturas fucatis agmine longo Porticibus videas.*

125. *liquidis]* „*lucidis*“ Cell. Obb. ex IX, 93. Non adsentior. Fuci colores sunt fere obfuscati, parum lucidi,

effigians tracti membra cruenta viri.
 Rorantes saxorum apices vidi, optime papa,
 purpureasque notas vepribus inpositas.
 Docta manus virides imitando effingere dumos
 luserat et minio russeolam saniem. 130
 Cernere erat ruptis compagibus ordine nullo
 membra per incertos sparsa iacere situs.
 Addiderat caros gressu lacrimisque sequentes,
 devia quo fractum semita monstrat iter.
 Maerore attoniti atque oculis rimantibus ibant 135
 inplebantque sinus visceribus laceris.
 Ille caput niveum complectitur ac reverendam
 canitiem molli confovet in gremio;
 hic humeros truncasque manus et brachia et ulnas
 et genua et crurum fragmina nuda legit. 140
 Palliolls etiam bibulae siccantur arenae,
 ne quis in infecto pulvere ros maneat.
 Si quis et in sudibus recalenti adspergine sanguis
 insidet, hunc omnem spongia pressa rapit.
 Nec iam densa sacro quidquam de corpore silva 145
 obtinet aut plenis fraudat ab exequiis.
 Cumque recensetis constaret partibus ille
 corporis integri, qui fuerat, numerus;

126. *tractim* 1 Rat. 1 m, *tracti* supra man. rec. *† tractim* m.

128. *Purpureasque* a. 130. *et minio* Laur. Prag. Rat. 2 a a m q u
 Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Obb., *e minio*
 T 1 a b p Heins. Cell. Arev.; *ruseolam* 2 a, *rus seolam* A, *rosseolam* 1 R,
roseolam B Laur. Prag. Rat. a m p q u Sich. tres Chor. Poett. 133. *caro*
 Lugd. 134. *quo* A E T Altin. T2rr. Laur. a a p u Ald. Lugd. Obb.,
qua b m q et reliq. edd. 135. *More* q; *lacrimantibus* cod. Cauch.
 T2rr.; *ibant* a et pro div. lect. *† heret*, (? *haerent*). 140. *framina* a.
 142. *infecto* O cod. Cauch. T2rr. Ald. Lugd. Gall., *intacto* R Prag. Rat.
 (in hoc supra *† infecto*) b m (ad oram *al. infecto*) Parrh. Sich. tres Chor.
 Poett.; *res* 1 a. 144. *Insidit* A P [Cfr. Cort. ad Luc. VI, 690].
 146. *haut* u, *haud* q. 147. *reconsitis* Laur. q u Ald. Lugd. Sich.
 tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev.

opaei. Hinc Isonis gl. *nigris coloribus* ad *fucis* IX, 10. Accipio igitur *liquidis umbris* pro *fucis* coloribus liquefactis, nisi forte de obscuritate loci colores umbrante magis apposite cogitas.

137. *caput niveum*] „Pictura exhibebat (et vidit Prudentius) *caput niveum* et *reverendam canitiem*. Quis

id militi Hippolyto tribuat, cuius nutrix Concordia simul cum ipso martyrio est coronata? Notum est, aetatem militarem a decimo septimo ad quadragesimum quintum aut quadragesimum sextum annum fuisse computatam et solum periculosus temporibus ad annum quinquagesimum.“
 Arev.

- nec purgata aliquid deberent avia toto
 150 ex homine, extersis frondibus et scopulis:
 metando eligitur tumulto locus, ostia linquant:
 Roma placet, sanctos quae teneat cineres.
 Haud procul extremo culta ad pomeria vallo
 mersa latebrosis crypta patet foveis.
 155 Huius in occultum gradibus via prona reflexis
 ire per anfractus luce latente docet.
 Primas namque fores summo tenus intrat hiatu
 inlustratque dies lumina vestibuli:
 inde, ubi progressu facili nigrescere visa est
 160 nox obscura loci per specus ambiguum,
 occurrunt caesis inmissa foramina tectis,

149. *Ne u*; *invidia* Rat. 2 m Parrh. Sich. tres Weitz. (non P) Chor. Poett. Amstr., *invida* Fabr. 150. *copulis a*. 151. *elegitur* Weitz. cum E. 152. *sanctis* 1 a. 153. *extremo* deest in q; *cultu* A E H; *pomeria* 1 a, *pomaria* 1 Rat. b, *pomaeria* q, *pomeria* 2 a a m p u. 154. *cavernosis* R; *scripta* A; *fovet* B, *paue* E p (in hoc supra *l* patet), latet Gis. Amstr 155. *Cuius* 1 m; *ad occultum* Prag. 157. *Primas namque fores imi summo tenus intrat Illustratque* Prag. *perperam*; *summo tenus* scr. u. 158. *lumina* Laur. 1 a u [Cfr. Val. Flacc. I, 128. *tenues* subiere latentia cerae *Lumina* i. e. rimas navis, ubi male aliquis *limina* reponit], *limina* 2 a a b m p q et edd. 159. *faciunt crescere* A, *facili nigrescere vasa* (corr. *visa*) est a. 161. *Decurrunt* W (supra alt.) b Ald. Lugd.; *celsis* A B P cod. S. Mich. ap. Ruinart, Rat. a a q u Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett., *caecis* 1 m con. Heins.; *in missa* R (teste Ieepio, silet Obb.), *inmensa* A P Laur. Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Obb., *immena* u.

151. *metando*] *exquirendo*, *ponendo* Iso, *metor* est *eligo*: hinc *castra metari* dicimus *locum eligere*, ubi *castra* agantur gl. a. — *ostia*] *Tiberina* Iso. (cfr. 40.) Editores quotquot vidi, praeter Ald. Lugd. Amstr., omnes *Ostia*; unde Hippolytus episcopus *Ostiensis*. Festus: „*Ostiam urbem ad exitum Tiberis in mare fluentis Aeneas Marcius rex condidisse et feminino appellasse vocabulo fertur: quod sive ad urbem, sive ad coloniam, quae postea condita est, refertur.*“ Sed dicitur etiam *Ostia, orum* Iuven. IX, 49: *Qui vertere solum, Baiae, et ad Ostia currunt.*

153. *ad pomeria*] Gell. N. A. XIII, 14: „*Pomoerium* quid esset augures Populi Romani, qui libros de auspiciis scripserunt, istius modi sententia definiunt: *Pomoerium* est *locus intra agrum effatum per to-*

tius urbis circuitum pone muros, regionibus certis determinatus, qui facit finem urbani auspicii.“ Ea pomerii peculiaris significatio huc non spectat. *Pomerium* dicitur quasi *postmuri*um; est autem quicunque *amoenus locus, sive habet poma* sive non gl. a. Recte Bellerma. I. I. p. 9: „*Nabe dem äussersten Wall, wo in Gärten gedeihet der Obstbaum, Thut sich, in Spalten versenkt, auf eine bergende Gruft.*“

161. *caesis...tectis*] „*Sepulcrum Hippolyti in medio monte est, sed ut luce illustretur, tegitur tecto multis foraminibus terebrato, per quae solis radii penetrant.*“ Obb. Ager Vercanus in planitie situs montem ostendit anulum; colliculus enim basilicae S. Laurentii adiacens huc non pertinet. Martyris autem sepulcro in fovea posito, cum cryptae Catacumbarum

quae iaciunt claros antra super radios.
 Quamlibet ancipites texant hinc inde recessus
 arta sub umbrosis atria porticibus,
 attamen excisi subter cava viscera montis 165
 crebra terebrato fornice lux penetrat.
 Sic datur absentis per subterranea solis
 cernere fulgorem luminibusque frui.
 Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis,
 propter ubi adposita est ara dicata Deo. 170
 Illa sacramenti donatrix mensa eademque
 custos fida sui martyris adposita
 servat ad aeterni spem vindicis ossa sepulcro,
 pascit item sanctis Tibricolas dapibus.
 Mira loci pietas et prompta precantibus ara 175
 spes hominum placida prosperitate iuvat.
 Hic conruptelis animique et corporis aeger
 oravi quotiens stratus, opem merui.
 Quod laetor redditu, quod te venerande sacerdos
 conplecti licitum est, scribo quod haec eadem, 180
 Hippolyto scio me debere, deus cui Christus
 posse dedit, quod quis postulet, adnuere.
 Ipsa, illas animae exuvias quae continet intus,
 aedicula argento fulgurat ex solido.
 Praefixit tabulas dives manus aequore levi 185
 candentes, recavum quale nitet speculum :

162. *iaciunt* R α m p Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor.
 Poett. Amstr. Arev., *iaciant* B N O P T Altin. a b q u Cauch. Heios. Cham.
 Cell. Obb. 165. *cava subter* inv. m q u Parrh. 167. *subter*
terranea Rat. (ubi aliquid abrasum est) m. 170. *dicato* 1 α.

171. *Illā dicamentī* O pro div. script.; *mensa sub antro* A O u, *mens*
eademque E. 173. *vindicis* A O P Altin. Laur. α (c. gl. supra *iudicis*)
 a (supra *et iudicis*) p u Ald. Lugd. Gis. ad oram Cauch. Obb., *iudicis* b m q
 Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heios. Cell. Arev.

175. *cuncta* A E H P u, fortassis *compta* ex iudicio Obb. ad III, 206 (!)
 referentis. 177. *corruptibilis* supra *et corruptelis* a. 184. *fulgorat*
 p; *et solido* Prag. (non m). 185. *stabulas* q; *manus ebore levi* p, quod
 glossam sapit. 186. *qualinit et q*, i. e. *quali nitet*.

eaeque ipsae sub arcubus vividi saxi
 exstructae essent, terrae superficies
 montis (165) instar erat, sicuti super
 cella domus.

174. *dapibus*] sacra caena.

185. *tabulas ... aequore levi*] in-
 tellige lamminas solidi argenti mar-

more vel ebure expolitas, vid. supra
 IX, 53, Anastas. Bibl. in Pelagio II :
Hic fecit supra Beati Laurentii
Martyris Basilicam a fundamento
exstructam, et tabulis argenteis
exornavit sepulchrum eius, Lucr.
 III, 904 *cum summo gelidi cubat*
aequore saxi.

- nec Paris contenta aditus obducere saxis,
 addidit ornando clara talenta operi.
 Mane salutatum concurritur: omnis adorat
 190 pubis, eunt, redeunt solis adusque obitum.
 Conglobat in cuneum Latios simul ac peregrinos
 permixtim populos relligionis amor:
 oscula perspicuo figunt inpressa metallo,
 balsama defundunt, fletibus ora rigant.
 195 Iam cum se renovat decursis mensibus annus
 natalemque diem passio festa refert:
 quanta putas studiis certantibus agmina cogi,
 quaeve celebrando vota colere Deo?
 Urbs augusta suos vomit effunditque Quirites,
 200 una et patricios ambitione pari
 confundit plebeia phalanx umbonibus aequis
 discrimen procerum praecipitante fide,
 nec minus Albanis acies se candida portis

188. *cernendo* supra *l* *ornando* q. 190. *Pubis* E P T 1 a p Ald. Lugd. Chor. Poett. Heins. Cham. Cell. Obb., *Pubes* R Laur. Prag. 2 a a b m q u Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Amstr. Arev.; W ita disting.: *omnis adorat: pubes eunt.* 192. *Permistim* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.; *relligioni timor* Sich. tres Fabr. 193. *perspiculo* 1 u. 194. *defundunt* B E H P Laur. 1 a p u Gis. Heins. Cham. Cell. Obb., *detundunt* 1 q, *diffundunt* R 2 a a b m Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev., *resudant* Altin., *desundunt* 2 q, fortassis *desudant.* 195. *Nam* Prag. q; *renovant* 1 m; *anni* q. 201. *plebea falans umbonibus aequis* p.

193. *oscula figunt*] ritus ex ethnico christianus, cfr. X, 385.

194. *balsama defundunt*] praefiguratum id videbant Matth. 26, 7 sqq.

196. *natalemque diem*] *dies obitus sanctorum natales vel natalicios dicimus, quia tunc transeunt ad immortalitatem* gl. a, Polycarpi Smyrn martyr. XVIII: Ἐνθα ὡς δυνατόν ἡμῖν συναγομένοις ἐν ἀγαλλιάσει καὶ χαρᾷ παρέξει ὁ κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον, εἰς τε τὴν τῶν ἡθληκῶτων μνήμην, καὶ τῶν μελόντων ἀσκησὶν τε καὶ ἐτοιμασίαν, Petr. Chrysol. Serm. 122.

199. *vomit effunditque*] Virg. Georg. II, 462 *Mane salutantum totis vomit aedibus undam*, Apion. Aegyptiac. V (Gell. N. A. VII, 8, 5)

ἐξεχέιτο δ' ἄρα ἡ Πάμῃ καὶ πᾶσα ἡ Ἰταλία θεάσασθαι ἰχθὺν νηχόμενον ὑπὸ ἔρωτος.

201. *Confundit*] „Ut Quirites urbe effusi et ambitione pari patricii properabant, ita plebei aequae fide armati praecipites ibant, neque hac in re ullum erat discrimen. Dixit vero poeta *umbonibus aequis* pro aequalibus armis allegorice, quoniam agmina, et plebeiam phalangem dixerat, et mox acies.“ Arev.

203. *acies candida*] Arevalo interprete significat toga recenti ornatos. Cfr. S. I, 547. Poeta mihi videtur indicare festiviora indumenta montis Albani incolarum ad festum S. Hippolyti concurrentium. — *Albanae portae*] mihi sunt cuiusvis oppidi in monte Albano positi, nou unius Albae (Albani) Romae portae deducentes.

explicat et longis ducitur ordinibus :
 exultant fremitus variarum hinc inde viarum, 205
 indigena et Picens plebs et Etrusca venit.
 Concurrit Samnitis atrox, habitator et altae
 Campanus Capuae, iamque Nolanus adest.
 Quisque sua laetus cum coniuge dulcibus et cum
 pigneribus rapidum carpere gestit iter. 210
 Vix capiunt patuli populorum gaudia campi,
 haeret et in magnis densa cohors spatii.
 Angustum tantis illud specus esse catervis,
 haud dubium est, ampla fauce licet pateat.
 Stat sed iuxta aliud, quod tanta frequentia templum 215

204. *dicitur* A (ap. Obb. *ducitur* teste Ieepio) E H, *dulciter* Prag.

206. *Peligna et picens* Parrh. 207. Non bene post *habitor* com-
 mate disting. Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr.
 Heins. Cell.

208. *ianiculanus p. iamque nolanus* scribere nonnullos
 confuso locorum ordine refert Parrh., *iamque Bolanus* con. Cauch., nam
Nolanus est contra metrum.

210. *Pigneribus* Laur. aqu Weitz. Heins.
 Obb., *Pignoribus* a b m p ett.

211. *cap. populi populorum* u (non
 Laur.). 214. *Haut* Prag.; *dubiest* q. 215. *iuxta illud* I u; *Stat*
sed aliud quod frequentia templum mutilus vs. p.

215. *templum*] Cum nonnullis
 Const. Ruggerius (de Portuensi S.
 Hippolyti episcopi et martyris sede
 dissert. ab Ach. Ruschio ed. Romae
 1771. num. 18) *aliud hoc templum*
 S. Laurentii basilicam in agro Verano
 esse censet haud procul ab Hippolyti
 aedicula positam. Prudentii descriptio
 reapse in basilicam S. Laurentii (vid.
 II, 527, 551) post varios casus adhuc
 superstitem bene quadrat. Nam Liber
 Pontific. in Vita S. Silvestri I refert:
 „Constantinus Augustus fecit Basili-
 cam b. Laurentio Martyri via Tibur-
 tina in agram Veranum (sic), supra
 arænarium cryptae et usque ad corpus
 b. Laurentii Martyris, in qua fecit
 gradum ascensionis et descensionis:
 in quo loco construxit absidam et
 exornavit marmoribus porphyreticis,
 et desuper locum clausit de argento
 et cancellos ex argento purissimo or-
 navit — et ante ipsum locum in cry-
 pta posuit lucernam.“ *Aliud* igitur =
alius templum. Multi autem pro certo
 habent *aliud templum* illud eidem
 Hippolyto fuisse consecratum, vid.
 E. Platner, C. Buksen etc. Beschrei-
 bung der Stadt Rom Bd. III, Abthl. 2,
 p. 317: „Nun hatte ja nach seiner

[des Prudentius] sehr ausführlichen
 Beschreibung der hl. Hippolytus da-
 mals schon ausser einer Confession,
 die aber nur aus einem Altar an der
 Begräbnisstätte bestand, woran die
 Gläubigen communicirten, eine förm-
 liche Basilica mit Absis und Thron
 über derselben.“ Idem sentit Beller-
 mann. I. I. p. 11, 12: „Prudentius
 erwähnt dann noch, wie dieses Grab
 besonders bei der jährlichen Wieder-
 kehr des Todestages dieses Märtyrers
 von einer unzähligen Menge gläubiger
 Christen besucht werde, die aus allen
 Gegenden Italiens von Hetrurien und
 Picenum bis Capua und Nola hieher
 wallfahrten, um an der Gruft des hl.
 Hippolytus zu beten, und wie endlich
 die unterirdischen Räume nicht gross
 genug sind, um sie alle aufzunehmen,
 weshalb noch daneben eine Kirche
 über der Erde errichtet werden mus-
 ste, in welche nun ein Theil der Feier-
 lichkeit verlegt worden ist.“ Huic
 opinioni non adstipulor. Nullibi enim,
 quod scio, huius basilicae Hippolyto
 consecratae mentio fit, neque ullum
 eius vestigium per secula duravit.
 Qui de martyre narrat, nihil nisi
 dormitorium eius cognoscunt. Sic

- tunc adeat cultu nobile regifico,
 parietibus celsum sublimibus atque superba
 maiestate potens muneribusque opulens.
 Ordo columnarum geminus laquearia tecti
 220 sustinet auratis suppositus trabibus.
 Adduntur graciles tecto brevior recessus,
 qui laterum seriem iugiter exsinuent.
 At medios aperit tractus via latior alti
 culminis exurgens editiore apice.
 225 Fronte sub adversa gradibus sublime tribunal
 tollitur, antistes praedicat unde Deum.
 Plena laborantes aegre domus accipit undas
 artaque confertis aestuat in foribus,
 maternum pandens gremium, quo condat alumpnos
 230 ac foveat fetos accumulata sinus.
 Si bene conmemini, colit hunc pulcerrima Roma
 idibus Augusti mensis, ut ipsa vocat
 prisco more diem, quem te quoque, sancte magister,
 annua festa inter dinumerare velim.
 235 Crede, salutigeros feret hic venerantibus ortus
 lucis honoratae praemia restituens.
 Inter sollempnes Cypriani vel Chelidoni
 Eulaliaeque dies currat et iste tibi.
 Sic te pro populo, cuius tibi credita vita est,
 240 orantem Christus audiat omnipotens:
 sic tibi de pleno lupus excludatur ovili,
 agna nec ulla tuum capta gregem minuat.
 Sic me gramineo remanentem denique campo
 sedulus aegrotam pastor ovem referas.

216. *cultum* A. 221. *Adduntur* p. 222. *extenuent* p. Sich.
 II III, *exinuent* Sich. I, *exinient* Fabr., *eximient* Gis. ad oram ex mss.

223. *tractus violatior* q. 228. *consertis* b. 229. *Materna*
pandens gremio ceu A; *condit* Parrh.; *alumno* Sich. II III (non I).

230. *foetus* Prag. a supra pro div. lect. b (supra *l os*) m u Gis. ad oram.
foetis l a; *sinus* supra *l suos* a, *suos* u Gis. ad oram. 232. *ipse*
 l Rat.

235. *hic orantibus* u; *annos* Gis. ad oram. 237. *Chelidoni*
 a p Ald. Lugd. Gis. Amstr. Heins. Cham. Cell. Obb., *Chelidonii* Sich. I III
 Fabr. Chor. Poett., *Chelidonii* Sich. II, *Chelodoni* Weitz., *Celedoni* b m q
 Arev., *Celedonii* Laur. u. 238. *ista* R. 239. *tradita* Ald. Lugd.
 Sich. tres Chor. Poett. Amstr. 242. *rapta* coni. Barth.

Anastasius Bibl. in Hadriano I: „Simul et coemeterium B. Hippolyti martyris iuxta S. Laurentium, quod a priscis marcuerat temporibus, reno-

vavit.“ Mirum autem, quod inter tot almae Urbis ecclesias S. Hippolyti titulus adhuc restat nullus.

Sic, cum lacteolis caulas compleveris agnis,
raptus et ipse sacro sis comes Hippolyto.

245

XII. PASSIO PETRI ET PAULI APOSTOLORUM.

Plus solito coeunt ad gaudia: dic amice, quid sit?

Passio Petri et Pauli Apostolorum Amstr. Obb., *Incipit passio Apostolorum Petri et Pauli* Rat. b m Arev., *Passio beatorum apostolorum Petri et Pauli* a Ald. Lagd. Sich. tres Chor. Poett. Heins. Cell., *Passio Apostolorum Petri et Pauli* a Weitz., *Passio sanctorum Apostolorum Petri et Pauli* p u, *Hymnus XII in Petrum et Paulum Apostolos* q, *Petro et Paulo Apostolis* Gis. 1. *quid sic* Cell. ex coniectura Heinsii invitis codd.

XII. De Romano Petri apost. itinere ac morte cum scriptores inter se dissideant, in eadem re antiquitatem summo cum consensu de Paulo reliquisse pernotum est. Nam cum Petrum Romae cathedram possedisset et Nerone iubente a. 67 capite ad terram verso, pedibus autem in altum extensis crucifixum vulgo enarrant (cfr. Clem. Rom. Ep. ad Jac. 2: ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ἔφη [ὁ Πέτρος] . . . Κλήμεντα τοῦτον ἐπισκοπον ὑμῖν χειροτονῶ, ὃ τὴν ἐμὴν τῶν λόγων πιστεύω καθέδραν, Euseb. H. E. III, 1, VII, 2, chron. ad a. 68, Niceph. II, 36, Tertull. praescript. haer. 36, Lact. iust. IV, 21, mort. pers. 2, Hieron. chron. I, p. 169, A. Ruinoel. ad Acta Ap. proleg. p. XXIX, Marcil. ad Lucian. Philop. IX, p. 500 ed. Bip., Cellar. diss. acad. p. 619), non desunt, qui apostolorum principem in Aegypto obiisse et sepultum reliquerunt (vid. Epiphan. monach. et presbyt. p. 5 nostrae ed.). Prudentius duce vulgari opinione utriusque apostoli gloriam celebrat (12, 17, 27); differt autem cum August. serm. 28 et Arat. II, 12, Greg. Turon. de glor. mart. I, 29 ab aliis in hoc, quod non eodem die et anno, sed eodem quidem die utrumque passum esse integro anno interiecto (5) asserit. Atquin in re perquam ambigua nil adhuc certi definiri potest. Qui diligenter in ea versati sunt, hac illave praelibata opinione ducti rem non absque partium studio diiudicarunt. Idcirco in medio eam relinquendam censemus, dum solidiora argumenta ad litem componendam praesto erunt. Adeas tamen

Cortesi de romano itinere gestisq. princip. apost. I. I., P. F. Foggini de rom. Petri itin., epist. etc. Flor. 1741, Bellarmin. contrrov. de rom. pontif. II, 3, Hug. Einleitung II, p. 64, Tübinger (kathol.) theol. Quartal-schrift 1820, IV, p. 1 sqq., Baur. in d. Tübing. Zeitschrift für (protest.) Theologie 1831, IV, p. 162, Wiener biblisches Realwörterbuch II, p. 281 (ed. II). Diem 29 Iunii, quo utrumque apostolum subiisse martyrium traditio est, iam inde a sec. quarto vergente festum fuisse ex Prudentii carmine discimus, sicuti ex Maximi Turon. homilia p. 68, ed. Colon. 1678, Ambr. Serm. 68, August. I. I., Chrysost. hom. 167, Tom. V, Gavanti thesaur. sacr. rit. II, p. 230, Les vies des Saints IV, p. 892, Augusti die Feste der Christen III, p. 175. Pauli natalis die 30 Iunii festus celebratur. Eodem modo festum bipartitum a veteribus observatum, nonnulli opinantur. Cfr. Augusti I. I., Ughelli Ital. sacr. II, p. 1095. In ecclesia orientali Petri et Pauli natalem peculiari cultu sec. sexto celebratum colligimus ex Theodoro Lect. hist. eccl. L. II, 16: Φηστός τις τῶν τῆς συγκλήτου Ῥώμης, πρὸς Βασιλεῖα σταλὲς Ἀναστάσιον διὰ τινὰς χρείας πολιτικὰς, ἐλθὼν εἰς τὴν βασιλῆα τῶν κορυφαίων Ἀποστόλου Πέτρου καὶ Παύλου τὴν μνήμην σὺν πολλῇ τιμῇ καὶ σεβάσματι παρεκάλεσε γίνεσθαι ἐπιτελουμένης δὲ καὶ πρότερον πλὴν ἐξ αἰτήσεως Φηστου, πολλῶ πλέον ἡνέχθη τῆς τοιαύτης τὸ φαιδρὸν πανηγύρεως.

1. *gaudia*] Cfr. August. Serm.

Romam per omnem cursitant ovariantque:
festus apostolici nobis redit hic dies triumphi,
Pauli atque Petri nobilis cruore.

- 5 Unus utrumque dies, pleno tamen innovatus anno,
vidit superba morte laureatum.
Scit Tiberina palus, quae flumine lambitur propinquo,
binis dicatum caespitem tropaeis;
et crucis et gladli testis, quibus inrigans easdem
10 bis fluxit imber sanguinis per herbas.
Prima Petrum rapuit sententia legibus Neronis,
pendere iussum praeminente ligno.
Ille tamen veritus celsae decus aemulando mortis
ambire tanti gloriam magistri
15 exigit, ut pedibus mersum caput inprimant supinis,
quo spectet imum stipitem cerebro.
Figitur ergo manus subter, sola versus in cacumen:
hoc mente maior, quo minor figura.

6. mente Prag. 7. lambitur 1 A E O P 1 T Laur. α p u Fabr. Cell.
Arev. Obb. [Vid. Burm. ad Anthol. I, p. 489], *lambit ex* Davr., *lambitur*
supra *al: labitur* (sic) a, *lambitur* R α (pro div. lect.) b m q Ald. Lugd. Sich.
tres Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham.; *Scit Tiberina palus,*
qui flumine lambitur propinquo, Binis dicatum caespitem tropaeis casti-
gandum putat Heinsius, quia non palus lambitur sed caespes, ut infra 46.
Recte. 9. testes A E p; spectat testis ad Tiberim. 13. aemulan-
dae E W (in hoc supra) p, emulande q. 14. tangi E a (in hoc supra
al: tanti) q, tantam H. 15. versum Fabr. Gis. ad oram; *inprimat*
Ald. Lugd. 17. in exc. p. 18. quod minor Arev., nescio
an consulto.

298: *Debuimus tantorum Martyrum*
diem h. e. S. Apostolorum Petri et
Pauli maiore frequentia celebrare,
et: Laetus hodierno die propter
tantam festivitatem, sed aliquan-
tulum tristis, quia non video tan-
tum populum congregatum, quan-
tum congregari debuit in Natali
passionis Apostolorum.

5. pleno...anno] August. Serm.
28: *Currunt uterque ad palmam*
martyrii et uterque perveniunt ad
coronam non quidem eodem tem-
poris cursu, sed anni vertentis oc-
cursu, Arator. II, 12: Cum natura
dedit geminos, quos addidit ustris:
Non eadem tamen una dies annique
voluto Tempore sacravit repetitam
passio lucem.

7. palus] ager fluvio adiacens,
qui ob nimios imbres alluvionesque
frequenter stagnabat. Ea autem Pru-
dentii narratione excluditur traditio
ista, quae Petrum apostolum in lani-
culo passum vult, ubi nunc est eccle-
sia S. Petri in Montorio. Passionis
autem locus in planitie positus fuit.
Cfr. E. Platner, C. Bunsen etc. Be-
schreibung der Stadt Rom Bd. III,
Abthl. 3, p. 619.

8. binis...tropaeis] duplices victo-
riosa morte, cfr. Ign. martyr. 24
(PP. Apost. opp. nostrae ed. p. 364)
πρότερόν τε ἡνίκα δέσμιος ἔξ' ἀντι-
οχέας ὁ μάρτυς εἰς Πάμην κατήγε-
το, καὶ νῦν, ὅτε μετὰ λαμπρῶν τῶν
τροπαίων ἐκείθεν ἀνεκομίζετο κτλ.

Noverat ex humili caelum citius solere adiri,
 deiecit ora spiritum daturus. 20
 Ut teres orbis iter flexi rota percucurrit anni
 diemque eundem sol reduxit ortus,
 evomit in iugulum Pauli Nero fervidum furorem,
 iubet ferri gentium magistrum.
 Ipse prius sibimet finem cito dixerat futurum: 25
 „Ad Christum eundum est, iam resolvor“ inquit.
 Nec mora: protrahitur, paenae datur, inmolatur ense:
 non hora vatem, non dies sefellit.
 Dividit ossa duum Thybris sacer ex utraque ripa,
 inter sacrata dum fluit sepulcra. 30
 Dextra Petrum regio tectis tenet aureis receptum
 canens oliva murmurans fluente:
 namque supercillo saxi liquor ortus excitavit
 fontem perennem chrismatis feracem.

20. *Defecit* 1 q; *hora* Sich. tres Amstr. 21. *Ut veteres* q; *retro*
 O (pro div. script.) R T Prag. Rat. b m (in quo *retro*) q Parrh. Weitz.
 23. *cruorem supra furorem* a. 24. *Iubet et ferri* u. 25. *cato*
 cum gl. supra *sapiens* p. cito Prag. inepte. 26. *Post iam commate*
 disting Parrh. 27. *Nec mora protrahitur=paenae datur* disting. u.
 28. *Non hora autem non* a. 31. *perceptum* Prag. 32. *Ca-*
nans 1 m; *olivo* R Prag. b q Weitz., *oliva et* Ald. Lugd. Chor. Poett.
 Amstr., *oliva* Rat. cum cett., unde Arev. in nota corrigendus.
 33. *lamque* p. 34. *Fontem* A P a u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr.
 Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell. Teol. Obb. [Cfr. Burm. ad Anthol. II, p. 658.
 Beschreibung der Stadt Rom von Platner, Bunsen etc. Tom. II, p. 82], *Frontem*
 R T Prag. Rat. T2rr. α b m Weitz. Heins. Arev., *Frontem* p q.

26. Rom. 8, 22, II. Tim. 4, 6,
 Philipp. 1, 23.

27. *inmolatur ense*] In valle quadam (ad aquas Salvias, nunc alle Tre Fontane) fere tria milia passuum ab Urbe id evenisse eo loco, ubi ignoto quidem sed remoto tempore ecclesia aedificata fuit et Paulo apostolo dedicata, traditio est. Cfr. Westphal. die Römische Campagne p. 12, E. Platner, C. Bunsen etc. Beschreibung der Stadt Rom Bd. III, Abthl. 1, p. 460.

29. *Dividit ossa* sqq.] Locus ab interpp. immerito sollicitatus; non enim ambigua Prudentii descriptio. Tiberis quippe duorum martyrum sepulchris intermedius: In ripa eius

dextra tropaeum Petri, Pauli in sinistra. Cfr. Marangoni l. l. p. 206 sq. Sensum vv. 33...36 Obbarius definit: „Ex scaturiginibus oritur fons perennis unctionis plenus.“ „Denn aus der Spitze des Felsens entsprungenes Gewässer hat erzeugt Den Quell, der stetig strömet, Weihe schwanger. letzo rollt durch kostbar Gestein er dahin, den Abhang feuchtend, Bis er im Becken wogt, das grünlich spiegelt“ eleganter vertit Bunsen l. l. Baptisterium veteris Vaticanae basilicae heic describi (Baron. I, p. 863) persuasum mihi habeo; fontem ante ecclesiam exstructum (Paullin. p. 33), quo ora manusque Christiani, priusquam illam intrarent, lavare solebant, Obb. intelligi mavult.

- 35 Nunc pretiosa ruit per marmora lubricatque clivum,
donec virenti fluctuet colymbo.
Interior tumuli pars est, ubi lapsibus sonoris
stagnum nivali volvitur profundo.
Omnicolor vitreas pictura superne tingit undas,
40 musci relucent et virescit aurum.
Cyaneusque latex umbram trahit imminentis ostri:
credas moveri fluctibus lacunar.
Pastor oves alit ipse illic gelidi rigore fontis,
videt sitire quas fluenta Christi.
45 Parte alia titulum Pauli via servat Ostiensis,
qua stringit amnis caespitem sinistrum.
Regia pompa loci est, princeps bonus has sacravit arces

35. *Tunc* p; *marmura* b, *murmura* 1 m Ald. Lugd.; *rubricatque* u; *clivo* O. 36. *virenti* p; *colymbo* A R Laur. Prag. 2 a a b m q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *corymba* E T 1 a Gis. ad oram. 38. *nivale* H Prag. Rat. 1 m Parrb. 39. *superba* Cauch.; *tinguit* a m q. 44. *Vidit* E Laur. a a u (non q) Ald. Lugd.; *quas sitire* inv. R. 45. *Pauli titulum* inv. Ald. Lugd. 47. *Regi* 1 a; *hac* E, *his* 1 a; *artes* a.

43. *Pastor*] *Petrus* Iso. Fortassis rectius *Christus*, qui inter baptisterii picturas et musiva opera in saxi supercilio stans cernebatur, e quo scaturiebant aquae: fideles autem saepissime oves effigiebantur, quae sitientes ad eum adeurrunt.

45. *titulum*] communis significatio est inscriptio sepulcralis, ut V, 392, XI, 3. Haud raro etiam monumentum sepulchro superpositum ipsamque ecclesiam martyris notat. Eundem dicendi modum adhuc servat Romana Curia in titulis, quos Cardinalibus recenter creatis adsignat.

47. *princeps bonus*] *Constantinus* Iso. Is quidem veterem Pauli titulum sacravit. Theodosius autem Sallustio praef. Urbi praecepit, ut basilicam regia munificentia erigendam curaret. Itaque Constantini aedificio demolito novum surrexit. Tenor memorabilis istius rescripti hic est: „Valentinianus, Theodosius et Arcadius AAA. Sallustio Urbis Praefecto. Desiderantibus nobis contemplatione venerationis, antiquitus iam sacratam basilicam Pauli Apostoli pro sanctimonia religionis ornare, pro quantitate conventus am-

plificare, et pro studio devotionis attollere: gratum fuit tuae sublimitatis officium, quod ad inspicenda universa, ut res exigebat, detulisti, et omnem situm locorumque faciem sermonis congrui diligentia nostrae serenitatis auribus intimasti. Instructiones enim nos iubere decuit, quae iubenda sunt. Quare participato examine cum venerabili sacerdote, intimatisque omoibus, et magnificentissimo ordini et Christiano populo, quae iubemus; sublimitas tua rem diligentiori tractatu et plena rerum inspectione discutiat; ac si placuerit tam populo quam Senatui, iter vetus, quod basilicae praeterit dorsum, quodque ripae Tiberis amnis adiacet, innovari, ut praesens via spatio futuri operis applicetur: eatenus per architectos futurae basilicae dirige formam, quatenus se planicies extractioni amica protulerit, ne ulla inaequalitas splendorem fabricae amplificentioris sublimet. Sic quidem in omnium moenium facie decor summus est, quem servari oportere, prima statim fronte magnarum aedificationum demonstret intentio.“ Cfr. Baron. ad a. 386, num. 40. Idem inscriptio confirmat cubitalibus

lusitque magnis ambitum talentis.
 Bracteolas trabibus sublevit, ut omnis aurulenta
 lux esset intus, ceu iubar sub ortu. 50
 Subdidit et Parias fulvis laquearibus columpnas,
 distinguit illic quas quaternus ordo:
 tum camuros hyalo insigni varie cucurrit arcus,
 sic prata vernis floribus renident.
 Ecce duas fidei summo Patre conferente dotes, 55
 urbi colendas quas dedit togatae.
 Adspice, per bifidas plebs Romula funditur plateas,
 lux in duobus fervet una festis.
 Nos ad utrumque tamen gressu properemus incitato,
 et his et illis perfruamur hymnis, 60
 ibimus ulterius, qua fert via pontis Hadriani,

48. *Elusitque* a, forte *Clusitque* ut scriptum est in nummo illo Neronis cum effigie templi Iani quadrifrontis: Clusit Pace P. R Ubique Parta Ianum, *Clusitque* Fabr. Gis. Amstr. 49. *Brateolas* a b m q, *Bratteolas* p u Weitz., *brateas* corr. *bratteas* a; *supplevit* R W Prag. Rat. b q, *suplevit* a, *subplevit* m; *aurulenta* u Ald. Lugd. 51. *pariat* 1 a; *columpnis* 1 a. 53. *Tunc* p; *camyros* W a b 1 m Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr., *cameros* H 2 m, *camiros* Prag. Rat. a p q u; *insigni varie* p, *insignauarie* q, *insigni variae* Ald. Lugd.; *percucurit* Rat. m, *recurvat* con. Cauch. 54. *renitent* Prag. q. 55. *donas* A. 57. *funditus* Ald. Lugd. 59. *properemus gressu incitato* R. 60. *Et exc.* Prag. b m, *E his* Lugd.; *Istis et illis* u; *perfruamur* E. 61. *Ibi honus ulterius* q.

litteris in arcu basilicae S. Pauli maiori superstes: *Theodosius cepit, perfecit Onorius aulam Doctoris mundi sacram corpore Pauli. Placidiae pia mens operis decus homine paterni Gaudet Pontificis studio splendere Leonis.* Vid. Nicolai Della Basilica di S. Paolo Roma 1815, Westphal. die röm. Campagne p. 3.

53. *camyros* sqq.] „Quaeritur autem, quid sit *camyros hyalo* v. 53. Adnotat enim Gis.: Num vitreas fenestras intellegit, quae fornicatis arcibus includi solent, an potius arcus illos *camyros* columpnis Pariis innixos vitreo colore seu lumine fuisse perfusos? Sed *camyros* legendum esse teste Heinsio iam Salmas. vidit, ita ut sensus sit: Per totum templum arcus concameratus vitro viridi insignis porrigitur, quem qui adspiciunt cum pratis floribus viridibus nitenti-

bus comparant. *Camurus* enim, ut ait Macrobi. Sat. VI, 4, *peregrinum verbum est, i. e. in se rediens*: similiter Fest. p. 34 ed. Lind., et *hyalum* [ὑαλός] vitrum viride significari e Virg. Georg. IV, 334, Auson. Mos. 418 apparet.“ *Obb.* Qui post conflagrationem (a. 1823) basilicae S. Pauli etiamnum muri cum ornamentis intacti perstant, picturas atque musiva opera a poeta heic esse delineata satis superque demonstrant. Simili modo omnes fere veterum basilicae exornatae erant. *Obbarii* autem et aliorum explicatio in senioris temporis aedificiorum ornatus cadit.

61. *pontis Hadriani*] pontis Aelii, nunc ponte di sant' Angelo. Cell. et *Obb.* insigniter lapsi sunt, cum ille scribat: „Pons Aelius: ubi Paulum apostolum tradunt sepultum esse, in via Ostiensi,“ hic: „erat in viae Ostiensis parte sinistra.“ Scribe sal-

laevam deinde fluminis petemus.
 Transtiberina prius solvit sacra pervigil sacerdos,
 mox huc recurrit duplicatque vota.
 65 Haec didicisse sat est Romae tibi: tu domum reversus,
 diem bifestum sic colas memento.

XIII. PASSIO BEATI CYPRIANI MARTYRIS.

Punica terra tulit, quo splendeat omne, quidquid usquam est:
 inde domo Cyprianum, sed decus orbis et magistrum.
 Est proprius patriae martyr, sed amore et ore noster:
 incubat in Libya sanguis, sed ubique lingua pollet,

64. *Mox hic* Ald. Lagd.
 tres Chor. Poett. Amstr.

66. *bis festum* Ald. Lugd. Parrh. Sich.

Passio sancti Cypriani Rat. a b m, *Passio beati Cypriani martyris* a Heins., *Passio sancti Cypriani martyris* p u Arev., *Hymnus XIII in B B Cyprianum* q. 1. *splendea* (sic) b. 3. om A; *propriae* u; *sed ubique amore et ore* \overline{nr} R.

tem in *dextra*. Sed ponti Aelio nil loci est, ubi illi credunt. Est enim intra Urbem, via Ostiensis cum basilica S. Pauli extra muros. Cfr. E. Platner, C. Bunsen etc. Beschreibung der Stadt Rom Bd. II, Abthl. 1, p. 422, Westphal. l. l. p. 3.

XIII. Quae apud PP. Eccl. (August. serm. 311, Hieron. vir. illustr. 67, de script. eccles. I, p. 187, Lact. Div. Inst. V, 1) de Cypriano pluribus enarrata occurrunt, Prud. paucis eadem adumbrat. Thascius Caecilius Cyprianus igitur Carthaginiensis (88, 1, 4, IV, 18) praeclara litterarum monumenta condidit (7, 8), episcopus electus (33), Valeriano et Gallieno Imp. (35, 54) catenis nexus ob Christi militiam, haud ita multo post ense inmolatur (94). Magicis artibus eum studuisse, antequam Christi fidem amplecteretur, Gregor. Naz. et Prud. auctores sunt. Idne potius cadat in Cyprianum Antiochenum, qui inter persecutionem a Diocletiano ordinatam Nicomediae periit (cfr. Phot. bibl. 184, Fabric. bibl. Lat. med. et inf. aetat. I, p. 444), an in alium quendam eiusdem nominis affirmare non auserim. Ex Prudentii carminis v.

103 colligitur, diem natalem Cypriani iam sub finem sec. IV non in Africa solum, sed etiam per Galliam, Britanniam, Italiam, Hispaniam fuisse celebratum. Alii mens. Septembr. diem 14, alii 16 ei festum dedicarunt. Cfr. Procop. de bell. Vand. I, 21, Gregor. M. ep. XII, 30, Baron. Annal. ad a. 256, Mabillon. Annal. III, p. 413, Tillemont. mém. ecclésiastiq. IV, p. 186, 198, Les vies des Saints VI, p. 200, Maran. Vit. Cypr., Cypr. opp. ed. Pamel. Antw. 1568, Neander. Kirchengeschichte I, 1, p. 210 - 217. De gemina autem basilica haud procul a Carthagine Cypriano martyri sacra, quarum altera, cui corpus creditum fuit, *Mappalia* nuncupata, vid. August. l. l.

3. *amore et ore*] „Hispanum vocat, quia in Hispania peculiaris est memoria S. Cypriani ob celeberrimam epistolam ad Legionem, Asturicam et Emeritam. Ecclesia et sedes episcopalis Legionensis titulo S. Mariae et S. Cypriani iam olim erat insignita. Cfr. Risc. Hisp. sacr. XXXIV, p. 59. In officio Mozarabico celebratur etiam festum S. Cypriani, sed alius recitatur hymnus ab hoc Prudentii diversus.“ *Arev.*

sola superstes agit de corpore, sola obire nescit. 5
Dum genus esse hominum Christus sinet et vigere mundum,
dum liber ullus erit, dum scrinia sacra litterarum,
te leget omnis amans Christum, tua, Cypriane, discet.
Spiritus ille Dei, qui fluxerat auctor in prophetas,
fontibus eloquii te caelitus actus inrigavit. 10
O nive candidius linguae genus, o novum saporem,
ut liquor ambrosius cor mitigat, inbuit palatum,
sedem animae penetrat, mentem fovet et pererrat artus:
sic Deus interius sentitur et inditur medullis.
Unde bonum subitum terris dederis, Pater, revela. 15
Deerat apostolicis scriptis opulentus executor:
eligitur locuples facundia, quae doceret orbem,
quaeque voluminibus Pauli famulata disputaret,
quo mage cruda hominum praecordia perpolitata nossent
sive timoris opus seu mystica vel profunda Christi. 20
Unus erat iuvenum doctissimus artibus sinistris,
fraude pudicitiam perfringere, nil sacrum putare:
saepe etiam magicum cantamen inire per sepulcra,
quo geniale tori ius solveret aestuante nupta.
Luxuriae rabiem tantae cohibet repente Christus, 25
discutit et tenebras de pectore pellit et furorem:
inplet amore sui, dat credere, dat pudere facti.
Iamque figura alia est, quam quae fuit, oris et nitoris:
exuitur tenui vultus cute, transit in severam:
deflua caesaries conpescitur ad breves capillos. 30
Ipse modesta loqui, spem quaerere, regulam tenere,

5. *Illā superstes* E H P W (supra) Altin. uterque Boh. (non Laur. Rat.)
α a p. 6. *sinit* W; ac b m, om. et Rat.; *mundo* cod. Cauch.
7. *scripturarum supra t litterarum* b. 8. *legit* Rat. b m. 9. *pro-*
pheta Ald. Lugd. 10. *auctus* H Ald. Lugd. 12. *O p. Ut* 1 APT
Altin. u Ald. Lugd., *Quo* con. Heins.; *inrigat palatum* B W (supra alt.)
cod. Cauch. T2rr. Rat. b m q. 16. *opulenter* W supra alt. 17. *ur-*
bem 1 a. 21. *ditissimus* 1 m. 22. *perstringere* Laur. α, quod
malim. 23. *contamen* b, *catamen* 1 m, *carmen* p. 24. *genia lo*
et ori A (*geniale tori* in marg. man. sec. notante leepio), *genitale tori* Prag.
Rat. u Lugd.; *iussu lueret* q Ald. Lugd. 29. *severam* A N 2 R Laur.
α a p q u Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Heins. Cell. Arev. Obb., *severum*
1 R Rat. b m Fabr. Gis. Weitz. Amstr., *severa* O.

16. *executor*] *tractator* Mar., *Sacerdos et assertor sapientissimi*
adsertor gl. b, cfr. infra 101 et *Dei.*
Barth. Adv. XLI, 20. Ignatius Anti-
ochen. in Heronis laude (nostr. PP.
Apost. ed. Prolegg. p. XXI) est: 25. *Luxuriae rabiem*] Cfr. praef.
in Prud. opp. 11 *Luxus petulans.*

- vivere iustitiam Christi, penetrare dogma nostrum.
His igitur meritis dignissimus usque episcopale
provehitur solium doctor, capit et sedile summum.
- 35 Valerianus opum princeps erat atque Gallienus :
constituere simul paenam capitis Deum fatenti.
Milia terrigenum spurcissima iusserant sacrari :
contra animos populi doctor Cyprianus incitabat,
ne quis ab egregiae virtutis honore discreparet,
40 neu fidei pretium quis sumere degener timeret :
esse levem cruciatum, si modo conferas futura,
quae Deus ipse viris intermina fortibus spopondit :
merce doloris emi spem luminis et diem perennem,
omne malum volucri cum tempore transvolare cursim.
- 45 Nil grave, quod peragi finis facit et quiete donat,
se fore principium pulerae necis et ducem cruoris,
seque caput gladio submittere, sanguinem dicare :
qui sociare animam Christo velit, ut comes sequatur.
His ubi corda virum Christo calefacta praeparavit,
50 ducitur ante alios proconsule perfurente vinctus.

32. *Vivere iustitiam* A H 2 α Heins. Cell. Arev. Obb., *Bibere iustitiam* T [bibere idem esse puto ac vivere modo tamen scribendi diverso, ut est in illa Catacumbarum inscriptione Musei Vaticani: *Bibas in Deo*. Cfr. supra V, 538], *Iustitiam bibere* Gis., *Iustitiam imbibere* con. Heins., *Ubere iustitiam bibere Christi* E, *Vivere iustitia* O R Altin. Cauch. Prag. T3rr. a b m p u Ald. Lugd., *Vivere iustitiae* Rat. q Sich. tres Fabr. Gis. ad oram Weitz. Chor. Poett. Amstr., *Videre iustitiam* 1 α, sed cfr. C. II, 33. Cic. pro Sext. XIX, 43. Baur. ad Sanct. Minerv. I, p. 415, 40; et penetrare Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell. Obb., omisi et cum A R Laur. α a b m p q u Weitz. Heins. Arev., penetrabat 2 R; nostrorum B.

33. *dign. mer. usque ad ep. R.* 34. *rapit u.* 35. *Galienus u* Ald. Lugd. 36. *poena* Ald. Lugd. Sich. tres; *capiti* R Prag. Rat. (cum gl omni) b m Weitz. (non P), *capta penam p. paenam capitis* q. 40. *qui* q Ald. Lugd. 41. *conferat* R Prag. Rat. b m q Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. 44. *cum om.* Ald. Lugd. Sich. tres, *volucri dat tempore emend.* Ald., *volucri nam tempore* Amstr.; *cursum* A. 45. *quietem* B R W Prag. Rat. 1 α b m q metro obnidente. 46. *Sed q; furoris* W (supra cruoris) Rat. pro div. script. m (pro div. lect. ad oram) q Iso. 47. *Seque gladio caput* Teol. mendose; *sanguine* Prag. 48. *Quis* Ald. Lugd. 49. *Is* P b p, *Lis* ad oram t His a; *calefacto* Sich. II III (non I) perperam. 50. *ante oculos* Laur. u.

32. *vivere iustitiam Christi*] Christi evangelium fide ac moribus exprimere, cfr. C. II, 33 *severum vivitur*, Cic. Fam. XIII, 25 *Studia illa nostra, quibus antea delectabamur, etiam nunc vivimus*

37. *sacrari*] Cfr. X, 750, 912.

50. *proconsule*] „Baron. l. l. tunc Paternum Procos. fuisse in Africa probat tum ex Pontii diac. exilii comitis testimonio, tum etiam ex Aetis ipsis a notariis diligenter exceptis. Ado [ad a. 258] vero scribit Galerium Max. Procos. iussu Aspasii Paterni

Antra latent Tyriae Carthaginis altius reposita,
 conscia tartariae caliginis, abdicata soli:
 clausus in his specubus sanctus Cyprianus et catena
 nexus utramque manum nomen Patris invocat supremi:
 „Omnipotens genitor Christi Deus et creator orbis, 55
 „Christe parens hominis, quem diligis et vetas perire:
 „ille ego, vipereis quem tu bonus oblitum venenis,
 „criminibus variis tinctum miseratus abluisti,
 „iamque tuum fieri mandas, fio Cyprianus alter,
 „et novus ex veteri, nec iam reus aut nocens, ut ante. 60
 „Si luteum facili charismate pectus expiasti,
 „vise libens tenebris ergastula caeca dissipatis:
 „eripe corporeo de carcere vinculisque mundi
 „hanc animam: liceat fuso tibi sanguine innolari,
 „ne qua ferum reprimat clementia iudicem, tyranni 65
 „neu sciat invidia mitescere, gloriam negare.
 „Da quoque, ne quis iners sit de grege, quem tuum regebam,
 „ne cadat inpatiens paenae titubetve quis tuorum,
 „incolumem ut numerum reddam tibi debitumque solvam.“
 Vocibus his Dominum permoverat: influebat inde 70
 spiritus in populum Carthaginis, auctor acrioris
 ingenii, stimulis ut pectora subditis calerent
 ad decus egregium discrimine sanguinis petendum,

51. *Ante latent q; altius supra abditis a, abditis* Laur. Prag. Rat. 1 α b p q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. (non B E P) Chor. Poett.

52. *abditā a b, in illo supra negata abdicata.* 54. *utraq̃ manu* B W Prag. Rat. b 1 m Sich. tres Amstr. Cell. Teol.; *inocat superni R, invocat summi 1 α, invocabat summi* Prag. Rat. b m, hic ad oram *l̄ supremi*.

55. *Christe* W b m, *Christus* Weitz. cum B; *decus 1 E W* (supra) a p Ald. Lugd. Sich. tres Gis. (ad oram) Chor. Poett. Amstr., *deceat q.* 57. *Ille ergo* Sich. tres; *quae tu* Ald. Lugd. 59. *tuus* Teol. male; *fit Cyprianus* Prag. 60. *At a q* Ald. Lugd. (non Laur.). 61. *carismate* Rat., *chrismate b; corpus A O P R W* (supra) T3rr. α p (non Laur.).

63. *corpus de a, carcereo de corpore* transp. Prag.; *que* om. A. 64. *Nunc animam q.* 65. *deprim. R.* 68. *Ne A Laur. α a b* m p q u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev., *Neu O R T3rr.* Heins. Cham. Obb.; *titubetne quis A* (ap. Obb.) B E P, *titubet nequis A* (notante leepio) Rat. a m (in hoc supra *l̄ ue*) p q coni. Arev., *titubetque ne quis H, titubetque quis* Laur. u Ald. Lugd. 69. *Incolumem b.* 73. *At 2 A E H 1 a.*

cos. primo amandasse S. Cyprianum in civitatem Corubitanam, deinde capite multasse in agro Sexti, ubi Procos. pro reparanda sanitate degabat.“ Cham.

61. *charismate*] prima contra

legem producta ut in lemmate A. 11, S. II, 1046.

64. *animam*] Barth. Adv. XLI, 20 coll. Virg. Aen. I, 98, III, 654, IV, 652 *hanc animam... est sponte offerentis magnanima vox.*

- non trepidare docens, nec cedere, nec dolore vinci,
 75 laudis amore rapi, Christum sapere et fidem tueri.
 Fama refert, foveam campi in medio patere iussam,
 calce vaporifera summos prope margines refertam :
 saxa recocta vomunt ignem niveusque pulvis ardet,
 urere tacta potens et mortifer ex odore flatus.
 80 Adpositam memorant aram fovea stetisse summa
 lege sub hac, salis aut micam lecur aut suis litarent
 Christicolae, aut mediae sponte inruerent in ima fossae.
 Prosiluere alacres cursu rapido simul trecenti;
 gurgite pulvereo mersos liquor aridus voravit,
 85 praecipitemque globum fundo tenus implicavit imo.
 Corpora candor habet, candor vehit ad superna mentes,
 candida Massa dehinc dici meruit per omne seclum.
 Laetior interea iam Thascius ob diem suorum
 sistitur indomiti proconsulis eminus furori.
 90 Edere iussus erat, quid viveret: „Unicultor“ inquit

77. *vaporiferam* u. 78. *ignis ardet* R, *pulvis exit* vetus cod. in ed. Weitziana ap. Reggium et Gis. ad oram (non A). 80. *stitisse* E, *edisse* p. 81. *salis ut* 2 Rat.; *aut suis* A E a b m p q u Fabr. Gis. Heins. Arev. Obb., *et suis* 2 A (notante leepio) R *heic et iecur suis asserente* leepio Laur. a Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr. Cell.; *late-*
rent A. 82. *medię corruerent* supra *ē sponte irruerent* m, *mediae sponte*
ruerent Ald. Lugd. 83. *Prosiluere* u. 86. *ardor vetat superna*
E, vehat H, *venit* Prag. (supra *ē vehit*) 1 Rat. b m (*heic ē vehit* supra); ad
 om. 1 a; *mentis* Prag. b m (*hic supra ē mentes*) q. 87. *Spurium hunc*
versum credit Barth. l. l. 88. *thacius* 1 α, *tascius* a, *tacius* p, *tatius*
 q; *tassius* u; *ob fidem* con. Cauch. 90. *Edere iussus erat, quid vive-*
ret. „Unicultor“ inquit A E P T (in quo quidem *Tradere*) α a p q Gis Weitz.
 Heins. Cell. Arev. Obb., *Dogmatis atque loci iussus genus* [erat dicere 2 R]

79. *Ex hoc odore videlicet calcis mortuus est Adrianus imperator* gl. a.

87. *candida Massa* „Quod cum sese in fornacem calcariam ipsis praeparatam, nisi lovi thus incenderent, impellente divino Spiritu coniecissent, ex cineribus eorum calci permixtis una candida massa conflata fuit. Baron. Ann. 261. . . . Uticae autem praecipue agebatur horum sollempnitas atque ea de causa S. August. serm. 115 massam candidam Uticensem dictam esse refert. Idem S. Aug. in tract. in Psalm. 49: *Audite martyrum numerositatem solo in proximo, quae dicitur Massa candida.*“ Cham.

88. *Thascius* Martyris Ep. 66 inscribitur: *Cyprianus, qui et Thascius, Florentio, cui et Papiano, fratri salutem.* Ethnicus autem erat *Thasetus Cyprianus*, Christianos *Thascius Caecilius Cyprianus* Caecilii presbyteri, qui eum ad fidem perduxerat i. e. ex idolorum servitute ad spiritus libertatem, uti servus patroni nomine sibi adiuncto. Vid. Pontii vit. Cypr. l. Pamel. ad Epist. 66, Maran. in praefat. ad ed. Paris. a. 1726, Dodwelli dissert. Cyprianic. (Oxon. 1684) p. 12, Baehr. Geschichte der Röm. Lit. Supplement-Ed. II. p. 51.

„trado salutiferi mysteria consecrata Christi.“
 Ille sub haec: „Satis est iam criminis, ipse confitetur
 „Thascius, ipse Iovis fulmen negat, expedite ferrum,
 „carnifices; gladio paenam luat hostis idolorum.“
 Ille Deo meritas grates agit et canit triumphans. 95
 Flevit obire virum maesta Africa, quo docente facta est
 cultior, eloquio cuius sibi docta gloriatur,
 mox tumultum lacrimans struxit cineresque consecravit.
 Desine flere bonum tantum, tenet ille regna caeli,
 nec minus involitat terris, nec ab hoc recedit orbe, 100
 disserit, eloquitur, tractat, docet, instruit, prophetat.
 Nec Libyae populos tantum regit, exit usque in ortum
 solis et usque obitum; Gallos fovet, inbuit Britannos,
 praesidet Hesperiae, Christum serit ultimis Hiberis.
 Denique doctor humi est, idem quoque martyr in supernis, 105
 instruit hic homines, illinc pia dona dat patronus.

XIV. PASSIO AGNETIS VIRGINIS.

Agnes sepulcrum est Romulea in domo
 fortis puellae, martyris inclitae.

Christianus inquit B R W Altin. (in quo etiam versus alter extat ut in Rat. ad oram, sed heic man. rec.) Rat. b m Sich. tres Gis. l Fabr. Chor. Poett. Amstr., *Dogmatis atque loci iussus genus edere Christianus inquit* H Ald. Lugd., *Dogmatis atque loci genus aedere: christianus inquit* Laur. u.

91. *Trado* A T a Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Obb., *Trader* (sic) p, *Servo* Laur. b m q u Fabr. Gis. Weitz. Heins. Cell. Arev.

92. *Sat, ait, iam criminis* vet. cod. in ed. Weitziana ap. Reggium; *ille confitetur* q. 93. *Tascius* a, *Tacius* p, *Tatius* q, *Tassius* u.

94. *Carnifices* R Laur. a a b m q u Ald. Lugd. Weitz. Heins. Cell. Arev., *Carnificis* A B E P p Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Obb. interpunctione sublata. 96. *obire* a b m Sich. tres Fabr. Gis. Weitz.

Chor. Poett. Amstr. Arev., *abire* A E P R scripti Heins. Laur. a (in quo *abirae*) p (in quo *abre*) q u Ald. Lugd. Heins. Cham. Cell. Obb.; *ducente* q. 97. *dogma* supra *t docta* W m, *dogma* Prag. Rat. b Weitz.

99. *boni* con. Heins.; *illa* A. 102. *exitusque* a q Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. 106. *illic* u Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett.; *patronis* a.

Passio Agnetis Virginis A Amstr. Obb., *Passio Agnes* R T, *Incipit passio sanctae Agnetis virginis* Rat. b m, *Incipit passio Agnes* Ambr. a, *Passio sanctae Agnetis virginis* a p Arev., *Hymnus XIV in B. Agnet* (reliqua a biblioepa abscisa) q, *Passio Sanctę Virginis Agnes* u. 1. *Agnes* R T Laur. a b m p u Ald. Lugd. Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb., *Agnae* O a Heins. (sed in notis mavult hic loci secundum Graecum, quo et castitas martyris designetur) Cham. Cell., *Agnen* A 2 E 2 q. *Agnem* i q, *Agnis* Gis.; *est* om. Laur. u; *Romuli* Ald. Lugd.

104. *Hesperiae... Hiberis*] Virg. XIV. *Agnes martyris Acta* apud Aen. I, 530, Hor. Od. I, 36, 4. Ambr. (serm. 98, de virgin. I, 1, II,

5 **Conspectu in ipso condita turrium**
 servat salutem virgo Quiritium,
 nec non et ipsos protegit advenas
 puro ac fideli pectore supplices.
 Duplex corona est praestita martyri:
 intactum ab omni crimine virginal,
 mortis deinde gloria liberae.
 10 **Aiunt iugali vix habilem toro**

3. *splendida turrium* Laur. a. 9. *dein* p. 10. *habitam*
 supra *t lem t aptam* Rat., in quo haud raro variae lectioni glossa miscetur,
habilem b, *habitam* supra *t habilem* m.

4) et Prud. (cfr. Les vies des Saints II, p. XXXI: Personne n'en a rapporté plus des faits historiques que le poète Prud.) parum genuina nobis superesse, primo percipitur obtutu. Interpolationem eorum temporis de-cursu auctam, Aurea Legenda et Mar-tyrologia Romano non excepto testes sunt. Martyris, quae a. 304 aut 310 palmam adepta videtur, gloriam iam pridem in ecclesia celebratam ex testimoniis ap. Ambrosium (ad Psalm. 104), Augustinum (serm. 100), Hiero-nymum, Damasum, Sulpit. Sev. (dia-log. II, 14), et alios obviis permultis liquet. Prudentium imitati sunt Al-phanus (sec. XI) et Hildebertus (sec. XII), cfr. Barth. Adv. XXXI, 13, Leyser. hist. poet. med. aevi, p. 387. Dies eius natalis 21. Ian. celebratur, cfr. Martyrol. ad h. d., Mabillon. It. Ital. p. 83 sqq., Tillemont. mémoires ecclésiastiq. IV, p. 624, Les vies des Saints II, p. 277.

3. *Conspectu in ipso*] Agnes coemeterium et ecclesia, unde Romae turres et palatia, seu potius moenia turrita conspiciuntur, plus mille pas-sus extra Urbem invenitur ad viae Nomentanae sinistram. Liber Pontif. in vita Sylvestri I. Constantinum, precibus filiae Constantiae seu Con-stantinae motum, in honorem Agnes virginis eam aedificasse tradit. Sed inscriptio, cuius Damasum auctorem putant, in ecclesia etiamnunc asser-vata piam quidem feminam Constan-tinae nomine dicit aedes exstruendas curasse, neque imperatoris filiae men-

tionem facit. Est autem haec: *Con-stantina Deum venerans Christoque dicata, Omnibus impensis devota mente paratis, Numine divino mul-tum Christoque iuvante, Sacrauit templum victricis virginis Agnes; Templorum quod vincit opus, ter-renaque cuncta, Aurea nam rutilant summi fastigia tecti, Nomen enim Christi celebratur sedibus istis, Tartaream solus potuit qui vincere mortem Inuectus caelo, solusque inferre triumphum, Nomen adhuc referens et corpus et omnia membra A mortis tenebris, et caeca nocte levata, Dignum Agnes munus mar-tyr, devotaque Christo Ex opibus nostris per saecula cuncta tenebris, O felix virgo memorandi nominis Agnes. Altera Agnes ecclesia visitur in circo agonali (Piazza Navona), quae locus lupanaris (25) fuisse cre-ditur. Anastasius in vita Leonis III. de ea refert: *In Oratorio S. Agne-tis, quod ponitur in Monasterio. quod appellatur duo Furna, fecit Canistrum ex argento pensantem libras* etc. Denominatio *Ecclesia S. Agnetis in Agonis* et *de Cryptis Agonis* senioris temporis est. — *con-dita*] i. e. sepulta. Cfr. Westphal. I. I. die röm. Campagne, E. Platner. C. Bunsen. etc. Beschreibung d. Stadt Rom. Bd. III, Abthl. 2, p. 445 et Bd. III, Abthl. 3, p. 377.*

7. *Duplex corona*] gemellum mar-tyris diadema virginitas et sine ma-cula fides, cfr. 127, Paschalius de coronis I, 6.

primis in annis forte puellulam
 Christo calentem fortiter inpiis
 iussis renisam, quo minus idolis
 addicta sacram desereret fidem.
 Temptata multis nam prius artibus, 15
 nunc ore blandi iudicis inlice,
 nunc saevientis carnificis minis
 stabat feroci robore pertinax
 corpusque duris excruciatibus
 ultro referebat non renuens mori. 20
 Tum trux tyrannus: „Si facile est“ ait
 „paenam subactis ferre doloribus,
 „et vita vilis spernitur: at pudor
 „carus dicatae virginitatis est.
 „Hanc in lupanar trudere publicum 25
 „certum est, ad aram ni caput adplicat
 „ac de Minerva iam veniam rogat,
 „quam virgo pergit tempnere virginem.
 „Omnis iuventus inruit et novum
 „ludibriorum mancipium petit.“ 30
 „Haud“ inquit Agnes „inmemor est ita
 „Christus suorum, perdat ut aureum

11. *puellam* R. 12. *improbis* Rat. man. rec. 13. *resinam*
 1 A; *quo minus impiis* *Addicta sacris* Rat. man. rec. 14. *Addita* b
 negligenter. 16. *blando* R. 19. *exercitatus* Sich. tres. 20. *ren-*
nuens q absonum. 21. *Tum torvus* q glossam sapit. 22. *Poena* u
 (non Laur.). 23. *et pudor* p, *aut pudor* q. 24. *Clarus* Prag.;
virginitatis es Ald. Lugd., *virginitati* erit Parrh. 26. *est* om. m;
adplicet... roget R Prag. Rat. 2 m Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.
 27. *Ac deq Minervæ* p, *Ac de Menerva* E Weitz. 28. *tempnere*
 α p. 29. *Omni* 1 α; *inruit* A E W Laur. 2 α a m q u Ald. Lugd. Obb.,
inruat R b p Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev., *inruet*
 1 α, *inruet... petet* T Altin. Ambr. Heins. Cham. Cell. 30. *mancipio*
 1 q; *petet* W Laur. 2 α a m q u Ald. Lugd. Obb., *petat* R b p Sich. tres Fabr.
 Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev., *petet* A E P, *patet* 1 α. 32. *per-*
det 1 α.

11. *primis in annis*] Ambr. l. l.:
Haec tredecim annorum martyrium
fecisse traditur, Hieron. Ep. VIII
 (I, p. 41, F.): *B. martyr Agnes et*
aetatem vicit et tyrannum et titu-
lum castitatis martyrio consecravit.

16. *iudicis*] praefecti filium Ag-
 nen in matrimonium petiisse, in Ep.
 Ambrosio adscripta et ap. Maxim.
 Tarou. traditio est.

24. *dicatae virginitatis*] Tertull.
 Apolog. 50: *nam et proxime ad*
leonem damnando Christianam
potius quam ad leonem, confessi
estis labem pudicitiae apud nos
atrociolem omni poena et omni
morte reputari.

26. Cfr. supra X, 201 *magni*
limen amplectar Iovis.

„nobis pudorem, nos quoque deserat :
 „praesto est pudicis, nec patitur sacrae
 35 „integritatis munera poiui.
 „Ferrum inpiabis sanguine, si voles,
 „non inquinabis membra libidine.“
 Sic elocutam publicitus iubet
 flexu in plateae sistere virginem.
 40 Stantem refugit maesta frequentia,
 aversa vultus, ne petulantius
 quisquam verendum conspiceret locum.
 Intendit unus forte procaciter
 os in puellam, nec trepidat sacram
 45 spectare formam lumine lubrico.
 En ales ignis fulminis in modum
 vibratur ardens atque oculos ferit :
 caecus corusco lumine conruit
 atque in plateae pulvere palpitat.
 50 Tollunt sodales seminecem solo
 verbisque deflent exequialibus.
 Ibat triumphans virgo Deum patrem
 Christumque sacro carmine concinens,
 quod sub profani labe periculi
 55 castum lupanar nec violabile
 experta victrix virginitas foret.
 Sunt qui rogatam rettulerint preces
 fudisse Christo, redderet ut reo
 lucem iacenti : tum iuveni halitum
 60 vitae innovatum visibus integris.
 Primum sed Agnes hunc habuit gradum
 caelestis aulae, mox alius datur.
 Accensus iram nam furor incitat

38. *iubent* Ambr. 39. *Fluxu* Burm. in Add. ad Claud. p. 1012 e
 duobus antq. libb. Leodiensibus, *Flexus* Prag. 1 Rat. 1 b 1 m q; *in plateas*
 vet. cod. in ed. Weitziana ap. Reggium Ald. Lugd. 40. *Statum* H, *Stan-*
 tum b m. 41. *Adversa* A E P a p. 44. *no* 1 a. 45. *Ex-*
spectare formam Ald. Lugd. Sich. tres, *Formam expectare* nec melius vet.
 cod. in ed. Weitziana ap. Reggium, *Expectans formam* Torn., *Despectans*
formam Latin. 53. *que* des. in u (non in Laur.); *concinens carmine*
 inv. R. 54. *periculi* b. 55. *no* cum gl. *pro non* Prag. 56. *Aspectu*
p; virginitate R. 57. *retulerunt* a, *retulerint* m p q. 59. *tunc*
a (non Laur.), *tunc iuveni alitum* A, *tum vehit alitum* Laur. u.
 60. *iussibus* cod. Cauch., qui *sensibus* coni. 61. *sed annus* q. 63. *As-*
census R Prag. Rat. ms. S. Mich. ap. Ruinart. a b m q Torn. Fabr. Weitz.
 Chor. Poett. (i. e. *mox alius datur Ascensus. Iram nam furor* etc.).

hostis cruenti: „Vincor“ ait gemens
 „i, stringe ferrum, miles, et exere 65
 „praecepta summi regia principis.“
 Ut vidit Agnes stare trucem virum
 mucrone nudo, laetior haec ait:
 „Exulto, talis quod potius venit
 „vesanus, atrox, turbidus armiger, 70
 „quam si veniret languidus ac tener
 „mollisque ephebus tinctus aromate,
 „qui me pudoris funere perderet.
 „Hic, hic amator iam, fateor, placet,
 „ibo inruentis gressibus obviam, 75
 „nec demorabor vota calentia:
 „ferrum in papillas omne recepero
 „pectusque ad imum vim gladii traham:
 „sic nupta Christi transiliam poli
 „omnes tenebras aethere celsior. 80
 „Aeterne rector, divide ianuas
 „caeli obseratas terrigenis prius,
 „ac te sequentem, Christe, animam voca,
 „cum virginalem, tum Patris hostiam.“
 Sic fata Christum vertice cernuo 85
 supplex adorat, vulnus ut imminens
 cervix subiret prona paratius.
 Ast ille tantam spem peragit manu:
 uno sub ictu nam caput amputat,
 sensum doloris mors cita praevenit. 90

65. *I stringe* Ambr. cod. Cauch. T3rr. a b (heic ad oram) Heins. Cell. Arev. Obb., om. *I A R T α q* Ald. Lugd. (prima versus littera facile excidit), *tringe p*, *Astringe* Rat. b m Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Amstr., *Iam stringe* Laur. u Gis. 72. *ephasbus* Weitz. cum W, *efybus* E H, *effebus* 1 a, *efebus* 2 a, *ephoebus* b. 75. *obvia α a p* (non Laur.).
 78. *que* om. a. 81. *Sterne u*, *Asternae* Ald. Lugd. Sich. l (non II III). 84. *Con uirginilalem p*, *Cum uirginali* 1 a. 88. *poregit* Prag. contra metr. 89. *Unum* Ald. Lugd.; *subiectu* B Gif. p. 470. Weitz. 90. *Sunsum* A.

65. *i, stringe*] Aur. Legend. SS. *sed in duas partes flamma divisa*
 (cap. 24): *Praefectus viso tanto sediliosum populum exurebat et*
miraculo (v. 45...60) *eam liberare eam minime continebat. Tunc*
voluit, sed proscriptionem metuens Aspasius in gutture eius gladium
vicarium dereliquit, et, quia eam immergi praecepit. Martyrol. l. l.:
liberare non potuit, tristis abscessit. Ignibus iniecta, sed iis per oratio-
Tunc vicarius Aspasius nomine ius-
sit eam in copiosum ignem iactari, est.

Exutus inde spiritus emicat
 liberque in auras exilit, angeli
 sepsere euntem tramite candido.
 Miratur orbem sub pedibus situm,
 95 spectat tenebras ardua subditas
 ridetque, solis quod rota circuit,
 quod mundus omnis volvit et implicat,
 rerum quod atro turbine vivitur,
 quod vana seculi mobilitas rapit:
 100 reges, tyrannos, inperia et gradus
 pompasque honorum stulta tumentium,
 argenti et auri vim rabida siti
 cunctis petitam per varium nefas,
 splendore multo structa habitacula,
 105 inclusa pictae vestis inania,
 iram, timorem, vota, pericula,
 nunc triste longum, nunc breve gaudium,
 livoris atrii fumificas faces,
 nigrescit unde spes hominum et decus,
 110 et, quod malorum est, taetrius omnium,
 gentilitatis sordida nubila.
 Haec calcat Agnes, haec pede proterit
 stans et draconis calce premens caput,
 terrena mundi qui ferus omnia
 115 spargit venenis mergit et inferis;
 nunc virginali perdomitus solo
 cristas cerebri deprimit ignei,

91. *Extinctus* E ap. Obb. [Cfr. Burm. ad Anthol. II, p. 271 et vid. C. praef. 44, P. III, 161]. 96. *Videtque* α Ald. Lugd.; *circumit* a q.

99. *nobilitas* b m. 101. *que* om. u; *stulta* supra t *adulter* b.

102. *Argentum: et aurum*: Laur. u; *vim* exc. a p; *rabidam* A B H P R W (heic *rabida* supra) Laur. a b m p q u Ald. Lugd. Sich. tres; *sitim* A Laur. u, *sitem* a p q u Ald. Lugd., *sitis* W supra ut videtur *siti*.

110. *quod* exc. a. 112. *haec pede* Prag. Rat. 1 b m Arev., *ac pede* A R Laur. α a 2 b p q u cum relqq. edd. 116. *predomitus* Lugd.

91. *emicat*] III, 161 *Emicat inde columba repens*.

96. *ridetque*] Ludovisiae Henricae, Friderici Guilelmi M. Brandenburgensis electoris uxoris, incomparabilis ille hymnus sepulcralis „Ileus meine Zuversicht“ etc. stropha VII eadem pie exprimit.

105. *inclusa*] Cfr. XII, 48. Ornatus vestimentis intexti vel acu picti variis ludant formis atque coloribus. Virg. Georg. II, 464 *intusasque auro vestes*.

107. Senec. Thyest. act. III, chor. 51 sq. *Nulla sors longa est: dolor et voluptas invicem cedunt, brevior voluptas*.

nec victus audet tollere verticem.
 Cingit coronis interea Deus
 frontem duabus martyris innubae: 120
 unam decemplex edita sexies
 merces perenni lumine conficit,
 centenus extat fructus in altera.
 O virgo felix, o nova gloria,
 caelestis arcis nobilis incolae, 125
 intende nostris conluvionibus
 vultum gemello cum diademate,
 cui posse soli cunctiparens dedit
 castum vel ipsum reddere fornicem.
 Purgabor oris propitiabilis 130
 fulgore, nostrum si iecur inpleas.
 Nil non pudicum est, quod pia visere
 dignaris, almo vel pede tangere.

118. *vinctus* b. 120. *in nube* p, *in nubae* u. 121. *Una*
 a p q; *decem plebs* p, *decimplex* Gis. ad oram Heins. Cham. (non Cell.).

122. *Mercis* A E P. 128. *solus* Prag. 130. *Purgabo roris* p
 Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. 131. *nostrum si repleas*
iecur Laur. u.

121. *decemplex*] ex Christi pa- 108 *obscaena cubilia*, Rom. 13, 13
 rabola Matth. 13, 8. *xoitais*.

127. Vid. supra v. 7, Paschal. de 130. *Purgabor*] Christi et divini
 coron X, 10. spiritus id esse, admonet Cell.

131. *iecur*] Vid. ad C. III, 180,
 129. *fornicem*] lupanar, cfr. S. I, Ps. 238.

DITTOCHAEON.

TESTAMENTUM VETUS.

I. ADAM ET EVA.

Eva columba fuit tunc candida, nigra deinde
facta per angulum male suada fraude venenum

Incipit liber dittochei, quod nomen est ad placitum, dia grece, latine refectio ε, Dittochaeum Ald. Lugd., ΔΙΤΤΟΧΑΙΟΝ Arev., Incipit Diptychon 2 man. (sec. XVI) A, Iste liber proprie Dirocheum vocatus in gl. O, Incipiunt tituli historiarum Aurelii Prudentii Hispaniensis, quod Dirocheum de utroque testamento vocatur alter cod. O, Tituli historiarum T in indice praevio et ita ad finem subscriptio operis, Tetrasticha de veteri et novo Testamento membranae Cauchii, Incipit liber prudentii (sic) eae columbae et in fine opusculi Explicit liber prudentii Columbae deo gratias. Amen: Dress. Mariettus de Prag. adnotat: „In Pragensi tantum erat hic Titulus: Dicta Prudentii Aurelii, et ceterorum titulorum, qui cuilibet praefiguntur hic (i. e. in ed. Aldina), ibi nullus erat, sed versus omnes continuati sine titulo ullo.“ Incipiunt Tituli hystoriarum. per Adam. Et Eum Rat. (qui in Prudentii vita auctore Gennadio opusculum dicit Κηροχευμ ad Enchiridion innuens) b i m et Explicitunt tituli historiarum in fine Rat. i, Incipiunt tituli istoriarum α, Incipit liber de duobus testamentis subinde Eva Columba β, Prudentius; in marg. dextro Historie: in operis fine Explicitunt historiae prudentii 1441 δ, Incipit de adam et Eva et in fine Explicit liber prudentii d, Incipit liber prudentij aurelij De eua et adam, in fine Deo: Gratias: η, Incipit liber prudentii de columba, in fine Explicit liber prudentii de columba θ, Incipit Liber Prudentij dirophei in fine Explicit liber prudentij dirophei. deo gratias. Amen s, Incipit Liber Dittocheus Qui Continetur In Titulis Historiarum u, Incipit liber eae columbae am., et paullo infra manu aetatis sequioris Liber prudentii carmen sacrum De veteri et novo testamento z. Inscriptione carent Vall. α γ ζ η q (in cuius marg. man. recentiori „Diptychon Veteris et Novi Testamenti, quod alii Amoeno alii Sedulio tribuunt“) y. Ex Gifanii coniectura Diptychon sive Titulus utriusque Testamenti inscripsit Heins., Diptychon sive Enchiridium Cell. Diptychon Obb. Singulorum tetrastichorum tituli in codd. perquam variant discrepantque. Nonnulli ut A R Prag. Vall. δ ζ η q y z et Obb. omnino eos omittunt; non nisi secundum et tertium inscribitur in α, exhibet titulos usque ad primum novi testamenti d. In aliis exemplaribus primi tetrastichi coivit titulus cum inscriptione totius opusculi, ut videre est ex iis, quae supra notata sunt. Quare illos tantum adposui, qui antiquiores videbantur. Esse eos non ab auctore sed a librariis pro cuiusque captu confectos ad unum omnes persuasum habeo, siquidem ipsae picturae, quibus singula tetrasticha subscripta stabant, hiscemet iam satis explicabantur.

1. De Adam et Eva α Ald. Lugd. Weitz. Heins., qui se expressisse ea tetrastichorum lemmata dicit, quae praeberit T. 1. tunc A R Dress. Laur. Vall. α β γ δ ε ζ η ι μ σ u Weitz. Heins. Cham. Cell. Obb., tum q Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Arev. [Cfr. S. I, praef. 46].

2. anguineum Dress. Prag. Rat. Vall. β γ δ ε ζ η θ ι μ q s y z Weitz. (non P) Chor. Poett. Cell.; male suasa Dress. Vall. β γ δ ε η u y z, mala suasa ζ. Qui malesuada scribunt, male fortis (H. 277) coniungere debebant.

tinxit et innocuum maculis sordentibus Adam:
dat nudis fculna draco mox tegmina victor.

II. ABEL ET CAIN.

Fratrum sacra Deus nutu distante duorum 5
aestimat accipiens viva et terrena refutans.
Rusticus invidia pastorem sternit: in Abel
forma animae exprimitur, caro nostra in munere Cain.

III. ARCA NOE.

Nuncia diluvii iam decrescentis ad arcam
ore columba refert ramum viridantis olivae; 10
corvus enim ingluvie per foeda cadavera captus
haeserat: illa datae revehit nova gaudia pacis.

IV. ILEX MAMBRAE.

Hospitium hoc Domini est, ilex ubi frondea Mambre

4. *Mox draco dat nudis fculnea tegmina victor* Dress. β δ ζ η s, *Dat nudis fculnea mox draco tegmina victor* Vall., *Mox draco dat nudis tegmina fculnea victor* d n. II. *Abel et Cain* Rat. i m Sich. tres Fabr.

Gis. Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev., *Cain et Abel* b Weitz., *De Cain et Abel* α a γ d (qui scribit Caym), *De Abel et Cain* Ald. Lugd. Heins., *De caym et abel fratribus* Dress., *de cayn qui interfecit abel* β, *de abel et caym filiis primorum et morte ipsius abel* ε. 5. *nuptu* d η, *nutui distate* ζ.

6. *Aestumat* i m, *Extimat* Dress. Vall. d ζ η θ n s u; *divina* ζ, *diva* n; et exc. η. 7. *kabel* s. III. *Arca Noe* Rat b i m Sich. tres Fabr.

Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev., *Archa Noe* Weitz., *de Noe et diluio* α a Ald. Lugd., *De tempore diluuii* Dress., *de columba que contulit ramum oliuae β*, *de diluio columba et coruo* γ, *De archa noe et diluio* d, *de columba ferente ramum oliuae ad archam* ε. 9...12. om. A; *in adorescentis* ζ.

10. *uirentis* δ, *uiridentis* ζ, *videntes* η. 11. *Corvus ab ingluvie* δ. 12. *ratae conii*. Heins. [Adv. l, 6]. IV. *Ilex Mambrae* Fabr. Cell., *Ilex Mambre* Gis. Heins., *Ad ilicem Mambrae* Rat.

b i m Sich. tres Gis. I Weitz. Chor. Poett. Amstr., *Ad ilicem Mambre* Arev., *De abraam et sara uxore sua* Dress., *De Abraham et hospitio eius* α, *de abraam qui habuit filium in sua senectute* β, *de hospitio domini et sara* γ, *De hospitio Sarre* d, *de hospitio domini in quo habitavit abram et sara* ε, *De Abraham et hospitio* Ald. Lugd.

13. *haec* a, om. *hoc* Dress. (non Vall.) β δ d ζ η n s; *membre* i α, *membre* η, *Mambrae* Vall. m Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Fabr. Weitz. Chor. Poett. Cell. Obb., *Mambra* Amstr.

4. Barth. Adv. VIII, 12: „Quod subdidit draconem et Satanam Adamo et Evae fecisse velamina fculnea, non est ex textu sacri libri, sed interpretatione Iudaeorum.“ Respondet pro poeta Arev.: „eius verba esse *dat victor draco tegmina* non quod texuerit, sed quia causa fuit peccati, ex quo tegmina fculna consecuta sunt.“ Gen. 3, 1 sqq.

5. Gen. 4, 3 sqq.

9. Gen. 8, 7. 8 sqq., nil columba rostro olivae ramum referente in lapidibus Catacumarum frequentius. Bibliothecae Vaticanae Museum Christianum haud pauca vetustatis monumenta marmorea adservat iis similia, quae a Prud. describuntur, ut res gestae tetrastichi II, III, IX, X, XXVII, XXXII, XXXIII, XXXVII, XXXVIII.

- armentale senis pertexit culmen: in ista
 15 risit Sara casa, sobolis sibi gaudia sera
 ferri et decrepitum sic credere posse maritum.

V. MONUMENTUM SARAE.

- Abraham mercatus agrum, cui conderet ossa
 coniugis, in terris quoniam peregrina moratur
 iustitia atque fides: hoc illi milibus emptum
 20 spelaeum, sanctae requies ubi parta favillae est.

VI. SOMPNIUM PHARAONIS.

Bis septem spicae, vaccae totidem Pharaoni
 per sompnum visae portendunt dispare forma,
 uberis atque famis duo per septennia tempus
 instare: hoc solvit patriarcha interprete Christo.

VII. A FRATRIBUS AGNITUS IOSEPH.

- 25 Venditus insidiis fratrum puer; ipse vicissim

14. *Armentales enim* α; *pertexit* Gold. α β γ ε ι m q y z Arev., *protegit* Prag., *praetexit* Gold. (supra) Weitz., *protegit* A Dress. Laur. Vall. δ d ζ η α s u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Obb., *culmen protegit* iav. Dress. Vall. δ ζ η θ. 15. *sahra* i j, *Sarra* Vall. s Ald. Lugd. Sich. tres Gis. l Fabr. Chor. Poett. Heins. Cell., *causa Sara* ζ, *sacra casa* u; *sobolis* α; *tarda* et pro div. lect. *sera* Vall.

V. *Monumentum Sarae* Rat. α b i m Fabr. Gis. Weitz. Cell. Arev., *Monimentum Sarrae* Sich. tres Gis. l Chor. Poett., *Monimentum Sarae* Amstr., *Monumentum Sarrae* Heins., *Quando abraam emit agrum pro uxore sepe- lienda* Dress., *de emptione agri in quo abraam recondidit ossa coniugis* β, *de abraam qui fuit mercatus agrum* γ, *De abraam et agro empto* d, *de agro abrae empto trecentis denariis* ε, *Abraham agrum emisse* Ald. Lugd.

17. *Habraam* Vall., *Abram* 1 m; *mercatur* 2 Rat. Vall. m (pro div. lect.) Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. (non Gold. P) Chor. Poett. Amstr.; *cui* A E R T α a Ald. Lugd. Heins. Cham. Obb., *qui* ζ, *in quo* d, *quo* Dress. Vall. Prag. Rat. θ s cum relqq. scriptis et edd., *quod* η [Cfr. Ps. 105. Virg. Aen. III, 67. V, 48. Ov. Her. XX, 98]. 18. *moratus* P a d ζ 19. *illi* Laur. Vall. δ d ε ζ η θ n s u y z, *illud* A R Dress. cum relqq. scriptis et edd.; *emptum est* d ζ. 20. *favilla* ζ η; *est* om. Laur. u. VI. *Som- nium Pharaonis* Rat. α b i m Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. (ap. quem *Pha- raonis*) Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev., *De pharaone qui uidit somp- num* Dress., *de septem speciebus et uaccis uisis in sompno a faraone* β, *De sompno Pharaonis* d, *Pharao somnium uidisse* Ald. Lugd. Desiderantur hi quattuor versus in E. 21. *totidem vaccae* inv. q 1 z, *et vaccae totidem* Gold. Prag. Rat. δ Weitz., *et totidem vaccae* Dress. Vall. η θ s y 2 z.

22. *procedunt* δ; *dispari* ζ. 23. *et famis* θ; *dum* B i, *dum vel tum* supra duo m; *per* om. A. VII. *A fratribus agnitus Ioseph* Rat. α b i m Weitz., *Ioseph a fratribus agnitus* Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev., *De ioseph qui fuit uenditus a fratribus* Dress., *de venditione ioseph* β, *De Ioseph uendito a fratribus* d, *Ioseph a fratribus uenditur* Ald. Lugd. 25. *Venditur* b.

17. Gen. 23, 16.

20. Cfr. C. IX, 100, X, 142.

21. Gen. 41, 1 sqq., C. VI, 57.

25. Gen. 44, 1 sqq.

cratera in farris sacco clam praecipit abdi:
utque reos furti Ioseph tenet, auctio fallax
proditur, agnoscunt fratrem veniaque pudeſcunt.

VIII. IGNIS IN RUBO.

Sentibus involitans Deus igneus ore corusco
conpellat iuvenem, pecoris tunc forte magistrum. 30
Ille capit iussus virgam, sit vipera virga:
solvit vincla pedum, properat Pharaonis ad arcem.

IX. ITER PER MARE.

Tutus agit vir iustus iter, vel per mare magnum.
Ecce Dei famulis scissim freta rubra dehiscunt,
cum peccatores rapidos eadem freta mergant. 35
Obruitur Pharaon, patuit via libera Moysi.

X. MOSES ACCEPIT LEGEM.

Fumat montis apex divinis ignibus, in quo
scripta decem verbis saxorum pagina Moysi

26. *Crateram* Dress. Vall. Prag. Rat. β b δ ϵ ζ η i m n u y z Weitz. (non P), *Cratherem* d, *Craterem* q s; *farris* A R Vall. α a β b γ d i m q u y z Ald. Lugd. Weitz. Arev. Obb., *in sacco fratris* Dress. ϵ η (ambigua est scriptura ϑ) n, *in sacco fratres* ζ , *in fratris sacco* E P d Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell., *fratris sacco* om. in s.

27. *Atque* Vall. β γ ϵ η y; *actio* W Dress. Prag. Rat. b d ζ η ϑ 2 i 2 m n q s y, *accio* d. 28. *ueniamque* Dress. Vall. β δ ϑ s, *uenumque* ζ , *ueniam fratremque* pud. η , *vanique* Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.; *poscunt* Vall. VIII. *Ignis in rubo* Rat. cum nostris codd. et edd., nisi quod *Quando dominus apparuit faraoni in rubro* (sic) Dress., *de moyse cum deus tribuit uirgam* β , *De contemplatione moysi* d, *Mosem Rubem uidisse ardentem* Ald. Lugd. 29. *Sensibus* ζ . 31. *uirgam iussus* inv. η s, *iussus* om. A, *iussis* u.

IX. *Iter per mare* Rat. α β i m cum edd. praeter *Pharaonem in mari summersum* Ald. Lugd., *Quando filii israel transiuerant rubrum* Dress., *de populo israel qui egressus est de seruitudine* β , *Qualiter moyses recessit cum populo dei* d. 33. *iter exc. s*; *vel per mare rubrum* Dress. Vall. ζ η s; *Tutus uir iustus iter agit vel per mare rubrum* inv. Dress. 34. *famulus* η u; *sensim* B, *scissum* a.

35. *Tunc* ϵ ; *rapidus* Prag. Vall. α β d ϵ ζ η n s y z Ald. Lugd., *rapidus* Dress. a b γ δ ϑ i m q u cum relqq. edd.; *mergunt* Dress. Vall. δ ζ η ϑ s. 36. *putavit* A.

X. *Moses accepit legem* Rat. α b i m Weitz. Arev. (qui scribit *Moses*), *Moses accepit legem* Sich. tres Gis. Chor. Poett. Heins., *Moses accipit legem* Fabr. Amstr. Cell., *De lege data moysi in monte synai* Dress., *de traditione legis in monte sinai* β ; *De moyse accipiente precepta dei* d, *Mori legem datam* Ald. Lugd. 37. *Fumat apex montis* Dress., *Montis fumat apex* Vall. ζ η . 38. *verba* ζ ; *saxorum* u.

29. Exod. 3, 2 sqq., C. V, 31, A.
55 sqq.

33. Exod. 14, 28. 29.
37. Exod. 19, 20, C. VII, 36 sq.

- traditur: ille suos suscepta lege revisit,
40 forma sed his vituli solus Deus et Deus aurum.

XI. MANNA ET COTURNICES.

Panibus angelicis albens temptoria patrum:
certa fides facti, tenet urceus aureus exin
servatum manna: ingratis venit altera nubes
atque avidos carnis saturat congesta coturnix.

XII. SERPENS AENEUS IN EREMO.

- 45 Fervebat via sicca eremi serpentibus atris,
iamque venenati per vulnera livida morsus
carpebant populum; sed prudens aere politum
dux cruce suspendit, qui virus temperet, anguem.

XIII. LACUS MYRRHAE IN EREMO.

- Aspera gustatu populo sitiente lacuna
50 tristificos latices stagnanti felle tenebat.
Moyses sanctus ait: „Lignum date, gurgitem in istum
„conicite, in dulcem vertentur amara saporem.“

39. *reussit* a, *remisit* δ. 40. *vitulis* A E a q. XI. *Manna et coturnices* a b i m cum edd., *De manna data filiis israel in deserto* Dress., *de pane angelico tradito patribus israel* β, *De manna dato populo a deo in deserto* d, *Manna in deserto datum* Ald. Lugd. 42. *tenet aureus urceus* δ s; *exim* scr. b m. 44. *coniecta* Torn. XII. *Serpens aeneus in eremo* Rat. (non *aereus*) α b i m cum edd. nisi quod in *remo* Ald. Lugd., in *heremo* Weitz., *De populo qui mordebatur a serpentibus* Dress., *de serpentibus eremiis qui interfecerunt populum* β, *De serpentibus mordentibus populum* d. 45. *Fervebat via sicca moysi heremi serpentibus atris* Dress., *sicca via* φ, *Aspide sicca malo via deferuebat* *Eremita* Rat. priorib. eras. Ald. Lugd.; *heremo* 1 i; *acris* 2 b, in quo post *serpentibus* commate distinguitur. 46. *Namque...morsu* δ; *vulnera livida* A P R Laur. α b φ i q s u Obb., *livida vulnera* Dress. Vall. α β γ δ ε ζ η μ ν et relqq. edd. 48. *qui viros* (non *virus* qui) A a, *qui uerus* 1 b, *uirus* ut i Weitz., *uirus* qui m; *temperat* s γ; *anguis* ζ. XIII. *Lacus myrrhae in eremo* Rat. b i Sich. I II Gis. I Weitz. Chor. Poett. Heins. Cell. Arev., *Lacus Mirrhæ in eremo* Sich. III, *Quando filii israel inuenerunt aquam amaram* Dress., *lacus amara in heremo* α, *de aqua amara confecta dulci* β, *De aquis amarissimis* d, *lacus myrra in heremo* m Amstr., *Moses aquas amaras per lignum in dulcedinem uertit* Ald. Lugd., *Lacus deserti amarus* Fabr. Gis. 51. *date lignum* s; *gurgite in istum* a, *gurgite in isto* Dress. Vall. δ ζ η φ s u. 52. *Concife* A, *Condito* γ, *Proicite* δ, *Concife* 1 i, *Concife et* B 2 i; in *dulce* A, in *dulces...sopores* B Sich. tres Fabr., sed in B utrobique alt. supra, *sopores* η.

41. Exod. 16, 14.

89 de penultimæ voc. *eremi* quantitate.

45. Num. 21, 8 sqq. Cfr. C. V,

49. Exod. 15, 23 sqq., C. V, 93.

XIV. ELIM LUCUS IN EREMO.

Devenere viri Moysi duce, sex ubi fontes
et sex forte alii vitreo de rore rigabant
septenas decies palmas, qui mysticus Aelim 55
lucus apostolicum numerum libris quoque pinxit.

XV. DUODECIM LAPIDES IN IORDANE.

In fontem refluio Iordanis gurgite fertur,
dum calcanda Dei populis vada sicca relinquit.
Testes bis seni lapides, quos flumine in ipso
constituere patres in formam discipulorum. 60

XVI. DOMUS RAAB MERETRICIS.

Procubuit Iericho, sola stant atria Raab.
Hospita sanctorum meretrix, tanta est fidei vis,

XIV. *Helim lucus in heremo* Rat. i Arev. (qui scribit *Elim* et...*eremo*), *Helim lucus in eremo* Heins. Cell., *Helim locus in Heremo* α b m Weitz., *Quando filii israel applicuerunt in helim* Dress., *De XII fontibus et LXX palmis* β Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Chor. Poett. Amstr., *De filiis israel et XII fontibus d, Fontes duodecim, et palmae septuaginta* Fabr. Gis.

53 *Moysi* Rat. a b i q Weitz. Obb., *Moyse* Dress. Vall. η & cum al. Heins., *Mosi* Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Fabr. Chor. Poett. Cell., *Mose* Gis. Amstr. Arev. 54. *rigebant* 1 α. 55. *Aelim* A E α Ald. (*Ἀθλητή* LXX), *olim* R δ emend. Ald. Lugd., *Elim* vel *Helim* cett. 56. *Locus* A E q, *Lucis* η, *Licus* θ; *apostolorum...quoque sanxit* ζ. XV. *Duodecim lapides in Iordane* Rat. α b i m Gis. I Weitz. Amstr. Heins. Cell. Arev., *De Iordano qui dedit illis viam* Dress., *de XII lapidibus* β, *De filiis israel et XII fontibus d, Filii Israel Iordanem transeunt, et ex eo lapides colligunt* Ald. Lugd., *XII Lapidibus in eremo* Sich. tres Chor. Poett., *Lapides duodecim in Iordane* Fabr. Gis. 58. *populus* W; *relinquit* A R Dress. Vall. α η Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell., *reliquit* A Laur. cum relqq. nostris codd. Weitz. Arev. Obb. 59. *flumine in isto s.* 60. *ad formam* B (supra) E Fabr. margo trium Sich., *in forma* Dress. Vall. ε ζ η s γ.

XVI. *Domus Raab meretricis* ex nostris optimis, *De raab quae hospitavit illos* Dress., *de meretrice ospitante populum israel* β, *De raab meretrice et hospita sanctorum d, Raab in Hiericho speculatores recepit* Ald. Lugd., *Domus Raab* Gis. I Fabr. Gis. II (in quo *Rahab*) Amstr., *Raab meretrix* Heins. Cell. 61. *astant* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett. 62. *est om. 1 i 1 m, est tanta fidei 1 δ, vis tanta fidei est coni.* Gis.

53...56. Exod. 15, 27, ubi septuaginta interpp. *ἑβδομήκοντα* mystice, Luc. 10, 1 eundem numerum exhibet, quem Prud.; sed A. 1005 et 1006 noster cum vulgata vers. Luc. 10, 1 habet septuaginta duos.

57. Ios. 4, 1 sqq. Cfr. C. XII, 177 sqq., H. 482, Middeldorpf. l. I. p. 142.

61. Ios. 2, 18; 6, 23.

incolumi secura domo spectabile coccum
ignibus adversis in signum sanguinis offert.

XVII. SAMSON.

- 65 Invictum virtute comae leo frangere Samson
adgreditur: necat ille feram, sed ab ore leonis
mella fluunt, maxilla asini fontem vomit ultro:
stultitia exundat lymphis, dulcedine virtus.

XVIII. SAMSON.

- Ter centum vulpes Samson capit, ignibus armat,
70 pone faces caudis circumligat, in sata mittit
allophylum segetesque cremat: sic callida vulpes
nunc heresis flammas vitiorum spargit in agros.

XIX. DAVID.

David parvus erat, fratrum ultimus et modo Iesse
cura gregis citharam formans ad ovile paternum,

63. *Incolumi...domo* Dress. Vall. 1 α β d n y Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Obb., *Incolomis...domo* 2 α 2 m, *Incolomis...domus* Gold. (ubi *incolomis*) Rat. b (in quo gl. docet, *domus* esse gen.) γ δ ε ζ i 1 m u (hic *incolomis*) Arev.; *spectabilem coccum* ζ, *spectabile tectum* δ. 64. *aduersus* δ. XVII. *Samson* Rat. b m Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Chor. Poett. Amstr. Arev., *De sansone qui uicit leonem* Dress., *de sanson et leone et maxilla asini* β, *De Sansone qui interfecit leonem* d, nullus titulus i, *Samsonis leo* Fabr. Gis. Weitz., *Samson leonem necat* Heins. Cell. Om. hoc tetrastichon AEP 1 α a cod. Barth. 65. *leo cum p*, *comae leo u.* 66. *Egreditur* δ. 67. *asini* Dress. Laur. Vall. η a cum relqq. nostris codd. utraque Gis. Amstr. Luneb. 1648 Arev., *asinae* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Heins. Cell. Teol. Obb. XVIII. *Samson α i*, *Quando sanson misit ignem in segetes phylisteorum* Dress., *Item Samson* Rat. b m Arev., *de trecentum uulpibus a sansone captis* β, *De sansone qui interfecit trecentum vulpes* d, *De Samson* Ald. Lugd. Sich. tres, *Samsonis vulpes* Fabr. Gis. Weitz., *De Sansone* Chor. Poett., *De Eddem* Gis. I Amstr., *Samson uulpes capit* Heins. Cell. 69. *Trecentum* 1 A E Vall. 3, *Trecentos uulpes capit sampson* ζ, *Treccentum* (sic) η. 70. *facis* 1 i. 71. *cremant* Dress.; *quae callida* Sich. tres Fabr. Chor. Poett.; *uulpis* 1 i Heins. Cham. Cell.; *Allophilum segetes sic cremat callida uulpes* η, *Allophylum, segetesque cremat nunc haeresis ignes Callida quae uulpes, uitiorum spargit in agros* Ald. Lugd. 72. *in agris* ζ. XIX. *David* Rat. α b i m Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Arev., *Quando dauid interfecit goliam* Dress., lemmata cod. β abhinc rarius transcribam, *De David qui interfecit goliam* d, *David pastor ouium in Regem euadit* Ald. Lugd., *David pastor* Fabr. Gis., *David, Filius Iesse* Gis. I Amstr., *David goliam sternit* Heins. Cell. 73. *iossem* a. 74. *Curam* Vall.; *ferrens citharam p. citharam formans* δ; *ad oliue* A E.

64. *ignibus adversis*] quibus Iericho urbs concremabatur. — *sanguinis*] cognatorum, eiusdem stirpis seu familiae, qui cum Raab in eadem domo debebant. Clem. Ep. I. Cor. 12

συνάξεις πάντας τοὺς σοὺς ὑπὸ τὸ στέγος σου, καὶ διασωθήσονται.

65. Iud. 14, 1 sqq.

69. Iud. 15, 4.

73. I. Sam. (Reg.) 16 et 17, Ps. 291.

inde ad delicias regis: mox horrida bella
conserit et funda sternit stridente Goliath.

75

XX. REGNUM DAVID.

Regia mitifici fulgent insignia David:
sceptrum, oleum, cornu, diadema et purpura et ara.
Omnia conveniunt Christo, chlamys atque corona,
virga potestatis, cornu crucis, altar, olivum.

80

XXI. AEDIFICATIO TEMPLI.

Aedificat templum sapientia per Salomonis
obsequium: regina Austri grave congerit aurum.
Tempus adest, quo templum hominis sub pectore Christus
aedificet, quod Graia colant, quod barbara ditent.

XXII. FILII PROPHETARUM.

Forte prophetarum nati dum ligna recidunt
fluminis in ripa, cecidit discussa bipennis:
gurgite submersum est ferrum, sed mox leve lignum
iniectum stagnis ferrum revocabile fecit.

85

75. *Hinc δ; venit p. regis s.* 76. *Golian α s i m Weitz., gol-*
liam η. XX. *Regnum David* Rat. b i m Sich. tres Gis. I Weitz.
Chor. Poett. Amstr. Cell. Arev., lemmata cod. α iam desiderantur usque ad
tetr. XXVIII, *Commendatio regni david* Dress., *De david electo rege* d,
David rex ungitur Ald. Lugd., *David Rex* Fabr. Gis., *De regno David*
Heins. 77. *mirifici* Dress. Prag. Rat. Vall. β b γ δ d ε ζ η θ i m n s u y
Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. (non E) Chor. Poett. Amstr. [Cfr. H.
963.]. 78. *oleum et cornu* i m; *diadema purpura om. et* Dress. β ε θ y,
diadema purpura et aurum η. 79. *clavis* R ζ. 80. *altare* Dress.
Vall. ζ θ. XXI. *Aedificatio templi* Rat. b i m Sich. tres Fabr. Gis.
Weitz. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev., *Quando salamon haedificavit*
templum Dress., *De templo salamonis* d, *Salomon templum aedificat, et*
Regina Austri munera adfert Ald. Lugd. 81. *Salamonis* A Dress.,
Solomonis Gold. Sich. I II (non III) Gis. I Fabr. Chor. Poett. Amstr. Heins.
Cell. Obb. 83. *sub exc.* Lugd., *sub pectore christum* A a, *sub tem-*
pore Christum E. 84. *Aedificat ζ; quo...quo n; Graia* P α (cum gl.
graia. i. Graeca) Ald. Lugd. Gis. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *ia* A E
(ionis?), *dia* a, *gaza colat* Iso Rat. Vall. β b δ ε ζ θ i m n q s u y Weitz.,
gaza colat Dress., *gaza colant* Sich. tres Chor. Poett., *quod gaza colen-*
tum (an colent tum?) *barbara ditet* s Fabr.; *ditet* d ε ζ θ n y, *ditat* δ,
quod gaza colit, quod barbara ditent Prag., *quo barbara dicet* cum gl.
sanctificet Vall., *quod gaza colit quod barbara ditet η.* XXII. *Filii*
prophetarum Rat. b i m Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell.
Arev., *Quando filii israel inciderunt ligna cum securi* Dress., *De filiis*
prophetarum incidentibus ligna d, *De filiis prophetarum ligna caedentibus*
Ald. Lugd., *Filii prophetarum ligna caedunt* Weitz. In u hoc tetrastichon
postponitur vicesimo quarto. 85. *gnati* Gis. 86. *in ripam* δ;
pipinnis 1 α, *pipennis* 2 α. 87. *est* om. ζ s, *est ferrum exc.* η.

81. I. (III) Reg. 6, 1 sqq., 10, 85. II. (IV) Reg. 6, 1 sqq.
1 sqq.

XXIII. CAPTIVITAS ISRAEL.

Gens Hebraeorum peccamine capta frequente
 90 fieverat exilium dirae Babylonis ad amnes:
 tum patrios cantare modos praecepta recusat
 organaque in ramis salicis suspendit amarae.

XXIV. DOMUS EZECHIAE.

Hic bonus Ezechias meruit ter quinque per annos
 praescriptum proferre diem legemque obeundi
 95 tendere; quod gradibus, quos vespera texerat umbra,
 lumine perfusis docuit sol versus in ortum.

TESTAMENTUM NOVUM.

XXV. MARIA ET ANGELUS GABRIEL.

Adventante Deo descendit nuncius alto

XXIII. *Captiuitas Israel* Rat. b i m Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Heins. Cell. Arev., *Quando gens hebreorum ducta fuit in captiuitatem* Dress., *De gente hebreorum* d, *De Captiuitate Hebraeorum* Ald. Lugd. Amstr., *Captiuitas Hebraeorum* Gis. I. 89. *peccamina* ζ, *precamine* Sich. tres; *frequenta* 1 m, *frequenti* η & 2 m.

90. *ad amnem* β, *ad arcem* Dress. Vall. β (in hoc pro div. lect. ad oram) ε ζ η & γ, *ad annos* δ. 91. *Tunc* ε ζ & γ, *Dum margo trium* Sich.; *primos cantare melos* δ, *primos captare modus* ζ; *peccata recusat* η. 92. *Organa, quae in Gold.* alt. 1 i, *Organa et in* d. XXIV. *Domus Ezechiae* b i m Weitz. Arev., *Quando prolongata fuit uita ezechie a domino* Dress., in Rat. des. titulus, *De rege ezechia cui deus prolongauit uitam* d, *De Ezechia rege* Ald. Lugd. Gis. I Amstr. Cell., *Domus Ezechiae Regis* Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett., *De Rege Ezechia* Heins. 93. *Vir* η, *Sic* &, *Hinc* u.

94. *praeferre* m. 95. *tot gradibus quot...umbram* R Heins. Cell., *tot gradibus quot... umbra* Prag. Rat. Vall. β b d ε ζ & i m n q s u y Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Cham., *tot gradibus quo propera* (sic) *umbra* Dress., *tot gradibus quos...umbra* δ, *tot gradibus quot uespera traxerat horam* η, *unda p. umbra* Fabr. 96. *perfusis exc. a, perfuso* Dress. Vall. b ε ζ η s, *profuso* δ, *perfusus* & γ.

Subscriptio *Finit vetus testamentum* Rat. i, *Explicit liber testamenti veteris* ε.

Testamentum novum Gis. Heins. Cell. Arev. Obb., *Aur. Pr. historiae novi test.* K (Kreusleri cod.), *Incipit nouum testamentum* Rat. i, *Nouum α, Incipit de novo testamento* b m, *De novo testamento. et gabriels nuntio Christi* d (in quo seqq. lemmata des.), *Incipit liber noui testamenti* ε, *Nouum testamentum* Sich. tres Chor. Poett. Amstr., (*Finit uetus testamentum*;) *Incipit Novum* Weitz. Huiusmodi inscriptio non apparet in Dress. Vall. a β γ η & s u Ald. Lugd.

XXV. *Maria et angelus Gabriel* Rat. i Weitz., *Quomodo beata uirgo fuit nuntiata ab angelo* Dress., *Gabriel* b m, *Quando gabriel annuntiavit mariam* β, *Aduentus Domini* Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett., *Gabriel ad Mariam* Fabr. Gis. Amstr. Arev., *Annuntiatio Dominica* Heins. Cell.

97. *Adueniente* Dress. Vall. δ d ζ η & u.

89. II. (IV) Reg. 25, 8 sqq., II.
 Chron 36, 1 sqq.

93. II. Reg. 20, 1 sqq.
 97. Luc. 1, 26.

Gabriel Patris ex solio sedemque repente
intrat virgineam: „Sanctus te Spiritus“ inquit
„implebit, Maria, Christum paries, sacra virgo.“ 100

XXVI. CIVITAS BETHLEEM.

Sancta Bethlem caput est orbis, quae protulit Iesum
orbis principium, caput ipsum principiorum.
Urbs hominem Christum genuit, qui Christus agebat
ante deus, quam sol fieret, quam lucifer esset.

XXVII. MAGORUM MUNERA.

Hic pretiosa magi sub virginis ubere Christo 105
dona ferunt puero myrrhaeque et turis et auri:
miratur genitrix tot casti ventris honores
seque Deum genuisse, hominem regem quoque summum.

XXVIII. AB ANGELIS PASTORES ADMONITI.

Pervigiles pastorum oculos vis luminis inplet
angelici natum celebrans de virgine Christum. 110
Inveniunt tectum pannis: praesepe facenti
cuna erat, exultant alacres et numen adorant.

98. *Gabriel ex solio patris δ, ex patris solio s.* 100. *Inplebit*
A R R 2 Dress. Vall. α β γ δ ε ζ η θ ι κ λ μ ν ξ ο π ρ σ τ υ φ χ ψ ω
Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb. (Matth. 1, 23. Esai. 7, 14), *O Maria im-*
plebit Rat. priorib eras., *Implebit o maria ζ, Implevit* A E O P T 1 Dress.
α Ald. Lugd. Heins. Cell.

XXVI. *Civitas Bethleem* Rat. b i m Sich.
tres Fabr. Gis. Weitz. Chor. Poett. Heins. Cell. Arev., *De natiuitate chri-*
sti in bethleem Dress., *de natiuitate domini β, Bethlem caput orbis* Ald.
Lugd., *Christus nascitur* Gis. I Amstr.

101. *protulit ipsum* emend.
Ald. Lugd. 103. *hominem iesum* Rat. m, *genuit christum* inv. β γ γ;
qua christus agebat ζ, quam christus agebat s. 104. *deum* Gold. alt.
(ad marg. al. *deus*) Prag. 1 m; *Antequam fieret sol et quam Lucifer esset*
δ; quem...quem η. XXVII. *Magorum munera* nostri scripti potiores
et edd. nisi quod *Magi dona ferunt* Ald. Lugd., *Quando magi obtulerunt*
munera christo Dress., *de magis qui iuerunt dominum adoratum β.* In ζ s
hoc tetrastichon postponitur subsequenti.

105. *Hec* 1 Dress., *Hinc* δ.
106. *que et exc. ζ, om. et ante turis s.* 107. *genitus δ.*
108. *regem exc. β, Seque hominem genuisse deum regemque supre-*
rum δ, regemque supremum Ald. Lugd. Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.

XXVIII. *Ab angelis pastores admoniti* nostri codd. antiquiores Weitz.
Heins. Arev., *De gaudio nuntiato pastoribus per Angelum* Dress., *Nuntia-*
tur pastoribus natum christum Ald. Lugd., *Pastores ab angelis admoniti*
Sich. tres Gis. I Chor. Poett. Amstr. Cell., *Angeli ad pastores* Fabr. Gis.

110. *de A P R α a* Ald. Lugd. Heins. Cham. Cell. Obb., *ex cett. scripti et*
Sich. tres Weitz. Chor. Poett. Amstr. Arev., *e Fabr. Gis.; celebrant* Vall.
s; Angelici christum celebrant ex uirgine natum Dress. η, *celebrant ex*
δ, Angelici ciues celebrantes uirgine natum δ. 111. *pannis tectum*
inv. δ ζ. 112. *Cyna* 1 b; *exaltant ζ; alacres iam numen δ.*

101. Matth. 2, 1 sqq.

109. Luc. 2, 8 sqq.

105. Matth. 2, 1 sqq.

XXIX. OCCIDUNTUR INFANTES IN BETHLEEM.

Inpius innumeris infantum caedibus hostis
perfurit Herodes, dum Christum quaerit in illis.

- 115 Fumant lacteolo parvorum sanguine cunae,
vulneribusque madent calidis pia pectora matrum.

XXX. BAPTIZATUR CHRISTUS.

Perfundit fluvio pastus Baptista locustis,
silvarumque favis et amictus veste cameli
tinxerat et Christum: sed spiritus aethere missus

- 120 testatur tinctum, qui tinctis crimina donat.

XXXI. PINNA TEMPLI.

Excidio templi veteris stat pinna superstes;
structus enim lapide ex illo manet angulus usque
in seculum seculi, quem spererunt aedificantes.
Nunc caput est templi et lapidum conpago novorum.

XXXII. EX AQUA VINUM.

- 125 Foedera coniugii celebrabant auspice coetu

XXIX. *Occiduntur infantes in Bethleem* Rat. a Ald. Lugd. (in his duobus *Bethleem* Sich. tres Gis. I Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev., *De herode qui querebat interficiendum christum* Dress., *de innocentibus* β, *Occisio infantum in Bethleem* b m (in quo *infantum*), *occiduntur in Bethleem infantes* i, *Infantum in Bethleem caedes* Fabr. Gis., *Occiduntur in Bethleem pueri* Weitz. 113. *caedibus noctis* T et emend. actis.

114. *dum hostem quaerit* δ. 116. *que om.* 1 Dress. 1 i; *calent* δ; *udis pia* Prag. XXX. *Baptizatur Christus* nostri scripti praestantiores Weitz. Heins. Cell. Arev., *De iohanne stante in deserto et baptizante* Dress., *Christus in Iordane baptizatur* Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. 117. *Perfudit* T Iso Prag. Rat. Vall. 1 α 2 β d ε ζ η i m n y z Weitz., *Effudit* β; *Baptista lacerta con.* Burm. Anth. I. p. 716. (Cfr. C. VII, 69]. 118. *amictu* Ald. Lugd.; *camilli A*, *camelli* Dress. η.

119. *Tinxerat et Christum qui tinctis crimina donat Testatur tinctum sed spiritus ethere missus* η. 120. *qui cunctus* Dress. δ ε, *qui cunctis* Vall. s y z; *donat* Dress. Vall. α a β b γ δ d ε η θ i n q s u y z Gis. Arev., *donet m cum relqq. edd., purgat* ζ.

XXXI. *Pinna templi* nostri scripti et edd., solus Dress. *De destructione templi salamonis.* 121. *superstis* E. 124. 123 inv. Dress. 123. *spreuere* b, *spernunt* R 2 R Dress. Vall. β d ε ζ η θ n s y z Chor. Poett. Amstr. Cham. 124. *et om.* u; *laterum* Gis.; *conpago duorum* Dress. Vall. β d d ε ζ η θ n s y z Gis. Amstr. Heins. Cham. (non Cell.), *comp. priorum* 1 Prag. XXXII. *Ex aqua vinum* α Ald. Lugd. Weitz. Heins. Cell. Arev.; *De aqua facta vinum a domino in nuptiis galilee* Dress., *Aqua vinum* Rat. i, *Aqua in vinum conversa* b m, *Vinum ex aqua factum* Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr.

113. Matth. 2, 16 sqq.

117. Matth. 3, 13 sqq.

121. Matth. 21, 12. 42, Psalm. 118, 22.

125. Io. 2, 1 sqq.

forte Galilaei, iam deerant vina ministris.
Christus vasa iubet properanter aquaria lymphis
impleri, inde meri veteris defunditur unda.

XXXIII. PISCINA SILOA.

Morborum medicina latex, quem spiritus horis
eructat variis fusum ratione latente: 130
Siloam vocitant, sputis ubi conlita caeci
lumina Salvator iussit de fonte lavari.

XXXIV. PASSIO IOANNIS.

Praemia saltatrix poscit funebria virgo
Ioannis caput, abscissum quod lance reportet
incestae ad gremium matris: fert regia donum 135
psalteria respersis manibus de sanguine iusto.

XXXV. PER MARE AMBULAT CHRISTUS.

It mare per medium Dominus fluctusque liquentes
calce terens iubet instabili descendere cumba
discipulum; sed mortalis trepidatio plantas
mergit, at ille manum regit et vestigia firmat. 140

126. *Galilaeis* Rat. b δ i m Weitz. (non P), *deerant iam* inv. Dress.
Prag. Fabr. Gis., *Galilei deerant dum vina ministris* s. 128. *unde*
meri Gis. Gif. p. 438; *diffunditur* R R W Gold. Weitz.; *diffunditur* Dress.
Vall. δ η θ u, *perfunditur* Fabr.; ordo p. unda a. XXXIII. *Piscina*
Siloa nostri scripti et edd., sed *De domino qui illuminavit cecum* Dress.

129. *latet* E P R scripti ap. Heins. α a q u Ald. Lugd.; *quam* E R 2 α u
Ald. Lugd.; *oris* Dress. Vall. s Ald. Lugd. Fabr. Gis. Amstr. [Cfr. A.
680 sqq.]; ceterum Vv. ordo in R: 131. 132. 129. 130. 130. *Eruptat* s;
fusam R 2 α u Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Chor. Poett., *fusa* δ . 131. *ubi*
sputis s. 132. *iussis* A E, *iussi* l a. XXXIV. *Passio Ioannis*

nostri optimi Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev.,
De saltatrice quae petiit caput Iohannis baptiste Dress., *Caedes Ioannis*
Fabr. Gis., *Passio Iohannis Baptistae* Weitz., nulla inscriptio i; postponitur
hoc tetrastichon sequenti in Dress. 133. *saluatric* η Gis. mendose;
posuit Prag. 134. *reportat* Dress. Vall. Prag. Rat. b δ ζ η θ i m q s u

Sich. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. 135. *in* ζ Fabr. Gis.; *regia dona*
Dress. δ ζ η s. 136. *Psalteria* Prag. Vall. 2 α Sich. tres Fabr. Gis. Chor.
Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *Saltatrix* Dress. δ d ζ η θ n y; *Psalt-*
eria l α a, *Saltria* Rat. b γ i m q u Weitz., *Salta* supra *Saltria* Vall.,
Psaltrix Ald. Lugd., *Saltatrix* ϵ ; *sparsis* δ d ζ θ n y, *manibus aspersis* ϵ ;
ex y. XXXV. *Per mare ambulat Christus* nostri antiquiores et edd.,
Quando dominus iuit super mare Dress., *Per mare ambulasse Christum*
Ald. Lugd., *Christus per mare ambulat* Fabr. Gis. 138. *coimba* Dress.,
cymba Vall. 2 i, *cimba* η θ q. 139. *mortales* u; *plantis* O 2 α .

140. *Mergitur* A E O P W q, *Mergitat* R Gif. p. 374 et in unis Gold. ap.
Weitz., *Mergit ad R*, *Mersitat* Gis.; *manu* R Dress. Vall. β d ϵ ζ η θ n s
[Cfr. Virg. Aen. III, 659]; *tegit* Ald. Lugd.

129. Io. 9, 7, A. 680.

137. Matth. 14, 25.

133. Matth. 14, 6 sqq.

Prudentius ed. Dressel.

XXXVI. DAEMON MISSUS IN PORCOS.

Vincla sepulcrali sub carcere ferrea daemon
fregerat, erumpit pedibusque advolvitur Iesu.
Ast hominem Dominus sibi vindicat et iubet hostem
porcorum raptare greges ac per freta mergi.

XXXVII. QUINQUE PANES ET DUO PISCES.

145 Quinque Deus panes fregit piscesque gemellos,
his hominum large saturavit millia quinque.
Implentur nimio micarum fragmine corbes
bis seni, aeternae tanta est opulentia mensae.

XXXVIII. LAZARUS SUSCITATUS A MORTUIS.

Conscius insignis facti locus in Bethania
150 vidit ab inferna te Lazare sede reversum :
adparet scissum fractis foribus monumentum,
unde putrescentis redierunt membra sepulti.

XXXIX. AGER SANGUINIS.

Campus Acheldemach sceleris mercede nefandi
venditus exequias recipit tumulosus humandas.
155 Sanguinis hoc pretium est Christi. Iuda eminus artat
infelix collum laqueo pro crimine tanto.

XXXVI. *Daemon missus in porcos* nostri scripti optimae notae et edd., *Quando dominus liberauit demoniaeos* Dress., *Daemonium missum in porcos* Ald. Lugd. 142. *et rumpit* Dress ζ, *erupit* η θ s; *auoluitur* Dress. β; *pedibus revolutus Iesu* Rat. priorib. eras. 143. *vendicat* Vall. s Ald. Lugd., *venditat* η. 144. *reputare* a, *captare* η n, *reptare* l y. *furiare* t *raptare* Rat., *furiare* b γ δ ζ i m margo trium Sieh. Fabr. Gis. Weitz. (non P); *gregem* γ. XXXVII. *Quinque panes et duo pisces* nostri potiores et edd., *Quinque pannes et duo pannes* (sic) m, *De quinque panibus et duobus piscibus* Dress. 147. *modo* δ, *minimo* Fabr. Gis. 148. *opulentia* E, *epulentia* η, *opulatio* q; *est* om. A. Hic versus ultimus est cod. a.

XXXVIII. *Lazarus suscitatus a mortuis* nostri scripti meliores et edd., *De resurrectione lazari* Dress., *Lazarus suscitatur a mortuis* m, *Lazarus suscitatus* Fabr. Gis. 149. *locus est bethania facti* Dress. s, sed *retineo in Bethania*. 151. *Appareat* ζ; *fractis scissum* Fabr. Gis.

XXXIX. *Ager sanguinis* nostri codd. praestantiores et edd., *De iuda qui suspendit se laqueo* Dress., *Ager acheldemah* Ald., *Ager acheldemach* Lugd. 153. *Acheldemach* A Prag. b δ ζ i q u y z Ald. Lugd. Sieh. tres Fabr. Weitz. Chor. Poett. Obb., *achaelde-mach* m, *acheldemac* Dress. Rat. α β ε, *alchedemach* Vall., *alchademach* η, *acheldemach* θ, *achaldemach* s, *Acheldemah* Gis. I Amstr. Heins. Cell., *Haceldema* Gis., *Hacheldemach* Arev. 154. *recepit* 2 α. 155. 156 *est* om. Dress. η; *Iudae minus* A, *Iudae nimis* N, *Iudas nimis* B Gif. p. 374 Amstr., *Iudae eminus* R, *Iudas*

141. Matth. 8, 30 sqq.

145. Matth. 14, 15 sqq.

149. Io. 11, 1 sqq.

152. Matth. 27, 7.

XL. DOMUS CAIPHAE.

Inp̄ia blasphemi cecidit domus ecce Caiphae,
in qua pulsata est alapis facies sacra Christi:
hic peccatores manet exitus, obruta quorum
vita ruinosus tumultus sine fine iacebit.

160

XLI. COLUMPNA, AD QUAM FLAGELLATUS EST CHRISTUS.

Vinctus in his Dominus stetit aedibus atque columpnae
adnexus tergum dedit, ut servile, flagellis.
Perstat adhuc templumque gerit veneranda columpna,
nosque docet cunctis immunes vivere flagris.

XLII. PASSIO SALVATORIS.

Traiectus per utrumque latus laticem atque cruorem 165
Christus agit: sanguis victoria, lymp̄ha lavacrum est.
Tunc duo discordant crucibus hinc inde latrones
contiguus: negat ille Deum, fert iste coronam.

eminus Dress. β γ δ ε ζ η θ α s y, *Iudas emulus* δ, *Iude nimis* q, *Iudae munus* ... *laqueus* Ald. Lugd., *Iudae manus* conl. Heins.; *laqueos* 2 α, *laqueus* 3 α n, *Iudae eminus*... *laqueus* Chor. Poett., vulgatam lect. confirmat Laur.

XL. *Domus Caiphae* ex nostris scriptis praestantissimi et edd., *De ruina domus caiphe* Dress., *Domus Caipha* Amstr. 157. *ecce* Laur. α u Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Chor. Poett. Amstr. Heins. Cham. Cell. Teol. Obb., *domus alta* K Dress. Prag. Rat. Vall. η θ s cum relqq. nostris scriptis et edd. 159. *peccatoris* q Ald. Lugd., *peccatorum* Dress. ε η θ γ z, *Hoc peccatorum mouet* δ.

XLl. *Columna, ad quam flagellatus est Christus* nostri scripti praestantiores et edd., *De flagellatione christi* Dress., *columpna ad quam christus fuit ligatus* β, *Columna ad quam Christus est flagellatus* Fabr. Gis. 161. *Victus* Dress. ζ η θ n; *columpnis* Dress. Prag. Rat. Vall. b d ζ η θ i m n s Sich. tres Fabr. Chor. Poett. 162. *Adnexum* 1 Rat. i m Weitz. (non B); *in serv. q, ut om. ζ, servire* cum gl. scilicet potuisset m. 163. *Prestat* Dress. Vall., *Restat* δ η θ; *templum hoc gerit* Dress., *templum quod gerit* η, *geritque templum* ζ 2 θ, *templum gerit* 1 θ. 164. *immuneres* E.

XLII. *Passio Saluatoris* nostri scripti et edd., sed *De sanguine et aqua quae exierunt de latere domini* Dress. 165. *Transiectus* A K P Dress. Vall. α β 1 ε ζ η θ Ald. Lugd., *Trasiectus* γ, *Traiectusque latus dextrum* coniectura quorundam ap. Arev.; *laticemque* Vall. δ ζ θ 1 m margo ed. Colon. ex vet. lib. ap. Arev., *laticemque* (sic) η; *est* om. Dress. δ Ald. Lugd. Sich. tres Gis. I Fabr. Chor. Poett. 168. *Continuo* η.

157. Matth. 26, 57 sqq.

161. Marc. 15, 15. — *columpnae*] illam columpnam sive potius fragmentum eius Romae in ecclesia S. Praxedis etiamnunc adservari opinantur.

Cfr. E. Platner, C. Bunsen etc. Beschreibung der Stadt Rom Bd. III, Abthl. 2, p. 250.

165. Io. 19, 34. 18, Luc. 23, 39. 42.

XLIII. SEPULCRUM CHRISTI.

Christum non tenuit saxum, non claustra sepulcri :
 170 mors illi devicta iacet, calcavit abyssum.
 Sanctorum populus superas simul ivit ad oras,
 seque dedit multis tactuque oculisque probandum.

XLIV. MONS OLIVETI.

Montis oliviferi Christus de vertice sursum
 ad Patrem rediit signans vestigia pacis :
 175 frondibus aeternis praepinguis liquitur humor,
 qui probat infusum terris de chrismate donum.

XLV. PASSIO STEPHANI.

Primus init Stephanus mercedem sanguinis imbrī
 afflictus lapidum : Christum tamen ille cruentus
 inter saxa rogat, ne sit lapidatio fraudi
 180 hostibus : o primae pietas miranda coronae !

XLVI. PORTA SPECIOSA.

Porta manet templi, Speciosam quam vocitarunt,
 egregium Salomonis opus : sed maius in illa

Versum 169 sequitur in nonnullis edd. (Fabr. Gis. (non Gis. D) Weitz. Heins. Cell. Arev.) tetrastichon hoc: XLIII. *Sepulcrum Christi. Christum non tenuit saxum, non claustra sepulcri: Mors illi devicta iacet, calcavit abyssum. Sanctorum populus superas simul ivit ad oras. Seque dedit multis tactuque oculisque probandum.* In nostris quidem codd. hi versus non extant. Sed non ideo Prudentio eos abiudicarium. Haud pauca profecto perstant veterum Christianorum monumenta cum picta in catacumbis tum lapidibus incisa, ut nummos praeteream, quibus resurrectio domini expressa est. Egomet ipse gemmam mecum servo, rarae pulchritudinis cum ipsa symbolice effigiata.

XLIV. *Mons Oliveti* nostri codd. et edd. praeter *De ascensione domini* Dress., *Mons oliuetum* Ald. Lugd. 173. *oliveti* E R Dress. δ. 174. *signans vestigia*

pacis Frondibus aeternis: praepinguis liquitur humor disting. Gif. ex vet. lib. et Heins.; *Ad patrem redit.* (sic) *signans uestigia pacis Frondibus eternis praepinguis loquitur humor* Dress. 175. *linguitur* 1 Rat. Vall.

β γ, sequitur ε. XLV. *Passio Stephani* α Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Chor. Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev., *Passio sancti Stephani* Rat. b i m Weitz., *De lapidatione beati stephani* Dress. 177. *imbre* Dress. Prag. Rat. Vall. b ε ζ η θ i m γ 2z Weitz. Amstr. 178. *cruenta* 1 m.

180. *Hostibus opime δ, Postibus opprime q, ...opprime* Dress. Vall.; *miseranda* Dress. Gold. (supra *miranda*) Vall. β b ε ζ θ i (supra *miranda*) m q s Weitz., *veneranda* η. XLVI. *Porta speciosa* nostri codd. et edd., *solus* Dress. *Quando petrus sanuavit claudum.* 181. *Porro A; speciosa* Dress. Vall. Prag. θ, *spatiosa* η.

169. Matth. 28, 1 sqq. coll. 27,
 52. 53.

173. Act. 1, 9.

177. Act. 7, 56.

181. Act. 3, 2.

Christi opus emicuit ; nam claudus surgere iussus
ore Petri stupuit laxatos currere gressus.

XLVII. VISIO PETRI.

Somniat inlapsum Petrus alto ex aethere discum 185
confertum omnigenis animalibus : Ille recusat
mandare, sed Dominus iubet omnia munda putare.
Surgit et immundas vocat ad mysteria gentes.

XLVIII. VAS ELECTIONIS.

Hic lupus ante rapax vestitur vellere molli :
Saulus qui fuerat, fit adempto lumine Paulus. 190
Mox recipit visum, fit apostolus ac populorum
doctor et ore potens corvos mutare columbis.

XLIX. APOCALYPSIS IOANNIS.

Bis duodena senum sedes pateris citharisque
totque coronarum fulgens insignibus agnum
caede cruentatum laudat, qui evolvere librum 195
et septem potuit signacula pandere solus.

183. *clodus* Rat. b i m q, *clausus* ζ. 184. *laxatos* R glossa in
Prag. in Rat. supra pro div. lect. α β γ Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis.
Chor. Poett. Amstr. Arev. Obb., *laxatus* A E (ap. Heins.), *luxatos* Cell.
et Teol. ex coniectura Heinsii, *dampnatos* R T Dress. Vall. Prag. Rat.
b d ε η θ m n q s u Weitz. Heins., *dampnatos* cum gl. *debiles* i, *dampnatus*
δ ζ. [Cfr. H. 650.] XLVII. *Visio Petri* nostri scripti praestantiores et
edd., *De sompno Petri* Dress., *Somnio petri* Rat. m, *de sancto petro* β.
185. *elapsum* δ. 186. *Confestā* A. XLVIII. *Vas electionis*
nostri scripti et edd., si excipias *De conversione beati pauli* Dress., *Pau-*
lus vas electionis Fabr. Gis. 189. *Sic u ; uestitus* Dress. Vall. Prag.
Rat. β δ ε ζ θ γ z. 190. *Qui fuerat saulus* Vall. ; *dempto* 1 Dress.
Prag., *adepto* δ ζ θ γ. 191. *fit apostolus apostolorum* Dress. β δ ε ζ
2 θ (in hoc primae manus priora evanuerunt), sed reclamant metrum, *fit apo-*
stolus hic aliorum η. 192. *et praepotens* A. XLIX. *Apocalypsis*
Ioannis nostri codd. et edd., sed *De revelatione apocalipsis* Dress.
193. *citharis paterisque* Sich. tres Fabr. Chor. Poett. 195. *laudant*
δ ε ζ γ ; *evolvere* A R b i m Ald. Lugd. Sich. tres Fabr. Gis. Weitz. Chor.
Poett. Amstr. Heins. Cell. Arev. Obb., *volvere* E R T α q u, *quia volvere*
margo Gis., *solvere* Dress. Vall. β γ δ ε ζ η n s γ z probante Arev., *quia*
soluere θ, *pandere* d. 196. *solvere solus* R.

185. Act. 10, 9 sqq.

189. Act. 9, 3 sqq.

193. Apoc. 4, 4 et 5, 1 sqq

EPILOGUS.

- Inmolat Deo patri
plus, fidelis, innocens, pudicus
dona conscientiae,
quibus beata mens abundat intus :
5 alter et pecuniam
recidit, unde victitent egeni.
Nos citos iambicos
sacramus et rotatiles trochaeos,
sanctitatis indigi
10 nec ad levamen pauperum potentes ;
adprobat tamen Deus
pedestre carmen et benignus audit.
Multa divitis domo
sita est per omnes angulos supellex.

Epilogus id est clausula vel finis libri α (post ea man. rec. Ode in qua poeta de se loquitur, qui titulus est Ald. Lugd.), De opusculis suis Prudentius 2 A (ap. Obb.) T, Incipit de opusculis suis Prudentius A notante Ieepio, Immolat opuscula sua deo: Prudentius Laur. u, Incipit de opusculis patri deo immolat per trocheum et trimetrum endecasyllabum b, Incipit de opusculis suis immolat Patri Dō. i, Incipit de opusculis suis R m, Prudentii Oda operum reliquorum conclusio q man. rec., nil notat Marietus de Prag., Rat. Locum hoc carmen occupat varium in variis codicibus. In fine poetae operum id ponunt A O α, Dittochaemum inter et libros contra Symmachum R, inter lib. Peristephanon et Dittochaemum Laur. b i m q u (in b l m q librum Perist. claudunt Cathemerinon Hymni XI, XII. Cod. N hos versus praefationem facit libri Dittochaei et ita Sich. tres Chor. Poett. Amstr., in qua ed. uti in Sichardianis Dittochaemum agmen operum poetae claudit. Ioan. Trithemius (de script. eccl. I, p. 211) et Giselinus vetusti codicis et Daven- triensis editionis, ut ait, fidem secutus praefationem libri Perist. eos esse censent, quos praeter Arev. et Obb. recentiores secuti sunt. Ast ipsius carmi- nis indoles illis non favet, utpote quae omnia operum epilogum vel termi- num heic suffixum haud obscure demonstret. 1. om. A B W α m q u Ald. Lugd. Sich. tres Chor. Poett., titulo innexus extat in b i; patri Deo Gold.

7. *Citatos R, Noscit os A; iambos Ald. Lugd.* 11. *Ad- probet b.* 14. *supellex A.*

12. *pedestre carmen]* Quod est spiritus submissi sine stili et conceptus sublimitate. Cfr. Hor. A. P. 95 *Et tragicus plerumque dolet sermone pedestri*, Il. Sat. 6, 17: *Quid prius illustrem satiris, Musa-*

que pedestri, Auson. Ep. 16, 78 *Ac- sopiam trimetriam, Quam vertit exili stilo, Pedestre concinnans opus.*

14. *supellex]* Cfr. Il. Tim. 2, 20.

Fulget aureus scyphus,	15
nec aere defit expolita pelvis:	
est et olla fictilis	
gravisque et ampla argentea est parabsis.	
Sunt eburna quaeplam,	
nonnulla quercu sunt cavata et ulmo:	20
omne vas fit utile,	
quod est ad usum congruens herilem.	
Instruunt enim domum	
ut empta magno, sic parata ligno.	
Me paterno in atrio	25
ut obsoletum vasculum caducis	
Christus aptat usibus,	
sinitque parte in anguli manere.	
Munus ecce fictile	
inimus intra regiam salutis;	30
attamen vel infimam	
Deo obsequellam praestitisse prodest.	
Quidquid illud accidit,	
iuvabit ore personasse Christum,	
[quo regente vivimus.]	35

16. *Nec edere fit expedita pelvis supra expolita* Gold., et pol. A, *Nec non aere fit expedita pelvis* 1 m. 17. *olla ad oram t alua unde alueus i, aula* A 1 m Weitz., cfr. Plaut. Aul. IV, 2, 10 *si quis illam invenerit aulam onustam auri*, Rud. I, 2, 47, Quinct. VII, 9, 4, Suet. Vesp. 22, Fest. p. 20 ed. Lind. 18. *est* om. u; *parabsis* A B R Gold. alt. Rat. m Obb., *paripsis* b, *parapsis* O T Prag. a i q u Weitz. Heins. Cell. Arev., *paropsis* Ald. Lugd. Sich. tres Gis. Chor. Poett. Amstr. Cham. [Cfr. Ps. 532. Gramm. Haupt. p. 91, 15]. 19. *Olla eburna quaeplam* u. 21. *vas fictile* R. 23. *Inferunt* 1 b. 24. *partita* A q, *parato* b. Hunc et seq. versum om. u. 25. *Me materno* = *in Christi matris templi angulo* coni. Bivarius ad Dexter. Chron. a. 424, vid. Arev. I, p. 39. 26. *vasculis* Gis. Chor. Poett. 27. *abdat* Rat.; *asibus* 1 a. 28. *Sinatque* Rat.; *maneret* A. 29...32 bis extant in A. 33. *accidet* T Heins. Cham. Cell., *ut accidet* coni. Barth. l. l. 34. *personas* A, *personare* supra *personasse* Rat. 35. Extat versiculus in B W utroque Gold. a b i m q (in quo regnante) u Sich. tribus Weitz. Chor. Poett. Arev. Sed praeterquam quod glossam sapit, metri Horationi normae (Od. II, 18) a Prudentie inductae non congruit. Unde uncis eum inclusi. Heinsio quidem hocce carmen non integrum esse iudicanti non assentior.

INDEX

eorum, quae in prudentii carminibus occurrunt notatu digna.

I. NOMINUM PROPR. ET RERUM.

A. signat. *Apotheostn*, C. *Cathemerinon*, D. *Dittochaeon*, epil. *Epilogum*,
H. *Hamartigeniam*, P. *Peristephanon*, praef. *Praefationem omnium opp.*,
Ps. *Psychomachiam*, S. *contra Symmachum libros*.

A.

Aaron (*paenult. prod.*) summus Ps.
548, eius virga ib. 884.
Abel beatus P. V, 372, immolans H.
praef. 5. 23, eius ferculum P. X,
829, Abel et Cain *anima et corpus*
D. 7.
Abessalon H. 564. 577. 580.
aborigines S. II, 289.
Abrae prima fides A. 373.
Abrahae patri rex promissus C. XII,
43, eius posteritas carnaliter cer-
nens A. 368.
Abraham cum stirpe et gente fidei
liberatus A. 363.
Abraham et Abram Ps. praef. 4.
Abram generosi seminis princeps A. 28
coll. Ps. praef. 2. 19. 34.
Accentus vis S. I, 630 ridendaque
paenult. prod.
Accusativus pro adverb. C. II, 33.
Acerra olida A. 198.
Achar Ps. 537.
Acheldemach campus D. 153.
Acherontica stagna C. V, 128.
Acisclus martyr P. IV, 19.
Aetiaci fluctus S. II, 528.
Ada H. 697, eius peccamen A. 911,
novus ib. 691.
Adam H. 846, pellitos habitus sumit
Ps. 226, terreni corporis apex A.
1007, vetus ib. 926.

Adonis P. X, 228.
Adrianus deus S. I, 274.
aedes Fidei et Concordiae Ps. 825.
aeger lectulum suum per urbem gestat
C. IX, 69.
Aegypti numina hortensia P. X, 259,
S. II, 865.
Aegyptiorum dii P. X, 254, S. II, 354.
Aegyptus Christi C. XII, 203.
Aelim lucus D. 55.
Aemilianus praeses P. VI, 34.
Aeneadae *Romani* S. I, 286.
Aeneades rector *Imperator Romanus*
A. 447.
Aeolia S. I, 308.
Aesculapius clinicus deus A. 205, gal-
lina aut gallus ei sacrificabatur ib.,
sacratus eius aspis P. X, 257.
aetates quattuor hominis S. II, 326 sqq.
Aetna S. I, 308.
Agnes martyr P. XIV, 1.
Albanae portae P. XI, 203.
Alcides *Hercules* S. I, 226.
Alcmēna P. X, 227.
Alemannus S. II, 809.
Algidus S. II, 534.
Almo agri Romani rivulus P. X, 160.
Alpes S. I, 467, binae P. II, 538.
alpha et Ω *Christus* C. IX, 11.
Amalech C. XII, 171.
amarus haustus abesto C. III, 176.
Ambacum propheta *Abacuc* C. IV, 59.
amethystus Ps. 860.

Ammon H. 443, S. II, 355.
 Amor fugitivus Ps. 436.
 Amorrhæi regis exercitus H. 413.
 amphitheatralis pompa S. I, 380.
 Amyclæ S. II, 546.
 Ana amnis P. III, 188.
 Anchises S. I, 168.
 angelorum lapsus H. 16; trinitas tri-
 formis Abrahamum revisens Ps.
 præf. 45.
 angelus Christi C. IV, 68.
 angelus et ipse peccat A. 890, hospes
 H. 730.
 anguis cruce suspensus D. 48.
 anguis *sidus* A. 618.
 Anicius generosus S. I, 552.
 anima ab ore factoris creata C. X,
 129, flata et ore indita ib. III, 100,
 lucis et ætheris indigena III, 31,
 polluta puteo abyssi ferventis mer-
 sanda H. 832. 923.
 animæ corruptæ stuprum H. 616.
 animæ liquor C. X, 12.
 animus, ut qui vim habet rationis
 liquidæ, non moritur C. III, 185.
 Anniadum soboles S. I, 551.
 antichristus C. VI, 102.
 Antinous Ganymedes S. I, 274, *sidus*
caeleste ib. 271.
 Antiochus magnus S. II, 562.
 Anubis caniformis S. II, 354, *latrator*
 A. 196, S. II, 532.
 Apennincola pedes S. II, 521.
 apis conuubii nexilis inscisa C. III, 75.
 Apodemius martyr P. IV, 160.
 Apollineus gypsus A. 458.
 Apollinis antra S. I, 262.
 Apolle bubuleus P. X, 195, nihil est
 P. III, 76, torquetur Christi nomine
 A. 402.
 aquila eburni scipionis S. I, 349, P.
 X, 148.
 aquilones saevi A. 658.
 aquilonum conditor A. 660.
 arbitrium hominis liberum H. 682. 702.
 arbor vittata S. II, 1010.
 arca foederis Ps. 813.
 arctoa sidera C. XII, 13.
 Arelas urbs P. IV, 35.
 Argo S. I, 117.
 Argos Palladi sacra S. II, 492.
 Ariadne S. I, 136.
 Ariadneus ignis *Ariadnes coronæ*
astrum S. I, 142.
 Aristo medicus P. X, 896.
 Aristoteles A. 202.
 Arpinas consul S. I, 526.

Arrius Ps. 794.
 arthris S. X, 495.
 arx ætheris Christi Ps. 643. 817.
 Asclepiades præfectus P. X, 42.
 Asia S. II, 522.
 Assur principis victoria H. 449.
 Assyria Babylon S. II, 550.
 Assyriæ tiaræ A. 145.
 Assyrius thalamus Ps. 60.
 astrorum pavor A. 618.
 asylum S. I, 196.
 Athenæ S. II, 969.
 Atlantis Mauri plaga A. 433.
 atomi tenues A. 953.
 Attica copia A. 379, *Atticum mel* C.
 V, 94.
 Attis castratus S. II, 52.
 Augurius martyr P. VI, 151.
 Augusti sacra S. I, 247, 292.
 Ausoniae facundia A. 380.
 Ausonium regnum *Romanum impe-*
rium S. II, 1114.
 auspicia consulatus P. X, 146.
 Austri regina D. 82.
 Avaritiæ pugna Ps. 454.
 averni ignis H. 962.
 avernus furvus H. 826.
 avi rudes *Hebraei* C. III, 133.
 axis igneus C. V, 92.

B.

Baal C. XII, 196, coetile caput A. 325.
 Babylon H. 448, Assyria S. II, 549,
 dira C. IV, 43, D. 40.
 Babylonia fornax A. 130.
 Babylonica captivitas H. 455.
 Babylonicæ fornacis pueri P. VI, 110.
 Babylonis arx A. 129.
 Bacchanaliorum furor S. I, 130.
 Bacchi vita et sacra S. I, 122.
 Bacchica Nysi S. I, 628.
 Bacchus ephebus ebrius P. X, 279.
 Bactra ultima A. 612.
 Baianis resolutus aquis S. II, 741.
 baptismus C. VII, 72.
 baptisterium P. VIII, tit.
 Barchinon P. IV, 33.
 Bardus pater A. 296.
 Basilica Pauli ap. P. XII, 47, Petri
 ap. ib. 31.
 Bassorum gens S. I, 558.
 Belia *Belial* P. 714.
 Belia principe *Belial* H. 520.
 Beliades coniunx H. 610.
 Bellona Ps. 236. 557, furens S. II. 600.
 Belzebul P. V, 267.

Berecynthiacus sacerdos S. II, 51.
 beryllus Ps. 855.
 Bethlemi laus C. XII, 77, lux *Christus* C. VII, 1.
 bivium virtutis et vitiorum H. 791.
 Booz *Boas* H. 786.
 boreas ninguidus A. 661.
 borras *boreas* Ps. 847.
 bosphoreum iugum *sidus* C. V, 147.
 Brennus S. II, 562.
 Bromius *Bacchus* S. I, 131, S. II, 496.
 Bruti fasces S. I, 556.

C.

Caecilianus martyr P. IV, 156.
 caelum septemplex C. VII, 36.
 Caesaraugusta P. IV, 3, studiosa Christi ib. 54.
 caespes fumat *ara* P. X, 187.
 caespito et ture precari P. V, 50.
 caesurae vis in producenda vocali brevi S. I, 92 resignassē, ib. 395 arguerē, ib. 345 capitis etc.
 Cain H. praef. 5. coll. 1. 11. 48. 63, H. praef. 11, D. 8.
 Caiphae domus D. 157.
 Caius confessor P. IV, 181.
 Calagurris P. IV, 31, P. VIII, tit.
 Calendarum festa S. I, 240.
 camena C. III, 26, C. IX, 3, *plur.* S. II, 47, P. VI, 153.
 Camillus P. II, 14, S. II, 558, rediens S. II, 722.
 Campania deliciis vicit hostem S. II, 746.
 Campanus Capuae P. XI, 208.
 campus Romuleus *Martius* S. I, 181.
 cancer *sidus* A. 619.
 canis miles A. 216.
 Cannae infaustae S. II, 569.
 Canopica regna P. III, 59.
 Canopus P. X, 255, S. II, 922.
 Capitolia S. I, 182, celsa ib. 216, Romula A. 444.
 career *caduca* C. X, 22, quid Christicolis P. VI, 25.
 Carrae tristificae S. II, 574.
 Carthago Afra P. IV, 17.
 Cassianus *Forocornelensis* P. IX, 6.
 Cassianus *Tingitan.* P. IV, 45.
 castrensis porta Ps. 665.
 catamitus S. I, 70.
 catasta P. I, 56, ib. II, 399, VI, 33.
 Catilinae multi pulsi S. I, 530.
 Catonum curia P. II, 446, concilium S. I, 545.

Caucasea cos A. 429.
 Cecropia mella C. III, 71.
 Ceres S. II, 563. 918, praetendit faciem P. X, 236.
 Cethegus S. I, 527.
 chalcedon hebes Ps. 857.
 Chaldaeus vertex *caelum* A. 617.
 Chananeus *trisyll.* *Christus* H. 409.
 chaos C. XII, 40, S. I, 94, aeternae noctis C. IX, 81, horridum ib. V, 3.
 charisma *prima brev.* A. lemm. 11. cfr. P. XII, 61, *plur.* S. II, 1046.
 Charon S. I, 386, mundi H. 502.
 charybdis A. 747, sanguinis C. VI, 107.
 Cherubin sedile C. IV, 4.
 Chettaeus *pop.* H. 420.
 chrisma C. VI, 128, pacificum ib. V, 156, perenne Ps. 361.
 Christicolarum praesentia turbavit sacrificia A. 485.
 Christus ad vitam vocator C. I, 1, columba potens ib. III, 166, eius figura praelata XII, 143, cfr. Ps. praef. 58, filius hominis H. 970, filius Patris non adoptivus H. 48, hominem gestat A. lemm. 8, lapis angularis Ps. 837, D. 122, per mare ambulans C. IX, 49, A. 653, petra stabilis C. V, 11, quo tempore ex inferis redierit C. I, 68, secundus et novus homo C. III, 137, splendor patris P. II, 414, tartarum intrat salutem inferis laturus C. IX, 71, verbigena C. III, 2.
 chrysolithus Ps. 854.
 cibus angelicus Ps. 374.
 cingulum militiae Christi P. I, 32.
 circi vesania H. 361.
 Claudia Vestalis P. II, 528, cfr. S. II, 1064.
 Cloacina A. 197.
 Coecytia leti iura S. I, 91.
 Coi murices C. VII, 156.
 Collina porta S. II, 686.
 colubri colla trilingua semina calce terit C. III, 128.
 columba animae symbolum P. III, 161, cfr. C. III, 165.
 columpna, ad quam Christus flagellatus est. D. 161.
 Complutum P. IV, 43.
 Concordiae pugna Ps. 670.
 Constantinus Maxentii victor S. I, 461, idololatriam sustulit P. II, 473.
 Corduba P. IV, 19.
 Corinthus bimaris S. II, 352.
 cornicis sagus clangor A. 298.

corona civica P. II, 556.
 corpora more animae vivunt C. III.
 197.
 Corybantes Dictaei S. II, 515.
 Cossus *Autus Cornelius* P. II, 14.
 Cottianorum iuga P. II, 539.
 Crassi clades S. II, 575.
 Crementius confessor P. IV, 182.
 Cremera S. II, 571.
 Creta S. II, 492.
 Crocodilus numen Aegypt. P. X, 258,
 S. II, 870.
 crucis figura frons et cor signandum
 C. VI, 132, titulus triplex A. 383,
 vexillum A. 448, Ps. 347, virtus
 C. VI, 133.

crux triumphalis C. IX, 83.
 Cucufates martyr P. IV, 33.
 Cultura deorum veterum Ps. 29.
 Cumae oracula mortua A. 442.
 Curi S. II, 558.
 cyanea stagna Ps. 858. Cyaneae Nym-
 phae S. I, 302.
 Cybele *Cybele* P. X, 196, deum ma-
 ter S. I, 187.
 Cybeleius hostis S. II, 521.
 cygnus stuprator P. X, 221.
 Cyllenius ardens A. 412.
 Cynicus hircosus A. 201.
 Cynthius *Apollo* S. II, 493.
 Cyprianus P. IV, 18, Thascius P.
 XIII, 88.
 Cypridis lupanar P. X, 230.
 Cytherea *Venus* A. 189, S. I, 166.

D.

daemones gallo canente exterriti C. I,
 40, nocte laeti ib. I, 38.
 Daba *populi nom.* S. II, 808.
 Danaes fabula S. I, 66.
 Danielus C. IV, 70.
 Datianus praefectus P. V, 40.
 David D. 73, H. 365, Ps. 386.
 Davidica regna H. 787, cfr. D. 77.
 Davidicus flos C. XII, 49.
 Decius S. II, 672.
 Delphi P. X, 188, S. II, 493.
 Delphica antra A. 438.
 deorum in Capitolio templa ac tituli
 S. I, 183.
 Deucaliones A. 292
 Deus corporeus de Phlegethonte ad su-
 premos remeat C. III, 198, cur
 non mali conditor H. 662, verus
 quis S. I, 325.

Dianae cultus multiformis S. I, 361,
 genua incerare A. 457.
 Diomedis tentoria S. II, 544.
 Dionysia Bacchi S. II, 858.
 Discordiae pugna Ps. 683.
 doctores a Christo in orbem missi A.
 1004.
 Dodona mendax A. 441.
 dracones *vexilla* C. V, 56.
 Drusi S. II, 558.
 Dryades S. I, 303.
 Duitae qui duos deos *angunt* H.
 praef. 37.

E.

ebenum nigrum C. II, 71.
 eculus P. X, 109, eius descriptio
 P. V, 110, P. X, 110.
 Efram *Ephraim* C. XII, 189.
 Eleazar in Abrahami gremio recubans
 C. X, 154.
 elementorum cultus S. I, 297.
 Elias vetus sacerdos C. VII, 26, eius
 corvus P. V, 405.
 Elim vid. Aelim.
 Emanuel C. VII, 180, Emmanuel A.
 604.
 Emerita P. III, 3. 186 *intellig.* P.
 IV, 37.
 Encratis martyr P. IV, 109, cfr. 115.
 eoa plaga P. III, 63, munera C. XII, 62.
 Eoem sidus C. II, 67.
 Eous orbis H. 287, veneratus cunas
 A. 608.
 Ephesus S. II, 495.
 Epona A. 197.
 Erebus S. I, 360.
 Erinnyes Ps. 566.
 Erycina Venus S. I, 186.
 Erycinus vertex ib.
 Eryx S. I, 186.
 Esaias Christum praedicans A. 595,
 sectus P. V, 524.
 Etrusca plebs P. XI, 206.
 Eulalia virgo martyr P. III.
 Eulogius martyr P. VI, 152.
 Eumenides Ps. 466.
 Eumorphio miles P. V, 466.
 Euphrates magnus H. 797.
 Europa Libyaque S. II, 491.
 eurus imbrifer A. 661.
 Eva D. 1.
 Evaeorum rex H. 442.
 Evandria curia S. II, 302.
 Evangelista P. X, 16, fidissimus sum-
 mi magistri C. VI, 77.

Evotius martyr P. IV, 157.
Ezechias D. 93.

F.

Fabii tercenti S. II, 572.
Fabius cunctator S. II, 748.
Fabricius triumphalis S. II, 558.
Falerum vinum C. IX, 28.
Fauni P. X, 242.
Febris dea H. 158.
Felix martyr P. IV, 29.
feriae inferorum C. V, 125.
Fidei adlocutio Ps. 799, pugna ib. 21.
fides iuncta suppliciis C. IV, 84.
Fides regina Ps. 37.
fidicula tortoris P. X, 481. 550.
Flamines P. II, 518.
Florae S. I, 266.
flores martyrum C. XII, 125.
Fortunae cornu S. I, 205.
Forum Cornelii P. IX, 1.
frons oleo signata Ps. 360.
Fronto martyr P. IV, 154.
Fructuosus martyr P. IV, 23, ib. VI, 1.
funambuli H. 367.
furca rogo ingeri P. X, 851.
Furia Ps. 46, *plur.* S. I, 368.
Furiarum maxima Ps. 96.

G.

Gabinus cinctus P. X, 1015.
Gabriel angelus P. II, 454, *sec. prod.* D. 93.
Gadibus spoliatis S. I, 226.
Gaetulus S. II, 809.
Galaula S. II, 809.
Galerius Augustus P. VII, 6, ib. X, 31.
Gallienus P. VI, 41.
Gallus Cybeles P. X, 197.
Ganges S. II, 607.
Ganymedes S. I, 274, cfr. ib. 77.
Garamans S. II, 809.
gehenna C. VI, 111, ib. XI, 112, Ps. 496.
geheunae flamma H. 959, incola P. I, 111, maucipium H. 127.
Geloni A. 430.
gemini sidus A. 623.
gemmarum nomina Ps. 854.
Gonesius martyr P. IV, 36.
genius quis? S. II, 371. 375, membro-
 rum ib. 380.
geulius deus A. 895.
Gerauseni A. 414.
Gergaei *sec. et tert. br.* II. 413.

Gerunda P. IV, 30.
Getae A. 430.
Geticus tumultus S. II, 730, *tyrannus* ib. 696.
Gnosia capella P. X, 618.
Gnosii calami C. V, 52.
Golia D. 76, Ps. 291, *eius stirps*. H. 784.
Gomorrha Ps. praef. 17.
Gomorrhaeae ruinae H. 842.
Gomorrhea crimina e brevi P. V, 194.
Gorgonae caput P. X, 278.
grabatus in tormentis P. V, 207.
Gracchi plebiculae S. I, 561.
gradilis panis P. I, 582.
Gradivus Mars S. I, 166.
gradus in Urbe, unde panis distribue-
batur S. II, 948.
Graecia C. XII, 202, *eius officinae dii*
orti P. X, 267.
gymnosophistae H. 403.

H.

Hadriani pons P. XII, 61.
Hannibal S. II, 687.
Hebraei tori H. 781.
Hebraeus sanguis C. V, 71, *stilus* A. 379.
Hebrus S. II, 495, *Rhodopeius* H. 424.
Hecaten placare A. 460.
hecatombe P. X, 1051.
Hectorei sanguinis populus S. II, 314.
bederae Baccho sacrae C. III, 26.
Hellespontus S. I, 111.
hendecasillabi P. VI, 162.
Herculea clava H. 402.
Hercules P. X, 884, *eius scelera* S. I, 116.
Herodis crimen C. XII, 134, D. 114.
hesperi purpurei pl. C. V, 148.
Hesperia P. XIII, 104.
Hesperidum corniger fl. S. II, 606.
Hibera arx P. VI, 5, *terra* P. I, 4.
Hiberi ultimi *Hisp.* P. XIII, 104.
Hiberus fl. P. I, 117, *Vasco* P. II, 537.
Hiberus sol occiduus A. 424.
Hierusalem templo inlustris Ps. 811.
Hippocratica laniena P. X, 498.
Hippolytus martyr P. XI, 19. 86.
hircinum sidus aries A. 621.
Holofernes Ps. 60.
homo ex tonantis spiritu C. XII, 83.
Homuncionitae A. 552.
horae lactantes A. 613.
Humilitatis pugna Ps. 199.
Hunus S. II, 808.

hydrina *Lernae* vulnera P. X, 885.
 hydrius puer *aquarii sidus* A. 622.
 Hylas puer S. I, 119.
 Hyrcanae brumae A. 427.

I.

Iacob A. 31, eius genus C. XII, 186,
 luctator angeli C. II, 73.
 iambici citi epilog. 7.
 Ianiculum P. XI, 45, eius molae S.
 II, 950.
 Ianus bifrons S. I, 233, P. II, 449.
 iaspis Ps. 860.
 Ibis P. X, 258.
 Ida Phrygia S. I, 187.
 Idaliae rosae S. II, 524.
 Idea mater P. X, 155. 1062.
 Iebusiaca turma H. 416.
 ieuniorum victima C. VII, 5.
 ieunium nona hora solvendum C. VIII,
 11. 14, P. VI, 55, publicum C. VII,
 146.
 Ieremias H. 450.
 Iericho Iericon D. 61, Ps. 536, H. 480.
 Iessaea radix C. XII, 50.
 Iesus ieunans C. VII, 178, vocibus
 ciendus ib. I, 81.
 Iesus *Iosua* C. XII, 173.
 Iliaca mater S. I, 628.
 Indi nocticolae inmundi complexus
 H. 634.
 Indus decolor H. 497.
 inferorum feriae C. V, 126.
 intactae anus P. II, 302.
 Ioannes baptista P. V, 376, D. 134.
 Ioannis (*recto casu*) *praecursor* C.
 VII, 46.
 Ioannis evangelistae sententia A. 9,
 (*recto casu*) Ioannis C. VI, 108, H.
 911.
 Iobi pugnae Ps. 163.
 locus Ps. 433.
 Ioniae fuga C. VII, 105, exceptus ib.
 114.
 Jonathan poenituit Ps. 397.
 Iordane tincti flumine *baptizati* C.
 II, 64.
 Iordanes refluus P. VII, 66, H. 482.
 Iordanis undae Ps. 99.
 Iosephus a fratribus agnitus D. 28,
 captivus C. VII, 58, somnii inter-
 pres D. 24.
 Iovis stupra P. X, 220, S. I, 60.
 Irae pugna Ps. 113.
 Isaac immolandus P. X, 748.
 Isis dea P. III, 76, eius sacra S. I, 629.

Israel captivitas D. 89 sqq., nomen
 C. XII, 95, victor Ps. 651.
 Ister S. II, 697.
 Italus S. I, 233.
 Iuda parens A. 1011, Ps. 543.
 Iudae germen nobile Ps. 383, dux
Christus C. XII, 181.
 Iudaea *Iudaei* C. XII, 202, eius mens
 lucis egena A. 421, gens ingratissi-
 ma A. 347, infelix ib. 504, plebs
 P. II, 305.
 Iudaeus vagus errat A. 542.
 Iudas proditor Ps. 530, suspensus ib.
 533, D. 155.
 Judith Ps. 62.
 Iugurtha S. I, 525.
 Iuleae stirpis ductor S. II, 533.
 Iuli caecitas P. II, 456.
 Iulianus Deo perfidus A. 454.
 Iulius martyr P. IV, 151.
 Iunones duae, Saturnia et Livia S. I,
 293.
 Iunonis ira P. X, 214. 287, soleas
 lambere A. 456.
 Iuppiter adulter P. II, 465, infernalis
 S. I, 355, Stator P. X, 415.
 iustitium C. V, 80.
 Iustus martyr P. IV, 41.
 iuvencus *tauri sidus* A. 620.

L.

Labarum S. I, 487.
 laberinthus et error A. 203.
 Lacaenae S. I, 60.
 Lacedaemon viridis S. II, 247.
 Lacedaemoniae palaestrae H. 365.
 Lachesis S. II, 454.
 lacunae vulnere P. V, 115.
 Lacus Myrrhae D. 49 sqq.
 lammina P. V, 62.
 lana in stipite sacro P. X, 302.
 lapis natat, non mergitur P. V, 490,
 P. VII, 28.
 Larentina *Acca* S. II, 563.
 lares fuliginosi P. X, 261, nigri S. I,
 204, Palladii Vestae P. II, 511.
 Largitatis pugna Ps. 454.
 lascivus adspectus punitur P. XIV, 46.
 Lateranae aedes S. I, 585.
 Latiani Iovi effunditur humanus san-
 guis S. I, 396.
 Latii *Latini* P. XI, 191.
 Latini dii P. X, 254.
 Latium a latendo S. I, 48.
 Latonia virgo *Diana* S. I, 366.
 Laurentii martyrium P. II.

Laverna dea S. II, 870.
 Lazarus Bethan. C. IX, 47. Cfr. C. X, 154, A. 743.
 Ledeia proles *Castor, Pollux* S. I, 228.
 Lemnius *Vulcanus* P. X, 213.
 leo *sidus* A. 618.
 Leontini campi S. II, 939.
 Lerna P. X, 881.
 Lethaea vis *somnus* C. VI, 18.
 Levita P. II, 39, P. V, 30.
 Levites P. V, 145, *plur.* P. VI, 3. 15.
 Levitis gens Ps. 502.
 lex Iulia P. X, 203, Scantinia ib. 204.
 liber caeli P. IV, 171.
 Libidinis pugna Ps. 42.
 libri Christianorum combusti P. V, 181.
 Liburnae turritae S. II, 531.
 Libya P. XIII, 4. 102, S. II, 491.
 Libyca arx *Carthago* S. I, 184.
 Libys Hannibal S. II, 686.
 Libystis ursa S. II, 300.
 Ligurum opes S. II, 701.
 Lilybaeum littus S. II, 941.
 Liviae Augustae mores S. I, 251, consecratio ib. 265.
 Loth Ps. praef. 16. 32, H. 725. 758, eius uxor H. 738.
 lotus et unctus procul absit A. 487.
 Lucas sanctiloquus A. 1001.
 Lucinae horae S. II, 222.
 Ludius saltat P. X, 222.
 lumen oblatum C. V, 155.
 lupa Romuli P. X, 612.
 Lupercales ferulae S. II, 862.
 Luperci P. II, 518, currunt P. X, 162.
 Lupercus martyr P. IV, 146.
 Luxuriae pugna Ps. 310.

M.

Maccabaei martyres fratres P. V, 523, P. X, 751. 759.
 Macetae *Macedones* S. II, 547.
 Magi C. XII, 28. 61. 182, A. 646, D. 105.
 Maia genitus S. I, 87.
 Mambre D. 13.
 Manasse C. XII, 190.
 Manichaei mendax phantasma A. 952 sqq.
 manna D. 43. Cfr. Ps. 374.
 Marcion H. praef. 36, H. 56. 124. 502.
 Marcionita Deus H. 129.
 Marcionitae H. initium.
 mare magnum D. 33.
 Mariae ante pedes colla submittere A. 643. Cfr. Ps. 88, Prudentius ei

tribuit Christo debita C. III, 127. 152.
 Marii laurea S. I, 524.
 marmoris lapicidinae S. II, 246.
 Mars S. II, 495, eius adulterium P. X, 212, lascivus S. I, 174.
 Martia sacra S. I, 181.
 Martialis martyr P. IV, 149.
 Martyrum sepulcris arae, templa imposita Ps. II, 527, P. III, 212, P. IV, 169, P. V, 515.
 Massa candida P. XIII, 87.
 Massylum regum monumenta P. IV, 46.
 Mattheus *dissyl.* A. 981.
 Matuta dea S. II, 563.
 Maurus Atlas A. 433.
 Mavors Ps. 240.
 Mavortia lupa P. X, 611.
 Mavortius puer *Romulus* P. X, 412.
 Maxentii tyrannis S. I, 469.
 Maximianus P. III, 77.
 Meandros per mille C. VI, 142.
 Megaera S. I, 368.
 Megalesia festa S. I, 628.
 Megalesius spado S. II, 863.
 Melchisedech Ps. praef. 43.
 Memphis S. II, 924.
 Memphitica rostra S. II, 531.
 Memphitis aula H. 462.
 mens humilis Ps. 199.
 Mentor artifex P. X, 291.
 Mercurius forum et magorum magister S. I, 87.
 Messias P. X, 17.
 Minerva P. XIV, 27, A. 455, eius pectus P. X, 275, fletilis A. 455.
 miracula Christi P. X, 946, A. 650.
 mirmillo *gladiator* S. II, 786.
 Mithridates S. II, 562.
 Moabitis gens H. 778.
 mola in sacrificiis P. III, 129.
 Moyses comparatur Christo C. XII, 157, historicus H. 339. add. C. V, 31, D. 36. 38, receptor civium C. XII, 144, *trisyll.* P. VI, 86; A. 51.
 Mulvius pons S. I, 482.
 mundus muliebris Ps. 448.
 Myronis forceps P. X, 269.

N.

Napaeae S. I, 303.
 Narbo P. IV, 34.
 natura animae A. 909.
navfragii supplicium P. VII, 74.
 Nazarei S. I, 549.
 Nazarena disciplina P. X, 45.

Nazareni P. V, 25.
 Nazareus C. VII, 1.
 neaera *amasia* P. X, 240, S. I, 139.
 Nebroth H. 143.
 nectar P. II, 388, P. V, 280.
 Nemea pellis *Hercul.* S. I, 118.
 Neptunus S. I, 301.
 Nero P. II, 472, P. XII, 23, S. II, 669.
 Nerones *fortes Drusi* S. I, 279.
 Nerva S. I, 278.
 Nestores retexere P. X, 408.
 Nili septem ostia S. II, 607.
 Niliaci horti S. II, 866.
 Niliacum littus C. V, 45.
 Nilicolae Ps. 655, S. II, 494.
 Ninivitae C. VII, 131.
 nocturna Christianorum veterum sacra C. V, 138.
 Noe arca D. III.
 Noëmis H. 779.
 Nolanus P. XI, 208.
 nomen super omne nomen C. VI, 100.
 noti Ps. 122.
 Novati schisma P. XI, 19.
 Numa A. 215, P. II, 444, S. I, 193,
 eius simpuvium P. II, 514.
 numen triplex C. V, 163, cfr. A. 30.
 Numida Iugurtha S. I, 525.
 Numitor S. I, 193.
 nymphae natantes P. X, 243, sunt
 flumina S. I, 302.
 Nysi Bacchica S. I, 628.

O.

obsitus pannis P. II, 282.
 obsonia deorum P. X, 297.
 Oceanus continet orbem S. II, 811.
 occidualis S. II, 598, reboans H.
 103, vocatur Neptunus S. I, 302.
 oleum palaestrarum H. 365.
 Oliveti mons D. XLIV.
 ollae inter numina P. X, 265.
 Olybriacum genus S. I, 554.
 Olympus Arcadiae mons S. I, 59.
 Operatio *virtus* Ps. 573.
 Optatus martyr P. IV, 146.
 Orgia Bacchi S. I, 188, Christianis
 imputata P. II, 65.
 Orpha Moabitis H. 778. 782.
 Osiris S. I, 629.
 ostia Tiberina P. XI, 40. 151.

P.

pacis pretium Ps. 769.
 Palatina saxa Capitoli S. I, 182.

Palatinus minister A. 481.
 Palatium Latium S. II, 1103.
 Palladium S. I, 195, eius lares P. II,
 511.
 Pallas inventrix olei S. II, 221.
 papa *episcopus* P. XI, 127.
 Paphia *Venus* S. I, 285, S. II, 576.
 paradisus descriptus C. III, 105, Ps.
 224, H. 839.
 Parcae S. II, 454.
 Paria saxa P. XI, 187, cfr. S. II, 246.
 Paros S. II, 246.
 Parthica arundo H. 533.
 Parthus A. 225, H. 497.
 Pascha Iudaicum A. 348, nostrum ib.
 355.
 Passio Salvatoris D. XLII.
 Pastor martyr P. IV, 41.
 Pater an passus A. 104, Pater et filius
 soli labe carentes A. 894, Pater su-
 perus C. III, 95, eius sermo ib. 141.
 Patientiae pugna Ps. 109.
 patroni martyres P. I, 12, ib. II, 579,
 ib. V, 548.
 Paulinorum genus S. I, 558.
 Paulus anno post Petrum passus P.
 XII, 21, eius titulus ib. XII, 45.
 Paulus martyr P. IV, 34.
 peccatum originis per traducem A.
 911.
 Pelusiacus C. V, 58.
 pensiles ungulis laniabantur P. X, 452.
 Pergameo sub lare S. II, 967.
 Persa C. XII, 203.
 Perses *rex Macedoniae* S. II, 562.
 Persephone A. 475.
 Persicus orbis C. XII, 25.
 Petrus calcatur mare P. VII, 61, eius
 visio D. 185, inverso corpore cruci
 adfixus P. XII, 15, eius lapsus
 excusatur C. I, 59, sepulcrum S.
 I, 583.
 Pharao C. XII, 141, D. 21. 32. 36.
 Pharii campi S. II, 921.
 Pharii regnum ferale A. 361.
 Pharos domita *Aegyptus* C. V, 82.
 Pherezea gens H. 420.
 Phidias P. X, 292.
 philippi *nummi* P. II, 102.
 Philippus A. 120.
 Phlegethon C. III, 199.
 Phlegethonteus gurgis H. 827.
 Phoebi furores S. I, 627.
 Photinus Ps. 794.
 Phrygii *Romani* S. II, 497.
 Phrygius maritus S. I, 168.
 Phrygum penates P. II, 448.

Phryx aut Graius S. II, 972.
 Physicorum dogmata S. II, 203.
 Picens P. XI, 206.
 Piceus rex veneno coniugis peremptus S. I, 234.
 Pilatus ignorans A. 381.
 Pinaria domus S. I, 120.
 pinna templi D. 121.
 Plato de fortunata republica S. I, 30, eius deliramenta A. 200.
 plumbei ictus P. X, 122.
 Plutonia coniux S. I, 367.
 Poenus arator S. II, 954, orbis *Africa* P. IV, 61.
 Pollentini agri S. II, 720.
 Pollucis equum suffire A. 459.
 Polycliti malleus P. X, 269.
 Pompeiana acies A. 539.
 Pompilii reges *Numa* P. X, 403.
 poli medius orbis animas iustas dampnatasque dividit H. 866. 926.
 pontes navis C. VII, 106.
 pontifex P. II, 525.
 Porta Speciosa D. XLVI.
 potum pereuntibus dandi mos P. VI, 53.
 Praefectus P. II, 134, ib. X, 41, urbi P. II, 46.
 praetorium ius P. V, 101.
 prandia fera de nece quadrupedum C. III, 62.
 Priapus P. X, 242, S. I, 103 sqq.
 Primitivus martyr P. IV, 158.
 prisca effigies de tumultis reuascens C. III, 194.
 Proborum familia S. I, 551.
 prophetae testes et signatores C. XII, 85, eorum filii D. 85.
 Proserpina S. I, 357, A. 488.
 Prudentii animi candor atque humilitas H. 937. 953, P. X, 1136, epil. 25, licentia in graecis praef. 39. 41, A. 400, munia praef. 14 sqq., natalis annus ib. 24.
 Publius martyr P. IV, 153.
 Pudicitiae pugna Ps. 41.
 pullos farre pascere P. X, 147.
 pulvinar in suppliciis P. V, 179.
 Punica rupes S. II, 246.
 Pyrenae ninguidi P. II, 540.
 Pyreneae terrae P. VI, 147.
 Pyrrham consulere P. X, 410.
 Pyrrhus *Epirota* S. II, 562.

Q.

Quintilianus martyr P. IV, 152.
 Quirinalis toga P. II, 419.

Quirinus martyr P. VII, 2.
 Quirinus *Romulus* S. I, 539, S. II, 305.
 Quirites P. IX, 199, S. I, 358.
 Quiritium salus P. XIV, 4.
 Quiritum gaudia P. II, 563.

R.

Raab Domus D. XVI.
 Rationis pugna Ps. 502.
 refluum salum *sinus Arab.* C. V, 86.
 regeneratio A. 924.
 reliquiae sanctorum P. V, 341.
 Remi populus *Rom.* S. II, 946, regnum P. II, 425.
 resurrectio carnis singulatim redintegratae A. 1036 sqq.
 rex sacerdos C. IX, 4, *viventium Christus* ib. IX, 106.
 Rhea S. I, 174.
 Rhenus S. II, 604.
 Rhodus Veneri dilecta S. II, 494.
 Roma caput seculi P. X, 167, *Christo* dedita P. II, 2, in solio P. IV, 62, regia urbs P. II, 46, *Troia* P. XI, 6.
 Romani imperii amplitudo inservit condendae ecclesiae P. II, 419, S. II, 553.
 Romanus elinguis loquitur P. X, 925.
 Romulae sceptrum P. V, 22, urbs P. II, 412.
 Romulea domus *Roma* P. XIV, 1.
 Romuleae arces S. II, 767.
 Romuleum genus S. I, praef. 80.
 Romulidae A. 225.
 Romulus fit fidelis i. e. *Romani* P. II, 443.
 Rostra *Romana* P. XI, 45.
 rubra littora *maris rubri* C. V, 60.
 Ruth Moabitibus H. 778.

S.

Sabaecum medicamen C. X, 51, tus ib. XII, 71.
 Sabaoth A. 833.
 Sabellius A. 178.
 Sabinus *deus* S. I, 233.
 sagitta *sidus* A. 622.
 Saguntus alta P. IV, 100.
 sal in sacrificiis A. 187.
 Salias consul praef. 24.
 Salii sacerdotes S. I, 120.
 Salomo, Salomon H. 576. 579. Ps. 807, aedificat templum D. 81, eius templum destructum A. 512.

Salomonía saxa A. 512.
 Samnitis P. XI, 207, S. II, 516.
 Samson D. XVII. XVIII.
 Samuel Ps. 398.
 sapphirus Ps. 855.
 Sara Ps. praef. 47, D. 15, eius monu-
 mentum D. V.
 Sardinia frugifera S. II, 946.
 Sardorum granaria S. II, 943.
 sardous Ps. 861.
 Saturnalia S. II, 859.
 Saturni advenae oratio S. I, 45, equi-
 na libido S. I, 56, festa P. II, 452.
 Saturnia sacra S. II, 296.
 Saturnini martyres P. IV, 163.
 Satyri S. I, 132.
 Saulus D. 190.
 Seabies dea H. 158.
 Scarioth Ps. 530.
 Scotus semifer A. 216.
 Scythica pietas S. II, 294.
 Scythicae pruinæ A. 426.
 secutor *gladiator* S. II, 1101.
 Seraphin C. IV, 5.
 Serapis S. II, 532.
 serpens protoplasti seductor C. IX, 91.
 Severus *Augustus* S. I, 278.
 Sibylla bacchans anus S. II, 893.
 Sibyllini libri A. 440.
 Siculus arator S. II, 945.
 Siloa A. 680, D. 131.
 Sion nutrix H. 459.
 Sirius vapor C. XII, 22.
 Siscia P. VII, 3.
 Sobrietatis pugna Ps. 403.
 Sodoma Ps. praef. 17.
 Sodomis ardentibus H. 725.
 Sodomita cinis P. V, 195, libido Ps. 42.
 Sodomorum excidium H. 759.
 Sol non deus sed Dei famulus S. I, 310.
 sompnus forma mortis C. I, 26.
 sophia filius Dei C. XI, 20.
 sophistae P. X, 404, barbati S. II, 890.
 Sterculus *numen* P. II, 449.
 stili duae partes P. IX, 53.
 Stilico S. II, 743.
 sub Styge C. V, 126.
 Stygium antrum S. I, 356.
 Styx Ps. 520.
 Suburra P. XI, 45.
 Successus martyr P. IV, 149.
 Sulla P. IX, 1.
 Superbiae pugna Ps. 178.
 supercilium saxi P. XII, 33.
 sycophantarum strophæ A. praef. 25.
 Symmachus Romani decus eloquii S.
 I, 633.

Synna maculosa S. II, 247.
 Syrtis Libycae A. 443.
 Syrtica tropaea S. II, 356.
 syrtium arenæ C. XI, 67, silentium
 ib. VII, 30.

T.

taenara tristia *Orcus* A. 749.
 Tagus aurifluus S. II, 605.
 Tarentus S. II, 748.
 Tarpeia in rope S. I, 548.
 Tarpeia sacra P. V, 106, simulacra
 a Christo subacta A. 508.
 Tarraco P. IV, 23, ib. VI, 1.
 tartara C. V, 133, ib. XII, 92, ditis-
 sima Ps. 121, liventia H. 824.
 tartareus rex S. I, 357.
 tartarus C. IX, 71, ib. XI, 112.
 Taurica sacra S. I, 395.
 tauricornis Tonans P. X, 222.
 templum Christi C. IV, 26.
 Termius *deus* quomodo cultus S. II,
 1006.
 testes lapides in formam discipulorum
 Christi D. 59.
 Tharsus C. VII, 105.
 Thebae S. II, 496.
 Thessala carmina A. 477.
 Thessalica magia S. I, 89.
 Thessalorum carmina *magorum* P.
 X, 869.
 Thulae ultima littora H. 881.
 Tiberina palus P. XII, 7.
 Tibicolae P. XI, 174.
 Tingis *oppid.* P. IV, 45.
 Titus Caesar S. I, 279, victor Iudae-
 orum A. 538.
 Tobias C. X, 69.
 tonantis agnus C. VI, 81, celsa P. VI,
 98, filius A. 171, tonantis ex spiritu
 homo-Deus C. XII, 83.
 Traianus S. I, 278.
 Transalpina vincula S. II, 695.
 Transtiberina sacra P. XII, 63.
 Trinaerius ductor *Acestes* S. II, 302.
 trinitas triformis Ps. praef. 45, eius
 una vis C. VI, 5.
 triones gemini C. V, 146.
 Trionum signa S. I, 331.
 tripodis cortina A. 439.
 Triptolemus S. II, 918.
 Tritonia noctua S. II, 574.
 triumvir sanguineus *Antonius* S. II,
 428.
 Trivia Diana S. I, 369, ib. 53.
 Troicus error P. II, 446.

tropaea Christi vulnera martyrum
P. III, 138.
tropaeum passionis Christi C. IX, 83.
Tullius Cicero S. I, 634.
Tullus S. I, 193.
Tyri regina H. 496.
Tyrrheni littoris ora P. XI, 47.

U.

uncus tortoris P. XI, 63.
ungulae tortoris P. I, 44, ib. X, 73.
Unionitae A. 178.
Urbanus martyr P. IV, 150

V.

Valerianus episcopus P. XI, 2. 233.
Vascones P. I, 94.
Vaticanus mons S. I, 583.
Veneres *plur.* S. I, 266.
Veneti S. II, 700.
Venus a columbis vecta S. II, 576.
verbum caro factum A. 525.

veritas *Filius Dei* C. VII, 55.
Vestalis P. II, 528, capitar S. II, 1066.
Vestaliū castitas invita S. II, 1066.
Vettonia P. III, 187.
via sacra S. I, 218, Latina S. I, 404,
Ostiensis P. XII, 45, Salaria S. I,
405.
Vincentius martyr P. IV, 77, ib. V, 4.
vinum ex aqua C. IX, 28, D. XXXII.
viperae coitus et partus H. 582.
virga mystica Ps. 371.
virgo improba *sidus* A. 623.
Vulcanus P. II, 356, summus faber
Aeoliae vel Aetnae S. I, 305 sqq.
vulturum omen P. X, 612.

X.

Xystus papa martyr P. II, 22.

Z.

Zephyrus impellens S. II, 788.
Zoellus martyr P. IV, 19.
Zoroastraci susurri A. 494.

II. VERBORUM ET PHRASIUM.

A.

addidit se maerens C. IX, 80.
additi anguli P. II, 81.
abdomina suilla P. X, 918.
abiunctae plagae P. II, 441, cfr. S.
II, 816.
abiurare nomen A. 223.
abolere mortem C. X, 18.
abolla palmata S. I, 555.
abomineris tangere P. V, 180.
abscidere A. 949.
absistere P. I, 64.
abyssus abde caput Ps. 91.
abyssus fervens H. 833.
aceroma festivum P. II, 324.
acta littoris secreti S. I, 136.
actus mundi *motus* C. IV, 77, *actio*
C. II, 107.
acuminatus P. V, 259.
ad procinctus nata gens S. II, 512.
adactus gladius Ps. 49.
addere studiis partem noctis C. I, 11.
addi [abdi] gremio C. X, 153.
addicere *vendere* Ps. 874. P. II, 77.
adesus sucus C. X, 104.

adfatum plenus C. VIII, 15, *refectus*
C. IX, 59.
adfatu brevi P. II, 400.
adhinnit moechus S. I, 58.
adiicere labori tempus C. I, 12.
adlambere H. 135.
adolescere in annos calidos S. II, 330.
adoperta tenebris P. III, 58.
adorata puella *Eulalia* P. IV, 38.
adpellare ad Christum P. X, 818.
adscitur in P. II, 526.
adsertor Dei P. X, 1, divum *Sym-*
machus S. I, 625.
adsies P. II, 569.
adsimilata monstra S. II, 39.
adsimilatus uomine et ore S. I, 307.
adspergo culpam A. 937, *salis* P.
V, 225.
adsuescere pollere regno S. I, 540.
adsuetus bello Ps. 356.
adsultus cassi Ps. 144.
adulta messis S. II, 960.
adultera culta *ager vitiosus* H. 216.
advolat nuntius C. IV, 55.
aedicula P. XI, 184.
aedituus P. IX, 17.

- aeger corruptelis animi corporisque
 P. XI, 177, viribus S. II, 322.
 aegis *clypeus caelest.* 8. II, 652.
 aemula lux diei *lychnus* C. V, 27.
 aemulae avenae A. praef. 46.
 aemulator hostiae H. praef. 31.
 aenigmata *nummi* P. II, 118, vultus
 C. X, 136.
 aenipedes S. I, 351.
 aequiparabile H. 79.
 aequiparare laudibus C. III, 85.
 aequor *chartae, ceræ* P. IX, 53,
 plenum P. XI, 185.
 aequoreae procellae H. 109.
 aequoreus portus P. XI, 48.
 aeriae auræ S. I, 448.
 aerius ros C. III, 73.
 aerugo scabra S. I, 440.
 aestibus rapidis pontus invius C. V, 85.
 aestu vitiorum mens fluctuat H. 278.
 aestuans culpa C. IV, 23.
 aetatula P. X, 614. 677.
 aether *neutr. gen.* C. VI, 35, ib.
 XII, 36.
 aethra sidera H. 816.
 agere animalis vitam A. 159, trium-
 phum ex aliquo Ps. 529 sq.
 agon P. V, 135, laudis P. IV, 184.
 albescit polus *lucescit* C. II, 3.
 albidus color C. X, 98.
 ales arundo *sagitta* Ps. 323, diei
 nuntius *gallus* C. I, 1.
 alimonia picea C. V, 19, simplex
 Ps. 610.
 allophylus *penult. corr.* H. 500, D. 71.
 altar D. 80, sempiternum P. IV, 189.
 altaris ara C. VII, 203 coll. P. V,
 515. 518.
 alternans se motibus suis H. 722.
 alatrix C. XII, 81.
 alumpni carceris P. V, 137.
 alumpnus grex *schola* P. IX, 31.
 amasionum fraudes P. X, 182.
 amat fraus obtegi C. II, 22, sexus
 gignere sobolem S. II, 224.
 ambage fallere C. VI, 48.
 ambrosius liquor P. XIII, 12.
 amictus pellibus C. VII, 62.
 amoenus vapor P. X, 361.
 amor habendi Ps. 478.
 amphitheatralis pompa S. I, 385.
 anathema Ps. 540.
 anathemata regni externi H. 461.
 ancipites recessus P. XI, 163.
 ancipiti exitu P. X, 754.
 anfractus spreti P. XI, 37.
 angelicae species A. 47.
 angelici coetus A. 532.
 angoribus excruciarī A. 86.
 anguiferum caput H. 131.
 anguina verba P. V, 176.
 anguini crines Ps. 560.
 anguinus succus H. 114.
 angha Deo rude pectus *Eulalia* P.
 III, 34.
 anhelae fornaces A. 132.
 anhelitus venti C. V, 101.
 anhelus funere Ps. 165.
 animalis *adiect. belluinus* A. 159.
 animator et factor P. X, 788.
 animosa fides Ps. 274, virgo P. III, 37.
 annales chartae S. I, 596.
 anterior chaos S. II, 96, numero H. 39.
 antiquitas refert P. X, 32.
 antistes Domini intonat A. 406, prae-
 dicat Deum P. XI, 226.
 antrum pectoris Ps. 6. 774.
 anulla P. VI, 149.
 anxietas Ps. 464.
 apertius quid ? A. 43.
 apertus vultus A. 335.
 apex mentis S. II, 629, editor P. XI,
 224.
 apices *litterae* P. IX, 53, flammaram
 H. 862.
 apostolici fontes S. I, 550.
 apostolicum os H. 522.
 apparatus funerum P. X, 756.
 apta nox turpibus C. II, 23.
 aquai archaice *aquae* A. 702.
 aquilae viatrices *legiones* Ps. 645.
 arator C. II, 40, ruris Libyei S. II,
 937.
 arcus triumphalis S. II, 556.
 ardentem sitire aurum P. II, 189.
 area *chartae libri* P. IX, 54, stel-
 ligera C. V, 145.
 arena amphitheatri S. II, 1112, in-
 famis S. II, 1128.
 arens dextera P. II, 155.
 argilla H. 190.
 arguit canities praef. 24 sqq.
 arietare aerato rostro H. 489.
 aristifera seges C. III, 52.
 armamenta H. 560.
 armare animos praef. 14.
 armaria scriptorum A. 377.
 armentalis vir *pastor* C. VII, 166.
 arripotens Ratio Ps. 502.
 aromate tinctus P. XIV, 72.
 ars patris est *opus* S. I, 12.
 arthris P. X, 495.
 articulatum A. 859.

artifex crucis P. V, 254, secandi P. X, 886.
 arula P. X, 259, S. I, 237.
 arundo aurea *portica* Ps. 826.
 arvina C. VII, 9, P. V, 229.
 arx rationis S. I, 212.
 ascensus *subst.* P. VII, 54.
 asperat sapor Ps. 431, pectus hydrys P. X, 275.
 asperi casus praef. 15.
 astrologus perniox A. 618.
 astus *plur.* S. I, 74.
 astutia versipellis A. praef. 26.
 asylum S. I, 196.
 atomi A. 953.
sub auctionibus P. II, 78.
 auferte, lectulos C. I, 5.
 augusta urbs *Roma* P. XI, 199.
 augustior ore P. V, 283.
 augustissimus dux S. II, 1115.
 aula caelestis P. XIV, 62.
 aulaea mollia P. V, 366.
 aurae madentes aromatum P. X, 363
 populares S. II, 153.
 auratus amictus S. J, 623.
 aure ab dextra *a dextro latere* Ps. 138.
 aureola laquearia P. III, 197.
 aurlenta lux P. XII, 49.
 auspicato conditum P. X, 414.
 auspicius S. I, 278.
 austeritas fascibus est P. II, 325.
 avenae vacuae H. 218.
 aversus vultum P. XIV, 41.
 avia longa C. V, 40, perplexa S. II, 904.
 axe sub gelido P. III, 179.
 axis aetherius S. I, 144, gelidus S. II, 594, poli P. I, 88.
 azymon similaginis A. 353.

B.

baca pacis alumpna *oliva* C. III, 55.
 baccae catenarum P. I, 45.
 bacchantia gaudia mundi H. 375.
 bacis attrita colla Ps. praef. 33.
 balantis sanguine A. 352.
 balatibus querulis H. 222.
 balbutire P. X, 12.
 balsama defendunt P. XI, 194, destilant A. 482, desudant surculo C. V, 117.
 baptismata dare cui P. II, 375, iustificat A. 881.
 baptismate lotus A. 697.
 barathrum P. V, 249.

barbara gens linguis A. 194.
 barbaricae habenae H. 436.
 barbarici sinus *vestes* A. 143.
 barbaries fera *barbari* H. 100.
 barbis hirsuta cutis solvitur P. X, 559.
 beatus terque quaterque et septies P. II, 529.
 bellatrix Ps. 133, Roma S. II, 490.
 belligerum regnum Ps. 806.
 beluinae fauces C. VII, 114.
 bestiales villi C. VII, 153.
 bibulae arenae P. XI, 141.
 bifestus dies P. XII, 66.
 bifida lux H. 93.
 bifidum aequor C. V, 68.
 biforis cardo Ps. 666.
 biformia arcana Ps. 761.
 biformis portenti errore Ps. 569.
 bipennis publica P. I, 55.
 bisulcae ungulae P. I, 44, P. X, 73.
 bitumen P. V, 199.
 biviis anceps S. II, 849.
 bivium biulcum H. 790.
 blasphemare Christum A. 347.
 blasphemia *plur.* Ps. 715.
 blasphemus P. I, 75.
 blaterare P. X, 913.
 bombus tumidus A. 845.
 bombyx, purpura P. X, 512.
 botryonis opima vallis H. 477.
 brachia arborum C. III, 54.
 bractea tegit gypsum S. I, 436.
 bractealis fulgor P. X, 1025.
 bracteolis crepitare Ps. 335.
 bravii palma P. V, 538.
 brutum scitum P. V, 66.
 bubulcus P. X, 195.
 bucina vasta signum dabit C. XI, 105.
 buculae Ps. praef. 31.
 bullati [pullati] patres C. VII, 151.
 bullis fulgentia cingula Ps. 475.
 bustis prodire C. IX, 99.
 bustuale antrum C. IX, 52.
 buxa cerata P. IX, 49.

C.

per cachinnos solvi P. X, 226.
 caeli *plur.* P. II, 372.
 caelicola S. I, 170.
 caelipotens A. 660.
 caelitus C. XII, 79, Ps. 65.
 caenosum solum S. I, 640.
 caerulea nox C. V, 41.
 caerulea anima S. I, 424.
 caesaries C. IV, 61, *doctus* P. XIII, 30.

- caespes fumat vervece caeso P. X, 187.
 caespite et ture precari vel venerari
 P. V, 50, A. 187.
 calami sulcus *versus* A. 596.
 calamosque tubasque A. 148.
 calamum piseis sequitur C. III, 48.
 calathus C. III, 70; florum P. III, 205.
 calcare pedibus C. V, 124.
 calcata mors A. 1064.
 calcatrix mundi Ps. 587.
 calce mera *pede nudo* P. VI, 91.
 calcibus reluctari Ps. 596.
 calculare P. II, 131.
 calens Christo puellula P. XIV, 12,
 in culpam sanguis P. II, 213, sol C.
 VII, 207.
 calentia vota P. XIV, 76.
 calentis nequitiae carmen H. 317.
 caligantes animae S. I, 291.
 caligo scinditur C. II, 5, solis spiculo
 percutitur C. II, 6.
 callus pectoris P. V, 177.
 caltha pinguis C. V, 114.
 calvus *rasus sacericola* S. I, 630.
 camenas reddere hymnos P. VI, 153.
 caminis coquere C. XII, 196.
 camurus *curvus* P. XII, 53.
 candidatae cohortes P. I, 67.
 candidus nive P. XIII, 11.
 candidulus grex C. III, 157.
 candidus dies C. IX, 77.
 canistris portare P. IV, 15.
 canities inrepsit seni praef. 23.
 cantamen magicum S. II, 176.
 capax alvus C. VII, 115, Christi P. II,
 376, virtutis S. II, 162, coll. P. X,
 743.
 capessere caelum P. V, 368, pugnam
 Ps. 574.
 capit unas auras inpius et pius S. II,
 784.
 capitalis criminis reus S. II, 805.
 captator lupus P. V, 19.
 caput esse Christicolis P. XI, 80, ex-
 citata P. IV, 13, seculi Roma P. X,
 167?
 carbasa palla Ps. 186.
 carceralis caecitas P. V, 269, stipes
 P. V, 552.
 carceriae catenae S. I, 492.
 cardo mundi C. XI, 107, portae S. II,
 686, rotat annum praef. 3.
 carens vitiis C. III, 140.
 cariota vetustas C. X, 141.
 cariosi dii S. I, 434.
 carmen nequitiae H. 318.
 carnalis stirpis genus A. 982.
 carnea lex A. 370.
 carnificina P. III, 146.
 carvulenta pectora P. X, 372.
 carpere escaas C. VIII, 76.
 carpunt semitam pecudes S. II, 874,
 ungulae membra P. X, 695.
 casa pudici cordis Ps. praef. 62.
 casas culmo texere S. II, 298.
 castrata animum recisum virginitas
 H. 957.
 castum sapere *caste* C. II, 32.
 catamitus S. I, 70.
 catasta P. II, 399, P. X, 467, *plur.*
 ib. VI, 33, catastae igneae ib. I, 56.
 catenatum subtemen Ps. 674.
 cathedra P. II, 462.
 catholica fides praef. 39, P. XI, 24,
 templum Ps. 107.
 caula H. 223, ovile P. XI, 243.
 cauter P. V, 230.
 cauteribus cremari P. X, 490.
 cavernosi meatus aurium H. 319.
 censura *dignitas* P. II, 326.
 census patrius Ps. 581. pulveres H.
 955.
 centifidum iter S. II, 890.
 centuplex fructus C. VII, 220.
 centuplicatos agrorum fructus redi-
 gere S. II, 1051.
 ceratae pugillares P. IX, 15.
 cerastae virides H. 135.
 ceratae bnxae *pugillares* P. IX, 49.
 ceraunis fulvis radiare Ps. 470.
 cernua vipera C. III, 149, cfr. ib.
 VII, 43.
 cernuat ora senex S. I, 350.
 certans votum H. praef. 6.
 certatim C. V, 139, A. 685.
 cervicula P. X, 836.
 chalybem procudere S. I, 50.
 chalybs colla ambit P. I, 72.
 chaos anterior S. II, 96, intereunte
 P. III, 55.
 chaos C. IX, 81.
 charaxare P. X, 557.
 chartae annales S. I, 596.
 chartula P. I, 75, cfr. P. X, 1115.
 chelydri virides S. I, 130.
 chelys casta *musica* A. 388.
 chirographum P. I, 61.
 chirurgus P. X, 501.
 chlamydem gestare S. II, 301.
 choreae fideles C. IX, 1.
 Christicolum genus P. III, 72.
 Christigena domus H. 787.
 Christipotens S. II, 710.
 cicatricum per vias P. X, 796.

- ciere quem vocibus C. I, 81.
 cinisculus C. X, 143.
 cinnama spirant C. V, 118.
 cippo devotus A. 293.
 circulator falsus P. X, 303.
 circuli catenarum P. I, 72.
 circumferrier S. I, 423.
 circumflua copia H. 333.
 circumfluere auro S. I, 418.
 circumfremere C. IV, 79.
 circumligare alas H. 811.
 circumplicare P. X, 272.
 circumsaltare S. I, 135.
 circumsepire Ps. 753.
 circumvagus Ps. 812.
 cirri exstructi Ps. 184.
 citharoedus S. II, 524.
 classicum clangere C. V, 48, triste
 C. II, 42.
 claustrum P. II, 41.
 clausula meriti pax Ps. 770.
 clava Herculeae H. 402.
 elementia tempestatis S. II, 1013.
 clepere Ps. 562.
 clerus P. IV, 78.
 eliens lapidum P. III, 82.
 clipeata Minerva S. II, 535.
 elivoso margine callis H. 794.
 cluo, cluis Ps. 2, gloria S. II, 584
 [ornamenta ib. I, 505], virtutibus
 C. IX, 107.
 coaevus sanguis C. XII, 137.
 per coagula coit C. III, 68.
 coagula concreta H. 869.
 coaptare Ps. 557.
 coccum spectabile D. 63.
 coercere lege C. VIII, 4.
 cognatum malum S. II, 47.
 cognitor iudex P. X, 205, 571.
 cohaeres gloriae P. V, 574.
 colla vinculis subdere H. 469.
 colorare inepta vultu serio C. II, 36.
 columpnaris lux H. 476.
 columpnifer radius P. III, 52.
 colymbus P. XII, 36.
 coma herbarum C. VIII, 46, oleris ib.
 III, 63.
 cometa tristis C. XII, 21.
 commercia Ps. 14, S. II, 614.
 in commune Ps. 727.
 conatibus summis luctari S. II, 149.
 conbibere crucem P. X, 630, Deum
 medullis C. IV, 18.
 concalescunt pectora P. I, 52.
 concentibus inflare tubam S. II, 68.
 conceptacula alvi P. X, 781.
 concilia festa C. V, 139.
 conciliabula A. 710.
 concinere mira laudum P. X, 4.
 concipere inania somnia S. II, 46.
 concolor error S. II, 872.
 Concordia consors Ps. 824.
 conerepitare fragor virgarum coepit
 P. XI, 56.
 concretus aer H. 849, auditus A. 586,
 crinis S. I, 490.
 conculcare sacra gentium praef. 40.
 concussus acerbo casu Ps. 798.
 condere iura C. X, 115, vaginae gla-
 dium Ps. 105.
 conditor orbis C. XII, 154, rerum,
 C. IV, 9, temporum aureorum P.
 X, 206.
 condomare C. VII, 98.
 confectos artus tenuare C. VIII, 54.
 conferre pedem *congrēdi* S. I, 646.
 confessor Christi P. IX, 55.
 confinia viscerum P. X, 887.
 conflatis Iuppiter P. X, 295.
 confusus gurgis C. V, 76.
 confovere in gremio P. XI, 138.
 confragosa C. VII, 53.
 confrequentare P. I, 9.
 congemiscere P. II, 411.
 congenitus Ps. 221, S. II, 611.
 ad congeriem usque C. IV, 30, *efr.*
 S. I. praef. 21.
 conglobat in cuneum P. XI, 191.
 conglobatus fumus C. VII, 137.
 congregatim C. VII, 143.
 congrege nexu tenere quem S. II, 635.
 congrua rependere C. XI, 110.
 congruens ad usum epil. 22.
 coniectare animo S. II, 97.
 coniugalis proles Ps. praef. 11.
 coniuratas insidias moliri S. I, 536.
 conlaudabilis H. 692.
 conlaudare C. XI, 27.
 conlinere A. 359.
 conlitus melle C. V, 16.
 conlucis *coniug.* 3 P. V, 10.
 conluctari cui H. 521.
 conluiones P. XIV, 126.
 commissura Ps. 697.
 conmutabile iter H. 757, tempus H.
 889.
 conpaginare nodis P. X, 890.
 conpago ossuum P. V, 111.
 compendia brevis summae A. 175.
 compendiosus exitus P. II, 335.
 conperpetuus A. 271.
 conpeta perfidorum A. praef. 7.
 conpetenter plecti P. X, 118.
 complexu fovere P. VII, 5.

complices cuius sectae P. X, 822.
 complices de semine H. 614.
 conscripti patres S. I, 603.
 consecrare se cui tegendum S. I, 565.
 conceptus paradisi limes Ps. 224.
 consors foedus Ps. 77.
 consortia viarum S. II, 901.
 conspicabile os P. X, 633.
 constipata officia P. XI, 49.
 consultor patriae A. 452.
 consummabile aevum Ps. 846.
 contactibus naturam induere A. 935.
 contagium sordium C. VII, 33.
 contaminati mores C. VII, 65.
 contemptor Dei P. II, 262.
 contenti vesci A. 711.
 continuare dies hymnis praef. 37.
 conto petere Ps. 116.
 contractior orbis S. I, 322.
 contrectabilis A. 958.
 contristare amaro unguine A. 344.
 in eonum caesus Ps. 871.
 convertibilis A. 276.
 ad convexa H. 832.
 convexi regia caeli S. II, 126.
 couiciator P. V, 102.
 conviolare P. VI, 56, Ps. 398.
 convivale carmen H. 317.
 cophinus A. 719.
 cornicinum aera Ps. 636.
 corniger fluvius S. II, 606.
 cornix stridula A. 298.
 cornuta facies S. II, 356.
 corporale ergastulum P. V, 358.
 corpusculum P. X, 803.
 corruptela tori S. I, 161.
 cortex libri arbor A. 341.
 corticeus C. III, 43.
 corusca dextra Dei P. IV, 9.
 corvus Apollineus S. II, 567.
 crates corpus human. C. VIII, 59,
 costae P. III, 148. cfr. ib. XI, 57.
 creamen creatura H. 505.
 creatrix procerum urbs P. IV, 191,
 virtus ib. V, 474.
 creatura H. 506.
 cremandus mundus H. 735.
 crematio P. VI, 88.
 crepans flamma P. III, 156.
 crepidines littorum C. IX, 112.
 crepundia P. III, 19, pueri A. 643.
 crimen veritas putatur P. I, 48, pie-
 tatis H. 597.
 criminosus P. X, 878.
 crinita agmina P. XI, 53.
 crispata hasta Ps. 122.
 crispus liquor P. X, 284.

croceus vesper rubet S. II. praef. 4.
 cruci adfixus P. II, 22, suffixus P.
 X, 585.
 cruciabile iter Ps. 446.
 cruciamina leti C. X, 90.
 cruciatus densi A. 70.
 crucifer Christus C. III, 1.
 cruentatus D. 195.
 crumenis infarcire Ps. 459.
 cui monosyllab. brev. C. III, 167.
 culparum seges C. VII, 208.
 cumba cymba P. V, 450, ib. XI, 69,
 S. I. praef. 12.
 cumulatim A. 717. 739.
 cunabula deorum S. II, 1.
 cunctiparens H. 931.
 cunctipotens P. VII, 56.
 cuneus militaris H. 422, adversus
 hostium Ps. 197, plur. ib. 670.
 cunulae C. VII, 164, XI, 98.
 cupidines frenare C. VII, 21.
 cupidineus sanguis Ps. 61.
 cupressus A. 463.
 cura Dei homo Ps. 622.
 curam impendere rei S. II, 1021.
 curriculis vitae annis P. III, 11.
 curvare caput C. IV, 41.
 curvi tramites viarum C. VII, 48.
 cute tenui exiit vultus P. XIII, 29.
 cymbia spumantia lacte A. 472.

D.

dactylico pede P. III, 209, strophio
 C. III, 28.
 daemonica sacra P. III, 73.
 daemonicae arae P. VI, 36.
 dampnosa vita H. 951.
 dapes inemptae C. IV, 58, inmodicae
 ib. III, 174, mysticae ib. V, 108,
 sanguineae ib. III, 60.
 dator luminis P. V, 276, verborum ib.
 X, 930.
 dator vitae et dator escae est Ps. 624.
 deasciatus stipes P. X, 381.
 decedere solitis S. II, 312.
 deciduus imber C. III, 79.
 declivia vitae pondera H. 847.
 decoctum robor S. II, 331.
 decolor niger C. V, 69.
 decolorus P. I, 113.
 decrepitu leo H. 559.
 decursus mensibus P. XI, 195.
 dedecorare P. IV, 112.
 dedignari census pulvereum H. 955.
 dedita Christo Roma P. II, 2.
 dedita [dedita] pecunia P. II, 91.

- defaecare membra *abluere* C. VII, 74.
 deſt medela C. IV, 85, quod aevo P. IX, 66.
 defluens coma *demissa* P. X, 273.
 defuga Christi P. I, 42.
 defundere P. XI, 194.
 degenerem trepidatio prodit Ps. 248.
 dehiscere P. V, 482, VII, 50.
 dehonestare caput P. X, 763.
 deitas A. 1008, eius fons ib. 76.
 delibuta comas Ps. 312.
 deliquium fluidum H. 751.
 demorari vota P. XIV, 76.
 demutabilis A. 276.
 dens infrequens P. V, 218.
 denſeo ēre C. V, 53, congeriem S. I. praef. 21.
 deponere supercilium Ps. 287.
 depositor Patris A. 179.
 deprehendere veri latebras S. II, 76.
 depulsus lacte puer P. X, 663.
 descensus gradus A. 1006.
 desistere peccare C. I, 64.
 despectans fastu Ps. 182.
 destructilis P. X, 348.
 desudata balsama C. V, 118.
 detumescere P. X, 145.
 devexus axis C. VIII, 11.
 devium iter A. praef. 16.
 devovere carmen cui praef. 42.
 diadema positum A. 491, pulchrum P. IV, 21, regium ib. X, 765, rutilum S. I, 422.
 dialectica vox H. 124.
 dicari mysteriis P. X, 218.
 dicatae escae *sacratae* C. VIII, 75.
 dictu scelus est A. 822.
 diecula C. VII, 96.
 diffusus pulvis H. 387.
 diffuens potu et cibo C. VII, 16.
 diffuere in luxum S. I, 125, sudoribus P. X, 456.
 digestim P. II, 129.
 digiti emiculi P. III, 122.
 digladiabile discidium C. III, 148.
 dilancinata P. V, 156.
 dilaniata lingua Ps. 424.
 diluvii sub tempore S. II, 338.
 dimensio sanguinis P. X, 1126.
 dinoscere P. X, 1137.
 dinumerare P. XI, 234, H. 36.
 dira relatu dogmata A. 1.
 dirigit perniox astrologus A. 617.
 disincta iuventus Ps. 822.
 discludere H. 648: 903.
 discolorus P. X, 302.
 discordes linguis S. II, 586.
 discretio carpit cumulum H. 26.
 discriminati colores P. X, 350.
 discruciatuſ H. 834.
 discursibus terere silicem S. I, 581.
 discursus Lupercorum S. II, 862.
 discutere tenebras de pectore P. XIII, 26.
 disparare vincula P. X, 888.
 disparili sorte S. II, 374.
 dispendia *ambages* C. XII, 174, flexuosa ib. VII, 49.
 dispendium sanguinis P. I, 23.
 dispensare opes P. II, 44.
 dispergiſ A. 474.
 dissecare fidem ambagibus A. praef. 21.
 dissertator A. 782.
 dissipare vera C. VI, 45.
 dissociabile nil firmum Ps. 763.
 dissociari C. X, 15.
 dissona cultu regna S. II, 586.
 dissonus ritus P. II, 427.
 distenta uterum mater H. 585.
 ditio effrenis *potestas enormis* S. I, 518.
 ditione coercere S. II, 639.
 ditionibus aequis *pari potestate* S. II, 420.
 ditior P. II, 116: 312.
 ditissima tartara Ps. 521.
 diurna nox A. 629.
 diutina aetas P. X, 1116.
 diva caro Ps. 76, Hierosolyma ib. 511, plur. *caelestia* C. XII, 90.
 divaricata crura P. V, 252.
 diverticulum S. II, 850.
 divi gentium P. V, 15.
 dividuus Deus H. 7.
 divinitas P. X, 245: 440.
 divisor deitatis H. 2.
 divortia duo H. 4, obliqua A. praef. 9.
 divos fingere P. I, 69.
 docta psallere P. X, 837.
 doctus callida fingere S. II, 645, fallendi ib. 48.
 dogma P. II, 93, caeleste Ps. 625, *doctrina* C. VII, 197, C. VIII, 8, novellum *Christ.* P. X, 583, *sophiae* S. I, 34.
 dolatu forata gemma Ps. 835.
 domina ecclesia C. XII, 187.
 dominatibus H. 515.
 dominatio H. 31: 540.
 dominator A. 448.
 dominatrix rerum A. 88.
 donaria P. X, 343.
 donatrix P. XI, 171.

dubitabile pectus A. 581.
ducere vicem sortis humanae C. VII,
214, vitam H. 933.
ducitur annus solis recurso P. X, 575.
dulcimodi psalmi Ps. 664.
duplicare vota P. XH, 64.
dux ibat illis P. VI, 10.

E.

eblanditae virtutes Ps. 328.
ebrium linteolum *humectum* C. V, 18.
ecclesiarum anguli P. II, 82.
ecclesiastes P. X, 43.
ecce, praesto sum P. X, 1006.
echo P. X, 980.
edax senium A. 1072.
edentulae P. X, 305.
editor P. XI, 224.
eductus sub imagine avita S. II, 8.
efferati furores C. IX, 53.
efferatus mundus P. IV, 110.
efferre se sideribus altius S. II, 480.
effetus malis P. II, 215.
efficax ars seminandis erroribus P.
X, 271.
effigiare hominem C. X, 4, animam
A. 807.
efflare spumeas salivas P. I, 101.
effrena mens P. X, 966.
effusa corpora nata C. XII, 111.
effusae turmae Ps. 178.
effusus partu C. VII, 59.
egenus lucis S. I, 377, rationis S. I, 81.
egressus tuta silentia S. II. praef. 44:
eiulantes C. VII, 145.
elaqueare S. II, 147.
elicitus sanguis P. III, 140.
elingua numina P. V, 72.
elinguis P. X, 2.
eliquare metalla H. 460.
eloquii Romani decus S. I, 633.
elumbe virus P. II, 216.
elumbis animus Ps. 317.
elutus *med. brev.* P. V, 362.
eluvies sanguinis P. XI, 46.
emancipator C. VII, 184.
emblemata *in poculis* Ps. 527.
emicat nascitur subito C. IX, 27, lux
ib. I, 15, sol resurgens ib. II, 56.
emotae curae Ps. 629.
enervans *pr. brev.* C. VIII, 64.
enitor c. *infin.* P. V, 165.
enuntiatrice sensuum lingua P. X, 771.
ephebus C. IX, 43, mollis P. XIV, 72.
episcopalis P. VI, 11, XIII, 33.
episcopus P. II, 29, ib. VII, 22. 51.

eque *et ex* C. III, 193, C. IX, 99.
eremus *med. brev.* C. V, 89, Ps. 371.
ergastulum P. V, 241.
erubescit error C. III, 118.
erumpit adloquio Ps. 749.
esse azymon *edere* A. 353.
ex ethicis praesumere H. 581.
evangelicus libellus A. 15.
evectus gradu militiae praef. 20, gla-
diis P. VIII, 18.
eviscerandum corpus eculeo P. X, 109.
eviscerata caro P. X, 1058.
evomere librum A. 595.
exactor auri P. II, 48.
exaggerati thesauri P. II, 87.
examina divum H. 97, pauperum P.
II, 180.
exarmatus Ps. 49.
excellenciae acris heros P. X, 52.
excellentiior ordo *senatorius* S. I, 570.
excessu moderaminis S. II, 991.
excidere *castrare* P. X, 1059.
excipere imperium alicuius C. III,
124.
excitare faciem in caelum C. IV, 70.
excitator mentium C. I, 3.
excitus *med. brev.* P. III, 96.
excruciabile exitium P. III, 115.
excruciare fidem P. III, 90.
excruciatibus P. XIV, 19.
excubat spiritus C. I, 80.
excussus *us subst.* P. V, 226.
executor P. XIII, 16.
exedenda morbis membra P. I, 26.
exemplum dare *puniti* P. II, 351.
exequalia verba P. XIV, 51.
exercitus labore C. I, 23.
exerere praecepta cuius *exequi* P.
XIV, 65.
exfibulare Ps. 633.
exheres P. II, 79.
exhibere ad cultum C. VIII, 30.
exitialis dies S. II, 568.
exorabilis terror C. VII, 99.
exotica secta Ps. 759.
expedita corda C. IV, 31, litteris erux
P. X, 623.
experimentum cape P. II, 407.
expiare C. VII, 7, C. XII, 165, P. I,
102.
expolita pelvis epil. 16.
exporrecta cubili H. 856.
expresserat crimen urna voluta C.
VII, 112.
exprimere stilo P. X, 1124.
exsinuare P. XI, 222.
exsors dolorum P. V, 160.

exta litare S. II, 730.
 exterminat Paulus *Iovem* P. II, 469.
 extrema cutis Ps. 692.
 extimum vestis C. IX, 40.
 extinator C. VI, 102.
 extirpata procellis silva H. 240.
 extorque *ult. brev.* P. V, 60.
 extuberat cervix plumbo P. X, 117.
 exuere stultitiam praef. 35.
 exul aviti laris S. II, 735.
 exulcerare P. X, 1093.
 exultans gallus C. I, 67.
 exusserant cor venena P. V, 380.
 exuvias pontificales deponere S. I, 547.

F.

fabrica patris Christi *homo* C. XI, 44,
 corpusculi P. X, 803.
 fabrilis manus Ps. 69.
 fabriliter A. 519.
 fabro figmine A. 1034.
 fabula *narratio rei verae* H. praef. 25.
 facessat *abeat* C. IV, 93, A. 659.
 facessite *ite* P. VI, 77.
in faciem riparum C. V, 66.
 factor *creator* C. X, 130, aquae A.
 667, orbis P. II, 415.
 factura Dei *subst.* A. 792. 856.
 facundissimus S. II, 19.
 facundo ore doctor P. IV, 18.
 falsificata spolia H. 549.
 falsiloquus A. 107.
 famis blanda C. IV, 50, inopia Ps. 579.
 famosum tropaeum Ps. 64.
 famosus ardor *amores* S. I, 116.
 famula Deo mens C. X, 166.
 famulantia elementa S. II, 804.
 fanaticus P. X, 1061, A. 440.
 fanti *dicenti* P. VI, 43.
 farra S. II, 911, spicea S. II, 217.
 fascēs P. III, 65.
 fasciolis cingere S. II, 1007.
 fastidia *praegnantis* C. XI, 54.
 fastigia famae scandit H. 437.
 fastorum arce potiri S. I, 595.
 fastos condunt consules S. II, 427.
 fatales prunae *Vestae* S. II, 1087.
 fatalia nil sunt S. II, 486.
 fatalis sors S. II, 460.
 fataliter S. II, 370.
 fatiscens corpus C. VI, 149.
 fatiscere C. IX, 51, ib. X, 96.
 fatum peccat S. II, 470.
 fatus debilis *subst.* P. X, 988.
 fatus secretos promere A. 594.
 fauces portae Ps. 665.
 fau-trix fletuum C. VII, 175.
 favillae indices Gomorrhaeorum cri-
 minum P. V, 193.
de favillis coeunt membra C. IX, 100.
 favus sudat P. X, 67.
 fax et incitator P. X, 67.
 faxo P. V, 101, Ps. 249.
 felices animae, quibus P. VI, 97.
 felle libero effundere iram P. IX, 46.
 fenestrae corporales P. X, 434.
 fera *Eulalia, eodem sensu, quo* ferox
 ingenii P. III, 39. 32.
 ferale monstrum Ps. 565, regnum A.
 361.
 feralis bestia Ps. 719, domus *carcer*
 P. V, 312.
 fercula regalia *magorum dona* A. 609.
 feriae scholarum P. IX, 76.
 feriata freta P. VI, 156.
 feriatum somno pectus C. VI, 27.
 feriai ritus S. I, 80.
 ferino gutture C. VII, 122.
 ferit aethera clamor nauticus S. II,
 praef. 11.
 feritas gentium P. II, 11, tyranni S.
 I, 46.
 fermentati mores crimine A. 354.
 ferox ingenii *fortis* P. III, 32.
 ferrata legio S. II, 33.
 ferratae acies C. V, 48.
 ferre finem cuius C. I, 56.
 ferre gressum quo C. V, 41.
 ferrea fata cogunt ad facinus S. II,
 463.
 ferri in vesaniam P. X, 1003.
 ferrugineus Ps. 355.
 ferrugo lugubris C. IX, 79.
 ferulae crepantes praef. 8.
 festa vox A. 149.
 festum *subst.* C. VIII, 14, *plur.* P.
 II, 452, ib. XI, 234.
 fetida libido P. II, 245.
 fiam *pr. br.* P. VI, 83.
 fibula C. VII, 157, Ps. 449.
 fictor C. X, 135.
 fidelis *Christianus* P. II, 443, turba
 ib. V, 334.
 fidicla *fidicula* P. X, 481. 550.
 fidissimi absides P. II, 458.
 fidissimus C. VI, 78.
 figmen A. 798.
 figmentum animae S. II, 215.
 figurare *typum cuius esse* Ps. 67.
 fingere figuram C. XII, 184.
 finis exors *mortis i. e. ἀδάντος* H.
 praef. 24, fluctus *litus* C. VIII, 128,
 ultimus praef. 34.

- fiscellæ* P. V, 492.
fissus principis P. II, 90.
fissa voluntas Ps. 760.
fissile lignum S. II, 285.
fixi vultus in C. XII, 54.
fixus supplicio C. VI, 64.
flabilis res A. 867.
flabrale frigus A. 841.
flagellum surculus C. VII, 139.
flagrantiam sedare P. X, 734.
flammeolum Ps. 449.
flammicomi ignes Ps. 775.
flare rosas P. III, 21.
flatile virus H. 531.
flatus anima P. III, 169.
flavescere S. II, 657.
flavicomantes A. 495.
flexibile officium P. III, 183.
flexibilis hora H. 943.
flexibiliter P. III, 119.
flectere in diverticul. S. II, 849, *sen-*
sus S. II, 482.
fletu perluere P. IV, 193.
flexa sententia S. II, 311.
flexu in plateae P. XIV, 39.
flexuosa dispendia C. VII, 49.
flexuosae fraudes C. VI, 143.
flexura subst. H. 652.
flocci facere P. X, 140.
florere fraude fertili H. praef. 53.
florulentus P. X, 192.
fluctivagi greges C. III, 46.
fluctuare sub pudore P. X, 676.
fluctus frangitur C. VII, 128.
fluente pura S. II, 790.
fluentis infusus S. II, 934.
fluit orbis large ubere fecundo S. II,
 952.
fluxit labor diei C. VI, 9.
follibus cavis recoqui P. V, 70.
fomes peccati A. 941.
fonticulus C. V, 116.
forare P. X, 986.
formabile os A. 1034.
in fornice mundi A. 624.
fortissimorum fortior P. V, 294.
fossor agricola H. praef. 1.
fortibus aucta gloria S. II, 584. *benig-*
nis recreari P. V, 330.
fragmina generosa C. X, 128.
fragor rogantum P. II, 181.
fragosae rupes P. V, 445.
fragosi turbines C. VII, 94.
fragrans odor C. XII, 70.
fragrare nardo C. XI, 68.
frangere bella P. III, 33.
fraudare ab exequiis P. XI, 146.
fraudari solitis sumtibus S. II, 913.
frenare mundum habenis inpositis S.
 II, 585, *rabiem* S. II, 602.
frenarier ora lupatis Ps. 191.
frendit P. V, 393.
frenos urbium regere praef. 17.
freta saeculi C. V, 109.
frivola famae vacuae Ps. 231.
frixus sartagine P. X, 759.
frondicoma loca C. III, 102.
frugescunt rarius agri S. II, 914.
frugiferae cumbae S. II, 941.
frustatim Ps. 720.
frustrantia dona A. 640.
frutectum frutetum P. V, 409.
fucis colorum picta P. IX, 10, *inlitus*
 C. II, 59, *ludere* S. II, 44.
fuimus per quinquennia decem vixi
 praef. 1. 2.
fulgida moneta P. II, 55.
fulgidus sol C. I, 9.
fulgurare argento ex solido P. XI, 184.
fuliginosi lares P. X, 261.
fuligo sulphuris P. V, 198.
fulmen dicendi S. I, 649.
fultus iure potestatis S. I, 562, *togam*
 P. X, 1015.
fumat sanguis P. II, 70.
fumificae faces III, 118.
fumosa numina C. XII, 197.
fumosi lapides H. 404.
funale textum P. V, 469.
funalis stridor Ps. 293.
fundamine iacto Ps. 825.
fundator C. XI, 27.
fundit ager copiose profert C. III, 51.
fundus tenebrosus Ps. 93.
funera tegebant infaustas Cannas S.
 II, 569.
funerare natum supremis fletibus C.
 IX, 44.
funereus horror A. 755, *sarcophagus*
 C. III, 202.
furialia arma Ps. 551, *dicta* Ps. 510.
furiata lues P. III, 26.
furiis incensus S. II, 864.
furores sedare Ps. 697.
fureribus percitus C. IX, 53.
furtivo igne calere S. I, 171.
furva culpa C. I, 74.
fuscat fuligo P. X, 1117.
fuscum cogitare C. II, 14.
fusile numen C. IV, 40.
fusillis P. X, 284.
futile et ridiculum A. 249, *frendens*
 H. 560.

G.

galeatus vertex Ps. 117.
 ganeonis gula H. 322.
 garrula verba P. X, 747.
 in gaudia solvi S. II, 1016.
 gaza dives Ps. praef. 24.
 gemellus numerus H. 96.
 gemmans torus Ps. 62.
 gemmantia germina H. 228.
 genealogus A. 315.
 geniale tori ius P. XIII, 24.
 geniales inlecebrae C. III, 144.
 genialis biems P. III, 203, bonos ib. 105.
 genitalis sedes *paradisus* C. X, 167, stirps H. 573.
 genitrix Dei Ps. 384, urbs piorum P. IV, 22.
 gentile vulgus P. X, 464.
 gentiles nugae S. I, 574.
 gentilis stupor P. VII, 78.
 gentilitas P. I, 94, *paganus* ib. X, 1086.
 gerens hominem Deus Θεάνθρωπος C. III, 139.
 germanitas H. praef. 41.
 germinae nobilis P. III, 1 *plur. filii* C. XII, 46.
 gestamen tunicae Ps. 614.
 gestator innocui corporis A. 993.
 gigantes H. 499.
 glarea tenuis S. II, 1044.
 glaucomatis soles duo H. 85.
 glaucum speculamen A. 20.
 gliscit H. 561.
 globi dierum et noctium *sol, luna* P. X, 327.
 globi Romani *exerc.* S. II, 508.
 globus legionum Ps. 172, oris *sanguinis* P. X, 844, solis ib. 537, solis et lunae C. IX, 15.
 glomerare fas, nefas C. III, 134.
 glorificare H. 966.
 glutinare C. XI, 52, *de incarnatione* Ps. 79.
 glutine inlitus C. III, 43.
 gradus militiae praef. 19.
 grandaevus S. II, 417.
 grandescere A. 728.
 grassantia crimina Ps. 468.
 grates reddere C. IV, 75.
 gratetur humus C. XI, 10.
 gravis puella numine C. III, 142.
 gregalis plebs P. V, 391.
 gressu reflectere percito C. VII, 131.
 gressum intendere Ps. 276.
 grossum qua tulerant C. V, 41.

grex candidulus *de ovibus* C. III, 157, Christianus P. X, 57, immolatorum tener C. XII, 130.
 grunntum strepere P. X, 993.
 gula ferina P. X, 810.
 gurgis avaritiae H. 255, refluus D. 57.
 gurgitibus Styx addit Ps. 520.
 gustare saporem P. IV, 187.
 gustatus *subst.* Ps. 430.
 guttatim C. V, 22.
 gymnadis licentia P. X, 190.
 gypsus A. 458, S. I, 436.
 gyro porrecto S. I, 321.

H.

habitabile Deo corpus S. II, 258.
 habitacula C. X, 40.
 habitatio H. 952.
 habitator Ps. 745.
 haectenus exul Ps. 230.
 halantis animae figmentum S. II, 215.
 halitus carbonum P. V, 220.
 harmonia vocis P. X, 976.
 haruspex S. II, 771, A. 215.
 hastae addicti census Ps. 873.
 haustibus vorare C. IV, 45.
 hebdomadi sextae A. 986.
 hebetat lux S. I, 421.
 heresis *sine diphth* praef. 39, H. 64, Ps. 710.
 herilem ad usum epil. 22.
 heros acris excellentiae P. X, 52.
 herus Deus A. 40, 160.
 hiantia labra P. X, 940.
 hiat lupus C. III, 169.
 hiatibus minutis patere P. X, 1020.
 hiatu vacuo H. 518.
 hiatus acrios H. 879.
 hiems *tempestas* A. 663.
 hirsuti humeri H. 134.
 hirta fragmenta P. V, 258.
 hirtis pellibus C. VII, 62.
 hirtos amictus S. II, 290.
 hirtum *aequor, tab. scr.* P. IX, 53.
 hirtus ager P. XI, 120.
 hispida et torva frons P. X, 1021.
 hiulci ictus P. V, 113.
 hiuleum bivium H. 789.
 hiuleus mucro P. X, 452.
 hoc habet *vincentis vox* Ps. 53.
 holocaustis mactatis Ps. 784.
 honor capitis pexus C. VIII, 24.
 honora ars A. 1037, pax P. IV, 56.
 hora quietis C. VI, 10.
 horriffcae nubes A. 625.
 horriffci angues C. III, 181.

horrifico vultu S. I, 225.
 horror subit quem P. X, 961.
 hortatibus P. X, 54.
 hospita gurgitis gens C. V, 59, viscera
 C. X, 31.
 hispitalis lar P. X, 782.
 hostica ergastula H. 445.
 hosticum ferrum P. I, 27.
 humecta terra A. 676.
 humescere S. I, 204.
 humilis mens Ps. 199.
 hyalus vitrum P. XII, 53.
 hydria vas C. IX, 29.
 hymnos sacrare C. IV, 75.

I.

I *imperativ.* C. XII, 99, P. XIV, 65,
 A. 381.
 iactantius se inferre Ps. 181.
 iacturam ferre salutis Ps. 898.
 iactus vacui Ps. 136.
 iam iam C. I, 73.
 iam iamque C. I, 20, P. V, 87, futu-
 rum A. 627.
 iambici versus epil. 7.
 ianitor vineulorum P. V, 346.
 ianna aeternitatis P. II, 464, solis
 C. XII, 26.
 idolum P. XI, 52, A. 186, S. II, 79.
 idololatrica [idololatris] H. 404.
 iecur gelidum pudicitiae Ps. 238.
 ieiunare C. VII, 178, P. VI, 54.
 ieiunus calamus S. II, 963.
 igneolus vigor C. III, 186.
 igneus fons animarum C. X, 1.
 igniculi C. V, 12, S. I, praef. 67.
 igniferum sidus S. II, 1028.
 ignis secundus nuptiae P. II, 304.
 ignitum ingenium H. 544.
 ilignae glandes S. II, 284.
 illice arte corda flectere S. II, 6.
 sub imagine cerni A. 48.
 imber lapidum D. 178, saxeus *Ste-*
phani P. II, 371.
 imbres vulniferi telorum Ps. 173.
 imbrices rupti S. I, 67.
 imbrifer ventus C. V, 101.
 inaccessae turres A. 535.
 inadusti fratres A. 131.
 inaestimabilis res P. X, 311.
 inaestuans stomacho S. I, praef. 58.
 inane resolvi in nihilum S. II, 107.
 inanis a marsupio P. II, 104.
 inaniter ardens S. II, 138 effundi S. I.
 praef. 78.

inbuere adloquio A. 301, arte S.
 II, 21.
 inbuit favor Dei res C. III, 14.
 incapax sacramenti P. X, 588.
 incassum S. I, 395.
 incensus siti mortis P. V, 356.
 incentiva luis H. 249.
 incentivum peccaminis A. 929.
 incerare lapides fumosos H. 404.
 inchoator mortis H. praef. 27.
 incircumcisus Ps. 390.
 incircumscripatus A. 863.
 invitator et fax P. X, 67.
 incitatus gressus P. XII, 59.
 incolume *sine adfect.* C. III, 180.
 incomperta novitas A. 570.
 incomperti dii S. II, 364.
 incompressi sensus S. II, 626.
 incomprehensa virtus A. 812.
 inconcessa homini A. 37.
 inconditus clamor P. X, 994, ritus
 C. XII, 194.
 incorporatus C. XII, 80.
 incorporeus S. II, 190.
 incorruptus A. 932, H. 356.
 increpata fraus C. VII, 195.
 incruente P. X, 1094.
 inculpabile numen A. 946.
 incussus silicis C. V, 7.
 indages variata S. II, 846.
 indelebilis laus P. X, 1132.
 indepressa retinacula H. 141.
 index vulneris cruor Ps. 700.
 indigenae dii S. II, 501, pietatis iura
 S. II, 342.
 indiscretus H. 76, A. 256.
 inditur medullis Deus P. XIII, 14.
 indocile virginis ingenium C. III, 112.
 indocilis tractandae ratis S. II. praef.
 60.
 indomabilis testis P. V, 11.
 indomiti leones C. IV, 47.
 indubitata fides Ps. 621.
 induciae mora P. II, 126.
 indulgentissimus doctor Ps. 888.
 indumenta carnis C. IX, 99.
 induperator S. I, 147.
 induvias caesae pecudes praebent S.
 II, 288.
 induviis nudari Ps. 578.
 inenarrabilis urbs *coelestis* P. II, 553.
 inermis virus C. III, 154.
 inervatum robur S. II, 143.
 inexpletae ripae A. 751.
 inexplicitus C. III, 153.
 inexpugnabile praesidium H. 487.
 inexpressibilis P. V, 170.

- inextricabilis P. II, 339.
 infantissimus P. X, 3.
 infarcire cruminis Ps. 459.
 infectus vitiiis praef. 9.
 infecundior S. II, 955.
 inferiae S. I, 387.
 inficere fucio H. 275.
 inficiari A. 128.
 inficiatrix Ps. 630.
 infirmare fidem H. 181.
 inflat P. X, 122, Ps. 510.
 inflant nos mala C. I, 95.
 inflatus superbit P. X, 150.
 inflicto casus A. 1083.
 informata edictis urbs S. I, 506.
 infracto genu claudus P. II, 149.
 infula *sacerdos* A. 486.
 infulata domus P. IV, 79.
 infulatus mitra P. X, 1013.
 infusor fidei C. IV, 11.
 ingenium ignitum H. 545.
 ingerere lumen C. I, 100, virus cui H. 532.
 ingloria virtus H. 694.
 ingressus trini Ps. 843.
 inhaerere solitis S. II, 368.
 inhospitalis locus C. VII, 186.
 inlaesa rapina P. I, 109.
 inlaqueare pedicis C. III, 41.
 inlex halitus Ps. 328.
 inlicere indocile cuius ingenium C. III, 112.
 inlustrata templo Ps. 811.
 inmolator C. XII, 48, squalidus H. praef. 49.
 innatus A. 246.
 innectier ulnas Ps. 357.
 innocuae epulae C. III, 65.
 innuba femina *virgo* C. III, 123, martyr P. XIV, 120.
 innumero sidere C. V, 5.
 innupta femina Ps. 74.
 inoffenso aere Ps. 733.
 inolescere cultus S. II, 682, vermes H. 828.
 inopertus C. III, 117.
 inornatus Ps. 819.
 inopacatus Ps. 774.
 inpassibilis A. 84.
 inpastus *non pastus* C. IV, 99.
 impedire *proprie* C. III, 45.
 impendere curam S. II, 1021.
 impenetrabile tegmen Ps. 365.
 impenetrabilis auro Ps. 516.
 imperator spiritus C. VII, 200.
 imperium excipere C. III, 124.
 inoperterritus P. X, 57, Ps. 47.
 inpeza virgo C. VII, 153.
 inpiare sanguine ferrum P. XIV, 36, vitiiis C. VI, 54.
 inpiati seculi reus P. X, 88.
 inplacabilis P. X, 867.
 inpressu pectoris Ps. 273.
 inpuratus P. X, 191.
 inputare opprobria C. VII, 133.
 iuremotus P. V, 408.
 inritamen H. 523.
 inritatus odiis C. V, 70.
 inrogare mortem C. IV, 98.
 insatiabilis Ps. 541.
 insatiatus amor habendi Ps. 478.
 inscripta Christo pagina P. X, 1119.
 insecabile H. praef. 61.
 insecutor Christi *persecutor* C. XII, 127.
 insertatus culter A. 464.
 insidiator H. 129.
 insidiosus Ps. 261.
 insincera acies *oculor.* H. 4.
 insistere vadis S. II, praef. 66.
 instat terminus praef. 4.
 instauratio A. 1070.
 instinctu S. II, 669.
 institor C. II, 40.
 insuescere *active* C. IX, 95.
 insufflare P. X, 920.
 insulsa libamina H. praef. 28.
 insulsus usus S. I, 213.
 intemerata puella C. III, 145.
 intemeratus A. 936.
 intemperata viscera C. VII, 8.
 intemporalis *aeternus* P. X, 316.
 intendere aerius aciem S. II, 99, os in puellam P. XIV, 43.
 interemptor C. XII, 114.
 intererrat splendor C. VI, 43.
 interfari S. II, 67.
 interlabitur amnis S. II, 606.
 interlucere Ps. 354.
 intermina longis saeculis S. II, 106.
 interminum aevum P. V, 298.
 interminus *sine term.* C. XII, 39.
 internoscere Ps. 790.
 interpolare A. lemm. 45.
 intimare gesta P. X, 1111.
 intonans *clamans* P. V, 93.
 intrinsecus P. II, 240, alter P. V, 157.
 introitus liminis artus Ps. 666.
 introspicere P. V, 317.
 inuasit facinus S. II, 671.
 inuerecundus lepos C. VII, 13.
 invigilare saluti S. II, 334.
 invisibilis A. 123.

involucrum *paenult. br.* C. V, 36, H. 921, S. I, praef. 54.
 ira fellis inplacabilis P. X, 867.
 ire obviam Christo P. IV, 14.
 iter anni S. II, 975, viandi S. II, 773.
 iubar *sol* C. II, 77.
ad iuga Christi cogere P. IV, 47, *sub* iuga premere C. III, 170.
 iugales *equi* P. XI, 87.
 iugibus *catenis* P. I, 80.
 iugiter C. IV, 54, C. XII, 161.
 iuncea pectora P. III, 132.
 iunctim A. 798.
 iura condere C. X, 115.
 iuratae sorores Ps. 735.
 iurgia armant animos praef. 13.
 ius cautum et statutum C. XII, 145.
in ius cuius venire C. XI, 38.
 iustificatus baptisate A. 881.
 iustitium triste C. V, 80.

L.

labefactum corpus P. XI, 119.
 labem inferre cui praef. 41.
 laborare plus quam mortale A. 37.
 laceratio vulnifica P. III, 147.
 lacrimabilis Ps. 667.
 lacrimae olentes *cereae guttae* C. V, 22.
 lactare hortatu C. VIII, 19.
 lacteolus agnus P. XI, 245, spiritus P. III, 165.
 lacteus candor C. II, 70.
 laeus leonum C. IV, 65.
 laetificus successus S. II, 564.
 lamenta rigant genas P. VI, 82.
 lanceae auratae *parabides* A. 609.
 lancinari P. X, 460.
 lancinatores gregum P. X, 1057.
 languidulus C. V, 143.
 laniari uncis P. V, 174, membra feris P. III, 117.
 leppae C. VIII, 42.
 lapsans gradus S. II, praef. 35.
 lare avito *domo* S. II, 612.
 largitor bonorum C. IV, 74, dierum A. 701, perennis *Deus* S. II, 114.
 larvas placare sanguine S. II, 840.
 latebrosae foveae P. XI, 154.
 latebrosus amnis A. 750.
 latenter C. VII, 105.
 latices nivei *lao* C. III, 67.
 latrat foro toto canina facundia H. 401.
 latrones *tyranni* P. IV, 186.
 laureatus morte superba P. XII, 6.
 laurigeri ministri S. I, 217.

lavit C. VII, 73, P. III, 190, P. V, 230.
 laxa voluntas H. 676.
 laxior flatus C. VII, 24, libertas S. I, 335.
 laxum iugum voluptatum C. VII, 182.
 lectulus aeger C. I, 6, soporus ib.
 lege versa *contra naturam* C. IX, 75.
 legifer P. II, 363.
 legirupis viribus H. 238.
 lene iacens via *non ardua* H. 796.
 leniter frenare C. VIII, 3.
 lenta solatia Ps. 233.
 lex noxialis C. IX, 18.
 liba C. IV, 69, inopia C. III, 182.
 liber soporis C. I, 47, vinculis corporis praef. 44.
 libram iustam ponere P. IV, 11.
 librum resignare C. VI, 84.
 licenter C. VII, 16, fingere P. X, 216.
 licia S. II, 1106.
 ligamina pectoris *vitas* P. IX, 86.
 lilia rosis intermiscere Ps. 882.
 limare rubiginem C. VII, 205.
 limbus *in veste* Ps. 188, S. II, 577.
 linquere quietem C. I, 19.
 linteolum ebrium C. V, 18.
 liquabile saxum H. 743.
 liquata vascula P. X, 300.
 liquato rore picis P. X, 849.
 liquens polus P. I, 88.
 liquescere C. VI, 146.
 liquida ratio C. III, 190, vox S. I, 637.
 liquitur vis roris P. V, 231.
 litamen H. praef. 50.
 litare victimam C. VII, 5.
 litigiosa argumenta A. 208.
 litterulis signata sepulcra P. XI, 7.
 littoris ora P. XI, 47.
 littus *fluminis* C. V, 45.
 lituis ciere S. II, 402.
 liventes oculi H. 132.
 livores roscidi P. X, 705.
 locare curarum in parte S. II, 417.
 loquaces scatebrae C. V, 89.
 lubrica lingua C. I, 62.
 lubricus error C. III, 118.
 luces *plur.* H. 93.
 luciferum pastum quaerere Ps. 625.
 lucisator C. III, 1.
 lucra avara C. II, 44.
 lucrari quaestibus C. II, 53.
 luctamen conserere P. V, 215, inire Ps. 176, S. I, 644.
 luctarier P. X, 651.
 luculenta Libido Ps. 87.
 luculenter disserere P. X, 22.
 ludibundus P. II, 409.

lais *recto casu* Ps. 508, *incentiva* H. 249.
 lumina *oculi* C. IX, 34, Ps. 44, *nescia solis caecitas* C. X, 79.
 lumnat atria nitor P. III, 192, *frontem* P. V, 127.
 lunaris lampas C. V, 6.
 lupa *meretrice* Ps. 47.
 lupinus rictus P. I, 98.
 lurida vota solis A. 626.
 lustrales pecudes S. II, 1107.
 luteus homo C. III, 138.
 lux *dies* P. X, 575.
 luxuriant vitea brachia C. III, 54.
 luxuriat praefertile germen S. II, 1026.
 lymphaticum pecus C. IX, 57, *venenum* H. praef. 59.
 lymphatus furis C. XI, 92.

M.

maceries ambit hortos H. 226.
 macie lapillorum dura arva S. II, 1025.
 machina trina rerum C. IX, 14.
 macte C. IX, 106.
 mage *magis* P. III, 9.
 magicum murmur S. I, 96.
 magistra invicta Ps. 164.
 magistri criminum P. V, 78.
 maestestas terrigena S. I, 189.
 maior exemplis C. VIII, 7.
 male fortia fila S. II, 454.
 malesuada C. III, 113, *fraus* D. 2, *luxuries* Ps. 404.
 malignitates P. II, 260.
 mammona P. I, 58.
 mammona fides H. 428.
 manceps carceris P. V, 345.
 mancipari tartaro P. X, 475.
 mancipata vita C. XI, 39.
 mancipium gehennae H. 128, *ludibriorum* P. XIV, 30.
 mancum claudicat P. II, 231.
 mane novo C. II, 15.
 manes peteré Ps. 92.
 manicis innexus *catenis* H. 434.
 manipuli stuppeis P. X, 864.
 mansuetus C. VII, 84.
 manus exercitus C. V, 46.
 mapalia Ps. praef. 46.
 marcent tartara supplicii mitibus C. V, 133.
 margaritum P. X, 648, Ps. 873.
 maritae coniuges P. I, 119.
 maritat A. 569.
 marsupia exesa Ps. 600.

marsupium P. II, 104.
 martyrii sanguis P. III, 9.
 martyrium P. VIII, 4.
 masculinum germen P. X, 1069.
 massae contagia A. 1030, *rudera* P. II, 190.
 mastigophori S. II, 517.
 mastruca *vestis* S. II, 699.
 mathesis *astrol.* S. II, 479, 894.
 medela amara C. X, 83.
 medica aqua A. 702.
 medicabilis A. 695, *voluptas* C. VI, 24.
 medicata sagitta H. 539.
 medicato vulnere H. 538.
 meditamen rerum Ps. 234.
 meditantur aristas C. X, 124.
 medullitus H. 391.
 melior consiliis aetas S. II, 322.
 melodum C. IX, 2.
 melos canere C. V, 123.
 membratim P. V, 112.
 memor vescendi C. VII, 161.
 menstrua luna C. XII, 10.
 menstrualis sphaera luna P. X, 538.
 mensurabilia spatium A. 813.
 mentiri formam H. 265.
 mersare S. II, praef. 59, H. 833.
 merso sole C. V, 3.
 mersus fornix *depressus* P. V, 243.
 meta interior S. I, 324, *noctis clauditur* C. I, 79.
 micantior sole C. V, 44.
 milleformis C. IX, 55.
 mimica sollempnia S. I, 630.
 minari framea Ps. 325.
 mira laudum P. X, 4.
 miserari inopum Ps. 580.
 mitia *matura* C. III, 77.
 mitifica verba P. VII, 42.
 mixtim H. 78.
 mobile ingenium H. 546.
 mobilis lingua praef. 45.
 moderamen legum praef. 16.
 moderatrix lingua P. X, 978.
 moderatus *passive* A. 47.
 modicum salis P. III, 122.
 moechus primus S. I, 58.
 moenibus tutis Ps. 671.
 moenium auctor P. II, 416.
 molae lapis P. VII, 25.
 molare pondus P. V, 489.
 molares uvidi *dentes* C. VII, 119.
 mollescere cultu H. 282.
 mollitus *placatus* C. VII, 171.
 moneta fulgida P. II, 55.
 monetae effigies Ps. 526.
 monilia fulva P. III, 22.

monstruosa idola P. II, 7.
 montes monetæ P. II, 56.
 morbi terrarum S. II, 988.
 more proprio vivere S. II, 83.
 mors abolet omaia præf. 30.
 morsus stipitis P. V, 271.
 morsuum pericula P. X, 30.
 mortes hominum S. II, 1092, *noxiorum* P. V, 136.
 mortiferum lignum A. 68.
 mortificata corpora C. X, 93.
 motatus uterus H. 596.
 mucrones stricti Ps. 705.
 maculentæ nares P. II, 282.
 multicolora prata C. III, 104.
 multifidum iter S. II, 773.
 multiformis facies C. VI, 37.
 multimodum germen C. VII, 139.
 mundialis aula P. I, 41, gloria C. I, 90.
 mundus obsequens C. IV, 57.
 munimen A, 533.
 murices petrarum P. V, 446, *purpura* C. VII, 156.
 murmurare Christum sub pectore S. I. præf. 36.
 mussare H. 773.
 muta mola quiescit S. II, 950.
 mysteriarques P. II, 350.
 mysticum P. VI, 29.

N.

naeniae inanes C. XI, 34.
 nasse puppim S. I. præf. 60.
 natale solum S. II, 155.
 natales horæ Ps. 216.
 natatibus P. VII, 29, ib. X, 1054, *fota* C. V, 143.
 natatiles ferae P. X, 332.
 natatus purus A. 684.
 natio excors *pecora* C. XI, 83.
 naturaliter C. VII, 181.
 nebulonis nequitia S. I, 82.
 nebulosus error S. I, 155.
 nectar ambrosium S. I, 276, *fragrare* C. XI, 68.
 nefasta limina P. II, 479.
 negator C. I, 57, A. 673.
 nemo dies *nullus* P. X, 744.
 nequior P. X, 892.
 nequiter corrupta lascivia C. VII, 87.
 nequitias serere H. 392.
 nervo impulsa *sagitta* Ps. 324.
 nervosa iuventa S. II, 320.
 nescia caeli mens S. II, 875.

Prudentius ed. Dressel.

nexibus implicitus P. XI, 78.
 nigrantes nubes S. I, 412.
 nigrior tenebris P. V, 242.
 nimbos equitum depellere S. II, 703.
 nimbus telorum Ps. 129.
 ninguidus C. V, 97, A. 661.
 nivalis pietas S. II, 250.
 niveus pulvis ardet P. XIII, 78.
 nix capitis præf. 27.
 nodus tenax P. XI, 103.
 nolis velisne P. X, 170.
 novalia culta S. II, 1014.
 novellum seculum C. XI, 59, templum ib. XII, 188.
 noverimus *paenult. longa*. Ps. præf. 58.
 noxa letalis C. I, 75.
 noxialis carcer P. X, 1107, *lex* C. IX, 18.
 nubes iaculorum Ps. 134.
 nubigenae nimbi H. 485.
 nugator C. II, 32.
 nugatrix Ps. 433.
 numerosiores turbæ P. IV, 57.
 numinis nutus C. VIII, 70.
 nundinatus *corruptus pecunia* P. X, 969.

O.

obambulat lupus C. III, 159, cfr. P. V, 324.
 obbrutescere H. 651.
 obducta fax *volata* C. XII, 20.
 obice vitreo H. 869, discludi H. 902.
 obiectare neci A. 5.
 obire coniugium S. I, 169.
 obitus carnis præf. 29.
 oblectamine mire tenere mentes S. II, 145.
 oblitus stupro P. II, 466.
 obliviale poclum C. VI, 16.
 oblivio premit sensum C. I, 87.
 obnubere caput A. 630.
 obsecundare iussis C. IX, 39.
 obsequellam praestare cui epil. 32.
 obsequentum cura C. VIII, 57.
 obsequium solve C. III, 33.
 obsessor liminis *custos* P. V, 310.
 obsides spei P. II, 457.
 obsita nugis ingenia S. I, 574.
 obsoletum vasculum epil. 26.
 obstinate *adv.* P. X, 64.
 obstrangulata mens C. VII, 10.
 obstupefactus P. III, 173.
 obtemperanter P. II, 112.
 obtrudere os P. V, 95.

- obtutibus oculis P. II, 145, 278, X, 433.
 occasus mors C. IX, 103.
 odori esse P. X, 335.
 ofellae bubulae P. X, 393.
 offensacula donare Ps. 781, per offensacula ire Ps. 484.
 oleagina radix A. 339.
 olivo fidei unctus P. IV, 102.
 olli illi H. 544.
 ellis H. 730.
 oluscula P. X, 262, S. II, 866.
 omina dextra dare S. II, 565.
 omnicolor P. XII, 39.
 omniformis P. X, 339.
 omnigenae partes S. II, 514.
 omniparens C. III, 2, S. II, 477.
 omnipater Deus P. III, 70.
 omnipollens Deus H. praef. 19.
 omnipotentiae Dei est S. II, praef. 26.
 operii stratis C. I, 18.
 aperto obscuro Ps. 745.
 opifex fallendi Ps. 260.
 oppalluit P. I, 92.
 oppetere mori P. II, 330, morte gloriosa ib. X, 65.
 optio datur P. II, 217.
 opulens muneribus P. XI, 218.
 ora littoris P. XI, 47.
 orarium P. I, 86.
 orator ad thronum P. V, 548.
 orbes oculi C. XII, 25, vexatus P. IV, 82.
 orbita sacris libris notat H. 777, solis media est C. III, 87.
 ordinatis seculis C. XI, 25.
 organa musica A. 389.
 organon verborum lingua P. X, 929.
 organum oris P. X, 2.
 orsa pia verba C. IV, 96.
 oscine parra S. II, 571.
 ossuum compago P. V, 111.
 ostentamen Ps. 204.
 ostentant messes suas iugera S. II, 1039.
 ostentatrix Ps. 439.
 ostrum purpura P. X, 910, Ps. 39.
 ovans P. III, 169, V, 8.
- P.**
- pacifer haeres regni Ps. 805.
 pacificus C. V, 156, Ps. 729.
 pactus mercede P. X, 970.
 paenalis labor P. II, 192.
 pagana gens rustica C. XI, 87.
 paganus ethnicus P. X, 1009.
 paginae fideles C. IX, 26.
 pago impliciti S. I, 620.
 palaestra Christiana P. IV, 101, gloriae P. V, 213.
 palaestricus ephebus P. X, 188.
 palantes Gemini A. 623.
 palla fusca polum suffudit H. 86, lucida H. 868.
 palma inde nata victoria P. IV, 77, mortis ib. VII, 53, parta ib. IV, 106, praestare ib. II, 32.
 palmas tendere ad C. IV, 52.
 palmas vincla premunt P. V, 236.
 palmula remi P. V, 462.
 palpamen tenerum H. 303.
 palpat spes iners Ps. 235.
 palpebrales setae H. 872.
 palpitans infans C. XII, 121.
 pangere canere C. IX, 3, P. V, 324, psalmis P. IV, 148.
 pansa brachia C. XII, 170.
 parabsis Ps. 532.
 paraclitus C. V, 160.
 paradisiocolae H. 928.
 paratu gemino C. IV, 34.
 paratus abolere C. X, 18, dicere P. X, 923, obsequi ib. II, 111.
 paratus hos P. X, 919.
 parens metropolis P. IV, 61.
 parilis concentus C. V, 121.
 paritura virgo H. 575.
 parricidalis manus H. praef. 14.
 parsimoniis plur. C. VII, 3.
 particeps angelorum P. V, 9.
 particulatim A. 1077.
 parturiunt pectora H. 570.
 pascendus Ps. 618.
 passibilis A. 6.
 passio festa P. XI, 196, *martyrium* P. II, 35, II, 550, X, 854.
 pasti carnibus P. V, 100.
 pastu C. IV, 35, ib. VIII, 53.
 pastus animae Deus C. IV, 33.
 patefecit hiatum Ps. 271.
 patens ad omne vulnus Ps. 246.
 patibulum adscendere P. X, 641.
 patriarcha Ps. 544.
 patricida H. 565.
 paullo infecundior annus S. II, 955.
 paupertina arma Ps. 198.
 peccamina crebra H. 619.
 peccaminum fomes P. X, 517, vincla C. IX, 96.
 peccator C. XI, 101, H. 622.
 peccatrix anima, praef. 35, femina H. 754.
 peccatum vetus C. I, 99.

- pecten dentium P. X, 934.
 pectora lota *baptismate renata* Ps. 366.
 pecua *pecora* P. X, 333.
 pede dextro *feliciter* S. II, 79.
 pedestre carmen epil. 12.
 pedicis inlaqueare C. III, 42.
 pegmatis compages P. X, 1017.
 pelagus C. III, 38, concavum C. V, 72.
 pellacia H. 637.
 pelliti habitus Ps. 226.
 pendere parvi P. X, 478.
 penetrabile Ps. 837.
 penetralia cordis H. 542, sectae S. II, 93.
 penetrator operti H. 875.
 pennatae sagittae H. 498.
 pennigera Victoria S. II, 33.
 pensilis P. X, 452.
 peperere necem C. III, 183.
 per vacuum inane *aerem* C. X, 146.
 pera Ps. 613.
 perarmare C. VI, 86.
 percense *brevi ult.* H. 614. cfr. A. 385.
 percucurrit P. I, 11.
 percussor P. IX, 61.
 perdomitor mortis C. IV, 12.
 peregre *peregre* P. IV, 89.
 peremptor H. praef. 19.
 pererrare osculis P. V, 338.
 peresi panes C. IX, 58.
 peresum pure putri S. I, 17,
 perflabilis more Noti S. II, 188.
 perflamine A. 692.
 perfurit H. 364.
 perluere fletu P. IV, 193.
 permadescere P. X, 1010.
 pernox cura P. V, 311.
 perosa quietis S. III, 41.
 perpetem salutem P. X, 470.
 perpetis lucis usus C. XI, 111.
 perplexius errat S. II, 848.
 persecutor P. I, 28, eius gladius ib. IV, 134.
 persona patriae S. I, 599.
 personasse epil. 34.
 persultanti haec *superbe narranti* P. XI, 77.
 persultat vox H. praef. 10.
 pertinax studium praef. 14.
 pervigil C. V, 43, anser S. II, 703,
 cura ib. 1022, oculus D. 109.
 pessum mergere S. II. praef. 36.
 petulanter Ps. 314.
 petulantius *adv.* P. XIV, 41.
 phalanges culparum Ps. 816.
 phalanx plebeia P. XI, 210.
 phaleratus equus Ps. 195.
 phantasma Ps. 712, A. 1051.
 per phantasmata H. 59.
 phaselus *navis* P. V, 498.
 piaculum P. X, 219.
 piacula commissa A. 544.
 piamina vulnerum C. IX, 33.
 piata sanguine mens P. V, 361.
 piatus *immundus* C. VII, 73.
 piger anguis *frigidus* C. III, 154.
 pigmentis cutis inlita H. 275.
 pignera *liberi* P. XI, 210.
 pigrescere A. 480.
 pinnatus nuntius A. 611.
 pinus *hasta* Ps. 121.
 pira silvestria S. II, 944.
 piratis mare servit S. II, 791.
 placabilis Ps. 636, ira C. VII, 203.
 placidissimus consensus S. II, 594.
 placitus Deo vir P. VII, 2.
 plaga mundi *tractus* Ps. 714.
 plasma Dei C. III, 185, novum Ps. 224,
 primum C. VII, 184, ib. IX, 92.
 plasmare A. 865.
 plasmata res *anima* A. 866.
 plateis in totis P. IV, 71.
 plebium *genit.* P. X, 709.
 plectere ac ferire C. VII, 104.
 plectiles syllogismi A. praef. 24.
 plectitur improbus C. III, 127, vox
 fidelis P. I, 48.
 pleno senatu S. I, 609.
 pleurisis P. X, 485.
 plicabitur caelum P. X, 536.
 plumigera series C. III, 44.
 pluvium frigus S. I, praef. 14.
 pollere supero regno S. I, 540.
 pollice docto texere Ps. 364.
 pollicem convertere S. II, 1099.
 pomiferum nemus C. III, 76.
 pompa funeris P. X, 1082.
 pondera malorum P. X, 1134.
 pontificales exuviae S. I, 547.
 popinae madidae H. 762.
 popularibus auris se ostentare S. II, 159.
 populator bruchus H. 228.
 porgere *porrigere* S. I, 275.
 porrum et cepe S. II, 867.
 porticibus umbrosis P. XI, 164.
 portitor ciborum P. V, 496.
 positae leges P. X, 944.
 postliminio redire H. 852.
 potesse *posse* P. X, 803.
 potis est *potest* H. 37.
 potis si est S. I, praef. 84.

- praecalidus S. I, praef. 67, S. II, 320.
 praecinctus P. V, 14, Ps. 454.
 praecinit lucem gallus C. I, 2.
 praecinxit latus euse P. II, 502.
 praecluens potestas C. IV, 37.
 praeco lucis *gallus* C. I, 54.
 praecurrit C. VII, 47.
 praedestinare C. XII, 68.
 praedives cultus S. I, 416, pietate P. IV, 59.
 praedulce carmen P. V, 314.
 praedurare Ps. 446.
 praedurat obstinatio P. V, 178.
 praefultus torus P. V, 335.
 praelambens fluvius C. V, 120.
 praeliber *valde liber* A. 87.
 praemetuere S. II, 682.
 praemicare P. I, 84.
 praeminens C. XI, 109.
 praenatare P. VII, 73.
 praenitere veste P. II, 234.
 praenuncupatus C. VII, 179.
 praenuntiatrix P. II, 30.
 praenuntius *Ioannes* C. VII, 102.
 praepetibus punctis P. IX, 24.
 praepollens Arelas P. IV, 35.
 ad praeseptia C. XI, 86.
 praeseptibus vacuis C. VII, 170.
 praeseptis tui C. XI, 77.
 praesiccus P. V, 141.
 praestare palmam cui P. II, 32.
 praestigiator C. VI, 140.
 praestricus voce cuius C. VII, 44.
 praesul furoris C. XI, 115.
 praetexta toga P. X, 143.
 praevalida manus *exercitus* C. V, 46.
 praevium fulgur C. V, 43.
 pretiosius nil P. VII, 84, luce C. V, 151.
 primitus P. II, 131, ib. X, 942.
 primoplasti germen C. IX, 17.
 princeps Adam A. 911.
 princeps *Caesar* praef. 20, P. V, 27.
 procaciter P. XIV, 43.
 procellosum mare C. VII, 121.
 processus dierum C. VII, 121.
 ad procinctum natus S. II, 513.
 procinctum solvere *finita expeditio* Ps. 606.
 procinctus angelicus *exercitus* H. 915.
 prodiga cruoris fides P. II, 18.
 prodigialia monstra S. I, 451, signa H. 467.
 proditrix fama P. I, 11.
 profanator A. 178.
 profarier P. X, 939.
 profunditas P. VII, 48.
 proiectus *vilius* P. X, 153.
 prolapsus ex ore nefas C. I, 58.
 promus P. II, 160.
 properanter ire P. IV, 14.
 propheticus C. VII, 179.
 propitiabile os P. XIV, 130.
 propitiata martyr P. III, 215.
 prosapia deorum P. X, 180 patrum C. XI, 89.
 prosatus patre P. VI, 46.
 proscenia H. 368.
 prosperum Christum fore *propitium* P. IX, 4.
 prosubigit pede P. III, 130.
 protervitas lasciva praef. 10.
 protinus C. IV, 45, ib. IX, 4. 41.
 providenter P. X, 19.
 psallens caterva Ps. 648.
 psaltria D. 136.
 pubertas A. 573.
 pubis P. XI, 190.
 publicitus P. XIV, 38.
 pudescit C. II, 26, A. 776.
 pudibunda lumina Ps. 44, pudicitia P. III, 153.
 puella torva P. III, 103.
 puellaris sanguis A. 105.
 puerpera virgo C. IX, 19.
 puerperis H. 618.
 pugillares cerae P. IX, 15.
 pugnatrix Ps. 681.
 pullulare A. 912.
 pullulascere P. X, 882.
 pulsibus H. 672.
 pulvinar divum A. 487, Iovis S. I, 609.
 pulvinaria deorum P. X, 1056.
 pumices salsi C. VII, 129.
 punctis sequi dicta P. IX, 24.
 puniceus C. III, 80.
 pupula parva H. 874.
 pure de putri S. I, 17.
 purgamen C. VII, 80, aquae P. VI, 30.
 purpura sanguinis P. III, 140.
 purpurans *cruentus* C. VI, 82, *cras* P. V, 339.
 purpurei procures *martyres* P. IV, 192.
 pusio C. XII, 104.
 pusiola P. III, 20.
 putredines C. IX, 31.
 putrefactus C. X, 42, A. 761.
 putrescens P. IV, 131.
 putris C. VII, 9, A. 816, S. I, 17.
 pyra crepitans P. III, 13.
 pyram texit ustor P. X, 846.

Q.

quadrifluus amnis C. III, 165.
 quaesitor *iudex* C. VI, 89, P. XI, 63.
 qualus *corbis* C. IX, 60.
 quamlibet *quavis* C. VIII, 53, XI, 17.
 quandoque *olim*, *aliquando* A. 53.
 futurum P. II, 474, Ps. 232.
 quaternae ter petrae C. XII, 177.
 quernae glandes S. II, 946.
 quianam S. I, 53.
 quidquid id est H. 891.
 quidquid id est, quod fueram praef. 30.
 quis *quibus* C. III, 27, Ps. praef. 43.
 quota pars est S. I, 578.
 quotannis S. I, 113.
 quousque P. X, 868.

R.

rabidum os *lupi* C. III, 159.
 racemi S. II, 218.
 radiare ceraunis Ps. 470.
 radicitus P. X, 891.
 rancidae catilinae P. X, 304.
 rapax laudis C. VI, 217.
 raptat togatum *forensis* gloria C. II, 41.
 rarescit S. I, 437.
 rarissima hominum pars S. I, 592.
 rasile lignum Ps. 153.
 rasiles scopuli *idola* P. III, 69.
 rasum et dolatum C. XII, 199.
 rate *navi* S. I, praef. 8.
 raucisoni leones C. IV, 38.
 reatum plangere C. XI, 104, *solvere* ib. VII, 175.
 reatus peste H. 929.
 rebar P. X, 958, XI, 34.
 rebelles idoli *cum gen.* P. XI, 51.
 reboans tuba A. 386.
 recalcandum limen C. IX, 75.
 recalente fonte P. III, 145.
 recalenti adspergine P. XI, 143.
 recalescere Ps. 59.
 recessu cordis C. IV, 27.
 recidere pecuniam epil. 6.
 recidit *prima longa* A. 878.
 recidiva semina S. II, 822.
 recincta veste C. VII, 151.
 recinens S. I, 63.
 reciprocatibus circulis P. X, 574.
 recline corpus C. VI, 150.
 recrementum A. praef. 54.
 recrudescunt P. X, 798.
 recursibus volutis C. VII, 38.

recurva in velam manus P. XI, 242.
 reddere ius bonis praef. 18.
 redemptrix P. X, 774.
 redigere fructus in horrea S. II, 1060.
 redimire sertis S. II, 723.
 redimita frons H. 268.
 redimitus comas C. III, 30.
 redivivus humo C. III, 204.
 reduci fuga C. V, 104.
 refectus *recreatus* P. V, 332.
 refrenare iram C. VII, 172.
 refugae viae P. XI, 102.
 refugere errores S. I, 506.
 refugo honore A. 582.
 refundere *reddere* P. X, 790.
 regale unguentum Ps. 361.
 regifico culta P. XI, 216.
 regius morbus P. II, 264.
 reglutinare P. X, 874.
 regnator C. XII, 34.
 relaxat sopor artus C. VI, 12.
 religamine croceo Ps. 359.
 religionibus foedis S. I, 513.
 relucere P. VI, 3, ib. X, 435.
 remeabilis A. 1049.
 remeare ad superos C. III, 200.
 remensus *potus pass.* H. 850.
 renarrare H. 855.
 renascitur prisca effugies C. III, 194.
 venident prata floribus P. XII, 54.
 renidere P. V, 131.
 renidet gaudio P. X, 7, 12.
 renuente metro P. IV, 162.
 renutare H. 774.
 repagula portae S. II, 740.
 reparare viscera mortua C. III, 192.
 rependitur pretium C. X, 78.
 repercussos sonos P. X, 933.
 repertor C. IV, 9.
 repexus corona P. X, 1014.
 replicare *renarrare* P. XI, 4.
 rere *putes* P. V, 154.
 resculpere Ps. praef. 51.
 resolubile corpus C. X, 149.
 resolubilis S. II, 229.
 resono sistro Ps. 435.
 respectare P. X, 817, H. 737.
 respergere P. X, 13.
 respergine *adl.* S. I, 501.
 restagnat cruor P. X, 1053.
 resudare C. X, 107, *crepulam* C. VII, 9.
 resulcare P. V, 144.
 retemptare H. 108.
 retexere texta C. X, 16.
 retinaclis premi S. II, 147.
 retinacula vitae P. IX, 87.

- retinaculis adstringi S. I, praef. 64.
 retinaculorum vincla P. IV, 195.
 retortae in terga manus S. II, 560.
 retundere iram C. VI, 94.
 retunsis actibus P. X, 972.
 revenire A. 1063.
 revincta oleis P. IV, 55.
 revinctus sortis P. X, 1022.
 revocabilis H. 740.
 revolant fuga C. V, 104.
 revulserat comam P. X, 761.
 rex *convivii* C. IX, 30.
 rhetoricum os S. I, praef. 77.
 rhododaphne H. 234.
 rhomphealis C. VII, 93.
 rictibus C. IV, 51.
 rictu spumanti Ps. 113.
 ridente sereno A. 663.
 rigant genas lamenta P. VI, 82.
 rigante somno C. VI, 28.
 rimante ingenio Ps. 790.
 rimosa cumba P. XI, 69.
 rite precari C. III, 172.
 romphaea P. V, 189.
 rorantes nebulae A. 840.
 rore olei C. V, 13.
 rorem fontis et lavacri subire *baptizari* C. VI, 127.
 rorulenta gramina C. VII, 168.
 rosae redduntur pratis praef. 26, spolia C. III, 21.
 roscida nox C. V, 149.
 roscidi livores P. X, 705.
 rostrum aeratum H. 488.
 rosulenta prata P. III, 199.
 rota solis P. XIV, 96, A. 626, teres anni circulus P. XII, 21.
 rotantur secla S. II, 872.
 rotari ac furere P. X, 1063.
 rotari malis C. IV, 82.
 rotat vortex Ps. 95.
 rotata milia annorum C. XI, 29.
 rotatiles trochaei epil. 8.
 rubrica minatur S. II, 462.
 ructabat caenam Ps. 316.
 ructamine spurco H. 466.
 ructata patris profundo *emissa* A. 93.
 ruere in facinus C. III, 132.
 rumpere vincula C. I, 98.
 russeola sanies P. XI, 130.
 russo stemmate P. X, 908.
 rusticolae lupae S. I, 107.
 rusticus poeta P. II, 574.
 rutilae coronae H. 928.
 rutilante numine C. III, 142.
- S.**
- sacellum C. IV, 21, P. X, 215.
 sacra gentium praef. 40.
 sacramenti donatrix mensa P. XI, 171.
 sacrare *sacrificare* P. X, 750. 911.
 sacrari *consecrari* P. XIII, 37.
 sacrario exstructo ara C. V, 140.
 sacricolae S. I, 617, reges S. I, praef. 47.
 saevitas armat P. X, 483.
 sale, caespite, ture venerari deos A. 187.
 salix *ferulae* P. X, 703.
 saltatrix ebria Ps. 380, D. 133.
 salubriter P. X, 502.
 salutifera facies C. III, 7.
 salutigeros ortus P. XI, 235.
 Salvator P. I, 115.
 sanctificante fide C. III, 15.
 sanguineum supplicium P. XI, 22.
 sanguinolentus S. I, 452.
 sanguis *genus* P. IV, 179.
 sapiant fercula Deum C. III, 16.
 sarcophagus C. III, 203.
 sarculati horti P. X, 264.
 sarmenta S. I, praef. 24.
 sartagines P. X, 299.
 satellites noctis *daemones* C. I, 44.
 satiatius ex quo C. IV, 91.
 sator *pater* C. X, 69, ib. XII, 87, credentium ib. IV, 11.
 saxigeno semine C. V, 8.
 scabra seges C. VIII, 208.
 scabri murices P. V, 446.
 scabrosa sorde ablutus Ps. 106.
 scandalum A. praef. 35.
 scatebrae loquaces C. V, 90.
 scelus est dictu A. 822.
 sceptrata gestare P. V, 22, gubernare S. I, 38.
 scholare murmur P. IX, 16.
 scirpea fila C. V, 15.
 sciscitator C. VII, 193.
 scissura domestica Ps. 756.
 scopulum collo trahere *saxum* P. VII, 75.
 scortator S. I, 106.
 scribitur nummus *inscribitur* P. II, 120.
 acrobes insidiosae Ps. 261.
 scrupeli recessus P. V, 447.
 sculptile in aere P. X, 266.
 scyphus aureus epil. 15.
 seclum C. XI, 79.
 secreta mentis C. II, 16.
 sectari iter S. II, 45.

- sectatores Christi C. VII, 198.
 securem Ansoniam Christo inclinare
 S. I, 557.
 secures tingere Ps. 402.
 segregatim H. praef. 39.
 segrege forma H. 803, regno H. 66.
 segregem esse *remotum* C. VII, 28.
 sella P. X, 143, curulis S. I, 349.
 semetra dissona Ps. 829.
 semicombustus P. X, 859.
 semidea Roma S. I, 165.
 semiferus Golia H. 784.
 seminecem tollere P. XIV, 50.
 semipes homo *claudus* P. II, 150.
 semiusculatus P. II, 348.
 semiviro comitatu S. I, 125.
 senectam non novit parata gloria S. I,
 543.
 sensa somniantium C. VI, 41.
 senta rubus A. 55.
 senta situ loca P. III, 47.
 sepes littoreae S. I, praef. 15, densa
 S. I, 108.
 seps insueta *aspis* S. I, praef. 74.
 septemplex caelum C. VII, 36.
 septicollis arx *Roma* P. X, 413.
 septuennis puer P. X, 656.
 septum floribus C. X, 155, grege
 multo P. IX, 22, lege C. VIII, 3.
 sepulcrales favillae S. I, 97.
 sepulta lumina *caecitas* C. IX, 34.
 sepultum pectus crimine C. I, 35.
 sequestra carne H. 912.
 sequestrare C. X, 127.
 sequitur ut C. VII, 18.
 serenare C. X, 80.
 serica toga P. X, 1015.
 serrata regula P. V, 217.
 severum vivitur *severe* C. II, 33.
 sibilat colla C. IX, 90.
 sicubi P. XI, 17.
 sigillati salis cautes H. 745.
 sigillum *simulacrum* P. X, 233.
 signacula Christi S. I, 567.
 signatores C. XII, 86.
 silendus P. IV, 181.
 silva stipularum S. V, 964.
 silvicolae S. II, 525.
 similaginis *azymon* A. 353.
 simplices *pueri* C. XII, 131.
 singultat unda C. XII, 124.
 singultibus C. VII, 127.
 sinistra bella S. II, 684.
 sinuamina riparum P. VII, 34.
 sinuamine subter Ps. 871.
 sinus barbarici *laeae vestes* A. 143.
 sistro resono Ps. 435.
 sitienter baurire C. IV, 88.
 situ obduci P. X, 1117.
 situs tenebrarum C. V, 43.
 socors vita C. I, 43.
 sodalitas P. I, 53.
 sola pendulus *soleas* A. 666.
 solatia lenta Ps. 233.
 sole quarto *die* C. IX, 46.
 soles venturi *dies* H. 914.
 solidare A. 167, S. II, 331.
 solitudines C. VII, 61.
 solo perdomitus *pade* P. XIV, 116.
 solubilia elementa H. 505.
 solum *solea* C. III, 129.
 solvere curas in otia Ps. 729, pecca-
 tum C. I, 99, recta flammis S. II,
 699.
 sompnia vana C. I, 88.
 sompnum discere C. I, 97, perpeti
 C. I, 76.
 sompnus opprimit pectus C. I, 33.
 sonipes superbit Ps. 190.
 sonorum nescius *surdus* C. IX, 64.
 sophiae dogma S. I, 34.
 sophistae seculi P. X, 608.
 sopori servire C. I, 32.
 sordes nequitiae praef. 12.
 sordescere H. 455.
 sordet crimine H. 119.
 sordidulus S. I, 69.
 sors incumbit rei S. II, 460.
 sors humana C. VII, 214, ultima P.
 I, 54.
 sortes deum *oracula* S. I, 262.
 spectator Deus P. V, 297.
 spectatrix Ps. 118.
 speculator adstat C. II, 105.
 spem mittere in aevum S. I, 510.
 spernere cubile C. I, 10.
 spes qua speramus C. I, 47, 48.
 sphaera menstrualis *luna* P. X, 538.
 sphragitis P. X, 1076.
 spiculum solis *radius* C. II, 6.
 spinifera rubus C. V, 31.
 spiramen aromatis A. 758.
 spiramina vocis Ps. 117.
 spiramine coepta anima A. 871.
 spirare maiora S. II, 480.
 spiritalis P. X, 14, 378.
 sprerunt D. 123.
 spumaea muletra C. III, 66.
 spumae salivae P. I, 101.
 spurcama C. IX, 56.
 spurcavit Lacaeas S. I, 60.
 sputamen A. 676.
 squalere siti S. II, 924, catenis car-
 ceris S. I, 491, veterno S. I, 7.

- squalidum tempus* C. II, 17.
squama thoracis Ps. 680.
squamosa agmina P. V, 444, *thorax* H. 423.
stagna mare C. V, 65.
stare sub armis P. II, 729.
stata dona S. II, 1004.
statione moveri H. 501.
stellantibus saxis gemmis Ps. 856.
stelliger axis H. 906.
stemma ieiunii C. VII, 81, *apostolorum* ib. XII, 180.
stemma pila radiant S. I, 485, *pol-
lere* P. I, 4.
stemma bonos accedit P. X, 131.
stertit animus in praecordiis C. VII, 20.
stigmare P. X, 1080.
stilis confossus P. IX, 14.
stillat cruor Ps. 700.
stilo exprimere P. X, 1124.
stilus sacer S. I, *praef.* 60.
stipati iuvenes P. XI, 79.
stipendia angelorum vocant hinc P. I, 66.
stipis recto casu S. II, 911.
stomachante fermento H. 195.
stomachatus alto felle P. X, 393.
stomachus pugnax S. II, 630.
stramenta testarum P. V, 322.
stramine de roseo H. 858.
strangulatrix P. X, 1103.
stratum segne C. I, 18.
strictis mucronibus Ps. 705.
strophio recincta S. II, 37.
strophium C. III, 29, Ps. 448.
strues carbonum P. V, 219.
strumae turgidae P. II, 258.
stupor habet quem P. VII, 78.
stuppa lychni C. V, 20.
stuprator P. X, 221.
suadela H. 714.
sub colore gloriae P. X, 81.
subdere colla vinclis H. 469.
subditis cervicibus P. II, 489.
subditos orbis mansuescit P. II, 439.
subiacere casibus *praef.* 15.
subiectans P. X, 1034.
subiectio H. 701.
subigere legem C. I, 70.
sub imagine A. 48.
subiugales belluae P. X, 333.
subiugare C. VII, 11, A. *praef.* 31.
subiugatis hostibus P. X, 419.
subiugatum septies P. X, 777.
subiungier S. II, 587.
sublime aperire oculos S. V, 592, *tol-
lere in subli.* P. X, 697.
subnotare summulam P. II, 132.
substantia P. X, 477, H. *praef.* 44,
mixta S. II, 212.
subtacitus H. 174.
subtemine catenato Ps. 674.
per subterranea P. XI, 167.
subterna antra S. I, 392, *nocte* H. 922.
suburbani populi P. XI, 42.
subvolabit caelo spiritus P. X, 533.
successibus ampliatus P. X, 139.
succuba P. X, 192.
succumbere curis S. II, 103, *leto* S. II, 706.
suda rexit facies Ps. 638.
sudare inpar praelium C. II, 76.
sudata bella S. II, 551.
sudoribus tantis labore H. 484.
sudum praenitens C. VII, 50.
sues spurca S. II, 814.
suetus frendere C. IX, 52.
suffixus cruci P. X, 585.
suffragilis anima A. 838.
sufflamen Ps. 416.
suffragantes martyres P. I, 16.
suggillare suggerere P. X, 999.
sulcator S. II, 940.
sulci unguarum P. V, 338.
sulcus calami scripta linea A. 596,
marmorum P. IV, 194, *stellae* C. VII, 55, *vulnus* P. IV, 120.
summa aure quid intelligere S. II, 1036.
summula P. II, 132.
summu corpus cutis Ps. 796.
superbit inflatus P. X, 149.
supercalcare ruinam Ps. 256.
supercilium deponere Ps. 287.
supereminere Ps. 195. 737.
superfit S. II, 983.
superfusus A. 668.
superimponere Ps. 266.
superingeri C. IV, 87.
superne ult. br. C. III, 20, P. XII, 39.
supervacuus H. 432, Ps. 134.
supinat faciem Ps. 281.
supinata cervice P. XI, 85.
supplicatio intenta C. I, 83.
supplicator P. I, 14.
suppliciter tendit manus S. II, *praef.* 28.
surgere ex inani cinere S. II, 208.
surgunt moenia S. II, 73.
sursum versus A. 1002.
suspendere lacrymas C. X, 118.
suspirare avara lucra C. II, 44.
susurrat fama quid S. II, 920.
suta foliis tegmina C. III, 119.

sutile vinclum P. IV, 24.
 sutiles lapilli C. VII, 158.
 in symbolum P. II, 438.
 symphonia S. II, 528.
 syrmate vestigia verrit Ps. 362.

T.

tabentia membra A. 817.
 tabescunt nives C. VII, 207.
 taeniola S. II, 1106.
 taetra pix C. II, 69.
 tætrius malorum P. XIV, 110.
 taetrum flagrat C. IV, 22.
 in tartara mergi S. I, 26.
 taurina exta P. X, 918.
 tela ingenii S. II, 762.
 temo regit iugum C. V, 147.
 temperare laborem C. VI, 23.
 tempus quietis *nox* C. I, 66.
 tenax ianua *clausa* C. IX, 73.
 tenebrosum cor A. 127.
 teneri lege sua S. II, 70.
 tenerum lac C. III, 70.
 tenor A. 832.
 tenta viscera C. III, 175.
 tentare vias S. I, 509.
 tenuare artus *ieiunio* C. VIII, 54.
 tenuis cibus C. III, 172.
 tepefactus Ps. 900.
 tepens glacies P. III, 204.
 tepentes prunae P. II, 341, *taedae*
 A. 136.
 tepescit scintilla C. VII, 19.
 terere vias S. II, 880.
 teretem nodum nectere Ps. 187.
 tergemini fratres P. VI, 33.
 tergum dat fugitivus Ps. 436, *freti*
tumidum S. II, praef. 43.
 terminus instat praef. 4, *vitalis* C. I, 33.
 terrificae catervae H. 419.
 terrigena maiestas S. I, 189.
 terrigenae phalanges Ps. 816.
 terrulentus H. praef. 5, P. II, 195.
 testari salutem principis P. X, 996.
 testator C. XII, 87.
 testium fragmen P. V, 553.
 testificatus H. 340.
 testudo oris P. X, 932.
 testula C. V, 17.
 testularum fragmina P. V, 277.
 teterrimus P. X, 451.
 tetrarches C. VI, 69.
 texere pyram *struere* P. X, 847.
 textilis candor P. I, 89, *seta* C. VII,
 152.
 textura A. 1017.
 thorax Ps. 126, *squamosus* H. 423.
 thronus summus H. praef. 10, P. V,
 548.
 thymus C. III, 74.
 tinctus criminibus P. XIII, 58.
 tirones Ps. 236.
 titubans fides A. 582, *vox* A. 741.
 titubet ne fides P. VII, 44.
 tituli tumulis incisi P. XI, 3.
 titulis auctus S. I, 594.
 toga Praef. 8, *Quirinalis* P. VI, 419.
 togata gens S. I, 35, *nobilitas* P.
 IV, 75.
 togatus C. IX, 39, S. I, 538.
 toreumata Ps. 370.
 tori lacertorum P. V, 124.
 tormenta adhibere S. II, 189.
 torti errores *perplexi* A. praef. 8.
 tortor P. V, 132, *ib.* XI, 63.
 tortuosus serpens C. VI, 141.
 tortus tortore acrior P. V, 132.
 trabea S. I, 349.
 tractare arma S. II, 26.
 tractus signorum caeli A. 616.
 tradux carnis A. 915.
 tragoedia tantae series P. X, 1113.
 trahere noctem C. V, 137.
 traiector nebulae H. 875.
 transadigo H. 882.
 transfigere C. XII, 109, Ps. 50.
 transformare se in Ps. 552.
 transmigratio gentis H. 448.
 transolvere C. XI, 30.
 tremefacta onus suum C. III, 78.
 tremefecit P. IV, 82, *ib.* VI, 93.
 triformis trinitas Ps. praef. 45.
 trilicem thoraca Ps. 125.
 trilingua colla C. II, 128.
 trina pietas C. III, 20.
 tripicti versiculi A. 381.
 tristifici latices D. 50.
 trisulco sermone H. 202.
 triticea seges H. 218.
 triumphales dies P. V, 2.
 triumphali vultu S. I, 411.
 triumphans ritum barbarum P. II, 4.
 triumphator togatus S. I, 538.
 triumphum parere P. IV, 78.
 tropaeum famosum Ps. 64, *referre* C.
 VI, 104, *plur.* ex hoste S. I, 539.
 trulla vas P. X, 299.
 truncare ferro P. X, 877.
 tuba *grandiloquentia* C. III, 81.
 tubarum sub fine H. 917.
 tulit sors quid P. I, 54.
 tumescit honore S. II, 154.
 tumulosus D. 554.

turbatrix pacis Ps. 668.
 turbiduli sensus A. 208.
 turbidus animus praef. 13.
 turbinibus discissis C. V, 110.
 turbulentis viribus P. II, 13.
 turibulum A. 479.
 turifero de grege unus *idololatra* A. 178.
 turmae effusae Ps. 178.
 turritum caput Ps. 183.
 tutacula fida S. II, 388.
 tutamen P. V, 343.
 tutor opum S. II, 435.
 tympanum C. IX, 5.
 tyrannis P. X, 1092.

U.

udus funis C. VII, 107.
 ulcerosa membra C. IX, 31.
 ulna cubitus P. II, 156, XI, 139.
 ultrix A. 511, S. I, 494.
 ululamina C. X, 114.
 ululandos P. III, 119.
 ululavit urbem H. 451.
 ulva fictilis A. 764.
 umbo equinus Ps. 255.
 umbonibus aequis P. XI, 201.
 umbrabat cupressus A. 463.
 umbraculum C. VII, 140.
 umbriferum nemus H. 795.
 unctor stipitis A. 293.
 unctus *Christianus* A. 487.
 undatim P. X, 857.
 unguen' chrismatis C. V, 156.
 unicolorus H. 819.
 unimodae compages Ps. 768.
 urbici alumni P. II, 570.
 urbi cremae nubes H. 727.
 urens propago H. 569.
 urna sortis C. VII, 112.
 usibus aptare epil. 27.
 usque quaque P. X, 975.
 ustuire P. X, 885.
 usu longo proficere S. II, 316.
 avidum cor C. VII, 7.

V.

vacat núbilo frons P. V, 126, nox nulla, quin praef. 38.
 vacuus cruoris P. IV, 86, a crimine A. 899.
 vadis fluitantibus P. VII, 46.
 vagat *pro* vagatur C. VI, 29.
 vagientes C. VII, 163.

vaginae condere Ps. 105.
 vago *pro* vagor C. VI, 29.
 vanescit C. VII, 209.
 vaporiferi ignes A. 134.
 vaporus ardor P. VI, 115.
 vas corpus C. VII, 190.
 vasculum epil. 26.
 vaticinator H. 343.
 vegeta gula H. 322.
 vegetabile ingenium H. 546.
 vellere opposito caelum nigrescit H. 909.
 vena rebellis Ps. 142.
 venatrix virgo *Diana* S. II, 495.
 venerator A. 292.
 venia ligni *beneficio* C. V, 94.
 veniabile H. 935.
 ventis eloquii tumere S. II, praef. 58.
 ventosa ambitio H. 399, fama H. 437, subdolos arte A. 963.
 vernans orbis C. XI, 62.
 verrunt hiemem venti A. 663.
 versatile letum Ps. 571.
 versicolores aves H. 294.
 versicolorus paries S. II, 56.
 verticem revincta oleis P. IV, 55.
 vertigine torta A. 202.
 vertigo rotarum Ps. 414.
 vervex caesus P. X, 187.
 vesania sibi est hostis Ps. 160.
 vesci dogmate A. 711, intus spe S. II, 1048.
 vestigia antiqui moris S. II, 362.
 vestirier Ps. 39.
 veternum depellere C. XI, 64.
 vexatrix hominum Ps. 58.
 vexatus orbis P. IV, 82.
 vexillifera Ps. 419.
 via credendi Ps. praef. 1.
 viae cicatricum P. X, 796.
 viantem spoliare H. 208.
 vianter C. V, 65.
 vibrat in pexis lappis C. VIII, 42.
 vicatim H. 403.
 vice mirifica C. III, 161, noctis tertiae C. VII, 126, pallioli P. III, 180, templi consecratum C. IV, 17.
 vices convertere H. 890, variare ib. vicibus certis C. V, 2.
 vicinitas lucis C. I, 41.
 vicinus dies praef. 5.
 victibus parcis C. IV, 31.
 victo ab ore S. I, 508, pectore C. VII, 57.
 vile nil virtutem decet S. II, 752.
 villosa corpore S. II, 301.
 vincitur cura *minor est* C. VIII, 57.

- vincula secli P. II, 584, corporis praef. 44.
 vincula noctis C. I, 98, rumpere ib.
 violare planitiem scrobibus Ps. 261.
 virago ventosa Ps. 194.
 vireta amoena H. 795.
 virginalis partus C. VII, 2.
 vir severae industriae C. VII, 67.
 viscera dicata C. IV, 20, tenta ib. III, 175.
 viscereus A. 1025.
 visco vimina inlinere H. 807.
 viscosus pastus inescat H. 822.
 visibilis H. 78, gloria C. V, 158.
 visibus integris P. XIV, 60.
 vitalia C. IX, 63, plebis S. I, 535, rumpere Ps. 691.
 vitea rura H. 227.
 vitiabilis H. 215, A. 1045.
 vittatus pontifex P. II, 525.
 vivacius quaerere abdita S. II, 333.
 vivax laus recolat P. IV, 159, flamma C. V, 17.
 vivere [bibere] iustitiam Christi P. XIII, 32.
 vivificare A. 166.
 viviscere A. 902.
 vix dum C. VIII, 10, P. X, 546.
 vocator gentium P. II, 461.
 volans vita praef. 22.
 volubilis sol praef. 3.
 volucer P. III, 170, currus S. II, 55.
 volupe est, ut P. IX, 41.
 volutabrum A. 905.
 vorare haustibus C. IV, 45.
 vortex rotat Ps. 95.
 votiva mors P. II, 330.
 votivo de ponte S. II, 295.
 votivus dolor P. X, 1060.
 votum est vobis *sqg. inf.* Ps. 393.
 vulnificum acumen C. III, 49.
 vulnificus morsus S. I, praef. 51.
 vulsis nexibus P. V, 323.
 vultuosus P, X, 172.
 Z.
 zizania A. praef. 56.
 zonae avulsae Ps. 633.

INDEX

RERUM ET NOMINUM IN ADNOTATIONIBUS ET PROLEGOMENIS EXPLICATORUM.

(Numeri paginas indicant).

A.

- Abessalon* 153.
abyssus 115.
Acestes 263.
acies candida 450. — *Pompeianae* 106
Acisclus 341.
actus 124
Adonis 399.
adpellare 425.
adversi ignes 476.
aedis 329. — *aedes Laterani* 243
aegis 277.
Aemilianus 373.
aenigma 64. 312.
aegror 396.
aerata facies 299.
aeris rudus 113.
aerius 137.
aes 244.
Aesopus 390.
aestuans 23.
aeterni gemitus 163.
agger 295.
Agnes 463.
agrestis cultus 173.
Alaricus 279.
Albanae portae 450.
allitus 131.
allôphylus XVIII. 151.
alpha et Ω 53.
altare 48. 349. 391. — *ossibus impositum* 340.
alter et alter 383.
alter homo 19.
altrinsecus XVII.
altum limen 392.
alumpni 355. — *urbici* 331.
alvus 107.
amabilis genitor 243.
amarus haustus 21. — *amarum unguen* 98.
amasionum fraudes 397.
Ambacum prosod. 25.
ambitus 60.
ambrosia 15.
Amoenus XIV.
Amyclae 273.
Anacreon emend. 1
anathemata 149.
Anchises Phrygius 224.
angeli X. — *angelus non genitus* 120.
anguis 390. — *anguis effigies* 20.
Anicius 241.
anile dogma 373.
anima 121. 461. — *animae natura* 257.
annus natalis Prudentii II. — *annus plenus* 454. — *anni primi* 465.
Antidicomarianitae 176.
Antinous 229.
antra Apollinis 229.
Anubis 91. — *latrator* 272.
apis inscia connubii 17.
Apollo torquetur 109. — *Apollinis antra* 229.
Apotheosis VI.
appositio 141.
aquila 395. 200. — *eburnea* 232.
ara 48. 391.
Arcadius 250. 277.
archaicae formae et vocabula XVII.

arcus triumphalis 273. — *Constantini* 239. — *Titii* 105. 148.
area 386.
Arius 202.
armaria 99.
armorum domini 250.
ars 418.
arsis XVII.
artifex 428.
artus circulus 66.
arundo 152.
arx 313. — *Hibera* 372. — *Numae* 221.
Asclepiades 390.
asper 332.
aspis XVIII. 215.
atria 28.
Attis 252.
augustum sidus 137.
Augustus 313.
aula 330.
aureae coronae 318.
aurum imaginis 89
avis 400.
azymon XVIII.

B.

Baal 79.
Bactra ultima 109.
balsama 31. 450.
barbarici sinus 89.
bardus 96.
Barulas 418.
Bassus 241.
Bēlia et Bēlia XVIII.
beluinae fauces 45.
bēryllus 209.
bestia capax 38.
bibere 460.
bidens 128.
bimaris 265.
bina tropaea 454.
bis 369. — *bis quino* 423.
bisulcae ungulae 304.
bivium 161.
bosphoreum iugum 33.
botryon 150.
brachia palmitum 214.
Brennus 274.
brutum scitum 353.
bustualis 55.

C.

caecitas luti 325.
caelo reportans gloriam 58.

caementa 260.
caenacula 243.
Caesaraugusta 341.
caespes 352. 397.
caesura 159. 219. 234. — *duplicata* XVIII.
Caius 349.
calami Gnosii 29.
callere 67.
caltha 31.
calumpnia 432.
campus Romuleus 225.
camurus 457.
candidatae victimae 406.
candidulus grex 20.
candidus 23. — *candida acies* 450. — *Massa* 462.
canina facundia 146. — *caninum caput* 265.
Canis 401. — *canis miles* 93.
Canopicus 334.
Canopus 290.
capax bestia 38.
Capitolia 225.
captivus 264.
caput caninum 265. — *insanum* 320. — *niveum* 447.
cariosa vetustas 64.
carmen pedestre 486. — *carminum Prud. indoles* XVI.
carnibus quadrupedum abstinuisse priscos Christianos 16. — *carnibus reorum pasti* 354.
Carpocrates 176.
Cassianus 343. 383.
castrenses portae 200.
catamitus 220.
catasta 410. — *igneae* 304.
catenae 397.
cathedra 325.
Cathemerinon liber V.
causae supplicum 302.
causarii 302.
cauter 412.
Cecropia mella 17.
cella 242.
censura 320.
cepe 287. 401.
cera 244.
cerauna 192.
cereus paschalis 26.
Cerinthus 176.
Chalcedon XVIII.
Chananeus trisyllabum 147.
chaos 27. 334.
charaxare 414.
chärisma 81. 296. 461.

chartulae 305.
Chelidonium 301.
chelydrus 223.
chirographus 305.
Christipotens iuvenis 280.
Christus Deus 268. — *verus* 38.
cinctus Gabinus 434.
cingulum 303.
circi vesania 145.
circulus artus 66.
citharoedus 272.
civica corona 330.
civitas diruenda 43.
claudi 377.
Claudia 329.
clausus muliebris oris 396.
clava 146.
Cloacina 91.
codices XXII.
cognitor 398. 415.
colla trilingua 19.
Collina porta 278.
color 9.
columba 338. 471.
columpna 483.
coma 51. 98.
comes 280.
cometa tristis 72.
comis 299.
conceptio immaculata Mariae 120.
conciliabula 113.
concinere 54.
concinna 320.
concretus 108.
conditio 138.
conditor aureorum temporum 398.
conditus 464.
confundere 450.
congeries 23.
connubii ius 276.
consecrare 177.
conspetus 464.
Constantinus 235. 240. 326. 456.
Contra Symmachum libri XIII.
contristare 98.
corniger Hesperidum 275.
cornix 96.
corona 341. — *aurea* 318. — *civica* 330. — *duplex* 464.
corporis latebrae 354.
corruptio syllabarum 4. 133. 135. 166. 209. 474.
cortina 101.
corvus 274. — *Eliae* 365.
Corybantes Dictaei 271.
corymbi 402.
Cossus 308.

Cous murex 46.
Crassus 274.
crates 337. — *lutea* 52. — *tabiflua* 120.
creatrix procerum 349.
credendi via 169.
Crementius 349.
crinis odor 337.
crucis figura 39.
cruenta poma 86.
cruur 383.
Cucufatus 342.
cui monosyllab. brev. XVIII.
culleus 366.
cultmen 5. 6. 150.
cultor 436.
cultus agrestis 173.
Cumae 102.
curia Euandria 241. — *Iulia* 213.
curulis sella 232.
curvare genua 11.
Cybele 224. 395.
cygnus stuprator 399.
Cynici 146. — *Cynicus hircosus* 92.
Cyprianus 341. 458.

D.

daemōn XVIII. — *daemones* 306. —
 in aere versantes 6.
dampnum legale 413.
dapes 449. — *inemptae* 24.
Datianus 351.
de 82.
decemplex 469.
Decius 278.
decolor pubes 29.
dedere perfidiae 444.
dedita pecunia 311.
deseri 26.
dentium pecten 430.
deorsum 354.
Deucaliones 95.
Deus 207.
diabolus 137.
dicata virginitas 465.
Dictaei Corybantes 271.
dies natalis 450. — *dies nat. Christi*
 celebratus 66.
Diespiter infans 286.
digerere 99.
digiti emnuli 336.
dilancinatus 356.
Diocletianus 352.
Dionysius Alexandrianus VII.
diruenda civitas 43.
discipulus summus 247.

discutere 4.
disiuncta vocabula coniunctim scripta
 434.
dispär XVIII.
dispensum 243.
dissonus 59.
ditiones 379.
Ditis sacraria 233.
Dittochaeon XIV.
diverticulum 286.
Docetae X.
dogma anile 373. — *dogmata vesci*
 113.
domina ecclesia 78.
domini armorum 250.
dracones 29. 303.
duae lunones 230.
duitae XVIII. 130.
dulces undae 77.
ductor 272. — *Trinaerius* 263.
duplex corona 464. — *seæus* 396.

E.

e pro ae (ai) XVIII. 4. 39. 44. 92. 97.
eūdem XVIII.
Ebion 176.
Ebionitae VIII. 106.
eburnea aquila 232.
ecclesia domina 78.
editiones XXII.
editus verbo 67.
educatio Prudentii III.
effusus 75.
Eleazar 64.
Elia 41. — *Eliae corvus* 365.
Emanuel 47.
Emerita 332.
Emeterius 301.
emicare 468.
eminuli digiti 336.
enallage 22.
Enkratī 346.
energima XVIII.
enigmata 97.
Eoum sidus 12.
epexegesis 343.
ephebus 402. 397.
Epiphania 71.
epitaphium Severae martyris 268.
Epona 91.
epulae innocuae 16.
Equiria 225.
erēmūs XVIII. 474.
Esaias 108. 369.
ēthicus XVIII.
Euandria curia 241.

Eulalia 331.
Evander 263.
executor 459.
exercitus, exerciti 6.

F.

faber 125.
Fabius 282. — *Fabii* 274.
fabula 129.
faces 174. 374.
facessere 13. 111.
facies aerata 299.
facundia canina 146.
falsus 404.
fascēs 334. 439.
fasti 244.
fastidia 68.
fatiscens 40.
fauces beluinae 45.
fax 83.
Febri 136.
Felix 342.
fera 25. — *ferae* 145.
feriae paenarum 32.
ferrugo 56.
ferula 1.
ferus 333.
festum 40. 50.
ſculna tegmina 471. — *ſculnus*
stipes 96.
fidele 409.
ſdiculae 411.
figurae 35. — *fig. crucis* 39.
ſlabilis 406.
ſlatus 5.
ſlavicomantes 104.
ſlectere genua 11.
ſlere 8. 28.
ſlorum usus ad exornanda ſepulcra 65.
ſluens 44.
ſluuius 379.
ſoci occulti 325.
ſocos ſtruere 215.
ſolium (malabathrum) 32.
ſons 302. 382. *ſons ruber* 303.
ſores 101.
ſorma 6.
ſormae archaicae XVII.
ſornix 469.
ſoſſor 128.
ſratres 373.
ſraudes amaſionum 397.
ſreti tergum 248.
ſrigida ſaxa 65.
Fructuosus 371.
fructus ſanguinei 86.

frustrā XVIII.

fucus 446.

fulgidus XVII.

fumosa numina 79.

funambuli 145.

fundi venditi 311.

fur 397.

furiae 173.

furiata lues 333.

furta moechorum 397.

fusus 53.

futurus princeps 326.

G.

Gabinus cinctus 434.

Galaulas 284

Galerius 378.

Galli Matris magnae sacerdotes 272. 398.

gallicinium 4.

gallus 5. 92.

ganeo XVIII.

gaudia 453. — *pia* 32.

geminii levitae 371. — *triones* 33. —

geminus tyrannus 235.

gemitus aeterni 163.

gemmae 342. — *gemmarum explicatio symbolica* 209.

Genesis 342.

genialis 20. — *hiems* 339.

genitalis sedes 65.

genitor amabilis 243.

genitus 120.

gens Levitis 194. — *pagana* 69.

genua curvare 11.

genus proprium 98.

Geticus tyrannus 279.

gladiatoria munera 233.

gladius 37.

globus 426. 405.

glossae XXIV.

Gnostus 29. 417.

Gnostici 116. 131.

Goliath 161.

Gothi 279.

grabatum 123. 304.

Gracchi 242.

gradatim 67.

gradilis panis 243.

Gradivus 224.

gradus 243.

grando 394.

grex candidulus 20. — *turifer* 95.

gypsum 236.

H.

haberi alicuius 3.

habet 175.

Hamartigenia XI.

haurire 415.

haustus amarus 21.

hebenum 12.

hecātombe XVIII.

hēresis 4. 133.

Hermogenianus Olybrius 241.

heros 377.

herus 90.

Hesperia 468.

heterosis 20.

hiatus XVIII, 76 144. 256. 387.

Hiberi 463. — *Hibera arx* 372. — *terra* 302.

hic 72. — *hic; ille* 10.

hiems genialis 339.

Hiërsūlem 207.

Hippolytus 440. 445.

hircosus Cynicus 92.

hirta 386.

hiulcus 410. — *hiulci ictus* 355.

homo alter 19.

Homuncionitae VIII.

Homusionitae 116.

honor 228.

Honorius 250. 277. 280.

horae lucinae 259. — *hora nona* 50. 374. — *horae, in quibus preces erant offerendae* 4. 9. 13.

hortatu lactare 50.

hydrae 402.

hymnista 307.

I.

iacere 406.

Iacob 12.

iaculorum nubes 178.

laniculum 443. — *laniculi mola* 291.

Ibis 401.

ictus hiulci 355.

Idaliae rosae 272.

idōlium XVIII.

idōlolatricæ XVIII.

igneæ catasta 304.

ignes adversi 476. — *Vestales* 290.

iecur 21. 318. 469.

Iesus, vox bisyllaba XVIII. 8. —

Iesus verior 78.

Iliaca mater 245.

imaginis aurum 89.

impār XVIII.

improba virgo 109.

imus stirps 98.
in mediis fascibus 334.
inane 64.
inauratus limbus 274.
incerare 102. 147.
indigens c. abl. et gen. 24.
indocilis 18.
indoles carminum Prud. XVI.
indomabilis XVII.
induciae 313.
indumenta 375.
inemptae dapes 24.
inenarrabilis urbs 330.
inergima XVIII.
inervatum 256.
inexplicitus 20.
infrequens 358.
insulatus 53.
inlita saxa 226.
includere 142. — *inclusus* 468.
innocuae epulae 16.
innuba 19.
inormis 256.
inpendi 424.
insanum caput 320.
inscriptio antenicaena 268.
insistere 249.
intacta anus 319.
intestabilis 392.
inurere 292.
involuticris XVIII. 28. 166.
Ioannes recto casu 166.
Ioseph 36.
ira lunonis 399.
Irenaeus VIII.
Isis 245. 334.
Israelis posteris 303.
Ister 279.
istud - illud 115.
Iudaei VIII. 97.
index 465.
iugum bosphoreum 33.
Iuli caecitas 325.
Iulia lex 398.
Iulianus Apostata 102.
iunceus 337.
Iunonis ira 399. — *Iunones duae* 230.
Iupiter Stator 408. — *Iovis Ammonis oraculum* 102.
iurata sacra 190.
iurgia 2.
ius connubii 276. — *iura bene constituta* 341. *libra* 63.
iustitium 30.
Iustus 343.
Iuvenis Christipotens 280. — *pu-
dicus* 252. — *Thebanus* 222.

L.

labarum 238.
labor paenalis 315.
Lacedaemon XVIII.
lactare hortatu 50. *lactans* 109.
lacteolus 338.
lammina 352. 412. 449.
lampas Christi 175.
lana 404.
lancinari 410.
lapis 150. — *nigellus* 396.
lappae 51.
Larentina 274.
lares Palladii 328.
latebrae corporis 354.
Laterani aedes 243.
Latiaris 234.
Latina porta 235.
latrator Anubis 272.
latro 370.
Laurentius martyr 307.
lavacrum mysticum 372.
lavatio Matris Ideae 395.
lavere 339.
Laverna 287.
legule dampnum 413.
lembulus 366.
lemmata poetae operum 3.
Lemnium 399.
leo 153.
Leontini campi sulcator 291.
leprosus sanatus 54.
Lerna 428.
Lethaea vis 35.
levis 50.
levitae gemini 371.
Levitis gens 194.
lex Iulia 398. — *rubrica* 269. —
Scatinia vel *Seantinia* 398. —
tartari 8.
liba inopia 21.
libra iusta 341.
Liburnae 272.
Libyci ruris arator 290.
Libystis urbs 262.
Licinius 235.
lignum 31.
limare 48.
limbus inauratus 274.
imen altum 392.
limus 68. — *tabidus* 48.
linea texta 143.
lingua 422.
liquescere 40.

liquidus 257. 446.
litterae 417.
Livia 228.
locus 374. — *loca senta* 333.
lotus 103.
Lucas 124.
lucernarum usus 27.
luci 373. — *lucus pineus* 397.
Lucifer 137.
lucinae horae 259.
Iudi 145.
Ludovisia Henrica 468.
lues furata 333.
lūgubris XVIII.
lumen 33.
Lupercalis 286.
Luperci 328. 396.
lutea crates 52.
luxuriae rabies 459.
lychnus 27. 33.
lymphaticum pecus 55.

M.

Maccabaei 422.
Macetes 273.
maculae 15.
Maeander 39.
magno impete 86.
magorum adventus arte effictus 73.
maiestas 84.
malesuadus 18.
manceps 362.
manecum 317.
Manichaei X. 117. 122. 202.
mapalia 171.
Marcion XI.
maritus 397.
marmorum genera 260.
Mars Gradivus 224.
Martia sacra 225.
Massa candida 462.
mastigophori 271.
mastruca 279.
mater Iliaca 245. — *matres* 63.
mathesis XVIII. 288.
Mattheus, bisyllabum 122.
Maxentius 235.
Maximianus 335.
Maximianus Herculeus 351. 352.
maximus 351.
Meander 39.
medicamen Sabaeum 61.
medicatus 152.
Megalesius 287.
mella Coccroptia 17.

membra humana Dei 119.
Memphitis 149.
menstrualis sphaera 414.
Mentor 402.
mera maiestas 85.
meritoria 160.
merum perfusum 376.
metari 448.
metonymia 207.
metrum renuens 348. — *metra* Prud.
 XX.
mirmillo 283.
mitis unda sternitur 54. .
mobilis 28.
moechorum furta 397.
mola 336. — *laniculi* 291.
monogramma Christi 235. 238.
mors prima et secunda 37.
morsus 360.
mortis Prudentii tempus IV.
Mōyses XVIII. 29.
muliebris oris clausus 396.
mulier 19.
Mulvius pons 238.
mundare 119.
mundialis 8.
mundus 24. — *mundi patroni* 302.
munera 341. — *gladiatoria* 233. —
 mun. quibus Prud. functus est III.
murex Cous 46. — *murices* 366.
murmur 299. 302. 329.
mutus 69. 441.
Myron 401.
mysteriarches 321.
mysticum lavacrum 372.

N.

nardus 69.
natalis dies 450.
natura 117.
natus 53.
neacra 223.
nectar 15. 323.
neniae 67.
Nero 278.
ni 1.
nidor 323.
nilil pro nil 9.
nigellus lapis 396.
nimbus telorum 178.
ninguidus 31.
niveum caput 447.
Noetus VI.
nomen supra omne nomen 37. —
 nomen Prudentii II. XIV. — no-

mina in *men* et *amen* desinentia XVII.

nominativus pro vocativo 345.
nona hora 50. 374.
nostra urbs 377.
notae piae 43.
nova numina 265.
Novatus 442.
novellum seculum 68.
nubere 397.
nubes iaculorum 178.
nudare plantas 395.
nugator 10.
Numae arx 221.
numen rutilans 19. — *numina nova* 265.
numerus 441. — *numeri mystici* 171.

O.

obliquus 205.
obliviale poculum 34.
occasum resolvere 58.
occulti foci 325.
Octavianus Caesar 272.
odor 462. — *odorum in convivii* usus 14.
odorus crinis 337.
oleum 145.
ollae 401.
olli XVII.
Olybrius 241.
opera Prudentii V sqq.
oppidum 362.
Ops 245.
oraculum Iovis Ammonis 102.
orarium 306.
orator 370.
orbis Persicus 72.
organa 89.
orgia 310.
ornatus 141.
Orpha 161.
oscula 450.
ossibus inpositum altar 340.
ostia 443. 448.

P.

paenalis labor 315.
paenitet 189.
pagani 237. 403. — *pagana gens* 69.
pagina 385
pagus 237. 245. 403.
palaestra 346.
palatia 282.
Palatina saxa 225.

palla 134.
Palladii lares 328.
Pallas 259.
palmae 24.
palmyla 367.
palpare 50.
palus 454.
pangere 387.
panis 243. — *panis gradilis* 243.
parabsis 195.
paracletus XVIII.
parens orbis Poeni 344. — *patriae* 218.
parra 274.
parvus 43. 113.
pascere pullos 395. — *pasci* 24. — *pastus* 372. — *pasti carnibus reorum* 354.
pastor 456.
pastus v. *pascere*.
pater patriae 268. — *patrum prosapia* 69. — *patres quidam* 327.
patria 344. — *patriae parens* 218.
patria Prudentii II sq.
patriarcha 36.
Patriciani VI. 84.
patroni martyres 331. — *patr. mundi* 302.
Paullinus 241.
Paulus 342. 453.
peccator 70.
pectorum rubigo 48.
pecten dentium 430.
pecus lymphaticum 55.
pedestre carmen 486.
Pelusiacus 29.
pennae rutilae 251.
per solis ignem 415. — *per soporem* 36.
perconsere XVII.
perfidias dedere 444.
perfusum merum 376.
Peristephanon liber XIII.
Persicus orbis 72.
persultans 445.
petra 27.
Petrus 7. 243. 453.
Phaedrus 390.
Phantasiastae X.
Phantasmatici 202.
phantasma 122.
Pharos 30.
phaselus 368.
Phidias 402.
philippi 312.
philosophorum de deo sententia 92.
Phlegethon 22.

- Photiniani 176.
phrenēsis 135.
pia gaudia 32.
piamina 54.
piatae notae 43.
Picus 227.
piger 20.
pignora 63.
pineus lucus 397.
plantas nudare 395.
 Plato 202. 218.
plectrum 52.
plenus annus 454.
plumbum 393.
plumeus 142.
pluralis numerus contemptim pro sing.
 95.
poculum 373. *poculum obliuiale* 34.
podium 299.
Polentia 280.
Pollentinus 280.
pollex conversus 298.
Polyclitus 401.
poma cruenta 86.
pomeria 448.
Pompeianae acies 106.
Pompilius 408.
pons Hadriani 457. — *Mulvius* 238.
 — *votivus* 262. — *pontis testa*
 435.
porrum 287. 401.
porta Collina 278. — *Latina* 235. —
 portae Albanae 450. — *castran-*
 ses 200.
portus 214.
posterī Israelis 303.
potentia 422.
potesse 424.
praecluens 24.
praeco 7.
praeesse 309.
praefectus 310.
praeficae 63.
praelia 214.
praeexta toga 2.
Praxeas VI.
primitiae 263.
primus scriptor 96. — *primi anni*
 465.
princeps 217. 235. 456. — *futurus*
 326. — *principis salus* 433. —
 principes 325. 352.
principalis vita 409.
Priscillianistae VI.
prò 433.
procerum creatrix 349.
procinctus 271.
proconsul 460.
productio syllabarum 81. 119. 159.
 219. 234. 386. 461.
prolepsis 144.
properandus 163.
propriū genus 98.
prosapia patrum 69.
prospicere 13.
provida virtus 178.
Prudentii vita I sqq. 1. 2. 332. — *no-*
 men II. XIV. — *annuus natalis* II.
 — *patria* II sq. — *educatio* III. —
 munera III. — *tempus mortis* IV.
 — *opera* V sqq. — *carminum inde-*
 les XVI sqq. — *metra* XX.
Prudentius aliorum hominum nomen
 XVI.
Psychomachia XII.
pubes decolor 29.
pudicus iuuenis 252.
puella 272. 342.
puer 418. — *pueri tres igne probati e*
 vitro antiquo delimeati 89.
pulvinar 357.
pullos pascere 395.
pupūgerat 386.
purgari 469.
pusio 67.
Pyrrha 408.

Q.

- quaesitor* 37.
quantitas verborum v. syllabarum
 productio.
quidam patres 327.
Quirinalis toga 324.
Quirinus 378.

R.

- rabies luxuriae* 459.
Radagisus 279.
raptare 10 sq.
rasiles scopuli 334.
raucus 389.
recensiones duae carminum Prud.
 XXIV.
receptor 76.
recidere 119.
refectus 422.
regina 151.
regio 318. 390. — *regiones urbis*
 Romae 291.
Remus 262. 324.
renidere 355. 421.
renuens metrum 348.

reorum carnibus pasti 354.
reporior orbis 23.
resolvere occasum 58.
resurrectio corporis 64. 126.
revinctus post terga 148. — *sertis* 435.
revocare 64.
rex 54.
Rhodos Veneris filia 270.
rhomphealis 44.
ridere 23.
rimari 410.
ritus rudis 351.
rogus 374.
romphaea 357.
Romuleus campus 225.
rosae Idaliae 272.
Rostra 443.
rotare 1. 67.
rûbigo XVIII. 292. — *pectorum* 48.
rubrica lex 269.
ructatus 87.
rudera 315.
rudis 119. — *ritus* 351.
rudus aeris 113.
rumpia 44.
rutilae pennae 251.
rutilans numen 19.

S.

Sabasum medicamen 61.
sabbata 124.
Sabelliani VII.
Sabellius 90.
sacerdos 53. — *summus* 434.
sacra via 226.
sacramentum 389.
sacrare 422. 429. 460.
sacraria Ditis 233.
sacrum 299. — *sacra iurata* 190. —
Martia 225. — *Tarpeia* 354. —
Taurica 234.
Saguntum 362.
Salaria via 235.
Salias 3.
Salii 222.
Sallias 3.
Sallyas 3.
salus principis 433.
Samosateni 176.
sanguineus fructus 86.
sanguis 211. 476. — *sanguinis hu-*
mani spectacula 145.
sarabara 89.
sarcophagus 22.
Sardinia XVIII.

satelles 376.
sator primus credentium 73.
saxa frigida 65. — *intila* 226. —
Palatina 225.
Scabies 136 sq.
Scantinia vel *Scatinia lex* 398.
scaturiens 414.
scintilla 163.
scitum brutum 353.
scopulus 381. — *scopuli rasiles* 334.
Scotus 92.
scribi 313.
scriptor primus 96.
scrobis 129.
scutulae 142.
Scoytha 262.
secta 81.
seculum 331. 396. — *novellum* 68.
secutor 298.
sedes genitalis 65.
sella curulis 232.
senatus consultum 244.
senex 442.
senta loca 333. — *rubus* 86.
sentia spinosa 296.
sepeliendi mos 22.
seps 217.
septem 351.
septemplex 42.
septenarius numerus 42.
septimus 122.
sepulcrum 340. — *sepulcra floribus*
exornata 65.
sequestrare 63.
sertis revinctus 435.
Severae martyris epitaphium 268.
sexus duplex 396.
sidus 72. — *augustum* 137. — *si-*
dera 109.
sigilla 395.
siglorum explicatio LXV.
signatores 74.
signum 40. 399. 417.
signum pro signato 109.
silicem terere 243.
Siloe 111.
simia 400.
Simon 247.
simplex 11.
simpuvium 328.
Sirius vapor 72.
Siscia 378.
situs 6. 413.
Sixtus 309.
sôcordia XVIII.
sôcors XVIII.
solum 19. 381.

somnus 61.
sophia XVIII.
sopor 36. — *sopor urget* 61.
spectacula sanguinis humani 145.
sphaera menstrualis 414.
sphera 92.
Sphinx 263.
sphragitis 437.
spiculum 9.
spinosa sentia 296.
spirare 68.
spiritus 353.
Stator 408.
stella 71.
stemma 43. 429.
Sterculus 325.
sterilis vacca 233.
Stilico 280.
stipes 404. 407. — *sculnus* 96.
stirps imus 98.
strepere 5.
strophae 82. 320. — *str. inserta* 27.
strophium 251. 342.
struere focos 215.
sub ferulis 1. — *sub honore* 228.
subsella 391.
substantia 42.
Suburra 443.
sucina 332.
suculentus 409.
sudare 273.
sudus 43.
suffragantes 302.
summus discipulus 247. — *sacerdos*
 434. — *summus corpus* 206.
supellex 486.
superstes turba 63.
supplicium venale 145.
supplicium causae 302.
sursum ac deorsum 354.
susplicere 19. 78.
syllabaram productio et correptio
 XVII sq. 4. 81. 119. 133. 159.
 166. 207. 234. 386. 461. 474.
sylogismi 82.
Symmachus XII. 213.
Syrtes 102.

T.

T littera 171.
tabellae 385.
tabulae aequore levi 449.
Tarpeia sacra 354. — *simulacra* 104.
tartari lex 8.
Taurica sacra 234.
tegmina ficulna 471.

tolorum nimbis 178.
tempestas 384.
templum 314. 451. — *nostrum* 105.
 — *templa* 338.
tempus mortis Prudentii IV.
tepidus 118.
terere silicem 243.
tergum freti 248.
terminus 293.
terra Hibera 302.
Tertullianus 176.
tetrarches 36.
texta linea 143. — *pontis* 435.
Tharsi 44.
Thascius 462.
Thebanus iuvenis 222.
Theodosius 235. 240. 326. 456.
thesis XVIII.
Thessali 427.
Thrax 288.
Tingis 343.
titulus 364. 456.
Titus 105. — *Titi arcus triumphalis*
 105. 148.
toga praetexta 2. — *Quirinalis* 324.
togatus 10.
tollere 77.
torquere 100.
trabea 232.
tria 80.
tridens 299.
trilingua colla 19.
trina potestas 252.
Trinacrius ductor 263.
trinitas VI.
Triones 231. — *gemi* 33.
Triptolemus 290.
triste 28.
tristis 98. 154. — *cometa* 72.
Tritonia noctua 274.
triumvir 268.
Trivia 233.
Troicus error 325.
tropaea 337. — *tropaea bina* 454.
Tros 227.
trulla 403.
turba superstes 63.
turbo 344.
turifer grex 95.
tus 352. 429.
Tuscanus 263.
tyrannus geminus 235. — *Geticus*
 279. — *tyranni* 218.

U.

ultimus 406. — *ultima Baetra* 109.
ululamina 63.

ulva 115.
umbones aequi 450.
umbræ 38.
unctor 96.
unctus 103. 346.
undæ dulces 77.
unguen amarum 98.
unguis 317.
ungulæ bisulcæ 304.
Unionitæ 90.
urbici alumni 331.
urbs 150. 205. 217. — *nostra* 377.
 — *inenarrabilis* 330.
urget sopor 61.
ursa Libystis 262.
ursi 72.
ut 43.
utrâque XVIII.
uxor 397.

V.

vacca sterilis 233.
vagûs 159.
Valentia 362.
Valerii 344.
vapor Sirius 72.
vas 48.
Vascones 306.
vasculum 361.
venale supplicium 145.
venditi fundi 311.
venia 31.
verbera 232.
verbigena 14.
verbum 176. — *verbo editus* 67.
verior Iesus 78.
vernulæ 170.
versiones LXII.
versipellis 82.
versus inserti 122. 130. 138. 164.
 199. 203. 233. 238. 256. 275. 334.
 487.

verus Christus 38.
vesania circi 145.
vesci dogmate 113.
Vestales ignes 290. — *virgines* 297.
vestes albae baptismate renatorum 20.
Vettonia 339.
vetustas cariosa 64.
via credendi 169. — *sacra* 226. —
 Salaria 235.
Victoriæ imago 251.
Vincentius 350.
violæ 65.
violenta 346.
vipera 154.
virga 36. 221.
Virgilium imitatur Prudentius 189.
 252. 273. 339.
virginitas dicata 465.
virgo pro filio 20. — *improba* 109.
 — *virgines Vestales* 297.
virtus non intellecta 148. — *pro-*
 vida 178.
vis 67. — *Lethæa* 35. — *vocis* 430.
vita principalis 409.
vitalis 56.
vivax 439.
vivere iustitiam Christi 460. — *vi-*
 vere pro victura esse 22.
vocabula archaica XVII. — *disiun-*
 genda coniunctim scripta 434.
voluptas 50. 300.
vomere 450.
votivus pons 262.
vox 430.
Vulcanus 323.
vulnera 384.

X.

Xystus 308.

Z.

Zoellus 341.

SUPPLENDA, MUTANDA, CORRIGENDA.

PROLEGG.

Pag. III not. 4), 20 scr. Arnold (Kirchen- und Ketzerhistorie I, p. 145, Franckfurt a. M. 1700) — VI not. 4), 17 Röhr kritische Predigerbibliothek XXIII, p. 691. — XXIV not. 6) 2 ap. Weitz. II p. 449.

CARMINUM TEXTUS.

C. IV, 101. Christe deus — V, 157. genitum sume, Pater, tuum, — VI, 110. dele est — VII, 194. Deusne — VIII, 36. interpunctio post silvae tollenda — IX, 45. fetidum — X, 20. post resurgant puncto distinguas — 128. punctum post credo locandum A. 218. ante — 455. augustum — 651. 652. magnis aequora — 899. si culpa — 1055. crede H. praef. 4. Deo — 46. deorum — 47. Deum — H. 28. 29. (in quo Christus inest: idem quoque plenus et unus) qui viget ac viguit — 59. cui per — 95. deorum — 535. pone post auras virgulam — 628. proh Ps. praef. 246. Simplicitas — 258. 259. Fraus — Fraus — 328. inflex — 447. cunque — 546. paeana — 799. Immo — 827. quattuor — 833. aquilonis S. I. praef. 49. adfectosque — S. I, 34. aetheriae — 274. dei — 605. pone virgulam post unum — 650. sed — S. II. 219. de palmitis sucum — 665. omnia — 694. vagus — 792. secius P. I, 76. ne — II, 13. non — V, 574. sit — X, 303. circulator — XIV, 110. tolle virgulam post est.

NOTT. CRITT.

C. praef. not. introduct. 11. *Liber Cathemerinon incip.* — Vs. 11. *Ac* Sich. tres (typothetae errorem Sich. p. Sich. usque ad pag. 144. constanter repetitum suo loco velim emendes). — 22. 21 ordinat o — 22. ex T: lectio — 25. in fine *michi* § — 36. *concelebrat* 1 c — C. I, 89. *friuula* α — 96. *nichil* a — II, 59. *et fuscis* coni. Nebr., *fuscis* E (non Laur.) et ita legi vult ex vetustissimo libro Gis. et Heins. Cham. (non Cell.), des. *fuscis* in o. Fucus = fraus et insidiae. Cfr. Donat. ad Terent. III, 5, 41. — 99. *Nichil* — 100. *nichil* — III, 21. 40. *michi*. — 71. *michi cecropia* — 95. *michi* — IV, 59. *Ambacum* — V, 14. [Cfr. supra IV, 13 et 25] — 59. *purpurea* b — 114. virgula post parenthesin incid. — 147. *phosporeum* Fabr. Gis. — VII, 52. *futuro* — 129. *Falsosque* q — 173. *Prosper* supra *t prosper* q — 220. *centiplex* α u Weitz. — IX, 11. *cognominatur* 1 b — 79. *sordibus* 1 a — X, 9...16. sub finem *Quia cuncta* cett. — 17. *Hac* o — 60. Rat. (supra *t* urget). quae vocc. post margo trium Sich. delenda — 67. [Cfr. Catull. Epigr. C, S *tristes munera ad inferias*, Virg. Aen. III, 301 *tristia dona*] — 151. *regine* o — 154. *ut illa Lazari* Put. — 165. *obtime* o — 172. ΠΕΡΙCΘΗΦΑΘΩV. (sic) *Incipit liber II.* ΠΕΡΙCΤΕΦΑΝΩN — XI, 42. oppressa — XII, 170. Gell. XV, 15 A: not. introduct. lemmatis 15: Indicatur — not. introduct. ipsius A. 11: 1063...1084 — 27. Cell., — 232. Put. 1 Weiss. α . . . — 383. *triplici* 1 Rat. — 407. *solve lat.* — 565. *mundum, quod* — 604. 1 α — 623. *Palentes* a — 684. membranis — 800. *simulatio* T Gis. — 837. (non Weiss.) Obb., qui — 937. Post 937.... Put. — 998. *t corde* a.

— 1003. *per quae* m — 1055. *uel ad esse* H. praef. 12. *recte* A E P Laur. a u Ald. Lugd. . . . *recta* Prag. α m Sich. tres . . . — 45. 1 m Ald. Lugd. (utrobi *seperans*) . . . Laur. u — H. 76. in Fabr. — 191. *regeret* — 318. *abdidit* 2 α a . . . — 336. *opertu* Berg. ap. Weitz. — 394. *circumsedet* 1 A . . . — 488. *quem aerato* A R T3rr. — *Aristat insiliens. nec* . . . O au — 702. Cort. I. I. II, 106 — 777. [Vid. A. 438. 442. Claud. cons. Hon. IV, 144 *taciti Delphi*] — 858. (*Consiliis* Chor. Poett.) — in fine *Exclusis* . . . 881. in fine *tile* a. Ps. 62. *mihi* o — 137. *ad scapulum* e — 165. Heins. (in Add.) — 172. *globum* B Sich. tres . . . — 391. *rediviva* R Ald. Lugd. . . . — 431. *horrificos* . . . *haustu* — 532. *passide* f — 593. *raptam* P, — 681. Versus est ultimus in r. — 712. *aerius et de* s cum relqq. nostris codd., — 769. *summado lab.* R (ap. Obb.). S. I. Praef. 41. *dextram* 1 α m — S. I, 60. *incoestas* u Ald. Lugd. . . — 118. *efferbuit* a — 126. *haustum* 2 α — 191. *quot* coni. Arev. — 223. . . . T α Ald. Lugd. — 438. *laminis* . . . α m Ald. Lugd. — 482. *molbus* Laur. 2 α — 497. *Prodigia et larvas solido* ed. Obb. — 551. *Aemniadum* Prag. — 555. *abaula* B W — 579. [Cfr. A. 1084] — S. II. Praefatio. 20. . . . *obambulat* 1 Rat. — 30. vocc. (i. e. cod. Iureti) om. — 45. (ad oram) E O — 48. *conflavit* α Ald. Lugd. — *convalluit* . . . Boh. 1 Rat. a — 84. *reprenderit* 2 m — 89. . . . *cuique est mos* A E . . . relqq. Heinss. — 132. (*Cuncte quidem* corr. . .) — 138. *affert* — 152. *Ne* A R u — 286. *structura* u — 521. *cidileyas* 2 α — 565. *Omnia* Fabr. Gis. Obb. — 697. *hystro* α — 960. *nova*, (;) *et* . . . — 1036. *surda* T. P. I, 39. *manus* om. 1 a. — II, 451. *referens* u, . . . — III, 188. *Amnis anna* 1 b, — IV, 98. *ignoto* R; — V, 132. *Tortorem tortus* a. — 138. *Invieta* — 470. *Suto* supra *ē sanoto* a. — VI, 149. *anulla* A Ambr 1 α, — IX, 77. *Pingere* P (supra) — X, 378. *terrulenter* . . . Ald. Lugd. Lott. Weitz. Arev. — 481. (*heic fidicule*) — 498. . . . m (in hoc *laniena* ad oram), — 712. *renitet* R W . . . — 798. *crudescentibus* 1 a. — 867. *implicabilis* 1 b. — 945. *loquelas* Rat. a prisca man. — 1013. . . . Paschal. de coron. IV, 13, 21] — XI, 44. *Tinguere* α m, — 159. *nigrossere vasa* — XII, 7. . . . *Tiberina palus*, qui — XIII, 83. *Prosilire* a. — 90. . . . *quid viveret*. „*Uncultor*“ D. not. introduct. v. 3. . . . *vocatur* in gl. O, — 15. *Sara causa* ζ, — XXIX. . . . Ald. Lugd. (in his duobus libb. *Bethlem*) — XXXVII. *Quinque panes et duo panes*.

NOTT. EXEGETT.

C. praef. 24. post Imp. addas: Cfr. Mart. I, 15, 3 *Bis iam paene tibi consul tricesimus instat, Et numerat paucos vix tua vita dies.* — C. I. not. introduct. in fine post Brev. Rom. pergas: In celeberrima illa Shakespearii tragoedia, quae Inscibitur Hamlet, Horatio et Marcellus de gallicinii solemnitate ita confabulantur: I have heard, The cock, that is the trumpet to the morn, Doth with his lofty and shrill — sounding throat Awake the god of day; and, at his warning, Whether in sea or fire, in earth or air, The extravagant and erring spirit hies To his confine: — 10. Caton. Dist. I, 2 *Plus vigila semper, nec sompno deditus esto, Nam diuturna quies vitiiis alimenta ministrat.* — 14. *Celsae culmina delicata villas* — 29. operam ut navemus — 43. *poniturque pro* — 70. *Tartari antea — resurgeret, quae tunc destructa est* — II, 64. Ps. 99, D. 120. — III, 113. Vid. D. 2 sqq. — 154. Hor. Ep. II, 1, 124 — IV, 37. Mart. Capell. 2, 24, 337 — V, 126. Cfr. Arev. Prolegg. c. XVIII — VI, 132. ad Sedul. V, 188 — VII. not. introduct. cum Arev. — 5 sqq. Cfr. Synes. Hom. I. — 81. Suet. Nero 73 — 105. per *Θαροῖς* [? *Θαροῖς*] explicant — 210. *et pupillo — ex ea* — 218. *sinistra* Matth. 6, 3. — VIII, 9. quattuor — quattuor (ita constanter scribas) — IX, 7...9. Sedulii Carminis Paschalis libri quinque fusius tractant ea, quae his tribus vss. quasi lemme indicantur. — 36. *orbibus*] H. 88 *mentitos orbis*, cfr. Graecor. tragio. τὰ κύκλα τῶν ὀμμάτων. — X. not. introduct. sub finer

Ea versio — 127. Tertall. 27 — i. e. — XII, 173. Act. Ap. 7, 25 — Hebr. 4, 8, D. 60 — A. lemmatis not. 11. ut P. XIII, 61, S. II, 1046, — A. 55. P. III, 47, D. 29 — 292. ad Stat. Theb. IV, 5, 411 — 344. *imus stirps* — Christiani. "Coll. — 538. POPULUSQUE — 586. *crassus obduratus spinus* — 613. Addas: Conferre iuvat Homericum *ἴνδ' αὐτὸς ἀμολύῳ* Od. IV, 841, Il. XI, 173, XV, 324, Buttm. Lexil. II, p. 39 *fusius de re disserit*..... p. 43: Also *αὐτὸς ἀμολύῳ* heisst weiter nichts als was uns die unbefangene Vergleichung der Stellen lehrt, in der tiefen Nacht. Und diese Erklärung, finden wir denn auch, wie gesagt, bei den alten Grammatikern überall, auch in den Scholien zu den beiden Stellen vom überfallenen Vieh, ja an der einen von diesen Il. XV, 324. steht diese Erklärung recht aneinandergesetzt und die *mondoere Mitternacht* ganz als etwas anerkanntes angenommen, die andere Erklärung vom Melken aber nicht einmal erwähnt, was doch an den meisten andern Stellen, wie auch bei Hesychius, im Etym. M. u. s. w. nicht fehlt. Was aber mehr werth ist als die Erklärung eines Grammatikers, ist der von Hesychius beigebrachte Gebrauch des Euripides: *Ἀμολύῳν νύκτα Εὐερίδης Ἀλκμήνῃ χορεύαν καὶ σκοτεῖν*. — 743. Io. 11, 14 — 892. *ἐνέψαν*; — 993....1062 et Decetarum H. 158 post auctor est inseras: Sed videndum, an sit *ἐν δὲ δυνὶν*, causam dico cum effectu, et intelligenda potius febris miliaris. Cfr. Sul culto reso dagli antichi Romani alla dea Febbre, dissertazione del Dottor G. de Matthaeis, Roma 1814, Della Febbre mi gliare, sua origine, decorso e cura monografia del Dottore G. Taussig, Roma 1859. — 214. *η καὶ ἄλλα* — 328. declarant. Nec minus ibid. Sim. IX, 2. *virginum lintheae tunicae*. — 855. sub finem Inter tuos S. I, 103. Arnob. III, p. 105 — 120. Ficocchi — 203. Martial.... IV, 53 — 297...308.... edd. vet., — 555. „Duo fuere Prudentii tempore Olybrii celeberrimi, alter Olybrius praefectus Urbis Valentiniano et Valente iterum coss., alter eius filius Olybrius, qui cum fratre Probinus consulatum gessit. De filio libentius intelligo Prudentium, qui certe est *olybriaci generisque, et Nominis heres*." Arev. — 629. Ov. Met. IX, 692 — S. II, 295. *sexagenarii, qui iam nullo publico munere fungerentur, ut* — 359.... *partim privatim per familias spargere, partim* — 413.... v. 423 ad decemviros — in fine: (Liv. I. I.) respiciunt. P. I, 75 Tom VI, p. 207, — II, 119 in Cat. IV, 6, 11. — 536. [v. 44]; — III, 203. *sancto cedat* — IV. not. introd. fin.: *storum XVIII* legitur — 3. sub finem: *quod tamen [nomen coni. Seilerus] ei permansit* — VI, 131.... Virg. Aen. VI, 227 ... — X. not. introd. 31 quia et Euseb. — 26. huc vix — 296. Taciti (hist. I, 53, II, 14) — 381.... coll. Heind. — XIII, 32. Cic. Fam. XIII, 28 *Studia illa nostra, quibus antea delectabamur, etiam nunc vivimus*. Litterarum eiusdem organi permutatio, quam in nota critica indicavimus, multos fugit, plures confudit, qui antiquos lapides scriptos interpretari tentarunt. Etiam G. Röstelio id accidit, quippe qui in *Beschreibung der Stadt Rom* I, p. 403 ita disserat: „Unter den von Buonarroti erläuterten Gläsern befindet sich eins mit der Umschrift: ... CI BIBAS CUM EVLOCIA CORP. Er findet in eulonia einen Eigennamen, indem er die folgenden Buchstaben compare ergänzt, und jenen daher auf die Frau des Mannes bezieht, mit dessen verstümmeltem Namen die Umschrift beginnt. Es kann aber leicht der Fall sein, dass er den Schwanz des G übersehen, und in dem Glase eigentlich eulogia steht, wo denn die Beziehung auf das Abendmahl nicht verkannt werden kann. Die folgenden vier Buchstaben weiss ich nicht zu erklären.“ Ego quidem aliter sentio. Lego autem CI (nomen mariti truncatum) VIVAS CUM EULOCIA CON (i. e. coniuge), aut IN CO [XΩ] KP [KYPIΩ]. Litterae C et X in lapidibus et codd. vetustis saepius commutantur. Cfr. Prolegg. p. I not. 1) vs 6 *psychomacia* p. *Psychomachia*.

This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.

A fine of five cents a day is incurred
by retaining it beyond the specified
time.

Please return promptly.

~~DEC 1925~~

~~DUE DEC 22 1925~~

~~DEC 19 1925~~

~~DUE FEB 8 1935~~

~~DUE MAR 27 1935~~

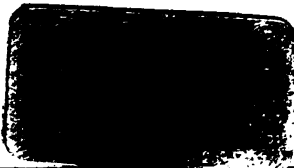
~~DUE OCT 18 1935~~

~~DUE FEB 6 1942~~

~~AUG 19 1942~~

~~DUE JAN 15 1945~~

~~DUE JAN 29 1945~~

Lp 47.22

Quæ exstant Carmina ;

Widener Library

002592765

3 2044 085 226 017